

KAIKKIEN MAIDEN PROLETAARIT, LIITTYKÄÄ YHTEEN!

KARL MARX
FRIEDRICH ENGELS

VALITUT TEOKSET

KOLMESSA OSASSA

3



KUSTANNUSLIIKE EDISTYS
MOSKOVA

К. МАРКС и Ф. ЭНГЕЛЬС
ИЗБРАННЫЕ ПРОИЗВЕДЕНИЯ В ТРЕХ ТОМАХ
том III
На финском языке

Valittujen teosten koostumus perustuu NKР:n Keskuskomitean marxismi-leninisin instituutin laatimaan venäjänkieliseen teokseen K. Маркс и Ф. Энгельс, Избранные произведения в 3-х томах (Издательство политической литературы, Москва, 1970), jonka tekstit on tarkistettu instituutissa säilytteillä olevien alkuperäistekstien mukaan.

Kustantaja

© ИЗДАТЕЛЬСТВО ПОЛИТИЧЕСКОЙ ЛИТЕРАТУРЫ, 1970

© KUSTANNUSLIIKE EDISTYS, 1973

SUOMENNOS

GOTHAN OHJELMAN ARVOSTELUA¹F. ENGELSIN ESIPUHE²

Tässä julkaistavan käsikirjoituksen — ohjelmanluonnosta koskevan arvostelun sekä lähetekirjeen Brackelle — Marx lähetti 1875 vähän ennen Gothan yhdistymisedustajakokousta³ Brackelle pyytään näyttämään sitä Geibille, Auerille, Bebelille ja Liebknechtille ja palauttamaan sitten takaisin. Koska Hallen puoluekokous⁴ on ottanut päiväjärjestykseen keskustelun Gothan ohjelmasta, niin minusta tuntuu, että tekisin rikoksen, jos vielä kauemmin olisin saattamatta julkisuuteen tätä kyseistä keskustelua koskevaa tärkeää, ehkäpä tärkeintä asiakirjaa.

Mutta tällä käsikirjoituksella on vielä toinenkin, paljon laajakantoisempi merkitys. Siinä Marx esittää ensimmäisen kerran selvästi ja varmasti mielipiteensä siitä suunnasta, jonka Lassalle otti aloitettuaan agitaatiotoimintansa, nimittäin sekä Lassallen taloudellisista periaatteista että hänen taktiikastaan.

Se säälimätön jyrkkyys, jolla Marx erittelee Gothan ohjelmanluonnosta, se taipumattomuus, jolla hän esittää erittelyn tulokset ja paljastaa luonnoksen viat, eivät nyt viidentoista vuoden kuluttua voi enää ketään loukata. Varsinaisia lassallelaisia on enää vain ulkomailla yksinäisinä raunioina, ja Hallessa Gothan ohjelman hylkäsivät jopa sen laatijatkin kerrassaan riittämättömänä.

Silti olen poistanut muutamia henkilökohtaisia piikkejä ja arvosteluja sieltä, missä siitä ei ole ollut haittaa asialle, ja korvannut ne pisteillä. Marx itsekin olisi tehnyt samoin, jos hän olisi nyt julkaisemassa tätä käsikirjoitusta. Hänen paikoitellen purevat sanontansa johtuivat kahdesta seikasta. Ensiksikin Marx ja minä olimme kiintyneet saksalaiseen liikkeeseen läheisemmin kuin mihinkään muuhun liikkeeseen; tässä ohjelmanluonnoksessa ilmenevän selvän taka-askeleen piti siis kiihdyttää meitä erittäin kovasti. Toiseksi kävimme silloin, tuskin kaksi vuotta Internationaalien Haagin-kongressin⁵ jälkeen, mitä tuiminta taistelua Bakuninia ja hänen anarkistejaan vas-

taan, jotka vierittivät meille vastuun kaikesta, mitä Saksan työväenliikkeessä tapahtui; saimme siis odottaa, että meistä olisi tehty myös tämän ohjelman salaisia isiä. Nyt nämä seikat ovat menettäneet merkityksensä eivätkä siis puheenaolevat kohdatkaan ole enää välttämättömiä.

Painovapauslaista johtuvista syistä on myös muutamat lauseet korvattu pisteillä. Kohdat, joissa minun on täytynyt valita lievempi sanonta, on pantu hakasulkeisiin. Muilta osin käsikirjoitus julkaistaan muuttamattomana.

F. Engels

Lontoossa 6. tammikuuta 1891

Julkaistu 1891 »Die Neue Zeit» -aikakauslehdessä, Bd. 1, № 18, 1890—1891

*Julkaistaan
aikakauslehden tekstin
mukaan*

Suomennos saksasta

KARL MARX

KIRJE WILHELM BRACKELLE

Lontoossa 5. toukokuuta 1875

Hyvä Brackel!

Olkaa niin hyvä ja antakaa oheiset yhdistymisohjelmaa koskevat kriittiset reunahuomautukset, luettuanne ne, Geibille, Auerille, Bebelille ja Liebknechtille katsottavaksi. Minulla on työtä ylen määrin ja joudun tekemään paljon enemmän kuin lääkäri sallii. Minulle ei sen vuoksi ollut suinkaan mikään nautinto kirjoittaa näin pitkää juttua. Se oli kuitenkin välttämätöntä, jotteivät puoluetoverit, joille tämä tiedoksianto on tarkoitettu, tulkitsisi myöhemmin väärin tekojani, joihin minun on pakko ryhtyä. — Yhdistymiskongressin jälkeen Engels ja minä näet julkaisemme lyhyen ilmoituksen, jossa sanomme, ettei meillä ole ollut osaa eikä arpaa mainittuun periaateohjelmaan emmekä ole olleet missään tekemisissä sen kanssa.

Se on välttämätöntä, sillä ulkomailla on puolueen vihollisten huolellisesti vireillä pitämänä vallalla se käsitys — peräti väärä käsitys — että me ohjaamme salaa täältä käsin niin sanotun Eisenachin puolueen⁶ toimintaa. Esimerkiksi äskettäin ilmestyneessä venäjänkielisessä kirjoitelmassa⁷ Bakunin ei sälytä minulle vastuuta ainoastaan kaikista tuon puolueen ohjelmista jne., vaan vieläpä joka askeleesta, minkä Liebknecht on ottanut siitä päivästä lähtien, kun hän on ollut yhteistoiminnassa Kansanpuolueen kanssa.⁸

Sitä paitsi velvollisuutenani on olla hyväksymättä edes diplomaattisella vaitiololla ohjelmaa, joka vakaumukseni mukaan on peräti kelvoton ja puoluetta demoralisoiva.

Kaikkinaisen todellisen liikkeen edistyminen on tärkeämpää kuin tusina ohjelmia. Jollei siis voitu mennä Eisenachin ohjelmaa *pitemmälle* — olosuhteet eivät sitä sallineet — niin olisi pitänyt yksinkertaisesti sopia toiminnasta yhteistä vihollista vastaan. Laatomalla periaateohjelmia (sen sijaan että tuo laadinta lykättäisiin myöhempäin, kun sitä on valmisteltu pitempiäaikaisella yhteistoiminnalla)

pystytetään koko maailman nähtäväksi merkkipaaluja, joiden mukaan tullaan mittaamaan puolue toiminnan tasoa.

Lassallelaisten johtomiehet tulivat luoksemme olosuhteiden pakosta. Jos heille olisi alun pitäen sanottu, ettei periaatteista ruveta tinkimään, niin heidän olisi täytynyt yhteistoiminnan vuoksi tyytyä toimintaohjelmaan tai organisaatiosuunnitelmaan. Sen sijaan sallitaan heidän tulla valtakirjoin varustautuneina ja heidän valtakirjansa tunnustetaan puolëstaan sitoviksi, siis antaudutaan apua tarvitsevien armoille. Ja päälle päätteeksi he pitävät myös kongressinsa *ennen kompromissikongressia*, kun taas oma puolueemme pitää kongressinsa *post festum**. Tahdottiin ilmeisesti välttää kaikkea arvostelua ja estää omaa puoluetta ajattelemasta. Tunnettua on, että jo pelkkä yhdistyminen saa työläiset tyytyväisiksi, mutta erehdytään luultaessa, ettei tämä hetkellinen menestys ole tullut liian kalliiksi.

Tämä ohjelma on muuten kelvoton, vaikkei otettaisikaan lukuun sitä, että se julistaa kaanoniksi lassallelaisten uskonkappaleen.

Lähetän Teille aivan lähiaikoina »Pääoman» ranskalaisen painoksen loppuvihkot. Painatusta on pitkän aikaa viivyttänyt Ranskan hallituksen kielto. Tällä viikolla tai ensi viikon alussa kirja on valmis. Oletteko saanut kuusi ensimmäistä vihkoa? Ehkä ilmoitatte minulle Bernhard Beckerin osoitteen, sillä minun pitäisi lähettää hänellekin loppuvihkot.

»*Volksstaat*» kirjakaupalla^o näyttää olevan omat tapansa. Niinpä esim. minulle ei ole tähän päivään mennessä suvaittu lähettää ainoatakaan kappaletta »Kölnin kommunistijutun» uusintapainoksesta.

Sydämellisin terveisin

Teidän *Karl Marx*

* — juhlan jälkeen, ts. liian myöhään. *Toim.*

REUNAHUOMAUTUKSIA SAKSAN TYÖVÄENPUOLUEEN OHJELMAAN¹

I

1. »Työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde, ja koska hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin työntulos kuuluu kaventamattomana yhtäläisin oikeuksin kaikille yhteiskunnan jäsenille.»

Pykälän ensimmäinen osa: »Työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde.»

Työ *ei ole* kaiken rikkauden lähde. Luonto on käyttöarvojen lähde (ja niistähän aineellinen rikkaus muodostuukin!) yhtä suuressa määrin kuin työkin, joka sinänsä on vain erään luonnonvoiman, ihmisen työvoiman, ilmenemistä. Tämän sanonnan löytää kaikista lasten apiskirjoista, ja se pitää paikkansa, mikäli *oletetaan*, että työ suoritetaan vastaavanlaisin esinein ja välinein. Sosialistisessa ohjelmassa ei kuitenkaan pitäisi olla tuollaisia porvarillisia sanontoja, joissa ei mainita mitään niistä nimenomaisista *ehdoista*, jotka tekevät ne mielekkäiksi. Ja sikäli kuin ihminen alusta pitäen suhtautuu omistajana luontoon, tuohon kaikkien työkalujen ja työn esineiden alkulähteeseen ja käsittelee sitä hänelle kuuluvana, sikäli hänen työnsä on oleva käyttöarvojen, siis myös rikkauden lähde. Porvareilla on varsin painavia syitä väittää, että työllä on *yliluonnollista luomisvoimaa*, koska juuri työn luonnonehdollisuudesta johtuu, että henkilön, jolla ei ole mitään muuta omaisuutta kuin työvoimansa, täytyy joka yhteiskunta- ja sivistysasteella olla muiden orjana, niiden orjana, joista on tullut työn aineellisten edellytysten haltijoita. Hän voi tehdä työtä vain heidän luvallaan, siis elää vain heidän luvallaan.

Mutta antakaamme tämän lauseen jäädä silleen niin ontuva kuin se onkin. Entä mikä pitäisi olla johtopäätöksen? Ilmeisesti tämä:

»Koska työ on kaiken rikkauden lähde, niin ei myöskään kukaan yhteiskunnassa voi hankkia itselleen rikkautta muussa kuin työn

tuotteen muodossa. Jollei siis joku tee työtä itse, niin hän elää toisten työstä ja hankkii myös sivistyksensä toisten työn kustannuksella.»

Sen sijaan sanakäänteellä »*ja koska*» liitetään edelliseen toinen lause, jotta voitaisiin tehdä johtopäätös toisesta eikä ensimmäisestä lauseesta.

Pykälän toinen osa: »Hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta.»

Ensimmäisen väitteen mukaan työ on kaiken rikkauden ja kulttuurin lähde, siis ilman työtä mikään yhteiskunta ei ole mahdollinen. Nyt saamme päinvastoin tietää, että mikään »hyödyllinen» työ ei ole mahdollista ilman yhteiskuntaa.

Voitaisiin yhtä hyvin sanoa, että vain yhteiskunnassa voi hyödytön ja jopa yhteiskunnalle vahingollinenkin työ muodostua elinkeinoksi ja että vain yhteiskunnassa voidaan elää joutilaana jne. jne. — voitaisiin sanalla sanoen jäljentää Rousseau'n koko oppi.

Entä mitä on »hyödyllinen» työ? Sehän on vain työtä, joka tuottaa tavoitellun hyödyn. Villi-ihminen — olihan ihminen ensin villi-ihminen lakattuaan olemasta apina —, joka tappaa kivellä eläimen, kerää hedelmiä jne., tekee »hyödyllistä» työtä.

Kolmanneksi. Loppupäätelmä: »Ja koska hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin työntulos kuuluu kaventamattomana yhtäläisin oikeuksin kaikille yhteiskunnan jäsenille.»

Sepä johtopäätös! Jos hyödyllinen työ on mahdollista vain yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta, niin kaventamaton työntulos kuuluu yhteiskunnalle ja yksityiselle työläiselle siitä tulee vain se, mitä ei tarvita työn »edellytyksen» — yhteiskunnan — ylläpitämiseen.

Tämän väitteen ovat itse asiassa aina esittäneet *kulloinkin vallinneen yhteiskuntajärjestelmän puolustajat*. Ensiksi tulevat hallituksen ja kaiken muun siihen iskostuneen vaatimukset, se kun on muka yhteiskunnallisen järjestyksen yhteiskunnallinen ylläpitoväline, sitten seuraavat yksityisomistuksen eri lajien vaatimukset, sillä yksityisomistuksen eri lajit ovat muka yhteiskunnan perusta jne. Huomaamme, että tällaisia tyhjiä sanontoja voidaan väännellä ja käännellä aivan mielivaltaisesti.

Pykälän ensimmäisellä ja toisella osalla on jotakin järjellistä yhteyttä vain seuraavassa muodossa:

»Rikkauden ja kulttuurin lähteeksi työ tulee vain yhteiskunnallisena työnä» eli, mikä on samaa, »yhteiskunnassa ja yhteiskunnan kautta».

Tämä väite on eittämättä oikea, sillä vaikka yksinäistyö (olettaen, että sille on aineelliset edellytykset) voikin luoda käyttöarvoja, niin se ei voi luoda enempää rikkautta kuin kulttuuriakaan.

Mutta yhtä eittämätön on toinenkin väite:

»Sitä mukaa kuin työ kehittyy yhteiskunnallisena ja muuttuu siten rikkauden ja kulttuurin lähteeksi, lisääntyy puute ja kurjuus työtätekevien keskuudessa, rikkaus ja kulttuuri työtätekemättömien keskuudessa.»

Tämä on ollut koko tähänastisen historian laki. Siis »työtä» ja »yhteiskuntaa» koskevien yleisten fraasien asemesta olisi pitänyt osoittaa selvästi, miten nykyisessä kapitalistisessa yhteiskunnassa on vihdoin luotu ne aineelliset ja muut edellytykset, jotka tekevät työläiset kykeneviksi poistamaan tuon yhteiskunnallisen kirouksen ja pakottavat heidät siihen.

Todellisuudessa kuitenkin koko tämä tyyliltään ja sisällöltään virheellinen pykälä on olemassa vain siksi, että voitaisiin kirjoittaa puolueen lippuun johtolauseeksi Lassallen iskusanat »koko työntulos». Myöhemmin palaan näihin »työntuloksiin», »yhtäläisiin oikeuksiin» jne., koska sama asia toistuu uudelleen hieman toisessa muodossa.

2. »Nykyisessä yhteiskunnassa työvälineet ovat kapitalistiluokan monopolina. Siitä johtuva työväenluokan riippuvuus on kaikkinaisen kurjuuden ja orjuutuksen syy.»

Tämä Internationaalien säännöistä lainattu väite on tässä »paranetussa» asussaan virheellinen.

Nykyisessä yhteiskunnassa työvälineet ovat maanomistajien (maanomoli on jopa pääomamonopolin perusta) ja kapitalistien monopolina. Internationaalien sääntöjen vastaavassa kohdassa ei mainita kumpaakaan monopolistien luokkaa. Siinä puhutaan »*työvälineitä, ts. elämänlähteitä koskevasta monopolista*». Lisäys »elämänlähteitä» riittää osoittamaan, että maa on luettu työvälineiden joukkoon.

Korjaus tehtiin siksi, että Lassalle — nyt yleisesti tunnetuista syistä — hyökkäsi vain kapitalistiluokkaa eikä maanomistajia vastaan. Englannissa kapitalisti ei useimmiten lainkaan omista sitä maata, jolla hänen tehtaansa sijaitsee.

3. »Työn vapauttaminen vaatii työvälineiden korottamista yhteiskunnan yhteisomaisuudeksi ja koko työn kollektiivista sääntelyä sekä työntuloksen oikeudenmukaista jakoa.»

»Työvälineiden korottaminen yhteisomaisuudeksi» merkinnee kaikei niiden »muuttamista yhteisomaisuudeksi». Tämä vain noin ohimennen.

Mitä on »työntulos»? Työn tuote vai tämän arvo? Entä onko se viimeksi mainitussa tapauksessa tuotteen kokonaisarvo vai pelkästään se arvon osa, jonka työ on lisännyt käytettyjen tuotantovälineiden arvoon?

»Työntulos» on epämääräinen sanonta, jonka Lassalle on asettanut tarkkojen taloustieteellisten käsitteiden tilalle.

Mitä on »oikeudenmukainen jako»?

Eivätkö porvarit väitä, että nykyinen jako on »oikeudenmukainen»? Ja eikö se nykyisen tuotantotavan perusteella todellakin ole ainoa »oikeudenmukainen» jakotapa? Oikeuskäsitteetkö sääntelevät taloudellisia suhteita, eivätköhän päinvastoin oikeussuhteet saa al-

kuaan taloudellisista suhteista? Ja eivätköhän sosialististenkin lahkokuntalaisten käsitykset »oikeudenmukaisesta» jaosta ole mitä erilaisimpia?

Ymmärtääksemme, mitä tässä tapauksessa on tarkoitettu sanonnalla »oikeudenmukainen jako», meidän on verrattava ensimmäistä pykälää tähän pykälään. Jälkimmäinen edellyttää yhteiskuntaa, missä »työvälineet ovat yhteisomaisuutta ja koko työtä säännellään kollektiivisesti», kun taas ensimmäisestä pykälästä meille selviää, että »koko työntulos kuuluu yhtäläisin oikeuksin kaikille yhteiskunnan jäsenille».

»Kaikilleko yhteiskunnan jäsenille? Työätetekemättömillekin? Mutta missä silloin on »kaventamaton työntulos»? Vai yksin yhteiskunnan työätekeville jäsenille? Mutta missä silloin on kaikkien yhteiskunnan jäsenten »yhtäläinen oikeus»?

Mutta »kaikki yhteiskunnan jäsenet» ja »yhtäläinen oikeus» ovatkin ilmeisesti vain fraaseja. Asian ydin on siinä, että tässä kommunistisessa yhteiskunnassa jokaisen työntekijän tulee saada Lassallen »kaventamaton työntulos».

Jos otamme ensin »työntuloksen» työn tuotteen mielessä, niin kollektiivinen työntulos on *yhteiskunnallinen kokonaistuote*.

Siitä meidän tulee vähentää:

Ensiksikin se, mikä on välttämätöntä kulutettujen tuotantovälineiden korvaamiseen.

Toiseksi tuotannon laajentamiseen menevä lisäosa.

Kolmanneksi vara- eli vakuusvaranto onnettomuustapausten, luonnonmullistuksista aiheutuvien häiriöiden yms. varalta.

Nämä »kaventamattoman työntuloksen» vähennykset ovat taloudellisesti välttämättömiä, ja niiden suuruus määräytyy olemassaolevien varojen ja voimien mukaisesti, osaksi todennäköisyyslaskelmien perusteella, mutta ne eivät ole millään tavoin arvioitavissa oikeudenmukaisuuden perusteella.

Jäljelle jää kokonaistuotteen toinen osa: se, mikä on tarkoitettu kulutukseen.

Mutta ennen kuin päästään yksilökohtaiseen jakoon, vähennetään tästä osasta edelleen:

Ensiksikin tuotantoon kuulumattomat yleiset hallintokustannukset.

Tämä osa tulee alun alkaen hyvin huomattavasti supistumaan nykyisestäään ja pienenee sitä mukaa kuin uusi yhteiskunta kehittyy.

Toiseksi osa, joka on tarkoitettu yhteisesti tyydytettäviin tarpeisiin, kuten koululaitokseen, terveydenhuoltoon jne.

Tämä osa tulee alun alkaen hyvin huomattavasti suurenemaan nykyisestäään ja kasvaa sitä mukaa kuin uusi yhteiskunta kehittyy.

Kolmanneksi varannot työkyvyttömiä ym. varten, sanalla sanoen se, mikä nykyisin kuuluu ns. julkiseen köyhäinhuoltoon.

Vasta nyt pääsemme siihen »jakoon», johon ohjelmassa — Lassallen vaikutuksesta — niin rajoittuneesti vain kiinnitetäänkin huomio-

ta, nimittäin kulutushyödykkeiden siihen osaan, joka jaetaan tuottajakunnan eri yksilöiden kesken.

Tuo »kaventamaton työntulos» on huomaamatta muuttunut jo »osaseksi», vaikkakin se, minkä tuottaja menettää yksityishenkilönä, koituu hänen, yhteiskunnan jäsenen, hyödyksi joko välittömästi tai välillisesti.

Niin kuin sanonta »kaventamaton työntulos» on osoittautunut kestävämmäksi, niin myös osoittautuu nyt kestävämmäksi yleensä sanonta »työntulos».

Yhteistoiminnallisessa, tuotantovälineiden yhteisomistukseen perustuvassa yhteiskunnassa tuottajat eivät vaihda tuotteitaan; niin ikään ei tuotteiksi muuttunut työ ilmene tällöin näiden tuotteiden arvona, eräänlaisena niille ominaisena aineellisena ominaisuutena, sillä nyt, päinvastoin kuin kapitalistisessa yhteiskunnassa, yksilön työ on yhteistyön ainesosana välittömästi eikä enää välillisesti. Sana »työntulos», joka jo nyt on kelvoton kaksimielisyytensä takia, menettää näin ollen koko merkityksensä.

Emme käsittele tässä kommunistista yhteiskuntaa sellaisena, jollainen se on jo omalla perustallaan *kehittyneenä*, vaan päinvastoin sellaisena, jollaisena se vasta *muodostuu* kapitalistisesta yhteiskunnasta ja jota siis joka suhteessa, niin taloudellisessa, siveellisessä kuin henkisessäkin suhteessa, rasittavat vielä syntymämerkkeinä sen vanhan yhteiskunnan viat, jonka kohdusta se on syntynyt. Tämän mukaisesti kukin erillinen tuottaja saa yhteiskunnalta — näiden vähennysten jälkeen — takaisin täsmälleen niin paljon, kuin hän sille antaa. Se, minkä hän on sille antanut, muodostaa hänen yksilöllisen työosuutensa. Esimerkiksi yhteiskunnallinen työpäivä on yksilöiden työtuntien summa; kunkin tuottajan yksilöllinen työaika on hänen suorittamansa osa yhteiskunnallisesta työpäivästä, hänen osuutensa siihen. Hän saa yhteiskunnalta kuitenkin siitä, että hän on suorittanut niin ja niin paljon työtä (sen jälkeen kun hänen työstään on vähennetty yhteiskunnalliseen varantoon menevä osa), ja esittämällä tämän kuitenkin hän saa yhteiskunnan varastosta kulutushyödykkeitä aivan yhtä suuren työ määrän arvosta. Sen työ määrän, jonka hän on tietysti muodossa antanut yhteiskunnalle, hän saa takaisin toisessa muodossa.

Tässä vallitsee ilmeisesti se sama periaate, joka sääntelee tavaravaihtoa, mikäli tämä vaihto on yhtä suurten arvojen vaihtoa. Sisältö ja muoto ovat muuttuneet, koska muuttuneissa olosuhteissa kukaan ei voi antaa muuta kuin omaa työtään ja koska toisaalta yksilöiden omistukseen ei voi siirtyä muuta kuin yksilöllisiä kulutushyödykkeitä. Mitä muuten tulee näiden kulutushyödykkeiden jakoon tuottajayksilöiden kesken, niin siinä vallitsee sama periaate kuin vaihdettaessa tavaravastikkeita, nimittäin tietyissä muodossa esiintyvä työ määrä vaihdetaan toisessa muodossa esiintyvään yhtä suureen työ määrään.

Sen tähden *yhtäläinen oikeus* jää tällöin periaatteessa yhä vieläkin *porvarilliseksi oikeudeksi*, vaikka periaate ja käytäntö eivät enää ole-

kaan ristiriidassa, kun sitä vastoin tavaravaihdossa vaihto on vastikkeellista vain *keskimääräisesti*, muttei kussakin yksityisessä tapauksessa.

Tästä edistymisestä huolimatta tuo *yhtäläinen oikeus* on vielä eräässä suhteessa porvarillisten puitteiden rajoittamaa. Tuottajien oikeudet ovat *suhteelliset* verrattuna heidän työsuorituksiinsa; yhtäläisyys on siinä, että mittaaminen tapahtuu käyttämällä *samaa mittapuuta*, nimittäin työtä.

Mutta toinen henkilö on fyysisesti tai henkisesti etevämpi kuin toinen ja suorittaa siis samassa ajassa enemmän työtä tai jaksaa työskennellä kauemmin kuin toinen; ja jotta työ voisi olla mittapuuna, täytyy se määritellä jatkuvuuden tai tehokkuuden mukaan, muutoin se lakkaa olemasta mittapuu. Tämä *yhtäläinen oikeus* on erilaista oikeutta erilaiseen työhön. Se ei tunnusta mitään luokkaeroja, koska kukin on vain työläinen niin kuin toisetkin, mutta erilaisen yksilöllisen lahjakkuuden ja siis erilaisen toimintakyvynkin se tunnustaa vaiteliaasti luonnon antamiksi etuoikeuksiksi. *Siis sisällöltään se on kuten kaikki oikeus eriarvoisuus-oikeutta*. Luonnostaan oikeus voi olla vain saman mittapuun soveltamista, mutta eriarvoisiin yksilöihin (eivätkä nämä yksilöt olisi erilaisia, elleivät he olisi eriarvoisia) voidaan soveltaa samaa mittapuuta vain mikäli heitä tarkastellaan samasta näkökulmasta, käsitellään vain yhdeltä *määrätyltä* puolelta, kuten esim. kyseisessä tapauksessa heitä tarkastellaan *vain työläisenä* näkemättä heissä mitään muuta, ottamatta huomioon mitään muuta. Edelleen: toinen työläinen on naimisissa, toinen ei ole, toisella on enemmän lapsia kuin toisella jne. Jos kumpikin suorittaa yhtä paljon työtä ja saa siis samanlaisen osan yhteiskunnallisesta kulutushyödykkeiden varannosta, niin todellisuudessa toinen saa enemmän kuin toinen, on rikkaampi kuin toinen jne. Jotta välttyttäisiin kaikilta tällaisilta epäkohdilta, oikeuden tulee olla erilainen eikä yhtäläinen.

Mutta nämä epäkohdat ovat väistämättömiä kommunistisen yhteiskunnan ensimmäisessä vaiheessa, siis sellaisessa kommunistisessa yhteiskunnassa, joka on vastikään pitkien synnytystuskien jälkeen syntynyt kapitalistisesta yhteiskunnasta. Oikeus ei voi koskaan olla yhteiskunnan taloudellista tilaa ja sen edellyttämää kulttuurikehitystä ylempänä.

Kommunistisen yhteiskunnan korkeammassa vaiheessa, sen jälkeen, kun on tehty loppu yksilön orjuuttavasta alistamisesta työnjakoon ja samalla myös henkisen ja ruumiillisen työn vastakohtaisuudesta; kun työ ei ole enää vain toimeentulokeino, vaan siitä on tullut ensimmäinen elämäntarve; sen jälkeen kun rinnan yksilöiden kaikinpuolisen kehityksen kanssa ovat kasvaneet myös tuotantovoimat ja kun yhteiskunnallisen rikkauden kaikki lähteet pulppuavat täydellä voimallaan, vasta silloin voidaan astua lopullisesti ahtaan porvarillisen oikeuspiirin ulkopuolelle ja yhteiskunta voi kirjoittaa lippuunsa: Jokainen kykynsä mukaan, jokaiselle tarpeittensa mukaan!

Olen näin laajasti käsitellyt toisaalta »kaventamatonta työntulosta» sekä toisaalta »yhtäläistä oikeutta» ja »oikeudenmukaista jakoa» osoittaakseni, kuinka suuri rikos se on, kun toisaalta yritetään taas tyrkyttää puolueellemme dogmeina käsityksiä, joilla aikanaan oli tietty merkityksensä, mutta jotka nyt ovat muuttuneet vanhentuneiksi tyhjänpäiväisiksi sanoiksi, ja toisaalta halutaan demokraattien ja ranskalaisten sosialistien niin totunnaisilla ideologisilla oikeus- ym. loruilla vääristellä sitä realistista käsitystä, jota niin suurella vaivalalla yritettiin juurruttaa puolueeseemme ja joka nyt on siihen juurtunut.

Kaiken sanotun lisäksi oli yleensä virheellistä pitää asian ytimeenä ns. *jakoa* ja panna siihen pääpaino.

Kulutushyödykkeiden jako on aina ollut vain seurausta itse tuotantoedellytysten jakautumisesta. Mutta tämä jakautuminen edustaa itse tuotantotavan luonnetta. Kapitalistinen tuotantotapa esimerkiksi perustuu siihen, että tuotannon aineelliset edellytykset ovat kapitalististen pääoma- ja maaomaisuuksien muodossa työtätekemättömien käsissä, kun taas kansanjoukot ovat vain henkilökohtaisen tuotannonedellytyksen, nimittäin työvoiman omistajia. Kun tuotannon ainekset jakautuvat tällä tavoin, niin nykyinen kulutushyödykkeiden jakotapa johtuu siitä itsestään. Mutta jos tuotannon aineelliset edellytykset tulevat itse työläisten yhteisomaisuudeksi, niin johtuu siitä, että myös kulutushyödykkeiden jakotapa muuttuu nykyisestäään. Vulgaari sosialismi (ja sitä seuraten myös osa demokraateista) on omaksunut porvarillisten taloustieteilijäin tavan tarkastella ja käsitellä jakoa tuotantotavasta riippumattomana, minkä vuoksi se esittää sosialismin pääasiallisesti jakokysymysten parissa askartelevaksi. Mutta miksi palattaisiin jälleen taaksepäin, kun todellinen asiain-tila on selvitetty jo aikoja sitten?

4. »Työn vapauttamisen tulee kuulua työväenluokalle, johon nähden kaikki toiset luokat ovat *vain pelkkää taantumuksellista joukkoa.*»

Virkkeen alkuosa on Internationaalin sääntöjen alkusanoista, mutta sitä on »paranneltu». Niissä sanotaan: Työväenluokan vapauttamisen täytyy olla työläisten oma asia*, mutta nyt sitä vastoin »työväenluokan» tulee vapauttaa — mitä? »Työ.» Ymmärtäköön tämän ken taitaa.

Sen sijaan seuraa ikään kuin vahingonkorvauksena antistrofi, aito lassallelainen lause: »johon (työväenluokkaan) nähden kaikki toiset luokat ovat *vain pelkkää taantumuksellista joukkoa.*»

»Kommunistisessa manifestissa» sanotaan: »Kaikista nykyään porvaristoa vastaan esiintyvistä luokista vain proletariaatti on *todella vallankumouksellinen luokka.* Muut luokat rappeutuvat ja häviävät suurteollisuuden kehittyessä, proletariaatti on sen oma tuote.»**

* Ks. tämän julkaisun 2. osaa, s. 13. *Toim.*

** Ks. tämän julkaisun 1. osaa, s. 103. *Toim.*

Porvaristo on käsitetty tässä — suurteollisuuden luojana — valkumoukselliseksi luokaksi feodaaliherroihin ja keskisäätyihin nähden, jotka haluavat säilyttää kaikki vanhentuneiden tuotantotapojen luomat yhteiskunnalliset asemansa. Siis nämä luokat yhdessä porvariston kanssa eivät muodosta pelkkää taantumuksellista joukkoa.

Toisaalta proletariaatti on vallankumouksellinen porvaristoon nähden, koska se suurteollisuuden maaperällä kasvaneena pyrkii hävittämään tuotannon kapitalistisen luonteen, jonka porvaristo yrittää ikuistaa. Mutta »Manifesti» lisää, että »keskisäädyt... ovat vallankumouksellisia... silloin kun niiden edessä on siirtyminen proletariaattiin».

Tältä kannalta katsoen on siis taaskin järjetöntä, että keskisäädyt yhdessä porvariston ja päälle päätteeksi feodaaliherrojen kanssa ovat »pelkkää taantumuksellista joukkoa» verrattuna työväenluokkaan.

Julistettiin kohan viime vaaleissa käsityöläisille, pienyrityksille jne. sekä *talonpojille*: »Meihin nähden te olette yhdessä porvarien ja feodaaliherrojen kanssa vain pelkkää taantumuksellista joukkoa?»

Lassalle osasi »Kommunistisen manifestin» ulkoa, niin kuin hänen uskolliset seuraajansa osaavat ulkoa hänen omat pyhät kirjoituksensa. Kun hän väärensi sitä niin karkeasti, hänen tarkoituksenaan oli vain kaunistella sitä liittoa, jonka hän teki absolutististen ja feodaalisten vastustajien kanssa porvaristoa vastaan.

Hänen ratki viisas mieltelmänsä on sitä paitsi kinnattu edellä esitettyyn pykälään väen väkisin, ilman mitään yhteyttä tuohon Internationaalien säännöistä otettuun »parannettuun» sitaattiin. Se on siis yksinkertaisesti hävyttömyyttä — vieläpä sellaista, joka ei suinkaan ole epämieluisia herra Bismarckista — sitä halpamaista nulikkamaisuutta, jota Berliinin Marat* osoittaa toimissaan.

5. »Työväenluokka toimii vapautuksensa hyväksi ennen kaikkea *nykyaikaisen kansallisvallion puitteissa* ja tietoisena siitä, että välttämättömänä seurauksena sen pyrkimyksistä, jotka ovat yhteisiä kaikkien sivistysmaiden työläisille, tulee olemaan kansojen internationaalinen veljeys.»

Päinvastoin kuin »Kommunistinen manifesti» ja koko aikaisempi sosialismi Lassalle tarkasteli työväenliikettä ahdasmielisen kansalliselta näkökannalta. Hän on saanut seuraajia, vieläpä Internationaalien toiminnan jälkeen!

Itsestään selvää on, että voidakseen ylipäänsä taistella työväenluokan täytyy järjestäytyä kotimaassaan *luokkana* ja että kotimaa on sen välittömänä taisteluareenana. Sikäli sen luokkataistelun on kansallista, ei olemukseltaan, vaan »muodoltaan», kuten »Kommunistisessa manifestissa» sanotaan. Mutta »nykyaikaisen kansallisvallion» — esimerkiksi Saksan keisarikunnan — »puitteet» itsekin ovat

* Nähtävästi Hasselmann, »Neuer Social-Demokrat» -lehden toimittaja.
Toim.

taloudellisessa mielessä maailmanmarkkinoiden »puitteissa» ja poliittisessa mielessä maailman valtiojärjestelmän »puitteissa». Kuka tahansa liikemies tietää, että Saksan kauppa on samalla ulkomaankauppaa ja että herra Bismarckin suuruus onkin juuri hänen eräänlaisessa *kansainvälisessä* politiikassaan.

Entä millaiseksi Saksan työväenpuolue tyypistää internationalisminsa? Tunnustukseksi, että seurauksena sen pyrkimyksistä tulee olemaan *»kansojen internationaalinen veljeys»* — siis porvarilliselta Rauhan ja vapauden liitolta¹⁰ lainatuksi fraasiksi, jonka pitäisi vastata eri maiden työväenluokkien internationaalista veljeyttä niiden yhteisessä taistelussa vallassaolevia luokkia ja näiden hallituksia vastaan. Siis ei sanaakaan Saksan työväenluokan *kansainvälisistä tehtävistä!* Ja sen pitäisi näin saada yliote oman maansa porvaristosta, joka on jo liittoutunut sitä vastaan kaikkien maiden porvariston kanssa, ja herra Bismarckin kansainvälisestä salaliittopolitiikasta!

Ohjelman internationalismi on todellakin *vielä äärettömästi alempitasoista* kuin vapaakaupan puolueen internationalismi. Tämäkin puolue väittää, että sen pyrkimysten tuloksena on oleva *»kansojen internationaalinen veljeys»*. Mutta se myös *tekee* jotakin kaupan kansainvälistämiseksi eikä suinkaan tyydy vain toteamaan, että kaikki kansat käyvät kauppaa kotimaassaan.

Työväenluokan kansainvälinen toiminta ei riipu millään tavoin *Kansainvälisen työväenliiton* olemassaolosta. Tuo liitto oli vain ensimmäinen yritys luoda tätä toimintaa varten keskuselin, yritys, joka antamansa herätteen ansiosta jätti pysyvän jäljen, joskin se *ensimmäisessä historiallisessa muodossaan* oli Pariisin Kommuunin kustumisen jälkeen pitemmälti mahdoton.

Bismarckin *»Norddeutsche»* oli täysin oikeassa julistaessaan mestarinsa mieliksi, että Saksan työväenpuolue on uudessa ohjelmassaan luopunut internationalismista¹¹.

II

»Lähtien näistä periaatteista Saksan työväenpuolue pyrkii kaikkiin laillisiin keinoihin aikaansaamaan *vapaan valtion* — ja — sosialistisen yhteiskunnan: lakkauttamaan palkkajärjestelmän *rautaisine palkkalakeineen* — ja — kaikenlaisen riiston; poistamaan kaiken sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden.»

»Vapaaseen valtioon» palaan myöhemmin.

Saksan työväenpuolueen on siis tulevaisuudessa uskottava Lassallen *»rautaiseen palkkalakiin!»* Jottei tarvitsisi luopua siitä, mennään mielettömyyksiin puhumalla *»palkkajärjestelmän (pitäisi sanoa »palkkatyöjärjestelmän») lakkauttamisesta rautaisine palkkalakeineen»*. Jos poistan palkkatyön, niin poistan luonnollisesti sen laitkin, olkoot ne sitten *»rautaisia»* tai pehmeitä kuin pesusieni. Mutta Lassallen taistelu palkkatyötä vastaan kohdistuu miltei yksinomaan tähän niin

sanottuun lakiin. Jotta tulisi todistetuksi, että lassallelainen laho on voittanut, »palkkajärjestelmä» on lakkautettava »rautaisine palkkalakeineen» eikä ilman niitä.

»Rautaisesta palkkalaista» on Lassallen omaa, kuten tiedetään, ainoastaan sana »rautainen», jonka hän on lainannut Goethen »suurista ikuisista rautaisista laeista».* Sana »rautainen» on tunnusmerkki, josta puhdasoppiset tuntevat toisensa. Mutta jos hyväksyn tämän lain lassallelaisine leimoineen ja siis myös merkityksineen, niin minun täytyy hyväksyä myös hänen perustelunsa. Entä mikä tämä perustelu on? Se on, kuten Lange kohtaa Lassallen kuoleman jälkeen osoitti, Malthusin väestöteoria (jota Lange itsekin saarnasi). Mutta jos tuo teoria on oikea, niin tätä lakia ei voida millään tavoin kumota, vaikka palkkatyö lakkautettaisiin sata kertaa, sillä silloinhan tämä laki ei ole vallitseva ainoastaan palkkatyöjärjestelmässä, vaan myös jokaisessa yhteiskuntajärjestelmässä. Juuri tämän nojalla taloustieteilijät ovat yli viidenkymmenen vuoden ajan todistelleet, ettei sosialismi voi poistaa luontoperäistä köyhyyttä, vaan se voi ainoastaan yleistää sen, jakaa sen tasapuolisesti kautta koko yhteiskunnan!

Mutta tämä ei ole tärkeintä. Ottamatta lainkaan lukuun tätä Lassallen väärää lain kaavausta todella mieltä kuohuttava taka-askele on seuraava:

Lassallen kuoleman jälkeen puolueessamme on voittanut alaa se tieteellinen käsitys, että *työpalkka* ei ole se, miltä se näyttää, nimittäin *työn arvo* tai *hintaa*, vaan se on ainoastaan *työvoiman arvon* tai *hinnan* naamioitu muoto. Täten kumottiin kokonaan entinen porvarillinen käsitys työpalkasta, samoin kuin tähän käsitykseen kohdistunut aikaisempi arvostelu, ja tehtiin selväksi, että palkkatyöläisen sallitaan raataa oman elämänsä ylläpitämiseksi, ts. *elää* vain mikäli hän tekee tietyn ajan ilmaista työtä kapitalistille (ja siis myös niille, jotka tämän kanssa kuluttavat lisäarvon); että koko kapitalistinen tuotantajärjestelmä pyrkii lisäämään tätä ilmaista työtä joko pidentämällä työpäivää tai kohottamalla työn tuottavuutta taikka kiristämällä työvoimaa jne.; että palkkatyöjärjestelmä on siis orjajärjestelmä, vieläpä sellaista orjuutta, joka käy raskaammaksi sitä mukaa, kuin työn yhteiskunnalliset tuotantovoimat kehittyvät, saakoon työläinen sitten parempaa tai huonompaa palkkaa. Ja kun nyt tämä käsitys on voittanut puolueessamme yhä enemmän alaa, palataan Lassallen dogmeihin, vaikka pitäisihän nyt jo tietää, että Lassalle *ei tiennyt*, mitä työpalkka on, vaan piti porvarillisia taloustieteilijöitä seuraten näennäisyyttä asian olemuksena.

Tämä on samaa, kuin jos orjien keskuudessa, jotka vihdoinkin ovat päässeet orjuuden salaisuuden perille ja nousseet kapinaan, joku vanhentuneiden käsitysten kahlehtima orja kirjoittaisi kapinaohjelmaan: orjuus on poistettava, koska orjajärjestelmässä orjien ravitseminen ei voi ylittää tiettyä, varsin alhaista maksimirajaa!

* Goethen runosta »Jumaluus». *Toim.*

Eikö pelkästään se tosiasia, että puolueemme edustajat ovat saataneet tehdä noin hirviömäisen attentaatin puolueväen keskuuteen levinnyttä käsityskantaa vastaan, eikö jo yksin se todista, miten rikollisen kevytmielisesti, miten tunnottomasti he ovat ryhtyneet laatimaan tätä kompromissiohjelmaa!

Pykälä päättyy epämääräiseen sanontaan: »poistamaan kaiken sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden». Sen sijaan olisi tullut sanoa, että luokkaerojen poistamisen myötä häviää ilman muuta myös kaikenlainen niistä johtuva sosiaalinen ja poliittinen eriarvoisuus.

III

»Raivataksaan tietä sosiaalisen kysymyksen ratkaisulle Saksan työväenpuolue vaatii perustamaan valtion avustamia työtätekevän kansan demokraattisessa valvonnassa olevia tuotannollisia osuuskuntia. Teollisuudessa ja maataloudessa on saatava aikaan tuotannollisia osuuskuntia siinä määrin, että niistä syntyisi kokonaisuuden sosialistinen organisaatio.»

Lassallen »rautaisen palkkalain» mukainen saman profeetan yleislääke. Sille »raivataan tietä» sen arvon mukaisella tavalla. Olemassaoleva luokkataistelu vaihdetaan lehtinikkarien »sosiaaliseen kysymykseen», jonka »ratkaisulle» »raivataan tietä». Sen sijaan, että »kokoistyön sosialistinen organisaatio» »syntyisi» yhteiskunnan valankumouksellisesta muuttamisprosessista, se »syntyy» »valtionavustusta», jota valtio antaa tuotannollisille osuuskunnille, jotka »saa aikaan» valtio eivätkä työläiset. Täysin Lassallen mukaista kuvittelua on se, että valtionlainan turvin voidaan rakentaa yhtä hyvin uusi yhteiskunta kuin uusi rautatie!

Sen verran on vielä jäljellä häveliäisyyttä, että tämä »valtionapu» asetetaan »työtätekevän kansan» demokraattiseen valvontaan.

Ensiksikin Saksan »työtätekevä kansa» muodostuu enimmäkseen osaltaan talonpojista eikä proletaareista.

Toiseksi »demokraattinen» tarkoittaa saksaksi samaa kuin »kansanvaltainen». Entä mitä tuo »työtätekevän kansan kansanvaltainen valvonta» on? Ja vieläpä sellaisen työtätekevän kansan, joka juuri asettamalla valtiolle tämän vaatimuksen osoittaa tietävänsä selvästi, että se on valtaa vailla ja kypsytön olemaan vallassa!

Olisi liikaa ruveta tässä arvostelemaan reseptiä, jonka Louis-Philippin aikana Buchez kirjoitti Ranskan sosialistien *vastapainoksi* ja jonka hyväksyivät »Atelier'n»¹² taantumukselliset työläiset. Pahin vika ei olekaan siinä, että ohjelmaan on merkitty tämä spesifinen ihmelääke, vaan siinä, että luokkaliikkeen kannalta yleensä siirrytään takaisin lahkolaisliikkeen kannalle.

Kun työläiset haluavat luoda edellytykset osuustoiminnalliselle tuotannolle koko yhteiskunnan ja ennen kaikkea oman kansakunnan mitassa, niin tämä merkitsee vain, että he pyrkivät muuttamaan nykyisiä tuotantoedellytyksiä, eikä sillä ole kerrassaan mitään yhteistä

sen kanssa, että perustetaan valtion avustamia yhteistoiminnallisia osuuskuntia. Mitä tulee olemassaoleviin yhteistoiminnallisiin osuuskuntiin, niin niillä on arvoa *vain* mikäli ne ovat riippumattomia työväen luomuksia, jotka eivät ole enempää hallituksen kuin porvaristonkaan suojeluksessa.

IV

Ja nyt demokratiaa koskevasta osasta.

A. »Valtion vapaa perusta.»

II osan mukaan Saksan työväenpuolueen ensisijaisena pyrkimyksenä on »vapaa valtio».

Mitä on vapaa valtio?

Nöyrän alamaisen rajoittuneesta käsitystavasta vapautuneiden työläisten tavoitteena ei suinkaan ole valtion tekeminen vapaaksi. Saksan valtakunnassa »valtio» on jotakuinkin yhtä »vapaa» kuin Venäjällä. Vapaus merkitsee valtion muuttamista yhteiskuntaa alistavasta elimestä kokonaan yhteiskunnan alaiseksi elimeksi, ja nykyäänkin valtiomuodot ovat enemmän tai vähemmän vapaita sen mukaan, missä määrin ne rajoittavat »valtion vapautta».

Saksan työväenpuolue — ainakin jos se hyväksyy tämän ohjelman — osoittaa omaksuneensa sosialistiset aatteet perin pintapuolisesti; sen sijaan, että käsittelisi nykyistä yhteiskuntaa (ja tämä pätee kaikkiin tuleviinkin yhteiskuntiin) olemassaolevan *valtion »perustana»* (tai tulevaa yhteiskuntaa tulevan valtion perustana), se päinvastoin käsittelee valtiota itsenäisenä laitoksena, jolla on omat *»henkiset, siveelliset ja vapaat perustuksensa»*.

Ja sitten vielä termien *»nykyaikainen valtio»* ja *»nykyaikainen yhteiskunta»* tulkutun väärin käyttäminen ja vielä tolkuttomampi väärä käsitys siitä valtiosta, jolle ohjelmassa esitetään vaatimuksial

»Nykyaikainen yhteiskunta» on kapitalistinen yhteiskunta, joka on olemassa kaikissa sivistysmaissa enemmän tai vähemmän vapaana keskiaikaisista lististä, kunkin maan historiallisen kehityksen erikoispiirteiden enemmän tai vähemmän muuntelemana, enemmän tai vähemmän kehittyneenä. Mutta »nykyaikainen valtio» muuttuu toiseksi kun ylitetään jokin valtiollinen raja. Preussi-Saksan valtakunnassa se on aivan erilainen kuin Sveitsissä, Englannissa täysin toisenlainen kuin Yhdysvalloissa. »Nykyaikainen valtio» on siis kuvi-
telma.

Ja sittenkin monista muotoeroista huolimatta eri sivistysmaiden valtioille on yhteistä se, että niiden perustana on uudenaikainen porvarillinen yhteiskunta, enemmän tai vähemmän kapitalistisesti kehittyneenä. Sen vuoksi niillä on myös tiettyjä yhteisiä tuntomerkkejä. Tässä mielessä voidaan puhua »nykyaikaisesta valtiolaitoksesta» vastakohtana tulevaisuudelle, jolloin porvarillinen yhteiskunta, nykyisen valtion alkujuri, on lakannut olemasta.

Voimme kysyä: mitä muutoksia tulee nykyiseen valtiolaitokseen kommunistisessa yhteiskunnassa? Toisin sanoen: mitkä yhteiskunnalliset funktiot, jotka ovat analogisia valtion nykyisten funktioiden kanssa, säilyvät sellaisinaan? Kysymykseen voidaan vastata vain teettelisesti, eikä ongelman ratkaiseminen edisty hitustakaan, vaikka tuhansia kertoja yhdistettäisiin sanoja »kansaa» ja »valtio».

Kapitalistisen ja kommunistisen yhteiskunnan välillä on siirtymäkausi, jolloin edellinen muutetaan vallankumouksen kautta jälkimmäiseksi. Vastaavasti tulee olemaan myös poliittinen siirtymäkausi, jolloin valtio ei voi olla mitään muuta kuin *proletariaatin vallankumouksellista diktatuuria*.

Mutta Gothan ohjelmassa ei käsitellä enempää siirtymäkauden kuin sitä seuraavan kommunistisen yhteiskunnankaan valtiolaitosta.

Sen poliittisiin vaatimuksiin ei sisälly muuta kuin vanha, yleisesti tunnettu demokraattinen ruikutus: yleinen äänioikeus, välitön lainsäädäntö, kansanoikeus, kansankaarti (Volkswehr) jne. Ne ovat pelkästään porvarillisen Kansanpuolueen⁸, Rauhan- ja vapaudenliiton kaikuja. Ne ovat selvästi vaatimuksia, jotka on jo *toteutettu*, mikäli niistä ei tehdä mielikuvituksellisia käsitteitä. Valtio, joka ne on toteuttanut, ei kuitenkaan ole Saksan valtakunnan rajojen sisällä, vaan Sveitsissä, Yhdysvalloissa jne. Tuon tapainen »tulevaisuuden valtio» on *nykyaikainen valtio*, vaikkakin se on Saksan valtakunnan »puiteiden» ulkopuolella.

Eräs seikka ohjelman laatijoilta on kuitenkin unohtunut. Koska Saksan työväenpuolue selvästi julistaa toimivansa »nykyaikaisen kansallisvaltion» rajoissa, siis oman valtionsa, Preussi-Saksan valtakunnan rajoissa — muutoinhan useimmat sen vaatimuksistakin olisivat järjettömiä, sillä vain sitähan vaaditaan mitä puuttuu —, niin puolueen ei pitäisi unohtaa pääasiasia: kaikki nämä hyvät asiat riippuvat niin sanotun kansansuvereniteetin tunnustamisesta ja tulevat sen vuoksi kysymykseen vain *demokraattisessa tasavallassa*.

Kun ei rohjettu — ja viisaasti kyllä, sillä olosuhteet pakottavat varovaisuuteen — vaatia demokraattista tasavaltaa, kuten tehtiin Ranskan työväen ohjelmissa Louis-Philippen ja Louis Napoleonin aikana, niin ei olisi pitänyt turvautua myöskään tähän »epäkunnialliseen» ja ansiottomaan melkuun: vaatia sitä, millä on merkitystä vain demokraattisessa tasavallassa, valtiolta, joka ei ole mitään muuta kuin parlamentaarisiin muotoihin koristeltua, feodaalisia lisiä sisältävää, jo porvariston vaikutuksen alaista, byrokraattisesti rakennettua, poliisin suojelemaa sotilasdespotismia, ja päälle päätteeksi vakuuttaa tälle valtiolle, että oletetaan saatavan siltä jotakin sellaista »laillisin keinoin»!

Vieläpä vulgaari demokratismikin, joka pitää demokraattista tasavaltaa tuhatvuotisena valtakuntana lainkaan aavistamatta, että juuri tässä porvarillisen yhteiskunnan viimeisessä valtiomuodossa luokkataistelu ratkaistaan lopullisesti ase-in, vieläpä tämäkin demokratismi on tavattomasti edellä sellaisesta demokratismista, joka py-

syttelee poliisin sallimissa ja logiikan kannalta sallimattomissa rajoissa.

Jo sanat: »Saksan työväenpuolue vaatii *valtion taloudelliseksi perustaksi* yksinomaista progressiivista tuloverotusta jne.» osoittavat, että todellisuudessa »valtiolla» tarkoitetaan hallituskoneistoa eli vain sikäli valtiota, mikäli se työnjaon seurauksena on olemassa erikoisena yhteiskunnasta erillään olevana elimistönä. Verot ovat hallituskoneiston eivätkä minkään muun taloudellinen perusta. Sveitsissä olevassa tulevaisuuden valtiossa tämä vaatimus on jo miltei täytetty. Tulovero edellyttää eri yhteiskuntaluokkien erilaisia tulolähteitä, siis kapitalistista yhteiskuntaa. Sen vuoksi ei ole mitään kummallista siinä, että Liverpoolin talousuudistajat — Gladstonen veljen johtamat porvarit — esittävät saman vaatimuksen kuin puheena oleva ohjelma.

B. »Saksan työväenpuolue vaatii valtion henkiseksi ja siveelliseksi perustaksi:

1. Yleistä ja *kaikille yhtäläistä* valtion kautta tapahtuvaa *kansankasvatusta*. Yleistä koulupakkoa. Maksutonta opetusta.»

Yhtäläinen kansankasvatus? Mitä tarkoitetaan näillä sanoilla? Uskotaanko, että nykyisessä yhteiskunnassa (ja nythän on kysymys vain siitä) kaikkien luokkien kasvatus voi olla *yhtäläistä*? Vai vaaditaanko, että yläluokkienkin kasvatus pitäisi pakollisesti rajoittaa varsin vähäiseen kasvatukseen — kansakouluun —, koska yksin se vastaa paitsi palkkatyöläisten myös talonpoikien taloudellista asemaa?

»Yleinen koulupakko. Maksuton opetus.» Edellinen on voimassa yksinpä Saksassakin; jälkimmäinen Sveitsissä ja Yhdysvalloissa kansakoulun osalta. Joskin Yhdysvaltojen eräissä osavaltioissa opetus on »maksutonta» myös korkeakouluissa, niin tosiasiallisesti tämä merkitsee vain sitä, että yläluokat maksavat koulutuskustannuksensa yleisistä verovaroista. Mainittakoon ohimennen, että sama koskee myös »maksutonta oikeudenkäyntiä», jota vaaditaan kohdassa A. 5. Rikoslainkäyttö on kaikkialla maksutonta; siviililainkäyttö rajoittuu miltei yksinomaisesti omaisuuskiistoihin ja koskee siis miltei yksinomaisesti omistavia luokkia. Pitääkö näiden oikeusjutut maksaa kansan kukkarosta?

Kouluja koskevassa kohdassa olisi pitänyt vaatia ainakin teknisten (sekä teoreettista että käytännöllistä opetusta antavien) koulujen perustamista kansakoulujen yhteyteen.

»*Valtion kautta tapahtuva kansankasvatus*» on kerrassaan hylättävä. Se että yleisellä lailla määrätään kansakoulujen varoista, opettajakunnan pätevyydestä, opetusohjelmista jne. ja valvotaan, kuten Yhdysvalloissa, valtioneuvostojen avulla näiden lainmääräysten noudattamista, on jotakin aivan muuta kuin valtion nimittäminen kansan kasvattajaksi! Hallitus samoin kuin kirkkokin on päinvastoin estettävä saattamasta koululaitosta vaikutusvaltaansa. Preussi-Saksan valtakunnassa (eikä asiaa auteta sillä kehnolla tekosyyllä, että

puhe on »tulevaisuuden valtiosta» — olemmehan huomanneet, miten tämän asian laita on) valtion pitäisi päinvastoin saada kovakouraista koulutusta kansalta.

Kaikesta demokraattisesta sanahelinästä huolimatta koko ohjelman on myrkyttänyt kuitenkin Lassallen lahkokunnan nöyrä usko valtioon eli — mikä ei ole yhtään parempaa — usko demokraattisiin ihmisiin, eli oikeammin tuo ohjelma on kompromissi kahdenlaisen ihmisiin uskomisen välillä, jotka molemmat ovat yhtä kaukana sosialismista.

»*Tieteen vapaus*» julistetaan Preussin perustuslain eräessä pykälässä. Miksi nimenomaan tässä?

»*Omantunnon vapaus*»! Jos tänä kulttuuritaistelun¹³ aikana halutaan johdattaa liberaalien mieleen heidän vanhat iskusanansa, niin pitäisi sen tapahtua vain tässä muodossa: »Jokaisella täytyy olla mahdollisuus tyydyttää uskonnolliset samoin kuin ruumiillisetkin tarpeensa niin ettei poliisi pistäisi siihen nenäänsä». Mutta työväenpuolueen olisi pitänyt käyttää tilaisuutta hyväkseen ilmaistakseen vakamuksenaan sen, että porvarillinen »omantunnon vapaus» ei ole mitään muuta kuin kaikenlaisen mahdollisen *uskonnollisen omantunnonvapauden* sietämistä, jota vastoin työväenpuolue pyrkii vapauttamaan omantunnon kaikesta uskonnollisesta hullutuksesta. On kuitenkin pidetty parempana olla kohoamatta »porvarillista» tasoa korkeammalle.

Olenkin päässyt oikeastaan loppuun, sillä ohjelman jatkossa ei enää ole mitään oleellisen tärkeää. Rajoitun siksi vain aivan lyhyihin huomautuksiin.

2. »Normaali työpäivä.»

Missään muussa maassa työväenpuolue ei ole tyytynyt näin epämääräiseen vaatimukseen, vaan on aina tarkoin määritellyt työpäivän pituuden sellaiseksi, jollaisen se vallitsevissa oloissa katsoo normaaliksi.

3. »Naisten työn rajoittaminen ja lasten työn kieltäminen.»

Työpäivän normitukseen täytyy jo sinänsä sisältyä naisten työn rajoittaminen, mikäli kyseessä on työpäivän pituus, tauot jne.; muuten se voi merkitä naisten työn kieltämistä vain niillä teollisuusaloilla, jotka ovat erikoisen epäterveellisiä naisille tai siveyden kannalta sopimattomia naissukupuolelle. Jos nimenomaan tätä tarkoitettiin, olisi pitänyt sanoa se.

»*Lasten työn kieltäminen*»! Tässä olisi aivan välttämätöntä määritellä *ikäraja*.

Lasten työn *täydellinen kieltäminen* ei sovi yhteen suurteollisuuden olemassaolon kanssa ja on sen vuoksi pelkkä hurskas toivomus.

Sen toteuttaminen, jos se olisi mahdollista, olisi taantumuksellista, sillä tuotannollisen työn varhainen yhdistäminen opetukseen on

tehokkaimpia keinoja nykyisen yhteiskunnan muuttamiseksi, jos vain eri ikäluokkien työaika on tiukasti säännelty ja on ryhdytty muihin ennakkotoimiin lasten suojelemiseksi.

4. »Tehdas-, käsi- ja kotiteollisuus valtion valvontaan.»

Preussi-Saksan valtioon nähdessä olisi pitänyt ehdottomasti vaatia, että valtion tarkastajat erotettaisiin vain oikeuden päätöksellä, että kuka tahansa työläinen voisi nostaa syytteen tarkastajaa vastaan velvollisuuksien laiminlyömisestä, että tarkastajilla pitää olla lääkärin koulutus.

5. »Vankien työn sääntely.»

Mitätön vaatimus yleisessä työväen ohjelmassa. Joka tapauksessa olisi pitänyt sanoa selvästi, ettei mistään kilpailun pelosta haluta tavallisia rikollisia kohdeltavan kuin elukoita eikä varsinkaan sitä, että rikollisilta riistetään ainoa parannuskeino, tuottava työ. Sen vähempää ei toki voitane odottaa sosialisteilta.

6. »Tehokas vastuulaki.»

Oli ollut sanottava, mitä tarkoitetaan »tehokkaalla» vastuulla.

Ohimennen huomautettakoon, että normaalia työpäivää koskevasa kohdassa on sivuutettu tehdaslainsäädännön se osa, joka koskee terveydenhoidollisia toimenpiteitä, tapaturmantorjuntaa jne. Vastuulakia tarvitaan vasta sitten, kun näitä määräyksiä rikotaan.

Lyhyesti tämäkin lisäys on merkillinen hataran sanontansa vuoksi.

Dixi et salvavi animam meam.*

Kirjoittanut K. Marx huhtikuussa — toukokuun alkupuolella 1875

Julkaisu lyhennelmänä »Die Neue Zeit»-aikakauslehdessä, Bd. 1, № 18, 1890—1891

Julkastaan käsikirjoituksen mukaan

Suomennos saksasta

* Puhuin ja pelastin sieluni. *Toim.*

FRIEDRICH ENGELS

KIRJE AUGUST BEBELILLE

Lontoossa 18.—28. maaliskuuta 1875

Hyvä Bebel!

Sain helmikuun 23. päivätyn kirjeenne ja olen iloinen, että voitte hyvin.

Kysytte minulta, mitä mieltä olemme yhdistymisjutusta? Valittavasti olemme samanlaisessa asemassa kuin Tekin. Liebknecht enempää kuin kukaan muukaan ei ole ilmoittanut meille mitään ja mekin tiedämme siis vain sen mitä on ollut lehdissä, niissä taas ei ollut mitään siihen saakka, kunnes noin kahdeksan päivää sitten tuli ohjelmanluonnos. Tuo luonnos hämmästytti meitä tietysti aika lailla.

Puolueemme on ojentanut niin usein kätensä lassallelaisille ehdotuksen sovintoa tai ainakin yhteistyötä ja saanut niin usein Hasencleve-reilta, Hasselmaneilta ja Tölckeiltä kopean torjuvan vastauksen, että lapsikin olisi tehnyt siitä seuraavan johtopäätöksen: koska nyt nuo herrat tulevat luoksemme ehdottamaan sovintoa, niin he ovat helkkarin ahtaalla. Mutta heidän hyvin tunnetun luonteensa vuoksi velvollisuutemme on käyttää hyväksi heidän ahdinkoaan ja vaatia itsellemme kaikki mahdolliset takeet siitä, etteivät nuo miehet jälleen lujita järkkyneitä asemiaan työläisten keskuudessa meidän puolueemme kustannuksella. Heidät olisi pitänyt ottaa vastaan mahdollisimman kylmästi ja epäluuloisesti, asettaa yhdistymisen ehdoksi se, missä määrin he suostuvat luopumaan lahkolaistunnuksistaan ja »valtionavustaan» ja hyväksymään pääkohdiltaan vuoden 1869 Eisenachin ohjelman⁶ tai sen korjatun nykyaikaistetun laitoksen. Teoreettisessa suhteessa, siis siinä suhteessa, millä on ohjelmassa ratkaiseva merkitys, meidän puolueellamme ei ole lassallelaisilta *kerrassaan mitään oppimista*; mutta lassallelaisilla kylläkin olisi opittavaa meidän puolueeltamme. Yhdistymisen ensimmäisenä ehtona olisi oltava

sen, että he lakkaisivat olemasta lahkolaisia, lassallelaisia, että he siis ennen kaikkea lakkaisivat pitämästä valtionapua koko maailmaan tepsivänä paranteena tai edes katsoisivat sen toisarvoiseksi väliaikaiseksi toimenpiteeksi monien muiden mahdollisten toimenpiteiden ohella. Ohjelmanluonnos osoittaa, että meikäläiset, jotka teorias-
sa ovat lassallelaisia johtajia sata kertaa etevämpiä, ovat heitä yhtä monta kertaa kehnompia poliittisessa oveluudessa; kunniaattomat ovat taas kerran jymäyttäneet armostomasti »kunniallisia».*

Ensinnäkin on hyväksytty mahtipontinen, mutta historiallisesti virheellinen Lassallen lausuma, että työväenluokkaan nähden kaikki muut luokat ovat vain yhtä taantumuksellista joukkoa. Tämä väite pitää paikkansa vain erinäisissä poikkeustapauksissa; esimerkiksi sellaisen proletarisen vallankumouksen aikana, jollainen oli Kommuuni, tai sellaisessa maassa, jossa ei vain porvaristo ole muovannut valtiota ja yhteiskuntaa omaksi kuvakseen, vaan myös demokraattinen pikkuporvaristo on jo sen jälkeen suorittanut tuon muutoksen viimeistä piirtoa myöten. Jos esimerkiksi Saksassa demokraattinen pikkuporvaristo kuuluisi tuohon taantumukselliseen joukkoon, niin kuinka sosiaalidemokraattinen työväenpuolue on saattanut vuosikausia kulkea käsi kädessä sen kanssa, Kansanpuolueen⁸ kanssa? Kuinka »Volksstaat»⁹ saattaa ottaa miltei koko poliittisen aineistonsa pikkuporvarillis-demokraattisesta »Frankfurter Zeitungista»¹⁴? Ja kuinka voidaan ottaa tähän samaan ohjelmaan kokonaista seitsemän vaatimusta, jotka suoraan ja kirjaimellisesti ovat yhtäpitäviä Kansanpuolueen ja pikkuporvarillisten demokraattien ohjelman kanssa? Tarkoitin seitsemää poliittista vaatimusta: 1—5 ja 1—2, jotka kaikki ovat *porvarillis-demokraattisia*¹⁵.

Toiseksi: työväenliikkeen kansainvälisyyden periaate kielletään nykyaikaan nähden käytännöllisesti katsoen kokonaan, ja sen tekevät miehet, jotka ovat kokonaista viisi vuotta ja mitä vaikeimmissa oloissa noudattaneet mitä kunniakkaimmalla tavalla tätä periaatetta. Saksan työläiset olivat eurooppalaisen liikkeen etujoukkona *pääasiallisesti* sen ansiosta, että he käyttäytyivät sodan¹⁶ aikana todella internationaalisesti; minkään muun maan proletariaatti ei olisi voinut käyttäytyä niin hyvin. Mutta nyt heidän pitäisi luopua tuosta periaatteesta juuri sellaisena ajankohtana, jolloin työläiset alkavat kaikkialla ulkomailla korostaa sitä samassa mitassa, kuin hallitukset pyrkivät tukahduttamaan jokaisen yrityksen, jonka tarkoituksena on tämän periaatteen toteuttaminen jonkin järjestön puitteissa! Ja mitä jää loppujen lopuksi jäljelle työväenliikkeen kansainvälisyydestä? Vain heikko toivo, ei kuitenkaan Euroopan työläisten tulevastta yhteistoiminnasta heidän vapauttamisekseen, vaan Rauhanliiton¹⁰ herrojen porvari-
en tulevastta »kansojen internationaalisesta veljeydestä», »Euroopan Yhdysvalloista»!

* Kunniallisiksi sanottiin eisenachilaisia. *Toim.*

Ei tietenkään ollut tarpeen puhua Internationaalista sellaisenaan. Mutta ei myöskään olisi pitänyt perääntyä askeltakaan vuoden 1869 ohjelmasta, vaan olisi pitänyt sanoa suunnilleen näin: *vaikka* Saksan työväenpuolue toimiikin *ennen kaikkea* sille määrättyjen valtionrajojen puitteissa (Saksan työväenpuolueella ei ole oikeutta puhua Euroopan proletariaatin nimissä, ei varsinkaan mitään virheellistä), se kuitenkin tuntee solidaarisuutta kaikkien muiden maiden työläisiä kohtaan ja on aina valmis täyttämään edelleenkin, kuten tähänkin asti, tämän solidaarisuuden velvoitukset. Nuo velvoitukset ovat olemassa, vaikkei se julistaisikaan tai katsoisi itseään Internationaalin osaksi; niihin kuuluu esimerkiksi avunanto ja rikkuruuden ehkäiseminen lakojen aikana, huolenpito siitä, että Saksan työläisille tiedotetaan puoluelehdissä ulkomaisesta liikkeestä, agitaatio uhkaavia tai puheavia dynastisia sotia vastaan, joiden aikana taktiikka olkoon samantapaista kuin se, jota noudatettiin mallikelpoisesti vuosina 1870 ja 1871, jne.

Kolmanneksi: meikäläiset ovat sallineet tyrkyttää itselleen Lassallen »rautaisen palkkalain», joka perustuu siihen kerrassaan vanhentuneeseen taloustieteelliseen käsitykseen, että työläinen saa muka keskimäärin vain työpalkkaminimin, ja nimenomaan siksi, koska Malthusin väestöteorian mukaan työläisiä on aina liikaa (sellaista oli Lassallen todistelu). Marx on kuitenkin teoksessaan »Pääoma» yksityiskohtaisesti osoittanut, että työpalkkaa sääntelevät lait ovat hyvin monimutkaisia, että olosuhteiden mukaan vallitsevana on niistä milloin mikin, että ne eivät siis suinkaan ole rautaisia, vaan päinvastoin hyvinkin joustavia ja että yleensäkin tätä kysymystä ei voida ratkaista parilla kolmella sanalla, niin kuin Lassalle on luullut. Tämän lain malthusilaisen perustelun — Lassalle on jäljentänyt tuon lain Malthusilta ja Ricardolta (viimeksi mainittua vääristellen) —, sellaisena kuin se esitetään esimerkiksi »Työläisen lukukirjan» 5. sivulla lainattuna eräästä Lassallen toisesta kirjasesta, Marx on kumonnut seikkaperäisesti jaksossa »Pääoman kasautumisprosessi»*. Hyväksymällä Lassallen »rautainen laki» on siis hyväksytty väärä väite ja sen väärä perustelu.

Neljänneksi: ohjelmassa esitetään *ainoana sosiaalisena* vaatimukseksi Lassallen valtionapu siinä alastomimmassa muodossa, jossa Lassalle plagioi sen Buchez'ltä. Ja tämä vielä senkin jälkeen kun Bracke oli mainiosti paljastanut tuon vaatimuksen mitättömyyden¹⁷, kun puolueemme melkein kaikkien, ellei suorastaan kaikkienkin puhujien oli täytyntä taistelussa lassallelaisia vastaan esiintyä tuota »valtionapua» vastaan! Puolueemme suurempaa nöyryytystä ei voisi kuvitellakaan. Tuo on Amand Goeggin tasolle madaltunutta internationalismia, Buchez'n porvarilliseksi tasavaltalaisuudeksi madaltunutta

* *K. Marx.* »Pääoma», 1. osa, Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1957, ss. 523—707. *Toim.*

socialismia, Buchez'n, joka asetti tuon vaatimuksen *socialistien vastapainoksi*, taistellakseen heitä vastaan!

Lassallelaisessa merkityksessä »valtionapu» on parhaassa tapauksessa vain *yksi* niistä monista toimenpiteistä, joilla päämäärä saavutetaan, mikä tässä ohjelmanluonnoksessa on ilmaistu avuttomasti: »raivataksaan tietä sosiaalisen kysymyksen ratkaisulle», — ikään kuin meillä olisi vielä jokin teoreettisesti *ratkaisematon* sosiaalinen *kysymys!* Jos siis sanottaisiin: »Saksan työväenpuolue pyrkii hävittämään palkkatyön ja samalla luokkaerot järjestämällä kollektiivisen teollisuus- ja maataloustuotannon kansallisessa mitassa; se kannattaa kaikkia toimenpiteitä, jotka edistävät tämän päämäärän saavuttamista», niin kenelläkään lassallelaisella ei voisi olla mitään sitä vastaan.

Viidenneksi: työväenluokan järjestäytymisestä luokkana ammattiyhdistysten välityksellä ei ole sanottu sanaakaan. Mutta se on sängen oleellinen kohta, sillä juuri tämä on proletariaatin varsinainen luokkajärjestö, jossa se käy jokapäiväistä taisteluaan pääomaa vastaan, joka on sille koulu ja jota nykyisin ei voi enää tukahduttaa ankarinkaan taantumus (niin kuin nyt Pariisissa). Sen tärkeän merkityksen vuoksi, jonka tämä järjestö saa myös Saksassa, olisi mielestämme ehdottoman välttämätöntä mainita siitä ohjelmassa ja antaa sille mahdollisuuksien mukaan tietty sija puolueorganisaatiossa.

Kaiken tämän ovat meikäläiset tehneet lassallelaisten mieliksi. Mutta missä nämä ovat antaneet periksi? Siinä, että ohjelmaan on otettu paljon varsin sotkuisia ja *puhtaasti demokraattisia vaatimuksia*, joista jotkin ovat siinä vain muodin vuoksi, kuten esimerkiksi »kansan välitön lainsäädäntö», joka on käytännössä Sveitsissä ja saa aikaan enemmän vahinkoa kuin hyötyä, mikäli se yleensä saa mitään aikaan. »*Hallinto* kansan käsiin», siinä olisi vielä järkeä. Samoin puuttuu myös kaiken vapauden ensimmäinen ehto; se, että kaikki virkamiehet olisivat mihin kansalaiseen tahansa kohdistuneista virantoimituksistaan velvollisia vastaamaan tavanomaisten tuomioistuinten edessä ja julkisen oikeuden mukaisesti. En rupea puhumaan siitä, että sellaiset vaatimukset kuin tieteen vapaus ja omantunnonvapaus esiintyvät jokaisessa liberaalisessa porvarillisessa ohjelmassa ja näyttävät tässä hieman kummallisilta.

Vapaa kansanvaltio on muuttunut vapaaksi valtioksi. Näiden sanojen kieliopillisen merkityksen mukaan vapaa valtio on sellainen, jossa valtio on vapaa kansalaistensa suhteen, siis valtio, jossa on despoottinen hallitus. Pitäisi lopettaa koko tuo jaarittelu valtiosta, varsinkin nyt Kommuunin jälkeen, joka ei ollut enää valtio sanan varsinaisessa merkityksessä, »*Kansanvaltiolla*» anarkistit ovat pistelleet meitä yllin kyllin, vaikka jo Proudhonia vastaan suunnatussa Marxin teoksessa* ja sen jälkeen »Kommunistisessa manifestissa»**

* *K. Marx.* »Filosofian kurjuus. Vastaus herra Proudhonin 'Kurjuuden filosofiaan'», kustannusliike Edistys, Moskova 1971. *Toim.*

** Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 94—120. *Toim.*

sanotaan suoraan, että sosialistisen yhteiskuntajärjestelmän tultua pystytetyksi valtio hajoaa [sich auflöst] ja katoaa itsestään. Mutta koska valtio on vain ohimenevä laitos, jota joudutaan käyttämään taistelussa, vallankumouksessa, vastustajain väkivaltaisessa kukistamisessa, niin on sulaa järjettömyyttä puhua vapaasta kansanvaltiosta: niin kauan kuin proletariaatti vielä *tarvitsee* valtiota, se ei tarvitse sitä vapauden vuoksi, vaan nujertaakseen vastustajansa, ja silloin kun käy mahdolliseksi puhua vapaudesta, silloin valtio selaisenaan lakkaa olemasta. Siksi me ehdottaisimme sanan »*valtio*» tilalle kaikkialla sanaa »yhteisö» [Gemeinwesen], joka on erinomainen vanha saksalainen sana ja vastaa ranskan sanaa »kommuuni».

»Kaikkinaisen sosiaalisen ja poliittisen eriarvoisuuden poistaminen» on niin ikään sangen epäilyttävä lauselmä sanojen »kaikkien luokkaerojen hävittäminen» asemesta. Eri maiden, alueiden ja vieläpä paikkakuntienkin välillä tulee elinoloissa aina olemaan *tiettyä* eriarvoisuutta, jota voidaan pienentää vähimmäismäärään, mutta ei voida koskaan täydellisesti poistaa. Alppien asukkailla tulee aina olemaan toisenlaiset elinolot kuin tasankojen asukkailla. Sosialistisen yhteiskunnan käsittäminen *tasa-arvoisuuden* valtakunnaksi on yksipuolinen ranskalainen käsitys, joka liittyy vanhaan tunnukseseen »vapaus, veljeys ja tasa-arvoisuus», käsitys, joka tiettyinä *kehitysvaiheena* oli aikanaan oikeutettu ja paikallaan, mutta josta nyt, kuten kaikista muistakin aikaisempien sosialististen koulukuntien yksipuoluisuuksista, pitäisi päästä, koska se aiheuttaa vain sekaannusta ja koska nyt on löydetty tämän osien täsmällisempiä esitystapoja.

Lopetan, vaikka miltei jokainen sana tässä ohjelmassa, joka lisäksi on kirjoitettu latteasti ja väriltömästi, vaatisi arvostelua. Ohjelma on sellainen, että jos se hyväksytään, niin Marx ja minä emme *koskaan* suostu liittymään tuollaiselle pohjalle perustettuun *uuteen* puolueeseen ja meidän täytyy hyvin vakavasti harkita, minkä kannan me (myös julkisesti) siihen otamme. Ottakaa huomioon, että ulkomailla Saksan sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen kaikista ja kaikenlaisista esiintymisistä ja teoista langetetaan vastuu *meille*. Niinpä esimerkiksi Bakunin teoksessaan »Valtiolaitos ja anarkia» langettaa meille vastuun jokaisesta harkitsemattomasta sanasta, jonka Liebknecht on sanonut tai kirjoittanut »Demokratisches Wochenblattin»¹⁸ perustamisesta asti. Luullaan, että me komennamme täältä käsin koko liikettä, vaikka Te tiedätte yhtä hyvin kuin minäkin, ettemme ole juuri koskaan vähääkään puuttuneet puolueen sisäisiin asioihin, ja jos olemme puuttuneetkin, niin vain oikaistaksemme mikäli mahdollista niitä virheitä, joita mielestämme on tehty, ja silloinkin *vain teoreettisia* virheitä. Mutta Te itsekin ymmärrätte, että tämä ohjelma muodostaa käännekohtan, joka voi hyvin helposti pakottaa meidät kieltäytymään olemasta millään tavoin vastuussa tällaisen ohjelman hyväksyneestä puolueesta.

Puolueen virallisella ohjelmalla on yleensä pienempi merkitys kuin sillä, mitä puolue tekee todellisuudessa. Mutta sittenkin *uusi*

ohjelma on aina julkinen lippu, ja ulkomaailma arvosteleo puoluetta tämän lipun mukaan. Siksi ohjelma ei saa missään tapauksessa olla taka-askel, jollainen kyseinen ohjelmaluonnos on verrattuna Eisenachin ohjelmaan. Olisihan pitänyt ajatella sitäkin, mitä muiden maiden työläiset sanovat tästä ohjelmasta, minkä vaikutuksen tekee se, että koko Saksan sosialistinen proletariaatti antautuu näin lassallelaisuuden edessä.

Sitä paitsi olen varma, että *tällä* pohjalla tapahtuva yhtyminen ei kestä vuottakaan. Näinköhän puolueemme parhaimmisto suostuu puheissaan märehtimään ulkoa opittuja Lassallen fraaseja rautaisesta palkkalaista ja valtionavusta? Haluaisinpa nähdä esimerkiksi Teidät sellaisessa osassa! Ja vaikka he suostuisivatkin siihen, niin heidän kuulijansa viheltäisivät heidät alas. Mutta olen kuitenkin varma siitä, että lassallelaiset pitävät kiinni juuri *näistä* ohjelmakohdista niin kuin koronkiskuri Shylock lihanaulastaan.* Ero olisi siis välttämätön; mutta Hasselmannin, Hasencleverin, Tölcken ja kumppanit me olemme jälleen tehneet »kunniallisiksi», eron jälkeen me osoittaudumme heikentyneiksi, mutta lassallelaiset voimistuneiksi; puolueemme menettää poliittisen moitteettomuutensa eikä tietenkään voi enää milloinkaan taistella antaumuksellisesti niitä Lassallen fraaseja vastaan, jotka se itse on kirjoittanut lippuunsa jokikin aikaa; ja jos lassallelaiset tulevat silloin taas sanomaan, että he ovat ainoa todellinen työväenpuolue, kun taas meidän kannattajamme ovat porvareita, niin todistukseksi he voivat viitata tähän ohjelmaan. Kaikki siinä olevat sosialistiset toimenpiteet ovat *heidän* esittämiään, kun taas *meidän* puolueemme on sisällyttänyt siihen vain sen, mitä vaativat pikkuporvarilliset demokraatit, jotka *se itse* on kuitenkin samassa ohjelmassa luonnehtinut »taantumuksellisen joukon» osaksi.

Lyökkäsin tämän kirjeen lähettämistä, koska Teidät vapautetaan vasta 1. huhtikuuta Bismarckin syntymäpäivän johdosta, enkä halunnut, että kirje olisi mahdollisesti siepattu yritettäessä saattaa se perille salakuljetustietä. Mutta sain vastikään kirjeen Brackelta, jolla niin ikään on herännyt ohjelman suhteen vakavia epäilyksiä, ja hän haluaa saada tietää mielipiteemme. Siksi lähetän tämän kirjeen asian jouduttamiseksi hänelle, jotta hän voisi sen lukea eikä minun tarvitsisi kirjoittaa tätä juttua toiseen kertaan. Olen muuten sanonut totuuden tästä asiasta myös Rammille, mutta Liebkechtille kirjoitin vain lyhyesti. En voi antaa hänelle anteeksi sitä, että hän ei ilmoittanut meille *sanallakaan* koko tästä asiasta (kun taas Ramm ja muut luulivat hänen antaneen siitä meille tarkat tiedot), ennen kuin se oli jo niin sanoakseni liian myöhäistä. Siten hän on tosin menetellyt jo kauan — ja siitä on johtunut se laaja epämielilyttävä kirjeenvaihto, jossa me, Marx ja minä, olemme hänen kanssaan ol-

* *William Shakespeare.* »Venetsian kauppias», ensimmäinen näytös, kolmas kohta. *Toim.*

leet, — mutta tällä kertaa asia on saanut aivan liian ilkeän käänteen, ja *me kieltäydymme päättävästi seuraamasta häntä tuolla tiellä.*

Koettakaa järjestää niin, että voisitte tulla kesällä tänne. Asuisitte tietysti luonani, ja jos ilmat ovat hyviä, niin voisimme matkustaa muutamaksi päiväksi ottamaan merikylpyjä; pitkäaikaisen vankilassaolon jälkeen se on Teille hyvin terveellistä.

Ystävällisin terveisin

Teidän *F. E.*

Marx on hiljan muuttanut asuntoa, hänen osoitteensa on 41, Maitland Park Crescent, NW, London.

*Julkaistu ensi kerran A. Bebelin kirjassa
»Aus meinem Leben». T. II, Stuttgart 1911*

*Julkaistaan kirjan
tekstin mukaan*

Suomennos saksasta

FRIEDRICH ENGELS

KIRJE KARL KAUTSKYLLE

Lontoossa 23. helmikuuta 1891

Hyvä Kautsky!

Toissa päivänä lähettämäni kiireellisen onnitteluni olet luultavasti jo saanut. Ja palatkaamme nyt taas siihen samaan asiaan, Marxin kirjeeseen*.

Pelko, että se antaa aseet viholliselle, on osoittautunut aiheuttomaksi. Ilkeämielisiä vihjailuja voidaan tietysti tehdä minkä johdosta hyvänsä, mutta ylipäänsä tämä armoton itsekritiikki on vaikuttanut vihollisiin aivan tyrmistävästi ja herättänyt ihailua: mikä sisäinen voima täytyykään olla puolueella, joka saattaa näin menetellä! Se näkyy selvästi sinun lähettämistäsi (suuri kiitos!) ja muilta paikkakunnilta saamistani vastustajien lehdistä. Suoraan sanoen minäkin ajattelin samoin silloin kun valmistelin asiakirjan julkaisemista. Tiesin että ensi alussa se olisi yhdelle ja toiselle sangen epämieluisa kolaus. Mutta sitä ei voitu välttää, ja arvelin, että asiakirjan sisältö painaa vaakalaudalla paljon enemmän. Tiesin että puolue oli kyllin luja kestääkseen sen, ja olin varma että nykyisinkin se *kestää* sen peittelemättömän kielen, jolla se sanottiin julki 15 vuotta sitten; että voidaan oikeudenmukaisesti pää pystyssä viitata tuohon voimainkoetukseen ja sanoa: missä on toinen sellainen puolue, joka rohkenisi tehdä jotakin samankaltaista? Sen sanominen jätettiin muuten Saksin ja Wienin »Arbeiter-Zeitungille» ja »Züricher Postille»¹⁹.

Kun otat »Neue Zeitin»²⁰ 21. numerossa itsellesi vastuun julkaisemisesta, niin tekosi ansaitsee kiitosta, mutta älä unohda, että ensi sysäyksen annoin kuitenkin minä enkä sitä paitsi oikeastaan jättänyt Sinulle valinnan varaa. Siksi otankin itselleni päävastuun. Mitä yksityiskohtiin tulee, niin niistä voidaan aina olla eri mieltä. Olen

* K. Marx. »Gothan ohjelman arvostelua» (ks. tätä osaa, ss. 7—24). *Toim.*

pyyhkinyt yli ja muuttanut kaiken, mitä sinä ja Dietz vastustitte, ja jos Dietz olisi osoittanut useampiakin kohtia, niin silloinkin olisin ollut mahdollisimman taipuvainen, minkä olen aina teille käytännössä osoittanut. Mitä taas pääasiaan tulee, niin *velvollisuutenani* oli julkaista tämä asiakirja heti kun ohjelma oli otettu keskusteltavaksi. Sitä paitsi Liebknechtin Hallessa pitämän esitelmän²¹ jälkeen, jossa hän osaksi on ujostelematta käyttänyt kuin omiaan otteita Marxin »Arvostelusta» ja osaksi polemisoinut sitä vastaan asiakirjaa nimeämättä, Marx olisi ehdottomasti esittänyt tuon muunnelman vastapainoksi oman originaalinsa, ja olin velvollinen tekemään sen hänen asemestaan. Valitettavasti minulla ei vielä silloin ollut itse asiakirjaa; löysin sen vasta paljon myöhemmin pitkällisten etsiskelyjen jälkeen.

Sanot Bebelin kirjoittaneen sinulle, että Marxin arvio Lassallesta on herättänyt vanhoissa lassallelaisissa ärtymystä. Varsin mahdollista. Hehän eivät tunne asian todellista laitaa ja ei olisi pahitteeksi valistaa heitä tässä kysymyksessä. Ei ole minun syytäni jollei tuo väki tiedä Lassallen koko suuruuden perustuvan siihen, että Marx salli Lassallen vuosikausia koreilla hänen tieteellisten tutkimustensa tuloksilla kuin omillaan ja vieläpä vääristellä niitä olemattoman taloustieteellisen koulutuksensa puutteessa. Mutta minä olen Marxin testamentin täytäntöönpanija kirjallisuuden alalla ja siksi minulla on tiettyjä velvollisuuksia.

Jo 26 vuotta Lassalle on kuulunut historiaan. Jos kohta historiallinen arvostelu ei kohdistunut häneen poikkeuslain²² aikana, niin nyt on vihdoinkin koittamassa aika, jolloin sen pitää päästä oikeuksiinsa ja tehdä selväksi Lassallen todellinen asema verrattuna Marxiin. Eihän puolueen uskonkappaleeksi voi tulla taru, joka hämää Lassallen todellisen hahmon ja ylistää häntä maasta taivaaseen. Niin suuriksi kuin Lassallen liikkeelle tekemät palvelukset arvostettaneenkin, hänen historiallinen merkityksensä liikkeessä jää kaksinaiseksi. Sosialisti-Lassallen kantapäillä seuraa demagogi-Lassalle. Agitaattori- ja organisaattori-Lassallesta kuultaa kaikkialla Hatzfeldtin jutun²³ asianajaja: sama kyynisyys keinojen valinnassa, sama taipumus ympäröidä itsensä epäilyttävillä ja lahjottavilla henkilöillä, joita voidaan käyttää pelkkänä välikappaleena ja heittää sitten pois. Käytännössä hän oli vuoteen 1862 erityisesti preussilainen vulgaari demokraatti, jolla oli voimakkaita bonapartelaisia taipumuksia (silmäilin vastikään läpi hänen Marxille kirjoittamansa kirjeet), ja muutti sitten yhtäkkiä aivan henkilökohtaisista syistä rintamaa ja aloitti agitaationsa. Eikä kulunut kahtakaan vuotta, kun hän jo pyrki saamaan työläiset kuningasvallan puolelle porvaristoa vastaan ja ryhtyi vehkeilemään luonteeltaan häntä muistuttavan Bismarckin kanssa, minkä seurauksena olisi väistämättä ollut liikkeen tosiasiallinen pettäminen, ellei häntä onnekseen olisi ajoissa ammuttu. Hänen agitatorisissa teoksissaan se oikea, minkä hän lainasi Marxilta, on siinä määrin punoutunut hänen, Lassallen, omiin

ja tavallisesti väriin mietelmiin, että on miltei mahdotonta erottaa niitä toisistaan. Se osa työläisistä, joka on loukkaantunut Marxin kritiikin vuoksi, tuntee Lassallen vain hänen kaksivuotisen agitaatiotyönsä perusteella ja katselee sitäkin ruusunpunaisten silmälasien läpi. Mutta historiallinen kritiikki ei voi iäksi jähmettyä tekemään kunniaa moisille ennakkoluuloille. Velvollisuuteni oli kerta kaikkiaan paljastaa lopultakin Marxin ja Lassallen oikea suhde. Nyt se on tehty. Siihen voin toistaiseksi tyytyäkin. Sitä paitsi minulla on nyt muuta tekemistä. Julkaistuna Marxin armoston arvostelma Lassallesta jo sinänsä tekee tarpeellisen vaikutuksen ja valaa rohkeutta muihin. Mutta jos olosuhteet pakottaisivat minut esiintymään, niin minulle ei jäisi valinnan varaa: minun pitäisi tehdä ainiaaksi loppu Lassallen tarusta.

Se että ryhmässä on vaadittu asettamaan »Neue Zeit» sensuurin alaiseksi, on todella mainiota. Onko tuo poikkeuslain aikaisen ryhmädiktatuurin kummittelua (diktatuurin, joka oli silloin välttämätön ja jota toteutettiin erinomaisesti) vai entisen ankarasti koulutun von Schweitzerin järjestön muistelmia? On todella loistava ajatus, että Saksan sosialistinen tiede joutuisi Bismarckin sosialistilaista vapauduttuaan uuden, sosiaalidemokraattisten puoluevirka-lijain itsensä kyhäämän ja täytöntönnäpaneman sosialistilain alaiseksi. Itse luonto on muuten pitänyt huolen siitä, etteivät puut kasva taivaaseen saakka*.

»Vorwärtsin»²⁴ kirjoitus ei liikuta minua paljoakaan. Odotan, kunnes Liebknecht kertoo koko jutun omalla tavallaan, ja sitten ehkä vastaan kumpaankin mahdollisimman ystävällisessä sävyssä. »Vorwärtsin» kirjoituksessa on vain oikaistava eräitä väriä väitteitä (esimerkiksi, että me muka emme halunneet yhdistymistä, että tapahtumat muka osoittivat Marxin olleen väärässä jne.) ja vahvistettava se, mikä on itsestään selvää. Tähän vastaukseen aion omasta puolestani lopettaakin tämän väittelyn, mikäli uudet hyökkäykset tai väärät väitteet eivät pakota minua jatkamaan.

Kerro Dietzille, että muokkailen »Alkuperää»**. Juuri tänään sain kirjeen Fischeriltä, joka niin ikään pyytää minulta kolmea uutta esipuhetta²⁵!

Sinun *F. E.*

*Julkaistu ensi kerran venäjän kielellä
»Bolševik»-aikakauslehdessä, 22. n:o:ssa 1931*

*Julkaistaan
käsikirjoituksen mukaan
Suomennos saksasta*

* Alkutekstissä on saksalainen sananparsa (Es ist dafür gesorgt, dass die Bäume nicht in den Himmel wachsen), joka merkitykseltään vastaa suomalaista sananpartta »kynnet eivät kykene». *Toim.*

** Kysymys on Engelsin teoksen »Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä» neljännessä saksankielisestä laitoksesta (ks. tätä osaa, ss. 173—301). *Toim.*

JOHDANTO

»LUONNON DIALEKTIikkaan»²⁶

Nykyaikainen luonnontutkimus, ainoa, joka on johtanut tieteiliseen, järjestelmälliseen, kaikinpuoliseen kehitykseen päinvastoin kuin antiikin ajattelijain nerokkaat luonnonfilosofiset oivallukset ja arabien erittäin merkittävät, mutta irralliset ja suurimmaksi osaksi soveltamatta jääneet keksinnöt, — nykyaikainen luonnontutkimus juontaa juurensa samoin kuin koko uuden ajan historiakin tuosta valtavasta aikakaudesta, jota me saksalaiset, meille silloin satuneen kansallisonnettomuuden mukaan nimitämme uskonpuhdistukseksi, ranskalaiset renessanssiksi ja italialaiset cinquecentoksi*, ja jota mikään näistä nimistä ei ilmaise tyhjentävästi. Se on 1400-luvun jälkipuoliskolta alkanut aikakausi. Kaupunkilaisten tukema kuningasvalta mursi feodaaliaateliston vallan ja perusti suuria, pääasiassa kansallisuudelle perustuvia monarkioita, joissa uudenaikaiset eurooppalaiset kansakunnat ja uudenaikainen porvarillinen yhteiskunta pääsivät kehittymään; samaan aikaan kun kaupunkilaiset ja aatelisto olivat vielä tukkanuottasilla, viittasi Saksan talonpoikais-sota²⁷ profeetallisesti tuleviin luokkataisteluihin tuoden näyttämölle paitsi kapinallisia talonpoikia — se ei ollut enää mitään uutta — myös heitä seuranneet nykyisen proletariaatin edeltäjät punainen lippu kädessä ja omaisuus yhteiseksi -vaatimus huulilla. Bysantin kukistumisesta pelastuneista käsikirjoituksista ja Rooman raunioista esiin kaivetuista antiikin muistopatsaista avautui hämmästyneelle Lännelle uusi maailma: antiikin Kreikka. Sen valoisain hahmojen edessä väistyivät keskiajan haamut; Italian taide puhkesi ennen näkemättömään taiteen kukoistukseen, joka oli ilmestynyt kuin klassisen muinaisajan heijastuma ja jota ei sen koommin pystytty saavuttamaan. Italiassa, Ranskassa ja Saksassa syntyi ensimmäinen uudenaikainen kirjallisuus; Englanti ja Espanja saivat pian sen

* — kirjaimellisesti: 500-luku, ts. 16. vuosisata. *Toim.*

jälkeen kokea oman klassisen kirjallisuusaikakautensa. Vanhan orbis terrarumin* rajat murrettiin; maa löydettiin oikeastaan vasta nyt ja luotiin pohja myöhemmälle maailmankaupalle ja siirtymiselle käsityöstä manufaktuuriin, joka vuorostaan oli lähtökohtana uuden-aikaiselle suurteollisuudelle. Kirkon henkinen diktatuuri murrettiin; useimmat germaanisat kansat hylkäsivät sen suoraan ja omaksuivat protestantismin, kun taas roomaanisten kansojen keskuuteen juurtui yhä enemmän arabeilta periytynyt ja vasta löydetyn kreikkalaisen filosofian ruokkima elämäniloinen vapaamielisyys, joka ennakoii 1700-luvun materialismia.

Se oli suurin edistysellinen mullistus, minkä ihmiskunta oli siihen mennessä kokenut, se oli aikaa joka tarvitsi jättiläisiä ja synnytti niitä, ajatuksen voiman, intohimon ja luonteen jättiläisiä, monipuolisuuden ja oppineisuuden jättiläisiä. Miehet, jotka laskivat pohjan porvariston nykyiselle herruudelle, olivat kaikkea muuta kuin porvarillisesti rajoittuneita. Päinvastoin seikkailunomainen ajanhenki oli saanut heidät enemmän tai vähemmän valtaansa. Siihen aikaan oli tuskin ainoatakaan suurmiestä, joka ei olisi tehnyt pitkiä matkoja, puhunut neljää tai viittä kieltä, loistanut useilla luovan toiminnan aloilla. Leonardo da Vinci ei ollut vain suuri maalari, hän oli myös suuri matemaatikko, mekaanikko ja insinööri, jota mitä moninaisimmat fysiikan haarat saavat kiittää tärkeistä keksinnöistä; Albrecht Dürer oli maalari, kuparipiirtäjä, kuvanveistäjä, arkkitehti ja keksi sitä paitsi linnoitusjärjestelmän, joka sisälsi monia Montalembertin ja uudemman saksalaisen linnoitusopin paljoa myöhemmin käyttöön ottamia ideoita. Machiavelli oli valtiomies, historioitsija, runoilija ja samalla ensimmäinen mainitsemisen arvoinen uudemman ajan sotilaskirjailija. Luther ei lakaisut vain kirkon Augiaan-tallia, vaan myös saksan kielen Augiaan-tallin, loi uudenaikaisen saksalaisen proosan ja sepitti sanat ja sävelen siihen voitonvarmaan virteen, josta tuli 1500-luvun »Marseljeesi».²⁸ Tuon ajan sankarit eivät olleet vielä sen työnjaon orjuuttamia, jonka rajoittavat, yksipuolistavat vaikutukset huomaamme niin usein heidän seuraajissaan. Erityisen tunnusomaista heille oli se, että he miltei kaikki elivät ajan tapahtumien tuoksinassa, ottivat kantaa ja taistelivat mukana, kuka sanoin ja kirjoituksin, kuka miekoin, monet molemmin. Siitä johtuu se luonteen täydellisyys ja voima, joka teki heistä eheitä persoonallisuuksia. Kamarioppineet olivat poikkeuksia: joko toisen ja kolmannen luokan väkeä tai varovaisia poroporvareita, jotka eivät halunneet polttaa sormiaan.

Luonnontutkimuskin liikkui siihen aikaan yleisen vallankumouksen keskellä ja oli itsekä läpikotaisin vallankumouksellista: olihan sen hankittava taistellen olemassaolon oikeutus. Käsi kädessä suurten italialaisten kanssa, joista uudempi filosofia juontaa alkunsa,

* — kirjaimellisesti: maan piirin; muinaiset roomalaiset nimittivät siten maailmaa, maapalloa. *Toim.*

se antoi marttyyreitaan inkvisition polttorvioille ja vankiloihin. Ja kuvaavaa on, että protestantit ylittivät katolilaiset vapaan luonnontutkimuksen vainoamisessa. Calvin poltatti Servetin, kun tämä oli keksimäisillään verenkierron ja antoi kärventää häntä elävänä kaksi tuntia; inkvisitio oli sentään tyytynyt Giordano Brunon suhteen pelkkään polttamiseen.

Vallankumouksellinen teko, jolla luonnontutkimus julistautui riippumattomaksi ja ikään kuin toisti Lutherin suorittaman paavin bullan polttamisen, oli sen kuolemattoman teoksen julkaiseminen, jossa Kopernikus, tosin arkaillen ja niin sanoaksemme vasta kuolinvuoteellaan, heitti kirkon auktoriteetille haasteen luontoa koskevissa kysymyksissä.²⁹ Siitä alkaa luonnontutkimuksen vapautuminen teologiasta, vaikka yksittäisten molemminpuolisten vaateiden selvittelyä on jatkunut meidän päiviimme saakka eikä ole joidenkin päissä vieläkään lopullisesti päättynyt. Mutta siitä lähtien myös tieteiden kehitys kulki jättiläisaskelin ja on voimistunut niin sanoaksemme suoraan verrannollisena ajallisen etäisyyden neliöön lähtökohdasta lukien. Oli kuin maailmalle olisi pitänyt todistaa, että tästä lähtien oli orgaanisen materian korkeimmalla tuotteella, inhimillisellä hengellä, voimassa päinvastainen liikelaki kuin epäorgaanisella aineella.

Päätehtävänä nyt alkaneella luonnontieteen ensimmäisellä kaudella oli käsillä olevan aineiston selvittäminen. Useimmilla aloilla piti aloittaa aivan aakkosista. Antiikki oli jättänyt perinnöksi Eukleideen sekä Ptolemaioksen aurinkokuntajärjestelmän, arabit desimaalijärjestelmän, algebran alkeet, nykyaikaiset numerot ja alkeimian; kristillinen keskiaika ei ollut jättänyt yhtään mitään. Näin ollen oli väistämätöntä, että ensisijaiseksi tuli alkeellisin luonnontiede, maanpäällisten ja taivaankappaleiden mekaniikka, ja siinä sivussa keksittiin avuksi matemaattisia menetelmiä ja kehitettiin niitä. Tässä saatiinkin paljon aikaan. Tämän kauden lopussa, jonka merkittävimpiä nimiä olivat Newton ja Linné, tapaamme nämä tieteenhaarat tiettyyn päätökseen saatettuina. Oleellisimmat matemaattiset menetelmät oli peruspiirteissään selvitetty: analyyttinen geometria etupäässä Descartesin ansiosta, logaritmit Napierin, differentiaali- ja integraalilaskenta Leibnizin ja kenties Newtonin ansiosta. Sama koskee kiinteiden kappaleiden mekaniikkaa, jonka peruslait selvitettiin kerta kaikkiaan. Vihdoin aurinkokunnan astronomiassa oli Kepler keksinyt planeettojen liikkeen lait ja Newton oli muotoillut ne materian liikunnan yleisten lakien näkökulmasta katsoen. Muut luonnontieteen haarat olivat kaukana tällaisesta alustavastakin päätöksestä. Nestemäisten ja kaasumaisten kappaleiden mekaniikka kehittyi enemmän vasta mainitun kauden lopulla.* Varsinainen fysiikka ei ollut vielä päässyt alkeita pitemmälle, ellem-

* Käsikirjoituksessa on reunamerkintö: »Torricelli alppivirtojen sääntelyn yhteydessä.» *Toim.*

me ota lukuun valo-oppia, jonka poikkeukselliset edistysaskeleet johtuivat tähtitieteen käytännöllisistä tarpeista. Kemia oli vasta vapautunut alkemiasta flogiston-teorian avulla.³⁰ Geologia ei ollut vielä päässyt mineralogian sikiöasteelta eikä paleontologiaa voinut näin ollen olla olemassakaan. Biologian alalla vihdoin oltiin suorittamassa suunnattoman suuren aineiston, niin kasvi- ja eläintieteellisen kuin myös anatomisen ja varsinaisen fysiologisen, keruuta ja alustavaa lajittelua. Elämänmuotojen vertailusta, niiden maantieteellisen levinneisyyden ja ilmastollisten jne. elinehtojen tutkimisesta ei juuri voinut olla puhuttakaan. Tässä pääsivät vain kasvi- ja eläintiede likipitaiseen päätökseen Linnén ansiosta.

Erityisen luonteenomaista tälle kaudelle on sen omalaatuisen kokonaisnäkemysten muovautuminen, jonka ytimenä oli käsitys *luonnon ehdottomasta muuttumattomuudesta*. Olipa luonto ilmaantunut miten tahansa, kun se kerran on läsnä, se pysyy tämän käsityksen mukaan samanlaisena niin kauan kuin se on olemassa. Kiertotähdet ja niiden seuralaiset, jotka salaperäinen »ensimmäinen sysäys» oli pannut liikkeelle, kiersivät jatkuvasti niille määrättyissä ellipseissä iankaikkisesta iankaikkiseen tai ainakin kaiken olevaisen loppuun saakka. Kiintotähdet lepäsivät ainaisesti liikkumattomina pitäen toisiaan paikoillaan »yleisen vetovoiman» avulla. Maa oli ikuisuudesta tai luomispäivästään alkaen (eri käsitysten mukaisesti) pysynyt aina samanlaisena. Nykyiset »viisi maanosaa» olivat aina olleet olemassa, aina samat vuoret, laaksot ja joet, sama ilmasto, sama kasvi- ja eläinkunta, paitsi jos ihmiskäsi oli suorittanut muutoksia ja siirtoja. Kasvi- ja eläinlajit olivat jo ilmaantuessaan kerta kaikkiaan määrättyt, sama siitti jatkuvasti samaa, ja oli jo suuri myönnitys, kun Linné piti mahdollisena, että siellä täällä saattoi risteytyksen kautta syntyä uusia lajeja. Päinvastoin kuin ajassa kehittyvä ihmiskunnan historia, pidettiin luonnonhistorialle ominaisena vain levittäytymistä avaruudessa. Kaikkalainen muutos, kaikkalainen kehitys luonnossa kiellettiin. Alkujaan niin vallankumouksellinen luonnontiede joutui äkkiä tekemisiin läpeensä vanhoillisen luonnon kanssa, jossa kaikki oli vielä tänään niin kuin se oli ollut alusta alkaen ja jossa — maailman loppuun saakka tai ikuisesti — kaiken piti pysyä samanlaisena kuin se oli ollut alusta alkaen.

Niin paljon kuin 1700-luvun alkupuoliskon luonnontiede oli Kreikan antiikin yläpuolella aineiston tuntemuksessa, jopa sen lajittelussakin, yhtä paljon se oli sen alapuolella aineiston ajatuksellisessa omaksumisessa, yleisessä luonnon näkemyksessä. Kreikkalaisille filosofeille maailma oli itse asiassa jotakin kaaoksesta lähtöisin olevaa, jotakin kehittyneyttä, joksikin tullutta. 1700-luvun alkupuolen luonnontutkijoille se oli jotakin luotunutta, jotakin muuttumattonta, useimmille jotakin kertaheitolla tehtyä. Tiede oli vielä syvälle juuttunut teologiaan. Se etsi kaikkialta ja löysi perimmäiseksi syyksi ulkoisen sysäyksen, joka ei ole selitettävissä luonnosta itsestään lähtien. Jos vetovoima, jonka Newton korkealentoisesti risti ylei-

seksi painovoimaksi, katsotaan materian oleelliseksi ominaisuudeksi, niin mistä tulee se selittämätön sivuajavoima, joka vasta saakin aikaan kiertotähtien radat? Miten ovat syntyneet lukemattomat kasvi- ja eläinlajit? Ja varsinkin, miten ilmaantui ihminen, jonka suhteen oli käynyt täysin selville, ettei hän ole ollut ikuisesti olemassa? Tällaisiin kysymyksiin vastasi luonnontiede liian usein tekemällä niistä vastuunalaiseksi kaikkien olioiden luoja. Kopernikus kirjoitti tarkasteltavan kauden alussa teologialle irtisanoutumiskirjeen; Newton päätti tämän kauden jumalallisen ensisysäyksen postulaatilla. Korkein yleistävä ajatus, johon silloinen luonnontiede pääsi kohoamaan, oli ajatus luonnon järjestyksen tarkoitukseenmukaisuudesta, tuo lattea wolffilainen teleologia, jonka mukaan kissat on luotu syömään hiiriä, hiiret kissojen syötäväksi ja koko luonto todistamaan Luoja viisautta. Silloisen filosofian mitä suurimmaksi ansioksi on luettava se, ettei se antanut aikansa luonnontieteen rajallisuuden johtaa itseään harhaan, vaan että se — Spinozasta suuriin ranskalaisiin materialisteihin — piti päättävästi kiinni maailman selittämisestä siitä itsestään lähtien ja jätti tulevaisuuden luonnontieteen huoleksi yksityiskohtaisen todistelun.

Lasken vielä 1700-luvun materialistit tähän kauteen kuuluviksi, koska heidän käytettävissään ei ollut muuta luonnontieteellistä aineistoa kuin edellä kuvailtu. Kantin käänteentekevä teos jäi heille salaisuudeksi, ja Laplace tuli paljon myöhemmin.³¹ Älkäämme unohtako, että vanhentunut luonnonkäsitys, vaikka tieteen edistyminen oli kolhinut sitä joka puolelta, on hallinnut koko 1800-luvun alkupuoliskoa* ja sitä opetetaan vielä nytkin itse asiassa kaikissa kouluissa.**

Ensimmäisen aukon tähän kivettyneeseen luonnonkäsitykseen ampui mies, joka ei ollut luonnontutkija vaan filosofi. Vuonna 1755 ilmestyi *Kantin* »Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels». Kysymys alkusysäyksestä oli aikaa myöten syrjäytetty; Maa

* Käsikirjoituksessa on reunamerkintö: »Vanhan luonnonkäsityksen jäykkyys tarjosi pohjan koko luonnontieteen yleiselle yhdistämiselle kokonaisuudeksi: ranskalaiset ensyklopedistit, vielä pelkästään mekaanisesti rinnakkain, sitten samanaikaisesti St. Simon ja saksalainen luonnonfilosofia Hegelin täydentämänä.» *Toim.*

** Kuinka horjumattomasti saattoi vielä 1861 uskoa tähän käsitykseen mies, jonka tieteelliset työt ovat antaneet paljon arvokasta aineistoa sen voittamiseen, osoittavat seuraavat klassiset sanat:

»Koko aurinkokuntamme järjestelmä, sikäli kuin pystymme siihen syventymään, tähtää olevaisen säilyttämiseen ja sen kestämiseen muuttumattomana. Samoin kuin mikään eläin, mikään maan kasvi ei ole ammoisista ajoista lähtien tullut täydellisemmäksi eikä yleensäkkään muuttunut toisenlaiseksi, samoin kuin me tapaamme kaikissa elimissä vain *rinnakkaista* asteittaisuutta, emme *peräkkäistä* asteittaisuutta, samoin kuin meidän oma sukumme on ruumiillisessa suhteessa pysynyt aina samana — niin ei myöskään samanaikaisesti olemassa olevien taivaankappaleiden mitä suurin moninaisuus oikeuta meitä olettamaan näissä muodoissa vain erilaisia kehitysasteita, pikemminkin kaikki luotu on *yhtäläisesti* täydellistä itsessään» (Mädler. »Pop. Astronomie», Berlin 1861, 5. Aufl., S. 316).

ja koko aurinkokunta osoittautuivat joksikin ajan mittaan *muodostuneeksi*. Ellei luonnontutkijain suuri enemmistö olisi tuntenut sitä ajattelemisen kammoa, jonka Newton ilmaisi varoittaessaan: »fyysikko, varo metafysiikka!»³² — olisi heidän täytynyt tehdä Kantin nerokkaasta keksinnöstä johtopäätöksiä, jotka olisivat pelastaneet heidät loputtomilta harhailuilta ja säästäneet mittaamattomia määriä haaskattua aikaa ja työtä. Sillä Kantin keksintöön sisältyi kaiken myöhemmän edistyksen lähtökohta. Jos Maa oli jotakin muodostunutta, niin sen nykyisen geologisen, maantieteellisen ja ilmastollisen tilan, sen kasvien ja eläinten täytyi myös olla muodostunutta ja sillä täytyi olla historia, ei vain avaruudessa rinnakkain, vaan myös ajassa peräkkäin. Jos tutkimusta olisi heti lähdetty päätävästi jatkamaan samaan suuntaan, olisi luonnontiede nyt paljon pitemmällä kuin se on. Mutta mitä hyvää saattoi tulla filosofiasta? Kantin teos jäi ilman välitöntä tulosta, kunnes Laplace ja Herschel monia vuosia myöhemmin kehittivät ja perustelivat sen sisällön yksityiskohtaisesti ja saattoivat nebulaarihypoteesin vähitellen kunniaan. Myöhemmät keksinnöt tuottivat sille vihdoin voiton; tärkeimpiä niistä olivat: kiintotähtien ominaisliikkeen toteaminen, avaruudessa olevan vastustavan väliaineen osoittaminen, spektraalianalyysin todistus maailman materian kemiallisesta samuudesta ja Kantin olettamien hehkuvien sumumassojen olemassaolo.*

Mutta on syytä epäillä, olisiko luonnontutkijain enemmistö tullut niin pian tietoiseksi siitä ristiriidasta, että muuttuva Maa kantaa päällään muuttumattomia organismeja, ellei se syntymässä ollut käsitys, että luonto ei vain *ole olemassa*, vaan on *tulemassa* ja *katoamassa*, olisi saanut tukea toiselta taholta. Geologia syntyi ja näytti paitsi toistensa jälkeen muodostuneita ja päällekkäin sijoituneita geologisia maakerrostumia myös näissä kerrostumissa säilyneitä sukupuuttoon kuolleiden eläinten kuoria ja luurankoja ja hävinneiden kasvien runkoja, lehtiä ja hedelmiä. Oli rohjettava tunnustaa, että ei ainoastaan Maalla kokonaisuudessaan, vaan myös sen nykyisellä pinnalla ja siinä elävillä kasveilla ja eläimillä on ajallinen historia. Se tunnustettiin alussa melko vastahakoisesti. Cuvierin teoria Maan kokemista vallankumouksista oli muodollisesti mullistava mutta asiallisesti taantumuksellinen. Se asetti yhden jumalallisen luomisen tilalle joukon toistuvia luomistekoja ja teki ihmeestä luonnon oleellisen välikappaleen. Vasta Lyell toi geologiaan terveen järjen korvaamalla luojan oikkujen aiheuttamat vallankumoukset Maan hitaan muodonmuutoksen vähitellen tapahtuvilla vaikutuksilla.**

* Käsikirjoituksen reunassa on merkintö: »Niin ikään Kantin keksimä nousuveden jarruttava vaikutus Maan pyörimisliikkeeseen on ymmärretty vasta nyt.» *Toim.*

** Lyellin käsityksen puutteellisuus — ainakin sen ensimmäisessä muodossa — oli siinä, että se käsitti Maahan vaikuttavat voimat sekä laadultaan että määrältään vakioiksi. Maan jäähtyminen on hänelle tuntematonta, Maa ei kehity tiettyyn suuntaan, sen muuttuminen on hajanaista, satunnaista.

Lyellin teoria sopi vielä vähemmän yhteen pysyvien orgaanisten lajien olettamisen kanssa kuin kaikki sen edeltäjät. Maan pinnan ja kaikkien elinehtojen vähittäinen muuttuminen suoranaisesti synnytti opin organismien vähittäisestä muuttumisesta ja niiden sopeutumisesta muuttuvaan ympäristöön, lajien muuttuvuudesta. Mutta perinne on mahti, ei vain katolisessa kirkossa, vaan myös luonnontieteessä. Lyell itse ei huomannut moneen vuoteen tätä ristiriitaa, hänen oppilaansa vielä vähemmän. Tämä selittyi vain siihen aikaan luonnontieteessä vallinneesta työnjaosta, joka enemmän tai vähemmän karsinot jokaisen omalle erikoisalalleen ja soi vain harvoille kokonaisnäkömyksen.

Sillä välin oli fysiikka ottanut valtavia edistysaskeleita, joiden tuloksista tuolle luonnontutkimuksen alalle käänteentekevästi vuonna 1842 tehtiin yhteenvetoa melkein samanaikaisesti kolmen eri miehen toimesta. Mayer Heilbronnissa ja Joule Manchesterissa todistivat lämmön muuttuvan mekaaniseksi voimaksi ja mekaanisen voiman lämmöksi. Lämmön mekaanisen ekvivalentin toteaminen asetti tämän tuloksen kaiken epäilyn ulkopuolelle. Samanaikaisesti Grove — ei mikään luonnontutkija ammatiltaan, vaan englantilainen asianajaja — todisti jo saavutettujen fysikaalisten tulosten yksinkertaisen käsittelyn perusteella, että kaikki ns. fysikaaliset voimat, mekaaninen voima, lämpö, valo, sähkö, magnetismi, jopa ns. kemiallinen voimakin, muuttuvat tiettyjen edellytysten vallitessa toisikseen ilman mitään voiman katoa, ja todisti siten fysikaalisten tutkimusten tietä jälkikäteen Descartesin väittämän, että maailmassa esiintyvän liikkeen määrä on muuttumaton. Täten olivat erityiset fysikaaliset voimat, niin sanoaksemme muuttumattomat fysiikan »lajit», muuttuneet eri tavoin eriytyneiksi ja tiettyjen lakien mukaan toisikseen muuttuviksi materian liikkeen muodoiksi. Niin ja niin monen fysikaalisen voiman olemassaolon sattumanvaraisuus oli poistettu tieteestä, kun niiden yhteydet ja toisikseen muuttuminen oli todistettu. Fysiikka, samoin kuin tähtitiede jo aikaisemmin, oli päätenyt tulokseen, joka viittasi vääjäämättömästi liikkuvan materian ikuisen kiertokulkuun lopullisena johtopäätöksenä.

Kemian ihmeteltävän nopea kehitys Lavoisierista ja erityisesti Daltonista alkaen kävi vanhojen luonnonkäsitysten kimppuun toiselta puolelta. Valmistamalla epäorgaanista tietä siihen saakka vain elävässä elimistössä syntyneitä yhdisteitä kemia todisti, että sen lait pätevät orgaanisiin kappaleihin samoin kuin epäorgaanisiinkin ja täytti suurelta osaltaan vielä Kantin mielestä ikuisesti ylipääsemättömän kuilun orgaanisen ja epäorgaanisen luonnon väliiltä.

Vihdoin myös biologisen tutkimuksen alalla erittäinkin viime vuosisadan keskipaikkeilta lähtien järjestelmällisesti suoritettut tieteelliset matkat ja tutkimusretket, kaikissa maanosissa olevien eurooppalaisten siirtomaiden entistä tarkempi tutkimus sikäläisten erikoistuntijoiden voimin, edelleen paleontologian, anatomian ja yleensä fysiologian edistysaskeleet, varsinkin mikroskoopin järjestelmälli-

sen käytön alettua ja solun keksimisen jälkeen, olivat keränneet niin paljon aineistoa, että kävi mahdolliseksi ja samalla välttämättömäksi soveltaa vertailevaa menetelmää.* Toisaalta vertaileva fyysinen maantiede totesi erilaisten kasvien ja eläinten elinehdot, toisaalta suoritettiin vertailuja erilaisten elimistöjen samankaltaisten elinten kesken, eikä vain kypsyyden tilassa, vaan niiden kaikilla kehitystasteilla. Mitä syvällisemmin ja tarkemmin tämä tutkimus suoritettiin, sitä suuremmassa määrin mureni jäykkä käsitys muuttumattomana paikallaan pysyvistä orgaanisesta luonnosta. Sen lisäksi että yhä useampien kasvi- ja eläinlajien väliset rajat kävivät epämääräisiksi, löydettiin eläimiä, sellaisia kuin amphioxus ja lepidosiren³³, jotka ikään kuin pilkkasivat siihenastista luokittelua,** ja vihdoin tavattiin organismeja, joista ei voinut sanoa, kuuluivatko ne kasvi- vai eläinkuntaan. Aukot paleontologisessa arkistossa täytyivät yhä enemmän ja pakottivat vastahakoisimmankin huomaamaan sen yhdensuuntaisuuden, joka vallitsee suurena kokonaisuutena otetun orgaanisen maailman kehityshistorian ja yksittäisen organismin kehityshistorian välillä, Ariadneen langan, joka oli johtava ulos siitä labyrintista, johon kasvi- ja eläintiede näyttivät yhä syvemmälle eksyneen. Kuvaavaa oli, että miltei samanaikaisesti kuin Kant hyökkäsi aurinkokunnan ikuisuutta vastaan C. F. Wolff teki 1759 ensimmäisen hyökkäyksen lajien pysyvyyttä vastaan ja julisti polveutumisosoppia.³⁵ Mutta se mikä hänellä oli vasta nerokasta ennakkointia, sai Okenilla, Lamarckilla ja Baerilla kiinteän muodon, ja täsmälleen 100 vuotta myöhemmin, 1859, Darwin vei sen voitokkaasti päätökseen.³⁶ Melkein samanaikaisesti todettiin, että protoplasma ja solu, jotka jo sitä ennen oli todistettu kaikkien eliöiden pienimmiksi rakenneosiksi, esiintyvät itsenäisestikin elävinä, alimpina orgaanisina muotoina. Täten oli kavennettu minimiin kuilu orgaanisen ja epäorgaanisen luonnon välillä ja poistettu myös eräs oleellisimmista vaikeuksista, joka siihen saakka oli ollut eliöiden polveutumisteorian tiellä. Uusi luonnonkäsitys oli peruspiirteissään valmis: kaikki jähmettynyt muuttui sulavaksi, kaikki liikkumaton liikkuvaksi, kaikki ikuisena pidetty erityinen oli tullut katoavaksi; oli todistettu, että koko luonnossa vallitsee ikuinen virtaava liike ja kiertokulku.

Ja niin olemmekin palanneet Kreikan filosofian suurten perustajien katsomustapaan, että koko luonto pienimmästä suurimpaan, hiekkajyväsistä aurinkoihin, protisteista³⁷ ihmiseen, on ikuisesti syntymässä ja tuhoutumassa, lakkaamattomassa virtauksessa, herkeämättömässä liikkeessä ja muutoksessa. On vain se oleellinen ero,

* Käsikirjoituksen reunassa on merkintö: »Embryologia». *Toim.*

** Käsikirjoituksen reunassa on merkintö: »Ceratodus. Samoin Archaeopteryx jne.»³⁴ *Toim.*

että se mikä kreikkalaisilla oli nerokasta oivallusta, on meillä tiukasti tieteellisen, kokemusperäisen tutkimuksen tulosta ja esiintyy siitä syystä paljon määrätymmässä ja selvemässä muodossa. Luonnon kiertokulun empiirinen toteennäyttäminen ei tosin ole täysin aukotonta, mutta aukot ovat vähäpätöisiä siihen verrattuna, mitä jo on saatu varmistetuksi, ja ne täyttyvät vuosi vuodelta yhä enemmän. Eikä yksityiskohtainen todistaminen voisi ollakaan aukotonta, kun otetaan huomioon, että mitä tärkeimmät tieteen alat — tähtitiede, kemia, geologia — ovat olleet olemassa tuskin sataa vuotta, vertaileva menetelmä fysiologiassa tuskin viittäkymmentä vuotta ja että miltei kaikenlaisen elämänkehityksen perusmuodon, solun, keksimisestä ei ole vielä kulunut neljäkymmentä vuotta!

Pyörivistä, hehkuvista sumumassoista — niiden liikunnan laeista päästään kenties perille sen jälkeen kun muutamien vuosisatojen aikana tehdyt havainnot selvittävät tähtien ominaisliikettä, — kehittyivät puristumisen ja jäähtymisen vuoksi lukemattomat auringot ja aurinkokunnat linnunradan uloimpien tähtirivien rajoittamalla maailmansaarellemme. Tämä kehitys ei ilmeisestikään ole kaikkialla tapahtunut yhtä nopeasti. Tähtitieteessä on yhä enemmän ollut pakko kiinnittää huomiota pimeiden, ei pelkästään planetaaristen taivaankappaleiden, siis sammuneiden aurinkojen olemassaoloon meidän tähdistössämme (Mädler); toisaalta kuuluu (Secchin mukaan) tähtikuntaamme osa kaasumaisia sumutäpliä vielä keskeneräisinä aurinkoina, minkä vuoksi ei ole mahdotonta, että toiset sumut, kuten Mädler väittää, ovat etäisiä itsenäisiä maailmansaaria, joiden suhteellinen kehitysaste on todettava spektroskoopilla.

Kuinka aurinkokunta kehittyy yksityisistä sumumassasta, sen on Laplace näyttänyt yksityiskohtaisesti toteen tavalla, jota tähän saakka ei ole ylitetty; myöhäisempi tiede on yhä selvemmin vahvistanut oikeaksi hänen käsityksensä.

Siten muodostuneilla yksityisillä taivaankappaleilla — niin auringoilla kuin planeetoilla ja satelliiteilläkin — on alussa vallitsevana se materian liikunnan muoto, jota me nimitämme lämmöksi. Alkuaineiden kemiallisista yhdisteistä ei voi olla puhuttakaan, ei edes sellaisen lämpötilan vallitessa, joka vielä tänään on auringolla; missä määrin lämpö muuttuu tällöin sähköksi tai magnetismiksi, sen näyttävät jatkuvat havainnot auringosta; jo nyt voidaan pitää melko varmana, että auringossa tapahtuvat mekaaniset liikkeet joutuvat ainoastaan lämmön ja painon välisestä ristiriidasta.

Yksittäiset kappaleet jäähtyvät sitä nopeammin mitä pienempiä ne ovat. Satelliitit, asteroidit ja meteorit ensiksi, kuten meidän Kuummekin on jo kauan sitten kuollut. Hitaammin planeetat, hitaimmin keskuskappale.

Edistyvän jäähtymisen mukana astuu yhä enemmän etualalle toisikseen muuttuvien fysikaalisten liikemuotojen vuorovaikutus,

kunnes vihdoin saavutetaan kohta, jossa kemiallinen sukulaisuus alkaa vaikuttaa, missä siihen saakka kemiallisesti välinpitämättöminä pysyneet alkuaineet eriytyvät kemiallisesti toinen toisensa jälkeen, saavat kemiallisia ominaisuuksia ja muodostavat toistensa kanssa yhdisteitä. Nämä yhdisteet vaihtelevat jatkuvasti vähenevän lämpö määrän mukana, mikä vaikuttaa eri tavoin paitsi jokaiseen alkuaineeseen myös jokaiseen yksittäiseen alkuaineiden yhdisteeseen, samalla kun tästä riippuen osa kaasumaista materiaa siirtyy ensin nestemäiseen, sitten kiinteään muotoon tästä johtuvine uusine edellytyksineen.

Aika, jolloin planeetta saa kiinteän kuoren ja veden kokoutumia pinnalleen, käy yhteen sen ajan kanssa, josta alkaen sen ominaislämpö astuu yhä enemmän taka-alalle verrattuna lämpöön, jota se saa keskuskappaleesta. Sen ilmakehästä tulee meteorologisten ilmiöiden näyttämö siinä mielessä kuin me ymmärrämme tuon sanan nykyisin, sen pinnasta niiden geologisten muutosten näyttämö, joissa ilmakehästä laskeutuvien sateiden aiheuttamat kerrostumat saavat yhä suuremman yliotteen kuuman nestemäisen sisustan hitaasti heikenevästä ulospäin suuntautuvista vaikutuksista.

Vihdoin, jos lämpötila tasoittuu niin pitkälle, että ainakin jollakin huomattavalla pinnan alueella se ei enää ylitä rajoja, joissa valkuaisaine on elinkelpoinen, niin muodostuu muiden suotuisten kemiallisten edellytysten vallitessa elävää protoplasmaa. Tänään emme vielä tiedä, mitä nämä edellytykset ovat, eikä se ole ihmeteltävääkään, kun valkuaisaineen kemiallista kaavaa ei ole tähänkään mennessä selvitetty, emmekä edes vielä tiedä, kuinka paljon on kemiallisesti erilaisia valkuaisaineita olemassa, ja kun vasta kymmenisen vuotta sitten tuli tunnetuksi, että täysin rakenteeton valkuaisaine suorittaa kaikkia oleellisia elintoimintoja, ruoansulatusta, eritystä, liikuntaa, supistumista sekä reagoi ärsytykseen ja lisääntyy.

On saattanut kestää vuosituhansia, ennen kuin ilmaantuivat edellytykset, joiden vallitessa seuraava edistysaskel saattoi tapahtua ja tuo muodoton valkuaisaine pystyi tuottamaan ensimmäisen solun tuman ja kuoren muodostuttua. Tämä ensimmäinen solu oli perustana myös koko orgaanisen maailman muotojen rakentumiselle. Ensiksi kehittyivät, kuten saatamme olettaa paleontologisen arkiston kaiken analogisen aineiston perusteella, lukemattomia soluttomien ja solullisten alkueliöiden lajeja, joista meille on säilynyt yksistään *Eozoon canadense*³⁸ ja joista toiset eriytyivät vähitellen ensimmäisiksi kasveiksi, toiset ensimmäisiksi eläimiksi. Ja ensimmäisistä eläimistä kehittyivät, pääasiallisesti jatkuvan eriytymisen kautta, lukemattomat eläinten luokat, lahkot, heimot, suvut ja lajit, ja vihdoin se muoto, jossa hermosto saavuttaa täydellisimmän kehityksensä, selkärankaisten muoto, ja tässä jälleen viimeiseksi se selkärankainen, jossa luonto tulee tietoiseksi itsestään — ihminen.

Ihminenkin ilmaantuu eriytymisen kautta. Ei vain yksilöllisesti — kehittyen yhdestä ainoasta munasolusta monimutkaisimmaksi

elimistöksi, jonka luonto saa aikaan —, vaan myös historiallisesti. Kun käsi oli eriytynyt jalasta ja pystykäynnistä oli vuosituhansia kestäneen kamppailun jälkeen vihdoin tullut tosiasia, silloin oli ihminen irtautunut apinasta, silloin oli laskettu perusta jäsenytyneen puhekielen kehitykselle ja valtavalle aivojen muodostumiselle, mikä siitä lähtien on tehnyt ihmisten ja apinain välisen kuilun ylipääsemättömäksi. Käden erikoistuminen merkitsee *työkalua*, työkalu taas merkitsee erikoisesti inhimillistä toimintaa, uudeksi muuntavaa ihmisen takaisin vaikuttamista luontoon, tuotantoa. Sanan ahtaammasa mielessä on eläimilläkin työkaluja, mutta vain ruumiinsa jäsenten muodossa — muurahainen, mehiläinen, majava; eläimetkin tuottavat, mutta niiden tuotannollinen vaikutus ympäröivään luontoon on tämän suhteen nollan arvoinen. Vasta ihminen on kyennyt painamaan luontoon oman leimansa: hän ei ole vain siirtänyt kasveja ja eläimiä paikasta toiseen, vaan on muuttanut asuinpaikkansa ulkonäköä ja ilmastoa, jopa kasveja ja eläimiäkin sillä tavalla, että hänen toimintansa seuraukset voivat kadota vasta maapallon yleisen kuolemisen mukana. Ja tämän hän on saanut aikaan lähinnä ja pääasiassa *käden* avulla. Jopa höyrykonekin, hänen tähän saakka mahtavin työkalunsa luonnon muuttamiseksi, perustuu työkaluna lopulta käteen. Mutta käden mukana kehittyi askel askeleelta pää, tuli tietoisuus ensin yksittäisten käytännöllisten tulosten edellytyksistä, ja myöhemmin, tämän perusteella, suotuisammassa olosuhteissa elävillä kansoilla, käsitys noihin tuloksiin vaikuttavista luonnonlaeista. Ja luonnonlakien nopeasti kasvavan tuntemuksen mukana kasvoivat luontoon vaikuttamisen keinot; käsi ei olisi yksinään koskaan saanut aikaan höyrykonetta, elleivät ihmisen aivot olisi sen mukana ja rinnalla ja osaksi sen kauttakkin vastavuoroisesti kehittyneet.

Ihmisen mukana astumme *historiaan*. Eläimilläkin on historia, niiden alkuperän ja vähitellen tapahtuneen, tämänhetkiseen tilaan johtaneen kehityksen historia. Ne ovat kuitenkin tämän historian passiivisia kohteita, ja mikäli ne itse siihen osallistuvat, tapahtuu se niiden tietämättä ja tahtomatta. Sitä vastoin ihmiset, mitä enemmän he etääntyvät eläimistä sanan ahtaassa merkityksessä, sitä enemmän he tekevät historiaansa itse, tietoisesti, sitä vähäisemmäksi tulee ennalta aavistamattomien tekijäin, kontrolloimattomien voimien vaikutus tähän historiaan, sitä tarkemmin vastaa historiallinen menestys ennalta asetettua tarkoitusta. Mutta jos ryhdymme mittaamaan ihmiskunnan historiaa tällä mittapuulla, jopa nykyajan kehittyneimpienkin kansojen historiaa, niin havaitsemme, että tässä vallitsee yhä vielä valtavan suuri epäsuhte ennalta asetettujen päämäärien ja saavutettujen tulosten välillä, että ennalta aavistamattomat vaikutukset ovat vallitsevina ja että kontrolloimattomat voimat ovat paljon mahtavampia kuin suunnitelmallisesti liikkeelle pannut. Eikä toisin voi ollakaan niin kauan kuin ihmisten oleellisin historiallinen toiminta, se joka on nostanut heidät eläimen tilasta ihmisen tilaan, se joka muodostaa heidän kaikkien muiden toimintojensa

aineellisen perustan, heidän elämänsä tarpeita tyydyttävä tuotanto, ts. meidän päivinäimme yhteiskunnallinen tuotanto, on kerrassaan alistettu kontrolloimattomien voimien tarkoituksettomien vaikutusten myllerryksen valtaan ja vain poikkeuksellisesti toteuttaa tahdotun tavoitteen, mutta paljon useammin sen suoranaisen vastakohtan. Kehittyneimmissä teollisuusmaissa ihminen on kahlinnut luonnonvoimat ja pakottanut ne palvelukseensa; siten tuotanto on moninkertaistunut loputtomiin, niin että yksi lapsi tuottaa nyt enemmän kuin ennen sata aikuista. Ja mikä on seuraus? Lisääntyvä liikatyö ja lisääntyvä joukkojen kurjuus sekä kerran kymmenessä vuodessa suuri romahdus. Darwin ei tiennyt, millaista karvasta satiiria hän kirjoitti ihmisistä ja erittäinkin omista maanmiehistään todistaessaan, että vapaa kilpailu, olemassaolotaistelu, jota taloustieteilijät juhlivat korkeimpana historiallisena saavutuksena, on *eläinmaailman* normaali tila. Vasta yhteiskunnallisen tuotannon tietoinen organisaatio, jossa tuotetaan ja jaetaan suunnitelmallisesti, voi kohottaa ihmiset muun eläinmaailman yläpuolelle yhteiskunnallisessa suhteessa, kuten tuotanto yleensä on nostanut heidät erityisesti ihmisolentoina. Historiallinen kehitys tekee sellaisen organisaation päivästä päivään yhä välttämättömämmäksi, mutta myös päivästä päivään mahdollisemmaksi. Siitä alkaa uusi historian aikakausi, jolloin ihmiset itse ja heidän mukanaan kaikki heidän toimintansa haarat, mm. myös luonnontiede, tulevat saavuttamaan nousun, joka saattaa kaiken tähänastisen täysin varjoon.

Mutta »kaikki mikä syntyy on tuhoutumisen arvoista».* Saattaa mennä miljoonia vuosia, syntyä ja kuolla satoja tuhansia sukupolvia, mutta vääjäämättömästi lähestyy aika, jolloin ehtyvää auringon lämpö ei riitä enää sulattamaan navoilta työntyvää jäätä ja yhä enemmän päiväntasaajan kohdalle ahtautuvat ihmiset eivät lopulta saisi enää kylliksi lämpöä elääkseen, jolloin viimeinenkin orgaanisen elämän jälki vähitellen katoaa ja Maa, Kuun tapainen kuollut, jähmettynyt pallo, kiertää syvässä pimeydessä ja yhä ahtaampaa rataa samoin kuolleen Auringon ympärillä ja vihdoin putoaa siihen. Toiset planeetat ovat edeltäneet sitä, toiset seuraavat; sopusuhtaisesti jäsentyneen, kirkkaan, lämpimän aurinkokunnan sijasta kulkee nyt enää vain kylmä, kuollut pallo yksinäistä tietään maailman avaruuden halki. Ja samoin kuin meidän aurinkokuntamme, käy ennemmin tai myöhemmin kaikkien muiden maailmansaaremmen aurinkokuntien, samoin käy kaikkien muiden lukemattomien maailmansaarten aurinkokuntien, niidenkin, joiden valo ei milloinkaan saavuta Maata, niin kauan kuin täällä vielä olisi sitä vastaan ottamaan kykenevä ihmissilmä.

Ja kun sellainen aurinkokunta on nyt päättänyt elämänsä kulkunsa ja joutuu alistumaan kaiken äärellisen kohtaloon, kuolemaan, niin

* *Goethe. »Faust», I osa, kolmas kohta (»Faustin työhuone»). Toim.*

mitä sitten? Tuleeko aurinkoruumis ikuisesti vaeltamaan äärettömässä avaruudessa kuolleena ruumiina ja muuttuvatko kaikki ennen loputtoman moninaisesti eriytyneet luonnonvoimat ainiaaksi yhdeksi ainoaksi liikunnan muodoksi, vetovoimaksi?

»Vai», kuten Secchi kysyy (s. 810), »onko luonnossa olemassa voimia, jotka voivat saattaa kuolleen aurinkokunnan jälleen hehkuvan sumun alkuperäiseen tilaan ja herättää sen jälleen uuteen elämään? Emme tiedä sitä.»

Emme tosiaankaan tiedä sitä siinä mielessä kuin tiedämme, että $2 \times 2 = 4$ tai että materian vetovoima lisääntyy tai vähenee suoraan verrannollisesti etäisyyden neliöön. Mutta teoreettisessa luonnontieteessä, joka mikäli mahdollista muovaa luonnonkäsityksensä sopusuhtaiseksi kokonaisuudeksi ja jota ilman ajatuksettominkaan empiirikko ei nykyisin tule toimeen, olemme hyvin usein tekemisissä vaillinaisesti tunnettujen suureiden kanssa ja ajatuksen johdonmukaisuuden on kaikkina aikoina täytynyt auttaa puutteellista tietoa pääsemään eteenpäin. Nykyaikaisen luonnontieteen on täytynyt omaksua filosofialta väittämä liikkeen häviämättömyydestä; ilman sitä ei luonnontiedettä voi enää ollakaan. Mutta materian liike ei ole pelkkää karkeaa mekaanista liikettä, pelkkää paikan muutosta, se on lämpöä ja valoa, sähkö- ja magneettijännitettä, kemiallista yhtymistä ja hajoamista, elämää ja vihdoin tajuntaa. Jos sanotaan, että materiaalilla koko rajattoman olemassaolonsa aikana on vain yhden ainoan kerran ja sen ikuisuuteen verraten häviävän lyhyeksi hetkeksi mahdollisuus erilaistaa liikkeensä ja siten tuoda esiin tämän liikkeen koko rikkaus ja että se sitä ennen ja sen jälkeen pysyy ikuisesti rajoitettuna pelkkään paikan muutokseen, niin se on samaa kuin väittäisi, että materia on kuolevaista ja liike katoavaa. Liikkeen häviämättömyyttä ei ole käsitettävä vain määrällisesti, se on käsitettävä myös laadullisesti. Materian, jonka pelkästään mekaaniseen paikanmuutokseen sisältyy tosin mahdollisuus muuttua suotuisten ehtojen vallitessa lämmöksi, sähköksi, kemialliseksi vaikutukseksi, elämäksi, mutta joka ei itse pysty synnyttämään näitä ehtoja omasta itsestään, sellaisen materian *liike on jäänyt vajavaiseksi*. Liikkeellä, joka on menettänyt kyvyn muuttua sitä vastaaviin erilaisiin muotoihin, on tosin vielä dynamis*, mutta ei enää energia**, ja se on sen vuoksi osaksi tuhoutunut. Mutta kumpikaan ei ole ajateltavissa.

Varmaa kuitenkin on: oli aika, jolloin meidän maailmansaaremme oli muuttanut lämmöksi sellaisen paljouden liikettä — minkä laatuista, sitä emme vielä nykyisin tiedä — että siitä saattoi kehittyä (Mädlerin mukaan) vähintään 20 miljoonaan tähteen kuuluvia aurinkokuntia, joiden vähitellen tapahtuva kuoleminen on myös varmaa. Miten tämä muutos tapahtui? Me tiedämme tästä yhtä vähän

* — mahdollisuus vaikuttaa. *Toim.*

** — tehokkuutta. *Toim.*

kuin pater Secchi tietää siitä, muuttuuko meidän aurinkokuntamme tuleva *caput mortuum** koskaan takaisin uusien aurinkokuntien raaka-aineeksi. Mutta meidän täytyy tässä joko turvautua luojaan tai meidän on pakko tehdä johtopäätös, että maailmansaaremmen aurinkokuntien hehkuva raaka-aine syntyi luonnollista tietä, liikkeen muutosten kautta, jotka *luonnostaan kuuluvat* liikkuvalla materiaalille ja joiden edellytysten täytyy siis myös uusiintua materiasta, vaikkakin ehkä vasta monien miljoonien vuosien kuluttua, enemmän tai vähemmän satunnaisesti, mutta sattumallemkin ominaisella välttämättömyydellä.

Sellaisen muuttumisen mahdollisuus myönnetään nykyisin yhä enenevässä määrässä. Tullaan siihen käsitykseen, että taivaankappaleiden lopullinen kohtalo on pudota toisiinsa, lasketaanpa se lämpöääräkin, jonka täytyy kehittyä sellaisissa yhteentörmäyksissä. Uusien tähtien leimahtaminen ja samaten vanhastaan tunnettujen tähtien kirkkauden yhtä äkillinen lisääntyminen, mistä tähtitiede meille kertoo, selittyy helpoimmin sellaisista yhteentörmäyksistä. Sitä paitsi ei vain meidän planeettaryhmämme kierrä aurinkoa ja meidän aurinkomme liiku maailmansaaressamme, vaan myös koko meidän maailmansaaremmen liikkuu maailman avaruudessa väliainkaisessa, suhteellisessa tasapainossa muiden maailmansaarten kanssa; sillä vapaasti liitelevien kappaleiden suhteellistakin tasapainoa voi olla vain vastavuoroisesti määräytyvässä liikkeessä; ja monet olettavat, että lämpöäärä maailmanavaruudessa ei ole kaikkialla sama. Tiedämme vihdoinkin, että häviävän pientä osaa lukuun ottamatta maailmansaaremmen lukemattomien aurinkojen lämpö katoaa avaruuteen yrittäen turhaan kohottaa maailmanavaruuden lämpöäärää edes 0, 000 001°C. Mitä kaikesta tästä suunnattomasta lämpöäärästä tulee? Onko se mennyt ainiaaksi hukkaan yrityksessä lämmittää maailman avaruutta, onko se lakannut käytännössä olemasta ja esiintyykö se enää vain teoreettisesti siinä tosiasiasa, että maailmanavaruus on lämmennyt yhden asteen kymmenysmurto-osan, joka alkaa kymmenellä tai useammalla nollalla? Tämä olettamus kieltää liikkeen häviämättömyyden; se pitää mahdollisena, että taivaankappaleiden perättäinen toisiinsa putoaminen muuttaa kaiken mekaanisen liikkeen lämmöksi, joka siirtyy säteinä maailmanavaruuteen, joten kaikesta »voiman häviämättömyydestä» huolimatta kaikenlainen liike yleensä loppuisi. (Tässä muuten nähdään, kuinka harhaan osuva on sanonta: voiman häviämättömyys, sen sijaan että puhuttaisiin liikkeen häviämättömyydestä.) Tulemme siis johtopäätökseen, että maailmanavaruuteen säteilyllä lämmöllä täytyy olla mahdollisuus muuttua jotakin tietä — sen toteaminen tulee joskus olemaan luonnontutkimuksen tehtävä — toiseksi liikkeen muodoksi,

* Kirjaimellisesti: kuollut pää; kuvaannollisesti: kuolinjännökset, hehkutuksen, kemiallisen reaktion yms. jätteet; tässä tarkoitetaan sammunutta Aurinkoa ja siihen pudonneita kuolleita planeettoja. *Toim.*

jossa se voi jälleen päästä kokoontumaan ja toimimaan aktiivisesti. Ja siten poistuu päävaikeus, joka esti tunnustamasta aikansa eläneiden aurinkojen muuttumista takaisin hehkuvaksi sumuksi.

Sitä paitsi on maailmojen ikuisesti toistuva vaihtuminen vain looginen täydennys lukemattomien maailmojen rinnakkainoloon äärettömässä avaruudessa — väittämä, jonka välttämättömyys on jopa Draperinkin epäteoreettisten jenkkiainvojen pakko myöntää.*

Se on materian ikuisista kiertokulkua, jonka tie päättynee vasta sellaisissa ajanjaksoissa, joille Maan vuosi ei enää riitä mittayksiköksi; kiertokulkua, jossa korkeimman kehityksen aika, orgaanisen elämän aika ja varsinkin itsestään ja luonnosta tietoisien olentojen elinaika on yhtä niukkaa kuin se tilakin, jossa elämää ja tietoisuutta itsestään esiintyy; kiertokulkua, jossa jokainen äärellinen materian olomuoto — olkoon se sitten Aurinko tai sumupilvi, yksittäinen eläin tai eläinlaji, kemiallinen yhdistyminen tai hajoaminen — on yhtäläisesti katoavaa ja jossa ei ole mitään muuta ikuisista kuin ikuisesti muuttuva, ikuisesti liikkuva materia ja lait, joiden mukaan se liikkuu ja muuttuu. Mutta niin usein ja niin armotta kuin tämä kiertokulku sekä ajassa että avaruudessa tapahtuneekin; kuinka monta miljoonaa aurinkoa ja maata ilmaantunee ja hävinneekin; kuinka kauan kestäneekin ennen kuin jossakin aurinkokunnassa ja vain yhdellä planeetalla muodostuvat orgaanisen elämän edellytykset; kuinka lukemattoman monia orgaanisia olentoja syntyy ja hävinneekin ennen kuin niiden keskuudesta kehittyy ajatuskykyisillä aivoilla varustettuja eläimiä ja nämä tapaavat lyhyeksi ajaksi itselleen sopivat elämisen ehdot joutuakseen sitten myös armotta tuhon omiksi, — meillä on varmuus siitä, että materia pysyy kaikissa vaihteluissaan ikuisesti samana, että mikään sen määreistä ei voi milloinkaan kadota ja että tästä syystä sen täytyy samalla rautaisella välttämättömyydellä, jolla se joskus tulee tuhoamaan Maassa korkeimman kukkansa, ajattelevan hengen, synnyttää jossakin muualla ja muuna aikana se jälleen.

Kirjoittanut F. Engels 1875—1876

*Julkaistaan
käsitkirjoituksen mukaan*

*Julkaistu ensi kerran saksan ja venäjän
kielellä kokoelmassa «Архив К. Маркса и
Ф. Энгельса», кн. II, 1925 г.*

Suomennos saksasta

* »Maailmojen moninaisuus äärettömässä avaruudessa johtaa käsitykseen maailmojen perättäisestä vaihtumisesta äärettömässä ajassa.» (Draper. »History of the Intellectual Development of Europe», Vol. II, p. [325].)

»[ANTIJ-DÜHRINGIN] VANHA ESIPUHE.
DIALEKTIIKASTA

Tämä työ ei ole suinkaan syntynyt »sisäisestä kutsumuksesta». Päinvastoin, ystäväni Liebknecht voi todistaa, kuinka paljon hän sai nähdä vaivaa ennen kuin sai minut taivutetuksi valottamaan kriittisesti herra Dühringin uusinta sosialistista teoriaa. Kun kerran päätin siihen ryhtyä, minulla ei ollut valittavana muuta mahdollisuutta kuin tutkia tätä teoriaa, joka ilmoittaa olevansa erään uuden filosofisen järjestelmän viimeisin käytännöllinen hedelmä, tutkia sitä tuon järjestelmän yhteydessä ja samalla järjestelmää itseään. Minun oli siis pakko seurata herra Dühringiä sille laajalle alueelle, jossa hän puhuu kaikista mahdollisista asioista ja vielä muustakin. Niin syntyi kirjoitussarja, joka ilmestyi vuoden 1877 alussa Leipzigin »Vorwärtsissä»³⁹ ja esitetään tässä yhtenäisenä.

Kun tuon kaikesta itsekehusta huolimatta hyvin mitättömän järjestelmän arvostelu tapahtuu tässä itse asian vaatimalla perusteellisuudella, voidaan sitä puolustella kahdella seikalla. Toisaalta tämä arvostelu on antanut minulle tilaisuuden kehittää myönteisesti käsitystäni eri tiedonalojen kiistakysymyksistä, joita kohtaan tänään tunnetaan yleistä tieteellistä tai käytännöllistä mielenkiintoa. Ja vaikka en lainkaan pyri asettamaan herra Dühringin järjestelmää vastaan toista järjestelmää, niin toivottavasti lukijalta ei jää huomaamatta sisäinen yhtenäisyys minunkaan esittämissäni katsomuksissa niin monenlaista kuin käsiteltävänä oleva aines onkin.

Toisaalta »järjestelmää luova» herra Dühring ei ole yksinäinen ilmiö nykysaksalaisessa todellisuudessa. Viime aikoina on Saksassa kasvanut tusinoittain filosofisia ja erityisesti luonnonfilosofisia järjestelmiä kuin sieniiä sateella, puhumattakaan lukemattomista uusista politiikan, taloustieteen ym. systeemeistä. Samoin kuin nykyaikaisessa valtiossa edellytetään, että jokainen kansalainen pystyy arvioimaan kaikkia kysymyksiä, joista hänen on äänestettävä; samoin kuin taloustieteessä oletetaan, että jokainen ostaja on myös

kaikkien niiden tavaroiden tuntija, joita hän joutuu ostamaan eläkkeeseen, — samoin pitäisi nyt tieteessäkin olettaa. Jokainen voi kirjoittaa kaikesta, ja »tieteen vapaus» onkin juuri sitä, että siitä vasta kirjoitetaan, mitä ei ole tutkittu, ja että tämä esitellään ainoana tiukasti tieteellisenä metodina. Herra Dühring on tämän kursailemattoman valetieteen kuvaavimpia tyyppisiä. Meidän päivinämmä tämä valetiede työntäytyy kaikkialla Saksassa etualalle ja peittää kaiken korkealentoisella suunsoitollaan. Korkealentoista suunsoittoa runoudessa, filosofiassa, taloustieteessä, historiankirjoituksessa, korkealentoista suunsoittoa oppituolista ja puhujalavalta, korkealentoista suunsoittoa kaikkialla, korkealentoista suunsoittoa keuhuttaessa omaa ylemmyyttä ja syvämielisyyttä erotukseksi toisten kansakuntien yksinkertaisesta latteanvulgaarista suunsoitosta, korkealentoista suunsoittoa Saksan älyllisen teollisuuden luonteenomaisimpana ja joukoittaisimpana tuotteena, halpaa mutta huonoa, aivan kuin muitakin saksalaiset valmistet, joiden mukana se ei valitettavasti ollut Philadelphian edustettuna.⁴⁰ Vieläpä saksalainen sosialismikin, erittäinkin herra Dühringin näytettyä hyvää esimerkkiä, ahkeroin nykyisin varsin innokkaasti korkealentoisen suunsoiton alalla; se että käytännön sosiaalidemokraattinen liike antaa tämän korkealentoisen suunsoiton niin vähän johtaa itseään harhaan, on jälleen todistus työväenluokan merkittävän terveestä luonteesta maassamme, missä tällä hetkellä miltei kaikki muu, luonnontiedettä lukuun ottamatta, on sairaana.

Kun Nägeli Münchenin luonnontutkijain kokouksessa lausui käsityksensä, että inhimillinen tieto ei tule milloinkaan saamaan kaikkitietävyyden luonnetta, niin ilmeisesti herra Dühringin aikaansaannot ovat jääneet hänelle tuntemattomiksi. Nämä aikaansaannot ovat pakottaneet minut seuraamaan niitä myös erällä sellaisilla aloilla, joilla pystyn korkeintaan liikkumaan vain harrastelijan ominaisuudessa. Tämä koskee erityisesti erilaisia luonnontieteen haaroja, missä näihin saakka on pidetty kaikkea muuta kuin vaatimattomuutena sitä, että »maallikko» halusi sanoa siihen sanansa. Mutta minua rohkaisee jossakin määrin niin ikään Münchenissä esitetty, toisaalla lähemmin kosketteleman herra Virchowin lausunto, että jokainen luonnontutkijakin on oman erikoisalansa ulkopuolella vain puoliksi tietävä⁴¹, yksinkertaisesti sanoen maallikko. Samoin kuin tuollaisella erikoisalantuntijalla on lupa ja pakkokin silloin tällöin siirtyä naapurialueille ja samoin kuin näiden alojen erikoistuntijat antavat hänelle anteeksi sanonnan avuttomuuden ja pienet epätasaisuudet, samoin olen minäkin ottanut itselleni vapauden esittää joitakin luonnon tapahtumia ja lakeja esimerkkinä, jotka vahvistavat minun yleisteeoreettisia käsityksiäni, ja voinen luottaa saavani osakseni samaa suopeutta. Jokaisen, joka käsittelee teoreettisia kysymyksiä, on pakko ottaa lukuun nykyikäisen luonnontieteen tulokset yhtä vääjäämättömästi kuin nykyiset luonnontutkijat näkevät tahtoen tai tahtomattaan olevansa pakotettuja tulemaan

yleisteoreettisiin päätelmiin. Ja tässä tapahtuu tietty kompensatio. Jos teoreetikot ovat puoliksi tietäviä luonnontieteen alalla, niin nykyiset luonnontutkijat ovat sitä tosiasiallisesti yhtä suuressa määrin teorian alalla, sillä alalla, mitä tähän saakka on nimitetty filosofiaksi.

Kokemusperäinen luonnontutkimus on kasannut niin suunnattoman määrän positiivista tietoainesta, että sen systemaattinen ja sisäistä yhteyttä vastaava järjestäminen kullakin eri tutkimusalalla on tullut suorastaan väistämättömäksi pakoksi. Yhtä välttämätöntä on saattaa erilliset tutkimusalat oikeaan yhteyteen keskenään. Mutta tällöin luonnontiede astuu teoreettiselle alueelle, ja täällä osoitautuvat empiiriset metodit kestävämmiksi, täällä voi auttaa vain teoreettinen ajattelu. Mutta teoreettinen ajattelu on myötäsyttyinen ominaisuus vain taipumuksena. Tätä taipumusta täytyy kehittää ja kasvattaa, ja siihen ei vielä nykyisinkään ole muuta keinoa kuin koko tähänastisen filosofian tutkiminen.

Jokaisen aikakauden, siis meidänkin aikakautemme, teoreettinen ajattelu on historiallinen tuote, joka eri aikoina saa hyvin erilaisia muotoja ja samalla hyvin erilaisen sisällön. Ajattelun tiede on siis kuten jokainen muukin tiede historiallista tiedettä, tiedettä inhimillisen ajattelun historiallisesta kehityksestä. Ja tämä on tärkeätä myös ajattelun käytännöllisessä soveltamisessa empiirisille alueille. Sillä ajattelun lakien teoria ei ensiksikään ole suinkaan kerta kaikkiaan päätetty »ikuinen totuus», niin kuin poroporvarin järki sen käsittää logiikasta puheen ollen. Itse muodollinen logiikka on Aristoteleesta alkaen tähän päivään saakka ollut kiivaiden väittelyjen aluetta. Ja dialektiikkaa on näihin saakka enemmän tai vähemmän täsmällisesti tutkinut vain kaksi ajattelijaa, Aristoteles ja Hegel. Mutta juuri dialektiikka on nykyiselle luonnontieteelle tärkein ajattelun muoto, sillä se yksin tarjoaa analogian ja samalla selitysmetodin luonnossa esiintyvillä kehitysprosesseilla, yleisillä yhteyksillä ja siirtymiselle tutkimusalalta toiselle.

Toiseksi, tutustuminen inhimillisen ajattelun kehityskulkuun, eri aikoina esiintyneisiin käsityksiin ulkomaailman yleisistä yhteyksistä on tarpeen teoreettiselle luonnontieteelle siitakin syystä, että se antaa mittapuun sen itsensäkin esittämien teorioiden arvioimiselle. Mutta filosofian historian riittämätön tunteminen pistää täällä melko usein ja räikeästi esiin. Väittämät, jotka filosofiassa on esitetty vuosisatoja takaperin ja jotka on filosofisesti loppuun käsitelty, esiintyvät teoretisoivilla luonnontutkijoilla melko usein säkenöivinä viisauksina ja niistä jopa tulee muoti joksikin aikaa. Kun mekaaninen lämpöteoria on tukenut uusilla todistuksilla väittämää energian säilymisestä ja tuonut tämän väittämän jälleen etualalle, se on kieltämättä ollut tuolle teorialle suuri menestys; mutta olisikohan tuo väittäjä mahtanut esiintyä jonakin niin ehdottomasti uutena, jos herrat fyysikot olisivat muistanee, että jo Descartes oli sen esittänyt? Siitä saakka kun fysiikka ja kemia ovat alkaneet jälleen

operoida miltei yksinomaan molekyyeilla ja atomeilla, on muinais-kreikkalainen atomistinen filosofia välttämättömästi astunut jälleen etualalle. Mutta kuinka pintapuolisesti parhaimmatkin luonnontieteilijät sitä käsittelevät! Niinpä Kekulé («Kemian tavoitteet ja saavutukset») kertoo sen olevan lähtöisin Demokritokselta (eikä Leukippokselta) ja väittää Daltonin ensimmäisenä oletaneen laadullisesti erilaisten alkuatomien olemassaolon ja ensimmäisenä päätelleen niillä olevan erilaisia, eri alkuaineille ominaisia painoja, vaikka Diogenes Laërtioksella on luettavissa (X, §§ 43—44 ja 61), että jo Epikuros arveli atomien olevan erilaisia ei vain kooltaan ja muodoltaan, vaan myös painoltaan ja että hän siis tunsikin jo tavallaan atomien painon ja koon.

Vuosi 1848, joka muutoin ei saanut Saksassa mitään kunnollista aikaan, aiheutti siellä ainoastaan filosofian alalla täyskäännöksen. Samalla kun kansakunta ryntäsi käytännön alalle, pani toisaalla alulle suurteollisuuden ja keinottelun, toisaalla Saksassa siitä lähtien alkaneen luonnontieteen valtavan nousun, jonka ensimmäisinä matkasaarnaajina esiintyivät pilakuvatyyppit Vogt, Büchner jne., — se sanoutui päättävästi irti berliiniläisen vanhahegeliläisyyden hiekkään juuttuneesta klassisesta saksalaisesta filosofiasta. Berliiniläinen vanhahegeliläisyys oli sen täysin ansainnut. Mutta kansakunta, joka tahtoo pysyä tieteen tasalla, ei voi tulla toimeen ilman teoreettista ajattelua. Hegeliläisyyden mukana heitettiin yli laidan myös dialektiikka juuri sillä hetkellä, jolloin luonnon tapahtumien dialektinen luonne tuli vastustamattomana näkyviin ja jolloin siis vain dialektiikka saattoi auttaa luonnontiedettä pääsemään teoreettisista vaikeuksista, — ja vajottiin siten avuttomana jälleen vanhaan metafysiikkaan. Yleisön keskuudessa rehottivat siitä lähtien toisaalta poporvarin mielen mukaisiksi seipitetyt Schopenhauerin ja myöhemmin vielä Hartmanninkin latteat järkeilyt, toisaalta jonkun Vogtin ja Büchnerin vulgaari matkasaarnaaja-materialismi. Yliopistoissa kilpailivat keskenään mitä erilaisimmat eklektisismien lajit, joille oli yhteistä vain se, että ne oli kyhätty kokoon pelkistä menneiden filosofioiden jätteistä ja olivat yhtäläillä metafyyysisiä. Klassisen filosofian jäännöksistä pelastui vain tietynlainen uuskantilaisuus, jonka viimeinen sana oli ikuisesti tiedostamaton olio sinänsä, siis se palanen Kantin oppia, joka vähiten ansaitsi tulla säilytetyksi. Lopputuloksena oli nyt vallitseva teoreettisen ajattelun rikkinäisyys ja sekavuus.

Nykyään voi tuskin ottaa käteensä teoreettista luonnontieteen kirjaa saamatta vaikutelmaa, että luonnontutkijat itse tuntevat, kuinka suuresti tämä rikkinäisyys ja sekavuus heitä hallitsee ja että nykyisin käytössä oleva niin sanottu filosofia ei tarjoa heille kerrassaan mitään ulospääsyä. Eikä siinä todellakaan ole mitään muuta ulospääsyä, mitään muuta mahdollisuutta päästä selvyYTEEN kuin muodossa tai toisessa tapahtuva paluu metafyyysisestä ajattelusta dialektiseen.

Tämä paluu voi tapahtua erilaisia teitä. Se voi lyödä itsensä läpi luonnonvoimaisesti, pelkkien luonnontieteellisten keksintöjen voimalla, kun nämä eivät enää mahdu vanhaan metafyyseen Prokrusteen vuoteeseen. Mutta se on pitkäaikainen ja raskas prosessi, jossa on voitettavana äärettömän paljon tarpeetonta kahnausta. Se on suurimmaksi osaksi jo käynnissä, erityisesti biologiassa. Sitä voidaan hyvin paljon lyhentää, jos teoreettisen luonnontieteen edustajat haluavat lähemmin tutustua dialektiseen filosofiaan sen historiallisissa muodoissa. Näiden muotojen joukossa on varsinkin kaksi, jotka voivat olla nykyajan luonnontieteelle erittäin hedelmällisiä.

Ensimmäinen on kreikkalainen filosofia. Siinä dialektinen ajattelu esiintyy vielä luonnonvaraisessa yksinkertaisuudessa, niiden hellien esteiden* häiritsemättä, joita 1600- ja 1700-luvun metafysiikka — Bacon ja Locke Englannissa, Wolff Saksassa — asetti itselleen ja joilla se sulki itseltään tien yksittäisen ymmärtämisestä kokonaisuuden ymmärtämiseen, pääsyn olioiden yleisen yhteyden käsittämiseen. Kreikkalaiset — juuri siitä syystä, etteivät he vielä olleet ehtineet luonnon jäsentelyyn, sen erittelyyn — tarkastelevat luontoa kokonaisuutena, pääpiirteissään. Luonnonilmiöiden yleistä yhteyttä ei todisteta yksityiskohtaisesti, se on kreikkalaisille välittömän havainnoinnin tulos. Siinä on kreikkalaisen filosofian riittämättömyys, minkä vuoksi sen on myöhemmin täytynyt väistyä toisenlaisten katsomustapojen tieltä. Mutta siinä on myös sen ylivoimaisuus kaikkiin sen myöhempiin metafyyisiin vastustajiin nähden. Kun metafysiikka oli oikeassa kreikkalaisiin nähden yksityiskohdissa, olivat kreikkalaiset metafysiikkaan nähden oikeassa pääpiirteissä. Tämä on yksi syy siihen, miksi meidän on pakko filosofiassa, kuten niin monilla muillakin aloilla, palata yhä uudelleen tuon pienen kansan aikaansaannoksiin, kansan, jonka universaalinen lahjakkuus ja toiminta on varmistanut sille ihmiskunnan kehityshistoriassa paikan, jollaista mikään muu kansa ei voi milloinkaan vaatia itselleen. Mutta toinen syy on se, että kreikkalaisen filosofian moninaisissa muodoissa ovat miltei kaikki myöhemmät katsantotavat jo idulla syntymissään. Sen vuoksi on teoreettisenkin luonnontieteen samoin pakko, jos se haluaa seurata nykyisten yleisten väittämiensä synty- ja kehityshistoriaa, palata kreikkalaisiin. Tämän seikan oivaltaminen voittaa yhä enemmän alaa. Yhä harvinaisemmiksi käyvät ne luonnontutkijat, jotka itse käytellessään kreikkalaisen filosofian jäänteitä, esim. atomioppia, ikuisina totuuksina katsovat baconilaisittain ylväästi alas kreikkalaisiin, koska näillä ei ollut kokemuseräistä luonnontiedettä. Olisi vain toivottavaa, että tämä ymmärtämys edistyisi ja johtaisi kreikkalaisen filosofian todelliseen tuntemukseen.

Toinen dialektiikan muoto, joka on lähinnä juuri saksalaisia luonnontutkijoita, on klassinen saksalainen filosofia Kantista He-

* Sanonta »hellät esteet» (holde Hindernisse) on Heinen runosarjasta »Uusi kevät», Prologi. *Toim.*

geliin. Siinä on jo aluksi jotakin, sillä edellä mainitun uskantilaisuuden ulkopuolellakin Kantiin palaaminen on jälleen tulossa muotiin. Sen jälkeen kun on huomattu, että Kant on kahden nerokkaan hypoteesin alkuunpanija, joita ilman nykyinen teoreettinen luonnontiede ei pääse askeltakaan eteenpäin — aikaisemmin Laplaceen nimien liitetyn aurinkokunnan syntyteorian ja nousuveden aiheuttaman Maan pyörimisliikkeen hidastumisen teorian — Kant on päässyt jälleen ansaitsemaansa kunniaan luonnontutkijain keskuudessa. Mutta dialektiikan oppiminen Kantilta olisi tarpeettoman vaivalloista ja epäkiitollista työtä, sen jälkeen kun on olemassa laaja, vaikkakin aivan väärästä lähtökohdasta kehitelty dialektiikan esitys *Hegelin* teoksissa.

Sen jälkeen kun toisaalla tämän väärän lähtökohdan ja Berliinin hegeliläisyyden avuttoman rämetymisen suurelta osaltaan oikeuttama reaktio »luonnontutkimusta» vastaan on saanut purkautua ja on lopulta madaltunut pelkäksi haukkumiseksi ja kun toisaalta käytössä ollut eklektinen metafysiikka on niin loistavasti jättänyt luonnontieteen pulaan sen teoreettisten tarpeiden kohdalla, voi ehkä jälleen käydä mahdolliseksi mainita luonnontieteilijöille vielä kerran Hegelin nimi aiheuttamatta sillä tuota Veitin tanssia, jossa herra Dühring niin rattoisasti kunnostautuu.

Ennen kaikkea on todettava, että tässä ei ole suinkaan kysymys Hegelin lähtökohdan puolustamisesta; sen, että henki, ajatus, idea on alkuperäinen ja todellinen maailma vain idean jäljennös. Siitä oli jo Feuerbach luopunut. Kaikki olemme yhtä mieltä siitä, että jokaisella tieteen alalla — niin luonnon kuin historiinkin alalla — on lähdettävä tietyistä *tosiasioista*, siis luonnontieteessä materian erilaisista esineellisistä ja liikemuodoista; että siis teoreettisessakaan luonnontieteessä ei saa soviittaa tosiasioihin sepiteltäviä yhteyksiä, vaan yhteydet on löydettävä tosiasioista, ja kun ne on löydetty, näytettävä ne mikäli mahdollista kokemustietä toteen.

Yhtä vähän voi kysymys olla Hegelin järjestelmän sen dogmaattisen sisällön pönkittämisestä, jota Berliinin vanhemman ja nuoremman linjan hegeliläiset ovat saarnanneet. Idealistisen lähtökohdan mukana kaatuu myös sille rakennettu järjestelmä, siis erityisesti myös Hegelin luonnontutkimusfilosofia. On kuitenkin muistutettava siitä, että luonnontieteellinen polemiikki Hegeliä vastaan, mikäli siinä on häntä yleensä oikein ymmärretty, on kohdistunut vain seuraavaan kahteen kohtaan: idealistiseen lähtökohtaan ja tosiasioihin mielivaltaisesti suhtautuvaan järjestelmän sepittelyyn.

Kaiken tämän poistamisen jälkeen jää vielä Hegelin dialektiikka. Marxin ansio on, että hän ensimmäisenä nosti jälleen esiin, vastapainoksi »suuttuvalle, vaativaiselle ja keskinkertaiselle jäljittelijäjoukkioille, joka nyt soittaa ensi viulua... Saksassa»*, unohdetun dialektisen metodin, sen yhteyden Hegelin dialektiikkaan samoin

* Ks. tämän julkaisun 2. osaa, s. 85. *Toim.*

kuin sen eronkin tästä, ja samanaikaisesti sovelsi »Päämassa» tätä metodia erään empiirisen tieteen, kansantaloustieteen, tosiasioihin. Ja tämän hän teki sellaisella menestyksellä, että jopa Saksassakin uudempi taloustieteellinen koulukunta kohoaa vulgaarin vapaakauppa-atteen yläpuolelle vain sen ansiosta, että se jäljentää Marxia (melko usein väärin) ollen arvostelevana häntä.

Hegelin dialektiikassa samoin kuin hänen järjestelmänsä kaikissa muissakin haarautumissa on vallitsevana kaiken todellisen yhteyden ylösalaisin kääntäminen. Mutta, kuten Marx sanoo: »Se, että dialektiikka Hegelin käsissä tulee mystilliseksi, ei suinkaan ole estänyt häntä ensimmäisenä esittämästä dialektiikan yleisiä liikkeenmuotoja sisällyksekkäästi ja tietoisesti. Dialektiikka vain seisoo hänen teoksissaan pääläellään. Se on pyöräytettävä jaloilleen, että voisi sen mystisen ulkokuoren alta löytää järjellisen ytimen.»*

Mutta itse luonnontieteessäkin kohtaamme melko usein teorioita, joissa todelliset suhteet on asetettu pääläelleen, peilikuva pantu perusmuodon tilalle ja jotka siis tarvitsevat mainitunlaista jaloilleen kääntämistä. Sellaiset teoriat ovat usein vallitsevina pitkän aikaa. Kun lämpöä pidettiin melkein kahden vuosisadan ajan erityisenä salaperäisenä materiaana eikä eräänä tavallisen materian liikkeen muotona, oli kysymyksessä aivan samanlainen tapaus, ja mekaaninen lämpöteoria suoritti jaloilleen kääntämisen. Siitä huolimatta on lämpöaineteorian hallitsema fysiikka keksinyt koko joukon erittäin tärkeitä lämmön lakeja, ja varsinkin Fourierin ja Sadi Carnotin⁴² kautta raivannut tien oikealle käsitykselle, jonka oli vain käännettävä edeltäjänsä keksimät lait jaloilleen ja käännettävä ne omalle kielelleen.** Samoin on kemiassa flogistinen teoria³⁰ vuosisataisella kokeellisella työllä hankkinut ensimmäisenä sen aineiston, jonka avulla Lavoisier saattoi keksiä Priestleyn esittämässä hapessa mielikuvituksellisen flogistonin reaalisen antipodin ja siten kumota koko flogistisen teorian. Mutta tämä ei suinkaan merkinnyt flogistiikan koetulosten häviämistä. Ne päinvastoin pysyivät voimassa, ainoastaan niiden muotoilu oli kumottu, ne käännettiin flogistisesta kielestä nykyisin päteväälle kemialliselle kielelle ja säilyttivät sikäli merkityksensä.

Hegelin dialektiikka suhtautuu rationaaliseen dialektiikkaan samoin kuin lämpöaineoppi mekaaniseen lämpöteoriaan, kuin flogistinen teoria Lavoisier'in teoriaan.

*Kirjollitanut F. Engels toukokuussa — ke-
säkuun alkupuolella 1878*

*Julkaistu ensi kerran saksan ja venäjän
kielellä kokoelmassa «Архив К. Маркса и
Ф. Энгельсов», кн. II, 1925 г.*

*Julkaistaan
hänsikirjoituksen mukaan*

Suomennos saksasta

* Ks. tämän julkaisun 2. osaa, s. 85. *Toim.*

** Carnotin funktio C käännettiin kirjaimellisesti ylösalaisin $\frac{1}{C}$ = absoluuttinen lämpömäärä. Ilman tätä jaloilleen kääntämistä sillä ei ole mitään merkitystä.

TYÖN OSUUS APINAN MUUTTUMISESSA IHMISEKSI⁴³

Työ on kaiken rikkauden lähde, sanovat taloustieteilijät. Se on todellakin rikkauden lähde — luonnon ohella, joka toimittaa sille aineksen, jonka työ muuttaa rikkaudeksi. Mutta työ on vielä äärettömän paljon muutakin. Se on kaiken inhimillisen elämän ensimmäinen perusehto, vieläpä siinä määrin että meidän täytyy tietyissä mielessä sanoa: työ on luonut ihmisenkin.

Useita satoja vuosituhansia sitten, jossakin vielä tarkemmin määrittämättömässä vaiheessa sillä maapallon kaudella, jota geologit sanovat tertiäärikaudeksi, luultavasti sen loppupuolella oli jossakin maapallon kuumalla vyöhykkeellä — nähtävästi jollakin suurella, nyt Intian valtameren pohjaan vaipuneella mantereella — olemassa erikoisen korkealle kehittyneiden ihmisen muotoisten apinain laji. Darwin on antanut meille likimääräisen kuvauksen näistä esivanhemmistamme. Ne olivat yltyleensä karvapeitteisiä, niillä oli parta ja suipot korvat, ja ne elivät laumoina puissa.⁴⁴

Näiden apinain elintavasta, joka kiivettäessä vaati käsiltä toisenlaista toimintaa kuin jaloilta, lienee lähinnä johtunut, että ne alkoivat tottua kävelemään tasaisella maalla ilman käsien apua ja ottamaan yhä pystymmän asennon. Siten oli otettu *ratkaiseva askel siirtymisessä apinasta ihmiseen*.

Kaikki vielä nykyään elävät ihmisapinat voivat seisoa pystyssä ja liikkua pelkästään kahdella jalalla, mutta vain hätätilassa ja hyvin kömpelösti. Niiden luonnollinen käynti tapahtuu puolipystyssä asennossa ja edellyttää myös käsien käyttöä. Useimmat niistä nojaavat käden rystysillä maahan ja koukistaen jalkansa heilauttavat ruumiinsa eteenpäin pitkien käsien välistä samaan tapaan kuin kainalosauvoja käyttävä rampa. Yleensä voimme vielä nytkin havaita apinoilla kaikki väliasteet nelinjaloin liikkumisesta kahdella jalalla käymiseen saakka. Mutta millään niistä ei viimeksi mainittu ole muuta kuin hätäkeino.

Jos pystykäynti karvaisilla esivanhemmillamme oli tuleva ensin säännöksi ja aikaa myöten välttämättömyydeksi, niin se edellyttää, että käsien osalle oli langennut yhä enemmän muunlaisia tehtäviä. Apinoillakin vallitsee jo tietty jako käsien ja jalkojen käytössä. Kuten jo mainittiin, kiivetessä käytetään kättä toisin kuin jalkaa. Kättä käytetään etupäässä ravinnon poimimiseen ja kiinnipitämiseen, kuten eräät alemmat nisäkkäät jo tekevät etukäpälillään. Monet apinat rakentavat käsien pesiä puihin tai vieläpä, kuten simpanssi, katoksia oksien väliin sääsuojaksi. Käsien ne tarttuvat kalikkaan puolustautuakseen vihollisia vastaan tai pommittavat näitä hedelmillä ja kivillä. Kädellä ne suorittavat vangittuina ollessaan joukon yksinkertaisia, ihmisiltä oppimiaan toimituksia. Mutta juuri tässä käy ilmi, miten suuri välimatka on kaikkein ihmismuotoisimmankin apinan kehittymättömän käden ja satojen vuosituhansien työn pitkälle kehittämän ihmiskäden välillä. Luiden ja lihasten lukumäärä ja yleinen järjestys on kummassakin sama, mutta alkukantaisimmankin villi-ihmisen käsi voi suorittaa satoja asioita joihin yhdenkään apinan käsi ei pysty. Minkään apinan käsi ei ole koskaan valmistanut karkeintakaan kiviveistä.

Siksi ne toimitukset, joihin esivanhempamme totuttivat vähitellen katensä niiden monien vuosituhansien kuluessa, minkä apinan muuttuminen ihmiseksi kesti, saattoivat olla alussa vain hyvin yksinkertaisia. Alkukantaisimmatkin villi-ihmiset, jopa nekin, joiden otaksutaan palaavan jonkinlaiseen eläimellisempään tilaan ja taantuvan samalla fyysisessä kehityksessään, ovat kuitenkin paljon korkeammalla kuin nuo väliasteolennot. Siihen asti, kunnes ensimmäinen piikivi muovautui ihmiskäden kautta veitsekseksi, saattoi kulua aikamääriä, joihin verrattuna meidän tuntemamme historiallinen aika näyttää mitättömältä. Mutta ratkaiseva askel oli otettu: *käsi oli vapautunut* ja saattoi nyt hankkia yhä uutta taitavuutta ja siten hankittu suurempi notkeus periytyi ja lisääntyi sukupolvesta toiseen.

Käsi ei siis ole vain työelin, vaan *se on myös työn tuote*. Vain työ, tottuminen yhä uusiin suorituksiin, siten hankitun lihasten, jänteiden ja pitemmän ajan kuluessa myös luuston erikoisen kehityksen periytyminen ja tämän periytyneen täydellistymisen yhä uusiintuva soveltaminen entistä monimutkaisempiin työnsuorituksiin ovat antaneet ihmiskädelle sen korkean täydellisyyden asteen, jonka ansiosta se on voinut loihita esiin Rafaelin taulut, Thorvaldsenin veistokset ja Paganinin musiikin.

Mutta käsi ei ollut yksin. Se oli vain erittäin monipuolisen kokonaisuuden yksi jäsen. Ja se mikä koitui käden hyväksi, koitui myös sen palveleman koko ruumiin hyväksi kahdellakin tavalla.

Ensinnäkin seurauksena kasvun korrelaation laista, joksi Darwin on sitä nimittänyt. Tämän lain mukaan orgaanisen olion osien yksittäiset muodot liittyvät aina toisten osien tiettyihin muotoihin, joilla ei näytä olevan mitään yhteyttä edellisiin. Niinpä kaikilla

eläimillä, joiden punaiset verisolut ovat ilman solutumaa ja takaraivo niveltyy kahdella nivelnystyrällä ensimmäiseen kaulanikamaan, on poikkeuksetta myös maitorauhaset poikasten imettämistä varten. Samoin parivarpaisiin sorkkaeläimiin kuuluvilla nisäkkäillä on säännöllisesti märehitimiseen sopiva moniosainen mahalaukku. Tiettyjen muotojen muuttumisesta seuraa muiden ruumiinosien muodon muuttuminen, joskaan emme voi selittää niiden yhteyttä. Aivan valkoiset sinisilmäiset kissat ovat aina tai miltei aina kuuroja. Vähitellen tapahtunut ihmiskäden täydellistyminen ja samalla jalan muodostuminen ja mukautuminen pystykäyntiin ovat niin ikään sellaisen korrelaation ansiosta epäilemättä vaikuttaneet elimistön muihinkin osiin. Tätä vaikutusta on tutkittu kuitenkin vielä liian vähän, joten voimme tässä vain mainita sen yleisesti.

Paljon tärkeämpää on välitön, todistettavissa oleva käden kehityksen vaikutus muuhun elimistöön. Kuten sanottu, apina-esivanhempamme viettivät yhteiselämää; on ilmeisesti mahdotonta johtaa kaikkia muita seurallisemman eläimen ihmisen polveutumista lähimmistä esivanhemmista, jotka eivät olisi eläneet yhteisöissä. Käden kehittymisestä ja työnteosta alkava luonnon hallitseminen avarsi jokaisella uudella edistysaskeleella ihmisen näköpiiriä. Hän havaitsi luonnonesineissä jatkuvasti uusia, ennestään tuntemattomia ominaisuuksia. Toisaalta työn kehittyminen myötävaikutti pakostakin siihen, että yhteisön jäsenet liittyivät entistä läheisemmin yhteen, koska työ vaati yhä useammin keskinäistä tukea ja yhteistoimintaa ja sai jokaisen yhä selvemmin tajuamaan tämän yhteistoiminnan hyödyllisyyden. Sanalla sanoen muotoutumassa olevat ihmiset alkoivat tuntea *tarvetta sanoa jotakin* toisilleen. Tarve loi vastaavat elimet: apinan kehittymätön kurkunpää muuttui hitaasti mutta varmasti modulaation kautta yhä täydellisempään modulaatioon, ja suun elimet tottuivat vähitellen lausumaan artikuloitua ääntä toisensa jälkeen.

Että tämä selitys, jonka mukaan kieli on saanut alkunsa työstä ja työn mukana, on ainoa oikea, sen todistaa eläinten vertailu. Se vähä mitä näillä, jopa kehittyneimmilläkin, on toisilleen ilmaistavaa, sen ne voivat tehdä ilman omaa äännekieltäänkin. Luonnontilassa elävä eläin ei tunne puutteeksi sitä, ettei se voi puhua tai ymmärtää ihmiskieltä. Aivan toisin on ihmisten kesyttämien eläinten laita. Hevonen ja koira ovat harjaantuneet ihmisen parissa kuulemaan niin hyvin äännekieltä, että ne oppivat helposti ymmärtämään jokaisista kielestä oman mielikuvituspiirinsä rajoissa. Lisäksi ne ovat hankkineet sellaisia tunneominaisuuksia kuten kiintymys ihmiseen, kiittolisuus jne., jotka olivat niille aikaisemmin vieraita. Se, joka on ollut usein tekemisissä noiden eläinten kanssa, voi tuskin olla vakuuttumatta siitä, että hyvin monessa tapauksessa ne tuntevat *nyt* puhekyvyttömyytensä vajavaisuudeksi, joka kuitenkin ei ole enää valitettavasti poistettavissa, sillä niiden äänelimet ovat erikoistuneet liian paljon tiettyyn suuntaan. Mutta milloin elin on olemassa, silloin

katoaa myös tämä kykenemättömyys tietyissä rajoissa. Lintujen suuelimet ovat ihmisen suueliimiin verrattuna niin erilaiset kuin suinkin olla voi ja kuitenkin vain linnut ovat niitä eläimiä, jotka oppivat puhumaan; ja inhottavaäänisin lintu, papukaija, puhuu parhaiten. Älköön sanottako, että se ei ymmärrä mitä puhuu. Se saattaa tietysti tuntikausia toistella koko oppimaansa sanavarastoa vain puhumisen ja ihmisseuran tuottaman tyydytyksen vuoksi. Mutta oman käsityskykynsä puitteissa se voi myös oppia ymmärtämään sen mitä sanoo. Jos papukaijalle opetetaan haukkumasanuja niin, että se saa jonkinlaisen käsityksen niiden merkityksestä (kuumista maista palaavien merimiesten päähuvituksia), ja kun sitä ärsytetään, niin huomataan pian, että se osaa käyttää haukkumasanuja yhtä oikein kuin vihanneksia myyvä berliiniläinen torimummo. Samoin käy makeisia kerjätessä.

Ensin työ, sitten ja sen mukana äännekieli — nämä molemmat olivat ne oleelliset kiihokkeet, joiden vaikutuksesta apinan aivot vähitellen muuttuivat ihmisaivoiksi, jotka kaikesta samankaltaisuudesta huolimatta olivat apinan aivoja paljon isommat ja täydellisemmät. Aivojen kehittyessä kehittyivät samalla niiden lähimmät välikappaleet, aistinelimet. Samoin kuin kieli vähitellen kehittyessään tuo välttämättä mukanaan kuuloelimen vastaavan täydellistymisen, niin myös aivojen kehittyminen tuo mukanaan yleensä kaikkien aistien täydellistymisen. Kotka näkee paljon kauemmas kuin ihminen, mutta ihmissilmä näkee esineissä paljon enemmän kuin kotkan silmä. Koiralla on paljon herkempi hajuaisti kuin ihmisellä, mutta koira ei erota sadattakaan osaa niistä hajuista, jotka ihmiselle ovat eri asioiden tiettyjä tuntomerkkejä. Ja tuntoaisti, joka apinalla juuri ja juuri esiintyy karkeimmassa alkeismuodossaan, on kehittynyt vasta ihmiskäden mukana, työn ansiosta.

Aivojen ja niitä palvelevien aistien, yhä selvemäksi käyvän tietoisuuden, abstrahointi- ja päättelykyvyn kehitys on vaikuttanut vuorostaan työhön ja kieleen antaen yhä uusia sysäyksiä kummankin jatkuvalle kehittymiselle, joka ei suinkaan päättynyt ihmisen lopulliseen eroamiseen apinasta, vaan jatkui edelleen. Eri kansoilla ja eri aikoina tuo kehitys on ollut asteeltaan ja suunnaltaan erilaista, onpa se siellä täällä ollut paikallisten ja ajoittaisten taka-askelien keskeyttämääkin, mutta yleisesti ottaen se on edistynyt valtavasti saaden toisaalta voimakkaan sysäyksen ja toisaalta varmemman suunnan sen vuoksi, että valmiin ihmisen astuessa esiin ilmestyi uusi aluketekijä — yhteiskunta.

On varmastikin kulunut satojatuhansia vuosia, jotka Maan historiassa eivät merkitse enempää kuin sekunti ihmiselämässä*, ennen kuin puissa kiipeilevästä apinalaumasta kehittyi ihmisyhteiskunta.

* Eräs tämän alan huomattavimpia auktoriteetteja, sir William Thomson, on laskenut, että on saattanut kuluu *toistasataa miljoonaa vuotta*, ennen kuin maapallo jäähtyi niin paljon, että kasvit ja eläimet saattoivat elää sillä.

Mutta lopultakin se oli olemassa. Mikä on sitten se luonteenomaisin tunnusmerkki, joka erottaa ihmisyyhteiskunnan apinalaumasta? *Työ*. Apinalauma tyytyi siihen, että se söi puhtaaksi ravinnon siltä alueelta, jonka maantieteellinen asema tai naapurilaumojen vastarinta sille soivat. Se vaelteli paikasta toiseen ja taisteli hankkiakseen uuden ravintoalueen, mutta ei kyennyt saamaan siitä irti enempää kuin se luonnostaan tarjosi, ellei oteta lukuun sitä, että se lannoitti tiedottomasti aluetta jätteillään. Niin pian kuin kaikki mahdolliset ravintoalueet oli otettu käyttöön, apinaväestön lisääntyminen kävi mahdottomaksi; eläinten lukumäärä saattoi korkeintaan pysyä entisellään. Mutta kaikki eläimet haaskaavat mitä suurimmassa määrin ravintoalueita ja samalla tuhoavat ravinnon jälkikasvun alkuunsa. Susi ei säästä metsästäjän tavoin metsävuolta, joka antaisi sille seuraavana vuonna karitsan; Kreikan vuohet, jotka syövät nuoret vesakot ennen kuin ne ehtivät kasvaa, ovat kalunneet maan kaikki vuoret paljaksi. Tämä eläinten »ryöstötalous» esittää tärkeää osaa vähitellen tapahtuvassa lajien muuttumisessa, koska se pakottaa eläimet tyytymään muuhun kuin totunnaiseen ravintoon, niin veren kemiallinen koostumus muuttuu ja koko ruumiinrakenne muodostuu vähitellen toisenlaiseksi, samalla kun aikaisemmin vakiintuneet lajit kuolevat sukupuuttoon. Tämä ryöstötalous on epäilemättä voimakkaasti edistänyt esi-isiemme ihmisiksi tulemistä. Sellaisen apinalajin kohdalla, joka älyltään ja mukautumiskyvyltään on paljon edellä kaikkia muita, tuon ryöstötalouden täytyi johtaa siihen, että ravintokasvien luku lisääntyi enemmän ja niistä alettiin käyttää yhä useampia syötäviä osia, sanalla sanoen siihen, että ravinto monipuolistui yhä enemmän ja sen mukana ruumiiseen kulkeutui aineita, jotka muodostivat ihmiseksi muuttumisen kemialliset edellytykset. Mutta tämä ei ollut vielä varsinaista työtä. Työ alkaa työkalujen valmistamisesta. Entä millaisia ovat ne vanhimmat työaseet, joita olemme löytäneet? Vanhimmat sikäli kuin voidaan päätellä esihistorialliselta kaudelta periytyneistä esineistä sekä varhaisimpien historiallisten kansojen ja nykyisten alkeellisimpien villi-ihmisten elintavoista. Ne ovat metsästys- ja kalastusvälineitä, edelliset ovat samalla aseita. Mutta kalastus ja metsästys edellyttävät siirtymistä pelkästä kasvisravinnosta myös lihan syöntiin, ja tämä merkitsee taaskin oleellista askelta ihmiseksi tulemisessa. *Liharavinto* sisälsi miltei valmiissa muodossa niitä tärkeimpiä aineita, joita ruumis tarvitsee aineenvaihduntaan; se lyhensi ruoansulatusprosessia ja samalla muiden vegetatiivisten, kasvimaailman ilmiöitä vastaavien tapahtumien kestoaikaa ruumiissa ja säästi siten enemmän aikaa, enemmän aineksia ja enemmän halua varsinaisen eläimellisen (animaalisen) elämän toimintoihin. Ja mitä enemmän tuleva ihminen etääntyi kasveista, sitä enemmän hän kohosi myös eläinten yläpuolelle. Samoin kuin tottuminen kasvisravintoon liharavinnon ohella teki villikissoista ja -koirista ihmisten palvelijoita, niin myös tottuminen liharavintoon kasvisravinnon ohella edisti huomattavasti

tulevan ihmisen ruumiinvoimien ja itsenäisyyden lisääntymistä. Mutta oleellisimmin vaikutti liharavinto aivoihin, jotka nyt saivat runsaammin kuin ennen ravitsemiseensa ja kehittymiseensä välttämättömiä aineita, minkä ansiosta ne saattoivat polvi polvelta täydellistyä nopeammin ja paremmin. Herrojen kasvissyöjien luvalla sanoen, ihminen ei ole muodostunut ilman liharavintoa, ja vaikka liharavinto on kaikkien tuntemiemme kansojen keskuudessa johtanut joskus aikoinaan ihmisyöntiin (berliiniläisten esi-isät, veleetit eli vilttit, söivät vanhempansa vielä 900-luvulla), niin nyt siitä ei ole meille enää mitään haittaa.

Liharavinnon käytön seurauksena oli vielä kaksi ratkaisevaa edistysaskelta: tulen käyttö ja eläinten kesyttäminen. Edellinen lyhensi vieläkin ruoansulatusprosessia, sillä sen ansiosta ruoka joutui suuhun niin sanoaksemme puoleksi sulatettuna; jälkimmäinen teki liharavinnon runsaammaksi, koska se avasi sille metsästyksen ohella uuden säännöllisemmän saantilähteen ja tuotti lisäksi maitona ja maitotuotteina koostumukseltaan ainakin lihan veroista uutta ravintoainetta. Molemmat muodostuivat siis jo heti uusiksi ihmisen vapauttamisen välikappaleiksi. Poikkeaisimme liian kauas aiheestamme, jos ryhtyisimme yksityiskohtaisesti tarkastelemaan niiden vällisiä vaikutuksia, niin suuri merkitys kuin niillä onkin ollut ihmisen ja yhteiskunnan kehitykselle.

Niin kuin ihminen oppi syömään kaikkea syötäväksi kelpaavaa, hän oppi myös elämään missä ilmastossa tahansa. Hän levittäytyi koko asumiskelpoiselle maankamaralle, hän, ainoa eläin, jolla itessään oli siihen valta ja voima. Muut kaikkiin ilmastoihin sopeutuneet eläimet eivät ole oppineet sitä itsestään, vaan ainoastaan ihmistä seuratessaan: kotieläimet ja syöpäläiset. Mutta siirtyminen alkukodin tasaisen kuumasta ilmastosta kylmemmille seuduille, joilla vuosi jakautui talveen ja kesään, loi uusia tarpeita: tarvittiin asuntoja ja vaatekappaleita kylmää ja kosteutta vastaan; se loi uusia työaloja ja samalla uusia toimintamuotoja, jotka loitonsivat ihmistä yhä kauemmas eläimestä.

Käden, puhe-elinten ja aivojen yhteisvaikutus, ei vain jokaisen yksilön osalta vaan myös yhteiskunnassa, teki ihmiset kykeneviksi yhä monimutkaisempiin suorituksiin, asettamaan ja saavuttamaan yhä korkeampia päämääriä. Itse työ muodostui polvi polvelta aivan toisenlaiseksi, täydellisemmäksi ja monipuolisemmaksi. Metsästyksen ja karjanhoidon lisäksi tuli maanviljelys, sitten kehrääminen ja kutominen, metallin käsittely, savenvalanta ja merenkulku. Kaupan ja käsityön ohella syntyi vihdoin taide ja tiede, heimoista tuli kansakuntia ja valtioita. Oikeus ja politiikka kehittyivät ja samalla ihmisten asioiden ja esineiden fantastinen heijastuskuva ihmisen päässä: uskonto. Kaikkien näiden muodostumien edessä, jotka esiintyivät lähinnä pään tuotteina ja näyttivät hallitsevan ihmisyhteiskuntaa, työtätekevän käden vaatimattomat tuotteet joutuivat takaa-alalle; varsinkin kun pää, joka suunnitteli työn, saattoi jo hyvin

varhaisella yhteiskunnan kehitysasteella (esim. jo alkukantaisessa perheessä) teetää suunnittelemansa työn muiden käsillä. Sivistyksen nopea edistyminen katsottiin kokonaan pään, aivojen kehityksen ja toiminnan ansioksi; ihmiset tottuivat selittämään toimintansa johtuvan ajattelusta eivätkä omista tarpeistaan (jotka samalla tietenkin heijastuvat päässä, tulevat tiedostetuiksi) — ja niin syntyi aikaa myöten se idealistinen maailmankatsomus, joka varsinkin antiikin maailman häviön jälkeen on hallinnut ajattelua. Sen valta on vieläkin niin voimakas, etteivät edes Darwinin koulukunnan materialistiset luonnontutkijat voi muodostaa selvää käsitystä ihmisen alkuperästä, koska he tämän ideologisen vaikutuksen tähden eivät huomaa sitä osaa, mitä työ on siinä esittänyt.

Eläimetkin, kuten jo mainittiin, muuttavat toiminnallaan ulkoista luontoa, vaikkakaan eivät siinä määrin kuin ihminen, ja niiden aiheuttamat ympäristön muutokset vaikuttavat vuorostaan, kuten olemme huomanneet, muuttavasti niiden aiheuttajiin. Luonnosahan ei tapahdu mitään irrallista. Jokainen ilmiö vaikuttaa toiseen ja päinvastoin, ja tämän kaikinpuolisen liikkeen ja vuorovaikutuksen uohtaminen onkin useimmiten sinä esteenä, jonka vuoksi luonnontutkijamme eivät näe selvästi edes yksinkertaisimpia asioita. Totesimme, miten vuohet ovat estäneet Kreikan metsien jälkikasvun; vuohet ja siat, joita ensimmäiset merenkulkijat toivat St. Helenan saarelle, ovat miltei kokonaan hävittäneet saaren entisen kasvillisuuden ja valmistanee siten maaperää myöhempien merenkulkijain ja siirtolaisten tuomien muiden kasvien leviämislle. Vaikka eläimet vaikuttavat jatkuvasti ympäristöönsä, se tapahtuu tarkoituksettomasti ja on eläimiin itseensä nähden jotenkin satunnaista. Mutta mitä kauemmaksi ihmiset loittonevat eläimistä, sitä enemmän heidän vaikutuksensa luontoon saa edeltäpäin ajattelun, suunnitelmallisen ja määrätavoitteeseen suuntautuvan toiminnan luonteen. Eläin hävittää jonkin maa-alueen kasvillisuuden tietämättä mitä tekee. Ihminen hävittää sen kylvääkseen raivattuun maahan peltokasveja tai istuttaakseen puita ja viiniköynnöksiä tietoisena siitä, että ne tuottavat hänelle moninkertaisen sadon. Hän siirtää hyötykasveja ja kotieläimiä maasta toiseen ja muuttaa siten kokonaisten maanosien kasvi- ja eläinkuntaa. Eikä siinä kaikki. Keinotekoisien jalostuksen ansiosta niin kasvit kuin eläimetkin muuttuvat ihmisen käsittelyssä siinä määrin, ettei niitä voi tuntea entisiksi. Vieläkään ei ole löydetty niitä villikasveja, joista viljakasvimme polveutuvat. Vieläkin on kiistanalaista, mistä villieläimestä polveutuvat koiramme, jotka keskenäänkin ovat niin erilaisia, tai yhtä lukuisat hevosrotumme.

On muuten itsestään selvää, ettemme suinkaan aio väittää eläinten olevan kyvyttömiä suunnitelmalliseen, tarkoitukselliseen toimintaan. Päinvastoin. Suunnitelmallista toimintaa on idullaan olemassa jo kaikkialla, missä protoplasma, elävä valkuaisaine esiintyy ja reagoi, ts. suorittaa tiettyjä, joskin aivan yksinkertaisia liikkeitä

tietyn ulkoisen ärsytyksen vaikutuksesta. Sellaista reagointia esiintyy jopa sielläkin, missä ei ole vielä mitään soluja hermosoluista puhumattakaan. Se tapa, jolla hyönteissyöjäkasvit pyydystävät saaliinsa, on niin ikään tietyssä mielessä suunnitelmallista, vaikkakin täysin tiedotonta menettelyä. Eläinten pystyvyys tietoiseen, suunnitelmalliseen toimintaan kehittyy hermoston kehitystä vastaavasti ja on nisäkkäillä saavuttanut jo korkean tason. Englantilaisen kettujahdin aikana voidaan alinomaa havaita, miten tarkoin kettu osaa käyttää hyväkseen suurta paikallistuntemustaan paetakseen takaa-ajajiaan ja miten hyvin se tuntee ja käyttää kaikkia niitä maaston etuja, jotka voivat harhauttaa jäljiltä. Kotieläimissä, jotka ihmisten parissa ovat kehittyneet korkeammalle, voidaan alituisen havaita piirteitä viekkaudesta, joka on aivan samantasoista kuin ihmislasten viekkaus. Sillä niin kuin äidin kohdussa olevan ihmissikiön kehityshistoria on vain eläimellisten esi-isämme — aina madosta alkaen — miljoonia vuosia kestäneen ruumiillisen kehityshistorian lyhennettyä toistumista, niin on myös ihmislapsen henkinen kehitys samojen esi-isien, ainakin myöhempien, äyllisen kehityksen vain vieläkin lyhyempää toistumista. Mutta mikään eläin ei ole millään suunnitelmallisella toiminnallaan voinut painaa luontoon oman tahonsa leimaa. Vain ihminen pystyi siihen.

Sanalla sanoen eläin vain *käyttää hyväkseen* ulkoista luontoa ja saa siinä aikaan muutoksia pelkällä läsnäolollaan; ihminen pakottaa aiheuttamallaan muutoksilla luonnon palvelemaan omia tarkoitusperiään, *hallitsee* sitä. Ja tämä on viimeinen olennainen ero ihmisen ja muiden eläinten välillä, ja taaskin juuri työ on saanut aikaan eron.*

Älkäämme sentään liaksi mairitelko itseämme niillä voitoilla, jotka ihmisinä olemme saaneet luonnosta. Tämä kostaa meille jokaisen sellaisen voiton. Jokainen voitto tuo tosin alkuvaiheessa mukanaan seurauksia, joita olemme toivoneet, mutta toisessa ja kolmannessa vaiheessa sen vaikutukset ovat kokonaan toisenlaisia, odottamattomia, ja hyvin usein tekevät tyhjäksi aikaisemmat tulokset. Ihmiset, jotka Mesopotamiassa, Kreikassa, Vähässä-Aasiassa ja muualla hävittivät metsät saadakseen viljelysmaata, eivät aavistaneetkaan, että he samalla panivat alun noiden maiden nykyiselle antiudelle, sillä hävittämällä metsät he hävittivät kosteuden kerääntymis- ja säilymiskeskuksia. Alppien italialaiset asukkaat hakatessaan vuoriston etelärinteiltä kuusimetsät, joita niin huolellisesti suojeltiin pohjoisrinteillä, eivät aavistaneet, että he tuhosivat siten juurta jaksain alueensa karjatalouden perustan; vielä vähemmän he aavistivat, että he tekivät siten vuoristolähteensä vähävetisiksi suurimaksi osaksi vuotta, jotta ne sadeaikoina voisivat tulvia yli tasan-kojen sitä hurjempina virtoina. Ne, jotka levittivät perunanviljelyä Eurooppaan, eivät tienneet, että he jauhomaisten mukuloiden mu-

* Käsikirjoituksen reunassa on merkintö: jalostuksen. *Toim.*

kana levittivät samalla risatautia. Niinpä siis joka askeleella saamme muistaa sen, ettemme suinkaan hallitse luontoa niin kuin valloittaja hallitsee vierasta kansaa, ettemme hallitse luontoa sen ulkopuolella olevina, vaan että me ruumiinemme, verinemme ja aivoinemme kuulumme luontoon ja elämme sen keskellä, että koko valtamme luontoon nähden on siinä, että toisin kuin kaikki muut olenot voimme tiedostaa luonnon lait ja soveltaa niitä oikein.

Ja todellakin opimme päivä päivältä yhä paremmin ymmärtämään luonnon lakeja ja tiedostamaan niin läheisimmät kuin kaukaisimmatkin seuraamukset, joita puuttumisemme luonnon perinnäiseen kulkuun aiheuttaa. Varsinkin luonnontutkimuksen valtava edistyminen tällä vuosisadalla on suonut meille yhä enemmän tilaisuuksia oppia tuntemaan myös etäisimmät, ainakin tavallimpien tuotannollisten toimintojemme luonnolliset seuraamukset ja siten oppia hallitsemaan niitä. Mutta mitä suuremmassa mitassa tämä toteutuu, sitä enemmän tulevat taas ihmiset paitsi tuntemaan myös tiedostamaan olevansa yhtä luonnon kanssa ja sitä mahdollisemmaksi käy se järjen- ja luonnonvastainen käsitys hengen ja materian, ihmisen ja luonnon, sielun ja ruumiin vastakohtaisuudesta, joka klassisen antiikin rappeuduttua levisi Eurooppaan ja kehittyi huippuunsa kristinuskossa.

Mutta jos tarvittiin vuosituhansien työ ennen kuin opimme josakin määrin arvioimaan tuotannollisten tekojemme myöhempiä *luonnollisia* vaikutuksia, niin vielä paljon vaikeampaa se oli näiden tekojen myöhempien *yhteiskunnallisten* vaikutusten kohdalla. Mainitsimme jo perunat ja niistä johtuneen risataudin leviämisen. Mutta mitä on risatauti verrattuna niihin vaikutuksiin, joita työläisväestön ravinnon rajoittaminen pelkkään perunaruokaan aiheutti kokonaisten maiden kansanjoukkojen elämälle? Mitä on risatauti verrattuna siihen nälänhätään, joka kohtasi Irlantia 1847 perunaruton vuoksi ja vei miljoonan perunoilla tai miltei yksinomaan perunoilla elävää irlantilaista hautaan ja pakotti kaksi miljoonaa siirtymään valtameren taat! Kun arabialaiset oppivat tislaamaan alkoholia, he eivät voineet kuvitellakaan, että he siten olivat yhden tärkeimmistä välikappaleista, joilla tultaisiin tuhoamaan silloin vielä tuntemattoman Amerikan alkuasukkaat. Ja kun Kolumbus sitten löysi Amerikan, hän ei tiennyt, että hän siten herättäisi uudelleen henkiin orjuuden, josta Euroopassa oli päästy jo kauan sitten ja laskisi perustan neekerikaupalle. Miehet, jotka 1600- ja 1700-luvulla ahersivat valmistaakseen höyrykoneen, eivät aavistaneet tekevänsä välikappaletta, joka oli enemmän kuin mikään muu mullistava yhteiskunnallisia oloja koko maailmassa ja joka varsinkin Euroopassa oli johtava rikkauden keskittymiseen vähemmistön käsiin ja suunnattoman enemmistön proletarisoitumiseen, oli antava ensin porvaristolle yhteiskunnallisen ja poliittisen herruuden ja sitten synnyttävä porvariston ja proletariaatin välisen luokkataistelun, joka voi päättyä vain porvariston kukistamiseen ja kaikkien luokkavastakohtien hävittämiseen. — Mutta

tälläkin alalla opimme vähitellen pitkäaikaisen kokemuksen ja usein kovienkin kolhujen kautta sekä vertailemalla ja tutkimalla historiallista aineistoa saamaan selville tuotannollisen toimintamme välilliset ja etäisimmät yhteiskunnalliset vaikutukset, ja siten meille käy mahdolliseksi hallita ja säädellä myös näitä vaikutuksia.

Mutta säätelyn toteuttaminen vaatii muutakin kuin pelkkää tietoa. Siihen kuuluu nykyisen tuotantotapamme ja samalla nykyisen yhteiskuntajärjestyksemme täydellinen mullistus.

Kaikkien tähänastisten tuotantotapojen tavoitteena on ollut vain lähimmän, välittömimmän hyötytehon saavuttaminen. Etäisemmät, vaikutuksensa vasta myöhemmin vähitellen toistuessaan ja karttuessaan alkaneet seuraukset ovat jääneet kokonaan huomioon ottamatta. Alkuperäinen maan yhteisomistus vastasi toisaalta ihmisten sellaista kehitystasetta, joka yleensä rajoitti heidän näköpiirinsä kaikkein lähimpään, ja toisaalta edellytti että käytettävissä oli tietty määrä vapaata maata, joka jätti jonkin verran liikkuma-alaa alkeellisesta taloudenhoidosta koituvien mahdollisten epäsuotuisain seurausten korjaamiseksi. Kun tuo vapaa maa oli käytetty, niin myös yhteisomistus rappeutui. Mutta kaikki korkeammat tuotantomuodot ovat johtaneet väestön jakautumiseen eri luokkiin ja siten hallitsevien ja sorrettujen luokkien vastakohtaisuuteen; hallitsevan luokan eduista on näin tullut tuotannon liikkeelle paneva tekijä, mikäli tuotanto ei ole rajoittunut sorrettujen äärimmäisen niukkaan elatukseen. Täydellisimmässä muodossaan niin on tapahtunut Länsi-Euroopassa nykyisin vallitsevassa kapitalistisessa tuotantotavassa. Yksityiset, tuotantoa ja vaihdantaa hallitsevat kapitalistit saattavat huolehtia vain toimintojensa välittömästä hyötyvaikutuksesta. Vielä tämä hyötyvaikutuskin — sikäli kuin kyseessä on tuotetun tai vaihdetun tavarann hyödyllisyys — jää kokonaan taka-alalle; myyntivoitto muodostuu ainoaksi kannustimeksi.

Porvariston yhteiskuntatiede, klassinen kansantaloustiede, käsittelee etupäässä vain tuotantoon ja vaihdantaan kohdistuvien ihmistekojen välittömiä yhteiskunnallisia vaikutuksia. Tämä vastaa täysin sitä yhteiskuntarakennetta, jonka teoreettinen ilmaus se on. Koska yksityiset kapitalistit tuottavat ja vaihtavat vain välittömän voiton vuoksi, voi kysymyksen tulla ensisijaisesti vain lähimpien, välittömimpien tulosten tarkastelu. Kun yksityinen tehtailija tai kauppias myy tuottamansa tai ostamansa tavarann tavanomaisella voitolla, hän on tyytyväinen eikä häntä huoleta vähääkään se, miten tavaralle ja sen ostajalle myöhemmin käy. Yhtä vähän huolestuttavat häntä näiden samojen toimintojen luonnolliset vaikutukset. Kubaan espanjalaisia plantaasinomistajia, jotka polttivat metsät vuorien rinteiltä ja saivat siten tuhkasta lannoitteen mitä suurinta voittoa tuottavia kahvipensaita varten *yhdän* sukupolven ajaksi, ei liikkuttanut vähääkään se, että tropiikin kaatosateet sittemmin huuh-

toivat suojattomaksi jääneen ruokamullan pois ja jättivät jäljelle vain paljaat kalliot. Niin luontoon kuin yhteiskuntaankin nähden pidetään nykyisen tuotantotavan vallitessa silmällä etupäässä vain ensimmäistä kouraantuntuvaa menestystä ja sitten vielä ihmetellään kun tähän suuntautuvien tekojen myöhemmät seuraamukset ovat kokonaan toisenlaisia, useimmiten aivan päinvastaisia; kun kysynnän ja tarjonnan sopusointu muuttuu täydelliseksi vastakohtakseen, kuten teollisuuden jokainen kymmenvuotisjakso on osoittanut ja mistä Saksa on saanut »romahduksessa»⁴⁶ pientä esimakua; kun omaan työhön perustuva yksityisomistus kehittyy välttämättä työläisten omistamattomuudeksi, samalla kun kaikki omaisuus keskittyy yhä enemmän ja enemmän työtätekemättömien käsiin; kun [...]*

Kirjoittanut F. Engels 1876

*Julkaistu ensi kerran »Die Neue Zeit»
-aikakauslehdessä, Bd. 2, № 44, 1895—1896*

*Julkaistaan
käsikirjoituksen mukaan
Suomennos saksasta*

* Käsikirjoitus katkeaa tähän. *Toim.*

FRIEDRICH ENGELS

KARL MARX

Karl Marx, mies joka ensimmäisenä loi sosialismin ja samalla koko nykyisen työväenliikkeen tieteellisen perustan, syntyi Trierissä v. 1818. Hän luki aluksi oikeustiedettä Bonnissa ja Berliinissä, mutta antautui pian yksinomaan historian ja filosofian opintoihin ja v. 1842 hänestä oli vähällä tulla filosofian dosentti, kun sitten Fredrik Vilhelm III:n kuoleman jälkeen alkanut poliittinen liike heittäkin hänet toiselle elämänuralle. Camphausen, Hansemann ja muut Kölnissä olleet reiniläisen liberaaliporvariston johtomiehet perustivat hänen myötävaikutuksellaan »Rheinische Zeitung» -lehden⁴⁶, ja Marx, joka oli herättänyt sängen suurta huomiota arvostelemalla Reinin maapäivillä käytyä keskustelua, kutsuttiin syksyllä 1842 lehden johtoon. »Rheinische Zeitung» ilmestyi tietysti sensuurin alaisena, mutta sensuuri ei mahtanut sille mitään*. »Rheinische Zeitung» sai miltei aina julkaistuksi tarpeelliset artikkelit; sensorille heitettiin aluksi vähemmän arvokasta aineistoa poispyyhittäväksi, kunnes hän antoi periksi joko vapaaehtoisesti tai sen uhalla, että lehti ei seuraavana päivänä olisi ilmestynyt. Ollapa kymmenkunta lehteä, jotka olisivat olleet yhtä rohkeita kuin »Rheinische Zeitung» ja joiden julkaisijat olisivat olleet valmiit uhraamaan parisataa taaleria enemmän latomakustannuksiin, niin sensuuri olisi tehty mahdottomaksi Saksassa jo 1843. Mutta saksalaiset lehtien omistajat olivat pikkumaisia, arkoja poroprovareita, ja »Rheinische Zeitung» kävi taistelua yksin. Se kulutti loppuun sensorin toisensa jälkeen. Lopulta se sensuroitiin kahteen kertaan siten, että ensimmäisen sensuurin jälkeen hallitus-

* »Rheinische Zeitungin» ensimmäisenä sensorina oli poliisineuvos Dolleschall, sama mies, joka pyyhki kerran »Kölnische Zeitungista»⁴⁷ pois ilmoituksen *Philaletheen* (myöhemmin Saksin kuningas Juhana) tekemästä Danten »Jumalaisen näytelmän» käännöksestä huomauttaen: »Jumalaisista asioista ei saa tehdä mitään huvinäytelmää.»

presidentin oli sensuroitava se toistamiseen ja lopullisesti. Sekään ei auttanut. Vuoden 1843 alussa hallitus selitti, ettei lehdelle voida mitään, ja lakkautti sen ilman muuta.

Marx, joka sillä välin oli mennyt naimisiin tulevan taantumuksellisen ministerin von Westphalenin sisaren kanssa, muutti Pariisiin ja alkoi julkaista siellä A. Rugen kanssa »Deutsch-Französische Jahrbücheriä»⁴⁸, jossa hän aloitti sosialististen kirjoitustensa sarjan »Hegelin oikeusfilosofian arvostelulla». Sitten hän julkaisi yhdessä F. Engelsin kanssa teoksen »Pyhä perhe. Vastine Bruno Bauerille ja kumpp.» — satiirisen arvostelun eräästä viimeisestä muodosta, jonka silloinen saksalainen filosofinen idealismi oli saanut.

Kansantaloustieteen ja Ranskan suuren vallankumouksen historian tutkimiselta jäi Marxille silti vielä aikaa hyökätä tilaisuuden tullen Preussin hallitusta vastaan; tämä kosti Marxille saamalla Guizot'n ministeriön keväällä 1845 karkottamaan hänet Ranskasta⁴⁹. Herra Alexander von Humboldt lienee näytellyt siinä välittäjän osaa. Marx muutti Brysseliin, missä hän julkaisi 1847 ranskankielisen teoksen »Misère de la philosophie», jossa arvosteli Proudhonin kirjaa »Philosophie de la misère» (»Kurjuuden filosofia»), ja 1848 teoksen »Discours sur le libre échange» (»Tutkielma vapaakaupasta»). Samaan aikaan hänen onnistui perustaa Brysseliin Saksalainen työväenyhdistys⁵⁰ ja ryhtyä siten käytännölliseen agitaatiotyöhön. Tämä kävi hänelle sitäkin tarpeellisemmaksi, sen jälkeen kun hän ja hänen poliittiset ystävänsä olivat 1847 liittyneet jo useita vuosia toimineeseen salaiseen Kommunistien liittoon. Koko liiton organisaatio uusittiin nyt perinpohjin; entinen enemmän tai vähemmän konspiratiivinen yhdistys muuttui yksinkertaiseksi kommunistiseksi propagandajärjestöksi, joka oli vain välttämättömyyden pakosta salainen, *ensimmäiseksi* Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen järjestöksi. Liitto oli olemassa kaikkialla, missä oli saksalaisia työväenyhdistyksiä; miltei kaikkien näiden Englannin, Belgian, Ranskan ja Sveitsin yhdistysten sekä varsin monien Saksan yhdistysten johtohenkilöt kuuluivat tähän liittoon, ja liitolla oli sängen merkittävä osa Saksan nousuvassa työväenliikkeessä. Mutta samalla liittomme ensimmäisenä korosti koko työväenliikkeen kansainvälistä luonnetta ja todisti sen myös käytännössä hyväksymällä riveihinsä englantilaisia, belgialaisia, unkarilaisia, puolalaisia jne. ja järjestämällä kansainvälisiä työväenkokouksia, varsinkin Lontoossa.

Liiton uudistaminen tapahtui kahdessa 1847 pidetyssä kongressissa. Näistä jälkimmäinen päätti kiteyttää ja julkaista puolueen periaatteet manifestissa, joka jätettiin Marxin ja Engelsin laadittavaksi. Näin syntyi »Kommunistisen puolueen manifesti»*, joka ilmestyi ensimmäisen kerran 1848 vähää ennen helmikuun vallankumousta ja on sittemmin käännetty miltei kaikille Euroopan kielille.

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 94—120. *Toim.*

»Deutsche-Brüsseler-Zeitung» -lehti⁵¹, jota Marx oli toimittamassa ja jossa armotta paljastettiin kotimaisen poliisikomennon ihanaus, antoi Preussin hallitukselle jälleen aiheen vaatia Marxin karkottamista, joskin tuloksetta. Mutta sitten kun helmikuun vallankumous aiheutti Brysselissäkin kansan liikehtimistä ja kun Belgiaa näytti uhkaavan mullistus, Belgian hallitus vangitsi kursailematta Marxin ja karkotti hänet maasta. Sillä välin Ranskan väliaikainen hallitus oli suvainnut Floconin välityksellä kutsua häntä jälleen Pariisiin, ja hän noudatti tätä kutsua.

Pariisissa hän esiintyi ennen muuta sitä sikäläisten saksalaisten keskuuteen levinnyttä hullutusta vastaan, että Ranskassa olisi ollut muodostettava saksalaisista työläisistä aseellisia legioonia ja vietävä niiden avulla vallankumous ja tasavalta Saksaan. Ensiksikin Saksan itsensä piti suorittaa vallankumouksensa ja toiseksi väliaikaisen hallituksen Lamartinet olisivat kavaltaaneet jo etukäteen jokaisen Ranskassa muodostuvan vallankumouksellisen muukalaislegioonan sille hallitukselle, joka oli kukistettava, niin kuin kävi Belgiassa ja Badenissa.

Maaliskuun vallankumouksen jälkeen Marx siirtyi Kölniin ja perusti siellä »*Neue Rheinische Zeitung*» -lehden, joka ilmestyi vuoden 1848 kesäkuun 1. päivästä vuoden 1849 toukokuun 19:nteen ja oli ainoa lehti, joka silloisessa demokraattisessa liikkeessä edusti proletariaatin kantaa mm. asettumalla tinkimättömästi Pariisiin vuoden 1848 kesäkuun kapinallisten⁵² puolelle, mikä sai miltei kaikki osakkeenomistajat luopumaan lehdestä. Turhaan »*Kreuz-zeitung*»⁵³ kiinnitti huomiota siihen »Chimborasso-julkeuteen», millä »*Neue Rheinische Zeitung*» hyökkäili kaikkea pyhää vastaan alkaen kuninkaasta ja kruununperillisestä aina santarmiin asti ja vieläpä preussilaisessa linnoituksessa, jossa silloin oli 8000 miestä varusväkeä; turhaan liberaalinen ja äkkiä taantumukseksi muuttunut reiniläinen poroporvaristo purki kiukkuaan; turhaan Kölnin piiritystila lakkautti syksyllä 1848 lehden pitkäköksi ajaksi, turhaan Frankfurtin oikeusministeriö vaati Kölnin prokuraattoria ajamaan syytettä kunkin artikkelin johdosta. Lehden toimittamista ja painamista jatkettiin levollisesti päivähdista välittämättä ja lehden levikki ja maine kasvoivat sitä enemmän, mitä kiivaammin se hyökkäsi hallitusta ja porvaristoa vastaan. Kun marraskuussa 1848 Preussissa tapahtui valtiokiekaus, »*Neue Rheinische Zeitung*» kehotti joka numerossaan etusivulla kansaa kieltäytymään verojen maksusta ja vastaamaan väkivaltaan väkivallalla. Siitä syystä ja erään toisen artikkelin vuoksi lehti haastettiin keväällä 1849 valamiesoikeuteen, mutta se sai kummallakin kerralla vapauttavan tuomion. Kun sitten vuoden 1849 toukokuun kapinat Dresdenissä ja Reininmaakunnassa⁵⁴ oli tukahdutettu ja Preussi oli aloittanut sotaretken Badenin-Pfalzin kapinaa vastaan keskittämällä ja panemalla liikekannalle huomattavia joukkoja, hallitus luuli olevansa vihdoinkin kyllin vahva nujertamaan väkivalloin »*Neue Rheinische Zeitungin*». Viimeinen — punaisella painettu — numero ilmestyi toukokuun 19. päivänä.

Marx lähti jälleen Pariisiin, mutta jo muutaman viikon kuluttua vuoden 1849 kesäkuun 13. päivän mielenosoituksesta⁵⁵ Ranskan hallitus esitti hänelle vaihtoehdon: hänen oli joko muutettava Bretagneen tai poistuttava Ranskasta. Hän katsoi viimeksi mainitun edullisemmaksi ja siirtyi Lontooseen, missä hän asuu nytkin.

Yrityksestä jatkaa »Neue Rheinische Zeitungin»⁵⁶ julkaisemista aikakauskirjan muodossa (Hampurissa 1850) täytyi jonkin ajan kuluttua luopua yhä jyrkemmin esiintyvän taantumuksen vuoksi. Kohta Ranskassa joulukuussa 1851 suoritetun vallankaappauksen jälkeen Marx julkaisi kirjan »Louis Bonaparten brumairekuun 18»* (New York 1852, toinen painos: Hampuri 1869, vähän ennen sotaa). Vuonna 1853 hän kirjoitti »Paljastuksia Kölnin kommunistijutusta» (painettiin ensin Baselissa, myöhemmin Bostonissa, hiljattain jälleen Leipzigin).

Kun Kommunistien liiton jäsenet oli tuomittu Kölnissä⁵⁷, Marx jätti poliittisen agitaatiotyön ja antautui toisaalta kymmeneksi vuodeksi tutkimaan niitä runsaita aarteita, joita British Museumin kirjasto tarjosi kansantaloustieteen alalta, ja toisaalta avustamaan »New York Daily Tribune»⁵⁸ -lehteä, joka aina Amerikan sisällissodan⁵⁹ puhkeamiseen saakka julkaisi paitsi hänen kirjoituksiaan, myös lukuisia hänen kynästään lähteneitä johtavia artikkeleita Euroopan ja Aasian oloista. Hänen hyökkäävät kirjoituksensa lordi Palmerstonia vastaan, jotka perustuivat englantilaisten virallisten asiakirjojen seikkaperäiseen tutkimiseen, painettiin Lontoossa uudelleen lentokirjasina.

Hänen monivuotisten taloudellisten tutkimuksiensa ensimmäisenä hedelmänä ilmestyi 1859 teos »Kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen vihko» (Berlin, Duncker). Se sisältää ensimmäisen yhtenäisen esityksen Marxin arvoteoriasta rahaoppi mukaan luettuna. Italian sodan⁶⁰ aikana Marx taisteli Lontoossa ilmestyneessä saksalaisessa »Das Volk»⁶¹ -lehdessä bonapartismia vastaan, joka siihen aikaan tekeytyi vapaamieliseksi ja sorrettujen kansallisuuksien vapauttajaksi, sekä sitä politiikkaa vastaan, jota Preussi silloin harjoitti yrittäen puolueettomuuden verholla kalastella sameassa vedessä. Samalla oli käytävä myös herra Karl Vogtin kimppuun, joka agitoi silloin prinssi Napoleonin (Plon-Plonin) toimeksiannosta ja Louis Napoleonin palkoissa Saksan puolueettomuuden, jopa myötätuntoisuudenkin puolesta. Vogtin mitä häpeämättömimpään, tietoisesti valheelliseen parjaustulvaan Marx vastasi kirjalla »Herra Vogt» (Lontoo 1860), jossa hän paljasti Vogtin ja muut imperialistisen valedemokraattijoukkion herrat ja todisti Vogtin niin ulkoisten kuin sisäistenkin perusteiden nojalla joulukuun keisarikunnan lahjomaksi. Tämä tuli vahvistetuksi tasan kymmenen vuotta myöhemmin: Tuileriestä⁶² 1870 löydettyssä ja syyskuun hallituksen⁶³ julkaisemassa bonaparteilaisten palkkalistassa oli V-kirjaimen alla: »Vogt — lähetetty elokuussa 1859 hänelle... Fr. 40 000».

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 360—441. *Toim.*

Vihdoin 1867 ilmestyi Hampurissa »Pääoma. Kansantaloustieteen arvostelua. Ensimmäinen osa» — Marxin pääteos, jossa hän esittää taloudellisten ja sosialististen katsomuksiensa perusteet ja olemassaolevaa yhteiskuntaa, kapitalistista tuotantotapaa ja sen seurauksia koskevan arvostelunsa pääkohdat. Tämän käänteentekevän teoksen toinen painos ilmestyi 1872; toista osaa tekijä parhaillaan viimeistelee.

Tällä välin työväenliike oli Euroopan eri maissa taas siinä määrin vahvistunut, että Marx saattoi ajatella kauan hautomansa toiveen toteuttamista: sellaisen Euroopan ja Amerikan edistyneimmät maat käsittävän työväenyhdistyksen perustamista, joka osoittaisi niin sanoakseni ruumiillistuneessa muodossa sosialistisen liikkeen kansainvälisen luonteen niin itse työläisille kuin porvaristolle ja hallituksille proletariaatin iloksi ja vahvistukseksi ja sen vihollisten kauhuksi. Kansankokous, joka pidettiin syyskuun 28. päivänä 1864 Saint-Martin Hallissa Lontoossa osoitukseksi myötätunnosta Venäjän jälleen lannistamaa Puolaa kohtaan, antoi tilaisuuden tämän asian esittämiseen ja se hyväksyttiin suurella innostuksella. *Kansainvälinen Työväenliitto* perustettiin; kokouksessa valittiin väliaikainen Pääneuvosto, jonka sijaintipaikaksi tuli Lontoo, ja Marx oli sen samoin kuin kaikkien myöhempienkin pääneuvostojen sieluna aina Haagin kongressiin⁵ saakka. Miltei kaikki Internationaalinen Pääneuvoston julkaisemat asiakirjat alkaen vuonna 1864 annetusta Perustamismanifestista aina Ranskan vuoden 1871 kansalaissotaa koskevaa julkilausumaa* myöten ovat olleet hänen laatimiaan. Marxin Internationaalissa tekemän työn kuvaaminen olisi samaa kuin itse tämän yhdistyksen historian kirjoittaminen, yhdistyksen, joka muuten yhä vielä elää Euroopan työväen muistissa.

Pariisin Kommuunin kukistuminen teki Internationaalisen aseman tavattoman vaikeaksi. Se oli joutunut Euroopan historiassa etualalle hetkellä, jolla siltä oli kaikkialla riistetty mahdollisuudet jonkinlaiseen tulokkaaseen käytännölliseen toimintaan. Tapahtumat, jotka korottivat sen seitsemänneksi mahdiksi, estivät sitä samalla kokoaamasta ja panemasta liikekannalle sen omia taisteluvoimia uhaten saattaa työväenliikkeen varmaan tappioon ja lamauttaa sen vuosikymmeniksi. Lisäksi eri puolilta ilmaantui aineksia, jotka yrittivät käyttää Liiton nopeasti kasvanutta mainetta tyydyttääkseen henkilökohtaista turhamaisuuttaan tai persoonallista kunnianhimoaan eivätkä olleet selvillä Internationaalisen todellisesta asemasta tai eivät piitanneet siitä. Oli tehtävä sankarillinen päätös, ja taaskin juuri Marx teki tuon päätöksen ja ajoi sen läpi Haagin kongressissa. Internationaali ilmoitti vakavasti päätöksessään, ettei se ole mitenkään vastuussa noiden mielettömien ja epäpuhtaiden aineiden keskittymänä olleiden bakuninilaisten puuhista. Sitten, koska yleisen taantumuksen

* Ks. tämän julkaisun 2. osaa, ss. 5—12 ja 180—221. *Toim.*

vallitessa sen olisi ollut mahdotonta esiintyä kasvaneita vaatimuksia vastaavasti ja pitää vireillä toimintaa koko laajuudessaan muutoin kuin lukuisten uhrien hinnalla, josta syystä työväenliike olisi vuodattanut verensä kuiviin, Internationaali vetäytyi toistaiseksi pois näytämöltä siirtäen Pääneuvoston Amerikkaan. Myöhemmät tapahtumat ovat osoittaneet oikeaksi tämän päätöksen, jota silloin ja usein myöhemminkin moitittiin. Toisaalta tehtiin mahdottomiksi kaikki yritykset järjestää mellakoita Internationaalin nimissä, ja toisaalta taas eri maiden sosialististen työväenpuolueiden välinen kiinteä yhteys todisti, että Internationaalin herättämä tietoisuus kaikkien maiden proletariaatin solidaarisuudesta ja etujen yhteisyydestä osasi raivata tiensä ilman sillä hetkellä kahleeksi muuttunutta muodollisen kansainvälisen yhdistyksen sidettäkin.

Haagin kongressin jälkeen Marx sai vihdoin rauhan ja aikaa ryhtyä jälleen teoreettiseen työhönsä, ja toivottavasti hän saattaa jo piakkoin antaa painoon »Pääoman» toisen osan.

Niistä monista tärkeistä keksinnöistä, joilla Marx on piirtänyt nimensä tieteen historiaan, voimme huomauttaa tässä vain kahdesta.

Ensimmäinen on hänen aikaansaamansa mullistus koko maailmanhistorian käsittämisessä. Koko aikaisempi historianäkäsitys perustui luuloon, että kaikkien historiallisten muutosten perimmäisenä syynä ovat ihmisten muuttuvat aatteet ja että kaikista historiallisista muutoksista poliittiset muutokset ovat tärkeimpiä ja koko historiaa hallitsevia. Mutta sitä, mistä ihmiset saavat aatteensa ja mitkä syyt pakottavat poliittisiin muutoksiin, ei kysytty. Vain uudempaan koulukuntaan kuuluvien ranskalaisten ja osittain myös englantilaisten historiankirjoittajain mieleen tunkeutui vakaumus, että ainakin keskiajasta alkaen Euroopan historian liikkeellepanevana voimana oli ollut taistelu, jota kehittyvä porvaristo oli käynyt yhteiskunnallisesta ja poliittisesta herruudesta feodaaliaatelia vastaan. Marx todisti nyt, että koko tähänastinen historia on ollut luokkataistelujen historiaa, että kaikissa moninaisissa ja mutkikkaissa poliittisissa taisteluissa on ollut kysymys vain yhteiskuntaluokkien yhteiskunnallisesta ja poliittisesta herruudesta, entisten luokkien taistellessa herruutensa säilyttämisestä ja uusien nousevien luokkien tavoittellessa herruutta. Mutta minkä vuoksi näitä luokkia syntyy ja on olemassa? Se johtuu ajan aineellisista, kouraantuntuvista olosuhteista, joissa yhteiskunta kulloinkin tuottaa ja vaihtaa toimeentulovälineitä. Keskiajan feodaaliherruus nojautui pienten talonpoikaisyhteisöjen omavaraistalouteen, jossa tuotettiin omasta takaa miltei kaikki tarvikkeet eikä juuri lainkaan ollut vaihtoa, ja sotainen aateli oli suojaamassa niitä ulkoisilta vihollisilta ja liittämässä yhteen kansallisesti tai ainakin poliittisesti. Kaupunkien ja samalla erillisen käsiteollisuuden sekä ensin kotimaisen ja sittemmin kansainvälisen kaupankäynnin kehittyessä muodostui kaupunkiporvaristo, joka niin ikään hankki itselleen jo keskiajalla taistelussa aatelistoa vastaan etuoikeutetun säädyn aseman feodaalisessa järjestelmässä. Mutta tämä porvaristo

sai 1400-luvun puolivälistä alkaen paljon laajemman kauppalueen ja samalla uutta kiihoketta teollisuutensa kehittämiseen, kun löydettiin Euroopan ulkopuolelta uusia maita. Käsityön tunki tärkeimmillä aloilla syrjään jo tehdasmainen manufaktuuri, ja tämän syrjäytti viime vuosisadan keksintöjen, varsinkin höyrykoneen mahdollistama suurteollisuus, joka vuorostaan vaikutti vastaavasti kauppaan tunkien takapajuisissa maissa syrjään vanhan käsityön ja luoden kehittyneimmissä maissa nykyiset uudet kulkuneuvot, höyrykoneet, rautatiet, sähkölennättimen. Porvaristo kokosi itselleen siten yhä enemmän yhteiskunnallista rikkautta ja yhteiskunnallista voimaa, vaikkei sillä vielä pitkään aikaan ollut poliittista valtaa, joka oli aateliston ja aateliston tukeman kuningasvallan käsissä. Mutta tietyssä vaiheessa — Ranskassa suuren vallankumouksen jälkeen — se valloitti poliittisenkin vallan ja muuttui nyt vuorostaan hallitsevaksi luokaksi suhteessa proletariaattiin ja pientalonpoikaistoon. Tältä näkökannalta kaikki historialliset ilmiöt ovat selitettävissä perin yksinkertaisesti — mikäli on kylliksi yhteiskunnan kulloisenkin taloudellisen tilan tuntemusta, joka tosin tyyten puuttuu meidän ammattihistorioitsijoiltamme —, ja niin myös kunkin historiallisen aikakauden käsitykset ja aatteet saavat mitä yksinkertaisimman selityksensä tämän aikakauden taloudellisista elinehdoista ja niiden mukaisista yhteiskunnallisista ja poliittisista suhteista. Historia oli ensimmäisen kerran asetettu todellisuuspohjalle; se kouraantuntuva, mutta tähän asti kokonaan huomaamatta jäänyt tosiasia, että ihmisten täytyy ennen kaikkea syödä, juoda, asua ja pukeutua, siis *tehdä työtä* ennen kuin he voivat taistella vallasta, harrastaa politiikkaa, uskontoa, filosofiaa jne. — tuo kouraantuntuva tosiasia sai nyt vihdoinkin historialliset oikeutensa.

Sosialistiselle maailmankatsomukselle tällä uudella historiänkäsityksellä oli mitä suurin merkitys. Se todisti, että koko tähänastinen historia liikkuu luokkavastakohtissa ja luokkataisteluissa ja että aina on ollut hallitsevia ja hallittuja, riistäviä ja riistettyjä luokkia ja että ihmisten valtaenemmistön osana on aina ollut kova työ ja vähän nautintoja. Miksi näin? Vain siksi, että ihmiskunnan kaikilla aikaisemmilla kehitysasteilla tuotanto oli ollut siinä määrin kehittymätöntä, että historiallista kehitystä saattoi tapahtua ainoastaan tässä antagonistisessa muodossa, että historiallinen edistys oli suurin piirtein jäänyt pienen etuoikeutetun vähemmistön toiminnan varaan, kun taas suuret joukot oli tuomittu hankkimaan työllään niukan toimeentulon itselleen ja lisäksi yhä suurempia rikkauksia etuoikeutetuille. Mutta antaessaan täten luonnollisen ja järjellisen selityksen tähänastiselle luokkaherruudelle, jonka selityksenä muutoin olisi vain ihmisten pahuus, tämä historiantutkimus saa myös vakuuttumaan siitä, että ainakin edistyneimmissä maissa nykyajan tuotantovoimien valtavan kasvun seurauksena on katoamassa viimeinenkin tekosyy ihmisten jakamiseksi hallitseviin ja hallittuihin, riistäjiin ja riistettyihin, että hallitseva suurporvaristo on jo täyttänyt historialli-

sen tehtävänsä, että se ei enää kykene johtamaan yhteiskuntaa ja että se on muodostunut jopa tuotannon kehityksen esteeksi, mitä todistavat kauppapulat ja varsinkin viimeksi ollut valtava romahdus⁴⁵ sekä teollinen lama kaikissa maissa; että historiallinen johtosema on siirtynyt proletariaatille, luokalle, jonka koko yhteiskunnallisesta asemasta seuraa, että se voi vapauttaa itsensä ainoastaan tekemällä lopun ylipäänsä kaikesta luokkaherruudesta, kaikesta orjuudesta ja kaikesta riistosta; että yhteiskunnalliset tuotantovoimat, jotka ovat kasvaneet niin, ettei porvaristo kykene enää niitä hallitsemaan, odottavat vain sitä, että yhdistynyt proletariaatti ottaisi ne haltuunsa pystyttääkseen järjestelmän, joka antaa yhteiskunnan jokaiselle jäsenelle mahdollisuuden osallistua paitsi yhteiskunnallisten rikkauksien luomiseen, myös niiden jakoon ja hallintaan ja joka lisää tuotannon suunnitelmallisen harjoittamisen avulla yhteiskunnallisia tuotantovoimia ja niiden tuottamia tuotteita siinä määrin, että jokaisen kaikki järjelliset tarpeet tulevat taatusti tyydytetyksi yhä suuremmassa mitassa.

Toisen tärkeän löytönsä Marx teki selvittämällä lopullisesti pääoman ja työn suhteen, toisin sanoen osoittamalla sen, miten kapitalisti riistää työläistä nyky-yhteiskunnassa nykyisen kapitalistisen tuotantotavan vallitessa. Kun kansantaloustiede oli esittänyt väitteen, että työ on kaiken rikkauten ja kaiken arvon lähde, heräsi väistämättömästi kysymys: miksei näin ollen palkkatyöläinen saa kokonaisuudessaan sitä arvomäärää, minkä hän on luonut työllään, vaan hänen täytyy luovuttaa siitä osa kapitalistille? Niin porvarilliset taloustieteilijät kuin sosialistitkin vaivasivat päätään antaakseen tähän kysymykseen tieteellisesti pätevän vastauksen, mutta turhaan, kunnes vihdoinkin Marx esitti oman ratkaisunsa: Nykyinen kapitalistinen tuotantotapa edellyttää kahta yhteiskuntaluokkaa, toisaalta kapitalisteja, jotka omistavat tuotantovälineet ja elintarvikkeet, ja toisaalta mitään omistamattomia proletaareja, joilla ei ole muuta myytävää kuin työvoimansa ja joiden täytyy myydä tätä työvoimaansa saadakseen elintarvikkeita. Mutta tavararvon määrää tavaran tuottamisen ja siis myös uusintamisen kautta esineellistynyt yhteiskunnallisesti välttämätön työmäärä; keskinkertaisen ihmisen työvoiman päivä-, kuukausi- ja vuosiarvon määrää siis se työmäärä, mikä on esineellistyneenä siinä elämänvälineiden määrässä, joka tarvitaan tämän työvoiman ylläpitoon päivän, kuukauden ja vuoden aikana. Olettakaamme, että työläisen päivässä tarvitsemien elämänvälineiden tuottaminen vaatisi kuusi työtuntia eli niihin sisältyvä työ edustaisi kuuden tunnin työmäärää; työvoiman päiväarvo ilmaistaan tällöin rahasummana, jossa niin ikään on esineellistynyt kuusi työtuntia. Olettakaamme edelleen, että työläistä käyttävä kapitalisti maksaa hänelle tämän summan, siis hänen työvoimansa täyden arvon. Jos siis työläinen tekisi kapitalistille päivässä kuusi tuntia työtä, niin hän korvaisi täydellisesti kapitalistille tämän kustannukset — kuusi tuntia työtä kuuden tunnin työstä. Kapitalisti ei hyötyisi tällöin

tietysti mitään, ja siksi hän ymmärtää asian kokonaan toisin ja sanoo: »Minä olen ostanut tämän työläisen työvoiman koko päiväksi enkä kuudeksi tunniksi», ja niinpä hän teettää työläisellä työtä olosuhteista riippuen 8, 10, 12, 14 tuntia ja enemmänkin, joten seitsemän- kahdeksannen ja seuraavien tuntien tuote on palkattoman työn tuotetta ja joutuu lähinnä kapitalistin taskuun. Kapitalistin palveluksessa työläinen ei siis tuota uudelleen vain sitä työvoimansa arvoa, josta hän on saanut maksun, vaan hän tuottaa vielä ylimääräistä *lisäarvoa*, jonka anastaa ensin kapitalisti ja joka eräiden taloudellisten lakien mukaisesti jakautuu sittemmin koko kapitalistiluokan kesken ja on maankoron, voiton, pääoman kasautumisen, sanalla sanoen työtätekemättömien luokkien käyttämien ja kokoamien kaikkien rikkauksien alkulähde. Mutta täten tuli todistetuksi, että nykypäivien kapitalistit kokoavat rikkauksia samaan tapaan kuin orjanomistajat tai maaorjien työtä riistäneet feodaaliherrat anastamalla vierasta maksamatonta työtä ja että kaikki nämä riiston muodot eroavat toisistaan vain siinä, millä tavoin ja keinoin maksamaton työ anastetaan. Näin siis on riistetty viimeinenkin pohja omistavien luokkien sellaisilta ulkokultaisilta fraaseilta, että nykyisessä yhteiskuntajärjestelmässä muka vallitsee oikeus ja oikeudenmukaisuus, kaikilla on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet ja kaikkien intressit ovat sopu-soinnussa; nykyinen porvarillinen yhteiskunta paljastettiin ainakin edeltäjiensä veroiseksi mahtavaksi laitokseksi, jonka avulla kansan harvalukuinen ja alati pienenevä vähemmistö riistää valtavaa enemmistöä.

Näihin kumpaankin tärkeään tosiasiaan perustuu nykyaikainen tieteellinen sosialismi. »Pääoman» toisessa osassa kehitellään edelleen näitä ja muita kapitalistista yhteiskuntajärjestelmää koskevia yhtä tärkeitä tieteellisiä keksintöjä, samalla kun suoritetaan perinpohjainen mullistus kansantaloustieteen niissäkin kohdissa, joihin ensimmäisessä osassa ei vielä ole kajottu. Toivokaamme, että Marx voisi pian antaa sen painoon.

Kirjoittanut F. Engels kesäkuun puollälissä 1877

Julkaistu »Volks-Kalender» -almanakassa Braunschweigissa 1878

Julkaistaan almanakan tekstin mukaan

Suomennos saksasta

KIERTOKIRJEESTÄ

AUGUST BEBELILLE, WILHELM LIEBKNECHTILLE, WILHELM BRACKELLE YM.⁶⁴

III. ZÜRICHIN KOLMIKON MANIFESTI

Tähän aikaan saatiin Höchbergin »Jahrbuch»⁶⁵, jossa oli artikkeli »Retrospektiivinen katsaus Saksan sosialistiseen liikkeeseen». Tämä artikkeli, kuten Höchberg itse minulle tiedotti, on nimenomaan Zürichin toimikunnan kolmen jäsenen* kirjoittama ja on siis näiden herrojen autenttista edelläkäyneen liikkeen arvostelua ja siis myös uuden lehden⁶⁶ autenttinen ohjelma, koska nämä miehet määräävät lehden suunnan.

Heti alusta saamme lukea:

»Se liike, jolla Lassallen mielestä oli valtava poliittinen merkitys ja johon hän ei kutsunut ainoastaan työläisiä, vaan myös kaikkia rehellisiä demokraatteja, liike, jonka johdossa piti kulkea tieteen riippumattomien edustajien ja kaikkien niiden, joita elähdyttää todellinen ihmisrakkkaus, pirstoutui Johann Baptist Schweitzerin johtamana ja muuttui teollisuustyöläisten yksipuoliseksi taisteluksi omien etujensa puolesta».

En ryhdy käsittelemään kysymystä, vastaako tuo missään määrin todellisuutta. Schweitzeriä moititaan tässä siitä, että hän madalsi lassallelaisuuden, jota tässä pidetään porvarillis-demokraattisena filantrooppisena liikkeenä, teollisuustyöläisten omien etujensa puolesta käymän yksipuolisen taistelun tasolle; todellisuudessa hän kuitenkin syvensi liikettä teollisuustyöläisten luokkataisteluna porvaristoa vastaan. Edelleen Schweitzeriä moititaan siitä, että hän »sysäsi porvarilliset demokraatit syrjään». Mutta onko porvarillisten demokraattien paikka sosiaalidemokraattisessa puolueessa? Jos porvarilliset demokraatit ovat »rehellisiä ihmisiä», niin heillä ei voi olla haluakaan liittyä puolueen riveihin, mutta jos he kuitenkin siihen pyrkivät, niin vain rakentaakseen riitaa.

Lassallelainen puolue »katsoi parhaaksi esiintyä mitä yksipuolisimmmin työväenpuolueena». Näin kirjoittavat herrat ovat sen puolueen

* K. Höchbergin, E. Bernsteinin ja A. Schrammin. Toim.

jäseniä, joka esiintyy mitä yksipuolisimmin työväenpuolueena, ja hoitavat siinä nykyisin virkatoimia. Nämä ovat ehdottomasti yhteensopimattomia seikkoja. Jos he ajattelevat samoin kuin kirjoittavat, niin heidän on erottava puolueesta tai ainakin luovuttava hallussaan olevista toimipaikoista. Jos he eivät sitä tee, niin siten he tunnustavat, että aikovat käyttää virka-asemaansa taistellakseen puolueen proletaarista luonnetta vastaan. Näin ollen puolue itse kavaltaa itsensä jättäessään heidät virallisille toimipaikoilleen.

Näiden herrojen mielestä sosiaalidemokraattisen puolueen *ei* siis pidä olla yksipuolinen työväenpuolue, vaan »kaikkien niiden» kaikinpuolinen puolue, »joita elähdyttää todellinen ihmisrakkaus». Todistaakseen sen puolueen on ennen kaikkea hylättävä karkeat proletaariset intohimot ja sivistyneiden ja filantrooppisten porvarien johdolla »hankittava hyvä maku» ja »omaksuttava hieno käytös» (s. 85). Silloin eräiden johtajien »sopimattomien käytöstapojen» tilalle tulevat huolitellut »porvarilliset käytöstavat» (ikään kuin niiden suhteen, joita tässä tarkoitetaan, sopimattomat käytöstavat eivät olisi kaikkein vähäpätöisintä siitä, mistä heitä voidaan moittia!). Silloin ilmaantuu heti myös

»*monilukuisia kannattajia sivistyneiden ja omistavien luokkien keskuudesta. Nimenomaan heidät on saatava puolellemme... jotta agitaatio antaisi tuntevia tuloksia*». Saksalainen sosialismi »antoi liian suuren merkityksen joukkojen valloittamiselle ja samalla löi laimin tarmokkaan (!) propagandan yhteiskunnan niin sanottujen ylempien kerrosten keskuudessa». Niinpä »puolueella ei vielä-kään ole riittävästi sellaisia henkilöitä, jotka kykenisivät edustamaan sitä valtiopäivillä». Mutta »on toivottavaa ja välttämätöntäkin uskoa valtakirjoja sellaisille henkilöille, joilla on aikaa ja mahdollisuuksia tutkia perusteellisesti kyseisiä ongelmia. Tavallisella työmiehellä ja pienkäsityöläisellä... on siihen riittävästi vapaa-aikaa vain harvoissa poikkeustapauksissa.»

Valitkaa siis porvareita!

Lyhyesti sanoen: työväenluokka ei kykene omin voimin saavuttamaan vapautustaan. Sitä varten sen on alistuttava »sivistyneiden ja omistavien» porvarien johtoon, koska vain heillä »on aikaa ja mahdollisuuksia» tutkia, mikä voi tuottaa työläisille hyötyä. Ja toiseksi, millään muotoa ei saa taistella porvaristoa vastaan, se *pitää saada puolellemme* tarmokkaalla propagandalla.

Mutta jos aiomme voittaa puolellemme yhteiskunnan ylemmät kerrokset tai edes näiden kerrosten meille myötämieliset ainekset, niin emme saa missään tapauksessa pelästyttää niitä. Ja niinpä zürichiläinen kolmikko luulee tehneensä sängen rauhoittavan havainnon:

»Juuri nyt, sosialistilain²² painamana, puolue osoittaa, että se *ei aio* lähteä kulkemaan väkivaltaisen, verisen vallankumouksen tietä, vaan että se on päinvastoin päättänyt... astua laillisuuden, ts. *reformien* tielle.»

Siis jos 500 000—600 000 sosiaalidemokraattista äänestäjää ($\frac{1}{10}$ — $\frac{1}{8}$ äänestäjien kokonaismäärästä), jotka sitä paitsi ovat hajallaan ympäri maata, ovat niin järkeviä, etteivät puske päätään seinään ei-

vätkä yritä yksi kymmentä vastaan suorittaa »veristä vallankumousta», niin se merkitsee, että he *lupaavat* kerta kaikkiaan olla käyttämättä hyväkseen mitään ulkopoliittikan suurtaapahtumaa, sen aiheuttamaa äkillistä vallankumouksellista nousua ja vieläpä itse kansan *voittoakin*, joka on saavutettu tältä pohjalta syntyneessä yhteenotossa! Jos Berliini joskus vielä ilmaisee sellaista sivistymättömyyttä, että järjestää maaliskuun 18. päivän⁶⁷, niin sosiaalidemokraattien, sen sijaan että he »kaikenlaisen barrikadeille syöksyvän roskajoukon» (s. 88) tapaan osallistuisivat taisteluun, tulee »astua laillisuuden tielle», taltuttaa kapina, korjata pois katusulut ja tarpeen tullen marssia yhtä jalkaa uljaiden sotajoukkojen kanssa yksipuolisia, raakoja ja sivistymättömiä joukkoja vastaan. Jos herrat kirjoittajat alkavat väittää, etteivät he halunneet sanoa sitä, niin mitä he sitten halusivat sanoa?

Mutta se on vasta alkua.

»Mitä rauhallisemmin, objektiivisemmin ja arvokkaammin puolue esiintyy arvostellessaan vallitsevia oloja ja esittäessään ehdotuksia niiden muuttamiseksi, sitä vähemmän tulee olemaan mahdollisuuksia toistaa se tällä kertaa (sosialistilain säätämisen yhteydessä) onnistunut šakkisiirto, jonka avulla tietoinen taantumus on pahasti säikäyttänyt punaisen aaveen pelästyttämän porvariston» (s. 88).

Jotta porvaristolle ei jäisi jälkeäkään pelontunteesta, sille on todistettava selvästi ja havainnollisesti, että punainen aave on todellakin vain aave ja ettei sitä todellisuudessa ole olemassa. Mutta missä sitten on punaisen aaveen salaisuus, ellei juuri siinä että porvaristo pelkää porvariston ja proletariaatin välistä väistämätöntä elämästä ja kuolemasta käytävää taistelua, pelkää nykyajan luokkataistelun väistämätöntä loppuratkaisua? Lopettakaamme luokkataistelu, niin porvaristo ja »kaikki riippumattomat ihmiset» eivät pelkää kulkea käsi kädessä proletaarien kanssa». Mutta petkutetuiksi siinä tulevat nimenomaan prolaarit.

Todistakoon siis puolue nöyryydellään ja sävyisillä menettelyllään, että se on kerta kaikkiaan kieltäytynyt »järjettömyyksistä ja yhteenotoista», jotka ovat antaneet aiheita sosialistilain säätämiseen. Jos se vapaaehtoisesti lupaa olla ylittämättä tämän lain puitteita, niin Bismarck ja porvaristo ovat tietysti niin suopeita, että kumoavat tämän lain, joka on käynyt silloin tarpeettomaksi!

»Ymmärrettäköön meitä oikein», me emme halua »kieltäytyä puolueestamme ja ohjelmastamme, mutta arvelemme, että meille riittää työtä pitkäksi aikaa, jos käytämme koko voimamme, kaiken tarmomme tiettyjen ja täysin reaalisten päämäärien saavuttamiseen, jotka on ehdottomasti saavutettava ennen kuin voidaan ajatella kaukaisempien tehtävien toteuttamista».

Silloin meihin alkavat liittyä joukoittain porvarit, pikkuporvarit ja työläiset, joita »nykyisin säikyttävät... liian pitkälle menevät vaatimukset».

Ohjelmaa ei pidä *torjua*; pitää vain *lykätä* sen toteuttamista... epämääräiseksi ajaksi. Ohjelma hyväksytään, mutta äsiallisesti ei

itseä varten, ei sitä varten, että pidettäisiin sitä ohjeena koko elämän ajan, vaan ainoastaan sitä varten, että se testamentataan lapsille ja lastenlapsille. Toistaiseksi »koko voima ja kaikki tarmo» käytetään kaikenlaisiin tyhjänpäiväisyyksiin ja kapitalistisen järjestelmän viheliäiseen paikkailemiseen, jotta näyttäisi siltä, että jotain kuitenkin tehdään, ja jotta samaan aikaan oltaisiin pelästymättä porvaristoa. Eikö »kommunisti» Miquelin käyttäytyminen ole monta kertaa parempaa, kun hän, ollen lujasti vakuuttunut siitä, että muutaman sadan vuoden kuluttua kapitalistisen yhteiskunnan romahdus on kiertämätön, keinottelee tällä perusteella kiihkeästi, edesauttaa voimiansa mukaan vuoden 1873 romahdusta ja siten *todella* tekee jotain olemassaolevan järjestelmän haaksirikon valmistelemiseksi.

Toisena hyvän käytöstavan rikkomisena olivat »liioitellut hyökkäykset gryndereiden kimppuun», jotka olivat nähkääs vain »aikansa lapsia»; siksi »olisi parempi... olla haukkumatta Strousbergia ja muita hänen tapaisiaan miehiä». Valitettavasti kaikki ihmiset ovat vain »aikansa lapsia», ja jos se on riittävä puolustus, niin on lopetettava hyökkäilyt kerrassaan kaikkia vastaan ja meidän on luovuttava kaikesta polemiikista, kaikesta taistelusta; meidän pitää ottaa rauhallisina vastaan potkuja vastustajiltamme, sillä me, järkipatit, tiedämme, että nuo vastustajat ovat vain »aikansa lapsia» eivätkä voi menetellä toisin kuin menettelevät. Sen sijaan että maksaisimme potkut satakertaisesti takaisin, meidän on päinvastoin sääliittävä noita poloisia.

Aivan samoin myös esiintymisestämme Kommuunin puolesta oli se huono seuraus, että se

»sysäsi luotamme monia suosijoitamme ja yleensä voimisti *porvariston vihaa* meitä kohtaan». Ja edelleen, puolue »ei ole aivan syytön lokakuun lain⁶⁸ säätämiseen, sillä se kiihotti aivan tarpeettomasti *porvariston vihaa*».

Sellainen on kolmen zürichiläisen sensorin ohjelma. Se ei jätä pienintäkään sijaa väärinkäsityksille, erityisesti meidän kannaltamme, jotka tunnemme jo vuodesta 1848 saakka tuollaiset puheet. Edesämme on pikkuporvariston edustajia, jotka sanovat kauhuissaan, että yhteiskunnassa omaamansa vallankumouksellisen aseman kiihottamana proletariaatti saattaa »mennä liian pitkälle». Jyrkän poliittisen opposition asemesta — yleinen sovittelu; hallitusta ja porvaristoa vastaan käytävän taistelun asemesta — yritys taivutella niitä, saada ne omalle puolelle; ylhäältä käsin harjoitetun jahtauksen rajun vastustamisen asemesta — sävyisiä nöyryys ja rangaistuksen tunnustaminen ansaituksi. Kaikki historiallisesti väistämättömät selkkaukset selitetään väärinkäsityksiksi, ja kaikesta väittelystä tehdään loppu julistamalla, että asiallisesti välillämme ei ole mitään erimielisyyksiä. Miehet jotka 1848 esiintyivät porvarillisina demokraatteina, voivat nykyisin hyvinkin nimittää itseään sosiaalidemokraateiksi: niin kuin edellisille demokraattinen tasavalta, samoin jälkimmäisille kapitalistisen järjestelmän luhistuminen on kaukaisen tulevaisuu-

den asia, jolla ei ole kerrassaan mitään merkitystä nykyajan poliittiselle käytännölle; sen vuoksi voidaan sovitella, harjoittaa mielin määrin luokkasovintopoliitiikkaa ja hyväntekeväisyyttä. Aivan samoin on proletariaatin ja porvariston välisen luokkataistelun laita. Paperilla tuo taistelu tunnustetaan, sillä sen kieltäminen on jo suorastaan mahdotonta, mutta käytännössä sitä hämätään, peitellään ja heikennetään. Sosiaalidemokraattisen puolueen ei pidä olla työväenluokan puolue, sen ei pidä herättää itseään kohtaan porvariston eikä yleensä kenenkään vihaa, sen pitää ennen kaikkea harjoittaa tarmokasta propagandaa porvariston keskuudessa; sen sijaan että asettaisi etualalle pitkälle meneviä, porvaristoa säikäyttäviä päämääriä, jotka ovat meidän sukupolvellemme kuitenkin saavuttamattomia, puolue ponnistakoon mieluummin kaikki voimansa ja kaiken tarmonsansa niiden pikkuporvarillisten paikkausreformien toteuttamiseksi, jotka lujittavat vanhaa yhteiskuntajärjestelmää ja siten ehkä muuttavat loppullisen katastrofin asteittaiseksi, osa osalta tapahtuvaksi ja mikäli mahdollista rauhalliseksi uudistamisprosessiksi. He ovat niitä samoja miehiä, jotka ehtymättömän toimeliaisuuden varjolla eivät itse tee mitään ja sen lisäksi yrittävät estää kaiken muun paitsi jaarittelun; niitä samoja miehiä, jotka vuosina 1848 ja 1849 pelkäämällä kaikkia esiintymisiä jarruttivat liikettä joka askeleella ja loppujen lopuksi veivät sen tappioon ja jotka eivät milloinkaan näe taantumusta ja ovat sängen ihmeissään, kun ovat joutuneet umpikujaan, jossa sekä vastarinta että pako ovat mahdottomia. He ovat niitä samoja miehiä, jotka haluavat ahtaa historian poroporvarillisen näköpiirinsä puitteisiin, mutta joista historia ei milloinkaan piittaa, vaan kulkee omaa tietään.

Mitä heidän sosialistisiin vakaumuksiinsa tulee, niin niitä on jo arvosteltu riittävästi »Kommunistisen puolueen manifestissa», luovussa »Saksalainen eli 'todellinen' sosialismi»*. Siellä, missä luokkataistelu työnnetään syrjään epämieluisena ja »karkeana», jää sosialismin perustaksi vain »todellinen ihmisorakkaus» ja tyhjät fraasit »oikeudenmukaisuudesta».

Itse kehityskulusta johtuu se väistämätön ilmiö, että taistelevaan proletariaattiin liittyy yksilöitä tähän saakka vallassa olleesta luokasta ja ne tuovat siihen valistuksen aineksia. Siitä olemme puhuneet selvästi jo »Manifestissa». Mutta tässä on otettava huomioon kaksi seikkaa.

Ensiksikin, tuottaakseen proletaariselle liikkeelle todellista hyötyä näiden henkilöiden on tuotava mukanaan todellisia valistuksen aineksia, mutta sitä ei voida sanoa liikkeeseen yhtyneiden saksalaisten porvarien enemmistöstä; »Zukunft» enempeä kuin »Neue Gesellschaft»⁶⁹ -aikakauslehtikään ei ole antanut mitään sellaista, mikä olisi vienyt liikettä edes askeleen eteenpäin. Niissä ei ole mitään tosiasiallista tai teoreettista aineistoa, joka edistäisi valistustyötä. Sen

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 113—116. *Toim.*

sijaan niissä yritetään sovittaa yhteen pinnallisesti omaksuttuja sosialistisia aatteita ja mitä erilaisimpia teoreettisia katsomuksia, joita nuo herrat ovat saaneet yliopistosta tai jostain muualta; kaikki nuo katsomukset ovat toinen toistaan sotkuisempia, mikä johtuu siitä lahoamisprosessista, jonka alaisia saksalaisen filosofian jäännökset nyt ovat. Sen sijaan että he olisivat ennen kaikkea itse syventyneet uuden tieteen tutkimiseen, jokainen heistä yritti tavalla tai toisella sopeuttaa sitä ulkoapäin tuomiinsa käsityksiin, kyhäsi itselleen pikaisesti oman yksityistieteensä ja katsoi heti oikeudekseen opettaa tuota tiedettä toisille. Siksi noilla herroilla on yhtä monta mieltä kuin on miestä. Sen sijaan että olisivat selvittäneet edes jonkin kysymyksen, he saivat aikaan tavatonta sekaannusta, onneksi miltei yksinomaan omassa keskuudessaan. Puolue voi tulla mainiosti toimeen ilman tuollaisia valistajia, joiden pääperiaatteena on opettaa toisille sitä, mitä he itse eivät ole oppineet.

Toiseksi. Jos proletaariseen liikkeeseen liittyy muiden luokkien edustajia, niin ennen kaikkea heiltä vaaditaan, etteivät he toisi mukanaan porvarillisten, pikkuporvarillisten ja muiden sentapaisten ennakkoluulojen jätteitä, vaan omaksuisivat ehdottomasti proletaarisen maailmankatsomuksen. Mutta kuten on todistettu, nuo herrat ovat täynnänsä porvarillisia ja pikkuporvarillisia käsityksiä. Sellaisessa pikkuporvarillisessa maassa kuin Saksa noilla käsityksillä on epäilemättä puolustuksensa, mutta vain sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen *rivien ulkopuolella*. Jos nuo herrat perustavat sosiaalidemokraattisen pikkuporvarillisen puolueen, niin siihen heillä on täysi oikeus. Silloin voisimme ryhtyä neuvotteluihin heidän kanssaan, liittoutua tietyissä tilanteissa jne. Mutta työväenpuolueessa he ovat vieraita aineksia. Jos meillä on syytä sietää heitä toistaiseksi, niin olemme velvollisia *vain* sietämään heitä sallimatta heidän vaikuttaa puolueen johtoon ja käsittäen sen, että välien katkaiseminen heihin on vain ajan kysymys. Tuo aika on muuten jo nähtävästi koittanut. Kuinka puolue voi edelleen riveissään tuon artikkelin kirjoittajia, se on meille aivan käsittämätöntä. Jos tuollaisten miesten käsiin joutuu vielä jossain määrin puolueen johtokin, niin se merkitsee, että puolue on yksinkertaisesti kuohilas eikä sillä ole enää proletaarista energiaa.

Mitä meihin tulee, niin koko menneisyytemme perusteella meillä on edessämme vain yksi tie. Melkein 40 vuoden ajan me olemme pitäneet etualalla luokkataistelua historian välittömänä liikkeellepaineavana voimana, erittäinkin porvariston ja proletariaatin välistä luokkataistelua — nykyajan sosiaalisen kumouksen voimavivua. Siksi emme mitenkään voi kulkea yhdessä sellaisten ihmisten kanssa, jotka pyrkivät poistamaan liikkeestä tuon luokkataistelun. Internationaalia perustettaessa me muotoilimme selvästi taistelutunnuksen: työväenluokan vapauttaminen on työväenluokan oma asia*. Me em-

* *K. Marx.* »Yhdistyksen väliaikaiset säännöt». *Toim.*

me siis voi kulkea yhdessä ihmisten kanssa, jotka sanovat suoraan, että työläiset ovat liian valistumattomia voidakseen itse vapauttaa itsensä ja että heidät pitää vapauttaa ylhäältä käsin, ihmisystävällisten suur- ja pikkuporvarien toimesta. Jos puolueen uusi äänenkannattaja ottaa noiden herrojen katsomuksia vastaavan suunnan, jos siitä tulee porvarillinen eikä proletaarinen, niin valitettavasti meille ei jää neuvoksi muuta kuin esiintyä julkisesti sitä vastaan ja tehdä loppu siitä solidaarisuudesta, jota olemme tähän saakka teitä kohtaan osoittaneet edustamalla Saksan puoluetta ulkomailla. Mutta toivottavasti asia ei mene *niin pitkälle*.

*Kirjoittaneet K. Marx ja F. Engels 17.—18.
syyskuuta 1879*

*Julkaistu ensi kerran aikakauslehdessä »Die
Kommunistische Internationale», XII.
Jahrg., Heft 23, 15. kesäkuuta 1931*

*Julkaistaan
F. Engelsin käsikirjoituksen mukaan*

Suomennos saksasta

FRIEDRICH ENGELS

SOSIALISMIN KEHITYS UTOPIASTA TIETEEKSI⁷⁰

JOHDANTO

ENGLANNINKIELISEEN PAINOKSEEN 1892

Tämä pieni kirjanen oli alkujaan suuremman kokonaisuuden osa. Vuoden 1875 tienoilla tri E. Dühring, Berliinin yliopiston *yksityisdosentti*, julisti äkkiä ja melko isoäänisesti kääntyneensä sosialismiin ja lahjoitti saksalaiselle yleisölle paitsi sosialistista teoriaa, myös käytännöllisen suunnitelman yhteiskunnan uudestijärjestämiseksi. Oli itsestään selvää, että hän hyökkäsi edeltäjiensä kimppuun; ennen kaikkea hän kunnioitti Marxia purkamalla koko kiukkunsa häneen.

Tämä tapahtui samoihin aikoihin, jolloin Saksan sosialistisen puolueen molemmat lohkot — eisenachilaiset ja lassallelaiset³ — olivat vastikään sulautuneet yhteen ja siten puolue ei ainoastaan ollut tervattomasti voimistunut, vaan oli saanut myös — mikä oli vielä tärkeämpää — mahdollisuuden suunnata kaikki voimansa yhteistä vihollista vastaan. Saksan sosialistinen puolue oli muodostumassa nopeasti voimatekijäksi. Mutta puolueen muuttaminen voimatekijäksi vaati ennen kaikkea olemaan vaarantamatta sen vasta saavutettua yhtenäisyyttä. Tri Dühring ryhtyi kuitenkin julkisesti muodostamaan ympärilleen lahkokuntaa, tulevan erillisen puolueen ydintä. Meidän täytyi sen vuoksi ottaa vastaan haaste ja ryhtyä taisteluun, miellyttipä se meitä tai ei.

Se oli kuitenkin ilmeisesti aikaa vaativa, joskaan ei niin kovin vaikea juttu. Meille saksalaisille on tunnetusti ominaista hirveän raskas perusteellisuus, eräänlainen perusteellinen syvämietteisyys tai syvämietteinen perusteellisuus, miksi sitä sitten sanottaneenkin. Aina kun joku meistä esittää jotakin, mikä hänestä on uusi oppi, hänen täytyy muovata se ensin kaikkikäsittäväksi systeemiksi. Hänen pitää todistella, ettei logiikan pääperiaatteilla eikä maailmankaikkeuden peruslaeillakaan ole alkuunkaan ollut muuta tarkoitusta kuin johtaa lopulta tähän vasta keksittyyn, kaiken kruunaavaan teoriaan. Ja tri Dühring on tässä suhteessa ollut aivan kansallisen mallimitan mukainen. Ei vähempää kuin täydellinen »Filosofian systeemi» —

henki-, moraalii-, luonnon- ja historianfilosofian, täydellinen »Kansantaloustieteen ja sosialismin systeemi» ja päätteeksi »Kansantaloustieteen kriittinen historia» — kolme paksua oktaavokokoista, sekä painoltaan että sisällöltään raskasta nidosta, kolme yleensä kaikkia edellisiä filosofeja ja taloustieteilijöitä ja eritoten Marxia vastaan marssittua argumenttiarmeijakuntaa — todellakin yritys suorittaa täydellinen »tieteen mullistus» — kaiken tämän sain ottaa tähtäimeeni. Minun oli käsiteltävä kaikkea mahdollista, alkaen aika- ja paikkakäsitteistä aina bimetallismiin⁷¹; materian ja liikkeen ikuisuudesta aina moraalikäsitysten katoavaisuuteen asti; Darwinin luonnollisesta valinnasta nuorison kasvatukseen tulevaisuuden yhteiskunnassa. Vastustajani systemaattinen laajaperäisyys antoi sentään minulle tilaisuuden kehittää vastapainoksi ja yhtenäisemmässä muodossa kuin aikaisemmin Marxin ja minun edustamia katsomuksia näistä sangen moninaisista asioista. Ja tämä olikin pohjimmaisin syy, joka sai minut käymään käsiksi tähän muutoin niin epäkiitolliseen tehtävään.

Vastaukseni julkaistiin ensin artikkelisarjana Leipzigin »Vorwärts»-lehdessä⁹⁹, sosialistisen puolueen pää-äänenkannattajassa, ja myöhemmin kirjana: »Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana», josta v. 1886 ilmestyi Zürichissä toinen painos.

Nykyisin Lillen edustajana Ranskan parlamentissa olevan ystäväni Paul Lafarguen pyynnöstä laadin tämän kirjan kolme lukua kirjaseksi, jonka hän käänsi ja julkaisi v. 1880 nimellä »*Socialisme utopique et socialisme scientifique*». Tämän ranskankielisen tekstin mukaan valmistettiin sitten puolalainen ja espanjalainen laitos. Vuonna 1883 saksalaiset ystävämme toimittivat kirjaseen julkaisuuteen alkukielellä. Sen jälkeen on saksankielisen tekstin pohjalta julkaistu italian-, venäjän-, tanskan-, hollannin- ja romaniankieliset käännökset. Käsillä oleva englanninkielinen laitos mukaan luettuna on tämä pikku kirjanen siis levinnyt kymmenellä eri kielellä julkaistuna. Luulen, ettei mitään muuta sosialistista teosta, ei edes v. 1848 ilmestynyttä »Kommunistista manifestiamme»* eikä Marxin »Pääomaa», ole käännetty niin monelle kielelle. Saksassa on kirjasesta otettu neljä painosta, yhteensä noin 20 000 kappaletta.

»Markki»-liitteen⁷² kirjoitin levittääkseni joitakin Saksan maanomistuksen historiaa ja kehitystä koskevia perustietoja Saksan sosialistiseen puolueeseen. Se tuntui erikoisen tarpeelliselta aikana, jolloin tämän puolueen vaikutus ulottui jo lähes koko kaupunkilaistyöväestöön ja oli kysymys maatyöläisten ja talonpoikien voittamisesta sen puolelle. Tämä liite sisällytettiin käännökseen, koska alkuperäiset, kaikille germaanisille heimoille yhteisesti ominaiset maanomistumuodot ja niiden rappeutumishistoria ovat Englannissa vieläkin vähemmän tunnettuja kuin Saksassa. En ole muuttanut alkuperäistä tekstiä enkä siis ottanut huomioon Maksim Kovalevskin hiljattain esit-

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 94—120. *Toim.*

tämää hypoteesia, jonka mukaan markkin jäsenten keskeistä pelto- ja niittymaiden jakoa edelsi ison, useita sukupolvia käsittävän patriarkaalisen perhekunnan yhteisesti suorittama maan viljely (siitä esimerkkinä on vielä tänäkin päivänä eteläslaavilainen zadruga) ja jako tapahtui myöhemmin, kun yhteisö oli kasvanut niin suureksi, että se oli liian jäykkä hoitamaan yhteisesti taloutta⁷³. Kovalevski on todennäköisesti täysin oikeassa, joskin kysymys on vielä sub judice*.

Tässä kirjassa käytetyt taloustieteelliset termit, mikäli ne ovat uusia, ovat yhdenmukaisia Marxin »Pääoman» englanninkielisessä painoksessa käytettyjen termien kanssa. »Tavaratuotannolla» tarkoitamme sitä taloudellista kehitysvaihetta, jolloin esineitä ei tuoteta ainoastaan tuottajien kulutusta, vaan myös vaihtoa silmällä pitäen, ts. niitä tuotetaan *tavaroina* eikä käyttöarvoina. Tämä vaihe on kestänyt siitä lähtien, kun alettiin tuottaa vaihtoa varten, aina nykyaikaan asti; se saavuttaa täydellisen kehityksensä vasta kapitalistisen tuotannon aikana, ts. oloissa, joissa kapitalisti, tuotantovälineiden omistaja, palkkaa työhön työläisiä, ihmisiä, joilta on riistetty kaikki tuotantovälineet paitsi heidän työvoimaansa, ja pistää taskuunsa tuotteiden myyntihinnan ja kustannusten välisen erotuksen. Teollisen tuotannon historian jaamme keskiajasta lähtien kolmeen kauteen: 1. käsityö, pienkäsityöläismestarit muutamine kisälleineen ja oppipoikineen, jolloin jokainen työntekijä valmistaa koko tuotteen; 2. manufaktuuri, jolloin suurempi määrä yhteen suureen työpajaan koottuja työläisiä valmistaa koko tuotteen sellaisen työnjakoperiaatteen mukaisesti, että kukin työläinen suorittaa vain osavaiheen, joten tuote on valmis vasta sitten, kun se on kulkenut vuoron perään jokaisen käsin kautta; 3. nykyaikainen teollisuus, jossa jollakin käyttövoimalla käyvät koneet valmistavat tuotteen, ja työläisen toiminta rajoittuu koneiston toiminnan valvomiseen ja sääntelyyn.

Tiedän varsin hyvin, että tämän kirjasen sisältö loukkaa suurta osaa brittiläisestä lukijakunnasta. Mutta jos me mannermaalaiset olisimme vähänkin pitäneet lukua brittiläisestä »respektabiliteetista», olisimme vieläkin pahemmassa asemassa kuin nyt olemme. Tämä teos edustaa sitä, mitä me sanomme »historialliseksi materialismiksi», ja sana »materialismi» kuulostaa brittiläisen lukijakunnan valtaenemmistöstä korvia vihlovalta epäsoinnulta. »Agnostisismi» vielä menettelisi, mutta materialismi on kerrassaan mahdotonta.

Ja silti 1600-luvusta alkaen koko uuden ajan materialismin koti on Englannissa eikä missään muualla.

»Materialismi on Ison-Britannian oma poika. Jo sen skolastikko Duns Scotus kysyi itseltään: eikö materia voi ajatella?

Tehdäkseen sellaisen ihmeen mahdolliseksi hän turvautui jumalan kaikkivaltaan, ts. pakotti teologian saarnaamaan materialismia. Lisäksi hän oli nominalisti⁷⁴. Nominalismi on pääaineena englan-

* — käsittelyvaiheessa. *Toim.*

tilaisten materialistien opeissa, kuten se ylipäänsä on materialismin ensimmäinen ilmentymä.

Englantilaisen materialismin todellinen kantaisä on Bacon. Luonnontiede on hänestä tosi tiedettä ja kokemusperäinen fysiikka luonnontieteen tärkein osa. Anaksagoras homoioimeereineen⁷⁵ ja Demokritos atomeineen ovat usein hänen auktoriteettejaan. Hänen oppinsa mukaan aistit ovat pettämättömiä ja kaiken tiedon lähde. Tiede on kokemustiedettä ja merkitsee rationaalisen metodin soveltamista aistihavaintoon. Induktio, analyysi, vertailu, havainto ja kokeilu ovat rationaalisen metodin pääehtoja. Materian luontaisista ominaisuuksista on liike ensimmäinen ja tärkein, ei ainoastaan mekaanisena ja matemaattisena liikkeenä, vaan sitäkin enemmän viettinä, elonhenkenä, jännityksenä eli — Jakob Böhmen sanontaa käyttääksemme — materian tuskana [Qual]*.

Baconin, ensimmäisen luojansa, opissa materialismi kätkee vielä naiivissa muodossa itseensä kaikinpuolisen kehityksen idut. Materia hymyilee runollisen aistimellisessä loistossaan koko ihmiselle. Sitä vastoin itse aforismien muodossa esitetyssä opissa on vielä vilisemällä teologisilla epäjohdonmukaisuuksia.

Kehittyessään edelleen materialismi yksipuolistuu. Baconin materialismin systematisoija on Hobbes. Aistimellisuus kadottaa värikkyytensä ja muuttuu geometrikon abstraktiksi aistimellisuudeksi. Geometria julistetaan päätieteeksi. Materialismi tulee vihamieliseksi ihmiselle. Materialismin täytyy kuolettaa lihansa ja muuttua askeetiksi voidakseen voittaa ihmistä vihaavan lihattoman hengen sen omalla alalla. Se esiintyy järkiolentona, mutta kehittää myös häikäilemätöntä järjen johdonmukaisuutta.

Jos aistimellisuus antaa ihmisille kaikki tiedot, selittää Hobbes pitäen Baconia lähtökohtanaan, niin näkemys, ajatus, käsitys jne. eivät ole muuta kuin aistimellisestä muodostaan enemmän tai vähemmän vapautuneen esinemaailman kuvajaisia. Tiede voi vain antaa nimiä näille kuvajaisille. Yhtä nimeä voidaan käyttää useammasta kuvajaisesta. Vieläpä voi olla nimienkin nimiä. Mutta ristiriitaista olisi toisaalta myöntää kaikkien ideain alkuperän olevan aistimaailmassa ja toisaalta väittää, että sana on enemmän kuin sana, että mielessämme aina yksityisinä kuvastuvien olevaisten lisäksi olisi vielä yleinen olevainen. Aineeton substanssi on pikemminkin samanlainen ristiriita kuin aineeton aine. Aine, oleminen, substanssi ovat yksi ja sama reaalin idea. *Ajatusta ei voida erottaa materiasta, joka ajattelee.* Materia on kaikkien muutosten subjekti. Sana 'loputon'

* »Qual» on filosofinen sanaleikki. »Qual» merkitsee kirjaimellisesti tuskaa, kipua, joka kannustaa johonkin tekoon. Mystikko Böhme sisällyttää tähän saksaalaiseen sanaan myös jotakin latinalaisesta sanasta *qualitas* (ominaisuus). Hänen mukaansa »Qual» oli — päinvastoin kuin ulkopuolelta aiheutettu kipu — aktiivinen alkuperuste, joka saa alkunsa sen alaisena olevan olion, suhteen tai henkilön spontaanista kehityksestä ja edistää vuorostaan tätä kehitystä.

on mieltä vailla, jollei se merkitse meidän henkemme kykyä tehdä loputtomasti lisäyksiä johonkin. Koska ainoastaan aineellinen on havaittavissa, tiedostettavissa, niin jumalan olemassaolosta ei tiedetä mitään. Vain oma olemassaoloni on varmaa. Jokainen inhimillinen intohimo on mekaanista liikettä, joka päättyy tai alkaa. Pyrkimysten kohteena on hyvä. Ihminen on samojen lakien alainen kuin luonto. Valta ja vapaus ovat identtisiä.

Hobbes systematisoi Baconia perustelematta kuitenkaan lähemmin tämän tärkeintä periaatetta, nimittäin sitä, että tiedot ja ideat ovat peräisin aistimaailmasta. Locke perustelee Baconin ja Hobbesin periaatetta ihmisymmärryksen alkuperää koskevassa tutkielmassaan.

Niin kuin Hobbes teki lopun Baconin materialismin teistisistä ennakkoluuloista, samoin Collins, Dodwell, Coward, Hartley, Priestley ym. tekivät lopun Locken sensualismin viimeisistä teologisista raja-aidoista. Deismi⁷⁶ on — ainakin materialistille — vain mukava ja huoleton tapa irrottautua uskonnosta.»*

Näin sanoi Karl Marx nykyajan materialismin brittiläisestä alkuperästä. Ja ellei nykyisin englantilaisten mieltä erikoisemmin ylennä tuo tunnustus, minkä hän heidän esi-isilleen antoi, niin emme voi muuta kuin säälitellä. Siitä huolimatta on kiistatonta että Bacon, Hobbes ja Locke olivat ranskalaisten materialistien loistavan koulukunnan isiä, ranskalaisten materialistien, jotka kaikista saksalaisten ja englantilaisten niin maalla kuin merelläkin ranskalaisista saavuttamista voitoista huolimatta tekivät 18. vuosisadan ennen kaikkea ranskalaiseksi vuosisadaksi jo kauan ennen tuon vuosisadan lopun kruunaavaa Ranskan vallankumousta, jonka tuloksiin me muut pyrimme niin Englannissa kuin Saksassakin yhä vielä totuttautumaan.

Tätä ei voida mitenkään kieltää. Kun sivistynyt ulkomaalainen otti vuosisatamme puolivälissä asuinpaikakseen Englannin, hänen silmäänsä pisti eniten Englannin »respektaabelin» keskiluokan uskonnollinen tekopyhyys ja tyhmyys — niin hänen täytyi se käsittää. Me olimme silloin kaikki materialisteja tai ainakin sangen pitkälle meneviä vapaa-ajattelijoita, ja meistä tuntui käsittämättömältä, että Englannissa miltei kaikki sivistyneet ihmiset uskoivat jos jonkinlaisiin mahdottomiin ihmeisiin ja että jopa geologitkin, kuten Buckland ja Mantell, vääristelivät oman tieteesä tosiasioita, jotta nämä eivät olisi liian pahasti lyöneet korvalle Mooseksen luomistaruja. Tuntui käsittämättömältä, että täytyi mennä sivistymättömien pariin, »pe-seytymättömään laumaan», kuten silloin sanottiin, työläisten, varsinkin owenilaisten sosialistien luo, jos tahtoi löytää ihmisiä, jotka rohkenivat käyttää uskonnon asioissa omaa järkeään.

Mutta sittemmin Englanti on »sivilisoitunut». Vuoden 1851 näyttely⁷⁷ soitti kuolinkelloja Englannin saariasemasta johtuneelle eris-

* *K. Marx ja F. Engels. Die heilige Familie, Frankfurt a. M. 1845, S. 201—204.*

tyneisyydelle. Englanti kansainvälistyi vähitellen sekä ruokien että juomien, tapojen ja käsityksien puolesta siinä määrin, että alan yhä enemmän ja enemmän toivoo, että tietyt englantilaiset tavat tulisivat yhtä yleisiksi mannermaalla kuin eräät mannermaiset tavat ovat tulleet Englannissa. Varmaa kuitenkin on, että oliiviöljyn (jonka ennen v. 1851 tunsivat vain ylimystö) leviämistä seurasi mannermaisen skeptisismien kohtalokas leviäminen uskonnon asioissa; on tultu jo niin pitkälle, että agnostisismi, jota tosin ei pidetä vielä aivan yhtä hienona kuin Englannin valtiokirkkoa, on kuitenkin saamansa arvonnannon puolesta milteipä samalla tasolla kuin baptistilahko ja joka tapauksessa korkeammassa arvossa kuin pelastusarmeija⁷⁸. Enkä voi kuvitella muuta kuin että monien, jotka sydämensä pohjasta surkuttelevat ja sadattelevat tätä epäuskon edistymistä, on lohdullista tietää, etteivät nämä vastaleivotut aatteet ole ulkomaista alkuperää eikä niitä ole varustettu merkinnällä *Made in Germany** kuten niin monet muut jokapäiväiset käyttöesineet, vaan että ne ovat päinvastoin vanhaa englantilaista alkuperää ja että niiden brittiläiset luojat menivät pari vuosisataa sitten hyvän matkaa pitemmälle kuin heidän nykyiset jälkeläisensä.

Todellakin, mitä muuta agnostisismi on kuin ilmeikästä lanca-shirelaista sanaa käyttäksämme »häveliästä» materialismia? Agnostikon luonnonkäsitys on läpeensä materialistinen. Koko luonto, maailma on omien lakiensa alainen ja sulkee ehdottomasti pois kaiken ulkoisen vaikutuksen. Mutta, lisää agnostikko varovaisesti, me emme kykene todistamaan, onko olemassa vai ei joku korkeampi olento tuntemamme maailman tuolla puolen. Tällä varauksella saattoi olla arvonsa niihin aikoihin, jolloin Laplace Napoleonin kysyessä, miksei suuren astronomin teoksessa »Tutkielma taivaan mekaniikasta» ole edes mainittu luojaa, vastasi ylväästi: »Je n'avais par besoin de cette hypothèse»**. Mutta nykyään kuvamme maailmankaikkeudesta ja sen kehittymisestä ei jätä kerrassaan mitään tilaa enempää luojalle kuin valtiaallekaan. Mikäli kuitenkin tahdottaisiin olettaa olevaksi jokin koko olemassaolevasta maailmasta irrallinen korkein olento, niin sellainen olettaus olisi jo sinänsä ristiriitainen ja lisäksi, kuten minusta näyttää, uskovaisten ihmisten tunteiden aiheetonta loukkaamista.

Agnostikkomme myöntää niin ikään, että koko tietämyksemme perustuu niihin ilmoituksiin, jotka saamme aistimiemme kautta. Mutta, hän lisää, mistä tiedämme antavatko aistimme meille oikean kuvan havaitsemistaan olioista? Ja edelleen hän ilmoittaa meille, että olioista tai niiden ominaisuuksista puhuessaan hän tarkoittaa todellisuudessa vain niitä vaikutelmia, joita oliot ovat hänen aisteihinsa tehneet, eikä itse näitä olioita ja niiden ominaisuuksia, sillä niistä hän ei voi tietää mitään varmaa. Se onkin käsityskanta, johon

* Valmistettu Saksassa. *Toim.*

** »En tarvinnut sellaista hypoteesia». *Toim.*

on näköjään vaikea päästä käsiksi pelkällä todistelulla. Mutta ennen kuin ihmiset todistelevat, he toimivat. »Im Anfang war die Tat.»* Ja inhimillinen toiminta oli ratkaisut vaikeuden jo kauan ennen kuin inhimillinen viisastelu sen keksi. Vanukas koetellaan syömällä se. Kun käytämme hyväksemme olioita niissä havaitsemiemme ominaisuuksien mukaisesti, silloin asetamme varmalle koetukselle aistihavaintojemme oikeellisuuden tai virheellisyyden. Jos nämä havainnot ovat olleet väärä, silloin täytyy myös kyseisen olion käytettävyydestä tekemämme päätelmän olla väärä, ja sellaisen käyttämisyrityksemme täytyy epäonnistua. Mutta jos saavutamme tarkoituksemme, jos huomaamme, että olio vastaa siitä samaamme käsitystä ja olion käyttö antaa odotetun tuloksen, niin tämä on silloin myönteisenä todistuksena siitä, että oliosta ja sen ominaisuuksista saamamme aistihavainnot käyvät näissä puitteissa yhteen ulkopuolellemme olevan todellisuuden kanssa. Jos taas huomaamme, että olemme erehtyneet, niin silloin useimmiten ei kestä kauan, kun löydämme syyn siihen; huomaamme, että yrityksemme perustana ollut aistimus oli joko sinänsä epätäydellinen ja pinnallinen tai se kytkeytyi muiden aistimusten tuloksiin tavalla, joka ei vastaa todellista asiointilaa; sanomme sitä virhepäätelmäksi. Niin kauan kuin kehitämme ja käytämme aistejamme oikein ja pysymme toimintatavoissamme oikealla tavalla tehtyjen ja käytettyjen aistihavaintojen asettamisissa puitteissa, niin kauan huomaamme, että toimintojemme menestyminen todistaa aistihavaintojemme olevan yhtäpitäviä aistimiemme olioiden aineellisen luonteen kanssa. Mikäli tiedämme, tähän saakka meidän ei ole ollut ainoassakaan tapauksessa pakko päätyä siihen johtopäätökseen, että tieteellisesti tarkistetut aistihavaintomme synnyttävät aivoissamme ulkomaailmasta sellaisia mielteitä, jotka luonteeltaan poikkeavat todellisuudesta, tai että ulkomaailman ja aistihavaintojemme välillä on synnynnäinen ristiriita.

Mutta nyt tulee uskantilainen agnostikko ja sanoo: niin, me voimme kenties oikein havaita jonkin olion ominaisuudet, mutta minäkään aistimis- tai ajatusprosessin kautta emme voi käsittää itse oliota. Tämä olio sinänsä on tietämyksemme tuolla puolen. Tähän on jo Hegel kauan sitten vastannut: jos tunnette olion kaikki ominaisuudet, niin tunnette myös itse olion; tällöin jää jäljelle vain se tosiasia, että kyseinen olio on olemassa meidän ulkopuolellemme, ja heti kun aistimme ovat ilmoittaneet teille tämän tosiasian, te olette täydellisesti käsittäneet kyseisen olion, tuon Kantin kuuluisan tiedostamattomissa olevan olion sinänsä. Nyt voimme tähän lisätä vain, että Kantin aikoina tietomme luonnon olioista oli vielä niin katkelmallista, että kussakin niissä saatettiin olettaa vielä jotakin erikoista salaperäistä oliota sinänsä. Mutta sittemmin nämä käsittämättömät oliot on toinen toisensa jälkeen luonnontieteen jättimäisen edistyksen ansiosta

* »Alussa oli teko» (Goethe. »Faust», 1. osa, kolmas kohtaus (»Faustin työhuone»)). Toim.

käsitetty, analysoitu ja enemmänkin — *uusinnettu*. Ja minkä me itse voimme tehdä, sitä emme varmastikaan voi sanoa tiedostamattomaksi. Vuosisatamme alkupuolen kemialle olivat orgaaniset aineet sellaisia salaperäisiä olioita. Nyt olemme oppineet tuottamaan niitä toisen toisensa jälkeen kemiallisista alkuaineista ja ilman orgaanisten prosessien apua. Nykyaikainen kemia julistaa: kun jonkin, minkä tahansa esineen kemiallinen koostumus tunnetaan, niin tuo esine voidaan koota alkuaineista. Olemme tosin vielä kaukana korkeimpien orgaanisten aineiden, ns. valkuaisaineiden rakenteen tarkasta tuntemuksesta, mutta ei ole kerrassaan mitään perusteita luulla, ettemme edes vuosisatojenkaan kuluttua voisi saavuttaa tätä tuntemusta ja valmistaa sen avulla keinotekoisia valkuaisia. Ja kun pääsemme niin pitkälle, silloin olemme samalla luoneet myös orgaanista elämää, sillä elämä alimmista korkeimpiin muotoihinsa saakka ei ole mitään muuta kuin valkuaisaineiden normaalia olomuotoa.

Mutta tehtyään nämä muodolliset varaukset, agnostikkomme puhuu ja toimii aivan kuin parkkiintunut materialisti, mikä hän pohjimaltaan onkin. Hän saattaa sanoa: mikäli *me* tiedämme, materiaa ja liikettä eli kuten nyt sanotaan, energiaa ei voida luoda eikä hävittää, mutta meillä ei ole mitään todisteita siitä, ettei niitä molempia ole jonakin tuntemattomana aikana luotu. Mutta jos yritätte jossakin tietyssä tapauksessa käyttää tätä myönnytystä häntä vastaan, niin hän oitis kehottaa teitä vaikenemaan. Vaikka hän myöntää in abstracto* spiritualismin mahdolliseksi, niin in concreto** hän ei tahdo tietää siitä mitään. Hän sanoo teille: sikäli kuin tiedämme ja voimme tietää, ei ole olemassa mitään maailmankaikkeuden luoja taikka valtiasta; materia ja energia eivät tietääksemme ole luotavissa eivätkä hävitettävissä; meille ajattelu on vain energian muoto, aivojen toimintaa; kaikessa, minkä me tiedämme, päädytään siihen, että aineellista maailmaa hallitsevat muuttumattomat lait jne. jne. Siis mikäli hän on tieteen kannalla ja mikäli hän jotakin tietää, hän on materialisti, mutta tieteesä ulkopuolella, niillä aloilla, missä hän ei ole oikein kotonaan, hän kääntää tietämättömyytensä kreikaksi ja sanoo sitä agnostisismiksi.

Yksi seikka näyttää joka tapauksessa varmalta: siinäkin tapauksessa, että olisin agnostikko, en voisi tässä kirjasessa hahmoteltua historiankäsitystä nimittää »historialliseksi agnostisismiksi». Uskovaiset ihmiset tekisivät minusta pilkkaa, ja agnostikot kysyisivät suuttuneina, pilailenko heidän kustannuksellaan. Niinpä toivonkin, ettei myöskään brittiläinen »respektabiliteetti» ole kovin kauhistunut, jos englannin kielessä, samoin kuin monissa muissakin kielissä käytän sanoja »historiallinen materialismi» tarkoittamaan sitä käsitystä maailmanhistorian kulusta, joka pitää kaikkien tärkeiden historiallisten tapahtumien perimmäisenä syynä ja ratkai-

* — yleisesti (katsoen), periaatteessa. *Toim.*

** — todellisuudessa. *Toim.*

sevana liikkeellepanevana voimana yhteiskunnan taloudellista kehitystä, tuotanto- ja vaihtotavan muutoksia, siitä johtuvaa yhteiskunnan jakautumista eri luokkiin ja näiden luokkien keskinäistä taistelua.

Saan kenties sitäkin helpommin anteeksi, kun todistan, että historiallisesta materialismista voi koitua hyötyä jopa brittiläiselle respektabiliteetillekin. Olen viitannut siihen tosiasiaan, että neljä tai viisikymmentä vuotta sitten jokaisesta Englantiin asettuneesta sivistyneestä ulkomaalaisesta oli epämieluisaa se, minkä täytyi näyttää hänestä Englannin »respektaabelin» keskiluokan uskonnolliselta tekopyhyydeltä ja pinttyneisyydeltä. Näytän kohta toteen, ettei Englannin silloinen respektaabeli keskiluokka ollut sentään vallan niin tyhmä kuin intelligentistä ulkomaalaisesta tuntui. Tuon luokan uskonnolliset tendenssit ovat selitettävissä.

Kun Eurooppa oli päässyt keskiajasta, sen vallankumouksellisena aineksena oli nouseva kaupunkiporvaristo. Tunnustettu asema, jonka se oli valloittanut itselleen keskiajan feodaalijärjestelmän puitteissa, oli jo käynyt liian ahtaaksi porvariston paisumisvoimalle. Porvariston vapaa kehitys ei enää sopinut yhteen feodaalijärjestelmän kanssa, feodaalijärjestelmän täytyi kaatua.

Mutta feodaalijärjestelmän suurena kansainvälisenä keskuksena oli roomalaiskatolinen kirkko. Kaikista sisällissodista huolimatta se yhdisti koko feodaalisen Länsi-Euroopan yhdeksi suureksi poliittiseksi kokonaisuudeksi, joka oli niin eriuskoisen kreikkalaiskatolisen kuin muhamettilaisenkin maailman vastakohtana. Se ympäröi feodaalilaitoksen jumalallisen armon sädekehällä. Oman hierarkiansa se oli pystyttänyt feodaalisen mallin mukaan, ja se oli vihdoin suurin kaikista feodaalierhoista, sillä vähintään kolmannes kaikesta katolisesta maomaisuudesta kuului sille. Ennen kuin kussakin maassa voitiin käydä maallisen feodalismien kimppuun, oli kukistettava tämä feodalismien pyhitetty keskusjärjestö.

Mutta porvariston nousun ohella edistyi askel askeleelta tieteen valtava kehitys. Jälleen ryhdyttiin tutkimaan astronomiaa, mekaniikkaa, fysiikkaa, anatomiaa ja fysiologiaa. Kehittääkseen teollisuustuotantoaan porvaristo tarvitsi tiedettä, joka tutkisi luonnon aineiden ominaisuuksia ja luonnonvoimien käyttömuotoja. Mutta siihen saakka tiede oli ollut kirkon nöyrä palvelija, jonka ei ollut sallittu ylittää uskon asettamia rajoja — lyhyesti sanoen se oli ollut kaikkea muuta kuin tiedettä. Nyt kapinoi tiede kirkkoa vastaan; porvaristo tarvitsi tiedettä ja osallistui kapinaan.

Olen täten kosketellut vain kahta niistä kohdista, joissa kohoamaan pyrkivän porvariston täytyi törmätä vastakkain silloisen kirkon kanssa; mutta se riittää todistamaan ensiksikin, että nimenomaan porvaristo oli se luokka, joka oli eniten mukana taistelussa katolisen kirkon mahtiasemaa vastaan, ja toiseksi, että kaiken feodalisminvastaisen taistelun täytyi silloin verhoutua uskonnolliseen vaippaan ja kohdistua ensi kädessä kirkkoa vastaan. Mutta vaikka sotahuudot

kajauttivat yliopistot ja kaupunkien ammatinharjoittajat, niin se herätti väistämättömästi voimakasta vastakaikua maaseudun väestöjoukoissa, talonpoikien keskuudessa, jotka kaikkialla kävivät ankaraa taistelua hengellisiä ja maallisia feodaalierrojaan vastaan, itse asiassa taistelua olemassaolostaan.

Euroopan porvariston pitkälinen feodalisminvastainen taistelu saavutti huippunsa kolmessa suuressa ratkaisevassa yhteentörmäyksessä.

Ensimmäisenä oli se mitä sanotaan Saksan uskonpuhdistukseksi. Kun Luther kehotti kapinoimaan kirkkoa vastaan, oli vastauksena kaksi poliittista kapinaa: ensin Franz von Sickingenin johtama alhaisaatelikapina 1523 ja sitten suuri talonpoikaissota 1525. Molemmat tukahdutettiin, mikä johtui ensi sijassa asiasta eniten kiinnostuneen osapuolen, kaupunkiporvariston, epäroinnistä, jonka syitä emme voi tässä tarkastella. Siitä lähtien taistelu laimeni eri ruhtinaiden ja keisarillisen keskusvallan väliseksi kärhämäksi, minkä seurauksena Saksa pyyhkäistiin pariin vuosisadaksi pois Euroopan poliittisesti toimivien kansakuntien joukosta. Lutherin uskonpuhdistus antoi kuitenkin uuden uskonnon — juuri sellaisen kuin absoluuttinen monarkia tarvitsi. Koillis-Saksan talonpojat olivat tuskin ehtineet kääntyä luterilaisuuteen, kun heidät alennettiin vapaiden miesten asemasta maaorjiksi.

Mutta missä Luther epäonnistui, siinä Calvin voitti. Hänen dogminsa vastasi silloisten porvarien rohkeimman osan vaatimuksia. Hänen armonvalintaoppinsa ilmaisi uskonnollisessa muodossa sen tosiasian, että kaupallisen kilpailun maailmassa menestys tai vararikko ei riipu yksilön toiminnasta tai taidosta, vaan hänestä riippumattomista seikoista. »Määräävänä ei ole jonkun ihmisen tahto tai toiminta, vaan armo», ts. mahtavien, mutta tuntemattomien taloudellisten voimien armo. Ja tämä oli aivan totta erittäinkin taloudellisen mullistuksen aikana, jolloin uudet kauppatiet ja -keskukset syrjäyttivät kaikki entiset, Amerikka ja Intia avautuivat maailmalle ja jolloin yksinpä vanhat kunnioitetuimmat taloudelliset uskonkappaleetkin — kullan ja hopean arvot — järkkyivät ja romahtivat. Calvinin kirkkojärjestys oli lisäksi läpeensä demokraattinen ja tasavaltainen; mutta saattoivatko maalliset valtakunnat jäädä kuninkaiden, piispojen ja feodaalierrojen alaisiksi siellä, missä jumalan valtakunta jo oli tasavaltaitettu. Kun saksalainen luterilaisuus muodostui Saksan ruhtinaiden käteväksi työkaluksi, niin kalvinismi perusti tasavallan Hollantiin ja vahvat tasavaltalaispuolueet Englantiin ja eritoten Skotlantiin.

Kalvinismista sai porvariston toinen suuri kapina valmiin taisteluteoriansa. Tämä kapina puhkesi Englannissa. Kaupunkien porvaristo pani sen alulle, ja maaseudun keskivarakkaat talonpojat (yeomanry) veivät sen voittoon. Omituista kyllä: kaikissa kolmessa suuressa porvariston kapinassa talonpojat ovat olleet taisteluarmeijana, ja juuri talonpojat ovat se luokka, joka taisteltuaan voiton

joutuu väistämättömästi perikatoon tuon voiton taloudellisten seurausten vuoksi. Sadan vuoden kuluttua Cromwellin jälkeen Englannin yeomanry oli miltei tyyten hävinnyt. Ja kuitenkin vain siksi että tämä yeomanry ja kaupunkien *plebeij*iaines puuttuivat asiaan, taistelu käytiin ratkaisevaan loppuun asti ja Kaarle I joutui mestauslavalle; yksin porvaristo ei olisi tähän pystynyt. Jotta porvaristo olisi saanut edes ne voiton hedelmät, jotka silloin olivat kypsät korjattaviksi, vallankumousta oli jatkettava huomattavasti pitemmälle tätä tavoitetta — aivan niin kuin Ranskassa 1793 ja Saksassa 1848. Se näyttää todellakin olevan eräs porvarillisen yhteiskunnan kehityslaki.

Tätä vallankumouksellisen toiminnan liiallisuutta seurasi väistämätön taantumus, joka vuorostaan meni sitä kohtaa pitemmälle, jossa se olisi vielä voinut pysyä pystyssä. Monien horjumisten jälkeen vakiintui vihdoin uusi tasapainotila, joka oli myöhemmän kehityksen lähtökohtana. Englannin historian suurenmoinen kausi, jota respektabiliteetti nimitti »suurkapinaksi», ja sitä seuranneet taistelut päättyivät vuoden 1689 verraten vähäpätöiseen tapahtumaan, jota liberaalishenkinen historiantkirjoitus nimittää »mainioksi vallankumoukseksi»⁷⁹.

Uusi lähtökohta oli nousevan porvariston ja entisten feodaalisten suurmaanomistajien kompromissi. Viimeksi mainitut, vaikka heitä silloin kuten nytkin sanottiin aristokratiaksi, olivat jo täyttäneet päätulemassa kansakunnan ensimmäisiksi porvareiksi, vieläpä paljokaikaisemmin kuin Ranskan Louis-Philippe. Englannin onneksi vanhat feodaaliparonit olivat tappaneet toisiaan Ruusujen sodissa⁸⁰. Heidän jälkeläisensä, vaikka olivatkin enimmäkseen samojen vanhojen sukujen vesoja, polveutuivat kuitenkin niin kaukaisista sukuhaaroista, että muodostivat aivan uuden ryhmäkunnan. Tavoiltaan ja pyrkimyksiltään he olivat enemmänkin porvareita kuin feodaalierhoja. He tunsivat mainiosti rahan arvon ja alkoivat oitis paisuttaa maankorkoaan karkottaen sadoittain pienvuokraajia ja korvaamalla heidät lampailla. Henrik VIII teki porvareista joukoittain uusia maalordeja lahjoittelemalla ja myymällä pilkkahintaan kirkon tiluksia; samaan tulokseen johti suurtilojen takavarikointi, jota jatkui keskeytyksittä 1600-luvun loppuun asti, ja noiden tilojen jakaminen sitten nousukkaille tai puolinousukkaille. Siksi Englannin »aristokratia» ei olekaan Henrik VII:n ajoista alkaen vastustanut teollisuustuotannon kehitystä, vaan on päinvastoin koettanut hyötyä siitä. Niin ikään osa suurmaanomistajista on taloudellisten ja poliittisten etujen kannustamana ollut aina valmis toimimaan yhdessä finanssi- ja teollisuusporvariston johtomiesten kanssa. Näin ollen vuoden 1689 kompromissi oli helposti aikaansaataavissa. Poliittiset suursaalit — hyväpalkkaiset virat ja tuottavat toimipaikat — jäivät isoille maa-aatelissuvuille sillä ehdolla, että ne ottavat riittävässä määrin varteen finanssitoimia, teollisuutta ja kauppaa harjoittavan keskiluokan taloudelliset intressit. Nämä taloudelliset

intressit olivat jo silloin kyllin voimakkaita; ne määräivät viime kädessä kansakunnan yleisen politiikan. Saatettiin riidellä yksityisistä kysymyksistä, mutta aristokraattinen oligarkia tiesi liiankin hyvin, kuinka erottamattomasti sen oma taloudellinen menestys oli sidoksissa teollisuus- ja kauppaporvariston menestymiseen.

Siitä lähtien porvaristo oli Englannin hallitsevien luokkien vaatimaton, mutta tunnustettu osa. Kaikkien muiden hallitsevien luokkien tavoin se oli kiinnostunut työtätekevän kansan suurten joukkojen kurissapitämisestä. Kauppias tai tehtailija oli liikeapulaisiinsa, työläisiinsä ja palveluskuntaansa nähden leipäherran, eli — kuten Englannissa vielä hiljattain sanottiin — »luonnollisen esimiehen» asemassa. Hänen oli saatava heidät tekemään mahdollisimman paljon ja mahdollisimman hyvää työtä ja sitä varten hänen tuli kasvat-
taa heitä asianmukaiseen nöyryyteen. Itse hän oli uskonnollinen. Uskonnon lipun alla hän oli voittanut kuninkaan ja lordit. Pian hän havaitsi tämän uskonnon myös keinoksi, jolla saattoi muokata luonnollisten alamaistensa mielenlaatua ja tehdä heidät kuuliaisiksi leipäherrojensa käskyille, herrojensa, jotka jumalan tutkimaton aivoitus oli asettanut heidän esimiehikseen. Sanalla sanoen, englantilainen porvari oli nyt mukana pitämässä kurissa »alempia säätyjä», tuotannollista työtä tekevää suurta kansanjoukkoa, ja uskonnon vaikutusta käytettiin tuolloin yhtenä keinona.

Mutta oli vielä toinenkin seikka vahvistamassa porvariston uskonnollisia taipumuksia: materialismin nousu Englannissa. Tämä uusi oppi ei ainoastaan saanut hurskasta keskisäätyä kauhun valtaan, vaan jopa esiintyi filosofianakin, joka sopii vain oppineille ja sivistyneille suuren maailman ihmisille päinvastoin kuin uskonto, joka on kyllin hyvä sivistymättömien suurelle joukolle, porvaristo mukaan luettuna. Tämä oppi astui Hobbesin seurassa näyttämölle kuninkaan kaikkivallan puolustajana ja kehotti absoluuttista monarkiaa pitämään alallaan tuota puer robustus sed malitiosus*, ts. kansaa. Hobbesin seuraajatkin — Bolingbroke, Shaftesbury ym. — säilyttivät materialismin uuden deistisen muodon aristokraattisena esoteerisena** oppina, ja siksi porvaristo ei vihannut sitä ainoastaan uskonnollisen keretteliäisyyden, vaan myös sen porvarisvastaisten poliittisten yhteyksien takia. Tämän mukaisesti juuri protestanttiset lahkot, jotka olivat antaneet lipun ja miehistön taisteltaessa Stuarteja vastaan, olivat myös — vastakohtana aristokratian materialismille ja deismille — edistyksellisen keskiluokan pääasiallisena taisteluvoimana ja muodostavat vielä tänäkin päivänä »suuren liberaalisen puolueen» selkärangan.

Tällä välin materialismi kulkeutui Englannista Ranskaan, missä se kohtasi toisen kartesiolaisuudesta⁸¹ alkunsa saaneen materialisti-

* — rotevaa, mutta kuritonta poikaa. Hobbesin »Kansalaisesta»-kirjan esipuheesta. *Toim.*

** — vain »vihityille» tarkoitettu, muilta salattu. *Toim.*

sen filosofian koulukunnan ja sulautui yhteen sen kanssa. Ranskasakin materialismi pysyi alussa yksinomaan aristokratian oppina. Sen vallankumouksellinen luonne tuli kuitenkin pian esiin. Ranskalaiset materialistit eivät rajoittuneet arvostelevaan pelkästään uskonnon asioita. He arvostelivat kaikkea tieteellistä perinnettä ja aikansa kaikkia poliittisia laitoksia. Todistaakseen teoriansa yleisen käyttökelpoisuuden he valitsivat lyhimmän tien: sovelsivat sitä rohkeasti kaikkiin tiedon kohteisiin siinä jättiläisteoksessaan, »Encyclopédiessa», jonka mukaan he saivat sittemmin nimensä. Sitten materialismi tuli muodossa taikka toisessa — joko avoimesti julistettuna materialismina tai deisminä — Ranskan koko sivistyneen nuorison maailmankatsomukseksi, jopa siinä määrin, että tuo Englannin rojalistien perustama oppi antoi Ranskan suuren vallankumouksen aikana Ranskan tasavaltalaisille ja terroristeille teoreettisen lipun ja »Ihmisoikeuksien julistuksen»⁸² tekstin.

Ranskan suuri vallankumous oli tosin porvariston kolmas kapina, mutta se oli ensimmäinen, joka oli tyyten luopunut uskonnollisuuden vaipasta ja jossa taistelua käytiin avoimesti poliittisella maaperällä. Se oli niin ikään ensimmäinen kapina, jossa todella taisteltiin loppuun asti, siihen kunnes toinen taisteleva puoli, aristokratia, oli tuhottu ja toinen puoli, porvaristo, oli saanut täydellisen voiton. Englannissa vallankumouksen edellisten ja sen jälkeisten instituutioiden rikumaton jatkuvuus sekä suurmaanomistajien ja kapitalistien välinen kompromissi saivat ilmauksensa aikaisemman oikeudenkäytön jatkuvuudessa ja feodaalisten lain muotojen pitämisessä edelleen kunniaissa. Ranskassa vallankumous mursi menneisyyden perinteet kokonaan, pyyhkäisi pois feodalismien viimeisetkin jätteet ja sopeutti Code civil'issä⁸³ mestarillisesti uusiin kapitalistisiin oloihin vanhan roomalaisen oikeuden — jossa miltei täydellisinä ilmenivät ne juridiset suhteet, jotka johtuivat Marxin »tavarantuotannoksi» nimittämästä taloudellisesta kehitysteestä; niin mestarillisesti, että tuo kumouksellinen ranskalainen lakikirja on vielä nykyäänkin kaikissa muissa maissa, Englannissakin, esikuvana omistusoikeutta uudistettaessa. Älkäämme kuitenkaan unohtako tässä yhteydessä erästä seikkaa. Vaikka englantilainen oikeus ilmaisee kapitalistisen yhteiskunnan taloudelliset suhteet yhä edelleenkin barbaarisella feodaalikielillä, joka vastaa ilmaisemiaan asioita yhtä vähän kuin englannin kielen kirjoitus sen ääntämisestä — vous écrivez Londres et vous prononcez Constantinople*, sanoi muuan ranskalainen, — niin sittenkin vain tämä sama englantilainen oikeus on säilyttänyt muuttumattomana ja juurruttanut Amerikkaan ja siirtomaihin sen, mikä on parasta siinä persoonallisessa vapaudessa, paikallisessa itsehallinnossa ja kaikelta muulta vieraalta paitsi tuomioistuinten sekaantumiselta turvaavassa koskemattomuudessa, lyhyesti niissä muinaisgermaanisissa vapauksissa, jotka absoluuttisen monarkian aikana on mantereil-

* — te kirjoitatte Lontoo ja äännätte Konstantinopoli. *Toim.*

nessa Euroopassa tyyten menetetty ja joita ei näihin saakka ole missään valloitettu kokonaisuudessaan takaisin.

Palatkaamme kuitenkin brittiläisiin porvareihimme. Ranskan vallankumous antoi niille mainion tilaisuuden tuhota mannermaisten monarkioiden avulla Ranskan merikauppa, vallata Ranskan siirtomaita ja tehdä loppu Ranskan viimeisistäkin pyrkimyksistä esiintyä kilpailijana merellä. Tämä oli yksi niistä syistä, jotka saivat Englannin porvariston taistelemaan Ranskan vallankumousta vastaan. Toisena syynä oli se, että tuon vallankumouksen menettelytavat olivat brittiläiselle porvarille varsin vastenmielisiä. Ei vain sen »kirottu» terrorismi, vaan jo se että vallankumous yritti saattaa porvariston herruuden äärimmilleen. Mitäpä brittiporvari saattoi tehdä ilman aristokratiaansa, joka opetti sille käytöstapoja — ne olivatkin sen mukaiset — keksi sille muoteja ja toimitti upseereita armeijalle, tuolle kotimaan sisäisen järjestyksen ylläpitäjälle ja laivastolle, uusien siirtomaa-alueiden ja uusien markkinoiden valloittajalle? — Porvariston keskuudessa oli tosin edistyksellisenä vähemmistönä niitä, jolle ei ollut sanottavampaa etua kompromissista. Tämä vähemmistö muodostui pääasiassa vähävaraisemmasta keskiluokasta ja suhtautui myötämielisesti vallankumoukseen, mutta sillä ei ollut voimaa parlamentissa.

Siis mitä enemmän materialismi muodostui Ranskan vallankumouksen uskontunnustukseksi, sitä lujemmin jumalaapelkääväinen englantilainen porvari piti kiinni uskonnostaan. Eivätkö Pariisin kauhunajat olleet osoituksena siitä, mitä seuraa, kun kansa menettää uskontonsa? Mitä laajemmalle materialismi levisi Ranskasta naapurimaihin ja mitä enemmän sitä vahvistivat muut samanhenkiset teoreettiset virtaukset, etenkin saksalainen filosofia; mitä enemmän materialismi ja ylipäänsä vapaa-ajattelu todella tuli sivistyneen ihmisen välttämättömäksi tunnusmerkiksi mannermaalla, sitä itsepintaisemmin Englannin keskiluokka piti kiinni moninaisista uskontunnustuksistaan. Kaikki ne olivat jyrkästi uskonnollisia, kristillisiä tunnustuksia, niin suuresti kuin ne saattoivatkin poiketa toisistaan.

Samaan aikaan kuin vallankumous varmisti Ranskassa porvariston poliittisen voiton, Watt, Arkwright, Cartwright ja muut panivat Englannissa alulle teollisen vallankumouksen, joka siirsi taloudellisten voimien painopisteen täydellisesti. Porvariston rikkaus kasvoi nyt verrattomasti nopeammin kuin maaylimystön. Porvariston omassa piirissä finanssiaristokratia, pankkiirit ym. joutuivat tehtailijoihin verraten yhä enemmän taka-alalle. Vuoden 1689 kompromissi ei vastannut enää osapuolten keskinäistä asemaa niiden muutostenkauden jälkeen, joita siihen oli tehty vähin erin porvariston hyväksi. Näiden osapuolten luonne oli niin ikään muuttunut: vuoden 1830 porvaristo oli hyvin erilaista verrattuna edellisen vuosisadan porvaristoon. Poliittinen valta, joka edelleenkin oli ylimystöllä ja jota tämä käytti uuden teollisuusporvariston pyyteiden vastustamiseen,

joutui ristiriitaan uusien taloudellisten intressien kanssa. Oli alettava uusi taistelu aristokratiaa vastaan, ja se saattoi päättyä vain uuden taloudellisen mahdin voittoon. Vuoden 1830 Ranskan vallankumouksen vaikutuksesta suoritettiin ensiksi parlamentti uudistus⁸⁴ kaikesta vastustuksesta huolimatta. Se antoi porvaristolle tunnustetun ja vahvan aseman parlamentissa. Sitä seurasi viljalakien poistaminen⁸⁵, joka kerta kaikkiaan antoi porvaristolle, etenkin sen toimeliaimmalle osalle, tehtailijoille ylivallan maa-aristokratiaan nähden. Se oli mitä suurin, mutta myös viimeinen voitto, jonka porvaristo saavutti yksinomaan omaksi hyödykseen. Kaikki myöhemmät voittonsa sen oli jaettava uuden yhteiskunnallisen mahdin kanssa, joka alussa oli sen liittolainen, mutta myöhemmin kilpailija.

Teollinen vallankumous oli luonut suurten teollisuuskapitalistien luokan. Mutta samalla se oli luonut myös paljon runsaslukuisemman tehdastyöläisten luokan. Tämä luokka kasvoi lukumäärältään jatkuvasti sitä mukaa kuin teollinen vallankumous valtasi tuotannon alan toisensa jälkeen. Sen lukumäärän kasvaessa kasvoi sen voimakin, ja tämä voima ilmeni jo v. 1824, jolloin se pakotti vastaanhan- goittelevan parlamentin kumoamaan yhdistymisvapautta vastaan kohdistuvat lait⁸⁶. Parlamenttireformin puolesta käydyn agitaation aikana työläiset olivat reformipuolueen radikaalina siipenä. Kun vuoden 1832 lailla heiltä riistettiin äänioikeus, he esittivät vaatimuksensa »Kansankartassa» (people's charter)⁸⁷ ja järjestäytyivät riippumattomaksi chartistipuolueeksi, suuren porvarillisen Anti-Corn-Law-League⁸⁸ vastapainoksi. Chartistipuolue oli aikamme ensimmäinen työväenpuolue.

Sitten helmi- ja maaliskuussa 1848 puhkesivat mannermaan vallankumoukset, joissa työväki näytteli niin merkittävää osaa ja esitti, ainakin Pariisissa, vaatimukset, jotka olivat kerrassaan sopimattomia kapitalistisen yhteiskunnan kannalta katsoen. Sitten seurasi yleinen taantumus. Ensimmäinen chartistien tappio huhtikuun 10. päivänä 1848⁸⁹, sitten Pariisin työläiskapinan nujertaminen saman vuoden kesäkuussa⁹², edelleen vuoden 1849 epäonnistumiset Italiassa, Unkarissa, Etelä-Saksassa ja vihdoin Louis Bonaparten Pariisista joulukuun 2. päivänä 1851 saama voitto⁹⁰. Näin oli ainakin joksikin ajaksi karkotettu työväen vaatimusten mörkö, mutta mitä se olikaan maksanut! Jos siis brittiläinen porvaristo oli jo aikaisemmin vakuutunut siitä, että rahvas on välttämättä pidettävä mieleltään uskonnollisena, niin kuinka paljon kipeämpänä sen täytyikään tuntea tämä välttämättömyys kaikkien näiden kokemusten jälkeen! Piittaamatta vähääkään mannermaisten kumppaniensa ivanaurusta se käytti vuodesta toiseen kymmeniä tuhansia alempien säätyjen evankelioimiseen. Se ei tyytynyt omaan uskonnolliseen koneistoonsa, vaan kääntyi veli Jonathanin, uskonnollisen liiketoiminnan suurimman silloisen organisaattorin, puoleen ja toi Amerikasta revivalismin, Moodyn, Sankeyn jne.⁹¹; se otti lopulta vastaan jopa pelastusarmeijankin vaarallisen avun, pelastusarmeijan, joka ottaa uudestaan käyttöön

alkukristillisyyden propagandakeinot, kääntyy köyhien kuten jumalan valittujen puoleen, taistelee kapitalismia vastaan omalla uskonnollisella tavallaan ja kasvattaa siten alkukristillisen luokkataistelun ainesta, mikä jonakin päivänä voi muodostua sangen kohtalokkaaksi niille hyvinvoiville henkilöille, jotka nyt käyttävät siihen käteistä rahaa.

Näyttää olevan historiallisen kehityksen laki, ettei porvaristo voi ainakaan pitemmäksi ajaksi vallata missään Euroopan maassa poliittista valtaa niin yksinomaisesti kuin feodaaliylimystö keskiajalla. Ranskassakin, josta feodalismi juurittiin niin täydellisesti pois, porvaristo oli luokkakokonaisuutena vallassa vain lyhyinä ajanjaksoina. Louis-Philippen aikana, 1830—1848, hallitsi vain pieni osa porvaristosta, mutta paljon suurempi osa oli korkean sensuksen avulla estetty käyttämästä äänioikeutta. Toisen tasavallan aikana hallitsi koko porvaristo, mutta vain kolme vuotta; sen kyvyttömyys teki tietä toiselle keisarikunnalle. Vasta nyt, kolmannen tasavallan⁹² aikana, porvaristo kokonaisuutena on ollut parikymmentä vuotta peräsimmässä ja osoittanut ilahduttavia rappeutumisen merkkejä. Pitempiaikainen porvariston herruus on tähän asti ollut mahdollista vain sellaisissa maissa kuin Amerikassa, missä feodalismia ei ole koskaan ollut ja yhteiskunta on alunperin kehittynyt porvarillisella pohjalla. Mutta vieläpä Ranskassa ja Amerikassakin kolkuttavat jo lujasti ovea porvariston seuraajat, työläiset.

Englannissa porvaristolla ei ole ollut jakamatonta valtaa koskaan. Yksinpä vuoden 1832 voittokin jätti miltei poikkeuksetta kaikki korkeat hallintovirat aristokratialle. Miksi rikas keskiluokka salli niin alistuvasti tämän tapahtua, sitä en käsittänyt ennen kuin hra W. A. Forster, liberaali suurtehtailija eräänä päivänä kehotti puheessaan Bardfordin nuorisoa opettelemaan oman menestymisensä vuoksi foki ranskaakin ja kertoi samalla, miten moukkamaiseksi hän tunsu itsensä jouduttuaan valtioministeriksi ja tultuaan seuraan, jossa ranska oli ainakin yhtä tarpeellinen kuin englantia! Keskitasoltaan Englannin silloiset porvarit olivat todellakin aivan sivistymättömiä nousukkaita, joiden oli tahtoen tai tahtomattaan jätettävä aristokratialle kaikki ne korkeimmat hallintovirat, joissa vaadittiin muita ominaisuuksia kuin liikemiesoveluuden höystämää saarelaisrajoittuneisuutta ja saarelaista pöyhistyä*. Loputtomat sanomalehtiväitelyt porvariston sivistyksestä osoittavat vielä nytkin, ettei Englannin keskiluokka vieläkään pidä itseään kyllin hyvänä samaan parasta kasvatusta, vaan etsiskelee itselleen jotakin vaatimatto-

* Ja liikeasioissakin kansallis-övinistinen pullistelu on peräti viheliäinen neuvonantaja. Tavallinen englantilainen tehtailija piti aivan viime aikoihin asti englantilaisen arvoa alentavana puhua jotakin muuta kuin omaa kielteään ja jopa ylvästelikin sillä, että ulkomaiset »köyhät pirut» siirtyvät asumaan Englantiin ja vapauttavat hänet sellaisesta vaivasta kuin tuotteiden myynnistä ulkomaille. Hän ei edes huomannut, että nuo ulkomaalaiset, enimmäkseen saksalaiset, saivat siten käsiinsä suuren osan Englannin ulkomaankaupasta — niin tuon-

mampaa. Niinpä siis viljalakien kumoamisen jälkeenkin tuntui aivan luonnolliselta, että miehet jotka olivat voiton saavuttaneet, Cobdenit, Brightit, Forsterit ym., jätettiin kokonaan virallisen hallituksen ulkopuolelle, kunnes vihdoin parikymmentä vuotta myöhemmin uusi parlamentin reformi⁹³ avasi heille ministeristön ovet. Englannin porvaristo tuntee vielä tänäkin päivänä niin syvästi oman yhteiskunnallisen alemmuutensa, että pitää omalla ja kansan kustannuksella yllä tyhjäntoimittajien paraatikastia, jonka tehtävänä on kansakunnan arvokas edustaminen kaikissa loistavissa tilaisuuksissa, ja tuntee saaneensa osakseen korkeimman kunnian, jos joku porvari havaitaan kyllin arvokkaaksi pääsemään tähän suljettuun korporaatioon joka loppujen lopuksi on porvariston oma aikaansaannos.

Siis teollisuutta ja kauppaa harjoittava keskiluokka ei ollut ennättänyt vielä kokonaan syrjäyttää maa-aristokratiaa poliittisesta vallasta, kun näyttämölle ilmestyi uusi kilpailija, työväenluokka. Chartistiliikettä ja mannermaan vallankumouksia seurannut taantumus ja sen lisäksi Englannin teollisuuden ennennäkemätön laajeneminen 1848—1866 (mikä tavallisesti luetaan yksinomaan vapaakaupan ansioksi, vaikka se onkin paljon enemmän rautateiden, valtamerialusten ja yleensä liikennevälineiden valtavan kehityksen ansiota) taas olivat tehneet työväen riippuvaksi liberaaleista, joiden puolueessa se muodosti radikaalin siiven niin kuin chartistiliikettä edeltäneenä aikanaan. Työläisten äänioikeusvaatimukset kävivät kuitenkin vastustamattomiksi. Samaan aikaan kuin whigit, liberaalien johtajat, yhä arkailivat, Disraeli osoitti etevämmyytensä; hän käytti hyväksi toryille suotuisaa hetkeä saattaen kaupunkivaalipiireissä voimaan äänioikeuden asunnonvuokraajille (household suffrage) ja muuttaen samalla vaalipiirejä. Pian sen jälkeen saatiin voimaan salainen äänestys (the ballot); sitten 1884 household-äänioikeus ulotettiin koskemaan kaikkia, myöskin kreivikunta-vaalipiirejä ja toimitettiin uusi vaalipiirijako, joka tasoitti niitä ainakin jossain määrin. Kaiken tämän ansiosta työväenluokan voima lisääntyi vaaleissa niin vahvasti, että se on nyt valitsijain enemmistönä 150—200 vaalipiirissä. Mutta parlamentaarista järjestelmää parempaa perinteiden

nista kuin viennistäkin — ja että englantilaisten välitön ulkomaankauppa rajoitui vähitellen siirtomaihin, Kiinaan, Yhdysvaltoihin ja Etelä-Amerikkaan. Eikä hän huomannut sitäkään, että nämä saksalaiset kävivät ulkomailla kauppaa toisten saksalaisten kanssa, jotka ajan oloon järjestivät kautta koko maailman ulottuvan kauppasiirtolain verkon. Ja kun Saksa alkoi noin nelisenkymmentä vuotta sitten tosissaan valmistaa tuotteita vientiä varten, se sai näistä saksalaisista kauppa-siirtoloista välikappaleen, joka ihmeteltävällä tavalla auttoi sitä muuttamaan lyhyessä ajassa viljaa vievästä maasta ensiluokkaiseksi teollisuusmaaksi. Silloin vihdoinkin, noin kymmenkunta vuotta sitten, englantilaiselle tehtailijalle tuli hätä käteen, ja hän tiedusteli lähettiläiltään ja konsuleiltaan, mistä oikein johui ettei hän kyennyt enää säilyttämään omia asiakkaitaan. Yksimielinen vastaus oli: 1) te ette opettele asiakkaanne kieltä, vaan vaaditte häntä puhumaan omaa kieltänne, ja 2) te ette edes yritä tyydyttää asiakkaanne tarpeita, tottumuksia ja makua, vaan vaaditte häneltä omienne, englantilaisten, omaksumista.

kunnioituksen koulua ei ole! Kun keskiluokka katsoi hartauden ja kunnioituksen tuntein ryhmää, jota lordi John Manners sanoi piloillaan »vanhaksi aateliksemme», niin työväen joukot katsoivat kunnioitteen ja arvossapitäen silloista niin kutsuttua »parempaa luokkaa», porvaristoa. Ja tosiaankin, brittityöläinen oli viisitoista vuotta sitten esimerkillinen työläinen, jonka kunnioittava suhtautuminen työnantajansa asemaan, itsehillintä ja nöyryys, silloin kun hän esitti vaatimuksiaan, valoivat balsamia niihin haavoihin, joita meidän saksalaisiin *katederisocialistehimme*⁹⁴ olivat iskeneet omien koti- maisten saksalaisten työläisten turmiolliset kommunistiset ja vallankumoukselliset pyrkimykset.

Englantilaiset porvarit olivat kuitenkin hyviä liikemiehiä ja näkivät pitemmälle kuin saksalaiset professorit. He olivat jakaneet valtansa työläisten kanssa vastoin tahtoaan. Chartistiliikkeen aikana he olivat oppineet ymmärtämään, mihin tuo puer robustus sed malitiosus, kansa, kykenee. Sittenmin heidän oli pakko hyväksyä useimmat »Kansankartan» vaatimuksista, ja ne olivat tulleet maan laiksi. Nyt jos milloinkaan kansaa oli pidettävä aisoissa moraalisiin keinoihin. Ja ensimmäisenä ja tärkeimpänä moraalisenä joukkoihin vaikuttamisen keinona pysyi uskonto. Siitä johtui pappisenemmistö kouluhallinnoissa, samoin se että porvaristo verotti yhä enemmän itseään kaikenlaatuisen hurskaan demagogian hyväksi, ritualismista⁹⁵ aina pelastusarmeijaa myöten.

Ja niinpä brittiläinen respektabiliteetti sai voiton mannermaisen porvarin vapaa-ajattelusta ja uskontoon kohdistuneesta välinpitämättömyydestä. Ranskan ja Saksan työläiset olivat tulleet kapi-nallisiksi. Sosialismi oli saastuttanut heidät kokonaan, eivätkä he, sangen painavin perustein, olleet kovinkaan kärkkäitä pitämään kiinni vallan valtaamiskeinojen laillisuudesta. Puer robustus kävi siellä todellakin päivä päivältä yhä enemmän malitiosus. Mitä muuta jäi ranskalaiselle ja saksalaiselle porvarille viimeiseksi apukeinoksi kuin luopua pikkuhiljaa vapaa-ajattelustaan samaan tapaan, kuin julkea pojanviikari luopuu meritaudin yltyessä palavasta sikarista, jolla hän oli rennosti ylvästellyt laivan kannella? Jumalanpilkkajaat tekeytyivät toinen toisensa jälkeen ulkonaisesti hurskaiksi, puhuivat kunnioittavasti kirkosta, sen opeista ja menoista, ja itsekin noudattivat viimeksi mainittuja sikäli kuin niitä ei voitu välttää. Ranskan porvarit lakkasivat syömästä lihaa perjantaisin, ja Saksan porvarit hikoilivat kirkonpenkissään kuunnellessaan loputtoman pitkiä protestanttisia saarnoja. He olivat joutuneet pulaan materialismeineen. »Uskonto on säilytettävä kansaa varten» — siinä viimeinen ja ainoa keino yhteiskunnan pelastamiseksi täydelliseltä perikadolta. Onnettomuudekseen he hoksasivat tämän vasta sitten, kun olivat tehneet kaiken mahdollisen tuhotakseen uskonnon ainiaaksi. Ja silloin koitti hetki, jolloin oli brittiläisen porvarin vuoro ivailla ja huudahtaa heille: »Te narrit, tuon olisin voinut sanoa teille jo pari vuosisataa sitten!»

Pelkään kuitenkin, ettei brittiläisen porvarin uskonnollinen pölkypäisyys eikä mannermaisen porvarin post festum* tapahtunut kääntymyskään kykene pidättämään paisuvaa proletaarista virtaa. Perinne on mahtava jarrutusvoima, se on historian vis inertiae**. Mutta se on vain passiivista, ja siksi sen täytyy jäädä alakynteen. Uskontokaan ei kestä pysyvästi kapitalistisen yhteiskunnan suoja-muurina. Koska oikeudelliset, filosofiset ja uskonnolliset käsityksemme ovat kussakin yhteiskunnassa vallitsevien taloudellisten suhteiden läheisempiä tai kaukaisempia jälkeläisiä, eivät nämä käsitykset voi säilyä pitkälti sen jälkeen, kun taloudelliset suhteet ovat perin-pohjin muuttuneet. Meidän on joko uskottava yliluonnolliseen ilmoitukseen tai myönnettävä, etteivät mitkään uskonnolliset saarnat voi pelastaa luhistuvaa yhteiskuntaa.

Todellakin, myös Englannissa työläiset ovat alkaneet jälleen liikehtiä. Kaikenlaiset perinteet tietysti kahlehtivat heitä. Porvarilliset perinteet: esim. se laajalle levinnyt ennakkoluulo, että voi olla vain kaksi puoluetta, konservatiivinen ja liberaalinen, ja että työväenluokan täytyy muka hankkia vapautuksensa mahtavan liberaalisen puolueen välityksellä. Työläisperinteet: itsenäistä toimintaa tavoittelevien työväen ensimmäisten hapuilevien yritysten ajoilta, esim. se lukuisissa vanhoissa trade unioneissa säilynyt tapa, että erotetaan kaikki ne työläiset, jotka eivät ole käyneet läpi säännön-mukaista oppiaikaa, mikä tietää vain sitä, että jokainen tällainen ammattiyhdistys kasvattaa itselleen omat lakonrikkurinsa. Mutta kaikesta tästä huolimatta Englannin työväenluokka menee eteenpäin, mikä professori Brentanonkin on ollut pakko ilmoittaa karvain mielin katederisocialistisille veljilleen. Se, niin kuin kaikki muukin Englannissa, etenee hitaasti, arvokkain askelin, missä aikailleen, missä osaksi tuloksettomoin, epävarmoin yrityksin. Se kulkee paikoitellen suhtautuen kovin epäluuloisesti sosialismi-sanaan, mutta omaksuen vähitellen itse asian. Se liikehtii ja sen liike tempaa mukaan työläiskerroksen toisensa jälkeen. Tuo liike on ravistanut nyt hereille Lontoon East Endin koulunkäymättömät työläiset kuolon-raskaasta unestaan, ja me kaikki olemme nähneet, minkä kelpo sysäyksen nämä uudet voimat ovat sille vuorostaan antaneet. Ja vaikka liikkeen vauhti ei vastaakaan joidenkin kärsimättömiä odo-tuksia, niin älkööt he unohtako, että juuri työväenluokka säilyttää elävänä englantilaisen kansallisuutteen parhaat puolet ja että ai-noakaan edistysaskel, joka Englannissa kerran on otettu, ei mene koskaan hukkaan. Vaikka entisten chartistien pojat eivät edellä mainituista syistä olleetkaan aivan sellaisia kuin saattoi odottaa, niin näyttää kuitenkin siltä, kuin pojanpojat olisivat isoisiensä veroisia.

* — kirjaimellisesti: juhlan jälkeen, ts. liian myöhään. *Toim.*

** — hitaus-, jatkavuusvoima. *Toim.*

Mutta Euroopan työväenluokan voitto ei riipu yksinomaan Englannista. Sen voi taata vain vähintään Englannin, Ranskan ja Saksan yhteistoiminta⁹⁶. Ranskan ja Saksan työväenliike on hyvän matkaa Englannin työväenliikkeen edellä. Saksassa sen voitollepääsyn ajankohtaa voidaan jopa ennustaa. Sen edistyminen siellä viimeksi kuluneiden 25 vuoden aikana on vertaansa vailla. Se edistyy yhä nopeampaa vauhtia. Kun Saksan porvaristo on osoittanut surkeaa poliittisen kyvyn, kurin, rohkeuden ja tarmon puutetta, niin Saksan työväenluokka on osoittanut, että sillä on runsaasti kaikkia näitä ominaisuuksia. Lähes neljäsataa vuotta sitten Saksa oli Euroopan keskiluokan ensimmäisen suuren nousun lähtökohtana; olisiko-han nykynäkymien ollen mahdotonta, että Saksasta tulee myös Euroopan proletariaatin ensimmäisen suurvoiton näyttämö?

F. Engels

20. huhtikuuta 1892

Julkaisu kirjassa: Friedrich Engels. »Socialism Utopian and Scientific». London, 1892 ja tekijän saksantamana lyhennelmänä aikakauslehdessä »Die Neue Zeit», Bd. 1, №№ 1 ja 2. 1892—1893

*Julkaistaan
aikakauslehden mukaan
Suomennos saksasta*

SOSIALISMIN KEHITYS UTOPIASTA TIETEEKSI ⁷⁰

I

Uudenaikainen sosialismi on sisältönsä puolesta lähinnä tulosta tarkastelusta, joka on kohdistunut toisaalta omistavien ja omistamattomien, palkkatyöväen ja porvariston luokkavastakohtiin nyky-yhteiskunnassa, toisaalta tuotannossa vallitsevaan anarkiaan. Mutta teoreettisen muotonsa puolesta se esiintyy aluksi Ranskan 1700-luvun suurten valistusfilosofien periaatteiden pidemmälle kehitettynä, johdonmukaisempana jatkona. Kuten jokaisen uuden teorian täytyi senkin aluksi lähteä jo olemassa olevasta ajatusaineistosta niin syvällä kuin sen juuret olivatkin aineellisissa, taloudellisissa tosiasioissa.

Suurmiehet, jotka Ranskassa levittivät valistusta tulevaa vallankumousta silmälläpitäen, esiintyivät itsekin äärimmäisen vallankumouksellisesti. He eivät tunnustaneet mitään ulkonaista arvovaltaa, olipa se laadultaan millaista tahansa. Uskontoon, luonnonkäsitukseen, yhteiskuntaan, valtiojärjestykseen — kaikkeen kohdistettiin armoton arvostelu: kaiken tuli todistaa olemassaolonsa oikeutus järjen tuomioistuimen edessä tai hävitä olemattomiin. Ajatteleva ymmärrys asetettiin kaiken ainoaksi mittapuuksi. Se oli aikaa, jolloin maailma Hegelin sanojen mukaan asetettiin päälaelleen* — ensin-

* Hegel sanoo Ranskan vallankumouksesta seuraavaa: »Ajatus, oikeuskäsitys teki itsensä yhdellä iskulla päteväksi, eikä vanha vääryyden rakennelma kyennyt sitä vastustamaan. Nyt on siis laadittu perustuslaki oikeuden ajatuksen mukaisesti ja kaiken olisi nyt perustuttava tälle pohjalle. Niin kauan kuin aurinko on ollut taivaalla ja planeetat sitä kiertäneet, ei vielä ole nähty, että ihminen asettuu pänsä, ts. ajatuksensa varaan ja rakentaa todellisuuden sen mukaan. Anaksagoras on ensimmäisenä sanonut, että nus, järki, hallitsee maailmaa, mutta nyt vasta on ihminen tullut tuntemaan, että ajatuksen olisi hallittava henkistä todellisuutta. Tämä oli ihanaa auringonnousua. Kaikki ajattelevat olennot ovat tätä aikakautta juhlineet. Ylevä liikutus on tuona aikana vallinnut, hengen innoitus on värisyttänyt koko maailmaa, aivan kuin nyt vasta olisi tullut jumaluuden sovitus maailman kanssa.» (Hegel. Philosophie der Geschichte, 1840, S. 535.) — Eikö olisi jo aika saattaa voimaan sosialistilaki^{2a} tuollaisia professori Hegel-vainajan yhteiskuntaa vaarantavia kumousoppeja vastaan?

näkin siinä mielessä, että ihmisen pää ja sen ajattelun luomat oppilauseet vaativat asettamaan ne kaiken inhimillisen toiminnan ja yhteiselämän perustaksi; mutta myöhemmin siinä laajemminkin mielessä, että todellisuus, joka oli ristiriidassa näiden oppilauseiden kanssa, käännettiin kokonaan ylösalaisin. Kaikki siihenastiset yhteiskunta- ja valtiomuodot, kaikki aikansa eläneet käsitykset heitettiin järjettömänä romukoppaan; maailma oli siihen saakka antanut pelkkien ennakkoluulojen johtaa itseään; kaikki entinen ansaitsi vain sääliä ja halveksuntaa. Nyt vasta valkeni päivä, järjen valtakunta; tästä hetkestä alkaen oli ikuinen totuus, ikuinen oikeudenmukaisuus, luontoon perustuva tasavertaisuus ja riistämättömät ihmisoi-keudet työntävä tieltään taikauskon, vääryyden, etuoikeudet ja sarron.

Nyt tiedämme, ettei tuo järjen valtakunta ollut muuta kuin porvariston idealisoitu valtakunta; että ikuisesta oikeudenmukai-suudesta tuli toteutettuna porvarillinen oikeuslaitos; että tasaver-taisuus tyypistyi porvarilliseksi samanarvoisuudeksi lain edessä; että oleellisimmaksi ihmisoikeuksista julistettiin — porvarillinen omai-suus; ja että järjen valtio, Rousseau'n yhteiskuntasopimus, syntyi maailmaan porvarillisena, demokraattisena tasavaltana, eikä se muun-laisena olisi voinutkaan syntyä. Paremmin kuin edeltäjänsäkään eivät 1700-luvun suuret ajattelijat päässeet astumaan yli rajojen, jotka heidän oma aikakautensa oli heille asettanut.

Mutta feodaaliaateliston ja koko muun yhteiskunnan edustajana esiintyvän porvariston vastakkaisuuden rinnalle jäi olemaan yleinen vastakohta riistäjien ja riistettyjen, rikkaiden tyhjäntoimittajien ja työtätekevien köyhien välillä. Tämä seikka juuri antoikin porvaris-ton edustajille mahdollisuuden esiintyä ei vain yhden erityisen luokan, vaan koko kärsivän ihmiskunnan edustajana. Ja enemmänkin. Syntymästään saakka porvaristoa on raskauttanut sen oma vastakohta: kapitalistit eivät tule toimeen ilman palkkatyöläisiä, ja samassa suhteessa kuin keskiajan ammattikuntaporvari kehittyi uuden ajan porvariksi, samassa suhteessa kehittyi myös ammattikunnan kisälli ja ammattikunnan ulkopuolelle jäänyt päiväläinen proletaariksi. Ja vaikkapa porvaristo suurin piirtein saattoikin väittää *aatelistoa vastaan taistellessaan* edustavansa samalla tuon ajan erilaisten työtätekevien luokkien etuja, nostatti jokainen suuri porvarillinen liike myös itsenäistä liikehtimistä sen luokan keskuudessa, joka oli uudenaikaisen proletariaatin enemmän tai vähemmän kehittynyt edeltäjä. Sellaisia olivat Saksan uskonpuhdistuksen ja talonpoikais-sotien aikana uudestikastajat⁹⁷ ja Thomas Münzer; Englannin suu-ressa vallankumouksessa levellerit⁹⁸; Ranskan suuressa vallanku-mouksessa Babeuf. Tällaisten vielä kypsymättömän luokan kapina-yritysten rinnalla esiintyy vastaavaa teoreettistakin julistusta: 1500- ja 1600-luvulla utooppisia kuvauksia ihanteellisista yhteiskuntaolois-ta⁹⁹, 1700-luvulla jo suoranaisia kommunistisia teorioita (Morelly ja Mably). Yhdenvertaisuuden vaatimus ei enää rajoittunutkaan po-

liittisiin oikeuksiin, sen oli ulotuttava myös yksilön yhteiskunnalliseen asemaan. Ei ollut poistettava vain luokka-etuoikeuksia, vaan itse luokkaerotkin. Askeettinen, kaikki elämännautinnot kieltävä, spartalaismallinen kommunismi oli siten uuden opin ensimmäinen ilmenemismuoto. Sitten tuli kolme suurta utopistia: Saint-Simon, jonka opissa porvarillinen suunta vielä säilytti jonkinlaisen aseman proletaarisen rinnalla; Fourier ja Owen, joka kehittyneimmän kapitalistisen tuotannon kotimaassa ja sen synnyttämien vastakohtien vaikutuksen alaisena järjestelmällisesti kehittäi ehdotuksiaan luokkavastakohtien poistamiseksi, ollen välittömässä yhteydessä ranskalaiseen materialismiin.

Kaikille kolmelle oli yhteistä, etteivät he esiintyneet tällä välin jo historiallisesti syntyneen proletariaatin etujen ajajina. Valistusfilosofien tapaan hekään eivät pyrkineet vapauttamaan jotakin yhtä luokkaa, vaan heti koko ihmiskunnan. Valistusfilosofien lailla hekin halusivat perustaa järjen ja ikuisen oikeudenmukaisuuden valtakunnan, mutta heidän valtakuntansa on aivan erilainen kuin valistusfilosofien. Myös näiden valistajien periaatteiden mukaan pystytetty porvarillinen maailma on järjetön ja epäoikeudenmukainen, siksipä sekin vaeltaa kadotuksen kattilaan samalla tavoin kuin feodalismi ja kaikki aikaisemmat yhteiskuntamuodot. Todellinen järki ja oikeudenmukaisuus eivät ole päässeet hallitsemaan maailmaa vain siitä syystä, ettei niitä tähän saakka ole oikein tiedostettu. Puuttui se nerokas mies, joka nyt on astunut esiin ja tiedostanut totuuden. Hänen esiintymisensä tällä hetkellä, se että totuus on tiedostettu juuri nyt, se ei ole historiallisen kehityksen yhteyksistä välttämättä johtuva, väistämätön tapahtuma, vaan pelkkä onnellinen sattuma. Yhtä hyvin hän olisi voinut syntyä 500 vuotta aikaisemmin ja olisi siinä tapauksessa säästänyt ihmiskunnan viidestäsadasta erehdysten, taistelujen ja kärsimysten vuodesta.

Totesimme, kuinka 1700-luvun ranskalaiset filosofit, vallankumouksen valmistelijat, vetosivat järkeen kaiken olevaisen ainoana tuomarina. Oli pystytettävä järjellinen valtio, järjellinen yhteiskunta, oli kumottava armotta kaikki mikä oli ristiriidassa ikuisen järjen kanssa. Totesimme niinkään, että tuo ikuinen järki olikin todellisuudessa vain juuri niihin aikoihin porvariksi kehittyvän keskiluokan kansalaisen ihannoitu järki. Kun Ranskan vallankumous sitten oli toteuttanut tuon järjellisen yhteiskunnan ja järjellisen valtion, ei uusista laitoksista tullutkaan niin ehdottoman järjellisiä, niin järkiperaisiiä kuin ne olivatkin aikaisempiin oloihin verraten. Järjenmukainen valtio oli ajautunut täydellisesti karille. Rousseau'n yhteiskuntasopimus oli löytänyt toteutuksensa hirmuvallan¹⁰⁰ ajasta, josta porvaristo, lakattuaan uskomasta poliittiseen kykyynsä, pakeni ensin direktorihallituksen¹⁰¹ turmelukseen ja lopulta Napoleonin despotismiin turviin. Luvattu ikuinen rauha oli muuttunut loppumattomaksi valloitus sodaksi. Järjelliselle yhteiskunnalle ei käynyt sen paremmin. Rikkaan ja köyhän välinen vastakohta, sen

sijaan että olisi sulautunut yleiseen onneen, olikin kärjistynyt entisestään sen johdosta, että oli poistettu tätä vastakohtaa tasoittavat ammattikunta- ja muut etuoikeudet ja sitä lieventäneet kirkolliset hyväntekeväisyyslaitokset; nyt todeksi tullut »omaisuuden vapautuminen» feodaalisista kahleista oli pikkuporvareille ja pientalonpojille vapautta myydä suurpääoman ja suuromistuksen ylivoimaisen kilpailun kuristama pikkuomaisuutensa juuri noille isoille herroille ja siten muuttui heille vapautumiseksi omaisuudesta. Teollisuuden nopea nousu kapitalistisella pohjalla kohotti työtätekevien joukkojen köyhyyden ja kurjuuden yhteiskunnan elinehdoksi. Käteismaksusta tuli yhä enemmän, kuten Carlyle sanoi, yhteiskunnan ainoa yhdysside. Rikosten määrä lisääntyi vuosi vuodelta. Vaikka aikaisemmin julkisesti ja julkeasti harjoitettuja feodaalisia paheita ei poistettu, oli ne kuitenkin toistaiseksi tungettu taka-alalle; sitä rehevämpään kukoistukseen pulpahtivat porvarilliset paheet, joita siihen asti oli harjoitettu vain salassa. Kauppa kehittyi yhä enemmän ja enemmän huijaukseksi. Vallankumouksellinen tunnus »veljeys»¹⁰² toteutui kilpailuun liittyvässä juonittelussa ja kateudessa. Väkivaltaisen sorron tilalle tuli lahjominen, miekan tilalle ensimmäisenä yhteiskunnallisena vipuna tuli raha. Ensiyön oikeus siirtyi feodaalierhoilta porvarillisille tehtailijoille. Prostituutio paisui ennen kuulumattomiin mittoihin. Avioliitto itse jäi nyt, kuten ennenkin prostituution laillisesti tunnustetuksi muodoksi, sen viralliseksi verhoksi, ja sitä täydensivät runsaat aviorikokset. Sanalla sanoen: valistajien komeisiin lupauksiin verrattuna osoittautuivat »järjen voiton» kautta luodut yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset katkeran petteäviksi irvikuviksi. Enää puuttuivat vain ne miehet, jotka tämän petteämyksen totesivat, ja hekin tulivat vuosisadan vaihteessa. Vuonna 1802 ilmestyi Saint-Simonin »Genèven kirjeet»; 1808 ilmestyi Fourierin ensimmäinen teos, vaikka hänen teoriansa perusta oli laskettu jo 1799. Tammikuun 1. päivänä 1800 Robert Owen otti käsiinsä johdon New Lanarkissa¹⁰³.

Tuona aikana oli kapitalistinen tuotantotapa ja sen mukana porvariston ja proletariaatin vastakohta vielä sangen kehittymätön. Suurteollisuus oli Englannissa vasta syntynyt, Ranskassa vielä tuntematon. Mutta vasta suurteollisuus kehittää toisaalta ne ristiriidat, jotka kohottavat pakottavaksi välttämättömyydeksi tuotantotavan kumoamisen, sen kapitalistisen luonteen poistamisen — ei ainoastaan tämän tuotantotavan synnyttämien luokkien, vaan myös sen luomien tuotantovoimien ja vaihtotavan ristiriidat; — ja toisaalta suurteollisuus kehittää juuri valtavissa tuotantovoimissaan myös välikappaleen noiden ristiriitaisuuksien ratkaisemiseksi. Kun siis vuoden 1800 tienoilla uudesta yhteiskuntajärjestyksestä johtuvat ristiriidat olivat vasta tulossa, niin koskee tämä vielä paljon enemmän keinoja niiden ratkaisemiseksi. Kun Pariisin omistamattomat kansanjoukot olivat hirmuvallan aikana hetkiseksi kyenneet ottamaan vallan käsiinsä, kääntämään porvarillisen kumouksen jopa porvaristoa it-

seään *vastaan* ja näin viemään sen voittoon, ne samalla olivat vain osoittaneet, kuinka mahdoton tämä valta silloisissa oloissa ajan pitkään oli. Näistä omistamattomista joukoista vasta uuden luokan ituna erottuva proletariaatti, joka vielä oli täysin kykenemätön itenäiseen poliittiseen toimintaan, esiintyi sorrettuna, kärsivänä säätyinä, joka ei pystynyt auttamaan itseään; apu oli annettavissa vain ulkoapäin, ylhäältä.

Tämä historiallinen asiointi piti vallassaan myös sosialismin luojia. Kapitalistisen tuotannon kypsymätöntä tilaa, luokkien kypsymätöntä tilaa vastasivat epäkypsät teoriat. Yhteiskunnallisten tehtävien ratkaisu, joka vielä oli kätkeytyneenä kehittymättömiin taloudellisiin suhteisiin, oli kypsyttävä aivoissa. Yhteiskunta tarjosi vain epäkohtia; niiden poistaminen oli ajattelevan järjen tehtävänä. Kysymys oli uuden täydellisemmän yhteiskuntajärjestyksen keksimisestä ja sen lahjoittamisesta yhteiskunnalle ulkoapäin, propagandan, ja missä se vain oli mahdollista, mallikokeiden antaman esimerkin avulla. Nämä uudet yhteiskuntajärjestelmät oli jo etukäteen tuomittu utopioiksi; mitä pitemmälle niitä muokattiin yksityiskohdittain, sitä enemmän niiden täytyi vaipua pelkäsi kuvitteluksi.

Tämän todettuamme ei meillä ole enää syytä hetkeksikään pyhäytyä tähän nyt jo menneisyyteen kuuluvaan puoleen. Voimme jättää kirjalliset kamasaksat juhlallisesti mietiskelemään näitä nykyään enää vain huvittavia kuvitelmia ja näyttilemään oman asiallisen ajatustapansa etevämmyyttä mokomiin »järjettömyksiin» veraten. Käymme mieluummin tarkastelemaan niitä nerokkaita ajatusituja ja ajatuksia, joita tuon mielikuvituksellisen kuoren alta murtautuu esiin kaikkialla, mutta joita nuo sokeat poroporvarit eivät näe.

Saint-Simon oli Ranskan suuren vallankumouksen poika. Sen puhjetessa hän ei ollut vielä kolmenkymmenen vuoden ikäinen. Vallankumous oli kolmannen säädyn voitto, ts. tuotannossa ja kaupassa *toimivan* suuren enemmistön voitto siihen asti etuoikeutetuista *joutilaista* säädyistä, aatelistosta ja papistosta. Mutta kolmannen säädyn voitto paljastui pian tämän säädyn pienen osan yksinomaiseksi voitoksi, poliittisen vallan valtaamiseksi tämän säädyn yhteiskunnallisesti etuoikeutetun osan, omistavan porvariston käsiin. Tämä porvaristo oli tosin vielä vallankumouksen aikana kehittynyt nopeasti keinottelemalla aatelistolta ja kirkolta takavarikoidulla ja *myydyllä* maaomaisuudella sekä pettämällä kansakuntaa armeijan-hankkijoiden välityksellä. Juuri näiden huijarien valta direktoriohallituksen aikana vei Ranskan ja vallankumouksen perikadon partaalle ja siten antoi Napoleonille tekosyyntä vallankaappaukseen. Siitä syystä sai Saint-Simonin päässä kolmannen säädyn ja etuoikeutettujen säätyjen välinen vastakohta »työläisten» ja »joutilaiden» välisen vastakohdan muodon. Joutilaita eivät olleet vain vanhat etuoikeutetut, vaan kaikki, jotka elivät koroillaan tuotantoon ja kauppaan osallistumatta. Ja »työläisiä» eivät olleet vain palkkatyöläiset,

vaan myös tehtailijat, kauppiaat ja pankkiirit. Se että joutilaat olivat menettäneet kykynsä henkiseen johtamiseen ja poliittiseen valtaan oli varmaa, ja vallankumous oli sen lopullisesti todistanut. Sen että omistamattomilla ei ollut tätä kykyä, olivat Saint-Simonin mielestä kauhunajan kokemukset todistaneet. Kenen sitten piti johtaa ja hallita? Saint-Simonin mukaan tieteen ja teollisuuden, jotka uusi uskonnollinen side liittäisi yhteen ja joiden piti jälleen palauttaa uskonpuhdistuksen ajoista saakka rikkinäinen uskonnollisten katsomusten yhtenäisyys, pakostakin mystinen ja ankaran hierarkkinen »uusi kristinusk». Mutta tieteen muodostivat oppineet ja teollisuuden ensi sijassa aktiiviset porvarit, tehtailijat, kauppiaat ja pankkiirit. Näiden porvarien piti tosin muuttua eräänlaisiksi julkisiksi virkamiehiksi, yhteiskunnallisiksi luottamusmiehiksi, mutta työläisten suhteen he kuitenkin olisivat säilyttäneet taloudellisen etuoikeutetun käskijän aseman. Erikoisesti pankkiirien tehtävänä oli luoton sääntelyn kautta koko tuotannon sääntelevä. Tämä käsitys vastasi täysin aikaa, jolloin Ranskassa suurteollisuus ja sen mukana porvariston ja proletariaatin välinen vastakohta juuri oli syntymässä. Mutta erityisesti Saint-Simon korostaa: häntä askarruttaa aina ja kaikkialla ensinnä »lukuisimman ja köyhimmän luokan» (la classe la plus nombreuse et la plus pauvre) kohtalo.

Saint-Simon esittää jo »Genèven kirjeissään» väittämän, että »kaikkien ihmisten on tehtävä työtä».

Samassa teoksessa hän mainitsee jo, että hirmuhallituksen aika oli omistamattomien joukkojen valtaa. Hän huudahti niille:

»Katsokaapa, mitä Ranskassa on tapahtunut sinä aikana, jolloin toverinne siellä ovat olleet vallassa: he ovat saaneet aikaan nälänhädän.»

Ranskan vallankumouksen käsittäminen luokkataisteluksi, ei vain aateliston ja porvariston välillä, vaan aateliston, porvariston ja omistamattomien välillä oli v. 1802 erittäin nerokas havainto. Vuonna 1816 hän selittää, että politiikka on tuotannon tiedettä ja ennustaa politiikan täydellisesti sulautuvan taloustieteeseen. Vaikka tietoisuus siitä että taloudellinen tila on poliittisten laitosten perusta, ilmenee tässä vasta idullaan, niin kuitenkin ihmisten poliittisen hallitsemisen muuttaminen esineiden hallitsemiseksi ja tuotantoprosessin johtamiseksi, siis viime aikoina niin paljon melua aiheuttanut »valtion poistaminen», on tässä ilmaistu jo selvästi. Yhtä ylivoimaisesti aikalaisiinsa verraten hän julistaa v. 1814 — heti liittoutuneiden Pariisin-marssin* jälkeen, ja vielä 1815 satapäiväisen sodan¹⁰⁴ aikana — että Ranskan liitto Englannin kanssa ja toisaalta näiden valtojen liitto Saksan kanssa on suotuisan kehityksen ja Euroopan rauhan ainoa tae. Ranskalaisten kehottaminen liittoon Waterloo¹⁰⁵

* 31. maaliskuuta 1814. *Toim.*

voittajien kanssa vaati 1815 todella sekä rohkeutta että historiallista kaukonäköisyyttä.

Jos Saint-Simonissa havaitsemme nerokkaan kaukonäköisyyden, jonka ansiosta hänen esityksissään ovat jo idullaan kaikki myöhempien sosialistien ajatukset, jotka eivät koske pelkästään taloustiedettä, niin Fourierilla tapaa oikein aito ranskalaiseen tapaan henkevän, mutta silti yhtä syvällisen arvostelun vallitsevista yhteiskuntatiloista. Fourier ottaa porvariston, sen vallankumousta edeltäneen ajan innokkaat profeetat ja sen vallankumouksen jälkeen lahjomat valehtelijat tiukasti kiinni sanoistaan. Säälimättä hän paljastaa porvarillisen maailman aineellisen ja moraalisen kurjuuden, hän vertaa sitä sekä varhaisempien valistusfilosofien houkutteleviin lupauksiin yhteiskunnasta jossa vain järki hallitsisi, kaiken onnellistuttavasta sivistyksestä, rajattomasta ihmissuvun täydellistymismahdollisuudesta, että myös senaikaisten porvari-ideologiien kaunomaalailevaan puhetulvaan; hän osoittaa, miten noita yleviä fraaseja kaikkialla vastaa viheliäinen todellisuus, ja hän ivaa purevasti näiden korulauseiden auttamatonta tyhjämpäiväisyyttä. Fourier ei ole pelkkä kriitikko, hänen aina hilpeä luonteensa tekee hänestä satiirikon, vieläpä yhden kaikkien aikojen suurimmista. Vallankumouksen laskukaudella kukkaansa puhjennutta villiä keinottelua samoin kuin Ranskan silloisen kaupan yleistä rihkamaa hän kuvailee yhtä mestarillisesti kuin hupaisestikin. Sitäkin mestarillisempaa on hänen kuvauksensa sukupuolisuhteiden porvarillisesta muodosta ja naisen asemasta porvarillisessa yhteiskunnassa. Hän esittää ensimmäisenä, että naisen vapautumisen aste kulloisessakin yhteiskunnassa on yhteiskunnan yleisen vapautumisen luonnollinen mittapuu. Mutta loistavimmillaan Fourier esiintyy käsityksessään yhteiskunnan historiasta. Hän jakaa tähänastisen historian neljään kehitysvaiheeseen: villeyden tilaan, patriarkaaliseen tilaan, raakalaisuuskauteen ja sivistyskauteen, joka sattuu yhteen ns. porvarillisen yhteiskunnan, siis 1500-luvulta juontuneen yhteiskuntajärjestyksen kanssa; hän osoittaa, että

»sivistynyt järjestys kohottaa jokaisen paheen jota raakalaisuuden asteella harjoitettiin yksinkertaisella tavalla, mutkikkaampaan, kaksimieliseen, arveluttavaan ja tekopyhään muotoon»,

että sivistys liikkuu »noidutussa kehässä», ristiriidoissa, joita se yhä uudelleen tuottaa kykenemättä voittamaan niitä, niin että tulos on aina päinvastainen sille, mitä se tahtoo tai uskottelee tahtovansa. Niinpä esim.

»sivistyskaudella köyhyys on tuloksena ylellisyydestä itsestään».

Kuten näemme, Fourier käsittelee dialektiikkaa yhtä mestarillisesti kuin aikalaisensa Hegel. Yhtä dialektisesti hän korostaa, vastoin silloista käsitystä rajattomasta inhimillisestä täydellistymiskyvystä, että jokaisella historiallisella vaiheella on nouseva, mutta myös laskeva linjansa, ja hän soveltaa tätä käsitystään myös

koko ihmiskunnan tulevaisuuteen. Samoin kuin Kant toi ajatuksen maapallon tulevasta perikadosta luonnontieteeseen, samoin Fourier toi ajatuksen ihmiskunnan tulevasta perikadosta historiankäsitteeseen.

Samaan aikaan kuin vallankumouksen myrsky kiiti Ranskan yli ja puhdisti tämän maan, tapahtui Englannissa hiljaisempi, mutta silti yhtä valtava mullistus. Höyry ja uudet koneet muuttivat manufaktuuriteollisuuden uudenaikaiseksi suurteollisuudeksi ja saivat siten aikaan mullistuksen koko porvarillisen yhteiskunnan perustuksessa. Manufaktuuriteollisuuden vitkallinen, unelias kehityskulku vaihtui tuotannon valtavaksi pikamarssiksi. Alati kasvavalla vauhdilla yhteiskunta jakautui nyt suurkapitalisteihin ja omaisuusdettoimiin proletaareihin, joiden välillä nyt aikaisemman vankan keski-säädyn asemesta vietti epävarmaa elämänsä käsityöläisten ja pikkukauppiaitten horjuva joukko, tuo väestön vaihtelevin osa. Uusi tuotantotapa oli vasta nousuvaiheensa alkutaipaleella: se oli vielä normaali, säännöllinen, noissa oloissa ainoa mahdollinen tuotantotapa. Mutta jo silloin se synnytti huutavia yhteiskunnallisia epäkoh-tia: sulloi kodittoman väestön suurkaupunkien kurjimmille kulmille, katkoi kaikki perinnäiset sukusiteet, mursi patriarkaaliset suhteet, rikkoi perheen, teetti etenkin naisilla ja lapsilla ylityötä kauhis-tuttavassa määrin, termeli siveellisesti työväenluokan suuret joukot, jotka äkkiä oli heitetty aivan uusiin olosuhteisiin, maalta kaupunkiin, maanviljelykseltä teollisuudelle, vakiintuneista oloista päivit-täin vaihteleviin epävarmoihin elämänehtoihin. Silloin astui uudis-tajana esiin 29-vuotias tehtailija, luonteeltaan ylevä ja lapsellisen yksinkertainen, mutta samalla synnynnäinen ihmisten johtaja, jolle harvat vetävät vertoja. Robert Owen oli omaksunut valistusfilosofeil-ta materialistisen opin siitä, että ihmisen luonne on toisaalta synnyn-näisten taipumusten, toisaalta ihmistä koko hänen elinaikanaan, mutta erityisesti kasvuiässä ympäröivien olojen tuote. Useimmat hänen säätytovereistaan näkivät teollisessa vallankumouksessa vain epäjärjestystä ja sekasortoa, hyvän tilaisuuden kalastaa sameassa vedessä ja rikastua nopeasti. Mutta Owen näki siinä hyvän tilaisuuden soveltaa mieliaatettaan ja siten aikaansaada järjestystä tuohon kaaokseen. Hän oli yrittänyt tätä jo menestyksellisesti Mancheste-rissa, ollessaan johtajana tehtaassa jossa oli yli 500 työläistä. Vuo-desta 1800 vuoteen 1829 hän johti New Lanarkin suurta puuvilla-kehräämää Skotlannissa samaan tapaan, ollen johtavana yhtiökump-panina ja oman siten suurehkon toimintavapauden, ja niin hyvällä menestyksellä, että saavutti mainetta koko Euroopassa. Vähitellen 2500 henkeä käsittäväksi kasvaneen, alkuun mitä sekavimmista ja enimmäkseen vahvasti turmeltuneista aineksista koostuvan väestön hän muutti oikeaksi mallisiirtolaksi, jossa juopottelu, poliisi, rikos-tuomarit, oikeusjutut, köyhäinhoito ja hyväntekeväisyyden tarve olivat tuntemattomia asioita. Ja tämä tapahtui yksinkertaisesti si-ten, että hän loi ihmisille inhimilliset olot ja kasvatti huolellisesti etenkin nousevaa sukupolvea. Hän suunnitteli ja otti ensimmäisenä

käyttöön pikkulasten koulut. Lapset tulivat niihin kahden vuoden ikäisinä ja viihtyivät niin hyvin, että heitä oli vaikea saada lähtemään kotiinsa. Kun hänen kilpailijansa teettivät 13—14 tunnin työpäiviä, tehtiin New Lanarkissa työtä 10½ tuntia. Kun puuviljalapula pakotti seisauttamaan tehtaan neljäksi kuukaudeksi, maksettiin joutilaille työläisille täysi palkka. Siitä huolimatta liikkeen pääoma oli lisääntynyt yli kaksinkertaiseksi ja päälle päätteeksi antanut omistajille runsaat voitot.

Owen ei kuitenkaan ollut tyytyväinen tähän. Olot, jotka hän oli työläisilleen hankkinut, eivät hänen mielestään olleet vielä läheskään ihmisarvoa vastaavia.

»Ihmiset olivat minun orjiani»,

sanoi Owen. Ne suhteellisen suotuisat olot, jotka hän oli heille luonut, olivat vielä kaukana siitä, että olisivat tehneet mahdolliseksi luonteen ja ymmärryksen kaikinpuolisen ja järkipärisen kehittymisen, puhumattakaan vapaista elämänilmauksista.

»Ja kuitenkin tuotti työtätekevä osa näistä 2500 ihmisestä yhteiskunnalle yhtä paljon todellista rikkautta kuin tuskin puoli vuosisataa aikaisemmin olisi voinut tuottaa 600 000 hengen väestö. Kysyin itseltäni: miten käy sille erolle, joka on näiden 2500 ihmisen kuluttaman rikkauten ja sen rikkauten välillä, jonka kuluttaisivat 600 000 ihmistä?»

Vastaus oli selvä. Se oli mennyt laitoksen omistajille, jotka saivat 5% koron sijoittamalleen pääomalle ja sitä paitsi vielä yli 300 000 puntaa voittoa. Ja mikä oli oikein New Lanarkin suhteen, se piti vielä suuremmassa määrin paikkansa Englannin kaikkien muiden tehtaiden suhteen.

»Ilman tätä uutta koneiden luomaa rikkautta ei olisi voitu käydä sotia Napoleonin kukistamiseksi ja aristokraattisten yhteiskuntaperiaatteiden pystyssäpitämiseksi. Ja tämä uusi mahti oli kuitenkin työväenluokan luomus»*.

Siis hedelmätkin kuuluivat työväenluokalle. Uudet valtavat tuotantovoimat, jotka siihen asti olivat palvelleet vain yksityisten rikkautumista ja suurten joukkojen orjuuttamista, tarjosivat Owenille perustan yhteiskunnan uudistamiseen, ja niiden piti toimia kaikkien yhteisenä omaisuutena vain kaikkien yhteistä hyvinvointia varten.

Owenin kommunismi syntyi tällaisella, puhtaasti liikemiesmäisellä tavalla, niin sanoaksemme kauppamiehen laskelman hedelmänä. Tämän käytännöllisen todellisuudentajunsa se säilytti kaiken aikaa. Niinpä Owen ehdotti v. 1823 Irlannin kurjuuden poistamista kommunistien siirtoloiden avulla ja liitti täydelliset laskelmat perustamiskustannuksista, vuotuisista menoista ja arvioiduista tuloista. Hänen

* Vetoamuksesta »Mullistus mielissä ja käytännössä», joka on osoitettu kaikille »Euroopan punaisille tasavaltalaisille, kommunisteille ja sosialisteille»; se lähetettiin Ranskan väliaikaiselle hallitukselle sekä »kuningatar Viktorialle ja hänen vastuullisille neuvonantajilleen».

lopullisessa tulevaisuudensuunnitelmassaan onkin yksityiskohtien tekeminen muokkaus pohja- ja pystypiirroksineen sekä lintuperspektiiviluonnoksineen suoritettu niin asiantuntevasti, että jos hyväksyy Owenin menetelmän yhteiskunnan uudistamiseksi, niin yksityiskohtiin on asiantuntijallakin vain hyvin vähän huomauttamista.

Kehitys kommunismiin oli Owenin elämän käännekohta. Niin kauan kuin hän oli esiintynyt pelkkänä ihmisystävänä, hän oli nauttanut vain rikkautta, myötätuntoa, kunniaa ja mainetta. Hän oli Euroopan tunnetuin mies. Eivät ainoastaan hänen säätyoverinsa, vaan myös valtiomiehet ja ruhtinaat kuuntelivat häntä myötämielisinä. Mutta asia sai uuden käänteen heti, kun hän esitti kommunistisen oppinsa. Oli olemassa kolme suurta estettä, jotka ennen kaikkea näyttivät hänestä sulkevan tien yhteiskunnalliseen uudistukseen: yksityisomistus, uskonto ja avioliiton nykyinen muoto. Käydessään näiden kimppuun hän tiesi hyvin, mikä häntä odotti: virallinen yhteiskunta julistaisi hänet yleisesti pannaan ja hän menettäisi yhteiskunnallisen asemansa. Mutta hän ei antanut pidättää itseään, vaan jatkoi hyökkäystään siekailematta, ja silloin tapahtui juuri niin kuin hän oli jo aavistanut. Virallisen yhteiskunnan kiroamana, lehdistön vaihtololla tappamana, köyhtyneenä Amerikassa tekemiensä epäonnistuneiden kommunististen kokeilujen takia, yritysten, joihin hän oli uhrannut kaiken omaisuutensa, hän kääntyi suoraan työväenluokan puoleen ja työskenteli sen keskuudessa vielä kolmen vuosikymmenen ajan. Kaikki yhteiskunnalliset liikkeet, kaikki todelliset edistysaskeleet, jotka on otettu Englannissa työväen eduksi, liittyvät Owenin nimeen. Niinpä hän ajoi 1819, viisivuotisen ponnistelun jälkeen, läpi ensimmäisen lain naisten ja lasten tehdastyön rajoittamisesta. Hän johti puhetta ensimmäisessä kongressissa, jossa koko Englannin trade unionit yhtyivät yhdeksi suureksi ammatilliseksi järjestöksi¹⁰⁶. Siirtymistoimenpiteenä yhteiskunnan täydellistä kommunistista uudistamista kohti hän järjesti toisaalta ensimmäiset osuustoiminnalliset yhdistykset (kulutus- ja tuotanto-osuuskunnat), jotka sitten ovat antaneet ainakin sen käytännöllisen todistuksen, että niin kauppiat kuin tehtailijatkin ovat varsin tarpeettomia henkilöitä; toisaalta työbasaarit, laitokset työtuotteiden vaihtamista varten paperisen työrahan välityksellä, jonka yksikkönä oli työtunti; laitokset, joiden välttämättä täytyi epäonnistua, mutta jotka olivat Proudhonin paljon myöhäisemmän vaihtopankin¹⁰⁷ täydellisiä edeltäjiä ja erosivat tästä vain siinä, että eivät pyrkineetkään olemaan kaiken yhteiskunnallisen pahan yleislääkkeitä, vaan ainoastaan ensi askeleena yhteiskunnan paljon jyrkempää uudestijärjestämistä kohti.

Utopistien katsomustapa on kauan hallinnut 1800-luvun sosialistisia käsityksiä ja hallitsee osaksi vieläkin. Sitä suosivat vielä vähän aikaa sitten kaikki ranskalaiset ja englantilaiset sosialistit, siihen liittyi myös aikaisempi saksalainen kommunismi Weitling mukaanluettuna. Sosialismi on heille kaikille absoluuttisen totuu-

den, järjen ja oikeudenmukaisuuden ilmaus ja sen pitää tulla vain keksityksi valloittaakseen omalla painollaan maailman; koska absoluuttinen totuus on riippumaton ajasta, paikasta ja inhimillisestä historiallisesta kehityksestä, niin on vain sattuma, milloin ja missä se keksitään. Lisäksi kunkin koulukunnan perustajalla on erilainen ehdoton totuus, järki ja oikeudenmukaisuus, ja kun jokaisen itsekohmainen äly, omat elämänolosuhteet, oma tietomäärä ja ajattelun kouliintuminen määräävät hänen ehdottoman totuutensa, järkensä ja oikeutensa laadun, ei tässä ehdottomien totuuksien yhteentörmäyksessä ole muuta ratkaisua kuin ristiriitojen molemminpuolinen tasoittuminen. Mutta tällaisesta siis ei olisi saattanut syntyä kuin jonkinlaista valikoivaa keskitien sosialismia, jollainen muuten onkin näihin saakka vallinnut useimpien Ranskan ja Englannin socialististen työläisten aivoja. Se on mitä moninaisimpia vivahteita sallivaa sekoitusta, jossa on verraten kohtuullista kriittistä ajattelua, taloustieteen opinkappaleita ja erilaisten lahonperustajain yhteiskunnallisia tulevaisuudenkuvitelmia, sekoitusta, joka syntyy sitä helpommin, mitä enemmän sen osien terävät kulmat hioutuvat pois väitteilyjen virrassa, aivan niin kuin pyöreät piikivet hioutuvat purosaa. Sosialismi oli asetettava todellisuuspohjalle, ennen kuin siitä voitiin luoda tiedettä.

II

1700-luvun ranskalaisen filosofian rinnalla ja jäljessä oli kuitenkin syntynyt uudempi saksalainen filosofia, jonka päätekohtaksi tuli Hegel. Sen suurimpana ansiona oli dialektiikan asettaminen jälleen ajattelun korkeinmaksi muodoksi. Kaikki vanhat kreikkalaiset filosofit olivat synnynnäisiä, luontaisia dialektikkoja, ja Aristoteles, universaalisin heistä, onkin jo selvittänyt dialektisen ajattelun oleelliset muodot. Uudempi filosofia sitä vastoin, vaikka dialektiikalla siinäkin oli loistavia edustajia (kuten Descartes ja Spinoza) oli etenkin englantilaisen vaikutuksen vuoksi yhä enemmän ja yhä kiinteämmin juuttunut niin sanottuun metafyyseen ajattelutapaan, joka hallitsi miltei kaikkia 1700-luvun ranskalaisia ajattelijoita, ainakin heidän filosofisia erikoisteoksiaan. Varsinaisen filosofian ulkopuolella hekin kyllä kykenivät luomaan dialektiikan mestariteoksia, ajatelkaamme vaikka Diderotin teosta »Rameaun veljenpoika» ja Rousseaun »Tutkimusta ihmisten keskuudessa vallitsevan eriarvoisuuden alkuperästä». — Esitämme seuraavassa lyhyesti kummankin ajattelutavan pääkohdat.

Asettaessamme ajatuksellisen tarkastelun kohteeksi luonnon, ihmiskunnan historian tai oman henkisen toimintamme, on edessämme lähinnä kuva, jossa yhteydet ja vuorovaikutukset loputtomasti kietoutuvat toisiinsa, kuva, jossa mikään ei pysy samanlaisena eikä samassa paikassa, missä se oli aikaisemmin, vaan kaikki liikkuu,

muuttuu, tulee ja häviää. Näemme siis lähinnä kokonaiskuvan, jossa yksityiskohdat esiintyvät vielä enemmän tai vähemmän taka-alalla, me huomioimme enemmän liikuntaa, muutoksia, yhteyksiä kuin sitä, mikä liikkuu, muuttuu, on yhteydessä. Tämä alkuperäinen, naiivi, mutta asiallisesti oikea näkemys maailmasta esiintyy vanhaassa kreikkalaisessa filosofiassa, ja ensimmäisenä sen on selvästi ilmaissut Herakleitos: kaikki on olemassa ja samanaikaisesti ei ole, sillä kaikki *virtaa*, on alituisesti muuttumassa, alituisesti tulemassa ja häviämässä. Mutta tämä käsitys, niin oikein kuin se esittääkin ilmiöiden kokonaiskuvan yleisen luonteen, ei kuitenkaan riitä selittämään yksityiskohtia, joista tämä kokonaiskuva koostuu ja niin kauan kuin emme siihen pysty, kokonaiskuvakin jää meille epäselväksi. Tiedostaaksemme nämä yksityiskohdat, meidän on irrotettava ne luonnollisista tai historiallisista yhteyksistään ja tutkittava kutakin erikseen sen ominaisuuksien erityisten syiden ja vaikutusten jne. selvittämiseksi. Tämä on lähinnä luonnontieteen ja historian tutkimuksen tehtävä, ts. tutkimusalojen, jotka kreikkalaisten klassisella ajalla varsin ymmärrettävistä syistä olivat vain alistetussa asemassa, koska niiden tehtävänä ennen muuta oli aineiston kokoaminen. Vasta, kun tietystä määrin on kerätty historiallista ja luonnontieteellistä aineistoa, vasta silloin voi saada alkunsa kriittinen tarkastelu, vertailu, luokittelu, jako lahkoihin ja lajeihin. Eksakti luonnontutkimus pääsi alulle vasta alexandrialaisella kaudella Kreikassa¹⁰⁸, ja myöhemmin keskiajalla sitä kehittivät edelleen arabialaiset. Varsinainen luonnontiede on kuitenkin peräisin vasta 1400-luvun jälkipuoliskolta, ja siitä lähtien se on edistynyt yhä nopeammin. Luonnon jaotteleminen eri osiin, luonnon eri tapahtumain ja erilaisten luonnonesineiden erottelu määräluokkiin, orgaanisten olioiden sisäelinten ja niiden moninaisten anatomisten muodostumain tutkiminen, kaikki nämä seikat ovat olleet perusedellytyksinä jättiläismäiselle edistykselle, joka on tapahtunut luonnon tuntemuksessa viimeisten 400 vuoden aikana. Mutta siitä on meille samalla jäänyt tavaksi käsitellä luonnonesineitä ja luonnontapahtumia erillisinä, suuresta kokonaisyhteydestään irrallisina, ei siis niiden liikkeessä, vaan lepotilassa, ei oleellisesti muuttuvina, vaan kiinteinä, ei elävinä, vaan kuolleina. Ja siirtyessään luonnontieteestä filosofiaan tämä käsitystapa samalla loi — Baconin ja Locken kautta — metafysisen ajattelutavan, tuon viime vuosisatojen erikoislaatuisen rajoittuneisuuden.

Metafyysikolle ovat oliot ja niiden ajatuskuvat, käsitteet, erillisiä ja muuttumattomia, jähmeitä, kerta kaikkiaan annettuja esineitä, joita on tutkittava peräkkäin mutta toisistaan riippumatta. Hän ajattelee pelkillä suoranaisilla vastakohtilla. Hänen puheensa on: »Niin, niin' tahi 'Ei, ei'. Mitä siihen lisätään, se on pahasta.»* Hänen käsityksensä mukaan jokin esine on olemassa tai ei ole ole-

* Raamattu. Matteuksen evankeliumi, 5. luku, 37. virsi. Toim.

massa, mutta mahdotonta on, että se samanaikaisesti olisi oma itsensä ja jokin muu sen lisäksi. Myönteinen ja kielteinen sulkevat ehdottomasti vastakohtansa pois mahdollisuuksien piiristä, syy ja vaikutus ovat yhtä jäykästi vastakkaiset. Ensi silmäyksellä tämä ajattelutapa tuntuu meistä erittäin hyväksyttävältä: samalla tavoinhan toimii niin sanottu terve ihmisjärki. Mutta niin kunnioitettava asuintoveri kuin tuo terve ihmisjärki onkin kotioloissa neljän seinän sisällä, se joutuu kokemaan vallan ihmeellisiä seikkailuja uskaltautuessaan tutkimuksen avaraan maailmaan. Ja metafyyminen katso-mustapa, niin laajoilla alueilla kuin sillä — kussakin tapauksessa tutkimusesineen luonteen mukaan — on oikeutuksensa ja välttämättömyytensä, se saa kuitenkin aina enemmän tai myöhemmin vastaansa rajan, jonka toisella puolen siitä tulee yksipuolinen, ahdas, abstrakti, se eksyy ratkaisemattomiin ristiriitoihin, koska se ei näe yksityisten asiain ja esineiden takaa niiden keskeistä yhteyttä, niiden olemisen takaa niiden tulemista eikä häviämistä ja niiden lepoptilan takaa niiden liikettä, ei näe metsää puilta. Jokapäiväisessä elämässä tiedämme ja pystymme esimerkiksi varmasti sanomaan, onko jokin eläin olemassa vai ei, mutta tarkemmin tutkittaessa käykin selville, että kysymys usein on mitä monimutkaisin. Tämän tietävät varsin hyvin esimerkiksi lakimiehet, jotka ovat turhaan vai-vanneet aivojaan määritelläkseen järjellisen rajan, josta alkaen si-kiön tappaminen äidin kohdussa merkitsee murhaa. Ja yhtä vai-keata on kuolinhetken määrittäminen, koska kuolema fysiologian mukaan ei ole kertakaikkinen, silmänräpäyksellinen tapahtuma, vaan sangen pitkälinen tapahtumasarja. Samalla tavoin jokainen elollinen olento on eikä ole sama joka hetki, sillä se muokkaa yhtenäen ulkoapäin ottamiaan aineita ja erittää toisia, sen ruumiissa kuolee yhtenäen vanhoja soluja ja syntyy uusia, lyhyemmän tai pitemmän ajan kuluessa sen ruumiin aines uudistuu täydellisesti atomien kor-vatessa vanhat, niin että jokainen elimellinen olento siis on alitui-sesti sama ja kuitenkin toinen. Lähemmin asiaa tarkastellessamme havaitsemme niinikään, että vastakohtaisuuden molemmat navat, myönteinen ja kielteinen, ovat yhtä erottamattomat kuin vastak-aisetkin, ja että ne kaikesta vastakohtaisuudesta huolimatta lä-päisevät toisensa. Samoin on synn ja vaikutuksen laita. Nehän ovat käsitteitä, jotka sellaisinaan voidaan pätevästi soveltaa vain yksi-tyistapaukseen. Mutta tarkastellessamme tätä yksityistapausta ylei-ässä yhteydessään maailmankaikkeuteen nuo käsitteet yhtyvät, ne sulautuvat käsitykseen kaikkialle ulottuvasta vuorovaikutuksesta, jossa syyt ja vaikutukset alituisesti vaihtavat paikkaa: mikä on vaikutuksena tässä tai tällä hetkellä, saattaa olla synnä tuolla tai sillä hetkellä, ja päinvastoin.

Nämä ilmiöt ja ajatusmenetelmät eivät mahdu metafyymsisen ajat-telun puitteisiin. Dialektiikka, joka näkee asiat ja esineet sekä nii-den käsitteelliset kuvat oleellisesti laajemmassa yhteydessään, saa sitävastoin vain lisävahvistusta omille menettelytavoiilleen edellä-

kuvatun kaltaisista ilmiöistä. Luonto on dialektiikan koetinkivi; ja meidän on myönnettävä, että uudenaikainen luonnontiede on antanut tätä kokeilua varten perin runsaan, päivittäin lisääntyvän aineiston, ja todistanut sifen, että luonnossa kaikki tapahtuu lopulta dialektisesti eikä metafysisesti, että luonto ei kierrä ikuisesti samankaltaisena, vaan käy lävitse todellisen historian. Tässä yhteydessä on mainittava ennen kaikkea Darwin, joka on antanut valtavimman kolauksen metafysiikalle osoittamalla, että koko nykyinen orgaaninen luonto, kasvit ja eläimet, näiden mukana myös ihminen, on miljoonia vuosia kestäneen kehitysprosessin tulos. Tähän asti on kuitenkin sormin voitu laskea ne luonnontutkijat, jotka ovat oppineet ajattelemaan dialektisesti, ja saavutettujen tulosten ja perinnäisen ajattelutavan välinen ristiriita selittääkin sen äärettömän sekamelskan, joka nyt vallitsee teoreettisessa luonnontieteessä, saattaen epätoivoon opettajat ja oppilaat, kirjailijat ja lukijat.

Täsmällinen esitys maailmankaikkeudesta, sen ja ihmiskunnan kehityksestä, samoin kuin tuon kehityksen ihmisaivoihin luomasta kuvasta voidaan siis saada aikaan vain dialektista tietä, alinomaa huomioiden syntymisen ja häviämisen, edistyksellisten ja taantumuksellisten muutosten yleistä vuorovaikutusta. Ja tässä hengessä on heti alun alkaen esiintynyt uudempi saksalainen filosofia. Kant aloitti uransa muuttamalla Newtonin ikuisen ja muuttumattoman aurinkokunnan — sitten kun paljon puhuttu alkusysäys oli annettu — historialliseksi tapahtumasarjaksi: aurinko ja kaikki planeetat ovat syntyneet pyörivistä sumumassoista. Samalla hän jo päätteli, että tähän syntymiseen pakostakin liittyy tulevaisuudessa tapahtuva aurinkokunnan häviäminen. Puoli vuosisataa myöhemmin Laplace perusteli hänen käsityksensä matemaattisesti, ja kun taas oli kulunut puoli vuosisataa, spektroskooppi osoitti, että avaruudessa todella on erilaisilla tiivistymisasteilla olevia hehkuvia kaasumassoja.

Tämä uudempi saksalainen filosofia huipentui Hegelin järjestelmään, jossa koko luonnon, historian ja hengen maailma ensi kerran — ja siinä juuri onkin sen suuri ansio — esitetään yhtenä prosessina, ts. alituisesti liikkuvana, muuttuvana ja kehittyvänä, ja yritetään osoittaa tämän liikkeen ja kehityksen sisäinen yhteys. Tästä näkökulmasta ihmiskunnan historia ei enää näyttänyt mielettömien väkivallantekojen hurjalta sekamelskalta, tekojen, jotka käyvät kaikki yhtä tuomittaviksi nyt kypsyneen filosofisen järjen tuomioistuinten edessä ja jotka on unohdettava niin pian kuin mahdollista. Historia näytti nyt ihmiskunnan omalta kehitysprosessilta, ja ajattelun tehtäväksi tuli seurata tämän prosessin asteittaista kulkua jokaisella harhateillä sekä osoittaa sisäinen lainalaisuus näennäisesti sattumanvaraisissa tapahtumissakin.

Tässä yhteydessä on samantekevää, vaikkei Hegelin järjestelmä tehtävää ratkaissutkaan. Tehtävänasettelu oli hänen suurenmoinen ansionsa. Se oli lisäksi tehtävä, jota ainoakaan yksilö ei kykene koskaan ratkaisemaan. Vaikka Hegel — Saint-Simonin rinnalla — oli

aikansa universaalisin henkilö, oli häntä kuitenkin rajoittamassa ensinnäkin hänen oma tietopiirinsä, jolla pakostakin oli rajansa, ja toiseksi hänen aikansa tieto- ja käsityspiiri, joka oli ahtaanlainen sekä laajuuteensa että syvyyteensä nähden. Oli vielä kolmaskin tekijä. Hegel oli idealisti, toisin sanoen hänen käsityksensä mukaan hänen päänsä ajatukset eivät olleet enemmän tai vähemmän abstraktisia kuvia todellisista olioista ja ilmiöistä, vaan päinvastoin oliot ja niiden kehitys olivat vain todellistuneita kuvia »ideasta», joka oli ollut jossakin jo ennen maailman olemassaoloa. Näin kaikki kääntyi pääläelleen, ja maailman todellinen yhteys kävi aivan nurinkuriseksi. Ja niin oikein ja nerokkaasti kuin Hegel esittikin monia yksityiskohtia, jäi niihin edellä mainituista syistä pakostakin paljon paikkailtua ja keinotekoista, sanalla sanoen nurinkurista. Hegelin järjestelmä oli sinänsä suuri keskonen — mutta myös viimeinen lajissaan. Sitä näet vaivasi vielä eräs parantumaton sisäinen ristiriita: toisaalta sen oleellisena edellytyksenä oli historiankäsitys, jonka mukaan ihmiskunnan historia on kehitysprosessi, jolle jo sen oman luonteen mukaan ei voida keksiä äylliseksi päätekohtaksi niinsanottua ehdotonta totuutta, mutta toisaalta se kuitenkin väittää olevansa juuri tuon ehdottoman totuuden varsinainen sisältö. Kaiken käsittävä, kerta kaikkiaan päätökseen viety luonnon- ja historian-tiedon järjestelmä on ristiriidassa dialektisen ajattelun peruslakien kanssa, mikä ei suinkaan sulje pois, vaan päinvastoin edellyttää sitä, että koko ulkomaailman järjestelmällinen tiedostaminen voi edistyä jättiläisaskelin sukupolvesta toiseen.

Tietoisuus siihenastisen saksalaisen idealismin koko nurinkuruudesta johti pakostakin materialismiin, mutta — pantakoon se merkillille — ei 1700-luvun pelkästään metafyyssiseen ja täysin mekaaniseen materialismiin. Päinvastoin kuin ne, jotka naiivissa vallankumouksellisuudessaan aivan yksinkertaisesti hylkäsivät koko aikaisemman historian, uudenaikainen materialismi käsittää historian ihmiskunnan kehitysprosessina, jonka liikkeen lakien löytämisen se on asettanut tehtäväkseen. 1700-luvun ranskalaiset, kuten Hegelkin, pitivät luontoa ahdasta kehää kiertävänä, aina samanlaisena pysyvänä kokonaisuutena ikuisine taivaankappaleineen, kuten Newton oli opettanut, ja muuttumattomine orgaanisine lajeineen, kuten Linné oli esittänyt. Tämän käsityksen vastapainoksi uudenaikainen materialismi tekee yhteenvetoa luonnontieteen uusimmista saavutuksista, joiden mukaan luonnollakin on ajallinen historiansa; taivaankappaleet ja erilaiset organismit, jotka näillä taivaankappaleilla suotuisissa olosuhteissa saattavat asustaa, syntyvät ja häviävät, ja kiertokulut, sikäli kuin ne yleensä ovat mahdollisia, ovat suunnattoman laajamittaisia. Molemmissa tapauksissa materialismi on oleellisesti dialektista, eikä se enää tarvitse muiden tieteiden yläpuolella olevaa filosofiaa. Niin pian kuin jokaiselle eri tieteelle asetetaan vaatimukseksi, että sen on oltava selvillä asemastaan olioiden ja niitä koskevien tietojen yleisessä yhteydessä, käy jokainen tätä kokonaisyh-

teyttä käsittelevä tiede tarpeettomaksi. Koko tähänastisesta filosofiasta jää silloin itsenäisenä olemaan vain oppi ajattelusta ja sen laeista — muodollinen logiikka ja dialektiikka. Kaikki muu sisältyy positiiviseen luonnontieteeseen ja historiantutkimukseen.

Luonnonkäsityksen mullistus saattoi kuitenkin tapahtua vain sitä mukaa kuin tutkimus kykeni tarjoamaan vastaavaa myönteistä tietoa-aineistoa, ja niinpä olikin jo paljon aikaisemmin ilmennyt historiallisia tosiasioita, jotka vaikuttivat ratkaisevasti historiankäsityksen muuttumiseen. Vuonna 1831 tapahtui Lyonissa ensimmäinen työväen kapina. Vuosina 1838—1842 kehittyi Englannissa huippuunsa chartismi, ensimmäinen kansallinen työväenliike. Euroopan edistyneimpien maiden historiassa työntyivät etualalle proletariaatin ja porvariston välinen luokkataistelu sitä myöten kuin niissä kehittyi yhtäältä suurteollisuus ja toisaalta porvariston vastahankittu poliittinen valta. Tosiasiat osoittivat yhä vakuuttavammin valheiksi porvarillisen taloustieteen opit pääoman ja työn etujen yhteisyydestä, yleisestä sopusoinnusta ja yleisestä hyvinvoinnista vapaan kilpailun seurauksena. Nyt oli mahdotonta tehdä olemattomiksi näitä tosiasioita yhtä vähän kuin ranskalaista ja englantilaista sosialismiakaan, joka perin epätäydellisenäkin oli niiden teoreettinen ilmaus. Mutta vanha idealistinen historiankäsitys, jota ei vielä ollut työnnetty sivuun, ei tuntenut mitään aineellisiin etuihin pohjautuvaa luokkataistelua eikä yleensä minkäänlaisia aineellisia etuja; tuotanto kuten kaikki muutkin taloudelliset suhteet esiintyivät siinä vain ohimennen, »kulttuurihistorian» toisarvoisina aineksina.

Uudet tosiasiat pakottivat asettamaan koko siihenastisen historian uuden tutkimuksen kohteeksi, ja silloin kävikin ilmi, että *koko* siihenastinen historia, lukuun ottamatta alkuyhteisöä, oli luokkataistelujen historiaa ja että nuo keskenään taistelevat yhteiskuntaluokat ovat joka kerta tuotanto- ja vaihtosuhteiden, sanalla sanoen oman aikansa *taloudellisten* olosuhteiden synnyttämät, että siis yhteiskunnan kulloinenkin taloudellinen rakenne muodostaa reaalisen perustan, jolta lähtien viime kädessä on selitettävissä kunakin historian kautena syntynyt, oikeudellisista ja poliittisista laitoksista samoin kuin uskonnollisista, filosofisista ja muista käsityksistä muodostunut päällysrakenne. Hegel oli vapauttanut historiankäsityksen metafysiikasta, hän oli tehnyt siitä dialektisen — mutta hänen historiankäsityksensä oli oleellisesti idealistinen. Nyt oli idealismi karkotettu viimeisestä pakopaikastaan, historiankäsityksestä. Näin oli esitetty materialistinen historiankäsitys ja löydetty tie, jonka kautta ihmisen tajunta sai selityksensä hänen olemisestaan, eikä kuten siihen asti oli kuviteltu, hänen olemisensa hänen tajunnastaan.

Niinpä sosialismi ei enää esiintynyt tämän tai tuon nerokkaan pään satunnaisena keksintönä, vaan kahden historiallisesti syntyneen luokan, proletariaatin ja porvariston, välisen taistelun välttämättömänä tuotteena. Sen tehtävänä ei enää ollut mahdollisimman täydellisen yhteiskuntajärjestelmän keksiminen, vaan sen histo-

riallisen taloudellisen prosessin tutkiminen, jonka välttämätön seuraus nämä luokat ja niiden väliset ristiriidat olivat, ja näiden ristiriitojen ratkaisemiskeinojen löytäminen tuon prosessin luomasta taloudellisesta tilasta. Mutta siihenastinen sosialismi oli tämän materialistisen historiankäsityksen kanssa yhtä jyrkässä ristiriidassa kuin ranskalaisen materialismin luonnonkäsitys oli dialektiikan ja uusimman luonnontieteen kanssa. Siihenastinen sosialismi arvosteli kyllä vallitsevaa kapitalistista tuotantotapaa ja sen seurauksia, mutta ei kyennyt sitä selvittämään; se ei siis myöskään kyennyt tekemään loppua siitä, se saattoi vain yksinkertaisesti tuomita sen kelvottomaksi ja hylättäväksi. Mitä kiivaammin se hyökkäsi kapitalistisesta tuotantotavasta erottamatonta työväenluokan riistoa vastaan, sitä vähemmän se kykeni selvästi osoittamaan, mitä tuo riisto on ja kuinka se syntyy. Tuo kapitalistinen tuotantotapa olisi kuitenkin pitänyt selvittää yhtäältä omassa historiallisessa yhteydessään ja tietyn historiallisen ajanjakson välttämättömyytenä, jonka myös välttämättä oli tuhouduttava. Ja toisaalta olisi ollut paljastettava sen sisäinen luonne. Tähän päästiinkin *lisäarvon* keksimisen kautta. Todistettiin, että kapitalistisen tuotantotavan ja sen suorittaman työläisten riiston perusmuotona on ilmaisen työn anastaminen, että kapitalisti, vaikkakin hän maksaa työläisensä työvoimasta saman täyden arvon mikä siitä maksetaan tavarana tavaramarkkinoilla, kuitenkin kiskoo siitä enemmän arvoa kuin itse on maksanut, ja että tämä lisäarvo lopulta muodostaa arvosumman, josta yhä kasvava pääomamäärä kertyy omistavien luokkien käsiin. Näin oli selitetty kapitalistisen tuotannon ja pääoman tuotannon syntyä.

Näistä kahdesta keksinnöstä: materialistisesta historiankäsityksestä ja kapitalistisen tuotannon salaisuuden paljastamisesta lisäarvon avulla saamme kiittää *Marxia*. Niiden kautta tuli sosialismista tiede, ja nyt on lähinnä kysymys sen edelleenkehittämisestä kaikissa yksityiskohdissaan ja yhteyksissään.

III

Materialistinen historiankäsitys lähtee siitä väittämästä, että tuotanto, ja lähinnä tuotantoa tuotteiden vaihto, on jokaisen yhteiskuntajärjestyksen perusta; että jokaisessa historiallisesti esiintyvässä yhteiskunnassa tuotteiden jakautuminen ja sen yhteydessä sosiaalinen jako luokkiin tai säätyihin tapahtuu sen mukaan, mitä ja kuinka tuotetaan ja miten tuotteet vaihdetaan. Tämän mukaan yhteiskunnallisten muutosten ja poliittisten mullistusten perimmäisiä syitä ei ole etsittävä ihmisten aivoista, ei heidän lisääntyvästä ymmärryksestään ikuista totuutta ja oikeudenmukaisuutta koskevissa kysymyksissä, vaan tuotanto- ja vaihtotapojen muutoksista; niitä ei ole etsittävä kyseisen ajan *filosofiasta*, vaan sen *taloudesta*. Heräävä tietoi-

suus siitä, että vallitsevat yhteiskunnalliset laitokset ovat järjettömiä ja epäoikeudenmukaisia, että järki on tullut järjettömyydeksi, hyvä-työ kidutukseksi*, on vain merkki siitä, että tuotantomenetelmissä ja vaihtomuodoissa on kaikessa hiljaisuudessa tapahtunut muutoksia, joihin aikaisemmille taloudellisille olosuhteille rakentunut yhteiskuntajärjestys ei enää sopeudu yhteen. Täten on samalla sanottu, että paljastettujen epäkohtien poistamiskeinojen täytyy myös — jokseenkin kehittyneinä — olla olemassa itse muuttuneissa tuotantosuhteissa. Nuo keinot eivät suinkaan ole jotakin aivoissa *keksittävää*, vaan ne ovat aivojen avulla *löydettävissä* kyseisistä tuotannon aineellisista tosiasioista.

Miten on nyt tämän mukaan nykyaikaisen sosialismin laita?

Vallitsevan yhteiskuntajärjestyksen on luonut nyt hallitseva luokka, porvaristo — se myönnetään nykyisin verrattain yleisesti. Porvaristolle ominainen tuotantotapa, jota Marxin ajoista on kutsuttu kapitalistiseksi tuotantotavaksi, ei sietänyt paikallisia eikä sääty-etuoikeuksia enempää kuin feodaalisen järjestelmän keskinäisiä henkilökohtaisia siteitäkään; porvaristo murskasi feodaalisen järjestelmän ja pystytti sen raunioille porvarillisen yhteiskuntalaitoksen, vapaan kilpailun, elinkeinovapauden, tavaranomistajien tasa-arvoisuuden — kuinka näitä kaikkia porvarillisia ihanoituksia nimitetäänkään — valtakunnan. Kapitalistinen tuotantotapa saattoi nyt laajentua vapaasti. Sen jälkeen kun höyry ja uudet työkonet oli muuttanut vanhan manufaktuurin suurteollisuudeksi, kehittyivät porvariston johdolla muovautut tuotantosuhteet ennen kuulumattoman nopeasti ja ennen näkemättömässä mitassa. Mutta niinkuin aikoinaan manufaktuuri ja sen vaikutuksen alaisena laajaksi kehittynyt käsityö joutui ristiriitaan ammattikuntien feodaalisten kahleiden kanssa, niin joutuu suurteollisuus täydellisemmäksi kehittyttyään ristiriitaan niiden puitteiden kanssa, joihin kapitalistinen tuotantotapa sen puristaa. Uudet tuotantovoimat ovat kasvaneet yli porvarillisen käyttömuotonsa, eikä tämä ristiriita tuotantovoimien ja tuotantotavan välillä ole mikään ihmisen aivoissa syntynyt ristiriita, niinkuin on ihmisen perisyntynin törmäys jumalallista oikeutta vastaan, vaan se on olemassa tosiasioissa, objektiivisena, meidän ulkopuolellamme riippumattomana jopa niidenkin ihmisten tahdosta ja menettelystä, jotka sen ovat aiheuttaneet. Nykyaikainen sosialismi ei ole mitään muuta kuin tämän tosiasiallisen ristiriidan ajatusrefleksi, sen aatteellinen heijastuma lähinnä sen luokan aivoissa, joka tämän ristiriidan alaisena välittömästi kärsii — työväenluokan aivoissa.

Mikä tuo ristiriita sitten on?

Ennen kapitalistista tuotantoa, siis keskiajalla, oli yleisenä pikku-työ, joka perustui siihen, että työntekijäin tuotantovälineet

* Goethe. »Faust», I osa, kolmas kohtaus (»Faustin työhuone»). Toim.

olivat heidän yksityisomaisuuttaan: vapaiden tai alustalaisesemassa olevien pientalonpoikain maanviljelys, kaupunkien käsityö. Työvälineet — maa, maatyökalut, työpaja, käsityökalut — olivat yksityisten työvälineitä, tarkoitettut vain yksityiseen käyttöön, siis pakotakin vähäisiä, epätäydellisiä, rajallisia. Mutta juuri sen vuoksi ne kuuluivatkin säännöllisesti tuottajille itselleen. Näiden hajallaan olevien, ahtaiden tuotantovälineiden keskittäminen, laajentaminen, niiden muuttaminen nykyajan mahtavasti vaikuttaviksi tuotannon vivuiksi on ollut juuri kapitalistisen tuotantotavan ja sen edustajan, porvariston historiallinen tehtävä. Miten porvaristo 1400-luvulta lähtien on tämän historiallisesti suorittanut kolmen vaiheen kautta — yksinkertaisen yhteistyön, manufaktuurin ja suurteollisuuden — sen Marx on seikkaperäisesti kuvannut »Pääoman» neljännessä osastossa. Mutta porvaristo, kuten »Pääomassa» niin ikään on osoitettu, ei voinut muuttaa noita rajallisia tuotantovälineitä valtaviksi tuotantovoimiksi muuttamatta niitä yksityisen tuotantovälineistä *yhteiskunnallisiksi*, vain jonkin *ihmisryhmän yhteisesti* käytettäviksi tuotantovälineiksi. Rukin, kangaspuiden ja sepän vasaran tilalle tuli kehrukone, kutomakone ja höyryvasara; yksityisen pikkuverstaan tilalle satojen ja tuhansien yhteistoimintaa vaativa tehdas. Ja samoin kuin tuotantovälineet, samoin muuttui itse tuotantokin sarjasta yksityiskäsittelyjä sarjaksi yhteiskunnallisia toimintoja, ja tuotteet muuttuivat yksityisten tuotteista yhteiskunnallisiksi tuotteiksi. Kangas, lanka ja metallitavarat, jotka nyt tulivat tehtaista, olivat niiden monien työläisten yhteisiä tuotteita, joiden käsien kautta niiden täytyi vuoron perään kulkea, ennen kuin ne tulivat valmiiksi. Kukaan yksityinen ei niistä voinut sanoa: tuon olen *minä* tehnyt, se on *minun* tuotteeni.

Mutta missä tuotannon perusmuotona on luontoperäinen, vähitellen ilman suunnitelmaa syntynyt työnjako yhteiskunnan sisällä, siellä se painaa tuotteisiin *tavarain* muodon, joiden keskinäinen vaihto, osto ja myynti tekee yksityiset tuottajat kykeneviksi tyydyttämään moninaiset tarpeensa. Näin olikin keskiajalla. Esimerkiksi talonpoika möi maantuotteitaan käsityöläiselle ja samalla osti häneltä käsityön tuotteita. Tähän yksityistuottajien, tavarantuottajien yhteiskuntaan tunkeutui nyt uusi tuotantotapa. Luontoperäisen, *suunnitelmattoman* työnjaon keskelle, sellaisena kuin se vallitsi koko yhteiskunnassa, se asetti *suunnitelmallisen* työnjaon, sellaisena kuin tämä oli järjestetty yksityisessä tehtaassa; *yksityistuotannon* rinnalle tuli *yhteiskunnallinen* tuotanto. Kumpaisenkin tuotteet myytiin samoilla markkinoilla, siis ainakin likipitään samoihin hintoihin. Mutta suunnitelmallinen organisaatio oli voimakkaampi kuin luontoperäinen työnjako; yhteiskunnallisesti työskentelevät tehtaasvalmistivat tuotteensa halvemmallalla kuin yksinäiset pikkutuottajat. Yksityistuotanto joutui alalla toisensa jälkeen tappiolle, yhteiskunnallinen tuotanto vallankumouksellisesti koko vanhan tuotantotavan. Mutta tämä sen vallankumouksellinen luonne tuli niin vähän tunne-

tuksi, että se otettiin käytäntöön nimenomaan tavaratuotannon kohtamis- ja edistämiskeinona. Jo syntymässään se liittyi välittömästi jo ennen olemassaolleisiin tavarantuotannon ja tavaravaihdon vipuihin: kauppiaan pääomaan, käsityöhön ja palkkatyöhön. Kun se itse esiintyi tavaratuotannon uutena muotona, säilyttivät tavaratuotannon omistusmuodot siinäkin täyden voimansa.

Tavaratuotannossa, sellaisena kuin se oli kehittynyt keskiajalla, ei voinut lainkaan nousta kysymystä siitä, kenelle työn tuote on kuuluva. Yksityinen tuottaja oli tavallisesti valmistanut sen hänelle itselleen kuuluvista, usein itse tuottamistaan raaka-aineista omilla työvälineillään ja omalla tai perheensä käsityöllä. Hänen ei tarvinnut ottaa sitä lainkaan omakseen, se kuului hänelle aivan itsestään. Omistusoikeus tuotteeseen perustui siis *omaan työhön*. Missä vierasta apua käytettiinkin, jäi se yleensä sivuasiaksi ja palkittiin usein työpalkan lisäksi vielä muilla eduilla: oppipoika ja kisällä tekivät työtä vähemmän ruoan ja palkan vuoksi kuin valmistuakseen mestareiksi. Sitten tuli tuotantovälineiden keskittäminen suuriin työpajoihin ja manufaktuureihin, niiden muuttuminen tosiasiallisesti yhteiskunnallisiksi tuotantovälineiksi. Mutta yhteiskunnallisia tuotantovälineitä ja tuotteita käsiteltiin aivan kuin ne olisivat yhä edelleenkin yksityisten tuotantovälineitä ja tuotteita. Kun työvälineiden omistaja oli siihen saakka ottanut tuotteen omakseen, koska se yleensä oli hänen oma tuotteensa, ja vieras aputyö oli ollut vain poikkeuksena, niin työvälineiden omistaja otti nyt edelleen tuotteen omakseen, vaikka se ei enää ollut *hänen* tuotteensa, vaan poikkeuksetta *vieraan työn* tuote. Näin siis yhteiskunnallisesti valmistettuja tuotteita eivät nyt ottaneet omikseen ne, jotka olivat todella panneet tuotantovälineet liikkeelle ja todella valmistaneet tuotteet, vaan *kapitalistit*. Tuotantovälineet ja tuotteet ovat tulleet oleellisesti yhteiskunnallisiksi. Mutta ne alistetaan sen omistamismuodon alaisiksi, jonka edellytyksenä on erillisten henkilöiden yksityinen tuotanto, jonka aikana siis kukin omistaa oman tuotteensa ja vie sen markkinoille. Tuotantotapa alistetaan tämän omistamismuodon alaiseksi, vaikka se hävittää tämän omistamismuodon edellytykset*. Tässä ristiriidassa, joka antaa uudelle tuotantotavalle sen kapitalistisen luonteen, on jo idullaan nykyajan kaikki yhteentörmäykset. Mitä enemmän uusi tuotantotapa tuli vallitsevaksi kaikilla ratkaisevilla tuotantoaloilla ja kaikissa taloudellisesti ratkaisevissa maissa

* Tässä ei kaipaa selitystä se, että vaikka omaksiottamisen *muoto* jää samaksi, niin sen *luonne* tulee yllä kuvatun prosessin johdosta samalla lailla mullistetuksi kuin tuotantokin. Jos minä otan omakseni oman tuotteeni taikka toisen tuotteen, niin ne ovat tietysti kaksi aivan erilaista omaksiottamistapaa. Ohimennen: palkkatyö, johon jo idullaan kätkeytyy koko kapitalistinen tuotantotapa, on hyvin vanha; yksityisenä hajanaisilmiönä se seurasi vuosisatojen ajan orjuuden rinnalla. Mutta tämä itu saattoi kehittyä kapitalistiseksi tuotantotavaksi vasta sitten, kun oli luotu sen historialliset edellytykset.

ja samalla syrjäytti yksityistuotannon mitättömiksi jätteiksi, sitä räikeämpänä täytyi myös ilmetä yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen yhteensopimattomuuden.

Kuten sanottu, ensimmäiset kapitalistit tapasivat palkkatyön muodon jo valmiina. Mutta palkkatyö oli vain poikkeuksena, sivuhommana, apukeinona, ylimenoilmionä. Maamiehellä, joka aika ajoin meni päiväläiseksi, oli joku kapanala omaa maataan, josta hän hädin tuskin saattoi elää. Ammattikuntajärjestys piti huolta siitä, että tänäinen kisällä siirtyi huomenna mestariksi. Mutta tämä muuttui heti, kun tuotantovälineet olivat muuttuneet yhteiskunnallisiksi ja keskittyneet kapitalistien käsiin. Pienen yksityistuottajan tuotantoväline samoin kuin tuotekin tuli yhä arvottomammaksi; hänelle ei jäänyt mitään muuta keinoa kuin mennä kapitalistin palkkalaiseksi. Palkkatyö, joka aikaisemmin oli ollut poikkeus ja apukeino, tuli säännöksi ja koko tuotannon perusmuodoksi, kun se aikaisemmin oli ollut sivuelinkeino, se tuli nyt työläisten yksinomaiseksi toiminnaksi. Tilapäinen palkkatyöläinen muuttui elinkautiseksi. Elinkautisten palkkatyöläisten määrää lisäsi vielä tavattomasti samanainen feodaalisen järjestelmän romahdus, feodaalierrojen seurueiden hajoaminen, talonpoikain karkottaminen konnuiltaan jne. Erottava raja oli lopullisesti vedetty yhtäältä kapitalistien käsiin keskitettyjen tuotantovälineiden ja toisaalta kaiken muun paitsi työvoimansa omistuksen menettäneiden tuottajain välille. *Ristiriita yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välillä tulee näkyviin proletariaatin ja porvariston vastakohtana.*

Olemme nähneet, että kapitalistinen tuotantotapa tunkeutuu tavarantuottajien, yksityistuottajien yhteiskuntaan, joiden yhteiskunnallista yhteyttä välitti heidän tuotteidensa vaihto. Mutta jokaisella tavarantuotantoon perustuvalla yhteiskunnalla on se erikoisuus, että siinä tuottajat ovat kadottaneet omien yhteiskunnallisten suhteittensa hallinnan. Jokainen tuottaa itseään varten satunnaisilla tuotantovälineillään ja omaa erikoista vaihtotarvettaan varten. Kukaan ei tiedä, kuinka paljon hänen valmistamaansa tavaralaatua tulee markkinoille, kuinka paljon sitä ylipäänsä tarvitaan, kukaan ei tiedä, onko hänen yksityistuotteensa suhteen todellista tarvetta, saako hän siitä takaisin kustannuksensa, vai saako hän sitä lainkaan myydyksi. Vallitsee yhteiskunnallisen tuotannon anarkia. Mutta tavarantuotannolla, samoin kuin jokaisella muullakin tuotantomuodolla, on omat ominaiset, sille kuuluvat, siitä erottamattomat lakinsa; ja nämä lait toteutuvat anarkiasta huolimatta, anarkiassa, anarkian kautta. Ne ilmenevät yhteiskunnallisen yhteyden ainoassa säilyneessä muodossa, vaihdossa, ja astuvat yksityisten tuottajien suhteen voimaan kilpailun pakkolakeina. Ne ovat siis näille tuottajille itselleen aluksi tuntemattomat, ja heidän täytyy vasta pitkän kokemuksen kautta vähitellen löytää ne. Ne toteutuvat siis tuottajien ohitse ja vastoin tuottajia, heidän tuotantomuotonsa sokeasti vaikuttavina luonnonlakeina. Tuote hallitsee tuottajia.

Keskiajan yhteiskunnassa, varsinkin ensimmäisinä vuosisatoina, tuotanto oli oleellisesti tarkoitettu omaa käyttöä varten. Se tyydytti pääasiassa vain tuottajan ja hänen perheensä tarpeet. Siellä missä vallitsi persoonallinen riippuvuussuhde, kuten maaseudulla, sen piti tyydyttää myös feodaaliherran tarpeet. Tällöin ei siis ollut mitään vaihtoa, eivätkä tuotteet sen vuoksi saaneet tavarannonnetta. Talonpojan perhe tuotti miltei kaiken, mitä tarvitsi, kotikalustonsa ja vaatteensa yhtä hyvin kuin elintarpeensaakin. Vasta sitten kun se alkoi tuottaa ylijäämää yli oman tarpeen ja yli feodaaliherralle suoritettavien luontaisluovutusten, vasta sitten se tuotti myös tavaroita; tästä yhteiskunnalliseen vaihtoon heitetystä, myytäväksi tarjotusta ylijäämästä tuli tavaraa. Kaupunkien käsityöläisten täytyi tosin jo alunperin tuottaa vaihtoa varten. Mutta hekin valmistivat suurimman osan tarvetavaroistaan itse; heillä oli puutarhansa ja peltotilkkunsa; he laidunsivat karjaansa yhteismetsässä, josta lisäksi saivat tarve- ja polttopuunsa; naiset kehräsivät pellavaa, villaa jne. Tuotanto vaihtotarkoituksessa, tavarantuotanto oli vasta syntymässä. Siitä johtui rajoittunut vaihto, rajoitetut markkinat, vakaa tuotantotapa, paikallinen sulkeutuneisuus ulospäin, paikallinen yhtyminen sisäänpäin; markki* maaseudulla, ammattikunta kaupungissa.

Mutta tavarantuotannon laajentuessa, erityisesti kapitalistisen tuotantotavan mukana, alkoivat myös siihen asti uinuneet tavara-
tuotannon lait vaikuttaa selvemmin ja voimakkaammin. Vanhat siteet höltyivät, vanhat raja-aidat murrettiin, tuottajat muuttuivat yhä enemmän ja enemmän riippumattomiksi, yksityisiksi tavarantuottajiksi. Yhteiskunnallisen tuotannon anarkia tuli päivänvaloon ja kärjistyi yhä enemmän. Mutta pääase, jolla kapitalistinen tuotantotapa kartutti tätä anarkiaa yhteiskunnallisessa tuotannossa, oli anarkian suoranainen vastakohta: yhteiskunnallisena suoritettuna tuotannon kasvava järjestys jokaisessa yksityisessä tuotantolaitoksessa. Tällä vivulla se teki lopun vanhasta rauhallisesta vakaantuneisuudesta. Missä kapitalistinen tuotantotapa kerran oli tuotu jollekin teollisuudenalalle, se ei sietänyt mitään vanhempia tuotantomenetelmiä rinnallaan. Missä se valtasi käsityön, siellä se tuhosi vanhan käsityön. Työkentästä tuli taistelulenttä. Suuret maantieteelliset löydöt ja niitä seurannut siirtomaiden hankkiminen moninkertaistivat menekkiäalueen ja jouduttivat käsityön muuttumista manufaktuurityöksi. Eikä taistelu puhjennut ainoastaan paikallisten yksityisten tuottajien välillä; paikalliset taistelut kasvoivat vuorostaan kansallisiksi, 1600- ja 1700-luvun kauppasodiksi. Lopuksi suurteollisuus ja maailmanmarkkinoiden syntyminen ovat tehneet taistelun yleismaailmalliseksi ja samalla antaneet sille tavattoman kiihkeyden. Luonnollisten taikka hankittujen tuotantoehtojen suotuisuus ratkaisee olemassaolon yksityisten kapitalistien välillä samoin kuin

* Ks. kirjan lopussa olevaa liitettä. [Engels viittaa tässä »Markki»-teokseen, jota tähän julkaisuun ei ole otettu. *Toim.*]

kokonaisten teollisuuksien ja kokonaisten maiden välillä. Alakynteen jäänyt syrjäytetään siekailematta. Se on Darwinin luonnehtimaa yksilöiden olemassaolon taistelua, joka on siirretty luonnosta yhteiskuntaan moninkertaisesti raivokkaampana. Eläimen luonnontila esiintyy inhimillisen kehityksen huippukohtana. Ristiriita yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välillä esiintyy nyt *yksityisessä tehtaassa tavattavan tuotannon järjestyksen ja koko yhteiskunnassa vallitsevan tuotannon anarkian välisenä vastakohtana.*

Kapitalistinen tuotantotapa liikkuu näissä molemmissa, sen alkuperästä johtuvan sisäisen ristiriidan ilmenemismuodoissa, se piirtää toivottomasti tuota »noiduttua kehää», jonka siinä jo Fourier keksi. Fourier ei vielä kuitenkaan voinut nähdä, että kierto käy vähitellen ahtaammaksi, että liike muistuttaa pikemminkin spiraalia ja että sen täytyy saavuttaa loppunsa planeettojen liikkeen tavoin törmäämällä keskukseen. Tuotannon yhteiskunnallisen anarkian liikkeellepaneva voima muuttaa ihmisten suuren enemmistön yhä enemmän ja enemmän proletaareiksi, ja juuri proletaarijoukot tulevat viimein tekemään lopun tuotannon anarkiasta. Sama tuotannon yhteiskunnallisen anarkian liikkeellepaneva voima tekee suurteollisuuden koneiston loputtomasta täydellistymismahdollisuudesta pakkokäskyn, joka perikadon uhalla panee jokaisen yksityisen teollisuuskapitalistin yhä enemmän parantelemaan koneistoaan. Mutta koneiston parantaminen on ihmistyön tekemistä tarpeettomaksi. Kun koneiden käyttöönotto ja niiden määrän lisääminen merkitsee sitä, että muutamat konetyöläiset syrjäyttävät miljoonia käsityöläisiä, niin koneiston parantaminen merkitsee, että yhä enemmän syrjäytetään itse konetyöläisiä, ja lopulta sitä, että syntyy pääoman keskimääräisen käyttötarpeen ylittävä määrä käytettävissä olevia palkkatyöläisiä, kokonainen teollinen vara-armeija, niinkuin nimitin sitä jo v. 1845*; vara-armeija, joka on käytettävissä silloin, kun teollisuus työskentelee korkeapaineella, mutta jonka sitä välttämättömästi seuraava romahdus heittää kadulle, armeija, joka kaikkina aikoina on lyijypainona työväenluokan jaloissa sen taistellessa olemassaolonsa puolesta pääomaa vastaan, sääntelijänä, joka pitää työpalkan kapitalistien tarpeen mukaisella alhaisella tasolla. Näin ollen käy niin, että koneistosta, käyttäksämme Marxin sanoja, tulee pääoman voimakkain sodankäyntiväline työväenluokkaa vastaan, että työväline alituisesti riistää toimeentulovälineet työläisten käsistä, että työläisten oma tuote muuttuu työläisen orjuuttamisen välineeksi**. Tämä johtaa siihen, että työvälineiden säästäminen on alunalkaen samalla mitä häikäilemättömintä työvoiman haaskausta ja työtoiminnan normaalien edellytysten tuhoamista***; että koneisto, valtavin väline

* »Englannin työväenluokan asema», s. 109.

** Ks. K. Marx. »Pääoma», 1. osa, Petroskoi 1957, ss. 411—454. *Toim.*

*** Sama, s. 434. *Toim.*

työajan lyhentämiseksi, muodostuukin pettämättömäksi välineeksi, jolla työläisen ja hänen perheensä koko elinikä muutetaan pääoman lisäämiseen käytettävissä olevaksi työajaksi; käy niin, että työväenluokan yhden osan ylenmääräisestä työnteosta tulee edellytys toisen työttömyydelle, ja että suurteollisuus, joka kautta koko maapallon ajaa takaa uusia kuluttajia, rajoittaa kotimaassaan suurten joukkojen kulutuksen nälkäminimiin ja siten järkyttää kotimaisia markkinoita. »Laki, joka alati pitää suhteellisen liikaväestön eli teollisuuden vararmeijan kasautumisen laajuutta ja voimaa vastaavana, kahlehtii työläisen lujemmin pääomaan kuin Hefaistoksen kiilat kahlehtivat Prometheuksen kallioon. Se edellyttää pääoman kasautumista vastaavaa kurjuuden kasautumista. Rikkauden kasautuminen toiseen kohtioon on siis samalla kurjuuden, työrasituksen, orjuuden, tietämättömyyden, raastumisen ja siveellisen alentumisen kasautumista päinvastaiseen kohtioon, ts. siihen luokkaan, joka *tuottaa omia tuotteitaan pääomana*» («Pääoma», s. 671)*. Muunlaisen tuotteiden jaon odottaminen kapitalistiselta tuottajalta olisi samaa kuin vaatimus, että sähköpariston elektrodit, niin kauan kuin ne ovat yhteydessä paristoon, eivät saisi jakaa vettä, eivät saisi kehittää positiivisessa elektrodissa happea ja negatiivisessa vetyä.

Olemme nähneet, miten nykyaikaisen koneiston erittäin korkealle noussut täydellistymiskyky on muuttunut yhteiskunnassa vallitsevan tuotannon anarkian kautta yksityisen teollisuuskapitalistin pakkolaiksi, joka pakottaa hänet alati parantamaan koneistoaan, alati lisäämään sen tuotantotehoa. Samanlaiseksi pakkolaiksi muuttuu hänelle pelkkä tosiasiallinen mahdollisuus laajentaa tuotantopiiriään. Suurteollisuuden valtava laajentumisvoima, johon verraten kaasujen laajentumiskyky on lastenleikkiä, astuu nyt eteemmä kaikkea vastusta uhmaavana laadullisen ja määrällisen laajentumisen *tarpeena*. Tuon vastuksen muodostaa suurteollisuuden tuotteiden kulutus, menekki ja markkinat. Mutta markkinain kykyä laajentua ulospäin ja voimaperäistyä hallitsevat lähinnä aivan toiset, paljon lievemmin vaikuttavat lait. Markkinain laajeneminen ei voi käydä yhtä jalkaa tuotannon laajenemisen kanssa. Yhteentörmäys käy väistämättömäksi, ja koska se ei voi tuoda mitään ratkaisua, niin kauan kuin se ei räjäytä rikki koko kapitalistista tuotantotapaa, se muodostuu kausittain toistuvaksi. Kapitalistinen tuotanto luo uuden »noidutun kehän».

Todellakin, alkaen vuodesta 1825, jolloin ensimmäinen yleinen pula puhkesi, suistuu koko teollisuus- ja kauppamaailma, kaikkien sivistyskansojen ja niiden enemmän tai vähemmän barbaaristen lisäkkeiden tuotanto ja vaihto likipitäen kerran kymmenessä vuodessa pois raiteiltaan. Liikenne pysähtyy, markkinat ovat täpötydet, tuotteet makaavat joukoittain myymättöminä, käteinen raha

* K. Marx. »Pääoma», 1. osa, Petroskoi 1957, s. 596. Toim.

katoaa näkyvistä, luotto häviää, tehtaat seisovat, työtätekeviltä joukoilta puuttuu elintarvikkeita, koska he ovat tuottaneet elintarvikkeita liian paljon, vararikko seuraa vararikkoa, pakkohuutokauppa pakkohuutokauppaa. Vuosikausia jatkuu lamaa, tuotantovoimia samoin kuin tuotteitakin haaskataan ja hävitetään suurin määrin, kunnes kasautuneet tavaramassat menetettyään enemmän tai vähemmän arvostaan, lopulta alkavat huveta, kunnes tuotanto ja vaihto taas hiljalleen pääsevät käyntiin. Vähitellen käynti kiihtyy, muuttuu hölkäksi, teollinen hölkkä vaihtuu laukaksi ja tämä taas yltyy hillittömäksi neliksi; todelliseksi esteratsastukseksi, joka käsittää teollisuuden, kaupan, luoton ja keinottelun, päätyäkseen uhkarohkeiden hyppyjen jälkeen syvälle — romahduksen kuiluun. Ja näin aina uudelleen. Vuodesta 1825 olemme tämän kokeneet jo kokonaista viisi kertaa, ja tällä hetkellä (1877) koemme kuudetta kertaa. Ja näiden pulien luonne ilmenee niin räikeänä, että Fourier osui niihin kaikkiin nähden oikeaan nimittäessään ensimmäistä pulaa yltäkyläisyyden pulaksi, *crise pléthorique*.

Pulissa ristiriita yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välillä purkautuu väkivaltaisesti. Tavarankierto on hetkellisesti lakannut; kiertokulun välineestä, rahasta tulee kiertokulun este; kaikki tavarantuotannon ja tavarankiertokulun lait kääntyvät ylösalaisin. Taloudellinen yhteentörmäys on saavuttanut kohokohdansa: *tuotantotapa kapinoi vaihtotapaa vastaan*.

Sen tosiasian, että tuotannon yhteiskunnallinen organisaatio tehtaassa sisällä on kehittynyt niin, ettei se enää sovi yhteen yhteiskunnassa sen rinnalla ja yläpuolella olevan tuotannon anarkian kanssa, tämän tosiasian tekee kapitalisteille itselleen kourautuntuvaksi pääomien väkivaltainen keskittyminen, joka pulien aikana toteutuu useiden suurten ja sitäkin useampien pikkukapitalistien sortumisessa. Kapitalistisen tuotantotavan koko mekanismi lakkaa toimimasta sen itsensä luomien tuotantovoimien painon alla. Se ei voi enää muuttaa kaikkea tuota tuotantovälineiden määrää pääomaksi; tuotantovälineet makaavat käyttämättöminä, ja juuri sen tähden täytyy teollisen vara-armeijan olla toimeettomana. Tuotantovälineitä, elintarvikkeita, käytettävissä olevia työläisiä — tuotannon ja rikkouden kaikkia aineksia on yllin kyllin. Mutta »yltäkyläisyydestä tulee hädän ja puutteen lähde» (Fourier), koska juuri se estää tuotantovälineitä ja elintarvikkeita muuttumasta pääomaksi. Sillä kapitalistisessa yhteiskunnassa tuotantovälineet eivät voi toimia, elleivät ne ensin ole muuttuneet pääomaksi, ihmistyövoiman riiston välineiksi. Tuotantovälineiden ja elintarvikkeiden pääomaksi muuttumisen välttämättömyys seisoo aaveena niiden ja työläisten välillä. Se yksin estää tuotannon esineellisten ja persoonallisten vipujen yhtymisen; se yksin estää tuotantovälineitä toimimasta, työläisiä tekemästä työtä ja elämästä. Toisaalta kapitalistinen tuotantotapa siis itse paljastaa kykenemättömyytensä hallita edelleen näitä tuotantovoimia. Toisaalta nämä tuotantovoimat itse yhä lisääntyvällä voimalla vaativat ristiriidan pois-

tamista, vapautumistaan pääomaluonteestaan, *tunnustamaan tosiasiallisesti, että ne ovat luonteeltaan yhteiskunnallisia tuotantovoimia.*

Juuri tämä valtavasti kasvavien tuotantovoimien painostus pääomaluonnetta vastaan, tämä niiden yhteiskunnallisen luonteen tunnustamisen lisääntyvä pakko panee kapitalistiluokan itsensäkin yhä enemmän ja enemmän, mikäli se pääomasuhteen sisällä yleensä on mahdollista, käsittelemään niitä yhteiskunnallisina tuotantovoimina. Sekä teollisen korkeapaineen vaihe rajattomiin paisutettuine luottoineen että itse pula suurten kapitalististen laitosten romahdusten kautta johtaa sellaiseen muotoon suurten tuotantovälinemäärien yhteiskunnallistamisessa, jollaisen tapaamme erilaisissa osakeyhtiöissä. Monet näistä tuotanto- ja liikennevälineistä, esim. rautatiet, ovat jo alunperin niin jättiläismäisiä, että ne sulkevat pois kapitalistisen riiston kaikki muut muodot. Tietyllä kehitystasolla tämäkään muoto ei enää riitä; saman teollisuudenalan kotimaiset suurtuottajat yhtyvät »trustiksi», liitoksi, jonka tarkoituksena on tuotannon sääntely; he määrittävät tuotettavan kokonaismäärän, jakavat sen keskenään ja tekevät pakolliseksi etukäteen päätetyn myyntihinnan. Mutta koska tällaiset trustit ensimmäisen huonon liikeajan koittaessa enimmäkseen hajoavat, ajautuvat ne juuri sen kautta vielä keskitetym-pään yhteenliittymään: koko teollisuudenala muuttuu yhdeksi ainoaksi suureksi osakeyhtiöksi, kotimainen kilpailu tekee tilaa yhden yhtiön kotimaiselle monopolille; näin kävi jo v. 1890 Englannin alkaliutuotannolle, joka nyt kaikkien 48 suuren teollisuuslaitoksen yhteensulautumisen jälkeen on yhden ainoan yhtenäisesti johdettavan yhtiön käsissä, yhtiön, jolla on 120 miljoonan markan pääoma.

Trusteissa muuttuu vapaa kilpailu monopoliksi, kapitalistisen yhteiskunnan suunnitelmaton tuotanto antautuu esiin murtautuvan sosialistisen yhteiskunnan suunnitelmallisen tuotannon edessä. Tosin vielä lähinnä kapitalistien iloksi ja hyödyksi. Mutta tällöin riisto käy niin kouraantuntuvaksi, että sen täytyy romahtaa. Mitään kansaa ei voida alistaa trustien johtamaan tuotantoon, niin alastomaan pienen kuponginleikkaajain joukon harjoittamaan koko yhteiskunnan riistoon.

Joko tai, joko ilman trusteja tai trustien kanssa täytyy* kapitalistien yhteiskunnan virallisen edustajan, valtion, ottaa lopulta

* Sanon »täytyy». Sillä vain siinä tapauksessa, että tuotanto- ja liikennevälineet ovat *todella* kasvaneet osakeyhtiöiden toteuttaman johdon yli, että siis valtiollistaminen on tullut *taloudellisesti* välttämättömäksi, vain siinä tapauksessa se merkitsee nykyisenkin valtion toimeenpanemana taloudellista edistysaskelta, uuden esiasteen saavuttamista kaikkien tuotantovoimien ottamisessa itse yhteiskunnan haltuun. Mutta hiljakkoin, sen jälkeen kun Bismarck ryhtyi puuhaamaan valtiollistamista, on esiintynyt eräänlaista väärää sosialismia, siellä täällä jopa jonkinlaiseksi vapaaehtoiseksi nöyristelyksi turmeltunutta, joka ilman muuta julistaa sosialistiseksi *jokaisen* valtiollistamisen, jopa bismarckilaisenkin. Tosiaan, jos valtion tupakkamonopoli olisi sosialismia, kuuluisivat Napoleon ja Metternich sosialismin perustajiin. Kun Belgian valtio aivan tavallisista poliittis-

haltuunsa tuotannon johto. Tämä valtion omaisuudeksi muuttamisen välttämättömyys koskee ensiksi suuria liikennelaitoksia: postia, lennätintä ja rautatietä.

Kun pulat paljastavat porvariston kykenemättömyyden hallita edelleen nykyaikaisia tuotantovoimia, niin suurten tuotanto- ja liikennelaitosten muuttuminen osakeyhtiöiksi ja valtion omaisuudeksi osoittaa porvariston tarpeettomuuden. Kapitalistien kaikkia yhteiskunnallisia tehtäviä hoitavat nyt palkatut virkamiehet. Kapitalistilla ei ole enää mitään yhteiskunnallista tehtävää, jollemme ota lukuun tulojen kasaamista omaan kukkaroon, kuponginleikkausta ja pelaamista pörssissä, jossa eri kapitalistit ottavat toisiltaan pois pääomia. Jos kapitalistinen tuotantotapa ensiksi tunki syrjään työläisiä, niin nyt se tunkee syrjään kapitalistejakin ja karkottaa heidät, aivan samoin kuin työläiset, liikaväestön joukkoon, joskaan ei vielä taloudelliseen vara-armeijaan.

Mutta tuotantovoimien siirtyminen osakeyhtiöiden tai trustien haltuun enempää kuin valtion omaisuudeksikaan ei poista niiden pääomanluonnetta. Osakeyhtiöiden ja trustien suhteen tämä on aivan selvä asia. Nykyaikainen valtio taas on vain järjestö, jonka porvarillinen yhteiskunta luo pitääkseen voimassa kapitalistisen tuotantotavan yleiset ulkoiset ehdot niin työläisten kuin yksityisten kapitalistienkin hyökkäyksiä vastaan. Nykyaikainen valtio, olipa sen muoto mikä tahansa, on oleellisesti kapitalistinen kone, kapitalistinen valtio, ihanteellinen kokonaiskapitalisti. Mitä enemmän tuotantovoimia se ottaa omaisuudekseen, sitä enemmän siitä tulee todellinen kokonaiskapitalisti, sitä suurempaa määrää valtion kansalaisia se riistää. Työläiset jäävät palkkatyöläisiksi, proletaareiksi. Pääomasuhde ei tule poistetuksi, päinvastoin se kärjistyy huippuunsa. Mutta huippukohdassa se kumotaan. Tuotantovoimien valtiollinen omistus ei ole ristiriidan ratkaisu, mutta se kätkee itseensä ratkaisun muodollisen välineen, vivun.

Tämä ratkaisu voi olla ainoastaan se, että nykyaikaisten tuotantovoimien yhteiskunnallinen luonne todella tunnustetaan, että siis tuotanto-, omistus- ja vaihtotapa saatetaan sopusointuun tuotantovälineiden yhteiskunnallisen luonteen kanssa. Ja tämä voi tapahtua vain siten, että yhteiskunta avoimesti ja kiertelemättä ottaa haltuunsa kaiken muunlaisen johdon yli kasvaneet tuotantovoimat. Tuotanto-

taloudellisista syistä rakennutti päätänsä itse, kun Bismarck ilman minkäänlaista taloudellista välttämättömyyttä valtiollisesti Preussin pääradat pelkästään siksi, että voisi varustautua ja käyttää niitä sodan tullen, että saisi rautatieläisistä kasvatetuksi hallitukselle äänestyskarjaa, ja pääasiassa siksi, että saisi luoduksi itselleen parlamentin päätöksistä riippumattoman tulolähteen, niin ne eivät lainkaan olleet sosialistisia askeleita, eivät välittömästi eivätkä välillisesti, eivät tietoisesti eivätkä tiedottomasti. Muutoinhan olisivat sosialistisia laitoksia myös kuninkaan Seehandlung,¹⁰⁹ kuninkaan posliinimanufaktuuri, jopa komppanian räätälikin armeijassa, tai jopa Fredrik Wilhelm III:n aikana 30-luvulla erään älyniekän aivan vakavissaan esittämä — porttolain kansallistaminen.

välineiden ja tuotteiden yhteiskunnallisen luonteen, joka nykyään kääntyy tuottajia itseään vastaan, joka aika ajoin murtautuu tuotanto- ja vaihtotavan lävitse ja toteutuu vain sokeasti vaikuttavana luonnonlakina aiheuttaen väkivaltaisuutta ja hävitystä, saattavat tuottajat tällä teolla voimaan täysin tietoisesti, ja se muuttuu hävityksen ja aika-ajoittaisen romahduksen aiheuttajasta itse tuotannon voimakkaimmaksi vivuksi.

Yhteiskunnallisesti toimivat voimat vaikuttavat aivan kuin luonnonvoimat: sokeasti, väkivaltaisesti, hävittävästi, niin kauan kuin emme niitä tunne emmekä ota niitä lukuun. Mutta kun kerran olemme oppineet ne tuntemaan, ymmärtämään niiden toiminnan, niiden suunnan ja niiden vaikutukset, niin niiden alistaminen yhä enemmän ja enemmän meidän oman tahtomme alaiseksi ja tarkoituseriemme saavuttaminen niiden avulla riippuu vain meistä itsestämme. Ja aivan erityisesti tämä koskee nykyisiä valtavia tuotantovoimia. Niin kauan kuin me uppiniskaisesti kieltäydymme ymmärtämästä niiden luontoa ja luonnetta — ja tätä ymmärtämistä vastaan rimpuilee kapitalistinen tuotantotapa ja sen puoltaja — niin kauan nämä voimat vaikuttavat meitä vastaan ja meistä huolimatta, niin kauan ne hallitsevat meitä, niinkuin olemme seikkaperäisesti esittäneet. Mutta kun niiden luonto kerran on ymmärretty, niin ne voidaan yhdistyneiden tuottajien käsissä muuttaa demonisista haltijoista nöyriksi palvelijoiksi. Ero on samanlainen kuin salaman hävittävän voiman ja lennättimen tai valokaaren taltutetun sähkön välillä, samanlainen kuin ero tulipalon ja ihmisen palveluksessa olevan tulen välillä. Kun nykyisiä tuotantovoimia aletaan käsitellä niiden vihdoinkin tiedostetun luonnon mukaisesti, silloin astuu yhteiskunnallisen tuotannon anarkian tilalle tuotannon yhteiskunnallisesti suunniteltu sääntely kokonaisuuden ja jokaisen yksityisen tarpeiden mukaan. Samalla kapitalistinen omistustapa, jossa tuote orjuuttaa ensin tuottajan, mutta sitten myös omistajan, korvataan sillä tuotteiden omistustavalla, joka perustuu itse nykyaikaisten tuotantovälineiden luonteeseen: toisaalta tuotteiden välittömästi yhteiskunnalliseen omistamiseen tuotannon ylläpitämisen ja laajentamisen välineinä, toisaalta tuotteiden välittömästi yksilölliseen omistamiseen elämisen- ja nautinnonvälineinä.

Muuttaessaan väestön valtavan enemmistön yhä enemmän proletaareiksi kapitalistinen tuotantotapa luo voiman, jonka on perikatonsa uhalla pakko suorittaa tämä mullistus. Pakottaessaan suuret yhteiskunnallistuneet tuotantovälineet yhä enemmän ja enemmän muuttumaan valtion omaisuudeksi, se osoittaa itse tien tämän kumouksen suorittamiseen. *Proletariaatti ottaa valtiovallan ja muuttaa tuotantovälineet lähinnä valtion omaisuudeksi.* Mutta samalla se lakauttaa itse itsensä proletariaattina, poistaa kaikki luokkaeroavuudet ja luokkavastakohtat, samoin kuin valtion valtiona. Tähänastiselle luokkavastakohtadissaan liikkuvalla yhteiskunnalle on valtio, ts. kulloisenkin riistävän luokan järjestö, ollut välttämätön ulkoisten tuotantoehtoien ylläpitämiseen, siis nimenomaan riistetyn luokan

väkivaltaiseen kurissapitämiseen vallitsevan tuotantotavan suomien sortamiseksi alaisuudessa (orjuus, maaorjuus tai feodaalinen riippuvuus, palkkatyö). Valtio on ollut koko yhteiskunnan virallinen edustaja, sen keskittymä näkyvänä korporaationa, mutta se on ollut tätä vain sikäli, kuin se on ollut sen luokan valtio, joka aikanaan on yksin edustanut koko yhteiskuntaa: vanhalla ajalla se oli orjanomistajain, valtion kansalaisten valtio, keskiajalla feodaaliaateliston valtio, meidän aikanamme porvariston valtio. Kun siitä vihdoin tulee todella koko yhteiskunnan edustaja, tekee se itsensä tarpeettomaksi. Kun sorrettavana ei enää ole yhtään yhteiskuntaluokkaa, kun luokkaherruuden mukana ja tähänastisen tuotannon anarkiaan perustuneen yksilöllisestä olemassaolosta käydyn taistelun mukana on lakkautettu myös siitä aiheutuneet yhteentörmäykset ja selkkaukset, silloin ei enää ole mitään kurissapidettävää, mikä tekisi tarpeelliseksi erikoisen kurinpitovallan, valtion. Ensimmäinen teko, missä valtio todella esiintyy koko yhteiskunnan edustajana — tuotantovälineiden haltuunottaminen yhteiskunnan nimissä — on samalla sen viimeinen itsenäinen teko valtiona. Valtiovallan puuttuminen yhteiskunnallisiin suhteisiin käy alalla toisensa jälkeen tarpeettomaksi ja kuoleutuu silloin itsestään. Ihmisten hallitsemisen tilalle tulee asiain hallitseminen ja tuotantoprosessien johtaminen. Valtiota ei »poisteta», se *kuoleutuu*. Tältä pohjalta on arvioitava fraasia »vapaasta kansanvaltiosta»*. Sillä oli aikanaan oikeutetuksensa agitaatiokiekinona, mutta lopulta se oli tieteellisesti riittämätön; tältä pohjalta on arvioitava myös niinkutsuttujen anarkistien vaatimusta, että valtio on lakkautettava heti paikalla.

Kaikkien tuotantovälineiden ottaminen yhteiskunnan haltuun on väikkynyt niin yksilöiden kuin kokonaisten lahkokuntienkin mielessä useimmiten melko epäselvänä tulevaisuuden ihanteena siitä asti, kun kapitalistinen tuotantotapa astui historian näyttämölle. Mutta vasta sitten se saattoi tulla mahdolliseksi, vasta sitten tulla historialliseksi välttämättömyydeksi, kun sen toteuttamisen aineelliset edellytykset olivat olemassa. Sitä, samoin kuin mitään muutakaan historiallista edistysaskelta, ei tee toteutettavaksi pelkkä tietoisuus siitä, että luokkien olemassaolo on ristiriidassa oikeuden, tasa-arvoisuuden yms. kanssa, ei pelkkä halu näiden luokkien poistamiseen, vaan määrättyt uudet taloudelliset edellytykset. Yhteiskunnan jakautuminen riistäviin ja riistettyihin, hallitsevaan ja sorrettuun luokkaan oli välttämätön seuraus tuotannon varhemmasta alhaisesta kehityksestä. Niin kauan kuin yhteiskunnallinen kokonaistyö antaa vain sellaisen tuoton, joka ainoastaan hieman ylittää sen, mitä tarvitaan, jotta kaikki hädin tuskin tulisivat toimeen, siis niin kauan kuin työ vaatii yhteiskunnan jäsenten suurelta enemmistöltä kaiken tai melkein kaiken ajan, niin kauan tämä yhteiskunta välttämät-

* Ks. tätä osaa, ss. 20—23 ja 28—29. *Toim.*

tä jakautuu luokkiin. Yksinomaan työn orjina raatavan suuren enemmistön rinnalle muodostuu välittömästi tuottavasta työstä vapaa luokka, joka huolehtii yhteiskunnan yhteisistä asioista: työn johtamisesta, valtion toimista, oikeudenhoidosta, tieteistä, taiteista jne. Työnjaon laki on siis luokkajaon pohjana. Tällä emme suinkaan tahdo sanoa, että tämä luokkiin jakautuminen olisi tapahtunut ilman väkivaltaa ja rosvousta, ilman viekkautta ja petosta, ja että hallitseva luokka kerran satulaan päästyään olisi koskaan laiminlyönyt valtansa lujittamisen työtätekevien luokkien kustannuksella ja yhteiskunnallisen johtoasemansa muuttamisen suurten joukkojen tehostetuksi riistoksi.

Mutta vaikka luokkajaolla täten on tietty historiallinen oikeuksensa, niin se on ainoastaan tiettyä aikana, tietyissä yhteiskunnallisissa oloissa. Se perustui tuotannon riittämättömyyteen; sen tulee poistamaan nykyaikaisten tuotantovoimien täydellinen kehitys. Ja todellakin yhteiskuntaluokkien poistamisen edellytyksenä on se historiallinen kehitysaste, jolloin ei ainoastaan tämän taikka tuon hallitsevan luokan, vaan ylipäänsä hallitsevan luokan, siis itse luokkaeron olemassaolo on tullut anakronismiksi, aikansa eläneeksi. Sen edellytyksenä siis on tuotannon sellainen kehitysaste, jolla tuotantovälineiden ja tuotteiden omistus ja niiden mukana poliittisen vallan, valistuksen ja henkisen johdon yksinoikeuden anastaminen jonkun erityisen yhteiskuntaluokan käsiin on käynyt paitsi tarpeettomaksi, myös taloudellisen, poliittisen ja älyllisen kehityksen esteeksi. Tämä vaihe on nyt saavutettu. Porvariston poliittinen ja henkinen vararikko tuskin on enää sille itselleenkaan salaisuus, ja sen taloudellinen vararikko uusiutuu säännöllisesti joka kymmenes vuosi. Jokaisessa pulassa yhteiskunta on läikähtyä sille kuuluvien, mutta sen käyttökyvyn ulkopuolella olevien tuotantovoimien ja tuotteiden taakan alle, ja seisoo avuttomana sen mielettömän ristiriidan edessä, että tuottajilla ei ole mitään kulutettavaa, koska puuttuu kuluttajia. Tuotantovälineiden laajenemisvoima katkoo ne siteet, joilla kapitalistinen tuotantotapa niitä kahlehtii. Tuotantovälineiden vapauttaminen näistä siteistä on ainoa ennakkoehto tuotantovoimien katkeamattomalle, yhä kiihtyvälle kehitykselle ja samalla itse tuotannon käytännöllisesti katsoen rajattomalle lisääntymiselle. Eikä siinä kyllin. Tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus poistaa paitsi tuotannon nykyisen keinotekoisen esteen, myös tuotantovoimien ja tuotteiden suoranaisen hävittämisen ja tuhoamisen, mikä nykyään on tuotannon kiertämätön seuralainen ja saavuttaa pulissa huippunsa. Edelleen tuotantovälineiden yhteiskunnallinen omistus vapauttaa koko yhteiskuntaa varten suuret määrät tuotantovälineitä ja tuotteita poistamalla nykyisin hallitsevien luokkien ja niiden poliittisten edustajain järjettömän ylellisen tuhlauksen. Mahdollisuus turvata yhteiskunnallisen tuotannon avulla yhteiskunnan kaikille jäsenille toimeentulo, joka paitsi sitä, että se aineellisesti on täysin riittävä ja tulee päivä päivältä yhä runsaammaksi, takaa heille myös tilaisuuden kaikin puolin vapaasti

kehittää ja toteuttaa ruumiillisia ja henkisiä kykyjään, tämä mahdollisuus on nyt ensi kerran olemassa, mutta se on*.

Yhteiskunnan ottaessa haltuunsa tuotantovälineet lakkaa samalla tavarantuotanto ja sen mukana tuotteen valta tuottajiin nähden. Anarkian tilalle yhteiskunnallisessa tuotannossa tulee suunnitelmallinen, tietoinen järjestys. Yksilöllinen olemassaolon taistelu lakkaa. Vasta silloin ihminen tiettyssä mielessä eroaa lopullisesti eläinkunnasta, astuu eläimellisistä olemassaolon ehdoista todella inhimillisiin. Ihmisiä ympäröivien elinehtojen piiri, joka tähän asti on hallinnut ihmistä, joutuu nyt ihmisten hallinnan ja valvonnan alaiseksi, ihmisten, joista ensi kertaa on tullut tietoisia, todellisia luonnon valtiaita, koska heistä tulee oman yhteiskunnallistumisensa valtiaita. Heidän oman yhteiskunnallisen toimintansa lakeja, jotka siihen saakka ovat olleet heitä vastassa vieraina, heitä hallitsevina luonnonlakeina, ihmiset tulevat silloin täysin asiantuntevasti käyttämään hyväkseen ja siten hallitsemaan niitä. Ihmisten oma yhteiskunnallistuminen, mikä siihen asti oli heitä vastassa luonnon ja historian pakosta, tulee nyt heidän vapaaksi teokseen. Objektiiiviset, vieraat voimat, jotka siihen saakka hallitsivat historiaa, joutuvat ihmisten itsensä valvottaviksi. Vasta siitä alkaen ihmiset tulevat itse täysin tietoisesti tekemään historiansa, vasta siitä alkaen heidän liikkeellepanemillaan yhteiskunnallisilla syillä tulee olemaan etupäässä ja alati kasvavassa määrin myös heidän tahtomansa seuraukset. Se on ihmiskunnan hypäys välttämättömyyden valtakunnasta vapauden valtakuntaan.

Päätteeksi lyhyt yhteenveto esittämästämme kehityskulusta:

I. *Keskiaikainen yhteiskunta*: Yksityinen pientuotanto. Tuotantovälineet tarkoitettu yksityiskäyttöön, siksi alkuperäisen kömpelöitä, vähäpätöisiä, heikkotehoisia. Tuotanto joko tuottajan itsensä tai hänen feodaaliherransa välitöntä käyttöä varten. Vain siellä, missä on tuotannon ylijäämää tämän kulutuksen yli, tarjotaan ylijäämä myytäväksi ja lankeaa vaihdettavaksi: tavarantuotanto siis vasta syntymässä; mutta jo nyt sisältää se ituna *yhteiskunnallisen tuotannon anarkian*.

II. *Kapitalistinen vallankumous*: Teollisuuden mullistaminen lähinnä yksinkertaisen yhteistyön ja manufaktuurin avulla. Siihen asti hajallaan olleiden tuotantovälineiden keskittyminen suuriin työ-

* Muutama numerotieto antaa likipitäisen käsityksen nykyaikaisten tuotantovälineiden tavattomasta laajenemisvoimasta jopa kapitalistisen paineen alla. Giffenin laskelmien mukaan teki Ison-Britannian ja Irlannin varallisuuden kokonaissumma pyöreinä lukuina:

v. 1814	2200 milj. puntaa	eli 44 miljardia Dmk	(Saksan)
v. 1865	6100 »	»	» 122 »
v. 1875	8500 »	»	» 170 »

Mitä tulee tuotantovälineiden ja tuotteiden tuhoamiseen pulissa, niin laskettiin Saksan teollisuudenharjoittajain toisessa kongressissa Berliinissä 21. päivänä helmikuuta 1878 yksistään *Saksan rautateollisuuden* kokonaistappio viimeisessä pulassa 455 miljoonaksi markaksi.

pajoihin, samalla niiden muuttuminen yksityisistä tuotantovälineistä yhteiskunnallisiksi — muutos, joka ei yleensä koske vaihdon muotoa. Vanhat omistusmuodot jäävät voimaan. *Kapitalisti* astuu esille: tuotantovälineiden omistajana ottaa hän omakseen myös tuotteet ja tekee niistä tavaroita. Tuotanto on tullut yhteiskunnalliseksi toiminnaksi; vaihto ja sen mukana omistus jäävät edelleen yksilöllisiksi toiminnoiksi, yksityisten toiminnoiksi: *yhteiskunnallisen tuotteen ottaa omakseen yksityiskapitalisti*. Perusristiriita, josta saavat alkunsa kaikki ristiriidat, joissa nyky-yhteiskunta liikkuu ja jotka suurteollisuus tuo avoimesti päivänvaloon.

A. Tuottajan erottaminen tuotantovälineestä. Työläisen tuomitseminen elinkautiseen palkkatyöhön. *Proletariaatin ja porvariston välinen vastakohta*.

B. Kasvavassa määrin ilmenevät ja yhä tehokkaammin vaikuttavat ne lait, jotka hallitsevat tavarantuotantoa. Hillitön kilpailu. *Ristiriita yksityisen tehtaan yhteiskunnallisen organisaation ja kokonaistuotannon yhteiskunnallisen anarkian välillä*.

C. Toisaalta koneiston täydellistäminen, josta kilpailu on tehnyt pakkokäskyn jokaiselle yksityiselle tehtailijalle ja joka merkitsee samaa kuin työläisten yhä lisääntyvä työstä syrjäyttäminen: *teollisuuden vara-armeija*. — Toisaalta tuotannon rajaton kasvu, samoin kilpailun pakkolaki jokaiselle tehtailijalle. — Näistä kahdesta syystä tuotantovoimien tavaton kehitys, tarjonta ylittää kysynnän, liikatuotanto, markkinoiden ylenmääräinen täytyminen, kymmenvuositain pulia, virheellinen kiertokulku: *toisaalta liikaa tuotantovälineitä ja tuotteita, toisaalta liikaa työläisiä*, joilla ei ole tointa eikä toimeentulovälineitä. Mutta nämä kaksi tuotannon ja yhteiskunnallisen hyvinvoinnin vipua eivät voi yhtyä, koska tuotannon kapitalistinen muoto kieltää tuotantovoimia toimimasta, tuotteita kiertämästä, jolleivät ne sitä ennen ole muuttuneet pääomaksi, minkä juuri niiden oma liikamäärä estää. Ristiriita on kasvanut järjettömyydeksi: *tuotantotapa kapinoi vaihtomuotoa vastaan*. Porvaristo on tullut kykenemättömäksi enää johtamaan yhteiskunnallisia tuotantovoimia.

D. Kapitalistien itsensä on pakko osittain tunnustaa tuotantovoimien yhteiskunnallinen luonne. Suurten tuotanto- ja liikeorganismien ottaminen ensin *osakeyhtiöiden*, myöhemmin trustien, vihdoin *valtion* omaisuudeksi. Porvaristo osoittaa olevansa tarpeeton luokka: palkatut henkilöt suorittavat nyt sen kaikki yhteiskunnalliset toiminnot.

III. *Proletaarinen vallankumous*, ristiriitojen ratkaisu: proletariaatti ottaa julkisen vallan ja muuttaa tämän vallan avulla porvariston käsistä luisuneet yhteiskunnalliset tuotantovälineet koko yhteiskunnan omaisuudeksi. Tällä toimenpiteellä se vapauttaa tuotantovälineet siitä, mikä oli ominaista niille pääomana ja antaa niiden yhteiskunnalliselle luonteelle vapauden päästä täysin esille. Suunnitelmallinen yhteiskunnallinen tuotanto tulee nyt mahdolliseksi. Tuotannon kehitys tekee eri yhteiskuntaluokkien olemassaolosta anakronismin.

Sitä mukaa kuin yhteiskunnallinen anarkia katoaa, raukeaa myös valtion poliittinen auktoriteetti. Ihmiset, jotka ovat vihdoinkin oman yhteiskunnallisuutensa valtiaita, tulevat samalla luonnon valtiaksi, itsensä valtiaksi — vapaiksi.

Tämän maailmalle vapauden tuovan teon toteuttaminen on nykyaikaisen proletariaatin historiallinen kutsumus. Tämän teon historiallisten ehtojen ja samalla sen luonteen perinpohjainen tutkiminen ja siten sen toteuttajan, nyt sorretun luokan saattaminen tietoisesti toimintansa ehdoista ja luonteesta, se on proletaarisen liikkeen teoreettisen ilmauksen, tieteellisen sosialismin tehtävä.

*Kirjoittanut F. Engels tammikuussa —
maaliskuun alkupuolella 1880*

Julkaistu aikakauslehdessä »La Revue socialiste» № № 3, 4, 5; 20. maaliskuuta, 20. huhtikuuta, 5. toukokuuta ja erillisinä ranskankielisenä kirjasena: F. Engels. »Socialisme utopique et socialisme scientifique». Paris 1880

*Julkaistaan
vuoden 1891 saksankielisen
laitoksen mukaan*

Suomennos saksasta

VASTAUS
 VERA IVANOVNA ZASULITŠIN KIRJEESEEN.
 ENSIMMÄINEN HAHMOTELMA¹¹⁰

1. Kapitalistisen tuotannon alkuperää tarkastellessani sanoin, että sen perustana »on tuottajan täydellinen erottaminen tuotantovälineistä» (»Pääoman» ranskalaisen painoksen s. 315, palsta 1) ja että »koko tuon prosessin perustana on *maanomistajien pakkoluovutus*. Toistaiseksi se on toteutettu perinpohjaisesti vain Englannissa... *Kaikki muut Länsi-Euroopan maat* kulkevat kuitenkin samaa tietä» (sama, palsta 2)*.

Rajoitin siis *täsmällisesti* tämän prosessin »historiallisen väistämättömyyden» *Länsi-Euroopan maihin*. Miksi? Suvaitkaa vilkaista XXXII lukuun, jossa sanotaan:

»Sen hävittäminen, yksityisten ja hajallaan olevien tuotantovälineiden muuttaminen yhteiskunnallisesti keskitetyiksi, siis useiden kääpiömäisten omaisuuksien muuttaminen harvojen suureksi omaisuudeksi, tämä työtätekevän kansan kivulloinen, kauhistuttava pakkoluovutus on pääoman lähde, sen alkuperä... Henkilökohtaiseen työhön perustuvan *yksityisomistuksen*... syrjäyttää *kapitalistinen yksityisomistus*, joka perustuu vieraan työn riistoon, palkkatyöhön» (s. 341, palsta 2)**.

Lopuksi näemme tässä siis *yhden yksityisomistuksen muodon muuttamisen toiseksi yksityisomistuksen muodoksi*. Koska maa ei ole milloinkaan ollut venäläisten talonpoikien *yksityisomaisuutta*, niin miten tämä yleinen johtopäätös olisi sovellettavissa heihin?

2. Historialliselta näkökannalta ainoa vakava peruste, jolla todistellaan *venäläisten talonpoikien yhteisön väistämätöntä hajoamista*, on seuraava:

Kun palaamme kaukaiseen menneisyyteen, havaitsemme kaikkialla Länsi-Euroopassa jossain määrin arkaistisen tyyppistä yhteisö-

* Vrt. tämän julkaisun 2. osaa, ss. 87 ja 88. *Toim.*

** Sama, ss. 126 ja 127. *Toim.*

omaisuutta. Se on kadonnut kaikkialta sitä mukaa kuin yhteiskunta on edistynyt. Miksi se välttää tämän kohtalon ainoastaan Venäjällä?

Vastaus: siksi että asianhaarojen poikkeuksellisen yhteenpunoutumisen ansiosta Venäjän kyläyhteisö, joka on olemassa vielä kansallisessa mitassa, saattaa vähitellen vapautua alkukantaisista piirteistään ja kehittyä välittömästi kollektiivisen tuotannon aineksena kansallisessa mitassa. Nimenomaan siksi, että se on kapitalistisen tuotannon aikalainen, se voi omaksua kapitalistisen tuotannon myönteiset saavutukset läpäisemättä tämän kaikkia kauhistuttavia vaiheita. Venäjä ei ole eristettynä nykymaailmasta; se ei kuitenkaan ole joutunut vierasmaalaisen valloittajan saaliiksi niin kuin Itä-Intia.

Jos kapitalistisen järjestelmän venäläiset kannattajat ryhtyisivät kieltämään tällaisen kehityksen *teoreettista* mahdollisuutta, kysyisin heiltä: joutuiko Venäjä Lännän tavoin käymään läpi konetuo-
tannon kehityksen pitkän itämisajan ottaakseen käyttöön koneet, höyrylaivat, rautatiet yms.? Selittäköt minulle samalla, miten heidän onnistui ottaa käyttöön kerralla koko vaihtomekanismi (pankit, luottoyhtiöt yms.), jonka kehittäely vaati Lännessä kokonaisia vuosisatoja.

Jos talonpoikien vapauttamishetkellä kyläyhteisö olisi heti saanut normaalit kehitysedellytykset, jos valtavan suuri valtionvelka, jota maksettiin pääasiassa talonpoikien kustannuksella, sekä muut suunnattomat summat, joita myönnettiin valtion välityksellä (niin ikään talonpoikien kustannuksella) kapitalisteiksi muuttuneille »yhteiskunnan uusille tukipylväille», jos kaikki nämä kustannukset olisi käytetty kyläyhteisön *edelleenkehittämiseen*, niin nyt ei askarruttaisi ketään yhteisön häviämisen »historiallinen väistämättömyys»: kaikki tunnustaisivat sen ainekseksi, joka uudelleensynnyttää venäläisen yhteiskunnan ja osoittaa sen paremmuutta niihin maihin verraten, jotka ovat vielä kapitalistisen järjestelmän ikeessä.

Toinen venäläisen yhteisön säilymisen (kehityksensä tietä) kannalta suotuisa seikka on se, että yhteisö ei ole ainoastaan kapitalistisen tuotannon aikalainen, vaan se on myös läpäissyt vaiheen, jolloin tuo yhteiskuntajärjestelmä oli säilynyt vielä koskemattomana. Nykyään taas sekä Länsi-Euroopassa että Yhdysvalloissa se kamppailee niin tiedettä kuin kansanjoukkojakin ja itse synnyttämäänsä tuotantovoimia vastaan. Lyhyesti sanoen yhteisöä vastassa on kriisin tilassa oleva kapitalismi, ja tuo kriisi päättyy vain kapitalismin hävittämiseen, nyky-yhteiskuntien paluuseen »arkaistiseen» yhteisömuotoon eli, kuten sanoo eräs amerikkalainen kirjailija*, jota ei vähääkään voida epäillä vallankumouksellisista pyrkimyksistä ja jonka tutkimuksia tukee Washingtonin hallitus, »uusi järjestelmä», jota kohti nyky-yhteiskunta kulkee, »tulee olemaan arkaistisen tyyppisen yhteiskunnan palauttamista (a revival) täydellisemmässä muodossa (in

* — L. Morgan. *Toim.*

a superior form)». ¹¹¹ »Arkaistinen»-sanaa ei siis ole syytä pelätä kovinkaan.

Silloin pitäisi kuitenkin tuntea ainakin nuo toisiaan seuraavat muutokset. Me taas emme tiedä niistä mitään.

Alkukantaisten yhteisöjen hajoamisen historia odottaa vielä kirjoittajaansa (olisi väärin rinnastaa yhteisöt toisiinsa; näissä historiallisissa muodostumisissa, samoin kuin geologisissakin, on useita primäärisiä, sekundäärisiä, tertiäärisiä jne. tyyppejä). Tähän mennessä olemme tavanneet vain niukkoja hahmotelmia. Asian tutkimisessa on joka tapauksessa edetty riittävän pitkälle voidaksemme väittää: 1. että alkukantaisten yhteisöjen elinkykyisyys oli mittaamattomasti suurempi kuin seemiläisten, kreikkalaisten, roomalaisten ym. yhteiskuntien ja semmitenkin nykyisten kapitalististen yhteiskuntien elinkykyisyys; 2. että niiden hajoamisen syyt johtuivat taloudellisista seikoista, jotka estivät niitä läpäisemästä tiettyä kehitystasetta, ja historiallisesta ympäristöstä, joka ei suinkaan ollut samanlainen kuin nykyaikaisen venäläisen yhteisön historiallinen ympäristö.

Porvarillisten kirjoittajien tekemiä alkukantaisten yhteisön historioita luettaessa on oltava varuillaan. He eivät karta vääristelyäkään. Niinpä sir Henry Maine, joka oli Englannin hallituksen innokkaana työntekijänä hajottamassa väkivaltaisesti intialaisia yhteisöjä, väittää meille tekopyhästi, että taloudellisten lakien alkuvoimainen vaikutus teki tyhjäksi kaikki hallituksen jalot ponnistukset noiden yhteisöjen tukemiseksi! ¹¹²

Tuo yhteisö tuhoutui tavalla tai toisella herkeämättömien ulkoisten ja sisäisten sotien raivotessa; se sai nähtävästi väkivaltaisen kuoleman. Kun germaaniheimot valloittivat Italian, Espanjan, Gallian jne., arkaistista yhteisöä ei enää ollut olemassa. Kaksi tosiseikkaa todistavat kuitenkin sen *luontaista elinkykyisyyttä*. On erinäisiä yhteisöjä, jotka ovat käyneet läpi kaikki keskiaikaiset vaiheet ja säilyneet meidän päiviimme saakka esimerkiksi synnyinseudullani, Trierin tienoilla. Tärkeintä on kuitenkin, että se on jättänyt niin selvinä tunnusomaiset piirteensä sen tilalle tulleeeseen yhteisöön — yhteisöön, jossa kyntömaasta on tullut yksityisomaisuutta, mutta metsät, niityt, autiomaat ym. ovat vielä yhteisöomaisuutta — että tutkituaan tätä toisen asteen yhteisömuodostumaa Maurer on saanut selville sen arkaistisen alkumuodon rakenteen. Viimeksi mainitulta perimiensä luonteenomaisten piirteiden ansiosta uusi yhteisö, jonka germaanit perustivat kaikissa alistamissaan maissa, oli kautta koko keskiajan ainoana vapauden ja kansan elämän ahjona.

Vaikka Tacituksen aikakauden jälkeen emme tiedäkään mitään enempää *yhteisön* elämästä kuin sen häviämistävasta tai -ajastakaan, niin tiedämme ainakin Julius Caesarin kertomuksen perusteella tuon prosessin lähtökohdan. Caesarin aikoihin germaanit suorittivat jo vuositaitin maan uudelleenjaon *sukujen* ja *veriheimolaisyhdistymien* [tribus des confédérations], mutta ei vielä yhteisön yksityisten jäsenten kesken. Saksassa *kyläyhteisö* syntyi näin ollen tyypiltään ar-

kaistisemman yhteisön uumenissa. Se oli täällä spontaanisen kehityksen tuote eikä lainkaan Aasiasta valmiina kulkeutunut muoto. Se esiintyy myös siellä — Itä-Intiassa — ja aina arkaistisen muodostuman *viimeisenä vaiheena* eli viimeisenä aikakautena.

Voidakseni päätellä kyläyhteisön mahdollisista kohtaloista puhtaasti teorian kannalta, ts. olettaen normaalien elinolojen säilyvän jatkuvasti, minun on nyt pantava merkille muutamaiset tunnusomaiset piirteet, joiden perusteella »maanviljelysyhteisö» eroaa vanhemmista tyypeistä.

Kaikkien varhaisempien alkukantaisten yhteisöjen perustana oli ennen muuta niiden jäsenten verisukulaisuus; katkaistuaan tämän kiinteän mutta suppean yhteyden maanviljelysyhteisö pystyi entistä paremmin laajenemaan ja kestämaan vieraat kosketukset.

Sittemmin yhteisön puitteissa talo ja sen lisäke, pihamaa, olivat jo maanviljelijän yksityisomaisuutta, kun taas kauan ennen maanviljelyksen ilmaantumista yhteinen koti oli yksi entisten yhteisömuotojen aineellisista perustoista.

Vaikka kyntömaa vihdoin jäikin yhteisön omaisuudeksi, se jaettiin aika ajoin maanviljelysyhteisön jäsenten kesken, joten jokainen maanviljelijä muokkasi omin voimin hänelle määrätyt pellot ja omisti henkilökohtaisesti muokkaustyönsä tulokset, kun taas aikaisemmissa yhteisöissä tuotantoa hoidettiin yhteisvoimin ja ainoastaan tuotteet jaettiin. Tämä osuustoiminnallisen eli kollektiivisen tuotannon alkukantainen tyyppi oli tietenkin erillisen yksilön heikkouden eikä tuotantovälineiden yhteiskunnallistamisen seurausta.

On helppo ymmärtää, että »maanviljelysyhteisön» kaksinaisuus saattaa olla sille suurena elinvoimaisuuden lähteenä, sillä toisaalta yhteisömuoto ja sen aiheuttamat yhteiskunnalliset suhteet lujittavat sen perustuksia, kun taas yksityistalo, kyntömaan muokkaus palstatiloittain ja sen tuotteiden yksityisomistus tekevät mahdolliseksi yksilön sellaisen kehityksen, joka ei ollut mahdollista varhaisempien yhteisöjen oloissa.

Yhtä ilmeistä on kuitenkin, että se sama kaksinaisuus saattaa ajan mittaan muuttua hajoamisen alkulähteeksi. Kun jätetään syrjään kaikki vihamielisen ympäristön vaikutukset, niin yksin jo irtaimiston vähittäinen kasaantuminen, joka alkaa karjan karttumisesta (pitäen mahdollisena rikkauten kasaantumista jopa maajorjina), irtaimiston yhä huomattavampi osuus itse maanviljelyksessä ja monet muut seikat, joita ei voida irrottaa tuosta kasaantumisesta, mutta joiden esittely johdattaisi minut liian kauaksi syrjään — kaikki tämä vaikuttaa taloudellista ja yhteiskunnallista tasa-arvoisuutta rappeuttavana aineksena ja saa yhteisön uumenissa aikaan etujen yhteentörmäyksen, mikä aluksi johtaa kyntömaan muuttumiseen yksityisomistukseksi ja päättyy siihen, että yksityisomistuksen *yhteisöllisiksi lisäkkeiksi* muuttuneet metsät, laitumet, autiomaat ym. joutuvat yksityiseen omistukseen. Juuri siksi »maanviljelysyhteisö» on kaikilla arkaistisen yhteiskuntamuodostuman *uusin tyyppi*, ja siksi

myös muinaisen ja nykyisen Länsi-Euroopan historiallisessa liikkeessä maanviljelysyhteisön aikakausi on yhteisömuutoksesta yksityisömuutokseen, alkuperäisestä muodostumasta toisasteiseen muodostumaan siirtymisen kautta. Merkitseekö tämä kuitenkin, että »maanviljelysyhteisön» olisi millaisissa olosuhteissa hyvänsä kehityttävä tätä tietä? Ei lainkaan. Sen konstitutiivinen muoto sallii seuraavan vaihtoehdon: joko sen yksityisömuutoksesta yhteisömuutokseen siirtymisestä tai tämä jälkimmäinen saa yllämainitun edellisestä. Kaikki riippuu historiallisesta ympäristöstä, jossa yhteisö on... niin yksi kuin toinenkin lopputulos on mahdollinen *a priori**, mutta kummallakin niistä on nähtävästi tarpeen aivan erilainen historiallinen ympäristö.

3. Venäjä on ainoa Euroopan maa, jossa »maanviljelysyhteisö» on säilynyt kansallisessa mitassa meidän päiviimme asti. Se ei ole vierasmaalaisen valloittajan saalis niin kuin Itä-Intia. Eikä se liioin elä muusta maailmasta eristettynä. Toisaalta maan yhteisömuutoksesta yhteisömuutokseen muuttaa välittömästi ja vähitellen palstatilojen ja yksityisen viljelyn kollektiiviseksi maanviljelyksi, jota venäläiset talonpojat toteuttavat jo jakamattomien niittyjen suhteen. Fyysisen pinnanmuodostuksensa puolesta Venäjän maaperä on suotuisaa koneiden käytölle laajassa mitassa. Talonpojan tottumus *arttelisuhteisiin* helpottaa hänen siirtymistään palstatilan hoidosta osuustoiminnalliseen taloudenhoitoon, ja vihdoin Venäjän yhteiskunta, joka on niin kauan elänyt talonpojan kustannuksella, on velvollinen myöntämään hänelle tarvittavia ennakkomaksuja tuota siirtymistä varten. Toisaalta maailmanmarkkinoilla vallitsevan länsimaisen tuotannon *samanaikainen olemassaolo* antaa Venäjälle mahdollisuuden tuoda yhteisöön kaikki kapitalistisen järjestelmän myönteiset saavutukset kulkematta tuon järjestelmän Caudiumin solien kautta¹¹³.

Mikäli »yhteiskunnan uusien tukipylväiden» edustajat ryhtyisivät kiistämään nykyisen kyläyhteisön mainitun kehityksen *teoreettista* mahdollisuutta, heiltä sopisi kysyä, täytyisikö Venäjän läpäistä Lännen tavoin konetuoannon kehityksen pitkä itämisaika päästäkseen käsiksi koneisiin, höyrylaivoihin, rautateihin yms. Heiltä sopisi niin ikään kysyä, miten heidän onnistui kerralla ottaa käyttöön koko vaihtomekanismi (pankit, luottoyhtiöt ym.), joiden kehittäminen vaati Länessä kokonaisia vuosisatoja.

Venäjän »maanviljelysyhteisöllä» on yksi luonteenomainen piirre, joka on sen heikkouden lähde ja on joka suhteessa epäsuotuisa sille. Se on sen eristyisyys, se että kukin yhteisö elää erillään muiden yhteisöjen elämästä, se on tuo *paikallistunut pienoismaailma*, joka ei esiinny kaikkialla tyypinsä immanenttina ominaispiirteinä, mutta joka on kaikkialla, missä se esiintyy, kohottanut yhteisöjen ylle enemmän tai vähemmän keskitetyn despotian. Venäjän pohjoisten tasaval-

* — kokemuksesta riippumatta. *Toim.*

tojen yhdistyminen osoittaa, että tuota eristyneisyyttä, jonka alun perin oli aiheuttanut nähtävästi alueen laajuus, olivat huomattavassa määrin vakiinnuttaneet Venäjän mongolivalloitusten ajoilta kokemat valtiolliset kohtalot. Nykyään tämä puutteellisuus on hyvin helposti poistettavissa. Olisi vain yksinkertaisesti korvattava volosti*, hallituslaitos¹⁴, talonpoikaisyhteisöjen valitsemien edustajien kokouksella, joka olisi niiden etuja puoltava talous- ja hallintoelin.

Historialliselta näkökannalta »maanviljelysyhteisön» säilyttäminen ja edelleen kehittämisen mielessä on erittäin suotuista paitsi se, että »maanviljelysyhteisö» on länsimaisen kapitalistisen tuotannon aikalainen ja voi siis omaksua sen saavutukset turvautumatta sen modus operandiin**, myös se, että tuo yhteisö on ohittanut ajan, jolloin kapitalistinen järjestelmä oli säilynyt vielä koskemattomana. Nykyään taas sekä Länsi-Euroopassa että Yhdysvalloissa se kamppailee niin kansanjoukkoja kuin tiedettäkin ja itse synnyttämäänsä tuotantovoimia vastaan. Lyhyesti sanoen se kokee kriisiä, joka päättyy kapitalismin hävittämiseen ja nykyaikaisten yhteiskuntien palauttamiseen korkeimman muotoiseen »arkaistiseen» kollektiiviseen omistukseen ja kollektiiviseen tuotantoon.

Yhteisön kehitys olisi tietenkin vähitellen tapahtuvaa, ja ensi askeleena siihen suuntaan olisi normaalien edellytysten luominen sille sen *nykyisellä perustalla*.

Sillä on kuitenkin vastassaan maanomistus, joka käsittää miltei puolet maista, ja sitä paitsi parhaat maat, valtion maita lukuun ottamatta. Juuri siksi »kyläyhteisön» säilyttäminen sen tulevan kehityksen tietä vastaa venäläisen yhteiskunnan yleistä liikettä, sillä yhteiskunnan uudestisyntyminen on lunastettavissa vain tällä hinnalla. Puhtaasti taloudelliseltakin näkökannalta Venäjä voi löytää ulospääsyn umpikujasta, johon sen maanviljelys on joutunut, ainoastaan kyläyhteisöään kehittämällä. Yritykset päästä umpikujasta englantilaisittain kapitalistisen vuokran avulla olisivat turhia, sillä tämä järjestelmä on Venäjän maatalousolojen vastainen.

Kun jätetään syrjään kaikki Venäjän »kyläyhteisöä» nykyään raskaita onnettomuudet ja otetaan huomioon vain sen rakenne ja historiallinen ympäristö, niin ensi silmäykseltä on tunnustettava ilmeiseksi, että yksi sen tärkeimmistä ominaispiirteistä, maan yhteisomistus, muodostaa kollektiivisen tuotannon ja omistuksen luonnollisen perustan. Sitä paitsi venäläisen talonpojan tottumus *arttelisuhteisiin* helpottaisi hänen siirtymistään palstatilan hoidosta kollektiiviseen taloudenpitoon, jota hän tiettyssä määrin jo harjoittaa jakamattomilla niityillä, maankuivaustöissä ja muissa yhteisyrytyksissä.

Sitä varten, että kollektiivinen työ voisi korvata palstatilallisen työn, yksityisomaisuuden lähteen, pitää olla kaksi edellytystä: tuon

* Marx on kirjoittanut tämän sanan venäjäksi. *Toim.*

** — toimintatapaan. *Toim.*

uudistuksen taloudellinen tarve ja aineelliset edellytykset sen toteuttamiselle.

Mitä tulee taloudelliseen tarpeeseen, niin se tuntuu itse »kyläyhteisössä» heti kun tämä pääsee normaaleihin oloihin, ts. heti kun yhteisö vapautetaan sitä rasittavasta taakasta ja se saa normaalin määrän maata muokatakseen. Ne ajat ovat olleet ja menneet, jolloin Venäjän maanviljelyä kaipasi vain maata ja palstatilojen viljelijää, jolla oli aseenaan enemmän tai vähemmän alkukantaisia työkaluja. Nuo ajat ovat menneet sitäkin nopeammin, kun maanviljelijän riisto laihduttaa hänen peltoaan ja tekee sen hedelmättömäksi. Nyt hänelle on tarpeen laajassa mitassa järjestetty osuustoiminnallinen työ. Olisiko sitä paitsi talonpoika, jolta puuttuu välttämättömiä esineitä kahden tai kolmen desjatiinansa muokkaukseen, paremmassa asemassa, kun hänen desjatiinojensa määrä kymmenkertaistuisi?

Mutta mistä saataisiin kalusto, lannoitteita, maanviljelysopillisia menetelmiä ym. yhteistyössä välttämättömiä välineitä? Tässä nimenomaan tuleekin esiin venäläisen »kyläyhteisön» huomattava paremmuus samantyyppisiin arkaistisiin yhteisöihin verraten. Se yksin on säilynyt Euroopassa laajassa, kansallisessa mitassa. Tämän ansiosta se on historiallisessa ympäristössä, jossa sen kanssa samanaikaisesti olemassa oleva kapitalistinen tuotanto myöntää sille kaikki kollektiivisen työn edellytykset. Sillä on mahdollisuus käyttää hyväkseen kaikkia kapitalistisen järjestelmän myönteisiä saavutuksia kulkematta tuon järjestelmän Caudiumin solien kautta. Fyysisen pinnanmuodostuksensa puolesta Venäjän maat ovat suotuisia laajassa mitassa järjestetyn osuustoiminnallisen ja koneistetun maatalouden harjoittamiselle. Mitä tulee alkuperäisiin järjestämiskustannuksiin, niin henkisiin kuin aineellisiin, niin venäläinen yhteiskunta on velvollinen myöntämään ne »kyläyhteisölle», jonka kustannuksella se on elänyt niin kauan ja josta sen on vielä etsittävä »uudestisyntymisensä lähde».

Parhaana todistuksena siitä, että »kyläyhteisön» tällainen kehitys on yhdenmukainen aikamme historianprosessin kanssa, on Euroopan ja Amerikan maissa pisimmälle kehittynyt kapitalistisen tuotannon kohtalonomainen kriisi, joka päättyy kapitalismin hävittämiseen ja nyky-yhteiskunnan paluuseen arkaistisimman tyyppin korkeimpaan muotoon, kollektiiviseen tuotantoon ja kollektiiviseen omistukseen.

4. Jotta voitaisiin kehittyä, on ennen kaikkea elettävä, mutta onhan yleisesti tunnettua, että »kyläyhteisön» elämä on nykyään vaarassa.

Maanviljelijöiden pakkoluovuttamiseksi ei ole välttämätöntä häätää heitä maalta, niin kuin tehtiin Englannissa ja muissa maissa; ei myöskään ole välttämätöntä hävittää yhteisomistusta asetuksella. Koettakaapa anastaa talonpojilta ylimääräisesti heidän maataloustyönsä tuotteita, niin santarmistostanne ja armeijastanne huolimatta ette onnistu kahlitsemaan heitä peltoihinsa! Rooman valtakunnan loppuaikoina maaseutukaupunkien decuriot, jotka eivät olleet talon-

poikia vaan maanomistajia, jättivät talonsa ja maansa ja jopa myivät itsensä orjiksi ainoastaan päästäkseen omaisuudesta, joka oli muuttunut vain armottoman ja säälimättömän kiristyksen viralliseksi tekosyyksi.

Niin sanotusta talonpoikien vapauttamisesta alkaen valtio on saattanut venäläisen yhteisön epänormaaleihin taloudellisiin oloihin, ja siitä alkaen se on hallussaan olevien yhteiskunnallisten voimien avulla sortanut sitä herkeämättä. Valtion fiskaalisten kiristysten heikentämänä ja avuttomana se on joutunut kauppiaan, tilanherran ja koronkiskurin riiston kohteeksi. Tämä ulkoinen sorto on kärjistänyt yhteisön sisällä käynnissä ollutta etutaistelua ja jouduttanut sen rappeuttavien ainesten kehitystä. Tässäkään ei ole vielä kaikki. Talonpoikien kustannuksella valtio on vaalinut niitä länsimaisen kapitalistisen järjestelmän aloja, jotka eivät ollenkaan kehitä maatalouden tuotantomahdollisuuksia, mutta myötävaikuttavat erikoisesti siihen, että tuottamattomat välittäjät saisivat helpommin ja nopeammin anastetuksi maatalouden tuotteita. Valtio on näin ollen myötävaikuttanut sellaisen uuden kapitalistisen loiseläjän rikastumiseen, joka on imenyt »kyläyhteisöstä» sen muutenkin vähäistä verta.

...Lyhyesti sanoen valtio on myötävaikuttanut sellaisten teknisten ja taloudellisten keinojen nopeaan kehitykseen, jotka parhaiten helpottavat ja jouduttavat maanviljelijän eli Venäjän mahtavimman tuotantovoiman riistoa ja rikastuttavat »yhteiskunnan uusia tukipylväitä».

5. Ellei mahtava vastavaikutus murskaa tätä turmiollisten vaikutusten yhteenpunoitumista, johtaa se luonnollisesti kyläyhteisön tuhoon.

Nousee kysymys: miksi kaikki nuo edut (hallituksen holhouksessa olevat suurteollisuusyritykset mukaan lukien), joille kyläyhteisön nykyinen asema on niin suotuisa, miksi ne koettaisivat tappaa kanan, joka munii niille kulta munia? Juuri siksi, kun ne tajuavat, että »tuo nykyinen asema» ei voi jatkua, että nykyinen riistotapa ei siis enää kelpaa. Maanviljelijän kurja asema on jo laihduttanut maan, joka muuttuu hedelmättömäksi. Hyvät satovuodet vuorottelevat nälkävuosien kanssa. Keskimääräiset numerotiedot viimeisten kymmenen vuoden ajalta osoittavat maataloustuotannon lamaanusta ja vieläpä sen laskua. Venäjä on vihdoin ensi kerran joutunut tuomaan viljaa ulkomailta, sen sijaan että olisi vienyt sitä. Ei siis saa aikailla. Tästä on tehtävä loppu. On luotava keskivarakas maalaisluokka tietyn varallisuuden omaavasta talonpoikien vähemmistöstä, ja talonpoikien enemmistö on yksinkertaisesti muutettava proletaareiksi. Tässä tarkoituksessa »yhteiskunnan uusien tukipylväiden» edustajat esittävätkin yhteisölle tuotetut haavat sen raihauden luonnollisiksi oireiksi.

Jos »kyläyhteisön» nykyinen asema vastaa niin monenlaisia etuja ja varsinkin Aleksanteri II:n suojelemaan vallan alla kasvaneiden »yhteiskunnan uusien tukipylväiden» etuja, niin miksi ne tavoittelevat tie-

toisesti sen kuolemaa? Miksi niiden edustajat esittävät kyläyhteisölle tuotetut haavat sen luonnollisen raihnauden kumoamattomiksi todisteiksi? Miksi ne haluavat tappaa kultamunia munivan kanan?

Yksinkertaisesti siksi, että niiden taloudellisten tosiseikkojen ansiosta, joiden erittely johdattaisi minut liian pitkälle, ei ole enää salaisuus, että *yhteisön nykyinen asema ei voi jatkua pitemmälle*, että yksinkertaisesti asioiden kehityksen vuoksi kansanjoukkojen nykyinen riistotapa on jo kelvoton. Tarvitaan siis jotakin uutta, ja tuo mitä erilaisimmissa muodoissa tarjottu uusi pelkistyy aina seuraavaksi: yhteisömistys on hävitettävä, tietyn varallisuuden omaavalle talonpoikien vähemmistölle on annettava mahdollisuus muovautua maaseudun keskiluokaksi ja valtaenemmistö on yksinkertaisesti muutettava proletaareiksi.

Toisaalta »kyläyhteisö» on saatettu miltei tuhon partaalle; toisaalta sitä väijyy mahtava salaliitto antaakseen sille viimeisen iskun. Venäläisen yhteisön pelastamiseksi on tarpeen Venäjän vallankumous. Muuten ne, joilla on hallussaan poliittisia ja yhteiskunnallisia voimia, tekevät kaikkensa valmistakseen joukkoja tuohon katastrofiin.

Samaan aikaan kun yhteisöä näännytetään ja kidutetaan, kun sen maata tehdään hedelmättömäksi ja laihdutetaan, »yhteiskunnan uusien tukipylväiden» kirjailijalakeijat osoittavat pilkaten yhteisön haavoihin esittäen ne sen luonnollisen ja kiistattoman raihnauden oireiksi ja väittävät, että yhteisö kuolee luonnollisen kuoleman ja että sen kuolinkamppailun lyhentäminen olisi hyveellinen teko. Tässä ei siis ole kysymys enää ratkaistavasta ongelmasta, vaan viholisesta, joka on kukistettava. Venäläisen yhteisön pelastamiseksi on tarpeen Venäjän vallankumous. Muuten Venäjän hallitus ja »yhteiskunnan uudet tukipylväät» tekevät kaikkensa valmistakseen joukkoja tuohon katastrofiin. Jos vallankumous tapahtuu oikeaan aikaan, jos se keskittää kaikki voimansa turvatakseen kyläyhteisön vapaan kehityksen, kyläyhteisöstä tulee kohta aines, joka uudelleensynnyttää venäläisen yhteiskunnan ja osoittaa sen paremmuuden niihin maihin verraten, jotka ovat vielä kapitalistisen järjestelmän ikeessä.

Kirjoittanut K. Marx helmi- ja maaliskuun vaihteessa 1881

Kirjoitettu ranskaksi

Ensi kerran julkaistu kokoelmassa «Архив К. Маркса и Ф. Энгельса», кн. I, 1924 г.

PUHE KARL MARXIN HAUDALLA

Maaliskuun 14., neljänestä vailla kolme iltapäivällä, lakkasi ajattelemasta suurin aikamme ajattelijoista. Kun palasimme huoneeseen, jonne hän oli jäänyt tuskin kahdeksi minuutiksi yksin, huomasimme hänen nukahtaneen rauhallisesti nojatuoliinsa — mutta iäksi.

Tämän miehen kuolema on arvaamaton menetys Euroopan ja Amerikan taistelevalle proletariaatille, historiatieteelle. Aukko, jonka tämän jättiläisen poistuminen on jättänyt, on tuntuva varsin pian.

Niin kuin Darwin keksi orgaanisen luonnon kehityslain, niin myös Marx keksi ihmiskunnan historian kehityslain: tosiasian, joka siihen asti oli ollut ideologisten kerrostumien peitossa, nimittäin sen yksinkertaisen tosiasian, että ihmisten täytyy ennen kaikkea syödä, juoda, asua ja pukeutua, ennen kuin he voivat harrastaa politiikkaa, tiedettä, taidetta, uskontoa jne.; että siis välittömien aineellisten elämävälineiden tuotanto ja siten kansan tai ajanjakson kulloinenkin taloudellinen kehitysaste muodostaa sen perustan, jolla ovat kehittyneet kyseisten ihmisten valtiolaitokset, oikeuskäsitteet, taide ja jopa uskonnollisetkin käsitykset ja jonka tulee sen vuoksi olla lähtökohdana niitä selitettäessäkin eikä päinvastoin, kuten tähän saakka on tapahtunut.

Enemminkin. Myös nykyisen kapitalistisen tuotantotavan ja sen luoman porvarillisen yhteiskunnan erikoinen liikunnan laki on Marxin keksimä. Lisäarvon löytäminen toi tähänkin selvyyttä, kun taas kaikki aikaisemmat, yhtä hyvin porvarillisten taloustieteilijäin kuin sosialististen arvostelijainkin tutkimukset olivat olleet hapuilua pimeässä.

Kahden tuollaisen keksinnön luulisi riittävän elämäntyöksi. Onnellinen olisi jo sekin, joka onnistuisi tekemään yhdenkin sellaisen. Mutta Marx teki itsenäisiä keksintöjä kaikilla niillä aloilla, joita hän tutki — yksinpä matematiikankin alalla — ja vaikka näitä aloja oli sängen paljon, hän ei kosketellut mitään niistä pintapuolisesti.

Sellainen oli tämä tieteen mies. Mutta tämä ei ollut vielä läheskään tärkein puoli tässä miehessä. Tiede oli Marxille historian liikkeellepaneva, vallankumouksellinen voima. Niin vilpittömästi kuin hän saattoikin iloita jossakin teoreettisessa tieteessä tehdystä uudesta keksinnöstä, jonka käytännöllisestä soveltamisesta ei kenties ollut vielä aavistustakaan, niin hänen ilonsa oli ylimmillään, kun kyseessä oli keksintö, joka vaikutti heti kumouksellisesti teollisuuteen, historialliseen kehitykseen yleensä. Niinpä hän seurasi tarkasti sähköalan keksintöjen kehitystä ja viime aikoina vielä Marcel Deprez'n tutkimuksia.

Marx oli näet ennen kaikkea kumousmies. Hänen varsinaisena elämäntutkimuksenaan oli myötävaikuttaa tavalla tai toisella kapitalistisen yhteiskunnan ja sen luomien valtiolaitosten kumoamiseen, edistää nykyajan proletariaatin vapauttamista, proletariaatin, jolle hän ensimmäisenä oli antanut tietoisuuden sen asemasta ja tarpeista, tietoisuuden sen vapauttamisen ehdoista. Taistelu oli hänen elementtinsä. Ja vain harvat ovat taistelleet niin intomielisesti, niin sitkeästi, niin menestyksellisesti kuin hän. Ensimmäinen »Rheinische Zeitung» 1842⁴⁶, Pariisin »Vorwärts!» 1844⁴⁵, »Brüsseler Deutsche Zeitung»⁶¹ 1847, »Neue Rheinische Zeitung» 1848—49*, »New York Tribune»⁶⁸ 1852—61 ja lisäksi lukuisat taistelukirjaset, toiminta Pariisin, Brysselin ja Lontoon yhdistyksissä, kunnes lopulta syntyi kaiken kruununa suuri Kansainvälinen Työväenliitto — tämä oli todella saavutus, josta sen aikaansaaja olisi saattanut olla ylpeä, vaikkei olisikaan tehnyt mitään muuta.

Ja juuri siksi Marx oli aikansa vihatuin ja parjatuin mies. Niin monarkkiset kuin tasavaltaisetkin hallitukset karkottivat hänet maasta. Niin taantumukselliset kuin ääridemokraattisetkin porvarit parjasivat kilvan häntä. Kaiken tämän hän pyyhkäisi sivuun kuin hämähäkinseitin, kiinnittämättä siihen huomiota ja vastasi vain äärimmäisen tarpeen vaatiessa. Ja hän kuoli miehenä, jota rakastivat, kunnioittavat ja surevat miljoonat vallankumoukselliset työtoverit kaikkialla Euroopassa ja Amerikassa, Siperian vuorikaivoksista alkaen aina Kaliforniaa myöten, ja voin empimättä sanoa, että hänellä oli ehkä paljonkin vastustajia, mutta tuskinpa ainoatakaan henkilökohtaista vihamiestä.

Hänen nimensä ja hänen elämäntyönsä on elävä kautta vuosikatojen!

Puheen F. Engels piti Highgaten hautausmaalla 17. maaliskuuta 1883 englannin kielellä

*Julkaistaan
lehdessä tekstin mukaan*

Julkaistu saksan kielellä lehdessä »Der Sozialdemokrat» № 13, 22. maaliskuuta 1883

Suomennos saksasta

* Ks. tätä osaa, ss. 148—155. *Toim.*

MARX JA »NEUE RHEINISCHE ZEITUNG»
(1848—1849)¹¹⁶

Helmikuun vallankumouksen¹¹⁷ alkaessa Saksan kommunistisen puolueen, kuten me sitä nimitimme, muodosti vähälukuinen ydinjoukko, Kommunistien liitto, joka oli järjestetty salaiseksi propagandayhdistykseksi. Liitto oli salainen vain siksi, että siihen aikaan Saksassa ei ollut yhdistymis- eikä kokoontumisvapautta. Niiden ulkomaisten työväenyhdistysten lisäksi, joista Liitto hankki itselleen jäseniä, sillä oli kolmisenkymmentä yhdistystä eli alaosastoa itse Saksassa ja lisäksi erillisiä jäseniä monilla paikkakunnilla. Mutta tällä vähäisellä taisteluosastolla oli Marxin hahmossa ensiluokkainen johtaja, jota kaikki mielihyvin kuuntelivat, ja hänen ansiostaan sillä oli periaatteellinen ja taktinen ohjelma, joka on säilyttänyt täydellisesti merkityksensä meidän päiviimme saakka, — »*Kommunistinen manifesti*».

Tällä haavaa meitä kiinnostaa ennen muuta ohjelman taktinen osa. Sen perusajatuksukset olivat seuraavat:

»Kommunistit eivät ole erikoinen, muiden työväenpuolueiden vastakohtana oleva puolue.

Heillä ei ole mitään koko proletariaatin eduista eriyviä etuja.

He eivät esitä mitään erikoisia periaatteita, joiden mukaiseksi he tahtoisivat kaavalla proletarisen liikkeen.

Kommunistit eroavat muista proletarista puolueista toisaalta vain siinä, että eri kansakuntien proletariiden taistelussa he nostavat esiin ja ajavat koko proletariaatin *yhteisiä, kansallisuudesta riippumattomia etuja*, ja toisaalta siinä, että proletariaatin ja porvariston välisen taistelun eri kehitysasteilla he edustavat aina *koko liikkeen etua*.

Kommunistit ovat siis *käytännöllisesti* kaikkien maiden päättäväisin, aina eteenpäin kannustava työväenpuolueiden osa; he käsittelevät teoreettisesti paremmin kuin proletariaatin muu joukko proletarisen liikkeen edellytykset, kulun ja yleiset tulokset*.

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 104—105. *Toim.*

Saksan puolueesta sanottiin muun muassa:

»Saksassa kommunistinen puolue taistelee, heti kun porvaristo esiintyy kumouksellisena, yhdessä porvariston kanssa rajatonta yksinvaltaa vastaan, feodaalista maanomistusta ja taantumuksellista pikkuporvarillisuutta vastaan.

Mutta se ei laiminlyö hetkeäkään saadakseen työläiset mahdollisimman selvästi tietoisiksi porvariston ja proletariaatin välisestä vihamielisestä vastakkaisuudesta, jotta Saksan työläiset voisivat heti kääntää kaikki ne yhteiskunnalliset ja poliittiset edellytykset, jotka porvariston täytyy valtansa mukana synnyttää, aseina itse porvaristoa vastaan, jotta Saksassa alkaisi heti taantumuksellisten luokkien kukistamisen jälkeen taistelu itse porvaristoa vastaan.

Kommunistit kohdistavat päähuomionsa Saksaan sen vuoksi, että Saksa elää porvarillisen vallankumouksen aatto» jne. («Manifesti», IV luku)*.

Mikään taktinen ohjelma ei ole vielä milloinkaan pitänyt siinä määrin paikkaansa kuin tämä. Vallankumouksen aattona esitettyä se läpäisi tämän vallankumouksen koetuksen; joka kerta, kun jokin työväenpuolue on myöhemmin poikennut siitä toiminnassaan, se on saanut maksaa jokaisesta poikkeamisesta. Ja nykyisinkin, miltei neljäkymmentä vuotta myöhemmin, se on johtolankana kaikille päättäväisille ja tietoisille työväenpuolueille Euroopassa — Madridista aina Pietariin saakka.

Pariisiin helmikuun tapahtumat jouduttivat lähenemässä ollutta Saksan vallankumousta ja muuttivat siten sen luonnetta. Sen sijaan, että olisi voittanut omin voimin, Saksan porvaristo voitti Ranskan työväenvallankumouksen vanavedessä kulkién. Se ei ollut ehtinyt vielä täysin selviytyä vanhoista vihollisistaan — rajattomasta yksinvallasta, feodaalisesta maanomistuksesta, virkavallasta, pelkurimaisesta pikkuporvaristosta, — kun sen piti jo kääntää rintama uutta vihollista, proletariaattia vastaan. Mutta siinä tuntui samalla Saksan taloudellisten olojen vaikutus, jotka Ranskan ja Englannin oloihin verrattuna olivat hyvin takapajuiset, ja noiden olojen vuoksi yhtä takapajuisien luokkasuhteiden vaikutus.

Saksan porvaristolla, joka oli vasta alkanut luoda omaa suurteollisuuttaan, ei ollut voimaa eikä rohkeutta ehdottoman herruuden valloittamiseksi valtiossa eikä myöskään pakottavaa tarvetta tehdä sitä; proletariaatti taas, joka oli yhtä kehittymätöntä, täydellisessä henkisessä orjuudessa kasvanutta, järjestyvätöntä ja joka ei vielä kyennytkään järjestymään itsenäisesti, tajusi vain hämärästi omiensa ja porvariston etujen syvän vastakkaisuuden. Sen vuoksi, vaikka se asiallisesti olikin porvariston uhkaava vastustaja, se jäi silti porvariston poliittiseksi lisäkkeeksi. Porvaristo, jota ei ollut pelästyttänyt se, mitä Saksan proletariaatti oli, vaan se, mikä siitä uhkasi tulla ja mikä Ranskan proletariaatti jo oli, näki vain yhden pelastuksen

* Sama, s. 120. *Toim.*

— sen, että tehdään vaikka minkälainen, vaikkapa mitä pelkurimaisin kompromissi monarkian ja aateliston kanssa; proletariaatin taas, joka ei vielä käsittänyt historiallista tehtäväänsä, oli valtaosaltaan alussa pakko täyttää porvariston edistyksellisen, vasemmistolaisimman siiven tehtävää. Saksan työläisten täytyi ennen kaikkea valloittaa itselleen ne oikeudet, jotka olivat heille tarpeen itsenäisen luokkapuolueen järjestämistä varten: paino-, yhdistymis- ja kokoon-tumisvapaus, — oikeudet, jotka porvariston itsensä oli valloitettava oman herruutensa hyväksi, mutta joita se työläisiä peläten alkoi nyt näiltä kiistää. Liiton pari-, kolmesataa hajallaan ollutta jäsentä hukui niihin valtaviin joukkoihin, jotka yhtäkkiä olivat lähteneet liikehtimään. Sen vuoksi Saksan proletariaatti ilmaantui ensi kerralla poliittiselle areenalle äärimmäisen demokraattisena puolueena.

Tämä määräsi lippumme, kun ryhdyimme perustamaan Saksassa suurta sanomalehtä. Tänä lippuna saattoi olla vain demokratian lippu, mutta sellaisen demokratian, joka toi kaikkialla esiin, mikäli aihetta ilmeni, oman erityisen proletaarisen luonteensa, mitä se ei vielä voinut kirjoittaa kerta kaikkiaan lippuunsa. Ellemme olisi sitä tehneet, ellemme olisi halunneet liittyä liikkeeseen, nimenomaan sen jo olemassa olleeseen, etumaiseen ja tosiasiallisesti proletaariseen siipeen ja sysätä tätä liikettä eteenpäin, niin meille ei olisi jäänyt muuta neuvoa kuin julistaa kommunismia jossain syrjäseudun lehtipahasessa ja perustaa suuren toimintakelpoisen puolueen asemesta pieni lahkokunta. Mutta korpisaarnaajan osaan me emme enää sopineet: emme me sitä varten olleet ottaneet niin hyvin selvää utopisteista ja laatineet omaa ohjelmaamme.

Kun saavuimme Kölniin, niin demokraatit ja osaksi myös kommunistit olivat jo alkaneet valmistella siellä suuren sanomalehden perustamista. Siitä haluttiin tehdä puhtaasti paikkakunnan, Kölnin lehti ja meidät tahdottiin häätää Berliiniin. Mutta 24 tunnissa me valloitimme pääasiassa Marxin ansiosta asemat; lehti oli meidän; mutta me suostuimme ottamaan toimituskuntaan *Heinrich Bürger-sin*. Tämä kirjoitti (toiseen numeroon) *yhden* kirjoituksen, ja sen jälkeen häneltä ei muuta saatukaan.

Me tarvitsimme nimenomaan Kölnin emmekä Berliiniä. Ensimmäkin Köln oli Reinin maakunnan keskus, ja tämä maakunta oli kookenut Ranskan vallankumouksen, omaksunut Napoleonin Lakikokoelman⁸³ kautta *nykyaikaisen* oikeuskäsityksen, kehittänyt alueellaan melkoisen suurteollisuuden ja yleensä se oli silloin kaikin puolin Saksan kehittynein osa. Omien havaintojemme perusteella tunsimme silloisen Berliinin liiankin hyvin, sen vasta syntyvässä olleen porvariston, sen sanoissa rohkean, mutta todellisuudessa pelkurimaisen ja orjailevan pikkuporvariston, sen vielä aivan kehittymättömät työläiset, sen lukemattomat byrokraatit, hovi- ja aatelisväen, sen kaikki erikoisuudet pelkkänä »hallituskaupunkina». Mutta ratkaiseva merkitys oli sillä seikalla, että Berliinissä oli voimassa viheliäinen Preussin maanlaki ja poliittisia juttuja hoitivat ammattituomarit; Reinillä

sen sijaan oli voimassa Napoleonin Lakikokoelma, joka ei tuntenut painokanteita, koska se lähti sensuurin olemassaolosta, ja vain poliittisen rikoksen eikä rikkomuksen vuoksi vedettiin valamiesoikeuteen. Vallankumouksen jälkeä nuori Schlöffel sai Berliinissä tyhjänpäiväisestä asiasta vuoden tuomion, mutta Reinillä meillä oli ehdoton painovapaus ja me käytimme sitä viimeistä mahdollisuutta myöten.

Ryhdyimme julkaisemaan lehteä 1. kesäkuuta 1848 hyvin pienellä osakepääomalla, josta vain pieni osa oli maksettua; ja itse osakkaatkin olivat enemmän kuin epäluotettavia. Heti ensimmäisen numeron jälkeen puolet heistä hylkäsi meidät, ja kuukauden lopussa heistä ei jäänyt ainoatakaan.

Toimituksen perustuslakina oli yksinkertaisesti Marxin diktatuuri. Suuri päivälehti, jonka pitää ilmestyä määrätuntina, ei voi minäkään muun perustuslain pohjalla ajaa johdonmukaisesti kantaansa. Sitä paitsi Marxin diktatuuri oli meistä tässä kysymyksessä jotenkin itsestään selvää, kiistatonta, ja me kaikki suostuimme siihen mielellämme. Pääasiallisesti hänen teräväjärkisyytensä ja lujan kantansa ansiosta lehdestä tuli vallankumousvuosien tunnetuin saksalainen lehti.

»Neue Rheinische Zeitungin» poliittinen ohjelma koostui kahdesta pääkohdasta:

yhtenäinen, jakamaton, demokraattinen Saksan tasavalta ja Venäjän vastainen sota, johon liittyi Puolan ennallistaminen.

Pikkuporvarilliset demokraatit olivat silloin jakaantuneet kahteen ryhmään: pohjoissaksalaiseen, joka halusi demokraattista preussilaista keisaria, ja eteläsaksalaiseen, joka silloin oli miltei kokonaan badenilainen ja halusi muuttaa Saksan Sveitsin malliseksi liittotasavallaksi. Meidän täytyi taistella kumpaakin ryhmää vastaan. Sekä Saksan preussilaistaminen että sen lukuisiksi pikkuvaltioiksi pirstoutumisen ikuistaminen oli yhtä pahasti ristiriidassa proletariaatin etujen kanssa. Proletariaatin edut vaativat käskävästi Saksan lopullista yhdistämistä yhdeksi kansakunnaksi, mikä yksin saattoi puhdistaa kaikista menneisyydeltä periytyvistä haitoista sen taistelukentän, jolla proletariaatin ja porvariston tuli mitellä voimiaan. Mutta maan yhdistäminen Preussin johdolla oli samalla kokonaan ristiriidassa proletariaatin etujen kanssa: Preussin valtio kaikkine järjestelmineen, perinteineen ja hallitsijasukuineen olikin juuri ainoa vallankumouksen vakava sisäinen vihollinen Saksassa, ja vallankumouksen piti se kukistaa; sitä paitsi Preussi saattoi yhdistää Saksan vain raatelemalla sen, vain erottamalla siitä saksalaisen Itävallan. Preussin valtion hajoaminen, Itävallan valtion luhistuminen, Saksan todellinen yhdistäminen tasavallaksi — vain sellainen saattoi olla vallankumouksellinen ohjelmamme lähikaudeksi. Se voitiin toteuttaa Venäjää vastaan käytävän sodan avulla ja vain siten. Tähän kohtaan palaan myöhemmin.

Yleensä lehden sävy ei ollut lainkaan juhlallinen, vakava tai kiihkomielinen. Meillä oli vain halpamaisia vihollisia ja me suhtau-

duimme poikkeuksetta kaikkiin heihin äärimmäisen ylenkatseellisesti. Vehkeilevä monarkia, suosikkikunta, aatelisto, »Kreuz-Zeitung»⁵³ — sanalla sanoen koko yhtynyt »taantumus», joka herätti poroporvarissa siveellistä suuttumusta, — sai meidän puoleltamme osakseen vain naurua ja pilkkaa. Emmekä me suhtautuneet sen paremmin myöskään uusiin, vallankumouksen luomiin epäjumaliin: maaliskuun ministereihin¹¹⁸, Frankfurtin ja Berliinin kokouksiin¹¹⁹ sekä niiden oikeistolaisiin ja vasemmistolaisiin. Heti ensimmäisen numeron alussa oli kirjoitus, jossa tehtiin pilaa Frankfurtin parlamentin mitättömyydestä, siinä pidettyjen tavattoman pitkien puheiden hyödyttömyydestä, sen pelkurimaisten päätöslauselmien joutavanpäiväisyydestä*. Se maksoi meille puolet osakkaistamme, Frankfurtin parlamentti ei ollut edes väittelyklubi; siellä ei väitelty juuri lainkaan, vaan useimmiten luettiin edeltäpäin valmistettuja akateemisia tutkielmia ja hyväksyttiin ponsia, joiden piti innoittaa saksalaista poroporvaria, mutta jotka eivät kuitenkaan kiinnostaneet ketään.

Berliinin kokouksella oli jo suurempi merkitys: se oli realista voimaa vastassa, se ei käynyt väittelyä eikä tehnyt päätöksiä tyhjällä paikalla, Frankfurtin kokouksen pilvilinnoissa. Siksi siihen kiinnitettiin enemmän huomiota. Mutta sikäläisiinkin vasemmiston epäjumaliin — Schulze-Delitzshiin, Berendsiin, Elsneriin, Steiniin jne. — me suhtauduimme yhtä jyrkästi kuin frankfurtilaisiin; me paljastimme armotta heidän horjuvuutensa, arkuutensa ja pikkumaisen laskelmointinsa osoittaen heille, kuinka he kompromisseillaan askel askeleelta pettivät vallankumousta yhä enemmän. Se aiheutti tietysti kauhua demokraattisten pikkuporvarien keskuudessa, jotka olivat vasta tekaisseet itselleen nuo epäjumalat omaa käyttöään varten. Mutta meille tuo kauhu oli osoituksena siitä, että olimme osuneet suoraan maaliin.

Aivan samoin esiinnyimme myös sitä pikkuporvariston innokkaasti levittämää harhaluuloa vastaan, että vallankumous oli muka päättynyt maaliskuun päiviin ja että nyt oli vain korjattava sen kantamat hedelmät. Meidän kannaltamme helmi- ja maaliskuu saattoivat merkitä todellista vallankumousta vain siinä tapauksessa, jos ne eivät olisi päättäneet, vaan päinvastoin aloittaneet pitkäaikaisen vallankumouksellisen liikkeen, jossa kansa niin kuin Ranskan suuren vallankumouksen aikana olisi kehittynyt taistelunsa kuluksa, puolueet olisivat erottuneet yhä jyrkemmin toisistaan, kunnes ne vihdoin olisivat täydellisesti vastanneet suuria luokkia: porvaristoa, pikkuporvaristoa ja proletariaattia, — ja proletariaatti olisi vallannut monien taistelujen tuloksena aseman toisensa jälkeen. Sen vuoksi me esiinnyimme myös demokraattista pikkuporvaristoa vastaan kaikiällä, missä se yritti hämätä pikkuporvariston ja proletariaatin luokka-aseman vastakohtaisuuden lempifraasillaan: »Mehän kaikki haluamme samaa, kaikki erimielisyydet ovat pelkästään väärinkä-

* Ks. *F. Engels*. »Die Frankfurter Versammlung». *Toim.*

sityksen tulosta». Mutta mitä vähemmän me sallimme pikkuporvariston luoda itselleen väärää käsitystä proletaarisesta demokratiastamme, sitä sävyisämmäksi ja myöntyvämmäksi se meidän suhteemme muuttui. Mitä jyrkemmin ja päättävämmin sitä vastustetaan, sitä myöntyvämmäksi se käy, sitä enemmän se tekee myönnytyksiä työväenpuolueelle. Siitä olemme tulleet vakuuttuneiksi.

Ja lopuksi, me paljastimme erilaisten niin sanottujen kansalliskokousten parlamenttikretinismien (Marxin sanonta)*. Nuo herrat päästivät käsistään kaikki vallan välineet luovuttaen ne — osaksi vapaaehtoisesti — takaisin hallituksille. Jälleen lujittuneiden taantumuksellisten hallitusten rinnalla Berliinissä ja Frankfurtissa oli voimattomia kokouksia, jotka kuitenkin luulivat tehottomien päätöslauselmiensa mullistavan maailman. Tuon idioottimaisen itsepetoksen uhreiksi joutuivat kaikki, äärimmäistä vasemmistoa myöten. Ja me toistelimme heille: teidän parlamenttivoittonne on oleva samalla myös teidän tosiasiallinen tappionne.

Ja niin tapahtuikin sekä Berliinissä että Frankfurtissa. Kun »vasemmisto» sai enemmistön, niin hallitus hajotti kokouksen; se saattoi tehdä sen, sillä kokous oli menettänyt kansan luottamuksen.

Kun myöhemmin luin *Bougeart*'in kirjan *Maratista*, niin näin, että me olimme monessa suhteessa jäljitelleet tietämättämme todellisen (eikä rojalistien väärentämän) »Ami du peuple»¹²⁰ suurta esikuvaa ja että koko se raivokas ulvonta ja historianväärennys, jonka vuoksi melkein kokonaisen vuosisadan aikana tunnettiin vain väärennetty kuva Maratista, on selitettävissä vain sillä, että hän repi armotta naamion senaikaisilta epäjumalilta — Lafayettelta, Baillylta ja muilta paljastaen nämä parantumattomiksi vallankumouksen kavaltajiksi, ja lisäksi sillä, että hän enempää kuin mekään ei pitänyt vallankumousta päättyneenä ja halusi, että se olisi julistettu keskeytymättömäksi.

Me ilmoitimme avoimesti, että edustamamme suunta voi aloittaa taistelun puolueemme todellisten päämäärien saavuttamiseksi vasta silloin, kun vallassa on Saksan virallisista puolueista kaikkein äärimmäisin: silloin me siirrymme sen suhteen oppositioon.

Mutta tapahtumat pitivät huolen siitä, että saksalaisiin vastustajiin kohdistamamme pilkan ohella kajahti myös tulisen kiihkon ääni. Pariisin työläisten kapina vuoden 1848 kesäkuussa⁶² tapasi meidät vartiopaikalla. Heti ensimmäisen laukauksen jälkeen asetuiimme päättävästi kapinallisten puolelle. Heidän tappionsa jälkeen Marx kunnioitti voitettujen muistoa eräällä mitä vaikuttavimmalla kirjoituksellaan**.

Silloin viimeisetkin osakkaat hylkäsivät meidät. Mutta me löysimme tyydytystä siitä, että Saksassa ja miltei koko Euroopassa leh-

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, s. 411. *Toim.*

** *K. Marx*. »Die Junirevolution». Ks. *Marx, Engels*. Werke, Bd. 5, Dietz Verlag Berlin, 1965, S. 133—153. *Toim.*

temme oli ainoa, joka kantoi lyödyn proletariaatin lippua korkealla aikana, jolloin kaikkien maiden porvaristo ja pikkuporvaristo mustasivat voitettuja likaisella parjauksella.

Ulkopolitiikkamme oli yksinkertaista: esiintymiset jokaisen vallankumouksellisen kansan puolustamiseksi, vallankumouksellisen Euroopan kehottaminen yleiseen sotaan eurooppalaisen taantumuksen voimakasta tukea — Venäjää vastaan. Helmikuun 24. päivän¹²¹ jälkeen meille oli selvää, että vallankumouksella on vain *yksi* todella pelottava vihollinen — Venäjä ja että taisteluun ryhtyminen käy tuolle viholliselle yhä pakottavamaksi sitä mukaa kuin liike saa yleiseurooppalaisen kantavuuden. Wienin, Milanon ja Berliinin tapahtumien oli pidätettävä Venäjän hyökkäystä, mutta tuon hyökkäyksen kiertämättömyys kävi sitä varmemmaksi, mitä lähemmäksi Venäjää vallankumous siirtyi. Mutta jos olisi onnistuttu sysäämään Saksa sotaan Venäjää vastaan, niin Habsburgeille ja Hohenzollerneille olisi tullut loppu ja vallankumous olisi voittanut kautta linjan.

Tämä politiikka oli lehden kaikkien numeroiden punaisena lankana aina siihen saakka, kun venäläiset todella hyökkäsivät Unkariin, mikä vahvisti täydellisesti oikeiksi ennustuksemme ja esitti ratkaisevaa osaa vallankumouksen tappiossa.

Kun keväällä 1849 lähenei ratkaiseva ottelu, niin lehden sävy kävi numero numerolta yhä jyrkemmäksi ja kiihkeämmäksi. Sleesia-laisille talonpojille *Wilhelm Wolff* muistutti »Sleesia-laisessa miljaridissa» (kahdeksan kirjoitusta)¹²² siitä, kuinka feodaalisista rasituksesta vapauttamisen yhteydessä kartanonherrat hallituksen avustamina pettivät heitä sekä rahallisesti että maan suhteen, ja vaati miljaridin taalerin hyvitystä.

Samaan aikaan ilmestyi huhtikuussa useina johtavina kirjoituksina *Marxin* teos »Palkkatyö ja pääoma»*, jossa osoitettiin selvästi politiikkamme yhteiskunnallinen päämäärä. Jokainen numero, jokainen ylimääräinen lehti viittasi valmisteltavaan suurtaisteluun, ristiriitojen kärjistymiseen Ranskassa, Italiassa, Saksassa ja Unkarissa. Varsinkin kaikissa huhti- ja toukokuun ylimääräisissä numeroissa kehoitettiin kansaa olemaan taistelunvalmiina.

Koko Saksassa ihmeteltiin meidän rohkeaa esiintymistämme preussilaisessa ensimmäisen luokan linnoituksessa, jossa oli kahdeksantuhantinen varusväki ja päävartio; mutta toimitushuoneessa olleet 8 pyssyä ja 250 patruunaa sekä latojen punaiset jakobiinimyssyt aiheuttivat sen, että upseeriston silmissä meidänkin huoneistomme näytti sellaiselta linnoitukselta, jota ei voida valloittaa yksinkertaisella äkkiryynnäköllä.

Vihdoin toukokuun 18. päivänä 1849 tuli isku.

Kapina Dresdenissä ja Elberfeldissä oli kukistettu, kapina Iserlohnissa piiritetty; Reinin maakuntaan ja Westfaleniin tuotiin suuret määrät sotajoukkoja, joiden piti preussilaisen Reinin alueen vä-

*' Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 132—153. *Toim.*

kivaltaisen kukistamisen jälkeen marssia Pfalzia ja Badenia vastaan. Silloin hallitus rohkeni lopulta käydä käsiksi meihinkin. Monia toimituskunnan jäseniä vastaan nostettiin syyte; toiset, ei-preussilaiset, joutuivat karkotetuiksi. Sitä vastaan ei voitu tehdä mitään, kun hallituksen puolella oli kokonainen armeijakunta. Meidän oli pakko luovuttaa linnoituksemme, mutta me peräännyimme ottaen aseet ja varusteet mukaamme, musiikin soidessa ja liehuvana lippunamme viimeinen punainen numero, jossa varoitimme Kölnin työläisiä ryhtymästä toivottomiin kapinoihin ja sanoimme heille:

»Hyvästellessään teitä 'Neue Rheinische Zeitungin' toimittajat kiittävät teitä siitä myötätunnosta, jota olette heitä kohtaan osoittaneet. Heidän viimeisenä sananaan on aina ja kaikkialla: *työväenluokan vapautus!*»

»Neue Rheinische Zeitung» lakkasi ilmestymästä vähää ennen kuin sen ensimmäinen julkaisuvuosi kului umpeen. Vaikka lehden julkaiseminen alettiin miltei ilman rahavaroja, — kuten jo mainitsin, sille ei maksettu luvattua pientä rahasummaa, — sen painosmäärä kohosi jo syyskuussa melkein 5 tuhanteen. Kun Köln julistettiin piiritystilaan, lehti lakkautettiin, ja lokakuun puolivälissä se joutui aloittamaan kaiken alusta. Mutta toukokuussa 1849, sen lakkauttamisen aikoina, sillä oli jälleen 6000 tilaajaa, kun taas »Kölnische Zeitungilla»⁴⁷ sen oman tunnustuksen mukaan ei ollut 9000 enempää. Ei ainoallakaan saksalaisella lehdellä ole ollut — ei sitä ennen eikä sen jälkeen — sellaista valtaa ja vaikutusta eikä sellaista taitoa sähköistää proletaarijoukkoja kuin »Neue Rheinische Zeitungilla».

Siitä se sai kiittää ennen kaikkea *Marxia*.

Iskun jälkeen toimitus hajaantui. *Marx* matkusti Pariisiin, missä kypsyi loppuratkaisu, joka tapahtui kesäkuun 13. päivänä 1849⁵⁵; *Wilhelm Wolff* otti silloin paikkansa Frankfurtin parlamentissa — ajankohtana, jolloin tuon kokouksen tuli valita joko ylhäältä tuleva hajotusmääräys tai vallankumoukseen yhtyminen, minä matkustin Pfalziin ja minusta tuli Willichin vapaaehtoisten osaston adjutantti.

Kirjoitettu helmikuun puolimaissa — maaliskuun alussa 1884

*Julkaistu lehdessä »Der Sozialdemokrat»
№ 11, 13. maaliskuuta 1884*

Allekirjoitus: F r . E n g e l s

*Julkaistaan
lehden tekstin mukaan*

Suomennos saksasta

KOMMUNISTIEN LIITON HISTORIAA¹²³

Saksan itsenäisen työväenliikkeen ensimmäinen kausi päättyi kölniläisten kommunistien tuomitsemiseen v. 1852⁵⁷. Nykyisin tuo kausi on miltei unohdettu. Mutta se kesti kuitenkin vuodesta 1836 vuoteen 1852, ja samalla kun saksalaisia työläisiä siirtyi ulkomaille, tämä liike kehittyi lähes kaikissa kulttuurimaissa. Eikä siinä kaikki. Nykyinen kansainvälinen työväenliike on asiallisesti silloisen saksalaisen työväenliikkeen välitöntä jatkoa; tämä liike oli yleensä *ensimmäinen kansainvälinen työväenliike* ja sen riveistä nousi paljon miehiä, jotka esittivät sittemmin johtavaa osaa Kansainvälisessä Työväenliitossa. Ja »Kommunistisen manifestin»* teoreettiset periaatteet, jotka Kommunistien liitto piirsi v. 1847 lippuunsa, ovat nykyisin lujimpana kansainvälisenä siteenä Euroopan ja Amerikan koko proletaarisessa liikkeessä.

Tähän saakka on tämän liikkeen yhtenäisestä historiasta ollut olemassa vain yksi peruslähde. Se on niin sanottu musta kirja — Wermuthin ja Stieberin »1800-luvun kommunistiset salaliitot», Berliini, 2 osaa, 1853 ja 1854. Tämä vuosisatamme kahden halpamaisimman poliisiheittien valheellinen, tahallisia väärennyksiä täynnä oleva sepustus on yhä vieläkin tuota aikakautta käsittelevien ei-kommunistien julkaisujen alkulähteenä.

Se, minkä voin tässä esittää, on vain luonnos, ja sekin vain siltä osin, mikä koskee itse Liittoa ja mikä on aivan välttämätöntä »Paljastusten» ymmärtämiseksi. Ehkä saan vielä jolloinkin tilaisuuden muokata sen runsaan aineiston, jonka Marx ja minä olemme koonneet tästä kansainvälisen työväenliikkeen nuoruuskauden maineikkaasta historiasta.

* * *

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 94—120. *Toim.*

Saksalaisten emigranttien 1834 Pariisissa perustamasta tasavaltais-demokraattisesta salaisesta »Osattomien» liitosta erkanivat vuonna 1836 kaikkein äärimmäiset, suurimmalta osaltaan proletaariset ainekset ja perustivat uuden salaisen liiton — *Oikeamielisten liiton*. Alkuperäinen Liitto, johon jäi vain kaikkein passiivisimpia aineksia, sellaisia kuin Jakob Venedey, hajosi pian kokonaan: vuoden 1840 jälkeen, sitten kun poliisi oli saanut selville sen eräitä saksalaisia osastoja, siitä jäi jäljelle tuskin varjoakaan. Uusi Liitto sitä vastoin kehittyi verrattain nopeasti. Alun perin se oli sen babouvistisia¹²⁴ perinteitä kannattavan ranskalaisen työväencommunismin saksalainen vesa, joka silloin muotoutui Pariisissa; yhteisomaisuuden vaatimus esitettiin »tasa-arvon» välttämättömäksi tulokseksi. Tarkoituksiperät olivat samat kuin silloisilla pariisilaisilla salaisillakin yhdistyksillä. Se oli puolittain propagandistinen ja puolittain salaliitto, ja Pariisia pidettiin aina kuitenkin vallankumoustoiminnan keskuksena, vaikkei pidetty lainkaan mahdolltomana kapinan valmistelua tilaisuuden tullen myös Saksassa. Mutta kun Pariisi jäi ratkaisevien taistelujen areenaksi, niin Liitto oli silloin tosiasiallisesti vain ranskalaisten salaisten yhdistysten, mm. Blanquin ja Barbèsin johtaman *Société des saisons** saksalainen osasto, jolla oli kiinteä yhteys mainittuun yhdistykseen. Ranskalaiset aloittivat kapinan 12. toukokuuta 1839; yhdessä heidän kanssaan esiintyivät myös Liiton osastot ja kärsivät siten yhdessä heidän kanssaan yhteisen tappion¹²⁵.

Saksalaisista vangittiin muun muassa *Karl Schapper* ja *Heinrich Bauer*. Louis-Philippen hallitus tyytyi siihen, että pitkäaikaisen vankeuden jälkeen karkotti heidät. He matkustivat Lontooseen. Schapper oli kotoisin Nassaun Weilburgista; opiskellessaan Giessenin metsänhoitoinstituutissa hän osallistui v. 1832 Georg Büchnerin järjestämään salaliittoon, 3. huhtikuuta 1833 hän osallistui hyökkäykseen Frankfurtin poliisivartiota vastaan¹²⁶, karkasi ulkomaille ja osallistui helmikuussa 1834 Mazzinin Savoijin retkeen¹²⁷. Tuo jättiläinen, päättävä ja tarmokas mies, joka oli aina valmis uhraamaan elämän mukavuudet ja jopa henkensäkin, oli ammattivallankumouksellisen perikuva ja esitti huomattavaa osaa 1830-luvulla. Kuten hänen kehityksensä »demagogista»¹²⁸ kommunistiksi osoittaa, hän pystyi tunnetusta hidasälisyydestään huolimatta käsittämään syvällisesti teoreettisia kysymyksiä; sen sijaan hän piti lujasti kiinni siitä, minkä oli kerran omaksunut. Juuri siksi hänen vallankumouksellinen kiihkeytensä kävi toisinaan ristiin hänen järkensä kanssa, mutta sittemmin hän aina huomasi virheensä ja tunnusti ne avoimesti. Hän oli eheä luonne, ja sitä, minkä hän teki Saksan työväenliikkeen organisoimiseksi sen alkuvaiheissa, ei unohdeta koskaan.

Frankenilainen Heinrich Bauer oli suutari; hän oli vilkas, reipas ja teräväpäinen nuori mies, jonka pienessä olemuksessa piili kuitenkin myös paljon kekseliäisyyttä ja päättäväisyyttä.

* Vuodenaikojen yhdistys. *Toim.*

Saavuttuaan Lontooseen, missä Schapper, joka Pariisissa oli ollut latojana, hankki elatuksensa kielten opetuksella, Bauer alkoi yhdessä hänen kanssaan palauttaa katkenneita yhteyksiä, ja Lontoosta tuli Liiton keskus. Siellä — tai ehkä jo aikaisemmin, Pariisissa, — heihin liittyi kölniläinen kelloseppä *Josef Moll*; tämä oli keskikokoinen voimamies, — kuinka monesti he kahdestaan Schapperin kanssa puolustivatkaan voittoisasti salin ovea sadalta sisäänmurtautuvalta vastustajalta, — hän oli mies, joka tarmokkuudessa ja päättäväisyydessä ei ainakaan jäänyt jälkeen kahdesta toveristaan, ja älykkyudessa hän voitti kummankin. Hän ei ollut ainoastaan synnynnäinen diplomaatti, minkä osoitti hänen monilukuisten valtuusmiesmatkojensa menestys, vaan teoreettisetkin kysymykset hän omaksui helpommin. Näihin kolmeen tutustuin Lontoossa 1843; he olivat ensimmäiset näkemäni vallankumoukselliset proletaarit. Niin suuresti kuin silloiset mielipiteemme yksityiskohdissa erosivatkin — siihen aikaan minä asetin heidän ahtaan yhdenvertaisuuskommunisminsa* vastapainoksi aimo annoksen yhtä ahdasta filosofista ylimielisyyttä —, en kuitenkaan unohda koskaan sitä valtavaa vaikutusta, jonka nämä kolme oikeaa miestä tekivät minuun siihen aikaan, kun minä itse vasta halusin tulla oikeaksi mieheksi.

Lontoossa samoin kuin — pienemmässä määrin — Sveitsissäkin yhdistymis- ja kokoontumisvapaus teki heille hyvän palveluksen. Jo 7. helmikuuta 1840 perustettiin legaalinen Saksalainen työväen valistusyhdistys, joka toimii vieläkin¹²⁹. Yhdistys oli Liiton uusien jäsenten hankkimispaikkana, ja kun kommunistit olivat kuten aina yhdistyksen toimeliaimpia ja sivistyneimpiä jäseniä, niin on täysin ymmärrettävää, että yhdistyksen johto oli kokonaan Liiton käsissä. Pian Liitolla oli Lontoossa jo monta yhteisöä eli »loosia», niin kuin niitä silloin nimitettiin. Tätä samaa itsestään selvää taktiikkaa noudatettiin myös Sveitsissä ja muualla. Kaikkialla, missä suinkin voitiin perustaa työväenyhdistyksiä, niitä käytettiin hyväksi samalla tavalla. Siellä, missä se oli lailla kiellettyä, Liiton jäsenet menivät laulukuoroihin, voimisteluseuroihin ja muihin sellaisiin yhdistyksiin. Yhteyttä pitivät yllä pääasiallisesti Liiton jäsenet, joita tuli ja lähti yhtä mittaa ja jotka esiintyivät tarvittaessa myös asiamiehinä. Kummassakin tapauksessa Liitto sai suurta apua viisailta hallituksilta, jotka karkottivat jokaisen niille epämieluisan työläisen — yhdeksän karkotettua kymmenestä oli Liiton jäseniä — ja tekivät hänestä siten asiamiehen.

Ennallistettu Liitto laajeni huomattavasti. Esimerkiksi Sveitsissä *Weitting*, *August Becker* (sangen järkevä mies, mutta monien saksalaisten tapaan hän sortui sisäiseen heikkouteensa) ja muut loivat

* Yhdenvertaisuuskommunismilla ymmärrän yksinkertaisesti, kuten edellä on jo sanottu, kommunismia, joka nojautuu yksinomaisesti tai pääasiallisesti yhdenvertaisuusvaatimukseen.

voimakkaan järjestön, joka enemmän tai vähemmän kallistui Weitlingin kommunistiseen oppijärjestelmään. Tässä ei ole mahdollista ryhtyä arvostelemaan weitlingiläistä kommunismia. Mitä tulee sen merkitykseen Saksan proletariaatin ensimmäisenä itsenäisenä teoreettisena liikkeenä, niin olen nytkin valmis allekirjoittamaan ne Marxin sanat, jotka painettiin pariisilaisessa »Vorwärtsissä»¹¹⁵ 1844: »Missä (saksalaisella) porvaristolla sekä sen filosofeilla ja kirjanoppineilla on sellainen teos *porvariston vapauttamisesta* — poliittisesta vapauttamisesta — kuin Weitlingin 'Sopusoinnun ja vapauden takeet'? Kun vertaa Saksan poliittisen kirjallisuuden latteaa ja pelkurimaista keskinkertaisuutta tähän saksalaisten työläisten verrattomaan, loistavaan ensiesiintymiseen, kun vertaa näitä *proletariaatin jättimäisiä lastenkenkiä* porvariston kuluneisiin poliittisiin kääpiökenkiin, niin voi jo ennustaa tämän tuhkimon saavan tulevaisuudessa atleetin hahmon»*. Tuo atleettihahmo on nyt edessämme, vaikka se ei ole saavuttanut vielä likimainkaan täyttä mittaansa.

Myös Saksassa oli lukuisia osastoja, jotka asiaintilan vuoksi olivat tilapäisluontoisia, mutta perustettavien lukumäärä ylitti suuresti hajoavien luvun. Vasta seitsemän vuoden kuluttua, vuoden 1846 lopussa, poliisi pääsi Liiton jäljille Berliinissä (Mentel) ja Magdeburgissa (Beck), mutta ei voinut seurata niitä pitemmälle.

Ollessaan vielä Pariisissa myös Weitling kokosi siellä vuonna 1840 hajanaiset ainekset yhteen ennen kuin matkusti Sveitsiin.

Liiton ydinryhmän muodostivat räätälit. Saksalaisia räätäleitä oli Sveitsissä, Lontoossa, Pariisissa, kaikkialla. Pariisissa saksan kieli oli räätälinammattissa vallitsevana. Tutustuin siellä 1846 erään norjalaiseen räätäliin, joka oli saapunut Ranskaan meritse suoraan Drondheimistä. Hän ei ollut puolessatoista vuodessa oppinut juuri ainoatakaan ranskan sanaa, mutta oli oppinut puhumaan mainiosti saksaa. Pariisin yhdistyksistä koostui 1847 kaksi pääasiassa räätäleistä, yksi huonekalupuusepistä.

Sen jälkeen kun painopiste siirtyi Pariisista Lontooseen, kohosi etualalle uusi seikka: Liitto muuttui vähitellen saksalaisesta *kansainväliseksi*. Työväenyhdistykseen kuului saksalaisten ja sveitsiläisten lisäksi myös kaikkien niiden kansallisuuksien edustajia, jotka kansakäymisessään ulkomaalaisten kanssa käyttivät pääasiallisesti saksan kieltä. Näitä olivat skandinaavit, hollantilaiset, unkarilaiset, tšekit, eteläslaavilaiset sekä venäläiset ja elsassilaiset. Vuonna 1847 oli vakituksena vieraana muun muassa eräs englantilainen sotilaspuvkuinen kaartin krenatööri. Yhdistys alkoi pian nimittää itseään Työväen *kommunistiseksi* valistusyhdistykseksi. Jäsenkorteissa oli ainakin kahdellakymmenellä kielellä tunnuslause: »Kaikki ihmiset ovat veljiä keskenään.» Tosin joissain oli virheitäkin. Salaisen liiton samoin kuin legaalisenkin yhdistyksen teki pian luonteeltaan kansainvälisem-

* K. Marx. »Kritische Randglossen zu dem Artikel »Der König von Preussen und die Sozial-reform. Von einem Preussen.» *Toim.*

mäksi, alussa tosin vain suppeassa mielessä, käytännöllisesti se, että sen jäsenten kansallinen koostumus oli kirjava, ja teoreettisesti se vakaumus, että ollakseen voittoisa jokaisen vallankumouksen on oltava eurooppalainen. Sitä pitemmälle ei vielä menty, mutta perusta oli laskettu.

Ranskalaisiin vallankumouksellisiin Liitto piti yllä kiinteää yhteyttä lontoolaisten emigranttien kautta, jotka olivat osallistuneet vuoden 1839 toukokuun 12. päivän yhteiseen esiintymiseen. Samanlainen yhteys oli myös puolalaisiin radikaaleihin. Virallinen puolalainen emigranttiväki samoin kuin Mazzini oli luonnollisesti pikemminkin vastustaja kuin liittolainen. Englantilaiset chartistit jätettiin syrjään kaukana vallankumouksesta olevina, koska heidän liikkeensä oli luonteeltaan puhtaasti englantilainen. Heihin Liiton lontoolaiset johtajat ottivat yhteyden vasta myöhemmin, minun kauttani.

Muissakin suhteissa Liiton luonne muuttui sitä mukaa kuin asiat kehittyivät. Vaikka Pariisia pidettiin yhä vieläkin — ja siihen aikaan täydellä syyllä — vallankumouksen kotimaana, niin kuitenkin ei oltu enää riippuvia pariisilaisista salaliittolaisista. Liiton kasvaessa kasvoi sen itsetietoisuuskin. Tuntui, että liike juurtuu yhä enemmän Saksan työväenluokkaan ja että Saksan työläisten historiallisena kutsumuksena on olla Euroopan pohjois- ja itäosan työläisten lipunkantaja. Weittingin hahmossa heillä oli kommunismin teoreetikko, joka voitiin asettaa rohkeasti hänen silloisten ranskalaisten kilpailijoittensa rinnalle. Ja lopuksi, toukokuun 12. päivän kokemus osoitti, että on jo aika luopua salaliittolaiskapinayrityksistä. Kun jokainen tapahtuma selitettiin edelleenkin nousevan myrskyn enteeksi, kun entiset puoliksi salaliittolaissäännöt jäivät voimaan, niin siihen oli pääasiallisena syynä vanhojen vallankumousmiesten itsepintaisuus, joka alkoi jo joutua ristiriitaan tietään raivaavien oikeampien katsomusten kanssa.

Sitä vastoin Liiton sosiaaliselle opille sen koko epämääräisyyden lisäksi oli ominaista eräs suuri puute, jonka juuret olivat kuitenkin itse yhteiskunnallisissa suhteissa. Liiton jäsenet, mikäli he yleensä olivat työläisiä, olivat oikeastaan miltei yksinomaan käsityöläisiä. Heidän riistäjänsä oli jopa suurissa maailmankeskuksissakin useimmiten vain pikkumestari. Yksinpä laajamittaisessa räätälintyössäkin — nykyään ns. konfektiossa, joka muodostui siten että räätälintyö muutettiin suurkapitalistin hyväksi työskenteleväksi kotiteollisuudeksi — oli riisto jopa Lontoossakin silloin vasta syntymässä. Toisaalta noiden pienkäsityöläisten riistäjänä oli pikkumestari; toisaalta he toivoivat itse pääsevänsä loppujen lopuksi pikkumestareiksi. Silloinen saksalainen käsityöläinen oli sitä paitsi vielä lukuisien erityisyydeltä periytyvien ammattikuntakäsitysten vaikutuksen vallassa. Mitä suurimmaksi kunniaksi näille käsityöläisille on se seikka, että vaikka he eivät vielä olleet todellisia proletaareja, vaan nykyajan proletariaattiin siirtyvä pikkuporvariston osa, joka ei ollut vielä

kehittynyt porvariston, ts. suurpääoman, suoranaiseksi vastakohtaksi, he kykenivät silti vaistomaisesti ennakoimaan tulevan kehityksensä ja järjestäytymään, joskaan eivät täysin tietoisesti, proletariaatin puolueeksi. Mutta kiertämätöntä oli myös se, että käsityöläisten vanhat ennakkoluulot olivat heille kompastuskivenä joka kerta, kun kysymyksessä oli vallitsevan yhteiskunnan konkreettinen arvostelu, ts. taloudellisten tosiasioiden analysointi. Ja luullakseni koko Liitossa ei ollut silloin ainoatakaan henkilöä, joka olisi lukenut edes yhden kirjan kansantaloustieteen alalta. Mutta mitäpä siitä: »veljeys», »tasa-arvoisuus» ja »oikeudenmukaisuus» auttoivat valtaamaan mitkä teorian kukkulat hyvänsä.

Mutta rinnan Liiton ja Weitlingin kommunismin kanssa luotiin toista kommunismia, joka erosi oleellisesti ensimmäisestä. Manchesterissa asuessani jouduin nenätysten, kuten sanotaan, sellaisen asian kanssa, että taloudellisilla seikoilla, joilla tähän asti ei historiallisisa teoksissa ole ollut mitään osaa tai on ollut mitätön osa, on ainakin nykymaailmassa ratkaiseva historiallinen merkitys; että taloudelliset seikat muodostavat sen perustan nykyajan luokkavastakohtille; että nämä luokkavastakohtat kaikissa maissa, joissa ne suurteollisuuden ansiosta ovat kehittyneet täydellisesti, siis muun muassa myös Englannissa, ovat puolestaan taas perustana poliittisten puolueiden muodostumiselle, puolueiden taistelulle ja samalla kaikelle poliittiselle historialle. Marx oli tullut samoihin käsityksiin ja sen lisäksi tehnyt niistä jo »Deutsch-Französische Jahrbücherissä» (1844)⁴⁸ yleistävät johtopäätökset siinä mielessä, että yleensä ei valtio määrää eikä luonnehdi kansalaisyhteiskuntaa, vaan kansalaisyhteiskunta määrää ja luonnehtii valtiota ja että siis politiikkaa ja sen historiaa täytyy selittää taloudellisten suhteiden ja niiden kehityksen pohjalta eikä päinvastoin. Käydessäni kesällä 1844 Marxin luona Pariisissa meille selvisi, että olemme täydellisesti yhtä mieltä teorian kaikilla aloilla, ja siitä hetkestä alkoi meidän yhteistyömme. Kun keväällä 1845 tapasimme jälleen toisemme Brysselissä, niin Marx oli edellä mainittuja perusajatuksia lähtökohtanaan pitäen kehitellyt jo pääpiirteissään loppuun materialistisen historianteoriansa, ja me ryhdyimme muokkaamaan yksityiskohtaisesti näitä uusia katsomuksia mitä erilaisimilla aloilla.

Mutta tuolla keksinnöllä, joka sai aikaan mullistuksen historiatieteessä ja oli, kuten näemme, pääasiallisesti Marxin työtä ja josta voin merkitä omalle tililleni vain hyvin pienen osuuden, oli välitön merkitys hänen aikakautensa työväenliikkeelle. Ranskalaisten ja saksalaisten kommunismi ja englantilaisten chartismi eivät näyttäneet enää sattumalta, joka yhtä suurella syyllä olisi voinut olla olemattakin. Nuo liikkeet esiintyivät nyt nykyajan sorretun luokan, proletariaatin liikkeinä ja vallassaolevaa luokkaa, porvaristoa vastaan käydyn historiallisesti väistämättömän proletaarisen taistelun enemmän tai vähemmän kehittyneinä muotoina, sellaisen luokkataistelun muotoina, joka eroaa kuitenkin kaikesta aikaisemmasta luokkataistelusta

siinä, että nykyajan sorretti luokka, proletariaatti, ei voi vapauttaa itseään vapauttamatta samalla koko yhteiskuntaa luokkiin jakautumisesta ja siten myös luokkataistelusta. Nyt kommunismi ei merkinnyt enää mahdollisimman täydellisen yhteiskuntaihanteen mielikuvituksellista keksiskelyä, vaan proletariaatin käymän taistelun luonteen, edellytysten ja niistä johtuvien yleisten päämäärien käsittämistä.

Me emme lainkaan aikoneet ilmoittaa uusista tieteellisistä saavutuksista vain »tieteen» maailmalle ja esittää niitä paksuissa kirjoissa. Päinvastoin. Me kumpikin olimme jo syvällisesti mukana poliittisessa liikkeessä; meillä oli jo seuraajia sivistyneistön keskuudessa, erittäinkin Länsi-Saksassa, ja huomattavia yhteyksiä järjestyneeseen proletariaattiin. Velvollisuutenamme oli perustella tieteellisesti katsomuksemme, mutta yhtä tärkeää meille oli saada Euroopan ja ennen kaikkea Saksan proletariaatti vakuuttuneeksi käsitystemme oikeellisuudesta. Heti kun olimme selvittäneet kaiken itsellemme, ryhdyimme työhön. Brysselissä perustimme Saksan työväenyhdistyksen⁵⁰ ja valtasimme »Deutsche-Brüsseler-Zeitungin»⁵¹, joka oli äänenkannattajanamme helmikuun vallankumoukseen saakka. Englannin chartistien vallankumouksellisen osan kanssa pidimme yllä yhteyttä Julian Harneyn kautta; hän toimitti tämän liikkeen pää-äänenkannattajaa »The Northern Star»¹³⁰ -lehteä, ja minä olin tuon lehden avustajia. Meillä oli myös omalaatuinen liitto Brysselin demokraattien kanssa (Marx oli Demokraattisen yhdistyksen¹³¹ varapuheenjohtaja) ja »Réforme»¹³² -lehden ranskalaisten sosiaalisten demokraattien kanssa; lähetin tälle lehdelle tietoja englantilaisesta ja saksalaisesta liikkeestä. Sanalla sanoen yhteytemme radikaalisiin ja proletarisiin järjestöihin sekä lehtiin olivat mitä parhaat.

Oikeamielisten liiton kanssa meillä oli seuraavanlaiset suhteet. Liiton olemassaolosta me olimme tietenkin tietoisia; vuonna 1843 Schapper pyysi minua mukaan Liittoon, mutta silloin tietysti hylkäsinkin ehdotuksen. Siitä huolimatta me emme ainoastaan olleet vakinaisessa kirjeenvaihdossa lontoolaisten kanssa, vaan myös mitä läheisimmässä kanssakäymisessä tri Ewerbeckin kanssa, joka oli siihen aikaan Pariisin yhdistysten johtaja. Vaikka emme puuttuneetkaan Liiton sisäisiin asioihin, otimme kuitenkin selvää kaikista tärkeimmistä tapahtumista. Toisaalta me vaikutimme suullisesti, kirjallisesti sekä lehtien avulla sen huomattavimpien jäsenten teoreettisiin katsomuksiin. Samaa tarkoitusta palvelivat erilaiset litografisesti monistetut kiertokirjeet, joita me erikoistapauksissa, kun kysymys koski muodostumassa olleen kommunistisen puolueen sisäisiä asioita, lähetimme joka taholle ystävillemme ja kirjeenvaihtajillemme. Näissä kiertokirjeissä kosketeltiin toisinaan itse Liittoakin. Niinpä esimerkiksi eräs nuori westfalenilainen ylioppilas Hermann Kriege matkustettuaan Amerikkaan ja esiintyessään siellä Liiton asiamiehenä otti yhteyden mielipuoleen Harro Harringiin tarkoituksenaan saada Liiton välityksellä aikaan kumous Etelä-Ameri-

kassa; hän perusti sanomalehden*, jossa Liiton nimissä propagoi »rakkauteen» perustuvaa ja rakkautta tuhlaavaa, imelän sentimentaalista kommunismia. Esiinnyimme häntä vastaan eräessä kierto-kirjeessä, joka vaikutti oitis: Kriege hävisi Liiton toiminta-alueelta.

Myöhemmin Brysseliin saapui Weitling. Mutta hän ei ollut enää naiivi, nuori räätälinkisälli, joka oli hämmästyntynyt omaa nerouttaan ja yrittänyt selvittää itselleen, miltä kommunistinen yhteiskunta näyttäisi. Hän oli suurmies, jota kadehtijat vainosivat hänen etevämyytensä vuoksi ja joka oli kaikkialla näkevinään kilpailijoita, salaviihollisia ja vehkeilyjä; tällä profeetalla, joka ajettiin aina maasta toiseen, oli taskussaan valmis resepti, jonka mukaan maan päälle voitiin luoda taivasten valtakunta, ja hän luuli kaikkien ajattelevan vain sitä, kuinka voisivat varastaa häneltä tuon reseptin. Weitling oli jo Lontoossa riitaantunut Liiton jäsenten kanssa eikä voinut sopia kenenkään kanssa Brysselissäkään, jossa Marx rouvineen osoitti häntä kohtaan tavatonta, miltei yli-inhimillistä kärsivällisyyttä. Sen vuoksi hän matkusti pian Amerikkaan yrittääkseen esiintyä siellä profeetana.

Kaikki nuo seikat jouduttivat sitä mullistusta, joka Liitossa ja erittäinkin lontoolaisten johtajien keskuudessa huomaamattomasti tapahtui. Heille kävi yhä selvemmäksi siihen mennessä vallinneiden kommunististen katsomusten, niin ranskalaisen primitiivisen yhdenvertaisuuskommunismiin kuin weitlingiläisenkin kommunismin katsomusten, virheellisyys. Weitlingin alulle panema kommunismin ja varhaisen kristinuskon yhdistäminen — hänen »Köyhän syntisen evankeliuminsa» eräiden ajatusten kaikesta nerokkuudesta huolimatta — johti Sveitsissä siihen, että liike joutui suurimmalta osaltaan ensin sellaisten typerien miesten kuin Albrechtin ja sitten sellaisten omaa etuaan ajaneiden veijariprofeettojen kuin Kuhlmannin käsiin. Eräiden kirjailijain levittämän »todellisen sosialismin» — pilatulle hegeliläiselle saksan kielelle käännettyjen ranskalaisten sosialististen sepustusten ja sentimentaalisen haaveellisen ihmisrakkauten (ks. »Kommunistisesta manifestista» kohtaa, jossa puhutaan saksalaisesta eli »todellisesta» sosialismista**), — tuon sosialismin, joka oli tunkeutunut Liittoon Hermann Kriegen kautta yhdessä vastavanlaisen kirjallisuuden kanssa, täytyi jo yksistään syljettävällä voimattomuudellaan herättää Liiton vanhoissa vallankumousmiehissä inhoa. Siihen saakka vallalla olleiden teoreettisten käsitysten virheellisyys ja niistä johtuneet käytännölliset erehdykset saivat lontoolaiset yhä enemmän vakuuttuneiksi meidän, Marxin ja minun, uuden teoriamme oikeellisuudesta. Tämän katsantokannan omaksu- mista edistivät epäilemättä ne kaksi lontoolaisten johtajien keskuudessa ollutta miestä, jotka teoreettisen ajattelukykynsä puolesta olivat suuresti edellä edellä mainituista; he olivat heilbronnilainen

* »Der Volks-Tribun»¹³³. *Toim.*

** Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 113—116. *Toim.*

miniatyyrimaalari Karl Pfänder ja thüringeniläinen räätäli Georg Eccarius*.

Lyhyesti sanoen, keväällä 1847 Moll saapui Brysseliin Marxin luo ja heti sen jälkeen minun luokseni Pariisiin kehottaakseen vielä kerran tovereittensa nimissä meitä liittymään Liiton jäseniksi. Hänen ilmoituksensa mukaan he olivat varmoja siitä, että meidän katso-
muksemme olivat yleensä oikeita ja että Liitto täytyy vapauttaa vanhoista salaliittolaistraditioista ja -muodoista. Jos me haluamme liittyä Liittoon, niin meille annetaan tilaisuus esittää Liiton edustajakokouksessa kriittinen kommunismimme manifestin muodossa, joka sen jälkeen julkaistaan Liiton manifestina; samalla me voimme jouduttaa Liiton vanhentuneen organisaation uudistamista tarkoituksenmukaisemmaksi ja paremmin ajan vaatimuksia vastaavaksi.

Meille oli selvää, että Saksan työväenluokan keskuudessa tarvitaan järjestöä vaikkapa propagandatyötä varten ja että tuo järjestö, mikäli se ei tule olemaan yksinomaisesti paikallisuonteinen, voi jopa Saksan ulkopuolellakin olla vain salainen järjestö. Nimenomaan sellainen järjestö oli Liitto. Itse Liiton edustajat olivat nyt valmiit poistamaan sen, minkä olimme siihen asti katsoneet Liiton puutteellisuuksiksi; meitä pyydettiin vieläpä osallistumaan sen uudestijärjestämiseenkin. Saatoimmeko me vastata kieltävästi? Emme tietenkään. Ja niin me liityimme Liiton jäseniksi. Marx järjesti Brysselissä lähimmistä ystävistämme Liiton osaston sillä aikaa, kun minä kävin kolmessa Pariisin yhdistyksessä.

Kesällä 1847 pidettiin Lontoossa Liiton ensimmäinen kongressi, jossa W. Wolff edusti Brysselin ja minä Pariisin yhdistyksiä. Tässä kongressissa ratkaistiin ennen kaikkea Liiton uudestijärjestämiskysymys. Hävitettiin kaikki se, mitä siinä oli vielä jäljellä vanhoista, salaliittolaisajoilta säilyneistä mystisistä nimistä; Liitto koostui nyt yhdistyksistä, piirijärjestöistä, johtavista piirijärjestöistä, Keskuskomiteasta ja kongressista, ja sille annettiin uusi nimi — Kommunistien liitto. »Liiton päämääränä on: porvariston kukistaminen, proletariaatin valtaannousu, vanhan, luokkien sovittamattomaan vastakohtaisuuteen perustuvan porvarillisen yhteiskunnan hävittäminen ja uuden yhteiskunnan perustaminen, jossa ei ole luokkia eikä yksityisomistusta» — näin sanotaan ensimmäisessä kohdassa. Itse organisaatio oli läpeensä demokraattinen, komiteat olivat valinnallisia ja ne voitiin uusia milloin hyvänsä; jo yksistään tämä teki mahdolltomaksi kaikenlaiset diktaturia edellyttävät salaliit-

* Pfänder kuoli Lontoossa noin kahdeksan vuotta sitten. Hän oli omalaa-
tuisen terävä-älyinen, sukkela, ironinen ja dialektisesti ajatteleva mies. Eccarius toimi myöhemmin, kuten tunnettua, monta vuotta Kansainvälisen Työväen-
liiton Pääneuvoston sihteerinä; Neuvoston jäsenenä olivat muuten seuraavat
Kommunistien liiton vanhat jäsenet: Eccarius, Pfänder, Lessner, Lochner, Marx
ja minä. Sittemmin Eccarius omistautui kokonaan Englannin ammattiyhdis-
tyiliikkeelle.

tohankkeet ja Liitto muuttui — ainakin tavallisen rauhanajan kannalta — pelkäksi propagandayhdistykseksi. Nämä uudet säännöt lähetettiin yhdistysten käsiteltäviksi — sellainen oli uusi demokraattinen järjestys —, minkä jälkeen ne vielä kerran tarkastettiin ja hyväksyttiin lopullisesti toisessa kongressissa 8. joulukuuta 1847. Ne on julkaistu Wermuthin ja Stieberin teoksessa, 1. osa, s. 239, liite X.

Toinen kongressi pidettiin saman vuoden marras—joulukuun vaihteessa. Siinä oli saapuvilla myös Marx, joka puolusti uutta teoriaa kauan jatkuneissa keskusteluissa — kongressi kesti ainakin kymmenen päivää. Kaikki erimielisyydet ja epäilykset saatiin vihdoinkin poistetuiksi ja uudet periaatteet hyväksyttiin yksimielisesti. Marxin ja minun tehtäväksi annettiin laatia manifesti. Täytimme tehtävän varsin lyhyessä ajassa, ja muutamaa viikkoa ennen helmikuun valtakumousta »Manifesti»* lähetettiin Lontooseen painettavaksi. Sen jälkeen se on levinnyt kautta maailman, se on käännetty melkein kaikille kielille ja on nykyäänkin proletaarisen liikkeen ohjeena mitä erilaisimmissa maissa. Liiton vanha tunnuslause: »Kaikki ihmiset ovat veljiä keskenään» sai luovuttaa paikkansa uudelle taisteluhenkiselle tunnukselle »Kaikkien maiden proletaarit, liittykää yhteen!», joka julisti avoimesti taistelun luonteeltaan kansainväliseksi. Seitsemäntoista vuoden kuluttua tämä tunnus kajahti Kansainvälisen Työväenliiton taistelukutsuna koko maailmalle, ja nykyisin kaikkien maiden taisteleva proletariaatti on kirjoittanut sen lippuunsa.

Puhkesi helmikuun vallankumous. Lontoolainen Keskuskomitea luovutti heti valtuutensa Brysselin johtavalle piirijärjestölle. Mutta tuo päätös saatiin Brysseliin silloin, kun siellä oli jo tosiasiallisesti piiritystila, eivätkä saksalaiset voineet enää missään järjestää kokouksia. Olimme kaikki jo lähdössä Pariisiin, ja siksi uusi Keskuskomitea päätti myös hajota, luovuttaa kaikki valtuutensa Marxille ja valtuuttaa hänet perustamaan heti Pariisissa uuden Keskuskomitean. Ne viisi henkilöä, jotka tämän päätöksen tekivät (maaliskuun 3. päivänä 1848), eivät ehtineet vielä hajaantua, kun poliisit murtautuivat Marxin asuntoon, vangitsivat hänet ja pakottivat heti seuraavana päivänä matkustamaan Ranskaan, jonne hän juuri oli aikonutkin lähteä.

Pian me kaikki tapasimme jälleen Pariisissa. Siellä laadittiin seuraava, uuden Keskuskomitean jäsenten allekirjoittama asiakirja, jota levitettiin kaikkialle Saksaan ja josta monet voivat vielä nytkin oppia yhtä ja toista:

KOMMUNISTISEN PUOLUEEN VAATIMUKSET SAKSASSA¹³⁴

1. Koko Saksa julistetaan yhtenäiseksi ja jakamattomaksi tasavallaksi.

3. Kansanedustajat saavat palkan, jotta työläiselläkin olisi mahdollisuus osallistua Saksan kansan parlamentin istuntoihin.

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 94—120. *Toim.*

4. Kansan yleinen aseistaminen.
7. Ruhtinaiden ja muu feodaalinen maaomaisuus, kaikki kirkot, lousimot ym. otetaan valtion omaisuudeksi. Näillä mailloilla hoidetaan taloutta koko yhteiskunnan hyväksi, laajamittaisesti ja nykytieteen kehitelemiin menetelmin.
8. Talonpoikien kiinnelainat julistetaan valtion omaisuudeksi. Näiden lainojen korot talonpojat maksavat valtiolle.
9. Niillä alueilla, missä vuokraus on yleistä, maankorko tai vuokra maksetaan valtiolle verona.
11. Valtio ottaa haltuunsa kaikki liikennevälineet: rautatiet, kanavat, höyrylaivat, maantiet, postin jne. Ne otetaan valtion omaisuudeksi ja annetaan omistamattoman luokan käyttöön.
14. Perintöoikeuden rajoittaminen.
15. Korkean progressiivisen veron säätäminen ja kulutustarvikkeiden vapauttaminen verosta.
16. Kansallisten työpajojen perustaminen. Valtio takaa kaikille työläisille toimeentulon ja ottaa huoltaakseen työkyvyttömiä.
17. Yleinen ja maksuton kansanopetus.

Saksan proletariaatin, pikkuporvariston ja talonpoikaiston etujen nimessä pyritään kaikella tarmolla toteuttamaan käytännössä edellä mainitut toimenpiteet; sillä vasta niiden toteuttamisen jälkeen ne miljoonat, joita mitättömän pieni ryhmä on Saksassa tähän asti riistänyt ja joita edelleenkin yritetään pitää sarron alaisina, voivat hankkia itselleen oikeudet ja sen vallan, joka heille kaikkien rikkauksien luojina kuuluu.

Komitea:

**Karl Marx, Karl Schapper, H. Bauer
F. Engels, J. Moll, W. Wolff**

Pariisissa oltiin tuohon aikaan viehättyneitä vallankumouksellisiin legiooniin. Espanjalaiset, italialaiset, belgialaiset, hollantilaiset, puolalaiset ja saksalaiset muodostivat joukko-osastoja lähteäkseen vapauttamaan isänmaataan. Saksalaisen legioonan johdossa olivat Herwegh, Bornstedt ja Börnstein. Kun kaikki ulkomaiset työläiset jäivät heti vallankumouksen jälkeen työttä ja paikallisväestökin alkoi ahdistella heitä, niin näihin legiooniin virtasi paljon halukkaita. Uusi hallitus halusi käyttää legioonia ulkomaisista työläisistä vapautumisen keinona ja tarjosi heille l'étape du soldat, ts. matkamajoituksen ja 50 centimen päivärahan rajalle saakka, jossa aina kyynelheimään valmis ulkoministeri, kaunopuhuja Lamartine löysi sitten jonkin tilaisuuden luovuttaa heidät asianomaisille hallituksille.

Me esiinnyimme mitä päättävimmän tuota vallankumousleikkiä vastaan. Jos Saksan kuohunnan kiihkeimmillään ollessa olisi hyökätty Saksaan tarkoituksena tyrkyttää sille vallankumousta ulkoa käsin, niin se olisi merkinnyt vallankumouksen asian murtamista itse Sak-

sassa, hallitusten lujittamista ja itse legioonalaisten luovuttamista — siitä oli takeena Lamartine — aseettomina saksalaiselle sotaväelle. Vallankumouksen päästyä voitolle Wienissä ja Berliinissä legioonan järjestäminen kävi jo aivan tarkoituksettomaksi; mutta kun leikki oli kerran aloitettu, niin sitä ei lopetettu.

Me perustimme saksalaisen kommunistiklubin¹³⁵ ja taivuttelimme siellä työläisiä olemaan liittymättä legioonaan; kehotimme heitä palaamaan yksitellen kotimaahansa ja toimimaan siellä liikkeen hyväksi. Vanha ystävämme Flocon, joka oli väliaikaisen hallituksen jäsen, sai hankituksi lähettämилlemme työläisille samat matkaedut kuin legioonalaisille oli luvattu. Sillä tavoin lähetimme takaisin Saksaan 300—400 työläistä, joista valtaosa oli Liiton jäseniä.

Kuten jo saattoi helposti arvata, Liitto osoittautui sitten liikehävittävien kansanjoukkojen edessä liian heikoksi vaikuttamisvälineeksi. Kolme neljänestä aikaisemmin ulkomailla asuneista Liiton jäsenistä vaihtoi kotimaahan paluun vuoksi asuinpaikkaansa; sen vuoksi suurin osa heidän entisistä yhdistyksistään hajosi, ja he kadottivat kaiken yhteyden Liittoon. Kunnianhimoisimmat heistä eivät edes yrittäneet saada yhteyttä uudelleen järjestetyksi, vaan jokainen alkoi erikseen omalla riskillään ja vastuullaan luoda asuinpaikallaan pientä erillisliikettä. Lopuksi, jokaisen pikkuvaltion, jokaisen maakunnan, jokaisen kaupungin olosuhteet erosivat niin suuresti toisistaan, että Liitto olisi voinut antaa vain aivan yleisiä toimintaohjeita; sellaisia toimintaohjeita taas voitiin paljon paremmin levittää lehdistön kautta. Lyhyesti sanoen, siitä hetkestä lähtien, kun hävisivät syyt, jotka olivat tehneet salaisen Liiton tarpeelliseksi, menetti itse salainen Liittokin sellaisenaan kaiken merkityksensä. Ja kaikkein vähiten se saattoi ihmetyttää niitä, jotka vastikään olivat vapauttaneet tämän salaisen Liiton viimeisistä salaliittolaisuuden jätteistä.

Silloin kuitenkin kävi ilmi, että Liitto oli ollut mainio vallankumouksellisen toiminnan koulu. Reinillä, jossa »Neue Rheinische Zeitung»* oli luotettava keskus, Nassaussa, Reinin Hessenissä ym. — kaikkialla oli äärimmäisen demokraattisen liikkeen johdossa Liiton jäseniä. Siten oli myös Hampurissa. Etelä-Saksassa oli esteenä pikkuporvarillisten demokraattien valta-asema. Breslaussa toimi varsin menestyksellisesti vuoden 1848 kesään saakka Wilhelm Wolff; hän sai myös Sleesiassa Frankfurtin parlamentin¹¹⁹ sijaisedustajan valtakirjan. Lopuksi, latoja Stephan Born, joka oli ollut Liiton toimielias jäsen Brysselissä ja Pariisissa, perusti Berliinissä Työväen veljeskunnan, joka laajeni huomattavasti ja pysyi pystyssä vuoteen 1850 saakka. Born, tämä lahjakas nuori mies, piti kuitenkin liiaksi kiirettä esiintyäkseen poliittisena toimihenkilönä. Hän »veljeili» mitä kirjavimman roskaväen kanssa saadakseen vain kootuksi ympärilleen väkeä. Hän ei ollut lainkaan niitä miehiä, jotka pystyvät luomaan sovun ristiriitaisten pyrkimysten välillä, tuomaan valoa kaok-

* Ks. tätä osaa, ss. 148—155. *Toim.*

seen. Sen vuoksi hänen veljeskuntansa virallisissa julkaisuissa tava-
taan alituisen kirjavuutta; niissä on sekaisin »Kommunistisen mani-
festin» katsomuksia sekä ammattikuntamuistoja ja -toivomuksia,
Louis Blancin ja Proudhonin katsomusten jätteitä, protektionismin
puolustamista jne., — sanalla sanoen nuo miehet halusivat olla
kaikkien mieliksi. Heidän erikoisharrastuksenaan oli lakkojen, am-
mattiyhdistysten ja tuotanto-osuuskuntien järjestäminen, ja he unoh-
tivat sen, että tehtävänä oli ennen kaikkea hankkia poliittisen voi-
ton avulla ensin sellainen toimikenttä, jolla vain voidaankin toteut-
taa tuollaiset asiat varmasti ja pysyvästi. Ja niinpä kun taantumuk-
sen voitot pakottivat tuon veljeskunnan johtajat tuntemaan välittö-
män vallankumoukselliseen taisteluun osallistumisen olevan välttä-
mätöntä, heidän ympärilleen kerääntyneet kehittymättömät joukot
tietysti hylkäsivät heidät. Born osallistui Dresdenin kapinaan tou-
kokuussa 1849⁵⁴ ja pelastui onnenkaupalla. Työväen veljeskunta
taas pysytteli syrjässä proletariaatin suuresta poliittisesta liikkeestä,
se oli eristynyt liitto, joka oli olemassa pääasiallisesti vain paperilla
ja esitti niin toisarvoista osaa, että taantumus katsoi tarpeelliseksi
lakkauttaa se vasta 1850 ja sen haaraosastot vasta monien vuosien
kuluttua. Bornista, jonka oikea nimi oli muuten Buttermilch, ei
tullutkaan suurta poliittista toimihenkilöä, vaan pieni sveitsiläinen
professori, joka nykyisin ei käännä Marxia ammattikuntakielelle, vaan
lupsakkaa Renania omalle imelälle saksan kielelleen.

Kesäkuun 13. päivään 1849 Pariisissa⁵⁵, toukokuun kapinan tap-
pioon Saksassa ja Unkarin vallankumouksen tukahduttamiseen ven-
nälaisten toimesta päättyi suuri vuoden 1848 vallankumouksen kausi.
Mutta taantumuksen voitto ei ollut vielä suinkaan lopullinen. Haja-
janaiset vallankumoukselliset voimat ja samalla myös Liiton voimat
täytyi järjestää uudelleen. Yleinen tilanne samoin kuin ennen vuotta
1848 teki mahdolltomaksi proletariaatin kaiken julkisen järjestäyty-
misen; täytyi siis taaskin järjestäytyä salaisesti.

Syksyllä 1849 suurin osa entisten keskuskomiteoiden ja kongres-
sien jäsenistä oli jälleen Lontoossa. Vain Schapper ja Moll puuttuivat.
Schapper oli Wiesbadenissa vankilassa, mutta hänkin saapui Lontoo-
seen sitten kun hänet keväällä 1850 oli julistettu syyttömäksi. Moll,
suoritettuaan loppuun monet mitä vaarallisimmat puolue tehtävät ja
agitaatiomatkat — kaiken kukkuraksi hän ryhtyi värväämään Reinin
maakunnassa preussilaisesta armeijasta ratsutykkimiehiä Pfalzin ty-
kistöön, — liittyi Willichin osastoon, besançonelaiseen työläiskomp-
paniaan ja kaatui Murgella Rothenfelsin sillan edustalla käydyssä
taistelussa päähän osuneesta luodista. Sen sijaan toimikentälle il-
maantui Willich. Willich oli yksi niistä Länsi-Saksassa vuoden 1845
jälkeen niin yleisesti tavattavista tunnekkommunisteista, ja jo yksis-
tään sen vuoksi hän oli vaistomaisesti salaisessa oppositiossa meidän
kriittistä suuntaamme kohtaan. Mutta ei siinä kaikki. Hän oli to-
dellinen profeetta ja varma siitä, että kohtalo oli määrännyt hänet
Saksan proletariaatin vapauttajaksi, ja sellaisena hän tavoitteli suo-

ranaisesti sekä poliittista että sotilaallista diktatuuria. Sen varhaiskristillisen kommunismin rinnalle, jota Weitling oli aikaisemmin julistanut, syntyi näin ollen jokin kommunistisen islamin tapainen. Tämän uuden uskonnon levittäminen ei toistaiseksi muuten ulottunut Willichin komennossa olleen emigranttikasarmin ulkopuolelle.

Niinpä siis Liitto järjestettiin uudelleen, julkaistiin liitteenä (IX, n:o 1¹⁸⁶) vuoden 1850 maaliskuun »Vetoomus»*, ja Heinrich Bauer lähetettiin asiamiehenä Saksaan. Tuo Marxin ja minun toimittamani vetoomus on kiintoisa vielä nykyisinkin, sillä pikkuporvarilliset demokraatit ovat nytkin se puolue, joka lähimmän eurooppalaisen järkytyksen aikana — ja se on kohta alkava (eurooppalaisten vallankumousten — 1815, 1830, 1848—1852, 1870 — väliajat ovat vuosisadallamme olleet 15—18 vuotta) — nousee Saksassa ehdottomasti ensimmäisenä valtaan yhteiskunnan pelastajana kommunistisilta työläisiltä. Siis paljon siinä sanotusta pätee myös nykypäiviin. Heinrich Bauerin matka onnistui täydellisesti. Tämä pieni iloinen suutari oli synnynnäinen diplomaatti. Hän kokosi jälleen aktiivisesti toimivaan järjestöön ne Liiton entiset jäsenet, joista osa oli jäänyt syrjään toiminnasta ja osa toiminut omalla vastuullaan; muun muassa hän veti mukaan myös Työväen veljeskunnan silloisia johtajia. Liitto alkoi esittää työläis- ja talonpoikaisyhdistyksissä ja voimisteluseuroissa paljon huomattavampaa johtavaa osaa kuin ennen vuotta 1848, joten jo lähimmässä yhdistyksille lähetetyssä (vuosineljänneksen) vetoomuksessa, joka julkaistiin kesäkuussa 1850, voitiin todeta, että Saksassa kiertomatkan tehnyt pikkuporvarillisiin demokraatteihin kuuluva bonnilainen ylioppilas Shurz (sittemmin amerikkalainen exministeri) »havaitsi jo kaikkien kyvykkäiden ainesten olevan Liiton käytettävissä» (ks. liitettä IX, n:o 2). Liitto oli ehdottomasti ainoa vallankumouksellinen järjestö, jolla oli merkitystä Saksassa.

Mutta tämän järjestön tehtävä riippui pääasiallisesti siitä, toteutuvatko toiveet vallankumouksen uudesta noususta. Se taas kävi vuoden 1850 kuluessa yhä epätodennäköisemmäksi, jopa mahdottomaksikin. Vuoden 1847 teollisuuspula, joka oli valmistellut vuoden 1848 vallankumouksen, oli ohi; alkoi uusi, ennen kuulumaton teollisuuden kukoistuskausi. Sille, jolla oli silmät päässään ja joka käytti niitä, piti selvitä, että vuoden 1848 vallankumousmyrsky tyyntyi vähitellen kokonaan.

»Tämän yleisen kukoistuksen vallitessa, jolloin porvarillisen yhteiskunnan tuotantovoimat kehittyvät niin rehevästi kuin porvarillisissa oloissa ylipäänsä on mahdollista, *ei voi olla puhettakaan todellisesta vallankumouksesta*. Sellainen vallankumous on mahdollinen ainoastaan kausina, jolloin nuo molemmat tekijät — uudenaikaiset tuotantovoimat ja porvarilliset tuotantomuodot — joutuvat keskenään ristiriitaan. Ne monet riidat, joihin mannermaisen jär-

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 154—163. *Toim.*

jestyspuolueen eri ryhmien edustajat nyt antautuvat saattaen toisiaan huonoon valoon, eivät suinkaan johda uusiin vallankumouksiin, vaan päinvastoin ne ovat mahdollisia ainoastaan siitä syystä, että yhteiskunnallisten suhteiden perusta on tällä hetkellä niin varma ja — mitä taantumus ei tiedä — niin *porvarillinen*. Siitä *kimmahtavat takaisin* kaikki porvarillista kehitystä pidättämään pyrkivät taantumukselliset yritykset *samoin kuin demokraattien koko siveellinen suuttumus ja kaikki intomielliset julistukset.*» Näin Marx ja minä kirjoitimme artikkelissa »Vuoden 1850 touko—lokakuun katsaus» lehdessä »Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue»⁵⁶ vihkot V—VI, Hampuri 1850, s. 153.

Tämä tervejärkinen käsitys tilanteesta näytti monista kuitenkin kerettillisyydeltä tuona aikana, jolloin Ledru-Rollin, Louis Blanc, Mazzini, Kossuth ja vähemmän huomattavista saksalaisista tähdistä — Ruge, Kinkel, Goegg ja muut heidän laisensa muodostivat Lontoossa tusinakaupalla tulevia väliaikaisia hallituksia ei vain omia kotimaitaan, vaan myös koko Eurooppaa varten ja katsoivat kaiken riippuvan vain siitä, että saadaan Amerikasta vallankumouksellisen lainan muodossa tarpeelliset varat Euroopan vallankumouksen suorittamiseksi ja luonnollisesti myös monien erilaisten tasavaltotojen perustamiseksi yhdessä silmänräpäyksessä. Ei ihme että tuohon koukkuun tarttui sellainen mies kuin Willich, että myös Schapper vanhan vallankumouksellisen innon valtaan jouduttuaan antoi johtaa itsensä harhaan ja että suurin osa Lontoon työläisistä, jotka olivat pääasiallisesti emigrantteja, seurasi heitä porvarillis-demokraattisten vallankumouksentekijäin leiriin? Lyhyesti sanoen meidän kannattamamme pidättyväisyys ei ollut näiden miesten mieleen; heidän mielestään piti alkaa tehdä vallankumousta; me kieltäydymme siitä mitä päättävimmän. Tapahtui hajaannus. Myöhemmistä tapahtumista voidaan lukea »Paljastuksista». Sitä seurasi Nothjungin vangitseminen; sitten vangittiin Hampurissa Haupt, josta tuli kavaltaja, hän antoi ilmi Keskuskomitean kölniläisiä jäseniä ja hänen tuli esiintyä oikeusjutussa tärkeimpänä todistajana; hänen sukulaisansa katsoivat paremmaksi välttää sellaista häpeää ja lähettivät hänet Rio de Janeiroon, jossa hänestä sittemmin tuli kauppias ja hänet nimitettiin, ansioittensa vuoksi, ensin Preussin ja sitten myös Saksan pääkonsuliksi. Nykyisin hän on jälleen Euroopassa*.

Jotta »Paljastuksia» ymmärrettäisiin paremmin, esitän tässä kölniläisten syytettyjen luettelon: 1. P. G. Röser, sikaarityöläinen; 2. Heinrich Bürgers, joka sittemmin elämänsä loppuajoina oli maapäivien progressistiedustajana; 3. Peter Nothjung, räätäli, kuoli joku vuosi sitten Breslaussa valokuvaajana; 4. W. J. Reiff; 5. tri Hermann Becker, nykyisin Kölnin ylipormestari ja herrainkamarin jäsen; 6. tri Roland Daniels, lääkäri, kuoli muutama vuosi oikeusjutun

* Schapper kuoli 60-luvun lopulla Lontoossa. Willich osallistui Amerikan sisällissotaan⁵⁹ ja palkittiin kunniamerkillä; Murfreesboron luona (Tennesseessä)

jälkeen keuhkotautiin, jonka oli saanut vankilassa; 7. Karl Otto, kemisti; 8. tri Abraham Jacobi, nykyisin lääkärinä New Yorkissa; 9. tri J. J. Klein, nykyisin lääkäri ja Kölnin kaupunginvaltuutettu; 10. Ferdinand Freiligrath, joka silloin oli kuitenkin jo Lontoossa; 11. J. L. Erhardt, kauppa-apulainen; 12. Friedrich Lessner, räätäli, asuu nykyisin Lontoossa. Heistä valamiesoikeus, jonka julkiset istunnot kestivät lokakuun 4. päivästä marraskuun 12. päivään 1852, tuomitsi valtiopetoksesta syytettyinä Röserin, Bürgersin ja Nothjungin 6 vuodeksi linnavankeuteen, Reiffin, Otton ja Beckerin 5 vuodeksi, Lessnerin 3 vuodeksi; Daniels, Klein, Jacobi ja Erhardt julistettiin syyttömiksi.

Kölnin oikeusjuttuun päättyy Saksan kommunistisen työväenliikkeen ensimmäinen vaihe. Välittömästi tuomion jälkeen me lasimme Liittomme hajalle; muutamaa kuukautta myöhemmin nukahti myös Willichin ja Schapperin Sonderbund¹³⁷.

* * *

Kokonainen sukupolvi erottaa meitä tuosta kaudesta. Silloin Saksa oli ammattikuntien ja käsityöhön perustuvan kotiteollisuuden maa, nyt se on suurteollisuuden maa, jossa teollisuus kehittyy herkeämättä ja myrskyisästi. Silloin sai etsiä yksityisiä työläisiä, jotka tajusivat työläisinä oman asemansa ja historiallis-taloudellisen vastakohtaisuutensa pääoman suhteen, sillä silloin itse tuo vastakohtaisuus oli vasta syntymässä. Nykyisin pitää Saksan koko proletariaatti saattaa poikkeuslakien alaiseksi vain siksi, että voitaisiin edes vähän hidastaa sitä kehitysprosessia, jonka ansiosta tämä proletariaatti tulee käsittämään täydellisesti oman asemansa sorretun luokan asemaksi. Silloin niiden harvojen, jotka olivat käsittäneet proletariaatin historiallisen osuuden, täytyi toimia maanalaisuudessa, kokoontua salaa, pieninä 3—20 hengen ryhminä. Nykyisin sitä vastoin Saksan proletariaatti voi tulla toimeen jopa ilman virallista järjestöäkin, niin julkista kuin salaistakin; samoin ajattelevien luokkatovereiden yksinkertainen ja itsestään ymmärrettävä yhteys ilman mitään sääntöjä, komiteoita, päätöksiä ynnä muita sellaisia näkyviä muotoja riittää järkyttämään koko Saksan valtakuntaa. Bismarck on sovintotuomari Euroopassa, Saksan rajojen ulkopuolella; mutta maan sisällä käy päivä päivältä yhä uhkaavammaksi Saksan proletariaatin jättiläishahmo, jonka Marx näki jo ennalta vuonna 1844, jättiläinen, jolle käy jo liian ahtaaksi poroporvareille tarkoitettu valtiorakennus ja jonka mahtava olemus ja leveät hartiat lujittuvat sen hetken lähetessä, jolloin tuon jättiläisen tarvitsee vain nousta pai-

käydyssä taistelussa, johon hän osallistui prikaatikenraalina, hän haavoittui rintaan, mutta parani; hän kuoli kymmenisen vuotta sitten Amerikassa. Muista mainituista henkilöistä sanon vielä, että Heinrich Bauer katosi tietymättömiin Australiassa, Weitling ja Ewerbeck kuolivat Amerikassa.

kaltaan hajottaakseen rauniokasaksi valtakunnan perustuslain koko rakennuksen. Eikä siinä kaikki. Euroopan ja Amerikan proletariaatin kansainvälinen liike on nyt siinä määrin lujittunut, ettei vain sen ensimmäinen suppea muoto — salainen Liitto, — vaan myös sen toinen, äärettömästi laajempi muoto — julkinen Kansainvälinen Työväenliitto — on muuttunut sen kahleeksi; jotta voitaisiin luoda kaikkien maiden ja kaikenkielisten työläisten suuri proletariaatin puolue ja pitää se pystyssä, on tarpeen vain yksinkertainen solidaarisuuden tunne, joka perustuu samanlaisen luokka-asemansa ymmärtämiseen. Sillä opilla, jonka edustajana Liitto oli vuodesta 1847 vuoteen 1852 ja johon viisaat poroporvarit suhtautuivat silloin olkapäitään kohautellen kuin mielettömien houreeseen, muutamien yksinäisten lahkoilaisten salaiseen oppiin, tällä opilla on nyt lukemattomia kannattajia maailman kaikissa sivistysmaissa, Siperian kaivosvankien ja Kalifornian kullanetsijöiden keskuudessa; ja tämän opin luoja, Karl Marx, mies jota hänen aikalaisensa eniten vihasivat ja eniten parjasivat oli kuolinhetkeensä saakka sekä vanhan että uuden maailman proletariaatin neuvonantaja, jonka puoleen käännettiin aina ja joka ei koskaan kieltäytynyt auttamasta.

Lontoossa 8. lokakuuta 1885

Friedrich Engels

Julkaistu kirjassa: Karl Marx. »Enthüllungen über den Kommunisten-Prozeß zu Köln». Hottingen-Zürich, 1885 ja lehdessä »Der Sozialdemokrat» №№ 46—48; 12., 19. ja 26. marraskuuta 1885

*Julkaistaan
lehden tekstin mukaan
Suomennos saksasta*

FRIEDRICH ENGELS

PERHEEN, YKSITYISOMAISUUDEN JA VALTION ALKUPERÄ

ENSIMMÄISEN, VUODEN 1884 PAINOKSEN
ALKULAUSE

Seuraavat luvut ovat tavallaan testamentin toimeenpanoa. Itse Karl Marx oli aikonut esittää Morganin tutkimusten tulokset yhdistämällä ne oman materialistisen historiantutkimuksensa — tietyissä rajoissa voinen sanoa meidän materialistisen historiantutkimuksemme — tuloksiin ja vain siten selvittää niiden koko merkityksen. Morganhan oli keksinyt Amerikassa tavallaan toistamiseen Marxin neljäkymmentä vuotta aikaisemmin selville saaman materialistisen historiantutkimuksen ja päätenyt sen nojalla, vertaillessaan barbaarisuutta ja sivistyneisyyttä, pääkohdissa samoihin tuloksiin kuin Marx. Englannin »esihistoriallisen» tieteen edustajat kohtelivat Morganin »Muinaista yhteiskuntaa»* samaan tapaan kuin Saksan ammattiloustieteilijät »Pääomaa», jota he kopioivat vuosikausia sitä innokkaammin, mitä itsepintaisemmin vaikenivat siitä. Teokseni voi korvata vain heikosti sen, mitä ystävävainajani ei enää voinut tehdä. Käytettävissäni ovat kuitenkin hänen Morganilta tekemissään seikkaperäisissä muistiinpanoissa** olevat kriittiset huomautukset, jotka esitän tässä sikäli kuin se käy päinsä.

Materialistisen käsityksen mukaan historiassa on määräävänä tekijänä viime kädessä välittömän elämän tuotanto ja uusintaminen. Mutta tämä on sinänsä taas kahdenlaatuista. Se on toisaalta elintarvikkeiden, kuten ravintoaineiden, vaatteiden, asuntojen ja näiden valmistuksessa tarvittavien työkalujen tuottamista ja toisaalta itse ihmisen tuottamista, suvun jatkamista. Kumpikin tuotanto — toi-

* »Ancient Society, or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery through Barbarism to Civilization». By Lewis H. Morgan. London, Macmillan and Co., 1877 (»Muinainen yhteiskunta eli tutkimus inhimillisen edistykseen teistä, villeydestä barbaarisuuden kautta sivistyneisyyteen»). Kirja on julkaistu Amerikassa ja sitä on merkkillisen vaikea saada Lontoosta. Tekiä kuoli muutama vuosi sitten.

** Ks. K. Marx. »Muistiinpanot Lewis H. Morganin kirjasta 'Muinainen yhteiskunta'». *Toim.*

saalta työn, toisaalta perheen kehitysaste — määrää sen yhteiskuntajärjestyksen, jonka alaisena tietyn historiallisen kauden ja tietyn maan väestö elää. Mitä vähemmän työ on kehittynyt, mitä rajallimpi on työn tuotteiden määrä ja siis myös yhteiskunnan varallisuus, sitä ylivoimaisemmin näyttävät suku-siteet hallitsevan yhteiskuntajärjestelmää. Tässä suku-siteisiin perustuvassa yhteiskuntarakenteessa kehittyvät kuitenkin yhä enemmän työn tuottavuus sekä samalla yksityisomistus ja vaihto, varallisuuden erilaisuus, vieraan työvoiman käyttömahdollisuudet ja siten myös luokkavastakohtien perusta: uudet yhteiskunta-aineokset, jotka useiden sukupolvien ajan yrittävät soviittaa vanhaa yhteiskuntajärjestelmää uusiin olosuhteisiin, kunnes molempien yhteensoveltumattomuus aiheuttaa täydellisen mullistuksen. Vanha sukuyhteisöihin perustuva yhteiskunta murskautuu vastakehittyneiden yhteiskuntaluokkien yhteentörmäyksessä; sen tilalle astuu valtioksi järjestynyt uusi yhteiskunta, jonka perusyksikköinä eivät enää ole sukuyhteisöt, vaan alueelliset yhteisöt. Tässä yhteiskunnassa omistussuhteet hallitsevat täysin perhesuhteita ja nyt vapaasti kehkeytyvät ne luokkavastakohdat ja luokkataistelut, jotka muodostavat koko tähänastisen *kirjoitetun* historian sisällön.

Morganin suuri ansio on se, että hän sai selville ja kuvasi pääpiirteissään tämän kirjoitetun historiamme esihistoriallisen perustan ja löysi Pohjois-Amerikan intiaanien sukuyhteyksistä sen avaimen, jonka avulla ovat selvitettävissä Kreikan, Rooman ja Saksan muinaishistorian tärkeimmät, tähän asti ratkaisemattomat arvoitukset. Hänen teoksensa ei ole mikään yhden päivän työ. Noin neljäkymmentä vuotta hän ahersi aineistonsa parissa ennen kuin pystyi hallitsemaan sen täysin. Mutta siksi-pä hänen kirjansa onkin aikamme harvoja käänteentekeviä teoksia.

Seuraavassa esityksessä lukija erottaa yleensä helposti, mikä on peräisin Morganilta ja mitä minä olen lisännyt. Kreikan ja Rooman historiaa koskevissa luvuissa en ole rajoittunut Morganin todistuksiin, vaan olen tehnyt lisäyksiä, mikäli niitä on ollut käytettävissäni. Kelttiläisiä ja germaaneja koskevat luvut ovat pääasiallisesti minun; Morganin käytettävissä oli tältä osin miltei vain välikäsien lähteitä ja germaanien oloista — Tacitusta lukuun ottamatta — vain herra Freemanin kehnot liberaaliset väärennykset. Taloustieteelliset selitykset, jotka Morganin tarkoituserien kannalta olivat riittäviä, mutta omieni kannalta aivan riittämättömiä, olen muokannut kokonaan uudestaan. Ja lopuksi, on itsestään selvää, että olen vastuussa kaikista johtopäätöksistä, mikäli en ole suoranaisesti siteerannut Morgania.

Kirjoitettu noin 26. toukokuuta 1884

Julkaistu kirjassa: F. Engels. »Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats». Hottingen—Zürich, 1884

*Julkaistaan
vuoden 1891 laitoksen mukaan*

Suomennos saksasta

NELJÄNNEN, VUODEN 1891 PAINOKSEN ALKULAUSE

ALKUKANTAISEN PERHEEN HISTORIASTA
(BACHOFEN, McLENNAN, MORGAN)¹³⁹

Tämän kirjan edelliset suurilukuiset painokset myytiin loppuun jo miltei puolisen vuotta sitten, ja kustantaja* pyysi jo kauan sitten minua toimittamaan uuden painoksen. Muut kiireellisemmät työt ovat estäneet minua tähän asti sitä tekemästä. Ensimmäisen painoksen ilmestymisestä on kulunut seitsemän vuotta, joiden kuluessa alkukantaisten perhemuotojen tutkimisessa on tapahtunut huomattavaa edistystä. Teokseen oli siis tehtävä huolellisia parannuksia ja täydennyksiä, varsinkin kun nykyinen teksti aiotaan stereotypoida, mikä tekee uudet muutokset joksikin aikaa mahdottomiksi.

Olen siis tarkastanut huolellisesti koko tekstin ja tehnyt joukon lisäyksiä, minkä ansiosta tieteen nykyinen kanta on toivoakseni saanut osakseen asianmukaista huomiota. Tuonnempana tässä alkulauseessa esitän lisäksi lyhyen yleiskatsauksen perheen historiaa koskevien katsomusten kehityksestä Bachofenista Morganiin. Teen sen pääasiassa siksi, että šovinistiselta tuoksahtava esihistorian englantilainen koulukunta tekee yhä edelleen kaiken voitavansa hämätäkseen vaieten sen nullistuksen, jonka Morganin tutkimukset aiheuttivat esihistoriaa koskevissa katsomuksissa, joskaan se ei silti suinkaan kainostele anastaessaan Morganin aikaansaannoksia. Paikka paikoin muuallakin seurataan liiaksi tätä englantilaisten esimerkkiä.

Teokseni on käännetty useille kielille. Ensiksi italiaksi: »L'origine della famiglia, della proprietà privata e dello stato», tekijän tarkistama Pasquale Martignettin käänös, Benevento 1885. Sitten romaniaksi: »Origină familiei, proprietăței, private și a statului», kääntänyt Joan Nădejde; julkaistu jassylaisessa aikakauskirjassa »Comtemporanul»,¹⁴⁰ syyskuu 1885 — toukokuu 1886. Edelleen tanskaksi: »Familjens, Privatejendommens og Statens Oprindelse», Gerson Trierin julkaisu, Kööpenhamina 1888. Henri Ravén ranskannos, joka perustuu nykyiseen saksalaiseen laitokseen, on painossa.

* * *

Aina 1860-luvun alkupuolelle asti perheen historia ei voinut tulla kysymyksenkään. Historiatiede oli tässä suhteessa vielä kokonaan viiden Mooseksen kirjan vaikutuksen alaisena. Patriarkaalista perhemuotoa, jota niissä on kuvailtu täydellisemmin kuin missään muualla, ei ainoastaan pidetty muitta mutkitta vanhimpana, vaan se myös samastettiin — monivaimoisuutta lukuun ottamatta — nykyiseen porvarilliseen perheeseen, ikään kuin perheen suhteen ei oikeastaan olisikaan tapahtunut yleensä mitään historiallista kehi-

* — J. Dietz. Toim.

tystä; korkeintaan myönnettiin, että alkuaikoina oli saattanut valita säännöttömien sukupuolisuhteiden kausi. — Yksiavioisuuden lisäksi tunnettiin tosin myös itämaalainen monivaimoisuus ja intialais-tiibetiläinen monimiehisyys, mutta näitä kolmea muotoa ei voitu sijoittaa historialliseen järjestykseen, ja ne esitettiin rinnakkain ilman mitään keskinäistä yhteyttä. Että muinaisajan erillisten kansojen samoin kuin joidenkin vielä olemassa olevien villikansojen keskuudessa syntyperä laskettiin äidin eikä isän mukaan, siis päteväenä pidettiin vain naispuolista linjaa, ja että monien nykykansojen keskuudessa kiellettiin tietynsuuruisten, silloin vielä lähemmin tutkimattomien ryhmien sisäiset avioliitot ja että tämä tapa esiintyi kaikissa maanosissa — kaikki nämä tosiasiat kylläkin tunnettiin ja samantapaisia esimerkkejä kertyi yhä lisää. Mutta niitä ei osattu käyttää, ja jopa E. B. Tylorinkin teoksessa »Researches into the Early History of Mankind etc. etc.» (1865) ne esiintyivät pelkästään »eriskummallisina tapoina» samaan tapaan kuin eräiden villikansojen keskuudessa voimassa oleva kielto, joka estää koskettamasta palavaa puuta rautaesineellä, ja muut samantapaiset uskonnolliset joutavuudet.

Perhettä koskeva historiantutkimus alkaa vuodesta 1861, Bachofenin »Mutterrecht» teoksen ilmestymisestä. Tekijä esittää teokseensa seuraavat väitteet: 1. ihmiset elivät alkuaikoina rajattomassa sukupuoliyhteydessä, jota hän nimittää epäonnistuneesti »hetairismiksi»; 2. sellainen yhteys teki mahdolltomaksi isyyden varman määrittämisen, minkä vuoksi syntyperä voitiin laskea vain naispuolista linjaa, äidinoikeuden mukaan, ja näin oli alunperin asianlaita kaikkien muinaisten kansojen keskuudessa; 3. tämän johdosta naisille äiteinä, nuoremman polven ainoina varmasti tunnettuina vanhempina osoitettiin suurta kunnioitusta ja arvonantoa, joka Bachofenin käsityksen mukaan kohosi täydelliseksi naiherruudeksi (gynaikokratia); 4. siirtyminen yksiavioisuuteen, jolloin nainen kuului yksinomaan yhdelle miehelle, loukkasi ikivanhaa uskonnollista käskyä (ts. loukkasi tosiasiallisesti toisten miesten ikivanhaa perinnäistä oikeutta samaan naiseen), ja tuo loukkaus oli sovitettava tai sen sietäminen oli lunastettava siten, että nainen antautui määräaikoina muille.

Näihin väitteisiinsä Bachofen löytää todisteet äärimmäisen uuteraasti kokoamistaan lukuisista antiikin klassisen kirjallisuuden kohdista. Kehitys »hetairismista» yksiavioisuuteen ja äidinoikeudesta isänoikeuteen johtuu hänen mielestään — varsinkin kreikkalaisilla — uskonnollisten käsitysten kehittymisestä, uusien jumalolentojen, ts. uusien katsomusten edustajien, liittämisestä perinnäiseen jumalien ryhmään, nimittäin vanhan katsantokannan edustajiin, jolloin uudet työntävät vanhoja yhä enemmän taka-alalle. Bachofenin mielestä siis mielen ja naisen keskinäisen yhteiskunnallisen aseman historialliset muutokset eivät ole johtuneet ihmisten tosiasiallisten elinehtojen kehittymisestä, vaan näiden elinehtojen uskonnollisesta heijastu-

misesta noiden samojen ihmisten aivoissa. Tämän mukaisesti Bachofen selittää Aiskhyloksen »Oresteian» dramaattiseksi kuvaukseksi häviämässä olleen äidinoikeuden ja sankariaikoina syntyneen ja voitaneen isänoikeuden välisestä taistelusta. Klytaimestra on rakastajansa Aigisthoksen vuoksi surmannut Troian sodasta palanneen puolisonsa Agamemnonin; mutta Klytaimestran ja Agamemnonin poika Orestes kostaa isänsä murhan surmaamalla äitinsä. Sen tähden erityykset, äidinoikeuden demoniset suojelijattaret, vainoavat häntä, sillä äidinoikeuden mukaan äidin murha on raskain, sovittamattomin rikos. Mutta Orestesta suojelevat Apollon, joka on oraakkelinensa välityksellä kehottanut Orestesta tähän tekoon, ja Athene, joka kutsutaan tuomariksi — molemmat ovat jumalia, jotka edustavat tässä uutta, isänoikeuteen perustuvaa järjestystä; Athene kuulustelee kumpaakin puolta. Koko riitakysymys selviää lyhyesti Oresteen ja erityyksien väittelyssä. Orestes vetoaa siihen, että Klytaimestra on tehnyt kaksinkertaisen rikoksen surmaamalla *oman* puolisonsa ja siis myös *hänen*, Oresteen, isän. Miksi siis erityykset vainoavat häntä eivätkä Klytaimestraa, joka on suurempi syyllinen? Vastaus on satuva:

»Hän ei ollut surmaamansa miehen verisukulainen».*

Sellaisen miehen murhaaminen, joka ei ole verisukulainen, vaikka onkin murhaajattaren puoliso, on sovitettavissa, se ei liikuta erityksiä. Heidän tehtävänään on vainota vain verisukulaisen murhan johdosta, ja siinä suhteessa äidinoikeuden mukaan raskain ja sovitamattomin murhateko on äidin murha. Apollon esiintyy oitis Oresteen puolustajana; Athene antaa areiopagin jäsenten — ateenalaisten valamiesten — äänestää; äänet jakautuvat tasan vapauttamisen ja tuomitsemisen puolesta; silloin Athene antaa puheenjohtajana äänensä Oresteen puolesta ja julistaa hänet vapaaksi. Isänoikeus on saanut voiton äidinoikeudesta, »nuoren polven jumalat», joiksi heitä erityykset itse nimittävät, saavat voiton erityksistä ja nämäkin suostuvat lopulta astumaan uuteen virkaan palvelukseen uutta järjestystä.

Tämä uusi, mutta peräti oikea »Oresteian» tulkinta on Bachofenin kirjan kauneimpia ja parhaita kohtia. Se todistaa samalla, että Bachofen uskoo erityksiin, Apolloon ja Atheneen ainakin yhtä paljon kuin Aiskhylos aikoinaan; hän nimittäin uskoo, että nämä suoritettiin Kreikan sankariaikana ihmeen: kukistivat isänoikeuden avulla äidinoikeuden. On selvää, että moinen käsitys, jonka mukaan uskonto on maailmanhistorian ratkaiseva vipusin, on johtava lopulta pelkkään mystisismiin. Bachofenin paksun nidoksen läpikotainen tutkiminen on sen vuoksi työlästä hommaa, joka ei suinkaan aina kannata. Mutta tämä ei lainkaan vähennä hänen ansiotaan uranuurtajana. Bachofen oli ensimmäinen, joka sen sijaan että olisi puhunut

* *Aiskhylos. »Oresteia. Eumenidit». Toim.*

tuntemattomasta alkutilasta, jossa vallitsi sukupuolisuhteiden säännöttömyys, todisti antiikin klassisessa kirjallisuudessa olevan runsaasti jälkiä siitä, että kreikkalaisten ja aasialaisten kansojen keskuudessa ovat todella vallinneet ennen yksiavioisuutta sellaiset suhteet, jolloin ei ainoastaan mies ollut sukupuoliyhteydessä useihin naiseen, vaan nainenkin useihin miehiin ilman että se loukkasi tapoja; että hävitessään tämä tapa jätti jäljen sen rajoitetun muille miehille antautumisen muodossa, jolla naisten täytyi ostaa yksiavioisuusoukeus; että syntyperä voitiin siitä syystä laskea alunperin vain naispuolista linjaa, äidistä äitiin; että tämä naispuolisen linjan yksinomainen pätevyys säilyi vielä kauan yksiavioisuudenkin aikana isyyden ollessa varmaa tai ainakin tunnustettua; että vihdoinkin tämä asema, joka äideillä oli alussa lastensa ainoana varmoina vanhempina, takasi heille ja siten naisille yleensä korkeamman yhteiskunnallisen aseman kuin mitä heillä sittemmin on koskaan ollut. Bachofen ei tosin lausunut näitä väitteitä näin selvästi, sen esti hänen mystinen maailmankatsomuksensa. Mutta hän todisti ne, ja se merkitsi 1861 täydellistä vallankumousta.

Bachofenin paksu nidos oli kirjoitettu saksaksi, ts. sellaisen kansakunnan kielellä, jota silloin vähiten kiinnosti nykyisen perheen esihistoria. Teos jäi siitä syystä tuntemattomaksi. Hänen lähin seuraajansa, joka esiintyi samalla alalla 1865, ei ollut edes kuullut Bachofenista.

Tämä seuraaja oli J. F. McLennan, edeltäjänsä suoranainen vastakohta. Siinä meillä on nerokkaan mystikon asemesta rutikuiva juristi, ylitsevuotavan runollisen mielikuvituksen asemesta puolustuspuhetta pitävän asianajajan päteviltä tuntuvat ajatusrakennelmat. McLennan havaitsee useilla vanhan ja uuden ajan villi-, barbaari- ja vieläpä sivistyskansoillakin sellaisen avioliiton solmimismuodon, että sulhasen on yksin tai ystäviensä kanssa ryöstettävä näennäisesti väkivalloin morsiamensa tämän sukulaisilta. Tämä tapa lienee jäänne siitä aikaisemmasta tavasta, että jonkin heimon miehet ryöstivät todella väkivalloin vaimonsa muualta, toisista heimoista. Entä mistä ryöstöavioliitto on saanut alkunsa? Niin kauan kuin miehet saattoivat saada kylliksi vaimoja oman heimonsa keskuudesta, siihen ei ollut kerrassaan mitään aihetta. Mutta yhtä useinhan havaitsemme, että kehittymättömillä kansoilla on tiettyjä ryhmiä (vielä 1865 nämä samastettiin usein itse heimojen kanssa), joiden sisällä avioituminen on kielletty, joten miesten on pakko ottaa vaimonsa ja naisten miehensä tämän ryhmän ulkopuolelta, kun taas toisilla on tapana, että tietyn ryhmän miesten täytyy ottaa vaimonsa vain oman ryhmänsä keskuudesta. McLennan nimittää edellisiä ryhmiä eksogaamisiksi ja jälkimmäisiä endogaamisiksi ja sommittelee ilman muuta jyrkän vastakohtan eksogaamisten ja endogaamisten »heimojen» välille. Ja joskin hänen omasta eksogamiaa koskevasta tutkimuksestaan ilmenee kouraantuntuvasti, että useissa — ellei useimmissa tai vallan kaikissa — tapauksissa tämä vastakohta on olemassa vain hänen mie-

likuvituksessaan, hän sittenkin asettaa sen koko teoriansa perustaksi. Sen mukaan eksogaamiset heimot voivat ottaa vaimoja vain toisista heimoista, mutta villeydelle ominaisten jatkuvien heimosotien kaudella tämä saattoi tapahtua vain ryöstämällä.

McLennan kysyy edelleen: mistä tämä eksogamia-tapa johtuu? Verisukulaisuus- ja sukurutsauskäsitteellä ei voi olla mitään tekemistä sen kanssa: ne ovat ilmiöitä, jotka ovat kehittyneet vasta paljon myöhemmin. Mutta kylläkin sillä villien keskuudessa laajalle levinneellä tavalla, että naispuoliset lapset tapetaan heti syntymisen jälkeen. Siten jokaisessa heimossa syntyy miesten ylijäämä, jonka välttämättömänä lähimpänä seurauksena on, että miehillä on yhteinen vaimo: monimiehisyys. Tästä seuraa edelleen, että tiedettiin, kuka oli lapsen äiti, mutta ei tiedetty, kuka oli isä, minkä vuoksi sukulaisuus laskettiin vain naispuolista eikä miespuolista linjaa. Se oli äidinoikeutta. Toisena seurauksena heimon keskuudessa olleista naisten puutteesta, jota monimiehisyys lievensi, muttei poistanut, oli juuri muihin heimoihin kuuluneiden naisten järjestelmällinen, väkivaltainen ryöstäminen.

»Koska eksogamia ja monimiehisyys aiheutuvat samasta syystä — eri sukupuolien määrällisestä erosta — meidän on myönnettävä, että *kaikkien eksogaamisten rotujen keskuudessa on ollut alunperin monimiehisyyttä*. On siis pidettävä kiistattomana, että eksogaamisten rotujen keskuudessa sukulaisuusjärjestelmä oli ensin sellainen, joka tunsii verisiteen vain äidin puolelta.» (McLennan. »Studies in Ancient History», 1886. »Primitive Marriage», p. 124.)

McLennanin ansio on siinä, että hän osoitti, miten yleisesti levinnyttä ja suurimerkityksistä on se, jota hän sanoo eksogamiaksi. Hän ei *keksinyt* eksogaamisten ryhmien tosiasiallista olemassaoloa eikä edes ymmärtänyt sitä. Useiden havainnontekijöiden aikaisemmista yksityisistä huomautuksista — juuri McLennanin lähteistä — puhumattakaan Latham (»Descriptive Ethnology», 1859) kuvasi tarkoin ja oikein tätä instituutiota sellaisena kuin se esiintyy Intian magarien¹⁴¹ keskuudessa ja sanoi, että se on yleisesti levinnyt ja esiintyy kaikissa maanosissa — kohta, jonka McLennan itse mainitsee. Ja Morganimmekin todisti jo 1847 irokeeseista kirjoittamissaan kirjeissä (julkaistu »American Review'ssa») ja 1851 kirjoituksessaan »The League of the Iroquois», että sitä esiintyy tällä kansanheimolla, ja antoi siitä oikean kuvan kun taas McLennanin asianajajaymmärrys, kuten saamme nähdä, aiheutti siinä suhteessa paljoo pahempaa sekaannusta kuin Bachofenin mystinen mielikuvitus äidinoikeuden alalla. McLennanin ansiota on edelleen se, että hän havaitsi äidinoikeudellisen syntyperäjärjestyksen alkuasteiseksi, joskin Bachofen oli ennättänyt tässä suhteessa hänen edelleen, minkä McLennan itsekin myöhemmin tunnusti. Mutta hän ei ollut selvillä tästäkään kysymyksestä. Hän puhui aina »vain naispuolisen linjan mukaisesta sukulaisuudesta» (kinship through females only) ja sovelsi jatkuvasti tätä sanontaa, joka pitää paikkansa aikaisempaan asteeseen nähden, myös myöhempiin kehitystasteisiin, jolloin syntyperä ja perimys oikeus

lasketaan tosin vielä yksinomaan naispuolisen linjan mukaisesti, mutta tunnustetaan ja ilmaistaan miespuolisenkin linjan mukainen sukulaisuus. Se on juristin rajoittuneisuutta, kun hän luo itselleen vakinaisen oikeudellisen termin ja soveltaa sitä jatkuvasti muuttumattomana olosuhteisiin, jotka ovat tehneet sen sillä välin soveltumattomaksi.

Kaikesta todennäköisyydestään huolimatta McLennanin teoria ei näytä sen laatijasta itsestäänkään kovin varmasti perustellulta. Aina-kin hän kummastelee

»sitä merkillepantavaa seikkaa, että naisten» (näennäistä) »ryöstöä esiintyy selväpiirteisimpänä ja näkyvimpänä juuri niiden kansojen keskuudessa, joilla *miehinen sukulaisuus*» (ts. miespuolisen linjan mukainen syntyperä) »on *vallitsevana*» (s. 140).

Ja edelleen:

»Merkillistä, että lasten surmaamista, sikäli kuin tiedämme, ei ole harjoitettu koskaan järjestelmällisesti siellä, missä eksogamia ja vanhin sukulaisuusmuoto ovat olleet rinnakkain.» (S. 146.)

Molemmat tosiasiat suorastaan kiistävät hänen selitystapansa, ja hän voi asettaa niitä vastaan vain uusia, entistä sekavampia olet- tamuksia.

McLennanin teoria saavutti siitä huolimatta suurta suosiota ja hyväksyntää Englannissa. Häntä pidettiin siellä yleisesti perheen historian perustajana ja tämän alan ensimmäisenä auktoriteettina. McLennanin suorittama eksogaamisten ja endogaamisten »heimojen» vastakkainasettelu, vaikka siinä todettiinkin olevan paljon yksityisiä poikkeuksia ja muunnoksia, pysyi kuitenkin vallitsevan katsantokannan tunnustettuna perustana ja muodostui silmälapuiksi, jotka tekivät mahdottomaksi tarkastella tutkittavaa alaa vapaasti ja siis saada aikaan mitään ratkaisevaa edistystä. Englannissa ja englantilaisen esikuvan mukaan muuallakin tavanomaiseksi tullutta McLennanin ansioiden yliarvioimista vastaan on huomautettava, että asettamalla pelkästä väärinkäsityksestä eksogaamiset ja endogaamiset »heimot» toistensa vastakohdiksi McLennan aiheutti tutkimusil- laan enemmän vahinkoa kuin hyötyä.

Pian alkoi kuitenkin tulla päivänvaloon yhä enemmän tosiasioita, jotka eivät sopineet McLennanin teorian siroihin puitteisiin. McLennan tunsi vain kolme avioliittomuotoa: monivaimoisuuden, monimiehisyyden ja yksiavioisuuden. Mutta kun huomio kerran oli kohdistettu tähän kohtaan, löydettiin yhä enemmän todistuksia siitä, että kehittymättömillä kansoilla oli sellaisia avioliittomuotoja, että joukko miehiä omisti yhteisesti joukon naisia. *Lubbock* (»The origin of Civilisation», 1870) myönsi tämän ryhmäavioliiton (Communal marriage) historialliseksi tosiasiaksi.

Kohta sen jälkeen, 1871, esiintyi *Morgan* uusin ja monessa suhteessa ratkaisevin aineistoin. Hän oli varmistunut siitä, että irokeesien omalaatuinen sukulaisuusjärjestelmä oli yhteinen Yhdysvaltain

kaikille alkuasukkaille, oli siis levinnyt yli koko mantereen, vaikka olisi suoranaisessa ristiriidassa sikäläisestä avioliittojärjestelmästä tosiasiallisesti johtuvien sukulaisuusasteiden kanssa. Hän sai Amerikan liittohallituksen keräämään laatimiensa kyselykaavakkeiden ja taulukkojen mukaisesti tietoja muiden kansojen sukulaisuusjärjestelmistä ja havaitsi vastauksista, että 1. Amerikan intiaanien sukulaisuusjärjestelmä pätee myös Aasian ja hieman muunnetussa muodossa Afrikan ja Australian lukuisiin heimoihin; 2. tämä järjestelmä saa täydellisen selityksensä eräästä Havaijilla ja muilla Australian saarilla häviämässä olevasta ryhmäavioliiton muodosta ja 3. samoilla saarilla on tämän avioliittomuodon ohella kuitenkin voimassa sellainenkin sukulaisuusjärjestelmä, joka on selitettävissä vain ryhmäavioliiton vieläkin alkuperäisemmän, nykyisin jo hävinneen muodon avulla. Kerätyt tiedot ja niistä tekemänsä johtopäätökset hän julkaisi teoksessaan »Systems of Consanguinity and Affinity», 1871, ja ulotti siten väittelyn käsittämään paljon laajempaa alaa. Ottamalla lähtökohdaksi sukulaisuusjärjestelmät ja osoittamalla uudelleen niitä vastaavat perhemuodot hän avasi uuden tutkimusuran ja teki mahdolliseksi vilkaista kauemmaksi ihmiskunnan esihistoriaan. Jos tämä menetelmä olisi tullut tunnustetuksi, McLennanin soma rakennelma olisi hajonnut.

McLennan puolusti teoriaansa »Primitive Marriage» teoksen uudessa painoksessa (»Studies in Ancient History», 1876). Vaikka hän itse muotoilee perheen historian äärimmäisen keinotekoisesti, pelkistä olettamuksista, hän vaatii Lubbockilta ja Morganilta näiden jokaisen väitteen tueksi todisteita, vieläpä niin kiistattoman sitovia todisteita kuin vain skottilaisessa oikeudessa voidaan vaatia. Ja tämän tekee sama mies, joka germaanella esiintyneestä enon ja sisarenpojan välisestä läheisestä yhteydestä (Tacitus, »Germania», 20. luku), Caesarin kertomuksesta, että briteillä vaimot ovat yhteisiä aina joka kymmenellä tai kahdellatoista miehellä, ja muinaisaikojen kirjailijoiden kaikista muista barbaarien vaimojen yhteisyyttä koskevista kertomuksista tekee häikäilemättä sen johtopäätöksen, että kaikkien näiden kansojen keskuudessa on vallinnut monimiehisuus! Luulisi kuuntelevansa yleistä syyttäjää, joka voi antaa itselleen täyden vapauden syyteaineiston käsittelyssä, mutta vaatii puolustajalta jokaisen sanan vahvistukseksi mitä muodollisimman juridisesti pätevän todistuksen.

Ryhmäavioliitto on pelkkä kuvitelma, McLennan väittää ja jää siten kauaksi jälkeen Bachofenista. Morganin sukulaisuusjärjestelmät ovat hänestä pelkkiä yhteiskunnallisia kohteliaisuussääntöjä, mitä todistaa muka se tosiseikka, että intiaanit puhuttelevat muukalais-takin, valkoihoista, veljeksi tai isäksi. Tuo on samaa kuin väittää, että nimitykset isä, äiti, veli, sisar ovat pelkästään merkityksettömiä puhuttelumuotoja, koskapa myös katolisia pappeja ja abbedis-soja puhutellaan isäksi ja äidiksi, ja munkit ja nunnat, vieläpä va-paamuurarit ja englantilaiset ammattikuntatoveritkin juhlaistunnois-

saan puhuttelevat toisiaan veljeksi ja sisareksi. McLennanin puolustus oli sanalla sanoen äärettömän kestävä.

Mutta vielä jäi yksi kohta, missä McLennania ei ollut kumottu. Eksogaamisten ja endogaamisten »heimojen» vastakkaisuus, mihin koko hänen järjestelmänsä perustui, oli kohta, jota ei ollut järkytetty, vaan joka tunnustettiin yleisesti jopa perheen historian kulmakiveksi. Myönnettiin, että McLennanin yritys tämän vastakkaisuuden selittämiseksi oli riittämätön ja ristiriidassa hänen itsensä esittämien tosiasioiden kanssa. Mutta kumoamattomaksi evankeliumiksi katsottiin itse vastakohta, siis se, että oli olemassa kahdenlaisia täysin vastakkaisia itsenäisiä ja riippumattomia heimoja, joista toiset ottivat vaimonsa heimon piiristä, kun taas toisilla se oli ehdottomasti kiellettyä. Verrattakoon esim. Giraud-Teulonin »Origines de la famille» (1874) ja vieläpä Lubbockin »Origin of Civilisation» (4. painos, 1882).

Mainittua kohtaa vastaan suuntautuu Morganin pääteos »Ancient Society» (1877), joka on tämän kirjan pohjana. Sen mistä Morganilla oli 1871 vain hämärä aavistus, esitän nyt täysin tietoisesti kehiteltynä. Endogamia ja eksogamia eivät ole mitään vastakohtia. Tähän asti ei ole todistettu missään olleen eksogaamisia »heimoja». Mutta siihen aikaan, jolloin ryhmäavioliitto oli vielä vallitsevana — ja kaiken todennäköisyyden mukaan se on ollut joskus vallitsevana kaikkialla — heimo jakautui äidin puolelta verisukulaisryhmiin, sukuihin, joissa sukulaisavioliitot olivat ankarasti kiellettyjä, joten saman suvun miehet saattoivat kyllä ottaa ja tavallisesti ottivatkin itselleen vaimoja heimon keskuudesta, mutta nämä oli otettava oman suvun ulkopuolelta. Jos kohta suku oli siis jyrkästi eksogaaminen, niin heimo johon suvut kokonaisuudessaan kuuluivat, oli yhtä suuressa määrin endogaaminen. McLennanin keinotekoisien rakennelman viimeinenkin jäännös tuli siten lopullisesti murskatuksi.

Mutta Morgan ei tyytynyt tähän. Amerikan intiaanisuku auttoi häntä ottamaan toisenkin ratkaisevan edistysaskeleen tutkimallaan alalla. Hän havaitsi äidinoikeuden pohjalle järjestyneen suvun siksi alkumuodoksi, josta oli kehittynyt myöhempi isänoikeuden pohjalle järjestynyt suku, jonka tapamme antiikin kulttuurikansoilla. Kreikkalainen ja roomalainen suku, joka siihen asti oli ollut arvoituksena kaikille historiankirjoittajille, sai selityksensä intiaanien suvusta ja siten löytyi uusi perusta koko esihistorialle.

Sillä seikalla, että alkuperäinen äidinoikeudellinen suku havaittiin kulttuurikansojen isänoikeudellisen suvun esiasteeksi, on sama merkitys esihistorialle kuin Darwinin kehitysopilla biologialle ja Marxin lisäarvoterialla kansantaloustieteelle. Sen avulla Morgan saattoi ensimmäisen kerran hahmotella perheen historian, jossa on alustavasti määritelty pääpiirteissään ainakin klassiset kehitysasteet, sikäli kuin siihen saakka tunnettu aineisto sen salli. On selvää, että näin sai alkunsa uusi kausi esihistorian käsittelyssä. Äidinoikeudellinen suku muodostui siksi keskipisteeksi, jonka ympärillä koko tämä

tiede kiertää; tuon suvun keksimisestä lähtien tiedetään, mihin suuntaan ja mitä on tutkittava ja miten on ryhmiteltävä saadut tulokset. Ja sen mukaisesti edistys on nyt tällä alalla paljon nopeampaa kuin ennen Morganin kirjan ilmestymistä.

Englantilaiset esihistoriantutkijat ovat nyt yleisesti tunnustaneet eli oikeamminkin omaksuneet Morganin löydöt. Mutta tuskinpa kukaan heistä julkisesti myöntää, että meidän on kiitettävä juuri Morgania tästä katsomuksissa tapahtuneesta kumouksesta. Englannissa Morganin kirjasta on oltu mikäli mahdollista vaiti ja hänestä itsestään on suoriuduttu kehumalla alentuvasti hänen *aikaisempia* teoksiaan. Morganin esityksen yksityiskohtia seulotaan innokkaasti, mutta hänen todella suurista keksinnöistään ollaan itsepintaisesti vaiti. »Ancient Society'n» ensimmäinen painos on loppunut; Amerikassa sellaisten kirjojen menekki ei ole suuri; Englannissa kirjaa poljetaan järjestelmällisesti ja tämän käänteentekevän teoksen ainoa kirjamarkkinoilla kiertävä laitos on saksalainen käännös.

Mistä johtuu tämä kylmäkiskoisuus? Se on helppo huomata salaliitoksi, jonka tarkoituksena on tappaa asia vaitiololla, varsinkin kun alkukantaisen yhteiskunnan historian tunnustettujen tutkijain kirjoituksissa vilisee lukuisasti pelkästä kohteliaisuudesta esitettyjä sitaatteja ja muita myötätuntoisuuden osoituksia kollegoja kohtaan? Siitäkö, että Morgan on amerikkalainen ja englantilaisista alkukantaisen yhteiskunnan historikoista on kovin epämieluisia se, että huolimatta suuren tunnustuksen ansaitsevasta ahkeruudestaan aineiston keräämisessä he joutuvat turvautumaan kahteen nerokkaaseen ulkomaalaiseen, Bachofeniin ja Morganiin, kun kysymyksessä on tämän aineiston systematisoinnin ja ryhmittelyn vaatimat yleiset näkökohdat, sanalla sanoen aatteet? Saksalaisen vielä voisi sietää, mutta amerikkalainen! Kun kyseessä on amerikkalainen, jokainen englantilainen muuttuu isänmaalliseksi, mistä olen nähnyt huvittavia esimerkkejä Yhdysvalloissa.¹⁴² Ja päälle päätteeksi McLennan oli esihistorian alalla englantilaisen koulukunnan niin sanoaksemme virallisesti tunnustettu perustaja ja johtaja. Esihistorian alalla kuului tietystä määrin hyviin tapoihin puhua vain suuresti kunnioittaen hänen keinotekoisesta historiarakennelmastaan, joka johti lasten surmaamisesta monimiehisyyden ja ryöstöavioliiton kautta äidinoikeudelliseen perheeseen. Pieninkin epäily ehdottomasti vastakkaisten eksogaamisten ja endogaamisten »heimojen» olemassaolosta oli ilkeämielistä kerettiläisyyttä. Morgan, joka osoitti kaikki nämä pyhät opinkappaleet kestävämmiksi, syyllistyi siis eräänlaiseen pyhyden pilkkaamiseen. Sitä paitsi Morgan osoitti ne kestävämmiksi todistein, jotka tarvitsi vain mainita, kun ne olivat oitis selviä. Niinpä siis McLennanin ihailijat, jotka siihen asti olivat hoiperrelleet neuvottomina eksogamian ja endogamian vaiheilla, joutuivat miltei lyömään nyrkillä otsaansa ja huudahtamaan: kuinka saatoimmekaan olla niin tyhmiä, ettemme itse havainneet sitä jo kauan sitten!

Ja ellei tässä ollut vielä kylliksi rikoksia, jotka pakottivat virallisen koulukunnan kohtelemaan Morgania vain kylmästi syrjien, niin Morgan täytti mitan kukkuroilleen arvostelemalla sivistystä — tarantuotannon yhteiskuntaa, nykyisen yhteiskuntamme perusmuotoa — tavalla, joka muistutti Fourier'ta, ja puhumalla lisäksi tämän yhteiskunnan tulevasta muuttamisesta sanoja, joita voisi luulla Karl Marxin lausumiksi. Morgan ansaitsi siis hyvinkin McLennanin kiukkuisen moitteen, että »Morgan tuntee vastenmielisyyttä koko historiallista menetelmää kohtaan», minkä geneveläinen professori Girauld-Teulon vahvisti oikeaksi vielä 1884. Samainen herra Girauld-Teulon harhaili kuitenkin vielä 1874 (»Origines de la famille») avuttomana McLennanin eksogamian labyrintissa, josta hänet pelasti vasta Morgan!

On tarpeetonta ruveta tarkastelemaan tässä muita saavutuksia, joista esihistoriantutkimus saa olla kiitollinen Morganille; teoksessani on riittävästi aineistoa asiasta. Neljätoista vuotta, jotka ovat kuuluneet Morganin pääteoksen ilmestymisestä, ovat antaneet meille runsaasti alkukantaisten ihmisyyhteisöjen historiaa koskevaa aineistoa; ammattiantropologien, -matkailijain ja -esihistorioitsijain avuksi ovat tulleet vertailevan oikeustieteen edustajat, jotka ovat tuoneet osaksi uutta aineistoa, osaksi uusia näkökohtia. Muutamat Morganin hypoteesit ovat sen johdosta alkaneet horjua tai tulleet jopa kumotuiksikin. Mutta uusi aineisto ei missään ole johtanut siihen, että Morganin suuret perusnäkökohdat olisivat syrjäytyneet. Se järjestys, jonka Morgan toi esihistoriaan, pitää pääpiirteissään paikkansa vielä tänäänkin. Voidaanpa sanoa, että se saa yleistä tunnustusta sitä laajemmalti, mitä enemmän yritetään salata, että Morgan on pannut alulle tämän suuren edistyksen*.

Lontoossa, 16. kesäkuuta 1891

Friedrich Engels

Julkaistu aikakauslehdessä »Die Neue Zeit», Bd. 2, N:o 41, 1890—1891 ja kirjassa: Friedrich Engels. »Der Ursprung der Familie, des Privateigentums und des Staats». Stuttgart 1891

*Julkaistaan
kirjan tekstin mukaan
Suomennos saksasta*

* Palatessani New Yorkista syyskuussa 1888 tapasin Rochesterin vaalipiirin entisen kongressimiehen, joka oli tuntenut Lewis Morganin. Valitettavasti hän ei tiennyt kertoa minulle paljoakaan Morganista. Morgan oli elänyt Rochesterissa yksityishenkilönä suorittain vain tutkimustyötään. Hänen veljensä, eversti, palveli sotaministeriössä Washingtonissa; veljensä myötävaikutuksella Morgan oli saanut hallituksen kiinnostumaan tutkimuksistaan ja julkaisemaan useita teoksia valtion varoilla; kertojakin oli kuulemma esiintynyt kongressiaikanaan useita kertoja julkaisemisen puolesta.

PERHEEN, YKSITYISOMAISUUDEN JA VALTION ALKUPERÄ

YHDISTETTYNÄ LEWIS H. MORGANIN TUTKIMUKSIIN¹⁸⁸

I

ESIHISTORIAALLISIA SIVISTYSASTEITA

Morgan oli ensimmäinen, joka asiantuntevasti yritti saada tietyä järjestystä ihmiskunnan esihistoriaan. Hänen ryhmittelynsä pysyy tietenkin voimassa niin kauan kuin huomattavasti laajempi aineisto ei tee muutoksia välttämättömiksi.

Kolmesta pääaikakaudesta — villeyden, barbaarisuuden ja sivistyneisyyden aikakaudesta — hän käsittelee oikeastaan vain kahta ensimmäistä ja siirtymistä kolmanteen. Elintarvikkeiden tuotannon kehittyneisyyden mukaan hän jakaa kummankin niistä ala-, keski- ja yläasteeseen, sillä

»taitavuus tässä tuotannossa ratkaisee, missä määrin ihminen on etevämpi ja hallitsee luontoa; kaikista olennoista vain ihminen on päässyt ravintoaineiden tuotannon miltei täydelliseksi herraksi. Inhimillisen edistyksen kaikki suuret aikakaudet sattuvat joltisenkin suoranaisesti yhteen toimeentulolähteiden laajentumisen aikakausien kanssa».

Perheen kehitys tapahtuu rinnakkaisesti, joskaan siinä ei ole yhtä selviä tunnusmerkkejä eri kausien erottamiseksi.

1. VILLEYS

1. *Ala-aste*. Se on ihmissuvun lapsuusaikaa. Ihmiset olivat vielä alkuperäisillä asuinsijoillaan, trooppisissa ja subtrooppisissa metsissä. He elivät ainakin osaksi puissa, millä vain onkin selitettävissä se, että he pysyivät elossa suurten petoeläinten rinnalla. Ravintona olivat hedelmät, pähkinät ja juuret; äännöskielen muodostuminen on tämän ajan tärkein saavutus. Mikään niistä kansoista, jotka tulivat tunnetuiksi historiallisena aikakautena, ei ollut enää tässä alkutilassa. Ja vaikka tuo alkutila lieneekin jatkunut monia vuosituhansia, me emme voi sitä millään suoranaisesti todistaa. Mutta mikäli myönnetään ihmisen polveutuvan eläinkunnasta, niin on väistämättömästi oletettava tällaista siirtymävaihetta.

2. *Keskiaste*. Se alkaa kalojen (joihin laskemme myös äyriäiset, simpukat ja muut vesieläimet) käyttämisestä ravinnoksi ja tulen käytöstä. Molemmat ovat yhteydessä toisiinsa, sillä kalaravinto käy vasta tulen avulla täysin käyttökelpoiseksi. Tämä uusi ravinto teki ihmiset riippumattomiksi ilmastosta ja paikasta; virtoja ja merenrannikoita pitkin he saattoivat vilheinäkin asuttaa suurimman osan maapallosta. Vanhemman kivikauden karkeatekoiset hiomattomat kiviasheet — niin sanotut paleoliittiset aseet, jotka ovat kokonaan tai suurimmaksi osaksi peräisin tältä kaudelta — ovat kaikkiin maanosiin levinneinä havainnollisia todistuksia näistä vaelluksista. Uusien alueiden asuttaminen ja taukoamaton uuttera keksimistöiminta yhdessä kitkatulen tekotaidon kanssa tuottivat sellaisia uusia ravintoaineita kuin kuumassa tuhkassa tai paistinkuopissa (maauuneissa) paistetut tärkkelyspitoiset juuret ja mukulat sekä metsänriista, josta ensimmäisten aseiden, nuijan ja keihään, keksimisen jälkeen tuli aika-ajoittainen lisäravinto. Yksinomaisia metsästäjäkansoja, jollaisista puhutaan kirjoissa, ts. sellaisia, jotka elävät *ainoastaan* metsästyksellä, ei ole milloinkaan ollut; riistansaanti oli aivan liian epävarmaa. Ravinnonsaannin jatkuvasta epävarmuudesta lienee nähtävästi saanut alkunsa tällä asteella ihmissyönti, joka siitä pitäen säilyi pitkän aikaa. Australialaiset ja useat polynesialaiset ovat vielä tänäänkin tällä villeyden keskiasteella.

3. *Yläaste*. Se alkaa jousen ja nuolen keksimisestä, minkä ansiosta metsänriista muodostuu vakinaiseksi ravintoaineeksi ja metsästyks yleiseksi työalaksi. Kaari, jänne ja nuoli muodostavat jo sangen monimutkaisen pyyntivälineen, jonka keksiminen edellyttää pitkäikäistä karttunutta kokemusta ja terävämpää älyä, siis myös useiden muiden keksintöjen samanaikaista tuntemista. Jos vertaamme keskenään kansoja, jotka jo tuntevat jousen ja nuolen, mutta eivät vielä savenvalutaitoa (josta Morganin mielestä alkaa siirtyminen barbaarisuuteen), niin havaitsemme todella jo joitakin kyläasutuksen alkeita ja tietynlaista taitoa tuottaa toimeentulovälineitä, puisia astioita ja talouskaluja, käsin (ilman kangaspuita) valmistettuja niinikuitukankaita, punottuja niini- tai kaislakoreja, hiottuja (neoliittisia) kivisiä työkaluja. Tulen ja kivikirveen avulla valmistetaan jo yksipuisia veneitä ja paikoin hirssiä ja lautoja asumusten rakentamista varten. Kaikkea tällaista edistyneisyyttä tapaamme esim. Luoteis-Amerikan intiaaneilla, jotka tunsivat jousen ja nuolen, mutta eivät savenvalantaa. Jousi ja nuoli olivat villeydelle samaa kuin rautamiekka barbaarisuudelle ja tuliase sivistyneisyydelle, nimittäin ratkaiseva ase.

2. BARBAARISUUS

1. *Ala-aste*. Se alkaa savenvalutaidosta. Useissa tapauksissa ja todennäköisesti kaikkialla savenvalu on saanut alkunsa siitä, että

punotut tai puiset astiat voideltiin savella tulenkestävyyden saavuttamiseksi. Tällöin huomattiin pian, että muovattua savea voi käyttää ilman sisäkehystäkin.

Näin pitkälle saatoimme pitää kehityksen kulkua sellaisena, joka oli aivan yleistä ja tiettyä kautena ominaista kaikille kansoille asuinpaikasta riippumatta. Mutta barbaarisuuden alkaessa saavutettiin aste, jolloin maapallon molempien suurten mantereiden luonnonolojen erilaisuus alkoi vaikuttaa. Barbaarikauden luonteenomaisena käännekohtana oli eläinten kesyttäminen ja kasvattaminen ja kasvien viljeleminen. Itäisellä mantereella, ns. vanhassa maailmassa, oli melkein kaikkia kesytettäväksi sopivia eläimiä ja kaikkia viljelyskelpoisia viljalajeja yhtä lukuunottamatta; läntisellä mantereella, Amerikassa, imettäväsistä oli kesytettävissä vain laama ja sekäin vain eteläosassa, ja kaikista viljakasveista oli vain yksi, joskin paras: maissi. Tästä luonnonolojen erilaisuudesta johtui, että kummankin pallonpuoliskon väestö kulki siitä pitäen omaa tietään ja asteita erottavat rajapyykkiä ovat kummassakin tapauksessa erilaiset.

2. *Keskiaste.* Idässä sen alkuna on kotieläinten kesyttäminen, lännessä ravintokasvien viljeleminen kastelun avulla ja adobien (auringossa kuivattujen tiilien) sekä kivien käyttäminen rakennuksiin.

Aloitamme lännessä, koskei siellä ennen eurooppalaisten suorittama Amerikan valloitusta päästy missään tätä astetta pitemmälle.

Barbaarisuuden ala-asteella olleet intiaanit (niitä olivat kaikki Mississipin itäpuolella asuneet) harjoittivat jo silloin, kun heidät löydettiin, jonkinlaista maissin ja kaiketi myös kurpitsojen, melonien ja muiden tarhakasvien viljelyä. Nämä kasvit olivat varsin oleellinen osa heidän ravinnostaan. He asuivat puutaloissa, paaluaidalla ympäröidyissä kylissä. Luoteiset, varsinkin Columbiajoen alueella asuneet heimot olivat vasta villeyden yläasteella eivätkä tunteneet enempää savenvallantaa kuin kasvinviljelyäkään. Sitä vastoin Uuden-Meksikon ns. pueblo-intiaanit,¹⁴³ meksikolaiset, keskiamerikalaiset ja perulaiset olivat Amerikan valloituksen aikoihin mennessä saavuttaneet barbaarisuuden keskiasteen. He asuivat adobeista ja kivistä rakennetuissa linnoituksen tapaisissa taloissa, viljelivät kasvitarhoissa keinokastelua käyttäen maissia ja muita paikkaan ja ilmastoon soveltuvia ravintokasveja, jotka olivat tärkeimpänä ravinnonlähteenä; he olivat kesyttäneet muutamia eläimiäkin — meksikolaiset kalkkunan ja muita lintuja, perulaiset laaman. Lisäksi he osasivat muokata metalleja, mutta eivät kuitenkaan tunteneet rautaa, ja sen vuoksi he eivät vielääkään voineet tulla toimeen ilman kiviaseita ja kivisiä työkaluja. Espanjalaisten suorittama valloitus katkaisi sitten näiden heimojen kaiken myöhemmän itsenäisen kehityksen.

Idässä barbaarisuuden keskiaste alkoi maito- ja lihaeläinten kesyttämisestä, kun taas kasvinviljely oli siellä nähtävästi tuntematonta vielä hyvin pitkän aikaa tällä kaudella. Karjan kesyttäminen ja kasvattaminen ja isompien karjalaumojen muodostaminen

aiheuttivat nähtävästi arjalaisten ja seemiläisten erottumisen barbaarien muusta joukosta. Euroopan ja Aasian arjalaisilla kotieläinten nimitykset ovat yhä yhteiset, kun taas viljelykasvien nimitykset ovat miltei aina erilaiset.

Karjalaumojen muodostaminen johti paimentolaiselämään siellä, missä siihen oli edellytyksiä: seemiläisillä Eufraatin ja Tigrisin, arjalaisilla Intian, Amu-Darjan ja Syr-Darjan, Donin ja Dneprin ruohotasangoilla. Eläinten kesyttämisen on nähtävästi täytynyt alkuvaiheessa tapahtua laidunmaiden lähetyillä. Myöhemmistä sukupolvista näyttää sen vuoksi siltä, että paimentolaiskansat ovat lähtöisin seuduilta, jotka eivät suinkaan olleet ihmissuvun kehtona, vaan päinvastoin olivat heidän villeille esivanhemmilleen, vieläpä alimman barbaarisuustasteenkin ihmisille miltei täysin asumiseen kelpaamattomia. Mutta sitten kun keskiasteen barbaarit olivat tottuneet paimentolaiselämään, heidän päähänsä ei olisi koskaan voinut pälkähtää palata vapaaehtoisesti ruohoisilta jokitasangoilta metsäseuduille, mistä heidän esivanhempansa olivat olleet lähtöisin. Silloinkaan, kun seemiläiset ja arjalaiset tungettiin kauemmaksi pohjoiseen ja länteen, he eivät voineet siirtyä Länsi-Aasian ja Euroopan metsäseuduille ennen kuin pystyivät viljanviljelyksen avulla ruokkimaan karjansa näillä epäsuotuisilla mailla ja varsinkin talvella. On aivan todennäköistä, että viljanviljelys sai siellä alkunsa ensin karjanrehun tarpeen vuoksi ja tuli ihmisten ravinnon kannalta tärkeäksi vasta myöhemmin.

Arjalaisten ja seemiläisten runsas liha- ja maitoravinto sekä varsinkin sen suotuisa vaikutus lasten kehitykseen on ehkä katsottava näiden molempien rotujen joutuisamman kehityksen syyksi. Uuden-Meksikon pueblo-intiaaneillahan, joiden on elettävä miltei pelkällä kasvisravinnolla, on todellakin pienemmät aivot kuin niillä barbaarisuuden alemmalla asteella olevilla intiaaneilla, jotka syövät enemmän lihaa ja kalaa. Joka tapauksessa ihmisyynti katoaa tällä asteella vähitellen ja säilyy vain uskonnollisena toimituksena tai, mikä on miltei sama asia, taikamenona.

3. *Yläaste.* Se alkaa rautamalmin sulattamisesta ja kehittyä sivistyskaudeksi kun keksitään kirjainkirjoitus ja käytetään sitä muistiinpanoihin. Tämä aste, joka, kuten jo mainittiin, läpäistiin itsenäisesti vain itäisellä pallonpuoliskolla, on tuotannon edistymisen kannalta rikkaampi kuin kaikki aikaisemmat yhteensä. Tällä asteella olivat sankariajan kreikkalaiset, itaaliset heimot vähän ennen Rooman perustamista, Tacituksen germaanit, viikinkiajan normannit.

Tässä vaiheessa tapaamme ennen kaikkea ensimmäisen kerran kotieläimen vetämän rautavannaksisen auran, joka teki mahdolliseksi harjoittaa laajassa mitassa maanviljelyä, *peltoviljelyä*, ja lisätä siten elintarvikkeiden määrää silloisissa oloissa käytännöllisesti katsoen rajattomasti sekä raivata niin ikään metsiä pelto- ja niittymaaksi, mikä taaskin ilman rautakirvestä ja -lapiota oli ollut

mahdotonta laajemmassa mitassa. Väestökin alkoi samalla lisääntyä nopeasti ja asettua asumaan tiheään pienille alueille. Ennen peltoviljelyä olisi täytynyt olla vallan poikkeukselliset olosuhteet, jotta puoli miljoonaa ihmistä olisi voinut yhdistyä yhden ainoan keskusjohdon alaiseksi; todennäköisesti sellaista ei ollut tapahtunut koskaan.

Barbaarisuuden yläaste esittäytyy korkeimman kukoistuksensa saavuttaneena Homeroksen runoissa, varsinkin »Iliassa». Kehittyneet rautaiset työkalut, palkeet, käsikivet, savenvalupyörä, öljyn ja viinin valmistus, kehittynyt, taidekäsityömäinen metallin jalostus, rattaat ja sotavaunut, laivojen rakentaminen hirsistä ja lankuista, taidearkkitehtuurin alkeet, sakaraharjaisten muurien ympäröimät kaupungit torneineen, Homeroksen eepos ja koko mytologia — siinä se pääperintö, jonka kreikkalaiset toivat barbaarisuudesta sivistyneisyyteen. Kun vertaamme tähän sitä kuvaa, minkä Caesar ja jopa Tacituskin ovat antaneet germaaneista näiden ollessa sen saman kulttuuriasteen alussa, josta Homeroksen kreikkalaiset valmistautuivat siirtymään korkeampaan, niin huomaamme miten suuresti tuotanto on kehittynyt barbaarisuuden yläasteella.

Kuvassa, jonka olen tässä Morganin mukaan hahmotellut ihmiskunnan kehittymisestä villeyden ja barbaarisuuden kautta sivistyneisyyden alkuun, on jo kyllin runsaasti piirteitä, jotka ovat uusia ja — mikä tärkeintä — kiistattomia, koska ne on otettu välittömästi tuotannosta. Kuitenkin tuo kuva näyttää himmeältä ja valjulta verrattuna siihen näkymään, joka avautuu meille vaelluksemme lopussa; vasta silloin voidaan esittää täysin havainnollisesti barbaarisuuden muuttuminen sivistyneisyydeksi ja niiden molempien välinen räikeä vastakkaisuus. Toistaiseksi voimme tehdä seuraavan yleistävän yhteenvedon Morganin jaksotuksesta: villeyden — kausi, jolloin ihminen etupäässä keräilee valmiita luonnontuotteita; ihmisen keinoitekoisesti luomat tuotteet ovat etupäässä apuvälineinä tässä keräilyssä. Barbaarisuus — karjanhoidon ja maanviljelyksen omaksumisen aikaa, jolloin opitaan lisäämään eri menetelmin inhimillisen toiminnan kautta luonnontuotteiden tuotantoa. Sivistyneisyys — aikaa, jolloin opitaan yhä paremmin jalostamaan luonnontuotteita, varsinaisen teollisuuden ja taiteen aikaa.

II

PERHE¹

Morgan vietti suurimman osan elämästään nykyisinkin New Yorkin valtiossa asuvien irokeesien keskuudessa ja eräs irokeesiheimo (seneca-heimo) otti hänet ottopojakseen. Morgan havaitsi heidän keskuudessaan olevan voimassa sukulaisuusjärjestelmän, joka oli

ristiriidassa heidän todellisten perhesuhteittensa kanssa. Irokeesien keskuudessa oli vallitsevana se molemmin puolin helposti purettavissa oleva yksiavioisuus, jota Morgan sanoo »pareittaisperheeksi». Sellaisen avioparin jälkeläinen oli siis kaikkien tuntema ja tunnustama; ei voinut olla mitään epäilystä, kenestä tuli käyttää nimitystä isä, äiti, poika, tytär, veli, sisar. Mutta näiden nimitysten tosiasiallinen käyttö oli ristiriidassa tämän kanssa. Irokeesi ei sano vain omia lapsiaan, vaan myös veljiensä lapsia pojikseen ja tyttärικseen, ja nämä sanovat häntä isäksi. Sisarensa lapsia hän sen sijaan sanoo sisarenpojikseen ja sisarentyttärικseen, ja nämä sanovat häntä enoksi. Irokeesinainen taas sanoo paitsi omia myös sisarensa lapsia pojikseen ja tyttärικseen ja nämä sanovat häntä äidikseen. Mutta veljiensä lapsia irokeesinainen sanoo veljenpojikseen ja -tyttärικseen, ja hän on näiden täti. Niin ikään veljesten lapset sanovat toisiaan veljiksi ja sisariksi, samoin sisaresten lapset. Sitä vastoin sisaren ja veljen lapset sanovat toisiaan serkuiksi. Eivätkä nämä ole vain pelkkiä nimiä, vaan niillä ilmaistaan todella voimassa olevia käsityksiä verisukulaisuuden läheisyydestä ja kaukaisuudesta, yhtäläisyydestä ja erilaisuudesta. Näihin käsityksiin perustuu pitkälle kehittynyt sukulaisuusjärjestelmä, jossa voidaan ilmaista satoja yksilön erilaisia sukulaisuussuhteita. Eikä siinä vielä kaikki: tämä järjestelmä on ominaista paitsi kaikille Amerikan intiaaneille (tähän mennessä ei ole havaittu ainoatakaan poikkeusta) myös miltei sellaisenaan Intian alkuasukkaille, Dekanin dravida-heimoille ja Hindostanin gaura-heimoille. Kolmattasataa eri sukulaisuussuhdetta tarkoittavat sukulaisuusnimitykset ovat Etelä-Intian tamileilla ja New Yorkin valtion seneca-irokeeseilla vielä nytkin samanlaisia. Ja vallitsevasta perhemuodosta johtuvat sukulaisuussuhteet ovat ristiriidassa sukulaisuusjärjestelmän kanssa myös mainituilla intialaisilla heimoilla samoin kuin kaikilla Amerikan intiaaneillakin.

Kuinka tämä on selitettävissä? Koska sukulaisuus esittää ratkaisevaa osaa kaikkien villi- ja barbaarikansojen yhteiskuntajärjestelmässä, niin tämän näin laajalle levinneen järjestelmän merkitystä ei voida hävittää pelkillä fraaseilla. Järjestelmä, joka Amerikassa on yleinen, joka on olemassa aivan eri rotua olevilla Aasian kansoilla ja josta kaikkialla Afrikassa ja Australiassa on tavattu runsaasti jonkin verran muunnettuja muotoja, sellainen järjestelmä on selitettävä historiallisesti; sitä ei voi tehdä olemattomaksi sanoilla, kuten esim. McLennan yritti tehdä. Nimitykset isä, lapsi, veli, sisar eivät ole pelkkiä kunnianimiä, vaan ne edellyttävät täysin määrättyjä, erittäin vakavia molemminpuolisia velvollisuuksia, jotka kokonaisuudessaan muodostavat oleellisen osan noiden kansojen yhteiskuntamuodosta. Ja selitys on löytynyt. Sandwichsaarilla (Havaijisaarilla) oli vielä tämän vuosisadan alkupuoliskolla sellainen sukulaisuusjärjestelmän vaatimat isät ja äidit, veljet ja sisaret, pojat ja tyttäret, enot ja tädit, sisarenpojat ja sisarentytätret. Mutta ihme ja kummat

Havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä ei taaskaan sopinut yhteen sikäläisen tosiasiallisen perhemuodon kanssa. Siellä nimittäin kaikkia sisarusten lapsia sanotaan poikkeuksetta veljiksi ja sisariksi ja erotuksetta vanhempiensa kaikkien sisarusten eikä vain äitinsä ja tämän sisarten tai isänsä ja tämän veljien yhteisiksi lapsiksi. Kun siis amerikkalainen sukulaisuusjärjestelmä edellyttää alkuperäisempää perhemuotoa, jota ei ole enää Amerikassa, mutta jonka todella tapaamme vielä Havaijisaarilla, niin toisaalta havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä viittaa vieläkin alkuperäisempään perhemuotoon, jota emme tosin voi enää todistaa olevaksi, mutta jonka *on täytynyt* olla olemassa, sillä muutoinhan vastaava sukulaisuusjärjestelmä ei olisi voinut syntyä.

Morgan sanoo: »Perhe on aktiivinen elementti; se ei ole milloinkaan pysyväinen, vaan kehittyy alemmasta korkeampaan muotoon sitä mukaa kuin yhteiskunta kehittyy alemmalta korkeammalle asteelle. Sukulaisuusjärjestelmät ovat sitä vastoin passiivisia; vasta pitkien ajanjaksojen kuluttua ne rekisteröivät sen edistyksen, mikä on tapahtunut ajan oloon perheessä, ja muuttuvat perinpohjin vasta sitten, kun perhe on muuttunut perinpohjin.»

»Ja», Marx lisää, »poliittisten, oikeudellisten, uskonnollisten ja filosofisten järjestelmien laita on yleensä samoin.» Samaan aikaan kun perhe kehittyy, sukulaisuusjärjestelmä luutuu, ja samaan aikaan kun tämä järjestelmä pysyy totutun tavan mukaan entisellään, perhe kehittyy sitä pitemmälle. Mutta yhtä varmasti kuin Cuvier saattoi Pariisiin luota löydetyn eläimen luurangon palasista päätellä, että se oli pussieläimen luuranko ja että niillä tienoin oli kerran elänyt pussieläimiä, jotka sittemmin olivat kuolleet sukupuuttoon, yhtä varmasti mekin voimme historiallisesti säilyneestä sukulaisuusjärjestelmästä päätellä, että on ollut olemassa sitä vastaava perhemuoto, joka sittemmin on hävinnyt.

Vastikään mainitsemamme sukulaisuusjärjestelmät ja perhemuodot eroavat nykyisin vallitsevista siinä, että joka lapsella on useampia isiä ja äitejä. Amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestelmässä, jota vastaava on havaijilainen perhe, veli ja sisar eivät voi olla saman lapsen isä ja äiti; mutta havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä edellyttää päinvastoin perhettä, jossa tämä oli sääntönä. Havaitsemme siten useita perhemuotoja, jotka ovat suorastaan vastakkaisia niille, joita tähän asti on tavallisesti pidetty yksinomaisina. Tavanomaisen käsityksen mukaan tunnetaan vain yksiavioisuus, sen ohessa miehen monivaimoisuus, ehkä vielä vaimon monimiehisyys ja samalla ollaan, kuten moralisoivan poroporvarin tulee olla, vaiti siitä, että käytännössä ylitetään kaikessa hiljaisuudessa, mutta ujostelematta nämä virallisen yhteiskunnan määräämät raja-aidat. Esihistorian tutkimus kertoo meille sitä vastoin suhteista, jolloin miehet elävät monivaimoisuudessa ja heidän vaimonsa samanaikaisesti monimiehisyudessa ja siksi kumpienkin lapset katsotaan heidän yhteisiksi lapsikseen; se kertoo suhteista, joissa tapahtuu ensin kokonainen sarja muutoksia ennen kuin ne lopullisesti muuttuvat yksiavioisuudeksi.

Nämä muutokset ovat sellaisia, että yhteisen aviositeen piiri, joka alussa oli hyvin laaja supistuu yhä enemmän, kunnes lopulta jää jäljelle vain erillinen pari, joka nykyisin onkin vallitsevana.

Rakentaessaan tällä tavalla taannehtivasti perheen historiaa Morgan ja useimmat hänen kollegansa tulevat yksimielisesti siihen johtopäätökseen, että alkujaan heimon keskuudessa sukupuoliyhteys on ollut täysin rajoittamatonta: jokainen nainen on kuulunut jokaiselle miehelle ja jokainen mies niin ikään jokaiselle naiselle. Sellaisesta alkutilasta puhuttiin jo viime vuosisadalla, mutta vain ylimalkaisesti; vasta Bachofen suhtautui siihen vakavasti, mikä on hänen suurimpia ansioitaan, ja etsi sen jälkiä historiallisista ja uskonnollisista perimätiedoista. Me tiedämme nyt, etteivät hänen löytämänsä jäljet suinkaan johda sääntelemättömän sukupuoliyhteyden yhteiskunta-asteelle, vaan paljon myöhäisempään muotoon, ryhmäavioliittoon. Tuo alkukantainen yhteiskunta-aste, mikäli se todella on ollut olemassa, kuuluu niin kaukaiseen kauteen, että tuskinpa voimmme odottaa löytävämme yhteiskunnallisista kivettymistä, jäljelle jääneiden villikansojen keskuudesta, *suoranaisia* todisteita sen muinaisesta olemassalosta. Bachofenin ansio onkin siinä, että hän asetti tutkimustyössä etusijalle juuri tämän kysymyksen.*

Hiljattain on tullut muotiasiaksi kieltää tämä ihmisen sukupuolielämän alkuaste. Ihmiskuntaa halutaan säästää tältä »häpeältä». Vedotaan nimittäin paitsi suoranaisten todisteiden puuttumiseen myös varsinkin muun eläinmaailman esimerkkiin. Letourneau (»L'évolution du mariage et de la famille», 1888) on koonnut eläinmaailmasta lukuisia tosioita, jotka osoittavat täysin sääntelemättömän sukupuoliyhteyden olevan ominaista myös eläinmaailman alemmalle asteelle. Mutta kaikista näistä tosiasioista voin tehdä vain sen johtopäätöksen, että ihmisestä ja hänen alkukantaisista elinoloistaan ne eivät todista yhtään mitään. Selkärankaisten pidempiaikaisen pareitaisuuden selittävät riittävästi fysiologiset syyt, esim. linnuilla naaraan avuttomuus hautomisen aikana; lintujen uskollista yksiavioisuutta osoittavat esimerkit eivät todista mitään ihmisistä, sillä eiväthän ihmiset polveudu linnuista. Ja mikäli ehdoton yksiavioisuus on kaiken hyveellisyyden huippu, niin silloin voitonseppele kuuluu heisimadolle, jolla jokaisessa jaokkeessaan (50—200) on täy-

* Kuinka vähän Bachofen ymmärsi, mitä hän oli keksinyt tai oikeamminkin aavistanut, osoittaa se että hän nimitti tätä alkutilaa *hetairismiksi*. Ryhtyessään käyttämään hetairismi-sanaa kreikkalaiset tarkoittivat sillä naimattomien tai yksiavioisuudessa elävien miesten seurustelemista naimattomien naisten kanssa; hetairismi edellyttää aina tiettyä avioliiton muotoa, jonka ulkopuolella seurustelu tapahtuu, ja siihen sisältyy prostituutio ainakin jo mahdollisena. Tätä sanaa ei ole milloinkaan käytetty muussa merkityksessä. Minä ja Morgan käytämme sitä juuri tässä mielessä. Kuvittelemalla, että historiallisesti syntyneet miehen ja naisen väliset suhteet ovat johtuneet muka ihmisten silloisista uskonnollisista käsityksistä eivätkä heidän todellisista elinoloistaan, Bachofen mystifioi kauttaaltaan tavattomasti mitä merkittävimmät havaintonsa.

dellinen naaraan ja koiraan sukupuolielimistö ja joka viettää koko elinaikansa parittumalla itsensä kanssa jokaisessa tällaisessa nivelessä. Mutta jos rajoitumme vain imettäväisiin, löydämme niiden keskuudesta sukupuolielämän kaikkia muotoja, sääntelemättömyyttä, ryhmäavioliiton tapaista, monivaimoisuutta, yksiavioisuutta, puuttuu vain monimiehisyyttä, jonka saattoivat luoda vain ihmiset. Läheisimpienkin sukulaistemme, nelikätkisten, keskuudessa on havaittavissa kaikkea mahdollista erilaisuutta koiraiden ja naaraiden ryhmityksissä. Ja jos rajoitumme vielä suppeammalle alalle ja tarkastelemme vain neljää ihmisapinaa niin Letourneau voi sanoa meille vain, että ne ovat milloin yksiavioisia, milloin moniavioisia, kun taas Saussure väittää Giraud-Teulonin mukaan niiden olevan yksiavioisia. Niin ikään Westermarckin »The History of Human Marriage», London 1891) esittämät uudemmat väitteet ihmisapinain yksiavioisuudesta eivät ole vielä läheskään todisteita. Lyhyesti, tiedot ovat senlaatuaisia, että rehellinen Letourneau myöntääkin:

»Imettäväsillä henkisen kehittyneisyyden taso ja sukupuoliyhteyden muoto eivät yleensä ole missään kiinteässä suhteessa toisiinsa.»

Ja Espinas (»Des sociétés animales», 1877) sanoo suoraan:

»Lauma on korkein yhteiskunnallinen ryhmittymä, jonka voimme havaita eläinten keskuudessa. Se näyttää muodostuvan perheistä, mutta *perhe ja lauma ovat* jo alun perin *ristiriidassa keskenään*, niiden kehitys on käänteisen riippuvaista.»

Kuten jo edellä sanotusta näkyy, me emme tiedä mitään varmaa ihmisapinain perhe- ynnä muista ryhmittymistä; tiedot ovat suorastaan ristiriitaisia. Eikä se ole ihmeäkään. Kuinka ristiriitaisia ovatkaan ja kuinka kovin kaipaavatkaan kriittistä tarkistamista ja seuloamista jo ne tiedot, joita meillä on villeistä ihmisheimoista! Mutta vielä paljon vaikeampaa on tutkia apinayhteisöjä kuin ihmisyhteisöjä. Meidän on siis hylättävä toistaiseksi kaikki johtopäätökset, jotka perustuvat noin ehdottoman epäluotettavaan tietoihin.

Edellä esittämämme Espinasin väite tarjoaa sitä vastoin meille paremman kiinnekohdan. Kehittyneimmillä eläimillä lauma ja perhe eivät ole toistensa täydennyksiä, vaan vastakohtia. Espinas tekee erinomaisesti selkoa siitä, kuinka koirasten mustasukkaisuus kiima-aikana höllentää jokaista laumaa tai hajottaa sen väliaikaisesti.

»Siellä, missä perhe on kiteytynyt yhtenäiseksi, laumoja muodostuu vain harvoissa poikkeustapauksissa. Sitä vastoin siellä, missä sukupuoliyhteys on vapaata tai vallitsee moniavioisuus, lauma syntyy miltei itsestään... Jotta lauma voisi syntyä, täytyy perhesiteiden höllentyä ja yksilön tulla jälleen vapaaksi. Siitä syystä havaitsemmekin linnuilla ani harvoin järjestyneitä parvia... Sitä vastoin imettäväsillä havaitsemme jossakin määrin järjestyneitä yhteisöjä juuri sen vuoksi, että niillä yksilö ei katoa perheeseen... Siis jo alun perin lauman yhteenkuuluvuustunteella ei voi olla suurempaa vihollista kuin perheen yhteenkuuluvuus. Älkäämme epäröikö sanoa: perhettä korkeamman yhteiskuntamuodon kehittyminen on voinut tapahtua vain siten, että tuo yhteiskuntamuoto on imeytynyt itseensä perheet, joissa on tapahtunut perinpohjainen muutos, mikä ei tee mahdollommaksi sitä että juuri siten nämä perheet ovat saaneet myöhemmin ti-

laisuuden järjestäytyä uudelleen verrattomasti suotuisammassa olosuhteissa.» (Espinás, lainaus Giraud-Teulonin teoksesta »Origines du mariage et de la famille», 1884, p. 518—520.)

Tästä näkyy, että eläinyhteisöillä on kyllä tietty, mutta vain negatiivinen arvo tehtäessä taannehtivia johtopäätöksiä ihmisyyteisöistä. Sikäli kuin tiedämme, kehittyneimmillä selkärangkaisilla eläimillä on vain kaksi perhemuotoa: moninaaraisuus ja erillinen pariskunta; molemmissa saa olla vain *yksi* täysikasvuinen koiras, vain *yksi* urospuoliso. Koiraan mustasukkaisuus, joka samalla sitoo ja rajoittaa eläinperhettä, asettaa tämän perheen lauman vastakohtaksi; lauma, korkeampi yhdyselämän muoto, käy toisissa tapauksissa mahdottomaksi, toisissa tapauksissa höltyy tai hajoaa kiima-aikana ja parhaassa tapauksessa estyy kehityksessään koiraan mustasukkaisuuden vuoksi. Jo yksistään tämä riittää todistamaan, että eläinperhe ja alkukantainen ihmisyyteiskunta ovat vertailukelvottomia ja että eläinkunnasta kehittyneillä alkuihmisillä joko ei ollut ollenkaan perhettä tai oli korkeintaan sellainen perhe, jollaista ei ole eläimillä. Pieni määrä sellaisia aseettomia eläimiä kuin on muodostumassa oleva ihminen olisi kyllä tullut toimeen jopa eristyneisydessäkin, jossa yhdyselämän korkeimpana muotona on erillinen pariskunta, niin kuin Westermarck väittää metsästäjien kuvausten mukaan gorilloilla ja simpansseilla olevan. Mutta ennen kuin voitiin kehittyä eläimellisyyttä korkeammalle, ottaa luonnon suurin edistysaskel, tarvittiin lisätekiä: yksilön puolustuskyvyn riittämättömyys oli korvattava lauman yhteisvoimalla ja yhteistoiminnalla. Siitä tilasta, jossa ihmisapinat elävät nykyään, siirtyminen ihmisyyteen olisi aivan selittämätöntä; nämä apinat vaikuttavat enemmänkin poikkeavilta sivuhaaroilta, niiden kohtalona on kuolla vähitellen sukupuuttoon ja ne joka tapauksessa ovat häviämässä. Yksistään tämä riittäisi hylkäysperusteeksi kaikille niiden ja alkuihmisten perhemuotoja rinnastaville johtopäätöksille. Täysikasvuisten urosten keskinäinen suvaitsevaisuus, siis mustasukkaisuuden puuttuminen oli ensimmäinen edellytys suurempien ja pysyvien ryhmien muodostumiselle, sillä eläimen muuttuminen ihmiseksi saattoi tapahtua vain sellaisissa ryhmissä. Entä mikä on todella se vanhin, alkuperäisin perhemuoto, jonka voimme eittämättömästi todistaa historiallisesti olevaksi ja jota voimme vielä nykyisinkin siellä täällä tutkia? Ryhmäavioliitto, muoto, jolloin kokonaiset mies- ja naisryhmät keskinäisesti omistavat toisensa ja mustasukkaisuudelle jää vain hyvin vähän sijaa. Ja edelleen myöhäisemmällä kehitysasteella tavataan poikkeuksellisenä muotona monimiehisyyttä, joka on vieläkin tuntuvampi isku kaikille mustasukkaisuuden tunteille ja sen tähden eläimille tuntematon. Mutta koska tuntemiimme ryhmäavioliiton muotoihin liittyy sikäli omituisen mutkikkaita ehtoja, että ne pakostakin viittaavat aikaisempiin, yksinkertaisempiin sukupuolien keskinäisyyssuhteiden muotoihin ja siis viime kädessä sääntelemättömän yhteyden kauteen, mikä vastaa siirtymistä eläimellisyy-

destä ihmisyyteen, niin viittaukset eläinpariskuntiin johtavat meidät jälleen siihen pisteeseen, josta niiden olisi pitänyt johtaa meidät kerta kaikkiaan pois.

Mitä sitten merkitsee sääntelemätön sukupuoliyhteys? Se merkitsee, että silloin ei ollut nykyisen tai jonkin aikaisemman ajan rajoituksia. Mustasukkaisuuden asettamien raja-aitojen olemme jo nähneet kaatuvan. Se jos mikään on varmaa, että mustasukkaisuus on suhteellisen myöhään kehittynyt tunne. Samoin on sukurutsauskäsitteen laita. Eivät vain veli ja sisar olleet alkuaikoina mies ja vaimo, vaan myös vanhempien ja lasten sukupuoliyhteys on sallittua vielä tänäänkin useiden kansojen keskuudessa. Bancroft («The Native Races of the Pacific States of North America», 1875, vol. I) todistaa asian olevan näin Beringin salmen rantamien kaviateilla, Alaskan kadiakeilla ja brittiläisen Pohjois-Amerikan sisäosien tinneillä; Letourneau esittää samanlaisia tosioita chippewa-intiaaneista, Chilen cucuista, Taka-Intian karaibeista, karenilaisista, puhumattakaan siitä mitä muinaiskreikkalaiset ja -roomalaiset ovat kertoneet parthialaisista, persialaisista, skyyttalaisista, hunneista jne. Ennen sukurutsauksen keksimistä (ja se on keksintö, vieläpä mitä arvokkain) vanhempien ja lasten välinen sukupuoliyhteys ei voinut olla sen kauhistuttavampaa kuin muiden eri sukupolviin kuuluvien henkilöiden välinen sukupuoliyhteys, jota kyllä esiintyy nykyäänkin poroporvarillisissa maissa herättämättä sen suurempaa kauhistusta; menevähän vanhat, yli 60-vuotiaat »neidotkin» toisinaan naimisiin, jos ovat kyllin rikkaita, 30-vuotiaiden nuorten miesten kanssa. Mutta jos tuntemistamme alkukantaisimmista perhemuodoista erotamme niihin kytketyneet sukurutsauskäsitteet — jotka ovat tyytien erilaiset ja usein suorastaan päinvastaiset kuin meidän — niin saamme sukupuoliyhteyden muodon, jota voidaan sanoa vain sääntelemättömäksi. Sääntelemättömäksi sikäli, mikäli ei ollut vielä niitä rajoituksia, jotka juurtunut tapa myöhemmin asetti. Mutta tästä ei suinkaan välttämättä seuraa, että jokapäiväisessä käytännössä olisi vallinnut mitä pahin sekamelska. Yhdistyminen tietyn ajan kestäväksi erilliseksi pariskunnaksi ei suinkaan ollut mahdotonta, ja niinhän on laita useimmiten jopa ryhmäavioliitoissakin nykyään. Ja kun sellaisen alkutilan uusin kieltäjä, Westermarck, nimittää avioliitoksi jokaista suhdetta, jossa molemmat sukupuolet pysyvät parina jälkeläisen syntymiseen saakka, niin on huomautettava että sellainen avioliitto saattoi yhtä hyvin olla mahdollinen yhtymisen ollessa sääntelemätöntä olematta silti ristiriidassa sääntelemättömyyden kanssa, ts. tapojen asettamien sukupuoliyhteysrajoitusten puuttumisen kanssa. Westermarck lähtee tosin siitä, että

»sääntelemättömyyteen sisältyy yksilöllisten mieltymysten tukahduttaminen», niin että »prostituutio on sääntelemättömyyden aidoin muoto».

Minusta tuntuu päinvastoin siltä, että alkuajan oloja on kerrasaan mahdotonta ymmärtää niin kauan kuin niitä tarkastellaan port-

tolan lasien läpi. Palaan tähän kohtaan vielä ryhmäavioliiton yhteydessä.

Tästä sääntelemättömän yhteyden alkutilasta kehittyi Morganin mukaan todennäköisesti hyvin aikaisin:

1. *Verisukulaisperhe*, perheen ensimmäinen aste. Siinä avioryhmät on erotettu sukupolvien mukaan: kaikki samaan perheeseen kuuluvat isoisät ja isoäidit ovat samalla keskenään miehiä ja vaimoja, samoin heidän lapsensa, siis isät ja äidit, joiden lapset muodostavat vuorostaan kolmannen yhteisten aviopuolisoiden piirin, ja näiden lapset, ensimmäisten lastenlastenlapset, neljännes. Tämä perhemuoto sulkee siis pois niin oikeuksien kuin velvollisuuksienkin (kuten me sanoisimme) mielessä vain esivanhempien ja jälkeläisten, vanhempien ja lasten keskeisen avioliiton. Veljet ja sisaret, serkut, pikkuserkut jne. ovat kaikki veljiä ja sisaria keskenään ja *juuri sen vuoksi* toistensa miehiä ja vaimoja. Veljen ja sisaren sukulaisuussuhteeseen sisältyy perheen tällä asteella itsestään keskinäisen sukupuoliyhteyden harjoittaminen.* Tyypillisessä muodossaan sellainen perhe muodostuisi yhden parin jälkeläistöstä, jossa kunkin polven jälkeläiset olisivat keskenään veljiä ja sisaria ja juuri sen vuoksi toistensa miehiä ja vaimoja.

Verisukulaisperhe on hävinnyt kokonaan. Alkeellisimpienkaan villikansojen keskuudesta, joista historia kertoo, ei ole löytynyt ainoatakaan todistettavissa olevaa esimerkkiä siitä. Mutta siihen

↓ * Eräässä vuoden 1882 keväällä kirjoittamassaan kirjeessä¹⁴⁴ Marx puhuu mitä ankarimpia sanoja siitä, että Wagnerin »Nibelungein» tekstissä muinaisaikaa on kokonaan vääristelty sanomalla: »Onko koskaan kuultu, että veli syleilisi sisartaan puolisona?»¹⁴⁵ Näille Wagnerin »kiimajumalille», jotka piristävät aivan nykyaikaisella tavalla lempeänsä sekoittamalla siihen hiukan sukurutsausta, Marx vastaa: »Muinaisaikana sisar oli vaimo ja se oli siveellistä.» (*Engelsin huomautus vuoden 1884 painokseen.*)

Muuan Wagnerin ranskalainen ystävä [Bonnier] ja ihailija ei ole samaa mieltä tästä arviosta ja huomauttaa, että jo »vanhemmassa Eddassa», johon Wagner nojautuu, »Ögisdreckassa»,¹⁴⁶ Loki moittii Freyjaa: »Jumalien edessä syleilit omaa veljeäsi!» Sisarusten välisen avioliiton piti siis jo silloin olla kiellettyä. »Ögisdrecka» on sen ajan tuote, jolloin usko vanhoihin jumalaistariihin oli kokonaan murtunut; se on aito lukianoslainen ivalaulu jumalista. Kun Loki siinä Mefistona antaa sellaisen moitteen Freyjalle, se puhuu pikemminkin Wagneria vastaan. Loki sanoo niin ikään muutamia säkeistöjä myöhemmin Njordille: »Sisaresi kanssa synnytit sinä (sellaisen) pojan» (vidh systur thinni gaztu slikan mög). Totta kyllä Njord ei ole as, vaan van ja sanoo Ynglinga-saagassa, että sisarusten väliset avioliitot ovat tavallisia vanien maassa, mutta niin ei ole laita asien keskuudessa.¹⁴⁷ Tämä voisi olla merkinä siitä, että jumalina vanit ovat vanhempia kuin asit. Joka tapauksessa Njord elää asien keskuudessa heidän vertaisenaan, ja niin »Ögisdrecka» on pikemminkin todistus siitä, että norjalaisten jumalaistaruisten syntymisaikana sisarustenvälinen avioliitto ei vielä herättänyt paheksumista ainakaan jumalien keskuudessa. Jos Wagneria tahdotaan puolustaa, niin lienee parempi vedota »Eddan» asemesta Goetheen, joka jumalasta ja bajadeerista sepittämässään balladissa tekee samanlaisen virheen naisten uskonnolliseen antautumiseen nähden ja tuo sen aivan liian lähelle nykyaikaista prostituutiota. (*Engelsin lisäys vuoden 1891 painokseen.*)

käsitykseen, että sellaisen perhemuodon on *täytynyt* olla olemassa, pakottaa meidät havaijilainen sukulaisuusjärjestelmä, joka on vieläkin voimassa kaikkialla Polynesiassa ja ilmentää sellaisia verisukulaisuusasteita, jotka ovat voineet saada alkunsa vain tästä perhemuodosta; tähän käsitykseen pakottaa meidät perheen koko myöhempi kehitys, joka edellyttää tämän muodon olleen välttämättömänä alkuasteena.

2. *Punalua-perhe*. Kun ensimmäisenä edistysaskeleena järjestäytymisessä oli vanhempien ja lasten erottaminen keskinäisestä sukupuoliyhteydestä, niin toisena oli sisaren ja veljen erottaminen. Tämä edistysaskel oli asianomaisten suuremman samanikäisyyden takia paljon tärkeämpi, mutta myös vaikeampi kuin ensimmäinen. Edistys tapahtui vähitellen, alkaen todennäköisesti sisarusten (ts. äidinpuoleisten sisarusten) välisen sukupuoliyhteyden loppumisesta, mikä ilmeni ensin yksityisinä tapauksina ja tuli vähitellen säännöksi (Havaijisaarilla on vielä tällä vuosisadalla esiintynyt poikkeuksia), ja päätyen sivulinjasisarusten, ts. meidän nimityksemme mukaan sisarusten lasten, lastenlasten ja lastenlastenlasten välisen avioliiton kieltämiseen. Morganista se

»kuvaa erinomaisesti sitä, kuinka luonnollisen valinnan periaate vaikuttaa».

Epäilemättä heimojen, joissa mainittu kehitys rajoitti sisäsiitosta, täytyi kehittyä nopeammin ja täydellisemmin kuin niiden, joiden keskuudessa sisarusten avioliitto pysyi sääntönä ja käskynä. Ja sitä kuinka valtava oli tuon edistysaskeleen vaikutus, osoittaa välittömästi siitä alkunsa saanut *sukulaitos*, joka vaikutti paljon pitemmälle kuin oli alunperin tarkoitettu ja muodosti maapallon useimpien, ellei kaikkien barbaarikansojen yhteiskuntajärjestyksen perustan ja josta Kreikassa ja Roomassa siirryttiin välittömästi sivistyskauteen.

Jokaisen alkuperheen täytyi ainakin muutaman sukupolven jälkeen hajaantua. Alkukantainen yhteinen kommunistinen talouskunta, joka oli poikkeuksetta vallitsevana aina pitkälle barbaarisuuden keskiasteelle saakka, määräsi perhekunnan maksimaalisen suuruuden, joka vaihteli olosuhteiden mukaan, mutta oli kullakin seudulla kutakuinkin pysyvä. Niin pian kuin saman äidin lasten välistä sukupuoliyhteyttä alettiin pitää sopimattomana, täytyi tämän tuntua vanhojen talousyhteisöjen jakautumisena ja uusien perustamisena (minkä ei tarvinnut kuitenkaan välttämättä tapahtua perheryhmittäin). Yksi tai useampi sisarten sarja tuli toisen ja heidän veljensä toisen yhteisön kantajoukoksi. Näin tai tähän tapaan verisukulaisperheestä syntyi Morganin punalua-perheeksi nimittämä muoto. Havaijilaisen tavan mukaan joukko sisaria — täyssiisiä tai kaukaisempaa sukua olevia naisia (serkkuja, pikkuserkkuja jne.) — oli yhteisten miehiensä, muttei kuitenkaan veljiensä yhteisiä vaimoja; nämä miehet eivät sanoneet enää toisiaan veljiksi, joita heidän ei tarvinnut enää ollakaan, vaan »punaluaksi», ts. läheiseksi toveriksi,

niin sanoakseni associé'ksi*. Samalla tavalla joukko täysveljiä tai kaukaisempaa sukua olevia miehiä oli yhteisessä avioliitossa naisjoukon, ei kuitenkaan sisartensa kanssa, ja nämä naiset sanoivat toisiaan punaluoiksi. Siinä on klassisessa muodossaan se perhemuodostuma, jossa myöhemmin tapahtui joukko muutoksia ja jonka oleellisin piirre oli miesten ja naisten yhteisyys tietyssä perhepiirissä, josta kuitenkin suljettiin pois ensin vaimojen täysveljet ja myöhemmin myös kaukaisempaa sukua olevat sekä toisaalta myös miesten sisaret.

Tässä perhemuodossa esiintyvät siis erittäin täydellisinä ne sukulaisuusasteet, joita amerikkalainen järjestelmä ilmentää. Äitini sisarten lapset ovat yhä vielä hänenkin lapsiaan, samoin isäni veljien lapset hänenkin lapsiaan, ja nämä kaikki ovat minun sisarusiani; mutta äitini veljien lapset ovat nyt hänen veljenpoikiaan ja -tyttäriään, isäni sisarten lapset hänen sisarenpoikiaan ja -tyttäriään ja he kaikki ovat minun serkkujani. Vaikka äitini sisarten miehet ovatkin yhä vielä hänen miehiään ja samoin isäni veljien vaimot niin ikään hänen vaimojaan — oikeudellisesti, vaikkakaan ei aina tosiasiallisesti — niin sisarusten välisen sukupuoliyhteyden yhteiskunnallinen pannaanjulistaminen on jakanut sisarusten lapset, joita siihen asti oli pidetty erotuksetta sisaruksina, kahteen luokkaan: toiset pysyvät edelleenkin (kaukaisempina) veljinä ja sisarina keskenään, toiset, veljen lapset toisaalta ja sisaren lapset toisaalta *eivätkä* enää olla sisaruksia, heillä ei voi enää olla yhteisiä vanhempia, ei yhteistä isää, ei yhteistä äitiä, ei kumpaakaan yhdessä, ja sen tähden tässä tulee ensimmäisen kerran välttämättömäksi veljen- ja sisarenlasten, serkkujen, luokka, joka olisi ollut järjetön aikaisemmassa perhejärjestelmässä. Amerikkalainen sukulaisuusjärjestelmä, joka minkälaiseen tahansa yksiavioisuuteen perustuvassa perhemuodossa näyttää aivan järjettömältä, saa punalua-perheestä pienimpiä yksityiskohtiaan myöten järjellisen selityksen ja luonnollisen perustelun. Punalua-perheen tai jonkin sen tapaisen muodon on täytynyt niin ikään olla olemassa ainakin amerikkalaisen sukulaisuusjärjestelmän levinneisyyden rajoissa.

Tämä perhemuoto, joka todella on olemassa todistettavasti Havaijisaarilla, olisi todennäköisesti ollut tavattavissa koko Polyneesiassa, jos hurskaat lähetyssaarnaajat olisivat kyenneet, kuten muinoin espanjalaiset munkit Amerikassa, näkemään sellaisissa epä-kristillisissä suhteissa muutakin kuin pelkkää »inhottavuutta»**. Kun

* — kumppaniksi. *Toim.*

** Ne sääntelemättömän sukupuoliyhteyden, ns. »synnissä siittämisen» [»Sumpfung'ın»], jäljet, jotka Bachofen luulee löytäneensä, johtavat ryhmäavioon. Sitä ei voida nyt enää epäillä. »Jos kohta Bachofen pitää näitä punalua-avioliittoja 'laittomina', niin sen aikakauden ihminen pitäisi useimpia nykyisiä isäntä äidinpuoleisten serkkujen tai pikkuserkkujen välisiä avioliittoja sukurutsauksena, nimittäin verisukulaisia olevien sisarusten välisinä avioliittoina.» (Marx.)

Caesar kertoo meille briteistä, jotka silloin olivat barbaarisuuden keskiasteella, että »heillä aina joka kymmenellä tai kahdellatoista miehellä, vieläpä useimmiten veljeksillä tai vanhemmilla ja lapsilla keskenään on yhteiset vaimot», niin ryhmäavio on paras selitys siihen. Barbaarikaudella äideillä ei ollut kymmentä tai kahtatoista poikaa, jotka olisivat olleet kyllin vanhoja voidakseen pitää yhteisiä vaimoja, mutta punalua-perhettä vastaavassa amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestelmässä on paljon veljiä, koska miehen kaikki serkut ja pikkuserkut ovat hänen veljiään. Sanoessaan »vanhemmilla ja lapsilla keskenään» Caesar lienee erehtynyt; tässä järjestelmässä ei ole ehdottomasti mahdotonta, että isä ja poika tai äiti ja tytär kuuluvat samaan avioryhmään, mutta isä ja tytär tai äiti ja poika eivät voi kuulua siihen. Tämä tai samantapainen ryhmäavion muoto selittää niin ikään helpommin Herodotoksen ym. antiikin kirjailijoiden kertomukset vaimojen yhteisyydestä villi- ja barbaarikansoilla. Tämä pätee myös siinä suhteessa, mitä Watson ja Kaye (»The People of India») kertovat Audhin (Gangesista pohjoiseen) tikureista:

»He elävät miltei erotuksetta yhdessä» (ts. sukupuolisesti) »suurina yhdyskuntina, ja vaikka kaksi ihmistä olisikin keskenään naimisissa, niin avioide on kuitenkin vain nimellinen.»

Sukulaitos näyttää useimmissa tapauksissa kehittyneen suora- naisesti punalua-perheestä. Tosin australialainen avioluokkajärjestelmäkin voisi olla sen lähtökohtana;¹⁴⁸ australialaisilla on suvut, muttei vielä punalua-perhettä, vaan ryhmäavion karkeampi muoto.

Kaikissa ryhmäperheen muodoissa on epäselvää, kuka on lapsen isä, mutta on selvää, kuka on hänen äitinsä. Vaikka tämä sanookin yhteisperheen *kaikkia* lapsia omikseen ja vaikka hänellä onkin äidinvollisuuksia niitä kohtaan, hän tuntee silti omat lapsensa muiden joukosta. On siis selvää, että niin kauan kuin ryhmäavio on olemassa, vain *äidinpuoleinen* syntyperä on todistettavissa, siis tunnustetaan vain *naispuolinen linja*. Asian laita on todellakin näin kaikkien villikansojen ja alimmalla barbaariasteella olevien kansojen keskuudessa. Bachofenin toinen suuri ansio onkin siinä, että hän havaitsi tämän ensimmäisenä. Tätä äidinpuoleisen syntyperän yksinomaista tunnustamista ja siitä ajan oloon kehittyneitä perintösuhteita Bachofen sanoo äidinoikeudeksi. Käytän lyhyiden vuoksi tätä nimitystä. Se on kuitenkin väärä, sillä tällä yhteiskunnan kehityksasteella ei voida vielä puhua oikeudesta juridisessa mielessä.

Kun nyt otamme punalua-perheen kahdesta tyypillisestä ryhmästä toisen, nimittäin ryhmän, jonka muodostavat sisaret ja läheisemmät ja kaukaisemmat naispuoliset serkut (ts. täyssiarten jälkeläiset ensimmäisessä, toisessa tai etäisemmässä polvessa) lapsineen ja äidinpuoleisine veljineen sekä läheisimpine ja etäisimpine miespuolisine serkkuineen (jotka edellytyksemme mukaan *eivät* ole heidän miehiään), saamme juuri niiden henkilöiden piiriin, jotka sittemmin esiintyvät suvun jäseninä sukulaitoksen alkuasteella. Heillä kaikilla

on yhteinen kantaäiti, josta polveutuneina naispuoliset jälkeläiset ovat sukupolvittain sisaria. Mutta näiden sisarten miehet eivät voi olla enää heidän veljiään, siis polveutua tästä kantaäidistä, eivätkä siis kuulua verisukulaisryhmään, josta sittemmin tulee suku; mutta heidän lapsensa kuuluvat tähän ryhmään, sillä vain äidinpuoleinen polveutuminen on ratkaiseva, koska vain se on varma. Heti kun kaikkien sisarusten, myös etäisimpien äidinpuoleisten sivulinjasukulaisten välisen sukupuolilyhteyden kieltö on vakiintunut, edellä mainittu ryhmäkin on muuttunut sukuksi, ts. muodostunut naispuolisten verisukulaisten kiinteäksi piiriksi, jonka jäsenet eivät saa mennä keskenään naimisiin ja joka tästä alkaen muiden yhteiskunnallista tai uskonnollista laatua olevien yhteisten instituutioiden ansiosta lujittuu ja erottuu yhä enemmän saman heimon toisista suvuista. Siitä tarkemmin alempana. Mutta mikäli katsomme, että suvun kehittyminen punalua-perheestä ei ole ainoastaan välttämätöntä, vaan jopa itsestään selvää, niin on syytä otaksua miltei varmana asiana, että tämä perhemuoto on ollut muinoin kaikilla kansoilla, joilla on todistettavissa sukulaitoksia, ts. miltei kaikilla barbaari- ja sivistyskansoilla.

Kun Morgan kirjoitti kirjansa, tietomme ryhmäavioliitosta olivat vielä perin suppeita. Tiedettiin vähän yhtä ja toista luokiksi järjestyneiden australialaisten ryhmäavioliitoista, minkä lisäksi Morgan oli jo 1871 julkaissut saamansa tiedot havaijilaisesta punalua-perheestä. Toisaalta punalua-perhe selitti täydellisesti Amerikan intiaanien keskuudessa vallitsevan sukulaisuusjärjestelmän, joka oli ollut Morganin kaikkien tutkimusten lähtökohtana; toisaalta se muodosti valmiin lähtökohdan, josta voitiin johtaa äidinoikeuteen perustuva suku. Punalua-perhe edusti vihdoin korkeampaa kehitystasetta kuin australialaiset luokat. Oli siis ymmärrettävää, että Morgan käsitti sen kehitystasiteeksi, joka välttämättä oli edeltänyt pareittaisaviota, ja päätteli sen olleen aikaisempina aikoina yleisesti levinneenä. Olemme sittemmin tulleet tuntemaan useita muita ryhmäavioliiton muotoja ja tiedämme nyt, että Morgan meni tässä liian pitkälle. Mutta hänellä oli kuitenkin onni kohdata punalua-perheessään ryhmäavioliiton korkein, klassinen muoto, nimenomaan se muoto, josta lähtien on yksinkertaisimmin selitettävissä siirtyminen korkeampaan muotoon.

Ryhmäavioliittoa koskevien tietojemme varsinaisesta rikastamisesta saamme kiittää englantilaista lähetyssaarnaajaa Lorimer Fisonia, joka vuosikautia tutki tätä perhemuotoa sen klassisessa maa-perässä Australiassa. Hänen havaintojensa mukaan alimmalla kehitystasiteella ovat Australian neekerit Mount Gambierissa Etelä-Australiassa. Koko heimo on jakautunut siellä kahteen suureen luokkaan: krokit ja kumitet. Sukupuolilyhteyden harjoittaminen näiden kummankin luokan sisällä on ankarasti kielletty; sitä vastoin toisen luokan jokainen mies on syntymästään asti toisen luokan jokaisen naisen aviomies ja päinvastoin. Naimisissa toistensa kanssa ovat siis

kokonaiset ryhmät, luokat eivätkä yksilöt. Ja huomattakoon, ettei sukupuoliyhteyttä ole rajoittamassa enempää ikäero kuin läheinen verisukulaisuuskaan eikä muitakaan ehtoja paitsi jakautuminen kahteen eksogaamiseen luokkaan. Krokin laillisena puolisona on jokainen kumitenainen; mutta koska hänen oma tyttärensä on kumitevaimon tyttärenä äidinoikeuden mukaan niin ikään kumite, niin tämä on siten jokaisen krokin, siis myös isänsä synnynnäinen avio- vaimo. Ainakaan luokkalaitos, sellaisena kuin sen tunnemme, ei aseta siinä suhteessa mitään esteitä. Siis joko tämä laitos on syntynyt aikana, jolloin vanhempien ja lasten välisessä sukupuoliyhteydessä ei nähty vielä mitään erikoisen kauheata, vaikka hämäästi pyrittiinkin rajoittamaan sisäsiitosta — ja luokkajärjestelmä lienee syntynyt tällöin välittömästi sääntelemätöntä sukupuoliyhteyttä edellyttävästä tilasta — tai vanhempien ja lasten välinen yhteys on ollut kiellettyä jo tavan ansiosta, kun avioluokat ovat syntyneet, ja silloin nykyinen tila viittaa aikaisempaan verisukulaisperheeseen ja on ensimmäinen askel pois siitä. Jälkimmäinen on todennäköisintä. Mikäli tiedän, Australiasta ei kerrota esimerkkejä vanhempien ja lasten välisestä avioyhteydestä, ja myöhempiinkin eksogamian muoto, äidinoikeuteen perustuva suku, edellyttää tavallisesti ilman muuta tämän yhteyden kielletyksi jo suvun syntyessä.

Tämä kahden luokan järjestelmä on olemassa paitsi Etelä-Australian Mount Gambierissa, myös kauempana idässä Darlingjoen varrella ja koillisosassa, Queenslandissa, ja se on siis laajalle levinnyt. Se kieltää vain sisarusten välisen, veljesten lasten välisen ja äidinpuoleisten sisarten lasten välisen avioliiton, koska nämä kuuluvat samaan luokkaan; sisaren ja veljen lapset voivat sen sijaan mennä keskenään naimisiin. Vielä pitemmällä sisäsiitoksen estämisessä ollaan kamilaroi-helmon keskuudessa Darlingjoen varrella Uudessa Etelä-Walesissa, missä molemmat alkuperäiset luokat ovat jakautuneet neljäksi luokaksi, joista kukin kokonaisuudessaan on niin ikään naimisissa jonkin tietyn toisen luokan kanssa. Kaksi ensimmäistä luokkaa ovat syntymästään asti toistensa aviopuolisoja; aina sen mukaan, kuuluuko äiti ensimmäiseen tai toiseen luokkaan, lapset joutuvat kolmanteen tai neljänteen luokkaan; näiden molempien, niin ikään keskenään naimisissa olevien luokkien lapset kuuluvat taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan. Siis yksi sukupolvi kuuluu aina ensimmäiseen ja toiseen, seuraava kolmanteen ja neljänteen, sitä seuraava taas ensimmäiseen ja toiseen luokkaan. Tämän mukaan sisarusten (äidinpuoleisten sisarusten) lapset eivät voi, mutta sisarusten lasten lapset kyllä voivat olla mies ja vaimo. Tämä omituisen monimutkainen järjestys käy vielä sotkuisemmaksi — ainakin myöhemmin — äidinoikeuteen perustuvien sukujen porrastamisen vuoksi. Sitä emme voi nyt kuitenkaan ryhtyä tarkastelemaan. Huomaamme siis, että sisäsiitoksen estämispyrkimys työntyy yhä uudestaan esiin, mutta täysin vaistomaisesti, luonnonvaraisesti, ilman selvää tietoisuutta päämäärästä.

Ryhmäavioliitto, joka Australiassa on lisäksi luokkien avioliitto, usein yli koko mantereen hajaantuneen miesluokan joukkoavioliitto yhtä laajalle levinneen naisluokan kanssa, ei lähemmin tarkasteltuna näytä suinkaan niin hirvittävältä kuin mitä ilotalojärjestelmään tottuneet poroporvarit mielessään kuvittelevat. Päinvastoin kului vuosia ennen kuin alettiin vasta aavistaa sen olemassa olosta, ja se on aivan hiljattain tullut jälleen kiistanalaiseksi. Pintapuolisesta tarkastelijasta ryhmäavioliitto näyttää löysältä yksiavioisuudelta ja eräissä tapauksissa monivaimoisuudelta ja sen ohella tilapäiseltä uskottomuudelta. On kuluttava vuosia, kuten Fison ja Howitt, jotta voisi löytää näitä käytännössä tavallisesta eurooppalaisesta pikemminkin kotoisilta tuntuvia avioliittosuhteita sääntelevän lain, jonka mukaan vieras australialainen neekeri tapaa kuitenkin usein jokaisessa leirissä, jokaisessa heimossa, tuhansien kilometrien päässä kotiseudultaan, sellaisten ihmisten keskuudessa joiden kieltä hän ei ymmärrä, naisia, jotka antautuvat hänelle vastustelematta ja mielipahatta, ja jonka mukaan se, jolla on useampia vaimoja, luovuttaa vieraalle yhden heistä yökse. Siinä missä eurooppalainen näkee siveettömyyttä ja laittomuutta, vallitsee itse asiassa ankara laki. Naiset kuuluvat vieraan avioluokkaan ja ovat sen tähden hänen synnynnäisiä aviovaimojaan; sama siveyslaki, joka määrää molemmat toisilleen, kieltää häpeällisen rangaistuksen uhalla kaiken yhteyden toisilleen kuuluvien avioluokkien ulkopuolella. Avioluokkalakia noudatetaan tiukasti vieläpä naisia ryöstettäessäkin, mikä on monin paikoin yleisenä sääntönä.

Naisenryöstössä näkyy jo muuten merkkejä yksiavioisuuteen siirtymisestä, ainakin pareittaisavion muodossa: kun nuori mies on ryöstänyt tai vienyt tytön ystäviensä auttamana, niin nämä kaikki ovat vuoron perään sukupuoliyhteydessä tytön kanssa, mutta sen jälkeen tämä on ryöstön alullepanijan vaimo. Jos taas ryöstetty nainen karkaa miehensä luota ja joku toinen mies saa hänet, niin naisesta tulee viimeksi mainitun vaimo ja ensimmäinen mies on menettänyt etuoikeutensa. Vaikka ryhmäavioliitto on edelleen yleisesti olemassa, sen rinnalle ja sisälle muodostuu siis poikkeuksellisia suhteita, pitempi- tai lyhempiäaikaisia pariskuntia, minkä lisäksi on myös monivaimoisuutta, joten ryhmäavioliitto on jo täälläkin häviämässänsä kysymys on vain siitä, kumpi katoaa ensin näyttämöltä eurooppalaisten vaikutuksesta: ryhmäavioliitto vai siinä oleva australialaisneekeri.

Kokonaisia luokkia käsittävä avioliitto Australiassa vallitsevassa muodossaan on kuitenkin hyvin alkeellinen ja alkukantainen ryhmäavioliiton muoto, kun taas punalua-perhe, sikäli kuin tiedämme, on ryhmäavioliiton korkein kehitysaste. Edellinen näyttää olevan kuljeskelevien villi-ihmisten yhteiskunnallista kehitystasoa vastaava muoto, jälkimmäinen edellyttää jo kommunististen yhteisöjen verraten kiinteää asutusta ja johtaa välittömästi lähinnä korkeammalle kehitysasteelle. Kummankin avioliittomuodon välillä on var-

masti vielä useita väliasteita; tässä suhteessa edessämme on miltei koskematon tutkimusala, joka on vasta avattu.

3. *Pareittaisperhe*. Tietynlaista lyhyemmän tai pitemmän ajan kestävää pareittaisuutta oli jo ryhmäavioliitossa tai vieläkin aikaisemmin; miehellä oli useista vaimoistaan yksi päävaimo (lempivaimoksi tätä tuskin voitaneen vielä sanoa), jolle hän oli muihin aviomiehiin nähden pääasiallisin aviomies. Tämä seikka on paljonkin hämännyt lähetyssaarnaajia, jotka pitävät ryhmäavioliittoa milloin sääntelemättömänä vaimojen yhteisyytenä, milloin mielivaltaisena avioliittorikoksena. Mutta tämän tavanmukaisen pareittaisuuden täytyi lujittua sitä enemmän, mitä enemmän kehittyi suku ja mitä enemmän muodostui sellaisia »veljien» ja »sisarien» luokkia, joiden kesken avioliitto oli nyt mahdollon. Sysäys, minkä suku antoi verisukulaisten välisen avioliiton estämiseksi, johti vieläkin pitemmälle. Niinpä huomaamme, että irokeesien ja useiden muiden barbaarisuuden ala-asteella olevien intiaanien keskuudessa avioliitto on kielletty *kaikkien* niiden sukulaisten kesken, jotka heidän järjestelmänsä käsittää, ja niitä on useita satoja lajeja. Avioliittokieltojen monimutkaistuuksessa jatkuvasti ryhmäavioliitot kävivät yhä mahdottomammiksi; ne syrjäytti *pareittaisperhe*. Tällä asteella mies elää yhden vaimon kanssa, kuitenkin niin, että monivaimoisuus ja tilapäinen uskottomuus pysyy miesten oikeutena, vaikka ensin mainittua ilmenee taloudellisista syistä vain harvoin: vaimoilta sitä vastoin vaaditaan useimmiten mitä ankarinta uskollisuutta yhteiselämän aikana ja heitä rangaistaan julmasti aviorikoksesta. Mutta kumpikin puoli voi purkaa helposti avioliiton, ja lapset kuuluvat kuten ennenkin yksinomaan äidille.

Myös tässä yhä pitemmälle menevässä verisukulaisten loitontamisessa keskinäisestä avioliitosta vaikuttaa jatkuvasti luonnollinen valinta. Morgan sanoo:

»Ei-verisukulaissukuihin kuuluvien avioliitosta sai alkunsa niin fyysisesti kuin henkisestikin voimakkaampi rotu; kaksi edistyvää heimoa sekoittui toisiinsa, ja kallo sekä aivotto kehittyivät uusilla jälkipolvilla luonnonmukaisesti, kunnes niissä yhdistyivät kummankin heimon kyvyt.»

Sukujärjestelmään siirtyneiden heimojen täytyi siis päästä voitolle jälkeensä jääneistä tai saada ne esimerkin voimalla tekemään samoin.

Perheen kehitys esihistoriallisella kaudella on näin ollen sen piirin alituista supistumista, joka alkuaikana käsitti koko heimon ja jossa vallitsevana oli molempien sukupuolien välinen yhteisävio. Aviokiellon ulottaminen ensin läheisempiä, sitten yhä etäisempiä sukulaisia ja vihdoin jopa pelkästään lankoutuneitakin koskevaksi tekee lopulta jokaisen ryhmäavioliittomuodon käytännöllisesti mahdottomaksi, ja viimein jää jäljelle vain yksi, toistaiseksi vielä löysästi yhteenliittynyt pari, molekyyli, jonka hajaantuessa avioliitto yleensä lakkaa. Jo tästä näkyy, kuinka vähän yksilöllisellä suku-

puolirakkaudella tämän sanan nykyisessä mielessä on ollut yhteyttä yksiavioisuuden syntyyn. Vielä selvemmin sen osoittaa kaikkien tällä asteella olevien kansojen käytäntö. Jos kohta aikaisemmissa perhemuodoissa miesten ei tarvinnut koskaan olla naisia vailla, sillä heitä oli päinvastoin pikemminkin enemmän kuin tarpeeksi, niin nyt naiset kävivät harvinaisiksi ja tavoitelluiksi. Sen tähden pareittaisavioisuudesta alkaa naisten ryöstäminen ja ostaminen, jotka ovat laajalti ilmeneviä *oireita* paljon syvemmällä alkaneesta muutoksesta, mutteivät sen enempää kuin *oireita*, jotka — siis pelkät naisenhankkimistavat — pedanttinen skotti McLennan on keksinyt vääntää »ryöstöavioliiton» ja »kauppa-avioliiton» nimisinä erikoisiksi perhekategorioksi. Muuten Amerikan intiaaneilla samoin kuin muillakaan kansoilla (jotka ovat samalla asteella) avioliitosta eivät päättä asianomaiset, joiden mieltä ei usein edes kysytty, vaan heidän äitinsä. Usein kihlataan näin kaksi henkilöä, jotka eivät tunne toisiaan, ja heille ilmoitetaan päätetystä kaupasta vasta naimisiinmenoajan tultua. Häiden edellä sulhanen antaa morsiamen sukulaisille (siis äidinpuoleisille, ei isälle eikä tämän sukulaisille) lahjoja, jotka katsotaan lunnaiksi tytön luovuttamisesta. Avioliitto on purettavissa, mikäli sitä tahtoo jompikumpi aviopuoliso, mutta useiden heimojen, esim. irokeesien keskuudessa on muodostunut vähitellen sellaisia eroja vastustava yleinen mielipide; mikäli syntyy riitoja, aviopuolisoiden sukulaiset kummaltakin puolelta ryhtyvät hoimaan sovintoa ja vasta sitten jos se ei auta, liitto puretaan, jolloin lapset jäävät vaimolle ja kumpikin puoli on vapaa menemään uusiin naimisiin.

Pareittaisperhe, joka sinänsä on liian heikko ja epävakainen tehdäkseen oman talouden tarpeelliseksi tai edes toivottavaksi, ei suinkaan hajota aikaisemmalta ajalta periytynyttä kommunistista kotitaloutta. Mutta kommunistinen kotitalous merkitsee naisten valtiutta kodin piirissä, samoin kuin se, että tunnustetaan yksinomaan äiti, koska isää on mahdotonta todeta varmasti, merkitsee naisten, ts. äitien, korkeata kunnioittamista. Järjettömimpiä 1700-luvun valistusajalta periytyneitä käsityksiä on se, että nainen olisi ollut yhteiskunnan alkuaikoina miehen orjatar. Kaikkien villi-ihmisten sekä barbaarisuuden ala- ja keskiasteella, osittain vielä yläasteellakin olevien heimojen keskuudessa nainen ei ole ainoastaan vapaa, vaan myös varsin kunnioitetussa asemassa. Sen mikä asema hänellä on vielä pareittaisaviossakin, voinee todistaa Arthur Wright, joka oli monta vuotta lähetyssaarnaajana seneca-irokeesien keskuudessa. Hän sanoo:

»Mitä tulee heidän perheisiinsä, niin siihen aikaan, kun he asuivat vielä vanhoissa pitkissä taloissa» (useiden perheiden kommunistiset kotitaloudet) »siellä hallitsi aina jokin yksi klaani» (suku), »vaimot ottivat miehensä toisista klaaneista» (suvuista). »Naispuoli oli tavallisesti hallitsevana talossa; varastot olivat yhteisiä; mutta voi sitä onnetonta aviomiestä tai rakastajaa, joka oli liian laiska tai taitamaton auttamaan omalta osaltaan yhteisen varaston lisää-

mistä. Vaikka hänellä olisi ollut kuinka paljon lapsia ja yksityistä omaisuutta talossa, hän olisi saanut joka hetki pelätä, että hänen käsketään sitoa mytynsä ja painua tiehensä. Ja hänen oli turhaa vastustaa sitä; talossa tuli hänelle kuumat oltavat eikä hänen auttanut muu kuin palata oman klaaninsa» (sukunsa) »keskuuteen tai, kuten useimmiten tapahtui, pyrkiä naimisiin toisessa klaanissa. Naiset muodostivat mahtavan voiman klaaneissa» (suvuissa), »samoin kuin kaikkiällä muuallakin. Sattui niinkin, että he erottivat päällikön ja alensivat hänet tavalliseksi rivimieheksi.»

Kommunistinen kotitalous, jossa kaikki tai useimmat naiset kuuluvat samaan sukuun, mutta miehet eri sukuihin, muodostaa reaalisen perustan sille alkuaikojen yleiselle naisten yliherruudelle, jonka keksiminen on Bachofenin kolmas ansio. — Huomautan lisäksi, että matkailijoiden tai lähetyssaarnaajien kertomukset villi- ja barbaarikansojen naisten rasittamisesta ylettömällä työllä eivät suinkaan ole ristiriidassa edellä sanotun kanssa. Sukupuolten välinen työnjako johtuu kokonaan muista syistä kuin naisen asemasta yhteiskunnassa. Kansat, joiden keskuudessa naisten täytyy tehdä työtä paljon enemmän kuin heille meidän käsityksemme mukaan kuuluisi, tuntevat naisia kohtaan todellista kunnioitusta usein paljon enemmän kuin eurooppalaisemme. Sivistyskauden näennäisesti kunnioitettu ja kaikesta todellisesta työstä vieraantunut daami on yhteiskunnalliselta asemaltaan äärettömän paljon alempana kuin raskasta työtä tekevä barbaarikauden nainen, jota kansansa keskuudessa pidettiin todellisena herrasnaisena (lady, frowa, Frau=herratar) ja joka oli-kin sellainen myös asemansa puolesta.

Onko pareittaisavio syrjäyttänyt Amerikassa jo kokonaan ryhmäavioliiton, se on ratkaistava suorittamalla lähempiä tutkimuksia vielä villeyden yläasteella olevien Luoteis- ja varsinkin Etelä-Amerikan kansojen keskuudessa. Näiden viimeksi mainittujen sukupuolisesta vapaudesta kerrotaan niin monia esimerkkejä, että tuskinpa voitaneen olettaa vanhan ryhmäavioisuuden tulleen täydellisesti voiteuksi. Missään tapauksessa se ei ole kadonnut vielä jäljettömiin. Vähintään neljänkymmenen pohjoisamerikkalaisen heimon keskuudessa miehellä, joka nai vanhimman sisaren, on oikeus ottaa vaimokseen myös kaikki tämän sisaret heti, kun he saavuttavat vaaditun iän: jäännös ajalta, jolloin koko sisesarjalla oli yhteiset miehet. Ja Bancroft kertoo Kalifornian niemimaan asukkaista (villeyden yläaste), että näillä on tiettyjä juhliä, joihin kokoontuu useita »heimoja» harjoittamaan sääntelemätöntä sukupuoliyhteyttä. Nämä ovat ilmeisesti sukuja, joilla näiden juhlien muodossa on säilynyt hämärä muisto ajasta, jolloin yhden suvun naisilla oli kaikki toisen suvun miehet yhteisinä aviomiehinä ja päinvastoin. Sama tapa on yhä vallalla Australiassa. Muutamien kansojen keskuudessa vanhemmat miehet, päälliköt ja poppamiehet etuilevat naisten yhteisyydellä ja monopolisoivat useimmat naisista itselleen; mutta siitä hyvästä heidän täytyy määräjuhlina ja suurten kansankokousten aikana palauttaa voimaan entinen yhteisyys ja antaa vaimojensa huvitella nuorten miesten kanssa. Westermarck esittää kirjassaan, ss. 28—29,

kokonaisen sarjan esimerkkejä sellaisista ajoittaisista saturnalioista,¹⁴⁹ joissa entinen vapaa sukupuoliyhteys astuu jälleen lyhyeksi ajaksi voimaan, mm. ho-, santal-, pandža- ja kotarheimolla Intiassa sekä erällä afrikkalaisilla kansoilla. Westermarck tekee tästä varsin merkillisen johtopäätöksen, että tämä olisi jäännös alkuihmisille ja muille eläimille yhteisestä kiima-ajasta eikä hänen kiistämästään ryhmäavioliitosta.

Siirrymme nyt tarkastelemaan Bachofenin neljättä suurta löytöä, laajalle levinnyttä ryhmäavioliitosta pareittaisavioliittoon johtavaa siirtymämuotoa. Se minkä Bachofen esittää vanhojen jumalallisten käskyjen rikkomisen sovituksiksi — sillä vaimo ostaa oikeuden olla siveä — on itse asiassa vain mystinen ilmaus hyvityksestä, jolla vaimo lunastaa itsensä vapaaksi entisestä miesten yhteisyydestä ja saa oikeuden antautua vain yhdelle miehelle. Tänä hyvityksenä on tietty muille miehille antautuminen: Babylonian naisten täytyi antautua kerran vuodessa Mylittan temppelissä; toiset etuaasialaiset kansat lähettivät tyttärensä vuosikausiksi Anaitiksen temppeliin, jossa heidän oli harjoitettava valitsemiensa suosikkien kanssa vapaata rakkautta, ennen kuin saivat mennä naimisiin; miltei kaikilla Välimeren ja Gangesin välillä asuvilla aasialaisilla kansoilla on samanlaisia uskonnollisen värityksen saaneita tapoja. Vapaudesta maksettava sovitusuhri tulee ajan oloon yhä helpommaksi, kuten jo Bachofen huomauttaa:

»Joka vuosi toistuva uhrautuminen vaihtuu kertasuorituksiksi, vaimojen hetairismia seuraa tyttöjen hetairismi; avioliiton aikaisen hetairismin tilalle tulee avioliittoa edeltävä hetairismi, valinnattoman kaikille antautumisen tilalle tulee määrähenkilöille antautuminen.» («Mutterrecht», p. XIX.)

Toisilla kansoilla ei ole uskonnollista väritystä; joillain kansoilla — muinaisaikoina traakialaisilla, kelteillä ym., ja vielä nykyäänkin monilla Intian alkuasukkailla, malaijilaiskansoilla, Etelämeren saarten kansoilla ja useilla Amerikan intiaaneilla — tytöt nauttivat naimisiin menoonsa saakka mitä suurinta sukupuolivapautta. Näin on laita varsinkin miltei kaikkialla Etelä-Amerikassa, minkä voi todistaa jokainen, joka on käynyt siellä hiukan syvemmillä sisämaassa. Niinpä Agassiz kertoo («A Journey in Brazil», Boston and New York 1886, p. 266) eräästä rikkaasta intiaaniakuperää olevasta perheestä. Kun Agassiz tutustui perheen tyttäreeseen, hän kysyi tämän isää otaksuen sellaiseksi äidin aviomiestä, joka oli upseerina sotimassa Paraguayta vastaan; mutta äiti vastasi hymyillen: *naô tem pai, é filha da fortuna*, hänellä ei ole isää, hän on sattuman lapsi.

»Tähän tapaan puhuvat aina intiaani- tai mestitsinaiset aviottomista lapsistaan pitämättä sitä häpeällisenä tai moitittavana; eikä tämä ole suinkaan mitään tavatonta, pikemminkin päinvastainen näyttää olevan poikkeuksellista. Lapset tuntevat useinkin vain äitinsä, sillä koko huolenpito ja vastuu lankeaa hänelle; isästään he eivät tiedä mitään, eikä vaimonkaan mieleen näytä milloinkaan juolahtavan, että hänellä tai hänen lapsillaan olisi jonkinlaisia vaatimuksia isään nähden.»

Se mikä tässä tuntuu sivistyneestä henkilöstä oudolta, onkin yksinkertaisesti äidinoikeuden ja ryhmäavioliiton mukainen sääntö.

Joidenkin kansojen keskuudessa sulhasen ystävät ja sukulaiset tai häävieraat käyttävät häissä muinaisajoilta peräisin olevaa oikeutta morsiameen, ja sulhanen on vasta viimeisenä vuorossa; näin oli muinaisaikoina Baleaareilla ja Afrikan augileilla ja vielä nykyäänkin Abessinian barealaisilla. Toisilla kansoilla taas joku viranhaltija, heimon tai suvun päämies, katsike, šamaani, pappi, ruhtinas tai olipa hän nimeltään mikä tahansa, edustaa yhteisöä ja nauttii ensimmäisen yön oikeutta. Kaikista uusromanttisista kaunisteluista huolimatta tämä jus primae noctis* on ryhmäavioliiton jäännöksenä vielä tänäänkin voimassa useimpien Alaskan asukkaiden keskuudessa (Bancroft, »Native Races», I, 81), Pohjois-Meksikon tahujen (sama, s. 584) ja muiden kansojen keskuudessa; ja se on vallinnut koko keskiajan ainakin alkuaan kelttiläisissä maissa, joissa se on jäänyt perinnöksi välittömästi ryhmäaviosta, esim. Aragoniassa. Jos kohta Kastilian talonpoika ei ole ollut koskaan maaorjana, Aragoniassa vallitsi mitä häpeällisin maaorjuus aina Ferdinand Katolilaisen vuoden 1486 välitystuomioon saakka. Tässä asiakirjassa sanotaan:

»Me päätämme ja julistamme, etteivät edellä mainitut herrat» (senyors, paronit) »myöskään saa, kun talonpoika ottaa itselleen vaimon, maata ensimmäistä yötä tämän kanssa eivätkä astua herruutensa merkiksi häyöyönä, kun nuorikko on mennyt levolle, vuoteen ja nuorikon yli; edellä mainitut herrat eivät myöskään saa vaatia palveluksia talonpojan tyttäreltä tai pojalta vastoin heidän tahtoaan, maksusta tai maksutta.» (Katalonialaisesta alkutekstistä lainannut Sugenheim, «Крепостное право», Петербург, 1861, стр. 355.)

Bachofen on edelleen ehdottomasti oikeassa väittäessään, että siirtyminen siitä, mitä hän sanoo »hetairismiksi» tai »synnissä siittämiseksi», yksiavioisuuteen on pääasiallisesti naisten ansiota. Mitä enemmän perinnäiset sukupuolisuhteet menettivät taloudellisten elin- ehtojen kehittyessä, siis alkukantaisen kommunismin lahotessa ja väestön asutustiheyden lisääntyessä, alkuperäisen naiivin luonteensa, sitä alentavammilta ja raskaammilta täytyi niiden tuntua naisista, sitä kiihkeämmin täytyi heidän pelastuakseen toivoa oikeutta olla siveitä, oikeutta olla väliaikaisessa tai vakinaisessa avioliitossa vain yhden miehen kanssa. Miehet eivät voineet olla tämän edistyksen alulepanijoita senkään takia, koska heidän päähänsä ei ole yleensä milloinkaan eikä vielä nykyäänkään pälkähtänyt luopua tosiasiallisen ryhmäavioliiton suloisuuksista. Vasta sen jälkeen kun naiset olivat siirtyneet pareittaisavioon, miehet saattoivat säätää ankaran yksiavioisuuden — tosin vain naisia varten.

Pareittaisperhe syntyi villeyden ja barbaarisuuden rajalla, enimmäkseen jo villeyden yläasteella, muutamain paikoin vasta barbaarisuuden ala-asteella. Tämä perhemuoto on luonteenomaista barbaarikaudelle, niin kuin ryhmäavioliitto on luonteenomaista villeyden

* — ensimmäisen yön oikeus. *Toim.*

ja yksiavioisuus sivistyneisyyden ajalle. Sen kehittyminen lujaksi yksiavioisuudeksi edellytti muita kuin siihen asti vaikuttaneita syitä. Pareittaisaviossa ryhmä oli jo pienentynyt viimeiseen asteeseensa, kaksiatomiseksi molekyyliksi: yhdeksi mieheksi ja yhdeksi naiseksi. Luonnollinen valinta oli tehnyt tehtävänsä yhä pitemmälle menevässä avioyhteyden rajoittamisessa; tässä suhteessa sille ei jäänyt enää mitään tehtävää. Elleivät siis uudet, yhteiskunnalliset voimat olisi alkaneet vaikuttaa, niin uuden perhemuodon syntymiseen pareittaisaviosta ei olisi ollut mitään syytä. Mutta nämä voimat alkoivat vaikuttaa.

Jätämme nyt Amerikan, pareittaisperheen klassisen maaperän. Ei ole mitään merkkejä, jotka oikeuttaisivat tekemään johtopäätöksen, että siellä olisi kehittynyt korkeampi perhemuoto, että siellä olisi ennen Amerikan löytöä ja valloitusta vallinnut jolloinkin ja jossakin luja yksiavioisuus. Toisin on laita vanhassa maailmassa.

Kotieläinten kesyttäminen ja karjalaumojen kasvattaminen oli kehittynyt täällä ennennäkemättömäksi rikkauten lähteeksi ja luonut aivan uudet yhteiskunnalliset suhteet. Pysyvää rikkautta oli ollut aina barbaarisuuden ala-asteelle saakka milteipä vain asumus, vaatteet, karkeatekoiset koristeet ja ravinnon hankkimiseen sekä valmistamiseen tarvittavat välineet: vene, aseet, mitä yksinkertaisimmat talouskalut. Ravintoa oli pitänyt hankkia ehtimiseen päivästä päivään. Nyt sitä vastoin eteenpäin tunkeutuvat paimentolaiskansat — arjalaiset intialaisessa Viiden virran maassa ja Gangesin alueella samoin kuin silloin vielä paljon vesirikkaammilla Amu-Darjan ja Syr-Darjan tasangoilla, seemiläiset Eufratin ja Tigrisin varsilla — olivat saaneet hevos-, kameli-, aasi-, nauta-, lammas-, vuohi- ja sikalaumoistaan omaisuuden, joka tarvitsi vain kaitsemista ja mitä yksinkertaisinta hoitoa lisääntyäkseen jatkuvasti ja antaakseen mitä ravitsevinta maito- ja liharavintoa. Kaikki aikaisemmat ravinnonhankkimiskeinot joutuivat nyt taka-alalle; metsästys, joka aikaisemmin oli ollut välttämättömyys, muuttui nyt ylellisyydeksi.

Mutta kenelle tämä uusi rikkaus kuului? Alkujaan epäilemättä suvulle. Mutta karjalaumojen yksityisomistuksen on täytyntä kehityä jo aikaisin. On vaikea sanoa, oliko isä Abraham ns. ensimmäisen Mooseksen kirjan kirjoittajasta karjalaumojensa omistaja perheyhteisön päämiehelle kuuluvan oikeuden perusteella vai suvun tosiasiallisena perinnöllisenä päämiehenä. Varmaa on vain, ettemme saa pitää häntä omistajana tämän sanan nykyisessä mielessä. Ja varmaa on edelleen, että jo varsinaisen historian kynnyksellä havaitsemme kaikki perheiden päämiesten erilliseksi omaisuudeksi karjalaumat, samoin myös barbaarikauden taidetuotteet, metallikalut, ylellisyysesineet ja vihdoin ihmiskarjan — orjat.

Sillä sitten keksittiin myös orjuus. Barbaarisuuden alimmalla asteella olevalle henkilölle orja oli arvoton. Siksi Amerikan intiaanit kohtelivat voittamiaan vihollisia aivan toisin kuin mitä heitä kohdeltiin korkeammalla kehitysasteella. Miehet joko surmattiin tai

otettiin voittajan heimoon veljinä. Vaimot naitiin tai otettiin lapsineen jollakin muulla tavalla heimon jäseniksi. Tällä asteella ihmis-työvoima ei tuota vielä sanottavasti enemmän kuin vaaditaan sen ylläpitoon. Mutta karjanhoidon, metallinmuokkauksen, kutomisen ja vihdoin peltoviljelyksen tultua käytäntöön asianlaita muuttui. Varsinkin sen jälkeen, kun karjalaumat olivat lopullisesti siirtyneet perheiden omistukseen, työvoimalle kävi samoin kuin vaimoillekkin, joita aikaisemmin oli ollut niin helppo hankkia; nyt vaimoilla oli vaihtoarvoa ja heitä alettiin ostaa. Perhe ei lisääntynyt yhtä nopeasti kuin karja. Karjaa kaitsemaan tarvittiin enemmän väkeä; siihen saatettiin käyttää sotavangeiksi otettuja vihollisia, jotka lisäksi saattoivat lisääntyä yhtä hyvin kuin karjakin.

Nämä rikkaudet, kun ne olivat joutuneet erillisten perheiden omistukseen, karttuivat hyvin nopeasti niiden hoivissa ja antoivat pareittaisavioon ja äidinoikeudelliseen sukuun perustuneelle yhteiskunnalle voimakkaan sysäyksen. Pareittaisavio oli tuonut perheeseen uuden aineksen. Se oli asettanut äidin rinnalle varman isän, jonka isyys lienee ollut sitä paitsi paremmin todistettavissa kuin monien nykyisten »isien». Silloisen perheessä vallinneen työnjaon mukaan miehen tehtävänä oli hankkia ravinto ja hankintaan tarvittavat työvälineet, joten miehellä oli siis myös omistusoikeus työvälineisiin; eron sattuessa hän otti ne mukaansa, niin kuin vaimokin piti talouskalunsa. Silloisessa yhteiskunnassa vallinneen tavan mukaan mies oli siis myös uuden ravinnonlähteen, karjan, ja myöhemmin uuden työvälineen, orjien, omistaja. Mutta samassa yhteiskunnassa vallinneen tavan mukaan hänen lapsensa eivät voineet periä häntä, sillä perinnön laita oli seuraavasti.

Äidinoikeuden mukaan, siis niin kauan kuin syntyperä laskettiin vain naispuolista linjaa, ja suvun alkuaikaisen perimistavan mukaan kuolleen perillisiä olivat suvun jäsenet. Omaisuuden täytyi jäädä suvulle. Koska esineet olivat vähäpätöisiä, ne lienevät käytännössä siirtyneet alusta pitäen lähimmille sukulaisille, siis äidinpuoleisille verisukulaisille. Mutta kuolleen miehen lapset eivät kuuluneet hänen, vaan äitinsä sukuun; he perivät äitinsä, aluksi yhdessä äidin muiden verisukulaisten kanssa, myöhemmin ehkä ensi sijaisesti; isäänsä he eivät voineet kuitenkaan periä, koska eivät kuuluneet tämän suvuun, vaan isän omaisuuden täytyi jäädä hänen suvulleen. Karjalaumojen omistajan kuoltua hänen karjalaumansa siirtyivät siis lähinnä hänen veljilleen ja sisarilleen ja sisarten lapsille tai hänen äitinsä sisarten jälkeläisille. Hänen omat lapsensa sitä vastoin jäivät perinnöttä.

Siis sitä mukaa kuin rikkaudet lisääntyivät, ne toisaalta asettivat miehen tärkeämpään asemaan perheessä kuin vaimon ja toisaalta herättivät pyrkimystä muuttaa tavanomaista perimisjärjestystä lasten eduksi käyttämällä hyväksi tätä lujittunutta asemaa. Mutta tämä ei käynyt päinsä niin kauan kuin syntyperä määriteltiin äidinoikeuden mukaan. Äidinoikeus oli siis kumottava ja se kumottiin.

Tämä ei ollut lainkaan niin vaikeaa kuin se meistä nyt näyttää. Sillä tämä mullistus, joka on ihmiskunnan kokemista mullistuksista perinpohjaisimpia, ei koskenut ketään suvun elossaolevaa jäsentä. Kaikki sen jäsenet saivat jäädä siksi, minä ennen olivat olleet. Riitti pelkkä päätös, että vastaisuudessa suvun miehisten jäsenten jälkeläiset pysyvät suvussa, kun taas suvun naispuolisten jäsenten jälkeläiset erotetaan siitä ja siirretään isänsä sukuun. Siten tehtiin loppu naispuolista linjaa noudattavasta syntyperän laskemisesta ja äidinoikeuden mukaisesta perintöoikeudesta sekä alettiin laskea syntyperä miespuolista linjaa ja noudattaa isänpuolista perintöoikeutta. Kuinka ja milloin tämä mullistus on tapahtunut sivistyskansojen keskuudessa, siitä emme tiedä mitään. Se kuuluu kokonaan esihistorialliseen aikaan. Mutta siitä, että se on *tapahtunut*, ovat enemmän kuin riittävänä todistuksena varsinkin Bachofenin kokoamat runsaat tiedot äidinoikeuden jäänteistä; kuinka helposti tuo mullistus tapahtuu, näkyy useista intiaaniheimoista, joiden keskuudessa se on tapahtunut vasta hiljattain tai on vasta tapahtumassa osaksi lisääntyvän varallisuuden ja muuttuneiden elintapojen vaikutuksesta (siirtyminen metsistä preerioille), osaksi sivistyksen ja lähetysaarnajien moraaliseen vaikutukseen. Missourin kahdeksasta heimosta kuudella on miespuolista, mutta kahdella vielä naispuolista linjaa noudattava syntyperä- ja perintöjärjestys. Shawnee-, miami- ja delaware-heimon keskuuteen on juurtunut tapa siirtää lapset isän sukuun antamalla heille joku isän suvun nimistä, jotta he voisivat periä isän. »Ihmisen synnynnäistä rikkiviisautta on muuttaa asioita muuttamalla niiden nimiä ja löytää takaportti perinnäistävän murtamiseksi perinnäistävän puitteissa, kun suoranainen etu on siihen riittävänä syynä» (Marx.) Siten syntyi auttamaton sekaannus, joka saatiin poistaa ja osittain poistettiin vain siirtymällä isänoikeuteen. »Tämä siirtyminen näyttää yleensä mitä luonnollisimmalta.» (Marx.) Siitä mitä vertailevan oikeustieteen miehet tietävät kertoa meille — tosin miltei vain oletuksina — tavasta, jolla tämä siirtyminen tapahtui vanhan maailman sivistyskansojen keskuudessa, ks. M. Kovalovskilta, »Perheen ja omaisuuden alkuperä ja kehitys lyhyesti esitettynä», Tukholma 1890.

Äidinoikeuden kumoaminen oli *naissukupuolen maailmanhistoriallinen tappio*. Mies tarttui ohjaksiin myös kotona, ja nainen menetti arvoasemansa, hänet tehtiin palvelijaksi, miehen halujen orjattareksi ja pelkäsi lastensiirtämisvälineeksi. Tätä naisen alennustilaa, joka tuli julkisesti ilmi varsinkin sankariajan ja sitäkin enemmän klassisen ajan kreikkalaisilla, on vähitellen kaunisteltu ja peitelty sekä paikoittain muodollisesti lievennetty, mutta siitä ei ole suinkaan tehty loppua.

Näin perustetun miesten yksinvallan ensimmäisenä aikaansaannoksena ilmestyi nyt eräänlainen välimuoto: patriarkaalinen perhe. Tunnusomaisinta sille ei ole monivaimoisuus, josta alempana, vaan se, että

»joku määrä vapaita ja ei-vapaita henkilöitä järjestyy perheenpään isännällään alaiseksi perheeksi. Seemiläisillä tämä perheenpää elää monivaimoisuudessa, ei-vapailla on vaimo ja lapsia, ja koko järjestymisen tarkoituksena on karjalaumojen hoitaminen määräalueella.»¹⁶⁰

Oleellista on epävapaiden ottaminen perheeseen ja isänvalta; siksi roomalainen perhe on tämän tyyppisistä perhemuodoista täydellisin. Sana familia ei merkinnyt alun perin sentimentaalisuudesta ja kotiriidoista koostunutta nykypäivien poroporvarin ihannetta; roomalaisilla se ei tarkoittanut alun perin lainkaan avioparia eikä tämän lapsia, vaan yksinomaan orjia. Famulus merkitsi kotiorjaa ja familia oli yhdelle miehelle kuuluvien orjien joukko. Vielä Gaiuksen aikana familia, id est patrimonium (so. perintöosa), testamenttiin jälkisaädöksellä. Tämän sanan keksivät roomalaiset tarkoittamaan uutta yhteiskuntaorganismia, jonka päämies piti vaimon, lapset ja joukon orjia roomalaisen isänvaltansa alaisena oman samalla määräysvallan näiden kaikkien elämään ja kuolemaan.

»Sana ei siis ole vanhempi kuin latinalaisheimojen rautapanssarinen perhejärjestelmä, joka syntyi peltoviljelyksen ja laillistetun orjuuden tultua käytäntöön ja arjalais-itaalien erottua kreikkalaisista.»¹⁶¹

Marx lisää: »Nykyiseen perheeseen sisältyy ituna paitsi orjuus (servitus) myös maaorjuus, sillä siihen on alun perin liittynyt maanviljelysrasituksia. Siihen sisältyvät *pienoiskoossa* kaikki ne vastakohdat, jotka myöhemmin kehittyvät laajasti yhteiskunnassa ja sen valtiossa.»

Sellainen perhemuoto merkitsee siirtymistä pareittaisaviosta yksivaimoisuuteen. Vaimon uskollisuuden, siis lasten isyyden varmistamiseksi vaimo jätetään miehen ehdottomaan valtaan: jos mies tapaa vaimonsa, hän käyttää vain oikeuttaan.

Patriarkaalisen perheen mukana joudumme kirjoitetun historian piiriin ja siten sille alalle, jossa vertaileva oikeustiede voi antaa meille huomattavaa apua. Ja se on todellakin saanut aikaan tässä suhteessa oleellista edistystä. Saamme kiittää Maksim Kovalevskia (»Perheen ja omaisuuden alkuperä ja kehitys lyhyesti esitettynä», Tukholma 1890, ss. 60—100) sen seikan todistamisesta, että patriarkaalinen yhteistalous, jonka tapaamme vielä nykyään serbialaisilla ja bulgarialaisilla *zadruga* (käännettävissä ehkä sanalla ystävyysliitto) tai *bratstvo* (veljeskunta)-nimisenä ja muunnetussa muodossa itämaalaisilla kansoilla, on ollut siirtymisasteena ryhmäavioliitosta syntyneen ja äidinoikeuteen perustuneen perheen ja nykyajan erillisen perheen välillä. Ainakin kun on kysymys vanhan maailman sivistyskansoista, arjalaisista ja seemiläisistä, niin tämä näyttää todistetulta.

Eteläslaavilainen *zadruga* on paras ja elävä esimerkki sellaisesta perheyhteisöstä. *Zadrugaan* kuuluu useita sukupolvia yhden isän jälkeläisiä ja näiden vaimoja, ja kaikki he asuvat yhdessä samassa talossa, viljelevät yhdessä peltojaan, saavat ravintonsa ja vaatteensa

yhteisestä varastosta ja omistavat yhteisesti tulon ylijäämän. Yhteisö on kodinherran (domâcin) ylijohdon alainen; hän edustaa sitä ulospäin, saa myydä pienempiä esineitä, hoitaa kassaa ja on vastuussa siitä samoin kuin asioiden kulun säännöllisyydestä taloudessa. Hänet valitaan eikä hänen suinkaan tarvitse olla iältään vanhin. Naisia ja heidän työtään johtaa kodinherratar (domâcica), joka on tavallisesti domâcinin vaimo. Hänen sanansa on niin ikään painava, usein ratkaiseva valittaessa yhteisön tytöille puolisoja. Mutta korkein valta on perheneuvostolla, yhteisön kaikkien täysikasvuisten jäsenten, niin miesten kuin naistenkin, kokouksella. Tälle kokoukselle kodinherra tekee tiliä toimistaan; kokous tekee ratkaisevia päätöksiä, käyttää tuomiovaltaa yhteisön jäseniin nähden, päättää tärkeimmistä, varsinkin maaomaisuutta koskevista ostoista ja myynneistä jne.

Vasta noin kymmenen vuotta sitten todistettiin, että sellaisia suuria perheyhteisöjä on vielä olemassa Venäjälläkin;¹⁵² nyt tunnustetaan yleisesti, että ne ovat juurtuneet yhtä lujasti venäläisiin kansantapoihin kuin obštšina eli kyläyhteisö. Ne esiintyvät vanhimmassa venäläisessä lakikirjassa, Jaroslavin »Pravdassa», samalla nimellä (vervj) kuin dalmatialaisissa laeissa,¹⁵³ ja niistä on todisteita myös puolalaisissa ja tšekkiläisissä historianläheteissä.

Germaaneillakaan Heuslerin mukaan (»Institutionen des deutschen Rechts») talousyksikkönä ei alun perin ole ollut erillinen perhe nykyisessä mielessä, vaan »talouskunta», johon kuului useita sukupolvia perheineen ja lisäksi melko usein epävapaita. Roomalaisenkin perheen katsotaan olleen tämäntyyppinen, ja sen mukaisesti on viime aikoina epäilty suuresti sitä, että talonisäntä olisi ollut ehdoton valtiias ja perheenjäsenet täysin oikeudettomia häneen nähden. Myös kelttiläisillä lienee ollut Irlannissa samanlaisia perheyhteisöjä; Ranskassa ne säilyivät Nivernais'ssa parçonneries-nimisenä Ranskan vallankumoukseen saakka ja Franche Comtésta ne eivät ole hävinneet vielä kokonaan tänäkään päivänä. Louhansin seudulla (Saône et-Loire) on isoja talonpoikaistaloja, joissa on yhteinen, aina kattoon ulottuva korkea keskussali ja tämän ympärillä makuuhuoneet, joihin johtavat 6—8-askelmaiset portaat ja joissa asuu saman perheen useita sukupolvia.

Nearkhos mainitsee, että jo Aleksanteri Suuren aikaan Intiassa oli talousyhtymiä, jotka viljelivät yhteisesti maata, ja sellaisia on vielä nykyäänkin samalla alueella, Pandžabissa ja kaikkialla maan luoteisosassa. Kaukasiassa Kovalevski on voinut itse todeta sellaisen olemassaolon. Algeriassa niitä on vielä kabyyleilla. Sellaisia on nähtävästi Amerikassakin; talousyhtymänä pidetään myös muinaisen Meksikon »calpullis»,¹⁵⁴ jota Zurita kuvaa; sitä vastoin Cunow (»Ausland»¹⁵⁵ n:ot 42—44, 1890) on todistanut melko selvästi, että Perussa oli sen valloittamisen aikoihin eräänlainen markkijärjestelmä (ja ihme kyllä tuon markin nimi oli marca), joka edellytti viljelysmaan aika-ajoittaista jakoa, siis yksityisviljelyä.

Joka tapauksessa patriarkallinen talouskunta yhteisine maaomaisuuksineen ja yhteisviljelyksineen saa nyt aivan toisen merkityksen kuin aikaisemmin. Me emme voi enää epäillä sitä tärkeää osaa, jota se esitti vanhan maailman sivistyskansojen ja joidenkin muiden kansojen keskuudessa eräänlaisena siirtymäasteena äidinoikeuteen perustuvan perheen ja erillisen perheen välillä. Palaamme myöhemmin siihen Kovalevskin päätelmään, että se olisi myös ollut siirtymäaste, josta on kehittynyt kylä- eli markkiyhteisö yksityisviljelyksineen ja ensin ajoittaisine ja sitten lopullisine pelto- ja niittymaan jakoineen.

Näiden talouskuntien sisäisestä perhe-elämästä huomautettakoon, että ainakin Venäjällä talonisännän sanotaan pahoin väärinkäyttäneen asemaansa talouskunnan nuorempien naisten, varsinkin miniöidensä suhteen ja muodostaneen heistä itselleen usein haaremin; siitä kerrotaan venäläisissä kansanlauluissa varsin kaunopuheisesti.

Vielä pari sanaa monivaimoisuudesta ja monimiehisyydestä ennen kuin siirrymme yksiavioisuuteen, joka kehittyi nopeasti äidinoikeuden kukistuttua. Nämä molemmat aviomuodot voivat olla vain poikkeuksia, niin sanoaksemme historiallisia yllisyystuotteita lukuunottamatta ehkä vain tapausta, jolloin ne esiintyvät rinnakkaisesti jossakin maassa, mitä ei tietävästi ole ollut. Koska siis miehet, joilla ei ole ollut mahdollisuutta monivaimoisuuteen, eivät ole voineet lohduttautua niiden naisten kanssa, jotka ovat jääneet liioiksi monimiehisyyden vuoksi, kun taas miesten ja naisten lukumäärä yhteiskunnallisista instituutioista riippumatta on ollut tähän saakka miltei yhtä suuri, niin kumpikaan aviomuoto ei ole voinut kohota yleisesti vallitsevaksi. Yhden miehen monivaimoisuus on ollut todellisuudessa ilmeisesti orjuuden tuote ja rajoittunut yksityisiin poikkeusasemassa oleviin henkilöihin. Seemiläisessä patriarkallisessa perheessä vain patriarkka itse ja korkeintaan vielä pari hänen poikaansa elävät monivaimoisuudessa, toiset saavat tyytyä yhteen vaimoon. Niin on nykyäänkin asianlaita kaikkialla itämailla; monivaimoisuus on rikkaiden ja ylhäisten etuoikeus ja naiset hankitaan pääasiallisesti ostamalla orjattaria; kansanjoukot elävät yksiavioisuudessa. Samanlainen poikkeus on monimiehisyys Intiassa ja Tiibetissä; sen varmaankin mielenkiintoista ryhmäavioliittoon perustuvaa alkuperää on vielä lähemmin tutkittava. Käytännössä monimiehisyys näyttää muuten paljon suvaitsevammalta kuin muhamedtilaisten haaremien mustasukkaiset tavat. Ainakin Intian nayareilla on kyllä kolmella, neljällä tai useammalla miehellä yhteinen vaimo, mutta sen ohella kullakin heistä voi kolmen tai useamman muun miehen kanssa olla toinen yhteinen vaimo, ja samoin kolmas, neljäs jne. Ihme kun McLennan ei ole keksinyt tehdä näistä avioliittokluubeista, joissa voi olla jäsenenä useammassakin ja joita hän itse kuvaa, uutta *klubiavioliiton* ilmiötä. Muuten tämä avioliittoklubi ei ole suinkaan todellista monimiehisyyttä; se on päinvastoin, kuten jo Giraud-Teulon huomauttaa, ryhmäavioliiton erikoismuoto; miehet elävät monivaimoisuudessa, naiset monimiehisyydessä.

4. *Yksiavioinen perhe*. Se syntyy pareittaisavioisesta perheestä, kuten olen osoittanut, barbaarisuuden keski- ja yläasteen rajamailla; sen lopullinen voitto on alkavan sivistyskauden tunnusmerkkejä. Yksiavioinen perhe perustuu miehen herruuteen ja sen nimenomaisena tarkoituksena on siittää lapsia, joiden isyys on kiistaton, ja tämä isyys on tarpeen, koska näiden lasten on kerran rintaperillisinä perittävä isän omaisuus. Yksiavioinen perhe eroaa pareittaisavioliitosta kestävämpien aviositeiden vuoksi, joita molemmat puolet eivät enää voi purkaa ne ja hylätä vaimonsa. Oikeuden aviolliseen uskottomuuteen turvaa hänelle myös nyt ainakin tapa (Code Napoléon* myöntää sen selvästi miehelle, mikäli hän ei tuo jalkavaimoaan kotiinsa perheen piiriin¹⁵⁶), ja tuota oikeutta käytetään sitä laajemmin, mitä pitemmälle yhteiskunta kehittyy; mutta jos vaimo muistaa entisen sukupuolisuhteissa vallinneen käytännön ja aikoo palata siihen, niin häntä rangaistaan ankarammin kuin milloinkaan aikaisemmin.

Kaikessa ankaruudessaan tapaamme uuden perhemuodon kreikkalaisilla. Jos kohta, kuten Marx huomauttaa, mytologian jumalattarien asema johdattaa meidät aikaisempaan kauteen, jolloin naisilla oli vielä vapaampi, kunnioitetumpi asema, niin sankariaikana miehen yliherruus ja orjattarien kilpailu on jo alentanut naisen. Lukekaapa »Odysseiasta», miten Telemakhos nuhtelee äitiään ja pakottaa hänet vaikenemaan.** Sodassa kaapatuista nuorista naisista tulee Homeroksen mukaan voittajien himojen uhreja; päälliköt valitsevat vuoronsa ja arvonsa mukaisesti itselleen kauneimmat; onhan, kuten tunnettua, koko »Iliaan» pohjana Akhilleuksen ja Agamemnonin riita orjattaresta. Homeroksen jokaisen huomattavamman sankarin ohessa mainitaan vankityttö, jonka kanssa sankari jakaa teltan ja vuoteen. Näitä tyttöjä otetaan mukaan kotimaahankin ja aviolliseen kotiin, kuten Aiskhyloksen Agamemnonin Kassandran.*** Orjattarien kanssa siitetyt pojat saavat pienen osan isän perinnöstä ja ovat täysin vapaita; Teukros on sellainen Telamonin avioton poika ja saa käyttää isänsä nimeä. Aviovaimolta vaaditaan, että hän suhtautuisi sovinnollisesti tähän kaikkeen, mutta pysyisi itse ankarana siiveillisenä ja uskollisena puolisolleen. Sankariajan kreikkalainen nainen nauttii tosin suurempaa kunnioitusta kuin sivistyskauden nainen, mutta miehelle hän on kuitenkin loppujen lopuksi vain puolisonsa aviollisten perintölasten äiti, ylin taloudenhoitaja ja orjattarien johtajatar; näistä orjattarista mies voi mielensä mukaan ottaa ja ottaakin jalkavaimoja. Se että orjuus ja yksiavioisuus ovat olemassa rinnakkaisesti ja että on nuoria kauniita orjattaria, jotka kuuluvat miehelle kaikkienensa mitä heillä on, on antanut yksiavioisuudelle alusta alkaen sen erityisen luonteen, että yksiavioisuus on olemassa

* — Napoleonin lakikokoelma. *Toim.*

** *Homeros*. »Odysseia», ensimmäinen laulu. *Toim.*

*** *Aiskhylos*. »Oresteia». Agamemnon. *Toim.*

vain naista, muttei miestä varten. Ja tämä luonne sillä on vielä tänäänkin.

Mitä tulee myöhemmän kauden kreikkalaisiin, meidän on tehtävä ero doorilaisten ja joonialaisten välillä. Ensiksi mainituilla, joista klassisena esimerkkinä on Sparta, avioliittosuhteet olivat monessa suhteessa vieläkin vanhanaikaisemmat kuin Homeroksen kuvaamat. Spartassa oli pareittaisavioisuus, jota oli muovattu sikäläisten valtiokäsitysten mukaisesti ja joka muistutti vielä monessa suhteessa ryhmäavioliittoa. Lapsettomat avioliitot purettiin: kuningas Anaksandridas (noin 560 e.a.a.) otti lapsettoman vaimonsa lisäksi toisen ja piti kahta taloutta; samoihin aikoihin kuningas Ariston, jolla oli kaksi hedelmätöntä vaimoa, otti kolmannen vaimon, mutta myönsi kuitenkin vapauden toiselle vaimolleen. Toisaalta useilla veljeksillä saattoi olla yhteinen vaimo; ystävä saattoi jakaa ystävänsä kanssa tämän vaimon, johon hän oli mieltynyt, ja niin ikään pidettiin sopivana luovuttaa vaimo rotevan »oriin» käytettäväksi, kuten Bismarck olisi sanonut, vaikkei tämä olisi ollut maan kansalainenkaan. Vieläkin suurempaa tapojen vapautta kuvaa — Schömannin mielestä — muuan Plutarkhoksella esiintyvä kohta, jossa eräs spartalaisvaimo kehottaa ihailijaansa, joka ahdistaa häntä tarjouksillaan, kääntymään aviomiehen puoleen. Todellinen aviorikos, vaimon uskottomuus miehen selän takana, olikin sen tähden tuntematon. Toisaalta Spartassa ei ollut kotiorjuutta ainakaan parhaimpana aikana, helootit asuivat erikseen maataloilla; kiusaus käyttää heidän vaimojaan oli spartalaisien¹⁵⁷ kohdalla sen vuoksi pienempi. Kaikkien näiden olosuhteiden vuoksi naiset olivat siis paljon kunnioitetunmassa asemassa Spartassa kuin muiden kreikkalaisten keskuudessa. Spartan naiset ja Ateenan hetairojen parhaimmisto olivat ainoat kreikkalaiset naiset, joista heidän aikalaisensa puhuivat kunnioituksella ja joiden lausuntojen muistiin kirjoittamista he pitivät vaivan arvoisena.

Joonialaisiin nähden asianlaita oli kokonaan toisin. Sitä luonnehtii parhaiten Ateena. Tytöt opetettiin vain kehräämään, kutomaan ja ompelemaan, korkeintaan hiukan lukemaan ja kirjoittamaan. He elivät miltei eristettyinä, seurustelivat vain toisten naisten kanssa. Naisten huone muodosti eristetyn osan talosta; se sijaitti yläkerrossa tai piharakennuksessa, johon miehet, varsinkaan vieraat, eivät helpolla päässeet ja johon naiset vetäytyivät miesten vieraillessa talossa. Naiset eivät menneet ulos muutoin kuin orjattaren saattamina, kotona heitä kirjaimellisesti vartioitiin; Aristofanes mainitsee molossilaisista koirista, joita pidettiin aviorikkojen pelotukseksi,¹⁵⁸ ja ainakin aasialaisissa kaupungeissa käytettiin naisten vartioimiseen eunukkeja, joita Khioksessa jo Herodotoksen aikana tehtiin kaupattavaksi ja Wachsmuthin mukaan muitakin kuin barbaareja varten. Euripides sanoo naista oikuremaksi,* taloudenhoi-

* Euripides. »Orestes». Toim.

tovälineeksi (sana on neutrisukua), ja lasten synnyttämistä lukuunottamatta nainen ei ollut ateenalaisille muuta kuin ylin palvelijatar. Miehellä oli voimisteluharjoituksensa ja julkinen toimintansa, joista nainen oli syrjäytetty; sitä paitsi miehen käytettävissä oli usein vielä orjattaria ja Ateenan kukoistuskaudella laaja ja jopa valtion suosima prostituutio. Juuri tämän prostituution perustalla kehittyivät ne Kreikan ainoat naisluonteet, jotka älynsä ja taiteellisen makunsa puolesta samoin kuin spartalaisnaiset luonteensa puolesta kohosivat antiikin naisen yleistä tasoa korkeammalle. Mutta se, että ensin täytyi muuttua hetairaksi voidakseen olla todellinen nainen, tuomitsee mitä ankarimmin ateenalaisen perheen.

Ateenalainen perhe muodostui ajan oloon esikuvaksi, jonka mukaan järjestivät kotiolonsa paitsi muut joonialaiset myös vähitellen kaikki kotimaan ja siirtoloiden kreikkalaiset. Mutta kaikesta erakkoelämästä ja vartioinnista huolimatta kreikkattaret löysivät kyllin usein tilaisuuksia pettääkseen miehiään. Nämä häpesivät osoittaa jonkinlaista rakkautta vaimoaan kohtaan ja huvittelivat antautumalla jos minkälaisiin lemmenseikkailuihin hetairojen kanssa; mutta naisten alentaminen koitui kostoksi itse miehille ja alensi heitäkin aina niin pitkälle, että he vaipuivat luonnonvastaiseen poikarakkauteen ja häpäisivät Ganymedes-tarulla niin jumalansa kuin itsensäkin.

Sellainen oli yksiavioisuuden alkuperä, sikäli kuin sen jälkiä on havaittavissa muinaisajan sivistyneimmillä ja kehittyneimmillä kansoilla. Se ei ollut suinkaan yksilöllisen sukupuolirakkauden hedelmä; tämän rakkauden kanssa sillä ei ollut kerrassaan mitään tekemistä, sillä avioliitot pysyivät edelleenkin sovinnaisavioliittoina. Se oli ensimmäinen perhemuoto, jonka perustana eivät olleet luonnolliset, vaan taloudelliset ehdot, nimittäin yksityisomaisuuden voitto alkuperäisestä luontaisesta yhteisomaisuudesta. Miehen heruus perheessä ja sellaisten lasten siittäminen, jotka saattoivat olla vain hänen ja joiden oli määrä periä hänen rikkautensa, vain tämä oli yksiavioisuuden tarkoitus, minkä kreikkalaiset ovat avoimesti sanoneet. Muussa suhteessa se muodostui heille taakaksi, velvollisuudeksi, joka heidän oli täytettävä jumalia, valtiota ja esivanhempiaan kohtaan. Ateenassa laki ei määrännyt ainoastaan avioliittoa, vaan myös määräsi miehen täyttämään niin sanottujen aviovelvollisuuksien minimin.

Yksiavioisuus ei siis ilmesty historiaan suinkaan miehen ja vaimon sovintoon perustuvana liittona eikä semmitenkään avioliiton korkeimpana muotona. Päinvastoin. Se ilmestyy sukupuolen harjoittamana toisen sukupuolen sortona, koko esihistoriassa tähän asti tuntemattoman sukupuolien vastakohtaisuuden julistuksena. Eräässä vanhassa, Marxin ja minun 1846 laatimassa, julkaisematta jääneessä käsikirjoituksessa on sanat: »Ensimmäinen miehen ja naisen välinen työnjako koski lasten siittämistä».* Tähän voin nyt lisätä: ensimmäi-

* Ks. *Karl Marx ja Friedrich Engels*. »Saksalainen ideologia» (ks. tämän julkaisun 1. osaa, s. 26). *Toim.*

nen historiassa esiintyvä luokkavastakohta muodostuu samaan aikaan kun kehittyä miehen ja vaimon välinen antagonismi yksiavioisuudessa, ja luokkasorto alkaa samaan aikaan kun miessukupuoli orjuuttaa naissukupuolen. Yksiavioisuus oli suuri historiallinen edistysaskel, mutta samalla siitä alkaa orjuuden ja yksityisten rikkauten ohella se nykyisinkin jatkuva kausi, jolloin jokainen edistysaskel on samalla suhteellinen taka-askel ja jolloin toisen hyvinvointi ja edistyminen tapahtuu toisen onnettomuuden ja sortamisen kustannuksella. Yksiavioisuus on se sivilisoituneen yhteiskunnan solumuoto, jonka mukaan jo voimme tutkia tämän yhteiskunnan sisällä täysin kehittyneiden vastakohtien ja ristiriitujen luonnetta.

Entinen sukupuoliyhteyden suhteellinen vapaus ei kadonnut suinkaan pareittaisavion eikä edes yksiavioisuuden voittaessa.

»Entinen avioliittojärjestelmä, jonka rajat kävivät yhä ahtaammiksi punalua-ryhmien vähitellen tapahtuvan häviämisen vuoksi, oli yhä vieläkin sinä ympäristönä, jossa perhe kehittyi, ja jarrutti perheen kehitystä aina sivistyneisyyden koittoon asti. Sen hävitti lopullisesti uudenmuotoisen hetairismi, joka seuraa ihmisiä sivistyskauteenkin synkkänä perheen varjona.»

Morgan tarkoittaa hetairismilla sitä *yksiavioisuuden ohella* ilmenevää sukupuoliyhteyttä, jota miehet harjoittavat naimattomien naisten kanssa avioliiton ulkopuolella ja joka, kuten tunnettua, kukoistaa hyvin erilaisissa muodoissa koko sivistyskauden aikana muuttuen yhä avoimemmaksi prostituutioksi. Tämä hetairismi juontaa alkunsa välittömästi ryhmäavioliitosta, naisten antautumisuhrista, jolla he ostivat itselleen oikeuden siveyteen. Rahasta-antautuminen oli ensin uskonnollinen toimitus; se tapahtui rakkauden jumalattaren temppelissä, ja raha meni alussa temppelin rahastoon. Armenian Anaitisin ja Korintin Afroditen hieroduulit¹⁵⁹ samoin kuin Intian uskonnolliset temppelitanssijattaret, ns. bajadeerit (sana on työstetty portugalilaisesta sanasta bailadeira, tanssijatar), olivat ensimmäisiä prostituoituja. Antautumista, joka alkujaan oli jokaisen naisen velvollisuus, harjoittivat myöhemmin nämä papittaret yksinään kaikkien toisten puolesta. Toisilla kansoilla hetairismi johtuu tytöille ennen avioliittoa myönnetystä sukupuolivapaudesta ja on siis niin ikään ryhmäavioliiton jäännös, joskin se on periytynyt meille toista tietä. Omistuksellisen eriarvoisuuden syntyessä, siis jo barbarisuuden yläasteella, esiintyy orjatyön oheisa satunnaisesti palkkatyötä ja samalla tämän välttämättömänä seuralaisena vapaiden naisten ammattimaista prostituutiota orjattarien pakollisen antautumisen ohella. Siten se perintö, jonka ryhmäavioliitto on sivistyneisyydelle jättänyt, on kaksinainen, niin kuin kaikki mitä sivistys on luonut, on kaksinaista, kaksimielistä, ristiriitaista, vastakohtaista: toisaalta on olemassa yksiavioisuus, toisaalta hetairismi ja sen äärimmäinen muoto — prostituutio. Hetairismi on yhteiskunnallinen instituutio yhtä hyvin kuin kaikki muukin; se on entisen sukupuolivapauden jatkumista miesten hyväksi. Se tuomitaan sanoissa, mutta todellisuudessa sitä ei ainoastaan siedetä, vaan myös kernaasti

harjoitetaan, varsinkin hallitsevien luokkien keskuudessa. Todellisuudessa tämä tuomitseminen ei kohdistu suinkaan hetairismia harjoittaviin miehiin, vaan ainoastaan naisiin: näitä halveksitaan ja hyljeksitään, jotta miesten ehdoton herruus naissukupuoleen nähden voitaisiin julistaa siten vielä kerran yhteiskunnalliseksi peruslaiksi.

Mutta itse yksiavioisuuden sisällä muodostuu samalla toinen vastakohta. Hetairismilla elämänsä kaunistavan aviomiehen vieressä seisoo hylätty aviovaimo. Vastakohtan toinen puoli ei voi olla olemassa ilman toista, niin kuin kädessä ei voi olla kokonaista omenaa sen jälkeen, kun toinen puoli siitä on syöty. Miesten mielihyvä oli nähtävästi kuitenkin toinen siihen saakka, kunnes heidän vaimonsa oikaisivat heitä. Yksiavioisuutta seuraa kaksi vakinaista yhteiskunnallista tyyppiä, jotka aikaisemmin olivat tuntemattomia: vaimon vakinainen rakastaja ja aisankannattaja. Miehet olivat saaneet voiton naisista, mutta voitettut ottivat jalomielisesti huolekseen voittajien kruunaamisen. Yksiavioisuuden ja hetairismin rinnalle muodostui voittamattomaksi yhteiskunnalliseksi ilmiöksi aviorikos, joka oli kielletty, josta rangaistiin ankarasti, mutta jota ei voitu ehkäistä. Lapsiin nähden varma isyys perustui kuten ennenkin korkeintaan siveelliseen vakaumukseen, ja ratkaistakseen ratkaisemattoman ristiriidan Code Napoléon, artikla 312, sääti:

»L'enfant conçu pendant le mariage a pour père le mari»; »avioliiton kestäessä siitetyn lapsen isä on aviomies».

Se on tulos kolmetuhatta vuotta kestäneestä yksiavioisuudesta.

Ne erilliset perheet, jotka pysyvät uskollisina historialliselle synnylleen ja joissa miehen yksinomainen herruus saattaa miehen ja vaimon välisen ristiriidan selvästi näkyviin, ovat siis pienoiskuvia niistä vastakohtaisuuksista ja ristiriidoista, joissa sivistyneisyyden koittaessa luokiksi jakautunut yhteiskunta liikkuu ja joita se ei voi ratkaista tai voittaa. Puhun tässä luonnollisesti vain niistä pariskunnista, joiden avioelämä todellisuudessa kulkee yksiavioisuuden alkuperäisen luonteen säännösten mukaisesti vaimon kapinoidessa kuitenkin miehen herruutta vastaan. Etteivät läheskään kaikki avioliitot ole sellaisia, sitä ei tiedä kukaan paremmin kuin saksalainen poroporvari, joka ei osaa vaalia herruuttaan kotona sen paremmin kuin valtiossa; hänen vaimonsa on sen vuoksi täydellä oikeudella isännän housuissa, joiden arvoinen mies ei ole. Mutta hän luulee silti olevansa paljon korkeammalla ranskalaista kärsimystoveriaan, jolle käy useammin kuin hänelle itselleen paljon pahemmin.

Erillinen perhe ei muuten ole esiintynyt suinkaan kaikkialla ja kaikkina aikoina siinä klassisen karkeassa muodossa, joka sillä oli kreikkalaisten keskuudessa. Roomalaisilla, joilla tulevana maailmanvalloittajina oli laajempi, vaikka tosin vähemmän hienostunut käsite asioista kuin kreikkalaisilla, vaimo oli vapaampi ja kunnioitetumpi. Roomalainen uskoi, että hänen valtansa määrätä vaimonsa elämästä ja kuolemasta riittää takaamaan avioukkolisuuden. Niin

ikään vaimo saattoi heillä halunsa mukaan purkaa avioliiton yhtä hyvin kuin mieskin. Mutta suurin edistys yksiavioisuuden kehityksessä tapahtui epäilemättä germaanien astuessa historian näyttämölle, koska näyttää, että juuri heillä, kaiketi heidän köyhyytensä vuoksi, yksiavioisuus ei ollut kehittynyt silloin vielä lopullisesti pareittaisavioisuudesta. Tämä päätelmämme perustuu kolmeen Tacituksen mainitsemaan seikkaan. Ensiksikin: vaikka avioliittoa pidettiin sangen pyhänä — »he tyytyvät yhteen vaimoon, naisten suojana on siveys» — niin ylhäisten ja heimopäälliköiden keskuudessa oli kuitenkin monivaimoisuutta, siis samaan tapaan kuin amerikkalaisilla, joiden keskuudessa vallitsi pareittaisavioisuus. Toiseksi: siirtyminen äidinoikeudesta isänoikeuteen oli saattanut tapahtua vasta vähän aikaisemmin, koskapa äidin veljeä — joka oli lähin miespuolinen sukulainen äidinoikeuden mukaan — pidettiin vielä miltei läheisempänä sukulaisena kuin omaa isää; tämäkin vastaa Amerikan intiaaniensa käsitystä, ja juuri heiltä Marx, kuten hän usein sanoi, oli löytänyt avaimen oman muinaisuutemme ymmärtämiseen. Ja kolmanneksi: naiset nauttivat germaaneilla suurta kunnioitusta ja vaikuttivat myös julkisiin asioihin, mikä on suoranaisessa ristiriidassa yksiavioisuudelle ominaisen mieherruuden kanssa. Miltei kaikissa näissä seikoissa germaanit eivät eroa spartalaisista, joiden keskuudesta, kuten olemme huomanneet, pareittaisavioisuus ei liioin ollut vielä kokonaan hävinnyt. Siis tässäkin suhteessa germaanit saattoivat maailmassa valtaan uuden tekijän. Uusi yksiavioisuus, joka kehittyi roomalaisvallan raunioilla kansojen sekoittuessa, teki miehen herruuden muodoltaan lievemmäksi ja naisten aseman ainakin ulkonaisesti paljon kunnioitetummaksi ja vapaammaksi kuin se oli ollut koskaan klassisena muinaisaikana. Vasta sitten kävi mahdolliseksi, että yksiavioisuuden pohjalla — sen piirissä, sen ohella ja sitä vastoin, miten milloinkin — alkoi se mitä suurin siveellinen edistys, josta saamme kiittää yksiavioisuutta, nimittäin nykyaikainen yksilöllinen sukupuolirakkaus, jota ei tunnettu lainkaan aikaisemmassa maailmassa.

Tämä edistys aiheutui kuitenkin epäilemättä siitä seikasta, että germaanit elivät vielä pareittaisperheen kautta ja oksastivat yksiavioisuuteen pareittaisperhettä vastaavan naisen aseman sikäli kuin se oli mahdollista, eikä suinkaan jostakin germaanien luontaisesta tarunomaisesta, ihmeellisestä siveellisestä puhtaudesta, joka rajoitui siihen, ettei pareittaisaviossa todellakaan ollut niin räikeitä siveellisiä vastakohtia kuin yksiavioisuudessa. Päinvastoin, varsinkin kaakkoon Mustanmeren rannikkoarojen paimentolaisten luokse tekemillään vaellusmatkoilla germaanit olivat pahoin rappeutuneet siveellisesti ja omaksuneet heiltä paitsi ratsastustaitoa myös inhottavia luonnottomia paheita, kuten Ammianus selvästi osoittaa taifaleista ja Prokopios heruleista.

Mutta vaikka yksiavioisuus oli kaikista tunnetuista perhemuodoista ainoa muoto, jossa nykyaikainen sukupuolirakkaus saattoi

kehittyä, niin tämä ei merkitse, että se olisi kehittynyt siinä yksinomaan tai edes pääasiassa aviopuolisoiden keskinäisenä rakkautena. Miehen herruuden alaisen lujan yksiavioisuuden koko luonne esti sellaisen. Kaikkien historiallisesti toimivien, ts. kaikkien hallitsevien luokkien keskuudessa, avioliiton solmiminen pysyi vanhempien järjestämänä sopimusasiana, jona se oli ollut pareittaisaviosta lähtien. Ja sukupuolirakkauden ensimmäinen historiallinen muoto, joka ilmenee intohimona, jokaisen (ainakin hallitsevaan luokkaan kuuluvan) ihmisen osaksi tulevana intohimona, sukupuolivietin korkeimpana muotona — mikä juuri on sen erikoisluonne — tämä sukupuolirakkauden ensimmäinen muoto, keskiajan ritarirakkaus, ei suinkaan ollut aviollista rakkautta. Päinvastoin. Klassisessa muodossaan, provencelaisilla, ritarirakkaus viiletää täysin purjein aviorikokseen, jota runoilijat ylistävät. Provencelaisen rakkausrunouden kukkia ovat »albat» (albas), saksaksi Tagelieder (huomenlaulut). Niissä kuvaillaan kirkkain värein, kuinka ritari lojuu vuoteessa kunnottarensa — toisen vaimon — kanssa, samaan aikaan kun ulkona seisoo vartija, joka huutaa hänelle heti, kun aamurusko (alba) kajastaa, jotta ritari voisi poistua huomaamatta; erokohtauksesta muodostuu sitten laulun huippukohta. Pohjoisranskalaiset ja kunnan saksalaisetkin omaksuivat niin ikään tämän runolajin ja sitä vastaavan ritarirakkaustavan ja vanha Wolfram von Eschenbachimme on samasta arkaluontoisesta aiheesta jättänyt jälkeensä kolme ihanaa huomenlaulua, joista pidän enemmän kuin hänen kolmesta pitkästä sankarirunoelmastaan.

Porvarillinen avioliiton solmiminen tapahtuu meidän päivinäme kahdella tavalla. Katolisissa maissa vanhemmat pitävät kuten ennenkin huolen sopivan vaimon hankkimisesta nuorelle porvarispojalle, ja seurauksena on luonnollisesti yksiavioisuudelle ominaisen ristiriidan kehittyminen mitä täydellisimmäksi: hetairismin rehottaminen miehen osalta, aviorikoksen rehottaminen naisen osalta. Katolinen kirkko lieneekin kumonnut avioeron vain siksi, koska se vakuuttui siitä, ettei aviorikosta yhtä vähän kuin kuolemaakaan vastaan ole mitään lääkettä. Protestanttisissa maissa taas on tavallista, että porvarispoika saa enemmän tai vähemmän vapaasti etsiä itselleen vaimon omasta luokastaan, minkä vuoksi avioliiton solmimisen perustana voi olla tietty määrä rakkauttakin, ja sitä aina edellytetäänkin protestanttisen ulkokultaisuuden mukaisesti säädyllisyyden vuoksi. Protestanttisissa maissa mies harjoittaa veltommin hetairismia ja nainen rikkoo harvemmin avioukkolisuutta vastaan. Mutta koska ihmiset pysyvät kaikenlaisessa avioliitossa sellaisina, millaisia he olivat ennen avioliittoa, ja koska protestanttisten maiden porvarit ovat enimmäkseen poroporvareita, niin tämä protestanttinen yksiavioisuus johtaa parhaimmissakin tapauksissa vain sietämättömän ikävään aviolliseen yhteyteen, jota sanotaan perheonneksi. Näitä kumpaakin avioliittotapaa kuvaa parhaiten romaani, katolilaista tapaa ranskalainen, protestanttista saksalainen. Kummassakin

»he saavat toisensa»: saksalaisessa nuorimies tytön, ranskalaisessa aviomies »aisankannattajan» osan. Tällöin ei ole suinkaan aina selvää, kumpi heistä on huonommassa asemassa. Senpä vuoksi saksalaisen romaanin pitkäveteisyys kauhistuttaa ranskalaista porvaria yhtä paljon kuin ranskalaisen romaanin »epäsiveellisyys» saksalaista poroporvaria. Muuten viime aikoina, siitä lähtien kun »Berliini on alkanut muodostua maailmankaupungiksi», saksalainen romaani on alkanut vähemmän epäröiden kuvaillla hetairismia ja aviollista uskottomuutta, jotka siellä on tunnettu hyvin jo kauan.

Mutta kummassakin tapauksessa avioliiton määrää asianomaisten luokka-asema ja sikäli se on aina sovinnaisavioliitto. Tämä sovinnaisavioliitto muodostuu kummassakin tapauksessa melko usein räikeäksi prostituutioksi, usein molemmin puolin, mutta useimmiten vaimoon nähden, joka eroaa tavallisesta ilotyöstä vain siinä, että hän ei vuokraa ruumistaan tuntipalkalla kuten palkkatyöntekijä, vaan myy sen kerta kaikkiaan orjuuteen. Ja kaikkiin sovinnaisavioliittoihin nähden pitävät paikkansa Fourier'n sanat:

»Niin kuin kieliopissa kahdesta kiellosta muodostuu yksi myönteinen väite, niin myös avioliittomoraalissa kaksi prostituutiota käy yhdestä hyveestä.»

Naisen suhteen sukupuolirakkaus on ja voi olla todella sääntönä vain sorrettujen luokkien, nykyään siis proletariaatin keskuudessa, riippumatta siitä, onko tämä suhde virallisesti vahvistettu vai ei. Mutta näissä tapauksissa ei ole mitään klassisen yksiavioisuuden perusteita. Näissä tapauksissa ei ole olemassa mitään omaisuutta, jonka säilyttämiseksi ja perimiseksi juuri luotiinkin yksiavioisuus ja miehen herruus, eikä sen tähden myöskään mitään syytä miehen herruuden pystyttämiseen. Sitä paitsi keinotkin puuttuvat: siviilioikeus, joka suojelee tätä herruutta, on olemassa vain omistavia varten ja heidän ja proletaarien kanssakäymistä varten; se maksaa rahaa eikä sillä työläisen köyhyyden vuoksi ole mitään merkitystä siltä kannalta, miten työläinen suhtautuu vaimoonsa. Siinä on ratkaiseva merkitys aivan toisenlaisilla henkilökohtaisilla ja yhteiskunnallisilla suhteilla. Varsinkin sen jälkeen, kun suurteollisuus on karkottanut naisen kodista työmarkkinoille ja tehtaaseen ja tekee hänestä usein perheen elättäjän, miehen herruuden viimeisetkin rippeet ovat menettäneet kaiken pohjan proletaarin asunnossa, jos kohta siellä onkin vielä yksiavioisuuden vakiintuessa juurtunutta raakuutta naisista kohtaan. Proletaarin perhe ei ole siis enää yksiavioinen tämän sanan tarkassa merkityksessä, vaikka rakkaus olisikin molemmin puolin mitä intohimoisinta ja uskollisuus mitä lujinta ja vaikka olisikin suoritettu kaikki mahdolliset hengelliset ja maalliset vihkimiset. Sen tähden myös yksiavioisuuden ikuiset seuralaiset, hetairismi ja aviorikos, esittävät siinä kerrassaan mitätöntä osaa; vaimo on tosiasiallisesti saanut jälleen oikeuden avioeroon ja elleivät puoliset voi sietää toisiaan, he mieluummin eroavat. Sanalla sanoen proletariavioliitto on yksiavioinen sanan etymologisessa, muttei suinkaan historiallisessa mielessä.

Lakimiehemme selittävät kyllä, että lainsäädännön edistykse-
nen kehitys tekee naisten osalta kaiken valittamisen yhä suurem-
määrin aiheettomaksi. Sivistysmaiden nykyaikaiset lakijärjestelmät
tunnustavat yhä useammin, että ollakseen pätevä avioliiton täytyy
olla kummankin puolen vapaaehtoinen sopimus ja että myös avio-
liitossa kummallakin puolella täytyy olla toistensa suhteen yhtäläi-
set oikeudet ja velvollisuudet. Jos näitä molempia vaatimuksia nou-
datettaisiin johdonmukaisesti, naisilla olisi kaikki mitä he voivat
vaatia.

Tämä aito juridinen perustelu on aivan samanlainen kuin se,
jolla radikaali tasavaltalainen porvari silloin tällöin rauhoittaa pro-
letaaria. Työsopimuksenhan pitäisi muka olla tehty molemmin puo-
lin vapaaehtoisesti. Mutta sitä pidetään vapaaehtoisesti tehtynä
siksi, koska laki asettaa *paperilla* kummankin puolen samaan ase-
maan. Toisen puolen erilaisesta luokka-asemasta johtuva valta, toi-
sen puolen harjoittama toisen puolen painostus — molempien todell-
inen taloudellinen asema — ei liikuta lakia. Ja työsopimuksen voi-
massaoloaikana kummallakin puolella pitäisi olla jälleen samat
oikeudet, koska toinen tai toinen ei ole niistä nimenomaan luopunut.
Laki ei voi taaskaan mitään sille, että taloudellinen asiointila pak-
kottaa työläisen luopumaan viimeisestäkkin näennäisestä tasa-arvoi-
suudesta.

Edistyksellisimmänkin lain vaatimukset on avioliittoon nähden
tyydytetty täydellisesti heti, kun asianomaiset ovat merkityttäneet
vapaaehtoisuutensa muodollisesti pöytäkirjaan. Mitä tapahtuu juri-
disten kulissien takana, missä todellinen elämä sykkii, ja miten
tämä vapaaehtoisuus syntyy, siitä lainsäätäjä ja lainkäyttäjä voivat
olla huolehtimatta. Mutta tässä suhteessa laulisi lainkäytön yksinker-
taisimmankin vertailemisen osoittavan lakimiehelle, miten tämän
vapaaehtoisuuden laita on. Maissa, missä lapsille on laillisesti tur-
vattu osuus vanhempien omaisuuden perimiseen, siis missä heitä ei
voida tehdä perinnöttömiksi — mm. Saksassa ja ranskalaisen oikeu-
den maissa — lapset ovat avioliiton solmimiseen nähden riippuvai-
sia vanhempien suostumuksesta. Englantilaisen oikeuden maissa,
joissa laki ei vaadi vanhempien suostumusta avioliiton solmimiseen,
vanhemmilla on myös täydellinen vapaus omaisuutensa testamentta-
miseen ja he voivat mielensä mukaan tehdä lapsensa perinnöttömiki-
si. Onhan selvää, että siitä huolimatta ja juuri siitä syystä vapaus
avioliiton solmimiseen ei ole Englannissa eikä Amerikassa niiden
luokkien keskuudessa, joilla on jotakin perittävää, asiallisesti hitus-
takan suurempi kuin Ranskassa ja Saksassa.

Miehen ja naisen juridisen tasa-arvoisuuden laita avioliitossa ei ole
sen paremmin. Kummankin oikeudellinen eriarvoisuus, jonka olemme
perineet aikaisempien yhteiskuntaolojen ajoilta, ei ole naisen ta-
loudellisen sarron syy, vaan sen seuraus. Muinaisessa kommunisti-
sessa kotitaloudessa, johon kuului useita aviopareja ja heidän lap-
sensa, naisille uskottu taloudenhoito oli yhteiskunnallisesti yhtä

tarpeellinen elinkeino kuin miesten ravintoainehankinnat. Patriarkallisen perheen ja sitäkin enemmän erillisen yksiavioisen perheen muodostuessa tilanne muuttui. Kotitalouden hoito kadotti yhteiskunnallisen luonteensa. Se ei enää koskenut yhteiskuntaa. Se muodostui *yksityisluonteiseksi palvelukseksi*; vaimosta tuli ylimmäinen palvelijatar, joka oli syrjäytetty yhteiskunnallisesta tuotannosta. Vasta meidän aikamme suurteollisuus on avannut hänelle — ja yhäkin vain proletarinaiselle — jälleen tien yhteiskunnalliseen tuotantoon, mutta kuitenkin niin, että mikäli hän suorittaa velvollisuutensa yksityisen perheen palveluksessa, hän jää syrjäytetyksi yhteiskunnallisesta tuotannosta eikä voi ansaita mitään, ja mikäli hän haluaa osallistua yhteiskunnalliseen elinkeinoelämään ja ansaita itsenäisesti, hän ei kykene täyttämään perhevelvollisuuksiaan. Ja tässä suhteessa naiselle käy samoin niin tehtaassa kuin muillakin työaloilla aina lääketiedettä ja asianajotointa myöten. Nykyaikainen yksityisperhe perustuu naisen avoimeen tai piilevään kotiorjuuteen, ja nykyaikainen yhteiskunta on massa, joka koostuu pelkistä yksityisistä perheistä, sen molekyyleistä. Useimmissa tapauksissa, ainakin omistavien luokkien keskuudessa, miehen täytyy nykyään ansaita rahaa, elättää perhe, ja se asettaa hänet valta-asemaan, joka ei kaipaa mitään erityistä juridista etuoikeutta. Perheessä hän on porvari, vaimo edustaa proletariaattia. Mutta proletariaattia rasittavan taloudellisen sorron erikoisluonne esiintyy teollisuudessa täydessäärkevyydessään vasta sen jälkeen, kun on poistettu kapitalistiluokan kaikki lakipäätteiset etuoikeudet ja saatettu voimaan molempien luokkien täydellinen juridinen tasa-arvoisuus; demokraattinen tasavalta ei hävitä näiden molempien luokkien välistä ristiriitaa, vaan se luo vasta sen perustan, jolla taistellen tämä ristiriita ratkaistaan. Niin ikään se omalaatuinen luonne, joka on naiseen kohdistuvalla miehen herruudella nykyisessä perheessä, ja miehen ja naisen todellisen yhteiskunnallisen tasa-arvoisuuden tarpeellisuus samoin kuin toteuttamistapakin esiintyvät täysin selvästi vasta silloin, kun he molemmat ovat juridisesti täysin samanarvoisia. Silloin osoittautuu, että naisen vapauttamisen ensimmäisenä ehtona on koko naissukupuolen palauttaminen jälleen yhteiskunnalliseen elinkeinoelämään, mikä taas vaatii, että yksityinen perhe lakkaisi olemasta yhteiskunnan taloudellinen yksikkö.

* * *

On siis kolme tärkeintä avioliittomuotoa, jotka suurin piirtein vastaavat ihmiskunnan kehityksen kolmea pääastetta. Villeyttä vastaa ryhmäavioliitto, barbaarisuutta pareittaisavioliitto, sivistyneisyyttä aviorikoksen ja prostituution täydentämä yksiavioisuus. Barbaarisuuden yläasteella pareittaisavion ja yksiavioisuuden väliin tunkeutuu orjattariin kohdistuva miesten herruus ja monivaimoisuus.

Kuten koko esityksestämme on selvinnyt, tässä vuorojärjestyksessä ilmenevään kehitykseen liittyy se omalaatuisuus, että yhä enemmän riistetään ryhmäavioliiton sukupuolivapautta naisilta, muttei miehiltä. Ja todellisuudessa ryhmäavioliitto on miehiin nähden itse asiassa nykyäänkin voimassa. Se mikä naiselle katsotaan rikokseksi ja aiheuttaa raskaita lakisääteisiä ja yhteiskunnallisia seurauksia, on miehelle kunniaakasta tai pahimmassa tapauksessa vähäinen siveellinen tahra, jonka hän tyytyväisenä kantaa. Mutta mitä enemmän perinteellinen hetairismi muuttuu meidän aikanamme kapitalistisen tavarantuotannon vaikutuksesta ja mukautuu tavarantuotantoon, mitä enemmän se muuttuu avoimeksi prostituutioksi, sitä suurempaa turmelusta se saa aikaan. Vieläpä se turmelee miehiä paljon enemmän kuin naisia. Prostituutio turmelee naisista vain ne onnettomat, jotka siihen sortuvat, eikä heitäkään läheskään siinä määrin kuin tavallisesti luullaan. Mutta sitä vastoin miesmaailman luonnonlaadun se pilaa kokonaan. Niinpä etenkin pitkä kihlusaika on yhdeksässä tapauksessa kymmenestä aviollisen uskottomuuden todellinen alkeiskoulu.

Mutta me kuljemme kohti yhteiskunnallista mullistusta, jossa yksiavioisuuden samoin kuin sen seuralaisen, prostituution, tähänastiset taloudelliset perustat häviävät varmasti. Yksiavioisuuden aiheuttivat omaisuuden keskittyminen yksiin käsiin, nimittäin miehen käsiin, ja tarve jättää omaisuus perinnöksi juuri tietyn miehen eikä kenenkään muun lapsille. Se vaati naisen muttei miehen yksiavioisuutta, joten naisen yksiavioisuus ei suinkaan ollut estämässä miehen julkista tai peiteltyä moniavioisuutta. Mutta tuleva yhteiskunnallinen mullistus pienentää koko tämän perintöhuolen minimiin muuttamalla pysyvän, perinnöllisen omaisuuden — tuotantovälineet — ainakin valtaosaltaan yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi. Koskapa yksiavioisuus on syntynyt taloudellisista syistä, niin eikö se häviä, kun nämä syyt häviävät?

Voitaneen täydellä syyllä vastata: se ei ole ainoastaan häviämättä, vaan pikemminkin toteutuu vasta silloin täydellisesti. Sillä tuotantovälineiden muuttuessa yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi häviää myös palkkatyö ja proletariaatti, siis myös se pakko, joka panee tietyn — tilastollisesti laskettavissa olevan — määrän naisia antautumaan rahasta. Prostituutio häviää, mutta yksiavioisuus, sen sijaan että häviäisi, tulee lopultakin todellisuudeksi miestenkin osalta.

Miesten asema muuttuu siis joka tapauksessa suuresti. Mutta naistenkin, *kaikkien* naisten, asemassa tapahtuu huomattava muutos. Tuotantovälineiden siirtyessä yhteiskunnalliseksi omaisuudeksi yksityinen perhe lakkaa olemasta yhteiskunnan taloudellinen yksikkö. Yksityinen taloudenpito muuttuu yhteiskunnalliseksi työalaksi. Lasten hoito ja kasvatusta tulee yhteiskunnalliseksi asiaksi: yhteiskunta huolehtii kaikista lapsista samalla tavalla, olkoot he aviollisia tai aviottomia. Kaiken tämän ansiosta häviää huoli »seurauksista», mikä tänään on oleellisin yhteiskunnallinen — niin moraalinen kuin

taloudellinenkin — tekijä, joka estää tyttöä antautumasta huoletta rakastamalleen miehelle. Eikö se ole riittävä syy siihen, että sukupuoliyhteys muuttuu vähitellen vapaammaksi ja julkinen mielipide tytön kunniaa ja naisen häpeästä samalla suopeammaksi? Ja vihdoin, emmekö ole nähneet, että nykymaailmassa yksiavioisuus ja prostituutio ovat tosin vastakohtia, mutta erottamattomia vastakohtia, saman yhteiskuntajärjestyksen kohtioita? Voiko prostituutio hävitä viemättä samalla yksiavioisuutta mukanaan kadotukseen?

Sitten alkaa vaikuttaa uusi tekijä, joka yksiavioisuuden muodostumisaikana oli olemassa korkeintaan idullaan: yksilöllinen sukupuolirakkaus.

Ennen keskiaikaa ei voinut olla puhuttakaan yksilöllisestä sukupuolirakkaudesta. On itsestään selvää, että ruumiillinen kauneus, ystävyysuhteet, samanlaiset taipumukset jne. ovat herättäneet eri sukupuoliin kuuluvissa ihmisissä sukupuolisen seurustelun kaipuuta, ettei miehille enempää kuin naisillekaan ole ollut aivan yhdentekevää, kenen kanssa he ryhtyvät tähän intiimiin suhteeseen. Mutta siitä oli vielä äärettömän pitkä matka nykyiseen sukupuolirakkauteen. Ennen vanhaan avioliitoista päättivät yleensä vanhemmat asianosaisten puolesta ja nämä taipuivat siihen mukisematta. Se vähäinen aviollinen rakkaus, minkä vanha aika tuntee, ei ollut subjektiivista mieltymystä vaan objektiivinen velvollisuus, se ei ollut avioliiton perustana vaan sen lisänä. Nykyaikaisessa mielessä rakkaussuhteita esiintyi vanhalla ajalla vain virallisen yhteiskunnan ulkopuolella. Paimenet, joiden lemmeniloja ja -suruja Theokritos ja Moskhos meille laulavat, Longosin Dafnis ja Khloe olivat pelkkiä orjia, joilla ei ollut mitään osuutta valtiossa, vapaiden kansalaisten elämänpöyrissä. Mutta mikäli emme ota lukuun orjia, tapaamme rakkaussuhteita vain häviävän vanhan maailman rappeutumistuotteenä ja vain suhteina sellaisiin naisiin, jotka niin ikään ovat virallisen yhteiskunnan ulkopuolella, kuten hetairat, siis muukalaiset tai vapautetut: Ateenassa sen perikadon aattona ja Roomassa keisariaikana. Mikäli vapaiden kansalaisten kesken syntyi todella rakkaussuhteita, niin vain aviorikoksen tietä. Ja vanhan ajan klassisesta rakkausrunoilijasta Anakreonista sukupuolirakkaus oli siinä mielessä kuin me sen ymmärrämme niin yhdentekevää, että jopa rakastetun olennon sukupuolikin oli hänestä yhdentekevää.

Meidän sukupuolirakkautemme eroaa oleellisesti vanhan ajan tavallisesta sukupuolikaipuusta, erotiikasta. Ensiksikin se edellyttää rakastetun olennon vastarakkautta; nainen on tässä suhteessa samassa asemassa kuin mies, kun taas antiikin erotiikan aikoina hänen mieltään ei suinkaan aina kysytty. Toiseksi sukupuolirakkaus saattaa olla niin voimakasta ja kestävä, että se saa omistamisen puutteen ja eron tuntumaan kummastakin asianomaisesta suurelta, ellei suorastaan suurimmalta, onnettomuudelta; he riskeeraavat suuresti, panevat alttiiksi jopa henkensäkin saadakseen toisensa, mikä vanhalla ajalla saattoi tapahtua vain aviorikoksena. Ja lopuksi syntyy uusi

siveellinen mittapuu sukupuoliyhteyden arvostelemiseksi: ei kysytä ainoastaan, oliko tuo yhteys aviollista vai avioliiton ulkopuolista, vaan myös, aiheuttiko sen rakkaus ja vastarakkaus vai ei? Ymmärrettävää on, että feodaalisessa tai porvarillisessa käytännössä tämän uuden mittapuun ei käy sen paremmin kuin siveellisyyden muidenkaan mittapuiden: sen yli harpataan. Mutta sen ei käy myöskään huonommin. Se tunnustetaan niin kuin muutkin — teoriassa, paperilla. Ja enempää ei toistaiseksi voida vaatiakaan.

Keskiaika jatkaa siitä, mihin vanha aika päätyi sukupuolirakkauden kehityksessä: aviorikoksesta. Me olemme jo kuvanneet ritarirakkautta, joka synnytti huomenlaulut. Tästä rakkaudesta joka tahtoo rikkoa avioliiton, on siihen rakkauteen joka on laskeva perustan avioliitolle, vielä pitkä matka, eikä ritaristo koskaan päässyt siihen asti. Vaikka siirtyisimmekin kevytmielisistä romaanisista kansoista hyveellisiin germaaneihin, havaitsemme »Nibelungeinlaulussa», että Kriemhild rakastaa kyllä salassa Siegfriediä yhtä paljon kuin tämä häntä, mutta kun Gunther ilmoittaa luvanneensa hänet ritarille jonka nimeä hän ei mainitse, Kriemhild vastaa kuitenkin ilman muuta:

»Teidän ei tarvitse minua pyytää; tahdon⁷ menetellä aina niin kuin käskette; kihlaudun mielelläni sille, jonka te, herra, minulle mieheksi annatte.»*

Kriemhilden mieleen ei edes juolahda, että hänen rakkautensa voitaisiin ylipäänsä ottaa huomioon. Gunther kosii Brünhildeä, Etzel Kriemhildeä, vaikka kumpikaan ei ole koskaan nähnyt morsiantaan; aivan samoin kosii »Gudrunissa»¹⁶⁰ Siegebant Irlantilainen norjalaisista Utea, Hetel Hegelingeniläinen Hilde Irlantilaista ja vihdoin Siegfried Morlantilainen, Hartmut Ormanilainen ja Herwig Seelanttilainen Gudrunia; ja vasta tässä käy niin, että Gudrun ratkaisee vapaasti asian Herwigin hyväksi. Sääntönä oli, että nuorelle ruhtinaalle valitsivat morsiamen hänen vanhempansa, mikäli he olivat vielä elossa, muussa tapauksessa hän teki sen itse neuvoteltuaan asiasta huomattavimpien läänitysmiesten kanssa, joiden sana oli varsin painava kaikissa tämänlaatuisissa tapauksissa. Toisin ei voinut olla. Ritarin tai paronin samoin kuin itse maaruhtinaankin osalta naimisiinmeno oli poliittinen toimenpide, tilaisuus laajentaa valtaa uusien liittojen avulla; ratkaisevia olivat *suvun* edut eikä yksilön mielihalu. Mitenkä rakkaudella voisi näissä oloissa olla viimeinen sana avioliittoa solmittaessa?

Keskiajan kaupunkien ammattikuntaporvarin laita oli samoin. Juuri ne etuoikeudet, ammattikuntarajoitukset, keinotekoiset rajalinjat, jotka suojelivat häntä ja erottivat hänet juridisesti joko toisista ammattikunnista tai omista ammattikuntatovereistaan taikka hänen omista kisälleistään ja oppipojistaan, rajoittivat jo kyllin ahtaaksi sen piirin, josta hän saattoi etsiä itselleen sopivaa aviopuolisoa.

* Ks. »Nibelungeinlaulu», kymmenes laulu. *Toim.*

Ja kuka morsiamista oli sopivin, sitä ei tämän monimutkaisen järjestelmän vallitessa ratkaissut suinkaan hänen yksilöllinen mielihalunsa, vaan perheen etu.

Näin siis avioliiton solmiminen pysyi lukemattoman monissa tapauksissa keskiajan loppuun saakka samanlaisena kuin se oli alusta pitäen ollut: asiana jota eivät ratkaisseet asianosaiset. Alussa jokainen oli jo maailmaan tullessaan naimisissa kokonaisen toissukupuolisen ryhmän kanssa. Ryhmäavioliiton myöhäisemmissä muodoissa asianlaita oli todennäköisesti samoin, ryhmä vain supistui yhä enemmän. Pareittaisaviossa oli sääntönä, että äidit sopivat lastensa avioliitoista; tällöinkin olivat ratkaisevia uudet sukulaisuussiteet, joiden oli hankittava nuorelle parille kestävämpi asema suvussa ja heimossa. Ja kun yksityisomaisuus pääsi voitolle yhteisomaisuudesta ja isänoikeus ja yksityisomaisuus niihin liittyvine perimisetuineen pääsivät valtaan, silloin avioliiton solmiminen tuli kokonaan riippuvaksi taloudellisista näkökohdista. *Muodollisesti* ostoavioliitto häviää, mutta asiallisesti se leviää yhä laajemmalle, niin että myös miehelle eikä vain naiselle pannaan hinta, muttei hänen persoonallisten ominaisuuksiensa, vaan omaisuutensa mukaan. Hallitsevien luokkien keskuudessa ei alun perin tunnettu sellaista käytäntöä, että asianomaisten keskinäisen mieltymyksen olisi pitänyt olla kaiken muun voittava peruste avioliiton solmimisessa; sen tapaista sattui korkeintaan romantiikan alalla tai sorrettujen luokkien keskuudessa, joita ei otettu lukuun.

Tällainen oli asiaintila, jonka kapitalistinen tuotanto tapasi valmistautuessaan maantieteellisten löytöjen aikakaudesta lähtien maailmankaupan ja manufaktuurin tietä maailmanherruuteen. Mainittu avioliiton solmimistapa oli luultavasti erittäin sopiva kapitalistiselle tuotantotavalle, ja niinhän se olikin. Mutta kuitenkin — maailmanhistorian iva on pohjatonta — juuri kapitalismi oli antava tälle avioliiton solmimistavalle ratkaisevan iskun. Muuttaessaan kaiken tavaraksi kapitalistinen tuotanto hävitti kaikki entiset muinaisuudesta periytyneet suhteet ja asetti perittyjen tapojen, historiallisen oikeuden tilalle oston ja myynnin, »vapaan» sopimuksen. Englantilainen lakimies H. S. Maine luuli tehneensä mitä suurimman keksinnön sanoessaan, että koko kehityksemme on edellisiin aikakausiin verrattuna siinä, että olemme siirtyneet from status to contract*, periytyneistä oloista vapaaehtoisesti kontrahoitaviin oloihin, mikä kylläkin — sikäli kuin se on totta — oli sanottu jo »Kommunistisessa manifestissa».**

Mutta sopimusten teko edellyttää ihmisiä, jotka voivat vapaasti määrätä persoonastaan, teoistaan ja omaisuudestaan ja jotka ovat keskenään samanarvoisia. Juuri näiden »vapaiden» ja »samanarvoisten» ihmisten luominen olikin kapitalistisen tuotannon tärkeimpiä tehtä-

* — statuksesta sopimukseen. *Toim.*

** Ks. tämän julkaisun I. osaa, ss. 95—99. *Toim.*

viä. Vaikkakin se alussa tapahtui vain puoleksi tietoisesti ja päälle päätteeksi uskonnollisen värityksen saaneella tavalla, niin kuitenkin Lutherin ja Calvinin uskonpuhdistuksesta lähtien muodostui pysyväksi teesiksi se, että ihminen kantaa täyden vastuun teoistaan vain silloin, kun hän on tehnyt ne täysin vapaasta tahdostaan, ja että siveellisenä velvollisuutena on vastustaa kaikkea, mikä pakottaa epä-siveelliseen tekoon. Mutta sopiko tämä yhteen aikaisemman avioitumiskäytännön kanssa? Avioliitto oli porvarillisen käsityksen mukaan sopimus, oikeustoimi, vieläpä kaikista tärkein, koska se määräsi kahden ihmisen ruumiin ja sielun kohtalon elinajaksi. Se tosin solmittiin silloin muodollisesti vapaaehtoisesti; ilman asianosaisten suostumusta se ei käynyt päinsä. Mutta tiedettiin liiankin hyvin, kuinka tämä suostumus saatiin ja ketkä todella päättivät avioliitosta. Mutta jos kaikkien muiden sopimusten tekoon vaadittiin todellista päätösvapautta, niin miksei tähänkin? Eikö kahdella nuorella joiden oli määrä yhdistyä pariaksi, ollut oikeutta määrätä vapaasti itsestään, ruumiistaan ja sen elimistä? Eikö sukupuolirakkaus ollut ritariuden ansiosta tullut muotiin ja eikö aviopuolisoiden rakkaus ollut ritariajan aviorikosrakkauden vastakohtana sukupuolirakkauden oikea porvarillinen muoto? Mutta jos kerran aviopuolisoiden velvollisuus oli rakastaa toisiaan, niin eikö myös avioituminen ollut rakastavain velvollisuus eikä kenenkään muun? Eikö tämä rakastavain oikeus ollut vanhempien, sukulaisten ja muiden tavanomaisten avioliittomeklarien ja parittajien oikeutta suurempi? Jos kerran oikeus vapaaseen henkilökohtaiseen harkintaan tunkeutui ujostelematta jopa kirkon ja uskonnonkin piiriin, niin kuinka se saattoi pysähtyä vanhemman polven sietämättömän vaatimuksen edessä määrätä nuoremman ruumiista, sielusta, omaisuudesta, onnesta ja onnettomuudesta?

Näiden kysymysten täytyi pakostakin herätä sellaisena aikana, jolloin yhteiskunnan kaikki vanhat siteet höltyivät ja kaikki perinnäiset käsitykset alkoivat horjua. Maailma muuttui kerralla miltei kymmenen kertaa suuremmaksi; pallonpuoliskon neljänneksen asemesta länsieurooppalaisilla oli nyt silmiensä edessä koko maapallo, ja he riensivät ottamaan muut seitsemän neljänneistä haltuunsa. Ja yhdessä kotimaan ahtaiden rajojen kanssa sortuivat myös keskiajalle ominaisen ajatustavan tuhatvuotiset raja-aidat. Ihmisen sekä ulkoinen että sisäinen näköpiiri avartui äärettömän paljon laajemmaksi. Mitä merkitsivät siveyden maine ja sukupolvelta toiselle siirtyneet perinnäiset kunnialliset ammattikuntaetuoikeudet nuorelle miehelle, jota houkuttelivat Intian rikkauudet, Meksikon ja Potosin kulta- ja hopeakaivannot? Se oli vaeltavien ritarien aikaa porvaristolle; silläkin oli romantiikkansa ja lemmenhaaveensa, mutta porvarilliseen tapaan ja viime kädessä porvarillisin tarkoituksin.

Kävi niin, että varsinkin protestanttisissa maissa, missä olevat olot järkkäyivät pahimmin, nouseva porvaristo myöntyi yhä enemmän myös avioitumisvapauteen ja saattoi sen edellä kuvatulla tavalla voimaan. Avioliitto pysyi luokka-avioliittona, mutta luokan sisällä

myönnettiin asianosaisille tietty määrä valinnan vapautta. Ja pa-perilla, moraaliopissa sekä runokuvauksissa ei ollut mikään sen jär-käntämättömämpää ja varmempaa kuin se, että jokainen avioliitto on epäsiiveellinen, ellei se perustu keskinäiseen sukupuolirakkauteen ja aviopuolisoiden todella vapaaseen sopimukseen. Sanalla sanoen rakkausavioliitto oli julistettu ihmisoikeudeksi, joka sitä paitsi ei ollut vain *droit de l'homme**, vaan poikkeuksellisesti myös *droit de la femme***.

Mutta tämä ihmisoikeus erosi yhdessä kohdassa kaikista muista niin sanotuista ihmisoikeuksista, jotka rajoittuivat käytännössä hal-litsevaan luokkaan, porvaristoon, kun taas sorretun luokan, proletariaatin, osalta ne tyypistyivät joko välittömästi tai välillisesti ole-mattomiin. Tässä ilmenee jälleen historian iva. Hallitseva luokka py-syy tiettyjen taloudellisten vaikutteiden vallassa, ja siksi todella vapaasti solmittuja avioliittoja esiintyy sen keskuudessa vain poik-keustapauksina, kun taas sorretun luokan keskuudessa ne ovat sään-tönä, kuten olemme todenneet.

Täydellinen avioitumisvapaus voi siis tulla yleisesti voimaan vas-ta sitten, kun kapitalistisen tuotannon ja sen luomien omaisuussuh-teiden poistaminen on tehnyt olemattomiksi kaikki ne taloudelliset sivunäkökohdat, joilla nykyään on vielä niin valtava vaikutus avio-puolison valinnassa. Silloin ei jää enää muuta vaikutinta kuin kes-kinäinen mieltymys.

Koska sukupuolirakkaus on luonteeltaan yksinomistuksellista — vaikkakin tämä yksinomistaminen on nykyään voimassa vain nai-seen nähden — niin sukupuolirakkauteen perustuva avioliitto on luonteeltaan yksiavioisuutta. Olemme nähneet, miten oikeassa Ba-chofen oli, kun hän piti ryhmäavioliiton kehittymistä yksiavioisuudek-si pääasiassa naisten ansiona; vain siirtyminen pareittaisaviosta yk-siavioisuuteen on merkittävä miesten tilille; ja historiallisesti tämä oli oikeastaan naisten aseman huonontamista ja miesten uskottomuu-den helpottamista. Kun nyt vielä häviävät taloudelliset näkökoh-dat — huolehtiminen omasta toimeentulosta ja etenkin lasten tule-vaaisuudesta — joiden takia naiset alistuvat tähän miesten tavanmu-kaiseen uskottomuuteen, niin siten saavutettu naisen tasa-arvoisuus on kaikista tähänastisesta kokemuksesta päätellen vaikuttava ääret-tömän paljon voimakkaammin siihen suuntaan, että miehistä tulee todella yksiavioisia, kuin siihen että naisista tulisi monimiehisä.

Samalla yksiavioisuudesta häviävät varmasti kaikki ne piirteet, jotka omaisuussuhteista syntyneinä ovat sille pakostakin ominaisia, nimittäin ensiksikin miehen herruus ja toiseksi avioliiton purkamat-tomuus. Miehen herruus avioliitossa johtuu yksinkertaisesti hänen taloudellisesta harruudestaan ja häviää itsestään sen myötä. Avio-

* Sanaleikki: *droit de l'homme* merkitsee sekä »ihmisen oikeus» että »miehen oikeus». *Toim.*

** — naisen oikeus. *Toim.*

liiton purkamattomuus johtuu osaksi niistä taloudellisista oloista, joiden vallitessa yksiavioisuus syntyi, osaksi se on periytynyt siltä ajalta, jolloin näiden taloudellisten olojen ja yksiavioisuuden yhteenkuuluvuudesta ei ollut vielä oikeaa käsitystä ja sitä liioiteltiin uskonnollisesti. Nykyään avioliiton purkamattomuus on rikkoutunut jo tuhansia kertoja. Jos siveellinen on vain rakkaudelle perustettu avioliitto, niin sellaisena se pysyy vain, jos rakkaus kestää. Mutta yksilöllisen sukupuolirakkauden kestävyys on eri yksilöllä, varsinkin miehillä, hyvin erilainen, ja kun tunne on hävinnyt kokonaan tai kun sen on syrjäyttänyt toinen intohimoinen rakkaus, niin ero koituu hyväksi kummallekin asianomaiselle samoin kuin yhteiskunnallekin. Ihmisille pitäisi antaa mahdollisuus säästyä kahlamasta avioerokäräjien hyödyttömässä loassa.

Siis se minkä me voimme tätä nykyä esittää olettamuksenamme sukupuolisuhteiden järjestymisestä kapitalistisen tuotannon edessä olevan kukistumisen jälkeen, on suurimmaksi osaksi negatiivista ja rajoittuu enimmäkseen siihen, mikä häviää. Entä mitä uutta on tuleva? Se selviää sitten, kun on noussut uusi sukupolvi: miessukupolvi, joka ei joudu koskaan elämässään lunastamaan rahalla eikä muilla yhteiskunnallisilla mahtikeinoilla naisen antautumista, ja naissukupolvi, joka ei joudu koskaan antautumaan miehelle muista syistä paitsi todellisesta rakkaudesta eikä kieltäytymään antautumasta rakastetulleen taloudellisten seurausten pelosta. Kun nämä ihmiset ilmaantuvat, he välittävät vähät siitä, mitä tänä päivänä oletetaan heidän velvollisuudekseen; heillä on oleva oma käytäntönsä ja sen mukaiseksi muovaamansa yleinen mielipide kunkin yksilön käyttäytymisestä — ja siinä kaikki.

Mutta palatkaamme jälleen Morganiin, josta olemme loitonneet melko kauas. Sivistyskaudella kehittyneiden yhteiskunnallisten instituutioiden historiallinen tutkiminen ei kuulu hänen kirjansa aihepiiriin. Hän käsittelee sen tähden vain sangen lyhyesti tämän ajanjakson aikaisia yksiavioisuuden vaiheita. Hänestäkin yksiavioisuuteen perustuvan perheen kehityksessä on edistystä, on päästy lähemmäksi sukupuolien täydellistä tasa-arvoisuutta, joskaan hänen mielestään tätä päämäärää ei ole vielä saavutettu. Mutta, hän sanoo,

»kun tunnustetaan se tosiasia, että perheellä on kehittyessään ollut peräti neljä eri muotoa ja sen nykyinen muoto on viides, niin herää kysymys, tuleeko tämäkään muoto kestävästi vastaisuudessa. Ainoa mahdollinen vastaus on, että sen täytyy kehittyä edelleen sitä mukaa kuin yhteiskuntakin kehittyy, muuttua samassa suhteessa kuin yhteiskuntakin muuttuu, aivan niin kuin tähänkin asti. Perhe on tietyn yhteiskuntajärjestelmän luoma ja kuvastaa sen kehitystasoa. Koska yksiavioisuuteen perustuva perhe on muuttunut paremmaksi sivistyskauden alusta ja varsinkin huomattavasti nykyaikana, niin voidaan ainakin otaksua, että se kykenee muuttumaan entistä täydellisemmäksi, kunnes saavutetaan molempien sukupuolten tasa-arvoisuus. Jos yksiavioisuuteen perustuva perhe ei kykene täyttämään kaukaisessa tulevaisuudessa yhteiskunnan vaatimuksia, niin on mahdotonta ennustaa, minkälainen on oleva sen seuraaja.»

IROKEESISUKU

Tulemme nyt Morganin toiseen havaintoon, joka on vähintään yhtä tärkeä kuin sukulaisuusjärjestelmiin perustuva perheen alkumuodon kuvaaminen. Morgan todisti, että amerikkalaisen intiaaniheimon keskuudessa esiintyvät eläinten nimiä kantavat sukuliitot ovat oleellisesti samat kuin kreikkalaisten genea ja roomalaisten gentes; että amerikkalainen muoto on alkuperäinen, kreikkalais-roomalainen myöhäisempi, johdannainen; että muinaiskreikkalaisten ja roomalaisten koko yhteiskuntajärjestys sukuineen, fratrioineen ja heimoineen on tarkka toisinto amerikkalaisten intiaanien järjestyksestä; että kaikilla barbaarikansoilla on sukulaitos aina siihen asti, kunnes ne siirtyvät sivistyskauteen, vieläpä myöhemminkin (sikäli kuin voidaan päätellä nykyisten tietolähteiden perusteella). Todistamalla tämän Morgan selvitti kerralla vanhimman kreikkalaisen ja roomalaisen historian vaikeimmat kohdat ja antoi meille samalla yllättävän selityksen alkuaikana — ennen *valtion* syntymistä — vallinneen yhteiskuntajärjestyksen peruspiirteistä. Niin yksinkertaiselta kuin asia näyttääkin, silloin kun sen jo tuntee, Morgan teki havaintonsa kuitenkin vasta jokin aika sitten; edellisessä 1871 ilmestyneessä kirjassaan* hän ei ollut vielä saanut selville tätä salaisuutta, minkä paljastuminen on siitä pitäen vaientanut joksikin aikaa muuten niin itsetietoiset englantilaiset esihistorian tutkijat.

Latinalainen sana gens, jota Morgan yleensä käyttää tästä sukuliitosta, johtuu, kuten samanmerkityksinen kreikkalainen genosanakin, yleisarjalaisesta juurisanasta gan (saksaksi, missä k vastaa säännöllisesti arjalaista g:tä, kan), joka merkitsee siittämistä. Gens, genos, sanskritin kielellä dschanas, gootin (edellä mainitun säännön mukaan) kuni, muinaisskandinavian ja anglo-saksin kielen kyn, englannin kin, keskisaksan künne, merkitsevät niin ikään sukua, polveutumista. Mutta sanaa gens latinassa ja genos kreikassa käytetään erikoisesti merkitsemään sitä sukuliittoa, jonka ylpeytenä on yhteinen syntyperä (tässä tapauksessa yhteinen kantaisä) ja joka tiettyjen yhteiskunnallisten ja uskonnollisten laitosten yhdistämänä muodostaa erikoisen yhteisön, minkä alkuperä ja luonne on kuitenkin pysynyt tähän asti hämäränä kaikille historioitsijoillemme.

Olemme jo edellä punalua-perheestä puhuttaessa nähneet, mistä suku alkuperäisessä muodossaan muodostui. Siihen kuuluvat kaikki ne henkilöt, jotka punalua-avioliiton kautta ja siinä välttämättömästi vallitsevien käsitysten mukaan ovat jonkun yhden kantaäidin, suvun perustajattaren, tunnustettuja jälkeläisiä. Koska tässä perhemuodossa isyydestä ei ole varmuutta, tunnustuksen saa vain naispuolinen linja. Koska veljet eivät voi naida sisariaan, vaan ainoastaan

* Ks. tätä osaa, ss. 180—181. *Toim.*

toista syntyperää olevia naisia, niin näiden vieraitten naisten kanssa siitetyt lapset joutuvat äidinoikeuden mukaan suvun ulkopuolelle. Vain *tyttärien* jälkeläiset kussakin sukupolvessa jäävät siis sukuliiton puitteisiin; poikien jälkeläiset siirtyvät oman äitinsä sukuun. Entä minkälaiseksi muodostuu tämä verisukulaisryhmä, kun se kehittyä erikoiseksi ryhmäksi heimon keskuudessa olevien muiden samanlaisten ryhmien rinnalle?

Tämän alkuperäisen suvun klassisena muotona Morgan esittää irokeesien, varsinkin seneca-heimon suvut. Siinä on kahdeksan eläimen nimeä kantavaa sukua: 1. Susi, 2. Karhu, 3. Kilpikonna, 4. Maja-va, 5. Hirvi, 6. Kurppa, 7. Haikara, 8. Haukka. Kussakin suvussa valitsevat seuraavat tavat:

1. Suku valitsee sacheminsa (päämies rauhan aikana) ja päällikönsä (johtaja sodassa). Sachem on valittava suvun keskuudesta, ja hänen virkansa on ollut suvussa tavallaan perinnöllinen, se on pitänyt täyttää uudelleen heti kun se on tullut avoimeksi. Sotapäällikkö voidaan valita suvun ulkopuoleltakin, ja se on saattanut puuttua väliin yleensä. Sachemiksi ei ole valittu koskaan edellisen poikaa, koska irokeeseilla vallitsee äidinoikeus, ja poika kuuluu siis toiseen sukuun, mutta kylläkin usein entisen sachemin veli tai sisarenpoika. Vaaleihin osallistuvat kaikki, miehet ja naiset. Mutta vaalin on saatava seitsemän muun suvun vahvistus, ja vasta sitten koko irokeesiliiton yhteinen neuvosto asettaa valitun juhlallisesti tehtävänsä. Tämän tavan merkitys selviää myöhemmin. Sachemin valta suvun keskuudessa on isällistä valtaa, luonteeltaan puhtaasti moraalista, hänen käytettävissään ei ole mitään pakkokeinoja. Hän on lisäksi virkansa puolesta seneca-heimon neuvoston sekä irokeesien yhteisen liittoneuvoston jäsen. Sotapäälliköllä on ollut käskyvaltaa vain sotaretkillä.

2. Suku erottaa mielensä mukaan sachemin ja sotapäällikön. Tämä tapahtuu jälleen miesten ja naisten yhteisestä toimesta. Erotetut ovat sen jälkeen toisten tapaan tavallisia sotilaita, yksityishenkilöitä. Heimoneuvosto voi muuten myös erottaa sachemin, vieläpä vastoin suvun tahtoa.

3. Kukaan suvun jäsenistä ei saa naida suvustaan. Tämä on perussääntönä suvussa, side joka pitää suvun koossa; se ilmentää negatiivisesti sitä sangan positiivista verisukulaisuutta, jonka yhdistäminä yksilöt vasta muodostavatkin suvun. Havaitsemalla tämän yksinkertaisen tosiasian Morgan paljasti ensimmäisen kerran suvun luonteen. Miten hatara oli siihen asti ollut käsitys suvusta, sitä osoittavat aikaisemmat villi- ja barbaarikansoja koskevat tiedot, joissa ne eri yhdyskunnat, jotka muodostavat sukujärjestelmän, on ymmärtämättömästi ja erotuksetta sotkettu yhteen heimoiksi, klaaneiksi, thumeiksi jne., ja näistä sanotaan toisinaan, että sellaisen yhdyskunnan sisäiset avioliitot on kielletty. Siten syntyikin auttamaton sekasotku, jonka keskellä herra McLennan saattoi esiintyä Napoleonina ja luoda järjestystä sanomalla painokkaasti: kaikki heimot jakautuvat sellaisiin, joissa jäsenten keskeiset avioliitot on kielletty (eksogaami-

set), ja sellaisiin, joissa ne on sallittu (endogaamiset). Ja sotkettuaan täten perin pohjin asian, hänellä oli otsaa ryhtyä sitten mitä syvämielteisimmin tutkimaan, kumpi näistä hänen järjettömistä kategorioistaan oli vanhempi: eksogamia vai endogamia. Tästä järjettömyydestä tuli loppu ilman muuta, kun havaittiin suvun perustuvan verisukulaisuuteen ja tästä johtuvaan suvun jäsenten välisten avioliittojen mahdottomuuteen. — Itsestään selvää on, että sillä asteella, jolla irokeesit ovat, avioitumiskieltoa noudatetaan tiukasti suvun keskuudessa.

4. Vainajan omaisuus joutuu toisille suvun jäsenille, sen täytyy pysyä suvussa. Koska irokeesi saattaa jättää jälkeensä vain vähäpätöisiä esineitä, lähimmät sukulaiset jakavat perinnön keskenään, miehen kuollessa hänen veljensä ja sisarensa sekä äidin veli, naisen kuollessa hänen lapsensa ja sisarensa, mutta eivät veljet. Sen vuoksi mieskään ei voi periä vaimoaan, eikä vaimo miestään, eivätkä lapset isäänsä.

5. Suvun jäsenten tulee tukea ja suojella toisiaan sekä varsinkin auttaa kostamaan muukalaisen tekemä loukkaus. Yksilön turvallisuuden suojana on suku, ja hän saattaa turvautua siihen; joka loukkaa häntä, loukkaa koko sukua. Suvun verisukulaissiteistä on syntynyt verikostovelvollisuus, jonka irokeesit tunnustavat ehdottomasti. Jos sukuun kuulumaton surmaa suvun jäsenen, surmatun koko suku on velvollinen verikostoon. Ensiksi tehdään välitysyritys; surmaajan suvun neuvosto kokoontuu ja ehdottaa surmatun sukuneuvostolle sovintoa, useimmiten esittämällä valittelunsa ja tarjoamalla huomattavia lahjoja. Mikäli nämä otetaan vastaan, asia on sovittu. Muuten loukattu suku nimittää yhden tai useampia kostajia, joiden on ajettava takaa surmaajaa ja surmattava hänet. Kun tämä on tapahtunut, surmatun suvulla ei ole valittamisen oikeutta, asia on ratkaistu.

6. Suvulla on tiettyjä nimiä tai sarja nimiä, joita vain se koko heimosta saa käyttää. Yksilön nimi siis sanoo heti, mihin sukuun hän kuuluu. Sukunimi antaa samalla sukuoikeudet.

7. Suku voi adoptoida muukalaisia ja ottaa heidät siten koko heimon jäseniksi. Sotavangit, joita ei ole tapettu, ovat joutuneet siten jonkin suvun adoptoimina seneca-heimon jäseniksi ja saaneet näin täydet suku- ja heimo-oikeudet. Adoptointi tapahtuu suvun yksityisten jäsenten esityksestä, joko miesten, jotka hyväksyvät muukalaisen veljekseen tai sisarekseen, tai naisten, jotka hyväksyvät hänet lapsekseen; juhlallinen sukuunotto on asian vahvistuksena tarpeen. Siten yksityisiä, poikkeuksellisista syistä heikentyneitä sukuja on usein vahvistettu uudelleen ottamalla sukuun joukoittain jäseniä jostakin toisesta suvusta tämän suostumuksella. Juhlallinen sukuunotto on tapahtunut irokeeseilla heimoneuvoston julkisessa istunnossa muodostuen siten itse asiassa uskonnolliseksi juhlamenoksi.

8. On vaikeaa todeta, että intiaanisuvuilla olisi ollut erikoisia uskonnollisia juhlia; intiaanien uskonnollisilla juhlamenoilla on kuitenkin enemmän tai vähemmän yhteyttä sukuihin. Irokeesien kuu-

nessa jokavuotisessa uskonnollisessa juhlassa eri sukujen sacheja ja sotapäälliköitä pidetään virkansa puolesta »uskon suojelijoina» ja heillä on papillisia tehtäviä.

9. Suvulla on yhteinen hautausmaa. Valkoihoisten joka puolelta ahdistamilta New Yorkin valtion irokeeseilta se on nyt hävinnyt, mutta aikaisemmin heillä oli sellainen. Toisilla intiaaneilla se on vieläkin, niinpä irokeesien läheisillä sukulaisilla tuscarora-intiaaneilla, joilla siitä huolimatta, että he ovat kristittyjä, on kullakin suvulla määräriivinsä hautausmaalla, niin että samaan riviin haudataan äiti ja lapset, mutta ei isää. Ja irokeeseillakin koko suku on saatamassa vainajaa hautaan, pitää huolta haudasta, hautapuheista jne.

10. Suvulla on neuvosto, demokraattinen kokous, johon osallistuvat suvun kaikki aikuiset mies- ja naispuoliset jäsenet yhtäläisellä äänioikeudella. Tämä neuvosto valitsee ja erottaa sacheit ja sotapäälliköt samoin kuin muutkin »uskon suojelijat», tekee suvun jäsenen surmaamistapauksissa päätöksen henkirahasta (wergeld) tai verikostosta, adoptoi muukalaisia sukuun. Sanalla sanoen se on suvun korkein valtaelin.

Tällaisia ovat tyypillisen intiaanisuvun oikeudet.

»Sen kaikki jäsenet ovat vapaita ihmisiä, velvollisia suojaamaan toistensa vapautta, samanarvoisia persoonallisilta oikeuksiltaan. Sacheit enempää kuin sotapäällikötkään eivät vaadi mitään etuoikeuksia. Suvun jäsenet muodostavat verisukulaissiteiden yhdistämän veljeskunnan. Vapaus, yhdenvertaisuus ja veljeys ovat olleet suvun peruseriaatteita, vaikkei niitä olekaan valettu koskaan sanamuotoon, ja suku taas on ollut koko yhteiskuntajärjestelmän perusyksikkö, järjestyneen intiaaniyhteiskunnan perusta. Siitä johtuu se taipumaton riippumattomuuden tunne ja se persoonallinen arvokkuus käyttäytymisessä, minkä jokainen tunnustaa intiaaneilla olevan.»

Siihen mennessä kun Amerikka löydettiin, koko Pohjois-Amerikan intiaanit olivat järjestyneet sukuihin äidinoikeuden mukaisesti. Vain muutamissa heimoissa, kuten dakota-heimossa, suvut olivat rappeutuneet, ja joissain muissa, ojibwa-, omaha-heimoissa, ne olivat järjestyneet isänoikeuden mukaisesti.

Monissa useampia kuin viisi tai kuusi sukua käsittävissä intiaaniheimoissa on havaittavissa erikoisia joko kolmen, neljän tai useamman suvun ryhmittymiä, joita Morgan, kääntäen intiaanikielisen nimen uskollisesti sen kreikkalaisen vastineen mukaiseksi, sanoo fratrioiksi (veljeskunniksi). Niinpä seneca-intiaaneilla on kaksi fratriaa: ensimmäinen käsittää suvut 1—4, toinen suvut 5—8. Lähempi tutkimus osoittaa, että nämä fratriat edustavat enimmäkseen alkupe räisiä sukuja, joihin heimo on ollut alussa jakautuneena; koska suvun sisäinen avioituminen oli kiellettyä, täytyi kuhunkin heimoon kuulua välttämättömästi ainakin kaksi sukua, jotta se olisi voinut sinänsä olla olemassa. Sitä mukaa kuin heimo kasvoi, kukin suku jakautui vuorostaan kahteen tai useampaan osaan, joista kukin esiintyi nyt itsenäisenä sukuna, kun taas alkuperäinen suku johon kuuluivat kaikki tytär suvut, jatkaa olemassaoloaan fratriana. Senecaheimolla ja useimmilla muilla intiaaneilla ovat toisen fratrian suvut vel-

jessukuja ja toisen näiden serkkusukuja — nimityksiä, joilla amerikkalaisessa sukulaisuusjärjestelmässä, kuten olemme nähneet, on sangen reaalin ja kuvaava merkitys. Alkujaan kukaan seneca-intiaani ei saanut naida fratriansa keskuudesta, mutta tästä tavasta on luovuttu jo kauan sitten ja se on rajoittunut koskemaan vain sukua. Senecaintiaanien perimätiedon mukaan »Karhu» ja »Hirvi» olivat ne kaksi kantasukua, joista muut suvut ovat haarautuneet. Tätä uutta järjestystä, kun se oli juurtunut, muovattiin sitten tarpeen mukaan; kun jonkin fratrian suvut olivat sukupuuttoon kuolemaisillaan, niihin siirrettiin usein täydennykseksi kokonaisia sukuja toisista fratrioista. Siitä syystä havaitsemme eri heimoisia samannimisiä sukuja eri fratrioihin ryhmittyneinä.

Irokeeseilla fratrioiden merkitys on osaksi yhteiskunnallinen, osaksi uskonnollinen. 1. Pallopelissä fratriat esiintyvät toistensa vastustajina, kumpikin lähettää parhaat pelaajansa, toiset seuraavat peliä, kumpikin fratria omalta paikaltaan, ja lyövät vetoja toistensa kanssa omiensa voitosta. — 2. Heimoneuvostossa kummankin fratrian sachemit ja sotapäälliköt istuvat yhdessä, ryhmät vastapäätä toisiaan, kukin puhuu puhuu kummankin fratrian edustajille kuin erikoiselle yhdyskunnalle. — 3. Kun heimon keskuudessa tapahtui murha eivätkä surmaaja ja surmattu kuuluneet samaan fratriaan, niin loukattu suku vetosi usein veljessukuihinsa; nämä kutsuivat koolle fratrianeuvoston ja kääntyivät kokonaisuutena toisen fratrian puoleen kehottaen sitäkin kutsumaan neuvoston koolle asian ratkaisemiseksi. Fratria esiintyy siis tässä jälleen alkuperäisenä sukuna ja sillä on lisäksi suuremmat menestymismahdollisuudet kuin heikommalla yksityisellä suvulla, sen tyttäreillä. — 4. Huomattavien henkilöiden kuolemantapauksissa toinen fratria otti huolehtiakseen hautaamasta ja hautajaisjuhlallisuuksista, vainajan fratrian kulkiessa surevana mukana. Sachemin kuollessa toinen fratria ilmoitti irokeesien liittoneuvostolle viran olevan avoinna. — 5. Fratrianeuvostolla oli myös sanansa sachemia valittaessa. Jokseenkin itsestään selvänä asiana pidettiin sitä, että veljessuvut vahvistivat vaalin, mutta toisen fratrian suvut saattoivat esittää vastalauseen. Siinä tapauksessa kokoon-tui kyseisen fratrian neuvosto; jos se piti vastalauseetta oikeana, vaali oli mitätön. — 6. Irokeeseilla oli aikaisemmin erikoisia uskonnollisia mysteριοita, joista valkoihoiset käyttivät nimitystä *medicinelodges**. Seneca-heimolla oli kaksi uskonnollista veljeskuntaa pitämässä huolta näistä mysteριοista ja säännönmukaisista uusien jäsenten sukuunottojuhlallisuuksista; kummallakin fratrialla oli oma tällainen veljeskuntansa. — 7. Jos ne neljä lineagea (sukukuntaa), jotka valloituksen aikaan¹⁶¹ asuivat Tlaxcalan neljässä eri osassa, olivat neljä fratria — mikä on melkein varmaa — niin se todistaa, että fratriat olivat kuten kreikkalaisten fratriat ja germaanien samantapaiset sukuliitot myös sotilaallisia yksiköitä; kukin näistä neljästä

* — loihtumajat. *Toim.*

lineagesta kävi taisteluun erikoisena joukkona, omassa sota-asussaan ja omine lippuineen sekä oman päällikkönsä johtamana.

Niin kuin useammasta suvusta muodostuu *fratria*, niin myös useammasta *fratriasta* muodostuu sukujärjestelmän klassisessa muodossa heimo; heimoilla, jotka ovat kovin heikentyneet, ei ole useinkaan tätä välirengasta, *fratria*a. Mikä on tunnusomaista Amerikan intiaaniheimoilta?

1. Oma maa-alue ja oma nimi. Kullakin heimolla oli varsinaisen asuma-alueensa lisäksi vielä melkoinen metsästyks- ja kalastusalue. Sen ulkopuolella oli laaja, aina seuraavan heimon alueen rajalle asti ulottuva puolueeton vyöhyke, joka sukulaiskielisten heimojen välillä oli kapeampi ja vieraskielisten heimojen välillä leveämpi. Tämä vyöhyke vastaa germaanien rajametsää, sitä erämaata, jonka Caesarin sveivit (sueven) muodostivat alueensa ympärille, tanskalaisten ja germaanien välistä *isarnholtia* (tanskaksi *jarved*, *limes Danicus*), germaanien ja slaavien välistä *Sachsenwaldia* ja *braniboria* (slaavilainen sana = suojusmetsä), josta Brandenburg on saanut nimensä. Tällaisten epämääräisten rajojen erottama alue oli heimon yhteismaata, sellaiseksi sen tunnustivat myös naapuriheimot, ja heimo itse puolusti sen loukkaamattomuutta. Rajojen epämääräisyydestä oli käytännössä useimmiten haittaa vasta sitten, kun väestö oli kovasti lisääntynyt. — Heimojen nimet ovat nähtävästi enimmäkseen satunnaisesti syntyneitä eivätkä varta vasten valittuja; ajan oloon kävi usein niin, että naapuriheimot antoivat jollekin heimolle toisen nimen kuin mitä se itse käytti; niinhän saksalaisetkin saivat ensimmäisen historiallisen yhteisnimensä, germaatit, kelttiläisiltä.

2. Erikoinen, vain tälle heimolle ominainen *kielimurre*. Itse asiaansa heimo- ja murrerajat lyövät oleellisesti yhteen; uusia heimoja ja kielimurteita muodostui jakautumisien vuoksi vielä hiljattain Amerikassa ja tuskinpa muodostuminen on nytkään loppunut. Siellä missä kaksi lukumäärällisesti heikentyntä heimoa on sulautunut yhdeksi, saatetaan poikkeuksellisesti puhua samassa heimossa kahta läheistä sukulaismurretta. Amerikan heimojen keskiuus on alle 2000 hengen; cherokee-heimossa on kuitenkin noin 26 000, suurin määrä Yhdysvalloissa olevia intiaaneja, jotka puhuvat samaa murretta.

3. Oikeus asettaa juhlallisesti virkaan sukujen valitseman *sachemit* ja *sotapäälliköt*.

4. Oikeus erottaa *sachemit* ja *sotapäälliköt* jopa vastoin heidän sukujensa tahtoakin. Nämä heimon oikeudet heidän suhteensa ovat itsestään selviä, koska *sachemit* ja *sotapäälliköt* ovat heimoneuvoston jäseniä. Siellä missä heimoista on muodostunut liitto ja kaikki heimot ovat edustettuina liittoneuvostossa, edellä mainitut oikeudet ovat siirtyneet liittoneuvostolle.

5. Yhteiset uskonnolliset käsitykset (mytologia) ja kulttimenot.

»Intiaanit olivat barbaarisella tavallaan uskonnollista kansaa.»¹⁶²

Intiaanien jumalaistarustoa ei ole vielä läheskään kriittisesti tut-

kittu; uskonnolliset käsitykset — kaikenlaiset henget — olivat jo ruumiillistuneet heidän mielikuvituksessaan ihmismuotoon, mutta barbaarisuuden ala-asteella, jolla he olivat, ei ole vielä mitään kavaluomuksia, niin sanottuja epäjumalia. Se on monijumalaisuudeksi kehittymässä olevaa luonnon ja luonnonvoimien palvelemista. Heimoiilla oli säännölliset juhlansa ja tietyt kulttimenonsa, nimittäin tanssit ja leikit, tanssi varsinkin oli oleellisena osana kaikissa uskonnollisissa juhlissa; kukin heimo vietti omat juhlansa erikseen.

6. Yhteisistä asioista huolehtiva heimoneuvosto. Siihen kuului- vat kaikkien sukujen sachemit ja sotapäälliköt, jotka olivat sukujen todellisia edustajia, koska heidät voitiin erottaa milloin tahansa. Heimoneuvosto neuvotteli julkisesti heimon muiden jäsenten ympäröimänä, joilla oli oikeus käyttää puheenvuoroja ja saada mielipiteensä kuuluville; neuvosto ratkaisi. Sääntönä oli, että jokainen läsnäolija sai pyynnöstä puheenvuoron, naisetkin saivat esittää valitsemansa puhujan kautta mielipiteensä. Irokeeseilla täytyi lopullisen päätöksen olla yksimielinen, niin kuin oli asian laita useiden päätösten suhteen germaanien markkikunnissa. Heimoneuvostolle kuului etenkin vieraita heimoja koskevien suhteiden säänteleminen; se otti vastaan lähetystöt ja lähetti sellaisia, julisti sodan ja solmi rauhan. Mikäli sota syttyi, niin sitä käytiin enimmäkseen vapaaehtoisten voimin. Periaatteessa jokaisen heimon katsottiin olevan sotajalalla kaikkia niitä heimoja vastaan, joiden kanssa ei oltu solmittu varsinaista rauhansopimusta. Sotaretkiä vihollisia vastaan järjestivät useimmiten yksityiset etevät soturit; he aloittivat sotatanssin, ja jokainen, joka yhtyi tanssiin, osoitti siten ottavansa osaa retkeen. Heti muodostettiin joukko ja lähdettiin liikkeelle. Hyökkäyksen kohteeksi joutunut heimon aluetta puolustettiin niin ikään useimmiten vapaaehtoisten osastojen voimin. Osastojen lähtö ja paluu olivat aina yleisten juhlien aiheena. Retkien tekemiseen ei vaadittu heimoneuvoston suostumusta, sitä ei pyydetty eikä annettu. Ne olivat aivan samanlaisia kuin Tacituksen kuvailemat germaanisten osastojen erinäiset sotaretket; ero on vain siinä, että germaaneilla osastot olivat kehittyneet luonteeltaan jo pysyvämmiksi, muodostuneet vakinaisiksi ydinjoukoiksi, jotka järjestettiin jo rauhan aikoina ja joiden ympärille sodan sattuessa toiset vapaaehtoiset ryhmittäytyivät. Sellaiset sotilasosastot olivat harvoin suuria; intiaanit suorittivat merkittävimmätkin, myös etäälle ulottamansa sotaretket vähäisin sotavoimin. Kun johonkin suureen yritykseen osallistui yhdessä useampia osastoja, niin kukin niistä totteli vain omaa päällikköään; päällikköjen neuvosto piti huolen siten kuin osasi sotaretkisuunnitelman yhtenäisyydestä. Se oli samanlaista kuin Ammianus Marcellinuksen kuvailema alemanien sodankäynti neljännellä vuosisadalla Reinin ylävarsilla.

7. Muutamilla heimoiilla on ylipäällikkö, jonka valta on kuitenkin sängen vähäinen. Ylipäällikkönä on joku sacheimesta, jonka tulee nopeaa toimintaa vaativissa tapauksissa ryhtyä väliaikaisiin toimenpiteisiin, kunnes neuvosto voi kokoontua ja tehdä lopullisen päätök-

sen. Hänessä näemme heikossa, joskin myöhemmässä kehityksessään enimmäkseen hedelmättömäksi jääneessä itumuodossaan toimeenpavollaan omaavan virkamiehen, joka on kehittynyt useimmissa tapauksissa ellei aina, kuten saamme nähdä, korkeimmasta sotapäälliköistä.

Amerikan intiaanien valtaenemmistö ei päässyt heimoksi yhtymistä pitemmälle. Vähälukuisina heimoina, joita laajat rajamaat erottivat toisistaan ja jotka olivat heikentyneet alituisissa sodissa, he pitivät pienen ihmisjoukon voimin hallussaan ääretöntä aluetta. Sukulaisheimojen välisiä liittoja muodostui siellä täällä hetken tarpeen vaatiessa, mutta ne hajosivat samalla kun tarve katosi. Hajaantuneet, alkuaan sukua olevat heimot yhdistyivät kuitenkin muutamin paikoin taas pysyväisiksi liitoiksi ottaen siten ensimmäisen askeleen kansakunnaksi muodostumisen suuntaan. Yhdysvalloissa sellaisen liiton kehittyneimmän muodon tapaamme irokeeseilla. Lähdettyään Mississippin länsipuolella olevilta asuinsijoiltaan, missä he olivat muodostaneet nähtävästi suuren dakotalaisperheen sivuhaaran, he asettuivat pitkän vaelluksensa jälkeen nykyiseen New Yorkin valtioon ja jakautuivat viideksi heimoksi: seneca, cayaga, onondaga, oneida ja mohawk. Irokeesien elinkeinoina oli kalastus, metsästys ja alkeellinen kasvitarhanviljely; he asuivat kylissä, joiden suojana oli useimmiten paaluväestys. Irokeesien lukumäärä ei kohonnut koskaan 20 000 henkeä suuremmaksi; kaikissa viidessä heimossa oli useita samoja sukuja; he puhuivat saman kielen läheisiä sukulaismurteita ja heidän hallussaan oli yhtenäinen maa-alue, joka oli jaettu viiden heimon kesken. Koska tämä alue oli vasta vallattu, oli luonnollista, että heimot tottuivat pysymään koossa voidakseen vastustaa poistunkemiaan heimoja, ja siitä kehittyi ainakin jo 1400-luvun alussa oikea »ikuinen liitto», valaliitto, joka tuntien uuden voimansa asettui heti hyökkäävälle kannalle ja valtasi mahtavuutensa aikana, noin vuoden 1675 paikkeilla, ympärillään olevat laajat maa-alueet, joiden asukkaat se osaksi karkotti ja osaksi teki verovelvollisikseen. Irokeesiliitto on kehittynein yhteiskuntajärjestö, minkä intiaanit ovat luoneet, sikäli kuin he eivät olleet barbaarisuuden ala-astetta korkeammalla (poikkeuksena ovat siis meksikolaiset, uusmeksikolaiset ja perulaiset). Liiton peruspiirteet olivat seuraavat:

1. Viiden verisukulaisheimon ikuinen liitto, joka pohjautuu täydelliseen yhdenvertaisuuteen ja itsenäisyyteen heimon kaikissa sisäisissä asioissa. Tämä verisukulaisuus oli liiton todellisen perustana. Viidestä heimosta kolme sanottiin isäheimoiksi ja ne olivat veljesheimoja keskenään; kahta muuta sanottiin poikaheimoiksi ja nekin olivat veljesheimoja keskenään. Kolme sukua — vanhimmat — oli sitä paitsi elävien jäsentensä kautta edustettuna kaikissa viidessä heimossa, toiset kolme sukua kolmessa heimossa, ja kaikkien näiden sukujen jäsenet olivat keskenään veljiä kaikissa viidessä heimossa. Yhteinen, ainoastaan murteiltaan eroava kieli oli yhteisen polveutumisen ilmauksena ja todistuksena.

2. Liiton johtelimenä oli liittoneuvosto. Siihen kuului 50 sache-mia, jotka kaikki olivat yhdenvertaisia asemaltaan ja arvoltaan; tämä neuvosto päätti lopullisesti kaikista liiton asioista.

3. Mainitut 50 sache-mia oli liittoa muodostettaessa nimitetty ta-sapuolisesti heimojen ja sukujen keskuudesta hoitamaan uusia vir-koja, jotka perustettiin varta vasten liiton tarkoituksia silmällä pi-täen. Viran tultua avoimeksi asianomainen suku valitsi siihen uuden henkilön ja sillä oli oikeus erottaa sache-minsa milloin tahansa; vir-kaanasettamisoikeus kuului kuitenkin liittoneuvostolle.

4. Nämä liittosache-mit olivat myös omien heimojensa sache-me-ja, ja heillä oli paikka ja äänivalta heimoneuvostossa.

5. Liittoneuvoston kaikkien päätösten tuli olla yksimielisesti teh-tyjä.

6. Äänestys tapahtui heimoittain, jolloin joka heimon ja joka hei-mossa neuvoston kaikkien jäsenten oli äänestettävä yksimielisesti en-nen kuin sitova päätös saatiin aikaan.

7. Kukin viidestä heimoneuvostosta saattoi kutsua kokoon liitto-neuvoston, mutta tämä itse ei voinut sitä tehdä.

8. Istunnot pidettiin koolle kerääntyneen väen läsnäollessa; jo-kaisella irokeesilla oli oikeus puheenvuoroon; neuvosto yksin ratkaisi.

9. Liitolla ei ollut ketään toimeenpanovallan omaavaa personal-ista johtajaa eikä päällikköä.

10. Sen sijaan liitolla oli kaksi ylintä sotapäällikköä, joilla kum-mallakin oli samat tehtävät ja sama valta (spartalaisten kaksi »ku-ningasta», Rooman kaksi konsulia).

Siinä se yhteiskuntajärjestelmä, jonka alaisena irokeesit ovat eläneet yli neljä vuosisataa ja elävät yhä vieläkin. Olen kuvailut sitä Morganin mukaan perusteellisemmin, koska meillä on tässä ti-laisuus tutkia sellaista yhteiskuntajärjestystä, joka ei tunne vielä *valtiota*. Valtio edellyttää erikoista yleistä valtaa, joka on erillään valtion vakituisesta jäsenyhteisöstä. Sen tähden Maurer — hän vaisto-si aivan oikein saksalaisen markkijärjestelmän puhtaasti yhteis-kunnalliseksi laitokseksi, mikä erosi oleellisesti valtiosta, vaikka suurimmaksi osaksi olikin myöhemmin sen perustana — tarkaste-lee kaikissa kirjoituksissaan julkisen vallan vähitellen tapahtuvaa syntymistä alkuperäisistä markki-, kylä-, kartano- ja kaupunkijär-jestelmistä sekä rinnakkain näiden kanssa. Pohjois-Amerikan intiaani-t ovat meille esimerkkinä siitä, miten alkujaan yhtenäinen heimo leviää vähitellen yli koko äärettömän mantereen, miten heimot ja-kautuvat ja muodostuvat kansoiksi, kokonaisiksi heimoryhmiksi, mi-ten kielet muuttuvat ja tulevat paitsi toisilleen käsittämättömiksi myös kadottavat miltei jäljettämiin alkuperäisen yhteisyytensä; mi-ten sen ohella heimojen keskuudessa yksityiset suvut jakautuvat useammiksi, vanhat äidinsuvut säilyvät fratrioina ja miten näi-den vanhempien sukujen nimet säilyvät kuitenkin samoina sellaisil-lakin heimoilla, jotka ovat jo kauan sitten etääntyneet ja eronneet toisistaan: »Susi» ja »Karhu» ovat yhä vielä useimpien intiaanihei-

mojen sukujen nimiä. Yllä kuvattu järjestelmä on suurin piirtein ominaista niille kaikille, erona on vain se, että monet heimot eivät ole kehittäneet sitä sukulaisheimojen liitoksi.

Mutta me näemme myös, miten — kun kerran suku on yhteiskunnallisena perusyksikkönä — sukujen, fratrioiden ja heimon järjestysmuoto kehittyy tästä yksiköstä miltei välttämättömyyden pakosta, koska se on luonnonmukaista. Nämä kolme ryhmää ovat verisukulaisuuden eri asteita, ja kukin niistä on omiin oloihinsa sulkeutunut ja järjestää itse omat asiansa ollen kuitenkin samalla myös toistensa täydennyksenä. Ja ala-asteella olevien barbaarien kaikki yleiset asiat kuuluivat niiden hoitamien asioiden piiriin. Kun siis jollakin kansalla huomaamme yhteiskunnalliseksi perusyksiköksi suvun, meidän sopii etsiä silloin myös samanlaista heimojärjestystä kuin tässä on kuvailtu; ja siellä, missä tietolähteitä on riittävästi, kuten esim. kreikkalaisilla ja roomalaisilla, havaitsemme saman järjestyksen ja lisäksi vakuutumme, että vertailu amerikkalaiseen yhteiskuntajärjestykseen auttaa meitä selviämään vaikeimmistakin epäilyksistä ja arvoituksista silloin, kun tietolähteet jättävät meidät pulaan.

Ja kuinka ihmeellinen järjestysmuoto tämä sukujärjestelmä kaikessa lauseellisuudessaan ja yksinkertaisuudessaan onkaan! Kaikki kulkee säännöllistä kulkuaan ilman sotilaita, santarmeja ja poliiseja, ilman aatelistoa, kuninkaita, käskynhaltijoita, prefektejä tai tuomareita, ilman vankiloita ja kärkejä. Kaikki torat ja riidat ratkaisee asianosaisten yhteisö — suku tai heimo taikka eri suvut keskenään — ja vain äärimmäisenä, harvoin käytettynä keinona uhkaa verikosto, mistä meikäläinen kuolemanrangaistus on vain sivistynyt muoto kaikkine sivistyksestä johtuvine valo- ja varjopuolineen. Vaikka yhteisiä asioita on ollut ratkaistavana paljon enemmän kuin nyt — talouttahan hoitivat monet perheet yhteisesti ja kommunistisesti, maa oli koko heimon omaisuutta, vain pieniä kasvitarhoja oli myönnetty väliaikaisesti eri talouksien käyttöön — niin meikäläisestä laajasta ja monimutkaisesta hallintokoneistosta ei silti ole jälkeäkään. Asianosaiset päättävät kaikista asioista, ja useimmissa tapauksissa onkin vuosisatoja jatkunut tapa jo järjestänyt kaiken. Köyhiä ja puutteenalaisia ei voi olla — kommunistinen talous ja suku tietävät velvollisuutensa vanhoja, sairaita ja sodan runteleimia kohtaan. Kaikki — naisetkin — ovat yhdenvertaisia ja vapaita. Orjia ei ole vielä olemassa eikä tavallisesti myöskään vieraiden heimojen orjuutusta. Kun irokeesit voittivat vuoden 1651 seuduilla erie-heimon ja »puolueettoman kansakunnan»,¹⁶³ he tarjosivat näille tilaisuuden astua samanarvoisina jäseninä omaan liittoonsa; vasta sitten kun voitetut olivat kieltäytyneet tästä, heidät karkotettiin alueeltaan. Ja osoituksena siitä, mitä miehiä ja naisia sellainen yhteiskunta synnyttää, on se, että kaikki turmeltumattomien intiaanien kanssa tekemisiin joutuneet valkoihoiset ihailevat näiden barbaarien persoonallista omanarvontuntoa, suorasukaisuutta, luonteen lujuttua ja urhoollisuutta.

Afrikassa olemme nähneet aivan hiljattain esimerkkejä tästä ur-

huollisuudesta. Muutamia vuosia sitten zulukafferit, samoin kuin pari kuukautta sitten nubialaiset — kumpikin heimoja, joiden keskuudessa sukulaitos ei ole vielä kuollut — tekivät sellaista, mitä mikään eurooppalainen sotajoukko ei pysty tekemään.¹⁶⁴ Ilman tulliaseita, vain peitset ja heittokeihäät aseinaan he etenivät pistintaiteluun englantilaisen jalkaväen takaaladattavien kiväärien kuula-sateessa — mainittu jalkaväki on suljetussa taistelujärjestyksessä tunnustetusti maailman parhain — ja saattoivat englantilaiset useamminkin kuin kerran epäjärjestykseen, pakottivat jopa perääntymäänkin, vaikka aseistuksessa oli äärettömän suuri ero ja vaikka zuluilla ja nubialaisilla ei ole mitään asepalvelusta eikä mitään käsitystä sotilasharjoituksista. Heidän kestävyytään ja suorituskykyään kuvaa englantilaisten valittelu, että kafferi kulkee 24 tunnissa pitemmän matkan ja nopeammin kuin hevonen. Pieninkin lihas on jäntevä ja karaistunut erottuen kuin ruoskan siima, muuan englantilainen maalari sanoo.

Sellaisilta näyttivät ihmiset ja ihmisyyhteiskunta ennen kuin oli tapahtunut luokiksi jakautuminen. Ja mikäli vertaamme silloisten ihmisten asemaa nykyisten sivistysajan ihmisten valtaenemmistön asemaan, niin nykyisen proletaarin tai pientalonpojan ja muinaisten vapaiden suvun jäsenten välinen ero on valtava.

Tämä on asian toinen puoli. Mutta älkäämme unohtako, että tämä järjestys oli tuomittu häviämään. Heimoa pitemmälle se ei kehittynyt; heimojen liiton muodostuminen merkitsee jo tuon järjestyksen häviämisen alkua, mikä on käyvä ilmi ja mikä irokeesien suorittamista muiden heimojen orjuuttamisyrityksistä on jo käynyt ilmi. Se mikä oli heimon ulkopuolella, oli lain ulkopuolella. Jollei erityistä rauhansopimusta ollut, heimojen kesken vallitsi sotatila. Sodankäynti oli kovin julmaa; tämä julmuus erotti ihmiset muista eläimistä ja vasta myöhemmin aineelliset edut ovat lieventäneet sitä. Kukkeimmillaankin sukulaitos, sellaisena kuin olemme tavanneet sen Amerikassa, edellytti äärimmäisen kehittymätöntä tuotantoa, siis äärimmäisen harvaa asutusta laajalla alueella, ihmisen miltei täydellistä alistumista tuntumattoman, vastustavan ja käsittämättömän ulkoisen luonnon herruuteen, mikä kuvastuu lapsellisen naiiveissa uskonnollisissa käsityksissä. Ihmiselle heimo merkitsi rajaa niin muukalaiseen kuin itseensäkin nähden: heimo, suku ja niiden laitokset olivat pyhiä ja koskemattomia, ne olivat luonnon antama korkeampi mahti, ja yksilö oli tunteineen, ajatuksineen ja tekoineen ehdottomasti sen alainen. Niin vaikuttavilta kuin tämän aikakauden ihmiset meistä näyttävätkin, he eivät eronneet lainkaan toisistaan, he pysyivät yhä kiinni, kuten Marx sanoo, alkukantaisen yhteisön napanuurassa. Tämän alkukantaisen yhteisön mahti oli murrettava ja se murrettiin. Mutta sen murtuminen johtui vaikutteista, mitkä alun pitäen näyttävät meistä rappeutumiselta, syntiinlankeemukselta verrattuna vanhan sukuyhteiskunnan yksinkertaiseen siveelliseen korkeuteen. Mitä halpamaisimmat pyyteet — alhainen voitonhimo, raaka

nautinnonhalu, likainen ahneus, itsekäs yhteisomaisuuden ryöstö — ovat olleet uuden sivistyneen yhteiskunnan, luokkayhteiskunnan, kummeja; mitä katalimpien keinojen — varkauden, väkivallan, vilpin ja petoksen — avulla on kaivettu maata vanhan luokattoman sukuyhteiskunnan alta ja saatettu se perikatoon. Ja kokonaista puolikolmatta vuosituhatta kestäneen olemassaolonsa aikana uusi yhteiskunta ei ole ollut koskaan muuta kuin riistetyn ja sorretun valta-enemmistön kustannuksella tapahtunutta pienen vähemmistön kehitystä, ja nykyään se on sitä enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin.

IV

KREIKKALAINEN SUKU

Kreikkalaiset, samoin kuin pelasgit ja muut sukulaiskansat, olivat järjestäytyneet jo esihistoriallisina aikoina saman elimellisen sarjan mukaisesti kuin amerikkalaiset: suku, fratria, heimo ja heimoliitto. Fratria saattoi puuttua, kuten doorilaisilta, ja heimoliittojen muodostuminen ei ehkä ollut vielä yleistä, mutta perusyksikkönä oli kaikissa tapauksissa suku. Astuessaan historian näyttämölle kreikkalaiset olivat sivistyskauden kynnyksellä; heidän ja edellä mainittujen amerikkalaisten heimojen välillä oli miltei kaksi suurta kehitysjaksoa, sen verran sankariajan kreikkalaiset olivat irokeeseja edellä. Kreikkalaisten suku ei siis ollut enää suinkaan sama kuin irokeesien arkaistinen suku, siitä alkoi hävitä ilmeisesti ryhmäavio-
liiton leima. Äidinoikeus oli väistynyt isänoikeuden tieltä; samalla alkunsa saanut yksityisomaisuus oli murtanut ensimmäisen aukon sukulaitokseen. Toinen aukko oli luonnollinen seuraus ensimmäisestä; koska isänoikeuden vakiinnuttua rikkaan perijättären omaisuus oli joutuva avioliiton kautta hänen miehelleen, siis toiseen sukuun, murskattiin koko sukuoikeuden perusta ja tytön ei tällöin vain sallittu avioitua, vaan hänet *pakotettiin* avioitumaan suvussa, jotta omaisuus pysyisi siinä.

Groten Kreikan historian mukaan pitivät mm. ateenalaista sukua koossa:

1. Yhteiset uskonnolliset juhlat ja papiston yksinomainen oikeus kunnioittaa palvontamenoin tiettyä jumalaa, suvun otaksuttua kantaisää, jolle kantaisän ominaisuudessa annettiin erikoinen lisänimi.
2. Yhteinen hautauspaikka (vrt. Demostheneen »Eubulides»).
3. Oikeus periä toisensa.
4. Velvollisuus auttaa, suojella ja tukea toisiaan väkivallan tapauksissa.
5. Oikeus ja velvollisuus avioitua toistensa kanssa suvun keskuudessa tietyissä tapauksissa, varsinkin silloin kun kysymyksessä olivat orpotytöt tai perijättäret.
6. Ainakin muutamissa tapauksissa omaisuuden yhteisomistus, jolloin oli olemassa erikoinen arkhon (esimies) ja rahastonhoitaja.

Sitten yhdistyminen fratriaksi sitoi useampia sukuja yhteen, vaikkakin vähemmän lujasti; mutta senkin puitteissa havaitsemme samanlaisia keskinäisiä oikeuksia ja velvollisuuksia, mm. tiettyjä yhteisiä uskonnollisia menoja ja kosto-oikeuden, kun joku fratrian jäsen oli surmattu. Heimon kaikilla fratrioilla oli vuorostaan yhteisiä säännöllisesti toistuvia pyhiä juhlia, joita johti joku jalosukuisista (eupatrideista) valittu phylobasileus (heimon esimies).

Näin sanoo Grote. Ja Marx lisää: »Mutta kreikkalaisestakin suvusta pilkistää selvästi esiin villi-ihminen (esim. irokeesi).» Erotamme hänet vielä selvemmin, kun tutkimme asiaa hiukan pitemmälle.

Kreikkalaiselle suvulle on nimittäin ominaista vielä:

7. Isänoikeuden mukainen syntyperä.

8. Suvunsisäinen avioitumiskiello paitsi kun kysymyksessä oli perijätär. Tämä poikkeus ja sen muodostaminen laiksi osoittaa, että vanha sääntö oli vielä voimassa. Sitä todistaa myös se yleisesti noudatettu tapa, että vaimo lakkasi naimisiin mentyään osallistumasta sukunsa uskonnollisiin menoihin ja alkoi noudattaa samoja menoja kuin miehensä, jonka fratriaan hänet myös merkittiin. Tästä ja Dikai-arkhoksen eräessä kirjoituksessa olevasta tunnetusta kohdasta päätellen sääntönä oli siis naiminen suvun ulkopuolelta, ja Becker otaksuu »Charikleessa» ilman muuta, ettei kukaan saanut naida omasta suvustaan.

9. Suvun adoptio-oikeus; sukuun ottaminen tapahtui adoptoimalla perheeseen, mutta julkisia muodollisuuksia noudattaen ja vain poikkeuksena.

10. Oikeus valita ja erottaa esimies. Tiedämme, että kullakin suvulla oli oma arkhoninsa, mutta missään ei sanota, että virka olisi ollut perinnöllinen jossakin tietyissä perheissä. Otaksuttavampaa on, että aina barbaariajan loppupuolelle asti ei ollut varmaa viran periytymistä, sillä se ei sovi lainkaan sellaisiin oloihin, missä rikkailla ja köyhillä oli suvun keskuudessa täysin samanlaiset oikeudet.

Suku on ollut paitsi Groten myös Niebuhrin, Mommsenin ja kaikkien muiden tähänastisten klassisen muinaisajan historioitsijain kompastuskivenä. Vaikka he ovatkin osoittaneet oikein sen monia tunnusomaisia piirteitä, he ovat kuitenkin pitäneet sitä aina *perheryhmänä* eivätkä sen vuoksi voineet ymmärtää suvun luonnetta ja alkuperää. Sukulaitoksen vallitessa perhe ei ole koskaan ollut eikä ole voinutkaan olla järjestöyksikkö, koska mies ja vaimo ovat kuuluneet välttämättömästi kahteen eri sukuun. Suku kuului kokonaan fratriaan, fratria heimoon; perhe kuului puoleksi miehen, puoleksi vaimon sukuun. Valtiokaan ei tunnusta julkisoikeudellisesti mitään perhettä; se on vielä tänäkin päivänä olemassa vain yksityisoikeudellisesti. Ja kuitenkin koko tähänastinen historiatiede pitää läh-
tökohtana sitä varsinkin 1700-luvulla järkkymättömäksi tullutta järjestöntä otaksunna, että erillinen yksiavioinen perhe, joka tuskin on sivistyskautta vanhempi, olisi se ydin, jonka ympärille yhteiskunta ja valtio ovat vähitellen kiteytyneet.

»Herra Groten tulee edelleen huomata», Marx jatkaa, »että vaikka kreikkalaiset johtivatkin sukunsa mytologiasta, nuo suvut ovat vanhemmat kuin niiden itsensä luoma mytologia jumaliseen ja puoli-jumaliseen.»

Morgan vetoaa mielellään Groteen, koska tämä on arvossa pidetty ja toki täysin luotettava todistaja. Grote kertoo edelleen, että kullakin ateenalaisella suvulla oli sen otaksutulta kantaisältä peritty nimi, että yleensä ennen Solonia ja vielä Solonin jälkeenkin vainajan omaisuuden perivät testamentin puuttuessa hänen sukulaisensa (gennêtes) ja että murhatapauksissa rikollisen saattaminen oikeuden eteen oli ennen kaikkea murhatun lähimpien sukulaisten, sitten suvun muiden jäsenten ja vihdoin fratrian jäsenten oikeus ja velvollisuus:

»Kaikki, mitä tiedämme Ateenan vanhimmista laeista, perustuu suku- ja fratrialuokitteluun.»

Sukujen polveutuminen yhteisistä esivanhemmista on antanut »koulunoppineille poroporvareille» (Marx) suurta päänvaivaa. Noita esivanhempia he pitävät luonnollisesti puhtaasti myyttisinä, joskaan eivät pysty lainkaan selittämään itselleen, miten suku voisi syntyä rinnatusten elävistä yksityisistä, alkujaan vallan eri sukua olevista perheistä, mutta täytyyhän heidän saada siihen selitys voidakseen selittää edes sukujen olemassaolon. Siinä tarkoituksessa »koulunoppineet poroporvarit» jauhavat yhtä ja samaa ja pääsemättä pitemmälle päätyvät väitteeseen: sukupuun on kylläkin tarua, mutta suku on todellisuutta, ja sitten lopulta Grote sanoo näin (sanat sulku-merkeissä ovat Marxin):

»Tästä sukupuusta saamme kuulla vain harvoin, koska se tuodaan julkisuuteen vain tietyissä, sangen juhlallisissa tapauksissa. Mutta vähäpätöisemmälläkin suvuilla oli yhteiset uskonnolliset menonsa» (tämäpä merkillistä, herra Grote!) »ja yhteinen yli-inhimillinen kantaisänsä ja sukupuunsa niin kuin kuuluisammillakin suvuilla» (miten merkillistä tämä onkaan, herra Grote, vähäpätöisemmällä suvuilla!); »peruspohja ja aatteellinen perusta» (arvon herra, ei ideal, vaan carnal, tai meidän kielellämme *lihallinen!*) »oli kaikilla suvuilla sama».

Morganin tähän antaman vastauksen Marx esittää seuraavasti: »Verisukulaisjärjestelmä, joka vastasi suvun alkumuotoa — ja sellainen muoto oli kerran niin kreikkalaisilla kuin muillakin kuolevaisilla — takasi sen, että suvun jäsenet tunsivat toistensa sukulaisuussuhteet. Nämä asiat, jotka olivat heille ratkaisevan tärkeitä, he oppivat tuntemaan lapsuudesta pitäen käytännössä. Ne unohdettiin, kun ilmaantui yksiavioinen perhe. Suvun nimi loi sukupuun, jonka rinnalla yksityisen perheen sukupuun näytti merkityksettömältä. Nyt oli tämän nimen osoitettava, että sen kantajat todella olivat samaa syntyperää; suvun sukupuun ulottui kuitenkin niin kauas ajassa taaksepäin, että suvun jäsenet eivät voineet enää todistaa olevansa keskenään todella sukulaisia, paitsi niissä muutamissa harvoissa tapauksissa, jolloin yhteiset esivanhemmat olivat nuorempaa polvea. Nimi itse oli todistus yhteisestä polveutumisesta ja pätevä todistus adop-

toimistapauksia lukuunottamatta. Groten* ja Niebuhrin tapainen suvun jäsenten kaikkinaisen sukulaisuuden tosiasiallinen kiistäminen, mikä muuttaa suvun pelkäksi mietiskelyn ja sepustelun luomukseksi, sopii sitä vastoin 'ideaalisille', ts. kamarioppineille. Koska sukupolvien yhteys, varsinkin yksiaivoisuuden alkaessa, siirtyy menneisyyteen ja tuo mennyt todellisuus heijastuu myyttillisinä mielikuvitelmina, niin nämä kunnon poroporvarit päättelivät ja päättelevät, että todelliset suvut on luonut mielikuvituksellinen sukupuoli!»

Fratrìa oli, kuten Amerikassakin, useaksi tytärsuvuksi jakautunut ja näitä yhdistävä kantasuku, joka osoitti usein niiden kaikkien polveutuvan vielä yhteisestä kantaisästä. Niinpä Groten mukaan

»Hekataios-fratریان kaikki aikalaisjäsenet pitivät samaa jumalaa kantaisänään kuudennessatoista polvessa».

Tämän fratریان kaikki suvut olivat siis kirjaimellisesti veljessukuja. *Fratrìa* esiintyy lisäksi Homeroksella sotilasyksikkönä siinä kuuluisassa kohdassa, missä Nestor neuvoo Agamemnonia: järjestä miehet heimoittain ja fratrioittain niin, että *fratrìa* auttaa *fratrìa*ä ja heimo heimoa.** — Sitä paitsi fratریان oikeutena ja velvollisuutena oli ajaa kannaetta fratریان jäsenen kohdistuneesta veriteosta, siis aikaisempina aikoina suorittaa myös verikosto. Fratrialla oli edelleen yhteisiä pyhättöjä ja juhlia; ja yleensä kreikkalaisten koko jumalaistarusto kehittyi periytyneestä muinaisarjalaisesta luonnon palkonnasta oikeastaan sukujen ja fratrioiden ansiosta ja näiden keskuudessa. Fratrialla oli niin ikään oma johtajansa (*phratriarchos*) ja de Coulangesin mukaan myös omat yleiset kokouksensa ja sitovat päätöksensä, tuomiovaltansa ja hallintonsa. Jopa valtiokin, joka syntyi myöhemmin ja syrjäytti suvun, jätti fratrialle tiettyjä julkisia hallinnollisia tehtäviä.

Useammasta sukua olevasta fratriasta muodostui heimo. Attikassa oli neljä heimoa, kussakin kolme *fratrìa*ä ja näissä jokaisessa 30 sukua. Tällainen tarkka ryhmittely edellyttää tietoista ja suunnitelmallista puuttumista alkuvoimaisesti muodostuneeseen järjestykseen. Miten, milloin ja miksi tämä on tapahtunut, siitä ei puhu mitään Kreikan historia, josta kreikkalaiset itse ovat säilyttäneet muistoa vain sankarikaudesta alkaen.

Verrattain pienelle alueelle ahtautuneilla kreikkalaisilla murreeroavuudet olivat kehittyneet vähemmän kuin laajoissa Amerikan metsissä; mutta heilläkin huomaamme, että vain samaa päämurretta puhuvat heimot olivat yhtyneet suuremmaksi kokonaisuudeksi, ja yksinpä pienessä Attikassakin havaitsemme erikoisen murteen, joka yleisenä proosakielenä tuli myöhemmin vallitsevaksi.

Homeroksen runoista havaitsemme, että kreikkalaiset heimot olivat enimmäkseen jo yhtyneet pieniksi kansakunniksi, joiden keskuu-

* Marxin käsikirjoituksessa on Groten asemesta osoitettu 100-luvun muinaiskreikkalainen oppinut Pollux, johon Grote usein viittaa. *Toim.*

** *Homeroc.* »Ilias», toinen laulu. *Toim.*

nessa suvut, fratriat ja heimot säilyivät kuitenkin vielä täysin itsenäisinä. Ne asuivat jo muurien suojaamissa kaupungeissa; väestön lukumäärä kasvoi samalla, kun karjalaumat kasvoivat, peltoviljely laajeni ja käsityö pääsi alkuun; sen ohessa lisääntyivät omaisuuseroavuudet samoin kuin aristokraattiset ainekset entisen alkukantaisen demokratian sisällä. Erilliset pienet kansakunnat kävivät lakkaamatta sotaa parhaiden maa-alueiden omistamisesta ja tietysti myös sotasaaliin takia; sotavankien orjuus oli jo tunnustettu instituutio.

Näiden heimojen ja pienten kansakuntien yhteiskuntajärjestys oli seuraava:

1. Vakituksena vallan elimenä oli *neuvosto*, bulê, johon alussa kuuluivat nähtävästi sukujen esimiehet, myöhemmin, kun heidän lukumääränsä kasvoi liian suureksi, joukko valittuja, mikä teki mahdolliseksi aristokraattisen aineksen kehittymisen ja voimistumisen; Dionysioshan sanoo nimenomaan, että neuvosto oli sankarikaudella pantu kokoon ylhäisistä (kratistoi). Neuvosto ratkaisi tärkeät asiat lopullisesti; niinpä Aiskhyloksen mukaan Theban neuvosto teki silloisesta asiaintilasta sellaisen ratkaisevan päätöksen, että Eteokles on haudattava kunniakkaasti, mutta Polyneikkeen ruumis heitettävä koirien saaliiksi.* Tämä neuvosto muuttui myöhemmin valtion synnyttää senaatiksi.

2. *Kansankokous* (agora). Irokeeseilla havaitsimme, että kansa, miehet ja naiset, kokoontuivat neuvoston istuessa sen ympärille ja osallistuivat säädetyssä järjestyksessä keskusteluun sekä vaikuttivat siten neuvoston päätöksiin. Homeroksen kreikkalaisilla tämä »ympärillä seisominen» [Umstand], muinaissaksalaista oikeustermiä käyttäksemme, on jo kehittynyt todelliseksi kansankokoukseksi, kuten oli asianlaita muinaisgermaaneillakin. Kansankokous kokoontui neuvoston toimesta ratkaisemaan tärkeitä asioita; joka miehellä oli oikeus puheenvuoroon. Ratkaisu tapahtui käsiä nostamalla (Aiskhylos »Turvaa anovat») tai huutoäänestyksellä. Kokous oli viime kädessä korkein valta, sillä, kuten Schömann sanoo (»Kreikan muinaismuistot»),

»kun kysymyksessä on jokin asia, jonka suorittaminen vaatii kansan myötävaikutusta, Homeros ei osoita meille mitään keinoa, jolla kansaa olisi voitu pakottaa siihen vasten tahtaan».

Niihin aikoihin, kun heimon jokainen täysikasvuinen miespuolinen jäsen oli sotilas, ei ollut vielä minkäänlaista kansasta irronnutta julkista valtaa, joka olisi voinut asettua kansaa vastaan. Alkukantainen demokratia oli vielä täydessä kukoistuksessaan, ja tämän täytyy olla lähtökohtana arvosteltaessa niin neuvoston kuin basileuksenkin valtaa ja asemaa.

3. *Sotapäällikkö* (basileus). Tähän Marx huomauttaa: »Eurooppalaiset oppineet, joista useimmat ovat ruhtinaitten synnynnäisiä palvelijoita, tekevät basileuksesta hallitsijan tämän sanan nykyisessä

* *Aiskhylos*. »Seitsemän Thebaa vastaan». *Toim.*

mielessä. Sitä vastustaa tasavaltalainen jenkki Morgan. Imeläsanaista Gladstonesta ja tämän kirjasta 'Juventus Mundi' hän sanoo sangen ironisesti, mutta oikein:

'Herra Gladstone esittää sankarikauden kreikkalaiset päälliköt kuninkaiksi ja ruhtinaiksi kuvaten heidät myös gentlemanneiksi; mutta hänen itsensäkin täytyy myöntää, että ylipäänsä esikoisoikeus tuntuu meistä olevan havaittavissa tapana tai lakina kylliksi, muttei liian silmiinpistävän varmasti.'

Tällaisin verukkein esikoisoikeus tuntunee herra Gladstonesta itsestäänkin kylliksi, joskaan ei liian silmiinpistävästi olemattomalta.

Olemme jo nähneet, miten oli päällikkyyden periytymisen laita irokeesien ja muiden intiaanien keskuudessa. Kaikki virat täytettiin valitsemalla niihin henkilöt useimmiten saman suvun keskuudesta ja siinä mielessä nuo virat olivat perinnöllisiä suvussa. Viran tultua avoimeksi alettiin vähitellen asettaa etutilalle lähin sukulainen — veli tai sisarenpoika — ellei ollut syytä sivuuttaa häntä. Kun siis kreikkalaisilla isänoikeuden vallitessa basileuksen virka siirtyi tavallisesti pojalle tai jollekin pojista, niin se todistaa vain, että pojat saattoivat todennäköisesti odottaa tulewansa huomioonotetuiksi kansan suorittaessa vaalia, muttei suinkaan sitä, että heillä olisi ollut laillinen oikeus periä virka ilman kansan vaalia. Tämä on irokeeseilla ja kreikkalaisilla vasta alkuna erikoisten ylhäisten perheiden muodostumiselle suvun keskuudessa ja kreikkalaisilla lisäksi alkuna tulevalle perinnölliselle päällikkyydelle tai yksinvallalle. On siis oletettava, että kreikkalaisilla basileuksen täytyi olla joko kansan valitsema tai ainakin kansan tunnustamien elinten — neuvoston tai agoran — vahvistama niin kuin oli asianlaita roomalaisen »kuninkaan» (rex) suhteen.

»Iliassa» miesten hallitsija Agamemnon ei esiinny kreikkalaisten ylimpänä kuninkaana, vaan liittolaisjoukkojen ylipäällikkönä pii-ritetyn kaupungin edustalla. Ja tähän hänen asemaansa, kun kreikkalaisten kesken oli syntynyt riita, viittaa Odysseus tunnetussa kohdassa: ei kelpaa monen käskyvalta, yksi päällikkönä olkoon jne. (johon sittemmin on liitetty suosittu säe valtikasta).* »Odysseus ei pidä tässä luentoa hallitusmuodosta, vaan vaatii tottelemaan ylipäällikköä sodassa. Kreikkalaisilla, jotka Troijan edustalla esiintyvät vain sotajoukkona, vallitsee agorassa aika demokraattinen järjestys. Puhuessaan lahjoista, ts. saaliin jaosta, Akhilleus vaatii aina jakajaksi 'Akhaian pojat', siis kansan, eikä Agamemnonia enempää kuin ketään muutakaan basileusta. Epiteetit 'Zeusista polveutuva', 'Zeusin elättämä' eivät todista mitään, koska *joka* suku polveutuu jostakin jumalasta, heimon päämiehen suku jostakin 'ylhäisemmästä' jumalasta, tässä tapauksessa Zeusista. Vieläpä nekin, joilla ei ole persoonallista vapautta, kuten sikopaimen Eumaios ym., ovat 'jumalaisia' (dioi ja theioi), ja näin sanotaan 'Odysseiasa', jossa kuvataan

* Homeros. »Ilias», toinen laulu. Toim.

paljon myöhempää aikaa kuin 'Iliassa'; samassa 'Odysseiassa' annetaan sankarin nimi Muliokselle, sanansaattajalle, samoin kuin Demodokokselle, sokealle laulajalle. Lyhyesti sanoen, sana basileia, jota kreikkalaiset kirjailijat käyttävät Homeroksen ns. kuningasvaltasta (koska sotapäällikkyyks on sen päätunnusmerkkejä), jonka rinnalla on olemassa johtajien neuvosto ja kansankokous, merkitsee vain sotilaallista demokratiaa.» (Marx.)

Basileuksella oli paitsi sotilaallisia myös papin ja tuomarin valtuuksia: viimeksi mainittuja ei ollut lähemmin määritelty, sotilaalliset kuuluivat hänelle heimon tai heimoliiton ylimpänä edustajana. Siviilielämää, hallintotoimia koskevista valtuuksista ei puhuta missään, mutta virkansa vuoksi basileus oli nähtävästi neuvoston jäsen. »Basileus» sanan kääntäminen saksalaisella »König» sanalla on siis etymologisesti aivan oikein, koska »König» (Kuning) johtuu sanoista »kuni», »künne» ja merkitsee suvun esimiestä. Mutta nykyisen »König» (kuningas) sanan merkitystä ei muinaiskreikkalaisella »basileus» sanalla suinkaan ole. Thukydides käyttää vanhasta basileiasta nimenomaan nimitystä patrikē, ts. suvuista johtunut, ja sanoo, että sillä on ollut tarkoin määrätyt, siis rajoitetut valtuudet. Ja Aristoteles sanoo, että sankariajan basileia oli vapaiden miesten sotilaallista johtamista ja basileus oli sotapäällikkö, tuomari ja ylimmäinen pappi; hallintovaltaa myöhemmässä merkityksessä hänellä ei siis ollut.*

Sankariajan kreikkalaisessa yhteiskuntajärjestyksessä näemme siis vanhan sukuorganisaation vielä voimakkaana, mutta myös jo sen heikkenemisen alun: näemme siinä isänoikeuden ja lasten perintöoikeuden, minkä ansiosta perheelle kasautui rikkauksia ja perhe voimistui sekä muuttui suvun vastapainoksi; näemme, miten omaisuusero vaikuttaa vuorostaan hallintojärjestykseen antaen alun perinnöllisen ylimystön ja kuninkuuden muodostumiselle; näemme orjuuden, joka alussa ulottuu vain sotavankeihin mutta tarjoaa kuitenkin jo mahdollisuuden oman heimon, jopa oman suvunkin jäsenten orjuuttamiseen; näemme entisaikojen heimosodan turmeltuvan järjestelmälliseksi rosvoukseksi, jota harjoitetaan maalla ja merellä ja jonka tarkoituksena on karjan, orjien ja aarteiden anastaminen, näemme sodan muuttumisen säännölliseksi elinkeinoksi; sanalla sanoen näemme ylistettävän ja kunnioitettavan rikkautta korkeimpana hyvänä ja käytettävän väärin vanhaa sukujärjystä rikkauksien väkivaltaisen ryöstämisen oikeuttamiseksi. Puuttui vielä vain lai-

* Niin kuin kreikkalaisten basileus, niin myös atsteekkien sotapäällikkö on väännetty nykyaikaiseksi ruhtinaaksi. Morgan on ensimmäinen, joka arvostelee historian kannalta espanjalaisten ensin väärinkäsityksiin perustuvia ja liioiteltuja, myöhemmin suorastaan valheellisia tietoja ja osoittaa, että meksikolaiset olivat barbaarisuuden keskiasteella, mutta korkeammalla kuin uusmeksikolaiset pueblo-intiaanit, ja että sikäli kuin vääristellyistä tiedoista saa selville, heidän yhteiskuntajärjestyksensä oli seuraavanlainen: kolmen heimon liitto, joka oli alistanut muutamia toisia heimoja verovelvollisikseen ja jota hallitsi liittoneuvosto sekä liiton sotapäällikkö, josta espanjalaiset tekivät »keisarin».

tosta, joka olisi ollut yksityisten kasaamien rikkauksien turvana sukujärjestyksen kommunistisia perinnäistapoja vastaan ja tehnyt pyhäksi ennen niin ylenkatsotun yksityisomaisuuden sekä julistanut, että sen kunnioittaminen pyhänä on jokaisen ihmisyhteiskunnan korkein tarkoitus, ja joka lisäksi olisi lyönyt yleisen tunnustuksen leiman uusiin toinen toistaan seuraaviin omaisuuden hankkimismuotoihin, siis rikkauden alati kiihtyvän lisäämisen muotoihin; puuttui laitosta, joka olisi ikuistanut paitsi yhteiskunnan vasta alkamassa ollutta luokkakajakoja myös omistavan luokan oikeuden riistää omistamattomia ja hallita näitä.

Ja tuo laitos syntyi. Keksittiin *valtio*.

V

ATEENAN VALTION SYNTY

Missään emme voi paremmin kuin muinaisessa Ateenassa — emme ainakaan alkuvaiheessa — seurata sitä, miten valtio on kehittynyt osaksi muovaten uusiksi sukulaitoksen elimiä, osaksi poistaen niitä ja ottaen käytäntöön uusia elimiä ja vihdoin korvaten ne kokonaan todellisilla valtiiovallan elimillä, samalla kun sukuina, fratrioina ja heimoina puolustautuneen todellisen »aseissa olevan kansan» tilalle astui noiden valtionlaitosten alainen ja siis myös kansaa vastaan käytettävissä oleva aseellinen »julkinen valta». Muodonvaihdokset Morgan on pääpiirteissään esittänyt, minun lisättäväkseni jää suurimmalta osaltaan niitä aiheuttava taloudellinen sisältö.

Sankarikautena Attikan neljä ateenalaisheimoa asuivat vielä erikseen eri alueilla; vieläpä niillä kahdellatoista fratriallakin, joista nuo heimot muodostuivat, oli nähtävästi eri asuinsijansa Kekropsin kahdentoista kaupungin muodossa. Hallintojärjestelmä oli sankariajan mukainen: kansankokous, kansanneuvosto, basileus. Niinä aikoina, jonne kirjoitettu historia yltää, maa oli jo jaettu ja se oli siirtynyt yksityisomaisuudeksi, mikä vastaa barbaarikauden yläasteen loppupuolen jo suhteellisesti kehittyntä tavarantuotantoa ja sen mukaista kaupankäyntiä. Viljan ohella tuotettiin viiniä ja kasvisöljyjä; Aigeian meren kautta tapahtunut merikauppa riistettiin yhä täydellisemmin foinikialaisten käsistä ja se joutui suurimmaksi osaksi atikalaisen haltuun. Maapalstojen osto ja myynti, maanviljelyksen ja käsityön, kaupan ja merenkulun välisen työnjaon kehittyminen aiheuttivat sen, että sukujen, fratrioiden ja heimojen jäsenet sekoituivat pakostakin varsin pian keskenään ja fratrian ja heimon alueelle asettui asukkaita, jotka olivat kyllä saman kansan jäseniä, mutta eivät kuuluneet näihin yhdyskuntiin ja olivat siis omilla asuinsijoillaan muukalaisia. Kukin fratria ja heimo hoiti rauhan aikoina itse asioitaan kääntymättä Ateenan kansanneuvoston tai basileuksen puoleen. Mutta se joka fratriaan tai heimoon kuulumatta asui niiden alueella, ei voinut tietenkään osallistua tähän asioiden hoitoon.

Kaikki tämä haittasi jopa siinä määrin sukulaitoksen elinten säännöllistä toimintaa, että jo sankariaikana tarvittiin korjausta asiointilaan. Saatettiin voimaan Theseuksen laatimaksi sanottu yhteiskuntajärjestys. Muutoksena oli ennen kaikkea se, että Ateenaan perustettiin keskushallitus, ts. osa niistä asioista, joita heimot olivat hoitaneet siihen asti itsenäisesti, julistettiin yhteisiksi ja annettiin Ateenassa istuvan yhteisen neuvoston hoidettaviksi. Siten ateenalaiset menivät kehityksessään pitemmälle kuin yksikään Amerikan alkusukukansa: lähekkäin asuvat heimot sulautuivat yhdeksi kansaksi sen sijaan, että olisivat pelkästään liittoutuneet. Siten syntyi Ateenan yleinen kansan oikeusjärjestys, joka oli heimojen ja sukujen oikeudenkäyttöä ylempi; Ateenan kansalainen sai tiettyjä oikeuksia ja uudenlaista oikeusturvaa myös sillä alueella, missä hän oli vierasheimolainen. Mutta siten otettiin ensimmäinen askel sukulaitoksen hävittämisen suuntaan, koska yllä mainittu oli alkuna sille, että myöhemmin hyväksyttiin kansalaisiksi sellaisiakin, jotka olivat vierasheimolaisia koko Attikan mitassa ja olivat sekä pysyivät kokonaan ateenalaisen sukulaitoksen ulkopuolella. Toinen Theseuksen nimiin merkitty uudistus oli se, että koko kansa jaettiin sukuista, fratrioista tai heimoista piittaamatta kolmeen luokkaan: eupatridit eli ylimystö, geomorit eli maanviljelijät ja demiurgit eli käsityöläiset, sekä myönnettiin yksinomaan ylimystölle virantäyttämisoikeus. Tämä jako, ellei oteta lukuun ylimystön virantäyttämisoikeutta, jäi tosin tehottomaksi, koska se ei luonut mitään muuta oikeudellista eriarvoisuutta luokkien välille. Mutta kyseinen jako on tärkeä, sillä se tuo näkyviimme ne uudet yhteiskunnalliset ainekset, jotka olivat kehittyneet kaikessa hiljaisuudessa. Se osoittaa, että tavanmukainen tiettyjen perheiden jäsenten asettaminen suvun virkoihin oli jo muodostunut näiden perheiden melkein kiistattomaksi virantäyttämisoikeudeksi, että nämä perheet, jotka jo muutenkin, rikkautensa ansiosta olivat mahtavia, alkoivat sukujensa ulkopuolella yhdistyä erikoiseksi etuoikeutetuksi luokaksi ja että valtio, joka oli vasta itumuodossaan, pyhitti nämä tavoitteet. Se osoittaa edelleen, että työnjako maanviljelijäin ja käsityöläisten kesken oli jo siksi kestävä, että se pystyi kilpailemaan vanhan suku- ja heimojaon kanssa yhteiskunnallisesta merkityksestä. Se julistaa vihdoin sukuyhteiskunnan ja valtion sovitamattoman vastakohtaisiksi; ensimmäinen valtionmuodostamisyritys on siis sukusiteiden katkomista siten, että jokaisen suvun jäsenistö jaetaan etuoikeutettuihin ja ei-etuoikeutettuihin ja viimeksi mainitutkin vuorostaan kahteen elinkeinoluokkaan sekä asetetaan ne näin toistensa vastakohdiksi.

Ateenan myöhempi valtiollinen historia aina Soloniin saakka tunnetaan vain vajavaisesti. Basileuksen viran merkitys väheni; valtion johtoon astuivat ylimystöstä valitut arkhontit. Ylimystön valta voimistui voimistumistaan ja muodostui vuoden 600 vaiheilla ennen ajanlaskuamme sietämättömäksi. Raha ja koronkiskonta olivat tärkeimpiä keinoja kansan vapauden sortamisessa. Ylimystö asui

pääasiassa Ateenassa ja sen ympäristössä. Kauppamerenkulku ja sen ohessa merirosvous, jota yhä vieläkin sopivassa tilaisuudessa harjoitettiin, rikastuttivat ylimystöä ja keskittivät raharikkuuksia sen käsiin. Kehittyvä rahatalous tunkeutui maalaisyhdyskuntiin vaikuttaen syövyttävän hapon lailla niiden ikivanhaan, luontoistalouteen pohjautuvaan elämänmuotoon. Sukulaitos ja rahatalous ovat ehdottomasti yhteensopimattomia; Attikan pienviljelijät joutuivat taloudelliseen häviöön, samalla kun heitä suojelleet vanhat sukuiteet höltyivät. Velkakirja ja tilanpanttaus (sillä ateenalaiset olivat keksineet jo kiinnityslainankin) eivät välittäneet enempää suvusta kuin fratriastakaan. Vanha sukulaitos taas ei tuntenut rahaa, ei ennakkomaksua eikä rahavelkaa. Yhä rehevämmäksi paisuva ylimystön rahallinen herruus kehitti sen tähden tavaksi uuden oikeuden, joka oli velkojan turvana velallista vastaan, siunasi rahanomistajan harjoittaman pienviljelijäin riiston. Attikan kaikilla peltotiluksilla seistä törötti panttipylväitä, joihin oli merkitty, että kyseinen maa-ala oli pantattu sille ja sille niin ja niin suuresta rahasummasta. Pellot, joilla sellaista merkkiä ei ollut, oli enimmäkseen jo myyty langenneista kiinnityslainoista tai koroista, ne olivat joutuneet koronkiskuriaristokraattien omaisuudeksi; talonpoika sai olla iloinen, jos hänen sallittiin jäädä vuokraajana maalleen elämään työnsä tulosten *kuudesosasia*; viisi *kuudesosaa* hänen täytyi maksaa vuokrana uudelle herralle. Enemmänkin. Ellei maapalstan myyntisumma riittänyt velan maksuun tai jos velka oli otettu ilman panttivakuutta, niin velallisen täytyi velkojan hyvittämiseksi myydä lapsensa orjuuteen ulkomaille. Isä myymässä lapsiaan — siinä isänoikeuden ja yksivaiheisuuden ensimmäinen hedelmä! Ja ellei vielä sekään tyydyttänyt verenheimijää, hän saattoi myydä orjaksi velallisen itsensäkin. Sellainen oli Ateenan kansan sivistyskauden ihana aamurusko.

Sellainen mullistus oli mahdoton aikaisemmin, jolloin kansan elinolot vastasivat vielä sukulaitosta; mutta nyt se oli tapahtunut eikä kukaan tietänyt miten. Palatkaamme hetkiseksi irokeeseihimme. Heidän keskuudessaan olivat mahdottomia sellaiset olot, joihin ateenalaiset oli nyt pakotettu niin sanoakseni ilman heidän myötävaikutustaan ja varmasti vastoin heidän tahtoaan. Vuodesta toiseen samantapaisena pysynyt tuotantotapa, joka antoi elatuksen, ei voinut synnyttää irokeeseilla koskaan tuollaisia, ikään kuin ulkoisen pakon aiheuttamia selkkauksia eikä tuollaista rikkaiden ja köyhien, riistäjien ja riistettyjen välistä vastakohtaisuutta. Irokeesit eivät likimainkaan pystyneet hallitsemaan luontoa, mutta tietyissä, luonnon heille määräämissä rajoissa he olivat oman tuotantonsa herroja. Jollei oteta lukuun heidän pienten kasvitarihajensa sadon huononemista, heidän järviensä ja jokiensa kalakannan ja metsiensä riistakannan vähenemistä, he tiesivät etukäteen, mihin voivat perustaa laskelmansa hankkiessaan elämäntarvikkeensa omalla tavallaan. Tuloksena täytyi olla joko niukempi tai runsaampi toimeentulo; mutta tuloksena ei milloinkaan voinut olla aavistamattomia yhteiskunnal-

lisiä mullistuksia, sukusiteiden katkeamista, suvun ja heimon jäsenen jakautumista vastakkaisiin, keskenään taisteleviin luokkiin. Tuotantoa harjoitettiin tosin mitä ahtaimmissa puitteissa, mutta tuottajat olivat tuotteensa herroja. Siinä oli barbaarikauden tuotannon valtava etuisuus, joka hävisi sivistyskauden koittaessa ja jonka takaisin valtaamisen tulee olla lähimpien sukupolvien tehtävänä, kuitenkin niin, että perustana on se valtava herruus, minkä ihmiset ovat saaneet luontoon, ja vapaa yhteenliittyminen, mikä on nyt mahdollista.

Toisin oli kreikkalaisilla. Alkuunsa päässyt karjalaumojen ja ylellisyystavarain yksityisomistus johti yksityisten henkilöiden väliin vaihtoon, muutti tuotteet *tavaroiksi*. Ja siinä on koko seuraavan mullistuksen alkusyy. Siitä hetkestä lähtien, jolloin tuottajat eivät enää kuluttaneet tuotettaan välittömästi itse, vaan pääsivät sen vaihtoon, he lakkasivat olemasta sen herroja. He eivät enää tienneet, miten sille käy, ja niin syntyi mahdollisuus tuotteen käyttämiseen tuottajaa vastaan, hänen riistämiseensä ja sortamiseensa. Sen vuoksi mikään yhteiskunta ei voi pitkään pysyä oman tuotantonsa herrana eikä kontrolloida tuotantoprosessinsa sosiaalisia seurauksia, ellei se tee loppua yksityisten henkilöiden välisestä vaihdosta.

Ateenalaiset saivat omakohtaisesti kokea, kuinka nopeasti yksityisten henkilöiden välisen vaihdon synnyttyä ja tuotteiden muututtua tavaroiksi tuote pääsee tuottajansa herraksi. Tavarantuotannon ohella ilmaantui yksityisten henkilöiden omin voimin harjoitettava maanviljely ja sitä tietä pian maan yksityisomistus. Sitten syntyi raha, yleinen tavara, johon kaikki muut tavarat olivat vaihdettavissa. Mutta keksiessään rahan ihmiset eivät aavistaneet, että he loivat siten uuden yhteiskunnallisen mahdin, yleisen mahdin, jonka edessä koko yhteiskunnan täytyi taipua. Ja tämä uusi mahti, joka oli putkahtanut esiin luojiansa tietämättä ja tahtomatta, antoi ateenalaisten tuntea nuorekkaan häikäilemättömästi herruutensa.

Minkä sille mahtoi? Vanha sukulaitos oli osoittautunut voimattomaksi estämään rahan voittokulkua eikä se sitä paitsi kyennyt ollenkaan löytämään omien rajojensa sisältä edes tilaa sellaisille käsitteille kuin raha, velkoja ja velallinen, velan periminen pakkotoimin. Uusi yhteiskunnallinen mahti oli kuitenkin jo olemassa, ja hurskaat toiveet sekä vanhojen hyvien aikojen kaipuu eivät voineet karkottaa enempää rahaa kuin koronkiskontaakaan pois maailmasta. Sitä paitsi sukulaitokseen oli ilmaantunut useita muita vähäisempiä halkeamia. Sukujen ja fratrioiden jäsenet olivat polvi polvelta sekoittuneet keskenään yhä enemmän kaikkialla Attikassa ja varsinkin itse Ateenan kaupungissa huolimatta siitä, että ateenalainen ei saanut vielä kukaan myydä sukuunsa kuulumattomille asumustaan, vaikka kyllä maapalstoja. Työnjako eri tuotannonhaarojen: maanviljelyksen, käsityön ja edelleen lukemattomien eri käsityöalojen, kaupan, merenkulun jne. välillä oli teollisuuden ja vaihdon edistyessä kehittynyt yhä täydellisemmäksi; väestö jakautui nyt elinkeinonsa mu-

kaisesti melko pysyviin ryhmiin; kullakin ryhmällä oli useita uusia yhteisiä etuja, joille suvussa ja fratriassa ei ollut sijaa ja joiden valvominen vaati siis uusia virkoja. Orjien lukumäärä oli lisääntynyt huomattavasti, ja sen täytyi olla jo silloin paljon suurempi kuin vapaiden ateenalaisten lukumäärä; sukulaitoksessa orjuus oli alun perin tuntematonta eikä siis ollut mitään keinoa pitää kurissa tätä epävapaiden massaa. Ja vihdoin kauppa oli houkutellut Ateenaan runsaasti muukalaisia, jotka asettuivat sinne helpomman rahansaannin takia ja jotka, vaikka heitä vanhan tavan mukaan siedettiinkin, olivat entisen järjestelmän mukaan niin ikään oikeudettomia ja suojattomia ja muodostivat häiritsevän vieraan aineksen kansan keskuudessa.

Sanalla sanoen sukulaitoksen loppu läheni. Yhteiskunta kehittyi päivä päivältä sopimatta enää sen puitteisiin; tuo järjestelmä ei pystynyt estämään eikä poistamaan pahimpiakaan epäkohtia, joita syntyi sen aikana. Mutta sillä välin kehittyi kaikessa hiljaisuudessa valtio. Uudet ryhmät, joita ensin kaupungin ja maaseudun välinen ja sitten kaupungin eri työalojen välinen työnjako oli luonut, muodostivat uusia elimiä etujansa valvomaan, perustivat kaikenlaisia virkoja. Ja sitten nuori valtio tarvitsi ennen kaikkea omia sotavoimia; merenkulkua harjoittavilla ateenalaisilla nämä saattoivat olla lähinnä vain merivoimia, joiden avulla voitiin käydä pikkusotia ja suojella kauppalaivoja. Joskus ennen Solonia — aikaa ei tarkemmin tunneta — perustettiin naukrarioita, pieniä aluepiirejä, kaksitoista kutakin heimoa kohti; kukin naukraria oli velvollinen luovuttamaan, varustamaan ja miehittämään yhden sotalaivan sekä antamaan lisäksi kaksi ratsumiestä. Tämä järjestys järkytti sukulaitosta kahdella tavalla. Ensiksikin luomalla julkisen vallan, joka ei ollut enää ilman muuta sama kuin koko aseistettu kansa, ja toiseksi jakamalla ensimmäisen kerran kansan yleisiä tarkoituseriä silmällä pitäen *yhteisen asuinpaikan* eikä sukulaisuusryhmien mukaan. Mitä se merkitsi, sen saamme pian nähdä.

Kun kerran sukulaitos ei voinut auttaa riistettyä kansaa, se saattoi turvautua vain syntymässä olevaan valtioon. Ja valtio antoikin tuota apua Solonin perustuslakien muodossa sekä vahvasti samalla itseään vanhan järjestyksen kustannuksella. Solon — meitä ei liukuta tässä se tapa, miten hänen vuodelle 594 ennen ajanlaskumme ajoittuva uudistuksensa pantiin toimeen — aloitti niin sanottujen poliittisten vallankumousten sarjan, ja tämän hän teki puuttumalla omistussuhteisiin. Kaikki aikaisemmat vallankumoukset ovat olleet vallankumouksia tietyn omistusmuodon suojelemiseksi toista omistusmuotoa vastaan. Ne eivät voi suojella toista loukkaamatta toista. Ranskan suuressa vallankumouksessa uhrattiin feodaalinen omistus porvarillisen pelastamiseksi; Solonin vallankumouksessa velkojien omaisuuden täytyi kärsiä velallisten omaisuuden hyväksi. Velat julistettiin yksinkertaisesti mitättömiksi. Yksityiskohtia emme tunne tarkoin, mutta runoissaan Solon kehuu poistaneensa panttipylväät

velkojen rasittamilta maapalstoilta ja palauttaneensa takaisin ne, jotka olivat paenneet tai tulleet myydyiksi ulkomaille velkojensa vuoksi. Tämä oli mahdollista vain loukkaamalla julkisesti omistusoikeutta. Todellakin, kaikki niin sanotut poliittiset vallankumoukset, ensimmäisestä viimeiseen asti, ovat tapahtuneet tietyn omaisuuden suojelemiseksi, ja ne on suoritettu *toisen* omaisuuden takavarikoimisen tietä, mitä on sanottu myös *toisen* omaisuuden varastamiseksi. Niinpä on totta, että puolenkolmatta tuhatta vuotta kestäneenä ajanjaksona yksityisomaisuus on voitu säilyttää vain loukkaamalla omistusoikeutta.

Mutta nyt oli estettävä vapaiden ateenalaisten orjuutuksen toistuminen. Tämä kävi päinsä lähinnä yleisten toimenpiteiden avulla, esim. kieltämällä sellaiset velkasopimukset, joissa pantattiin velallisen persoona. Edelleen määrättiin enimmäisraja yksityisen omistamalle maaomaisuudelle, jotta olisi voitu edes hiukan rajoittaa talonpoikien maita himoitsevan ylimystön ahneutta. Ja sitten seurasivat yhteiskuntajärjestyksen (Verfassungsänderung) muutokset; meistä ovat tärkeimpiä seuraavat:

Neuvoston jäsenluku korotettiin neljäänsataan, sata kustakin heimosta; heimo pysyi siis vielä tällöinkin perustana. Mutta se olikin ainoa puoli, mikä jäi vanhasta järjestyksestä uuteen valtiorakennukseen, sillä muuten Solon jakoi kansalaiset neljään luokkaan maaomaisuuden ja sen antaman tulon mukaan; ensimmäisen kolmen luokan alin tuloraja oli 500, 300 ja 150 medimniä jyviä (1 medimni = n. 41 litraa); se jolla oli vähemmän tuloja tai jolla ei ollut lainkaan maaomaisuutta, kuului neljänteen luokkaan. Virkoihin voitiin asettaa vain kolmen ylimmän luokan edustajia ja korkeimpiin virkoihin vain ensimmäisen luokan edustajia; neljännellä luokalla oli vain oikeus puhua ja äänestää kansankokouksessa, mutta nimenomaan siellä valittiin kaikki virkamiehet, siellä heidän oli tehtävä tiliä, siellä laadittiin kaikki lait ja siellä neljäs luokka oli enemmistönä. Ylimystön etuoikeudet uusittiin osittain rikkouden etuoikeuksien muodossa, mutta ratkaisuvalta pysyi kansan käsissä. Edelleen nämä neljä luokkaa olivat uuden sotalaitoksen perustana. Kaksi ensimmäistä luokkaa asetti ratsuväen; kolmannen tuli palvella raskasaseisessa jalkaväessä, neljännen keveässä, panssarittomassa jalkaväessä tai laivastossa, ja luultavasti se sai tällöin myös palkkaa.

Täten siis yhteiskuntajärjestykseen johdettiin uusi alkutekijä: yksityisomistus. Valtion kansalaisten oikeudet ja velvollisuudet määrättiin heidän maaomaisuutensa mukaan, ja sitä mukaa kuin varallisuusluokkien vaikutus kasvoi, vanhat verisukulaisryhmät työnnettiin syrjään; sukujärjestelmä kärsi uuden tappion.

Poliittisten oikeuksien määrääminen omaisuuden mukaan ei kuitenkaan ole ollut niitä säädöksiä, joita ilman valtio ei voisi olla olemassa. Vaikka tämä periaate onkin esittänyt suurta osaa valtioiden hallitusmuotohistoriassa, niin kuitenkin hyvin monet valtiot, ja juuri kehittyneimmät, ovat tulleet toimeen ilman sitä. Ateenassakin

sillä oli merkitystä vain ohimenevästi. Aristeideen ajoista alkaen jokaisella kansalaisella oli mahdollisuus päästä virkaan.

Seuraavien kahdeksankymmenen vuoden kuluessa Ateenan yhteiskunnan kehitys sai vähitellen sen suunnan, johon se sitten seuraavina vuosisatoina kehittyi. Solonia edeltäneen ajan häikäilemättömälle maankoron kiskonnalle samoin kuin rajattomalle maaomaisuuden keskittymiselle asetettiin sulku. Kauppa sekä käsi- ja taidekäsityö, jota harjoitettiin yhä enemmän orjatyön avulla, tulivat vallitseviksi elinkeinoiksi. Yleinen valistuneisuus lisääntyi. Kun aikaisemmin oli riistetty raa'asti omia kansalaisia, niin nyt sen sijaan riistettiin etupäässä orjia ja muukalaista ostajakuntaa. Irtaimisto, rahan, orjien ja laivojen muodossa esiintyvä rikkaus, lisääntyi yhä enemmän, mutta se ei ollut enää pelkkä maaomaisuuden hankkimiskeino, kuten aikaisempaan rajoittuneisuuden aikana, vaan siitä oli tullut itsetarkoitus. Toisaalta vanhalle ylimystön vallalle oli siten ilmaantunut voittoisa kilpailija uuden rikkaiden teollisuus- ja kaupamiesten luokan muodossa, mutta toisaalta vanhan sukujärjestelmän jäänteet olivat siten menettäneet viimeisenkin perustansa. Suvut, fratriat ja heimot, joiden jäsenet asuivat nyt ympäri Attikaa hajallaan ja aivan sekaisin, olivat siis muuttuneet täysin kelvottomiksi poliittisiksi yhtymiksi; paljon oli sellaisia Ateenan kansalaisia, jotka eivät kuuluneet mihinkään sukuun, he olivat siirtolaisia, tosin kansalaisoikeuden saaneita, mutta heitä ei ollut otettu vanhoihin sukuliittoihin; sen lisäksi oli pelkkää turvapaikakaoikeutta nauttavia muukalaisia, joiden lukumäärä yhä lisääntyi.¹⁶⁵

Samaan aikaan jatkuivat puoluetistelut; ylimystö pyrki valtaamaan takaisin entiset etuoikeutensa ja saikin taas hetkeksi ylivallan, kunnes Kleistheneen vallankumous (509 ennen ajanlaskumme alkua) kukisti sen lopullisesti; mutta samalla sortuivat myös sukujärjestelmän viimeiset jäännökset.

Uudessa hallitusmuodossaan Kleisthenes jätti huomioon ottamatta entiset neljä heimoa, jotka perustuivat sukuihin ja fratrioihin. Niiden tilalle tuli aivan uusi järjestys, minkä perustana oli jo naukrarioissa kokeiltu, pelkästään asuinpaikan mukainen kansalaisten jakaminen. Enää ei ratkaissut sukuliittoon kuuluminen, vaan yksinomaan vakinainen asuinpaikka; jaettiin alue, ei kansaa, asukkaista tuli poliittisesti vain alueenlisäkkeitä.

Koko Attika jaettiin sataan itsehallinnolliseen kuntaan eli demoihin, joilla kullakin oli oma itsehallintonsa. Kunkin demoin kansalaiset (demotoi) valitsivat päämiehensä (demarchos) ja varainhoitajan ynnä 30 tuomaria, joilla oli tuomiovalta pienissä riita-asioissa. He saivat myös oman temppeleinsä ja suojelusjumalansa eli sankarin, jota varten he valitsivat papit. Korkein valta demoissa oli demotoiden kokouksella. Se oli, kuten Morgan aivan oikein huomauttaa, Amerikan itsehallinnollisten kaupunkiyhteisöjen esikuva. Syntyvä valtio Ateenassa alkoi siitä samasta perusyksiköstä, mihin nykyaikainen valtio päättyy korkeimmassa kehitysvaiheessaan.

Kymmenen tällaista yksikköä, demoita, muodosti heimon, jota kuitenkin erotukseksi vanhasta sukuheimosta sanottiin paikalliseksi. Paikallishaimo ei ollut ainoastaan itsehallinnollinen valtiollinen, vaan myös sotilaallinen yhtymä, se valitsi fylarkin* eli heimopäällikön, joka komensi ratsuväkeä, taxiarkin, joka komensi jalkaväkeä, sekä strategin, joka komensi koko heimoalueelta koottua sotaväkeä. Se varusti edelleen viisi sotalaivaa miehistöineen ja päällikköineen ja sai suojeluspyhimyksekseen jonkun attikalaisen sankarin, jonka mukaan se sai nimensä. Vihdoin se valitsi 50 neuvosmiestä Ateenan neuvostoon.

Kokonaisuuden muodosti Ateenan valtio, jota hallitsi kymmenen heimon valitsemasta viidestäsadasta jäsenestä koostunut neuvosto ja viime kädessä kansankokous, missä Ateenan jokaisella kansalaisella oli oikeus olla läsnä ja puhua; lisäksi arkontit ja muut virkamiehet hoitivat eri hallinnonaloja ja tuomiovaltaa. Toimeenpanovallan korkeinta virkamiestä ei Ateenassa ollut.

Tämä uusi hallitusmuoto ja se, että hyväksyttiin kansalaisiksi varsin paljon muukalaisia, osaksi siirtolaisia, osaksi vapautettuja orjia, johti sukulaitoksen elimien syrjäyttämiseen yleisten asioiden hoidosta; ne muuttuivat yksityisiksi yhdistyksiksi ja uskonnollisiksi seuroiksi. Mutta vanhan sukulaitoksen ajan moraalinen vaikutus ja muinaiset periytyneet katsanto- ja ajatustavat säilyivät vielä perinteinä pitkän aikaa ja hävisivät vasta vähitellen. Se ilmenee eräessä myöhemmässä valtion laitoksessa.

Olemme nähneet, että kansanjoukoista erillään oleva julkinen valta on valtion oleellinen tunnusmerkki. Niihin aikoihin Ateenalla oli vasta kansan muodostama sotaväki ja kansan välittömästi varustama laivasto; nämä olivat turvana ulkoisilta vihollisilta ja pitivät kurinalaisuudessa orjia, jotka muodostivat jo silloin suuren väestöenemmistön. Kansalaisiin nähden julkinen valta oli alussa vain poliisina, joka on yhtä vanha kuin valtio, ja siksipä 1700-luvun naiivit ranskalaiset eivät puhuneetkaan sivistyskansoista, vaan poliisikansoista (nations policiées).** Siis perustaessaan valtionsa ateenalaiset perustivat myös poliisin, todellisen santarmiston, johon kuului jalan ja ratsain kulkevia jousimiehiä — landjägereitä, kuten Etelä-Saksassa ja Sveitsissä sanotaan. Mutta santarmisto muodostettiin *orjista*. Tämä poliisipalvelus tuntui vapaasta ateenalaisesta niin alentavalta, että hän mieluummin antautui aseellisen orjan vangittavaksi kuin rupesi sellaiseen häpeälliseen tehtävään. Vanha sukutunne vaikutti siis vielä. Valtio ei voinut olla olemassa ilman poliisia, mutta se oli vielä nuori eikä nauttinut tarpeeksi moraalista arvonantoa tehdäkseen kunnioitetuksi toiminnan, joka vanhoista suvunjäsenistä tuntui ehdottomasti häpeälliseltä.

Missä määrin tämä pääpiirteissään valmis valtio oli ateenalaisten

* — muinaiskreikkalaisesta sanasta fyle — heimo. *Toim.*

** Sanaleikki: policé — sivistynyt, police — poliisi. *Toim.*

uuden yhteiskunnallisen tilan mukainen, sitä osoittaa rikkauden, kaupan ja teollisuuden nopea kehittyminen kukoistukseensa. Luokkavastakohtaisuus, johon yhteiskunnalliset ja poliittiset laitokset nyt pohjasivat, ei ollut enää ylimystön ja tavallisen kansan välistä vastakohtaisuutta, vaan orjien ja vapaiden ei-kansalaisten ja kansalaisten vastakohtaisuutta. Korkeimpana kukoistusaikana Ateenassa oli vapaita kansalaisia, vaimot ja lapset mukaan laskettuina, noin 90 000 henkeä, sitä paitsi oli 365 000 orjaa kumpaakin sukupuolta ja 45 000 ei-kansalaista — muukalaisia ja vapautettuja orjia. Kuktakin aikuista miespuolista kansalaista kohti oli siis vähintään 18 orjaa ja enemmän kuin kaksi ei-kansalaista. Orjien lukumäärän teki suureksi se, että heitä oli paljon manufaktuureissa, isoissa työhuoneissa, joissa he tekivät työtä yhdessä valvonnan alaisina. Mutta kaupan ja teollisuuden kehittyessä rikkaudet kasaantuivat ja keskittyivät harvojen käsiin, vapaiden kansalaisten enemmistö köyhtyi, eikä sille jäänyt muuta valinnan varaa kuin joko ryhtyä oman käsityönsä turvin kilpailemaan orjatyön kanssa, mitä pidettiin häpeällisenä ja halpa-arvoisena ja mikä sitä paitsi ei tuntunut kovinkaan lupaavalta, tai joutua rappiolle. Vallinneissa olosuhteissa vapaiden kansalaisten oli pakko menetellä viimeksi mainitulla tavalla, ja koska he muodostivat väestön enemmistön, se saattoi tuhoon koko Ateenan valtion. Ateenaa ei tuhonnut kansanvaltaisuus, kuten eurooppalaiset ruhtinaita liehittälevät koulumestarit väittävät, vaan orjuus, joka teki vapaan kansalaisen työn halveksituksi.

Ateenan valtion syntyminen on mitä tyypillisin esimerkki valtion muodostumisesta yleensä, koska se tapahtuu toisaalta pelkistyneessä muodossa, ilman ulkonaista tai sisäistä väkivaltaista pakotusta — Peisistratoksen vallananastus ei lyhyeltä kaudeltaan jättänyt mitään jälkiä — koska siinä toisaalta sangen korkealle kehittynyt valtiomuoto, demokraattinen tasavalta, syntyy välittömästi sukuyhteiskunnasta ja koska vihdoin kaikki oleelliset yksityiskohdat ovat meille riittävän tunnettuja.

VI

ROOMALAINEN SUKU JA VALTIO

Rooman perustamistarusta käy ilmi, että ensimmäisen asutuksen perusti joukko yhdeksi heimoksi yhtyneitä latalalaisia sukuja (tarun mukaan sata), joihin pian liittyi muuan niin ikään sata sukua käsittävä sabellilainen heimo, ja vihdoin kolmas, erilaisista aineksista koostunut heimo, johon myös sanotaan kuuluneen sata sukua. Koko kertomus osoittaa heti ensi hetkestä, ettei tässä ollut juuri muuta luontoperäistä kuin suku, ja tämäkin oli useissa tapauksissa vain haara vanhassa kotimaassa vielä elävästä kantasuvusta. Heimot vaikuttavat rakenteeltaan keinotekoisilta, mutta kuitenkin enim-

mäkseen sukulaisaineksista muodostuneilta ja vanhan luonnollisen eikä teennäisen heimon esikuvan mukaisilta; sitä paitsi ei ole suinkaan mahdotonta, että kukin näistä kolmesta heimosta on saanut alkunsa todellisesta vanhasta heimosta. Keskinivel, *fratria*, muodostui kymmenestä suvusta ja oli nimeltään kuuria (*curia*); niitä oli siis kolmekymmentä.

Roomalainen suku on tunnustettu samanlaiseksi laitokseksi kuin kreikkalainenkin; kun kreikkalainen suku on sen saman yhteiskunnallisen perusyksikön pitemmälle kehittynyt jatko, jonka alkumuodon tapamme Amerikan punaihoisilla, niin sama pätee ilman muuta roomalaiseenkin nähden. Voimme siis tarkastella sitä lyhyemmin.

Roomalainen sukulaitos oli ainakin kaupungin vanhimpana kehitysaikana seuraava:

1. Suvun jäsenillä oli oikeus periä toisensa; omaisuus pysyi suvussa. Naispuolista linjaa polveutuvilla jälkeläisillä ei ollut perintöoikeutta, sillä roomalaisessa samoin kuin kreikkalaisessakin suvussa vallitsi jo isänoikeus. Roomalaisen oikeuden vanhimman tuntemamme kirjallisen muistomerkin, Kahdentoista taulun lakien,¹⁶⁶ mukaan omaisuuden perivät lähinnä lapset rintaperillisinä, näiden puuttuessa agnaatit (*miehenpuoleiset* sukulaiset) ja näiden puuttuessa suvun jäsenet. Omaisuus pysyi joka tapauksessa suvussa. Näemme tässä rikkauten lisääntymisestä ja yksiavioisuudesta alkunsa saaneiden oikeussäännösten tulevan vähitellen käytäntöön suvussa: alkujaan yhtäläinen suvun jäsenten perintöoikeus rajoitetaan ensiksi — epäilemättä jo varhain, kuten yllä on mainittu — käytännössä agnaatteihin, vihdoin miespuolista linjaa polveutuviin lapsiin ja näiden jälkeläisiin; Kahdessaatoista taulussa tämä esiintyy tietenkin päinvastaisessa järjestyksessä.

2. Yhteisen hautausmaan omistaminen. Claudius-niminen patriisuku sai siirtyessään Regillistä Roomaan itselleen maapalstan sekä sitä paitsi yhteisen hautapaikan kaupungista. Vielä Augustuksen aikoina haudattiin Roomaan tuotu Teutoburgin metsässä kaatuneen Varuksen pää gentilitius tumulus -hautaan*; suvulla (Quintilius-suvulla) oli siis vieläkin oma erikoinen hautakumpunsa.

3. Yhteiset uskonnolliset juhlat. Nämä *sacra gentilitia*,** ovat tunnetut.

4. Velvoitus olla naimatta omasta suvusta. Roomassa tämä ei nähtävästi milloinkaan muuttunut kirjoitetuksi laiksi, mutta pysyi tapana. Lukemattomista roomalaisista aviopareista, joiden nimet ovat meille säilyneet, yhdelläkään ei ole samaa sukunimeä miehellä ja vaimolla. Myös perintöoikeus todistaa tämän säännön. Mennessään naimisiin vaimo menettää agnaattiset oikeutensa, eroaa suvustansa; hän ja hänen lapsensa eivät voi periä hänen isäänsä eivätkä tämän veljiä, koska isän suku menettäisi muutoin perintöosuutensa. Tässä

* — suvun hautakumpu. *Toim.*

** — pyhät sukujuhlat. *Toim.*

järjestyksessä on järkeä vain sillä edellytyksellä, että nainen ei voi mennä naimisiin kenenkään oman sukunsa jäsenen kanssa.

5. Yhteinen maanomistus. Tämä oli alkuaikoina yleistä aina siihen asti, kunnes alettiin jakaa heimon maita. Latinalaisilla heimoilla havaitsemme maan kuuluneen osaksi heimolle, osaksi suvulle ja osaksi talouskunnille, jotka silloin tuskin olivat erillisiä perheitä. Romuluksen sanotaan olleen ensimmäisen, joka jakoi maata yksityisille, noin hehtaarin verran (kaksi jugerumia, »auranalaa») kullekin. Kuitenkin tapaamme vielä myöhemminkin sukujen omistamaa maanomaisuutta puhumattakaan valtion maasta, jonka ympärille tasaval- lan koko sisäinen historia punoutuu.

6. Suvun jäsenten velvollisuus suojella ja auttaa toisiaan. Kirjoi- tettu historia antaa meille vain tämän tavan rippeitä; Rooman val- tio esiintyi heti alusta pitäen niin ylivoimaisena, että sille siirtyi oi- keus suojella vääryydeltä. Kun Appius Claudius vangittiin, koko hä- nen sukunsa, vieläpä persoonalliset vihamiehensäkin, pukeutuivat suruasuun. Toisen puunilaissodan¹⁶⁷ aikana suvut sitoutuivat lunas- tamaan sotavangeiksi joutuneet jäsenensä; senaatti *kielsi* sen niiltä.

7. Oikeus käyttää suvun nimeä. Se pysyi voimassa aina keisariai- kaan saakka; vapautettujen orjien sallittiin ottaa entisen herransa sukunimi, mutta ilman suvun jäsenen oikeuksia.

8. Oikeus adoptoida muukalaisia sukuun. Tämä tapahtui adoptoi- malla perheeseen (kuten intiaaneilla), jonka jälkeen sukuun hyväk- syttiin ilman muuta.

9. Missään ei puhuta päämiehen valitsemis- ja erottamisoikeudes- ta. Mutta koska Rooman alkuaikoina kaikki virat aina vaalikunin- kaasta alkaen täytettiin siten, että niihin valittiin tai nimitettiin, ja koska kuuria itse valitsi pappinsakin, niin voimme otaksua samaa sukujenkin päämiesten (principes) suhteen, vaikka sääntönä lienee- kin jo ollut se, että heidät valittiin suvussa samasta perheestä.

Sellaiset olivat roomalaisen suvun oikeudet. Ne olivat irokeesisu- vun oikeuksien ja velvollisuuksien tarkka toisinto, ellei oteta lukuun sitä, että isänoikeuteen oli jo siirrytty; tässäkin »pilkistää irokeesi selvästi esiin».

Vain yksi esimerkki siitä, miten sekavia ovat etevimpienkin his- torioitsijoidemme käsitykset roomalaisesta sukulaitoksesta vielä tä- näänkin. Tasavallan ja Augustuksen aikaisia roomalaisia sukunimiä käsittelevässä Mommsenin tutkielmassa (»Römische Forschungen», Berlin 1864, I Band) sanotaan:

»Suvun nimi kuului kaikille miespuolisille suvun jäsenille — lukuunotta- matta tietenkään orjia — myös adoptoiduille ja suvun suojateille sekä samoin naisille... Heimo» (näin Mommsen kääntää tässä gens-sanana) »on... yhteisö, joka on muodostunut yhteisen — joko todellisen, otaksutun tai kuvitellun — synty- perän pohjalla ja jota pitävät koossa yhteiset juhlamenot, hautausmaat ja perin- tötävät sekä johon kaikki persoonallisesti vapaat yksilöt, siis naisetkin, voivat kuulua ja johon heidän täytyy kuulua. Naimisissa olevien naisten suvun nimen määrittelemisessä on kuitenkin vaikeuksia. Ne olivat kyllä vältettävissä niin kauan, kuin nainen ei saanut mennä naimisiin kenenkään muun kuin oman su-

kunsa jäsenen kanssa; ja todistettavasti on naisten ollut pitkän aikaa paljon vaikeampaa mennä naimisiin muiden kuin oman sukunsa jäsenten kanssa, ja vielä kuudennella vuosisadalla tämä oikeus solmia avioliitto oman sukunsa ulkopuolella, gentis enuptio, myönnettiin palkkioksi persoonallisena etuoikeutena... Mutta siellä, missä sellaisia suvun ulkopuolisia avioliittoja esiintyy, naisen on nähtävästi täytynyt vanhimpina aikoina siirtyä samalla miehen heimoon. Mikään ei ole varmempaa kuin se, että vanhan uskonnollisen avioliiton aikoina nainen siirtyi täydellisesti miehen oikeudelliseen ja uskonnolliseen yhteisöön ja erosi omastaan. Kukaan ei tietäisi, että avioitunut nainen menettää aktiivisen ja passiivisen perintöoikeutensa sukunsa jäseniin ja siirtyy sen sijaan miehensä, lastensa ja yleensä miehen suvun jäsenten perikuntaan. Voisiko hän olla vieras miehensä suvussa, kun hänestä tulee tavallaan miehensä ottolapsi ja tämän perheen jäsen?» (Ss. 8—11.)

Mommsen väittää siis, että alkuaikoina roomalaiset naiset, jotka kuuluivat johonkin sukuun, saivat mennä naimisiin vain oman sukunsa *sisällä*, että roomalainen suku siis olisi ollut endogaaminen eikä eksogaaminen. Tämä mielipide, joka on ristiriidassa kaikkien muiden kantojen koskevien tietojen kanssa, perustuu pääasiallisesti, ellei yksinomaan, yhteen ainoaan Liviuksella esiintyvään ja paljon väitelyä aiheuttaneeseen kohtaan (XXXIX kirja, 19. luku), jonka mukaan senaatti vuonna 568 kaupungin perustamisesta, ts. v. 186 ennen ajanlaskumme alkua, päätti:

»uti Feceniae Hispalae datio, deminutio, gentis enuptio, tutoris optio item esset quasi ei vir testamento, dedisset; utique ei ingenuo nubere liceret, neu quid ei qui eam duxisset, ob id fraudi ignominiaeve esset» — »että Fecenia Hispala saa oikeuden hallita omaisuuttaan, vähentää sitä, avioitua suvun ulkopuolella ja valita itselleen holhoojan, aivan kuin hänen» (edesmennyt) »miehensä olisi hänelle tämän oikeuden testamentissa määrännyt; että hän voi avioitua vapaan miehen kanssa ja että sille, joka hänet vaimoksensa ottaa, tätä ei ole huonoksi teoksi tai häpeäksi luettava.»

Epäilemättä tässä siis Fecenialle, vapautetulle orjattarelle, myönnetään oikeus avioitua suvun ulkopuolella. Ja yhtä epäilemätöntä on tämän mukaan se, että aviomies sai antaa testamentissa vaimolleen oikeuden avioitua miehensä kuoleman jälkeen suvun ulkopuolella. Mutta *minkä* suvun?

Jos vaimon täytyi avioitua oman sukunsa puitteissa, kuten Mommsen otaksuu, niin hän pysyi siis avioitumisensakin jälkeen tässä suvussa. Mutta ensiksikin on todistettava juuri väite suvun endogaamiasta. Ja toiseksi, jos kerran naisen oli avioiduttava suvussaan, niin miehen oli luonnollisesti tehtävä samoin, koska hän ei olisi saanut muuten lainkaan vaimoa. Päädymme silloin siihen, että mies saattoi antaa testamentissa naiselle oikeuden, jota hänellä ei ollut itsellään eikä itseään varten; päädymme siis oikeudelliseen ristiriitaan. Mommsenkin huomaa tämän ja otaksuu sen vuoksi:

»suvun ulkopuoliseen avioitumiseen tarvittiin oikeudellisesti kaiketi suvun kaikkien jäsenten eikä vain päämiehen suostumus» (s. 10, huomautus).

Tuo on ensiksikin sangen rohkea otaksuma, ja toiseksi se on ristiriidassa kysymyksessä olevan kohdan selvän sanamuodon kanssa; senaatti antaa *miehen asemesta* tämän oikeuden Fecenialle, se ei ilmeisesti anna hänelle enempiä eikä vähempää kuin mitä hänen mie-

hensä olisi voinut hänelle antaa, mutta se mitä hänelle annetaan, on *ehdoton* oikeus, johon ei liity mitään muita rajoituksia; niin että mikäli hän sitä käyttää, hänen uusikaan miehensä ei siitä kärsi; senaatti määrää lisäksi silloiset ja vastaiset konsulit ja preetorit pitämään huolta siitä, ettei Fecenialle koidu sen johdosta mitään ikävyyksiä. Mommsenin otaksuma tuntuu siis kokonaan mahdottomalta.

Tai sitten: nainen avioitui toiseen sukuun kuuluvan miehen kanssa, mutta pysyi edelleenkin oman sukunsa jäsenenä. Silloin olisi yllä mainitun kohdan mukaan hänen miehellään ollut oikeus sallia vaimon avioitua vaimon oman suvun ulkopuolella. Tämä merkitsisi, että aviomiehellä olisi ollut oikeus määrätä sellaisen suvun asioista, johon hän itse ei kuulunut. Tämä on sellaista järjettömyyttä, ettei siitä kannata pitemmälti edes puhua.

Ei auta siis muu kuin olettaa, että nainen on avioitunut toiseen sukuun kuuluneen miehen kanssa ja siirtynyt avioliiton kautta ilman muuta miehensä sukuun, minkä Mommsenkin itse asiassa myöntää mahdolliseksi näissä tapauksissa. Koko asiayhteys selviää silloin heti. Naisella joka avioitumisensa vuoksi on irtautunut entisestä suvustaan ja tullut otetuksi uuteen, miehensä sukuun, on suvussa aivan erikoinen asema. Hän on kyllä suvun jäsen, muttei verisukulainen; jo se, miten nainen on otettu sukuun, edellyttää, ettei hänen suhteen ole avioliittokieltä siinä suvussa, johon hän on joutunut juuri avioitumisen kautta; nainen on edelleen yhdistetty sukuun aviositein, hän perii miehensä kuoltua tämän omaisuuden, siis suvun jäsenen omaisuuden. Mikä on luonnollisempaa kuin että tämän omaisuuden pysyttämiseksi suvussa nainen on velvollinen avioitumaan vain ensimmäisen miehensä suvun jäsenen eikä kenenkään muun kanssa? Ja mikäli siinä suhteessa on tehtävä poikkeus, niin kuka voi valtuuttaa hänet siihen paremmin kuin hänen ensimmäinen miehensä, joka on jättänyt hänelle perinnöksi tämän omaisuuden? Sillä hetkellä, kun mies testamenttaa vaimolleen perinnöksi osan omaisuudestaan ja sallii samalla hänen siirtää avioitumisen kautta tai sen johdosta tämän osan vieraaseen sukuun, kyseinen omaisuus kuuluu vielä miehelle, joka siis kirjaimellisesti vain määrää omasta omaisuudestaan. Mitä taas tulee itse vaimoon ja hänen suhteeseensa miehen sukuun, niin mies on tuonut hänet tähän sukuun vapaasta tahdostaan: avioitumalla; yhtä luonnolliselta näyttää siis, että aviomies on se asianomainen henkilö, joka voi valtuuttaa vaimon myös eroamaan tästä suvusta toisen avioliiton kautta. Sanalla sanoen asia näyttää yksinkertaiselta ja itsestään ymmärrettävältä heti, kun luovumme siitä kummallisesta käsityksestä, että roomalainen suku olisi endogaaminen, ja yhdessä Morganin kanssa käsitämme sen alkujaan eksogaamiseksi.

Jäljellä on vielä viimeinen olettamus, joka niin ikään on saanut kannattajia, vieläpä paljonkin: yllä mainittu kohta merkitsee mukaan,

»että vapautetut orjattaret (*libertae*) eivät saaneet ilman erikoista lupaa *egente enubere*» (avioitua suvun ulkopuolella) »eivätkä liioin ryhtyä mihinkään

sellaiseen tekoon, joka *capitis deminutio miniman** ohella olisi aiheuttanut libertan eroamisen sukukunnasta». (Lange. »Römische Alterthümer», Berlin 1856, I, S. 195, jossa tämän Liviukselta lainaamamme kohdan johdosta vedotaan Huschkeen.)

Jos tämä olettaus on oikea, niin lainattu kohta ei todista mitään vapaiden roomattarien suhteen eikä siinä tapauksessa voida lainkaan puhua siitä, että he olisivat olleet velvollisia avioitumaan suvussa.

Sanonta *enuptio gentis* esiintyy vain tässä yhdessä kohdassa eikä missään muualla koko roomalaisessa kirjallisuudessa; sana *enubere*, avioitua ulkopuolella, esiintyy vain kolmesti ja vain Liviuksella ja sitä paitsi ilman yhteyttä sukuun. Se mielijohde, että roomattaret olisivat saaneet avioitua vain suvussa, on syntynyt yksinomaan mainitun kohdan ansiosta. Mutta se ei pidä lainkaan paikkaansa, sillä joko tuo kohta viittaa vapautettuja orjia koskeviin erikoisrajoituksiin, ja silloin se ei todista mitään vapaasyntyisten (*ingenuae*) suhteen, tai se koskee myös vapaasyntyisiä, ja silloin se todistaa pikemminkin sitä, että nainen avioitui säännöllisesti oman sukunsa ulkopuolella ja siirtyi avioituessaan miehensä sukuun; se todistaa siis Morganin puolesta Mommsonia vastaan.

Vielä noin kolmesataa vuotta Rooman perustamisen jälkeen sukusiteet olivat niin vahvat, että muuan Fabius-niminen patriis suku saattoi senaatin suostumuksella ryhtyä omin päinsä sotaretkeen naapurikaupunkia Vejiä vastaan. Siihen kerrotaan osallistuneen 306 Fabiusta, jotka kaikki saivat surmansa väijytyksen uhreina; yksi ainoa eloon jäänyt poika jatkoi sukua.

Kymmenen sukua muodosti, kuten sanottu, *fratrian*, jonka nimenä täällä oli kuuria ja jolla oli tärkeämpiä yhteiskunnallisia tehtäviä kuin kreikkalaisella *fratrialla*. Kullakin kuurialla oli omat uskonnolliset menonsa, pyhättönsä ja pappinsa; papit muodostivat yhdessä yhden roomalaisen pappiskollegion. Kymmenen kuuriaa muodosti heimon, jolla kuten muillakin latinalaisilla heimoilla oli alussa todennäköisesti valittu päämies — sotapäällikkö ja ylipappi. Kaikki kolme heimoa yhteisesti muodostivat Rooman kansan, *populus Romanus*.

Siis Rooman kansaan saattoi kuulua vain se, joka oli jonkun suvun sekä sukunsa kautta kuurian ja heimon jäsen. Tämän kansan ensimmäinen yhteiskuntajärjestys oli seuraava: yleisiä asioita hoiti lähinnä senaatti, johon, kuten Niebuhr ensimmäisenä aivan oikein havaitsi, kuuluivat kolmensadan suvun päämiehet; juuri siitä syystä heitä sanottiin suvun vanhimpina isiksi, *patres*, ja heitä yhteisesti senaatiksi (vanhimpien neuvosto, sanasta *senex*, vanha). Kun tavaksi oli tullut valita päämies aina suvun samasta perheestä, syntyi täälläkin ensimmäinen sukuyhdistys; näiden perheiden jäsenet sanoivat itseään patriiseiksi ja vaativat yksinomaista pääsyoikeutta senaattiin

* — sukuoikeuksien menetyksen. *Toim.*

ja kaikkiin muihin virkoihin. Sen että kansa ajan oloon myöntyi tähän vaatimukseen ja että tämä muuttui todelliseksi oikeudeksi, tarina selittää siten, että Romulus oli luovuttanut ensimmäisille senaattoreille ja heidän jälkeläisilleen patriisiarvon siihen kuuluvine etuoikeuksineen. Senaatti, samoin kuin Ateenan bulê, päätti useista asioista ja käsitteli alustavasti tärkeimmät niistä ja varsinkin uudet lait. Näistä päätti lopullisesti kansankokous, ns. comitia curiata (kuurioiden kokous). Kansa kokoontui kuuriaina, kussakin kuuriassa luultavasti suvuittain; asioita ratkaistaessa kaikilla kolmellakymmenellä kuurialla oli kullakin yksi ääni. Kuurioiden kokous joko hyväksyi tai hylkäsi lakiehdotukset, valitsi korkeimmat virkamiehet, myös rex'in (niin sanotun kuninkaan), julisti sodan (mutta senaatti solmi rauhan) ja ratkaisi asian korkeimpana oikeuselimenä, asianomaisten vedottua siihen, kaikissa sellaisissa tapauksissa, jolloin kysymyksessä oli Rooman kansalaisen tuomitseminen kuolemanrangaistukseen. — Lopuksi senaatin ja kansankokouksen rinnalla oli rex, joka tarkoin vastasi kreikkalaisten basileusta eikä suinkaan ollut sellainen melkein itsevaltiias kuningas,* jollaiseksi Mommsen hänet esittää. Hänkin oli sotapäällikkö, ylimmäinen pappi ja muutamien oikeusistuinten esimies. Hänellä ei suinkaan ollut kansalaisen hengen, vapauden ja omaisuuden suhteen mitään siviilihallinnollisia oikeuksia tai valtaa, mikäli ne eivät aiheutuneet sotapäällikön kurinpitovallasta tai oikeuden esimiehelle kuuluvasta tuomion toimeenpanovallasta. Rexin virka ei ollut perinnöllinen; hänet päivittäin valittiin ensiksi kuurioiden kokouksessa luultavasti edeltäjänsä ehdotuksesta ja sitten toisessa kokouksessa asetettiin juhlallisesti virkaansa. Hänet voitiin erottaakin, mitä todistaa Tarquinius Superbuksen kohtalo.

Samoin kuin sankariajan kreikkalaisilla roomalaisillakin oli niin sanottujen kuninkaiden aikana sukuihin, fratrioihin ja heimoihin perustuva ja niistä kehittynyt sotilaallinen demokratia. Jos kuuriat ja heimot lienevätkin olleet osaksi keinoitekoisia muodostelmia, niin ne oli muodostettu kuitenkin sen todellisen luontaisen yhteiskunnan mukaisiksi, josta ne olivat syntyneet ja joka ympäröi niitä vielä kaikilta puolilta. Ja vaikka alkuperäinen patriisiylimystö olikin jo saanut jalansijaa, vaikka kuninkaat koettivatkin laajentaa vähitellen valtuuksiaan, se ei muuta yhteiskuntajärjestyksen alkuperäistä perusluonneta, ja kysymyshän on yksinomaan siitä.

* Latinalainen rex on kelttiläis-iriläinen righ (heimon esimies) ja goottilainen reiks; että tämäkin, samoin kuin alunperin saksalainen Fürst (ts. kuten englantilainen first, tanskalainen förste, »ensimmäinen»), merkitsi suvun tai heimon esimiestä, selviää siitä, että gooteilla oli jo 1300-luvulla erityinen sana thiudans tarkoittamassa myöhempää kuningasta, koko kansan sotapäällikköä. Artakserkses ja Herodes eivät Ulfilaan raamatun käännöksessä koskaan saa nimitystä reiks, vaan thiudans eikä keisari Tiberiuksen valtakunta nimitystä reiki, vaan thiudinassus. Goottilaisten thiudansin eli, kuten me epätarkasti käännämme, kuningas Thiudareiksin, Theodorichin, ts. Dietrichin, nimessä molemmat nimitykset sulavat yhteen.

Samaan aikaan Rooman kaupungissa ja aluevaltausten ansiosta laajentuneella Rooman alueella väestön lukumäärä kasvoi osaksi siirtolaisuuden ja osaksi alistettujen, enimmäkseen latinalaisten alueitten asukkaiden kustannuksella. Kaikki nämä uudet alamaiset (kysymyksen klienteistä jätämme tässä sikseen) olivat vanhojen sukujen, kuurioiden ja heimojen ulkopuolella eivätkä siis kuuluneet varsinaiseen Rooman kansaan, populus Romanusiin. Alamaiset olivat persoonallisesti vapaita ihmisiä, heillä saattoi olla maaomaisuutta, heidän täytyi maksaa veroja ja suorittaa sotapalvelusta. Mutta alamaiset eivät voineet päästä mihinkään virkaan, ottaa osaa kuurioiden kokouksiin eivätkä osallistua vallattujen valtionmaiden jakoon. He muodostivat kaikkia poliittisia oikeuksia vailla olevan plebeijien joukon. Alituisesti kasvavan lukumääränsä, sotilaallisen kasvuksensa ja aseistuksensa ansiosta heistä tuli voima, joka uhkasi vanhaa populusta, minkä kaikkinaisen ulkoa käsin tapahtuva lisäkasvu oli nyt tarkoin estetty. Sitä paitsi maaomaisuus jakautui nähtävästi jotensakin talapuolisesti populuksen ja plebeijien kesken, kun taas plebeijien hallussa oli suurimmaksi osaksi kaupallinen ja teollinen rikkaus, mikä kylläkään ei ollut kovin kehittynyt.

Rooman koko tarunomainen esihistoria on hämärän peitossa. Myöhemmät lainopillisesti sivistyneet lähdemiehet ovat vielä melkoisesti tihentäneet tätä hämärää rationaalis-pragmaattisilla selitysyrietyksillään ja kertomuksillaan. Sen vuoksi on mahdotonta sanoa mitään varmaa, milloin, miten ja mistä syystä tapahtui se vallankumous, joka teki lopun vanhasta sukulaitoksesta. On kuitenkin varmaa, että sen syyt olivat plebeijien ja populuksen välisissä taisteluissa.

Rex Servius Tulliuksen nimiin merkitty uusi, kreikkalaisiin esikuviin, varsinkin Soloniin pohjaava yhteiskuntajärjestys loi uuden kansankokouksen, johon erotuksetta niin populukseen kuuluvat kuin plebeijitkin saivat tai eivät saaneet osallistua riippuen siitä, suorittivatko he asepalvelusta vai eivät. Koko asevelvollinen miesväki jaettiin omaisuuden mukaan kuuteen luokkaan. Alin omaisuusraja viidessä luokassa oli: I — 100 000 assia, II — 75 000, III — 50 000, IV — 25 000, V — 11 000 assia, mikä Dureau de la Mallen mukaan tekee noin 14 000, 10 500, 7000, 3600 ja 1570 Saksan markkaa. Kuudenteen luokkaan, proletaareihin, kuuluivat vähävaraiset, asepalveluksesta ja veroista vapaat. Uudessa centurioiden kansankokouksessa (comitia centuriata) kansalaiset esiintyivät järjestyneinä sotilaallisesti komppanioiksi, satamiehisiksi centurioiksi, ja kullakin centurialla oli yksi ääni. Mutta ensimmäisellä luokalla oli 80 centuriaa, toisella 22, kolmannella 20, neljännellä 22, viidennellä 30 ja kuudennellakin oli yksi kaiketi kohtuuden vuoksi. Sen lisäksi varakkaimmista kansalaisista muodostetussa ratsuväessä oli 18 centuriaa; yhteensä 193; äänten enemmistö: 97. Ratsuväellä ja ensimmäisellä luokalla oli siten yhteensä 98 ääntä, siis enemmistö; näiden ollessa yksimielisiä muut eivät tulleet kysymykseenkään, ratkaiseva päätös oli valmis.

Entisen kuurioiden kokouksen kaikki poliittiset oikeudet (muutamia nimellisiä lukuunottamatta) siirtyivät nyt tälle uudelle centurioiden kokoukselle; suvut ja niiden muodostamat kuuriat mataloituivat siten, kuten Ateenassakin, pelkiksi yksityisluontoisiksi ja uskonnollisiksi veljeskunniksi ja pysyivät sellaisina vielä kauan hengissä, kun taas kuurioiden kokous sammui pian kokonaan. Entisten kolmen sukulaisheimon syrjäyttämiseksi valtiosta perustettiin neljä aluejakoon perustuvaa heimoa, joista kunkin asuttavana oli neljäsosa kaupunkia ja joilla oli tiettyjä poliittisia oikeuksia.

Siten murskattiin Roomassakin jo ennen ns. kuningkuuden poistamista vanha, persoonallisiin sukulaissiteisiin pohjautuva yhteiskuntajärjestys ja luotiin sen tilalle uusi aluejakoon ja omaisuuden erilaisuuteen perustuva todellinen valtiojärjestys. Julkinen valta oli täällä keskittynyt asevelvollisten kansalaisten käsiin ja se oli suunnattu paitsi orjia myös ns. proletaareja vastaan, joiden ei sallittu suorittaa asepalvelusta eikä aseistautua.

Tämän uuden järjestyksen puitteissa, joka kehittyi entistä pitemmälle sen jälkeen kun viimeinen, todellisen kuningasvallan anastanut rex Tarquinius Superbus karkotettiin ja rex korvattiin kahdella sotapäälliköllä (konsulilla), joilla oli yhtäläinen virkavalta (kuten irokeeseilla) — tämän järjestyksen puitteissa kehittyi Rooman tasavalan koko historia kaikkine niine taisteluineen, joita patriisit ja plebeijit kävivät virkoihin pääsystä ja valtionmaaosuuksista, kunnes vihdoin patriisiylimystö kasvoi uudeksi suurten maan- ja rahanomistajien luokaksi, jotka vähitellen kahmivat omakseen asepalveluksen rasittamien talonpoikien kaikki maat, viljelivät siten syntyneitä äärettömiä maatiloja orjien avulla, tyhjensivät Italian ihmisistä ja avasivat siten oven sekä keisarikunnalle että myös sen seuraajille, germaanisille barbaareille.

VII

KELTTILÄINEN JA GERMAANINEN SUKU

Tilan puute estää meitä käsittelemästä niitä sukulaitoksia, joita vielä nytkin esiintyy joko selvemmässä tai epäselvemmässä muodossa mitä erilaisimmilla villi- ja barbaarikansoilla, tai noiden sukulaitosten jälkiä Aasian sivistyskansojen muinaishistoriassa. Kumpiakin on kaikkialla. Vain pari esimerkkiä. Jo ennen kuin suku opittiin tuntemaan, McLennan, joka on nähnyt eniten vaivaa asian sotkemiseksi, todisti sukulaitoksen olemassaolon ja antoi siitä yleensä oikean kuvan sellaisena kuin se esiintyy kalmukeilla, tšerkesseillä, samojedeilla* sekä kolmella intialaiskansalla: veraleilla, magareilla ja manipureilla. Hiljattain M. Kovalevski havaitsi sukulaitoksen pšaveilla, hevšureilla, svaneilla ja muilla kaukasialaisilla heimoilla ja on sitä ku-

* Nenetsien entinen nimitys. *Toim.*

vaihtanut. Tässä vain muutamia lyhyitä huomautuksia sukulaitoksen ilmenemisestä kelttiläisillä ja germaaneilla.

Kelttiläisten vanhimmista säilyneistä laeista sukulaitos näkyy vielä täydessä kukoistuksessaan; Irlannissa sukulaitos on sen jälkeen, kun englantilaiset hajottivat sen väkivaltaisesti, elänyt ja elää vielä nykyäänkin vaistomaisesti kansan tietoisuudessa; Skotlannissa se oli vielä viime vuosisadan keskivaiheilla täydessä kukoistuksessaan, ja sieltäkin sen hävittivät vain englantilaisten aseet, lainsäädäntö ja tuomioistuimet.

Vanhoista walesilaisista laeista, jotka on kirjoitettu useita vuosisatoja ennen englantilaisten valloitusta,¹⁶⁸ ainakin jo 1000-luvulla, näkyy, että kokonaiset kyläkunnat viljelivät vielä yhteisesti maata, vaikka tämä tapa lieneekin vain poikkeuksellinen jäännös aikaisemmasta yleisestä tavasta; kullakin perheellä oli viisi eekkeriä omia viljelyksiä; sen ohella viljeltiin toista palstaa yhteisesti ja sato jaettiin. Kun otetaan vertauskohteiksi Irlanti ja Skotlanti, ei ole epäilemistäkään, että nämä kyläyhteisöt edustavat sukuja tai suvun osia, vaikkei tätä välittömästi vahvistaisikaan walesilaisten lakien uusi tutkiminen, johon minulta puuttuu aikaa (otteeni ovat vuodelta 1869¹⁶⁹). Mutta walesilaiset ja niiden ohella irlantilaiset lähteet todistavat suoranaisesti, että vielä 1000-luvulla kelttiläisillä yksiaviolisuus ei ollut suinkaan syrjäyttänyt pareittaisaviota. Naimiskaupan purkamisen eli oikeamminkin irtisanomisen oli Walesissa mahdotonta vasta seitsemän vuoden kuluttua. Jos puuttui vaikkapa vain kolme yötä seitsemästä vuodesta, aviopuolisot saivat erota. Silloin jaettiin omaisuus, vaimo jakoi ja mies valitsi osansa. Huonekalut jaettiin tiettyjen, varsin huvittavien sääntöjen mukaan. Jos avioliiton purki mies, niin hänen tuli antaa vaimolle takaisin tämän myötäjaiset ja vähän muuta; jos purkajana oli vaimo, hän sai vähemmän. Lapsista mies sai kaksi, vaimo yhden, nimenomaan keskimmäisen. Jos vaimo otti eron jälkeen toisen miehen, mutta ensimmäinen vaati hänet takaisin, vaimon täytyi seurata tätä, vaikka hänellä toinen jalka jo olisi ollut uudessa aviovuoteessa. Mutta jos molemmat olivat asuneet seitsemän vuotta yhdessä, niin he olivat aviomies ja -vaimo ilman aikaisempaa muodollista avioliittoakin. Tytön neitsyys ennen aviota ei ollut suinkaan mikään ehdottomuus eikä sitä vaadittukaan; tätä koskevat määräykset ovat laadultaan äärimmäisen kevytmielisiä eivätkä suinkaan porvarillisen moraalin mukaisia. Jos vaimo teki aviorikoksen, mies sai häntä kurittaa (yksi niistä kolmesta tapauksesta, jolloin tämä oli miehelle sallittua, muissa tapauksissa häntä rangaistiin), mutta sittenpä hän ei saanutkaan vaatia enää mitään muuta hyvitystä, koska

¹⁶⁸rikos edellyttää joko sovutusta tai kosta, mutta ei molempia samalla kertaa».¹⁷⁰

Syyt, joiden nojalla vaimo saattoi vaatia eroa menettämättä oikeuksiaan omaisuuteen eron tapahtuessa, olivat hyvin moninaisia:

miehen pahanhajuinen henki oli riittävä syy. Heimopäällikölle tai kuninkaalle maksettava lunastusraha ensi yön oikeudesta (gobr merch, siitä keskiaikainen nimitys marcheta, ranskaksi marquette) esittää suurta osaa lakikirjassa. Naisilla oli äänioikeus kansankokouksissa. Kun lisäämme tähän, että Irlannissa on todistettu olleen samanlainen järjestys, että sielläkin joksikin ajaksi solmitut avioliitot olivat aivan tavallisia ja vaimolle oli eron varalta taattu tarkoin määriteltäviä suuria hyvytyksiä, vieläpä korvaus kotitaloustyöstäkin, että siellä oli »ensimmäinen vaimo» toisten vaimojen ohella ja että perinnön jaossa ei tehty mitään eroa aviollisten ja aviottomien lasten välillä, niin saamme kuvan pareittaisavioisuudesta, johon verrattuna Pohjois-Amerikassa vallitseva aviomuoto tuntuu ankaralta, mutta ihmekö se, jos sellaista oli 1000-luvulla kansan keskuudessa, joka vielä Caesarin aikana eli ryhmäavioliitossa.

Iiriläisen suvun (sept, heimoa sanottiin clainneksi, klaaniksi) olemassaoloa eivät vahvista ja kuvaile ainoastaan vanhat lakikirjat, vaan myös 1600-luvun englantilaiset lainoppineet, joita lähetettiin Irlantiin muuttamaan klaanien maat Englannin kuninkaan tiluksiksi. Maa oli ollut aina niihin aikoihin asti klaanin tai suvun yhteisomaisuutta, mikäli päälliköt eivät olleet jo muuttaneet sitä yksityisalueikseen. Kun suvun jäsen kuoli ja siis yksi talouskunta hävisi, päämies (englantilaiset lainoppineet käyttivät hänestä nimitystä caput cognationis) jakoi uudelleen koko maa-alueen toisten talouskuntien kesken. Tämä lienee tapahtunut yleensä samojen sääntöjen mukaan kuin Saksassa. Nytkin vielä on olemassa siellä täällä ns. rundale'ina kylänmaita — 40 tai 50 vuotta sitten niitä oli sängen paljon. Talonpojat — englantilaisten valloittajien anastamien entisten suvun yhteismaiden yksityiset vuokraajat — maksavat kukin vuokraa palstastaan, mutta yhdistävät kaikkien palstojen pelto- ja niittymaan, jakavat sen paikan ja laadun mukaan lohkoihin [»Gewanne«], kuten Moselin varrella sanotaan, ja antavat kullekin osan joka lohkosta; suo- ja laidunmaita käytetään yhteisesti. Vielä viisikymmentä vuotta sitten suoritettiin aika ajoin, toisinaan joka vuosi, maan uudelleenjako. Sellaisen rundale-kylän tiluskartta näyttää aivan samanlaiselta kuin Moselin varren tai Hochwaldin saksalaisen maatalousyhtymän [Gehöferschaft] kartta. Suku elää myös ns. »factioneissa»*. Irlantilaiset talonpojat ovat jakautuneet usein puolueiksi, jotka perustuvat aivan mitättömiltä tai järjettömiltä näyttäviin eroavuuksiin ja ovat englantilaisista aivan käsittämättömiä eikä niillä näytä olevan muuta tehtävää kuin juhlina suositut puolueiden väliset nujakat. Ne ovat murskatun sukulaitoksen keinokeinoista elvyttämistä, myöhemmin syntynyt korvike, joka on tavallaan todistus perinnäisen sukuvaiston sitkeähenkisyudesta. Suvun jäsenet elävät muuten monin paikoin vielä jotensakin yhdessä entisillä alueillaan, niinpä vielä 1830-luvul-

* — »puolueissa». *Toim.*

la Monaghanin kreivikunnan väestön valtaenemmistöllä oli vain neljä sukunimeä, ts. polveutui neljästä suvusta tai klaanista.*

Skotlannissa sukulaitoksen häviö ajoitetaan vuoden 1745 kappinan kukistamiskaudelle.¹⁷² Tutkittavaksi jää yhä, minä renkaana sukulaitoksessa oli juuri skottilainen klaani; mutta epäilemättöntä on, että se kuului sukulaitokseen. Walter Scottin romaaneissa näemme ilmielävästi tämän Skotlannin ylämaan klaanin. Se on, Morgan sanoo,

»erinomainen näyte suvusta, sen järjestyksestä ja hengestä, kuvaava esimerkki suvun jäseniin ulottuvasta sukuyhteisöelämän herruudesta... Heidän kahakoissaan ja verikostossaan, klaanien mukaisessa aluejoossaan, yhteisessä maankäytössään, uskollisuudessa, jota klaanin jäsenet osoittavat päällikölleen ja toisilleen, havaitsemme yhtenäisen sukuyhteiskunnan piirteiden toistumista... Syntyperä laskettiin isänoikeuden mukaan, joten miesten lapset pysyivät klaanissa, kun taas vaimojen lapset siirtyivät isiensä klaaniin».¹⁷³

Mutta se seikka, että Bedan selityksen mukaan piktien kuningassuvussa noudatettiin vaimonpuoleista perimysjärjestystä, todistaa, että Skotlannissa vallitsi aikaisemmin äidinoikeus. Jopa punaluauperheenkin rippeitä säilyi niin walesilaisilla kuin skottilaisillakin aina keskiajalle asti sellaisessa muodossa kuin ensi yön oikeus, jota klaanin päämies tai kuningas saattoivat käyttää entisen aviomiesten yhteisyyden viimeisinä edustajina jokaisen morsiamen suhteen, mikäli lunastusrahaa ei oltu maksettu.

* * *

Eittämättöntä on, että aina kansainvaellukseen asti germaaneilla oli sukulaitos. He lienevät vallanneet Tonavan, Reinin, Veikselin ja pohjoisten merien välisen alueen vasta muutamia vuosisatoja ennen meidän ajanlaskuamme; cimbrit ja teutonit jatkoivat vielä vaellustaan ja sveebit asettuivat pysyvästi paikoilleen vasta Caesarin aikoi-

* Viettäessäni muutamia päiviä Irlannissa¹⁷¹ tunsin jälleen elävästi sen, miten syvälle sukulaitoksen aikaiset käsitykset ovat juurtuneet sikäläisen maalaisväestön keskuuteen. Maanomistaja, jolta talonpoika vuokraa maata, on tälle yhä vielä eräänlainen klaanin päämies, jonka tehtävänä on hoitaa maa-asiat kaikkien eduksi ja jolle talonpoika maksaa veroa vuokramaksun muodossa, mutta jolta hänen tulee saada tarpeen vaatiessa myös apua. Samoin jokaista varakasta pidetään velvollisena auttamaan köyhempää naapuriaan, kun tämä on puutteessa. Tuota apua ei pidetä almuna, vaan rikkaamman klaanitoverin tai klaanin päämiehen oikeudenmukaisena velvollisuutena köyhempää kohtaan. On ymmärrettävää, kun taloustieteilijät ja juristit valittavat, että irlantilaiselle talonpojalle on mahdotonta selittää käsitystä nykyisestä porvarillisesta omaisuudesta; irlantilainen ei käsitä omaisuutta, josta johtuu vain oikeuksia, muttei lainkaan velvollisuuksia. Mutta ymmärrettävää on sekin, miksi irlantilaiset, jotka sellaisin naiivein sukulaitoksen aikaisin käsityksin joutuvat yhtäkkiä Englannin tai Amerikan isoihin kaupunkeihin, ihmisten keskuuteen, joiden siveellisyys- ja oikeuskäsitteet ovat aivan toiset, miksi tuollaiset irlantilaiset joutuvat siellä helposti päästään pyörälle siveellisyys- ja oikeuskysymyksissä, menettävät kaiken ryhtinsä ja joutuvat usein joukoittain turmioon. (*Engelsin selitys vuoden 1891 painokseen.*)

hin. Sveebeistä Caesar sanoo selvästi, että he olivat sijoittuneet suvuittain ja sukukunnittain (*gentibus cognationibusque*), ja roomalainen gens Julia* sanoo, että tällä *gentibus*-sanalla on tietty kiistaton merkityksensä. Tämä koski kaikkia germaaneja; näyttää siltä, että valloitetuihin Rooman maakuntiinkin asetuttiin vielä suvuittain. Alemannien kansanlaissa vahvistetaan, että kansa asettui asumaan vallatulle maalle Tonavan eteläpuolelle sukukunnittain (*genealogiae*);¹⁷⁴ *genealogia*-sanaa käytetään siinä aivan samassa merkityksessä kuin myöhemmin sanoja *markki* tai *kyläyhteisö*. Kovalevski esitti hiljattain sen mielipiteen, että nämä *genealogiaet* olivat suuria talouskuntia, joiden kesken jaettiin maa ja joista vasta myöhemmin kehittyi *kyläyhteisö*. Sama pitää silloin paikkansa myös faraan-nähdessä, jolla *burgundit* ja *langobartit* — siis goottilainen ja herminonilainen eli yläsaksalainen kansanheimo — tarkoittivat jotakuinkin samaa, ellei aivan samaa kuin mitä *genealogia*-sanalla tarkoitetaan alemannien lakikirjassa. Kumpi tässä todella on kysymyksessä, suku vai talouskunta, se kaippaa vielä lähempää tutkimusta.

Kielelliset muistomerkit jättävät meidät epä tietoisiksi siitä, oliko kaikilla germaaneilla yhteinen sana ilmaisemassa sukua ja mikä se oli. Kreikkalaista *genos-*, latina laista *gens*-sanaa vastaa etymologisesti goottilainen *kuni*, keskiyläsaksan *künne* ja samassa merkityksessä näitä käytetäänkin. Äidinoikeuden aikoihin viittaa se, että vaimoa tarkoittava sana johtuu samasta juuresta: kreikkalainen *gyne*, slaavilainen *žena*, goottilainen *qvinno*, muinaisskandinavaaninen *kona*, *kuna*. — *Langobardeilla* ja *burgundeilla* tapaamme, kuten sanottiin, *fära*-sanan, jonka Grimm johtaa hypoteettisesta juuresta *fisan*, synnyttää. Mieluummin johtaisin sen todennäköisemmältä tuntuvasta juuresta *faran* — *kulkea***², *vaelttaa*, *palata* nimityksenä, joka viittaisi tiettyyn, tietenkin sukulaisista koostuneeseen vaeltajajoukon osaan ja joka sittemmin vaellettaessa useiden vuosisatojen aikana ensin itään ja sitten länteen alkoi vähitellen merkitä itse sukukuntaa. — Edelleen goottilainen *sibja*, anglosaksilainen *sib*, muinaissaksalainen *sippia*, *sippa*, *suku****. Muinaisskandinavian kielessä esiintyy ainoastaan monikkomuoto *sifjar*, sukulaiset; yksikkömuoto vain *Sifjumalattaren* nimenä. — Ja vihdoin Hildebrandin laulussa¹⁷⁵ esiintyy vielä muuan ilmaisumuoto kohdassa, jossa Hildebrand kysyy Hadubrandilta:

»Kuka on isäsi kansan miesten joukossa... eli mitä sukua olet?» (»*eddo huêlihhes cnuosles du sis*»).

Jos yleensä lienee ollut yhteinen germaaninen sana merkitsemässä sukua, niin se on ollut kaiketi goottilainen *kuni*; sen puolesta ei puhu ainoastaan sukulaiskielten samanlainen vastaava ilmaisumuoto, vaan

* — Julius-suvusta. *Toim.*

** — saksaksi *fahren*. *Toim.*

*** — saksaksi *Sippe*. *Toim.*

myös se seikka, että siitä johtuu sana kuning, kuningas*, joka alun perin on merkinnyt suvun tai heimon päämiestä. Sibja, suku, ei näytä ansaitsevan huomiota, ainakin sifjar merkitsee muinaisskandinavian kielessä sekä verisukulaisuutta että myös lankoutta, ts. käsittää ainakin kahden suvun sukulaiset; näin ollen sif ei ole voinut merkitä itse sukua.

Germaaneilla samoin kuin meksikolaisilla ja kreikkalaisilla tais-
teluryhmyitys oli niin ratsuväessä kuin jalkaväen kiillamuodostelmas-
akin järjestetty sukukuntien mukaan; kun Tacitus sanoo: perheiden
ja sukulaisuuden mukaan, niin tämän epämääräisen sanonnan selit-
tää se, että hänen aikanaan suku oli Roomassa aikoja sitten lakannut
olemasta elävä yhteisö.

Erittäin tärkeä on Tacituksella toinen kohta, missä sanotaan,
että äidin veli pitää sisarenpoikaansa omana poikanaan, vieläpä muu-
tammat pitävät enon ja sisarenpojan välisiä sukulaisuussiteitä pyhem-
pinä ja läheisempinä kuin isän ja pojan välisiä, joten panttivankeja
vaadittaessa sisarenpoika on varmempana vakuutena sitomassa tiet-
tyä henkilöä kuin tämän oma poika. Tässä meillä on elävä jäännös
äidinoikeuden mukaan järjestyneestä, siis alkuperäisestä suvusta,
mikä lisäksi on erityisen kuvaavaa germaaneilla**. Jos sellaisen suvun
joku jäsen antoi oman poikansa jonkin pyhän lupauksensa pantiksi
ja pojasta tuli uhri, kun isä rikkoi lupauksensa, niin se oli yksinomaan
isän oma asia. Mutta jos sisarenpoika joutui uhriksi, niin siten lou-
kattiin pyhintä sukuoikeutta; pojan tai nuorukaisen lähin sukulai-
nen, jonka velvollisuus oli suojella häntä ennen muita, oli vastuussa
hänen kuolemastaan; sukulaisen piti joko olla antamatta häntä pan-
tiksi tai pitää lupauksensa. Vaikkei meillä olisikaan mitään muita
jälkiä germaanien sukulaitoksesta, niin tämä kohtakin jo riittäisi.

Sitäkin tärkeämpi, koska se on noin 800 vuotta myöhemmältä
ajalta, on muuan kohta »Völuspá» nimisessä muinaisskandinavisessa
laulussa jumalten päivän koitosta ja maailmanlopusta. Tässä »tie-
täjättären näyssä», mihin, kuten nyt Bang ja Bugge ovat osoittaneet,
on kietoutunut kristillisiäkin aineksia, sanotaan kuvailtaessa tämän
suuren mullistuksen edellä käyvän ajan turmelusta ja pahuutta:

* — saksaksi König. *Toim.*

** Äidinoikeuden ajoilta juontuva ja monilla kansoilla esiintyvä sangen
läheinen enon ja sisarenpojan välinen sukulaisuusside ilmenee kreikkalaisilla
vain sankariajan muinaistarustossa. Diodoroksen mukaan (IV, 34) Meleagros
surmaa Thestiuksen pojat, äitinsä Althaian veljet. Althaia pitää tätä tekoa niin
sovittamattomana rikoksena, että hän kiroaa murhaajan, oman poikansa, ja
toivoo hänelle kuolemaa. »Jumalat kuulivat», niin kerrotaan, »hänen toivomuk-
sensa ja lopettivat Meleagroksen elämän.» Saman Diodoroksen mukaan (IV, 43
ja 44) argonautit laskevat Herkuleen johdolla maihin Traakiassa ja havaitsevat
siellä, että uuden puolisonsa yllyttämänä Fineus rääkkää häpeällisesti molem-
pia poikiaan, jotka on synnyttänyt hänen hyljätty puolisonsa, Kleopatra Bo-
reade. Mutta argonauttien joukossa on myös Boreadeja, Kleopatran veljiä, siis
rääkkäytyjen enoja. Nämä asettuvat oitis puolustamaan sisarenpoikiensa, vapaut-
tavat heidät ja surmaavat vartijat.

»Broedhr munu berjask ok at bönum verdask, munu *systrungar* sijjum spilla.»
»Veljekset tulevat sotimaan keskenään ja murhaamaan toisiaan, *sisarenlapset* rikkovat sukusiteet.»

Systrungr on äidin sisarenpoika, ja se että he, sisarusten lapset, kiistävät keskinäisen verisukulaisuutensa, on runoilijasta vielä suurempi rikos kuin veljesmurha. Se ilmenee sanassa *systrungar*, joka tähdentää äidinpuoleista sukulaisuutta; jos sen tilalla olisi *syskina-börn*, *sisaren-* ja *veljenlapset*, tai *syskina-synir*, *sisaren-* ja *veljenpojat*, niin toinen säe ei olisi ensimmäiseen nähden nousua, vaan heikkenevää laskua. Siis viikinkiaikanaan, jolloin »Völuspá» syntyi, äidinoikeuden muisto ei ollut vielä Skandinaviasta hävinnyt.

Muuten Tacituksen aikoihin ainakin hänen lähemmin tuntemiensa germaanien keskuudessa äidinoikeus oli jo väistynyt isänoikeuden tieltä: lapset perivät isänsä; siellä missä lapsia ei ollut, perijä olivat veli, setä tai eno. Äidin veljen oikeuttaminen osalliseksi perintöön on yhteydessä äsken mainitun tavan säilymiseen ja osoittaa myös sitä, miten nuori oli silloin vielä isänoikeus germaanien keskuudessa. Äidinoikeuden jälkiä on havaittavissa vielä myöhään keskiajalla. Isyyteen, varsinkin maorjien isyyteen, ei nähtävästi vielä oikein luotettu. Kun siis feodaaliherra vaati jotakin kaupunkia luovuttamaan karanneen maaorjan takaisin, täytyi tämän orjuutta olla esim. Augsburgissa, Baselissa ja Kaiserlauternissa todistamassa valallisesti kuusi hänen lähintä ja sitä paitsi vain äidinpuoleista sukulaistaan. (Maurer, »Städteverfassung» I, S. 381.)

Germaanien kunnioitus naissukupuolta kohtaan, joka roomalaisille oli melkein käsittämätön, oli niin ikään jäännös häviämässä olevasta äidinoikeudesta. Ylhäisten perheiden tytöt olivat varmimpia panttivankeja, kun kysymyksessä oli germaanien sitoumusten täyttäminen. Ajatus, että heidän vaimonsa ja tyttärensä saattavat joutua vankeuteen ja orjuuteen, oli heistä hirveä ja antoi heille enemmän kuin mikään muu rohkeutta taistelussa. Germaanit näkivät naisessa jotakin pyhää ja profeetallista, he kuuntelivat naisen neuvoa tärkeissäkin asioissa. Niinpä Velede, brukteri-heimon papitar Lippe-joen varrelta, oli johtavana sieluna bataavien kapinassa, jolla Civilis germaanien ja belgien etunenässä järjestytti koko roomalaisvaltaa Galliassa.¹⁷⁶ Kotona vaimon valta oli nähtävästi eittämätön; vaimon, vanhusten ja lasten huolena olivat kaikki kotityöt; mies metsästeli, joi ja laiskotteli. Niin sanoo Tacitus; mutta kun hän ei sano, kuka hoiti pellot, ja kuitenkin selittää, että orjat maksoivat vain veroa, mutta eivät tehneet mitään päivätöitä, niin aikuisten miesten täytyi kai kuitenkin tehdä sen verran työtä, minkä maanviljelys vaati.

Kuten yllä jo on sanottu, avioliittomuotona oli yksiavioisuutta vähitellen lähenevä pareittaisavio. Ankaraa yksiavioisuutta se ei vielä ollut, koska moniavioisuus oli ylhäisille luvallista. Tyttöjen neitseellisyyttä vaalittiin yleensä ankarasti (päinvastoin kuin kelttiläisillä), ja samoin Tacitus puhuu erityisen lämpimästi germaanien aviositeiden rikkomattomuudesta. Avioeron aiheeksi hän esittää vain

naisen aviorikoksen. Mutta tässä suhteessa hänen kertomuksensa on monesti hataraa ja esiintyy sitä paitsi aivan liian ilmeisesti hyveen kuvastimena turmeltuneita roomalaisia varten. Varmaa kuitenkin on, että jos germaanit lienevätkin olleet metsissään poikkeuksellisia hyveensankareita, niin vähäisinkin yhteys ulkomaailmaan riitti painamaan heidät Euroopan muiden tavallisten ihmisten tasolle; ankaran siveellisuuden viimeinenkin jälki katosi roomalaismaailman vaikutuksesta vielä paljon nopeammin kuin germaanien kieli. Lukekaapa Gregorius Toursilaista. Itsestään ymmärrettävää on, ettei germaanien aarniometsissä voinut olla sellaista hienostuneiden aistillisten nautintojen runsautta kuin Roomassa, ja tässä suhteessa germaanit pysyivät vielä kylliksi edellä roomalaismaailmasta, vaikka emme luulekaan heidän noudattaneen lihallisissa asioissa pidättyväisyyttä, mikä ei ole koskaan eikä missään ollut yleisenä sääntönä koko kansan keskuudessa.

Sukulaitoksesta sai alkunsa velvollisuus periä isän tai sukulaisten vihollisuhteet samoin kuin ystävyysuhteetkin; samoin myös hengensakko, surman tai loukkauksen hyvitys verikoston asemesta. Nyt on todistettu, että tämä hengensakko, jota vielä miespolvi sitten pidettiin erikoisesti germaanisena instituutiona, on yleinen satojen kansojen keskuudessa sukulaitoksesta johtunutta verikostoa lieventävänä muotona. Sen samoin kuin vieraanvaraisuusvelvoituksenkin tapaamme mm. Amerikan intiaaneilla; Tacituksen kuvaus vieraanvaraisuuden osoittamisesta («Germaania», luku 21) on melkein yksityiskohdittaan myöten samanlainen kuin Morganin kuvaus intiaanien vieraanvaraisuudesta.

Nyt kuuluu jo menneisyyteen kiihkeä ja loputon kiista siitä, olivatko Tacituksen ajan germaanit jakaneet peltomaat jo lopullisesti vai eivät ja miten oli ymmärrettävä tätä seikkaa koskevat kohdat. Siihen on turhaa tuhlata sanoja nyt, kun on todistettu, että melkein kaikilla kansoilla suku ja myöhemmin kommunistinen perhekunta — joka Caesarin todistuksen mukaan oli vielä sveebeillä — ovat viljelleet maata yhteisesti, että sitä seurasi maiden luovuttaminen yksityisille perheille sekä maan aika ajoittainen uudelleenjako ja että Saksassa on paikoitellen aina meidän päiviimme asti suoritettu aika ajoin tällaisia peltomaan uudelleenjakoja. Kun germaanit olivat Tacituksen aikoihin mennessä, 150 vuodessa, siirtyneet yhteisestä maanviljelyksestä, jota Caesar sanoo sveebien harjoittaneen (jaettua eli yksityistä peltomaata heillä ei ole ollenkaan, hän sanoo), yksityisviljelyyn vuositaisine maan uudelleenjakoineen, niin se on todellakin aimo edistysaskel; siirtyminen yhteisestä maanviljelyksestä täydelliseen maan yksityisomistukseen näin lyhyessä ajassa ja ilman ulkoisen voiman vaikutusta olisi ollut suorastaan mahdotonta. Luenkin siis Tacitukselta vain hänen oman lyhyen lausuntonsa: he vaihtavat (tai jakavat uudelleen) viljelysmaan joka vuosi ja yhteismaata jää silti kylliksi jäljelle. Tässä ollaan peltoviljelyksessä ja maankäytössä asteella, joka vastaa täydellisesti germaanien silloista sukulaitosta.

Edellä olevan kappaleen olen jättänyt sellaiseksi kuin se oli edellisissä painoksissa. Asia on saanut tällä välin kuitenkin uuden käänteen. Sen jälkeen kun Kovalevski (ks. edellä s. 44*) osoitti, että patriarkallinen talouskunta on laajalti, ellei yleisesti esiintyvä väliaste äidinoikeuteen pohjautuvan kommunistisen ja nykyisen erillisen perheen välillä, kysymys ei ole enää kuten vielä Maurerin ja Waitzin välisessä kiistassa siitä, oliko maa yhteisomistuksessa vai yksityisomistuksessa, vaan yhteisomistuksen *muodosta*. Ei ole epäilemistäkään, että Caesarin aikana sveebit eivät ainoastaan omistaneet maata yhteisesti, vaan myös viljelivät sitä yhdessä, yhteisvoimin. Vielä kauan voidaan kiistellä siitä, oliko taloudellisena yksikkönä suku vai talouskunta vai jokin niiden välimuotona oleva kommunistinen sukulaisryhmä vai olivatko, maaoloista riippuen, olemassa kaikki kolme ryhmää. Mutta nyt Kovalevski väittää, että Tacituksen kuvaama järjestys ei perustunut markkiin eli kyläyhteisöön, vaan talouskuntaan; vasta talouskunnasta on sitten paljon myöhemmin väestön lisääntymisen ansiosta kehittynyt kyläyhteisö.

Tämän mukaan ne asutukset, joita germaanit perustivat roomalaisaikana valtaamilleen maille ja myöhemmin roomalaisilta anastamilleen alueille, eivät olleet kyliä, vaan suuria perheyhteisöjä, joihin kuului useita sukupolvia ja jotka raivasivat vastaavan maa-alueen viljelykselle ja käyttivät ympäröivää viljelemätöntä maata naapuriansa kanssa yhteismaana. Tacituksen sanat viljelysmaan vaihdosta olisi käsitettävä siis todellakin viljelystapaa koskevassa mielessä: yhteisö otti joka vuosi viljelykseen uuden maapalstan ja jätti edellisen vuoden pellon kesannoksi tai kokonaan metsittymään. Väestön harvalukuisuuden vuoksi silloin oli vielä kylliksi viljelemättömiä maita, joten ei ollut mitään tarvetta kinastella maanomistuksesta. Perheyhteisöt hajosivat vasta vuosisatojen kuluttua, kun niiden jäsenluku oli paisunut niin suureksi, ettei yhteinen taloudenhoito ollut enää mahdollista silloisten tuotantoehtojen vallitessa; pellot ja niityt, jotka siihen asti olivat olleet yhteisiä, jaettiin jo tunnettuun tapaan tällöin muodostuneiden erillisten talouskuntien kesken, aluksi jokikin aikaa, myöhemmin lopullisesti, kun taas metsät, laidunmaat ja vesistöt pysyivät yhteisinä.

Venäjään nähden tämä kehityskulku näyttää olevan historiallisesti täysin todistettavissa. Mitä tulee Saksaan ja edelleen muihin germaanisiin maihin, niin eittämätöntä on, että tämä otaksuma selittää monessa suhteessa paremmin lähteet ja ratkaisee helpommin vaikeudet kuin aikaisempi kanta, jonka mukaan kyläyhteisö oli olemassa aina Tacituksen ajoista asti. Vanhimmat asiakirjat, esim. Codex Laureshamensis,¹⁷⁷ käyvät yleensä paljon selvemmiksi talouskunnan kuin markkiyhteisön avulla. Mutta toisaalta tämä selvillekäyminen aiheuttaa uusia vaikeuksia ja herättää uusia kysymyksiä, jotka on vielä ratkaistava. Tässä suhteessa voivat vain uudet tutki-

* Ks. tätä osaa, ss. 211—212. *Toim.*

mukset antaa ratkaisun; en voi kuitenkaan kieltää, että talouskunta on hyvinkin voinut olla väliasteena myös Saksassa, Skandinaviassa ja Englannissa.

Kun Caesarin aikoihin germaanit olivat osaksi vasta asettuneet vakinaisille asuinsijoille ja osaksi vielä etsivät sellaisia, niin Tacituksen aikoihin päästyään he olivat olleet jo kokonaisen vuosisadan paikoillaan; elintarvikkeiden tuotannossa oli tapahtunut ilmeisesti vastaavanlaista edistystä. Germaanit asuivat hirsitaloissa; heidän vaatetuksensa oli vielä sangen alkukantaista metsäläisten vaate-tusta: karkeat villaviitat, eläinten taljat, naisilla ja ylhäisillä pella-vaiset alusvaatteet. Heidän ravintonaan oli maito, liha, villikasvien hedelmät ja, kuten Plinius lisää, kaurapuuro (tämä on vieläkin kelt-tiläisten kansallisruokaa Irlannissa ja Skotlannissa). Germaanien rik-kautena oli karja, sekin huonolaatuista: naudat pieniä, mitättömiä, sarvettomia; hevoset pikkuponeja, eivät juoksijoita. Rahaa he käytti-vät harvoin ja vähän, vain roomalaista. Kultaa ja hopeaa he eivät muokanneet eivätkä niistä välittäneet, rauta oli harvinaista ja ainakin Reinin ja Tonavan varsilla asuvilla heimoilla se oli nähtävästi miltei poikkeuksetta tuontitavaraa eikä omintakeisesti tuotettua. Riimukirjoitus (kreikkalaisten tai latalaisten kirjainten jäljittelyä) tunnettiin vain salakirjoituksena ja sitä käytettiin vain uskonnolli-sissa loihduissa. Ihmissuhrit olivat vielä tavanomaisia. Germaanit olivat sanalla sanoen kansa, joka vastikään oli kohonnut barbaarisuuden keskiasteelta sen yläasteelle. Mutta vaikka roomalaisten teolli-suustuotteiden helppo tuonti esti roomalaisten välittöminä naapureina olevia heimoja kehittämästä itsenäistä metalli- ja kutomateolli-suutta, niin koillisessa, Itämeren rannalla teollisuus kehittyi aivan epäilemättä. Slesvigin rämeiden aselöydöt — pitkä rautamiekka, panssaripaita, hopeakypärä ym. sekä roomalaiset rahat 100-luvun loppupuolelta — ja kansainvaelluksen ansiosta levinneet germaanien metalliesineet viittaavat aivan omintakeiseen melko pitkälle kehitty-neeseen tyyppiin silloinkin, kun ne pohjaavat alkuperäisiin roomalai-siin malleihin. Siirtyminen sivistyneeseen Rooman valtakuntaan teki tästä kotimaisesta teollisuudesta lopun kaikkialla muualla paitsi Eng-lannissa. Miten yhtäläistä tämän teollisuuden syntyminen ja kehityminen on ollut, sitä osoittavat esim. pronssisoljet; Burgundista, Romaniasta, Asovan meren rannalta löydetyt soljet voisivat olla läh-töisin samasta työpajasta kuin englantilaiset ja ruotsalaiset ja voisivat olla yhtä epäilemättömästi myös germaanista alkuperää.

Myös hallintojärjestelmä oli barbaarikauden yläastetta vastaava. Tacituksen mukaan oli yleisesti olemassa päämiesten (principes) neu-vosto, joka ratkaisi pienemmät asiat itse ja valmisti tärkeämmät kansankokouksen ratkaistavaksi; kansankokous taas oli barbaarisuuden ala-asteella — ainakin siellä, missä sen tunnemme, amerikkalaisilla — olemassa vain suvuilla, muttei heimolla eikä heimoliitolla. Päämiehet (principes) erottuivat vielä selvästi sotapäälliköistä (duces), aivan niin kuin irokeeseilla. Päämiehet elivät jo osaksi heimolaisil-

taan karjan, viljan jne. muodossa saamistaan kunnialahjoista; heidät valittiin kuten Amerikassakin enimmäkseen samasta perheestä; siirtyminen isänoikeuteen helpotti kuten Kreikassa ja Roomassakin vaalin muuttumista vähitellen perintöoikeudeksi ja siten ylimysperheen syntymistä kussakin suvussa. Tämä vanha, niin sanottu heimoylimystö, hävisi enimmäkseen kansainvaelluksessa tai ainakin heti sen jälkeen. Sotapäälliköt valittiin syntyperään katsomatta vain kykenevyyden perusteella. Heillä oli vähän valtaa ja heidän oli vaikutettava näyttämällä itse esimerkkiä; Tacitus osoittaa selvästi, että varsinainen kurinpitovalta sotajoukossa oli papeilla. Todellinen valta oli kansankokouksella. Kuningas eli heimopäällikkö oli sen puhemies; kansa ratkaisi: kielsi murinalla, myönsi hyväksymishuudoilla ja kalisuttamalla aseita. Kansankokous oli samalla käräjinä; siellä esitettiin valitukset ja siellä ne ratkaistiin, siellä langetettiin kuolemantuomiot, jota paitsi kuolemaan tuomittiin vain pelkuruudesta, kansansa kavaltamisesta ja luonnottomasta irstaudesta. Myös suvuissa ja muissa alaosastoissa oikeutta jakoi yleinen kokous päämiehen toimiessa puhemiehenä, ja päämies saattoi kuten kaikissa germaanien alkuperäisissä tuomioistuimissa vain johtaa käsittelyä ja esittää kysymyksiä; tuomion langetti aina ja kaikkialla germaanien keskuudessa kaikkien yhteinen kokous.

Heimoliitot muodostuivat Caesarin jälkeisenä aikana; muutamilla niistä oli jo kuningas; samoin kuin kreikkalaisilla ja roomalaisillakin, ylin sotapäällikkö pyrki jo tyranniksi ja saavuttikin väliin tarkoituksensa. Nämä hyväonniset vallananastajat eivät olleet suinkaan itsevaltaisia hallitsijoita; he alkoivat jo kuitenkin murtaa sukulaitoksen kahleita. Vapautetut orjat olivat tavallisissa oloissa alistetussa asemassa, koska eivät voineet kuulua mihinkään sukuun, mutta uusien kuninkaiden suosikkeina he kohosivat usein arvoon, rikkauteen ja kunniaan. Samoin kävi Rooman valtakunnan valloittamisen jälkeen: sotapäälliköistä tuli suurten maiden kuninkaita. Frankkien keskuudessa kuninkaan orjat ja vapautetut esittivät suurta osaa ensin hovissa ja sittemmin valtiossa; uusi ylimystö polveutuu suureksi osaksi heistä.

Kuninkuuden syntymistä helpotti muuan laitos: sotilasseurueet. Jo Amerikan punaihoisten keskuudessa näimme, kuinka sukulaitoksen ohessa muodostuu yksityisiä ryhmiä, jotka käyvät sotaa omin päin. Germaaneilla tällaiset yksityiset ryhmät olivat jo muodostuneet vakinaisiksi yhtymiksi. Joku mainetta hankkinut sotapäällikkö keräsi ympärilleen joukon saaliinhimoisia nuoria miehiä, jotka sitoutuivat olemaan päällikölle henkilökohtaisesti uskollisia niin kuin tämäkin heille. Sotapäällikkö elätti heitä, antoi lahjoja ja järjesti heidät hierarkiseen tapaan: pienempiä retkiä varten oli henkivartio ja taisteluvalmis joukko sekä suurempia retkiä varten valmis upseerikunta. Niin heikkoja kuin nämä seurueet lienevätkin olleet ja niin heikoiksi kuin ne osoittautuivatkin myöhemmin, esim. Odovakarilla Italiassa, niin silti niissä oli vanhan kansanvapauden häviön siemen ja juuri

tätä osaa ne esittivätkin kansainvaelluksen aikana ja sen jälkeen. Ne näet helpottivat ensiksikin kuningasvallan syntyä ja toiseksi, kuten jo Tacitus huomauttaa, saattoivat pysyä koossa vain keskeytymättömien sotien ja rosvoretkien ansiosta. Rosvovous tuli tarkoitukseksi. Ellei seurueen herralla ollut lähiseudulla mitään tekemistä, hän lähti miehineen toisten kansojen luo, sinne missä käytiin sotaa ja oli saalistamismahdollisuuksia. Ne germaaniset apujoukot, jotka taistelivat suurin joukoin roomalaisten lippujen alla jopa germaanejakin vastaan, oli muodostettu osaksi näistä seurueista. Jo siinä oli olemassa alkumuodossaan se palkkasoturilaitos, joka on ollut saksalaisten häpeänä ja kirouksena. Rooman valtakunnan valloituksen jälkeen näistä kuninkaiden seuruelaisista muodostui sittemmin ei-vapaitten ja roomalaisten hovipalvelijain ohella ylimystön toinen pääosa.

Kansoiksi yhtyneiden germaanisten heimojen hallintojärjestelmä oli siis ylipäänsä samanlainen kuin sankariajan kreikkalaisilla ja niin sanotun kuningasajan roomalaisilla: kansankokous, sukujen esimiesten neuvosto, sotapäällikkö, joka jo tavoitteli todellista kuningasvaltaa. Se oli kehittynein hallintojärjestelmä, mikä yleensä saattoi muodostua sukulaitoksen aikana; se oli barbaarisuuden yläasteen mallijärjestelmä. Kun yhteiskunta astui niiden rajojen yli, joiden sisällä tämä hallintojärjestelmä oli riittävä, niin sukulaitoksesta tuli loppu; se hajosi ja valtio astui sen tilalle.

VIII,

GERMAANIEŃ VALTION MUODOSTUMINEŃ

Tacituksen kertoman mukaan germaatit olivat lukumääräisesti sangen suuri kansa. Caesarilta saamme likipitäisen käsityksen eri germaanilaiskansojen suuruudesta. Hän mainitsee Reinin vasemmalla rannalla olleiden usipetien ja tenkterien lukumääräksi 180 000 henkeä, vaimot ja lapset mukaan luettuina. Kumpaakin kansaa oli siis noin 100 000 henkeä*, jo melkoista enemmän kuin oli yhteensä esim. irokeeseja näiden kukoistuskaudella, jolloin näistä tuskin 20 000 hengen suuruisena kansana tuli koko maan kauhu Suurista järvistä aina Ohio- ja Potomacjokeen asti. Jos yritämme kertomusten perusteella ryhmitellä Reinin läheisyyteen sijoittuneet, tarkemmin tunnetut kansat kartalle, vie kukin erillinen kansa tilaa keskimäärin sen verran kuin preussilainen hallintopiiri, noin 10 000 neliökilometriä eli 182 maantieteellistä neliöpeninkulmaa. Mutta Veikseliin asti ulottuva roomalaisten Germania Magna** käsittää pyörein luvuin 500 000 ne-

* Tässä esitettyjä lukuja vahvistaa muuan kohta, jossa Diodoros kertoo Gallian kelttiläisistä: »Galliassa asuu useita erisuuruisia kansallisuuksia. Suurim-pien väkiluku on noin 200 000, pienimpien 50 000.» (Diodorus Siculus, V. 25.) Siis keskimäärin 125 000; eri gallialaiskansoja on näin ollen niiden korkeamman kehitystason vuoksi pidettävä lukuaisampina kuin germaanilaisia.

** — Suur-Germaania. *Toim.*

liökilometriä. Jos eri kansojen väkiluvuksi otaksutaan keskimäärin 100 000, Germania Magnan koko väkiluku olisi laskettava viideksi miljoonaksi; luku on barbaarikansojen ryhmään nähden melkoinen, mutta meidän oloihimme verrattuna — 10 henkeä neliökilometriä eli 550 henkeä maantieteellistä neliöpeninkulmaa kohti — se on tavattoman vähäinen. Mutta tähän lukuun eivät sisälly suinkaan kaikki silloin eläneet germaanit. Me tiedämme, että Karpaateilla aina Tonavan suulle asti asui goottilaisheimon germaanisista kansoja: bastarnejat, peukinejat ja muita niin lukuisasti, että Plinius muodostaa niistä viidennen germaanien pääheimon. Tämän heimon jäseniä oli jo 180 vuotta ennen ajanlaskumme alkua Makedonian kuninkaan Perseuksen palkkasotureina, ja vielä Augustuksen ensimmäisinä hallitusvuosina se tunkeutui aina Adrianopolin seuduille. Jos laskemme noita kansoja olleen vain miljoona, niin germaanien lukumäärä ajanlaskumme alussa oli todennäköisesti vähintään kuusi miljoonaa.

Germaniaan asetuttuaan väestön on täytynyt lisääntyä yhä nopeammin; yksinpä jo edellä mainittu teollinen edistys todistaa tätä. Slesvigin suolöydöt ajoittuvat niihin kuuluneista roomalaisista rahoista päätellen 200-luvulle. Itämeren rannikolla oli siis jo siihen mennessä kehittynyt metalli- ja kutomateollisuus, kaupankäynti Rooman valtakunnan kanssa oli vilkasta ja rikkaampien keskuudessa oli tiettyä ylellisyyttä, mikä kaikki viittaa tiheämpään asutukseen. Mutta näihin aikoihin alkaa myös germaanien yleinen hyökkäyssota koko Reinin vartta, roomalaisten rajavallia ja Tonavaa pitkin, Pohjanmerestä Mustallemerelle saakka, mikä on suoranainen todistus laajenemaan pyrkivän kansan yhä suuremmaksi paisuvasta lukumäärästä. Taistelua kesti kolmesataa vuotta. Tänä aikana goottilaiskansojen kaikki pääheimot (Skandinavian gootteja ja burgundeja lukuun ottamatta) etenivät kaakkoa kohti muodostaen vasemman siiven kausulottuvassa hyökkäyslinjassa, jonka keskustassa yläsaksalaiset (herminonit) tunkeutuivat Tonavan yläjuoksulle ja oikealla sivustalla istaevonit, joita nyt sanotaan frankeiksi, Reinille; ingaevonien osaksi tuli Britannian valloitus. 400-luvun lopussa tie voimattomaan, verettömään ja avuttomaan Rooman valtakuntaan oli avoin sinne tunkeutuville germaaneille.

Edellä olimme antiikin kreikkalaisen ja roomalaisen sivistyksen kehdon ääressä. Nyt olemme sen haudan partaalla. Roomalaisen maailmanvallan tasoittava höylä oli kulkenut vuosisatojen ajan kaikkien Välimeren maiden ylitse. Siellä missä kreikan kieli ei ollut vastustamassa, kaikkien kansallisten kielten oli täytynyt väistyä turmeltuun latinan tieltä; ei ollut enää olemassa mitään kansallisia eroavuuksia, ei ollut enää gallialaisia, ibereja, liguureja eikä norikeja, heistä kaikista oli tullut roomalaisia. Roomalainen hallinto ja roomalainen oikeus oli hävittänyt kaikkialla vanhat sukuiteet ja siten paikallisen ja kansallisen omatoimisuuden viimeisenkin jäännöksen. Vastaleivottu roomalaisuus ei antanut mitään korvaukseksi; se ei ollut kansallisuuden, vaan ainoastaan kansallisuuden puuttumisen

ilmentymä. Uusien kansallisuuksien aineksia oli olemassa kaikkialla; eri maakuntien latinalaiset murteet erosivat toisistaan yhä enemmän, luonnolliset rajat, jotka aikaisemmin olivat erottaneet Italian, Gallian, Espanjan ja Afrikan itsenäisiksi alueiksi, olivat vieläkin olemassa ja vaikuttivat myös. Mutta missään ei ollut voimaa, joka olisi yhdistänyt nämä ainekset uusiksi kansakunniksi; missään ei ollut vielä merkkiäkään kehityskelpoisuudesta eikä vastustusvoimasta puhumattakaan luomiskyvystä. Äärettömän alueen ääretöntä ihmisjoukkoa piti koossa vain yksi side: Rooman valtio, josta ajan mukana oli tullut tuon ihmisjoukon pahin vihollinen ja sortaja. Maakunnat olivat kukistaneet Rooman; Roomasta oli tullut toisten kaltainen maakuntakaupunki, joka oli etuoikeutettu, mutta ei enää hallitseva, se ei ollut enää maailmanvallan keskus, siellä eivät asuneet enää edes keisarit eivätkä varakeisarit; he asuivat nyt Konstantinopolissa, Trierissä ja Milanossa. Rooman valtiosta oli tullut jättimäinen, monimutkainen kone, jonka yksinomaisena tarkoituksena oli alamaisten nylkeminen. Verot, valtion määräämät raskaudet ja erilaiset kymmenykset köyhdyttivät väestöjoukkoja yhä enemmän; käskynhaltijoiden, veronkerääjien ja sotilaiden harjoittama kirstutus teki sorron sietämättömäksi. Siihen siis oli Rooman valtion maailmanherrsus johtanut: olemassaolo-oikeutensa se perusti siihen, että piti yllä sisäistä järjestystä ja puolusti maata ulkoisilta barbaareilta. Mutta sen järjestys oli pahinta epäjärjestystä huonompi, ja kansalaiset, joita se oli suojelevinaan barbaareilta, kaipasivat näitä kuin pelastajiaan.

Yhteiskunnan tila oli yhtä toivoton. Jo tasavallan loppuaikoina roomalaisvalta oli ryhtynyt häikäilemättömästi riistämään vallattuja maakuntia; keisarikunta ei tehnyt suinkaan loppua tästä riistosta, vaan teki sen päinvastoin järjestelmälliseksi. Mitä enemmän valtakunta rappeutui, sitä suuremmiksi paisuivat verot ja raskaudet, sitä häpeämättömämmäksi kävi virkamiesten harjoittama rosvous ja kirstutus. Kansoja hallitsevien roomalaisten toimialana ei ollut koskaan kauppa eikä teollisuus; vain koronkiskonnassa he ennättivät pitemmälle kuin kukaan muu ennen heitä tai heidän jälkeensä. Siitä mitä kaupasta oli olemassa ja säilynyt, virkamiehet tekivät lopun kiskonnallaan; rippeitä siitä säilyi vain valtakunnan itäisessä, kreikkalaisessa osassa, joka on tarkastelumme ulkopuolella. Yleinen köyhyys, kaupankäynnin, käsityön ja taiteen lamaannus, väestön väheneminen, kaupunkien rappeutuminen, maanviljelyksen taantuminen — siinä Rooman maailmanvallan lopputulos.

Maanviljelys, joka oli tärkein tuotantoala koko vanhassa maailmassa, muodostui nyt tärkeämmäksi kuin koskaan ennen. Italian valtavia maatilayhdistelmiä (latifundiumeja), jotka tasavallan kukistumisen jälkeen olivat laajenneet miltei koko maata käsittäviksi, käytettiin kahdella tavalla: joko karjanlaitumina, missä väestö oli korvattu lampailla ja härillä, joiden paimentamiseen tarvittiin vain muutamia orjia, tai maakartanoina, joissa suurten orjajoukkojen avul-

la harjoitettiin laajamittaista puutarhaviljelyä osaksi omistajan yllälistä elämää varten ja osaksi kaupungeissa markkinoitavaksi. Suuret karjanlaitumet säilyivät, vieläpä laajenivatkin; maakartanot ja niiden puutarhat rappeutuivat omistajien köyhtyessä ja kaupunkien autioituessa. Orjatyöhön perustunut latifundiumtalous ei enää kannattanut; mutta siihen aikaan se oli ainoa mahdollinen suurviljelyksen muoto. Pienviljelyksestä oli jälleen tullut ainoa kannattava viljelysmuoto. Maakartano toisensa jälkeen lohkottiin pikku palstoiksi, jotka annettiin tietystä maksusta perinnöllisille vuokraajille tai partiariille*, jotka olivat pikemminkin hoitajia kuin vuokraajia ja saivat työstään kuudennen tai vain yhdeksännen osan vuodentulosta. Useimmiten kuitenkin nämä pienet peltopalstat annettiin koloneille, jotka suorittivat tietyn vuosimaksun, olivat maahan sidotut ja myytävissä yhdessä maapalstansa kanssa. Kolonit eivät olleet tosin orjia, mutta eivät myöskään vapaita, he eivät voineet mennä naimisiin vapaiden kanssa, ja heidän keskinäisiä avioliittojaan ei pidetty täysin pätevinä avioliittoina, vaan kuten orjainkin avioliittoja vain makuukumppanuena (contubernium). He olivat keskiajan maorjien edeltäjiä.

Antiikin orjuus oli elänyt aikansa. Se ei tuottanut enää maaseudun suurviljelmillä enempää kuin kaupungin manufaktureissakaan sitä tulosta, joka olisi ollut vaivan arvoinen; sen tuotteiden markkinat olivat hävinneet. Pienviljelyksessä ja pienkäsityössä, joiksi valtakunnan kukoistusajan jättimäinen tuotanto oli supistunut, ei ollut tilaa lukuisille orjille. Vain rikkaiden kotitaloudesta ja ylellisyydestä huolehtivilla orjilla oli vielä sijansa yhteiskunnassa. Mutta kuolevakin orjuus kykeni yhä pitämään yllä käsitystä, että kaikki tuotannollinen työ on orjan työtä, mikä ei sovi vapaille roomalaisille, ja niitähän nyt olivat kaikki kansalaiset. Siitä syystä toisaalta alettiin yhä enemmän vapauttaa orjia, jotka olivat nyt tarpeettomia ja muodostuivat rasitukseksi, samalla kun toisaalta lisääntyi kolonien ja ryysyläisiksi köyhtyneiden vapaiden (samanlaisten kuin Amerikan entisten orjavaltioiden poor whites**) lukumäärä. Antiikin orjuuden vähittäinen häviäminen ei ole lainkaan kristinuskon syytä. Kristinuskon viihtyi vuosisatoja orjuuden rinnalla Rooman valtakunnassa eikä myöhemminkään ole koskaan estänyt kristittyjen orjakauppaa, ei germaanien orjakauppaa pohjoisessa, ei venetsialaisten Välimerellä eikä myöhäisempää neekerikauppaa.*** Orjuus ei enää kannattanut ja siksi siitä tuli loppu. Mutta loppuessaan orjuus jätti jälkeensä myrkyllisen piikkinsä: vapaat halveksivat tuotannollista työtä. Siinä oli se umpikuja, johon roomalainen maailma joutui: orjuus oli mahdoton

* — osaviljelijöille. *Toim.*

** — köyhien valkoisten. *Toim.*

*** Cremonan piispan Liutprandin mukaan 900-luvulla Verdunissa, siis pyhässä germaanien valtakunnassa,¹⁷⁸ tärkeimpänä tuotantoalana oli eunukkien valmistaminen, joiden toimittaminen Espanjan maurilaisiin haaremeihin tuotti suurta voittoa.

taloudellisesti, vapaiden työtä halveksittiin moraalisesti. Edellinen ei enää voinut ja jälkimmäinen ei vielä voinut olla yhteiskunnallisen tuotannon perusmuotona. Tässä saattoi auttaa vain perusteellinen valankumous.

Maakunnissa asiat eivät olleet sen paremmat. Eniten meillä on tietoja Galliasta. Siellä oli kolonien ohella vielä vapaita pientalonpoikia. Saadakseen suojaa virkamiesten, tuomarien ja koronkiskurien väkivallalta, he turvautuivat usein jonkun mahtimiehen suojeluksen, patronaattiin; näin eivät menetelleet ainoastaan yksityiset talonpojat, vaan kokonaiset yhdyskunnat, joten 300-luvulla keisarit julistivat sen useita kertoja kielletyksi. Mutta mitä hyötyä siitä oli suojaa hakeville? Suojelija asetti näille ehdoksi, että heidän tuli luovuttaa maapalstansa hänelle, jonka korvaukseksi suojelija takasi heille elinajaksi palstan käyttöoikeuden. Pyhä kirkko omaksui tämän metkun ja käytti sitä uutterasti 800- ja 900-luvulla jumalan valtakunnan ja oman maaomaisuutensa lisäämiseksi. Noin vuonna 475 Marseillen piispa Salvianus kiivasteli tosin vielä närkästyneenä moista varkautta vastaan ja kertoi roomalaisten virkamiesten ja suurten tilanherrojen siron käyneen niin ankaraksi, että useat »roomalaiset» pakenivat seu-duille, jotka barbaarit olivat jo vallanneet, ja että sinne siirtyneet Rooman kansalaiset eivät pelänneet mitään niin kovin kuin joutumista uudelleen roomalaisvallan alaisiksi. Todistuksena siitä, että siihen aikaan vanhemmat myivät usein köyhyyden vuoksi lapsiaan orjuuteen, on sitä vastaan laadittu laki.

Barbaarigermaanit ottivat roomalaisilta kaksi kolmasosaa koko maasta siitä hyvästä, että vapauttivat heidät näiden omasta valtiosta, ja jakoivat maan keskenään. Jako suoritettiin sukulaitosta vastavasti; koska valloittajien lukumäärä oli suhteellisen vähäinen, suuria aloja jäi osaksi koko kansan, osaksi yksityisten sukujen ja heimojen jakamattomaksi omaisuudeksi. Kunkin suvun keskuudessa jaettiin pelto- ja niittymaa samanlaisina osina arvalla yksityisille talouskunnille; suoritettiinko myöhemmin uusia jakoja, sitä emme tiedä, mutta joka tapauksessa roomalaismaakunnissa luovuttiin pian tästä tavasta, ja yksityisistä osuuksista tuli myytävää yksityisomaisuutta, alodiumi. Metsä- ja laidunmaat pysyivät jakamattomina yhteisessä käytössä; tätä käyttöä, samoin kuin jaettujen tilusten viljelystapaa säänneltiin vanhan käytännön ja yhteisön päätösten mukaisesti. Mitä kauemmin suku asui kylässään ja mitä enemmän germaanit ja roomalaiset sulautuivat vähitellen toisiinsa, sitä enemmän sukulaisuuteen perustuva yhteys muuttui luonteeltaan alueelliseksi; suku sulautui markkiyhteisöön, jossa kuitenkin on vielä usein havaittavissa kyllin paljon jälkiä siitä, että tuo yhteisö juontaa alkunsa sen jäsenen sukulaisuudesta. Siten ainakin niissä maissa, missä markkiyhteisö säilyi — Pohjois-Ranskassa, Englannissa, Saksassa ja Skandinaviassa — sukulaitos muuttui huomaamatta alueelliseksi organisaatioksi ja sopeutui sen vuoksi paremmin valtioon. Mutta se säilytti kuitenkin alkuperäisen demokraattisen luonteensa, mikä on ominais-

ta koko sukulaitokselle, ja vaikka sukulaitos myöhemmin pakosta rappeutuikin, osa siitä säilyi ja on ollut siten aseena sorrettujen käsissä aina uusimpaan aikaan asti.

Kun siis suvun verisiteet menettivät pian merkityksensä, tämä johtui siitä, että sen elimet rappeutuivat myös heimon ja koko kansan keskuudessa valloituksen johdosta. Me tiedämme, että kukistettujen hallitseminen ja sukulaitos eivät sovellu yhteen. Tässä näemme sen suuressa mitassa. Germaanikansojen, roomalaismaakuntien herrojen, täytyi järjestää valtaamiensa alueiden hallinto. Mutta roomalaisjoukkoja ei voitu suinkaan ottaa sukuyhteisöihin eikä niitä voitu hallita yhteisöjen kautta. Vielä suureksi osaksi säilyneiden roomalaisten paikallisten hallintoelinten johtoon oli asetettava jokin korvaamaan Rooman valtiota, ja sinä saattoi olla vain toinen valtio. Sukulaitoksen elinten täytyi näin ollen muuttua valtioelimiksi, vieläpä olosuhteiden pakosta varsin nopeasti. Mutta valloittajakansan lähin edustaja oli sotapäällikkö. Vallatun alueen suojaaminen niin sisäisiltä kuin ulkoisiltakin vaaroilta vaati hänen valtansa voimistumista. Oli koittanut hetki, jolloin sotapäällikkyys saattoi muuttua kuninkuudeksi, ja se tapahtuikin.

Ottakaamme esimerkiksi Frankkien valtakunta. Voitokkaan saalilaiskansan haltuun olivat joutuneet siellä paitsi laajat roomalaiset valtionmaat myös kaikki ne varsin laajat maa-alat, joita ei oltu vielä jaettu suurten ja pienten alue- [Gau] ja markkiyhdyskuntien kesken, nimittäin kaikki suuremmat metsäalueet. Tavallisesta ylipäälliköstä todelliseksi maaruhtinaaksi kohonnut frankkilaiskuningas muutti ensi työkseen tämän kansan omaisuuden kuninkaalliseksi omaisuudeksi, varasti sen kansalta ja lahjoitti tai läänitti sen seuralaisilleen. Nämä seuralaiset, jotka alkujaan olivat hänen sotilasseuruuttaan ja muuta hänen alamaistaan päällystää, saivat pian vahvistusta roomalaisista, ts. roomalaistuneista gallialaisista, jotka kävivät hänelle pian välttämättömiksi kirjoitustaitonsa, sivistyksensä, romanisen puhekielen ja latinalaisen kirjakielen sekä maan oikeusjärjestyksen tuntemuksen vuoksi, sekä orjista, maaorjista ja vapautetuista, jotka olivat hänen hoviväkeensä ja joiden keskuudesta hän valitsi suosikkinsa. Näille kaikille annettiin lohkoja kansan maasta, alussa enimmäkseen lahjoina ja sittemmin beneficiumien muodossa, ensi aikoina useimmiten kuninkaan elinajaksi.¹⁷⁹ Näin luotiin kansan kustannuksella uuden ylimystön perusta.

Enemmänkin. Valtakunnan laajuuden vuoksi sitä ei käynyt hallitseminen vanhan sukulaitoksen keinoilla; esimiesten neuvosto, mikäli se ei ollut jo ajat sitten joutunut syrjään, ei olisi voinut kokoontua, ja sen tilalle tulivat pian kuninkaan vakinaiset seuralaiset; vanha kansankokous oli näön vuoksi olemassa, mutta sekin muuttui yhä enemmän pelkäksi kuninkaan valtaan alistetun sotapäällystön ja uuden nousevan ylimystön kokoukseksi. Maata omistavat vapaat talonpojat, jotka muodostivat frankkilaiskansan valtaenemmistön, menehtyivät ja köyhtyivät — niin kuin roomalaisetkin talonpojat tasa-

vallan loppuaikoina — alituisten sisällis- ja valloitusotien vuoksi varsinkin Kaarle Suuren aikana. Nämä talonpojat, jotka alkujaan muodostivat koko sotajoukon ja olivat Ranskan valloituksen jälkeen sen ydinosana, olivat köyhtyneet 800-luvun alkuun mennessä niin, että tuskin joka viides talonpoika pystyi lähtemään sotaan. Välittömästi kuninkaan kutsusta kokoontuvan vapaiden talonpoikien nostoväen tilalle tuli sotajoukko, joka oli muodostettu vastasyntyneen ylimystön palvelusväestä, mm. myös alustalaistalonpojista, niiden jälkeläisistä, jotka ennen eivät olleet tunteneet muuta herraa kuin kuninkaan eivätkä sitä aikaisemmin edes kuningastakaan. Sisällissodat, kuningasvallan heikkous ja vastaavasti voimistunut ylhäisten mieltävalta, joiden lisänä olivat nyt vielä Kaarlen asettamat ja virkansa perinnöllisyyttä tavoittelevat maakuntakreivit [Gaugrafen]¹⁸⁰, ja vihdoin normannien hyökkäykset tekivät Kaarlen seuraajien aikana frankkilaisen talonpoikaiston häviön täydelliseksi. Viidenkymmenen vuoden kuluttua Kaarle Suuren kuolemasta Frankkien valtakunta oli yhtä avuttomana normannien jalkojen juuressa kuin Rooman valtakunta oli ollut neljäsatua vuotta aikaisemmin frankkien jalkojen juuressa.

Frankkien valtakunta oli miltei samanlainen paitsi ulkoisen heikkouden, myös sisäisen yhteiskunnallisen järjestyksen eli pikemminkin epäjärjestyksen kannalta. Vapaat frankkilaiset talonpojat olivat joutuneet samaan asemaan kuin heidän edeltäjänsä, roomalaiset kolonit. Sotien ja ryöstöjen köyhdyttäminä heidän täytyi turvautua vastamuodostuneen ylhäisön tai kirkon suojelukseseen, koska kuningasvalta oli liian heikko heitä suojelemaan; mutta tästä suojeluksesta heidän täytyi maksaa kallis hinta. Heidän täytyi niin kuin ennen gallialaistenkin talonpoikien luovuttaa maapalstansa omistusoikeus suojelusherralle, ja he saivat tuon palstan herralta takaisin vuokramaana erilaisin ja vaihtelevin ehdoin, mutta aina vain palveluksia ja veroa vastaan; jouduttuaan kerran tähän riippuvuuteen he menettivät vähitellen myös persoonallisen vapautensa; muutamia sukupolvia myöhemmin he olivat enimmäkseen jo maorjia. Miten nopeasti vapaan talonpoikaissäädyn häviäminen tapahtui, sitä osoittaa Irminonin laatima, siihen aikaan Pariisin lähistössä olleen, nyt itse Pariisissa olevan Saint-Germain-des-Prés -luostarin maakirja. Ennen vanhaan, vielä Kaarle Suuren aikana tämän luostarin laajoilla maatiluksilla, joita on kaikkialla ympäristöseudulla, oli 2788 talouskuntaa, melkein kaikki germaanisnimisiä frankkilaisia. Niistä 2080 kolonia, 35 litiä, 220 orjaa ja vain 8 vapaata alustalaista. Sitä Salvianuksen jumalattomaksi julistamaa tapaa, että suojelusherra pani talonpojan siirtämään maapalstansa herran omaisuudeksi ja antoi sen talonpojalle takaisin vain elinaikaiseen käyttöön, kirkko käytti nyt yleisesti talonpoikia vastaan. Roomalaisten angarit, pakolliset rasitukset valtion hyväksi,¹⁸¹ samoin kuin germaanisten markkien jäsenten sillanrakennus-, tienteko- ym. julkiset rasitukset olivat esikuvina siinä verotyössä, joka tuli nyt yhä enemmän käytäntöön. Väestön valtaenemmistö

palasi siis miltei täydellisesti samaan asemaan, jossa se oli ollut neljäsataa vuotta aikaisemmin.

Mutta tämä todisti vain, että ensiksikin yhteiskunnallinen ryhmittyminen ja omaisuuden jakautuminen rappeutuvassa Rooman valtakunnassa vastasivat täydelleen silloista maanviljelys- ja teollisuustuotannon kehitystasoa ja olivat siis väistämättömiä, ja toiseksi, että seuraavien neljänsadan vuoden aikana tämä tuotantotaso ei sannonnastavasti laskenut eikä kohonnut ja johti siis yhtä väistämättömästi samaan omaisuuden jakautumiseen ja samaan väestöluokitukseen. Kaupunki oli menettänyt Rooman valtakunnan viimeisinä vuosisatoina sen vallan, joka sillä oli ollut ennen maaseutuun, eikä saanut sitä takaisin germaanien vallan ensimmäisinä vuosisatoina. Tämä edellytti, että maanviljelyksen ja teollisuuden kehitystaso oli alhainen. Tällainen yleistilanne synnytti väistämättömästi hallitsevia suurmaanomistajia ja riippuvaisia pientalonpoikia. Siitä miten vähäisiä olivat mahdollisuudet juurruttaa sellaiseen yhteiskuntaan toisaalta roomalaista latifundiumtaloutta orjineen ja toisaalta uuden aikaisempaa suurviljelyä päivätoineen, ovat todistuksina Kaarle Suuren valtavat, mutta melkein jäljettömiksi jääneet kokeilut kuuluisissa keisarillisissa maakartanoissa. Noita kokeiluja jatkoivat ainoastaan luostarit ja vain nämä onnistuivat kokeiluissaan; mutta luostarit olivat yhteiskuntalaitoksina luonnottomia, aviottomuuteen perustuvia; ne saattoivat saada poikkeuksellisia tuloksia, mutta juuri sen takia niiden itsensäkin täytyi jäädä poikkeuksiksi.

Ja kuitenkin oltiin näiden neljänsadan vuoden aikana edistytty. Vaikkakin kauden lopussa perusluokat olivat miltei samat kuin alusakin, niin ihmiset, joista nämä luokat muodostuivat, olivat kuitenkin muuttuneet toisenlaisiksi. Ei ollut enää antiikin orjuutta eikä vapaata ryysyköyhälistöä, joka halveksi työtä pitäen sitä orjan tehtävänä. Roomalaisen kolonin ja uuden maaorjatalonpojan välillä oli vapaa frankkilainen talonpoika. Tuhoutuvan roomalaisuuden »hyödytön muisto ja turha taistelu» oli kuollut ja kuopattu. 800-luvun yhteiskuntaluokat eivät muodostuneet häviävän sivistyksen rappioliassa, vaan uuden sivistyksen synnytystuskissa. Uusi sukupolvi — niin herrat kuin palvelijatkin — oli roomalaisiin edeltäjiinsä verrattuna miesten sukupolvi. Mahtavien tilanherrojen ja heistä riippuvien talonpoikien välinen suhde, mikä Roomassa oli johtanut kiertämättömästi antiikin maailman tuhoon, muodostui nyt uuden sukupolven uuden kehityksen lähtökohdaksi. Ja sitten, niin hedelmättömiltä kuin nämä neljäsataa vuotta näyttävätkin, niiden suurena *saannoksena* olivat kuitenkin nykyiset kansallisuudet, länsieurooppalaisen ihmishuvun muodostuminen ja ryhmittyminen tulevaa historiaa varten. Germaanit olivat todella elävöittäneet uudelleen Euroopan, ja siksi germaanisella kaudella tapahtuneen valtioiden hajaantumisen päätöksenä ei ollut normannilais-saraseenilainen orjuutus, vaan beneficiumien ja suojelusuhteen (kommendaation¹⁸²) kehittyminen feodalismiksi ja niin valtava väestön kasvu, että vajaat kaksisataa vuotta myöhemmin

pystyttiin kestämaan ristiretkien ankarat suoneniskut ilman vahinkoa.

Mutta mikä oli se salaperäinen taikakeino, jonka avulla germaanit valoivat uutta elinvoimaa kuolevaan Eurooppaan? Oliko se germaanisen kansanheimon synnynnäistä ihmevoimaa, kuten šovinistinen historiankirjoituksemme meille uskottelee? Ei suinkaan. Germaanit olivat varsinkin siihen aikaan sangen lahjakas ja kauttaaltaisen voimakkaan kehityksen tilassa oleva arjalainen heimo. Mutta Eurooppaa eivät nuorentaneet heidän erityiset kansalliset ominaisuutensa, vaan pelkästään heidän barbaarisuutensa, sukulaitoksensa.

Heidän persoonallinen kuntosensa ja urhoollisuutensa, heidän vapaudenrakkautensa ja demokraattinen vaistonsa, jonka avulla he tajusivat kaikki julkiset asiat omiksi asioikseen, sanalla sanoen kaikki ne ominaisuudet, jotka roomalaiset olivat menettäneet ja joiden avulla vain voitiinkin muodostaa roomalaismaailman loasta uusia valtioita ja kasvattaa uusia kansallisuuksia — mitä muuta ne olivat elleivät barbaarisuuden yläasteella olevan henkilön luonteen piirteitä, hänen sukulaitoksensa hedelmiä?

Kun germaanit uudistivat yksiavioisuuden antiikin muodon, lievensivät miehen herruutta perheessä, asettivat naisen korkeampaan asemaan kuin mitä klassinen maailma koskaan oli asettanut, niin mikä muu heidät siihen saattoi, ellei heidän barbaarisuutensa, sukulaitokseen pohjaavat tapansa, äidinoikeuden ajoilta säilyneet perinteensä?

Kun he ainakin kolmessa tärkeimmässä maassa, Saksassa, Pohjois-Ranskassa ja Englannissa, pelastivat ja siirsivät feodaalivaltioon palasen aitoa sukulaitosta markkiyhteisöjen muodossa ja antoivat siten sorretulle luokalle, talonpoikaistolle, mahdollisuuden pysyä ankarimmankin keskiaikaisen maaorjuuden vallitessa paikallisesti koossa ja tehdä vastarintaa, jollaista mahdollisuutta ei ollut enempää antiikin orjilla kuin nykyaikaisilla proletaareillakaan, niin mistä muusta se johtui, ellei heidän barbaarisuudestaan, yksinomaan barbaarisesta tavastaan asua sukukunnittain?

Ja vihdoin, kun he saattoivat kehittää ja yleistää lievemmän orjuusmuodon, joka heillä oli ollut jo kotimaassa ja jollaiseksi Rooman valtakunnassakin orjuus yhä enemmän muuttui, nimittäin muodon, joka kuten Fourier ensimmäisenä on huomauttanut, antaa orjuuteuille keinon vapautua vähitellen *luokkana* (*fournit aux cultivateurs des moyens d'affranchissement collectif et progressif**), muodon, joka juuri tästä syystä oli korkeampi orjuutta, minkä vallitessa on mahdollista vain eri yksilöiden välitön vapauttaminen ilman väliastetta (voitokkaan kapinan avulla tapahtuvaa orjuuden poistamista vanha aika ei tunne), kun taas keskiajan maaorjat todellisuudessa saavuttivat vähitellen vapautensa luokkana — niin minkä ansiota se oli, ellei

* — antaa maanviljelijöille kollektiivisen ja progressiivisen vapautumisen keinon. *Toim.*

heidän barbaarisuutensa, jonka vuoksi he eivät olleet vielä saattaneet voimaan täydellistä orjuutta, eivät antiikin työorjuutta eivätkä itämaista kotiorjuuttakaan?

Se elävöittävä ja uudistava voima, jota germaanit valoivat roomalaismaailmaan, oli kaikki barbaarisuuden voimaa. Todellakin, vain barbaarit pystyivät nuorentamaan rappeutuvan sivistyksen lahoutuneen maailman. Ja barbaarikauden yläaste, jolle germaanit olivat kohonneet ennen kansainvaellusta, oli juuri suotuisin tälle prosessille. Se selittää kaiken.

IX

BARBAARISUUS JA SIVISTYNEISYYS

Olemme seuranneet sukulaitoksen hajoamista pohjautumalla kolmeen merkittävään esimerkkiin, kreikkalaisiin, roomalaisiin ja germaaneihin. Tutkikaamme lopuksi niitä yleisiä taloudellisia oloja, jotka jo barbaarisuuden yläasteella kaivoivat maata yhteiskunnan sukulaitoksen alta ja hävittivät sen tyyten sivistyneisyyden alkaessa. Marxin »Pääoma» on meille tällöin yhtä välttämätön kuin Morganin kirja.

Sukulaitos, joka syntyi villeyden keskiasteella, kehittyi edelleen sen yläasteella, saavutti, sikäli kuin lähteittemme perusteella voimme päätellä, kukoistuksensa barbaarisuuden ala-asteella. Aloitammekin siis tästä kehityksasteesta.

Havaitsemme tällä asteella sukulaitoksen täysin muodostuneeksi, mistä Amerikan punaihoiset ovat meille esimerkkinä. Heimo on jakautunut useampaan sukuun, useimmiten kahteen; nämä kantasuvut pirstoutuvat väestön kasvaessa useammaksi tytärsvuoksi, joihin nähdessä kantasuku esiintyy fratiana, heimo itse jakautuu useammaksi heimoksi, joissa kussakin havaitsemme taas useimmiten samoja sukuja; ainakin yksityisissä tapauksissa sukulaishaimot ovat yhdistyneet liitoksi. Tämä yksinkertainen organisaatio vastaa täydellisesti niitä yhteiskunnallisia oloja, joista se on saanut alkunsa. Se ei ole mitään muuta kuin noiden olojen mukainen luonnollinen ryhmittymä, se pystyy tasoittamaan kaikki ne ristiriidat, joita mahdollisesti syntyy näin järjestyneessä yhteiskunnassa. Ristiriidat ulkomaailman kanssa tasoittaa sota. Sota voi päättyä heimon hävittämiseen, muttei koskaan sen orjuuttamiseen. Sukulaitoksen suurenmoisuus ja samalla myös sen rajoittuneisuus ilmenee siinä, ettei sen puitteissa ole tilaa herruudelle eikä orjuudelle. Sukulaitoksessa ei ole vielä mitään eroa oikeuksien ja velvollisuuksien välillä; intiaanin mieleen ei pätkähdä kysyä, onko osanotto yleisiin asioihin, verikosto tai sen sovitus oikeutta vai velvollisuutta; se olisi hänestä yhtä luonnontonta kuin kysyä, onko syöminen, nukkuminen tai metsästäminen oikeutta vai velvollisuutta. Yhtä mahdotonta on heimon ja suvun jakautuminen luokiksi. Ja tämä johtaa meidät tutkimaan tuon järjestelmän taloudellista perustaa.

Väestöä on erittäin vähän; sitä on runsaammin vain heimon asuinpaikalla, jota ympäröi laaja metsästysalue ja kauempana puolueeton suojametsä, joka erottaa heimon muista heimoista. Työnjako on puhtaasti luonnonmukainen; se on olemassa vain sukupuolien välillä. Mies käy sotia, metsästää ja kalastaa, hankkii ravintoaineita ja valmistaa sitä varten tarvekalut. Vaimo pitää huolta kodista, valmistaa ruokaa ja vaatteet: keittää, kutoo ja ompelee. Kumpikin on valtiias omalla alallaan: mies metsässä, vaimo kotona. Kumpikin omistaa valmistamansa ja käyttämänsä tarvekalut: mies aseet, metsästys- ja kalastustarpeet, vaimo kotitalouksineen. Taloutta hoitavat kommunistisesti useammat, usein hyvinkin monet perheet.* Se mikä valmistetaan ja käytetään yhdessä, on yhteistä omaisuutta: koti, puutarha, iso vene. Tässä ja vain tässä on siis vielä todella olemassa sitä sivistyneen yhteiskunnan lainoppineiden ja taloustieteilijäin keksimää »itsehankittua omaisuutta», mikä on viimeinen valheellinen oikeusperuste, johon nykyinen kapitalistinen omaisuus vielä tukeutuu.

Mutta ihmiset eivät jääneet kaikkialla tälle asteelle. Aasiassa he tapasivat eläimiä, joita saattoivat kesyttää ja sitten kasvattaa kotieläiminä. Villi puhvelilehmä oli metsästettävä, kesy antoi joka vuosi vasikan ja lisäksi maitoa. Eräillä edistyneimmillä heimoilla — arjalaisilla, seemiläisillä ja ehkä jo turanilaisillakin — tärkeimmäksi toiminta-alaksi muodostui ensin karjan kesyttäminen ja vasta sitten sen kasvattaminen ja hoitaminen. Paimentolaisheimot erottuivat muista barbaareista: tämä oli *ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako*. Paimentolaisheimot tuottivat paitsi enemmän myös laadullisesti toisenlaisia elintarvikkeita kuin muut barbaarit. Paitsi sitä, että niillä oli maitoa, maitotuotteita ja lihaa paljon enemmän kuin muilla, niillä oli myös vuotia, lampaan- ja vuohenvillaa, ja sitä mukaa kuin raaka-aineiden määrä kasvoi, yhä enemmän kehruu- ja kutomavalmisteita. Tämä teki ensimmäisen kerran mahdolliseksi säännöllisen vaihdon. Varhaisemmillä kehitysasteilla saattoi tapahtua vain sattumanvaraista vaihtoa; erikoinen aseiden ja työkalujen valmistustaito saattoi aiheuttaa ohimenevää työnjakoa. Niinpä monin paikoin on tavattu eittämättömiä jäänteitä myöhemmän kiviikauden aikaisista työpajoista, joissa valmistettiin kiviaseita; taiturit, jotka niissä kehittivät taitoaan, työskentelivät luultavasti koko yhteisön kustannuksella ja sen hyväksi, kuten intialaisten sukuyhdyskuntien vakinaiset käsityöläiset vieläkin tekevät. Joka tapauksessa tällä asteella vaihtoa saattoi syntyä vain heimon keskuudessa ja siinäkin poikkeuksellisesti. Sen sijaan havaitsemme, että paimentolaisheimojen erottua toisista heimoista olivat olemassa kaikki edellytykset heimojen jäsenten väliselle tavaravaihdolle ja sen kehittymiselle ja

* Varsinkin Amerikan luoteisrannikolla, ks. Bancroftia. Kuningatar Charlotten saarilla asuvan haida-heimon muutamilla talouskunnilla oli jopa 700 henkeä saman katon alla. Nutkalaisten keskuudessa kokonaisia heimoja asui saman katon alla.

vakaantumiselle pysyväksi instituutioksi. Heimojen välinen vaihto tapahtui alussa suvun esimiesten välityksellä; mutta kun karjalaumat alkoivat siirtyä eristetyksi omaisuudeksi, yksilöllinen vaihto pääsi yhä enemmän voitolle ja muuttui lopulta ainoaksi vaihtomuodoksi. Paimentolaisheimojen tärkeimpänä tavara-artikkelina naapurien kanssa harjoitetussa vaihdossa oli karja; karjasta tuli se tavara, jonka mukaan laskettiin kaikkien muiden tavarain arvo ja joka kelpasi kaikkialla hyvin vaihtotavaraksi, sanalla sanoen karja sai rahan tehtävät ja esitti rahan osaa jo tällä asteella. Näin väistämättömästi ja nopeasti kehittyi rahatavaran tarve jo tavaravaihdon alkaessa.

Kasvitarhanviljely, joka luultavasti oli outoa alimmalla asteella oleville Aasian barbaareille, alkoi ainakin jo barbaarisuuden keskiasteella heidän keskuudessaan peltoviljelyn edeltäjänä. Turanin ylätasangon ilmastossa paimentolaiselämä on mahdotonta, ellei pitkän ja ankaran talven ajaksi varata rehuvarastoa; heinän- ja viljanviljely oli siellä siis välttämätöntä. Samoin on asian laita Mustanmeren pohjoispuolella olevilla aroilla. Joskin ensin viljaa kasvatettiin karjalle, tuli siitä pian ravintoa ihmisillekin. Viljelysmaa pysyi vielä heimon omaisuutena, joka luovutettiin ensiksi suvulle, tämä antoi sen sittemmin talouskuntien ja lopulta yksityisten käyttöön; näillä lienee ollut jonkinlainen hallussapito-oikeus siihen, mutta ei muuta.

Teollisuuden alalla oli tällä asteella kaksi erittäin tärkeää saavutusta: ensiksikin kangaspuut ja toiseksi malmin sulatus ja metallinmuokkaus. Kupari ja tina sekä niiden yhdiste pronssi olivat tärkeimpiä metalleja; pronssista saatiin käyttökelpoisia työkaluja ja aseita, mutta se ei voinut syrjäyttää kiviaseita; tämän saattoi tehdä vain rauta, mutta rautaa ei osattu vielä valmistaa. Kultaa ja hopeaa alettiin käyttää somistelua ja koristelua varten, ja ne lienevät olleet jo suuremmissa arvossa kuin kupari ja pronssi.

Tuotannon kohoaminen kaikilla aloilla — karjanhoidossa, peltoviljelyssä, kotiteollisuudessa — teki inhimillisen työvoiman kykeneväksi valmistamaan enemmän tuotteita kuin sen oma ylläpito vaati. Samalla se lisäsi suvun, talouskunnan tai yksityisen perheen kunkin jäsenen osalle tulevaa päivittäistä työmäärää. Lisätyövoiman saanti kävi toivottavaksi. Sitä hankittiin sodassa: sotavangeista tehtiin orjia. Lisätessään työn tuottavuutta, siis rikkautta, ja laajentaessaan tuotannollisen toiminnan piiriä ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako johti silloisten historiallisten edellytysten vallitessa välttämättömästi orjuuteen. Ensimmäinen suuri yhteiskunnallinen työnjako johti myös ensimmäiseen yhteiskunnan suureen jakautumiseen kahdeksi luokaksi: herroiksi ja orjiksi, riistäjiksi ja riistettäviksi.

Miten ja milloin karjalaumat siirtyivät heimon tai suvun yhteisomistuksesta yksityisten perheiden päämiesten omaisuudeksi, siitä emme tiedä vielä mitään. Mutta sen on täytyntä tapahtua pääasiallisesti tällä asteella. Karjalaumat ja muut uudet rikkauudet aiheuttivat samalla vallankumouksen perheessä. Elatuksen hankinta (Erwerb) oli aina ollut miehen tehtävänä, hän oli valmistanut tarvittavat vä-

lineet ja omistanut ne. Karjalaumat olivat uusia elatuksensaanti-keinoja, laumojen alkuperäinen kesyttäminen ja sittemmin niiden paimentaminen olivat miehen työtä. Sen vuoksi karja kuului hänelle samoin kuin karjaa vastaan vaihdetut tavarat ja orjat. Elatuksen hankinnan tuottama ylijäämä joutui kokonaan miehelle; vaimo nautti siitä osan, mutta hänellä ei ollut osaa omaisuuteen. »Villi» soturi ja metsästäjä oli tyytynyt kotona olemaan toisella sijalla vaimonsa jälkeen; rikkauksellaan pöyhkeilevä »leppoisampi» karjapaimen tunkeutui ensimmäiselle sijalle ja työnsi vaimon toiselle. Eikä vaimo voinut valittaa. Työnjako perheessä oli aiheuttanut omaisuuden jakautumisen miehen ja vaimon kesken; tuo työnjako pysyi samana, mutta entinen kotona vallinnut suhde oli kääntynyt nyt silti päinvastaiseksi yksinomaan siksi, että perheen ulkopuolella työnjako oli muuttunut toiseksi. Sama syy, joka oli taannut naiselle ennen valta-aseman kotona: hänen toimintansa rajoittuminen kotitöihin, sama syy varmensi nyt miehelle valta-aseman kodissa; naisen kotityö menetti nyt merkityksensä miehen työn rinnalla; miehen työ oli kaikki kaikessa, naisen työ oli mitätöntä avustusta. Jo tässä yhteydessä ilmenee, että naisen vapautuminen, hänen yhdenvertaistumisensa miehen rinnalla, on mahdotonta ja pysyy mahdollittamana niin kauan kuin vaimo on estetty osallistumasta yhteiskunnalliseen tuotannolliseen työhön ja hänen toimintansa rajoitetaan yksityistaloudelliseen kotityöhön. Naisen vapautuminen käy mahdolliseksi vasta sitten, kun hän voi osallistua tuotantoon laajassa yhteiskunnallisessa mitassa ja kun kotityö sitoo häntä vain mitättömässä määrässä. Ja tämän on tehnyt mahdolliseksi vasta nykyaikainen suurteollisuus, joka ei ainoastaan suvaitse, vaan nimenomaan vaatii naisten työtä suuressa määrin ja pyrkii yksilöllisen kotityönkin muuttamaan yhä enemmän yhteiskunnalliseksi tuotannoksi.

Miehen saavutettua todellisen kotiherruuden kukistui viimeinenkin este hänen yksinvaltansa tieltä. Tämän yksinvallan varmensi ja ikuisti äidinoikeuden kukistuminen, isänoikeuden voimaan saataminen, vähitellen tapahtuva siirtyminen pareittaisaviosta yksivaioloisuuteen. Mutta siten syntyi halkeama vanhaan sukulaitokseen: yksityisestä perheestä kehittyi mahti, joka nousi uhkaamaan sukua.

Seuraava askel vie meidät barbaarisuuden yläasteelle, aikakautteen, joka on kaikkien sivistyskansojen sankarikautta — rautamiekan, mutta myös rautavannaksen ja -kirveen aikakautta. Ihmisen palvelukseen astui rauta, tämä viimeisin ja tärkein kaikista niistä raaka-aineista, jotka ovat esittäneet mullistavaa osaa historiassa, viimeisin — perunaan asti. Rauta teki mahdolliseksi viljellä suuria maa-aloja, raivata pelloksi laajoja metsä-alueita; se antoi käsityöläiselle työkalun, joka oli niin kova ja terävä, ettei mikään kivi eikä mikään aikaisemmin tunnettu metalli voinut sitä vastustaa. Kaikki tämä tapahtui vähitellen, ensimmäinen rauta oli usein pehmeämpää kuin pronssi. Kiviase hävisi sen vuoksi vain vitkalleen; ei ainoastaan »Hildebrandinlaulussa», vaan Hastingsin taistelussakin 1066 käytet-

tiin vielä kivikirveitä.¹⁹³ Mutta edistys oli nyt vastustamatonta, nopeampaa ja keskeytyksiä oli vähemmän. Kivimuurien, tornien ja vallinsarvienv ympäröimä kaupunki kivi- tai tiilirakennuksineen muodostui heimon tai heimoliiton keskuspaikaksi; se osoitti rakennustaidon valtavaa kehittymistä, mutta samalla myös vaaran ja suojelustarpeen lisääntymistä. Rikkaus kasvoi nopeasti, mutta yksilöiden rikkautena; kutoma-alalla, metallinjalostuksessa ja muilla yhä enemmän erikoistuvilla käsityöaloilla tuotanto monipuolistui ja taitavuus lisääntyi yhä enemmän; maanviljelys tuotti nyt viljan, palkokasvien ja hedelmien ohella myös öljyä ja viiniä, joita oli opittu valmistamaan. Yhden ja saman henkilön oli jo mahdotonta harjoittaa näin monipuolista toimintaa; tapahtui *toinen suuri työnjako*: käsityö erottautui maanviljelyksestä. Tuotannon ja samalla työn tuottavuuden jatkuva kasvu nosti ihmistyövoiman arvoa; orjuus, joka edellisellä kehitysasteella oli ollut vasta alkavaa ja satunnaista, muodostuu nyt yhteiskuntajärjestelmän oleelliseksi osaksi; orjat lakkaavat olemasta pelkkiä apulaisia, heitä ajetaan nyt tuisinoittain työhön pelloille ja työpajoihin. Tuotannon jakauduttua kahdeksi suureksi perusalaksi, maanviljelyksi ja käsityöksi, aletaan tuottaa välittömästi vaihtoa varten, saa alkunsa tavarantuotanto ja samalla myös kauppa, jota käydään paitsi heimon sisällä ja heimon rajoissa myös jo meritsekin. Mutta kaikki tämä on vielä sangen kehittymätöntä; jaloja metalleja aletaan käyttää pääasiallisena ja yleisenä tavarana, joskaan ei vielä rahaksi lyötynä, vaan ainoastaan painonsa mukaan vaihdettavana rahatavarana.

Rikkaiden ja köyhien välinen ero esiintyy vapaiden ja orjien välisen eron rinnalla: uutta työnjakoa seuraa yhteiskunnan uusi luokkajako. Eri perheiden päämiesten omaisuuseroavuudet hävittävät entiset kommunistiset talousyhteisöt kaikkialla, missä ne ovat vielä säilyneet; ja samalla tulee loppu tämän yhteisön yhteisestä maanviljelystä. Peltomaa annetaan erillisten perheiden käyttöön, ensin määrääjäksi, myöhemmin kerta kaikkiaan, maan täydelliseen yksityisomistukseen siirtyminen tapahtuu vähitellen ja samalla kun pareittaisavio muuttuu yksiavioisuudeksi. Erillinen perhe alkaa muodostua yhteiskunnan taloudelliseksi yksiköksi.

Väestötiheyden lisääntyminen pakottaa liittymään läheisemmin yhteen niin sisäisiä kuin ulkoisiakin oloja silmälläpitäen. Kaikkialla käy välttämättömäksi sukulaisheimojen liittoutuminen ja pian myös niiden yhdistyminen sekä samalla erillisten heimoalueiden yhdistäminen koko kansan alueeksi. Kansan sotapäällikkö — rex, basileus, thiudans — käy välttämättömäksi vakinaiseksi virkahenkilöksi. Syntyy kansankokous, mikäli sitä ei ole jo ennestään olemassa. Sotapäällikkö, neuvosto, kansankokous ovat sotilaalliseksi demokraatiaksi kehittyneen sukulaitoksen elimiä. Demokratia on sotilaallinen siksi, koska sota ja sotilaallinen järjestäytyminen ovat nyt muodostuneet kansan säännöllisiksi elämäntoiminnoiksi. Naapurien rikkauudet kiihottavat niiden kansojen ahneutta, joilla rikkauten kokoami-

nen on jo elämän tärkeimpiä tarkoituksia. He ovat barbaareja: ryöstäminen on heistä helpompaa ja jopa kunniallisempaa kuin tuotannollinen työ. Sotaa, jota ennen käytiin vain kostotoimpiteenä tai riittämättömäksi käyneen alueen laajentamiseksi, käydään nyt pelkän ryöstön vuoksi, siitä tulee vakituinen ansiolähde. Muurit eivät suotta kohoa uhkaavina uusien linnoitettujen kaupunkien ympärille: niiden vallihautoissa ammottaa sukulaitoksen hauta, ja niiden tornit yltyvät jo sivistyskauteen. Ja samaa tapahtuu yhteiskunnan sisällä. Ryöstösodat voimistavat sekä ylipäällikön että hänen alaistensa sotapäälliköiden valtaa; näiden seuraajan valitseminen tavanmukaisesti samasta perheestä muuttuu vähitellen varsinkin isänoikeuden tultua voimaan, alussa siedetyksi, sitten vaadituksi ja vihdoin anastetuksi perinnölliseksi vallaksi; lasketaan perinnöllisen kuninkuuden ja perinnöllisen ylhäisyyden perusta. Sillä tavalla sukulaitoksen elimet irtoavat vähitellen niistä juurista, joita sillä oli kansassa, suvussa, fratriassa ja heimossa, ja koko sukulaitos muuttuu vastakohtakseen: heimojärjestöstä, jonka tarkoituksena oli omien asloiden vapaa säätelyminen, se muuttuu järjestykseksi, jonka tarkoituksena on naapurin ryöstäminen ja sortaminen, ja tätä vastaavasti sen elimet muuttuvat kansan tahdon välikappaleista omaa kansaa vastaan toimiviksi herruuden ja sorron itsenäisiksi elimiksi. Mutta sitä ei olisi voinut tapahtua koskaan, ellei rikkaudenthimo olisi jakanut suvunjäseniä rikkaisiin ja köyhiin, ellei »omaisuuseroavuus saman suvun keskuudessa olisi muuttanut suvunjäsenten etujen yhteisyyttä vastakohtaisuudeksi» (Marx) ja ellei orjuuden leviäminen olisi jo tehnyt omalla työllä tapahtuvaa toimeentulon ansaitsemista toiminnaksi, jota pidettiin vain orjalle sopivana ja häpeällisempänä kuin ryöstöä.

* * *

Näin olemme päässeet sivistyskauden kynnykselle. Se alkaa työnjaon kehittymisestä pitemmälle. Ala-asteella ihmiset tuottivat välittömästi vain omaksi tarpeekseen; harvoin tapahtuva vaihtotoiminta oli yksityistä laatua ja koski vain tilapäisesti syntynyttä ylijäämää. Barbaarisuuden keskiasteella havaitsemme paimentolaiskansoilla karjan olevan omaisuutta, joka lauman ollessa tarpeeksi suurilukuisen tuottaa säännöllisesti ylijäämää, yli oman tarpeen; samalla havaitsemme paimentolaiskansojen ja karjalaumoja omistamattomien takapajuisten heimojen välillä työnjaon ja näin ollen kaksi rinnakkaisesti esiintyvää tuotantoastetta, jotka ovat siis säännöllisen vaihdon edellytyksiä. Barbaarisuuden yläasteella tapahtuu edelleen työnjako maanviljelyksen ja käsityön välillä, josta johtuu, että yhä suurempi osa työn tuotteista tuotetaan välittömästi vaihtoa varten ja eri tuottajien välinen vaihto muodostuu yhteiskunnalle elintärkeäksi. Sivistyneisyys vakiinnuttaa ja varmentaa kaikki nämä sitä edeltäneet työnjakomuodot varsinkin kärjistämällä kaupungin ja maaseudun välistä vastakohtaisuutta (jolloin kaupunki voi hallita

taloudellisesti maaseutua, kuten vanhalla ajalla, taikka maaseutu kaupunkia, kuten keskiajalla) sekä aiheuttaa lisäksi kolmannen, sille ominaisen työnjaon, jolla on ratkaiseva merkitys: se luo luokan, joka itse ei toimi enää tuotannossa, vaan ainoastaan vaihtaa tuotteita, nimittäin *kauppiaat*. Kaikki aikaisemmat luokittumistendenssit olivat koskeneet yksinomaan tuotantoa; ne olivat erottaneet tuotantoon osallistuvat ihmiset johtajien ja suorittajien ryhmiin tai suurempiin ja pienempiin tuottajiin. Nyt esiintyy ensi kerran luokka, joka osallistumatta millään tavalla tuotantoon valtaa yleensä tuotannon johdon ja alistaa tuottajat taloudellisesti valtaansa sekä asettuu väistämättömänä välittäjänä kahden tuottajan väliin nylkien heitä kumpaakin. Sen varjolla, että tuottajat voitaisiin säästää vaihdon vaivoilta ja tappionuhalta, että heidän tuotteidensa menekki voitaisiin laajentaa kaukaisille markkinoille ja siten muka luoda mitä hyödyllisin väestöluokka, syntyy loiseläjäloukka, yhteiskunnan aito tyhjäntoimittajaluokka, joka palkkioksi itse asiassa sangen pienistä palveluksistaan kuorii kerman sekä kotimaisesta että ulkomaisesta tuotannosta, hankkii nopeasti äärettömiä rikkauksia sekä niiden mukaista yhteiskunnallista vaikutusvaltaa ja saa juuri siksi sivistyskaudella yhä uutta kunniaa ja yhä suuremman hallintavallan tuotannossa, kunnes se vihdoinkin itsekin luo oman tuotteensa: ajoittaiset kauppapalat.

Tarkasteltavamamme olevalla kehitysasteella nuorella kauppiaskunnalla ei tosin ole vielä aavistustakaan niistä suurista tehtävistä, jotka sitä odottavat. Mutta se on muotoutumassa ja käymässä välttämättömäksi, ja se riittää. Yhdessä sen kanssa ilmaantuu *metalliraha*, lyöty raha, ja metallirahasta ei-tuottaja saa uuden välikappaleen tuottajan ja hänen tuotantonsa hallitsemiseksi. Keksittiin tavaroiden tavara, johon peitettyssä muodossa sisältyvät kaikki muut tavarat, taikakapine, joka voitiin muuttaa mielen mukaan miksi tahansa halutuksi ja toivotuksi esineeksi. Se jolla sitä oli, hallitsi tuotannon maailmaa. Entä kenellä sitä ennen kaikkea oli? Kauppiaalla. Rahan palvonta oli hänen varmoissa käsissään. Hän otti huolekseen tehdä selkoa siitä, että kaikkien tavaroiden ja samalla kaikkien tavarantuottajien oli langettava tomuun rahan edessä. Hän todisti käytännössä, että kaikki muut rikkauden muodot ovat vain pelkkää näennäisyyttä tämän rikkauden ruumiillistuman rinnalla. Koskaan myöhemmin rahan mahti ei ole esiintynyt niin alkukantaisen raakana ja väkivaltaisena kuin tänä sen nuoruuden aikana. Tavarahan rahalla-ostoa seurasi rahan lainaaminen ja samalla korko ja koronkiskonta. Mikään myöhemmän ajan lainsäädäntö ei jätä velallista niin sääli-mättömästi ja auttamattomasti korkoa kiskovan velkojan poljettavaksi kuin muinaisateenalainen ja muinaisroomalainen, ja kumpikin syntyi spontaanisesti, tavanomaisena oikeutena, yksinomaan taloudellisesta pakosta.

Tavaroiden ja orjien muodossa esiintyvän rikkauden ja raharikkauden rinnalle syntyi nyt myös maaomaisuuden muodossa esiin-

tyvä rikkaus. Yksityishenkilöiden omistusoikeus niihin maapalstoihin, jotka suku tai heimo oli antanut alun heidän käytettäväkseen, oli varmistunut nyt niin, että nämä palstat kuuluivat heille perintöomaisuutena. Viime aikoina yksityishenkilöt olivat ennen kaikkea pyrkineet vapauttamaan palstansa sukuyhteisön omistuvaatimuksista, jotka olivat muodostuneet heille kahleiksi. He pääsivät noista kahleista, mutta kohta sen jälkeen myös uudesta maaomaisuudestaan. Täydellinen, vapaa maanomistus ei merkinnyt ainoastaan esteetöntä ja rajatonta maanomistusmahdollisuutta, vaan se merkitsi myös mahdollisuutta maan luovuttamiseen. Niin kauan kuin maa oli suvun omaisuutta, tätä mahdollisuutta ei ollut. Mutta riisuessaan itsensä lopullisesti suvun ja heimon ylimmän omistusoikeuden kahleista uusi maanomistaja katkaisi samalla sen siteen, joka oli sitonut hänet aikaisemmin irrottamattomasti maahan. Mitä se merkitsi, sen selvitti hänelle raha, joka keksittiin samaan aikaan kuin maan yksityisomistus. Maa saattoi nyt muuttua tavaraksi, jota ostetaan ja pantataan. Tuskin oli maanomistus saatettu voimaan kun jo hypoteekkikin keksittiin (ks. Ateenaa). Niin kuin heitairismi ja prostituutio kulkevat yksiavioisuuden kintereillä, niin kulkee hypoteekki siitä pitäen maanomistuksen kintereillä. Tahdoitte saada täydellisen, vapaan, luovutettavissa olevan maanomistusoikeuden, no niin, se teillä on: tu l'as voulu, George Dandin!*

Näin kaupankäynnin laajenemista, rahaa, koronkiskontaa, maaomaisuutta ja hypoteekkia seurasi rikkauden nopea kasautuminen ja keskittyminen harvalukuisen luokan käsiin, samalla kun kansanjoukot köyhtyivät yhä enemmän ja köyhälistöjoukko kasvoi. Uusi rahaylimystö syrjäytti lopullisesti vanhan sukuylimystön (Ateenassa, Roomassa, germaaneilla), mikäli se itse ei ollut jo alunpitäen tätä samaa sukuylimystöä. Ja samalla kun vapaat luokittuivat varallisuuden mukaan, orjien lukumäärä** lisääntyi valtavasti, varsinkin Kreikassa, niiden pakkotyö muodosti sen perustan, jolta koko yhteiskuntarakennus kohosi.

Katsokaamme nyt, miten oli käynyt sukulaitokselle tämän yhteiskunnallisen mullistuksen aikana. Sukulaitos oli voimaton vastustamaan niitä uusia aineksia, jotka olivat kasvaneet ilman sen myötävaikutusta. Sen edellytyksenä oli, että suvun tai vaikkapa heimon jäsenet pysyisivät yhdessä samalla ja vain heidän asumallaan alueella. Tästä oli tullut loppu jo kauan sitten. Suvut ja heimot olivat sekoittuneet toisiinsa kaikkialla, ja orjia, alustalaisia sekä muukalaisia asui kaikkialla vapaiden kansalaisten keskuudessa. Väestön asuinpaikan vakinaisuutta, johon oli päästy vasta barbaarisuu-

* — sinä olet niin tahtonut, George Dandin! (*Molière*. »George Dandin», 1. näytös, 9. kohtaus.) *Toim.*

** Ateenan orjien lukumäärää ks. edellä s. 117 [ks. tätä osaa, s. 257. *Toim.*]. Korintissa kaupungin kukoistusaikana orjia oli 460 000, Aiginassa 470 000, kummassakin tapauksessa kymmenen kertaa vapaiden kansalaisten lukumäärää suurempi.

den keskiasteen lopulla, rikkoivat tämän tästä kaupankäynnin, elinkeinon vaihtamisen ja maaomaisuuden luovutuksen aiheuttamat muutokset väestön kokoomuksessa ja asuinpaikassa. Sukuyhtymien jäsenet eivät enää voineet kokoontua päättämään yhteisistä asioistaan; ainoastaan mitättömistä asioista, kuten uskonnollisista juhlista, pidettiin vielä vähän huolta. Niiden tarpeiden ja etujen rinnalle, joiden turvaaminen oli siihen sopeutettujen sukuyhtymien kutsumuksena, syntyi elinkeino-oloissa tapahtuneen mullistuksen ja tästä aiheutuneen yhteiskuntarakenteen muuttumisen johdosta uusia tarpeita ja etuja, jotka eivät olleet ainoastaan vieraita vanhalle sukulaitokselle, vaan vieläpä joka suhteessa ristiriidassa sen kanssa. Työnjaon ansiosta syntyneiden käsityöläisryhmien edut, kaupungin erikoiset, maaseutuun nähden vastakkaiset tarpeet vaativat uusia elimiä; kukin näistä ryhmistä oli kuitenkin koostunut aivan eri sukuihin, fratrioihin ja heimoihin kuuluvista ihmisistä, vieläpä muukalaisistakin; noiden elinten täytyi siis muodostua sukulaitoksen ulkopuolella, sen ohessa ja samalla sille vastakkaisina. — Ja tämä etujen ristiriitaisuus ilmeni edelleen kussakin sukuyhtymässä. Se muodostuiärkevimmäksi rikkaiden ja köyhien, koronkiskurien ja velallisten kuuluessa samaan sukuun sekä samaan heimoon. — Lisäksi oli olemassa uusi, sukukunnille vieras väestöjoukko, joka saattoi paisua kuten Roomassa maan mahdiksi ja oli päälle päätteeksi liian lukuisa voidakseen tulla otetuksi vähitellen verisukulaisuuteen perustuviin sukuihin ja heimoihin. Sukuyhtymät, nuo suljetut etuoikeutetut yhdyskunnat, olivat tämän joukon vastakohtana; alkuaikojen luonnollinen kansanvaltaisuus oli muuttunut vihatuksi ylimysvallaksi. — Sukulaitos oli vihdoin kehittynyt yhteiskunnasta, jossa ei ollut mitään sisäisiä vastakohtaisuuksia, ja oli sovelias vain sellaiseen yhteiskuntaan. Sillä ei ollut mitään muita pakkokeinoja kuin yleinen mielipide. Mutta nyt oli syntynyt yhteiskunta, jonka oli täytynyt kaikkien taloudellisten elämänehtojensa pakottamana jakautua vapaisiin ja orjiin, riistäviin rikkaisiin ja riistettäviin köyhiin. Tämä yhteiskunta ei enää voinut sovittaa noita vastakohtaisuuksia, vaan sen oli kärjistettävä niitä äärimmilleen. Tällainen yhteiskunta saattoi olla olemassa vain luokkien käydessä herkeämätöntä avointa taistelua keskenään tai sitten jonkin kolmannen mahdin herruuden alaisena, joka pysyen näennäisesti näiden taistelevien luokkien yläpuolella tukahdutti niiden avoimet yhteentörmäykset ja salli luokkataistelun korkeintaan taloudellisella alalla, niin sanotussa laillisessa muodossa. Sukulaitos oli aikansa elänyt. Sen oli särkenyt työnjako sekä sen aiheuttama yhteiskunnan jakautuminen luokkiin. Sukulaitoksen tilalle tuli *valtio*.

* * *

Edellä olemme jo tarkastelleet erikseen kutakin niistä kolmesta päämuodosta, joissa valtio kohosi sukulaitoksen raunioille. Puhtain-

ta klassista muotoa edustaa Ateena: siellä valtio sai suoranaisesti ja pääasiallisesti alkunsa itse sukuyhteiskunnan sisällä kehittyneistä luokkavastakohdista. Roomassa sukuyhteiskunta muodostui siihen kuulumattoman runsaslukuisen ja oikeudettoman, mutta velvollisuuksien rasittaman plebeijin keskellä olevaksi suljetuksi ylimystökerrokseksi; plebeijin voitto murskasi vanhan sukulaitoksen ja rakensin sen raunioille valtion, missä niin sukuyhdistymä kuin plebeijikin hävisivät pian kokonaan. Roomalaisvaltakunnan valloittaneilla germaaneilla valtio syntyi välittömästi sen seurauksena, että germaanit valtasivat laajoja vieraita alueita, joiden hallitsemiseksi sukulaitos ei tarjonnut mitään keinoja. Mutta koska tämä valtaaminen ei vaatinut vakavaa taistelua kantaväestöä vastaan eikä myöskään pitkälle kehittyneitä työnjakoa ja koska sekä voitettujen että voittajien taloudellinen kehitystaso oli jokseenkin sama ja yhteiskunnan taloudellinen perusta pysyi siis entisenä, niin siitä syystä sukulaitos saattoi sellaisessa muuttuneessa, alueellisessa muodossa kuin markkilaitoksessa säilyä edelleenkin vuosisatoja ja lievemässä muodossa jopa nuortuakin joksikin aikaa myöhemmissä aatelis- ja patriisiusuissa, vieläpä talonpoikaissuissakin, kuten esim. Dithmarschenissa.*

Siis valtio ei ole suinkaan mahti, jonka yhteiskunta olisi ottanut vastaan ulkoisesta pakosta; yhtä vähän se on »siveellisen idean todellisuus», »järjen kuva ja todellisuus», kuten Hegel väittää.¹⁸⁵ Valtio on päinvastoin tietyllä kehitysasteella olevan yhteiskunnan tuote; valtio on sen tunnustamista, että tämä yhteiskunta on joutunut ratkaisemattomaan ristiriitaan itsensä kanssa ja jakautunut sovitattomiksi vastakohdiksi, joita se ei pysty poistamaan. Mutta jotta nämä vastakohdat, taloudellisilta eduiltaan vastakkaiset luokat, eivät kuluttaisi tuloksettomassa taistelussa loppuun itseänsä ja yhteiskuntaa, käy tarpeelliseksi mahti, joka olisi näennäisesti yhteiskunnan yläpuolella, lieventäisi yhteentörmäystä ja pitäisi sen »järjestyksen» rajoissa. Ja tänä yhteiskunnasta alkunsa saaneena, mutta sen yläpuolelle asettuvana ja siitä yhä enemmän vieraantuvana mahtina on valtio.

Vanhasta sukulaitoksesta valtio eroaa ensiksikin siinä, että se *jakaa* valtion alamaiset *alueen mukaan*. Vanhat verisiteiden ansioista muodostuneet ja koossa pysyneet sukuyhtymät kävivät, kuten olemme huomanneet, riittämättömiksi enimmäkseen sen takia, että niiden edellytyksenä oli suvun jäsenten pysyminen tietyllä alueella, mutta siitähän oli jo kauan sitten tullut loppu. Alue oli pysynyt alueena, mutta ihmiset olivat alkaneet liikkua. Aluejako otettiin sen vuoksi lähtökohdaksi ja sallittiin kansalaisten käyttää julkisia oikeuksiaan sekä täyttää velvollisuutensa siellä, minne he asettuivat

* Ensimmäinen historioitsija, jolla oli ainakin hämärä käsitys suvun olemuksesta, oli Niebuhr, ja siitä — samoin kuin välittömästi seuranneista erehdyksistään — hän saa kiittää dithmarschenilaisten sukujen tuntemustaan.¹⁸⁴

asumaan, suvusta ja heimosta riippumatta. Tällainen asuinpaikan mukainen valtion alamaisten järjestäminen on kaikille valtioille yhteistä. Sen vuoksi se tuntuu meistä luonnolliselta, mutta olemmehan nähneet, miten ankaria ja pitkäjänteisiä taisteluita tarvittiin ennen kuin se saattoi vakiintua Ateenassa ja Roomassa entisen sukukuntien mukaisen järjestyksen tilalle.

Toisena erottavana piirteenä on se, että pystytetään *julkinen valta*, joka ei ole enää sama kuin aseelliseksi voimaksi järjestäytyneet väestö itse. Tätä erikoista julkista valtaa tarvitaan siksi, että väestön omatoiminen aseellinen organisaatio on käynyt mahdottomaksi yhteiskunnan jakauduttua luokkiin. Myös orjat kuuluvat väestöön; 90 000 Ateenan kansalaista muodostaa 365 000 orjaan nähden vain etuoikeutetun luokan. Ateenan demokratiassa kansan sotajoukko oli ylimystön julkista, orjia vastaan tähdättyä valtaa, joka piti orjia kurissa; mutta myös kansalaisten kurissa pitäminen vaati santarmita, kuten edellä on kerrottu. Tämä julkinen valta on olemassa jokaisessa valtiossa. Siihen kuuluu paitsi aseväkeä myös muita asianmukaisia lisäkkeitä, kuten vankiloita ja pakkolaitoksia, joita sukuyhteiskunta ei tuntenut. Tuo valta voi olla varsin vähäinen, miltei näkymätön yhteiskunnissa, missä luokkavastakohtat ovat vielä kehittymättömiä, ja kaukaisilla seuduilla, kuten toisinaan siellä täällä Amerikan Yhdysvalloissa. Julkinen valta vahvistuu sitä mukaa kuin valtion sisäiset luokkaristiriidat kärjistyvät ja sitä mukaa kuin toisiinsa rajautuvat valtiot laajenevat ja niiden väestö kasvaa. Vilkaiskaapa vaikka nykyiseen Eurooppaamme, missä luokkataistelu ja valloituskilpailu ovat paisuttaneet julkisen vallan niin mahtavaksi, että se uhkaa niellä koko yhteiskunnan ja jopa valtionkin.

Julkisen vallan ylläpitämiseksi ovat välttämättömiä kansalaisilta perittävät maksut — *verot*. Näitä ei tunnettu lainkaan sukuyhteiskunnassa. Mutta me tunnemme ne tätä nykyä aivan tarpeeksi. Sivilisaation kehittyessä verotkin osoittautuvat riittämättömiksi; valtio asettaa vekseleitä maksettavaksi tulevaisuudessa, lainaa, tekee *valtionvelkoja*. Siitäkin vanha Eurooppa voi kertoa yhtä ja toista.

Virkamiehet, joilla on julkinen valta ja veronkanto-oikeus, koHoavat siis yhteiskunnan eliminä yhteiskunnan *yläpuolelle*. Se arvonanto, jota vapaasti ja auliisti osoitettiin sukuyhteiskunnan virkaelimmille, ei heitä tyydytä, vaikka he voisivatkin sen saavuttaa; yhteiskunnasta vieraantuvan mahdin edustajina heidän täytyy hankkia itselleen arvonantoa poikkeuslakien avulla, joiden ansiosta heistä tulee erityisen pyhiä ja loukkaamattomia. Sivistysvaltion viheliäisimmälläkin poliisipalvelijalla on enemmän »arvovaltaa» kuin sukuyhteiskunnan kaikilla elimillä yhteensä; mutta sivistyskauden mahtavinkin ruhtinas ja suurinkin valtiomies tai sotapäällikkö saa olla kateellinen vähäarvoisimmallekin suvun esimiehelle sen pakottoman ja kiistattoman kunnioituksen takia, jota tälle osoitetaan. Toinen on aivan yhteiskunnan keskellä, toisen on pakko koettaa näyttää joltakin yhteiskunnan ulko- ja yläpuolella olevalta.

Koska valtio on saanut alkunsa siitä, että on pitänyt hillitä vastakkaisia luokkia, ja koska se on syntynyt samalla kuitenkin näiden luokkien yhteentörmäyksissä, niin se on säännöllisesti mahdavamman, taloudellisesti hallitsevan luokan valtio, jonka avulla tämä luokka muodostuu myös poliittisesti hallitsevaksi luokaksi ja josta se saa uuden välikappaleen sorretun luokan lannistamiseksi ja riistämiseksi. Niinpä antiikin valtio oli ennen kaikkea orjanomistajien valtio orjien lannistamiseksi, samoin feodaalivaltio oli aateliston välikappale maorjien ja epäitsenäisten talonpoikien lannistamisessa ja nykyaikainen parlamentaarinen valtio on pääoman ase palkkatyön riistämiseksi. Poikkeuksina kuitenkin esiintyy aikakausia, jolloin taistelevien luokkien voimat ovat siinä määrin tasoissa, että valtiovalta saa näennäisenä välittäjänä hetkeksi tietynlaisen itsenäisyyden noiden kummankin luokan suhteen. Niinpä 1600- ja 1700-luvun absoluuttinen monarkia piti keskinäisessä tasapainossa aatelistoa ja porvaristoa; niin menetteli myös Ranskan ensimmäisen¹⁸⁶ ja varsinkin toisen keisarikunnan bonapartismi, joka yllytti proletariaattia porvaristoa vastaan ja porvaristoa proletariaattia vastaan. Uusimpana saavutuksena tällä alalla, jolloin hallitsija ja hallittavat näyttävät yhtä koomillisilta, on uusi bismarckilaisen kansakunnan Saksan valtakunta: toisiaan vastassa olevia kapitalisteja ja työväestöä pidetään tasapainossa, ja niitä petetään yhtäläisesti Preussin rappeutuneiden maalaisjunkkerien eduksi.

Useimmissa tunnetuissa historiallisissa valtioissa kansalaisille myönnettiin sitä paitsi oikeudet omaisuuden mukaan ja sanottiin siten suoraan, että valtio on omistavan luokan järjestö, joka suojelee sitä omistamattomalta luokalta. Niin oli laita jo Ateenan ja Rooman omaisuusluokittelussa. Niin oli laita keskiaikaisessa feodaalivaltiossa, missä poliittinen valta-asema määräytyi maaomaisuuden mukaan. Niin on laita nykyaikaisten parlamentaaristen valtioiden vaalisuhteissa. Mutta oleellista ei ole suinkaan tämä omaisuuseroavuuden poliittinen tunnustaminen. Se on päinvastoin osoituksena valtiollisen kehityksen alhaisesta asteesta. Korkein valtiomuoto, demokraattinen tasavalta, joka nykyisissä yhteiskuntaoloissamme käy yhä väistämättömämmäksi ja on se valtiomuoto, missä proletariaatin ja porvariston välinen viimeinen ratkaiseva taistelu vain voidaankin käydä loppuun, tämä demokraattinen tasavalta ei virallisesti tunne enää mitään omaisuuseroavuuksia. Demokraattisessa tasavallassa rikkaus käyttää valtaansa välillisesti, mutta sitä varmemmin: toisaalta virkamiesten suoranaisen lahjonnan muodossa, mistä Amerikka on klassinen esimerkki, toisaalta hallituksen ja pörssin liittoutumisen muodossa, mikä tapahtuu sitä helpommin, mitä enemmän valtion velat kasvavat ja mitä enemmän osakeyhtiöt keskittävät käsiinsä paitsi kuljetusta myös itse tuotannon ja tekevät tuon saman pörssin keskuspaikakseen. Havainnollisena esimerkkinä siitä on Amerikan lisäksi uusi Ranskan tasavalta ja onpa kunnan Sveitsikin tehnyt voitavansa tällä alalla. Ettei tämä hallituksen ja

pörssin veljesliitto kuitenkin vaadi demokraattista tasavaltaa, siitä on osoituksena paitsi Englantia myös uusi Saksan valtakunta, jossa ei voida sanoa, kumman yleinen äänioikeus on kohottanut ylemmäksi, Bismarckin vai Bleichröderin. Ja vihdoin omistava luokka vallitsee suoranaisesti yleisen äänioikeuden avulla. Niin kauan kuin sorretty luokka, siis tässä tapauksessa proletariaatti, ei ole vielä kypsä vapauttamaan itseään, niin kauan sen enemmistö pitää olevaa yhteiskuntajärjestystä ainoana mahdollisena ja kulkee poliittisesti kapitalistiluokan hännässä, muodostaa sen äärimmäisen vasemman siiven. Mutta sitä mukaa kuin sorretty luokka kypsyy vapauttamaan itsensä, se järjestäytyy omaksi puolueeksi, valitsee omia edustajiaan eikä kapitalistien edustajia. Yleinen äänioikeus on siten työväenluokan kypsytyden mittari. Sen enempää se ei voi olla eikä tule koskaan olemaankaan nykyisessä valtiossa; mutta sekin riittää. Sinä päivänä, jolloin yleisen äänioikeuden lämpömittari osoittaa työläisten keskuudessa kiehumapistettä, työläiset niin kuin kapitalistitkin tietävät, mitä on tehtävä.

Valtio ei siis ole ollut olemassa iänikuisesti. On ollut yhteiskuntia, jotka ovat tulleet toimeen ilman sitä ja joilla ei ole ollut aavistustakaan valtiosta eikä valtiovallasta. Taloudellisen kehityksen tietystä vaiheesta, mihin liittyi ehdottomasti yhteiskunnan jakautuminen luokkiin, valtio kävi tämän jakautumisen vuoksi välttämättömäksi. Nyt lähestymme nopein askelin sellaista tuotannon kehitystasetta, jolloin luokkien olemassaolo ei ainoastaan ole lakanut olemasta välttämättömyys, vaan on muodostumassa tuotannon suoranaiseksi esteeksi. Luokat häviävät yhtä välttämättömästi, kuin ne ennen syntyivät. Niiden hävitessä häviää väistämättömästi myös valtio. Yhteiskunta, joka järjestää tuottajien vapaamman ja tasa-arvoisemman assosiaation pohjalla tuotannon uudella tavalla, siirtää koko valtiokoneiston sinne, minne se silloin on kuuluva: muinaismuistojen museoon, rukiin ja pronssikirveen viereen.

* * *

Sivistyskausi on siis edellä esitetyn mukaan se yhteiskunnan kehitystaste, jolloin työnjako ja tästä johtuva yksilöiden välinen vaihto sekä näitä kumpaakin yhdistävä tavarantuotanto kehittyvät kukoimmilleen ja mullistavat koko entisen yhteiskunnan.

Yhteiskunnan kaikilla aikaisemmilla kehitystasteilla tuotanto oli oleellisesti yhteistä, samoin myös kulutus oli suurempien tai pienempien kommunististen yhteisöjen sisäistä välitöntä tuotteiden jakoa. Tämä tuotannon yhteisyys oli rajoittunut mitä ahtaampiin puitteisiin, mutta johti samalla kuitenkin siihen, että tuottajat olivat oman tuotannollisen toimintansa ja tuotteidensa herroja. He tiesivät, miten tuotteen käy: he kuluttavat sen, se ei lähde heidän käsistään, ja niin kauan kuin tuotantoa harjoitetaan tällä perustalla se ei voi kasvaa tuottajia voimakkaammaksi eikä synnyttää mitään heille

vieraita aavemaisia voimia, kuten asian laita on säännöllisesti ja väistämättömästi sivistyskaudella.

Mutta tähän tuotantoprosessiin tunkeutuu vähitellen työnjako. Se horjuttaa tuotannon ja omistuksen yhteisyyden perustaa, tekee yksityisomistuksen yleiseksi säännöksi ja synnyttää samalla eri henkilöiden välisen vaihdon; miten se tapahtuu, sitä olemme tutkineet edellä. Tavarantuotanto muodostuu vähitellen vallitsevaksi tuotantomuodoksi.

Tavarantuotannon vallitessa, jolloin ei tuoteta enää omaa tarvetta, vaan vaihtoa varten, tuotteet siirtyvät välttämättä käsistä toisiin. Tuottaja luovuttaa tuotteensa vaihdossa eikä hän tiedä enää, miten sen käy. Kun raha ja samalla kauppias tulee välittäjäksi tuottajien kesken, vaihtotoiminta muodostuu entistä mutkikkaammaksi ja tuotteiden lopullinen kohtalo entistä epämääräisemmäksi. Kauppiaita on paljon, eikä kukaan heistä tiedä, mitä toinen tekee. Tavarat eivät enää siirry ainoastaan kädestä käteen, vaan myös markkinoilta markkinoille, tuottajat ovat menettäneet valtansa elinpiirinsä koko tuotannon suhteen, mutta kauppiaatkaan eivät ole sitä saaneet. Tuotteet ja tuotanto jäävät sattuman varaan.

Mutta sattuma on vain yhteenkuuluvuuden toinen puoli, toista sanotaan välttämättömyydeksi. Luonnossa, jossa niin ikään sattuma näyttää vallitsevan, olemme todistaneet jo kauan sitten, että kullakin alalla vallitsee sisäinen välttämättömyys ja lainomaisuus, jotka vaikuttavat tähän sattumaan. Mutta mikä on totta luonnossa, se on totta myös yhteiskunnassa. Kuta enemmän jokin yhteiskunnallinen toiminta, sarja yhteiskunnallisia ilmiöitä käy ihmisten tietoiselle valvonnalle ylivoimaiseksi, kasvaa heitä voimakkaammaksi, kuta enemmän tuo toiminta näyttää jäävän pelkän sattuman varaan, sitä enemmän vaikuttavat luonnollisen välttämättömästi tähän sattumaan sille ominaiset sisäiset lait. Samanlaiset lait hallitsevat myös tavarantuotannon ja -vaihdon sattumia: yksityiselle tuottajalle ja vaihtajalle ne ovat vieraita, aluksi jopa tuntemattomia voimia, joiden luonne saadaan vain vaivoin tutkituksi ja selville. Nämä tavarantuotannon taloudelliset lait muuntuvat tämän tuotantomuodon kehitysasteiden mukaan; mutta ylipäänsä koko sivistyskausi on niiden herruuden alainen. Vielä nykyäänkin tuote hallitsee tuottajiaan; vielä tänäänkään yhteiskunnallista tuotantoa kokonaisuudessaan ei säännellä yhteisesti harkitun suunnitelman mukaan, vaan sitä sääntelevät sokeat lait, jotka ilmenevät alkuvoimaisina, viime kädessä aika ajoittaisten kauppalulien myrskyinä.

Edellä näimme, että ihmistyövoima kykenee jo varsin aikaisella tuotannon kehitysasteella luomaan melkoista enemmän tuotteita kuin mitä tuottajan toimeentuloon tarvitaan ja että tämä kehitysaste on pääasiassa se sama aste, jolla saavat alkunsa työnjako ja yksilöiden välinen vaihto. Eikä kestänyt enää kauan, kun keksittiin se suuri »totuus», että ihminenkin voi olla tavaraa, että ihmisvoimaa voidaan vaihtaa ja käyttää, kun ihmisestä tehdään orja. Ihmiset

olivat tuskin alkaneet vaihtaa, kun heitäkin jo ruvettiin vaihtamaan. Tekijästä tuli teon kohde ihmisten tahdosta riippumatta.

Samalla kun syntyi orjuus, joka sivistyskaudella kehittyi täydelliseksi, tapahtui myös ensimmäinen suuri yhteiskunnan jakautuminen riistävään ja riistettyyn luokkaan. Tämä jako on ollut olemassa koko sivistyskauden ajan. Orjuus on ensimmäinen, antiikin maailmalle ominainen riiston muoto; sitä seuraa keskiajalla maatorjuus, uudella ajalla palkkatyö. Nämä ovat orjuuden kolme suurta muotoa, luonteenomaisia sivistyskauden kolmelle suurelle ajanjaksolle; julkinen ja sitten viime aikoina naamioitu orjuus on ollut sivilisaation alituisena seuralaisena.

Sille tavarantuotannon asteelle, josta sivistyskausi alkaa, on taloudellisesti luonteenomaista: 1. metalliraha ja samalla rahapääoma, korko ja koronkiskonta; 2. kauppiat tuottajien välisenä välittäjäluokkana; 3. maan yksityisomistus ja hypoteekki ja 4. orjatyö vallitsevana tuotantomuotona. Sivistyskautta vastaava ja sen aikana vallitsevaksi vakiintunut perhemuoto on yksiavioisuus, miehen herruus vaimoon, ja yksityinen perhe on yhteiskunnan taloudellinen perusyksikkö. Sivistyskauden yhteiskunnan yhdyssiteenä on valtio, joka kaikkina tyyppillisinä aikakausina on poikkeuksetta hallitsevan luokan valtio ja pysyy kaikissa tapauksissa oikeastaan koneistona, jonka avulla sorrettu, riistetty luokka pidetään kurissa. Sivistyskaudelle on kuvaavaa vielä: toisaalta kaupungin ja maaseudun välisen vastakohtan vakiintuminen koko yhteiskunnallisen työnjaon perustaksi, toisaalta testamenttaus, minkä ansiosta omaisuuden haltija voi kuolemansakin jälkeen määrätä omaisuudestaan. Tämä instituutio, joka oli suoranainen isku vanhalle sukulaitokselle, oli Ateenassa aina Soloniin asti tuntematon; Roomassa se tuli käytäntöön jo aikaisin, mutta emme tiedä milloin;* germaaneilla saattoivat sen käytäntöön papit, jotta kunnan germaani olisi saanut esteettömästi lahjoittaa kirkolle perintöosansa.

Tämän perusjärjestyksen avulla sivistyskausi on saanut aikaan sellaista, mihin vanha sukuyhteiskunta ei läheskään pystynyt. Mutta sivistyskausi on saanut sen aikaan kiihottamalla ihmisissä mitä alhaisimpia viettejä ja intohimoja ja kehittämällä niitä kaikkien

* Lassallen »Hankittujen oikeuksien järjestelmä» punoutuu toisessa osassa pääasiallisesti sen väitteen ympärille, että roomalainen testamentti on yhtä vanha kuin Rooma itse, että Rooman historiassa ei koskaan ole ollut »testamenttitonta aikaa», että testamentti on syntynyt esiroomalaisena aikana vainajain palvonnasta. Uskollisena vanhalle hegeliläisyydelle Lassalle ei johda roomalaisia oikeussäännöksiä roomalaisten yhteiskunnallisista suhteista, vaan »spekulatiivisesta» tahto-käsitteestä, ja päättyy tällöin tähän kokonaan epähistorialliseen väitteeseen. Sitä ei kannata ihmetellä kirjassa, joka saman spekulatiivisen käsitteen nojalla päättyy johtopäätökseen, että roomalaisessa perimyksessä omaisuuden siirto oli ollut pelkkä sivuasias. Lassalle ei ainoastaan usko roomalaisten — varsinkaan varhaisemman ajan — lainoppineiden harhakuvitelmiä, hän kehitelee niitä edelleen.

muiden taipumusten kustannuksella. Halpamainen ahneus on ollut sivistyskauden liikevoimana sen ensi päivästä aina tähän asti, ja rikkaus, taas rikkaus ja vielä kerran rikkaus, ei yhteiskunnan, vaan viheliäisen yksilön rikkaus, on ollut sen ainoana määräävänä tarkoituseränä. Jos kohta tuon yhteiskunnan helmassa on samalla jatkuvasti kehittynyt tiede ja ollut useita taiteen korkeimman kuokistuksen kausia, niin se on johtunut vain siitä, että ilman sitä meidän aikamme koko rikkauden kasaaminen olisi ollut mahdotonta.

Koska sivilisaation perustana on luokan harjoittama toisen luokan riisto, niin sen koko kehitys tapahtuu jatkuvasti ristiriitaisena. Kaikkinainen tuotannon edistyminen merkitsee samalla sorretun luokan, ts. valtaenemmistön aseman huononemista. Kaikki mikä on toiselle hyväksi, on välttämättömästi pahaksi toiselle, jokainen toisen luokan uusi vapaus merkitsee toisen luokan sorron lisääntymistä. Räikeimpänä todistuksena siitä on konetyön käyttöönotto, minkä vaikutukset tunnetaan tätä nykyä yleisesti. Jos kohta barbaareilla tuskin voitiin havaita eroa oikeuksien ja velvollisuuksien välillä, kuten olemme nähneet, niin sivilisaatio tekee typerimmällekkin selväksi kummankin eroavuuden ja vastakohtaisuuden antamalla toiselle luokalle miltei kaikki oikeudet ja sälyttämällä toiselle taas miltei kaikki velvollisuudet.

Mutta näin ei saa olla. Mikä on hyvä vallassaolevalle luokalle, sen pitäisi olla hyvä koko yhteiskunnalle, jonka kanssa vallassaoleva luokka itsensä samastaa. Mitä pitemmälle siis sivilisaatio edistyy, sitä enemmän sen täytyy peitellä rakkauden verholla niitä epäkohtia, jotka se itse on välttämättömyyden pakosta luonut, kaunistella niitä tai kiistää ne kokonaan, sanalla sanoen turvautua sovinnaiseen ulkokultaisuuteen, jota eivät tunteneet aikaisemmat yhteiskuntamuodot eivätkä edes sivistyskaudenkaan ensi asteet ja joka lopuksi huipentuu väitteeksi: riistävä luokka riistää sorrettua luokkaa vain ja yksinomaan sorretun luokan omaksi eduksi; ja kun sorrettu luokka ei sitä huomaa, vaan alkaa vielä kapinoidakin, niin se on mitä halpamaisinta kiittämättömyyttä hyväntekijöitä, riistäjiä, kohtaan.*

Ja nyt lopuksi Morganin arvostelma sivilisaatiosta:

»Sivilisaation alettua rikkauden kasvu on käynyt niin suunnattomaksi, rikkauden muodot niin moninaisiksi, sen käyttö niin laajaperäiseksi ja sitä hoidetaan niin taitavasti omistajan eduksi, että rikkaus on muodostunut kansanvastaiseksi voittamattomaksi mahdiksi. Ihmisäly seisoo neuvottomana ja hämmennyneenä aikaansaannoksensa edessä. Mutta sittenkin on koittava aika, jolloin ih-

* Aikomuksenani oli aluksi esittää Morganin ja oman arvosteluni ohella se loistava sivilisaation arvostelu, jonka tapaa Charles Fourier'n teoksissa eri kohdissa. Ikävä kyllä minulla ei ole siihen aikaa. Huomautan vain, että jo Fourier pitää yksiavioisuutta ja maaomaisuutta sivilisaation päätunnusmerkkeinä ja sanoo sivilisaation olevan rikkaiden sotaa köyhiä vastaan. Niin ikään huomaamme jo hänen käsittävän syvällisesti sen, että kaikissa puutteellisissa, vastakohtaisuuksien runtelemissa yhteiskunnissa taloudellisina yksikköinä ovat erilliset perheet (les familles incohérentes).

misjärki vahvistuu vallitakseen rikkautta ja jolloin se on määräävä sekä valtion ja valtion suojeleman omaisuuden välisen suhteen että myös omistajien oikeuksien rajat. Yhteiskunnan edut ovat yksityisetuihin verraten ehdottomasti etutilalla, ja kumpaisetkin täytyy saattaa oikeudenmukaiseen ja sopusointuiseen suhteeseen. Pelkkä rikkauten tavoittelu ei ole ihmiskunnan lopputarkoitus, jos edistys suinkin pysyy lakina tulevaisuudessa, niin kuin se on ollut lakina menneisyydessä. Aika, joka on kulunut sivilisaation alkamisesta, on vain pieni murto-osa ajasta, jonka ihmiskunta on elänyt, ja vain pieni murto-osa ajasta, joka sillä on vielä elettävänä. Se historiallinen elämänura, jonka lopputarkoituksena on vain rikkaus, uhkaa päättyä yhteiskunnan tuhoutumiseen, sillä sellainen ura sisältää sinänsä oman turmionsa ainekset. Kansanvaltaisuus hallinnassa, veljeys yhteiskunnassa, oikeuksien tasa-arvoisuus, yleinen valistus siunaavat sen lähinnä korkeamman yhteiskunta-asteen, jonka hyväksi kokemus, ymmärrys ja tiede alati ahertavat. *Se on oleva — joskin korkeammassa muodossa — muunoisten sukujen vapauden, yhdenvertaisuuden ja veljeyden ennallistumista.*» (Morgan. »Ancient Society», p. 552.)

*Kirjoitettu maaliskuun lopussa — 26.
toukokuuta 1884*

*Julkaistaan 1891 ilmestyneen
neljännen saksankielisen
laitoksen tekstin mukaan*

Ilmestyi erillisenä kirjana Zürichissä 1884

Suomennos saksasta

Allekirjoitus: Friedrich Engels

FRIEDRICH ENGELS

LUDWIG FEUERBACH
JA KLASSISEN SAKSALAISEN FILOSOFIAN
LOPPU

VUODEN 1888 PAINOKSEN ALKULAUSE

Esipuheessa teokseensa »Zur Kritik der Politischen Ökonomie», Berliini 1859, Karl Marx kertoo, miten me molemmat päätimme 1845 Brysselissä »yhdessä muovata valmiiksi oman käsityksemme» — nimittäin Marxin kehittelemän materialistisen historiankäsityksen — »vastakohtaksi saksalaisen filosofian ideologisille käsityksille tehdäksemme oikeastaan tilit selviksi silloisen filosofisen omantuntonne kanssa. Päätös pantiin toimeen Hegelin jälkeisen filosofian arvostelun muodossa. Käsikirjoitus, kaksi vahvaa oktaavokokoista nidettä, oli jo aikoja sitten saapunut painatuspaikkaansa Westfaleeniin, kun saimme tiedon, että muuttuneet olosuhteet ehkäisivät sen painattamisen. Luovutimme käsikirjoituksen hiirien nakertelevan arvostelun huomaan sitäkin halukkaammin, kun olimme saavuttaneet päätarkoituksemme, päässeet itse selville asiasta.»*

Nyt on kulunut jo yli neljäkymmentä vuotta, ja Marx kuoli ilman että kummallekaan meistä olisi tarjoutunut tilaisuutta palata tähän aiheeseen. Suhteestamme Hegeliin olemme kirjoittaneet eri yhteyksissä, mutta emme missään tehneet sitä täydellisesti. Feuerbachiin, joka kuitenkin monessa suhteessa muodostaa välirenkaan Hegelin filosofian ja meidän käsityksemme välillä, emme ole enää koskaan palanneet.

Tällä välin on Marxin maailmankatsomus saanut kannattajia laajalti Saksan ja Euroopan ulkopuolella ja kaikilla sivistyskielillä. Toisaalta klassinen saksalainen filosofia elää eräänlaisen uudestisyntymisensä aikaa ulkomailla, varsinkin Englannissa ja Skandinaviassa, ja vieläpä Saksassakin aletaan nähtävästi jo kyllästyä siihen eklektiseen vesivelliin, jota sikäläisissä yliopistoissa tarjoillaan filosofian nimellä.

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, s. 446. *Toim.*

Näin ollen minusta on tuntunut yhä tarpeellisemmalla esittää lyhyesti ja yhtenäisesti, mikä on suhteemme Hegelin filosofiaan: miten me siitä lähdimme ja missä siitä erosimme. Minusta on tuntunut niin ikään, että kunniavelvollisuutenamme on tunnustaa täydellisesti se vaikutus, mikä Feuerbachilla ennen kaikkia muita Hegelin jälkeisiä filosofejia oli meihin myrsky- ja kiihkokautenamme. Käytin siis mielihyvin tilaisuutta, kun »Neue Zeitin»²⁰ toimitus pyysi minulta arvostelua Feuerbachia käsittelevästä Starcken kirjasta. Arvosteluni julkaistiin mainitun aikakauslehden 4. ja 5. vihkossa 1886 ja se ilmestyy nyt korjattuna erikoispainoksena.

Ennen kuin lähetin nämä rivit painoon, hain esille ja silmäilin vielä kerran läpi vanhan käsikirjoituksen vuosilta 1845—1846*. Feuerbachia koskeva osa** on jäänyt kesken. Valmiin osan muodostaa esitys materialistisesta historiankäsityksestä; se todistaa vain, miten epätäydellisiä silloiset taloushistorian tietomme vielä olivat. Käsikirjoituksesta puuttuu Feuerbachin opin arvostelu; sitä ei siis voinut käyttää nykyiseen tarkoitukseen. Sen sijaan liitteenä painetut yksitoista teesiä Feuerbachista*** löysin eräästä vanhasta Marxin vihkosta. Ne ovat myöhempää muokkausta varten tehtyjä ja nopeasti paperille pantuja muistiinpanoja, joita ei ole tarkoitettu missään tapauksessa painettaviksi mutta jotka ovat arvaamattoman kallisarvoisia uuden maailmankatsomuksen nerokkaan idun sisältävänä ensimmäisenä asiakirjana.

Lontoossa, 21. helmikuuta 1888

Friedrich Engels

Julkaistu kirjassa: *F. Engels. »Ludwig Feuerbach und der Ausgang der klassischen deutschen Philosophie». Stuttgart 1888*

Julkaistaan
kirjan tekstin mukaan

Suomennos saksasta

* *K. Marx ja F. Engels. »Saksalainen ideologia». Toim.*

** Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 10—69. *Toim.*

*** Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 7—9. *Toim.*

LUDWIG FEUERBACH JA KLASSISEN SAKSALAISEN FILOSOFIAN LOPPU

I

Tarkastelun kohteena oleva teos* vie meidät aikaan, joka on runsaan ihmisiän päässä takanamme, mutta joka on käynyt Saksan nykypolvelle niin vieraaksi, kuin siitä olisi kulunut kokonainen vuosisata. Ja kuitenkin se oli aikaa, jolloin Saksa valmistautui vuoden 1848 vallankumoukseen; ja kaikki, mitä meillä sen jälkeen on tapahtunut, on vain 1848:n jatkoa, vain vallankumouksen testamentin täytäntöön panoa.

Niin kuin Ranskassa 1700-luvulla niin myös Saksassa 1800-luvulla filosofinen vallankumous kävi valtiollisen mullistuksen edellä. Mutta miten erinäköisiä nuo filosofiset vallankumoukset olivatkaan! Ranskalaiset kävivät avointa taistelua koko virallista tiedettä, kirkkoa, usein myös valtiota vastaan; heidän teoksensa painettiin rajan takana, Hollannissa tai Englannissa, ja he itse joutuivat usein Bastiljiin. Saksalaiset sitä vastoin olivat professoreja, valtion nimitämiä nuorison opettajia, heidän teoksensa olivat esivallan hyväksymiä oppikirjoja, ja kaiken filosofisen kehityksen huippu, Hegelin järjestelmä, oli korotettu tavallaan jopa kuninkaallisen preussilaisen valtiofilosofian arvoon! Ja näiden professorien, heidän pedanttisten, hämäreiden sanontojensa takana, heidän raskaissa pitkäveteisissä lausejaksoissaanko piilisi vallankumous? Eivätkö juuri ne miehet, joita siihen aikaan pidettiin vallankumouksen edustajina, liberaalit, olleet tämän ajatuksia hämmentävän filosofian kiivaimpia vastustajia? Mutta sen mikä jäi hallitukselta ja liberaaleilta huomaamatta, näki jo 1833 ainakin yksi mies: Heinrich Heine.¹⁸⁷

Ottakaamme esimerkki. Ainoakaan filosofian väite ei ole saanut osakseen ahdaskatseisten hallitusten kiitosta ja yhtä ahdaskatseisten liberaalien kiukkua siinä määrin kuin Hegelin kuuluisa lause:

* »Ludwig Feuerbach«, von C. N. Starcke, Dr. phil. — Stuttgart, Ferd. Encke, 1885 [»Ludwig Feuerbach«, kirj. C. N. Starcke, fil. tri].

»Kaikki mikä on todellista, on järjestystä, ja kaikki mikä on järjestystä, on todellista.»¹⁸⁸

Sehän on ilmeisesti kaiken olevaisen pyhittämistä, despotismia, poliisivaltion, kabinettioikeuden ja sensuurin filosofista siunaamista. Niin sen käsitti Fredrik Vilhelm III; niin käsittivät hänen alamaisensa. Mutta Hegelillä ei suinkaan kaikki, mikä on olemassa, ole ilman muuta myös todellista. Todellisuuden attribuutti kuuluu hänellä vain sille, mikä on samalla välttämätöntä.

»Todellisuus osoittautuu kehkeytymisessään välttämättömyydeksi.»

Sen vuoksi jokin hallituksen toimenpide — Hegel itse esittää esimerkkinä »tietyn verollepanon» — ei ole hänen mielestään suinkaan ilman muuta todellinen. Mutta se mikä on välttämätöntä, osoittautuu viime kädessä myös järjestelmäksi, ja silloiseen Preussin valtioon sovellettuna Hegelin lause merkitsee siis vain: tämä valtio on sikäli järjestelmä, järjeä vastaava, mikäli se on välttämätön. Jos se kuitenkin tuntuu meistä huonolta, mutta huonoudestaan huolimatta jatkaa olemassaoloaan, niin hallituksen huonous saa oikeutuksensa ja selityksensä alamaisten vastaavasta huonoudesta. Sen ajan preussilaisilla oli sellainen hallitus, jollaisen he ansaitsivat.

Silti Hegelin mukaan todellisuus ei ole suinkaan sellainen attribuutti, joka kuuluu yhteiskunnalliselle tai valtiolliselle järjestykselle kaikissa oloissa ja kaikkina aikoina. Päinvastoin. Rooman tasavalta oli todellinen, mutta todellinen oli myös Rooman keisarikunta joka sen syrjäytti. Ranskan yksinvaltiutus kävi 1789 niin epä-todelliseksi, ts. siinä määrin kaikkea välttämättömyyttä vailla olevaksi, niin järjestelmäksi, että suuren vallankumouksen, josta Hegel aina puhuu ylen ihastuneena, täytyi tuhota se. Täten yksinvaltiutus oli siis epä-todellinen ja vallankumous todellinen. Ja niinpä kaikki mikä aikaisemmin oli todellista, muuttuu kehityksen kulussa epä-todelliseksi, kadottaa välttämättömyytensä, oikeutensa olla olemassa, järjestelmässään. Häviävän todellisuuden tilalle astuu uusi, elinkykyinen todellisuus: rauhallisesti, jos vanha on kyllin järjeä kuol-lakseen vastaanpyristelemättä, väkivaltaisesti, jos se hangoittelee tätä välttämättömyyttä vastaan. Hegelin väite muuttuu siten Hegelin oman dialektiikan ansiosta vastakohtakseen: kaikki mikä ihmiskunnan historian piirissä on todellista, muuttuu ajan oloon järjestelmäksi, se on siis jo luonnostaan järjestöntä, sitä vaivaa jo alun perin järjestelmällisyys; ja kaiken mikä ihmisten päässä on järjestystä, on määrää muuttua todelliseksi, olkoon se sitten miten kovin tahansa ristiriidassa näennäisen olemassaolevan todellisuuden kanssa. Teesi kaiken todellisen järjestelmällisyydestä muuttuu Hegelin ajattelumethodin kaikkien sääntöjen mukaan toiseksi: kaikki mikä on olemassa, on tuhoutumisen arvoista*.

* Mefistofeleen muunneltu lausahdus Goethen murhenäytelmästä »Faust», I. osa, kolmas kohta (»Faustin työhuone»). *Toim.*

Mutta Hegelin filosofian (johon meidän on tässä rajoitettava Kantista alkaneen filosofisen virtauksen päätekohtana) todellinen merkitys ja vallankumouksellinen luonne oli juuri siinä, että se teki kerta kaikkiaan lopun inhimillisen ajattelun ja toiminnan kaikkien tulosten lopullisuudesta. Totuus, joka filosofian piti tiedostaa, ei ollut Hegelillä enää kokoelma valmiita opinkappaleita, jotka kerran keksittyinä oli vain opittava ulkoa; totuus oli nyt itse tiedostamisprosessissa, tieteen pitkässä historiallisessa kehityksessä, kun se nousee tiedon alemmilla asteilla yhä korkeammalle pääsemättä silti milloinkaan siihen pisteeseen, josta se — löydettyään niin sanotun ehdottoman totuuden — ei enää voi mennä edemmäksi ja jossa sille ei enää jää muuta tehtävää kuin panna kädet ristiin ja katsella kummastuneena saavuttamaansa ehdotonta totuutta. Eikä näin ole laita vain filosofisen tiedon alalla, vaan myös kaikilla muilla tiedon ja käytännöllisen toiminnan aloilla. Historia samoin kuin tietokaan ei voi päätyä lopulta ihmiskunnan täydelliseen ihannetilaan; täydellinen yhteiskunta, täydellinen »valtio» ovat asioita, jotka voivat olla olemassa vain mielikuvituksessa. Päinvastoin, kaikki toinen toistaan seuraavat historialliset olotilat ovat vain väliasteita alemmasta korkeampaan johtavassa ihmisyhteiskunnan loputtomassa kehityskulussa. Jokainen aste on välttämätön, siis oikeutettu sen ajan ja niiden ehtojen vallitessa, joita se saa syntymisestäään kiittää. Mutta se tulee kestävämmäksi ja menettää oikeutuksensa uusien ja korkeampien ehtojen edessä, jotka vähitellen kehittyvät sen omassa helmassa. Sen on tehtävä tilaa korkeammalle asteelle, joka taas vuorostaan rappeutuu ja tuhoutuu. Niin kuin porvaristo hävittää käytännössä kaikki vakiintuneet, vanhat ja kunnianarvoiset laitokset suurteollisuuden, kilpailun ja maailmanmarkkinoiden avulla, niin myös tämä dialektinen filosofia hävittää kaikki kuvitelmat lopullisesta ehdottomasta totuudesta ja sitä vastaavista ehdottomista ihmiskunnan olotiloista. Dialektinen filosofia ei pidä mitään lopullisena, ehdottomana, pyhänä. Se näkee kaikessa väistämättömän katoavuuden leiman eikä tunne mitään muuta pysyvää kuin keskeytymättömän syntymis- ja häviämisen prosessin, loputtoman alemmalta korkeammalle johtavan kohoamisprosessin, jonka pelkkä aivoissa kuvastuva heijastuma se itse on. Dialektisella filosofialla on tosin vanhoillinenkin puolensa: se tunnustaa tiedon ja yhteiskunnan kunkin kehitystasteen olevan oikeellinen aikanaan ja tietyissä oloissa, mutta ei enempää. Tämän katsomustavan vanhoillisuus on suhteellista, sen vallankumouksellisuus ehdotonta — ainoaa ehdotonta, minä dialektinen filosofia tunnustaa.

Meillä ei ole syytä ryhtyä tässä käsittelemään sitä, vastaako tämä katsomustapa täysin luonnontieteen nykyistä tilaa. Luonnontiede ennustaa itsensä maapallon olemassaolon mahdollista, sen asuttavuuden jokseenkin varmaa loppua ja selittää siis ihmiskunnan historialla olevan paitsi ylenevän myös alenevan linjan. Me olemme kuitenkin vielä melko kaukana siitä käännekohtasta, josta yhteis-

kunnan historia alkaa kulkea laskusuuntaan, emmekä voi vaatia Hegelin filosofialta että se käsittelee aihetta, jota silloinen luonnontiede ei ollut ottanut vielä lainkaan päiväjärjestykseen.

Tässä on kuitenkin huomautettava, että Hegel ei ole esittänyt edellä mainittuja katsomuksia näin terävässä muodossa. Tämä johtopäätös seuraa väistämättömästi hänen metodistaan, mutta sitä hän itse ei tehnyt koskaan näin selvästi. Hän ei tehnyt sitä siitä yksinkertaisesta syystä että hänen piti rakentaa järjestelmä, ja vanha tapa vaati että filosofisen järjestelmän on päädyttävä tietynlaiseen ehdottomaan totuuteen. Vaikka siis Hegel korostaakin, erittäinkin »Logiikassaan», että tämä ikuinen totuus ei ole mikään muu kuin looginen (resp.*: historiallinen) prosessi itse, hän huomaa kuitenkin että hänen on pakko tehdä loppu tästä prosessista, sillä piti hän hänen päättää järjestelmänsä johonkin. »Logiikassa» hän voi tehdä tämän lopun jälleen aluksi siten, että siinä loppupiste, absoluuttinen idea — joka on absoluuttinen vain sikäli, että hän ei osaa sanoa siitä kerrassaan mitään — »luovuttaa» itsensä, ts. muuttuu luonnoksi ja palaa myöhemmin taas itseensä hengessä, ts. ajattelussa ja historiassa. Mutta koko filosofian lopussa sellainen alkuunpaluu oli mahdollista vain yhtä tietä. Oli nimittäin käsitettävä historian loppu niin, että ihmiskunta tiedostaa juuri tämän absoluuttisen idean ja julistaa tämän absoluuttisen idean tulleen tiedostetuksi Hegelin filosofiassa. Mutta näin julistettaisiin Hegelin järjestelmän koko dogmaattinen sisältö ehdottomaksi totuudeksi ja jouduttaisiin ristiriitaan hänen dialektisen metodinsa kanssa, joka murskaa kaiken, mikä on dogmaattista. Vallankumouksellinen puoli tukahdutetaan siten liikaa rehottavan vanhoillisen puolen alle — ei vain filosofisen tiedostamisen, vaan myös historiallisen käytännön alalla. Ihmiskunnan, joka Hegelin ominaisuudessa on saanut selville absoluuttisen idean, täytyy olla myös käytännössä niin pitkälle edistynyt, että se voi muuttaa tämän absoluuttisen idean todellisuudeksi. Absoluuttinen idea ei siis saa esittää aikalaisilleen liian suuria käytännön poliittisia vaatimuksia. Niinpä saammekin »Rechtsphilosophie» teoksen lopussa tietää absoluuttisen idean toteutuvan sinä säätymonarkiana, mitä Fredrik Vilhelm III lupaili niin itsepintaisesti ja turhaan alamaisilleen, siis Saksan silloisiin pikkuporvarillisiin oloihin sovelletuna omistavien luokkien rajoitettuna ja maltillisena epäsuorana herruutena. Lisäksi saamme kuulla spekulatiivisia todisteluja, että aatelisto on tarpeellinen.

Jo järjestelmän sisäiset vaatimukset riittävät siis selittämään, miksi läpeensä vallankumouksellisen ajattelumenetelmän avulla päädytään varsin maltillisiin poliittisiin johtopäätöksiin. Näiden johtopäätösten erikoinen muoto johtuu tietenkin siitä, että Hegel oli saksalainen ja että hänessä samoin kuin hänen aikalaisessaan Goet-

* — respective — vastaavasti. *Toim.*

hessakin oli aimo annos poroporvarillisuutta. Goethe samoin kuin Hegelkin oli alallaan Olympon Zeus, mutta kumpikaan ei päässyt koskaan kokonaan vapaaksi saksalaisesta poroporvarillisuudesta.

Kaikesta huolimatta Hegelin järjestelmän käsittämä piiri on verrattomasti laajempi kuin minkään aikaisemman järjestelmän ja siinä on kehitelty sellainen ajatusriikkaus, joka hämmästyttää vielä nykyäänkin. Hengen fenomenologiassa (jota voitaisiin sanoa rinnakkaisesitykseksi hengen embryologiasta ja paleontologiasta, yksilöllisen tajunnan kehityksasteista, jotka käsitetään ihmisten tietoisuuden historiallisesti läpikäymien asteiden suppeaksi toistumiseksi), logiikassa, luonnonfilosofiassa, hengenfilosofiassa ja viimeksi mainitun erillisesti käsitellyissä historiallisissa alamuodoissa: historian-, oikeus- ja uskonnonfilosofiassa, filosofian historiassa, estetiikassa ym. — kaikilla näillä historian aloilla Hegel pyrki löytämään ja todistamaan kehityksen punaisen langan. Ja kaikilla aloilla hänen esiintymisensä oli käänteentekevää, sillä hän ei ollut ainoastaan luova nero, vaan myös mies jonka oppineisuus oli ensyklopedinen. »Järjestelmän» vaatimukset pakottivat tietenkin hänet melko usein turvautumaan niihin mielivaltaisiin ajatussomitelmiin, joista hänen kääpiömäiset vastustajansa pitävät yhä vieläkin niin hirveää melua. Mutta nämä ajatussomitelmat ovat vain hänen luomuksensa puitteita ja rakennustelineitä. Ellei pysähdytä tarpeettomasti niitä tarkastelemaan, vaan tunkeudutaan sisemmälle valtavaan rakennukseen, niin löydetään mittaamattomia aarteita, jotka ovat säilyttäneet täyden arvonsa tähän päivään asti. Kaikilla filosofeilla on katoavaista juuri »järjestelmä» ja nimenomaan siitä syystä, että se johtuu eräästä ihmishengen katoamattomasta tarpeesta: kaikkien ristiriitojen voittamisen tarpeesta. Mutta jos hävitettäisiin kerta kaikkiaan ristiriidat, niin silloin olisimme saavuttaneet niin sanotun absoluuttisen totuuden, maailmanhistoria olisi päättynyt — ja kuitenkin sen pitäisi jatkua, vaikka sille ei jäisi enää mitään tekemistä — siis syntyisi uusi, ratkaisematon ristiriita. Jos vaaditaan että filosofian on ratkaistava kaikki ristiriidat, niin se merkitsee, että yksityisen filosofin pitäisi suorittaa se, minkä vain koko ihmiskunta voi jatkuvassa kehityksessään suorittaa. Niin pian kuin olemme tämän ymmärtäneet — ja tämän ymmärtämiseksi kukaan ei ole auttanut meitä enemmän kuin Hegel itse — on koko filosofiasta sanan antisessa mielessä tullut samalla loppu. Jätettäköön silleen »absoluuttinen totuus», minkä saavuttaminen on mainitulla tavalla ja jokaiselle yksilölle mahdotonta, ja tavoiteltakoon sen sijaan niitä suhteellisia totuuksia, jotka ovat saavutettavissa positiivisten tieteiden ja niiden tuloksista dialektisen ajattelun avulla tehtyjen yhteenvetojen kautta. Filosofia päättyy yleensä Hegeliin, toisaalta siksi että hänen järjestelmänsä on mitä suuremoin yhteenvehto sen koko kehityksestä, toisaalta siksi että hän, vaikkakin tiedottomasti, osoittaa meille tien, joka johtaa järjestelmien labyrintista maailman todelliseen positiiviseen tiedostamiseen.

On ymmärrettävää, miten valtava vaikutus tällä Hegelin järjestelmällä täytyi olla Saksan filosofisesti väritetyssä ilmapiirissä. Se oli vuosikymmeniä jatkunutta riemukulkua, jota Hegelin kuolema ei suinkaan pysäyttänyt. Päinvastoin, juuri vuosina 1830—1840 vallitsi yksinomaan »hegelianismi» ja se oli tarttunut enemmän tai vähemmän jopa vastustajiinkin; juuri tähän aikaan juurrutettiin Hegelin katsomuksia runsaimmin, tietoisesti tai tiedottomasti, eri tieteisiin ja ne toivat käymisainetta myös helppotajuiseen kirjallisuuteen ja päivälehdistöön, joista tavallinen »sivistynyt tietoisuus» ammentaa ajatusaineiksensa. Mutta tämä voitto oli kautta koko linjan vain sisällissodan alkuvalmistelua.

Kokonaisuutena Hegelin oppi jätti, kuten olemme nähneet, runsaasti tilaa mitä erilaisimmille käytännöllisille puoluekatsomuksille, ja käytäntöä olivat silloisessa teoreettisessa Saksassa ennen kaikkea kaksi asiaa: uskonto ja politiikka. Se joka piti arvossa etupäässä Hegelin *järjestelmää*, saattoi olla näillä molemmilla aloilla melko vanhoillinen; se joka katsoi tärkeimmäksi dialektisen *metodin*, saattoi kuulua niin uskonnossa kuin politiikassakin äärimmäiseen oppositioon. Hegel itse tuntui yleensä kallistuvan enemmän vanhoilliselle puolelle, vaikka hänen teoksissaan esiintyykin melko usein vallankumouksellisen kiukun purkauksia; olihan hänen järjestelmänsä vaatinut häneltä »raskasta ajatustyötä» paljon enemmän kuin hänen metodinsa. 1830-luvun loppupuolella Hegelin koulukunnan hajaannus kävi yhä näkyvämmäksi. Taistellessaan pietistisiä oikeaoppisia ja feodaalisia taantumuksellisia vastaan vasen siipi, ns. nuorhegeliläiset, luopui vähitellen siitä filosofisen ylhäisestä pidättyvästä suhtautumisesta polttaviin päivänkysymyksiin, mikä siihen asti oli turvannut sen opille valtion suvaitsevan suhtautumisen ja jopa suojelunkin. Ja kun oikeaoppinen hurskastelu ja feodaalitsevaltainen taantumus nousivat vuonna 1840 Fredrik Vilhelm IV:n myötä valtaistuimelle, oli pakostakin asetettava avoimesti puolelle tai toiselle. Taistelua käytiin vielä filosofian aseilla, muttei enää abstraktis-filosofisista päämääristä. Kysymyksessä oli välittömästi perinnäisen uskonnon ja olemassaolevan valtion hävittäminen. Ja joskin perimmäiset käytännölliset päämäärät esiintyivät vielä »Deutsche Jahrbücherissa»¹⁶⁹ enimmäkseen filosofisessa valepuvussa, niin vuoden 1842 »Rheinische Zeitungissa»⁴⁶ nuorhegeliläisyys esiintyi jo avoimesti nousevan radikaalisen porvariston filosofiana ja käytti filosofista viittaansa enää vain sensuurin harhaanjohtamiseksi.

Mutta politiikan polku oli siihen aikaan hyvin ohdakkeinen, ja niinpä taistelu suuntautuikin pääasiassa uskontoa vastaan. Sehän oli, varsinkin vuodesta 1840 lähtien, välillisesti myös poliittista taistelua. Ensimmäisen syyäyksen oli antanut 1835 Straussin »Leben Jesu». Siinä kehiteltyä evankeliumin myyttien muodostumisen teoriaa vastaan esiintyi sittemmin Bruno Bauer todistamalla, että koko joukko evankeliumien kertomuksia oli evankelistojen omia sepustuksia. Näiden kahden kannan välistä taistelua käytiin filosofisen

taistelun varjolla, »itsetietoisuuden» taisteluna »substanssia» vastaan. Kysymys siitä, olivatko evankeliumin ihmekertomukset syntyneet tiedottomasti perinteellisen tarunmuodostuksen kautta seurakunnassa vai olivatko evankelistat itse sepittäneet ne, paisui kysymykseksi, kumpi, »substanssi» vai »itsetietoisuus», on ratkaisevasti vaikuttava mahti maailmanhistoriassa. Vihdoin ilmestyi Stirner, nykyisen anarkismin profeetta — Bakunin on lainannut häneltä hyvin paljon — ja löi suvereenisella »ainoallaan» suvereenisen »itsetietoisuuden» laudalta.¹⁹⁰

Emme ryhdy pitemmälti tarkastelemaan Hegelin koulukunnan hajaannusprosessin tätä puolta. Meistä on tärkeämpää se, että päättäväisimpien nuorhegeliläisten perusjoukko päätyi positiivista uskontoa vastaan käymänsä taistelun käytännöllisten tarpeiden vuoksi englantilais-ranskalaiseen materialismiin. Ja tällöin he joutuivat ristiriitaan koulukuntansa järjestelmän kanssa. Kun materialismi käsittää luonnon ainoaksi todelliseksi, niin Hegelin järjestelmässä luonto on vain absoluuttisen idean »vierautumista», ikään kuin idean madaltumista; ajattelu ja sen tuote, idea, on siinä joka tapauksessa alkuperäinen ja luonto johdannainen, joka on ylipäänsä olemassakin vain idean madaltumisen ansiosta. Ja nuorhegeliläiset oleilivatkin tässä ristiriidassa niin hyvin tai niin huonosti kuin se kävi päinsä.

Silloin ilmestyi Feuerbachin »Wesen des Christenthums». Se hälvensi yhdellä iskulla ristiriidan nostaten materialismin muutta uudelleen valtaistuimelle. Luonto on olemassa mistään filosofiasta riippumatta. Luonto on se perusta, jolla me ihmiset, jotka itsekin olemme luonnon tuotteita, olemme kasvaneet. Paitsi luontoa ja ihmisiä ei ole olemassa mitään, ja uskonnollisen mielikuvituksemme luomat korkeammat olennot ovat vain oman olemuksemme heijastumista mielikuvituksessa. Lumous oli lauennut, »järjestelmä» oli räjäytetty rikki ja heitetty syrjään, ristiriita, vain mielikuvituksessa olevana, oli ratkaistu. — On pitänyt omakohtaisesti kokea tämän kirjan vapauttava vaikutus voidakseen sen käsittää. Innostus oli yleinen: olimme kaikki muuttuneet hetkessä feuerbachilaisiksi. Miten innostuneesti Marx tervehti uutta käsitystä ja miten suuresti se — kaikista hänen arvostelevista varauksistaan huolimatta — häneen vaikutti, siitä voi lukea »Pyhästä perheestä».

Feuerbachin kirjan virheetkin lisäsivät sillä hetkellä sen vaikutusta. Kaunokirjallinen, paikoin jopa paatoksellinen tyyli takasi kirjalle suuremman lukijakunnan ja oli ainakin virkistykseenä abstraktin ja hämärän hegelianismin pitkien vuosien jälkeen. Sama koskee yletöntä rakkauden jumalointia, joka sietämättömäksi käyneen »puhtaan ajattelun» itsevaltiuden vastakohtana oli anteeksiannettavaa, joskaan ei oikeutettua. Mutta emme saa unohtaa, että juuri nämä Feuerbachin kaksi heikkoutta omaksui »todellinen sosialismi», joka levisi »sivistyneessä» Saksassa vuoden 1884 jälkeen kuin kulkutauti ja asetti tieteellisen tutkimuksen tilalle kaunokirjallisen fraasin, tuotannon taloudellisen uudistumisen kautta tapahtuvan prole-

tariaatin vapautuksen tilalle »rakkauden» avulla suoritettavan ihmiskunnan vapautuksen, sanalla sanoen harhautui harrastamaan sitä ällöttävää kaunokirjallisuutta ja rakkaudenveisuuta, minkä tyyppilinen edustaja oli herra Karl Grün.

On muistettava myös, että vaikka Hegelin koulukunta olikin hajonnut, Hegelin filosofiaa ei ollut arvostellen voitettu. Strauss ja Bauer ottivat kumpikin Hegelin filosofiasta yhden puolen käyttäen sitä poleemisena aseena toista puolta vastaan. Feuerbach murskasi järjestelmän ja heitti sen ilman muuta sivuun. Mutta mistään filosofiasta ei suoriuduta selittämällä se ilman muuta vääräksi. Ja Hegelin filosofian tapaista suurtyötä, jolla oli ollut niin valtava vaikutus kansakunnan henkiseen kehitykseen, ei voitu syrjäyttää jättämällä se noin vain huomioon ottamatta. Se täytyi »kumota» sen varsinaisessa mielessä, ts. siinä mielessä, että tulisi hävitetyksi arvostelun kautta sen muoto ja pelastetuksi sen saavuttama uusi sisältö. Kuinka tämä tapahtui, siitä tuonempana.

Vuoden 1848 vallankumous työnsi kuitenkin toistaiseksi kaiken filosofian syrjään yhtä ujostelematta kuin Feuerbach Hegelin. Ja siten työnnettiin samalla Feuerbachkin taka-alalle.

II

Kaiken, erittäinkin uusimman filosofian suuri peruskysymys on kysymys ajattelun suhteesta olemiseen. Jo siitä hyvin varhaisesta ajasta alkaen, jolloin ihmiset — vielä täysin tietämättöminä ruumiinrakenteestaan ja kykenemättöminä selittämään uni-ilmiöitä* — tulivat siihen käsitykseen, että heidän ajatustoimintansa ja aistimuksensa eivät ole heidän oman ruumiinsa, vaan tässä ruumiissa asuvan ja kuoleman tullessa siitä erkanevan erikoisen sielun toimintaa, siitä ajasta lähtien he joutuivat pakostakin aprikoimaan tämän sielun suhdetta ulkomaailmaan. Jos sielu erkani ihmisen kuollessa ruumiista ja eli edelleen, ei ollut mitään aihetta keksiä sille vielä erikoista kuolemaa. Niin syntyi käsitys sielun kuolemattomuudesta, mikä sillä kehitysasteella ei tuntunut suinkaan lohdutukselta, vaan kohtalolta, jolle ei mahtanut mitään ja jota esim. kreikkalaiset pitivät sangen usein todellisena onnettomuutena. Tuo ikävä kuvitelma persoonallisesta kuolemattomuudesta ei johtunut uskonnollisesta lohdutuksen tarpeesta, vaan ylipäänsä siitä, että kun kerran sielu oli tunnustettu olevaiseksi, ei voitu yleisen rajoittuneisuuden vuoksi selittää, miten sen käy ruumiin kuoltua. Aivan samaan tapaan, luonnonvoimien personoinnin ansiosta, syntyivät ensimmäiset jumalat,

* Villien ja ala-asteen raakalaisten keskuudessa on vielä nytkin yleinen se käsitys, että unessa ilmestyvät ihmishahmot ovat sieluja, jotka ovat jättäneet tilapäisesti ruumiin; todellista ihmistä pidetään siksi myös vastuunalaisena niistä teoista, joita joku unissaan näkee. Tämän havaitsi esim. im Thurn 1884 Guyanan intiaaneilla.

jotka uskonnon kehittyessä muovautuivat yhä yliluonnollisemmiksi, kunnes vihdoin henkisen kehityksen kululle luonnollisen abstrahoisprosessin — olin sanomaisillani tislousprosessin — kautta monista enemmän tai vähemmän rajallisista ja toisiaan rajoittavista jumalista syntyi ihmisten mielessä kuvitelma monoteististen uskontojen yhdestä ainoasta jumalasta.

Kysymys ajattelun suhteesta olemiseen, hengen suhteesta luontoon, tämä kaiken filosofian ydinkysymys juontaa siis, samoin kuin kaikki uskonnotkin, juurensa villeystillan aikaisista rajoittuneista ja tietämättömyydestä johtuneista käsityksistä. Mutta tämä kysymys saatettiin asettaa koko terävyydessään ja se saattoi saada täyden merkityksensä vasta silloin, kun Euroopan väestö heräsi kristillisen keskiajan pitkästä talviunesta. Kysymys ajattelun suhteesta olemiseen, kysymys kumpi on ensisijainen: henki vai luonto, tämä kysymys, joka oli esittänyt muuten suurta osaa keskiajan skolastiikassa, kärjistyi kirkon kiusaksi kysymykseksi: onko jumala luonut maailman vai onko maailma ollut olemassa ikuisesti?

Sen mukaan, miten tähän kysymykseen vastattiin, filosofit jakautuivat kahteen suureen leiriin. Ne jotka väittivät hengen olleen ennen luontoa ja jotka siis viime kädessä olettivat jonkinlaista maailman luomista — ja filosofeilla, esim. Hegelillä, tämä luominen on usein vielä paljon mutkallisempi ja mahdottomampi kuin kristinuskossa — muodostivat idealismin leirin. Toiset, jotka pitivät luontoa ensisijaisena, yhtyivät materialismin eri koulukuntiin.

Nämä kaksi sanontaa — idealismi ja materialismi — eivät merkitse alunperin mitään muuta eikä niitä tässäkään tulla käyttämään missään muussa mielessä. Näemme tuonnempana, millaista sekaannusta syntyy, jos niihin sisällytetään jotakin muuta.

Mutta ajattelun ja olemisen suhdetta koskevalla kysymyksellä on vielä toinenkin puoli: miten meitä ympäröivää maailmaa koskevat ajatuksemme suhtautuvat tähän maailmaan? Kykeneekö ajattelumme tiedostamaan todellista maailmaa, kykenemmekö me todellista maailmaa koskevissa mielikuvissamme ja käsitteissämme muodostamaan oikean kuvan todellisuudesta? Tätä kysymystä sanotaan filosofian kielellä ajattelun ja olemisen identtisyys -kysymykseksi. Valtaosa filosofeista vastaa siihen myöntävästi. Esim. Hegelin myönteinen vastaus siihen on itsestään ymmärrettävää, sillä mehän tiedostamme todellisen maailman muodossa juuri tuon maailman ajatussisällön, juuri sen, minkä ansiosta maailma on absoluuttisen idean asteittaista toteutumista. Tämä absoluuttinen idea on ollut ikuisesti olemassa jossakin maailmasta riippumatta ja ennen maailmaa. On ilman muuta selvää, että ajattelu voi tiedostaa sisällön, joka on jo ennestään ollut ajatussisältöä. Yhtä selvää on, että todistettava seikka sisältyy tässä jo kaikessa hiljaisuudessa edellytykseen. Mutta se ei suinkaan estä Hegeliä tekemästä edelleen ajattelun ja olemisen identtisyuden todistuksestaan sitä johtopäätöstä, että koska hänen ajattelunsa tunnustaa oikeaksi hänen filosofiansa, niin vain tämä

on siis oikeaa filosofiaa ja että ajattelun ja olemisen identtisyys on osoittautuva todeksi siten, että ihmiskunta kääntää hänen filosofiansa heti teoriasta käytännöksi ja muuttaa koko maailman Hegelin periaatteiden mukaiseksi. Tämä harhaluulo on ominaista hänelle ja miltei kaikille filosofiille.

Mutta on joukko muita filosofejia, jotka kieltävät mahdollisuuden tiedostaa tai ainakin tyhjentävästi tiedostaa maailmaa. Näihin kuuluvat uusimmista filosofiista Hume ja Kant, jotka ovat esittäneet hyvin huomattavaa osaa filosofian kehityksessä. Kaiken ratkaisevan tämän käsityksen kumoamiseksi sanoi jo Hegel, sikäli kuin se idealistiselta kannalta oli mahdollista. Feuerbachin materialistinen lisä siinä suhteessa on enemmän henkeväää kuin syväää. Tällaiset kuten kaikki muutkin filosofiset päähänpistot kumooa parhaiten käytäntö, nimittäin kokeilu ja teollisuus. Jos voimme todistaa oikeaksi käsityksemme jostakin luonnonilmiöstä sillä, että itse teemme sen, aiheutamme sen omista edellytyksistään ja panemme sen kaiken lisäksi palvelemaan tarkoituksiamme, niin Kantin tavoittamattomalle »oliole sinänsä» tulee loppu. Kasveissa ja eläinten ruumiissa syntyvät kemialliset aineet pysyivät sellaisina »olioina sinänsä» siihen asti, kunnes orgaaninen kemia alkoi valmistaa niitä jatkuvasti; siten tuli »oliosta sinänsä» olio meitä varten, niin kuin esimerkiksi värimataran väriaineesta, alitsariinista, jota emme ota enää pellolla kasvatetun värimataran juurista, vaan valmistamme paljon halvemmalla ja yksinkertaisemmin kivihiilitervasta. Kopernikuksen aurinkokuntajärjestelmä oli kolmesataa vuotta hypoteesi, josta voitiin lyödä vetoa sata, tuhat, kymmentuhatta yhtä vastaan, mutta kuitenkin vasta hypoteesi. Mutta kun tämän järjestelmän tarjoamien todisteiden nojalla Leverrier ei ainoastaan osoittanut, että täytyi olla olemassa eräs tuntematon kiertotähti, vaan laski vielä paikan-kin, missä tämän kiertotähden piti taivaalla sijaita, ja kun Galle sitten todellakin löysi tämän kiertotähden,¹⁹¹ niin Kopernikuksen järjestelmä oli todistettu oikeaksi. Kun uuskantilaiset kuitenkin yrittävät herätellä henkiin Kantin katsomuksia Saksassa ja agnostikot Humen katsomuksia Englannissa (missä niistä ei ole koskaan luovuttu kokonaan), niin se on — kun ottaa huomioon, että ne on kummottu aikoja sitten niin teoriassa kuin käytännössäkin — tieteessä taka-askel ja käytännössä vain häveliästä seläntakaista materialismin tunnustamista ja sen julkista kieltämistä.

Mutta tänä pitkänä ajanjaksona Descartesista Hegeliin ja Hobbesista Feuerbachiin filosofejia ei suinkaan vinyt eteenpäin vain puhtaan ajattelun voima, niin kuin he itse luulivat. Päinvastoin. Todellisuudessa heitä vei eteenpäin etenkin luonnontieteen ja teollisuuden valtava ja yhä nopeammin etenevä kehitys. Materialisteilla se näkyi jo päältäkin päin. Mutta myös idealistiset järjestelmät täytyivät yhä enemmän materialistisella sisällöllä, ja ne yrittivät sovittaa hengen ja materian vastakohtaisuutta panteistisesti. Hegelin järjestelmä edustaakin loppujen lopuksi vain meto-

diltaan ja sisällöltään idealistisesti päälaelleen pantua materialismia.

Näin ollen on ymmärrettävää, että Feuerbachia luonnehtiessaan Starcke tutkii ensinnä hänen asennettaan tähän ajattelun ja oleminen suhdetta koskevaan peruskysymykseen. Lyhyen johdannon jälkeen — jossa tarpeettoman raskastajuisella filosofian kielellä kuvailaan erittäinkin Kantista alkaen aikaisempien filosofien katsomuksia ja jossa väheksytään Hegeliä koskettelemalla liian muodollisesti eräitä hänen teostensa kohtia — seuraa laaja esitys itse Feuerbachin »metafysiikan» kehityksestä sellaisena kuin se käy johdonmukaisesti esiin tämän filosofin vastaavista teoksista. Esitys on laadittu huolellisesti ja selvästi. Sitä, samoin kuin koko Starcken kirjaa, rasittaa vain filosofisen ilmaisutavan painolasti, mikä ei suinkaan ole aina ehdottoman välttämätön ja vaikuttaa sitä häiritsevämmin, mitä vähemmän tekijä noudattaa tietyn koulukunnan tai Feuerbachin omaa ilmaisutapaa ja mitä enemmän hän sekoittaa joukkoon sanontoja, joita käyttävät mitä erilaisimmat, etenkin nykyiset kulkutaudin tavoin leviävät ja »filosofisiksi» itseään nimittävät suunnat.

Feuerbachin kehitys on materialismiin johtavaa hegeliläisen — ei tosin koskaan täysin oikeaoppisen — kehitystä. Tästä kehityksestä seuraa tietyllä asteella täydellinen irtisanoutuminen hänen edeltäjänsä idealistisesta järjestelmästä. Vastustamattomalla voimalla valtaa hänet vihdoon tietoisuus siitä, että Hegelin »absoluuttisen idean» alkuperäinen olemassaolo, »loogisten kategorioiden ennaltaolo» ennen maailman olemassaoloa ei ole mitään muuta kuin mielikuvituksellinen jäännös uskosta yliluonnolliseen luojaan; että aineellinen, aistein havaittava maailma, johon me itse kuulumme, on ainoa todellinen maailma ja että meidän tietoisuutemme ja ajattelumme ovat aineellisen, ruumiillisen elimen, aivoston tuotteita niin yliaistillisilta kuin ne näyttänevätkin. Materia ei ole hengen tuote, vaan henki itse on materian korkein tuote. Tämä on tietenkin aitoa materialismia. Mutta näin pitkälle päästyään Feuerbach hätkähtää. Hän ei pysty voittamaan tavanmukaista filosofista ennakkoluuloa materialismin nimeä — ei itse asiaa — kohtaan. Hän sanoo:

»Materialismi on minulle inhimillisen olemuksen ja tiedon rakennuksen perusta; mutta se ei ole minulle sitä, mitä se on sanan ahtaammassa merkityksessä fysiologille, luonnontutkijalle, esim. Moleschottille, ja mitä se heidän näkökulmastaan ja heidän ammittinsa kannalta katsoen välttämättä on, ts. se ei ole minulle itse rakennus. Olen materialistien kanssa täysin samaa mieltä takautuvasti, mutta en etenevästi.»

Feuerbach sekoittaa tässä materialismin, joka on aineen ja hengen välisen suhteen tietynlaiseen käsittämiseen pohjaava yleinen maailmankatsomus, siihen erikoiseen muotoon, missä tämä maailmankatsomus ilmeni tiettyinä historian kautena, nimittäin 1700-luvulla. Enemmänkin, hän sekoittaa sen siihen latteaan, vulgaariin muotoon, jollaisena 1700-luvun materialismi elää nykyään luonnontieteilijöi-

den ja lääkärien päässä ja jollaisena sitä Büchner, Vogt ja Moleschott kiertelivät saarnaamassa 1850-luvulla. Mutta materialismi on käynyt kuten idealismikin läpi useita kehitysasteita. Samalla kun tehdään jokin käänteentekevä löytö, vaikkapa vain luonnontieteen alalla, materialismin täytyy muuttua muodoltaan. Ja siitä pitäen kun historiaakin on alettu käsitellä materialistisesti, materialismin kehitykselle on avautunut myös tässä uusi ura.

Viime vuosisadan materialismi oli etupäässä mekaanista materialismia, koska siihen aikaan luonnontieteistä oli saatettu tietynlaiseen päätökseen vain mekaniikka ja siitäkin vain kiinteiden — taivaan ja maan — kappaleiden mekaniikka, sanalla sanoen painovoimaa koskeva mekaniikka. Kemia oli olemassa vasta lapsellisessa flogiston-teorian³⁰ muodossa. Biologia oli vielä kapaloissaan: kasvien ja eläinten elimistöä oli tutkittu vain pääpiirteissään ja sitä selitettiin puhtaasti mekaanisin syin. 1700-luvun materialistien mielestä ihminen oli kone, niin kuin eläin oli kone Descartesin mielestä. Klassisen ranskalaisen materialismin erikoista, mutta siihen aikaan väistämätöntä rajoittuneisuutta oli ensinnäkin tämä yksinomainen mekaniikan mittapuun soveltaminen ilmiöihin, jotka ovat luonteeltaan kemiallisia ja orgaanisia ja joita tosin mekaaniset lait myös koskevat, mutta toisten, korkeampien lakien taka-alalle työntäminä.

Tämän materialismin erikoista rajoittuneisuutta oli toiseksi se, että se ei kyennyt käsittämään maailmaa prosessiksi, historiallisesti jatkuvasti kehittymässä olevaksi materiaksi. Tämä vastasi luonnontieteen silloista tilaa ja siitä riippuvaa metafysiista, ts. epädialektista, filosofoimistapaa. Luonto on ikuisessa liikkeessä, se tiedettiin. Mutta silloisen käsityksen mukaan tämä liike oli samaa ikuista kehän kiertämistä eikä siis koskaan edistynyt; se tuotti yhä uudelleen samat tulokset. Tällainen käsitys oli silloin väistämätön. Kantin teoria aurinkokunnan synnystä vastikään ilmestyi ja sitä pidettiin vielä pelkkänä eriskummallisuutena. Maan kehityshistoria, geologia, oli vielä aivan tuntematon, eikä siihen aikaan voitu tieteellisesti yleensä esittää sellaista käsitystä, että nykyiset elolliset oliot ovat yksinkertaisesta monimutkaiseen johtaneen pitkän kehityssarjan tulosta. Epähistoriallinen luonnonkäsitys oli siis välttämätön. 1700-luvun filosofeja voidaan sen johdosta moittaa sitäkin vähemmän, koska se tavataan Hegelilläkin. Hänen mielestään luonto, joka on pelkkää idean »vierautumista», ei kykene kehittymään ajassa, vaan voi ainoastaan moninaistua avaruudessa, joten kaikki luontoon sisältyvät kehitysasteet esiintyvät samanaikaisesti ja rinnakkain ja luonto on tuomittu toistamaan ikuisesti samoja prosesseja. Hegel pakottaa luonnon tähän järjettömyyteen — kehitykseen avaruudessa, muttei ajassa, joka on kaiken kehityksen perusehto — juuri samaan aikaan, jolloin geologia, embryologia, kasvi- ja eläinfysiologia sekä orgaaninen kemia oli jo luotu ja jolloin näiden uusien tieteiden pohjalla syntyi kaikkialla nerokkaita ennakkoavistuksia myöhemmästä kehitysteoriasta (esim.

Goethe ja Lamarck). Mutta järjestelmä vaati sitä, ja niin metodin täytyi järjestelmän vuoksi pettää itseään.

Epähistoriallinen käsitys oli vallalla myös historian alalla. Siinä huomio kiintyi taisteluun keskiajan jäänteitä vastaan. Keskiaikaa pidettiin pelkkänä tuhatvuotisesta yleisestä raakalaisuudesta johduneena historian kulun keskeytyksenä. Kukaan ei huomannut keskiajan suuria edistyksellisiä saavutuksia: Euroopan kulttuurialueen laajenemista, elinkelpoisia suuria kansakuntia, joita oli sinne muodostunut toinen toisensa rinnalle, ja vihdoin 1300- ja 1400-luvulla tapahtunutta valtavaa teknistä edistystä. Mutta siten kävi mahdottomaksi ymmärtää järjellisesti suurta historiallista yhteyttä, ja historia kelpasi enintään filosofien käytettävissä olevaksi esimerkki- ja havaintokokoelmaksi.

Ne vulgarisoijat, jotka esiintyivät Saksassa 1850-luvulla materialismin kaupittelijoina, eivät päässeet mitenkään näitä opettajiensa asettamia rajoja pitemmälle. Kaikki uudet luonnontieteen saavutukset kelpasivat heille vain uusiksi todisteiksi maailman luojan olemassaoloa vastaan, ja itse asiassa he eivät edes yrittäneetkään kehittää teoriaa edelleen. Idealismi, jonka viisaus oli loppunut ja jota vuoden 1848 vallankumous oli haavoittanut kuolettavasti, sai siis hyvitystä siten, että materialismi madaltui niihin aikoihin vielä enemmän. Feuerbach oli ehdottomasti oikeassa kieltäytyessään tästä materialismista; mutta hänen ei olisi pitänyt sekoittaa toisiinsa matkasaarnaajien oppia ja yleensä materialismia.

Tässä on kuitenkin huomautettava kahdesta seikasta. Ensinnäkin luonnontiede oli Feuerbachinkin elässä vielä siinä voimakkaassa käymistilassa, mikä on päättynyt selventävään, suhteelliseen lopputulokseen vasta 15 viime vuoden aikana. Oli kerätty ennen kuuluttamattoman paljon uutta tietoaaineistoa, mutta vasta aivan äskettäin on käynyt mahdolliseksi saada aikaan yhtenäisyyttä ja järjestystä tähän vauhdikkaasti kasautuvien havaintojen kaaokseen. Tosin Feuerbach eli vielä silloin, kun tehtiin kolme ratkaisevaa löytöä: keksittiin solu, oppi energian muuttumisesta ja kehitysoppi, joka on saanut nimensä Darwinista. Mutta miten maaseudun yksinäisyydessä elävä filosofi olisi saattanut seurata riittävästi tiedettä voidakseen antaa täyden arvon keksinnöille, kun silloin luonnontutkijat itsekkin vielä osaksi kielsivät ne, osaksi eivät osanneet käyttää niitä riittävästi? Siihen olivat syytäit yksinomaan Saksan viheliäiset olot, joiden ansiosta viisastelevat eklektiset hiuksenhalkojat ottivat haltuunsa filosofian oppituolit, kun taas Feuerbachin, joka oli heitä kaikkia verrattomasti etevämpi, täytyi maalaistua ja elää kituutta pienessä kylässä. Ei siis ollut Feuerbachin vika, ettei hän päättynyt siihen ranskalaisen materialismin kaikki yksipuolisuudet poistavaan historialliseen luonnonkäsitykseen, joka nyt on käynyt mahdolliseksi.

Toiseksi Feuerbach oli täysin oikeassa siinä, että pelkkä luonnontieteellinen materialismi on kylläkin »ihmistiedon rakennuksen perusta, mutta ei itse rakennus». Sillä me emme elä ainoastaan luon-

nossa, vaan myös ihmisyyteiskunnassa, jolla niin ikään on oma kehityshistoriansa ja tieteesä kuten luonnollakin. Kysymyksessä oli siis yhteiskuntaa tutkivan tieteen, ts. niin sanottujen historiallisten ja filosofisten tieteen kokonaisuuden, saattaminen sopusointuun materialistisen perustan kanssa ja sen uudestirakentaminen tälle perustalle. Mutta Feuerbachista ei ollut tämän työn suorittajaksi. Siinä suhteessa hän pysyi — »perustasta» huolimatta — vanhojen idealististen käsitteiden kahleissa, ja hän tunnustaa tämän sanomalla: »Olen materialistien kanssa samaa mieltä takautuvasti, mutta en etenevästi.» Mutta juuri tällä yhteiskunnallisella alalla Feuerbach ei päässytäkään »etenemään» omaa vuodelta 1840 tai 1844 peräisin olevaa katsantokantaansa pitemmälle ja taaskin pääasiallisesti juuri erakkoelämänsä vuoksi, mikä pakotti hänet — miehen, joka enemmän kuin kaikki muut filosofit kaipasi seuraa — kehittelemään ajatuksiaan täysin yksin, sen sijaan että olisi kehiteltyt niitä ystävällisissä ja vihamielisissä kohtaustilaisuuksissa vertaistensa kanssa. Tulemme myöhemmin yksityiskohtaisesti näkemään, miten suuresti hän tällä alalla jäi idealistiksi.

On vielä huomautettava, että Starcke etsii Feuerbachin idealismia väärästä paikasta.

»Feuerbach on idealisti, hän uskoo ihmiskunnan edistykseen» (s. 19). »Kaike perustaksi, pohjaksi jää kuitenkin idealismi. Realismi vain suojaa meitä erehdyksiltä noudattaessamme ideaalisia pyrkimyksiämme. Eivätkö sääli, rakkaus ja innostus totuuden ja oikeuden puolesta ole ideaalisia voimia?» (S. VIII.)

Ensinnäkään idealismilla ei tarkoiteta tässä mitään muuta kuin pyrkimystä ideaaliin päämääriin. Mutta niillähän voi olla jotakin yhteyttä korkeintaan Kantin idealismiin ja hänen »kategorisen imperatiivinsa» kanssa. Muttei edes Kant sanonut filosofiaansa »transkendentaaliseksi idealismiksi» siksi, että siinä on kysymys myös siveellisistä ihanteista, vaan aivan toisilla perusteilla, kuten Starckekin muistane. Se ennakkoluulo, että filosofisen idealismien olemuksena olisi usko siveellisiin, ts. yhteiskunnallisiin ihanteisiin, on lähtöisin filosofian ulkopuolelta, saksalaisesta poroporvarista, joka tarvitsemansa vähäiset filosofisen sivistyksen rippeet opettelee ulkoa Schillerin runoista. Kukaan ei arvostellut terävämmin Kantin voimatonta »kategorista imperatiivia» — voimatonta, koska se vaatii mahdotonta eikä siis saa koskaan aikaan mitään todellista — kukaan ei pilkannut purevammin Schillerin levittämää poroporvarillista tapaa haaveilla epäreaalisista ihanteista kuin juuri täydellinen idealisti Hegel (ks. esim. »Fenomenologiaa»).

Mutta toiseksi ei kerta kaikkiaan ole vältettävissä se, että kaike, mikä saa ihmisen toimimaan, täytyy käydä hänen päänsä kautta: vieläpä syöminen ja juominenkin alkaa aivojen välityksellä tajutun nälän ja janon seurauksena ja loppuu niin ikään aivojen välityksellä tajutun kyllyyden seurauksena. Ulkomaailman vaikutus ihmiseen painuu hänen mieleensä, heijastuu aivoissa tunteina, ajatuksina, vietteinä, tahdonilmaisuuina, lyhyesti sanoen »ideaalisina pyrkimyksinä»

ja tulee tässä muodossa »ideaalisiksi voimiksi». Jos ihmisen tekee idealistiksi vain se seikka, että hän yleensä »noudattaa ideaalisia pyrkimyksiä» ja tunnustaa »ideaalisten voimien» vaikuttavan itseensä, niin jokainen vähänkin normaalisti kehittynyt ihminen on synnynnäinen idealisti, ja kuinka silloin materialisteja yleensä voisi olla olemassakaan?

Kolmanneksi sillä vakaumuksella, että ainakin tällä hetkellä ihmiskunta liikkuu suurin piirtein etenevään suuntaan, ei ole kerrassaan mitään tekemistä materialismin ja idealismin vastakohtaisuuden kanssa. Ranskalaiset materialistit pitivät miltei fanaattisesti kiinni tästä vakaumuksesta — eivät suinkaan vähemmän kuin deistit⁷⁶ Voltaire ja Rousseau — ja uhrasivat sille omakohtaisesti usein hyvinkin paljon. Jos kuka niin esim. Diderot on pyhittänyt koko elämänsä »innostukselle totuuden ja oikeuden puolesta» myönteisessä mielessä. Kun siis Starcke selittää kaiken tämän idealismiksi, niin se todistaa vain, että sana materialismi ja koko näiden kahden suunnan välinen vastakohtaisuus on kadottanut tässä hänellä kaiken merkityksensä.

Tosiasia on, että Starcke tekee tässä — vaikkakin kenties tiedottomasti — anteeksiantamattoman myönnytyksen sille ennakkoluulolle, joka poroporvarilla on materialismi-sanaa kohtaan pitkäaikaisen pappien harjoittaman materialismin parjauksen ansiosta. Poroporvari ymmärtää materialismilla ylensyömistä, juopottelua, silmäinpyyntöä, lihanhimoa ja turhamaisuutta, rahanhimoa, saituutta, ahneutta, voiton kiskontaa ja pörssihuijausta, sanalla sanoen kaikkia niitä iljettäviä paheita, joita hän itse kaikessa hiljaisuudessa harjoittaa. Idealismilla hän sen sijaan ymmärtää uskoa hyveeseen, yleistä ihmisrakkautta ja ylipäänsä »parempaa maailmaa», jolla hän toisten edessä ylvästelee, mutta johon hän itse uskoo korkeintaan niin kauan, kuin hänen on kärsittävä hänen tavanomaisia »materialistisia» hurjastelujaan, ja hänen mielisanontansa kuuluu: Mikä on ihminen? Puoleksi eläin, puoleksi enkeli.

Starcke näkee muuten paljon vaivaa puolustaakseen Feuerbachia Saksassa nykyään filosofien nimellä leventevien dosenttien hyökäyksiltä ja oppilauselmilta. Niistä, joita nämä Saksan klassisen filosofian jälkeläiset kiinnostavat, se on tietenkin tärkeää; Starckesta itsestään se lienee näyttänyt välttämättömältä. Me säästämme lukijan siltä.

III

Feuerbachin todellinen idealismi tulee ilmi heti kun tarkastelemme hänen uskonnonfilosofiaansa ja siveysoppiaan. Hän ei tahdo suinkaan poistaa uskontoa, hän tahtoo täydentää sitä. Filosofian itsensä pitää sulautua uskontoon.

»Ihmiskunnan aikakaudet eroavat toisistaan vain uskonnollisilta muutoksilta. Historiallinen liike tapaa pohjan vain siellä, missä se käy ihmisen sydämeen. Sydän ei ole uskonnon muoto, joten ei voida sanoa että uskonnon pitäisi olla myös sydämessä, sydän on uskonnon olemus» (lainattu Starckelta, s. 168).

Feuerbachin mukaan uskonto on tunnesuhde, sydänten suhde ihmisen ja ihmisen välillä. Tähän asti tämä suhde on etsinyt totuutta todellisuuden mielikuvituksellisesta heijastumasta — yhden tai useampien jumalien, näiden inhimillisten ominaisuuksien mielikuvituksellisten heijastumien, välityksellä — mutta nyt se löytää sen suoraan ja välittömästi Minän ja Sinän välisestä rakkaudesta. Ja niin Feuerbach päätyy lopulta siihen, että sukupuolirakkaus on hänen uuden uskontonsa harjoittamisen korkeimpia muotoja, ellei suorastaan korkein muoto.

Ihmisten välisiä, etenkin sukupuolien välisiä tunnesuhteita on ollut niin kauan kuin ihmisiäkin. Erikoisesti sukupuolirakkaus on muovautunut ja valloittanut 800 viime vuoden aikana itselleen aseman, joka on tehnyt siitä tässä ajassa velvoittavan navan, minkä ympärillä koko runous pyörii. Olemassaolevat positiiviset uskonnot ovat rajoittuneet antamaan korkeimman siunauksensa valtion suorittamalle sukupuolirakkauden sääntelylle, ts. avioliittolainsäädännölle; ne voisivat vaikka huomispäivänä hävitä ilman että rakkauden ja ystävyuden käytännössä tapahtuisi pienintäkään muutosta. Ranskassa kristinusko oli 1793—1798 tosiaankin kadonnut niin tyystin, ettei Napoleonkaan voinut saattaa sitä jälleen voimaan ilman vastaanhangointelua ja vaikeuksia. Mutta tuona väliaikana ei esiintynyt kuitenkaan tarvetta saada sen tapaista korviketta kuin Feuerbach suosittelee.

Feuerbachin idealismi on tässä siinä, ettei hän anna ihmisten välisten keskinäiseen mieltymykseen perustuvien suhteiden — sukupuolirakkauden, ystävyuden, säälin, uhrautuvaisuuden jne. — olla ilman muuta sitä, mitä ne ovat sinänsä ilman erityisen, hänenkin mielestään menneisyyteen kuuluvan uskonnon jälkimuistoja, vaan hän väittää niiden kohoavan täyteen arvoonsa vasta sitten, kun ne pyhitetään uskonto-nimityksellä. Hänestä pääasia ei ole se, että nämä puhtaasti inhimilliset suhteet ovat olemassa, vaan se että ne käsitettäisiin uudeksi tosiuskonnoksi. Niiden tulisi käydä täydestä vasta sitten, kun ne ovat saaneet uskonnollisen leiman. Sana religion (uskonto) johtuu sanasta religare,* mikä alkuaan merkitsi yhteyttä. Siis kaikkalainen kahden ihmisen yhteys on uskontoa. Moiset sa-naopilliset temput ovat idealistisen filosofian viimeinen hätäkeino. Sanalla ei saisi olla sitä merkitystä, joka sillä on sen todellisen käytön historiallisen kehityksen perusteella, vaan se merkitys, joka sillä syntynsä perusteella tulisi olla. Ja niin siunataan sukupuolirakkaus ja sukupuolinen yhteys »uskonnoksi», ettei sana uskonto kalliina

* — yhdistää. *Toim.*

idealistisena muistona suinkaan vain katoaisi kielestä. Juuri noin puhuivat 1840-luvulla Louis Blancin suunnan pariisilaiset reformistit, jotka niin ikään eivät voineet käsittää uskonnotonta ihmistä muuksi kuin hirviöksi ja sanoivat meille: *Donc, l'athéisme c'est votre religion!** Kun Feuerbach tahtoo luoda itse asiassa materialistiseen luonnonkäsitykseen perustuvan todellisen uskonnon, niin se on samaa kuin nykyaikaisen kemian käsittäminen todelliseksi alkemiaksi. Jos keran voi olla uskontoa ilman jumalaa, niin voihan olla alkemiaakin ilman viisasten kiveä. Alkemia ja uskonto ovat muuten hyvin lähellä toisiaan. Viisasten kivellä on paljon samanlaisia ominaisuuksia kuin jumalalla, ja ajanlaskumme kahden ensimmäisen vuosisadan egyptiläisillä ja kreikkalaisilla alkemisteilla oli sormensa mukana pelissä kristinoppia kehiteltäessä, kuten Koppin ja Berthelot'n esittämät tiedot todistavat.

Ehdottoman väärä on Feuerbachin väite, että »ihmiskunnan aikakaudet eroavat toisistaan vain uskonnollisilta muutoksiltaan». Uskonnolliset muutokset *ovat myötäilleet* suuria historiallisia käännteitä vain mikäli kysymyksessä on kolme tähän asti esiintynyttä maailmanuskontoa: budhalaisuus, kristinusko ja islam. Heimojen ja kansakuntien muinaiset luontoperäisesti syntyneet uskonnot eivät olleet luonteeltaan propagandistisia ja ne kadottivat kaiken vastustusvoimansa heti kun heimojen ja kansojen itsenäisyys oli murrettu. Germaaneilla riitti jopa pelkkä kosketus luhistuvaan Rooman maailmanvaltaan ja sen kristilliseen maailmanuskontoon, jonka Rooma oli vastikään omaksunut ja joka vastasi sen taloudellista, poliittista ja aatteellista tilaa. Vasta näistä enemmän tai vähemmän keinotekoisesti syntyneistä maailmanuskunnoista, varsinkin kristinuskosta ja islamista, havaitsemme, että yleiset historialliset liikkeet saavat uskonnollisen leiman. Mutta yksinpä kristinuskonkin levinneisyysalueella vallankumoukset, joilla todella oli yleismaailmallinen merkitys, saivat uskonnollisen leiman vain porvariston vapaustaistelun ensi vaiheissa 1200—1600-luvulla. Ja tuo uskonnollinen leima ei johnutun ihmisen sydäimestä eikä hänen uskonnontarpeestaan, niin kuin Feuerbach luulee, vaan koko edeltäneestä keskiajan historiasta, joka ei tuntenut muuta ideologian muotoa kuin uskonnon ja jumaluusopin. Mutta kun porvaristo 1700-luvulla oli varttunut kyllin vahvaksi omataksen myös oman ideologiansa, joka vastasi sen luokka-asemaa, niin se suoritti suuren ja lopullisen vallankumouksensa, Ranskan vallankumouksen, vedoten yksinomaan oikeusoppillisiin ja valtiollisiin aatteisiin ja kiinnittäen uskontoon huomiota vain sikäli, mikäli tämä oli sen tiellä. Mutta porvariston päähän ei ollut pälkähäntäkään vaihtaa vanhaa uskontoa johonkin uuteen. Tunnettua on, miten Robespierre siinä epäonnistui.

Luokkavastakohtaisuuteen ja luokkaherruuteen perustuva yhteiskunta, jossa meidän on elettävä, supistaa nykyään jo kyllin tuntu-

* Siis ateismi on teidän uskontonne! *Toim.*

vasti mahdollisuuden osoittaa puhtaasti inhimillisiä tunteita suhteissamme toisiin ihmisiin. Meillä ei ole mitään syytä supistaa sitä vielä enemmän ylentämällä nämä tunteet uskonnoksi. Tavanmukainen historiankirjoitus on niin ikään jo aivan kylliksi hämähäntänyt varsinkin Saksassa suurten historiallisten luokkataistelujen ymmärtämistä, joten meidän ei tarvitse tehdä sitä täysin mahdottomaksi muuttamalla noiden taistelujen historia pelkäksi kirkkohistorian lisäkeeksi. Jo sanotusta näkyy, miten kauas olemme nykyään loitonneet Feuerbachista. Nyt on jo suorastaan mahdotonta lukea niitä hänen teostensa »ihanimpia kohtia», joissa ylistellään tätä uutta rakkaususkontoa.

Ainoa uskonto, jota Feuerbach on perusteellisesti tutkinut, on kristinusko, yksijumalaisuuteen perustuva länsimaiden maailmanuskonto. Hän osoittaa, että kristillinen jumala on vain mielikuvituksellinen heijastuma, peilikuva ihmisestä. Tämä jumala sinänsä on kuitenkin pitkäaikaisen abstrahointiprosessin tuote, monien aikaisempien heimo- ja kansallisuusjumalien tiivistynyt ydin. Ja sitä vastavasti ihminenkin, jonka kuva tuo jumala on, ei ole todellinen ihminen, vaan samanlainen monien todellisten ihmisten ydin, abstraktinen ihminen, siis taaskin vain ajatuskuva. Sama Feuerbach, joka jokaisella sivulla saarnaa aistillisuutta ja kehottaa syventymään konkreettiseen todellisuuteen, muuttuu läpeensä abstraktiseksi heti, kun joutuu puhumaan ihmisten muista kuin pelkistä sukupuolisuhteista.

Ihmisten suhteissa hän näkee vain yhden puolen: moraalin. Tässä suhteessa meitä hämmästyttää jälleen Feuerbachin ihmeteltävä köyhyys Hegeliin verrattuna. Hegelin etiikka eli siveysoppi on oikeusfilosofiaa ja käsittää 1. abstraktisen oikeuden, 2. moraliteetin ja 3. siveellisyuden, joka käsittää vuorostaan perheen, kansalaisyhteiskunnan ja valtion. Sisältö on tässä yhtä realistinen kuin muoto on idealistinen. Siihen sisältyy moraalin ohella kokonaisuudessaan oikeus, talouselämä ja politiikka. Feuerbachilla asia on päinvastoin. Muodon puolesta hän on realisti: hän ottaa lähtökohdaksi ihmisen; mutta siitä maailmasta jossa tämä ihminen elää, ei ole edes puhetta, joten hän pysyy aina samana abstraktisena ihmisenä, joka esiintyi uskonnonfilosofiassa. Tämä ihminen ei ole syntynyt äidinkohdusta, hän on kuoriutunut esiin monoteististen uskontojen jumalasta. Siksi hän ei eläkään todellisessa, historiallisesti syntyneessä ja historiallisesti tiettyssä maailmassa. Tosin hän seurustelee muiden ihmisten kanssa, mutta kaikki muut ovat yhtä abstraktisia kuin hän itsekkin. Uskonnonfilosofiassa meillä oli toki vielä mies ja nainen, mutta etiikassa katoaa tämä viimeinenkin ero. Silloin tällöin Feuerbachilla esiintyy tosin sellaisia väitteitä kuin:

»Palatsissa ajatellaan toisin kuin mökissä.» — »Jollei sinulla nälän ja kurjuuden vuoksi ole polttoainetta ruumiissasi, niin ei sinulla ole myöskään pääsäsäsi, mielessäsi ja sydämessäsi moraalin tarveainetta.» — »Politiikan täytyy tulla uskonnoksemme» jne.

Mutta Feuerbach ei osaa lainkaan käyttää näitä väitteitä, ne

jäävät pelkiksi fraaseiksi, ja Starckenkin täytyy myöntää, että politiikka muodostui Feuerbachille ylipääsemättömäksi rajaksi ja

»yhteiskuntaoppi, sosiologia, oli hänelle terra incognita»*.

Yhtä latteaksi Hegeliin verrattuna hän osoittautuu käsitellessään hyvän ja pahan vastakohtaisuutta.

»Luullaan sanottavan jotakin suurimerkityksistä», Hegel on huomauttanut, »kun sanotaan; ihminen on luonnostaan hyvä, mutta unohdetaan, että jotakin paljon suurimerkityksisempää ilmaistaan sanoilla: ihminen on luonnostaan paha.»

Pahe on Hegelillä se muoto, missä historiallisen kehityksen liikevoima esiintyy. Tässä on kaksinainen ajatus: toisaalta jokainen uusi edistysaskel esiintyy välttämättömästi pyhäinhäväistyksenä, kapinointina vanhoja, kuolevia, mutta tottumuksen pyhittämiä oloja vastaan, ja toisaalta juuri ihmisten huonot intohimot, ahneus ja vallanhimo ovat luokkavastakohtien synnyttyä muodostuneet historiallisen kehityksen ponnauslaudaksi. Tätä on jatkuvasti todistanut esim. feodalismien ja porvariston historia. Mutta Feuerbachin päähän ei ole pälkähtänytkään tutkia moraalisen paheen historiallista osuutta. Historia on hänelle yleensä vastenmielinen ja kammottava ala. Täysin hedelmätön on jopa hänen seuraava lauselmansakin:

»Luonnosta alkunsa saanut ihminen oli niin ikään vain pelkkä luonnonolento eikä ihminen. Ihminen on ihmisen, kulttuurin ja historian tuote.»

Näin ollen se, mitä Feuerbach meille moraalista kertoo, voi olla vain sangen laihaa. Ihminen pyrkii luonnostaan onneen, ja siksi tuon pyrkimyksen on oltava kaiken moraalin perustana. Mutta onnen tavoittelua oikaistaan kahdella tavalla. Ensinnä tekojemme luonnollisten seurausten kautta: humalaa seuraa pohmelo, tavaksi tullutta hurjastelua sairaus. Toiseksi tekojemme yhteiskunnallisten seurausten kautta: ellemme kunnioita toisten samanlaista onnen tavoittelua, niin he tekevät vastarintaa ja häiritsevät omaa onnen tavoitteluamme. Tästä seuraa, että onnistuaksemme pyrkimyksissämme meidän on kyettävä arvioimaan oikein tekojemme seuraukset ja toisaalta kunnioitettava toisten ihmisten oikeutta pyrkiä samaan. Järkevä kohtuullisuus suhtautuessamme omaan itseemme ja rakkaus — aina vain rakkaus! — suhteissamme toisiin ovat siis Feuerbachin moraalien perussääntöjä, joista kaikki muut säännöt johtuvat. Feuerbachin henkevimmätäkään järkeilyt enempää kuin Starcken voimakkaimmakaan ylistelyt eivät voi peittää näiden parin väitteen köykäisyyttä ja latteutta.

Rajoittumalla toiminnassaan omaan itseensä ihminen onnistuu onnen tavoittelussaan vain aivan poikkeuksellisesti eikä läheskään aina omaksi ja toisten hyödyksi. Hänen täytyy olla tekemisissä ulkomaailman kanssa, tyydyttääkseen tarpeensa hän tarvitsee ruokaa, toiseen sukupuoleen kuuluvan yksilön, kirjoja, keskustelua,

* — tuntematon maa. *Toim.*

väittelyä, toimintaa, kulutus- ja työvälineitä. Feuerbachin moraaliksi joko edellyttää jokaisella ihmisellä olevan ilman muuta nämä tarpeittensa tyydyttämiseen tarvittavat välineet ja esineet tai se antaa vain hyviä, mutta käyttökelvottomia neuvoja, ja silloin sillä ei ole mitään arvoa ihmisille, joilta nämä välineet puuttuvat. Ja Feuerbach itse sanoo tämän suoraan:

»Palatsissa ajatellaan toisin kuin mökissä. Jollei sinulla nälän ja kurjuuden vuoksi ole polttoainetta ruumiissasi, niin ei sinulla ole myöskään päässäsi, mielessäsi ja sydämessäsi moraalien tarveainetta.»

Olisikohan toisten ihmisten yhtäläisen onnentavoitteluoikeuden laita kenties paremmin? Feuerbach esitti tämän vaatimuksen ehdottomana, kaikkina aikoina ja kaikissa oloissa välttämättömänä. Mutta mistä lähtien se on tunnustettu? Tuliko vanhalla ajalla orjien ja herrojen, keskiajalla maaorjien ja paronien välillä koskaan kysymykseen yhtäläinen onnentavoitteluoikeus? Eikö sorrettujen luokkien onnen tavoittelua uhrattu häikäilemättä ja »oikeuden nimessä» hallitsevien luokkien onnen tavoittelun hyväksi? — Kyllä, mutta se oli epäsiiveellistä, nyt sitä vastoin on tunnustettu tasa-arvoisuus. — Tunnustettu sanoissa sen jälkeen ja siitä lähtien, kun porvariston oli taistelllessaan feodaalierroja vastaan ja luodessaan kapitalistista tuotantoa pakko poistaa kaikki sääty-, ts. persoonalliset erioikeudet ja saattaa voimaan yksilön oikeudellinen tasa-arvoisuus ensin yksityisoikeuden ja sitten vähitellen myös valtio-oikeuden alalla. Mutta onnen tavoittelun turvaavat vain hyvin pieneltä osalta aatteelliset oikeudet ja suurimmalta osalta aineelliset välineet, ja kapitalistinen tuotanto pitää huolen siitä, että yhtäläisesti oikeutettujen henkilöiden suuren enemmistön osalle lankeaa vain se, mikä on välttämättömintä niukkaankin toimeentuloon. Tuskinpa siis kapitalismi kunnioittaa enemmistön onnentavoitteluoikeutta enemmän kuin orjuus tai maaorjuus. Ja onkohan asian laita paremmin onnellisuuden henkisten välineiden, sivistysvälineiden suhteen? Eikö itse »Sadowan koulu-mestari»¹⁹² ole vain taruolento?

Eikä siinä vielä kaikki. Feuerbachin moraaliteorian mukaan arvopaperipörssi olisi siiveellisyyden pyhin temppelellä niillä ehdoin, että keinotellaan aina oikein. Jos onnen tavoitteluni johdattaa minut pörssiin ja minä arvioin siellä tekojeni seuraukset niin oikein, että niistä koituu minulle vain mielihyvää eikä vahinkoa, ts. että minä aina voitan, niin Feuerbachin määräys on täytetty. Täten en estä myöskään ketään toista pyrkimästä samaan tapaan onneen, sillä hänhän on tullut pörssiin vapaasta tahdostaan niin kuin minäkin ja pitänyt minun kanssani tekemässään keinottelukaupassa silmällä omaa onnen tavoitteluaan niin kuin minä omaani. Ja jos hän menettää rahansa, niin hänen tekonsa osoittautuu epäsiiveelliseksi juuri sen vuoksi, koska se oli huonosti laskettu. Ja saattaessani hänet kärsimään ansaitsemansa rangaistuksen voin jopa lyödä ylpeänä rintaani kuin ainakin joku nykyaikainen Rhadamanthys. Pörssissä hal-

litsee rakkauskkin, mikäli se ei ole pelkkä sentimentaalinen sananparsii, koska jokainen tyydyttää onnenkaipuunsa toisen avulla ja sehän juuri pitäisi rakkauden tehtävä ollakin, siinähän se käytännöllisesti toteutuu. Kun siis näen ennakolta oikein liiketoimieni seuraukset, ts. pelaan menestyksellisesti, niin siten täytän kaikki Feuerbachin moraalii ankarimmatkin vaatimukset ja minusta tulee lisäksi rikas mies. Toisin sanoen Feuerbachin moraalii on kaavailtu nykyisen kapitalistisen yhteiskunnan mittojen mukaisesti hänen omista tahtomuksistaan tai aikomuksistaan riippumatta.

Mutta rakkaus! — Niin, rakkaus on aina ja kaikkialla Feuerbachin opissa se taikajumala, jonka pitäisi auttaa suoriutumaan kaikista käytännöllisen elämän vaikeuksista — ja näin yhteiskunnassa, joka on jakautunut luokkiin, joiden edut ovat aivan vastakkaiset. Siten hänen filosofiastaan katoaa viimeisiä rippeitä myöten sen kumouksellinen luonne ja jäljelle jää vain vanha luritus: rakastakaa toisianne, syleilkää toisianne sukupuoleen ja säätyyn katsomatta — yleinen sovinnon hymistys!

Lyhyesti sanoen Feuerbachin moraaliteorian käy samoin kuin kaikkien sen edeltäjienkin. Se on tarkoitettu kaikkia aikoja, kaikkia kansoja, kaikkia oloja varten, ja juuri siksi sitä ei voida käyttää koskaan eikä missään, vaan se jää todellisen maailman suhteen yhtä voimattomaksi kuin Kantin kategorinen imperatiivi. Todellisuudessa jokaisella luokalla, vieläpä jokaisella ammatillakin on oma moraalinsa, jota se rikkoo aina, kun voi tehdä sen rankaisematta, ja rakkaus, jonka pitäisi kaikkia yhdistää, ilmenee sotina, riitoina, oikeusjuttuina, kotoisena rähinä, avioeroina ja ihmisten mahdollisimman tehokkaasti harjoittamana toisten ihmisten riistona.

Mutta miten oli mahdollista, että Feuerbachin antama valtava henkinen sysäys jäi hänen itsensä kohdalta niin hedelmättömäksi? Yksinkertaisesti siitä syystä, että Feuerbach ei kyennyt löytämään tietä elävään todellisuuteen siitä abstraktioiden valtakunnasta, jota hän itse niin pohjattomasti vihasi. Hän tarrautuu kouristuksenomaisesti luontoon ja ihmiseen. Mutta luonto ja ihminen jäävät hänelle pelkiksi sanoiksi. Hän ei osaa sanoa meille mitään varmaa enempää todellisesta luonnosta kuin todellisesta ihmisestäkään. Feuerbachin abstraktisesta ihmisestä päästään todelliseen elävään ihmiseen kuitenkin vain tarkastelemalla ihmistä historiassa toimivana. Mutta juuri tätä vastaan Feuerbach hangoitteli, ja siksi vuosi 1848, jota hän ei ymmärtänyt, merkitsi hänelle vain lopullista välien rikkoutumista todellisen maailman kanssa, vetäytymistä yksinäisyyteen. Tämä on taaskin pääasiallisesti niiden Saksan olosuhteiden syytä, jotka antoivat hänen sortua kurjuuteen.

Mutta se askel, jota Feuerbach ei ottanut, oli kuitenkin otettava; abstraktisen ihmisen palvomine, mikä oli Feuerbachin uuden uskonnon ytimenä, oli korvattava todellisia ihmisiä ja heidän historiallista kehitystään tutkivalla tieteellä. Tätä Feuerbachin katsantokantaa alkoi Marx 1845 kehittää edelleen »Pyhässä perheessä».

Strauss, Bauer, Stirner, Feuerbach olivat Hegelin filosofian vejoja, sikäli kuin he pysyivät filosofian alalla. »Leben Jesu» ja »Dogmatik» teosten jälkeen Strauss on harrastellut enää vain Renanin tapaista filosofista ja kirkkohistoriallista kaunokirjallisuutta. Bauer on saanut jotakin merkittävää aikaan vain kristinuskon syntyhistorian alalla. Stirner jäi pelkäksi eriskummalsuudeksi senkin jälkeen, kun Bakunin oli sekoittanut hänet yhteen Proudhonin kanssa ja ristinyt tämän sekoituksen »anarkismiksi». Feuerbach yksin oli merkittävä filosofi. Feuerbach ei kuitenkaan päässyt etemmäksi sitä filosofiaa, joka luuli itseään erikoistieteiden yläpuolella liiteleväksi ja niitä yhdistäväksi tieteiden tieteeksi ja jota hän piti koskemattomana pyhyytensä; filosofinakin hän jäi puolittiehen, oli alhaalla materialisti, ylhäällä idealisti. Hän ei voittanut Hegeliä arvostelun aseina, vaan heitti hänet ilman muuta käyttökeltvottomana syrjään saamatta itse aikaan Hegelin järjestelmän ensyklopedisen rikkauden vastapainoksi muuta myönteistä kuin paisutellun rakkaususkonnon ja laihan, voimattoman moraalin.

Mutta Hegelin koulukunnan hajotessa syntyi vielä toinenkin suunta, ainoa, joka on kantanut todella hedelmiä, ja tämä suunta liittyy pääasiassa Marxin nimeen.*

Ero Hegelin filosofiasta tapahtui tässäkin palaamalla materialistiselle kannalle. Se merkitsee, että tämän suunnan edustajat päättivät käsittää todellisen maailman — luonnon ja historian — sellaiseksi, jollaisena se esiintyy kaikille, jotka lähestyvät sitä ilman idealistisia ennakkopäähänpistoja; he päättivät uhrata säälimättä jokaisen idealistisen päähänpiston, joka ei sopinut yhteen tosiasioiden kanssa, kun nämä tosiasiat otettiin niiden omassa eikä missään mielikuvituksellisessa yhteydessä. Ja materialismi ei ylipäänsä merkitsekään mitään muuta. Tässä vain ensi kerran otettiin materialistinen maailmankatsomus todella vakavasti ja pidettiin siitä — ainakin pääpiirteittäin — johdonmukaisesti kiinni kaikilla tarkasteltavilla tiedon aloilla.

* Rohkenen esittää tässä henkilökohtaisen selityksen. Viime aikoina on useamman kerran viitattu minun osuuteeni tähän teoriaan, joten minun täytynee sanoa muutama sana tämän seikan selvittämiseksi. En voi kieltää, ettenkö työskennellessäni neljäkymmentä vuotta yhdessä Marxin kanssa ja aikaisemminkin olisi tietyissä mielessä itsenäisesti osallistunut sekä teorian perustamiseen että varsinkin sen kehittämiseen. Mutta suurin osa johtavista perusajatuksista, erittäinkin talouselämän ja historian alalla, ja varsinkin niiden lopullinen selvä muotoilu on Marxin ansiota. Sen mitä minä olen tuonut lisää, Marx olisi — ehkä paria erikoisalaa lukuunottamatta — voinut saada selville helposti ilman minuakin. Ja taas sitä, mitä Marx on saanut aikaan, minä en olisi kyennyt tekemään. Marx seisoi korkeammalla, näki kauemmaksi, huomasi enemmän ja nopeammin kuin me kaikki muut. Marx oli nero, me muut korkeintaan lahjakkaita. Ilman häntä teoria ei olisi nykyään läheskään sitä, mitä se on. Siksi se kantaa-kin oikeutetusti hänen nimeään.

Hegeliä ei pantu ilman muuta syrjään. Päinvastoin hänen opistaan otettiin edellä mainittu vallankumouksellinen puoli, dialektinen metodi. Mutta hegeliläisessä muodossaan tämä metodi oli käytökelvoton. Hegelillä dialektiikka on käsitteen itsekehitystä. Absoluuttinen idea ei ainoastaan ole olemassa ikuisesti — missä, se on tuntematonta — vaan on myös koko olevaisen maailman varsinainen elävä sielu. Se kehittyy omaa itseään kohti kaikkien sille ominaisten esiasteiden kautta, joita on käsitelty laajasti »Logiikassa». Sitten se »itsevierautuu» muuttumalla luonnoksi, jossa se itseään tietoaamatta käy luonnonvälttämättömyyden muodossa läpi uuden kehityksen ja tietoa vihdoin ihmisessä taas oman itsensä. Tämä itsetietoisuus vapautuu sitten historiassa alkutilastaan, kunnes absoluuttinen idea palaa vihdoin Hegelin filosofiassa jälleen täydellisesti omaan itseensä. Luonnossa ja historiassa ilmenevä dialektinen kehitys, ts. kaikkinaisten mutkien ja tilapäisten taka-askelten kautta alemmasta korkeampaan johtavan etenevän liikkeen syyperäinen yhteys on Hegelillä siis vain jäljennös idean itseliikunnasta, mikä tapahtuu ikuisesti ties missä, mutta joka tapauksessa kaikista ajattelevista ihmis-aivoista riippumatta. Tehtävänä oli tämän ideologisen nurinkuri-suuden poistaminen. Sen sijaan että olisimme käsittäneet todelliset oliot absoluuttisen idean eri asteiden heijastumiksi, me ymmärsimme inhimilliset käsitykset taas materialistisesti, todellisten olioiden heijastumiksi. Siten dialektiikka muuttui tieteeksi niin ulkoisen maailman kuin inhimillisen ajattelunkin yleisistä liikunnan laeista: kahdesta sarjasta lakeja, jotka asiallisesti ovat identtiset, mutta ilmenevät sikäli eri tavoin, että ihmisäivot voivat käyttää niitä tietoisesti, kun taas luonnossa ja tähän asti suurimmalta osaltaan myös ihmiskunnan historiassa ne ovat ilmenneet tiedottomasti, ulkoisen välttämättömyyden muodossa, näyttäen loputtomalta näennäisten sattumien sarjalta. Mutta siten ideoiden dialektiikka muuttui vain todellisen maailman dialektisen liikkeen tietoperäiseksi heijastukseksi. Näin Hegelin dialektiikka käännettiin ylösalaisin tai pikemminkin pantiin jälleen jaloilleen, koska se oli ollut pääläellään. Ja merkittävää on, että tätä materialistista dialektiikkaa, joka on ollut jo vuosikausia paras työvälinemme ja terävin aseemme, emme keksineet ainoastaan me, vaan meidän ohellamme sen keksi uudelleen, meistä ja jopa Hegelistäkin riippumatta, saksalainen työmies Joseph Dietzgen.*

Mutta näin oli Hegelin filosofian vallankumouksellinen puoli taas saatettu oikeuksiinsa ja vapautettu samalla niistä idealistisista päärmistä, jotka olivat estäneet Hegeliä pitämästä johdonmukaisesti kiinni siitä. Se suuri perusajatus, että maailma ei ole lopullisten *olioiden* yhdistelmä, vaan *prosessien* yhdistelmä, jossa pysyväsiltä näyttävät oliot samoin kuin niistä saamamme ajatuskuvatkin,

* Ks. teosta »Das Wesen der Kopfarbeit, von einem Handarbeiter», Hamburg, Meissner.

käsitteet, muuttuvat alinomaan, syntyvät ja häviävät, samalla kun kehitys on loppujen lopuksi etenevä kaikesta näennäisestä sattumanvaraisuudesta ja kaikista tilapäisistä taantumisista huolimatta — tämä suuri perusajatus on varsinkin Hegelistä lähtien juurtunut yleiseen tietoisuuteen siinä määrin, että tuskinpa se tässä yleisessä muodossaan kohtaa enää vastaväitteitä. Mutta sen tunnustaminen sanoissa ja sen noudattaminen kussakin yksityistapauksessa ja kullakin tutkimusalalla ovat kaksi eri asiaa. Jos tutkimuksessa kuitenkin aina lähdemme tältä näkökannalta, niin lakkaamme kerta kaikkiaan vaatimasta lopullisia ratkaisuja ja ikuisia totuuksia; kaiken saavutetun tiedon tiedämme silloin aina olevan pakostakin rajoitettua ja riippuvan niistä oloista, joissa olemme sen saavuttaneet. Niin ikään emme enää tunne kunnioitusta yhä vielä yleisen, vanhan metafysiikan sellaisia voittamattomia vastakohtia kohtaan kuin tosi ja väära, hyvä ja huono, sama ja erilainen, välttämätön ja satunnainen. Tiedämme, että näiden vastakohtien pätevyys on vain suhteellista ja sillä mikä nyt katsotaan todeksi, on piilevä, myöhemmin ilmenevä väära puolensa; samoin sillä mikä nyt katsotaan vääräksi, on totuudellinen puolensa, minkä ansiosta se saattoi käydä aikaisemmin todesta; se mitä pidetään välttämättömyytenä, muodostuu pelkistä sattumista, ja se mitä luullaan satunnaiseksi, on muoto, jonka takana välttämättömyys piilee, ja niin edelleen.

Vanhalla tutkimus- ja ajattelumetodilla, jota Hegel sanoo »metafyysiseksi» ja jota käytettiin etupäässä tutkittaessa *olioita* kerta kaikkisina ja pysyvinä ja jonka jäännökset istuvat vielä nytkin lujassa ihmisten aivoissa, oli aikanaan suuri historiallinen oikeutuksensa. Oli tutkittava oliot ennen kuin voitiin tutkia prosesseja. Täytyi tietää ensin, mitä jokin olio oli, ennen kuin voitiin oivaltaa siinä tapahtuvat muutokset. Luonnontieteessä olikin niin. Vanha metafysiikka, joka piti olioita lopullisina, syntyi luonnontieteestä, joka tutki elottomia ja eläviä olioita lopullisina. Mutta kun tämä tutkiminen oli edistynyt niin pitkälle, että kävi mahdolliseksi ottaa ratkaiseva edistysaskel, siirtyä tutkimaan järjestelmällisesti niitä muutoksia, joita tapahtuu olioissa itse luonnossa, silloin koitti vanhan metafysiikan kuolinhetki filosofiankin alalla. Ja tosiaankin, kun luonnontiede oli viime vuosisadan loppuun asti etupäässä *kokoilevaa* tiedettä, tiedettä lopullisista olioista, niin meidän vuosisadallamme se on oleellisesti *järjestävää* tiedettä, tiedettä, joka tutkii prosesseja, olioiden syntyä ja kehitystä sekä niitä yhteyksiä, jotka liittävät nämä luonnonprosessit yhdeksi suureksi kokonaisuudeksi. Fysiologia, joka tutkii kasvi- ja eläinelmistöjen prosesseja, embryologia, joka käsittelee yksityisen organismin kehitystä alkioista kypsytyteen asti, geologia, joka seuraa maankuoren vähitellen tapahtuvaa muodostumista — kaikki nämä tieteet ovat meidän vuosisatamme lapsia.

Luonnonprosessien keskinäisen yhteyden tiedostamista on edistänyt valtavasti ennen kaikkea kolme suurta keksintöä:

Ensiksi solun keksiminen siksi yksiköksi, jonka monistumisen ja differentioitumisen ansiosta kehittyy koko kasvi- ja eläinruumis. Emme siis havainneet ainoastaan sitä, että kaikkien korkeampien elimistöjen kehitys ja kasvu tapahtuu yhden ainoan yleisen lain mukaan, vaan myös sen, että solun muuttumiskyky osoittaa, mitä tietä elimistöt voivat muuttua lajissaan ja käydä siten läpi enemmän kuin yksilöllisen kehityksensä.

Toiseksi energian muuttuminen, mikä on meille todistanut, että kaikki lähinnä epäorgaanisessa luonnossa vaikuttavat niin sanotut voimat — mekaaninen voima ja sen täydennys, niin sanottu potentiaalienergia, lämpö, säteily (valo, resp.* säteilylämpö), sähkö, magnetismi, kemiallinen energia — ovat yleisen liikkeen erilaisia ilmenemismuotoja, jotka muuttuvat toisikseen tietyissä määrasuhteissa, niin että tietyn määrän tilalle häviävää voimaa ilmaantuu tietty määrä toista voimaa ja niin että luonnon koko liikunta pelkistyy täksi keskeytymättömäksi muodosta toiseen muuttumisen prosessiksi.

Ja vihdoin kolmanneksi Darwin ensimmäisenä todisti yhtenäisesti, että kaikki meitä nykyään ympäröivät elimistöt, ihmiset mukaan luettuina, ovat pitkän, muutamista alunperin yksisoluisista alkuista alkanen kehitysprosessin tuote ja että nämä solut ovat vuorostaan lähtöisin kemiallista tietä syntyneestä alkulimasta eli munanvalkuaisaineesta.

Näiden kolmen suuren keksinnön sekä luonnontieteen muun valtavien edistymisen ansiosta olemme nykyään niin pitkällä, että voimme osoittaa paitsi sen yhteyden, joka on olemassa luonnonprosessien välillä eri aloilla, myös yleensä sen yhteyden, joka on olemassa näiden eri alojen kesken, ja esittää siis likipitään järjestelmällisessä muodossa, kokemusperäisen luonnontieteen itsensä tarjoamien tosiasioden avulla yleiskuvan luonnon yhteyksyydestä. Tämän yleiskuvan antaminen oli aikaisemmin niin sanotun luonnonfilosofian tehtävä. Luonnonfilosofia saattoi tehdä sen vain korvaamalla vielä tuntemattomat ilmiöiden todelliset yhteydet ajatuksellisilla, mielikuvituksellisilla yhteyksillä, sijaistamalla puuttuvat tosiasiat ajatuskuvilla, täyttämällä todelliset aukot vain mielikuvituksessa. Näin menetellessään luonnonfilosofia esitti useita nerokkaita ajatuksia ja aavisti useita myöhempiä keksintöjä, mutta se esitti myös aikamoisia järjettömyyksiä. Toisin ei voinutkaan olla. Nykyään, jolloin meidän ajallemme tydyttävän »luonnonjärjestelmän» aikaansaamiseksi on vain käsiteltävä luonnontutkimuksen tulokset dialektisesti, ts. siinä mielessä, että ne ovat keskenään yhteydessä, ja jolloin tämän yhteyden dialektinen luonne tunkeutuu jopa luonnontutkijoiden metafyyysisesti koulutettuihin aivoihinkin, vieläpä vastoin heidän tahtoaan luonnonfilosofia on nykyään lopullisesti syrjäytetty. Jokainen yritys sen elävöittämiseksi ei olisi ainoastaan tarpeetonta, vaan se olisi *taka-askel*.

* — respective — vastaavasti. *Toim.*

Mutta se mikä pitää paikkansa luontoon nähden, joka nyt käsitetään historialliseksi kehitysprosessiksi, pitää paikkansa myös yhteiskunnan historian kaikkiin haarautumiin sekä kaikkia inhimillisiä (ja jumalallisia) asioita käsitteleviin tieteisiin nähden. Samoin kuin luonnonfilosofia, historian-, oikeus-, uskonnon- jne. filosofia oli sitä, että tapahtumien todellisen yhteyden osoittamisen asemesta filosofit keksivät omasta päästään niiden yhteyden, että historia käsitettiin niin kokonaisuudessaan kuin eri osiltaanakin ideain — ja aina tietysti vain filosofin omien mieli-ideain — vähitellen tapahtuvaksi toteutumiseksi. Tämän mukaan historia pyrki tiedottomasti, mutta välttämättömästi edeltäkäsin asetettuun, ajatukselliseen päämäärään, kuten esim. Hegelillä hänen absoluuttisen ideansa toteutumiseen, ja järkkymätön pyrkimys tätä absoluuttista ideaa kohti muodosti historiallisten tapahtumien sisäisen yhteyden. Todellisen, vielä tuntemattoman yhteyden tilalle pantiin siten uusi — tiedoton tai vähitellen tietoisuuden saavuttava — mystillinen kaitselmus. Tässä oli siis, aivan niin kuin luonnonkin alalla, syrjäytettävä nämä keksityt keinotekoiset yhteydet löytämällä todelliset yhteydet. Tämä tehtävä merkitsi loppujen lopuksi, että oli löydettävä ne yleiset liikunnan lait, joilla on määräävä vaikutus ihmisyyteiskunnan historiassa.

Mutta eräässä suhteessa yhteiskunnan kehityshistoria on oleellisesti erilainen kuin luonnon kehityshistoria. Luonnossa vaikuttavat toisiinsa — sikäli kuin emme ota huomioon ihmisten vaikutusta luontoon — pelkät tiedottomat, sokeat voimat, ja yleiset lait ilmenevät niiden vuorovaikutuksena. Mikään ei tapahdu tahdottuna, tietoisena tarkoituksena: eivät enempää pinnalla näkyvät lukemattomat näennäiset sattumat kuin ne lopputuloksetkaan, jotka todistavat näiden sattumien sisäisen lainmukaisuuden. Sitä vastoin yhteiskunnan historiassa ovat toimivina voimina tietoisuuden omaavat, harkinnan tai intohimon vaikutuksesta toimivat, tiettyihin tarkoituksiin pyrkivät ihmiset. Mitään ei tapahdu ilman tietoista aikomusta, ilman tahdottua päämäärää. Mutta tämä ero, niin tärkeä kuin se onkin historian tutkimuksen, varsinkin eri aikakausien ja tapahtumien tutkimuksen kannalta, ei voi muuttaa lainkaan sitä tosiasiaa, että historian kulkua hallitsevat sisäiset yleiset lait. Pinnallisestihan tälläkin alalla näyttää sattuma olevan suurin piirtein määräävävä huolimatta kaikkien eri yksilöiden tietoisesti tahtomista päämääristä. Tahtomus täyttyy vain harvoin, monet ihmisten tahtomukset käyvät useimmissa tapauksissa ristiin ja ovat vastakkaisia tai ne ovat sinänsä jo alunperin mahdottomia toteutettaviksi taikka puuttuu keinoja niiden toteuttamiseen. Lukemattomien eri tahtomusten ja tekojen yhteentörmäys johtaa siten historian alalla tilaan, joka vastaa täydellisesti tiedottomassa luonnossa vallitsevaa tilaa. Tekojen tarkoitukset ovat tahdottuja, mutta ne tulokset, joita teoista todella seuraa, eivät ole tahdottuja. Jos kohta ne näyttävätkin alussa vastaavan tahdottua tarkoitusta, niin loppujen lopuksi

niiden seuraukset ovat aivan toiset kuin tahdottiin. Näin siis sattuma määrää suurin piirtein myös historian tapahtumista. Mutta missä tapahtumat ovat pinnallisesti sattuman leikkiä, siellä sattuma on aina sisäisten piilevien lakien alainen, ja on vain löydettävä nämä lait.

Ihmiset itse tekevät historiaansa, millaiseksi se sitten muodostuneekin; jokainen ajaa omia, tietoisesti asettamiaan tarkoituspäitä, ja historia onkin juuri näiden monien eri suuntiin tähtäävien pyrkimysten ja niiden ulkomaailmaan tekemän moninaisen vaikutuksen yhteistulos. Tärkeää on siis myös se, mitä monet eri yksilöt tahtovat. Tahdon määrää intohimo tai harkinta. Mutta ne kannustimet, jotka välittömästi määräävät intohimon tai harkinnan, ovat hyvin erilaisia. Ne voivat olla osaksi ulkonaisia esineitä, osaksi aatteellisia vaikuttimia, kuten kunnianhimo, »totuuden ja oikeuden palvonta», henkilökohtainen viha tai myös kaikenlaatuisia puhtaasti yksilöllisiä mielijohteita. Toisaalta olemme kuitenkin nähneet, että monet historiaan vaikuttavat yksityiset pyrkimykset johtavat useimmiten vallan toisiin, useinkin suorastaan päinvastaisiin tuloksiin kuin on tahdottu, ja niiden vaikuttimilla on siis samoin yhteistulokselle vain toisarvoinen merkitys. Toisaalta taas herää kysymys, mitä liikevoimia on sitten näiden vaikuttimien takana, mitkä ovat ne historialliset syyt, jotka muovautuvat toimivien ihmisten aivoissa tällaisiksi vaikuttimiksi?

Vanha materialismi ei esittänyt koskaan itselleen tätä kysymystä. Sen historiankäsitys — sikäli kuin sillä se yleensä oli — oli siksi myös oleellisesti pragmaattinen: se antoi kaikesta arvionsa toiminnan vaikuttimien mukaan, jakoi historiallisesti toimivat ihmiset jaloihin ja halpamaisiin ja havaitsi sitten säännöllisesti, että jalot olivat huiputettuja ja halpamaiset voittajia. Vanha materialismi teki tästä sen johtopäätöksen, että historian tutkimisella ei ylennetä paljoakaan mieltä, kun taas meidän on tehtävä se johtopäätös, että historian alalla vanha materialismi pettää itseään, koska se pitää siinä vaikuttavia aatteellisia liikevoimia perimmäisinä syinä sen sijaan, että tutkisi, mitä on niiden takana, mitkä ovat näiden liikevoimien liikevoimat. Epäjohdonmukaisuus ei ole siinä, että tunnustetaan *aatteelliset* liikevoimat, vaan siinä, ettei mennä niitä pitemmälle, syvennyttä niiden liikkeellepaneviin syihin. Sen sijaan historianfilosofia — sellaisena kuin sitä edustaa erittäinkin Hegel — tunnustaa, että historiallisten tapahtumien perimmäisiä syitä eivät suinkaan ole historiallisten toimihenkilöiden ulkonaiset eivätkä myös todelliset vaikuttimet, vaan näiden vaikuttimien takana on muita liikevoimia, jotka on tutkittava. Mutta historianfilosofia ei etsi näitä voimia itse historiasta, vaan tuo päinvastoin ne historiaan ulkoapäin, filosofisesta ideologiasta. Sen sijaan, että olisi selittänyt Muinais-Kreikan historiaa sen oman sisäisen syy-yhteyden pohjalta, Hegel esim. väittää ilman muuta, että tuo historia ei ole mitään muuta kuin »kauniin individualiteetin muotojen» kehittelyä, »taideteoksen»

luomista taideteoksena. Hän sanoo tässä yhteydessä paljon kaunista ja syvällistä muinaiskreikkalaisista, mutta siitä huolimatta meitä ei enää tyydytä nykyään selitys, joka on pelkkä puheenparsi.

Kun siis on tutkittava niitä liikevoimia, jotka — tietoisesti tai tiedottomasti ja sängen usein juuri tiedottomasti — ovat historiallisten toimihenkilöiden vaikuttimien takana ja jotka ovat historian varsinaisia perimmäisiä liikevoimia, eivät kysymykseen tule niinkään paljon yksityisten ihmisten vaikuttimet, olkootpa nämä ihmiset miten huomattavia tahansa, kuin ne vaikuttimet, jotka panevat liikkeelle suuria joukkoja, kokonaisia kansoja ja kussakin kansassa taas kokonaisia luokkia. Eivätkä tällöinkään ole tärkeitä hetkelliset, ohimenevät purkaukset ja nopeasti sammuvat lieskat, vaan jatkuvat, suureen historialliseen muutokseen johtavat toiminnot. Ainoana tienä, joka voi johtaa meidät niiden lakien jäljille, jotka hallitsevat historiaa yleensä sen eri kausina tai eri maissa, on niiden liikkeellepanevien syiden selvittäminen, jotka heijastuvat toimivien joukkojen ja niiden johtajien, niin sanottujen suurmiesten, ajatuksissa tietoisina vaikutteina joko selvästi tai hämärästi, joko välittömästi tai aatteellisessa, jopa yliluonnollisessakin muodossa. Kaiken, mikä panee ihmiset liikkeelle, on kuljettava heidän aivostonsa kautta; mutta se, millaisen muodon se näissä aivoissa saa, riippuu suuresti olosuhteista. Työläiset eivät suinkaan ole muuttuneet sovinnoilliseksi kapitalistista koneiden käyttöä kohtaan, vaikka he eivät enää pirstokaan muutta mutkitta koneita niin kuin vielä 1848 Reinin alueella.

Jos kohta historian liikkeellepanevien syiden tutkiminen oli kaikkina varhaisempina ajanjaksoina miltei mahdotonta, koska näiden syiden ja niiden seurausten yhteydet olivat sekavia ja peitettyjä, niin nykyinen aikakautemme on yksinkertaistanut näitä yhteyksiä siinä määrin, että arvoituksen ratkaiseminen on käynyt mahdolliseksi. Suurteollisuuden syntyisestä asti, siis ainakin Euroopan 1815 rauhasta lähtien Englannissa ei ollut enää kenellekään salaisuus, että koko poliittinen taistelu keskittyy siellä kahden luokan, maanomistajaylimystön (landed aristocracy) ja porvariston (middle class) valtapyyteiden ympärille. Ranskassa sama tosiasia tuli yleisesti tunnetuksi Bourbonien paluun yhteydessä. Restaurationajan¹⁹³ historiantkirjoittajat Thierrystä Guizot'hon, Mignet'hen ja Thiersiin asti esittävät sen yhtenäisen avaimeksi, joka auttaa ymmärtämään Ranskan historiaa keskiajasta lähtien. Ja vuodesta 1830 alkaen näissä molemmissa maissa tunnustettiin työväenluokka, proletariaatti, kolmanneksi taistelijaksi vallasta. Suhteet olivat yksinkertaistuneet siinä määrin, että piti tahallaan sulkea silmänsä voidakseen olla näkemättä, että näiden kolmen suuren luokan taistelussa ja niiden etujen ristiriitaisuudessa on nykyajan historian liikevoima ainakin näissä kahdessa edistyneimmässä maassa.

Mutta miten nämä luokat syntyivät? Jos ensi silmäykseltä vielä voitiinkin aikaisemman feodaalisen suurmaanomistuksen syntyperä

selittää — ainakin lähinnä — poliittisista syistä, väkivaltaisesta anastuksesta johtuneeksi, niin porvariston ja proletariaatin kohdalla se ei käynyt enää päinsä. Puhtaasti taloudellisista syistä johtunut kahden suuren luokan synty ja kehitys näkyi tässä liian selvästi ja kouraantuntuvasti. Ja yhtä selvää oli, että suurmaanomistajien ja porvariston välisessä, samoin kuin porvariston ja proletariaatin välisessäkin taistelussa oli etupäässä kysymys taloudellisista eduista, joiden turvaamisessa valtiollinen valta oli oleva pelkkä väline. Sekä porvaristo että proletariaatti ovat syntyneet taloudellisten suhteiden, tarkemmin sanoen tuotantotavan muutoksen seurauksena. Nämä molemmat luokat kehittyivät sen ansiosta, että siirryttiin aluksi ammattikuntakäsityöstä manufaktuuriteollisuuteen ja tästä sitten höyry- ja konevoimalla käypään suurteollisuuteen. Porvariston liikkeellepanemat uudet tuotantovoimat — lähinnä työnjako ja osatyötä tehneiden monien työläisten yhdistäminen yhtenäiseksi manufaktuuriksi — ja niiden ansiosta kehittyneet vaihtosuhteet ja -tarpeet joutuivat tietyllä kehitystasella ristiriitaan vallitsevan, historiallisesti periytyneen ja lain siunaaman tuotantojärjestelmän kanssa, ts. feodaaliselle yhteiskuntajärjestelmälle ominaisten ammattikuntaisten ja lukemattomien muiden henkilökohtaisten ja paikallisten etuoikeuksien kanssa (jotka muodostuivat etuoikeudettomien säätyjen yhtä monilukuisiksi kahleiksi). Porvariston edustamat tuotantovoimat nousivat kapinaan maanomistajafeodaalien ja ammattikuntamestarien edustamaa tuotantojärjestelmää vastaan. Tulos tunnetaan. Feodaaliset kahleet murrettiin: Englannissa vähitellen, Ranskassa yhdellä iskulla, Saksassa niistä ei ole vielä päästy. Mutta niin kuin manufaktuuriteollisuus joutui tietyllä kehitystasellaan ristiriitaan feodaalisen tuotantojärjestelmän kanssa, niin on suurteollisuuskin joutunut jo nyt ristiriitaan manufaktuuriteollisuuden tilalle tulleen porvarillisen tuotantojärjestelmän kanssa. Tähän järjestelmään sidottuna ja kapitalistisen tuotantotavan ahtaiden puitteiden kahlehtimana suurteollisuus aiheuttaa toisaalta suurten kansanjoukkojen yhä voimistuvaa proletarisoitumista ja tuottaa toisaalta yhä suuremman määrän kaupaksi käymättömiä tuotteita. Liikatuotanto ja joukkokurjuus, joista kumpikin on toisensa syynä, siinä se järjetön ristiriita, johon suurteollisuus vie ja joka vaatii välttämättömästi vapauttamaan tuotantovoimat tuotantotapaa muuttamalla.

Ainakin nykyajan historian kohdalta on siis todistettu, että kaikki poliittiset taistelut ovat luokkataisteluja ja että kaikki luokkien vapautustaistelut välttämättömästi poliittisesta muodostaan huolimatta — sillä jokainen luokkataistelu on poliittista taistelua — tarkoittavat loppujen lopuksi *taloudellista* vapautumista. Siis ainakin nykyhistoriassa valtio, poliittinen järjestelmä, on alistettu ja kansalaisyhteiskunta, taloudellisten suhteiden valtakunta, ratkaiseva aines. Vanhan käsityksen mukaan, jonka myös Hegel hyväksyi, valtio oli määräävä ja kansalaisyhteiskunta sen määrättävissä oleva aines. Muoto oli tätä vastaava. Niin kuin kaikkien voimien, jotka

pakottavat yksityistä ihmistä tekoihin, täytyy käydä hänen aivojensa kautta, muuttua hänen tahtonsa kannustimiksi saadakseen hänet toimimaan, niin täytyy myös kansalaisyhteiskunnan kaikkien tarpeiden — yhdentekevää, mikä luokka juuri silloin on vallassa — käydä valtion tahdon lävitse saavuttaakseen lakien muodossa yleisen pätevyyden. Tämä on asian muodollinen puoli, mikä on itsestään selvää. Kysymys on vain siitä, mikä on tämän vain muodollisen — yksityisen henkilön samoin kuin valtionkin — tahdon sisältö ja mistä se tulee, miksi tahdotaan juuri tätä eikä mitään muuta? Kysyessämme tätä havaitsemme, että nykyajan historiassa valtion tahdon määräävät suurin piirtein kansalaisyhteiskunnan vaihtelevat tarpeet, tämän tai tuon luokan ylivalta ja viime kädessä tuotantovoimien ja vaihtosuhteiden kehitys.

Mutta kun nykyaikanakaan, jolloin ovat olemassa jättimäiset tuotanto- ja liikennevälineet, valtio ei ole itsenäisesti kehittyvä itsenäinen ala, vaan sen olemassaolo samoin kuin sen kehityskin riippuu viime kädessä yhteiskunnan taloudellisista elinehdoista, niin tämän täytyy pitää vielä suuremmassa määrin paikkansa kaikkiin aikaisempiin aikoihin nähden, jolloin ihmisten aineellisen elämän tarvikkeiden tuotantoa ei vielä harjoitettu näin runsaiden apuvälineiden avulla ja tämän tuotannon välttämättömyydellä täytyi siis olla vielä suurempi valta ihmisiin. Jos valtio on vielä nyt, suurteollisuuden ja rautateiden aikana, suurin piirtein vain heijastuma, jossa koostuneessa muodossa ilmenevät tuotantoa hallitsevan luokan taloudelliset tarpeet, niin sen täytyi olla sitä vielä paljon enemmän sinä aikakautena, jolloin jokaisen tietyn ihmiskupolven oli pakko käyttää paljon suurempi osa elinajastaan aineellisten tarpeidensa tyydyttämiseen ja se oli siis niistä paljon riippuvaisempi kuin me nykyään. Aikaisempien aikakausien historian tutkiminen vahvistaa tämän mitä vakuuttavimmin heti, kun ryhdymme vakavasti tarkastelemaan asian tätä puolta. Mutta tässä emme tietenkään voi ryhtyä siihen.

Jos kerran taloudelliset suhteet määräävät valtion ja valtio-oikeuden, niin on itsestään selvää, että ne tekevät sen myös siviilioikeuteen nähden, joka oikeastaan vain vahvistaa yksityishenkilöiden välillä vallitsevat, määrättyissä oloissa normaalit taloudelliset suhteet. Mutta tämä vahvistus voi tapahtua hyvin erilaisissa muodoissa. Voidaan esim. säilyttää huomattava osa vanhan feodaalisen oikeuden muodoista ja antaa niille porvarillinen sisältö, vieläpä sujauttaa välittömästi feodaaliseen nimitykseen porvarillinen merkitys, kuten Englannissa on tapahtunut sopusoinnussa sen koko kansallisen kehityksen kanssa. Mutta voidaan myös niin kuin mantereellisessa Länsi-Euroopassa ottaa pohjaksi tavaraa tuottavan yhteiskunnan ensimmäinen maailmanoikeus, roomalainen oikeus, jossa on kehitelty verrattoman tarkasti yksinkertaisten tavarantuottajien kaikki oleelliset oikeussuhteet (ostaja ja myyjä, velkoja ja velallinen, sopimus, velvoite jne.). Jonkin vielä pikkuporvarillisen ja puolifeodaalisen yhteiskunnan hyväksi ja hyödyksi tuota oikeutta voidaan myös joko ma-

taloittaa pelkästään oikeuskäytännön avulla tämän yhteiskunnan tasalle (Saksan yleinen oikeus) tai muokata se muka valistuneiden, moralisoivien juristien avulla yhteiskuntatilaa vastaavaksi erityiseksi lakikirjaksi, josta tällöin tulee lainopillisestikin huono (Preussin maa-oikeus). Vihdoin voidaan suuren porvarillisen vallankumouksen jälkeen valmistaa tämän saman roomalaisen oikeuden pohjalla sellainenkin porvarillisen yhteiskunnan klassinen lakikirja kuin Ranskan Code civil.* Kun siis siviilioikeuden määräykset tuovat ainoastaan julki yhteiskunnan taloudelliset elinehdot oikeudellisessa muodossa, ne voivat tehdä sen oloista riippuen joko hyvin tai huonosti.

Valtio esiintyy meille ensimmäisenä ihmisten yläpuolella olevana ideologisena mahtina. Yhteiskunta luo itselleen elimen suojaamaan yhteisiä etujaan sisäisiltä ja ulkoisilta hyökkäyksiltä. Tämä elin on valtiovalta. Tuskin synnyttyään se jo eristäytyy yhteiskunnasta ja tulee sitä itsenäisemmäksi, mitä enemmän se muuttuu tietyn luokan elimeksi ja voimistaa välittömästi tämän luokan herruutta. Sorretun luokan taistelu hallitsevaa vastaan muodostuu välttämättä poliittiseksi taisteluksi ennen kaikkea hallitsevan luokan poliittista herruutta vastaan. Tietoisuus poliittisen taistelun ja sen taloudellisen perustan yhteydestä turtuu ja voi sammua jopa kokonaankin. Jos kohta asianosaiset eivät kadotakaan sitä aivan kokonaan, niin historiankirjoittajilta se puuttuu miltei aina. Rooman tasavallan sisäisiä taisteluja käsitelleistä vanhan ajan historioitsijoista vain Appianus sanoo suoraan ja selvästi, mistä lopultakin oli kysymys, nimittäin maanomistuksesta.

Mutta muodostuttuaan yhteiskunnan suhteen itsenäiseksi mahdolliksi valtio synnyttää heti uuden ideologian. Ammattipoliitikot, valtio-oikeuden teoreetikot ja siviilioikeuden juristit kadottavat lopullisesti yhteyden taloudellisiin tosiasioihin. Koska taloudellisten tosiasiain, saadakseen lain vahvistuksen, on kussakin eri tapauksessa tultava perustelluiksi lainopillisessa muodossa ja koska tällöin joudutaan tietysti ottamaan huomioon koko voimassa oleva oikeusjärjestelmä, niin näyttää kuin lainopillinen muoto olisi kaikki kaikessa ja taloudellinen sisältö ei olisi mitään. Valtio-oikeuteen ja yksityisoikeuteen suhtaudutaan kuin itsenäisiin aloihin, joilla on riippumaton historiallinen kehityksensä ja jotka sinänsä ovat järjestelmällisesti esitettävissä ja vaativat, että se tehdään juurimalla johdonmukaisesti pois kaikki sisäiset ristiriidat.

Vielä korkeammat, ts. vielä kauemmaksi aineellisesta, taloudellisesta perustasta loittonevat, ideologiat ottavat filosofian ja uskonnon muodon. Näissä ideologioissa käsitysten ja niiden aineellisten olemassaoloehtoien yhteys käy yhä mutkikkaammaksi ja välinivelten vuoksi yhä epäselvemmäksi. Mutta silti se on olemassa. Niin kuin koko renessanssiaika 1400-luvun puolivälistä lähtien, niin myös silloin elpynyt filosofia oli oleellisesti kaupunkien, siis porvariston

* — Siviililakikokoelma.⁸³ Toim.

kehityksen tuotetta. Filosofia ilmensi oikeastaan vain niitä ajatuksia, jotka kuvastivat pikku- ja keskiporvariston kehittymistä suurporvaristoksi. Siitä ovat selvänä osoituksena viime vuosisadan englantilaiset ja ranskalaiset, jotka olivat usein yhtä paljon kansantaloustieteilijöitä kuin filosofejakin, ja Hegelin koulukunnan suhteen olemme osoittaneet sen edellä.

Käsitelkäämme kuitenkin vielä lyhyesti uskontoa, koska se on kauimpana aineellisesta elämästä ja näyttää olevan tälle vierainta. Uskonto on saanut alkunsa varsin alkukantaisena aikana ihmisten tiedottomista, alkukantaisista, heidän omaa luonnettaan ja heitä ympäröivää ulkoista luontoa koskevista mielteistä. Mutta kerran muodostuttuaan kaikkalainen ideologia kehittyi yhteydessä olemassaolevaan mielle-aineistoon kehitellen tätä edelleen. Muutenhan se ei olisikaan ideologiaa, ts. ajatustoimintaa, jossa ajatukset ovat itsenäisiä, riippumattomasti kehittyviä, vain omien lakiansa alaisia olemuksia. Se seikka, että loppujen lopuksi ihmisten aineelliset elin ehdot määräävät heidän aivoissaan tapahtuvan ajatusprosessin kulun, jää näille ihmisille väistämättä tietymättömäksi, sillä muutenhan koko ideologia olisi lopussa. Alkukantaiset uskonnolliset kuvitelmat, jotka useimmiten ovat yhteisiä kullekin sukua olevalle kansaryhmälle, kehittyvät ryhmän jakauduttua kullekin kansalle ominaisella tavalla, aina kunkin kansan elinehtojen mukaan. Eräiden kansaryhmien, erikoisesti arjalaisen (niin sanotun indoeurooppalaisen) kansaryhmän osalta tämän kehitysprosessin on yksityiskohtaisesti osoittanut vertaileva mytologia. Jumalat, jotka kukin kansa oli näin luonut, olivat kansallisjumalia ja niiden valta ei ulottunut niiden suojeleman kansallisen alueen rajoja kauemmaksi. Näiden rajojen takana hallitsivat rajattomasti toiset jumalat. Kaikki nämä jumalat saattoivat elää mielikuvina vain niin kauan kuin kyseinen kansakunta oli olemassa ja kukistuivat tämän hävitessä. Vanhat kansallisuudet saattoi perikatoon Rooman maailmanvaltakunta, jonka synnyn taloudellisia ehtoja emme voi tässä tarkastella. Vanhat kansallisjumalat sortuivat, vieläpä Roomankin jumalat, jotka niin ikään oli kaavailtu vain ahtaasti Rooman kaupungin mittojen mukaisiksi. Maailmanvaltakuntaa täydentävän maailmanuskonnon tarve esiintyy selvästi siinä, että Rooma yritti hankkia kaikille, vähänkin kunnianarvoisille vieraille jumalille tunnustusta ja alttarit kotoisten jumalien ohella. Mutta uutta maailmanuskontoa ei voitu perustaa noin vain keisarillisilla käskykirjeillä. Uusi maailmanuskonto, kristinusko, oli jo kaikessa hiljaisuudessa syntynyt yleistetytön itämaisen, varsinkin juutalaisen, jumaluusopin ja vulgarisoidun kreikkalaisen, varsinkin stoalaisen, filosofian sekoituksena. Millaista se alunperin oli, sen saamme tietää vasta kärsivällisen tutkimuksen avulla, sillä me olemme perineet sen vain siinä virallisessa muodossa, jollaisena siitä tuli valtionuskonto ja jollaiseksi Nikean kirkolliskokous sen siinä tarkoituksessa muovasi.¹⁹⁴ Se tosiasia, että siitä jo 250 vuoden kuluttua tuli valtionuskonto, riittää todistamaan missä määrin se

vastasi ajanoloja. Sitten keskiajalla, sitä mukaa kuin feodalismi kehittyi, kristinusko muovautui feodalismin ajan uskonnoksi vastavanlaisine feodaalisine hierarkioineen. Ja kun porvaristo nousi, feodaalisen katolilaisuuden vastakohdaksi kehittyi protestanttinen kerettiläisyys, ensiksi albigenenssien¹⁹⁵ keskuudessa Etelä-Ranskassa sikäläisten kaupunkien korkeimman kukoistuksen aikana. Keskiäika liitti jumaluusoppiin kaikki muut ideologian muodot: filosofian, politiikan ja lainopin sekä teki niistä jumaluusopin alaosastoja. Sitten se pakotti jokaisen yhteiskunnallisen ja poliittisen liikkeen ottamaan jumaluusopillisen muodon. Koska joukoille annettu henkinen ravinto oli yksinomaan uskonnollista, täytyi joukkojen omat edut esittää uskonnollisessa valepuvussa, ennen kuin voitiin synnyttää suuri myrsky. Ja samoin kuin porvaristo loi alun alkaen itselleen lisäksi kaupunkien omistamattomista plebeijeistä, päiväläisistä ja kaikenlaatuisesta palvelusväestä — myöhemmän proletariaatin edeltäjistä — jotka eivät kuuluneet mihinkään tiettyyn säätyyn, niin myös kerettiläisyys jakautuu jo varhain porvarien maltilliseen kerettiläisyyteen ja jopa kerettiläisporvarienkin inhoamaan plebeijien vallankumoukselliseen kerettiläisyyteen.

Se että protestanttista kerettiläisyyttä ei voitu tuhota, kuvasti nousevan porvariston voittamattomuutta. Kun porvaristo oli riittävästi voimistunut, sen taistelu, joka siihen asti oli ollut etupäässä paikallista taistelua feodaaliaatelista vastaan, alkoi saada kansalliset mittasuhteet. Ensimmäinen suuri liike — niin sanottu uskonpuhdistus — tapahtui Saksassa. Porvaristo ei ollut vielä kyllin voimakas eikä kehittynyt kyetäkseen yhdistämään lippunsa alle muita kapinallisia säätyjä — kaupunkien plebeijejä, alinta aatelista ja talonpoikia. Aatelisto lyötiin ensiksi; talonpojat nousivat kapinaan, mikä muodostaa koko tämän vallankumouksellisen liikkeen huipukohdan. Kaupungit jättivät kuitenkin talonpoikaiston pulaan, ja niin maaruhtinainden sotajoukot kukistivat vallankumouksen; voitto koitui kokonaan ruhtinainden hyödyksi. Siitä lähtien Saksa katosi kolmen vuosisadan ajaksi historian kulkuun itsenäisesti vaikuttavien maiden joukosta. Mutta saksalaisen Lutherin ohella oli ranskalainen Calvin. Aito ranskalaisella terävyydellä hän asetti etualalle uskonpuhdistuksen porvarillisen luonteen, tasavaltaisesti ja kansanvaltaisesti kirkon. Samaan aikaan kun lutherilainen uskonpuhdistus taantui Saksassa ja vei Saksan turmioon, kalvinilainen uskonpuhdistus oli Genèvessä, Hollannissa ja Skotlannissa tasavaltalaisten lippuna, vapautti Hollannin Espanjan ja Saksan valtakunnan¹⁹⁶ alaisuudesta ja antoi ideologisen naamiopuvun Englannin porvarillisen vallankumouksen toiselle näytökselle. Englannissa kalvinilaisuus osoittautui aidoksi silloisen porvariston etujen uskonnolliseksi verhoksi, ja siksi se ei saavuttanutkaan täyttä tunnustusta, koska vuoden 1689 vallankumous päättyi aateliston tietyn osan ja porvariston kompromissiin.¹⁹⁷ Englannin valtionkirkko nostettiin uudelleen pystyyn, mutta ei aikaisemmassa muodossaan, ei katolilaisuutena,

missä kuningas on paavina, vaan vahvasti kalvinilaistettuna. Vanha valtionkirkko oli viettänyt iloista katolilaista sunnuntaita ja taisellut pitkäveteistä kalvinilaista sunnuntaita vastaan. Uusi porvarillistunut valtionkirkko otti käytäntöön kalvinilaisen sunnuntain, joka on vielä tänäkin päivänä Englannin kaunistuksena.

Ranskassa kalvinilainen vähemmistö kukistettiin 1685, katoli-laistettiin tai ajettiin pois. Mutta autoiko se? Jo siihen aikaan vapaa-ajattelijat Pierre Bayle oli täydessä työssä, ja 1694 syntyi Voltaire. Ludvig XIV:n väkivaltaisuudet vain autoivat Ranskan porvaristoa suorittamaan vallankumouksen siinä muodossa, joka yksin vain sopii kehittyneelle porvaristolle, nimittäin uskonottomassa, puhtaasti poliittisessa muodossa. Protestanttien asemesta kansaliskokouksissa istui vapaa-ajattelijaita. Siten kristinusko oli astunut viimeiseen vaiheeseensa. Se ei kyennyt olemaan enää minkään edistyksellisen luokan etujen ideologisena verho; se muodostui yhä enemmän yksinomaan hallitsevien luokkien omaisuudeksi, ja ne käyttävät sitä pelkkänä hallitsemisvälineenä, jolla pidetään aisoissa alempia luokkia. Kukin hallitseva luokka käyttää tällöin vastavasti omaa uskontoaan: aateliset suurtilanomistajat katolilaista jeesuiittain oppia tai protestanttista ortodoksiaa, liberaalit ja radikaalit porvarit järjeksuskoa. Eikä tällöin ole mitään väliä sillä, uskovatko herrat itse omiin uskontoihinsa vai eivät usko.

Näemme siis, että kerran muodostuttuaan uskonto aina sisältää aikaisemmilta ajoilta periytynyttä ainesta, sillä perinteet ovat kaikilla ideologian aloilla suuri vanhoillinen mahti. Mutta tässä aineksessa tapahtuvat muutokset juontuvat luokkasuhteista, ts. näitä muutoksia suorittavien ihmisten taloudellisista suhteista. Ja se riittää tässä.

Edellä saatoimme esittää Marxin historiankäsityksestä vain pääpiirteet ja korkeintaan vielä valaista sitä muutamilla havainnollisilla esimerkeillä. Tämän käsityksen todistaa oikeaksi itse historia, ja voinen tässä hyvällä syyllä sanoa, että noita todisteita on esitetty riittävästi jo muissa kirjoituksissa. Marxin historiankäsitys tekee kuitenkin historian alalla lopun filosofiasta, samoin kuin dialektinen luonnonkäsitys tekee kaiken luonnonfilosofian tarpeettomaksi ja mahdottomaksikin. Missään ei tarvitse enää keksiä yhteyksiä omasta päästä, vaan on löydettävä ne tosiasioista. Luonnosta ja historiasta karkotetulle filosofialle jää silloin enää vain puhtaan ajattelun valtakunta, mikäli tämä on vielä olemassa oppina itse ajatteluprosessin laeista, logiikkana ja dialektiikkana.

* * *

Vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen »sivistynyt» Saksa antoi lähtöpassin teorialle ja siirtyi käytännön pohjalle. Käsityöhön nojautuva pientuotanto ja manufaktuuriiteollisuus väistyivät todellisen suurteollisuuden tieltä. Saksa ilmestyi jälleen maailmanmark-

kinoilte. Uusi piensaksalainen valtakunta poisti ainakin pahimmat niistä esteistä, jotka olivat tämän kehityksen tiellä monien pienvaltioiden olemassaolon, feodalismien jäänteiden ja virkavaltaisuuden vuoksi. Mutta sitä mukaa kuin spekulatio jätti filosofien opintokammiot pystyttäväkseen temppelinsä arvopaperipörssiin, sitä mukaa sivistynyt Saksa kadotti suuren harrastuksensa teoriaa kohtaan, mikä oli ollut Saksan kunniana sen syvimmän valtiollisen alennuksen aikana, mielenkiintonsa, jota se oli tuntenut puhtaasti tieteellistä tutkimusta kohtaan, riippumatta siitä, oliko saavutettu tulos ollut käytännöllisesti realisoitavissa vai ei, poliisin kieltämä vai ei. Tosin Saksan virallinen luonnontiede, varsinkin erikoistutkimusten alalla, on pysytellyt ajan tasalla. Mutta amerikkalainen aikakauslehti »Science» huomauttaa jo oikeutetusti, että ratkaisevat edistysaskelet erillisten tosiasioiden suurten yhteyksien tutkimisessa, niiden muotoilemisessa laeiksi, otetaan nyt enimmäkseen Englannissa eikä Saksassa niin kuin ennen. Ja historiatieteiden, siinä luvussa myös filosofian alalla on yhdessä klassisen filosofian kanssa hävinnyt kokonaan entinen teoreettisen peräänantamattomuuden henki. Se on vaihtunut ajatuksettomaan eklektisismiin, pelokkaaseen huolenpitoon virkaurasta ja tuloista ja jopa erittäin matalamieliseen kiipeilyyn. Tämän tieteen virallisista edustajista on tullut porvariston ja nykyisen valtion suoranaisia ideologeja — mutta kuitenkin aikana, jolloin nämä molemmat ovat avoimesti työväenluokan vastustajia.

Ja saksalainen teorian harrastus on säilynyt surkastumattomana vain työväenluokan keskuudessa. Sieltä sitä ei voida hävittää. Siellä ei ajatella virkauraa, voitontavoittelua, armollista suojelua ylhäältäpäin. Päinvastoin, mitä pelottomammin ja ennakkoluulottomammin tiede menettelee, sitä enemmän se on sopusoinnussa työläisten etujen ja pyrkimysten kanssa. Uusi suunta, joka työn kehityshistoriasta löysi avaimen yhteiskunnan historian ymmärtämiseen, kääntyi alun perin etupäässä työväenluokan puoleen ja kohtasi sen taholta sellaista myötämielisyyttä, jollaista se ei etsinyt eikä odottanutkaan saavansa virallisen tieteen taholta. Saksan työväenliike on Saksan klassisen filosofian perillinen.

Kirjoitettu vuoden 1886 alussa

*Julkaistu aikakauslehdessä »Neue Zeit»
№№ 4 ja 5, 1886 ja erillisenä laitoksena
Stuttgartissa 1888*

*Julkaistaan
vuoden 1888 laitoksen mukaan*

Suomennos saksasta

VÄKIVALLAN OSUUS HISTORIASSA¹⁹⁸

Soveltakaamme nyt teoriaamme Saksan nykyhistoriaan ja sen verellä ja raudalla toteuttamaan väkivallan käyttöön. Tästä näemme selvästi, miksi veren ja raudan politiikan oli tilapäisesti menestyttävä ja miksi sen oli lopulta kärsittävä tappio.

Vuoden 1815 Wienin kongressi¹⁹⁹ jakoi ja myi Euroopan siten, että koko maailma tuli vakuuttuneeksi monarkkien ja valtiomiesten täydellisestä kykenemättömyydestä. Kansojen yleinen sota Napoleonin vastaan oli sen kaikkien kansojen kansallistunteen vasta-vaikutusta, jonka Napoleon oli polkenut jalkoihinsa. Kiitokseksi siitä Wienin kongressiin osallistuneet hallitsijat ja diplomaatit polkivat sitäkin karkeammin jalkoihinsa tuon kansallistunteen. Pienimmällä hallitsijasuvulla oli enemmän merkitystä kuin suurimmalla kansalla. Saksa ja Italia pirstottiin taas pikkuvaltioiksi. Puola jaettiin neljännen kerran, Unkari jäi orjuutetuksi. Eikä voida edes sanoa, että kansoille olisi tehty vääryyttä: miksi ne sallivat tehdä näin ja miksi tervehtivät Venäjän tsaaria* vapauttajanaan?

Tätä ei kuitenkaan voinut jatkaa pitkälti. Keskiajan lopulta historia eteni kohti suurten kansallisvaltioiden perustamista Euroopassa. Vain tällaiset valtiot olivatkin Euroopan hallitsevan porvariston normaali poliittinen organisaatio ja samalla välttämätön edellytys sen kansojen sopusuhtaisen kansainvälisen yhteistoiminnan aikaansaamiselle, jota ilman proletariaatin herruus olisi mahdoton. Kansainvälisen rauhan aikaansaamiseksi oli ennen muuta poistettava kaikki mahdolliset kansalliset hankaukset, jokaisen kansan oli oltava riippumaton ja isäntänä talossaan. Kaupankäynnin, maanviljelyksen, teollisuuden ja samalla porvariston yhteiskunnallisen

* — Aleksanteri I. *Toim.*

mahdin karttuessa kaikkialla oli tosiaankin alkanut kansallistunteen nousu, pirstotut ja sorretut kansakunnat olivat alkaneet vaatia yhdistymistä ja itsenäisyyttä.

Siksi vuoden 1848 vallankumouksen tarkoituksena oli tyydyttää kaikkialla paitsi Ranskassa sekä vapaus- että kansalliset vaatimukset. Ensimmäisen rynnäkön tuloksena voittajaksi jääneen porvariston takaa nousi jo kaikkialla uhkaavana hahmona proletariaatti, jonka käsin voitto oli todellisuudessa saatu, ja tämä seikka työnsi porvariston vasta äsken voitetun vihollisen syliin, sen monarkkisen, virkavaltaisen, puolifeodaalisen ja sotilaallisen taantumuksen syliin, joka tuottikin vallankumoukselle tappion 1849. Venäläiset saapuivat Unkariin, jossa asiat olivat kehittyneet toiseen suuntaan, ja tukahduttivat vallankumouksen. Venäjän tsaari ei tyytynyt tähän, vaan saapui Varsovaan ja alkoi määrällä siellä Euroopan välitystuomarina. Hän nimitti kuuliaan suosikkinsa Kristian Glücksburgilaisen Tanskan valtaistuimen perilliseksi. Hän alensi Preussia enemmän kuin sitä milloinkaan oli alennettu kieltämällä sen arimmatkin yritykset käyttää hyväkseen saksalaisten yhdistymispyrkimyksiä, pakottamalla sen palauttamaan liittopäivät²⁰⁰ ja alistumaan Itävallan herruuteen. Ensi silmäykseltä vallankumouksen koko lopputulos rajoittui näin ollen siihen, että Itävallassa ja Preussissa säädettiin muodoltaan perustuslaillinen mutta hengeltään vanha hallitustapa ja että Venäjän tsaarista tuli Euroopan vallitsija suuremmissa määrin kuin milloinkaan aikaisemmin.

Todellisuudessa vallankumous sai kuitenkin voimakkaalla iskullaan porvariston vieroitetuksi piintyneestä vanhoillaan olostas jopa pirstoutuneissakin maissa, varsinkin Saksassa. Porvaristo pääsi tiettyssä, joskin vaatimattomassa määrin osalliseksi valtiovallasta ja käytti jokaista poliittista saavutustaan teollisuuden kohottamiseen. Onnellisesti ohitettu »hullu vuosi»²⁰¹ osoitti porvaristolle havainnollisesti, että entisestä horrostilasta ja välinpitämättömyydestä on kerta kaikkiaan tehtävä loppu. Kaliforniasta ja Australiasta valuneen kultavirran²⁰² ynnä muiden seikkojen ansiosta koitti ennen tuntematon maailman kauppayhteyksien laajeneminen ja ennen näkemätön liike-elämän elpyminen, oli vain käytettävä tilaisuutta hyväkseen ja taattava oma osuutensa. Suurteollisuus, jonka perustoja oli laskettu vuodesta 1830 ja varsinkin 1840 alkaen Reinillä, Saksissa, Sleesiassa, Berliinissä ja joissakin etelän kaupungeissa, alkoi nyt nopeasti kehittyä ja laajeta; maaseutupiirien kotiteollisuus laajeni yhä enemmän, rautateitä rakennettiin joutuisaa vauhtia, ja valta-viin mittoihin kasvanut maastamuutto loi tällöin saksalaisen transatlanttisen laivaliikenteen, joka ei kaivannut mitään apurahoja. Saksalaiset kauppiat sijoittuivat laajemmassa mitassa kuin milloinkaan aikaisemmin kaikille merentakaisille markkinoille, he alkoivat esittää yhä huomattavampaa osaa maailmankaupassa ja markkinoida vähitellen paitsi englantilaisia myös saksalaisia teollisuustuotteita.

Se seikka että Saksa oli pirstottu pikkuvaltioiksi, joiden kauppa- ja teollisuuslainsäädännöt olivat mitä moninaisimpia, oli piakkoin muuttuva teollisuuden ja siihen liittyvän kaupankäynnin mahdavan nousun sietämättömiksi kahleiksi. Aina muutaman mailin päässä oli uusi vekselioikeus, uudet elinkeinon harjoittamisen ehdot, joka paikassa olivat aina omat saivartelunsa, virkavaltaiset ja fisikaaliset esteensä ja usein vielä ammattikuntaesteet, joita vastaan virallisetkin patentit olivat voimattomia! Lisäksi vielä lukuisat erilaiset synnynnäisten paikkakuntalaisten oikeuksia koskevat lainsäädännöt ja oleskelulupien myöntämisrajoitukset, jotka estivät kapitalisteja siirtämästä hallussaan olevaa työvoimaa riittävästi sinne, missä oli malmia, kivihiiltä, vesivoimaa tai muita suotuisia luonnonolosuhteita kannustamassa teollisuusyrityksen perustamista. Teollisen kehityksen ensimmäisenä ehtona oli kotimaisen työvoiman esteettömän joukkomittaisen käytön mahdollisuus, mutta kaikkialla, minne isänmaallinen tehtailija kokosi työläisiä eri puolilta, poliisi ja köyhäinhoito vastustivat tulokkaiden asuttamista. Yhtenäinen Saksan kansalaisuus, maan kaikkien kansalaisten täydellinen liikkumisvapaus ja yhtenäinen kauppa- ja teollisuuslainsäädäntö eivät enää olleet hurmaantuneiden ylioppilaiden patrioottisia haaveita, vaan teollisuuden olemassaolon välttämätön ehto.

Sitä paitsi kussakin valtiossa, muun muassa kääpiövaltioissa, oli oma rahansa, oma mitta- ja painojärjestelmänsä ja usein jopa pari kolmekin järjestelmää yhdessä valtiossa. Maailmanmarkkinoilla ei tunnustettu mitään näistä raha-, mitta- ja painolajeista. Siksi ei ole ihme että maailmanmarkkinoilla liikesuhteissa olleet tai tuontitarvoitoiden kanssa kilpailemaan pakotetut kauppiaat ja tehtailijat joutuivat monituisten kotimaisten rahojen, mittojen ja painojen ohessa käyttämään vielä ulkomaisiakin; että puuvillalankaa punnittiin Englannin nauloin, silkkikankaita mitattiin metrein ja ulkomaiset laskut laadittiin Englannin puntina, dollareina ja frangeina! Miten olisi saattanut syntyä suuria luottolaitoksia noin rajoitetusti levinneiden valuuttajärjestelmien perustalla? Täällä lasketaan pankkisetelit guldeneina, tuolla Preussin taalereina, rinnan on kultataaleri, »uudet kaksi kolmannesta» taaleri, pankin markka, kierrossa oleva markka, kahdenkymmenen guldenin rahajärjestelmä, kahdenkymmenen neljän guldenin rahajärjestelmä — ja kaikki tämä loputtomine uudelleenlaskuineen ja kurssinheilahduksineen.

Mikäli onnistuttiinkin lopulta voittamaan kaikki tämä, niin miten paljon noihin hankauksiin hukattiinkaan ponnistuksia, miten paljon hukattiinkaan rahaa ja aikaa! Vihdoin Saksassakin alettiin kuitenkin ymmärtää, että nykyään aika on rahaa.

Nuoren saksalaisen teollisuuden oli näytettävä kykynsä maailmanmarkkinoilla: se saattoi kasvaa ainoastaan vientikauppaa harjoittamalla. Mutta sitä varten sen oli nautittava kansainvälisen oikeuden suojaa ulkomailla. Englantilainen, ranskalainen tai amerikkalainen kauppias oli ulkomailla vapaampi tomissaan kuin kotonaan.

Häntä puolusti hänen maansa lähetystö ja tarpeen tullen jopa muutama sotalaivatkin. Entä saksalainen? Itävaltalainen saattoi vielä jossain määrin luottaa lähetystöönsä Lähi-Idässä, mutta muualla lähetystö ei paljoakaan auttanut häntä. Kun taas preussilainen kauppias kääntyi ulkomailla lähettiläänsä puoleen ja valitti hänelle tehdyn loukkauksen johdosta, sai hän melkein aina vastaukseksi: »Saitte sen minkä olette ansainnut! Mitä te haette täältä? Pysyisitte rauhassa kotonal» Jonkin pikkuvaltion alamainen oli kaikkialla kokonaan oikeuksia vailla. Saapuivatpa saksalaiset kauppiaat mihin hyvänsä, he turvautuivat kaikkialla ulkomaiseen — Ranskan, Englannin tai Amerikan — suojelukseen tai heidän oli mahdollisimman pian kansallistuttava uudessa kotimaassa.* Jos heidän lähettiläänsä olisivatkin halunneet muuten puoltaa heitä, ei siitä olisi ollut mitään hyötyä. Merentakaisissa maissa saksalaisia lähettiläitä kohdeltiin itseäänkin niin kuin kengänkiillottajia.

Tästä näkyy, että yhtenäisen »isänmaan» saavuttamispyrkimyksellä oli hyvin aineellinen tausta. Kysymyksessä eivät olleet enää Burschenschaftien jäsenten utuiset purkaukset Wartburgin juhlilla²⁰⁸, jolloin »uljuutta hehkui saksalaisten sielu» ja jolloin, kuten ranskalaisella sävelellä lauletaan »riensi nuorukainen taiston tuoksinaan puolesta kaatuukseen synnyinmaan»**, keskiaikaisen keisarikunnan romanttisen suuruuden palauttamisen puolesta, ja vanhuudenpäivinään tämä hehkuvamielinen nuorukainen muuttui aivan tavalliseksi hurskailijaksi, itsevaltiudelle uskolliseksi hallitsijansa orjaksi. Kysymyksessä ei ollut myöskään enää paljon maallisempi yhtenäisyyskehoitus, jonka olivat julistaneet Hambachin juhlilla²⁰⁴ asianajajat ja muut porvariston ideologit olettaen, että he rakastavat vapautta ja yhtenäisyyttä niiden itsensä vuoksi, mutta ymmärtämättä, että Saksan muuttaminen kantonitasavallaksi sveitsiläisen esikuvan mukaan, mitä tervejärkisimmät heistä pitivät ihanteenaan, oli yhtä mahdotonta kuin edellämainittujen ylioppilaiden hohenstaufenilainen keisarikuntakin. Ei, kysymyksessä oli käytännöllisen kauppiaan ja teollisuusyrittäjän välittömistä liike-elämän tarpeista noussut pyrkimys lakaista pois kaupankäynnin ja teollisuuden vapaan kehityksen tiellä oleva historiallisesti periytynyt koko pikkuvaltioiden kama, poistaa kaikki tarpeettomat esteet, jotka saksalainen liikemies joutui kotimaassaan ylittämään halutessaan esiintyä maailmanmarkkinoilla ja joita hänen kilpailijoillaan ei ollut. Saksan yhtenäisyydestä tuli taloudellinen välttämättömyys. Ne jotka vaativat sitä nyt, tiesivät mitä he tahtovat. He olivat saaneet kasvatuksensa kaupankäynnissä ja kaupankäyntiä varten, he osasivat kaupata ja solmia kauppoja. He tiesivät, että on tingittävä enemmän, mutta oltava myös valmis myönnytyksiin. He lauleskelivat »saksalaisen isänmaasta», johon kuului

* Engelsin lyijykynällä tekemä reunahuomautus: »Weerth». *Toim.*

** Kumpikin lainaus on otettu K. Hinkelin runosta »Liiton laulu». *Toim.*

Steiermark, Tyroli ja »Itävallan maa, niittänyt voittoja ja kunniaa»*,
sekä seuraavaa:

»Maasilta aina Memeliin,
Etschiltä Beltiin asti
oot, Saksa, kaikkein ylväihin,
ei löydy vertaistasi.»**

Käteismaksua vastaan he olivat silti valmiit luovuttamaan melkoisen osan, noin 25—30 prosenttia, tuosta samasta isänmaasta, jonka oli yhä laajennuttava.*** Heidän yhdistämissuunnitelmansa oli jo valmis ja se saatettiin toteuttaa viipymättä.

Saksan yhtenäisyys ei kuitenkaan ollut ainoastaan Saksan kysymys. Kolmikymmenvuotisen sodan²⁰⁵ ajoilta ainuttakaan yleissaksalaista kysymystä ei ollut ratkaistu ilman tuntuvaan ulkomaiden puutumista asiaan.**** Fredrik II valloitti 1740 Slesian ranskalaisten apuun turvautuen. Vuonna 1803 valtakunnan edustuston päätöksestä toteutettu Pyhän Rooman valtakunnan uudelleenjärjestäminen oli kirjaimellisesti Ranskan ja Venäjän sanelema.²⁰⁷ Sitten Napoleon sääti Saksassa omien etujensa mukaisen järjestyksen. Ja vihdoinkin Wienin kongressissa***** ennen kaikkea Venäjän, mutta myös Englannin ja Ranskan vaikutuksesta Saksa pirstottiin taas kolmekymmeneksi kuudeksi valtioksi, jotka käsittivät yli kaksisataa erillistä suurta ja pientä maatilkkua, ja tällöin saksalaiset monarkit, aivan samoin kuin Regensburgin valtiopäivillä 1802—1803²⁰⁸, olivat tunnollisina apulaisina tässä toimituksessa ja tehostivat entisestään maan hajanaisuutta. Lisäksi erillisiä Saksan alueita luovutettiin ulkovalloille. Saksa jäi näin ollen voimattomaksi ja avuttomaksi, sisäisten eripuraisuuksien raatelemaksi, poliittisessa ja jopa taloudellisessakin suhteessa kitumaan tuomituksi; paljon pahempaa oli kuitenkin se, että juurtuneen tavan mukaan Ranska ja Venäjä saivat oikeuden Saksan jakoon aivan samoin kuin Ranska ja Itävalta pitivät oikeutenaan huolehtia siitä, että Italia pysyisi pirstottuna. Tätä näennäistä oikeutetaan tsaari Nikolai käyttikin hyväkseen 1850, jolloin hän esti mitä häikäilemättömimmin tekemästä itsenäisesti mitään muutoksia perustuslakiin ja pakotti palauttamaan liittopäivät, tuon Saksan voimattomuuden symbolin.

Saksan yhtenäisyys oli siis valloittettava taistelussa niin Saksan monarkkeja ja muita sisäisiä vihollisia kuin myös ulkomaita vastaan. Tai ulkomaiden apuun turvautuen. Millainen tilanne oli tuolloin Saksan ulkopuolella?

* E. M. Arndtin runosta »Saksalaisen isänmaa». *Toim.*

** Hoffmann von Fallerslebenin »Saksalaisten laulusta». *Toim.*

*** Ks. E. M. Arndtin runoa »Saksalaisen isänmaa». *Toim.*

**** Engelsin Iyijykynällä tekemä reunahuomautus: »Westfalenin ja Teschenin rauha»²⁰⁶. *Toim.*

***** Käsikirjoituksessa tämän rivin yläpuolella on Engelsin huomautus: »Saksa — Puola». *Toim.*

Ranskassa Louis Bonaparte käytti hyväkseen porvariston ja työväenluokan välistä taistelua noustakseen talonpoikien tukemana presidentin virkaan ja sitten armeijan avulla keisarin valtaistuimelle. Armeijan valtaistuimelle nostama uusi keisari Napoleon oli kuitenkin Ranskan vuoden 1815 rajoissa kuolleena syntynyt hanke. Henkiin herätetty Napoleonin keisarikunta merkitsi Ranskan laajenemista Reinille asti eli ranskalaisen šovinismin perinteellisen haaveen toteutumista. Alkuvaiheessa Reinin valloitus ei kuitenkaan ollut Louis Bonaparten voimien mukainen: kaikki sensuuntaiset yritykset olivat johtaneet Ranskan-vastaisen liittouman muodostamiseen Euroopassa. Sen sijaan tarjoutui sopiva tilaisuus Ranskan arvovallan kohottamiseen ja uusien laakeriseppelien hankkimiseen armeijalle siten, että ryhdyttiin miltei koko Euroopan suostumuksesta sotaan Venäjää vastaan, joka oli käyttänyt hyväkseen Länsi-Euroopan vallankumouskautta miehittääkseen salaviihkaa Tonavan ruhtinaskunnat ja valmistellakseen uutta valloitusotaa Turkkiä vastaan. Englanti liittoutui Ranskan kanssa, Itävalta suhtautui myötämielisesti kumpankin, ja ainoastaan sankarillinen Preussi suuteli yhä venäläistä ruoskaa, jolla sitä oli vielä eilen piesty, ja pysyi ystävällishenkisellä puolueettomuuskannalla Venäjään nähden. Englanti enempää kuin Ranskakaan eivät kuitenkaan halunneet vakavaa voittoa vihollisestaan. Siksi sota päättyi vain vähäiseen Venäjän alentamiseen ja Venäjän ja Ranskan Itävallan-vastaisen liiton perustamiseen.*

* Krimin sota oli ainutlaatuinen valtava erehdysten komedia, jossa jokaisen uuden näytöksen edellä nousi kysymys: kukahan tällä kertaa tulee petetyksi? Tämä komedia vaati kuitenkin tavattoman suuria kustannuksia ja toista miljoonaa ihmishenkeä. Tuskin sota oli alkanut, kun Itävalta ryntäsi Tonavan ruhtinaskuntiin. Venäläiset perääntyivät itävaltalaisten hyökätessä, ja niin kauan kuin Itävalta pysyi puolueettomana, sotatoiminta Turkkiä vastaan oli Venäjän maa-rajalla näin ollen mahdollista. Itävallan vetäminen liittolaisena sotaan tällä rajalla olisi kuitenkin ollut mahdollista vain siinä tapauksessa, että sotaa olisi käyty vakavissa oikeissa Puolan eheyttämiseksi ja Venäjän länsirajan siirtämiseksi pitkäksi aikaa takaisinpäin. Silloin Preussikin, jonka kautta Venäjä sai vielä kaikki tuontitavaransa, olisi joutunut yhtymään sotaan; Venäjä olisi tullut saarretuksi maalta ja mereltä ja kohta se olisi voitettu. Tämä ei silti ollut liittolaisten tarkoitus. He olivat päinvastoin tyytyväisiä, että vakavan sodan vaara oli mennyt ohi. Palmerston kehotti siirtämään sotanäyttämön Krimille, mitä Venäjä itsekin toivoi, ja Louis Napoleon suostui halukkaasti tähän. Krimillä sota saattoi jäädä vain näennäiseksi, ja tällöin sen kaikki pääosalliset olisivat olleet tyytyväisiä. Mutta keisari Nikolai oli saanut päähänsä, että siellä on sodittava toisesta, ja unohtanut sen, että kun Krim on sopivin paikka näennäistä sotaa varten, niin se on kaikkein sopimattomin vakavaa sotaa varten. Se mikä on Venäjän etuisuutena puolustussodassa, nimittäin sen harvaan asutun, tietömän ja apuvaroista niukan alueen laajuus, kääntyy Venäjän jokaisessa hyökkäyssodassa sitä itseään vastaan, eikä tämä ilmene missään suuremmassa määrin kuin nimenomaan Krimin suunnalla. Etelä-Venäjän arot, joiden olisi pitänyt muuttua maahan hyökänneen vihollisen haudaksi, muuttuivat niiden venäläisten armeijoiden haudaksi, joita Nikolai ajoi julman ja typerän armottomasti toisen toisensa perään Sevastopoliin aina keskitalveen asti. Ja kun viimeinen, hätäisesti koottu, kehnosti varustettu ja kurjasti muonitettu armeija oli menettänyt matkalta noin kaksi kolmannesta miehistöstä (lumipyryissä tuhoutui kokonaisia pa-

Krimin sota teki Ranskasta Euroopan johtavan valtion ja seikkailija Louis Napoleonista päivänsankarin, mihin ei tosin kovinkaan paljoa tarvittu. Krimin sota ei kuitenkaan laajentanut Ranskan aluetta ja siksi siinä piili sen uuden sodan uhka, jossa Louis Napoleonin oli toteutettava oikea kutsumuksensa, tultava »valtakunnan laajentajaksi»*. Tätä uutta sotaa valmisteltiin jo edellisen sodan aikana siten, että Sardinialle annettiin lupa yhtyä länsivaltojen liittoon keisarillisen Ranskan satelliittina ja sen varsinaisena etuvartiona Itävaltaa vastaan; sotaa valmisteltiin myös Louis Napoleonin solmiessa rauhaa Venäjän kanssa²⁰⁹, jonka hartaana toivomuksena oli Itävallan rankaiseminen.

Louis Napoleonista tuli nyt Euroopan porvariston epäjumala. Eikä ainoastaan hänen 2. joulukuuta 1851⁹⁰ toteuttamansa »yhteiskunnan pelastamisen» ansiosta, jolloin hän tosin hävitti porvariston poliittisen herruuden, mutta vain pelastaakseen sen sosiaalisen herruuden; eikä ainoastaan siksi, että hän näytti, miten yleinen äänioikeus voidaan sopivissa oloissa muuttaa kansanjoukkojen sorron välikappaleeksi; eikä ainoastaan siksi, että hänen hallintokaudellaan kaupankäynti ja teollisuus ja varsinkin keinottelu ja pörssiuhuijaus saavuttivat ennen näkemättömän kukoistuksen. Näin kävi ennen muuta siksi, että porvaristo tunnusti hänet ensimmäiseksi »suureksi valtiomieheksi», joka oli sen omaa luuta ja lihaa. Hän oli nousukas samoin kuin jokainen oikea porvari. Oltuaan »monessa liemessä parkittuna» salaisen carbonari-seuran jäsenenä Italiassa, tykistöupseerina Sveitsissä, velkojen rasittamana ylhäisenä kulkurina ja erikoiskonstaa-pelina Englannissa²¹⁰, mutta aina ja kaikkialla kruununtavoittelijana, hän oli monivaiheista seikkailuelämää viettämällä ja saattamalla nimensä huonoon huutoon kaikissa maissa valmistautunut ranskalaisen keisarin ja Euroopan kohtaloiden ratkaisijan rooliin, samoin kuin klassinen porvarin esikuva — amerikkalainen — valmistautuu miljonääriksi tekemällä muutamia todellisia ja näennäisiä vararikkoja. Keisariksi tultuaan hän ei ainoastaan alistanut politiikkaa palvelemaan kapitalistisen voiton ja pörssikeinottelun etuja, vaan myös noudatti politiikassa yksinomaan arvopaperipörssin sääntöjä ja keinotteli »kansallisuuksien periaatteella». Saksan ja Italian pirstominen oli Ranskan entisen politiikan kannalta ollut Ranskan vieroittamata hallitsijanoikeutta; Louis Napoleon ryhtyi tuota pikaa myymään vähittäin tätä hallitsijanoikeutta niin sanottuja korvauksia vastaan. Hän oli valmis auttamaan Italiaa ja Saksaa pääsemään hajanaisuudesta sillä ehdolla, että Saksa ja Italia myöntävät hänelle alueitaan palkkioksi hänen jokaisesta kansalliseen yhdistymiseen

taljoonia) eivätkä sen rippeet pystyneet häätämään vihollista Venäjän maalta, ylimielinen pölkkypä Nikolai masentui raukkamaisesti ja myrkytti itsensä. Tästä hetkestä sota muuttui jälleen näennäiseksi ja päättyi kohta rauhan solmimiseen.

* Engels käyttää tässä sanontaa »Mehrer des Reiches», joka kuului osana Pyhän Rooman valtakunnan keisareiden arvonimeen keskiajalla. *Toim.*

suuntaamastaan askeleesta. Tämä ei ainoastaan tyydyttänyt ranskalaista šovinismia ja johdattanut vähitellen valtakunnan laajenemiseen aina vuoden 1801 rajoihin²¹¹, vaan myös asetti Ranskan jälleen valistuneen valtion, kansojen vapauttajan poikkeukselliseen asemaan ja Louis Napoleonin sorrettujen kansallisuuksien puoltajan asemaan. Koko valistunut ja kansallistunteen innoittama porvaristo, joka oli varsin kiinnostunut kaikkien kaupankäynnin esteiden poistamisesta maailmanmarkkinoilta, tervehti yksimielisesti tätä koko maailmaa vapauttavaa valistunutta toimintaa.

Asia pantiin alulle Italiassa.* Vuodesta 1849 Itävalta oli hallinnut siellä rajoittamattomasti, ja Itävaltahan oli siihen aikaan koko Euroopan syntipukki. Krimin sodan mitättömiä tuloksia ei pantu vain näennäistä sotaa toivoneiden länsivaltojen epäroinnin laskuun, vaan ne selitettiin Itävallan horjuvasta asenteesta johtuneiksi, johon kukaan ei ollut suuremmissa määrin syypää kuin länsivallat itse. Venäjää taas oli siinä määrin loukannut itävaltalaisten eteneminen Prut-joelle — kiitokseksi Venäjän avusta Unkarissa 1849 (vaikka nimenomaan tämä eteneminen pelastikin sen) — että se oli hyvillään jokaisesta Itävaltaa vastaan tehdystä hyökkäyksestä. Preussia ei otettu enää huomioon ja jo Pariisin rauhankongressissa²¹² sitä hyljittiin en canaille**. Venäjän myötävaikutuksella keväällä 1859 aloitettu sota Italian vapauttamisesta »Adrian mereen saakka» päättyi jo kesällä Mincio-joella. Itävaltaa ei heitetty pois Italiasta, Italia ei tullut »vapaaksi Adrian mereen saakka» eikä yhdistetyksi, Sardinia laajensi aluettaan, mutta Ranska sai Savoijin ja Nizzan ja siten palautti vuoden 1801 aikaisen Ranskan ja Italian rajan⁶⁰.

Italia ei kuitenkaan tyytynyt tähän. Tuolloin Italiassa oli vielä vallitsevana pelkkä manufaktuuri tuotanto, suurteollisuus oli vielä kapalossaan. Työväenluokka ei ollut vielä lähimainkaan pakkoluovutettu eikä proletarisoitunut; kaupungeissa se omisti vielä tuotantokalustoa, maaseudulla talonpoikaiset pienomistajat ja vuokraajat harjoittivat teollista työtä sivuansiokeeseen. Siksi porvariston tarmoa ei vielä horjuttanut sen ja luokkaetunsa tajunneen nykyaikaisen proletariaatin välinen vastakohtaisuus. Koska Italian hajanaisuus oli säilynyt ainoastaan Itävallan vierasmaisen herruuden ansiosta, jonka suojassa monarkkisten hallitusten väärinkäytökset saavuttivat huipunsa, niin sekä suurmaanomistaja-aatelisto että kaupunkilaiset kansanjoukot kannattivat porvaristoa kansallisen riippumattomuuden esitaistelijana. Vuonna 1859 vierasmainen herruus murrettiin kuitenkin kaikkialla paitsi Venetsiassa. Ranska ja Venäjä tekivät lopun Itävallan puuttumisesta Italian asioihin, kukaan ei pelännyt sitä enää. Garibaldista Italia sai antiikkistyyppisen sankarin, joka pystyi tekemään ja todella teki ihmeitä. Tuhatmiehisine vapaaehtoisjoukkoineen hän kukisti koko Napolin kuningaskunnan, tosiasiallisesti

* Reunassa Engelsing kynämerkintä: »Orsini». *Toim.*

** — halveksien. *Toim.*

yhdisti Italian ja repi Bonaparten politiikan taitavan verkon. Italiasta tuli vapaa ja itse asiassa yhdistetty, mutta ei Louis Napoleonin hankien, vaan vallankumouksen tietä.

Italian sodan ajoilta toisen keisarikunnan ulkopoliittikka ei ollut enää kenellekään salaisuus. Suuren Napoleonin voittajien oli saatava rangaistuksensa, mutta l'un après l'autre — toisen toisensa perään. Venäjä ja Itävalta olivat jo saaneet osansa, nyt oli Preussin vuoro. Preussia halveksittiin nyt enemmän kuin milloinkaan aikaisemmin; sen politiikka oli Italian sodan aikana ollut arkaa ja surkuteltavaa, aivan kuin Baselin rauhankin aikana 1795²¹³. »Vapaiden käsien politiikka»²¹⁴ oli saattanut Preussin siihen tilaan, että se oli kerrassaan eristettynä Euroopassa, että sen suuret ja pienet naapurit vain riemuitsivat ennakkolta sen nujertamisen johdosta ja että sen kädet olivat vapaat vain luovuttamaan Ranskalle Reinin länsirannan.

Vuoden 1859 jälkeisinä lähivuosina kaikkialle ja ennen muuta Reinin varrelle oli tosiaankin levinnyt käsitys siitä, että Reinin vasen ranta siirtyy palauttamattomasti Ranskalle. Tätä siirtymistä ei tosin kovinkaan toivottu, mutta sitä pidettiin kiertämättömänä kuin kohtaloa eikä suoraan sanoen erikoisesti pelätty. Talonpojissa ja kaupunkilaisissa pikkuporvareissa heräsivät henkiin vanhat muistelmat Ranskan herruudesta, joka oli tosiaankin tuonut heille vapauden; porvariston riveissä finanssiylimystö, varsinkin kölniläinen, oli jo aika lailla sekaantunut pariisilaisen »Crédit Mobilier'n»²¹⁵ ja muiden bonapartististen petkutussyhtymien huijauksiin ja vaati kovaäänisesti aluevaltauksia.*

Reinin länsirannan menetys olisi merkinnyt paitsi Preussin myös Saksan heikkenemistä. Saksa taas oli lohkottu enemmän kuin milloinkaan. Itävalta ja Preussi olivat kerrassaan vieraantuneet toisistaan Preussin Italian sodan aikaisen puolueettomuuskannan vuoksi; pikkuruhtinashyltyt katsoivat pelokkaina ja samalla himoiten Louis Napoleoniin kuten uudistetun Reinin liiton²¹⁶ tulevaan suojelijaan ainakin. Tällainen oli virallisen Saksan asema. Vieläpä ajankohtana, jolloin vain koko kansakunnan yhdistetyt voimat olisivat pystyneet ehkäisemään pirstomisvaaran.

Miten koko kansakunnan voimat olisi voitu yhdistää? Oli jäänyt kolme mahdollista tietä sen jälkeen kun vuoden 1848 yritykset, jotka olivat luonteeltaan miltei poikkeuksetta epämääräisiä, olivat epäonnistuneet ja juuri tuon epäonnistumisen vuoksi epämääräisyys oli hieman hälvennyt.

Ensimmäisenä tienä oli todellinen yhdistäminen, joka toteutettaisiin hävittämällä kaikki erilliset valtiot, ts. se oli avoimesti val-

* Marx ja minä jouduimme usein toteamaan itse paikalla, että tällaiset mielialat olivat tuolloin yleisesti vallitsevina Reinin varrella. Reinin länsirannalla toimivat teollisuusyrittäjät kyselivät minulta muuten, miten ranskalaiseen tullitariffiin siirtyminen vaikuttaisi heidän yrityksiinsä.

lankumouksellinen tie. Tätä tietä Italia oli vasta hiljan saavuttanut päämääränsä. Savoijin hallitsijasuku oli yhtynyt vallankumoukseen ja saanut siten haltuunsa Italian kruunun. Saksalaiset savoijilaisemme, Hohenzollernit, enempää kuin heidän päättävimmät Cavour'-insakaan à la Bismarck eivät kuitenkaan olisi pystyneet ollenkaan niin rohkeaan tekoon. Kansa olisi itse joutunut tekemään kaiken, ja Reinin länsirannasta käytävässä sodassa se olisi tietenkin pystynyt tekemään kaiken välttämättömän. Preussilaisten väistämätön perääntyminen Reinin taakse, reinitäisten linnoitusten pitkäaikainen piiritys ja eteläsaksalaisten hallitusten petturuus, joka olisi seurannut sitten epäilemättä, olisivat antaneet riittävästi aihetta sellaisen kansallisliikkeen nousuun, joka olisi lyönyt hajalle koko tuon dynastisen järjestyksen. Silloin Louis Napoleon olisi ensimmäisenä pistänyt miekkansa huotraan. Toinen keisarikunta olisi voinut sotia vain taantumuksellisia valtioita vastaan, joihin nähden se olisi esiintynyt Ranskan vallankumouksen seuraajana, kansojen vapauttajana. Se oli voimaton vallankumoukseen nousutta kansaa vastaan; sitä paitsi voitokas Saksan vallankumous olisi saattanut panna alulle koko Ranskan keisarikunnan kukistamisen. Näin olisi käynyt parhaassa tapauksessa; pahimmassa tapauksessa, mikäli hallitsevat ruhtinaat olisivat liikkeen johdossa, Reinin länsiranta olisi luovutettu väliaikaisesti Ranskalle, monarkkien aktiivinen tai passiivinen kavaluus olisi paljastettu koko maailmalle, ja olisi muodostunut kriittinen tilanne, josta Saksalla ei olisi ollut muuta ulospääsyä kuin vallankumous, kaikkien hallitsijoiden häätäminen pois ja yhtenäisen Saksan tasavallan perustaminen.

Silloisten olosuhteiden vallitessa Saksa olisi voinut astua tälle yhdistämistielle vain siinä tapauksessa, että Louis Napoleon olisi aloittanut sodan rajan siirtämisestä Reinille. Tästä sodasta ei kuitenkaan tullut mitään syistä, jotka esitetään tuonnempana. Kansallisen yhdistämisen kysymys lakkasi niin ikään olemasta kiireellinen elintärkeä kysymys, joka oli ratkaistava viipymättä, tuhoutumisen uhalla. Kansakunta saattoi toistaiseksi odottaa.

Toisena tienä oli yhdistyminen Itävallan johdolla. Itävalta säilytti kernaasti 1815 Napoleonin sotien seurauksena saamansa aseman valtiona, joka oli alueellisesti yhtenäinen ja pyöristetty. Se ei vaatinut enää siitä eristettyjä entisiä Etelä-Saksan alueitaan, vaan tyytyi niiden vanhojen ja uusien alueiden liittämiseen, jotka voitiin maantieteellisesti ja strategisesti yhdistää vielä säilyneeseen monarkian ydinosaan. Se saksalaisen Itävallan eristäminen muusta Saksasta, jonka pani alulle Josef II saattamalla voimaan suojelutullit, jota voimisti Franz I:n poliisivalta Italiassa ja jonka vei äärimmäisyyksiin Saksan valtakunnan hävittäminen ja Reinin liiton perustaminen, säilyi tosiasiallisesti vielä vuoden 1815 jälkeenkin. Metternich pystytti valtionsa ja Saksan välille oikean Kiinan muurin. Tullit estivät aineellisten ja sensuuri henkisten saksalaisten tuotteiden pääsyä; uskomattomat passirajoitukset typistivät minimiin henkilökohtaiset

kanssakäymiset. Itsevaltiuden harjoittama mielivalta, joka oli ainoa laatuaan jopa Saksassakin, esti taatusti vähäisimmänkin poliittisen liikkeen. Itävalta pysyi näin ollen täysin erillään koko Saksan porvarillis-liberaalisesta liikkeestä. Vuonna 1848 kaatuivat suurimalta osaltaan ainakin henkiset esteidat niiden väliltä; mutta tuon vuoden tapahtumat ja niiden seuraamukset eivät suinkaan voineet myötävaikuttaa Itävallan ja muun Saksan lähenemiseen; päinvastoin, Itävalta kerskui entistä enemmän riippumattomalla suurvalta-asemallaan. Vaikka liiton linnoituksissa²¹⁷ pidettiin itävaltalaisista sotilaista, mutta preussilaisia vihattiin ja pilkattiin, ja vaikka Itävalta oli suosiossa ja nautti kunnioitusta koko Etelässä ja Lännessä, jotka valtaosaltaan olivat katolisia, kukaan ei silti ajatellut tosisaan Saksan yhdistämistä Itävallan johdolla, ehkä muutamia pienten ja keskisuurten saksalaisten valtioiden kruunupäisiä hallitsijoita lukuun ottamatta.

Eikä muuten olisi voinut ollakaan. Itävalta itse ei halunnut mitään muuta, vaikka salavihkaa hautoikin yhä romanttisia valtakuntahaaveita. Ajan mittaan Itävallan tulliraja muuttui ainoaksi Saksan sisällä säilyneeksi aineelliseksi esteeksi, joka tuntui sitä kärkevämmin. Itsenäisen suurvallan politiikalla ei olisi ollut mitään merkitystä, ellei se olisi tarkoittanut Saksan etujen uhraamista varsinaisille Itävallan eduille, ts. Italiaa, Unkaria jne. koskeville eduille. Niin ennen vallankumousta kuin sen jälkeenkin Itävalta oli pysynyt Saksan taantumuksellisimpana valtiona, joka oli vähiten halukas lähtemään nykyaikaisen kehityksen tielle; sitä paitsi se oli ainoa varsinaisesti katolisena säilynyt suurvalta. Mitä enemmän maaliskuun jälkeinen hallitus²¹⁸ pyrki palauttamaan entisen pappien ja jesuiittojen isännöinnin, sitä vähemmän se pystyi toteuttamaan herruuttaan maassa, joka parilta kolmannekseltaan oli protestanttinen. Saksan yhdistäminen Itävallan johdolla olisi vihdoin ollut mahdollista vain Preussin nujertamisen seurauksena. Ellei viimeksi mainittu tapaus sinänsä olisikaan ollut onnettomuus Saksalle, niin Itävallan toteuttama Preussin murskaaminen olisi ollut yhtä tuhoisa kuin Preussin toteuttama Itävallan murskaaminen tulevan Venäjän vallankumouksen voiton aattona (minkä jälkeen tämä murskaaminen olisi ollut tarpeetonta, koska Itävalta olisi tullut silloin tarpeettomaksi ja hajonnut itsestään).

Lyhyesti sanoen Saksan yhtenäisyys Itävallan huomassa oli romanttinen haave, mikä ilmenikin kun saksalaiset pikku- ja keski-suuret hallitsijat kokoontuivat 1863 Frankfurtiin julistamaan Saksan keisariksi itävaltalaisen Franz Josefin. Preussin kuningas* ei yksinkertaisesti saapunut, ja koko komedia meni myttyyn.

Jäljellä oli kolmas tie: yhdistyminen Preussin johdolla. Tämä tie, jota historia todella lähti kulkemaan, palauttaa meidät mieli-

* — Vilhelm I. Toim.

kuvituksen alueelta varmalle, joskin melko likaiselle käytännöllisen »reaalipolitiikan»²¹⁹ maaperälle.

Fredrik II:n ajoilta Preussi oli pitänyt Saksaa samoin kuin Puolaakin vain valloitettavaksi tarkoitettuna alueena, josta kiskotaan mitä voidaan, mutta jonka on tietenkin suostuttava jakoon toisten kanssa. Vuodesta 1740 alkaen Preussin »Saksan tehtävänä» on ollut Saksan jako, johon ovat olleet osallisina ulkovaltat ja ennen muuta Ranska. »Je vais, je crois, jouer votre jeu; si les as me viennent, nous partagerons» (taidan pelata eduksenne; jos saan valtit käsiini, niin jaa'amme ne keskenämme) — tämän Fredrik sanoi hyvästiksi Ranskan lähettiläälle* ensimmäiselle sotaretkelleen²²⁰ lähtiessään. Täytäten uskollisesti tätä »Saksan tehtävänsä» Preussi kavalsi Saksan 1795 Baselin rauhaa solmittaessa, se suostui ennakkolta (5. elokuuta 1796 tehty sopimus) luovuttamaan ranskalaisille Reinin länsirannan alueenlisäyslupausta vastaan ja sai tosiaan palkkion valtakunnan kavalluksestaan Ranskan ja Venäjän saneleman valtakunnan edustuston päätösten mukaisesti. Vuonna 1805 se teki vielä yhden kavalluksen ja petti liittolaisensa, Venäjän ja Itävallan, heti kun Napoleon maanitteli sitä Hannoverilla — semmoiseen syöttiin se tartui aina — mutta sekaantui siinä määrin omaan typerään viekkau-teensa, että tuli vedetyksi sotaan Napoleonia vastaan ja sai Jenan edustalla ansaitsemansa rangaistuksen²²¹. Muistaen yhä nämä iskut Fredrik Vilhelm III aikoi jopa vuosina 1813 ja 1814 saamiensa voittojenkin jälkeen luopua kaikista länsisaksalaisista etuvartioistaan, rajoittua Koillis-Saksassa omistamiinsa alueisiin ja loitota Itävallan tavoin mahdollisimman kauas Saksan asioista, minkä seurauksena Länsi-Saksasta olisi tullut Venäjän tai Ranskan suojeluksen alainen uusi Reinin liitto. Suunnitelma ei onnistunut: kuningas pakotettiin vastoin tahtoaan ottamaan Westfalen ja Reinin maakunta ja niiden mukana myös uusi »Saksan tehtävä».

Aluevalloituksista tehtiin nyt toistaiseksi loppu, ellei oteta lukuun erinäisiä pieniä maanostoja. Maassa alkoi vähitellen taas kuukoistaa vanha junkkerilais-virkavaltainen järjestys; perustuslain voimaansaattamislupauksia, joita oli tehty kansalle tilanteen äärimmäisen kärjistyksen hetkellä, rikottiin jatkuvasti. Kaikesta tästä huolimatta porvariston merkitys yhä kasvoi Preussissakin, sillä ilman teollisuutta ja kaupankäyntiä jopa ylimielinen Preussin valtiokin oli nykyään nolla. Porvaristolle jouduttiin tekemään taloudellisia myönnytyksiä, vaikkakin hitaasti, vastahakoisesti ja homeopaattisiin annoksiin. Toisaalta taas nämä myönnytykset antoivat Preussille aihetta toivoa, että sen »Saksan tehtävä» saa tukea, kun se kehotti Saksan naapurivaltioita perustamaan tulliliiton maan kahtiajakaneiden vieraiden tullirajojen hävittämiseksi. Siten syntyi Tulliliitto, joka vuoteen 1830 asti jäi vain hyväksi aikomukseksi (silloin siihen kuului vain Hessen-Darmstadt), mutta myöhemmin, sitä mukaa kuin

* — Beauraulle. *Toim.*

poliittinen ja taloudellinen kehitys hieman nopeutui, se yhdisti taloudellisesti Preussiin suurimman osan Saksan sisäisistä alueista. Ei-preussilaiset rannikkomaat jäivät liiton ulkopuolelle vielä vuoden 1848 jälkeenkin.

Tulliliitto oli Preussin suuri voitto. Eikä lähimainkaan tärkeintä ollut se, että se merkitsi Itävallan vaikutusvallasta saatua voittoa. Tärkeintä oli, että se sai Preussin puolelle saksalaisten keskisuurten ja pikkuvaltioiden koko porvariston. Saksia lukuun ottamatta yhdenkään saksalaisen valtion teollisuus ei saavuttanut likipitäänkään sellaista kehitystasoa kuin Preussin; tämä ei johtunut yksinomaan luonnollisista ja historiallisista edellytyksistä, vaan myös tullialueen ja sisämarkkinoiden suuremmista mitoista. Mitä suuremmaksi Tulliliitto laajeni vetäen pikkuvaltioita näiden sisämarkkinoiden piiriin sitä enemmän noiden valtioiden nouseva porvaristo tottui pitämään Preussia taloudellisenä ja vastaisuudessa myös poliittisena etuvartionaan. Mitä porvarit suunnittelevat, sen professorit lausuvat. Kun Berliinissä hegeliläiset perustelivat filosofisesti sitä, että Preussin kutsumuksena on johtaa Saksaa, niin Heidelbergissä Schloserin oppilaat, varsinkin Häusser ja Gervinus, todistelivat samaa historiaan vedoten. Tällöin oletettiin tietenkin, että Preussi muuttaa koko valtiollista järjestelmäänsä, että se täyttää porvariston ideologioiden vaatimukset.*

Sanottakoon, että tätä ei tehty mistään erityisestä myötämielisyydestä Preussin valtiota kohtaan, niin kuin tapahtui esimerkiksi Italiassa, jossa porvarit tunnustivat Piemonten johtavan osuuden, sen jälkeen kun se ryhtyi avoimesti kansallisen ja perustuslaillisen liikkeen johtoon. Ei, tämä tehtiin haluttomasti; porvarit valitsivat Preussin pienempänä pahana, koska Itävalta ei päästänyt niitä markkinoilleen ja koska Itävaltaan verraten Preussi oli kuitenkin jo rahasioissa osoittamansa kitsauden vuoksi luonteeltaan jossain määrin porvarillinen. Preussin etuisuutena oli muihin suuriin valtioihin verraten kaksi hyvää instituutiota: yleinen asevelvollisuus ja yleinen oppivelvollisuus. Se oli saattanut ne voimaan äärimmäisen ahtaina aikoina, mutta parempina aikoina se tyytyi siihen, että toteuttamalla niitä jotenkuten ja vääristelemällä tahallisesti se hävitti niiden tiettyissä oloissa mahdolliseksi käyvän vaarallisuuden. Mutta paperilla nämä instituutiot olivat edelleenkin olemassa, joten Preussilla oli mahdollisuus päästää jonain kauniina päivänä valloilleen kansanjoukoissa piillyt potentiaalinen voima niin laajassa mitassa, ettei sitä olisi saatu aikaan missään muualla yhtä suuresta asukasluvusta puheen ollen. Porvaristo oli mukautunut näihin molempiin instituutioihin; vuoden 1840 paikkeilla vapaaehtoiset eli porvareiden pojat

* »Rheinische Zeitung»⁴⁶ käsitteli 1842 tältä kannalta kysymystä Preussin johtoasemasta. Gervinus sanoi minulle jo kesällä 1843 Ostendissa: Preussin on ryhdyttävä Saksan johtoon, mutta seuraavilla kolmella ehdolla: Preussin on annettava perustuslaki, saatettava voimaan painovapaus ja noudatettava määrätietoempaa ulkopoliittikkaa.

saattoivat vapautua helposti ja melko halvalla lahjuksella henkilökohtaisesta asevelvollisuuden suorituksesta, semmitenkin kun armeijassa itsessään ei pidetty kovinkaan suuressa arvossa teollisuus- ja liikemiespiireistä peräisin olevia Landwehrin²²² upseereita. Yleisen oppivelvollisuuden ansiosta Preussissa vielä kiistattomasti jäljellä ollut melkoinen määrä tietyt alkeistiedot omaavia henkilöitä oli erittäin edullista porvaristolle; lopulta se osoittautui jopa riittä-mättömäksi sitä mukaa kuin suurteollisuus kasvoi.* Molempien instituutioiden ylläpitoon tarvittavien korkeina veroina** ilmenneiden suurien kustannusten aiheuttamia valituksia kuului pääasiassa pikkuporvariston keskuudesta; voimiaan kartuttava suurporvaristo laskelmoi, että lisääntyvät voitot korvaavat runsain mitoin tosin epämiellyttävät, mutta väistämättömät, maan tulevaan suurvalta-asemaan liittyvät kulut.

Lyhyesti sanoen saksalaiset porvarit eivät rakennelleet mitään harhakuvitelmia preussilaisen huomaavaisuuden suhteen. Ja kun preussilaisen herruuden ajatus alkoi vuodesta 1840 saada heidän kannatustaan, niin ainoastaan siitä syystä ja sikäli, mikäli preussilainen porvaristo nousi nopeamman taloudellisen kehityksensä ansiosta saksalaisen porvariston johtoon taloudellisessa ja poliittisessa suhteessa ja mikäli preussilaisen Pohjois-Saksan Camphausenit, Hansemannit ja Mildet alkoivat työntää taka-alalle jo kauan sitten perustuslain saaneen Etelä-Saksan Rotteckeja ja Welckereja samoin kuin kauppiaat ja tehtailijat työnsivät taka-alalle asianajajia ja professoreja. Välittömästi vuotta 1848 edeltäneinä vuosina preussilaisten liberaalien keskuudessa, varsinkin Reinillä, tuntuivat tosiaan-kin aivan toisenlaiset kumoukselliset tuulahdukset kuin Etelä-Saksan kantoni-liberaalien keskuudessa.²²³ Silloin ilmestyi kaksi 1500-luvun jälkeisen ajan parasta poliittista kansanlaulua: laulu pormestari Tschechistä ja laulu paronitar von Droste-Vischeringistä, joiden rietaus herättää nyt, vanhoilla päivillä, suuttumusta niissä, jotka 1846 lauloivat reippaasti:

Pitipäs nyt tulla ihme,
kun ei Tschech pormestariimme
möhömahaan mokomaan
sattunutkaan osumaan!

Kaiken oli kuitenkin hyvin pian muututtava. Puhkesi helmi-kuun vallankumous, sitä seurasivat maaliskuun päivät Wienissä ja maaliskuun 18. päivän vallankumous Berliinissä. Porvaristo voitti ilman vakavaa taistelua; se ei ollenkaan halunnut taistella vakavasti, kun asia kehittyi siihen pisteeseen. Sillä tämä samainen porvaristo, joka vasta hiljan oli keimaillut silloisen sosialismin ja kommunis-

* Jopa »kulttuuritaistelunkin»¹³ aikana reinitäiset tehtailijat valittivat minulle, etteivät he voi nimittää työn valvojiksi joka suhteessa erinomaisia työläisiä, koska näiltä puuttuu tarvittavia koulutietoja. Tämä koski erikoisesti katolisia paikkakuntia.

** Engelsin reunamerkintä: »Porvariston keskikoulu». *Toim.*

min kanssa (varsinkin Reinillä), oli nyt huomannut yhtäkkiä kasvataneensa paitsi erillisiä työläisiä myös työväenluokan, olemukseltaan vallankumouksellisen proletariaatin, joka tosin uinui vielä puoleksi, mutta alkoi jo vähitellen herätä. Tämä proletariaatti, joka oli kaikkialla saavuttanut voiton porvaristolle, esitti jo, varsinkin Ranskassa, koko porvarillisen järjestelmän olemassaoloon soveltumattomia vaatimuksia; 23. kesäkuuta 1848 asiat kärjistyivät Pariisissa näiden kahden luokan ensimmäiseksi kiivaaksi otteluksi; neljä päivää jatkuneen taistelun jälkeen proletariaatti kärsi tappion. Siitä hetkestä alkaen koko Euroopan porvaristo alkoi joukoittain siirtyä taantumuksen puolelle ja liittoutui niiden virkavaltaiten itsevaltiuden kannattajien, feodaaliherrojen ja pappien kanssa, jotka se oli vasta äsken työläisten apuun turvautuen kukistanut, »yhteiskunnan vihollisia» eli näitä samaisia työläisiä vastaan.

Preussissa tämä ilmeni siten, että porvaristo kavalsi valitsemansa edustajat ja seurasi joko peitetyn tai avoimen vahingoniloisena, kun hallitus ajoi heidät hajalle marraskuussa 1848²²⁴. Nyt kokonaiseksi kymmeneksi vuodeksi Preussiin vakiintunut virkavaltainen junkkeriministeristö joutui tosin hallitsemaan perustuslaillisessa muodossa, mutta se kosti tämän harjoittamalla järjestelmällisesti pikkumaista ja jopa Preussissakin ennen näkemätöntä ahdistelua ja saivartelua, josta eniten kärsi porvaristo. Porvaristo sulkeutui kuitenkin nöyränä itseensä, otti nurisematta vastaan iskujen ja potkujen ryöpyt rangaistuksena menneistä kumouspyrkimyksistään ja totuttautui nyt vähitellen ajatukseen, jonka myöhemmin lausuikin: olemme sittenkin koirial!

Sitten koitti sijaishallituskausi. Todistaakseen uskollisuutensa kruunulle Manteuffel asetti vakoilijat ympäröimään perillistä*, nykyistä keisaria, aivan samoin kuin Puttkamer asettaa heidät nykyään piirittämään »Sozialdemokratian»²²⁵ toimitusta. Heti kun perillisestä tuli sijaishallitsija, Manteuffel häädettiin tietenkin pois, ja alkoi »uusi aikakausi»²²⁶. Se oli vain näyttämönvaihdos. Prinssi-hallitsija suvaitsi antaa porvaristolle luvan muuttua taas liberaaliksi. Porvarit käyttivät hanakasti hyväkseen tätä lupaa, mutta luulivat, että he ovat nyt tilanteen herroja ja että Preussin valtion on tanssittava heidän pillinsä mukaan. Mutta tämä ei kuulunut ollenkaan »arvovaltaisten piirien» suunnitelmiin, matelevan lehdistön sanontaa käyttäksemme. Emeljan uudelleenjärjestäminen oli se hinta, minkä porvaristo joutui maksamaan »uudesta aikakaudesta». Hallitus vaati tällöin vain yleisen asevelvollisuuden tosiasiallista täytäntöön panoa niissä mitoissa, joissa se oli toteutettu vuoden 1816 paikkeilla. Liberaalin porvariston kannalta tätä vastaan ei voitu esittää kerrassaan mitään vastaväitteitä, jotka eivät olisi olleet huu-tavassa ristiriidassa sen omien, Preussin arvovaltaa ja Saksan tehtävää koskevien lausumien kanssa. Liberaali oppositio asetti kui-

* — prinssi Vilhelmiä, myöhemmin keisari Vilhelm I:stä. *Toim.*

tenkin myöntymyksensä ehdoksi sotapalvelusajan laillisen rajoittamisen kahdeksi vuodeksi. Tämä oli sinänsä täysin järjenmukaista; kysymys oli vain siitä, oliko tämä saavutettavissa, oliko maan liberaali porvaristo valmis puoltamaan tätä ehtoa loppuun saakka, mil-laisten uhrausten hinnalla hyvänsä. Hallitus vaati varmasti kolmen vuoden sotapalvelusaikaa, edustajakamari kahden vuoden; tästä puhkesi selkkkaus²²⁷. Sotilaskysymystä koskevan selkkauksen yhteydessä ulkopoliittikka muuttui jälleen merkitykseltään ratkaisevaksi sisäpolitiikkaankin nähden.

Kuten näimme, Preussi oli menettänyt lopullisesti kunniansa Krimin ja Italian sotien aikaisen asenteensa vuoksi. Tämä surkultettava politiikka oli osittain puolustettavissa sillä, että Preussin armeija oli huonossa tilassa. Koska jo ennen vuotta 1848 ilman säätyjen suostumusta ei voitu saattaa voimaan uusia veroja tai ottaa lainoja eikä haluttu myöskään koota tässä tarkoituksessa säätyjen edustajia, niin armeijaa varten ei milloinkaan riittänyt rahaa, joten se joutui äärettömän kitsauden vuoksi kokonaan rappiolle. Fredrik Vilhelm III:n aikoina juurtunut paraati- ja marssihenki pilasi armeijan lopullisesti. Kreivi Waldersee on kuvannut, miten avuttomaksi tuo paraateissa kasvatettu armeija osoittautui 1848 Tanskan taistelukentillä. Vuoden 1850 mobilisaatio merkitsi täydellistä epäonnistumista²²⁸: kaikesta oli puute, ja se mitä oli, oli suurimmalta osaltaan käyttökelvotonta. Edustajakamareiden äänestämät määrärahat auttoivat tosin asiaa; armeija saatiin vieroitetuksi vanhoista tottumuksistaan; kenttäpalvelus alkoi ainakin suurimmalta osaltaan syrjäyttää paraatit. Armeijan miesvahvuus pysyi samana kuin vuoden 1820 paikkeilla, kun taas kaikki muut suurvallat ja eritoten Ranska, joka juuri silloin oli uhkaavana vaarana, lisäsivät asevoimiaan. Preussissa oli sitä paitsi voimassa yleinen asevelvollisuus; papereissa jokainen preussilainen oli sotilas, mutta väestön lisääntyttyä 10 $\frac{1}{2}$ miljoonasta (1817) 17 $\frac{3}{4}$ miljoonaan (1858) armeijan säädetty miesvahvuus ei sallinut kutsua palvelukseen ja opettaa enempiä kuin yhden kolmasosan palveluskelpoisista henkilöistä. Nyt hallitus vaati, että armeijaa olisi suurennettu miltei tarkalleen vuoden 1817 jälkeistä väestön lisäystä vastaavasti. Ne samat liberaaliedustajat, jotka olivat lakkaamatta vaatineet, että hallitus asettuisi Saksan johtoon, puoltaisi Saksan mainetta ulkovaltojen edessä ja palauttaisi sen kansainvälisen arvovallan, nämä samat miehet kitsastelivat nyt eivätkä millään halunneet antaa suostumustaan muuten kuin kaksivuotisen palvelusajan perusteella. Olivatko he silti riittävän voimakkaita toteuttamaan aikeensa, jossa he niin sinnikkäästi pysyivät? Oliko heillä takanaan kansa tai vaikkapa porvaristo, joka olisi ollut valmis päättäviin toimiin?

Ei lainkaan. Porvaristo tervehti edustajakamarin jäsenten ja Bismarckin sanasotia, mutta todellisuudessa se järjesti liikkeen, joka oli itse asiassa suunnattu, joskin tiedottomasti, Preussin edustajahuoneen enemmistön politiikkaa vastaan. Tanskan hyökkäys Hols-

teinin perustuslakia vastaan ja Schleswigin väkivaltaisen tanskalais-
tamisen yritykset herättivät saksalaisessa porvarissa suuttumusta.
Hän oli tottunut suurvaltojen väheksyntään, mutta pienen Tanskan
potkut suututtivat häntä. Silloin perustettiin Kansallinen liitto²²⁹;
juuri pikkuvaltioiden porvaristo olikin sen voimana. Kaikesta li-
beraalisuudestaan huolimatta Kansallinen liitto vaati ennen muuta
kansallista yhdistymistä Preussin johdolla, mikäli mahdollista li-
beraalin Preussin johdolla, mutta joka tapauksessa Preussin sellai-
sena kuin se on. Kansallinen liitto vaati ennen muuta, että saksalais-
ten on vihdoin päästävä surkuteltavasta toisarvoisten ihmisten ase-
mastaan maailmanmarkkinoilla, Tanska on lannistettava ja suur-
valloille on näytettävä hampaita Schleswig-Holsteinissa. Nyt Preus-
sin ylivallan vaatimus oli sitä paitsi vapaa kaikista niistä epäselvyyk-
sistä ja harhakuvitelmista, jotka olivat sille ominaisia vielä ennen
vuotta 1850. Tämän vaatimuksen tiedettiin varmasti merkitsevän
Itävallan häätämistä Saksasta, pikkuvaltioiden itsenäisyyden to-
siasiallista hävittämistä ja sitä, että kumpaakaan näistä ei voida
toteuttaa ilman kansalaissotaa ja Saksan jakoa. Kansalaissotaa ei
kuitenkaan enää pelätty, ja jako olisi vain tehnyt yhteenvedon Itä-
vallan ehkäisyttullipolitiikasta. Saksan teollisuus ja kaupankäynti
olivat siinä määrin kehittyneet, saksalaisten kauppayhtiöiden maail-
manmarkkinat käsittävä verkko oli niin levinnyt ja tullut niin ti-
heäksi, että pikkuvaltioiden järjestelmä kotimaassa sekä oikeudet-
tomuus ja turvattomuus ulkomailla olivat käyneet jo sietämättömik-
si. Ja tuohon samaan aikaan, jolloin voimakkain poliittinen järjestö,
mikä Saksan porvaristolla oli milloinkaan ollut, esitti Berliinin edus-
tajille itse asiassa epäluottamuslauseen, nämä tinkivät yhä sotapal-
velusajasta!

Tällaisen tilanteen vallitessa Bismarck päätti puuttua aktiivi-
sesti ulkopoliitiikkaan.

Bismarck on preussilaiseksi maalaisjunkkeriksi ja korporantti-
ylioppilaaksi muuntautunut Louis Napoleon, ranskalainen seikkailija
ja kruununtavoittelija. Samoin kuin Louis Napoleonilla, Bismar-
ckilla oli erittäin käytännöllinen järki; tämä tavattoman joustava,
synnynäinen ja hioutunut liikemies olisi muunlaisissa oloissa vetä-
nyt vertoja Vanderbilteille ja Jay Gouldeille New Yorkin pörsissä;
hän on tosiaankin järjestänyt aika hyvin yksityisasiansa. Tällaiseen
käytännöllisen elämän alalla kehittyneeseen järkeen liittyy usein
kuitenkin vastaava näköpiirin rajoittuneisuus, ja tässä suhteessa
Bismarck on ranskalaista edeltäjänsä etevämpi. Viimeksi mainittu
oli kulkurielämänsä vuosina kehitellyt kuitenkin omat »Napoleonin
aatteensa»²³⁰ — jotka olivat kylläkin hänen mittojensa mukaiset —
mutta Bismarckilla, kuten huomaamme, ei ole milloinkaan ollut
vihiäkään mistään omaperäisestä poliittisesta aatteesta, hän on vain
omalla tavallaan yhdistellyt muiden valmiita ajatuksia. Tuo rajoit-
tuneisuus oli kuitenkin juuri onneksi hänelle. Ilman sitä hän ei olisi
milloinkaan osannut tarkastella maailmanhistoriaa varsinaiselta preus-

silaiselta näkökannalta. Jos hänen ääripreussilaisessa maailmankatsomuksessaan olisi ollut vähäinenkään päivänvaloa päästävä aukko, hän olisi sekaantunut tehtävissään ja kadottanut kunniansa kokonaan. Hän joutui tosiaankin umpikujaan heti, kun oli tavallaan täytännyt erikoisen, ulkoa päin saamansa tehtävän; saamme nähdä, minkälaisia harppauksia hän joutui tekemään syystä että hänellä ei ollut lainkaan järkeviä ajatuksia eikä hän pystynyt ymmärtämään itse aiheuttamaansa historiallista tilannetta.

Kun Louis Napoleonin oli hänen menneisyytensä opettanut valitsemaan keinoja kursailematta, niin Preussin politiikan ja varsinkin niin sanotun suuren vaaliruhtinaan* ja Fredrik II:n politiikan historia oli opettanut Bismarckin toimimaan vieläkin häikäilemättömämmin, sitä paitsi Bismarck saattoi säilyttää jalon tietoisuuden siitä, että hän oli uskollinen isänmaansa perinteelle. Hänen käytännöllinen vaistonsa oli opettanut hänet lykkäämään tarpeen tullen taka-alalle junkkerin himonsa; ne tulivat taas jyrkkinä esiin, kun enää ei näyttänyt olevan tarvetta; tämä oli tietenkin rappeutumisen merkki. Hänen poliittisena menetelmänään oli korporantin menetelmä: hän sovelsi edustajakamarissa siekailematta preussilaiseen perustuslakiin niiden oluenjuontitapojen naurettavan suoranaista tulkintaa, joiden avulla ylioppilaiden kapakoissa on tapana selviytyä vaikeuksista; hän on lainannut kaikki diplomatiaan tuomansa uutuuudet korporantti-ylioppilaiden käytännöstä. Kun Louis Napoleon kriittisinä hetkinä usein horjui, esimerkiksi vuoden 1851 vallankaappauksen aikana, jolloin Mornyn oli suorastaan väkisin pakotettava hänet viemään loppuun aloittamansa asia, tai vuoden 1870 aattona, jolloin hän epäröinnillään pilasi asemansa, niin tunnustettakoon, että Bismarckille ei milloinkaan sattunut tällaista. Hän ei milloinkaan menettänyt tahdonlujuuttaan, se pikemminkin muuttui toisinaan suoranaiseksi karkeudeksi. Tässä ennen muuta piilikin hänen menestystensä salaisuus. Saksan kaikki hallitsevat luokat, niin junkkerit kuin porvaritkin, olivat siinä määrin menettäneet viimeisetkin tarmon rippeet, »sivistyneessä» Saksassa oli siinä määrin tullut tavaksi tahdottomuus, että heidän keskuudessaan ainoa henkilö, jolla tosiaankin oli vielä tahtoa, tulikin juuri siksi heidän suurmieheekseen ja tyrannikseen. Hän oli heidän kaikkien valtiias, ja he olivat vastoin järkeä ja omaatuntoa valmiit »tekemään temppuja hänen komentonsa mukaan», kuten he itse sanoivat. »Sivistymättömässä» Saksassa asiat eivät kuitenkaan ole kehittyneet vielä niin pitkälle: työkansa on osoittanut, että sen tahtoa ei pysty lannistamaan edes Bismarckin voimakas tahto.

Brandenburgilaiselle junkkerillemme avautui loistava ura, hänen olisi pitänyt vain rohkeasti ja viisaasti tarttua asiaan. Eikö Louis Napoleonista tullut porvariston epäjumala juuri siksi, että hän hajotti porvariston parlamentin mutta lisäsi sen tuloja? Eikö Bismar-

* — Fredrik Vilhelmin. *Toim.*

ckilla sitten ollut niitä liikemiehen lahjoja, joita porvarit niin ihailivat vale-Napoleonissa? Eikö hän tuntenut vetovoimaa Bleichröderiinsä samoin kuin Louis Napoleon Fouldiinsa? Eikö Saksassa ollut 1864 ristiriitaa toisaalta niiden edustajakamarin porvarijäsenten, jotka itaruutensa vuoksi halusivat lyhentää sotapalvelusaikaa, ja toisaalta niiden edustajakamarin ulkopuolella olleiden porvareiden välillä, jotka kuuluivat Kansalliseen liittoon ja janosivat hinnalla millä hyvänsä kansallisia urotekoja, joihin tarvittiin armeijaa? Eikö Ranskassa ollut ollut 1851 aivan samanlaista ristiriitaa toisaalta edustajakamarissa olleiden ja presidentin valtaa hillinneiden porvareiden ja toisaalta edustajakamarin ulkopuolella olleiden mutta hinnalla millä hyvänsä rauhaa ja voimakasta hallitusta janonneiden porvareiden välillä, ja eikö Louis Napoleon ollut ratkaissut tuota ristiriitaa hajottamalla parlamenttihuutajat ja turvaamalla porvaristojoukoille rauhan? Eikö Saksan tilanne ollut vielä suotuisampi rohkean iskun antamiseen? Eikö porvaristo ollut esittänyt jo aivan valmista armeijan uudistamissuunnitelmaa ja eikö se itse ollut lausunut kaikkien kuullen toivomustaan, että ilmaantuisi tarmokas preussilainen valtiomies, joka toteuttaisi sen suunnitelman, erottaisi Itävallan Saksasta ja yhdistäisi saksalaiset pikkuvaltiot Preussin johdolla? Jos Preussin perustuslakia jouduttaisiin tällöin kohtelemaan vähemmän hienotunteisesti ja jos parlamentissa ja sen ulkopuolella olevat ideologit jouduttaisiin syrjäyttämään palkitsemalla heidät ansioidensa mukaan, niin eikö voitaisi Louis Bonaparten tavoin nojautua yleiseen äänioikeuteen? Mikä olisi demokraattisempaa kuin yleisen äänioikeuden voimaan saattaminen? Eikö Louis Napoleon todistanut, että se on täysin vaaraton, kun sitä käytetään tarkoituksenmukaisesti? Eikö yleinen äänioikeus ollut juuri sellainen keino, jonka avulla voitiin vedota laajoihin kansanjoukkoihin ja keikailla hieman syntymässä olleille sosiaalisille liikkeille, jos porvaristo sattuisi niskoittelemaan?

Bismarck ryhtyi toimeen. Oli toistettava Louis Napoleonin valankaappaus ja näytettävä havainnollisesti saksalaiselle porvaristolle todellinen voimasuhde, hälvennettävä väkivaltaisesti sen liberaali itsepetos, mutta myös täytettävä sen kansalliset vaatimukset, jotka kävivät yhteen Preussin pyrkimysten kanssa. Ennen kaikkea Schleswig-Holstein antoi aihetta toimintaan. Ulkopolitiikan kannalta maaperä oli muokattu. Bismarck oli saanut puolelleen Venäjän tsaarin* tekemällä tälle 1863 poliisi- ja sotapalveluksia taistelussa puolalaisia kapinallisia vastaan.²³¹ Louis Napoleon oli niin ikään muokkautunut ja pystyi puoltamaan suosimallaan »kansallisuuksien periaatteella» välinpitämättömyyttään, jollei vaiteliasta myötävaikutustaankin Bismarckin suunnitelmiin nähden. Englannissa oli pääministerinä Palmerston, joka oli asettanut ulkoasiainviraston johtoon pienen lordi John Russelin ainoastaan asettaakseen hänet

* — Aleksanteri II:n. *Toim.*

naurunalaisiksi. Itävalta taas oli Preussin kilpailijana taistelussa Saksan herruudesta ja juuri tässä kysymyksessä se oli vähiten taipuvainen myöntämään Preussille ensi sijan, semmitenkin kun vuosina 1850 ja 1851 Itävalta oli esiintynyt Schleswig-Holsteinissa keisari Nikolain santarmina ja toiminut itse asiassa vielä katalammin kuin itse Preussi. Tilanne oli näin ollen erittäin suotuisa. Vihasipa Bismarck Itävaltaa miten hyvänsä ja halusipa Itävalta miten hartaasti hyvänsä purkaa puolestaan vihaansa Preussiin, Itävalta ja Preussi eivät kuitenkaan voineet Tanskan kuninkaan Fredrik VII:n kuoleman jälkeen mitään muuta kuin esiintyä yhdessä Tanskaa vastaan — Ranskan ja Venäjän vaiteliaasta suostumuksesta. Menestys oli ennakolta taattu, niin kauan kuin Eurooppa pysyisi puolueettomana; siten kävikin: herttuakunnat valloitettiin ja jaettiin rauhansopimuksen perusteella.²³²

Preussilla oli tässä sodassa toinenkin tavoite: kokeilla taistelukentällä armeijaansa, jota oli vuodesta 1850 koulutettu uudella tavalla ja joka vuoden 1860 jälkeen oli järjestetty uudelleen ja suurennettu. Armeija kesti koetuksen paremmin kuin oli osattu odottaa ja sitä paitsi mahdollisimman monenlaisissa taistelutilanteissa. Jyllänissä Lyngbyn edustalla käyty taistelu, jossa elävän aidan taakse asettuneet 80 preussilaista käännyttivät tiheällä tulituksellaan pakoteille kolme kertaa suuremman tanskalaisten joukon, osoitti että neulakivääri oli paljon parempi kuin suusta ladattava ja että sitä osattiin taitavasti käyttää. Samalla onnistuttiin toteamaan, että itävaltalaiset olivat ottaneet Italian sodasta ja ranskalaisten taistelutavasta opikseen vain sen, että ammunta ei ole minkään arvoista, vaan oikean sotamiehen on kaadettava vihollinen heti pistimellään. Tämä otettiin varteen, sillä ei olisi voitu toivoakaan sen suotuisampaa vihollisen taktiikkaa takaa ladattavien kiväärinpiippujen edessä. Jotta itävaltalaiset olisivat pikemmin päässeet vakuuttumaan tästä käytännössä, valloitetut herttuakunnat luovutettiin rauhansopimuksen mukaan Itävallan ja Preussin yhteiseen hallintaan. Täten muodostui väliaikaisesti tilanne, joka ei saattanut olla aiheuttamatta loputtomia selkkauksia ja joka antoi siten Bismarckille täyden mahdollisuuden valita mielensä mukaan hetki ja aloittaa jonkin tällaisen selkkauksen perusteella yleinen hyökkäys Itävaltaa vastaan. Perinteellistä preussilaista politiikkaa noudatettaessa — »käytettäessä horjumatta loppuun saakka» suotuisaa tilannetta, kuten herra von Sybel sanoo — oli aivan luonnollista, että Saksaan yhdistettiin noin 200 000 Pohjois-Schleswigin tanskalaista asukasta käyttäen teko-syynä saksalaisten vapauttamista tanskalaisesta ikeestä. Tyhjin käsin jäi vain saksalaisten pikkuvaltioiden ja saksalaisen porvariston Schleswig-Holsteinin hallitsijaksi ehdottama Augustenborgin herttua.

Näin Bismarck toteutti herttuakunnissa saksalaisen porvariston tahdon vastoin sen tahtoa. Hän hääti pois tanskalaiset ja antoi haasteen ulkovalloille, mutta ulkovallat eivät hievahtaneetkaan. Äsken

vapautettuja herttuakuntia alettiin kohdella niin kuin valloitettua maata välittämättä ollenkaan niiden toivomuksista: ne yksinkertaisesti jaettiin Itävallan ja Preussin kesken. Preussista tuli taas suurvalta, se ei ollut enää viidentenä pyöränä Euroopan vaunuissa; porvariston kansallisia toiveita toteutettiin menestyksellisesti, mutta niiden toteuttamiseksi valittu keino ei ollut porvariston liberaali keino. Siksi Preussin sotilasselkkaus jatkui yhä ja sen ratkaiseminen jopa vaikeutui entisestään. Edessä oli Bismarckin näytelmän toinen näytös.

* * *

Tanskan sota oli toteuttanut osan kansallisista toiveista. Schleswig-Holstein oli »vapautettu», Varsovan ja Lontoon pöytäkirjat, joihin suurvallat olivat merkinneet Saksan nöyryytyksen Tanskan edessä²³³, oli revitty ja heitetty niiden jalkoihin, mutta suurvallat eivät olleet hiiskuneet sanaakaan. Itävalta ja Preussi olivat taas yhdessä, niiden joukot taistelivat rinta rinnan ja voittivat eikä yksikään hallitsija ajatellutkaan enää hyökätä Saksan alueelle. Nyt ei ollut mitään menestymismahdollisuuksia Louis Napoleonin Reiniin kohdistuvilla pyyteillä, jotka tähän mennessä olivat jääneet takalalle muilta asioilta: Italian vallankumoukselta, Puolan kapinalta, Tanskan selkkauksilta ja vihdoin Meksikon retkikunnalta²³⁴. Vanhoillinen preussilainen valtiomies ei näin ollen olisi voinut odottaa ulkopoliittikan kannalta parempaa kansainvälistä tilannetta. Bismarck ei kuitenkaan ollut ennen vuotta 1871 lainkaan vanhoillinen, vähiten hän oli sellainen tuolla hetkellä, eikä saksalainen porvaristo ollut suinkaan tyytyväinen.

Saksalaista porvaristoa kalvoi entiseen tapaan vanha ristiriita. Toisaalta se vaati yksinomaista poliittista herruutta itselleen, ts. edustajakamarin liberaalista enemmistöstä valitulle ministeristölle; mutta tällainen ministeristö olisi kymmenen vuotta joutunut taistelemaan vanhaa, kruunun edustamaa järjestelmää vastaan, ennen kuin sen uusi valta olisi lopullisesti tunnustettu, ja tämä olisi merkinnyt maan sisäistä heikkenemistä vuosikymmeneksi. Toisaalta taas porvaristo vaati Saksan vallankumouksellista uudistamista, mikä oli toteutettavissa vain väkivaltaisesti, siis ainoastaan tosiasiallisen diktatuurin kautta. Vuodesta 1848 alkaen porvaristo oli kuitenkin jokaisella ratkaisevalla hetkellä todistanut yhä uudelleen, että sillä ei ole jälkeäkään tarmosta, jota se tarvitsisi voidakseen toteuttaa edes toisen näistä vaatimuksista, ellei molempia. Poliitikassa on olemassa vain kaksi ratkaisevaa voimaa: valtion järjestynyt voima, armeija, ja kansanjoukkojen järjestymätön spontaaninen voima. Vuonna 1848 saamansa opetuksen jälkeen porvaristo oli lakannut vetoamasta kansanjoukkoihin; se pelkäsi niitä enemmän kuin itsevaltiutta. Armeija taas ei ollut suinkaan sen hallussa. Armeija oli tietenkin Bismarckin hallussa.

Jatkuneessa perustuslakiselkkauksessa Bismarck kamppaili hyvin

päättävästi porvariston parlamenttivaatimuksia vastaan. Mutta hän oli innostunut toteuttamaan sen kansalliset vaatimukset, ne hän kävivät yhteen preussilaisen politiikan salaisimpien pyrkimysten kanssa. Jos hän olisi tällöin toteuttanut vielä kerran porvariston tahdon vastoin sen tahtoa, jos hän olisi toteuttanut Saksan yhdistämisen porvariston vaatimalla tavalla, niin selkkaus olisi ratkennut itsestään ja Bismarckista olisi tullut samanlainen porvariston epäjumala kuin hänen esikuvansakin, Louis Napoleon.

Porvaristo oli osoittanut hänelle päämäärän, Louis Napoleon siihen johtavan tien; Bismarckin oli vain saavutettava se.

Jotta Preussi olisi voitu asettaa Saksan johtoon, Itävalta oli hädettävä väkisin Saksan liitosta²³⁵ ja saksalaiset pikkuvalltiot alistettava. Nämä saksalaisten »reippaat iloiset sodat»²³⁶ saksalaisia vastaan olivat ikivanhoista ajoista olleet Preussin politiikan tärkeimpänä alueenlaajennuskeinona; niitä ei pelännyt yksikään kelpo preussilainen. Yhtä epäilyksetön oli toinenkin peruskeino: liittoutuminen ulkomaiden kanssa saksalaisia vastaan. Haavemielinen Venäjän tsaari Aleksanteri oli aina palvelushaluinen. Louis Napoleon ei milloinkaan kiistänyt sitä, että Preussin kutsumuksena oli esittää Piemonten roolia Saksassa, ja hän oli täysin valmis solmimaan kaupat Bismarckin kanssa. Hän katsoi parhaaksi saada tarvitsemansa mikäli mahdollista rauhanomaista tietä, korvauksina. Sitä paitsi hän ei ollenkaan vaatinut kerralla koko Reinin länsirantaa; kun sitä olisi luovutettu osittain, pala palalta kunkin Preussin uuden etene-
misen palkkiona, niin se ei olisi niin kovin pistänyt silmään, mutta olisi silti johtanut päämäärään. Ranskalaisten šovinistien mielestä yksi neliömäili Reinin vartta oli saman arvoinen kuin koko Savoiji ja Nizza. Niinpä ryhdyttiin neuvotteluihin Louis Napoleonin kanssa ja saatiin häneltä lupa Preussin laajentamiseen ja Pohjois-Saksan liiton perustamiseen.²³⁷ Ei ole epäilystäkään, että tämän palkkioksi hänelle oli ehdotettu palasta Saksan aluetta Reiniltä*; Govonen kanssa käymissään neuvotteluissa Bismarck oli puhunut Reinin Baijerista ja Reinin Hessenistä. Myöhemmin hän tosin kiisti tämän. Diplomaatilla, varsinkin preussilaisella, on omat käsityksensä siitä, missä määrin hän on oikeutettu tai jopa velvollinen tekemään tiettyä väkivaltaa totuudelle. Totuushan on nainen, jolle siis väkivalta on junkkereiden käsityksen mukaan itse asiassa jopa hyvinkin miellyttävää. Louis Napoleon ei ollut niin tyhmä, että olisi suostunut Preussin laajentamiseen saamatta siltä korvauslupausta; Bleichröder olisi pikemminkin suostunut lainaamaan rahaa koroitta. Mutta hän ei tuntenut riittävän hyvin preussilaisiaan ja sai lopuksi kuitenkin pitkän nenän. Lyhyesti sanoen hänet tehtiin vaarattomaksi ja liittouduttiin Italian kanssa, jotta olisi voitu antaa »isku sydämeen».

Tämä sanonta herätti syvää suuttumusta eri maiden porporva-

* Reunassa Engelsin kynämerkintä: »Jakolinja Mainea myöten» (ks. tätä osaa, s. 364). *Toim.*

reissa. Aivan suotta! *À la guerre comme à la guerre.** Tämä sananparsa todistaa vain sitä, että Bismarck piti Saksan vuoden 1866 kansalaissotaa²³⁸ sinä, mikä se todella oli, toisin sanoen *vallankumouksena*, ja että hän oli valmis tekemään tämän vallankumouksen vallankumouksellisin keinoin. Sen hän tekikin. Hänen liittopäiviin kohdistamansa toimet olivat vallankumouksellisia. Sen sijaan että olisi alistunut liittoelimen perustuslailliseen päätökseen, hän syytti sitä liittosopimuksen rikkomisesta — mikä oli ilmeinen veruke! — hajotti liiton, julisti uuden perustuslain ja vallankumouksellisen yleisen äänioikeuden perusteella valitut valtiopäivät ja hääti lopuksi liittopäivät Frankfurtista.²³⁹ Ylä-Sleesiassa hän perusti unkarilaisen legioonan ja asetti sen johtoon kumousmielisen kenraali Klapkan ynnä muita vallankumouksellisia upseereja. Tämän legioonan sotilaat, unkarilaiset karkurit ja sotavangit, joutuivat taistelemaan laillista ylikomentajaansa vastaan.** Böömin valloituksen jälkeen Bismarck antoi julistuksen »Maineikkaan Böömin kuningaskunnan asukkaille», sen sisältö oli niin ikään jyrkässä ristiriidassa legitimististen perinteiden kanssa. Rauhan solmimisen jälkeenkin hän anasti Preussin hyväksi kolmen Saksan liittoon kuuluneen monarkin kaikki maat ja yhden vapaakaupungin***. Häädettyään nämä monarkit, jotka olivat yhtä suuressa määrin »hallitsijoita jumalan armosta» kuin Preussin kuningaskin, hän ei tuntenut mitään vaivoja kristillisessä ja legitimistisessä omassatunnossaan. Se oli lyhyesti sanoen täydellinen vallankumouksellisin menetelmin toteutettu vallankumous. Emme tietenkään aio missään nimessä moittia häntä siitä. Päinvastoin, moitimme häntä siitä, ettei hän ollut riittävän vallankumouksellinen, että hän oli vain preussilainen ylhäältä käsin toimiva kumousmies; että hän aloitti kokonaisen vallankumouksen sellaisista asemista, joista pystyi toteuttamaan sen vain puolinaisesti; että aluevaltauksiin ryhdyttyään hän tyytyi neljään mitättömään pikkuvaltioon.

Silloinpa tulla laahustikin Pikku Napoleon palkkiotaan vaatimaan. Sodan aikana hän olisi saattanut valloittaa Reiniltä mitä hyvänsä: koko alue sekä linnoitukset olivat olleet suojaamattomat. Hän oli horjunut; hän oli odottanut kumpaakin osapuolta näännytävää pitkää sotaa, mutta silloin olivatkin seuranneet nopeat iskut: Itävalta oli nujerretty kahdeksassa päivässä. Aluksi hän vaati sitä, minkä Bismarck oli nimennyt kenraali Govonelle mahdollisena korvauksena, nimittäin Reinin Baijeria ja Reinin Hesseniä sekä Mainzia. Näitä Bismarck ei enää olisi kuitenkaan voinut luovuttaa, vaikka olisi halunnutkin. Valtavat sotasaavutukset olivat tuoneet hänelle uusia velvollisuuksia. Siitä lähtien kun Preussi oli ottanut huolekseen Saksan puolustamisen ja suojelemisen, se ei voinut enää

* — Sota on sotaa. *Toim.*

** Reunassa Engelsin kynämerkintä: »Vala». *Toim.*

*** — Hannoverin kuningaskunnan, Hessen-Kasselin vaaliruhtinaskunnan, Nassaun herttuakunnan ja Frankfurt am Mainen vapaakaupungin. *Toim.*

myydä ulkomaalaisille Keski-Reinin avainta — Mainzia. Bismarck antoi kieltävän vastauksen. Louis Napoleon oli valmis tinkimään; hän vaati vain Luxemburgia, Landautta, Saarelouis'ta ja Saarbrückenin kivihiilialuetta. Tätäkään Bismarck ei enää voinut luovuttaa, semmitenkään kun tällä kertaa vaadittiin jo Preussinkin alueita. Miksi Louis Napoleon ei ollut itse valloittanut niitä sopivalla hetkellä, jolloin preussilaiset olivat keskittäneet voimansa Böömiin? Ranskan vaatimat korvaukset jäivät joka tapauksessa luovuttamatta. Bismarck tiesi tämän merkitsevän myöhemmin sotaa Ranskaa vastaan, mutta juuri sitä hän toivoikin.

Rauhaa solmiessaan Preussi ei käyttänyt tällä kertaa hyväkseen suotuisaa tilannetta niin häikäilemättömästi kuin se tavallisesti teki voittonsa hetkellä. Siihen oli riittävästi syytä. Saksi ja Hessen-Darmstadt oli vedetty mukaan uuteen Pohjois-Saksan liittoon, joten ne olivat jo saaneet armahduksen. Baijeriin, Württembergiin ja Badeniin oli suhtauduttava alentuvaisesti, sillä Bismarck aikoi solmia niiden kanssa salaisia puolustus- ja hyökkäysliittoja. Entä Itävalta, eikö Bismarck tehnyt sille palvelusta katkaisemalla miekallaan perinteelliset kahleet, jotka olivat yhdistäneet sitä Saksaan ja Italiaan? Eikö hän luonut vihdoin Itävallalle ensi kerran sen niin kauan odotamaa riippumatonta suurvalta-asemaa? Kun Bismarck oli voittanut Itävallan Böömissä, niin eikö hän tosiaan ymmärtänyt paremmin kuin Itävalta itse, mikä sille olisi eduksi? Eikö Itävallan olisi tervejärkisesti ajatellen pitänyt vakuuttua siitä, että maantieteellisen asemansa ja alueellisen läheisyytensä vuoksi Preussin yhdistämästä Saksasta tulisi Itävallan välttämätön ja luonnollinen liittolainen?

Preussi sai siten ensi kerran olemassaolonsa aikana luoduksi ympärilleen jalomielisyyden sädekehän, sillä se luopui makkarasta kinkun vuoksi.

Böömin taistelukentillä tuli murskatuksi paitsi Itävalta myös saksalainen porvaristo. Bismarck todisti tietävänsä porvariston edut paremmin kuin se itse. Ei ollut ajattelemistakaan, että edustajakamari olisi jatkanut selkkausta. Porvariston liberaalit vaatimukset oli haudattu pitkäksi aikaa, sen sijaan sen kansallisia vaatimuksia täytettiin päivä pätvältä yhä suuremmissa määrin. Bismarck toteutti porvariston kansallista ohjelmaa niin nopeasti, että porvaristo ihmetteli sitä itsekin. Hän pani porvariston tuntemaan in corpore viili — omassa iljettävässä ruumiissaan — velttoutensa ja tarmottomuutensa ja samalla sen ohjelmansa toteuttamisessa osoittaman täydellisen kykenemättömyyden. Näytellen porvaristollekin jalomielisyyttään hän esitti edustajakamarille, joka oli nyt itse asiassa riisuttu aseista, lakiehdotuksen siitä, että hallitukselta poistettaisiin vastuu sen perustuslainvastaisista toimista selkkauksen aikana. Kyyneliini asti liikuttunut edustajakamari hyväksyi tämän jo vaarattomaksi käyneen edistyksen.²⁴⁰

Porvaristolle muistutettiin silti, että Königgrätzin edustalla²⁴¹ sekini oli kärsinyt tappion. Pohjois-Saksan liiton perustuslaki oli

tehty Preussin perustuslain²⁴² mallin ja sen perustuslakiselkkauksessa saaman oikean tulkinnan mukaan. Luopuminen verojen äänestämisestä kiellettiin. Preussin kuningas nimitti liittokanslerin ja tämän ministerit parlamenttienemmistöstä riippumatta. Selkkauksen tuloksena säilynyt armeijan riippumattomuus parlamentista säilyi valtiopäiviinkin nähden. Sen sijaan näiden valtiopäivien jäsenet olivat ylpeän tietoisia siitä, että heidät oli valittu yleisen äänioikeuden perusteella. Tästä seikasta muistutti heille, tosin epämiellyttävällä tavalla, myös kahden sosialistin läsnäolo heidän keskuudessaan*. Parlamentin kokoonpanoon kuului ensi kertaa sosialistijäseniä, proletariaatin edustajia. Se oli uhkaava enne.

Alkuaikoina tämä kaikki oli merkityksetöntä. Nyt oli tehtävänä lujittaa ja käyttää porvariston etujen mukaisesti vasta saavutettua valtiollista yhtenäisyyttä — vaikkapa Pohjois-Saksan — ja vetää sen avulla eteläsaksalaisetkin porvarit uuteen liittoon. Liiton perustuslaki poisti erillisten valtioiden toimivallasta ja siirsi liiton valvontaan taloudellisessa suhteessa tärkeimmät lainsäädännön alat, nimittäin yhtenäisen kansalaisuuden ja liikkumisvapauden koko liiton alueella, asumisoikeuden, teollisuutta, kauppaa, tulleja, laivaliikennettä, rahanlyöntiä, mittoja, rautateitä, vesiliikennettä, postia ja lennätintä, patentteja, pankkeja, koko ulkopoliittikkaa, lähetystöjä, ulkomaankaupan suojelua, huoltopoliisia, rikosoikeutta, oikeudenkäyntiä yms. koskevan lainsäädännön. Suurin osa näistä kysymyksistä saatiin nyt nopeasti säänneltyksi lainsäädännöllistä tietä ja yleensä liberaalissa hengessä. Siten hävitettiin vihdoin — vihdoin! — pikkuvaltioiden järjestelmän rujoimmat ilmentymät, jotka eniten häiritsivät toisaalta kapitalistista kehitystä ja toisaalta Preussin vallanhimoisia suunnitelmia. Tämä ei suinkaan ollut silti maailmanhistoriallinen saavutus, kuten siitä toivotettiin kovaäänisesti šovinistiksi muuttunut porvari, vaan se oli ainoastaan niiden toimenpiteiden melkoisesti viivästynyttä ja epätäydellistä jäljittelyä, jotka Ranskan vallankumous oli jo seitsemänkymmentä vuotta sitten toteuttanut ja joita kaikki muut sivistysmaat olivat toteuttaneet jo pitkän aikaa. Kerskailun asemesta olisi pitänyt hävetä sitä, että »korkeasti sivistynyt» Saksa oli päätenyt tähän viimeisenä.

Koko Pohjois-Saksan liiton olemassaoloaikana Bismarck oli halukkaasti myöntynyt porvariston tahtoon talouden alalla, ja jopa parlamentin toimivaltaa koskevaa kysymystäkin käsiteltäessä hän oli näyttänyt rautanyrkkiään vain samettihansikkaassa. Se oli hänen parasta aikaansa; toisinaan saattoi jopa epäillä hänen erityistä preussilaista rajoittuneisuuttaan ja sitä, ettei hän olisi kyennyt ymmärtämään, että maailmanhistoriassa vaikuttavat vielä muutkin, mahtavammat voimat kuin armeijat ja niihin tukeutuvat diplomaattiset vehkeilyt.

* — A. Bebelin ja W. Liebknechtin. *Toim.*

Bismarck ei ainoastaan tiennyt, että Itävallan kanssa solmittu rauha saattoi merkitä sotaa Ranskaa vastaan, vaan hän myös toivoi sitä. Juuri tuon sodan olisi pitänyt tarjota keinot, joiden avulla olisi viety päätökseen sen preussilais-saksalaisen valtakunnan perustaminen, jota Saksan porvaristo oli häneltä vaatinut.* Yritykset muuttaa tulliparlamentti²⁴⁴ vähitellen valtiopäiviksi ja vetää siten eteläiset valtiot vähitellen pohjoiseen liittoon menivät myttyyn, kun etelä-saksalaiset edustajat julistivat äänekkäästi: ei mitään toimivallan laajentamista! Vasta äsken taistelukentällä tappion kärsineet hallitukset eivät olleet sen myötämielisempiä. Vain uusi havainnollinen todistus siitä, että Preussi oli paitsi voimakkaampi kuin ne myös riittävän voimakas puolustamaan niitä, siis ainoastaan uusi koko Saksan käsittävä sota olisi voinut saada ne nopeasti antautumaan. Lisäksi Mainia myöten kulkeva rajalinja²⁴⁵, josta Bismarck ja Louis Napoleon olivat salaa sopineet ennakoita, vaikutti voiton jälkeen Louis Napoleonin Preussille sanelemalta. Siksi Etelä-Saksan yhdistäminen oli sodan aiheena ja merkitsi, että rikottiin ranskalaisten tällä kertaa muodollisen tunnustuksen omaamaa oikeutta Saksan pirstomiseen.

Louis Napoleon taas joutui katselemaan, olisiko jostain Saksan rajoilta löytynyt maatilkkua, jonka hän olisi voinut ottaa Sadowan korvaukseksi. Pohjois-Saksan liittoa perustettaessa Luxemburg oli jäänyt liittämättä siihen, joten Luxemburg oli nyt Hollannin kanssa personaaliunionin muodostava mutta yleensä täysin riippumaton valtio. Luxemburg oli miltei yhtä ranskalaistunut kuin Elsasskin ja tunsii paljon suurempaa vetovoimaa Ranskaan kuin Preussiin, jota se kerta kaikkiaan vihasi.

Luxemburg oli hämmästyttävänä esimerkkinä siitä, mitä Saksan ja Ranskan raja-alueet olivat kokeneet Saksan valtiollisen muodottomuuden vuoksi keskiajan lopulta lähtien, sitäkin hämmästyttävämpänä, kun vuoteen 1866 asti Luxemburg oli nimellisesti kuulunut Saksaan. Vaikka se olikin vuoteen 1830 ollut puoliksi ranskalainen ja puoliksi saksalainen, sen ranskalainenkin osa oli silti jo varhain joutunut korkeamman ranskalaisen kulttuurin vaikutuksen alaiseksi. Luxemburgin hallitsijasukuun kuuluneet Saksan keisarit olivat kielensä ja sivistyksensä puolesta olleet ranskalaisia. Burgundin maihin liittämisen ajoilta (1440) Luxemburg oli ollut samoin kuin muutkin Alankomaat vain nimellisessä yhteydessä Saksaan; tässä suhteessa ei

* Jo ennen Itävaltaa vastaan käytyä sotaa Bismarck vastasi hänen demagogista Saksan-politiikkaansa koskevaan kysymykseen, jonka oli asettanut erään keskisuuren saksalaisen valtion ministeri, että kaikista fraaseista huolimatta hän heittää Itävallan pois Saksasta ja hajottaa Saksan liiton. — »Luuletteko, että keskisuuret Saksan valtiot tulevat seuraamaan tätä rauhallisina?» — »Te keskisuuret Saksan valtiot ette tee kerrassaan mitään.» — »Miten saksalaisten käy sen jälkeen?» — »Vien heidät sitten Pariisiin ja yhdistän heidät siellä.» (Mainittu ministeri oli kertonut tämän Pariisissa Itävaltaa vastaan käydyin sodan aattona, ja sodan aikana »Manchester Guardian» -lehden²⁴³ Pariisiin kirjeenvaihtaja rouva Crawford oli julkaissut tämän lehdessä.)

muuttanut mitään sen hyväksyminen Saksan liittoon 1815. Vuoden 1830 jälkeen sen ranskalainen puoli ja melkoinen osa saksalaistakin siirtyi Belgialle. Luxemburgin jäljelle jääneessä saksalaisessakin osassa kaikki oli kuitenkin säilynyt ranskalaisittain: tuomioistuintimissa, hallitusvirastoissa ja edustajakamarissa oli virkakielenä ranska; kaikki julkiset ja yksityiset asiakirjat ja kaikki kauppakirjat laadittiin ranskan kielellä; kaikissa keskikouluissa opetus tapahtui ranskan kielellä; lukeneiston kielenä oli ja pysyi ranska, tietenkin yläsaksalaisen äänteensiirroksen pahoinpitelemä ranska. Lyhyesti sanoen Luxemburgissa puhuttiin kahta kieltä: reiniläis-frankkilaista kansanmurretta ja ranskaa, mutta yläsaksaa pidettiin vieraana kielenä. Pääkaupungissa ollut preussilainen varuskunta pikemminkin pahensi kuin paransi tilannetta. Tällaista oli todellisuus, niin häpeällistä kuin se olikin Saksalle. Tämä Luxemburgin vapaaehtoinen ranskalaistuminen tuo oikeassa valossa esiin samankaltaiset ilmiöt Elsassissa ja Saksan Lothringenissa.

Hollannin kuningas*, itsenäinen Luxemburgin herttua, jolle käteiset rahat olivat hyvin tervetulleet, sanoi olevansa valmis myymään herttuakunnan Louis Napoleonille. Luxemburgin asukkaat olisivat eittämättä hyväksyneet yhdistämisensä Ranskaan: sitä todisti heidän asenteensa vuoden 1870 sodan aikana. Kansainvälisen oikeuden kannalta Preussilla ei ollut mitään vastaan sanomista, koska se itse oli myötävaikuttanut Luxemburgin erottamiseen Saksasta. Sen joukot olivat Luxemburgin pääkaupungissa Saksan liiton linnoituksen varuskuntana; siitä hetkestä kun Luxemburg lakkasi olemasta liittolainen, nuo joukot menettivät varuskunnan oikeutensa. Miksi ne eivät sitten poistuneet, miksi Bismarck ei voinut sallia tuota aluevaltausta?

Yksinkertaisesti siksi, että tällöin olivat tulleet pinnalle ne ristiriidat, joihin hän oli sekautunut. *Ennen* vuotta 1866 Saksa oli ollut Preussille vain anastettavaksi tarkoitettu alue, jota se joutui jakamaan ulkomaiden kanssa. Vuoden 1866 *jälkeen* Saksasta oli tullut Preussin *suojelema alue*, jota oli puolustettava ulkomaisilta anastusyrityksiltä. Tosin Preussin etua silmällä pitäen kokonaisia saksalaisia alueita oli jätetty liittämättä uudelleen perustettuun niin sanottuun Saksaan. Saksalaisen kansakunnan oikeus hallita koko aluettaan velvoitti nyt kuitenkin Preussin kruunua valvomaan, ettei noita entisen liittoalueen osia olisi yhdistetty ulkovaltoihin eikä niiltä olisi suljettu mahdollisuutta liittyä vastaisuudessa uuteen preussilais-saksalaiseen valtioon. Siksi Italia oli pysäytetty Tyrolin rajalla²⁴⁶ ja siksi Luxemburgin ei sallittu siirtyä Louis Napoleonin haltuun. Tästä olisi voinut ilmoittaa avoimesti vallankumouksellinen hallitus, mutta ei preussilais-kuninkaallinen vallankumousmies, joka onnistui lopulta muuttamaan Saksan Metternichin »maantieteelliseksi käsitteeksi»²⁴⁷. Hän oli asettanut itsensä kansainvälisen oikeu-

* — Vilhelm III. *Toim.*

den rikkojan asemaan eikä hänellä ollut muuta ulospääsyä pälkähästä kuin turvautua suosimaansa korporantti-kapakassa esitettyyn kansainvälisen oikeuden tulkintaan.

Mikäli häntä ei tällöin pantu ilman muuta naurunalaiseksi, niin ainoastaan siksi, että keväällä 1867 Louis Napoleon ei ollut vielä ollenkaan valmis käymään suurta sotaa. Lontoon konferenssissa tehtiin sopimus. Preussilaiset poistuivat Luxemburgista; linnoitus hajotettiin ja herttuakunta julistettiin puolueettomaksi.²⁴⁸ Sotaa lykättiin jälleen.

Louis Napoleon ei voinut tyytyä tähän. Hän oli myöntöväinen Preussin mahdin voimistumiseen, mutta vain sillä ehdolla, että saisi vastaavia korvauksia Reiniltä. Hän oli valmis tyytymään vähään ja olisi jopa vähästäkin luovuttanut vielä jotain, mutta hän ei saanut kerrassaan mitään, vaan tuli petetyksi kokonaan. Bonapartistisen keisarikunnan olemassaolo Ranskassa oli mahdollista vain sillä ehdolla, että Ranskan rajaa olisi vähitellen siirretty Reinille ja että Ranska olisi jäänyt joko todelliseksi tai vaikkapa näennäiseksi Euroopan välitystuomariksi. Rajan siirto epäonnistui, välitystuomarin asema oli uhanalaisena, bonapartistien lehdistö vaati kovaääniä siitä revanšsia Sadowan jälkeen. Pysyäkseen valtaistuimella Louis Napoleonin oli suoritettava uskollisesti rooliaan ja hankittava voimakeinoin se, mitä hän ei ollut hyvällä saanut kaikista palveluksistaan huolimatta.

Kumpikin puoli aloitti siis toimeliaasti diplomaattiset ja sotilaalliset sotavalmistelut. Silloinpa puhkesikin seuraava diplomaattinen selkkaus.

Espanja etsi hallitsijaehdokasta. Maaliskuussa* Ranskan Berliin-lähettiläs Benedetti oli kuullut prinssi Leopold Hohenzollernin aikeista tavoitella tätä kruunua ja sai Pariisista tehtävän tarkistaa asia. Valtiosihteerin apulainen von Thile vakuutti kunniansa kautta, ettei Preussin hallitus tiedä tästä mitään. Pariisissa käydessään Benedetti sai tietää keisarin mielipiteen: »tuo ehdokas on ilmeisesti epäkansallinen, maa ei suostuisi siihen, se on evättävä».

Täten Louis Napoleon muuten todisti, että hänen asemansa horjui jo melkoisesti. Tuskin olisi saattanut tosiaankaan olla parempaa »kostoa Sadowasta» kuin preussilainen prinssi Espanjan kuninkaan valtaistuimella ja tästä väistämättömästi juontuvat epämiellyttävät seuraukset, Preussin puuttuminen Espanjan puolueiden sisäisiin keskinäisuuhteisiin ja vieläpä ehkä sotakin, Preussin kääpiömäisen laivaston tuho ja ainakin Preussin tavattoman naurettava asema Euroopan silmissä. Louis Bonaparte ei kuitenkaan voinut enää sallia itselleen tuollaista näytelmää. Hän oli jo siinä määrin menettänyt luottonsa, että hänen oli pakko ottaa huomioon perinteellinen näkökanta, jonka mukaan saksalainen monarkki Espanjan valtaistuimella olisi asettanut Ranskan kahden tulen väliin eikä siis voinut olla sie-

* — vuonna 1869. *Toim.*

dettävä. Vuoden 1830 jälkeen tämä näkökanta oli käynyt lapsellisen naiiviksi.

Niinpä Benedetti kävi Bismarckin puheilla saadakseen selvää asiasta ja esittääkseen Bismarckille Ranskan asenteen (11. toukuuta 1869). Hän ei saanut Bismarckilta mitään selviä tietoja. Bismarck sen sijaan sai tietää sen mitä toivoi, nimittäin että Leopoldin asettaminen ehdokkaaksi merkitsisi viipymätöntä sotaa Ranskaa vastaan. Bismarck sai näin ollen mahdollisuuden aloittaa sodan millä hetkellä hyvänsä.

Heinäkuussa 1870 Leopoldin ehdokkuus tuli tosiaan jälleen esiin ja johti viipymättä sotaan Louis Napoleonin vastaanpanosta huolimatta. Hän huomasi joutuneensa ansaan ja tiesi myös sen, että kysymyksessä oli hänen keisarinvaltansa. Hän ei luottanut suurestikaan bonapartistisen tulikivijoukkionsa²⁴⁹ rehellisyyteen, vaikka se vakuuttikin, että kaikki oli valmista viimeistä nilkkaimen nappia myöten, ja sitäkin vähemmän hän luotti sen sotilaallisiin ja hallinnollisiin kykyihin. Hänen menneisyytensä loogiset seuraukset työnsivät häntä kohti tuhoa; hänen horjuntansa joudutti hänen kukistumistaan.

Bismarck taas oli täysin valmistautunut sotilaallisessa suhteessa; sitä paitsi tällä kertaa hänen takanaan oli tosiaankin kansa, joka ymmärsi, että molemminpuolinen diplomaattinen valhe merkitsee vain sotaa paitsi Reinistä myös kansallisesta itsenäisyydestä. Nostoväen reserviläiset ja sotilaat kokoontuivat ensi kerran vuoden 1813 jälkeen taisteluintoa ja -valmiutta uhkuen lippujensa alle. Tärkeätä ei ollut se, miten tuo kaikki tapahtui, eikä se, kuinka suuren osan kaksituhatuotisesta kansallisesta perinnöstä Bismarck oli omavaltaisesti luvannut tai ollut lupaamatta Louis Napoleonille. Kysymys oli siitä, että ulkovallat piti kerta kaikkiaan saada uskomaan, ettei niiden tarvitse puuttua Saksan sisäisiin asioihin eikä Saksan tukea Louis Napoleonin horjuvaa valtaa luovuttamalla saksalaisia alueita. Tämän kansallisen nousun edestä katosivat kaikki luokkaerot, hävvenivät kaikki eteläsaksalaisten hovien Reinin liittoa koskevat aikomukset ja kaikki hädettyjen monarkkien palauttamishankkeet.

Kumpikin puoli etsi itselleen liittolaisia. Louis Napoleon oli varma Itävallan ja Tanskan ja jossain määrin myös Italian suhteen. Bismarckin puolella oli Venäjä. Tapansa mukaan Itävalta ei kuitenkaan ollut valmis eikä pystynyt esiintymään ennen syyskuun 2. päivää, mutta 2. syyskuuta Louis Napoleon oli jo saksalaisten sotavanki. Sitä paitsi Venäjä ilmoitti Itävallalle hyökkäävänsä sitä vastaan heti kun Itävalta hyökkäisi Preussin kimppuun. Italialle taas Louis Napoleon joutui suorittamaan velkojaan kaksinaamaisen politiikkansa vuoksi: hänellä oli ollut aikomus nostaa kansallislake maan yhdistämiseksi, mutta suojella samalla paavia tältä kansalliselta yhtenäisyydeltä. Hän piti Roomassa edelleenkin joukkoja, joita olisi nyt tarvinnut kotona, mutta joita hän ei pystynyt kuljettamaan pois velvoittamatta ennakolta Italiaa noudattamaan Rooman ja paavin

itsenäisiä oikeuksia. Tämä vuorostaan esti Italiaa tulemasta hänen avukseen. Tanska vihdoin sai Venäjältä määräyksen pysyä rauhassa.

Saksalaisten aseiden nopeat iskut Spichernistä ja Wörthistä aina Sedaniin asti²⁵⁰ vaikuttivat ratkaisevammin kuin mitkään diplomaattiset neuvottelut sodan paikallistumiseen. Louis Napoleonin armeija kärsi tappion jokaisessa taistelussa ja sen kolme neljäsosaa joutui lopulta saksalaisten vangiksi. Tähän eivät olleet syyppäitä sotilaat, jotka olivat tapelleet kyllin urhoollisesti, vaan johtajat ja hallinto. Sen joka on Louis Napoleonin tavoin perustanut keisarikuntansa veijarikoplan avulla, joka on kahdeksantoista vuotta pitänyt vallassaan tätä keisarikuntaa vain antamalla tuolle samaiselle koplalle mahdollisuuden riistää Ranskaa, joka on asettanut tuon koplan jäseniä kaikkiin tärkeimpiin valtion virkoihin ja näiden apureita kaikkiin toisarvoisiin virkoihin, sen ei pitäisi ryhtyä taisteluun elämästä ja kuolemasta, ellei hän halua joutua umpikujaan. Eurooppalaisen poroporvarin monia vuosia ihailema keisarikunnan rakennus romahti vajaassa viidessä viikossa. Syyskuun 4. päivän vallankumous⁶⁹ korjasi vain säpäleet, ja Bismarck, joka oli aloittanut sodan perustaakseen piensaksalaisen keisarikunnan, joutui eräänä kauniina aamuna esittämään Ranskan tasavallan perustajan roolia.

Bismarckin antaman julistuksen mukaan sotaa käytiin Louis Napoleonin eikä Ranskan kansaa vastaan. Sotaan ei ollut siis enää mitään syytä, kun Louis Napoleon tuli kukistetuksi. Näin kuvitteli myös syyskuun 4. päivän hallitus, joka muissa kysymyksissä ei ollut läheskään niin naiivi, ja hämmästyi tavattomasti, kun Bismarck muuttuikin yhtäkkiä preussilaiseksi junkkeriksi.

Kukaan maailmassa ei vihaa ranskalaisia niin kuin preussilaiset junkkerit. Kysymys ei ollut ainoastaan siitä, että entinen veroton junkkeri oli saanut kärsiä ankarasti ranskalaisten vuosina 1806—1813 järjestämistä rankaisutoimenpiteistä, jotka se itse oli koppavuudellaan aiheuttanut. Paljon pahempaa oli se, että jumalattomat ranskalaiset olivat riettaalla vallankumouksellaan kiihottaneet mieltä siinä määrin, että entisestä junkkereiden suuruudesta oli jäänyt tuskin mitään edes vanhaan Preussiin, vaan junkkeriparat joutuivat vuodesta vuoteen kamppailemaan itsepintaisesti tuon suuruuden viimeisistä rippeistä ja suurin osa heistä oli jo vajonnut surkean loisivan aateliston tasalle. Tämä oli kostettava Ranskalle, ja siitä pitivät huolen Bismarckin johtaman armeijan junkkeri-upseerit. Laadittiin Ranskan Preussilta perimien sotaverojen luettelot ja niiden mukaan säädettiin Ranskan eri kaupungeilta ja departementeilta perittävien sotaverojen määrä. Tällöin otettiin tietenkin huomioon Ranskan paljon suurempi varallisuus. Muonan, rehun, vaatteiden, jalkineiden jne. pakkotilauksia suoritettiin mielenosoituksellisen armostomasti. Ardenneilla eräs määrä, joka oli ilmoittanut, ettei pysty suorittamaan tilausta, sai pitemmittä puheita kaksikymmentä viisi kepiniskua. Pariisin hallitus julkaisi viralliset todistukset tästä.

Franc-tireureja²⁵¹, jotka noudattivat niin täsmällisesti preussilaista vuoden 1813 »Asetusta nostoväestä»,²⁵² ikään kuin olisivat tutkineet sitä varta vasten, ammuttiin armottomasti siihen paikkaan. Kertomukset seinäkellojen lähettämisestä kotimaahan olivat niin ikään paikkansapitäviä: itse »Kölnische Zeitung»⁴⁷ ilmoitti tästä. Preussilaisten käsitysten mukaan nämä kellot eivät kuitenkaan olleet varastettuja, vaan ne olivat Pariisin edustalta isännättömiksi jääneistä yksityistaloista löydettyä ja kotimaassa asuvien sukulaisten ja läheisten hyväksi anastettua omaisuutta. Bismarckin johtamat junkkerit huolehtivat näin ollen siitä, että sota olisi säilyttänyt erityisen preussilaisen luonteensa huolimatta siitä, että niin sotamiehet kuin upseeritkin olivat käyttäytyneet moitteettomasti, ja että ranskalaiset olisi pantu väkisin ymmärtämään tämä. Ranskalaiset sen sijaan panivat junkkereiden pikkuilkeydet koko armeijan tilille.

Nämä samaiset junkkerit saivat kuitenkin osoittaa Ranskan kansalle sellaista kunnioitusta, jollaista historia ei ollut siihen mennessä nähnyt. Kun kaikki yritykset Pariisin vihollissaarron murta-miseksi olivat epäonnistuneet, kun kaikki ranskalaiset armeijat oli lyöty takaisin ja Bourbakin viimeinen suurhyökkäys saksalaisten yhteyslinjaa vastaan oli niin ikään epäonnistunut; kun Euroopan diplomatia oli jättänyt Ranskan oman onnensa nojaan panematta tikkua ristiin, niin silloin näkiintynyt Pariisi joutui lopulta antautumaan. Miten kiivaasti sykkikään junkkereiden sydän, kun he saivat vihdoin mahdollisuuden marssia voittajina tuohon jumalattomien tyyssijaan ja kostaan täysin mitoin Pariisin kapinoitsijoille, mitä heidän eivät olleet sallineet tehdä 1814 Venäjän keisari Aleksanteri ja 1815 Wellington. Nyt he saivat mielin määrin nauttia tehdessään selvää vallankumouksen ahjosta ja syntymäkehdestä.

Pariisi antautui ja maksoi 200 miljoonaa sotaveroa; linnakkeet luovutettiin preussilaisille; varuskunta laski aseensa voittajien jalkojen juureen ja luovutti kenttätukkinsä; Pariisin linnanvallin tykit poistettiin laveteiltaan; kaikki valtiolle kuuluneet puolustusvälineet luovutettiin toinen toisensa perään. Pariisin todelliset puolustajat, kansalliskaarti ja Pariisin aseistautunut väestö, jäivät kuitenkin koskemattomiksi; kukaan ei uskaltanut vaatia niitä luopumaan aseistaan, enempää pyssyistään kuin tykeistäänkään*. Osoittaakseen koko maailmalle, että voittoisa Saksan armeija pysähtyi kunnioittavasti Pariisin aseistautuneen väestön edessä, voittajat eivät marssineet Pariisiin, vaan tyytyivät lupaan asettua kolmeksi päiväksi Champs-Élysées'lle — kaupungin yleiseen puistoon! — jossa pariisilaiset vartioivat ja valvoivat heitä joka puolelta! Yksikään saksalainen sotilas ei astunut Pariisin raatihuoneeseen, yksikään ei kulkenut Pariisin bulevardeilla, ja ne muutamat henkilöt, jotka pääsivät Louvreen

* Juuri nämä kansalliskaartille eikä valtiolle kuuluneet ja siksi preussilaisille luovuttamatta jääneet tykit Thiers määräsi *varastettavaksi* pariisilaisilta, mikä aiheuttikin Kommuunin syntyyn johtaneen kapinan.

taidearteita katsomaan, olivat joutuneet hankkimaan siihen luvan välttääkseen rikkomasta antautumisehtoja. Ranska oli lyöty, Pariisi oli nääntymäisillään nälkään, mutta Pariisin kansa oli valloittanut maineikkaalla menneisyydellään sellaisen kunnioituksen, ettei yksikään valloittaja uskaltanut edes vaatia sen aseistariisumista, yksikään ei rohjennut panna toimeen kotitarkastuksia eikä häväistä riemumarssilla Pariisin katuja, monien vallankumousten areenaa. Oli kuin vastaleivottu Saksan keisari* olisi paljastanut päänsä Pariisin elävien vallankumousmiesten edessä, samoin kuin hänen veljensä** oli aikanaan tehnyt Berliinin maaliskuun taistelijoiden ruumiiden edessä²⁵³, ja ikään kuin koko Saksan armeija olisi keisarin takana seisten osoittanut heille kunniaa.

Tämä oli silti myös ainoa uhraus, jonka Bismarck joutui tekemään. Hän käytti aito preussilaisittain, viimeistä tippaa myöten hyväkseen voittojaan sen tekosyyn varjolla, että Ranskassa ei muka ollut hallitusta, joka olisi voinut solmia hänen kanssaan rauhan — mikä oli yhtä hyvin paikkansapitävää kuin paikkansapitämätöntäkin niin 4. syyskuuta kuin 28. tammikuutakin²⁵⁴ — ja suostui solmimaan rauhan vasta sen jälkeen kun Ranska oli lopullisesti nujerrettu. Rauhaa solmittaessa hän »käytti epäroimattä hyväkseen suotuisaa tilannetta» taaskin vanhaan hyvään preussilaiseen tapaan. Ranskalta kiristettiin ennen kuulumaton 5 miljardin suuruinen sotakorvaus ja lisäksi kaksi maakuntaa, Elsass ja saksalainen Lothringen, Metz ja Strassburg mukaan luettuina, erotettiin Ranskasta ja liitettiin Saksaan. Tämä alueenvaltaus oli Bismarckin ensimmäinen esiintyminen itsenäisenä poliitikkona, joka ei toteuttanut ainoastaan muiden sanelemaa ohjelmaa, vaan myös oman aivotoimintansa tuotetta; ja siinä hän teki ensimmäisen suuren erehdyksensä.

Elsassin Ranska oli valloittanut pääpiirtein jo kolmikymmenvuotisessa sodassa. Richelieu oli siten rikkonut Henrik IV:n luotettavaa periaatetta:

»Kuulukoon espanjalaisille se maa, jossa puhutaan espanjaa ja saksalaisille se, jossa puhutaan saksaa, mutta maa, jossa puhutaan ranskaa, kuuluu minulle.»

Richelieu oli tuolloin nojannut siihen periaatteeseen, että Rein oli luonnollinen raja, muinaisen Gallian historiallinen raja. Se oli typerää; mutta Saksan valtakunnalla, johon kuuluivat Lothringenin ja Belgian alueet, joilla puhuttiin ranskaa, ja jopa Franche-Comté, ei ollut oikeutta moittia Ranskaa sellaisten maiden valloituksesta, joissa puhuttiin saksaa. Ja kun Ludvig XIV oli vallannut 1681 rauhan aikana Strassburgin kaupungin frankofiilipuolueen²⁵⁵ apuun nojaten, niin Preussilla ei ole syytä suuttua siitä sen jälkeen, kun se oli 1796 tehnyt aivan samanlaista väkivaltaa valtakunnan vapaa-

* — Vilhelm I. *Toim.*

** — Fredrik Vilhelm IV. *Toim.*

kaupungille Nürnbergille, johon sitä ei ainakaan ollut kutsunut mikään preussilainen puolue*.

Vuonna 1735 Itävalta oli Wienin rauhansopimuksen mukaan myynyt Lothringenin Ranskalle, ja 1766 Lothringen siirtyi lopullisesti ranskalaisten haltuun. Se oli vuosisatoja kuulunut vain nimellisesti Saksan valtakuntaan, sen herttuat olivat joka suhteessa olleet ranskalaisia ja miltei aina pysyneet liitossa Ranskan kanssa.

Vogeeseilla oli aina Ranskan vallankumoukseen asti ollut paljon pieniä läänitysherroja, jotka olivat Saksan suhteen käyttäytyneet niin kuin välittömästi keisarin alamaiset valtakunnan virkamiehet ainakin ja Ranskan olivat tunnustaneet haltijakseen. He olivat hyöttyneet tuosta kaksinaisesta asemasta, ja mikäli Saksan valtakunta sieti tätä sen sijaan että olisi vetänyt hallitsevat ruhtinaat vastuuseen, niin sillä ei ollut mitään valittamista, kun Ranska ryhtyi itsenäisten oikeuksiensa perusteella suojelemaan näiden alueiden asukkaita häädetyiltä ruhtinailta.

Ennen vallankumousta tämä saksalainen alue oli yleensä ollut melkein kokonaan ranskalaistamaton. Saksan kieli oli ollut koulu- ja virkakielenä ainakin Elsassissa. Ranskan hallitus oli suojellut saksalaisia maakuntia, jotka monivuotisten tuhoisien sotien jälkeen eivät enää 1700-luvun alusta lähtien olleet nähneet vihollisia maassaan. Ainaisten sisällissotien raatelema Saksan valtakunta ei tosiaankaan voinut herättää elsassilaisissa halua palata synnyinmaansa helmaan. Heillä vallitsi ainakin rauha, he olivat tietoisia asiointilasta, ja määräävässä asemassa olleet poroporvarit pitivät tätä osoi-

* Ludvig XIV:ttä moititaan siitä, että hän oli kaikkein rauhallisimpana aikana usuttanut »reunionikamarinsa»²⁵⁶ sellaisten saksalaisten alueiden kimp-puun, jotka eivät kuuluneet hänelle. Preussilaisista taas heidän ilkeimmätkään kadehtijansa eivät muka voi sanoa mitään sen tapaista. Päinvastoin. Solmittuaan 1795 erillisrauhan Ranskan kanssa, mikä oli valtakunnan perustuslain suora-naista loukkaamista, ja yhdistettyään ympärillään olleet yhtä valapattoiset demarkaatiolinjan takaiset pikku naapurinsa ensimmäiseksi Pohjois-Saksan lii-toksi preussilaiset käyttivät Frankenin valloittamishankeissaan hyväkseen nii-den eteläsaksalaisten valtakunnan virkamiesten vaikeaa asemaa, jotka joutuivat yksin jatkamaan sotaa liitossa Itävallan kanssa. He perustivat Ansbachiin ja Bayreuthiin (jotka silloin kuuluivat Preussiin) »reunionikamarit» Ludvigia jäl-jitellen ja esittivät vaatimuksia monien viereisten alueiden suhteen sellaisten tekosyiden varjolla, joiden rinnalla Ludvigin juridiset perustelut olivat äärim-mäisen selviä ja vakuuttavia. Kun saksalaiset olivat sitten tulleet löydyiksi ja perääntyivät ja ranskalaiset marssivat Frankeniin, niin preussilais-pelastajat valloittivat koko Nürnbergin ympäristön, esikaupungit aina kaupunginmuuria myöten mukaan lukien, ja viekkaukella pakottivat pelosta vapisseet Nürnbergin porvarit allekirjoittamaan sopimuksen (2. syyskuuta 1796), jonka mukaan kaup-pungin oli alistuttava Preussin valtaan sillä ehdolla, että kaupungin rajojen sis-äpuolelle ei milloinkaan päästettäisi juutalaisia. Mutta sen jälkeen arkkiherttua Kaarle ryhtyi jälleen hyökkäykseen ja murskasi ranskalaiset Würzburgin edus-talla 3. ja 4. syyskuuta 1796. Samalla epäonnistui jättämättä jälkeäkään myös Preussin yritys takoa nürnbergiläisten päähän väkipakolla käsitys Preussin Sak-san-tehtävästä.

tuksena siitä, että tutkimattomat ovat herran tiet. Se ei sitä paitsi ollut yksin heidän kohtalonsa: Holsteinin asukkaathan olivat niin ikään tanskalaisten vierasmaisessa yliherruudessa.

Niinpä puhkesi Ranskan vallankumous. Ranska lahjoitti Elsassille ja Lothringenille sen, mitä ne eivät olleet rohjenneet toivoakaan Saksalta. Feodalismiin kahleet murskattiin. Verotöihin velvollisesta maaorjatalonpojasta tuli vapaa ja usein pientilansa ja peltonsa vapaa omistaja. Kaupungeissa hävitettiin patriisien herruus ja ammattikuntien etuoikeudet. Aateliset karkotettiin, pikkuruhtinain ja paronien mailla naapureidensa esimerkkiä seuraten talonpojat häätivät pois hallitsijat, hallitushuoneet ja aateliset ja julistautuivat vapaiksi Ranskan kansalaisiksi. Ranskassa kansa ei missään yhtynyt vallankumoukseen niin innokkaasti kuin niissä maakunnissa, joiden väestö oli saksankielistä. Kun sitten Saksan valtakunta julisti sodan vallankumoukselle, kun osoittautui, että saksalaiset eivät ainoastaan kannan edelleenkin nöyrästi kahleitaan, vaan myös sallivat käyttää itseään apuna palauttamassa ranskalaisille entistä orjuutta ja elssailaisille talonpojille vasta äsken häädettyjä feodaaliherroja, niin silloin elssailaiset ja lothringenilaiset lakkasivat kuulumasta saksalaiseen kansakuntaan, silloin he oppivat vihaamaan ja inhoamaan saksalaisia, silloin elssailaiset sepittivät, sävelsivät ja ensi kerran lauloivat Strassburgissa »Marseljeesin» ja silloin Ranskan saksalaiset kielestään ja menneisyydestään huolimatta liittyivät sadoilla taistelukentillä vallankumouksen puolesta taistellessaan yhtenäiseksi kansaksi syntyperäisten ranskalaisten kanssa.

Eikö suuressa vallankumouksessa tapahtunut samanlainen ihme Dunkerquen flaamilaisille, Bretagnen kelteille tai Korsikan italialaisille? Kun valitamme sitä, että samoin kävi saksalaisille, niin emmekö unohta koko historiaamme, joka teki sen mahdolliseksi? Olemmeko unohtaneet, että vaikka koko Reinin länsiranta osallistuikin vain passiivisesti vallankumoukseen, se oli asennoitunut myönteisesti ranskalaisiin kun 1814 saksalaiset ryntäsivät sinne taas, ja pysyi ranskalaismielisenä aina vuoteen 1848, jolloin vallankumous rehabilitoi saksalaiset Reinin seudun asukkaiden silmissä? Olemmeko unohtaneet, että Heinen viehtymys ranskalaisiin ja jopa hänen bonapartisminsa olivat vain Reinin länsirantaa asuttavien kansanjoukkojen yleisten mielialojen jälkikaikua?

Edetessään vuonna 1814 liittolaiset kohtasivat nimenomaan Elsassissa ja saksalaisessa Lothringenissa kansan suurinta vihamielisyyttä ja voimakkainta vastarintaa, sillä täällä tajuttiin se vaara, että jouduttaisiin jälleen muuttamaan Saksan kansalaisiksi. Tuohon aikaan näillä alueilla puhuttiin melkein yksinomaisesti saksaa. Kun sitten Ranskasta erottamisen vaara oli mennyt ohi ja kun saksalaisten romantikko-šovinistien anastushalut oli tyrehdytetty, niin silloin havaittiin tarpeelliseksi liittyä kiinteämmin Ranskaan myös kielellisesti, ja siitä lähtien alkoi samanlainen koulujen ranskalais-taminen, jollaisen luxemburgilaiset olivat omasta tahdostaan panneet

toimeen maassaan. Uudistuminen tapahtui kuitenkin hyvin hitaasti; vasta nykyinen porvariston sukupolvi on todella ranskalaistunut, kun taas talonpojat ja työläiset puhuvat saksaa. Tilanne on likipitään samanlainen kuin Luxemburgissakin: ranska on syrjäyttänyt saksan kirjakielen, osittain kirkkokieltä lukuun ottamatta, mutta saksalainen kansanmurre on jäänyt pois käytöstä ainoastaan kielirajalla ja arkikielenä sitä käytetään paljon enemmän kuin suurimmassa osassa Saksan paikkakuntia.

Tällainen oli maa, jonka Bismarck ja preussilaiset junkkerit nähtävästi kaikille saksalaisten yrityksille ominaisen šovinistisen romantiikan elpymisen kannustamina aikoivat jälleen tehdä saksalaiseksi. Aikomus muuttaa Strassburg, »Marseljeesin» syntymäkehto, saksalaiseksi kaupungiksi oli yhtä järjetön kuin Garibaldin syntymäkaupungin Nizzan ranskalaistamishalu. Nizzassa Louis Napoleon oli ainakin noudattanut säädyllisyyttä asettamalla valloituskysymyksen äänestettäväksi, ja hänen manööverinsä oli onnistunut. Puhumattakaan preussilaisten täysin aiheellisesta vastenmielisyydestä tuollaisia vallankumouksellisia menetelmiä kohtaan — ei ole ollut ainuttakaan tapausta, että kansanjoukot olisivat jossain toivoneet Preussiin liittymistä — liiankin hyvin tiedettiin, että Elsassin ja Lothringenin väestö oli yksimielisemmin kiintynyt Ranskaan kuin itse synnynnäiset ranskalaiset. Ja ne erotettiin pelkkään väkivaltaan turvautuen. Se oli tavallaan kosta Ranskan vallankumoukselle; Ranskasta kiskaistiin pala, joka juuri vallankumouksen ansiosta oli kasvetunut siihen kiinni.

Elsass-Lothringenin valtauksella oli ainakin sotilaalliselta näkökannalta määrätynlainen tarkoitus. Saatuaan Metz ja Strassburgin haltuunsa Saksa sai poikkeuksellisen vahvan puolustuslinjan. Niin kauan kuin Belgia ja Sveitsi pysyisivät puolueettomina, ranskalaiset olisivat voineet aloittaa joukkohyökkäyksen vain Metz ja Vogeesien välisellä kapealla kaistalla, ja sitä paitsi Koblenz, Metz, Strassburg ja Mainz muodostivat maailman suurimman linnoitusten neliön. Tämäkin neliö, samoin kuin Lombardiassa ollut itävaltalaisten linnoitusneliö*, sijaitsi puoliksi vihollismaassa ollen tukikohtana väestön kurissapitämiseksi. Jotta neliö olisi saatu suljetuksi, jouduttiin lisäksi ylittämään saksankielisen alueen rajat ja alistamaan väkivaltaisesti neljännesmiljoonaa syntyperäistä ranskalaista.

Suuri strateginen etuisuus oli siis ainoa alueenvaltausta puolustava seikka. Oliko tuo etuisuus kuitenkin edes verrattavissa siihen vahinkoon, jota alueenvaltaus oli aiheuttanut?

Preussilainen junkkeri ei välittänyt siitä suuresta moraalisesta vahingosta, jonka nuori Saksan valtakunta oli aiheuttanut itselleen julistamalla avoimesti ja häikäilemättömästi periaatteekseen kar-

* Pohjois-Italian linnoitukset: Vercna, Legnago, Mantova ja Peschiera. Toim.

kean väkivallan. Hän tarvitsi tottelemattomia, väkivaltaisesti nöyryytettäviä alamaisia, jotka olisivat todistuksena preussilaisen mahdollin lisääntymisestä; eikä hänellä itse asiassa ollut muunlaisia milloinkaan ollut. Mutta alueenvaltauksen poliittiset seuraukset hänen oli pakko ottaa huomioon. Ne taas olivat aivan selvät. Jo ennen kuin alueenvaltaus oli saanut lain voiman, Marx ilmoitti siitä koko maailmalle Internationaalin julistuksessa: *Elsassin ja Lothringenin annektointi tekee Venäjästä Euroopan välitystuomarin.** Sosiaalidemokraatit toistivat tätä kyllin monta kertaa valtiopäivien puhujankorokkeelta, kunnes vihdoin itse Bismarck tunnusti todeksi nämä sanat valtiopäivillä 6. helmikuuta 1888 pitämässään puheessa, madellen kaikki-voipaisen tsaarin edessä, joka oli kohtaloiden ratkaisijana sodan ja rauhan kysymyksissä.

Asia oli tosiaan päivänselvä. Irrottamalla Ranskasta kaksi faunaattisen isänmaallista maakuntaa Ranska saatiin heittäytymään jokaisen syleilyyn, kuka vain antoi sille toiveita niiden palauttamisesta, ja siitä tehtiin Saksan ikuinen vihollinen. Tosin Bismarck, joka edusti tässä suhteessa ansiokkaasti ja tunnontarkasti saksalaista poroporvaria, vaati ranskalaisia luopumaan Elsass-Lothringenista paitsi valtio-oikeudellisessa myös moraalisessa mielessä ja vieläpä iloitsemaan sen johdosta, että nuo kaksi vallankumouksellisen Ranskan maapalaa »palautettiin entiselle isänmaalle», jota ne eivät halunneet tietääkään. Ranskalaiset eivät valitettavasti tehneet tätä samoin kuin saksalaisetkaan eivät olleet Napoleonin sotien aikana luopuneet moraalisesti Reinin länsirannasta, vaikka tämä alue ei ollut silloin vähääkään pyrkinyt palaamaan saksalaisille. Niin kauan kuin elsassilaiset ja lothringenilaiset toivovat palauttamistaan Ranskaan, niin kauan Ranska tulee pyrkimään ja sen on pyrittävä palauttamaan heidät sekä etsittävä keinoja ja siis myös liittolaisia sen toteuttamiseksi. Ranskan luonnollinen liittolainen Saksaa vastaan on Venäjä.

Kun läntisen mannermaan kaksi suurinta ja voimakkainta kansakuntaa neutralisoivat toisensa keskinäisellä vihamielisyydellään ja kun niiden välinen ainainen riitakapula usuttaa ne taistelemaan keskenään, niin siitä hyöttyy vain Venäjä, joka saa vapaat kädet ja jonka valloituspyrkimykset kohtaavat sitä vähemmän esteitä Saksan taholta, mitä enemmän sillä on syytä panna toiveensa Ranskan ehdottamaan tukeen. Eikö Bismarck ole asettanut Ranskaa sellaiseen asemaan, että sen on rukoiltava Venäjää liittoutumaan kanssaan ja myönnettävä tälle auliisti Konstantinopoli, kunhan Venäjä vain lupauttaa palauttamaan menetetyt maakunnat? Mikäli rauhaa ei tästä huolimatta ole rikottu seitsemääntoista vuoteen, niin eikö tämä ole johtunut siitä, että Ranskassa ja Venäjällä käytäntöön otettu nosto-

* *K. Marx.* »Kansainvälisen työväenliiton pääneuvoston toinen Saksan ja Ranskan sotaa koskeva julkilausuma» (ks. tämän julkaisun 2. osaa, ss. 173—179). *Toim.*

väkijärjestelmä vaatii ainakin kuusitoista ja Saksassa hiljattain suoritetun uudistuksen jälkeen jopa kaksikymmentä viisikin vuotta, jotta saataisiin täysi luku koulutettuja vuosikontingentteja? Eikö Elsass-Lothringenin annektointi, joka viimeksi kuluneiden seitsemäntoista vuoden aikana on ollut koko Euroopan politiikkaa määräävänä päätökijänä, ole nytkin maanosassamme pääsyynä kriisiin, joka uhkaa muuttua sodaksi? Kun saadaan poistetuksi tämä yksi ainoa tosiseikka, niin rauha on taattu!

Elsassilainen porvari, joka puhuu ranskaa yläsaksalaismurteella, tuo sekasikiö keikari, joka prameilee ranskalaisilla tavoillaan aivan kuin joku kantaranskalainen, joka katsoo Goethen halveksien ja ihailee Racinea, mutta joka ei sittenkään voi vapautua siitä kiusallisesta tietoisuudesta, että hän on saksalaista alkuperää, ja juuri siksi joutuu jaarittelemaan halveksivasti kaikesta saksalaisesta, joten ei kelpaa Saksan ja Ranskan välimieheksikään, tuo elsassilainen porvari on eittämättä aika halveksittava olento, olkoonpa hän sitten mülhausenilainen tehtailija tai pariisilainen lehtimies. Mikä muu olisi kuitenkin tehnyt hänet sellaiseksi, ellei Saksan viimeksi kuluneiden kolmen vuosisadan historia? Samoja elsassilaisiahan ovat olleet aivan viime aikoihin asti miltei kaikki ulkomailla asuvat saksalaiset, varsinkin kauppiaat, jotka ovat kieltäneet saksalaisen alkuperänsä ja matkineet tuskallisesti, oikeaa itsekidutusta harjoittaen uuden kotimaansa kansallisuutta asettaen tällöin vapaaehtoisesti itsensä ainakin yhtä naurettavaan asemaan kuin elsassilaisetkin, joita kuitenkin olosuhteet olivat jossain määrin pakottaneet siihen. Englannissa esimerkiksi kaikki vuosien 1815 ja 1840 välisenä aikana maahan muuttaneet saksalaiset kauppiaat olivat miltei kokonaan englantilaistuneet ja puhuivat keskenään miltei yksinomaisesti englantia. Nykyäänkin vielä Manchesterin pörssissä tungeksii paljon vanhoja saksalaisia poroporvareita, jotka antaisivat puolet omaisuudestaan, kunhan vain heitä pidettäisiin aito englantilaisina. Vasta vuoden 1848 jälkeen tässäkin suhteessa on tapahtunut muutos. Vuodesta 1870 alkaen, jolloin jopa reserviluutnantteja saapuu Englantiin ja jolloin Berliini lähettää sinne miehistöään, entinen nöyrystely on alkanut muuttua preussilaiseksi koppavuudeksi, joka tekee meidät ulkomaalaisten silmissä yhtä naurettaviksi.

Alkoiko sitten Saksaan liittyminen miellyttää elsassilaisia vuoden 1871 jälkeen? Päinvastoin. Heidät alistettiin diktatuuriin, kun taas viereisessä Ranskassa oli tasavalta. Heillä oli saatettu voimaan pedanttisen ikävyyttävä preussilainen nimismiesjärjestelmä, jonka rinnalla surullisen kuuluisien ranskalaisten prefektien tiukasti lakimääräisen puuttumisen järjestelmä oli todellinen autuus. Paino-, kokoontumis- ja yhdistymisvapauden rippeistä tehtiin nopeasti loppu, uppiniskaiset kunnallisneuvostot laskettiin hajalle ja pormestareiksi nimitettiin saksalaiset byrokraatit. »Notaabeleita» eli läpeensä ranskalaistuneita aatelisia ja porvareita sen sijaan mielisteltiin kai-kin tavoin ja puolustettiin heidän riistäjänetujaan joskaan ei saksa-

laismielisiä mutta kuitenkin saksaa puhuvia talonpoikia ja työläisiä eli sitä ainoaa väestönosaa vastaan, jonka kanssa olisi vielä voitu hieroa sovintoa. Mitä täten saatiin aikaan? Se että helmikuussa 1887, kun koko Saksa antoi pelottaa itsensä ja lähetti valtiopäiville suurimman osan Bismarckin kartellista²⁵⁷, Elsass-Lothringen valitsi vain pelkkiä frankofiilejä ja torjui jokaisen, jota voitiin epäillä vähäisimmästäkään myötämielisyydestä saksalaisia kohtaan.

Onko meillä oikeutta suuttua, jos elsassilaiset ovat juuri sellaisia kuin ovat? Ei suinkaan. Heidän suhtautumisensa annektointiin on historiallinen tosiasia, joka kaipaa selitystä eikä sadattelua. Tässä meidän sopii kysyä itseltämme: miten paljon ja miten suuria historiallisia rikkomuksia Saksan onkaan pitänyt tehdä, jotta Elsassissa ovat tulleet mahdollisiksi tuollaiset mielialat? Miltä uusi Saksan valtakuntamme näyttäne sivusta katsoen, jos vastaukseksi seitsemäntoista vuotta jatkuneisiin yrityksiin saksalaistaa elsassilaiset jälleen he sanovat meille yhteen ääneen, että jättäisimme heidät rauhaan? Onko meillä oikeutta kuvitella, että kaksi menestyksellistä sotaretkeä ja seitsemäntoista vuotta Bismarckin diktatuuria olisivat riittäneet hävittämään kaikki kolmisatavuotisen häpeällisen historian seuraamukset?

Bismarck saavutti päämääränsä. Hänen uusi preussilais-saksalainen valtakuntansa julistettiin virallisesti Versailles'ssa Ludvig XIV:n juhlasalissa.²⁵⁸ Ranska oli turvattomana hänen jalkojensa juuressa; nöyryttömän Pariisin, jota hän itse ei ollut uskaltanut koskea, Thiers oli saattanut Kommuunin kapinaan, ja sitten vankeudesta palautetut entisen keisarillisen armeijan sotilaat olivat nujertaneet sen. Kaikki Euroopan porporvarit ihailivat nyt Bismarckia samoin kuin 50-luvulla ihailtiin hänen esikuvansa, Louis Bonapartea. Saksasta tuli Venäjän avun turvin Euroopan tärkein valtio, ja diktaattori Bismarck keskitti käsiinsä koko vallan Saksassa. Kaikki riippui siitä, miten hän osaisi käyttää tuota valtaa hyväkseen. Kun hän tähän mennessä oli toteuttanut porvariston laatimia yhdistämisuunnitelmia, joskaan ei porvarillisin keinoin, niin nyt tämä tehtävä oli riittävässä määrin ratkaistu; nyt oli laadittava omia suunnitelmia ja osoitettava, mitä hänen oma päänsä pystyy saamaan aikaan. Tämän oli tultava ilmi uuden valtakunnan sisäisessä järjestelyssä.

Saksalainen yhteiskunta koostuu suurmaanomistajista, talonpojista, porvareista, pikkuporvareista ja työläisistä; nämä kaikki vuorostaan ryhmittyvät kolmeksi pääluokaksi.

Suurmaanomistus on keskittynyt harvojen magnaattien (pääasiassa Sleesiassa) ja hyvin lukuisien keskivarakkaiden tilanherrojen käsiin, joita on eniten Elben itäpuolella sijaitsevilla muinaispreussilaisissa maakunnissa. Juuri näillä preussilaisilla junkkereilla on johdava asema koko suurmaanomistajien luokassa. He itse ovat maalaisisäntiä, sillä suurimmalta osaltaan he hoidattavat maatilojaan isännöitsijöillä ja sitä paitsi ovat hyvin usein viina- ja sokeritehtaiden omistajia. Siellä missä olosuhteet ovat sallineet, heidän maansa on

kiinnitetty sukujen nimiin majoraattimaina, heidän nuorimmat poikansa ovat armeijan palveluksessa tai valtion siviiliviroissa, ja siten tämän pienmaanomistaja-aateliston jatkona on vielä pienempi upseereiden ja virkamiesten muodostama aatelisto, jota lisäksi täydentävät porvarissyntyisestä ylimmästä upseeristosta ja virkamiehistöstä leivotut aatelit. Tämän aateliroduon alemmissa kerroksissa muodostuu tietysti monilukuinen loisaatelisto, ryysyaatelisto, joka tulee toimeen veloilla, epäilyttävällä korttipelillä, kyllästyttävällä kerjuulla ja poliittisella vakoilulla. Kokonaisuudessaan tämä joukko muodostaa preussilaisen junkkeriston ja on vanhapreussilaisen valtion yhtenä päätukena. Maanviljelystä harjoittava junkkereiden ydinjoukko ei kuitenkaan seiso kovin varmasti jaloillaan. Tälle säädylle sopiva elämäntapa käy päivä päivältä yhä kalliimmaksi, kuopusten ylläpito luutnantin tai asessorin arvon saantiin saakka ja tyttärien naimisiinmeno vaatii rahaa. Koska näiden velvollisuuksien täyttäminen on tärkeämpää kuin mikään muu, niin ei ole ihme etteivät tulot riitä, vaan on pakko asettaa vekseleitä tai jopa pantata maatila hypoteekkilainan saantia varten. Koko junkkeristo on lyhyesti sanoen vajoamaisillaan kuiluun: jokainen onnettomuus — sota, huono satovuosi tai liikepula — uhkaa saattaa sen vararikoon. Siksi ei ole ihme, että vain valtion eri muodoissa antama apu on pelastanut sen tuholta viimeisten toistasadan vuoden aikana. Junkkerit jatkavat tosiaankin olemassaolooaan vain valtionavun turvin. Tämä pelkästään keinotekoisesti ylläpidetty luokka on tuhoon tuomittu; mitkään valtion apurahat eivät pysty säilyttämään sitä kovin pitkälti. Sen myötä katoaa myös vanha preussilainen valtio.

Talonpoika on poliittisesti vähän aktiivinen aines. Niin kauan kuin hänellä on itsellään omaisuutta, hän joutuu yhä enemmän vararikoon palstatiloille ominaisten epäsuotuisten tuotantoedellytysten vuoksi, sillä palstatilalliselta on anastettu markin vanhat yhteiset viljelysmaat ja yhteinen laidun, joten hänellä ei ole mahdollisuutta hoitaa karjaa. Vuokralaisena talonpoika on sitäkin huonommassa asemassa. Talonpojan pientuotanto edellyttää pääasiallisesti luontoistaloutta, rahatalouden vallitessa se tuhoutuisi. Tämä johtaa velallisuuden kasvuun, hypoteekkilainoja myöntävien velkojien harjoittamaan talonpoikien joukoittaiseen pakkoluovutukseen ja siihen, että on välttämätöntä turvautua kotiteollisuuteen säilyttääkseen maatilkkunsa. Poliitiikan suhteen talonpoikaisto on suurimmalta osaltaan välinpitämätöntä tai taantumuksellista: Reinillä se on mielipiteiltään kiihkokatolista vanhan preussilaisvihansa vuoksi; muilla paikkakunnilla se on partikularismin tai protestanttisen konservatismiin läpituokema. Uskonnollisuus ilmentää yhä vielä tämän luokan yhteiskunnallisia tai poliittisia etuja.

Porvaristosta olemme jo puhuneet. Vuodesta 1848 se on kokenut ennen näkemättömän taloudellisen nousun. Saksa on osallistunut yhä enemmän teollisuuden jättiläismäiseen kehitykseen, joka oli alkanut vuoden 1847 liikepulan jälkeen, tänä aikana perustetun valtameri-

liikenteen, rautatieverkon valtavan laajentumisen sekä Kalifornian ja Australian kultalöytöjen vaikutuksesta. Bismarckin vallankumouksen aiheuttikin nimenomaan porvariston pyrkimys poistaa vapaata kanssakäymistä estävä jako pikkuvaltioihin ja päästä tasavertaiseen asemaan ulkomaisten kilpailijoidensa kanssa. Kun Saksa oli nyt tullaan ranskalaisia miljardeja, porvaristolle aukeni uusi kuumeisen liiketoiminnan kausi ja tällöin se todisti ensi kerran — Saksan yleiskansallisella romahduksella⁴⁵ — olevansa suuri teollinen kansakunta. Porvaristo oli jo silloin taloudellisesti voimakkain väestöluokka, valtion oli alistettava politiikkansa porvariston taloudellisten etujen palvelukseen. Vuoden 1848 vallankumous oli antanut valtiolle perustuslaillisen ulkomuodon, joten porvaristolla oli mahdollisuus olla myös valtiollisessa herruusasemassa ja laajentaa tätä herruuttaan. Se oli kuitenkin vielä kaukana todellisesta valtiovallasta. Se ei selviytynyt voittajana selkkauksestaan Bismarckin kanssa. Selkkauksen poistaminen ylhäältä käsin toteutetun Saksan vallankumouksen tietä osoitti porvaristolle entistä selvemmin, että parhaassa tapauksessa toimeenpanovalta riippuu toistaiseksi vain hyvin heikosti ja välillisesti porvaristosta, että se ei voi syrjäyttää ministereitä enempää kuin vaikuttaa heidän nimittämiseenkään tai määrätä armeijasta. Sitä paitsi porvaristo oli arka ja heikko tarmokkaan toimeenpanovalan edessä. Sellaisia olivat myös junkkerit, mutta porvaristolle se oli pikemminkin anteeksiannettavaa sen ja vallankumouksellisen teollisen työväenluokan suoranaisten taloudellisen vastakohtaisuuden vuoksi. Ei silti ollut epäilystäkään, ettei porvaristo tulisi vähitellen hävittämään taloudellisesti junkkerit, sillä kaikista omistavista luokista yksin porvaristolla oli enää tulevaisuudenmahdollisuuksia.

Pikkuporvaristo koostui ensinnäkin keskiaikaisten käsityöläisten jäännöksistä, jotka kehityksessään pikähti jälkeen jääneessä Saksassa muodostivat paljon suuremman joukon kuin muualla Länsi-Euroopassa; toiseksi vararikkoutuneista porvareista ja kolmanneksi pikkukauppiainiksi päässeistä omistamattoman väestön aineksista. Suurteollisuuden laajetessa pikkuporvariston olemassaolo joutui kokonaan horjuvalle pohjalle; toimialan vaihto ja ajoittaiset vararikot muuttuivat säännöksi. Tämä aikaisemmin niin vakaan aseman omannut luokka, joka oli ollut saksalaisen poroporvariston perusosana ja elänyt yltäkylläisyydessä ja jolle oli ollut leimallista nöyryys, orjaisuus, hurskaus ja säädyllisyys, oli nyt vajonnut täydelliseen neuvottomuuteen ja tyytymättömyyteen jumalan sille suoman kohtalon vuoksi. Jäjelle jääneet käsityöläiset vaativat koväänisesti ammatikuntaetuoikeuksien palauttamista. Toisista tuli osittain nöyriä demokraatti-progressisteja²⁵⁹, osittain he lähenivät jopa sosiaalidemokraatteja ja paikoin yhtyivät suoraan työväenliikkeeseen.

Lopuksi työläiset. Maatyöläiset olivat ainakin Itä-Saksassa yhä vielä puolittain maaorjia, joten heitä ei voitu ottaa lukuun. Kautunkityöläisten keskuudessa sen sijaan sosiaalidemokraattinen puolue menestyi nopeasti ja kasvoi sitä mukaa kuin suurteollisuus pro-

letarisoi kansanjoukkoja ja kärjisti siten äärimmilleen kapitalistien ja työläisten välisen luokkavastakohtaisuuden. Mikäli sosiaalidemokraattiset työläiset olivatkin vielä jonkin aikaa jakautuneet kahdeksi keskenään taistelevaksi puolueeksi³, niin Marxin »Pääoman» ilmestymisen jälkeen näiden puolueiden väliset erimielisyydet katosivat miltei kokonaan. Oikeuskoinen lassallelaisuus tunnusomaisine »valtion apua nauttivien tuotannollisten yhdistysten» vaatimuksineen oli vähitellen katoamassa olemattomiin ja osoitti yhä ilmeisemmin, ettei se kykene luomaan bonapartistisen valtiotaloudellisen työväenpuolueen ydinjoukkoa. Se mitä eräät johtajat olivat vahingoittaneet tässä suhteessa, saatiin korjatuksi kansanjoukkojen terveen vaiston ansiosta. Kahden sosiaalidemokraattisen suuntauksen yhdistäminen, jota jarruttivat vielä miltei yksinomaisesti yksityisluonteiset pulmat, oli lähitulevaisuuden asia. Hajaannuksen aikana ja siitä huolimatta liike oli kuitenkin tullut riittävän voimakkaaksi pelottaakseen teollisuusporvaristoa ja lamaanuttaakseen sen taistelun hallitusta vastaan, joka yhä vielä oli riippumaton porvaristosta. Muuten vuodesta 1848 lähtien saksalainen porvaristo ei yleensääkään voinut enää päästä eroon punaisesta aaveesta.

Luokkajako oli puoluejajan perustana parlamentissa ja maapäivillä. Suurmaanomistajat ja osa talonpojista muodostivat vanhoillisten ydinjoukon; teollisuusporvaristo muodosti porvarillisen liberaalisen eli kansallis-liberaalien oikeistosiiven, kun taas sen vasemmistosiipi — maltillinen demokraattinen eli niin sanottu progressistien puolue — koostui porvariston osittain tukemasta pikkuporvaristosta ja työläisistä. Ja vihdoinkin sosiaalidemokraatit olivat työläisten itsenäisenä puolueena, johon kuului myös pikkuporvareita.

Jos Bismarckin asemassa ollut ja hänen menneisyytensä omannut mies olisi jossain määrin ymmärtänyt muodostunutta tilannetta, olisi hänen pitänyt sanoa itselleen, että junkkerit sellaisinaan eivät olleet elinkykyinen luokka, että kaikista omistavista luokista ainoastaan porvaristo saattoi odottaa tulevaisuutta (emme kosketa tässä työväenluokkaa, sillä emme aio vaatia, että Bismarck ymmärtäisi sen historiallisen osuuden) ja että siksi hänen uusi valtakuntansa olisi taatusti sitä lujempi, mitä suuremmassa määrin hän valmistelisi sitä muuttumaan vähitellen nykyaikaiseksi porvarilliseksi valtioksi. Älkäämme vaatikko häneltä sitä, mikä kyseisissä olosuhteissa oli mahdotonta. Viipymätön siirtyminen porvarilliseen hallitusmuotoon, jossa valtiopäivillä olisi ratkaiseva valta (samanlainen kuin Englannin alahuoneella), olisi sillä hetkellä ollut mahdotonta ja jopa harkittamatonta. Bismarckin oli toistaiseksi vielä pidettävä tarpeellisena parlamentaarisisissa muodoissa toteuttamaansa diktatuuria. Emme lainkaan syytä häntä sen säilyttämisestä alkuvaiheessa; kysymme vain, mihin tarkoitukseen sitä olisi pitänyt käyttää. Tuskin lienee syytä epäillä, että Englannin perustuslain tapaisen järjestyksen alullepano olisi ollut ainoa tie, joka olisi avannut mahdollisuuden uuden valtakunnan varman perustan ja rauhallisen sisäisen kehityksen tur-

vaamiseksi. Kun suurin osa junkkereista, jotka olivat joka tapauksessa tuhoon tuomitut, olisi jätetty oman onnensa nojaan, olisi ollut vielä mahdollista muodostaa sen jäljelle jääneestä osasta ja uusista aineksista riippumattomien suurmaanomistajien luokka. Tämä luokka olisi ollut vain porvariston koristeellisena huippuna, ja vaikka porvaristo olisikin ollut täysivaltainen, se olisi joutunut myöntämään tälle luokalle virallisen edustuksen valtiossa sekä suurituloisimmat virat ja melkoisen vaikutusvallan. Kun porvaristolle olisi tehty poliittisia myönnytyksiä, joita siltä ajan mittaan ei kuitenkaan olisi voitu kieltää (näin ainakin sopisi hallitsevien luokkien näkökannalta järkeillä), kun sille olisi tehty näitä myönnytyksiä vähitellen ja jopa harvakeen ja pieninä annoksina, niin uusi valtakunta olisi voitu ainakin suunnata tielle, jolla se olisi saavuttanut muut poliittisessa suhteessa siitä pitkästi edelle menneet Länsi-Euroopan valtiot, vapautunut vihdoin viimeisistä feodalismiin jäänteistä ja virkavaltaisissa piireissä vielä hyvin voimakkaana säilyneestä poroporvarillisesta perinteestä ja — mikä tärkeintä — oppinut seisomaan omilla jaloillaan siihen mennessä, kun sen melko iäkkäät perustajat päättäsivät maallisen vaelluksensa.

Tuo kaikki ei sitä paitsi olisi ollut kovinkaan vaikeaa. Niin junkkereilta kuin porvareiltakin puuttui jopa keskinkertaista tarmoa. Junkkerit olivat todistaneet tämän viimeisten kuudenkymmenen vuoden aikana, jolloin valtio oli jatkuvasti toteuttanut heidän etujensa mukaisia toimenpiteitä näiden Don Quijote'ien vastustuksesta huolimatta. Pitkä edellinen historia oli opettanut myös porvariston myöntäväiseksi, sen kylkiä pakotti vielä kovasti selkkauksen jälkeen. Siitä pitäen Bismarckin menestykset olivat entisestään heikentäneet sen västarintaa, ja päälle päätteeksi uhkaavana nouseva työväenliike herätti pelkoa. Tällaisten olosuhteiden vallitessa porvariston kansalliset himot tyydyttänyt mies olisi vaivatta pystynyt noudattamaan oman mielensä mukaista vauhtia toteuttaessaan porvariston poliittisia vaatimuksia, jotka yleensä muutenkin olivat melko vähäpätöiset. Hänen olisi vain pitänyt käsittää selvästi päämäärä.

Omistavien luokkien kannalta tämä oli ainoa järjenmukainen tie. Työväenluokan kannalta oli selvää, että porvariston kestävä herrauden aikaansaaminen oli jo liian myöhäistä. Saksassa suurteollisuus ja sen myötä porvaristo ja proletariaatti olivat kehittyneet sellaiseen aikaan, jolloin proletariaatti pystyi melkein samanaikaisesti porvariston kanssa esiintymään itsenäisesti poliittisella areenalla, jolloin siis näiden luokkien välinen taistelu oli alkanut jo ennen kuin porvaristo sai valloitetuksi itselleen yksinomaisen ja määräävän poliittisen vallan. Vaikka porvariston rauhallisen ja lujan herrauden aika Saksassa oli jo mennyt, niin vuonna 1870 omistavien luokkien näkökannalta oikeimpana politiikkana oli kuitenkin yhä vielä tuohon porvariston herruuteen tähtäävä suunta. Vain siten voitiin tosiaankin hävittää ne lahoavan feodalismiin aikaiset jäänteet, jotka yhä rehoittivat lainsäädännössä ja hallinnossa. Vain siten saatiin vähitel-

len istutetuksi saksalaiselle maaperälle kaikki Ranskan suuren valankumouksen saavutukset, lyhyesti sanoen leikatuksi Saksalta sen pitkä vanhanaikainen palmikko ja suunnatuksi maa tietoisesti ja lopullisesti nykyaikaiselle kehitystielle, muutetuksi Saksan valtiorakenne sen teollista kehitystä vastaavaksi. Kun myöhemmin olisi puhjennut väistämätön taistelu proletariaatin ja porvariston välillä, niin se olisi tapahtunut ainakin normaaleissa olosuhteissa, jolloin jokaiselle olisi ollut selvää, mistä tuota taistelua käydään, eikä sekasorron, epäselvyyden, risteävien etujen ja neuvottomuuden vallitessa, mitä havaitsimme Saksassa 1848. Eroa olisi vain siinä, että tällöin jäisivät neuvottomiksi ainoastaan omistavat luokat; työväenluokka tietää, mitä se tahtoo.

Vuonna 1871 Saksassa oli muodostunut sellainen asiointila, että Bismarckin kaltaisen miehen piti tosiaan turvautua politiikassaan luovimiseen eri luokkien välillä. Tässä suhteessa häntä ei voida moitita. Kysymys oli vain tuon politiikan tarkoituksesta. Jos se pyrki tietoisesti ja varmasti millaista vauhtia hyvänsä pystyttämään viime kädessä porvariston herruuden, niin se vastasi historiallista kehitystä siinä määrin kuin omistavien luokkien noudattama politiikka yleensä pystyi vastaamaan. Mikäli se pyrki vanhan preussilaisen valtion säilyttämiseen ja Saksan preussilaistamiseen, se oli taantumuksellista ja loppujen lopuksi se oli tuomittu epäonnistumaan. Mikäli se pyrki vain Bismarckin vallan säilyttämiseen, se oli bonapartistista ja sen oli päätyttävä samoin kuin kaiken muunkin bonapartistin.

* * *

Lähimpänä tehtävänä oli keisarikunnan perustuslaki. Materiaalina oli toisaalta Pohjois-Saksan liiton perustuslaki ja toisaalta eteläsaksalaisten valtioiden kanssa solmitut sopimukset²⁶⁰. Tekijöinä joiden avulla Bismarckin oli laadittava perustuslaki, olivat toisaalta liittoneuvostossa edustetut hallitsijasuvut ja toisaalta valtiopäivillä edustettu kansa. Pohjois-Saksan liiton perustuslaki ja sopimukset rajoittivat jossain määrin hallitsijasukujen vaatimuksia. Kansa puolestaan vaati, että sen osallisuutta valtiovaltaan laajennettaisiin huomattavasti. Se oli valloittanut taistelukentällä riippumattomuutensa ulkomaista ja yhdistymisen (mikäli yhdistymisestä voitiin puhua), ja ensi vuorossa juuri kansan oli ratkaistava, miten tuota riippumattomuutta olisi käytettävä hyväksi, miten tuo yhdistyminen olisi toteutettava ja miten sitä olisi käytettävä. Vaikka kansa olisikin tunnustanut Pohjois-Saksan liiton perustuslain ja sopimusten pohjana olleet oikeudelliset periaatteet, niin se ei lainkaan estäisi sitä saamasta uuden perustuslain mukaan suurempaa vallan osuutta kuin vanhan. Valtiopäivät olivat ainoa laitos, joka todella olennoi »uutta yhtenäisyyttä». Mitä painokkaammaksi muuttuisi valtiopäivien ääni, sitä vähemmän valtakunnan perustuslaki olisi riippuvainen eri valtioiden perustuslaeista, sitä kiinteämmäksi tiivistyisi uusi valta-

kunta, sitä täydellisemmin baijerilainen, saksilainen ja preussilainen sulautuisi saksalaiseen.

Tämän olisi luullut olevan aivan selvää jokaiselle, joka näkee nenäänsä pitemmälle. Mutta Bismarck oli toista mieltä. Hän puolestaan käytti sodan jälkeen voimistunutta isänmaallista kiihkoa juuri siihen, että olisi saanut taivutetuksi valtiopäivien enemmistön luopumaan paitsi kansan oikeuksien laajentamisesta myös niiden selvästä määrittelystä ja rajoittumaa niiden oikeudellisten periaatteiden pelkkään jäljentämiseen valtakunnan perustuslakiin, jotka olivat Pohjois-Saksan liiton perustuslain ja sopimusten pohjana. Kaikki pienten puolueiden yritykset saada perustuslaissa kuvastetuksi kansan oikeus poliittisiin vapauksiin torjuttiin, torjuttiin jopa katolisen keskustapuolueen ehdotus niiden Preussin perustuslain pykälien sisällyttämisestä, joissa taattiin paino-, yhdistymis- ja kokoontumisvapaus sekä kirkon riippumattomuus. Näin ollen Preussin perustuslaki oli sittenkin liberaalimpi kuin valtakunnan perustuslaki. Veroja ei äänestetty vuosittain, vaan ne säädettiin kerta kaikkiaan »lain mukaan», joten valtiopäivillä ei ollut mahdollisuutta kieltäytyä vahvistamasta hallituksen säätämiä veroja. Näin Saksassa sovellettiin muulle ei-saksalaiselle perustuslailliselle maailmalle käsittämättömää preussilaista doktriinia, jonka mukaan kansanedustajilla oli oikeus kieltää menot ainoastaan paperilla, mutta hallitus sen sijaan kokosi valtionkassaan tuloja kilisevinä rahoina. Samaan aikaan kun valtiopäiviltä oli täten riistetty parhaat taistelukeinot ja kun se oli alennettu vuosien 1849 ja 1850 perustuslakiuudistusten, manteuffelilaisuuden, perustuslakiselkkauksen ja Sadowan murtaman preussilaisen edustajakamarin säälittävään asemaan, samaan aikaan liittoneuvostolla oli pääpiirtein täysi valta, joka entisillä liittopäivillä oli ollut vain nimellisesti, ja se käyttää sitä, koska se on vapaa liittopäiviä sitoneista kahleista. Paitsi että liittoneuvostolla on valtiopäivien rinnalla ratkaiseva ääni lainsäädännössä, se on myös ylin hallintoporras. Se julkaisee valtakunnan lakien voimaan saattamista koskevia ohjeita ja lisäksi tekee päätöksiä »epäkohdista, joita ilmenee valtakunnan lakeja toteutettaessa...», toisin sanoen epäkohdista, jotka muissa sivistysmaissa voidaan poistaa vain uudella lailla (7. pykälän 3. kohta muistuttaa kovasti lakitieteen kasuistisia tapauksia).

Bismarck etsi siis päätukea itselleen partikularistista pirstoutuneisuutta edustaneesta liittoneuvostosta eikä kansallista yhtenäisyyttä edustaneista valtiopäivistä. Vaikka hän tekeytyikin kansallisaatteen puoltajaksi, hänellä ei riittänyt miehuullisuutta asettua todella kansakunnan tai sen edustajien johtoon. Demokratian oli palveltava häntä eikä hänen demokratiaa. Hän ei pannut toivoaan kansaan, vaan pikemminkin hämäriin kulissientakaisiin vehkeilyihin ja taitoonsa saada diplomaattisin keinoin, piiskan ja piparkakun avulla kootuksi liittoneuvostossa enemmistö, vaikkapa vastahakoinenkin. Tässä ilmeni halpamaisuus ja näköpiirin suppeus, jotka vastaavat täysin tuon

miehen luonnetta, jollaiseksi olemme tähän mennessä tulleet sen tuntemaan. Sittenkään ei voi olla ihmetyttämättä, etteivät hänen suuret saavutuksensa ole auttaneet häntä kohoamaan edes hetkeksikään omaa tasoaan korkeammalle.

Muodostuneessa tilanteessa kaikki viittasi kuitenkin siihen, että valtakunnan perustuslaki kaipasi yhtä varmaa akselia, nimittäin valtakunnankansleria. Liittoneuvosto oli pantava sellaiseen asemaan, ettei olisi voinut olla muuta vastuullista toimeenpanovaltaa kuin valtakunnankanslerin valta, ja siten vastuulliset valtakunnan ministerit kävivät tarpeettomiksi. Kaikki yritykset säännellä valtakunnan hallintoa nimittämällä vastuullinen ministeristö katsottiin tosiaankin liittoneuvoston oikeuksien loukkaamiseksi, ja ne törmäsivät voittamattomaan vastustukseen. Hyvin pian osoittautui, että perustuslaki oli tehty Bismarckin »mittojen mukaan». Se oli askel eteenpäin kohti hänen yksinvaltaansa, jota toteutettiin pysyttelemällä tasapainossa puolueiden välillä valtiopäivillä ja partikularististen valtioiden välillä liittoneuvostossa, se oli askel eteenpäin bonapartismiin johtavalla tiellä.

Ei muuten voida väittää, että valtakunnan uusi perustuslaki olisi ollut taka-askel, erinäisiä Baijerille ja Württembergille tehtyjä myönnytyksiä lukuun ottamatta. Mutta tämä onkin parasta, mitä siitä voidaan sanoa. Porvariston taloudelliset tarpeet oli pääpiirtein tyydytetty, mutta sen poliittisille vaatimuksille, mikäli se niitä vielä esitti, oli asetettu samat esteet kuin perustuslakiselkkauksen aikakin.

Mikäli porvaristo esitti vielä poliittisia vaatimuksia! Sitä ei tosiaankaan ole kieltäminen, että kansallisliberaalien huulilla nämä vaatimukset olivat hupenneet melko vaatimattomiksi ja hupenivat päivä päivältä yhä enemmän. Nämä herrat eivät ainoastaan olleet vaatimatta, että Bismarck olisi tehnyt heille helpommaksi yhteistyön kanssaan, vaan vieläpä koettivat olla hänen mielikseen, missä se suinkin oli mahdollista ja hyvin usein sielläkin, missä se oli mahdotonta tai sopimatontakin. Kukaan ei syytä Bismarckia siitä, että hän halveksi heitä, mutta eiväthän hänen junkkerinsa olleet hitustakaan parempia tai miehuullisempia.

Vuosien 1873—1875 raha- ja pankkilainsäädäntö oli säännelty toisen niistä aloista, joilla oli pitänyt saada aikaan valtakunnan yhtenäisyys, nimittäin rahankierron alan. Kultavaluutan käytäntöön otto oli huomattava edistysaskel, mutta se oli hidasta ja hyvin horjuvaa, eikä kultavaluutta ole vakiintunut lopullisesti vielä tähänkään mennessä. Hyväksytty rahajärjestelmä, jonka perustaksi oli pantu kymmenjakoiseksi yksiköksi otettu kolmannestaalerin markka, oli Soetbeerin jo 1830-luvun lopulla esittämä; tosiasiallisena rahayksikönä oli kahdenkymmenen markan kultaraha. Muuttamalla sen arvoa miltei huomaamattomasti se olisi voitu tehdä aivan samanarvoiseksi kuin englantilainen sovereign tai 25 frangin kultaraha tai amerikkalainen 5 dollarin kultaraha, ja siten olisi saatu yhteys johonkin kol-

mesta maailmanmarkkinoilla vallitsevana olevasta rahajärjestelmästä. Katsottiin kuitenkin paremmaksi perustaa oma erityinen rahajärjestelmä, ja siten vaikeutettiin tarpeettomasti kaupankäyntiä ja kurssinoteerauksia. Valtakunnanrahaston seteleitä ja pankkeja koskevat lait rajoittivat pikkuvaltioiden ja niiden pankkien harjoittamaa arvopaperikeinottelua ja tuona aikana lähestynyttä romahdusta silmällä pitäen edellyttivät tietyn varovaisuuden noudattamista, mikä oli aivan paikallaan tällä alalla vielä kokemattomaan Saksaan nähden. Tässä porvariston taloudelliset edut oli ylipäänsä otettu huomioon asianmukaisella tavalla.

Lisäksi oli saatettava vielä voimaan sopusointuinen yhtenäinen lainsäädäntö tuomiovallan alalla. Vastarinta, jota keskisuuret saksalaiset valtiot olivat tehneet estääkseen valtakunnan toimivallan ulottamisen talousoikeuden alalle, oli voitettu, mutta siviililakikokoelma oli edelleenkin vasta tekeillä, kun taas rikoslaki, rikos- ja siviiliprosessi, kauppaoikeus, konkurssisääntö ja oikeudenkäyntijärjestys oli jo yhtenäistetty. Pikkuvaltioissa voimassa olleiden kirjaviiden muodollisten ja materiaalistien oikeusnormien poistaminen oli jo sinänsä porvarillisen yhteiskunnan jatkuvan kehityksen asettama pakkovaatimus, ja tuo poistaminen oli uusien lakien tärkein ansio- puoli, paljon suurempi kuin noiden lakien sisältö.

Englantilainen lakimies nojaa sellaiseen oikeuden historialliseen kehitykseen, joka on kuljettanut keskiajan läpi ja säilyttänyt huomattavan osan muinaissaksalaisesta vapaudesta, joka ei tunne poliisivaltiota, sillä 1600-luvun kaksi vallankumousta olivat tukahduttaneet sen alkuunsa, ja joka on saavuttanut huippunsa kansalaisvapauden kaksisatavuotisen jatkuvan kehityksen kuluksa. Ranskalainen lakimies nojaa suureen vallankumoukseen, joka hävitti täydellisesti feodalismia ja itsevaltiudelle ominaisen poliisimielivallan ja tulkitti oikeusnormien kielellä vasta syntyneen nyky-yhteiskunnan taloudellisia elämänehtoja Napoleonin julkaisemassa klassisessa lakikokoelmassa. Mihin historialliseen perustaan nojaavat saksalaiset lakimiehemme? Eivät mihinkään muuhun kuin vuosisatoja jatkuneeseen passiiviseen, suurimmalta osaltaan ulkoisten iskujen jouduttamaan ja nykyäänkin vielä päättymättömään keskiajan jäänteiden lahoamiseen; taloudellisesti jälkeenjääneeseen yhteiskuntaan, jossa feodaalijunkkeri ja ammattikuntamestari kuljeksivat ikään kuin aaveet uutta ruumiillisuutta itselleen etsien; oikeusjärjestykseen, jossa tähän mennessä poliisimielivalta murtaa joka päivä itselleen aukon huolimatta siitä, että monarkkien salainen tuomio-oikeus oli hävitetty 1848. Valtakunnan uusien lakikokoelmien laatijat ovat peräisin tästä kaikkein huonoimmasta koulukunnasta, ja millaisia ovat tekijät, sellaisiksi osoittautuvat heidän tekeleensäkin. Poliittista vapautta näissä kokoelmissa on pidetty melko pahasti pelkästä juridisesta puolesta puhumattakaan. Kun rikostuomioistuimet²⁶¹ myönsivät porvaristolle ja pikkuporvaristolle mahdollisuuden osallistua työväenluokan taluttamiseen, niin valtio turvasi itsensä porvariston opposition pa-

lauttamisen vaaralta siten, että rajoitti valamiesoikeuksien toimivaltaa. Rikoslain valtiolliset pykälät olivat usein niin epämääräisiä ja venyviä ikään kuin ne olisi tehty nykyisen valtakunnan oikeuden mittojen mukaan ja tämä oikeus vuorostaan noiden pykälien mukaan. Uudet lakikokoelmat olivat tietenkin askel eteenpäin preussilaiseen oikeuteen eli siihen lakikokoelmaan verraten, jota hirvittävämpää ei meidän päivinämme olisi pystynyt kyhäämään edes Stoecker, vaikka hänelle olisi tehty ympärileikkaus. Ne maakunnat, joissa on tähän mennessä ollut voimassa ranskalainen oikeus, tuntevat liian kärkevästi haalistuneen jäljennöksen ja klassisen alkuteoksen välisen eron. Ja nimenomaan kansallisliberaalien luopuminen ohjelmastaan teki mahdolliseksi valtiiovallan voimistumisen kansalaisvapauksien kustannuksella, teki mahdolliseksi tuon ensimmäisen taka-askelen.

Mainittakoon vielä valtakunnan painolainsäädännöstä. Tähän kuuluva materiaallinen oikeus oli pääpiirtein jo säännelty rikoslaissa. Muodollisten määräysten yhdenmukaistaminen koko valtakunnan mitassa ja paikoin vielä voimassa olleiden lunastusmaksujen ja leimaverojen lakkauttaminen muodosti näin ollen tämän lain pääsisälön ja oli samalla ainoa tällä alalla otettu edistysaskel.

Jotta Preussi olisi jälleen voinut esiintyä mallivaltiona, siinä oli saatettu voimaan niin sanottu itsehallinto. Tehtävänä oli räikeimpien feodalismien jäänteiden poistaminen ja samalla kaiken jättäminen ennalleen mahdollisimman suuressa määrin. Siinä tarkoituksessa julkaistiin piirijakoa koskeva asetus.²⁶² Junkkereiden poliisihenkinen lääniherruus muuttui anakronismiksi. Se lakkautettiin sanoissa feodaalisena etuoikeutena, mutta tosiasialisesti se palautettiin taas siten, että perustettiin itsenäisiä maaseutupiirejä [Gutsbezirke], joissa tilanherra oli joko itse maapäällikkönä [Gutsvorsteher] ja omasi kyläyhteisön vanhimman [ländlicher Gemeindevorsteher] valtuudet tai nimitti tuon päällikön. Junkkereiden valta palautettiin itse asiassa myös siten, että virkapiirin [Amtsbezirk] puitteissa koko poliisivalta ja poliisin lainkäyttöoikeus siirrettiin nimismiehelle [Amtsvorsteher], jona maaseudulla oli tietenkin miltei aina suurmaanomistaja; hänen valvontansa alaisiksi joutuivat siten myös kyläyhteisöt. Feodaaliset etuoikeudet riistettiin erillisiltä henkilöiltä, mutta niiden edellyttämä täysivaltaisuus siirrettiin koko luokalle. Samanlaisin petkuskeinoin englantilaiset suurmaanomistajat olivat päässeet sovintotuomareiksi ja herroiksi maaseudun hallinnollisiin elimiin, poliisilaitokseen ja alempiin oikeuselimiin ja turvanneet siten itselleen uuden, nykyaikaistetun arvonimen varjolla mahdollisuuden käyttää edelleenkin hyväkseen kaikkia tärkeimpiä hallintoportaita, joita he eivät voineet enää pitää nimissään vanhassa feodaalisessa asussa. Tämä oli kuitenkin ainoa englantilaisen ja saksalaisen »itsehallinnon» yhtymäkohta. Tahtoisinpa nähdä englantilaisen ministerin, joka uskaltaisi esittää parlamentissa, että valitut paikalliset viranhaltijat pitäisi vahvistaa, että epäsuotavien henkilöiden tultua valituksi hallitus nimittäisi pakollisessa järjestyksessä heidän sijaisensa, että otet-

taisiin käytäntöön valtion virat, joiden haltijoilla olisi preussilais-ten nimismiesten, piirihallintojen jäsenten ja maaherrojen valtuudet, että toteutettaisiin piirijakoasetuksen edellyttämää valtion hallin- toelinten oikeutta puuttua yhteisöjen, pienten hallinnollisten yksik- köjen ja piirin sisäisiin asioihin ja vihdoin että sovellettaisiin kieltoa turvautua oikeudelliseen puolustukseen, mikä on aivan ennen kuulu- matonta englanninkielisissä ja englantilaista oikeutta noudattavissa maissa, mutta esiintyy miltei jokaisella piirijakoasetuksen sivulla. Ja samaan aikaan kun piirikokoukset ja provinssien maapäivät koos- tuvat yhä vielä vanhaan feodaaliseen tapaan kolmen säädyn — suur- maanomistajien, kaupunki- ja kyläyhteisöjen — edustajista, Englan- nissa jopa äärivanhoillinen ministeristö esittää lakiehdotuksen krei- vikuntien koko hallinnon siirtämisestä miltei yleisen äänioikeuden perusteella valittujen elinten käsiin²⁶³.

Kuutta itäistä maakuntaa koskevan piirijakoasetuksen luonnos (1871) oli ensimmäisenä merkinä siitä, ettei Bismarck lainkaan ai- konut sulauttaa Preussia Saksaan, vaan hänellä oli aikomus lujittaa entisestään noita kuutta itäistä maakuntaa, vanhan preussilaisuuden tukipylyväitä. Junkkerit säilyttivät toisella nimellä hallussaan kaik- ki tärkeimmät asemat, jotka turvasivat heille herruuden, mutta Sak- san helootit, noiden paikkakuntien maatyöläiset, niin rengit kuin päi- väläisetkin, jäivät itse asiassa entiseen tapaan maaorjiksi, joiden sallittiin suorittaa vain kahta yhteiskunnallista tehtävää: olla soti- laina ja palvella junkkereita äänestäjälaumana valtiopäivävaaleissa. Bismarckin täten vallankumoukselliselle sosialistiselle puolueelle te- kemä palvelus on sanoin kuvaamaton ja ansaitsee kaikkinaista kii- tosta.

Mitä voitaisiin sanoa niiden junkkeriherrojen typeryydestä, jotka hemmoteltujen lasten tavoin alkoivat rimpuilla tuota piirijakoasetus- ta vastaan, joka oli laadittu yksinomaan heidän etuaan silmällä pi- täen ja jonka tarkoituksena oli säilyttää edelleenkin heidän feodaali- set etuoikeutensa vain hieman nykyaikaistetun nimisinä? Preussin herrainkamari tai oikeammin junkkereiden kamari hylkäsi aluksi tuon ehdotuksen, jonka parissa oli kuhnailtu vuoden päivät, ja hyväksyi sen vasta sitten, kun »päärien kamari uudistettiin» nimittämällä sinne 24 uutta »herraa». Tässä asiassa preussilaiset junkkerit osoittivat taas- kin olevansa pikkumaisia, piintyneitä, parantumattomia taantumus- miehiä ja kykenemättömiä muodostamaan suuren itsenäisen puolueen ydinjoukkoa, joka voisi esittää historiallista osaa kansakunnan elä- mässä, niin kuin englantilaiset suurmaanomistajat tosiaan esittävät. He todistivat täten täydellisen järjettömyytensä. Bismarck ei voi- nut muuta kuin näyttää koko maailmalle, ettei junkkereilla ollut ollenkaan luonteenlujuutta ja vähänkin taitava painostus teki heistä sans phrase* Bismarckin puolueen. Tämä olikin »kulttuuritaistelun» tarkoituksena.

* — varauksitta. *Toim.*

Preussilais-saksalaisen valtakunnan suunnitelman toteuttaminen aiheutti pakostakin vastaiskuna kaikkien entiseen irralliseen kehitykseen pohjautuneiden preussilaisvastaisten ainesten yhdistymisen yhdeksi puolueeksi. Nuo kirjavat ainekset tunnustivat yhteiseksi lipukseen ultramontanismin²⁶⁴. Toisaalta jopa lukuisien ortodoksisten katolilaisten keskuudessa tavallista tervettä järkeä loukannut dogmi paavin erehtymättömyydestä ja toisaalta kirkkovaltion hävittäminen ja niin sanottu paavin vankeus Roomassa²⁶⁵ panivat kaikki katolisuuden taisteluhenkiset voimat liittymään kiinteämmin yhteen. Näin ollen jo ennen sotaa, syksyllä 1870, Preussin maapäivillä perustettiin katolinen keskustapuolue. Se sai Saksan ensimmäisille valtiopäiville vuonna 1871 ainoastaan 57 edustajaansa, mutta sitten se voimistui joka vaaleissa, kunnes sai jo yli sata paikkaa. Se oli koostumukseltaan hyvin erilaatuinen. Preussissa sen päävoimana olivat Reinin seudun pikkutalonpojat, jotka yhä vielä pitivät itseään »preussilaisina vasten tahtoaan»; sitten seurasivat westfalenilaisten Münsterin ja Paderbornin hiippakuntien ja katolisen Sleesian katoliset tilanherrat ja talonpojat. Toisena suurena jäsenjoukkona olivat eteläsaksalaiset, varsinkin baijerilaiset katolilaiset. Keskustapuolueen voimana ei kuitenkaan ollut niinkään suuresti katolinen uskonto kuin se, että keskusta ilmensi kansanjoukkojen nurjamielisyyttä Saksassa nykyisin valta-asemaan pyrkinyttä spesifistä preussilaisuutta kohtaan. Nurjamielisyys tuntui eniten katolisilla paikkakunnilla, samalla siellä ilmeni myötämielisyyttä Saksasta irrotettua Itävaltaa kohtaan. Keskusta asetti päättävästi partikularistiselle ja federalistiselle kannalle näiden molempien levinneimpien tuulahdusten mukaisesti.

Keskustan pohjaltaan preussilaisvastainen olemus selvisi tuota pikaa valtiopäivien muille pienille ryhmäkunnille, jotka olivat asennoituneet Preussia vastaan paikallisia näkökohtia eivätkä sosiaalidemokraattien tavoin kansallisia ja yleisluonteisia näkökohtia silmällä pitäen. Paitsi katolilaisia — puolalaisia ja elsassilaisia — vieläpä protestantti-welfitkin²⁶⁶ liittoutuivat läheisesti keskustapuolueen kanssa. Vaikka porvarillis-liberaaliset ryhmäkunnat eivät milloinkaan pystyneetkään saamaan täysin selville niin sanottujen ultramontanistien todellista olemusta, he osoittivat kuitenkin ymmärtävänsä jossain määrin todellista asiaintilaa nimittäessään keskustaa »isänmaata tuntemattomaksi» ja »valtakunnalle vihamieliseksi»...*

Kirjoitettu joulukuun lopulla 1887 — maaliskuussa 1888

Ensi kerran julkaistu aikakauslehdessä »Die Neue Zeit», Bd. 1, №№ 22—26, 1895—1896

Julkaistaan käsikirjoituksen mukaan (käsikirjoituksesta puuttuvat kohdat julkaistaan aikakauslehden tekstin mukaan)

Suomennos saksasta

* Tähän käsikirjoitus katkeaa. *Toim.*

VUODEN 1891 SOSIAALIDEMOKRAATTISEN OHJELMANLUONNOKSEN ARVOSTELUA²⁶⁷

Nykyinen luonnos eroaa hyvin edullisesti entisestä ohjelmasta.¹ Aikansa eläneen perinteen — niin erityisesti lassallelaisen kuin vulgarisocialistisenkin — voimakkaat jäännökset on pääpiirtein poistettu, teoreettisessa suhteessa luonnos on laadittu kokonaisuudessaan nykytieteen pohjalla, mikä tekee mahdolliseksi sen käsittelynkin tältä pohjalta.

Luonnos on jaettu kolmeen osaan: I. Perusteleva osa. II. Poliittiset vaatimukset. III. Työläisten oikeuksien puolustusta koskevat vaatimukset.

1. KYMMENEN KAPPALETTA SISÄLTÄVÄ PERUSTELEVA OSA

Sen yleisenä puutteellisuutena on, että se koettaa yhdistää kaksi yhdistämätöntä seikkaa: se koettaa olla sekä ohjelma että ohjelman *selitys*. Pelätään ettei tule kyllin ymmärrettävää, jos kirjoitetaan lyhyesti ja vakuuttavasti, ja siksi tekstiin lisätään selityksiä, jotka tekevät esityksen monisanaiseksi ja pitkävetiseksi. Ohjelman on mielestäni oltava mahdollisimman lyhyt ja täsmällinen. Jokin silloin tällöin esiintyvä sivistyssana tai sanonta, jonka merkitystä ei ensi lukemalta ymmärräkään täydellisesti, ei ole haitaksi. Kokouksissa käytetyistä puheenvuoroista ja lehdistön tarjoamista selityksistä saa kaiken välttämättömän, ja silloin lyhyt, ilmeikäs sanonta, joka on kerran ymmärretty, painuu mieleen ja muuttuu tunnukseksi, mitä ei milloinkaan tapahdu laajasanaisille järkeilyille. Kansanomaisuuden saavuttamiseksi ei pidä uhrata liian paljoa, ei saa aliarvioida työläistemme henkisiä kykyjä ja sivistystasoa. Työläiset ovat ymmärtäneet paljon vaikeampia asioita kuin ne, mitä heille voidaan esittää kaikkein lyhyimmässä, kaikkein suppeimmassa ohjelmassa. Ja mikäli poikkeuslain²² kausi vaikeutti monipuolisten tietojen levittämistä liikkeeseen yhtyneiden uusien joukkojen keskuuteen ja paikoin esti

sen kokonaan, niin nyt, kun propagandakirjallisuutta voidaan taas esteettömästi säilyttää ja lukea, tämä epäkohta saadaan nopeasti korjatuksi vanhojen työntekijöiden johdolla.

Koetan esittää koko tämän osan mahdollisimman lyhyesti ja mikäli onnistun siinä, oheistan sen tai lähetän myöhemmin; nyt siirryn eri kappaleisiin, ensimmäisestä kymmenenteen.

Kappale 1. — »Kaivosten, louhosten, kaivantojen *erottaminen* jne.» — kolme sanaa saman käsitteen ilmaiseiseksi, poistettakoon kaksi. Jättäisin *kaivokset* [Bergwerke], joita nimitetään siten silloinkin kun ne sijaitsevat laakealla tasangolla, ja merkitsisin ne kaikki tällä eniten käytetyllä sanalla. Sen sijaan lisäisin: »*rautateiden ja muiden kulkulaitosten*».

Kappale 2. — Tähän lisäisin: »*yhteiskunnalliset* työn välineet ovat *niiden anastajien* (tai *niiden omistajien*) käsissä», ja alemmaksi »riippuvuus... työn välineiden *omistajista* (eli *anastajista*)» jne.

Ensimmäisessä kohdassa on jo sanottu, että nuo herrat ovat *anastaneet henkilökohtaiseen omistukseensa* kaikki nuo välineet, ja tässä se toistetaan vain siksi, että halutaan välttämättä käyttää sanaa »*monopolistit*». Ajatuksen kannalta kumpikaan sana ei kuitenkaan lisää kerrassaan mitään. Mutta kaikki mikä ohjelmassa on liikaa, heikentää sitä.

»*Yhteiskunnan olemassaololle välttämättömät* työn välineet

— ne ovatkin aina juuri niitä, jotka ovat olemassa. Ennen höyrykoneen ilmaantumista tultiin toimeen ilman sitäkin, mutta nyt se olisi jo mahdotonta. Koska meidän aikanamme kaikki työn välineet ovat välittömästi tai välillisesti — joko rakenteensa puolesta tai yhteiskunnallisen työnjaon perusteella — *yhteiskunnallisia työn välineitä*, niin nämä kolme sanaa ilmaisevat riittävässä määrin käsitteen »*kyseisellä hetkellä olemassa oleva*», ilmaisevat oikein antamatta vähäisintäkään aihetta väärälle tulkinnalle.

Jos tämän kohdan loppu on lainattu Internationaalien Sääntöjen perustelevasta osasta, niin mielestäni olisi parasta lainata se *täydellisesti*: »yhteiskunnallisen osattomuuden (tämä n:o 1), henkisen alenustilan ja poliittisen riippuvuuden»*. Ruumiillinen rappio sisältyy yhteiskunnallisen osattomuuden käsitteeseen, mutta poliittinen *riippuvuus* on tosiasia, kun taas poliittinen *oikeudettomuus* on vain *suhteellisesti* oikea mahtipontinen fraasi, ja siksi se ei saa olla ohjelmassa.

Kappale 3. Ensimmäistä sanajaksoa on mielestäni muutettava.

»*Yksilöllisten omistajien herruuden aikana.*»

Ensinnäkin se mistä puhutaan edelleen, on taloudellinen tosi-seikka, joka on selitettäväkin talouden kannalta. Sanonta »*yksilöllisten omistajien herruus*» antaa väärän käsityksen, ikään kuin se mistä

* Ks. tämän julkaisun 2. osaa, s. 13. *Toim.*

puhutaan, johtuisi tuon rosvokoplan poliittisesta herruudesta. Toiseksi noihin yksilöllisiin omistajiin kuuluu muitakin kuin »kapitalisteja ja suurmaanomistajia» (mitä mahtanevat merkitä tätä seuraavat »porvarit»? Onko se yksilöllisten omistajien kolmas luokka? Ovatko suurmaanomistajkin »porvareita»? Voitaisiinko suurmaanomistajista puheen ollen jättää ottamatta huomioon ne tuntuvat feodalismiin jäänteet, jotka lyövät Saksassa erityisen taantumuksellisen leimansa koko poliittiseen sikamaisuuteemme?). *Talonpojat ja pikkuporvarit ovat niin ikään »yksilöllisiä omistajia», ainakin vielä nykyisin; mutta heitä ei mainita ohjelmassa, ja siksi on löydettävä sellainen sanamuoto, ettei heitä luettaisi ollenkaan kyseessä olevien yksilöllisten omistajien joukkoon.*

»Työn välineiden *ja* riistettyjen luoman rikkauden kasaantuminen.»

»Rikkaus» koostuu: 1. työn välineistä ja 2. toimeentulovälineistä. Siksi on sekä kielen että logiikan kannalta väärin puhua aluksi rikkauden toisesta *osasta* ja sitten koko rikkaudesta eikä sen toisesta *osasta* ja yhdistää osa ja kokonaisuus toisiinsa *ja*-konjunktioilla.

»...*kapitalistien käsiin... lisääntyä yhä kiihtyvää vauhtia.*»

Entä mihin joutuivat »suurmaanomistajat» ja »porvarit», joista oli puhe edellä? Mikäli tässä riittävät pelkät kapitalistit, niin edelläkin riittää mainita vain heistä. Kun taas paneudutaan yksityiskohtiin, niin kapitalistit yksin eivät yleensä riitä.

»Proletaarien lukumäärä ja *kurjuus* lisääntyvät yhä enemmän.»

Näin ehdottomassa muodossa sanottuna väittämä on väärä. Työläisten järjestyneisyys ja heidän jatkuvasti voimistuva vastarintansa tulevat mahdollisuuden mukaan luomaan tietyn esteen *kurjuuden kasvulle*. Mutta *toimeentulon turvaamattomuus* tulee *ilmeisesti* kasvamaan. Tämän lisäksi.

Kappale 4. Sanajakso

»Kapitalistisen yksityistuotannon olemuksessa piilevä suunnitelmattomuus»

kaipaa huomattavaa parannusta. Tunnen kapitalistisen tuotannon yhteiskunnallisena muotona, taloudellisena vaiheena ja kapitalistisen *yksityistuotannon ilmiönä*, joka esiintyy tietyssä muodossa tuon vaiheen puitteissa. Mitä kapitalistinen *yksityistuotanto* sitten on? — *Erillisen* yrittäjän harjoittamaa tuotantoa; mutta sehän muuttuu jo yhä enemmän poikkeukseksi. *Osakeyhtiöiden* harjoittama kapitalistinen tuotanto ei ole enää *yksityistuotantoa*, vaan monien yhdistyneiden henkilöiden etuja palvelevaa tuotantoa. Kun osakeyhtiöistä siirrytään trusteihin, jotka alistavat valtaansa ja monopolisoivat kokonaisia teollisuudenaloja, niin silloin lakkaa paitsi *yksityistuotanto*

myös *suunnitelmattomuus*. Pyyhkikää tuo »yksityis»-sana pois, niin väitteestä saattaa tulla hyväksyttävä.

»Laajojen väestökerrosten vararikkoutuminen.»

Tämän mahtipontisen fraasin asemesta, jonka perusteella voisi luulla, että me suremme lakkaamatta porvareiden ja pikkuporvareiden vararikkoutumista, sanoisin tämän yksinkertaisena tosiasiana: »jotka kaupungin ja maaseudun keskikerrosten, pikkuporvareiden ja pientalonpoikien vararikkoutumisen johdosta laajentavat (tai syventävät) entisestään omistavien ja omistamattomien välistä kuilua».

Kaksi viimeistä sanajaksoa toistavat saman asian. I osan liitteessä esitän muutosehdotuksen.*

Kappale 5. — »Syiden» asemesta on oltava »*sen* syiden» — tämä on nähtävästi vain kirjoitusvirhe.

Kappale 6. — »Kaivokset, louhokset, kaivannot» — ks. edellä olevaa huomautusta kappaleeseen 1. »*Yksityist*tuotanto» — ks. edellä olevaa huomautusta. Sanoisin: »Erillisten henkilöiden tai osakeyhtiöiden etuja palvelevan nykyaikaisen kapitalistisen tuotannon muuttaminen sosialistiseksi tuotannoksi, jota harjoitetaan koko yhteiskunnan etua silmällä pitäen ja ennakolta hahmotellun suunnitelman mukaan, muuttaminen, jota varten jne. ...luo ...ja jonka avulla vain voidaankin toteuttaa työväenluokan ja yhdessä sen kanssa poikkeuksetta kaikkien yhteiskunnan jäsenten vapauttaminen.»

Kappale 7. — Sanoisin niin kuin olen ehdottanut I osan liitteessä.**

Kappale 8. — »Luokkatietoisten» asemesta — vaikka tämä lyhenne onkin täysin ymmärrettävä meikäläisissä piireissä — käyttäisin sanontaa, joka helpottaa sen ymmärtämistä ja kääntämistä muille kielille: »luokka-asemansa tajunneiden työläisten» — tai jotain tähän tapaan.

Kappale 9. — Viimeinen sanajakso: »...asettaa... ja siten yhdistää yksiin käsiin taloudellisen riiston ja poliittisen sorron mahdin.»

Kappale 10. — Sanan »luokkaherruuden» jälkeen puuttuu »ja itse luokkien». Luokkien hävittäminen on perusvaatimuksemme, ilman sitä luokkaherruuden hävittäminen taloudellisessa suhteessa on järjettömyyttä. »Kaikkien yhtäläisen oikeuden puolesta» ehdotan »kaikkien yhtäläisten oikeuksien ja *yhtäläisten velvollisuuksien* puolesta» jne. *Yhtäläiset velvollisuudet* ovat mielestämme se erittäin tärkeä lisäys porvarillis-demokraattisiin *yhtäläisiin oikeuksiin*, joka poistaa näiden oikeuksien varsinaisen porvarillisen olemuksen.

Viimeisen lauseen pyyhkisin: »Taistelussaan... voivat». Epämääräisyydessään — »jotka voivat parantaa *kansan* asemaa yleensä (ketä tarkoitetaan?) ja...» — se saattaa merkitä vaikka mitä: suojelutulleja ja kauppayapautta, ammattikuntia ja teollisuustoiminnan

* Ks. tätä osaa, s. 397. *Toim.*

** Sama. *Toim.*

vapautta, maatalousluottoa, vaihtopankkeja, rokotuspakkoa ja rokotuskieltoa, alkoholismia ja väkijuomien kieltoa yms. Se mikä tässä *olisi pitänyt* sanoa, on sanottu jo edellisissä lauseissa, eikä ole mitään syytä tehdä erikoista varausta siitä, että vaatiessamme kokonaisuutta tarkoitamme myös sen kutakin erillistä osaa; mielestäni tämä heikentää vaikutusta. Mikäli tätä sanajaksoa pidetään sopivana siirtymänä erillisiin vaatimuksiin, niin voitaneen sanoa suunnilleen näin: »sosiaalidemokraatit kamppailevat kaikkien niiden vaatimusten puolesta, jotka lähentävät tätä päämäärää» (»toimenpiteet ja säädökset» on toistoina pyyhittävä yli). Tai vieläkin parempi on sanoa suoraan, mistä on puhe, nimittäin että on korvattava porvariston laiminlyönnit. Tähän tapaan olen muotoillutkin viimeisen lauseen liitteessä I.* Pidän tätä tärkeänä seuraavaan osaan tekemieni huomautusten sekä siihen tekemieni ehdotusten perustelemisen kannalta.

II. POLIITTISET VAATIMUKSET

Luonnoksen poliittisissa vaatimuksissa on suuria puutteellisuuksia. *Siitä puuttuu se*, mitä itse asiassa olisi pitänyt sanoa. Jos kaikki nuo 10 vaatimusta saataisiin tyydytetyksi, niin vaikka hallussamme osoittautuisi olevan enemmän erilaisia keinoja poliittisen päätavoitteemme saavuttamiseksi, tuota tavoitetta ei kuitenkaan saavutettaisi. Kansalle ja sen edustukselle myöntämiensä oikeuksien kannalta Saksan valtakunnan perustuslaki on vain Preussin vuoden 1850 perustuslain²⁴² jäljennös, perustuslain, jonka pykälissä on saanut ilmaisunsa äärimmäinen taantumus ja jonka mukaan hallitus on täysivaltainen, mutta edustajakamareilla ei ole edes verojen hylkäämisoikeutta, perustuslain, jolle hallitus saattaa tehdä mitä sen mieleen vain juolahtaa, kuten perustuslakiselkkaus²²⁷ osoitti. Valtiopäivien oikeudet ovat aivan samat kuin Preussin edustajakamarin, ja siksi Liebknecht nimittikin noita valtiopäiviä itsevaltiuden viikunanlehdiksi. Kun tämän perustuslain ja sen laillistaman pikkuvaltioiksi jaon perustalla, Preussin ja Reuss-Greiz-Schleiz-Lobensteinin²⁶⁸ välisen »liiton» perustalla, jolloin toinen liittolainen omistaa yhtä monta neliömailia kuin toinen neliötuumaa — kun tällä perustalla aiotaan toteuttaa »kaikkien työkalujen muuttaminen yhteisomaisuudeksi», on se ilmeistä järjettömyyttä.

Tähän aiheeseen on vaarallista kajota. Asiaa on silti joka tapauksessa edistettävä. Juuri nyt suurimpaan osaan sosiaalidemokraattista lehdistöä levinnyt opportunisti osoittaa, missä määrin tämä on tarpeellista. Peläten sosialistienvastaisen lain uusiutumista tai muistellen joitakin tuon lain voimassaoloaikana tehtyjä ilmoituksia nyt haluttaisiin, että puolue tunnustaisi Saksan nykyisen laillisen järjes-

* Ks. tätä osaa, s. 398. *Toim.*

tyksen riittäväksi kaikkien vaatimustensa rauhanomaista toteuttamista varten. Tällöin uskotellaan itselle ja puolueelle, että »nykyaikainen yhteiskunta kasvetuu sosialismin», muttei ajatella, että siten se ohittaa kasvussaan yhtä välttämättömästi vanhan yhteiskuntajärjestyksensä; että sen on puhkaistava tuo vanha kuori yhtä väkivaltaisesti kuin äyriäinenkin puhkaisee omansa, että sen on sitä paitsi rikottava Saksassa vielä puolittain itsevaltaisen ja lisäksi tavattoman sekavan valtiojärjestelmän kahleet. Voidaan kuvitella, että vanha yhteiskunta saattaisi kasvettaa rauhanomaisesti uuteen sellaisissa maissa, joissa kansanedustus keskittää käsiinsä koko vallan, joissa perustuslaillista tietä voidaan tehdä mitä hyvänsä, kunhan saadaan kansan enemmistön tuki: sellaisissa demokraattisissa tasavalloissa kuin Ranska tai Amerikka tai sellaisissa monarkioissa kuin Englanti, jossa joka päivä pohditaan lehdistössä hallitsijasuvun odotettavissa olevaa vallasta luopumista rahakorvausta vastaan ja jossa tuo hallitsijasuku on voimaton kansan tahtoa vastaan. Jos Saksassa, missä hallitus on miltei kaikkivoipa ja missä valtiopäiviltä ja muilta edustulaitoksilta puuttuu todellista valtaa, jos Saksassa julistettaisiin jokin tuollaista ja vieläpä aivan tarpeettomasti, merkitsisi se, että itsevaltiudelta otettaisiin pois viikunanlehti ja asetuttaisiin itse verhoamaan sen alastomuutta.

Tuollainen politiikka saattaa vain loppujen lopuksi johdattaa puolueen väärälle tielle. Etualalle asetetaan yleisiä, abstrakteja poliittisia kysymyksiä ja siten peitetään lähimmät konkreettiset kysymykset, jotka nousevat itsestään päiväjärjestykseen heti ensimmäisten suurtapahtumien yhteydessä, ensimmäisen poliittisen kriisin alkaessa. Mitä tästä saattaa koitua paitsi sitä, että ratkaisevalla hetkellä puolue osoittautuu yhtäkkiä avuttomaksi, että puolueelta puuttuu selvyyttä ja yhtenäisyyttä ratkaisevien kysymysten suhteen, koska noita kysymyksiä ei ole milloinkaan pohdittu? Eikö taas toistu se, mitä aikoinaan tapahtui suojelutulleille, jotka julistettiin silloin yksinomaan porvaristoa eikä vähäisimmänsäkään määrin työläisiä koskevaksi kysymykseksi, jolloin siis jokainen saattoi äänestää mielensä mukaan, kun taas nyt monet lankeavat päinvastaiseen äärimmäisyyteen ja protektionismin hulluuntuneiden porvareiden vastapainoksi esittävät jälleen Cobdenin ja Brightin taloustieteellisiä sofismeja julistaen mitä puhtaimpaa sosialismina puhtainta manchesterilaisuutta²⁶⁹? Tämä suurten perustavoitteiden unohtaminen tämänpäiväisten hetken etujen vuoksi, tämä hetkellisten menestysten tavoittelu ja myöhempiä seurauksia huomioon ottamatta käyty kampaileu noista menestyksistä, tämä liikkeen tulevaisuuden uhraaminen nykyisyydelle saattaa johtua »rehellisistä» syistä. Mutta tämä on opportunistia ja pysyy opportunistina, ja »rehellinen» opportunisti on vaarallisempaa kuin mikään muu opportunisti.

Mitä ovat nämä arkaluonteiset mutta hyvin oleelliset kohdat?

Ensiksi. On ehdottoman varmaa, että puolueemme ja työväenluokka pääsevät valta-asemaan vain sellaisen valtiomuodon aikana kuin

demokraattinen tasavalta. Demokraattinen tasavalta on jopa proletariaatin diktatuurin spesifinen muoto, kuten jo Ranskan suuri valankumous osoitti. Olisihan aivan mahdollonta, että parhaat edustajamme joutuisivat olemaan Miquelin tavoin ministereinä keisarin aikana. Lakien kannalta ei tosin taida olla luvallista sisällyttää ohjelmaan suoranaista tasavallan vaatimusta, vaikka Ranskassa se oli mahdollista jopa Ludwig Filipin aikana ja Italiassa käy päinsä nykyäänkin. Se tosiseikka, että Saksassa ei saa esittää avoimesti edes tasavaltalaista puolueohjelmaa, todistaa kuitenkin, miten voimakas on harhaluulo, että tässä maassa voitaisiin muka pystyttää idyllisen rauhnamaista tietä tasavalta eikä ainoastaan tasavaltaa, vaan myös kommunistinen yhteiskunta.

Tasavaltakysymys voidaan muuten viime kädessä välttää. Mutta ohjelmaan on mielestäni otettava ja voidaan ottaa vaatimus *koko poliittisen vallan keskittämisestä kansan edustuston käsiin*. Tämä riittäisikin toistaiseksi, mikäli ei voida mennä pitemmälle.

Toiseksi. Saksan valtiojärjestelmän uudistaminen. Toisaalta on tehtävä loppu pikku valtioihin jaosta: koettakaapa kumouksellistaa yhteiskuntaa niin kauan kuin on vielä olemassa Baijerin ja Württembergin reservaatio-oikeuksia²⁶⁰ ja nykyisen Thüringenin kartta esimerkiksi on kurja nähtävyys! Toisaalta Preussin olemassaolon on päätyttävä, Preussin on hajottava itsehallinnollisiksi maakunniksi, jotta erityislaatuinen preussilaisuus lakkaisi painostamasta Saksaa. Pikku valtioiksi jako ja erityinen preussilaisuus ovat kaksi vastakkaista puolta, joiden puristuksessa Saksa on nykyään. Sitä paitsi toisen näistä puolista on jatkuvasti oltava toisen olemassaolon anteeksiantona ja puolustuksena.

Minkä on tultava nykyisen Saksan tilalle? Mielestäni proletariaatti voi ottaa käyttöön vain yhtenäisen ja jakamattoman tasavallan muodon. Liittotasavalta on yleensä nykyäänkin vielä välttämättömyys Yhdysvaltojen valtavalla alueella, vaikka sen itäosassa se alkaakin jo muuttua haitalliseksi. Se olisi askel eteenpäin Englannissa, jossa kahdella saarella asuu neljä kansakuntaa ja yhtenäisestä parlamentista huolimatta on olemassa kolme rinnakkaista lainsäädäntäjärjestelmää. Pienessä Sveitsissä liittotasavalta on jo kauan sitten muuttunut haitaksi, ja mikäli sitä voidaan vielä sietää siellä, niin ainoastaan siksi, että Sveitsi tyytyy pelkän passiivisen jäsenen osuuteen Euroopan valtiojärjestelmässä. Saksan federalistinen sveitsiläistämisen merkitsisi sille suurta askelta taaksepäin. Liittovaltio eroaa täysin yhtenäisestä valtiosta kahdessa suhteessa: jokaisella liittoon kuuluvalla erillisellä valtiolla, jokaisella kantonilla on oma erityinen siviili- ja rikoslainsäädäntönsä ja erityinen oikeudenkäyntijärjestyksensä ja kansankamarin rinnalla on olemassa eri valtioiden edustajien kamari, ja siinä jokainen kantoni äänestää sinänsä, olkoon se sitten suuri tai pieni. Edellisestä olemme onnellisesti päässeet emmekä ole niin lapsellisia, että ryhtyisimme palauttamaan sitä; jälkimmäinen taas on meillä Liittoneuvoston muodossa, jota ilman tulisimme mai-

niosti toimeen, ja yleensäkin »liittovaltiomme» on jo siirtymistä täysin yhtenäiseen valtioon. Tavoitteenamme ei ole vuosina 1866 ja 1870 ylhäältä käsin suoritettua vallankumouksen käännäyttämisen taaksepäin, vaan meidän on tehtävä siihen tarvittavia lisäyksiä ja parannuksia alhaalta käsin tapahtuvan liikkeen avulla.

Siis yhtenäinen tasavalta. Mutta ei siinä mielessä kuin nykyinen Ranskan tasavalta, joka on vain vuonna 1798 perustettu keisarikunta ilman keisaria²⁷⁰. Vuosina 1792—1798 jokaisella Ranskan departementilla ja jokaisella yhteisöllä oli amerikkalaisen esikuvan mukainen täydellinen itsehallinto, ja tämä on meidänkin saatava. Miten itsehallinto on järjestettävä ja miten voidaan tulla toimeen ilman virkavaltaa, tämän ovat osoittaneet ja todistaneet meille Amerikka ja Ranskan ensimmäinen tasavalta²⁷¹ ja nyt osoittavat vielä Australia, Kanada ynnä muut Englannin siirtomaat. Ja nämä maakuntien ja yhteisöjen itsehallintoelimet ovat paljon vapaampia laitoksia kuin esimerkiksi sveitsiläinen federalismi, jossa tosin kantoni on hyvin riippumaton liittovaltiosta kokonaisuudessaan, mutta riippumaton myös piirikuntaan ja yhteisöön nähden. Kantonien hallitukset nimitävät piirikuntien päälliköt ja prefektit, mitä ei ole lainkaan niissä maissa, joissa puhutaan englannin kieltä ja mikä meidän on vastaisuudessa poistettava yhtä päättävästi kuin preussilaiset landratit ja regierungsratitkin.

Kaikesta tästä ohjelmaan on otettava vain vähäinen osa. Mainitsen tästä pääasiassa myös luonnehtiakseni järjestelmää, joka vallitsee Saksassa, missä tällaisista asioista ei saa avoimesti puhua, ja korostaakseni siten samalla, että ne jotka haluavat muuttaa laillista tietä tämän järjestelmän kommunistiseksi yhteiskunnaksi, lankeavat itsepetokseen. Haluaisin lisäksi muistuttaa puolueen hallitukselle, että on olemassa muitakin tärkeitä poliittisia kysymyksiä paitsi kansan välitöntä osallistumista lainsäädäntöön ja maksutonta oikeudenkäyttöä, joita ilman tulemme viime kädessä toimeen. Yleisen epävakaan tilanteen vallitessa nämä kysymykset saattavat millä hetkellä hyvänsä muuttua ajankohtaisiksi. Miten käy, elleimme pohdi niitä ennakolta emmekä sovi niistä keskenämme?

Seuraava vaatimus voidaan kuitenkin sisällyttää ohjelmaan ja se saattaa olla vaikkapa välillisenä vihjauksena siitä, mistä ei saa puhua suoraan:

»Yleisen äänioikeuden perusteella valittujen virkamiesten toteuttama maakunnan, hallintopiirin ja yhteisön täydellinen itsehallinto. Kaikkien paikkakuntien ja maakuntien valtion nimittämien viranomaisten toimen lakkauttaminen.»

Minun on täällä vaikeampi päätellä kuin teidän siellä paikalla, voitaisiinko muotoilla vielä jonkinlaisia edellä tarkasteltuihin kohtiin liittyviä ohjelmavaatimuksia. Olisi kuitenkin toivottavaa, että nämä kysymykset käsiteltäisiin puolueessa niin kauan kuin ei ole vielä myöhäistä.

1. »Vaalioikeuden ja äänioikeuden» sekä »vaalien ja äänestyksen»

väläinen ero on minulle epäselvä. Mikäli tämä ero on tehtävä, se pitäisi ainakin ilmaista täsmällisemmin tai selittää luonnokseen oheistetussa kommentaarissa.

2. »Kansan oikeus esittää ja hylätä lakiehdotuksia». *Mitä tämä koskee?* Kaikkiako lakeja vai kansanedustuston asetuksia? Tämä olisi lisättävä.

5. Kirkon täydellinen erottaminen valtiosta. Valtio pitää poikkeuksetta kaikkia uskonnollisia seuroja yksityisluonteisina yhdistyksinä. Ne eivät saa mitään tukea valtionvaroista eikä niillä tule olemaan minkäänlaista vaikutusta valtion kouluihin. (Eihän niitä voida silti kieltää perustamasta *omia* koulujaan *omilla* varoillaan ja opettamasta niissä omaa pötyään.)

6. Tällöin »koulun maallista luonnetta» koskeva kohta jää pois, se kuuluu edelliseen pykälään.

8. ja 9. Tässä haluaisin kiinnittää huomiota seuraavaan: nämä kohdat vaativat 1. *asianajotoimen*, 2. *lääkärintoimen*, 3. *apteekkien, hampaanhoidon, kättilölaitoksen* jne. valtiollistamista, ja sitten alempana esitetään vielä työläisten vakuutuksen täydellisen valtiollistamisen vaatimus. Voidaanko tämä kaikki luottaa herra Caprville? Ja käykö tämä yhteen edellä julistetun kaikkinaisesta valtiotalouspolitiikasta kieläytymisen kanssa?

10. Tässä sanoisin: »Progressiivinen... verotus valtion, piirikunnan, yhteisön kaikkien menojen kattamiseksi, mikäli siihen tarvitaan veroja. Kaikkien valtion ja paikallisten välillisten verojen, tullien jne. lakkauttaminen.» Muu on vaikutusta heikentävää tarpeetonta selittelyä tai perustelua.

III. TALOUDELLISET VAATIMUKSET

Kohtaan 2: Yhdistymisoikeus kaippaa Saksassa enemmän kuin missään muualla suojelua myös *valtion* hyökkäilyltä.

Viimeinen sanajakso »säännöstelemiseksi» jne. olisi pitänyt lisätä *4:nneksi kohdaksi* vastaavaan asuun muokattuna. Tässä pitäisi huomauttaa, että puoliksi työläisistä ja puoliksi työnantajista koostuvien työkamareiden suhteen olisimme saaneet pitkän nenän. Työläisten keskuudessa riittää yksikin musta lamma, jotta tällaisen tilanteen vallitessa enemmistö olisi vuosikausia jatkuvasti työnantajien puolella. Ellei tehdä varausta, että kiistatapauksissa *kumpikin puoli* esittää lausuntonsa *erikseen*, olisi paljon parempi perustaa työnantajien kamari ja *sen rinnalle itsenäinen työläisten kamari*.

Lopuksi pyytäisin vertaamaan luonnosta vielä kerran ranskalaiseen ohjelmaan²⁷², jossa nimenomaan III osa vaikuttaa eräässä suhteessa paremmalta. Ajan puutteessa en valitettavasti jouda hankkimaan espanjalaista ohjelmaa²⁷³, joka niin ikään on monessa suhteessa erittäin hyvä.

1. »Louhokset, kaivannot» jätettävä pois, lisättävä »rautatiet ja muut kulkulaitokset».

2. Yhteiskunnalliset työn välineet ovat niiden anastajien (tai omistajien) käsissä muuttuneet riiston välineiksi. Tästä johtunut työn välineiden eli toimeentulolähteiden anastajien toteuttama työläisen taloudellinen alistaminen on kaikissa muodoissa esiintyvän orjuuden — yhteiskunnallisen osattomuuden, henkisen alennustilan ja poliittisen riippuvuuden — perusta.

3. Tämän riiston vallitessa riistettyjen luoman rikkauden kasaantuminen riistäjien — kapitalistien ja suurmaanomistajien — käsiin lisääntyy yhä kiihtyvää vauhtia; työn tuotteiden jako riistäjien ja riistettyjen kesken käy yhä epäsuhtaisemmaksi, proletariaatin lukumäärä ja sen toimeentulon turvaamattomuus kasvavat yhä enemmän jne.

4. »Yksityis-» (tuotanto) pyyhittävä yli... huonontavat entisestään... kaupungin ja maaseudun keskikerrosten, pikkuporvareiden ja pientalonpoikien vararikkoutumisen seurauksena laajentavat (tai syventävät) entisestään omistavien ja omistamattomien välistä kiihtymistä, vakiinnuttavat yleisen epävakaa tilanteen yhteiskunnan normaaliksi tilaksi ja todistavat sitä, että yhteiskunnallisten työn välineiden omistajat ovat menettäneet taloudellisen ja poliittisen johtajan kutsumuksen ja kyvyt.

5. »sen» syiden.

6. ... ja erillisten yksilöiden tai osakeyhtiöiden etuja palvelevan kapitalistisen tuotannon muuttaminen sosialistiseksi tuotannoksi, jota harjoitetaan koko yhteiskunnan etua silmällä pitäen ja ennakkolta hahmotellun suunnitelman mukaan, muuttaminen, jota varten itse kapitalistinen yhteiskunta luo aineelliset ja henkiset edellytykset ja jonka avulla vain voidaankin toteuttaa työväenluokan ja yhdessä sen kanssa poikkeuksetta kaikkien yhteiskunnan jäsenten vapauttaminen.

7. Työväenluokan vapauttaminen voi olla vain työväenluokan asia. On itsestään selvää, ettei se voi uskoa vapauttamistaan enempää kapitalisteille kuin suurmaanomistajillekaan, jotka ovat sen vihollisia ja riistäjiä, eikä pikkuporvareille tai pientalonpojillekaan, joita itseäänkin ahdistaa suurriistäjien kilpataistelu ja joilla ei ole muuta valinnanvaraa kuin asettua joko riistäjiensä tai työläisten puolelle.

8. ...luokka-asemansa tajunneiden työläisten jne.

9. ...asettaa... ja siten yhdistää yksin käsiin työläisen taloudellisen riiston ja poliittisen sarron mahdin.

10. ...luokkaherruuden ja itse luokkien... ja erotuksesta kaikkien yhtäläisten oikeuksien ja yhtäläisten velvollisuuksien puolesta jne. ... alkuperää (loppu pyyhittävä yli). Sen taistelua ihmiskunnan... esti kuitenkin Saksan takapajuinen valtiojärjestys. Sen on ennen muu-

ta valloittettava liikkeelle vapaa kenttä, hävitettävä lukuisat feodalismin ja itsevaltiuden jäänteet, lyhyesti sanoen tehtävä työ, jota eivät pysty suorittamaan saksalaiset porvarilliset puolueet, sillä ne ovat olleet liian arkoja siihen tehtävään ja pysyvät sellaisina. Siksi sen on merkittävä ohjelmaansa ainakin nykyään sellaisetkin vaatimukset, jotka porvaristo on jo toteuttanut muissa sivistysmaissa.

Kirjoitettu 18.—29. kesäkuuta 1891

Julkaistu ensi kerran (ilman liitettä) aikakauslehdessä »Die Neue Zeit», Bd. I, № 1, 1901—1902 ja täydellisesti venäjän kielellä K. Marxin ja F. Engelsin Kootuissa teoksissa, 1. painos, XVI nide, II osa, 1936

*Julkaistaan
käsikirjoituksen mukaan
Suomennos saksasta*

**»TYÖVÄENLUOKAN ASEMA ENGLANNISSA»
KIRJAN 2. SAKSANKIELISEN PAINOKSEN (1892)
ESIPUHE**

Tämä kirja, jota jälleen tarjoan saksalaiselle lukijalle, ilmestyi ensi kerran kesällä 1845. Niin sen myönteisiin kuin kielteisiinkin puoliin on lyönyt leimansa tekijän nuoruus. Olin silloin 24-vuotias; nyt olen kolme kertaa vanhempi, ja lukiessani uudelleen tätä nuoruusajan teosta huomaan, ettei minun tarvitse sen vuoksi punastua. Siksi en aiokaan missään määrin pyyhkiä siitä pois tuota nuoruuden painamaa leimaa. Tarjoan sen jälleen lukijalle ilman muutoksia. Olen vain muotoillut tarkemmin eräitä kohtia, jotka eivät olleet aivan selviä, ja lisännyt paikoitellen lyhyitä alaviitteitä, jotka on päivätty tälle (1892) vuodelle.

Kirjan vaiheista mainitsen vain sen, että vuonna 1887 se julkaistiin New Yorkissa englanninkielisenä (rouva Florence Kelley-Wischne-wetzky) käännöksenä ja että vuonna 1892 kustantamo Swan Sonnenschein ja K. julkaisi saman käännöksen uudestaan Lontoossa. Amerikkalaisen painoksen esipuhe oli englantilaisen painoksen esipuheen perustana ja se taas vuorostaan tämän saksalaisen painoksen esipuheen perustana. Nykyaikainen suurteollisuus yhtäläistää niin suuressa määrin kaikkien valtaamiensa maiden taloudelliset suhteet, että tuskinpa minun tarvitsee puhua saksalaiselle lukijalle toisin kuin amerikkalaiselle tai englantilaiselle.

Tässä kirjassa kuvattu asiointila — ainakin sikäli kuin se koskee Englantia — kuuluu nykyisin huomattavalta osaltaan menneisyyteen. Yksi nykyisen kansantaloustieteen laki, vaikka yleisesti hyväksytyissä oppikirjoissa siitä ei puhutakaan suoraan, on se, että mitä kehittyneempää on kapitalistinen tuotanto, sitä vähemmän se voi turvautua pikku petkutuksiin ja veijaukseen, mikä on luonteenomaista sen alimmille kehitystasteille. Euroopan kaupan alimman kehitystasteen edustajan, Puolan juutalaisen pikkupuijaus, ne samat konstit, joista hänelle kotimaassa on niin suurta hyötyä ja jotka ovat siellä yleisesti tunnustettuja, saattavat hänet pahaan pulaan heti kun hän

joutuu Hampuriin tai Berliiniin. Aivan samoin joku berliiniläinen tai hampurilainen kaupitsija, olipa hän sitten juutalainen tai kristitty, jouduttuaan Manchesterin pörssiin tuli heti vakuuttuneeksi — ainakin vielä hiljattain — siitä, että voidakseen ostaa halvalla puuvillalankaa tai kankaita hänen on ennen kaikkea luovuttava tosin vähän hienostuneemmista, mutta yhä vieläkin perin viheliäisistä menetelmistään ja konsteistaan, joita hänen kotimaassaan pidettiin nokkelan kaupankäynnin huippuna. Suurteollisuuden kehittyessä on muuten Saksassakin tapahtunut paljon muutoksia ja muun muassa saksalaisten Philadelphiassa kärsimän teollisuuden Jenan jälkeen²⁷⁴ menetti kaiken luottonsa myös se säädyllyksenä pidetty vanha saksalainen käsitys, että kun ihmisille lähetetään ensin hyviä näytteitä ja sitten keinoa tavaraa, niin se voi tuottaa heille vain mielihyvää! Ja tosiaankin, nuo viekkauudet ja konstit eivät enää kannata suurilla markkinoilla, jossa aika on rahaa ja jossa kaupanteon rehellisyys välttämättä kehittyy tietyille tasolle, ei hyveellisyyspyrkimyksistä, vaan yksinkertaisesti siksi, ettei hukattaisi suotta aikaa ja työtä. Ja aivan samanlainen muutos on tapahtunut Englannissa tehtailijan suhtautumisessa työläisiinsä.

Vuoden 1847 pulaa seurannut teollisuuden elpyminen oli uuden teollisuuskauden alkua. Viljalakien kumoaminen⁸⁵ ja siitä välttämättä johtuneet myöhemmät finanssiuudistukset turvasivat täydellisesti Englannin teollisuuden ja kaupan kehitykselle tarvittavan liikkumalan. Pian sen jälkeen löydettiin kultakenttiä Kaliforniassa ja Australiassa. Siirtomaamarkkinat alkoivat ottaa vastaan yhä enemmän Englannin teollisuustavaroita. Lancashiren kutomakone saattoi kerralla miljoonia intialaisia käsinkutojia tuhon omaksi. Kiinaan pääsy tuli yhä helpommaksi. Nopeimmin kehittyi kuitenkin Amerikka. Sen kehitysvauhti oli ennen kuulumatonta jopa tälle jättiläisedistyksen maallekin; mutta älkäämme unohtako, että Amerikka oli silloin vain siirtomaamarkkina-alue, tosin muita suurempi, ts. maa, joka vei raaka-aineita ja toi teollisuustuotteita, tässä tapauksessa englantilaisia.

Kaiken tämän lisäksi edellisen kauden lopulla ilmaantuneet uudet liikennevälineet: rautatiet ja valtamerihöyrylaivat, tulivat nyt käytäntöön kansainvälisessä mitassa ja loivat *maailmanmarkkinat*, jotka siihen asti olivat olleet vasta ituasteella. Nämä maailmanmarkkinat koostuivat silloin vielä vain muutamista maista, jotka olivat pääasiallisesti tai yksinomaisesti yhden suuren teollisen keskuksen — Englannin — ympärille ryhmittyneitä maatalousmaita. Englanti käytti suurimman osan niiden raaka-aineylijäämistä ja tyydytti puolestaan suurimman osan niiden teollisuusvalmistetarpeesta. Eipä ihme, että Englannin teollinen kehitys oli niin valtavaa ja ennen kuulumatonta, että vuoden 1844 taso näyttää meistä nyt verrattain mitättömältä, miltei alkeelliselta.

Mutta sitä mukaa kuin tuo kehitys tapahtui, suurteollisuus sai nähtävästi ulkoista silausta, mikä vastasi paremmin moraalivaati-

muksia. Työläisiin kohdistunut pikkumarastelu, jota tehtailijat harjoittivat kilpataistellessaan, osoittautui jo epäedulliseksi. Liiketoiminta oli jo kasvanut noita viheliäisiä rahanhankintakeinoja pitemmälle; miljonääritehtailijalla oli jo tärkeämpiä tehtäviä kuin tuhlata aikaa sellaiseen pikkumaiseen vehkeilyyn. Siihen saattoivat ehkä vielä turvautua aivan pienet, rahattomat liikemiehet, joiden oli pidettävä kiinni joka kolikosta, etteivät olisi tuhoutuneet kilpataistelussa. Tehdasalueilta katosi näin muodoin niin sanottu trukkipörssi (vaihtopalkkajärjestelmä) ja parlamentissa hyväksyttiin laki kymmentuntisesta työpäivästä²⁷⁵ sekä koko joukko pienempiä reformeja; kaikki se oli suoranaisesti ristiriidassa vapaakaupan ja rajoittamattoman kilpailun hengen kanssa, mutta eduksi suurkapitalistille, joka käy kilpataistelua vähemmän edullisessa asemassa olevien kollegojensa kanssa.

Edelleen. Mitä suurempi oli teollisuuslaitos, mitä enemmän siinä oli työläisiä, sitä enemmän tappioita ja vaikeuksia tuotti jokainen selkkaus työläisten kanssa. Juuri sen vuoksi tehtailijoiden keskuudessa ja nimenomaan suurtehtailijoiden keskuudessa alkoi ajanoloon puhalttaa uusi tuuli. He oppivat karttamaan tarpeettomia yhteentörmäyksiä, vaieten tunnustamaan trade unionien olemassaolon ja voiman ja loppujen lopuksi jopa havaitsivat, että lakot, jos ne vain puhkeavat otollisena aikana, ovat mainio keino heidän omien tarkoituseriensä saavuttamiseksi. Ja kävi niin, että suurtehtailijat, jotka ennen olivat olleet etumaisina taistelussa työväenluokkaa vastaan, alkoivat nyt ensimmäisinä kehottaa rauhaan ja sopuun. Ja siihen heillä oli sangen painavat syyt.

Kaikki nuo myönnytykset oikeudenmukaisuudelle ja ihmisrakaudelle olivat itse asiassa vain keino, jonka avulla voitiin jouduttaa pääomien keskittymistä harvojen käsiin ja musertaa pienet kilpailijat, jotka eivät voineet tulla toimeen ilman mainitunlaisia lisätuloja. Näille harvoille menneiden vuosien nykyrimäinen kiristys ei ainoastaan menettänyt täydellisesti merkitystään, vaan muuttui jopa suuryritysten haitaksikin. Näin muodoin ainakin tärkeimmillä teollisuusaloilla — vähemmän tärkeistä aloista tätä ei voida sanoa — kapitalistisen tuotannon kehitys sellaisenaan poisti jo sen pienempien rasisusten taakan, joka menneinä vuosina oli huonontanut työläisen asemaa. Ja näin työntyi yhä voimakkaammin etualalle se suuri perustotuus, että työväenluokan hädänalaisen aseman syytä ei pidä etsiä erillisistä epäkohdista, vaan *itse kapitalistisesta järjestelmästä*. Työläinen myy kapitalistille työvoimansa tietystä päivämaksusta. Joidenkin työtuntien aikana hän uusintaa tuon maksun arvon. Mutta työsovimuksen mukaan työläinen on velvollinen tekemään työtä vielä monta tuntia, jotta työpäivä tulisi täydelliseksi. Arvo, jonka hän luo näinä ylimääräisinä lisätyötunteina, on lisäarvoa, jonka tuottamiseen kapitalisti ei kuluta penniäkään, mutta joka siitä huolimatta menee hänen taskuunsa. Sellainen on sen järjestelmän perusta, joka yhä enemmän jakaa sivistisyhteiskunnan kahteen osaan: toisaalta

kouralliseen Rothschildeja ja Vanderbilteja, jotka omistavat kaikki tuotanto- ja kulutusvälineet, ja toisaalta valtaviin palkkatyöläisten joukkoihin, joilla ei ole muuta omaisuutta kuin työvoima. Ja että tuon ilmiön syy ei ole jossain toisarvoisessa rasituksessa, vaan yksinomaan itse järjestelmässä, sen on nyt todistanut selvästi kapitalismin kehitys Englannissa.

Edelleen. Alituisen puhjenneet kolera-, lavantauti-, isorokko- ja muut epidemiat panivat englantilaisen porvarin käsittämään, että hänen on ryhdyttävä viipymättä parantamaan kaupunkiansa terveydellistä tilaa, ellei hän halua joutua perheineen noiden tautien uhriksi. Juuri sen vuoksi ne huutavat ja räikeät epäkohdat, joita tässä kirjassa olen kuvannut, on nykyään joko poistettu tai ne eivät ainkaan pistä niin silmään. On rakennettu viemäriverkosto ja parannettu sitä; monien kehnoimpien hökkeliäsuutusten läpi on rakennettu leveitä katuja; on hävinnyt »Pieni Irlanti», nyt on vuorossa »Seven Dials». ²⁷⁶ Mutta mitä merkitystä sillä on? Ovathan kokonaiset kaupunginosat, joita saatoin vielä vuonna 1844 kuvata miltei idyllein värein, joutuneet nyt kaupunkien kasvaessa yhtä rappeutuneeseen, onnettomaan ja kurjaan tilaan. Tosin sikojen ja roskakasojen naapurudessa asumista pidetään nykyisin jo sietämättömänä. Porvaristo on saavuttanut uutta menestystä työväenluokan hädän peittelemisen taidossa. Mutta se, ettei työväen asunto-oloissa ole tapahtunut mitään oleellista parannusta, näkyy täysin selvästi »köyhien asunto-oloja» koskevasta kuninkaallisen tutkimuskomitean selostuksesta vuodelta 1885. Samoin on laita kaikissa muissakin suhteissa. Poliisin määräyksiä sataa kuin runsauden sarvesta; ne voivat vain rajoittaa työväen kurjuutta, mutta poistaa ne eivät sitä voi.

Joskin Englanti on nyt jo päässyt kuvaamastani kapitalistisen riiston nuoruusiästä, niin muut maat ovat nyt vasta saavuttaneet sen. Ranska, Saksa ja ennen kaikkea Amerikka — siinä ne vaaralliset kilpailijat, jotka, kuten jo vuonna 1844 etukäteen osoitin, horjuttavat yhä enemmän Englannin teollista monopoliasemaa. Niiden teollisuus on Englannin teollisuuteen verrattuna nuorta, mutta se kehittyy paljon nopeammin ja on saavuttanut nykyisin likipitään sen kehitystason, jolla Englannin teollisuus oli vuonna 1844. Amerikan suhteen on vertaus erittäin silmäänpistävä. Amerikan työväenluokan elinolot eroavat ulkonaisesti tietenkin sängen suuresti Englannin työläisten elinoloista, mutta kummassakin maassa vaikuttavat samat taloudelliset lait, joten tuloksien, vaikka ne eivät olekaan kaikissa suhteissa yhtäläisiä, täytyy kuitenkin olla samaa laatua. Juuri siksi havaitsemme Amerikassa käytävän samaa taistelua työpäivän, varsinkin tehtaissa työskentelevien naisten ja lasten työpäivän lyhentämiseksi lainsäädännöllistä tietä; havaitsemme täysin kukoistavan trukkijärjestelmän ja maaseudulla cottagejärjestelmän, ²⁷⁷ jota teollisuudenharjoittajat — »bossit» — ja heidän asiamiehensä käyttävät keinona työläisten alistamiseksi. Kun vuonna 1886 sain amerikkalaisia sanomalehtiä, joissa kerrottiin pennsylvanialaisten kaivosmiesten suures-

ta lakosta Connellsvillen alueella,²⁷⁸ niin minusta tuntui siltä kuin olisin lukenut omaa kuvaustani Pohjois-Englannin hiilenkaivajien lakosta 1844. Samanlaista työläisten pettämistä mittaamalla ja punnitsemalla väärin, sama trukkijärjestelmä, sama yritys murtaa hiilenkaivajien vastarinta käyttämällä kapitalistien viimeistä tuhoisaa keinoa: työläisten häätämistä yhtiön taloissa olevista asunnoistaan.

Tässä enempää kuin englantilaisissakaan painoksissa en ole yrittänyt korjata kirjaa nykyistä asiaintilaa vastaavaksi, ts. luetella erikseen kaikkia muutoksia, joita vuoden 1844 jälkeen on tapahtunut. Olen jättänyt sen tekemättä kahdesta syystä. Sitä varten minun olisi pitänyt ensinnäkin laajentaa kirjan kokoa puolella. Ja toiseksi, Marxin »Pääoman» ensimmäisessä osassa kuvataan seikkaperäisesti Englannin työväenluokan asemaa noin vuoden 1865 tienoilla, ts. niinä aikoina, jolloin Englannin teollinen kukoistus saavutti huippunsa. Siksi olisin joutunut toistamaan sen, mitä Marx on sanonut.

Tuskin on tarpeellista mainita, että tässä kirjassa esiintyvä yleinen teoreettinen katsantokanta — filosofisessa, taloustieteellisessä ja poliittisessa mielessä — ei suinkaan vastaa täydellisesti nykyistä katsantokantaani. Vuonna 1844 ei vielä ollut nykyistä kansainvälistä sosialismia, joka sen jälkeen on kehittynyt tieteeksi ja ennen kaikkea ja miltei yksinomaan Marxin ansiosta. Kirjani edustaa vain erästä sosialismin sikiökehityksen vaihetta. Ja samoin kuin ihmisikiö kehityksensä varhaisimmilla asteilla uusintaa vielä edeltäjiemme — kalojen — kiduskaaret, niin myös tässä kirjassa voidaan kaikkialla havaita jälkiä nykyaikaisen sosialismin polveutumisesta sen tietystä edeltäjästä: saksalaisesta klassisesta filosofiasta. Niinpä kirjassa (erittäinkin sen loppuosassa) pannaan erityistä painoa siihen, että kommunismi ei ole pelkästään työväenluokan puoluedoktriini, vaan teoria, jonka lopullisena päämääränä on koko yhteiskunnan, kapitalistitkin mukaan luettuna, vapauttaminen nykyaikaisten suhteiden ahtaista puitteista. Abstraktisessa mielessä tämä väittäminen on oikea, mutta käytännössä se ei ole ainoastaan hyödytön, vaan vielä jotain pahempaaakin. Mikäli omistavat luokat itse eivät tunne mitään vapautuksen tarvetta, vaan vieläpä kaikin voimin vastustavat työväenluokan itse vapautusta, sikäli työväenluokan on yksin valmistettava ja suoritettava yhteiskunnallinen vallankumous. Myös Ranskan porvarit julistivat vuonna 1789, että porvariston vapautuminen on koko ihmiskunnan vapautumista; mutta aatelisto ja papisto eivät halunneet sitä tunnustaa, ja tuo ajatus — vaikka se oli kiistämätön abstraktinen historiallinen totuus, mikäli kysymys oli feodalismista — taantui pian pelkäksi sentimentaaliseksi fraasiksi ja haihtui olemattomiin vallankumoustaistelun tulesa. Nykyäänkin tavataan paljon ihmisiä, jotka puolueettoman katsantokantansa korkeuksista saarnaavat työläisille sosialismia, joka leijailee korkealla kaikkien luokkavastakohtien ja luokkataistelun yläpuolella. Mutta he ovat joko alokkaita, joiden pitää oppia vielä hyvin paljon, tai työväenluokan pahimpia vihollisia, susia lammasten vaatteissa.

Suurten teollisuuspuolien jakson laskin kirjassani kestäneen viisi vuotta. Tällainen johtopäätös jakson pituudesta johtui nähtävästi vuosien 1825—1842 tapahtumien kuluista. Mutta teollisuuden kehitys vuodesta 1842 vuoteen 1868 osoitti, että todellisuudessa tuo jakso kesti kymmenen vuotta, että välipulat olivat luonteeltaan jälkipuolia ja vuoden 1842 jälkeen ne alkoivat vähitellen kadota. Vuodesta 1868 asiointi jälleen muuttui, mutta siitä tuonnempana.

En ole edes ajatellut pyyhkiä tekstistä pois monia ennustuksia, varsinkaan Englannin yhteiskunnallisen vallankumouksen läheisyyttä koskevaa ennustusta, jonka nuoruuden intoni oli mielessäni silloin synnyttänyt. En lainkaan aio esittää teostani enempää kuin itseäni — kukaan silloista parempana. Ihmeellistä ei ole se, että niin monet noista ennustuksista eivät ole toteutuneet, vaan se, että niin monet niistä ovat toteutuneet ja että se eurooppalaisesta ja erittäinkin amerikkalaisesta kilpailusta johtuva Englannin teollisuuden kriittinen tila, jonka silloin ennustin — tosin liian läheisessä tulevaisuudessa koitavaksi — on sen jälkeen todella syntynyt. Tässä kohdassa olen velvollinen saattamaan kirjan nykyistä Englannin tilannetta vastaavaksi. Siinä tarkoituksessa liitän tähän erään kirjoitukseni,* joka julkaistiin englanninkielisenä lontoolaisessa aikakauslehdessä »Commonweal»²⁷⁹ 1. maaliskuuta 1885 ja saksankielisenä käännöksenä »Neue Zeitin»²⁸⁰ 6. numerossa saman vuoden kesäkuussa.

»Neljäkymmentä vuotta sitten Englannin edessä oli kriisi, joka kaiken todennäköisyyden mukaan voitiin ratkaista vain väkivallalla. Teollisuuden valtava ja nopea kehitys sivuutti suuresti ulkomarkkinoiden laajentumisen ja kysynnän kasvun. Joka kymmenes vuosi tuotannon kulun keskeytti vastustamattomasti yleinen kauppapula, pitkän kroonisen lamakauden jälkeen sitä seurasi lyhyt kukoistuskausi, joka päättyi joka kerta kuumeiseen liikatuotantoon ja vihdoin uuteen romahdukseen. Kapitalistien luokka vaati äänekkäästi vapaata viljakauppaa ja uhkasi, että hankkii sen lähettämällä kaupunkien nälkäiset asukkaat takaisin niille maaseutupaikkakunnille, joista he olivat tulleet, lähettämällä heidät sinne, kuten John Bright sanoi, 'ei leipää kerjäävinä köyhimyksinä, vaan vihollisalueelle majoittavana armeijana'. Kaupunkien työläisjoukot vaativat itselleen oikeutta osallistua poliittiseen valtaan, kansankarttaa²⁸⁷; niitä kannatti pikkuporvariston enemmistö, ja ne ja tämä enemmistö olivat eri mieltä vain siitä, kuinka kartta pitää hankkia: väkivaltaista vai laillista tietä. Mutta sitten alkoi vuoden 1847 kauppapula ja nälänhätä Irlannissa ja yhdessä niiden kanssa ilmaantui myös vallankumouksen mahdollisuus.

Vuoden 1848 Ranskan vallankumous pelasti Englannin porvariston. Ranskan voittoisten työläisten sosialistiset tunnuksot pelästyttivät Englannin pikkuporvariston ja saivat aikaan hajaannusta Englannin työväenluokan liikkeessä, jonka puitteet olivat ahtaammat,

* F. Engels. »England 1845 und 1885». *Toim.*

mutta joka välittömästi oli luonteeltaan käytännöllisempää. Juuri sillä hetkellä, jolloin chartismin olisi pitänyt kehittyä täyteen voimaansa, se hajaantuikin sisäisesti jo ennen 10. huhtikuuta 1848 kärkevänsä ulkoista tappiota.⁸⁹ Työväenluokan poliittinen toiminta joutui työnnetyksi taka-alalle. Kapitalistien luokka sai voiton koko linjalla.

Vuoden 1831 parlamentti uudistus⁸⁴ oli koko kapitalistiluokan voitto maaylimystöstä. Viljatulli lakkauttaminen oli *teollisuus*-kapitalistien voitto, ei ainoastaan suurmaanomistuksesta, vaan myös niistä kapitalistiryhmistä, joiden edut olivat enemmän tai vähemmän yhtäläisiä tai läheisessä yhteydessä maanomistuksen etujen, ts. pankkiirien, pörssi miesten, korollaeläjien ym. etujen kanssa. Kauppavapaus merkitsi Englannin koko sisäisen ja ulkoisen finanssi- ja kauppapolitiikan uudestijärjestämistä teollisuuskapitalistien etujen mukaisesti, sen luokan etujen mukaisesti, joka esiintyi nyt kansakunnan nimessä. Ja tämä luokka ryhtyi vakavasti käsiksi asiaan. Kaikki teollisuustuotantoa häirinneet esteet poistettiin armotta. Tullitarifeissa ja koko verojärjestelmässä suoritettiin täydellinen mullistus. Kaikki alistettiin palvelemaan vain yhtä, mutta teollisuuskapitalisteille sangen tärkeää tarkoituspäätä: kaikenlaisten raaka-aineiden ja erittäinkin työväenluokan käyttämien elintarvikkeiden hintojen halventamista, huokeiden raaka-aineiden tuotantoa ja työpalkkatason säilyttämistä entisellään, ellei sitä voida *alentaa*. Englannista piti tulla 'maailman työpaja'; kaikista muista maista piti tulla Englannille samaa, mitä Irlanti jo oli: sen teollisuusvalmisteiden myyntimarkkinoita, raaka-ainelähteitä ja ruokatarvikkeiden toimittajia. Englanti on maatalousmaailman suuri teollinen keskus, se teollisuusaurinko, jota kiertää jatkuvasti kasvava määrä viljaa ja puuvillaa tuottavia seuralaisia. Mikä suurenmoinen perspektiivi!

Teollisuuskapitalistit ryhtyivät toteuttamaan tätä suurta tarkoituspäätänsä tervejärkisesti ja perinteellisiä periaatteita halveksuen, tavalla, joka on aina ollut heille ominainen ja joka erottaa heidät enemmän poroparvillisuuden saastuttamista mannermaisista kilpailijoistaan. Chartismi, kansankarttaliike, teki kuolemaa. Sitten taas alkanut teollisuuden kukoistus, joka oli luonnollista ja miltei itsestään selvää sen jälkeen, kun vuoden 1847 romahduksesta oltiin selviytytty täydellisesti, laskettiin yksinomaan kauppavapauden vaikutuksen ansioksi. Näiden kahden syyn vuoksi Englannin työväenluokka muuttui poliittisessa suhteessa tehtailijoiden johtaman 'suuren liberaalisen puolueen' laahustimeksi. Saavutettu edullinen asema oli ikuistettava. Chartistien kiihkeä oppositio, joka ei suuntautunut itse kauppavapautta vastaan, vaan sitä vastaan, että kauppavapaudesta aiottiin tehdä kansakunnan ainoa elinkysymys, osoitti tehtailijoille ja osoittaa heille päivä päivältä yhä selvemmin, että ilman työväenluokan apua porvaristo ei kykene milloinkaan saavuttamaan täydellistä yhteiskunnallista ja poliittista herruutta kansakuntaan. Siten muuttuivat vähitellen kummankin luokan keskinäis-

suhteet. Paitsi sitä, että tehtailijat noudattivat nyt vapaaehtoisesti tehdaslakeja, jotka aikoinaan olivat olleet heille kaikille pelättimiä, ne ulotettiin koskemaan tiettyssä määrin kaikkia teollisuusaloja. Trade unionit, joita vielä jokin aika sitten oli hyljitty perkeleen luomuksina, alkoivat nyt nauttia tehtailijoiden huomiota ja suosiota täysin laillisina instituutioina ja hyödyllisenä välikappaleena, jonka avulla voidaan levittää terveitä taloudellisia katsantokantoja työläisten keskuuteen. Yksinpä lakotkin, joiden vuoksi vuoteen 1848 saakka pantiin syytteeseen, katsottiin nyt usein sangen hyödyllisiksi, varsinkin silloin, kun herrat tehtailijat itse aiheuttivat niitä tarpeen tullen. Laeista, jotka riistivät työläiseltä oikeudellisen yhdenvertaisuuden hänen työnantajansa verraten, kumottiin ainakin kuohuttavimmat, ja aikoinaan niin kammottavasta kansankartasta tuli pääpiirteissään niiden samojen tehtailijoiden poliittinen ohjelma, jotka viime aikoihin asti olivat esiintyneet sitä vastaan. *Vaalisensuksen poistaminen* ja *salainen äänestys* säädettiin lailla. Parlamentti uudistukset vuodelta 1867⁹³ ja vuodelta 1884²⁸⁰ lähenevät jo suuresti *yleistä äänioikeutta*, ainakin sen kaltaista, jollainen se on nykyisin Saksassa; uusi vaalipiirejä koskeva lakiehdotus, jota nyt käsitellään parlamentissa, luo *yhtäläiset vaalipiirit*, ainakin yhtä yhtäläiset kuin Ranskassa ja Saksassa. Jo nyt hahmotuu lähitulevaisuuden epäilemättömäksi saavutukseksi se, että saatetaan voimaan *edustajanpalkkio* ja lyhennetään valtakirjojen aikamäärä, joskaan kysymys ei ole vielä *joka vuosi valittavasta parlamentista*; ja kaikesta tästä huolimatta löytyy ihmisiä, jotka sanovat chartismin kuolleen.

Vuoden 1848 vallankumouksella samoin kuin sen monilla edeltäjillään oli kummallinen kohtalo. Ne samat miehet, jotka kukistivat sen, muuttuivat — kuten Karl Marx usein sanoi — sen testamentin täytäntöönpanijoiksi. Louis Napoleonin oli pakko luoda yhtenäisen ja riippumaton Italia, Bismarckin oli pakko suorittaa Saksassa omalaatuinen kumous ja antaa Unkarille jälleen tietty riippumattomuus ja englantilaisille tehtailijoille ei jäänyt muuta neuvoksi kuin antaa kansankartalle lain voima.

Englannissa tuon teollisuuskapitalistien herruuden seuraukset olivat alussa hämmästyttäviä. Teollisuus elpyi jälleen ja alkoi kehittyä sellaisella vauhdilla, joka oli ennen tuntematon jopa tälle nykyaikaisen teollisuuden syntymämaallekin. Kaikki entiset valtavat saavutukset, joihin oli päästy höyryn ja koneiden käytön ansiosta, tuntuivat aivan merkityksettömiltä verrattuna teollisuuden voimakkaaseen kehitykseen kahdenkymmenen vuoden aikana, 1850—1870, valtaviin vienti- ja tuontilukuihin, kapitalistien käsiin kasautuneisiin rikkauksiin ja jättiläiskaupunkeihin keskittyneeseen valtavaan työvoimamäärään. Tämän nousun tosin keskeyttivät välillä kuten ennenkin pulat, jotka toistuivat joka kymmenen vuoden kuluttua: vuonna 1857 ja samoin vuonna 1866; mutta noita taka-askeleita pidettiin nyt luonnollisina ja väistämättöminä ilmiöinä, jotka täytyy

kestää ja joiden jälkeen kaikki palaa loppujen lopuksi entisille rai-
teilleen.

Entä minkälainen oli työväenluokan asema tuona kautena? Ajoit-
tain havaittiin parannusta, jopa laajojenkin joukkojen asemassa.
Mutta parannuksen häviö joka kerta jälleen olemattomiin se, että
työttömien reservistä virtasi suuria määriä työläisiä, että työläisiä
syrjäyttivät herkeämättä uudet koneet ja maaseudulta virtaavat
työläiset, joita samaten syrjäyttivät nyt yhä suuremmissa määrin
koneet.

Kestäväää parannusta havaitsemme tapahtuneen vain työväen-
luokan kahden etuoikeutetun kategorian asemassa. Ensimmäiseen
kategoriaan kuuluvat tehdastyöläiset. Suhteellisen järkiperaisten
rajojen säätäminen heidän työpäivälleen lainsäädännöllistä tietä
kohensi tietyssä määrin tehdastyöläisten ruumiinvoimia ja antoi
heille tietyn moraalisen etuisuuden, jota vielä voimisti heidän kes-
kittymisensä tietyille seuduille. Heidän asemansa on epäilemättä
parempi kuin ennen vuotta 1848. Tätä todistaa ennen kaikkea se,
että kymmenestä heidän käymästään lakosta yhdeksän on sellaista,
jotka tehtailijat itse aiheuttavat omaksi edukseen, sillä ne ovat ai-
noa tuotannon supistamisen keino. Te ette saa koskaan taivutettua
tehtailijoita lyhentämään työaikaa, vaikka heidän tavaransa eivät
menisi lainkaan kaupaksi; mutta pankaa työläiset julistamaan lakko,
niin kaikki kapitalistit viimeistä myöten sulkevat tehtaansa.

Toisen kategorian muodostavat suuret trade unionit. Ne ovat
sellaisten tuotantoalojen järjestöjä, joissa käytetään yksinomaisesti
tai ainakin pääasiallisesti *aikuisten miesten* työtä. Niiden järjes-
tystä voimaa ei ole tähän mennessä voinut murtaa enempää naisten
ja lasten työn kuin koneidenkaan kilpailu. Koneenrakennustyöläiset,
kirvesmiehet ja puusepät sekä rakennustyöläiset on yhdistetty järjes-
töiksi, joista jokainen on erikseenkin niin voimakas, että voi menes-
tyksellisesti vastustaa koneiden käyttöönottoa, niin kuin esimerkiksi
rakennustyöläiset tekevät. Epäilemättä heidän asemansa on vuoden
1848 jälkeen parantunut huomattavasti; parhaiten sitä todistaa se,
että runsaan 15 vuoden aikana eivät vain isännät ole olleet erittäin
tyytyväisiä työläisiin, vaan myös työläiset isäntiin. Nämä työläiset
muodostavat työväenluokan aristokratian; heidän on onnistunut
hankkia verrattain turvattu asema, jota he pitävät lopullisena.
Heitä ovat herrojen Leone Levin ja Giffenin (sekä myös kunnianar-
voisan Lujon Brentanon) mallityöläiset, ja he ovat todellakin hyvin
herttaisia ja lupsakoita miehiä jokaisen järkevän kapitalistin ja
koko kapitalistiluokan kannalta katsoen.

Mutta mitä tulee laajoihin työläisjoukkoihin, niin nykyisin ne
ovat yhtä kurjassa ja turvattomassa asemassa kuin ennenkin, elleivät
pahemmassakin. Lontoon East End on yhä laajeneva räme, jossa val-
litsee toivoton kurjuus, epätoivo ja nälkä työttömyyden aikana ja
fyysinen ja moraalinen rappio työllisyyden aikana. Aivan samaa on
havaittavissa myös kaikissa muissa suurkaupungeissa työläisten etuo-

keutettua vähemmistöä lukuunottamatta; asiat eivät ole paremmin pienemmissäkään kaupungeissa ja maaseutupiireissä. Laki, joka rajoittaa työvoiman arvon välttämättömien elintarvikkeiden hintaan, ja toinen laki, joka alentaa tavallisesti sen keskimääräishinnan näiden elintarvikkeiden vähimmäismäärään — nämä kaksi lakia vaikuttavat vastustamattomalla voimalla kuin automaattinen kone, joka rutistaa työläisen pyöriensä väliin.

Sellainen oli siis tilanne, jonka vuoden 1847 jälkeen vakiintunut vapaakauppapolitiikka ja teollisuuskapitalistien kaksikymmenvuotinen herruus olivat luoneet. Mutta sitten alkoi käänne. Vuoden 1866 pulan jälkeen seurasi vuoden 1873 paikkeilla heikko ja lyhytaikainen elpymiskausi. Tosin kyllä odotettuna aikana, vuonna 1877 tai 1878, ei ollut täydellistä pulaa, mutta vuoden 1876 jälkeen mitkään teollisuuden pääalat eivät ole päässeet kroonisesta lamatilasta. Ei ole ollut täydellistä romahdusta eikä myöskään kauan odotettua teollisuuden kukoistuskautta, jota saatoimme odottaa niin ennen romahdusta kuin sen jälkeenkin. Kuolettava lamatila, tavaroiden krooninen liikatarjonta kaikkien alojen markkinoilla — sellainen on se tila, jossa olemme eläneet jo miltei kymmenen vuotta. Mistä se johtuu?

Vapaakauppateoria perustui yksinomaan siihen otaksumaan, että Englannista pitää tulla maatalousmaailman ainoa suuri teollinen keskus. Tosiasiat kumosivat kuitenkin kokonaan tuon otaksuman. Nykyaikaisen teollisuuden olemassaolon edellytykset — höyryvoima ja koneet — voidaan luoda kaikkialla, missä on polttoainetta, erittäinkin hiiltä, ja hiiltä on muuallakin kuin Englannissa: Ranskassa, Belgiassa, Saksassa, Amerikassa, jopa Venäjälläkin. Näiden maiden asukkaat eivät pitäneet lainkaan etujensa mukaisena muuttua nälkäisiksi irlantilaisiksi vuokraviljelijöiksi vain suurentaakseen englantilaisten kapitalistien mainetta ja rikastuttaakseen heitä. Nuo kansat ovat alkaneet itse valmistaa tehdastuotteita itseään ja muitakin maita varten; tämän vuoksi teollisuusmonopoli, joka Englannilla oli ollut melkein sadan vuoden ajan, on nyt peruuttamattomasti mennyttä.

Mutta Englannin teollisuusmonopoli on Englannissa vallitsevan yhteiskuntajärjestelmän kulmakivi. Tämän monopolin valtakaudellakaan markkinat eivät ehtineet kehittyä yhtä nopeasti kuin Englannin teollisuuden kasvava tuotantoteho; seurauksena olivat pulat jokaisen kymmenvuotiskauden kuluttua. Ja nyt uudet markkinat käyvät päivä päivältä yhä harvinaisemmiksi, ja siksi jopa Kongon neekereidenkin keskuuteen juurrutetaan väkisin sivistystä viemällä sinne Manchesterin karttuunia, Staffordshiren saviastioita ja Birminghamin metallivalmisteita. Entä miten käy sitten, kun markkinoille alkaa tulla yhä suuremmissa määrin mannermaisista ja varsinkin amerikkalaisista tavaroita ja kun se leijonanosaa koko maailman varustamisessa, joka kuuluu yhä vielä englantilaisille tehtaille, alkaa

vuodesta toiseen pienentyä? Siihen antakoon vastauksen kauppavaus, tuo universaalinen keino!

Minä en ole ensimmäinen joka viittaa siihen. Jo vuonna 1883 Brittiläisen seuran²⁸¹ Southportin edustajakokouksessa sen talousjaoston puheenjohtaja herra Inglis Palgrave sanoi, että

'Englannin osalta ovat suurten liikevoittojen ajat jääneet jo menneisyyteen ja suurten teollisuusalojen kehitys pysähtynyt. *Voidaanpa miltei vakuuttaa, että Englanti on joutumassa lamatilaan.*'

Mihin tämä kaikki johtaa? Kapitalistinen tuotanto *ei voi* polkea paikallaan: sen on kasvettava ja laajennuttava tahi kuoltava. Jo nyt yksistään Englannin leijonanosuuden pieneneminen maailmanmarkkinoiden tavaravarustelussa merkitsee toisaalta lamaanusta ja kurjistumista ja liikapääoman olemassaoloa ja toisaalta toimetoman liikatyövoiman olemassaoloa. Entä miten käy silloin, kun ei tule olemaan lainkaan tuotannon vuotuista kasvua? Siinä onkin kapitalistisen tuotannon helposti haavoittuva akilleenkantapä. Jatkuva laajentuminen on sen olemassaolon välttämätön ehto, mutta tuo jatkuva laajentuminen käy nyt mahdottomaksi. Kapitalistinen tuotanto joutuu umpikujaan. Vuosi vuodelta Englannin eteen nousee yhä tiukemmin kysymys: kumman on tuhouduttava — kansakunnan vai kapitalistisen tuotannon: kumpi niistä on tuomittu tuhoon?

Entä työväenluokka? Kun se jopa vuosien 1848—1868 ennen kuulumattoman voimakkaan kaupallisen ja teollisen nousukauden aikana joutui elämään kurjuudessa, kun työväenluokan laajat joukot silloinkin saivat parhaassa tapauksessa vain tilapäistä parannusta asemaansa ja vain pieni, etuoikeutettu, suojelusta nauttiva vähemmistö sai pitempiäaikaisia etuja, niin miten käy silloin, kun loistokausi todella päättyy, kun nykyinen ahdinkotila ei ainoastaan pahene, vaan kun tästä pahenevasta kuolettavasta ahdinkotilasta tulee Englannin teollisuuden vakinainen, normaali tila?

Totuus on tämä: niin kauan kuin Englannin teollisuuden monopoliasema säilyi, Englannin työväenluokka nautti tietyssä määrin monopoliaseman tuottamia etuisuuksia. Nämä etuisuudet jakautuivat työläisten kesken sangen epätasaisesti: suurimman osan niistä kahmi itselleen etuoikeutettu vähemmistö, mutta laajat joukotkin saivat silloin tällöin jotain. Juuri sen vuoksi Englannissa ei ole owenismien kuoleman jälkeen ollut enää sosialismia. Kun Englannin teollinen monopoliasema sortuu, Englannin työväenluokka menettää etuoikeutetun asemansa. Koittaa päivä, jolloin se kokonaisuudessaan, etuoikeutettu ja johtava vähemmistö mukaan luettuna, osoittautuu olevan samalla tasolla kuin muidenkin maiden työläiset. Ja sen vuoksi sosialismi ilmaantuu Englantiin jälleen.»

Näin kirjoitin vuonna 1885. 11. tammikuuta 1892 kirjoittamassani englantilaisen painoksen esipuheessa jatkoin:

»Tähän asiointilan luonnehtimiseen, siihen miten käsitin sen 1885, minulla ei ole paljoakaan lisättävää. On tarpeetonta mainita,

että nykyisin todellakin 'socialismi on ilmaantunut Englantiin', ja se on ilmaantunut hyvin lukuisana: kaiken vivahteinen socialismi, tietoinen ja tiedoton socialismi, proosallinen ja runollinen socialismi, työväenluokan ja porvariston socialismi. Ja todellakin, tuosta pelättimestä, tuosta hirveästä socialismista ei ole tullut ainoastaan täysin kunnioitettava, vaan se käyttää jo frakkiakin ja istuu rennosti vierashuoneiden sohvilla. Tämä osoittaa vielä kerran, miten parantumattoman häilyväinen on 'nuhteettomien seurapiirien' hirveä despootti, porvarillinen yleinen mielipide, ja vielä liiemmän kerran todistaa oikeutetuksi sen ylenkatseen, jota me vanhemman polven socialistit olemme sitä kohtaan aina osoittaneet. Meillä ei muutoin ole syytä olla tyytymättömiä tähän uuteen oireeseen.

Mutta mikä minusta on paljon tärkeämpää kuin ohimenevä muoti keikaroida vesitetyllä socialismilla porvaripiireissä ja jopa sitäkin menestystä tärkeämpää, jota socialismi yleensä on Englannissa saavuttanut — se on Lontoon East Endin herääminen. Tämä suuri kurjuuden tyysija ei ole enää umpirämeikkö, jollainen se oli vielä noin kuusi vuotta sitten. East End on karistanut päältäään apaattisen epätoivoisuuden; se on uudesti syntynyt elämään ja siitä on tullut 'uuden unionismin', ts. laajojen 'ammattitaidottomien' työväenjoukkojen järjestäytymisen, syntymäpaikka. Vaikka tuo järjestäytyminen onkin jossain suhteessa pukeutunut 'ammattitaitoisten' työläisten vanhojen trade unionien muotoon, niin luonteensa puolesta se kuitenkin eroaa niistä oleellisesti. Vanhat trade unionit vaalivat syntymiskautensa perinteitä; ne katsovat palkkatyöjärjestelmän ikuisiksi, muuttumattomaksi järjestykseksi, jota ne voivat parhaassa tapauksessa vain vähän lieventää jäsentensä hyväksi. Uudet trade unionit sitä vastoin perustettiin sellaisena aikana, jolloin usko palkkatyöjärjestelmän ikuisuuteen oli jo pahasti horjahtanut. Niiden perustajat ja johtajat olivat tietoisia socialisteja tai tunnuesocialisteja; joukot, joita tulvi niiden luo ja jotka muodostavat niiden voiman, olivat kehittymättömiä, poljettuja ja työläisaristokratian ylenkatsoimia. Näillä joukoilla on eräs mittaamattoman suuri etuisuus: niiden henkinen olemus on vielä koskematon maaperää, joka on täysin vapaa perityistä, 'kunnioitettavista' porvarillisista ennakkoluuloista, jotka panevat paremmassa asemassa olevien 'vanhojen unionistien' pään pyörälle. Ja nyt näemme niiden uusien trade unionien valtaavan itselleen koko työväenliikkeen johdon ja alistavan yhä enemmän vaikutukseensa rikkaat ja korskeat 'vanhat' trade unionit.

Kiistatonta on, että Lontoon East Endin johtohenkilöt ovat tehneet joukon hyvin suuria virheitä; mutta samoinhan kävi heidän edeltäjilleenkin ja niin käy nykyisinkin doktrinäärisocialisteille, jotka nokkailevat heidän edessään. Suuri luokka enempiä kuin suuri kansakuntakaan ei opi mistään niin nopeasti kuin omien virheidensä seurauksista. Ja kaikenlaisista menneistä, nykyisistä ja tulevista virheistään huolimatta Lontoon East Endin herääminen jää vuosisatamme lopun erääksi suurimmaksi ja tuloksellisimmaksi tapahtu-

maksi, ja olen iloinen ja ylpeä siitä, että olen saanut elää siihen asti.»

Näiden rivien kirjoittamisesta on kulunut puoli vuotta ja Englannin työväenliike on ottanut jälleen suuren askeleen eteenpäin. Muutama päivä sitten päättyneet parlamenttivaalit osoittivat selvästi kummallekin viralliselle puolueelle, sekä vanhoillisille että liberaaleille, että niiden pitää ottaa nyt lukuun kolmannen puolueen, työväenpuolueen, olemassaolo. Työväenpuolue on vasta syntymässä: sen erinäisten ainesten pitää vielä karistaa päältäään kaikenlaiset perintönä kulkeutuneet ennakkoluulot — porvarilliset, vanhaunionilaiset ja jopa doktrinääris-sosialistisetkin — saadakseen vihdoin mahdollisuuden yhtyä heille kaikille yhteisellä maaperällä. Ja kaikesta huolimatta heitä yhdistävä vaisto on jo nyt niin voimakas, että se on johtanut Englannissa ennen kuulumattomiin vaalitulosiin. Lontoossa asettui ehdokkaaksi kaksi työläistä,* jotka vielä lisäksi ilmoittivat julkisesti olevansa sosialisteja; liberaalit eivät rohjenneet asettaa heitä vastaan omaa ehdokastaan, ja nämä molemmat sosialistit saivat vaaleissa suuren ja odottamattoman enemmistön. Middlesbrough'ssa työläisehdokas** esiintyi liberaalia ja vanhoilista vastaan ja sai voiton kummastakin; sen sijaan ne uudet työläisehdokkaat, jotka olivat tehneet liiton liberaalien kanssa, epäonnistuivat täydellisesti, yhtä lukuunottamatta. Entisistä niin sanotuista työläisedustajista, ts. miehistä, joille annetaan anteeksi heidän kuuluvaisuutensa työväenluokkaan, koska he itse ovat valmiit hukuttamaan tämän ominaisuutensa liberalisminsa valtamereen, Henry Broadhurst, vanhan unionismin huomattavin edustaja, kärsi vaaleissa musertavan tappion, koska hän oli julistanut itsensä kahdeksantuntisen työpäivän vastustajaksi. Glasgowin kahdessa vaalipiirissä, yhdessä Salfordin vaalipiirissä ja monissa muissa vaalipiireissä esiintyi työläisten riippumattomia ehdokkaita kummankin vanhan puolueen ehdokkaita vastaan; he kärsivät tappion, samoin kuin liberaalienkin ehdokkaat. Lyhyesti sanoen monissa suurkaupunkien ja teollisuuskeskusten vaalipiireissä työläiset kieltäytyivät jyrkästi olemasta missään yhteydessä kummankaan vanhan puolueen kanssa ja saavuttivat siten sellaista suoranaista ja välillistä menestystä, jollaista he eivät olleet saavuttaneet yksissäkään vaaleissa. Ja työläisten riemu tämän johdosta oli sanoin kuvaamatonta. Ensi kerran he näkivät ja tunsivat, mitä he voivat saada aikaan, kun käyttävät äänioikeuttaan oman luokkansa hyväksi. Taikauskoinen suhtautuminen »suureen» liberaaliseen puolueeseen — taikausko, joka oli ollut vallalla englantilaisten työläisten keskuudessa melkein neljänkymmenen vuoden ajan — on murrettu. Vakuuttavien esimerkkien perusteella työläiset ovat nähneet, että kun he tahtovat ja tietävät mitä tahtovat, niin he muodostavat Englannissa ratkaisevan voiman;

* James Keir Hardie ja John Burns. *Toim.*

** John Havelock Wilson. *Toim.*

vuoden 1892 vaaleissa he ensi kerran tiesivät ja tahtoivat. Muusta pitää huolen mannermaan työväenliike; saksalaiset ja ranskalaiset, jotka jo nyt ovat edustettuina niin laajasti parlamenteissa ja kunnallisvaltuustoissa, tulevat yhä suuremmilla saavutuksillaan pitämään englantilaisissa yllä kilpailuhenkeä. Ja kun jo lähitulevaisuudessa huomataan, että uusi parlamentti ei voi aloittaa työtään, jos siellä on herra Gladstone, ja herra Gladstone ei voi tehdä mitään uuden parlamentin aikana, niin silloin Englannin työväenpuolue on jo riittävän järjestynyt tehdäkseen ainaiseksi lopun kahden, vuorotellen vallan ohjaksissa olevan vanhan puolueen keinumisesta keinu-
laudalla, minkä tarkoituksena on porvariston herruuden ikuistaminen.

F. Engels

Lontoossa 21. heinäkuuta 1892

Julkaistu kirjassa: »F. Engels. Die Lage der Arbeitenden Klasse in England», Zweite Auflage. Stuttgart 1892

*Julkaistaan
kirjan tekstin mukaan*

Suomennos saksasta

ITALIAN TULEVA VALLANKUMOUS JA SOSIALISTINEN PUOLUE²⁶²

Italian tilanne on nähdäkseni seuraava.

Noustuaan valtaan kansallisen riippumattomuuden puolesta käydyn taistelun kaudella ja myöhemmin porvaristo ei ole pystynyt eikä halunnutkaan viedä loppuun voittoaan. Se ei ole hävittänyt feodalismia jäänteitä eikä uudelleenjärjestänyt kansallista tuotantoa nykyaikaiseen porvarilliseen tapaan. Porvaristo ei ole pystynyt turvaamaan maalle kapitalistisen järjestelmän suhteellisia ja tilapäisiä etuisuuksia, vaan on säilyttänyt maalle tuon järjestelmän kaikki vaikeudet ja rasitukset. Tyytymättä tähän se on iljettävien finanssivehkeilyjensä vuoksi menettänyt ainiaaksi kaiken kunnioituksen ja luottamuksensa.

Työkansa — talonpojat, käsityöläiset, maatalous- ja teollisuustyöläiset — on joutunut toisaalta iänikuisten, paitsi feodalismia myös antiikin ajoilta (*mezzadria**, *latifundiumit* etelässä, jossa karja häätää mailta ihmisiä) periytyvien sortomuotojen ja toisaalta porvarillisen yhteiskuntamuodon keksimän kaikkein petomaisimman verotusjärjestelmän puristukseen. Tässä sopii yhtyä Marxin sanoihin: »Kaikissa muissa suhteissa meitä, samoin kuin koko Länsi-Euroopan mannermaavaltioita, ei vaivaa ainoastaan kapitalistisen tuotannon kehitys, vaan myös sen kehityksen puute. Uudenajan epäkohtien ohella rasittaa meitä koko joukko perittyjä epäkohtia, jotka johtuvat vanhanaikaisten, aikansa eläneiden tuotantotapojen säilymisestä ja niiden mukana kulkevista, nykyaikaan *soveltumattomista* yhteiskunta- ja valtiosuhteista. Me emme kärsi ainoastaan elävistä, vaan myös kuolleista. Kuollut vie elävänkin mukanaan!»**

Tällainen tilanne johtaa kriisiin. Tuottajien joukot joutuvat

* — kahdavielijelys. *Toim.*

** K. Marxin »Pääoman» ensimmäisen osan ensimmäisen saksankielisen laitoksen alkulause (ks. tämän julkaisun 2. osaa, s. 76). *Toim.*

kiihtymyksen valtaan kaikkialla; paikoin he nousevat jo kapinaan. Mihin tuo kriisi vie meidät?

Sosialistinen puolue on ilmeisesti liian nuori ja taloudellisten olojen vuoksi liian heikko voidakseen toivoa sosialismin pikaista voittoa. Maassa on paljon enemmän maalaisväestöä kuin kaupunkilaista; kaupungeissa suurteollisuus on heikosti kehittyntä ja siksi niissä on vähän *todellista* proletariaattia. Enemmistönä ovat käsityöläiset, pikkukauppiat ja luokka-asemansa menettäneet ainekset, ts. pikkuporvariston ja proletariaatin välillä horjuva joukko. Tuo lamatilassa ja rappeutumassa oleva keskiaikainen pikku- ja keskivarakas porvaristo koostuu suurimmalta osaltaan tulevista proletareista, mutta se ei vielä tällä hetkellä ole muuttunut proletareiksi. Vain tämä jatkuvasti vararikon partaalla oleva ja nykyään epätoivoon joutunut luokka pystyy nostamaan keskuudestaan vallankumousliikkeen taistelijajoukkoja ja johtajia. Sitä tukevat talonpojat, jotka alueellisen hajanaisuuden ja lukutaidottomuutensa vuoksi eivät pysty todelliseen aloitteellisuuteen, mutta ovat silti voimakkaita ja tarpeellisia liittolaisia.

Mikäli menestys saavutetaan suhteellisen rauhanomaista tietä, tapahtuu tavanomainen hallituksen vaihdos ja valtaan pääsevät »käännetyt» tasavaltalaiset²⁸³, Cavallotti ja kumppanit; mutta vallankumouksen puhjettua syntyy porvarillinen tasavalta.

Mitä osaa sosialistisen puolueen on esitettävä näissä olosuhteissa?

Taktiikkana joka vuodesta 1848 alkaen on useimmiten taannut voiton sosialisteille, on »*Kommunistisen manifestin*» taktiikka. »Proletariaatin ja porvariston välisen taistelun eri kehitysasteilla sosialistit* edustavat aina koko liikkeen etua»... he »taistelevat työväenluokan lähimpien välittömien tarkoituksien ja etujen saavuttamiseksi, mutta nykyisessä liikkeessä he puolustavat samalla myös liikkeen tulevaisuutta.»** Siksi he osallistuvat aktiivisesti noiden kahden luokan väliseen taisteluun sen kullakin kehitysasteella muistaen aina, että nuo asteet ovat vain askelmia edettäessä kohti suurta päätaivoitetta, proletariaatin poliittista valtaa, mikä on yhteiskunnan uudistamisen välikappale. Heidän on oltava niiden riveissä, jotka taistelevat kaikkien työväenluokan etujen mukaisten välittömien menestysten saavuttamiseksi; he pitävät kuitenkin kaikkia sekä poliittisia että taloudellisia saavutuksia vain *osamaksuna*. Siksi he pitävät jokaista vallankumouksellista ja edistyksellistä liikettä heidän oman tiensä suuntaisena askeleena. Heidän tehtävänä on kannustaa muita vallankumouksellisia puolueita kulkemaan eteenpäin ja puolustamaan proletariaatin etuja, kun jokin noista puolueista saa voiton. Tämä taktiikka tähtää jatkuvasti suureen päämäärään ja varjee sosialisteja pettymyksiltä, jotka kohtaavat muita, vähemmän

* Siteeratessaan Engels on vaihtanut sanan »kommunistit» sanaan »sosialistit». *Toim.*

** Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 105 ja 119. *Toim.*

kaukonäköisiä puolueita, kuten puhtaita tasavaltalaisia tai sentimentaaleja sosialisteja, sillä ne pitävät liikkeen lopputavoitteena sen pelkkää vaihetta.

Soveltakaamme tätä Italiaan.

Rappiutilassa olevan pikkuporvariston ja talonpoikaiston voitto johtaa mahdollisesti siis »käännyttyjen» tasavaltalaisten hallituksen muodostamiseen. Tämä antaa yleisen äänioikeuden ja liikkeelle paljon tuntuvamman vapauden (paino-, kokoontumis- ja yhdistymisvapauden, ammonizationen* lakkauttamisen yms.), ts. uuden asean, jota ei ole väheksyminen.

Tai perustetaan porvarillinen tasavalta, jonka johdossa ovat samat henkilöt ja muutamat mazzinistit. Tämä antaisi vieläkin suuremman vapauden ja avartaisi toiminta-alaamme ainakin joksikin aikaa. Marx sanoi, että porvarillinen tasavaltahan on poliittinen muodostuma, jossa vain voidaan ratkaista proletariaatin ja porvariston välinen taistelu.** Puhumattakaan vaikutuksesta, jonka se tekisi Eurooppaan.

Näin ollen nykyinen vallankumouksellinen liike ei pysty voittamaan voimistamatta meitä tai luomatta meille suotuisampia ambiente***. Tekisimme siis suuren virheen, jos pidättyisimme ja jos suhteessamme »affini»**** -puolueisiin rajoittuisimme pelkkään kielteiseen arvosteluun. Saattaa koittaa hetki, jolloin joudumme harjoittamaan niiden kanssa rakentavaa yhteistyötä, mutta kukapa sen tietää, milloin tuo hetki koittaa.

Meille ei nähtävästi kuulu sen liikkeen välitön valmistelu, joka ei ole edustamamme luokan liikettä. Jos radikaalit ja tasavaltalaiset ovat sitä mieltä, että on koittanut hetki astua kaduille, niin antaa heidän purkaa innostuksensa. Mitä meihin tulee, niin olemme liian usein pettyneet noiden herrojen suurten lupauksen suhteen joutuaksemme jälleen ansaan. Heidän julistuksensa enempiä kuin salaliitonsakaan eivät voi liikuttaa meitä. Kun olemme velvollisia tukemaan jokaista *todellista* kansanliikettä, niin olemme velvollisia myös olemaan uhraamatta suotta proletariaatin puolueemme vasta muotoutunutta ydinjoukkoa ja estämään proletariaatin tuhoamisen tuloksettomissa paikallisissa kapinoissa.

Mikäli taas liike osoittautuu todella yleiskansalliseksi, niin meikäläiset yhtyvät siihen ennen kuin heitä kehoitetaan yhtymään ja osallistumisemme tuohon liikkeeseen on selviö. Tällöin meidän on kuitenkin tehtävä itsellemme selväksi ja ilmoitettava avoimesti, että osallistumme *riippumattomana puolueena*, joka on tilapäisesti liittoutunut radikaalien ja tasavaltalaisten kanssa, mutta eroaa näis-

* — poliisivalvonnan. *Toim.*

** *K. Marx.* »Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista» (ks. tämän julkaisun I. osaa, s. 367). *Toim.*

*** — olosuhteita. *Toim.*

**** — »naapuri». *Toim.*

tä perinpohjaisesti; että meillä ei ole mitään harhakuvitelmia voitollisenkaan taistelun tulosten suhteen; että nuo tulokset eivät voi tyydyttää meitä, vaan ovat meille vain yhtenä saavutetuista vaiheista, vain uutena toimintapohjana tulevia saavutuksia varten; että tiemme erkanevat heti voiton päivänä; että tuosta päivästä alkaen me muodostamme uuden hallituksen vastaisen *uuden opposition*, emme taantumuksellista vaan edistyksellisen, ääriivasemmiston *opposition*, joka tulee innoittamaan uusiin, saavutettuja pitemmälle meneviin voittoihin.

Yhteisvoimin saavutetun voiton jälkeen meille ehdotetaan luultavasti muutamia paikkoja uudessa hallituksessa, mutta ehdottomasti siten, että jäisimme *vähemmistöksi*. *Tässä piilee hyvinkin suuri vaara*. Helmikuun vallankumouksen jälkeen 1848 ranskalaiset demokraattiset sosialistit («Reforme»-lehdestä¹⁸², Ledru-Rollin, Louis Blanc, Flocon ym.) tekivät virheen ottaessaan vastaan nuo virat.²⁸⁴ Ollen vähemmistönä hallituksessa he jakoivat vapaaheröisesti vastuun kaikista konnantöistä ja katalista teoista, joita puhtaista tasavaltalaisista koostunut enemmistö oli harjoittanut työläisiä vastaan. Samalla noiden työväenluokan edustajiksi tekeytyneiden herrojen osallistuminen hallitukseen lamaanutti täydellisesti työväenluokan vallankumouksellisen toiminnan.

Kaikki tässä sanottu on vain henkilökohtainen mielipiteeni. Olen lausunut sen, koska minua on pyydetty, mutta olen lausunut sen hyvin epävarmasti. Mitä tulee yleiseen taktiikkaan, niin sen paikkansapitävyydestä olen päässyt varmistumaan koko elämäni aikana; se ei ole kertaakaan pettänyt minua. Mitä taas tulee sen soveltamiseen Italian nykyoloihin, niin se on eri asia; se kysymys on ratkaistava itse paikalla, ja se kuuluu niiden ratkaistavaksi, jotka ovat tapahtumien keskipisteessä.

Kirjoitettu 26. tammikuuta 1894

Kirjoitettu ranskaksi

*Julkaistu Italian kielelle käännettynä aikakauslehden »Critica Sociale» 3. n:ossa
1. helmikuuta 1894*

Allekirjoitus: Friedrich Engels

TALONPOIKAISKYSYMYS
RANSKASSA JA SAKSASSA²⁸⁵

Porvarilliset ja taantumukselliset puolueet ovat kovin ihmeis-
sään siitä, että sosialisteilla on nykyisin kaikkialla tullut yhtäkkiä
päiväjärjestykseen talonpoikaiskysymys. Pikemminkin niiden pitäisi
ihmetellä sitä, ettei niin ole tapahtunut jo kauan sitten. Irlannista
Sisiliaan, Andalusiasta Venäjälle ja Bulgariaan talonpoika on san-
gen tärkeä väestö- ja tuotantotekijä sekä poliittinen voimatekijä.
Poikkeuksena on vain kaksi Länsi-Euroopan aluetta. Varsinaisessa
Isossa-Britanniassa on suurmaanomistus ja suurmaanviljelys työntä-
nyt kokonaan syrjään oman taloutensa varassa elävän talonpojan;
Elben itäpuolella sijaitsevassa Preussissa on jo monien vuosisatojen
aikana ollut käynnissä sama prosessi, ja sielläkin talonpoikaa »syr-
jäytetään» yhä enemmän tai ainakin työnnetään taka-alalle talou-
dellisessa ja poliittisessa suhteessa.

Poliittisena voimatekijänä talonpoika on tähän asti loistanut
useimmiten vain välinpitämättömyydellään, jonka alkusyyinä on
maalaiselämän eristyneisyys. Laajojen väestöjoukkojen välinpitä-
mättömyys tukee voimakkaasti paitsi parlamentaarista lahjomisjär-
jestelmää Pariisissa ja Roomassa myös venäläistä despotismia. Mutta
tämä välinpitämättömyys ei ole sinkaan voittamatonta. Työväen-
liikkeen syntymisen jälkeen länsieurooppalaisten porvarien ei ollut
kovinkaan vaikeaa, varsinkaan siellä, missä vallitsee talonpoikien
palstatilanomistus, herättää talonpojissa epäluuloa ja vihaa sosia-
listisia työläisiä kohtaan ja saada talonpojat kuvittelemaan mieles-
sään työläiset »jakamisen» kannattajiksi (partageux), laiskoiksi, ah-
neiksi kaupunkilaisiksi, jotka havittelevat talonpojan omaisuutta.
Ranskan talonpoikien taantumuksellinen äänestys tukahdutti no-
peasti vuoden 1848 helmikuun vallankumouksen epämääräiset sosia-
listiset henkäykset; talonpoika, joka halusi olla rauhassa, kaivoi
esiin muistojensa kätköistä tarun talonpoikien keisarista Napoleonista
ja loi toisen keisarikunnan. Meille kaikille on tunnettua, mitä yksis-

tään tuo talonpoikaiston urotyö tuli Ranskan kansalle maksamaan; Ranskan kansa kärsii tänäkin päivänä tuon urotyön seurauksista.

Mutta sen jälkeen on paljon muuttunut. Kapitalistisen tuotantomuodon kehitys on katkaissut elinhermon pientuotannolta maataloudessa: pientuotanto tuhoutuu ja rappeutuu hillittömästi. Pohjois- ja Etelä-Amerikka sekä Intia ovat täyttäneet Euroopan markkinat halvalla viljalla, niin halvalla, ettei sen kanssa ole pystynyt kilpailemaan ainoakaan eurooppalainen tuottaja. Tuho uhkaa sekä suurmaanomistajaa että pientalonpoikaa, yhtäläisesti kumpaakin. Mutta kun he kumpikin ovat maanomistajia ja maaseudun asukkaita, niin suurmaanomistaja julistautuu taistelijaksi pientalonpojan etujen puolesta, ja pientalonpoika ylipäänsä tunnustaa hänet etujensa puolustajaksi.

Sillä välin on lännessä kasvanut voimakas sosialistinen työväenpuolue. Helmikuun vallankumouksen kauden epämääräiset aavistukset ja pyrkimykset ovat selvenneet, tulleet laajemmiksi ja syvällisemmiksi, muuttuneet kaikkia tieteen vaatimuksia vastaavaksi ohjelmaksi tiettyine konkreettisine vaatimuksineen; sosialistiset kansanedustajat, joiden lukumäärä kasvaa jatkuvasti, puolustavat näitä vaatimuksia Saksan, Ranskan ja Belgian parlamentissa. Valtiovallan valtaaminen on tullut sosialistisen puolueen lähitulevaisuuden asiaksi. Mutta voidakseen vallata valtiovallan tämän puolueen on ensin mentävä kaupungista maaseudulle, tullava voimaksi maaseudulla. Sosialistinen puolue, joka eroaa muista puolueista siinä, että sillä on selvä käsitys taloudellisten syiden ja poliittisten seurausten yhteydestä, ja joka juuri sen vuoksi on paljastanutkin jo kauan sitten lampaan vaatteisiin pukeutuneen ja talonpojan ystäväksi lyöttäytyvän suurtilanherran sudenhahmon, voiko tämä puolue rauhallisesti jättää tuhoontuomitun talonpojan hänen valheellisten puolustajiensa käsiin, jättää siihen saakka, kunnes talonpojasta, teollisuustyöläisten passiivisesta vihollisesta, tehdään heidän aktiivinen vihollisensa? Nyt olemmekin päässeet talonpoikaiskysymyksen ytimeen.

I

Maalaisväestö, jonka puoleen voimme kääntyä, koostuu sanger erilaisista aineksista, jotka vuorostaan eroavat toisistaan vielä paikakunnittain.

Länsi-Saksassa samoin kuin Ranskassa ja Belgiassakin on vallitsevana sellaisten palstatilallisten pientuotanto, jotka suurimmalta osaltaan ovat maatilkkujensa omistajia, pienemmältä osaltaan niiden vuokraajia.

Luoteessa — Ala-Saksissa ja Schleswig-Holsteinissa — ovat valitsevina suur- ja keskitalonpojat, jotka eivät tule toimeen ilman renkejä ja piikoja ja pitävät jopa päiväläisiäkin. Samoin on asia Baijerin tietyssä osassa.

Elben itäpuolella sijaitseva Preussi ja Mecklenburg ovat suurmaanomistuksen ja suurtuotannon alueita, siellä on kartanonväkeä, renkejä ja päiväläisiä sekä paikka paikoin verrattain vähäinen ja lakkaamatta pienenevä määrä pien- ja keskitalonpoikia.

Keski-Saksassa tapaamme kaikkia näitä tuotanto- ja maanomistustuotoja erilaisina koostumina paikkakunnista riippuen, eikä yksikään näistä muodoista pääse vallitsevaksi vähänkään huomattavammalla alueella.

Sitä paitsi löytyy erisuuruisia paikkakuntia, joissa oma tai vuokrattu peltomaa ei riitä perheen elatukseen ja on vain jonkin käsityöammatin harjoittamisen perustana tehden siinä mahdolliseksi alhaiset, ilman tuota perustaa mahdottoman alhaiset työpalkat, jotka turvaavat varman menekin tuotteille, olkoonpa ulkomainen kilpailu millaista hyvänsä.

Mitkä näistä maalaisväestön kerroksista voidaan saada sosiaalidemokraattisen puolueen kannalle? Käsittelemme tätä kysymystä tietenkin vain yleispiirtein, otamme tarkasteltaviksi vain selvästi ilmenevät muodot; tilan puutteen vuoksi emme voi pysähtyä tarkastelemaan väliasteita emmekä sekalaista maalaisväestöä.

Alkakaamme pientalonpojasta. Kaikista talonpojista tämä kerros on tärkein muuallakin eikä vain yleensä Länsi-Euroopassa. Ja mitä tulee koko kysymykseen, niin painopiste on nimenomaan tässä talonpoikaiskerroksessa. Kun olemme selvittäneet itsellemme suhtautumisemme pientalonpoikaan, niin silloin meillä on jo kaikki lähtökohdat määritelläksemme suhtautumisemme maalaisväestön muihin osiin.

Pientalonpojalla me tarkoitamme tässä sellaisen maatilkun omistajaa tai vuokraajaa — eritoten omistajaa — joka ei ole niin suuri, ettei hän pystyisi sitä viljelemään tavallisesti perheensä voimin, eikä niin pieni, ettei se voisi elättää hänen perhettään. Näin muodoin pientalonpoika samoin kuin pienkäsityöläinenkin on työläinen, joka eroaa nykyaikaisesta proletaarista siinä, että hänellä on vielä omat työvälineet; se on siis jo menneisyyteen kuuluvan tuotantotavan jäännettä. Esi-isästään, maaorjasta, riippuvaisesta tai — harvoissa poikkeustapauksissa — vapaasta, mutta vero- ja päivätyövelvollisesta talonpojasta, hän eroaa vain kolmessa suhteessa. Ensinnäkin siinä, että Ranskan vallankumous vapautti hänet feodaalisista veroista ja rasituksista, joita hän oli suorittanut tilanherralle, ja useimmissa tapauksissa, ainakin Reinin vasemmalla rannalla, antoi talonpojalle maapalstan hänen vapaaksi omaisuudekseen. Toiseksi siinä, että hän jäi ilman sen itsehallinnollisen yhteisön suojaa, jonka jäsen hän oli ollut, ja samalla menetti myös oikeutensa aikaisemmin yhteisölle kuuluneiden maiden käyttöön. Yhteisömaan riisti häneltä petkuttamalla osaksi hänen entinen feodaaliherransa, osaksi liberaalinen, roomalaiseen oikeuteen perustuva byrokraattinen lainsäädäntö, ja nykyajan pientalonpoika menetti siten mahdollisuuden pitää työjuhtia rehua ostamatta. Taloudellisessa suhteessa yhteisömaiden

käyttöoikeuden menettäminen painaa paljon enemmän kuin feodaalisten räsitusten lakkauttaminen; niiden talonpoikien lukumäärä, jotka eivät voi pitää työjuhtia, kasvaa jatkuvasti. Kolmanneksi nykyisen talonpojan erikoisuutena on se, että hän on menettänyt puolet entisestä tuotannollisesta työstään. Ennen hän perheineen valmisti itse omista raaka-aineistaan suurimman osan tarvitsemista tuotteista; hänen muut tarpeensa tyydyttivät hänen maalaisnaapurinsa, jotka rinnan maanviljelyksen kanssa harjoittivat käsityötä ja saivat enimmäkseen maksun joko korvaukseksi annettuina elintarvikkeina tai vastapalveluksina. Perhe ja erittäinkin kylä tuli toimeen omillaan, tuotti melkein kaiken tarvitsemansa. Se oli miltei täydellistä luontoistaloutta, rahaa ei tarvittu juuri lainkaan. Kapitalistinen tuotanto teki siitä lopun rahatalouden ja suurteollisuuden avulla. Ja kun yhteisömaa oli talonpojan toimeentulon ensimmäinen perusehto, niin teollinen sivuelinkeino oli toinen tällainen ehto. Niinpä siis talonpoika painui yhä alemmaksi. Verot, kadot, omaisuuden jaot perillisten kesken ja oikeusjutut ajoivat talonpojan toisensa jälkeen koronkiskurin luo, velkaantuneisuus leviää yhä laajemmalle ja käy kullekin erikseen yhä raskaammaksi, sanalla sanoen pientalonpoikamme — samoin kuin kaikki aikansa eläneet tuotantotavan jäänteet — kulkee hillittömästi tuhoaan kohti. Hän on tuleva proletaari.

Proletaarina hänen pitäisi ottaa tarkoin vaari sosialistisesta propagandasta. Mutta sitä vielä toisinaan haittaa luihin ja ytimiin syöpynyt omistuksen vaisto. Mitä raskaammaksi hänelle käy taistelu niin monille vaaroille alttiiksi käyneen maatilkkinsa puolesta, sitä epätoivoisemmin hän tarrautuu siihen, sitä taipuvaisempi hän on näkemään sosiaalidemokraatissa, joka puhuu hänelle maaomaisuuden muuttamisesta koko yhteiskunnan omaisuudeksi, yhtä vaarallisen vihollisen kuin koronkiskurissa ja asianajajassa. Millaisin keinoin sosiaalidemokratian on taisteltava tuota ennakkoluuloa vastaan? Mitä se voi tarjota tuhoutuvalle pientalonpojalle pettämättä itseään?

Käytännöllisenä perustana meillä tässä on marxilaisen suunnan ranskalaisten sosialistien agraariohjelma, joka ansaitsee sitäkin suurempaa huomiota, kun se on lähtöisin klassisesta pientalonpoikaistalouden maasta.

Marseillen edustajakouksessa vuonna 1892 hyväksyttiin puolueen ensimmäinen agraariohjelma. Siinä vaaditaan maattomille maataloustyöläisille (so. päiväläisille ja kartanonväelle) ammatti-liittojen ja kunnanvaltuustojen säätämään työpalkkaminimiä; maaseudun ammattituomioistuuksia, joiden jäsenistä puolet on työläisiä; kunnanmaiden myynnin kieltämistä ja valtionmaiden vuokraamista kunnille, joiden tulee luovuttaa kaikki maat — sekä omat että vuokratut — maattomien maataloustyöläisten perheiden yhtymille yhteisviljelyä varten, jota harjoitetaan palkkatyötä käyttämättä ja kunnan valvonnan alaisena; vanhuksille ja invalideille eläkkeet, jotka katetaan erikoisella suurmaaomaisuuden verotuksella.

Pientalopojille, joihin tässä lasketaan lisäksi myös vuokramiehet, ohjelma vaatii: kuntien on hankittava maatalouskoneita ja vuokrattava niitä talonpojille omakustannushintaan; on perustettava talonpoikaisosuuskuntia lannoitteiden, salaojaputkien, siementen ym. ostamista ja tuotteiden myyntiä varten; on lakkautettava verot, joita peritään maapalstojen siirtyessä toisiin käsiin, jos palstan hinta ei ylitä 5000 frangia; on muodostettava välitysoikeuksia Irlannin malliin tavattoman korkeiden vuokramaksujen alentamiseksi ja korvauksen maksamiseksi poislähteville vuokramiehille ja osaviljelijöille (*métayers*) heidän työllään aikaansaadusta maapalstan arvon kohoaamisesta; on kumottava Code civil'in* 2102. pykälä, joka antaa maanomistajalle oikeuden panna sato takavarikkoon, ja kiellettävä lainanantajilta oikeus ottaa pantiksi kasvavaa viljaa; on kiellettävä ottamasta pantiksi työvälaineitä, satoa, siemeniä, lannoitteita, työjuhtia, sanalla sanoen kaikkea sellaista, mikä on välttämätöntä talonpojalle taloutensa hoitamiseksi; on tarkistettava aikoja sitten vanhentunut yleinen maakirja ja toistaiseksi toimitettava paikallinen tarkistus jokaisessa kunnassa; on vihdoin järjestettävä maksuton maataloudellinen erikoisopetus ja perustettava maataloudellisia koeasemia.

Kuten näemme, talonpoikien etujen mukaiset vaatimukset — toistaiseksi emme koskettele työläisten etuja ajavia vaatimuksia — eivät mene kovinkaan pitkälle. Osa niistä on muissa maissa jo toteutettu. Maanvuokraajien välitysoikeudet rakentuvat selvästi Irlannin mallin mukaan. Talonpoikaisosuuskuntia on jo olemassa Reininvarren alueilla. Maakirjan tarkistus on kaikkialla Länsi-Euroopassa liberaalien ja jopa virkavallankin vakinaisena hyvänä toivomuksena. Ohjelman muutkin kohdat voidaan toteuttaa aiheuttamatta suurempaa vahinkoa vallitsevalle kapitalistiselle järjestelmälle. Puhumme tästä vain luonnehtiaksemme ohjelmaa, emme lainkaan moittiaksemme sitä, vaan päinvastoin.

Tämän ohjelman avulla puolue saavutti talonpoikien keskuudessa Ranskan eri alueilla sellaista menestystä, että — ruokahaluan kasvaa syödessä — ranskalaisten toveriemme alkoi tehdä mieli sopeuttaa se vieläkin enemmän talonpoikien maun mukaan. Tällöin he tietysti aavistivat lähtevänsä vaaralliselle tielle. Kuinka voidaan auttaa talonpoikaa — ei tulevaa proletaaria, vaan nykyistä omistajatalonpoikaa — rikkomatta yleisen sosialistisen ohjelman peruseriaatteita? Tämän vastaväitteen ehkäisemiseksi on uutta käytännöllistä ehdotusta perusteltu teoreettisesti ja yritetty todistaa, että sosialismin periaatteet edellyttävät talonpoikaisen pienomistuksen suojelemista tuholta kapitalistisen tuotantotavan vallitessa, vaikka kirjoittajillekin on aivan selvää, että pienomistuksen tuho on väistämätön. Tarkastelkaamme nyt lähemmin tuota perustelua sekä itse niitä

* — Siviililakikokoelman⁸³. *Toim.*

vaatimuksia, jotka hyväksyttiin tämän vuoden syyskuussa pidetyssä Nantesin edustajakokouksessa.

Perustelu alkaa näin:

»Otaen huomioon, että puolueen yleisen ohjelman tarkan ajatuksen mukaan tuottajat voivat olla vapaita vain sikäli, mikäli he omistavat tuotantovälineet; otaen huomioon, että kun nämä tuotantovälineet ovat teollisuuden alalla saavuttaneet jo sellaisen kapitalistisen keskittymisen tason, että ne voidaan palauttaa tuottajille vain kollektiivisessa tai yhteiskunnallisessa muodossa, niin — ainakin nykyisessä Ranskassa — asia on kokonaan toisin maatalouden alalla, jossa tuotantoväline, nimenomaan maa, on hyvin monilla seuduilla vielä tuottajien yksilöllistä omaisuutta;

ottaen huomioon, että vaikka tämä tila, jota luonnehtii palstatilanomistus, on tuomittu ehdottomaan tuhoon (est fatalement appelé à disparaître), sosialismin velvollisuutena ei kuitenkaan ole jouduttava tuota tuhoa, koska sen tehtävänä ei ole erottaa omaisuutta työstä, vaan päinvastoin yhdistää yksin käsiin nuo kaikkinaisen tuotannon molemmat tekijät, joiden toisistaan erottaminen saattaa proletarisoituneet työntekijät orjuuteen ja kurjuuteen;

ottaen huomioon, että joskin toisaalta sosialismin velvollisuutena on nostaa maatalousproletaarit jälleen hallitsemaan — kollektiivisessa tai yhteiskunnallisessa muodossa — suurtiloja sen jälkeen kun ne on pakkoluovutettu niiden nykyisiltä työtätekemättömiltä omistajilta, niin toisaalta sosialismin yhtä pakkotavana velvollisuutena on suojella itsenäisesti maatilkkuaan viljelevän talonpojan pienmaanomistusta valtionrahastolta ja koronkiskurilta sekä uusien, nousmassa olevien suurmaanomistajien hyökkäilyiltä;

ottaen huomioon, että tuo suojelu on tarkoituksenmukaista ulottaa niitäkin tuottajia koskevaksi, jotka vuokramiesten ja osaviljelijöiden (métayers) nimisinä viljelevät vierasta maata ja joita silloinkin, kun he riistävät päiväläisiä, pakottaa siihen jossain määrin heitä itseään painava riisto,

työväenpuolue, joka päinvastoin kuin anarkistit ei perusta yhteiskuntajärjestelmän uudistamislaskelmiaan kurjuuden kasvuun ja leviämiseen, vaan odottaa työn ja koko yhteiskunnan vapautuvan vain niin kaupungin kuin maaseudunkin työtätekevien joukkojen järjestäytymisen ja yhteisten ponnistusten avulla näiden joukkojen otettua toimeenpano- ja lakiasäättävä valta käsiinsä — tämä työväenpuolue on hyväksynyt seuraavan agraariohjelman yhdistääkseen taisteluun yhteistä vihollista, feodaalista maanomistusta vastaan kaikki maatalous-tuotannon ainekset ja kaikki elinkeinomuodot, jotka erilaisin oikeusperustein käyttävät kansallista maata».

Tarkastelkaamme nyt lähemmin tätä »perustelua».

Ranskalaisen ohjelman sen teesin jälkeen, että tuottajien vapauden edellytyksenä on tuotantovälineiden omistaminen, on ennen kaikkea lisättävä välittömästi kohta, jossa sanotaan, että tuotantovälineiden omistus on mahdollista vain kahdessa muodossa: joko yksilöllisen omistuksen muodossa, jota kaikki tuottajat käsittävänä ilmiönä ei ole koskaan ollut missään ja jonka teollinen kehitys tekee päivä päivältä yhä mahdottomammaksi, tai sitten yhteisenä omistuksena, ts. muodossa, jonka aineelliset ja intellektuaaliset edellytykset on luonut jo itse kapitalistisen yhteiskunnan kehitys; ja että on siis taisteltava kaikin proletariaatin käytettävissä olevin keinoin tuotantovälineiden muuttamisesta yhteisomaisuudeksi.

Tuotantovälineiden yhteisomistus asetetaan siis ainoaksi tavoitettavaksi päämääräksi. Eikä vain teollisuuden alalla, jossa maaperä on jo muokattu, vaan myös kaikkialla, siis maataloudessakin.

Yksilöllistä omistusta ei ohjelman mukaan ole koskaan ollut missään kaikki tuottajat käsittävänä ilmiönä; juuri sen vuoksi ja myös siksi, että teollinen kehitys syrjäyttää sen jo muutenkin, sosialismin etujen mukaista ei ole lainkaan yksilöllisen omistuksen tukeminen, vaan sen poistaminen, koska siellä, missä ja mikäli se on olemassa, yhteisomistus käy mahdottomaksi. Jos kerran vedotaan ohjelmaan, niin pitää vedota koko ohjelmaan, mikä muuttaa oleellisesti siteerattua nantesilaisen perustelun teesiä asettamalla siinä ilmaistun yleishistoriallisen totuuden riippuvaiseksi sellaisista olosuhteista, joiden vallitessa tämä totuus vain voikin nykyisin säilyttää pätevyytensä kun on puhe Länsi-Euroopasta ja Pohjois-Amerikasta.

Tuotantovälineiden kuuluminen erillisille tuottajille ei meidän aikanamme enää anna heille todellista vapautta. Käsityö on kaupungeissa saatettu jo häviötilaan, ja sellaisista suurkaupungeista kuin Lontoosta se on jopa kokonaan hävinnyt, sen tilalle on tullut suurteollisuus, hiotusjärjestelmä ja viheliäiset petkuttajat, joiden tulo-lähteinä ovat vararikot. Omasta taloudestaan elävälle pientalonpojalle ei ole turvattu hänen maatilkkunsa omistusta eikä hän ole vapaa. Samoin kuin hän itse, niin myös hänen talonsa, taloutensa ja peltonsa kuuluvat koronkiskurille. Pientalonpojan toimeentulo on epävarmempaa kuin proletaarin, joka saa edes silloin tällöin viettää rauhallisen päivän, jota nääntyneellä velkaorjalla ei ole koskaan. Pyyhkiikää yli Siviililakikokoelman 2102. pykälä, taatkaa talonpojalle lailla maatalouskaluston, karjan ym. pysyvyys, mutta sittenkään ette voi pelastaa häntä toivottomasta tilasta, joka pakottaa hänet myymään »vapaaehtoisesti» karjansa, itsensä, sielunsa ja ruumiinsa koronkiskurille saadakseen hetken lykkäyksen. Teidän yrityksenne suojata pientalonpoikaa omistajana ei suojaa hänen vapauttaan, vaan ainoastaan hänen orjuutensa erikoismuotoa; se pitkittää sellaista tilaa, jonka vallitessa hän ei voi elää eikä kuolla; sen vuoksi vetoaminen ohjelmaan ensimmäiseen kohtaan ei ole tässä lainkaan paikallaan.

Perustelussa sanotaan, että nykyajan Ranskassa tuotantoväline, nimenomaan maa, on vielä hyvin monilla seuduilla tuottajien yksilöllistä omaisuutta; sosialismin tehtävänä ei muka ole erottaa omaisuutta työstä, vaan päinvastoin yhdistää yksin käsiin nuo kaikkinaisen tuotannon molemmat tekijät. — Kuten sanottu, tämä yhdistäminen ei missään tapauksessa ole tuollaisessa yleisessä muodossa sosialismin tehtävä; sen tehtävänä on vain siirtää tuotantovälineet tuottajien *yhteiseen omistukseen*. Heti kun unohtamme tämän, yllä mainittu teesi johtaa meidät oitis siihen virheelliseen ajatukseen, että sosialismin velvollisuutena on muka tehdä pientalonpojan nykyinen näennäinen omistusoikeus peltoonsa todelliseksi, ts. tehdä pienvuokraajasta omistaja ja vapauttaa velkojen rasittama omistaja veloista. Sosialismin etujen mukaista on tietysti se, että tuo talonpoikaisen omistuksen pettävä näennäisyys katoaa, mutta ei tuolla tavalla.

Joka tapauksessa asia on mennyt niin pitkälle, että ohjelman perustelevassa osassa on katsottu mahdolliseksi sanoa suoraan, että sosialismin velvollisuutena, jopa sen pakottavana velvollisuutena on muka

»suojella itsenäisesti maatilkkuaan viljelevän talonpojan pienmaanomistusta valtionrahastolta ja koronkiskurilta sekä uusien, nousemassa olevien suurmaanomistajien hyökkäilyiltä».

Näin muodoin perustelussa julistetaan sosialismin pakottavaksi velvollisuudeksi suorittaa jotain sellaista, mikä edellisessä pykälässä on todettu mahdottomaksi. Perustelussa annetaan sosialismin tehtäväksi »suojella» talonpoikien palstatilanomistusta, vaikka siinä juuri väitetään, että tuo omistus »on tuomittu väistämättömään tuhoon». Valtionrahasto, koronkiskuri, uudet, nousemassa olevat suurmaanomistajat — mitä muuta ne ovat kuin yksinkertaisia välikappaleita, joiden kautta kapitalistinen tuotanto saa aikaan tuon väistämättömän tuhon? Millä keinoin »socialismin» olisi suojeltava talonpoikaa tuolta kolminaisuudelta, sen näemme alempana.

Mutta suojattavana ei ole vain pientalonpojan omaisuus.

»Tuo suojelu on tarkoituksenmukaista ulottaa niitakin tuottajia koskevaksi, jotka vuokramiesten ja osaviljelijöiden (métayers) nimisinä viljelevät vierasta maata ja joita silloinkin, kun he riistävät päiväläisiä, pakottaa siihen jossain määrin heitä itseään painava riisto.»

Tässä astumme jo aivan hyllyvälle pohjalle. Sosialismi suuntautuu erityisesti palkkatyön riistoa vastaan. Mutta tässä julistetaan sosialismin pakottavaksi velvollisuudeksi puolustaa ranskalaisia vuokramiehiä, silloin kun he »riistävät päiväläisiä», kirjaimellisesti siten on sanottukin! Ja tämä siksi, että noita vuokramiehiä pakottaa siihen jossain määrin »heitä itseään painava riisto»!

Kuinka helppoa ja mukavaa on luisua alas, kun on joutunut kaltevalle pinnalle! Jos saksalainen suur- tai keskitalonpoika tulee ranskalaisten sosialistien luo ja pyytää heitä anomaan Saksan puolueen hallinnolta, että Saksan sosiaalidemokraattinen puolue ottaisi hänet suojelukseensa, kun hän riistää renkejään ja piikojaan, ja vetoaa tällöin »häntä itseään painavaan riistoon» koronkiskurin, veronkantajan, viljakeinottelijan ja karjakauppiaan taholta, mitä ranskalaiset sosialistit hänelle vastaavat? Ja kuka menee takuuseen siitä, etteivät meidän suurmaanviljelijämme lähetä heidän luokseen myös kreivi Kanitzia (hänhän on myös esittänyt analogisen ehdotuksen viljantuonnin siirtämisestä valtion huostaan) pyytämään samoin sosialistien suojelusta maatyöläisten riistämisessä vedoten »heitä itseään painavaan riistoon» pörssin, koronkiskurin ja viljakeinottelijan taholta?

On muuten sanottava, ettei ranskalaisilla ystävillemme ole lainkaan niin pahoja aikomuksia kuin miltä saattaa näyttää. Edellä mainituksa kohdassa pidetään silmällä vain erästä aivan poikkeuksellista tapausta, nimittäin seuraavaa: Pohjois-Ranskassa, samalla

tavalla kuin meidän sokerijuurikasseuduillammekin, talonpojille vuokrataan maata ja velvoitetaan heidät viljelemään sokerijuurikasta äärettömän raskailla ehdoilla: heidän pitää myydä sokerijuurikassato tietylle tehtaalle ja tämän tehtaan säätämästä hinnasta, heidän pitää ostaa tietynlaisia siemeniä, panna maahan tietty määrä ja tarkoin osoitettuja lannoitteita, ja kaiken kukkuraksi heitä vielä petetään hävyttömästi juurikasta vastaanotettaessa. Kaikki tuo on hyvin tuttua meillä Saksassakin. Mutta jos ranskalaiset sosialistit halusivat ottaa suojelukseensa nimenomaan tämän talonpoikaisryhmän, niin se olisi pitänyt sanoa suoraan ja selvästi. Nykyisessä asussaan, noin perin yleisessä sanamuodossa kyseinen kohta ei ole vain ranskalaisen ohjelman, vaan myös yleensä sosialismin perusperiaatteen suoranaista rikkomista, ja syyttäkööt sen laatijat itseään, jos tätä hataraa sanamuotoa tullaan mitä erilaisimmilta tahoilta käyttämään heille epäotollisessa mielessä.

Yhtä virheellisen tulkinnan voivat saada myös perustelun loppusanat, joiden mukaan sosialistisen työväenpuolueen tehtävänä on

»yhdistää taisteluun yhteistä vihollista, feodaalista maanomistusta vastaan kaikki maataloustuotannon ainekset ja kaikki elinkeinomuodot, jotka erilaisin oikeusperustein käyttävät kansallista maata».

Kiistan jyrkästi sen, että minkä hyvänsä maan sosialistisen työväenpuolueen tehtävänä olisi ottaa riveihinsä maalaisproletaarien ja pientalonpoikien lisäksi vielä keski- ja suurtalonpoikiakin tai suurtilojen vuokramiehiä, kapitalistisia karjatalouden harjoittajia ja muita kansallisen maan kapitalistisia viljelijöitä. Olkoon niin, että feodaalinen maanomistus on heidän kaikkien yhteinen vihollinen. Eräissä kysymyksissä voimme kulkea heidän kanssaan yhdessä, voimme tietyn ajan taistella heidän kanssaan käsi kädessä joidenkin tiettyjen päämäärien saavuttamiseksi. Puolueeseemme voi kuulua yksilöitä mistä yhteiskuntaluokasta tahansa, mutta ei missään tapauksessa mitään yhteisten etujen toisiinsa yhdistämiä kapitalistien, keskiporvariston tai keskitalonpoikaiston ryhmiä. Tässäkään ei ole niin pahoja aikomuksia kuin näyttää; nähtävästi ohjelman laatijat eivät ole yksinkertaisesti ajatelleet tätä kaikkea loppuun saakka; mutta yleistävien yhteenvedojen tekemisinto on tehnyt heille valitettavasti kepposet, ja älkööt he nyt ihmetelkö, jos heidän sanoihinsa takerrutaan.

Perustelun jälkeen seuraa myöhemmin hyväksytyjä lisäyksiä ohjelmaan. Niiden sanamuoto on yhtä hatara kuin perustelunkin.

Pykälää, jonka mukaan kuntien täytyy hankkia maatalouskoneita ja vuokrata niitä omakustannushintaan talonpojille, on muutettu siihen suuntaan, että ensinnäkin kunnat saavat tätä tarkoitusta varten avustusta valtiolta ja toiseksi niiden täytyy antaa koneita maksutta pientalonpoikien käytettäväksi. Tämä pitemmälle menevä myönnytys ei tuota suurtakaan hyötyä pientalonpojille, joiden pelot

ja itse taloudenhoitotapa tekevät koneiden käytön mahdollisuuden vähäiseksi.

Edelleen.

»Kaikkien nykyisten välillisten ja välittömien verojen korvaaminen 3000 frangia suurempien tulojen yhtenäisellä progressiivisella verotuksella.»

Tällainen vaatimus on ollut jo kauan miltei kaikissa sosiaalidemokraattisissa ohjelmissa. Mutta että se esitetään erityisesti pientalonpoikien etujen merkeissä, se on uutuus ja todistaa vain sitä, kuinka huonosti sen todellinen merkitys on ymmärretty. Ottakaamme esimerkiksi Englanti. Siellä valtionbudjetti on 90 miljoonaa punttaa. Siitä $13\frac{1}{2}$ —14 miljoonaa antaa tulovero, muusta 76 miljoonasta pieni osa saadaan liiketoimien verotuksesta (posti, lennätin, leimavero), mutta valtaosa joukkokulutustarvikeverosta, siitä että joka askeleella kaikkien kansalaisten, pääasiallisesti kuitenkin köyhimpien, tuloista leikataan pikku osasia, jotka ovat huomaamattomia, mutta kaikki yhdessä muodostavat miljoonia. Tuskinpa nykyajan yhteiskunnassa voitaisiinkaan muuten kattaa valtion menoja. Olettakaamme, että Englannissa nuo 90 milj. peritään 120 punnan (3000 frangin) ja sitä suurempien tulojen välittömällä progressiivisella verotuksella. Vuotuinen kasautuminen, koko kansallisrikkauden vuotuinen kasvu, oli 1865—1875 Giffenin mukaan keskimäärin 240 miljoonaa punttaa. Olettakaamme sen olevan nykyisin 300 miljoonaa punttaa vuodessa; 90 miljoonan verorasitus nielisi tässä tapauksessa melkein kolmanneksen vuotuisesta kasautumisesta. Toisin sanoen, yksikään hallitus, sosialistista lukuun ottamatta, ei voi tehdä mitään tuollaista; mutta kun valtaan tulevat sosialistit, niin heidän pitää ryhtyä sellaisiin toimenpiteisiin, joiden yhteydessä tuo veroreformi tulee esittämään vain satunnaisen, aivan vähäisen ennakkomaksun osaa, ja pientalonpoikien eteen avautuu aivan toisenlaisia tulevaisuuden näköaloja.

Ohjelman laatijat nähtävästi itsekin ymmärtävät, että talonpojat joutuisivat kauan odottamaan tuota veroreformia, ja siksi ehdottavat »toistaiseksi» (en attendant) heille:

»Maaveron poistamista kaikilta omalla työllään eläviltä talonpojilta ja kaikkien kiinnitettyjen maapalstojen verotuksen pienentämistä.»

Tämän vaatimuksen jälkimmäinen puoli voi koskea vain talonpoikien *suurempia* palstoja, joita ei voida viljellä yksistään perheen voimin; siis sekín on taas edullinen niille talonpojille, jotka »riistävät päiväläisiä».

Edelleen:

»Metsästyksen ja kalastusvapaus ilman mitään rajoituksia paitsi säästävistä suhtautumisista metsänriistaan, kalakantaan ja kylvöihin.»

Tämä kuulostaa hyvin kansanomaiselta, mutta lauselman toinen osa kumoaa ensimmäisen. Paljonkohan nykyisin koko maaseudulla

on enää jäniksiä, metsäkanoja, haukia ja karppeja jokaista talonpoikaisperhettä kohti? Löytyneeköhän niitä niin paljon, että jokaiselle talonpojalle voitaisiin tarjota metsästystä ja kalastusta varten päivää enempiä vuodessa?

»Lainmukaisen ja tavanomaisen korkokannan alentaminen» —

nähtävästi siis uusia lakeja koronkiskuruutta vastaan, uusi yritys toteuttaa se poliisitoimenpide, joka kahden tuhannen vuoden aikana on aina ja kaikkialla epäonnistunut. Kun pientalonpoika joutuu sellaiseen tilaan, että koronkiskurin palvelus on hänelle pienempi paha, niin koronkiskuri löytää aina keinon, jonka avulla imee hänestä veren joutumatta tilille koronkiskuruutta vastaan tähdätyn lain rikkomisesta. Tuo toimenpide voisi parhaassa tapauksessa vain rauhoittaa pientalonpoikaa, mutta hyötyä se ei hänelle tuottaisi; päinvastoin, se tekisi hänelle luoton saannin vaikeaksi juuri silloin, kun hän tarvitsee sitä erittäin kipeästi.

»Maksuton lääkärintapuri ja lääkkeiden myynti omakustannushintaan» —

tämä ei ole lainkaan erityisesti talonpoikainen vaatimus; saksalainen ohjelma menee pitemmälle ja vaatii myös maksuttomia lääkkeitä.

»Korvauksen maksaminen palvelukseen kutsuttujen reservisotamiesten perheille heidän palvelusajaltaan» —

on Saksassa ja Itävallassa jo käytännössä, joskin korvaus on aivan riittämätön, eikä tämäkään ole suinkaan erityisesti talonpoikainen vaatimus.

»Lannoitteiden, maatalouskoneiden ja -tuotteiden kuljetusmaksujen alentaminen» —

on Saksassa pääpiirtein jo suoritettu, mutta pääasiallisesti vain suurmaanomistajien eduksi.

»Maaperän parantamiseen ja maataloustuotannon kohottamiseen tähdättyjen yleisten töiden suunnitelman hetikohtainen valmistelu» —

kaikki se jää hämärien sanojen ja mainioiden lupauksen piiriin ja myös ajaa ennen kaikkea suurmaanomistuksen etuja.

Lyhyesti sanoen, koko tuon suurien lupauksen teoreettisen perustelun jälkeen uuden agraariohjelman käytännölliset ehdotukset eivät selitä meille lainkaan, millä tavalla Ranskan työväenpuolue voi tukea pientalonpoikien palstatilanomistusta, joka tämän puolueen omien sanojen mukaan on tuomittu väistämättömään tuhoon.

II

Eräissä suhteissa ranskalaiset toverimme ovat ehdottomasti oikeassa: Ranskassa ei voida suorittaa mitään pysyvää kumousta *vastoin* pientalonpojan *tahtoa*. Mutta yrittäessään lähestyä talonpoikaa he ovat minun nähdäkseni käyneet käsiksi kysymykseen väärin.

Heidän pyrkimyksensä on nähtävästi saada pientalonpoika puolelleen heti, mikäli mahdollista jo edessä olevissa yleisissä vaaleissa.

Sen he voivat toivoa aikaansaavansa vain hyvin uskaliailla laajakantoisilla lupauksilla, joiden perustelemiseksi heidän on pakko käyttää vielä rohkeampia teoreettisia näkökohtia. Mutta jos asiaa tarkastellaan lähemmin, niin havaitaan, että nuo laajakantoiset lupaukset ovat sinänsä ristiriitaisia (luvataan tukea sellaista asiaintilaa, joka siinä samassa julistetaan väistämättömään tuhoon tuomituksi) ja että eräillä toimenpiteillä ei voi olla lainkaan käytännöllistä merkitystä (lait koronkiskuruudesta), joko ne ovat työläisten yleisiä vaatimuksia tai niistä koituu hyötyä myös suurmaanomistukselle tai vihdoinkin niillä on pientalonpojalle sangen vähäinen merkitys; täten siis ohjelman puhtaasti käytännöllinen osa itse oikaisee virheellisen johdannon ja pelkistää perusteluosan pelottavilta näyttävät mahtipontiset sanat tosiasiallisesti sangen sävyisiksi toimenpiteiksi.

Sanomme suoraan: kun pientalonpojilla on sellaisia ennakkoluu-
loja, jotka johtuvat heidän taloudellisesta asemastaan, kasvatukses-
taan ja eristyneestä elämäntavastaan ja joita porvarillinen lehdistö
ja suurmaanomistajat pitävät yllä, me voimme saada pientalonpoi-
kien joukon heti puolellemme vain antamalla sille sellaisia lupauksia,
joita aivan ilmeisesti emme voi täyttää. Nimenomaan: paitsi sitä,
että lupaamme puolustaa heidän omaisuuttaan kaikenlaisissa tilan-
teissa, kaikilta heitä vastaan esiintyviltä taloudellisilta voimilta,
meidän on luvattava myös vapauttaa heidät siitä ikeestä, jonka alai-
sia he jo nyt ovat: tehdä vuokramiehestä itsenäinen omistaja ja va-
pauttaa hypoteekkilainan painama omistaja veloistaan. Jos voisim-
mekin tehdä tämän, niin palaisimme taas oloihin, joista jälleen
kehittyisivät ehdottomasti nykyiset olot. Me emme vapauttaisi talon-
poikaa, vaan ainoastaan lykkäisimme lyhyeksi ajaksi hänen tuhoaan.

Mutta etumme eivät lainkaan vaadi, että meidän olisi saatava
talonpoika puolellemme jo tänään, jotta hän huomenna jälleen loit-
tonisi meistä, kun emme voi täyttää lupauksiamme. Me emme tar-
vitse puolueen jäseneksi talonpoikaa, joka vaatii meiltä palstatilan-
omistuksensa ikuistamista, emmekä myöskään pientä käsityöimesta-
ria, joka haluaa olla ikuisesti mestarina. Sellaisten ihmisten paikka
on antisemiittien luona. Menkööt he näiden luo, ottakoot näiltä
lupauksen pelastaa heidän pientaloutensa; kun he siellä oppivat tie-
tämään, mitä arvoa on noilla pöyhkeillä fraaseilla ja mitä säveltä
antisemiittien viulut soittavat luvatessaan heille taivaallista autuut-
ta, niin silloin he alkavat käsittää yhä paremmin, että me, jotka
lupaamme vähemmän ja etsimme pelastusta aivan toiselta taholta,
olemme sittenkin luotettavampaa väkeä. Jos ranskalaiset harjoittai-
sivat yhtä äänekkäästi antisemiittistä demagogiaa kuin meillä har-
joitetaan, niin tuskinpa he olisivat tehneet nantesilaista virhettä.

Mikä on suhteemme pientalonpoikaan? Ja mitä meidän pitää
tehdä hänen hyväkseen sinä päivänä, kun saamme käsiimme valti-
ovallan?

Ensinnäkin ranskalaisen ohjelman teesi, että me näemme etu-
käteen pientalonpojan väistämättömän tuhon, on ehdottomasti oi-

kea, mutta tehtävänämme ei missään tapauksessa ole jouduttaa hänen tuhoaan asiaan puuttumisellamme.

Toiseksi on yhtä ilmeistä, että valtiovallan vallattuamme emme saa ajatellakaan pientalonpoikien väkivaltaista pakkoluovutusta (korvauksella tai korvauksetta, se on yhdentekevää), joka meidän on pakko tehdä suurmaanomistajien suhteen. Pientalonpoikien suhteen tehtävänämme on ennen kaikkea muuttaa heidän yksityistuo-
tantonsa ja yksityisomaisuutensa osuuskunnalliseksi, mutta ei väkivaltaisesti, vaan esimerkin avulla ja tarjoamalla heille tässä asiassa yhteiskunnallista apua. Ja silloin meillä tulee tietysti olemaan riittävästi keinoja voidaksemme osoittaa pientalonpojalle ne etuisuudet, joiden pitäisi olla selviä hänelle jo nytkin.

Samantapaisia suunnitelmia esittivät jo melkein 20 vuotta sitten tanskalaiset sosialistit, joiden maassa on oikeastaan vain yksi kaupunki, Kööpenhamina, joten tätä kaupunkia paitsi he joutuivat harjoittamaan propagandaa miltei yksinomaan talonpoikien keskuudessa. Saman kylän tai pitäjän talonpoikien — Tanskassa on paljon suuria yksinäistaloja — tulee yhdistää maansa yhdeksi suurtilaksi, viljellä sitä yhteiseen laskuun ja jakaa saannos suhteellisesti osakkeiden — maana ja rahana sijoitettujen osakkeiden — ja työn mukaan. Pienmaanomistuksella on Tanskassa vain toisarvoinen merkitys. Mutta jos sovellamme tätä aatetta palstatilatalouteen, niin havaitsemme, että kun palstatilat yhdistetään yhdeksi ja yhdistetyllä maa-alalla harjoitetaan suurtaloutta, niin osa entisestä työvoimasta osoittautuu ylimääräiseksi; tämä työn säästö onkin suurtalouden tärkeimpiä etuisuuksia. Näille työntekijöille voidaan löytää työtä kahdella tavalla: joko siten, että talonpoikien osuuskunnan käyttöön annetaan vielä muita maita suurilta naapurituloilta, tai siten, että niille annetaan varoja ja mahdollisuuksia harjoittaa teollista sivuelinkeinoa, vaikkapa pääasiallisesti vain omaa kulutusta varten. Kummassakin tapauksessa nuo osuuskunnat saatetaan parempaan taloudelliseen asemaan, ja se turvaa samalla yhteiskunnalliselle keskusjohdolle tarpeellisen vaikutusvallan, jotta talonpoikaisosuuskunta voitaisiin muuttaa vähitellen korkeammaksi muodoksi ja yhtäläistää niin koko osuuskunnan kuin sen jäsentenkin oikeudet ja velvollisuudet koko yhteiskunnan muiden osien jäsenten oikeuksien ja velvollisuuksien kanssa. Kuinka se on toteutettava yksityiskohtissaan, kussakin eri tapauksessa, se tulee riippumaan jo niistä oloista, joissa kyseinen tapaus esiintyy, ja niistä oloista, joiden vallitessa me valtaamme poliittisen vallan. On siis mahdollista, että me voimme tarjota noille osuuskunnille vieläkin suurempia etuisuuksia: kansallispankki ottaa vastaan niiden koko hypoteekki-velan ja alentaa samalla suuresti korkoa; antaa yhteiskunnan varoista lainoja suurtuotannon järjestämiseksi (lainoja ei tarvitse ehdottomasti antaa rahassa tai vain rahassa, vaan myös tarvittavissa tuotteissa: koneina, keinolannoitena jne.) ja muita etuisuuksia.

Tämän yhteydessä on tärkeintä se, että talonpojalle osoitetaan

selvästi, että me voimme pelastaa, säilyttää hänen tilansa ja maanomaisuutensa vain muuttamalla ne osuuskunnalliseksi omaisuudeksi ja osuuskunnalliseksi tuotannoksi. Nimenomaan yksilöllinen talous, jonka edellytyksenä on yksilöllinen omistus, viekin talonpojat tuohon. Jos he tulevat pitämään kiinni yksilöllisestä taloudestaan, niin he menettävät ehdottomasti sekä maansa että talonsa, kapitalistinen suurtalous syrjäyttää heidän vanhentuneen tuotantotapansa. Niin on asia. Mutta sitten tulemme me ja tarjoamme talonpojille mahdollisuuden harjoittaa suurtaloutta, ei kapitalistien hyväksi, vaan omaksi, yhteiseksi hyväkseen. Eikö talonpojille sitten voida todistaa selvästi, että tätä vaativat heidän omat etunsa, että se on heidän ainoa pelastuskeinonsa?

Me emme voi luvata nyt emmekä milloinkaan palstatilallisille yksilöllisen omaisuuden ja yksilöllisen talouden suojelua kapitalistisen tuotannon kaikkivaltaa vastaan. Voimme luvata heille vain sen, että vastoin heidän tahtoaan emme sekaannu väkivaltaisesti heidän omistussuhteisiinsa. Edelleen voimme myötävaikuttaa siihen, että kapitalistien ja suurmaanomistajien taistelua pientalonpoikia vastaan käytäisiin jo nyt mahdollisimman vähän epäoikeudenmukaisin keinoin ja että asetettaisiin esteitä mikäli mahdollista suoranaiselle ryöstölle ja petokselle, johon nykyisin turvaudutaan niin usein. Se tulee onnistumaan vain poikkeustapauksissa. Kehittyneen kapitalistisen tuotantotavan vallitessa yksikään ihminen ei voi päästä selville, missä päättyy kunniallinen hyötyminen ja missä alkaa petkus. Mutta sillä, onko valtiovalta pettäjän vai petetyn puolella, on aina suuri ero. Me olemme päättävästi pientalonpojan puolella; me tulemme tekemään kaiken, mikä on suinkin mahdollista, tehdäksemme pientalonpojan aseman siedettävämmäksi, helpottaaksemme hänen siirtymistään osuuskuntaan, jos hän päättää sen tehdä, ja antaaksemme pientalonpojalle lykkäystäkin, jotta hän voisi miettiä asiaa maatilkullaan, ellei hän vielä voi tehdä tätä päätöstä. Me emme menettele näin ainoastaan sen tähden, että pidämme omalla työllään elävän pientalonpojan siirtymistä puolellemme mahdollisena, vaan myös puolueen suoranaisen edun tähden. Mitä suurempi on niiden talonpoikien lukumäärä, joiden todellisen muuttumisen proletareiksi me saamme ehkäistyksi ja jotka voimme voittaa puolellemme jo talonpoikina, sitä nopeammin ja helpommin tapahtuu yhteiskunnallinen kumous. Meillä ei ole syytä odottaa tätä kumousta siihen asti, kunnes kapitalistinen tuotanto kehittyä kaikkialla äärimmäisiin muotoihinsa, kunnes viimeinenkin pienkäsityöläinen ja pientalonpoika sortuvat kapitalistisen suurtuotannon uhrina. Aineelliset uhraukset, joita tässä tarkoituksessa on tehtävä talonpoikaiston hyväksi yhteiskunnallisista varoista, voivat kapitalistisen talouden kannalta näyttää yksinkertaisesti hukkaan heitettyiltä rahoilta, vaikka ne ovat erinomaista pääoman sijoitusta, sillä ne antavat ehkä kymmenkertaisen säästön koko yhteiskunnallisen uudestijärjestämisen kulussa. Siinä mielessä voimme siis suhtautua hyvin liberaalisesti

talonpoikiin. Tässä ei ole syytä syventyä yksityiskohtiin, esittää joitakin ehdotuksia tähän suuntaan; tässä voi olla puhe vain aivan yleisistä peruspiirteistä.

Me emme siis voisi tehdä puolueelle emmekä liioin itse pientalonpojillekaan millään huonompaa palvelusta kuin juuri sellaisilla lupauksilla, jotka antaisivat heille vaikkapa vähänkin aihetta luulla, että tarkoituksenamme on säilyttää palstatilanomistus pitkäksi ajaksi. Se merkitsisi, että talonpojilta suorastaan suljettaisiin tie vapautukseen ja alennettaisiin puolue latteen antisemitismin tasalle. Päinvastoin. Puolueemme velvollisuutena on selittää talonpojille aina ja kaikkialla, että heidän asemansa on ehdottoman toivoton niin kauan kuin kapitalismi on vallalla, että heidän palstatilanomistuksensa säilyttäminen sellaisenaan on aivan mahdotonta, että on ehdottoman varmaa, että kapitalistinen suurtuotanto musertaa alleen heidän voimattoman ja vanhentuneen pientuotantonsa aivan kuin rautatiejunan käsirattaat. Kun teemme siten, niin menettelemme välttämättömän taloudellisen kehityksen mukaisesti, ja se jo selvittää talonpoikien ajatukset sanojemme käsittämistä varten.

En voi muuten jättää tätä kysymystä ilmaisematta vakaumustani, että myös Nantesin ohjelman laatijat ovat asiallisesti samaa mieltä kuin minäkin. He ovat liian älykkäitä voidakseen olla käsittämättä sitä, että nykyisin palstatiloiksi jaetun maan pitää myös siirtyä yhteisomistukseen. He itse tunnustavat, että palstatilanomistus on tuomittu häviämään. Myös Lafarguen laatima kansallisneuvoston selostus Nantesin kongressille vahvistaa täydellisesti tämän mielipiteen. Saksan kielellä se on julkaistu berliiniläisessä »Sozialdemokrat» lehdessä tämän vuoden lokakuun 18. päivänä.²⁸⁶ Jo Nantesin ohjelman sanontojen ristiriitaisuuskin paljastaa, että sen laatijat eivät itse asiassa puhu sitä, mitä he haluavat sanoa. Jos heitä ei ymmärretä ja heidän lausuntojaan tullaan käyttämään väärin — kuten todellisuudessa on jo tapahtunutkin — niin se on tietysti heidän oma syynsä. Mutta joka tapauksessa heidän pitää selittää ohjelmansa yksityiskohtaisemmin, ja seuraavan ranskalaisen edustajakokouksen täytyy tarkistaa se perusteellisesti.

Tarkastelkaamme nyt suurempia talonpoikia. Täällä me näemme — pääasiallisesti perinnönjakojen johdosta, mutta myös velkaantuneisuuden ja pakollisen maanmyynnin johdosta — kokonaisen joukon väliasteita palstatilallisesta aina suurtalonpoikaan saakka, joka on säilyttänyt eheänä entiset tiluksensa ja jopa suurentanutkin niitä. Niillä seuduilla, missä keskitalonpoika asuu pientalonpoikien keskuudessa, hän ei etujensa eikä katsomustensakaan puolesta eroa huomattavammin pientalonpojista; keskitalonpojan oman kokemuksenhan täytyy osoittaa hänelle, kuinka paljon hänenlaisiaan on jo joutunut pientalonpoikien asemaan. Mutta siellä, missä vallitsevina ovat keski- ja suurtalonpojat ja taloudenhoito vaatii kaikkialla renkien ja piikojen apua, siellä on asia kokonaan toisin. Työväenpuolueen on puolustettava ennen kaikkea tietenkin palkkatyöläisten, ts. renkien

ja piikojen sekä päiväläisten, etuja; jo senkään vuoksi se ei voi antaa talonpojille mitään lupauksia, joihin sisältyy työläisten palkkaorjuuden jatkuminen. Mutta niin kauan kuin tulee olemaan suur- ja keskitalonpoikia, he eivät voi tulla toimeen ilman palkkatyöläisiä. Kun meidän puoleltamme olisi suorastaan typerää antaa palstatilallisille toiveita heidän säilymisestään palstatilallisina, niin sellaisen lupaaminen suur- ja keskitalonpojille lähentelisi jo suoranaista petosta.

Tässä on taas yhdenkaltaisuutta kaupungin käsityöläisten kanssa. Vaikka he ovatkin joutuneet häviöön suuremmassa määrin kuin talonpojat, niin siitä huolimatta heidän joukostaan löytyy vielä sellaisia, joilla on työssä rinnan oppilaiden kanssa myös kisällejä tai joilla oppilaat tekevät kisällin työn. Ne käsityömestarit, jotka haluavat ikuistaa asemansa, menkööt antisemiittien luo siksi aikaa, kunnes tulevat vakuuttuneiksi, etteivät he sieltäkään saa apua. Ne taas, jotka näkevät tuotantotapansa välttämättömän tuhon, tulkoot meidän luoksemme, mutta olkoot myös valmiit jakamaan tulevaisuudessa sen kohtalon, joka on kaikkien muiden työläisten edessä. Samoin on asia suur- ja keskitalonpoikien suhteeseen. Heidän maataloustyöläisensä (renkinsä ja piikansa) ja päiväläisensä kiinnostavat meitä tietenkin paljon enemmän kuin he itse. Jos nämä talonpojat haluavat, että heille taattaisiin heidän taloutensa säilyminen, niin sitä me emme voi heille mitenkään luvata. Heidän paikkansa on silloin antisemiittien, talonpoikaisliiton ja muiden samankaltaisten puolueiden jäsenten riveissä. Nämä puolueet saavat erikoista tyydytystä siitä, että lupaavat kaikkea eivätkä täyty mitään. Me tiedämme varsin hyvin sen taloudellisen totuuden, että kapitalistisen talouden kilpailun ja merentakaisen halvan viljantuotannon ansiosta tuhoutuu kiertämättömästi myös suur- ja keskitalonpoika, mistä on todistuksena heidän yhä kasvava velkaantuneisuutensa ja kaikkialla havaittava heidän taloutensa rappeutuminen. Tuon rappeutumisen estämiseksi emme voi tehdä mitään, voimme ehkä vain suositella tässäkin tapauksessa talouksien yhdistämistä osuustoiminnallisiksi yrityksiksi, joissa voitaisiin yhä enemmän luopua palkkatyön riistosta ja jotka voitaisiin muuttaa vähitellen suuren yleiskansallisen tuotanto-osuuskunnan osiksi, joilla on yhtäläiset oikeudet ja velvollisuudet. Jos nämä talonpojat käsittävät nykyisen tuotantotapansa tuhoutumisen olevan väistämättömän ja tekevät siitä välttämättömät johtopäätökset, niin tulkoot luoksemme, ja velvollisuutenamme on helpottaa voimiemme mukaisesti heidänkin siirtymistään uuteen tuotantotapaan. Päinvastaisessa tapauksessa meidän on pakko jättää heidät oman onnensa varaan ja kääntyä heidän palkkatyöläistensä puoleen, joiden taholta tietenkin saamme kannatusta. Nähtävästi me kieltäydymme tässäkin väkivaltaisesta pakkoluovutuksesta, mutta voimme muuten luottaa siihen, että taloudellinen kehitys takoo järkeä näihin koviin kalloihin.

Asia on aivan yksinkertainen vain suurmaanomistuksen kohdalla. Olemme tällöin tekemisissä aivan peittelemättömän kapitalisti-

sen yrityksen kanssa, ja koska asia on siten, niin meillä ei voi olla enää mitään epäilyksiä. Olemme tekemisissä maalaisproletariaatin joukkojen kanssa, ja tehtävämme on selvä. Heti kun puolueemme saa käsiinsä valtiovallan, sen pitää yksinkertaisesti pakkoluovuttaa suurmaanomistajat aivan samoin kuin tehtailijat. Tapahtuuko tuo pakkoluovutus lunastuksen perustalla vai ilman sitä, se ei riipu niinkään paljon meistä kuin niistä oloista, joiden vallitessa me tulemme valtaan, ja muun muassa myös itse herrojen suurmaanomistajien käyttäytymisestä. Me emme ole lainkaan sillä kannalla, ettei lunastusta voida sallia missään oloissa; Marx sanoi minulle (ja hyvin usein!) olevansa sitä mieltä, että meille tulisi halvimmaksi, jos voisimme päästä koko tuosta rosvojoukosta lunastuksella. Emme kuitenkaan ryhdy koskettelemaan sitä tässä. Yhteiskunnalle siten palautetut suurtilat me siirrämme osuuskuntiin järjestyvien ja jo nykyisinkin niitä viljelevien maatyöläisten käyttöön yhteiskunnan valvoessa sitä. Millä ehdoilla me siirrämme ne, siitä ei vielä nyt voida sanoa mitään varmaa. Mutta joka tapauksessa kapitalistisen talouden muuttaminen yhteiskunnalliseksi on tällä alalla jo täysin valmisteltua ja se voidaan suorittaa heti aivan samoin kuin herra Kruppin tai herra von Stummin tehtaissa. Ja näiden maatalousosuuskuntien esimerkki saa viimeisetkin vastaanharaavat palstatilalliset ja luultavasti eräät suurtalonpojatkin vakuuttuneeksi osuuskunnallisen suurtalouden paremmuudesta.

Tässä voimme siis avata maalaisproletaareille yhtä loistavan näköalan kuin on se, joka avautuu teollisuustyöläisille. Ja sen vuoksi Elben itäpuolella sijaitsevan Preussin maatyöläisten voittaminen puolellemme on meille vain ajan kysymys, jopa hyvin lyhyen ajan kysymys. Ja kun Elben itäpuolella sijaitsevan Preussin maatyöläiset tulevat mukaamme, silloin myös koko Saksassa tuulahtavat heti toiset tuulet. Elben idänpuoleisen seudun maatyöläisten tosiasiallisesti puolittain maaorjuudellinen asema on preussilaisten junkkerien herruuden ja samalla myös Saksassa vallitsevan erityisen preussilaisen mahtivoiman tärkein perusta. Nimenomaan Elben idänpuoleisen seudun junkkerit, jotka yhä enemmän velkaantuvat, köyhtyvät, elävät loismaisesti valtion ja toisten ihmisten kustannuksella ja juuri siksi pitävät entistä lujemmin kiinni herruudestaan, ovat kehittäneet ja säilyttäneet virkamiehistön ja armeijan upseeriston erityisen preussilaisen luonteen; heidän ylimielisyytensä, ahdasmielisyytensä ja kopeutensa ovat tehneet preussilaisen kansakunnan Saksan valtakunnan²⁸⁷ — joskin on aivan ilmeistä, että nykyisellä ajankohdalla se on väistämätön ainoana nykyisin mahdollisena kansallisen yhtenäisyyden muotona — niin vihatuksi sen kotimaassa ja ulkomailla, niin vähän kunnioitusta nauttivaksi sen loistavista voitoista huolimatta. Näiden junkkerien valta perustuu siihen, että vanhan Preussin seitsemän maakunnan yhtenäisellä alueella, ts. miltei valtakunnan kolmasosassa, heidän hallussaan on maaomaisuus, jota siellä myötäseuraa yhteiskunnallinen ja poliittinen valta, eikä ainoas-

taan maaomaisuus, vaan juurikassokeritehtaiden ja viinanpolttimoiden muodossa myös tämän alueen tärkeimmät teollisuusalat. Saksan muussa osassa suurmaanomistajat enempää kuin suurtehtailijatkään eivät ole niin edullisessa asemassa; kumpienkaan hallussa ei ole kokonaista jakamatonta kuningaskuntaa. Junkkerit ovat hajallaan laajalla alueella ja käyvät kilpataistelua sekä keskenään että muiden, heitä ympäröivien yhteiskunnallisten aineiden kanssa taloudellisesta ja poliittisesta valta-asemasta. Mutta preussilaisten junkkerien valta-asema menettää yhä enemmän taloudellista perustaansa. Velkaantuneisuus ja köyhtyminen kaikesta valtion antamasta tuesta huolimatta (ja Fredrik II:n ajoista lähtien tämä tuki on kuulunut jokaiseen normaaliin junkkeribudjettiin) leviävät sielläkin; vain lainsäädännön ja tavan pyhittävä tosiasiallisesti puolittain maaorjuudellinen järjestelmä ja siitä johtuva maatyöläisten rajattoman riistämisen mahdollisuus pitävät hukkuvaa junkkeristoa vielä pinnalla. Kylvääkää sosiaalidemokratian siemeniä noiden työläisten keskuuteen, innoittakaa heitä ja liittäkää heidät taisteluun oikeuksiensa puolesta, niin junkkerien herruudesta tulee loppu. Suuri taantumuksellinen voima, joka on Saksassa yhtä raakalaismainen ja anastushimoinen aines kuin Venäjän tsarismi koko Euroopassa, kutistuu kokoon kuin puhkaistu rakko. Preussin armeijan »valiorykmenteistä» tulee sosiaalidemokraattisia, ja silloin voimasuhteissa tapahtuu sellainen muutos, jossa piilee täydellinen kumous. Mutta juuri siksi Elben idänpuoleisen seudun maalaisproletaarien voittaminen puolellemme on paljon tärkeämpää kuin länsisaksalaisten pientalonpoikien tai vieläpä eteläsaksalaisten keskitalonpoikienkin saaminen puolellemme. Siellä, Elben itäpuolella sijaitsevassa Preussissa, meillä on ratkaisevan taistelun tanner, ja siksi hallitus ja junkkerit ryhtyvät kaikkiin toimenpiteisiin estääkseen meiltä pääsyn sinne. Ja jos puolueemme laajentumista vastaan otetaan jälleen käytäntöön väkivaltaiset toimenpiteet, kuten uhkaillaan, niin se tehdään ennen kaikkea Elben idänpuoleisen seudun maalaisproletariaatin aitaamiseksi propagandaltamme. Meille se on yhdentekevää. Siitä huolimatta me voitamme sen puolellemme.

Kirjoitettu 15.—22. marraskuuta 1894

*Julkaistu aikakauslehdessä »Die Neue Zeit»,
Bd. I, № 10, 1894—1895*

Allekirjottus: Friedrich Engels

*Julkaistaan
aikakauslehden tekstin mukaan
Suomenos saksasta*

KIRJEITÄ

ENGELS PJOTR LAVROVIŠ LAVROVILLE

LONTOO

Lontoossa 12.—17. marraskuuta 1875

Arvoisa herra Lavrov!

Palattuani Saksan-matkaltani pääsin vihdoin käsiksi artikkeliinne, joka herätti minussa suurta mielenkiintoa luettuani sen vasta äsken.²⁸⁸ Lähetän Teille sitä koskevat huomautukseni, jotka kirjoitan saksan kielellä voidakseni olla mahdollisimman lyhytsanainen.

1. Darwinin opista hyväksyn *kehitysteorian*, mutta Darwinin todistustapaa (olemassaolotaistelu, luonnollinen valinta) pidän vain äsken löydetyn tosiseikan ensimmäisenä, väliaikaisena, epätäydellisenä ilmauksena. Ennen Darwinia juuri ne samat henkilöt, jotka nyt näkevät kaikkialla vain olemassaolotaistelun (Vogt, Büchner, Moleschott jne.), korostivat nimenomaan elimellisessä luonnossa ilmenevää *yhteistoimintaa* osoittaen, miten kasvit antavat eläimille happea ja ruokaa ja päinvastoin eläimet antavat kasveille hiilihappoa ja lannoitteita, mitä Liebig tähdensi erikoisesti. Kumpikin käsitys on tietyissä puitteissa ja tietyssä määrin oikea, mutta kumpikin on yhtä yksipuolinen ja rajoittunut. Niin elottomien kuin elollistenkin luontokappaleiden vuorovaikutukseen sisältyy sekä sopusointu että yhteentörmäys, sekä taistelu että yhteistyö. Mikäli siis joku luvalla sanoen luonnontutkija pitää mahdollisena koko monimuotoisen historiallisen kehityksen rikkauten ahtamista yksipuoliseen ja heiveröiseen »olemassaolotaistelun» kaavaan, joka voidaan luontoonkin nähden hyväksyä vain cum grano salis*, niin tuo menetelmä antaa itse itselleen langettavan tuomion.

* — kirjaimellisesti: suolan hiukkasella; kuvaannollisessa mielessä: tietyn varauksin. *Toim.*

2. Kolmesta siteeraamastanne »vakaumuksellisesta darvinistista»* nähtävästi vain Hellwald ansaitsee huomiota. Seidnitz on parhaassa tapauksessa pikkutekijä, ja Robert Byr on romaanikirjailija, jonka romaania »Kolmesti» julkaistaan nykyään aikakauslehdessä »Über Land und Meer»²⁸⁹. Siinä hänen kerskailunsa on aivan paikallaan.

3. Sanoisin psykologiseksi arvostelumenetelmäänne enkä kiistän sen etuisuuksia, mutta olisin valinnut toisenlaisen menetelmän. Kukaan meistä vaikuttaa jossain määrin älyllinen ympäristö, jossa pääasiallisesti oleskelemme. Menetelmänne saattaa olla paras Venäjää varten, jossa tunnette yleisönne paremmin kuin minä, ja propagandalehtä varten, joka vetoaa »sitovaan affektiin»**, siveystajuntaan. Saksassa jossa valheellinen herkkätunteisuus on aiheuttanut ja aiheuttaa yhä ennen kuulumatonta vahinkoa, se ei olisi pätevä, se ymmärrettäisiin väärin ja sitä vääristeltäisiin tunteilun suuntaan. Meillä on pikemminkin tarpeen viha kuin rakkaus — ainakin lähiaikoina — ja ennen muuta on luovuttava saksalaisen idealismin viimeisistä rippeistä, palautettava materiaaliset tosiot historiallisiin oikeuksiinsa. Siksi aloittaisin rynnäköni (ja aikanaan ehkä teenkin sen) noita porvarillisia darvinisteja vastaan seuraavalla tavalla.

Darwinin koko olemassaolotaistelun oppi on yksinkertaisesti Hobbesin bellum omnium contra omnes***-opin ja porvarillisten taloustieteilijöiden kilpataistelua koskevan opin sekä Malthusin väestöteorian siirtämistä yhteiskunnan alalta elollisen luonnon alalle. Kun tämä tempu (jonka ehdottoman oikeellisuuden kiistan, kuten 1:ssä kohdassa jo sanoin, varsinkin Malthusin teorian suhteen) on tehty, nämä samat teoriat siirretään taas elollisesta luonnosta historiaan ja siten väitetään todistetuksi, että niillä on ihmisyhteiskunnan ikuisen lakien voima. Tämän toimituksen naiivius pistää silmään eikä siihen kannata haaskata sanoja. Jos kuitenkin tahtoisin pohtia tätä seikkaperäisemmin, tekisin sen siten, että ennen muuta osoittaisin heidän olevan huonoja *taloustieteilijöitä* ja vasta sitten osoittaisin, että he ovat huonoja luonnontutkijoita ja filosofeja.

4. Ihmisyhteiskunta eroaa oleellisesti eläinyhdyskunnasta siinä suhteessa, että eläimet parhaassa tapauksessa *keräävät*, kun taas ihmiset *tuottavat*. Jo yksin tämä — ainoa mutta perinpohjainen — eroavuus tekee mahdottomaksi eläinyhdyskuntien lakien siirtämisen vastaavitta varauksitta ihmisyhteiskuntaan. Tämän eroavuuden vuoksi on käynyt mahdolliseksi, kuten aivan oikein sanoitte, että

* Lainausmerkeissä olevat sanat Engels on lainannut Lavrovin artikkelista ja kirjoittanut ne venäjäksi latinalaisin kirjaimin. *Toim.*

** Lainausmerkeissä olevat sanat Engels on lainannut Lavrovin artikkelista, sanan »sitovaan» hän on kirjoittanut venäjäksi latinalaisin kirjaimin. *Toim.*

*** — kaikkien sota kaikkia vastaan — sanonta, joka esiintyy T. Hobbesin teoksissa »De cive», alkusanat lukijalle, ja »Leviathan», luvut XIII—XIV. *Toim.*

»ihminen taistelisi paitsi olemassaolonsa myös nautintojensa ja *nautintojensa lisäämisen puolesta**... olisi valmis ylevän nautinnon vuoksi luopumaan alhaisista».**

Kiistämättä muita tästä seuraavia johtopäätöksiänne tekisin omista olettamuksistani lähtien seuraavia johtopäätöksiä. Tietyllä asteella inhimillinen tuotanto kehittyi siis niin korkealle, että pystytään tuottamaan paitsi välttämättömyystarvikkeita myös ylellisyystarvikkeita, aluksi tosin vain vähemmistöä varten. Olemassaolotaistelu — mikäli jätämme tämän kategorian tässä hetkeksi voimaan — muuttuu näin ollen taisteluksi nautinnoista, taisteluksi paitsi *toimeentulovälineistä* myös *kehitysvälineistä*, *yhteiskunnallisesti tuotettavista* kehitysvälineistä, mutta tähän asteeseen ei enää voida soveltaa eläinkunnan kategorioita. Koska tuotanto kapitalistisessa muodossaan, kuten nykyisin tapahtuu, luo paljon suuremman määrän toimeentulo- ja kehitysvälineitä kuin kapitalistinen yhteiskunta pystyy kuluttamaan, koska se syrjäyttää keinotekoisesti todellisten tuottajien valtavan joukon noiden toimeentulo- ja kehitysvälineiden kulukselta; koska tuon yhteiskunnan oma elämänlaki pakottaa sen jatkuvasti laajentamaan tuota sen omien tarpeidensa kannalta jo muutenkin liian suurta tuotantoa ja siksi joutuu aika ajoin, joka vuosikymmen, tuhoamaan paitsi suuren määrän tuotteita myös tuotantovoimia, niin mitä merkitystä tällöin olisi enää jaarittelulla »olemassaolotaistelusta». Olemassaolotaistelu saattaa tällöin merkitä enää vain sitä, että tuottava luokka ottaa tuotannon ja jaon johdon pois luokalta, jonka käsissä tuo johto on tähän asti ollut, mutta joka ei enää pysty siihen, ja juuri tämä onkin sosialistista vallankumousta.

Riittää muuten, kun katsahtaa aikaisempaan historian kulkuun kuten keskeytymättömään luokkataistelujen ketjuun voidakseen käsitellä selvästi tuon historian kokonaisuudessaan »olemassaolotaistelun» eräänlaiseksi hieman muunnelluksi variantiksi. Siksi en milloinkaan tekisi tuollaista palvelusta noille luonnon valetutkijoille.

5. Samasta syystä muotoilisin vastaavasti toisin Teidän sisältöltään aivan oikean väitteenne, että

»taistelun helpottamiseksi solidaarisuusaate saattoi... kasvaa lopulta koko ihmiskunnan käsittäväksi ja asettaa ihmiskunnan solidaarisena veljesyhteiskuntana vastakohdaksi muulle mineraalien, kasvien ja eläinten maailmalle»***

6. Toisaalta taas en voi olla samaa mieltä kanssanne siitä, että »kaikkien taistelu kaikkia vastaan»*** olisi ollut inhimillisen kehityksen ensi vaihe. Yhteiskunnallinen vaisto oli mielestäni yksi tärkeimmistä vipusimista ihmisen kehittämisessä apinasta. Alkuihmiset eli-

* Engelsin alleviivaamat sanat. *Toim.*

** Lainausmerkeissä olevat sanat Engels on lainannut Lavrovin artikkelista ja kirjoittanut ne venäjäksi latinalaisin kirjaimin. *Toim.*

*** Lainausmerkeissä olevat sanat Engels on lainannut Lavrovin artikkelista ja kirjoittanut ne venäjäksi latinalaisin kirjaimin. *Toim.*

vät luultavasti laumoina, ja niin pitkälti kuin katseemme tunkeutuu vuosisatojen syvyyteen, havaitsemme asian olleen siten.

17. marraskuuta

Minua häirittiin taas, ja otan uudelleen käsiini tämän kirjeen lähettääkseni sen Teille. Näette että huomautukseni koskevat pikemminkin arvostelunne muotoa, menetelmää kuin sen sisältöä. Toivon Teidän voivan pitää huomautuksiani riittävän selvinä, kirjoitin ne kesken kiireiden ja lukiessani olisin halunnut muuttaa monta kohtaa, mutta pelkään tehdä kirjeestäni liian vaikeasti luettavaa...

*Kirjoitettu
saksaksi ja ranskaksi*

MARX WILHELM BLOSILLE

HAMPURI

Lontoossa 10. marraskuuta 1877

...Minä »en ole suuttunut» (kuten Heine sanoi*) eikä myöskään Engels.²⁹⁰ Me kumpikaan emme maksaisi kuuluisuudesta penniäkään. Tässä esimerkiksi todiste: vastenmielisyydestä kaikkea yksilönpaltontaa kohtaan en Internationaalien olemassaoloaikana päästännyt milloinkaan julkisuuteen kirjeitä, joissa tunnustettiin minun ansioni ja joita sain kiusakseni eri maista, enkä milloinkaan edes vastannut niihin paitsi harvoja tapauksia, jolloin ripitin niistä. Kun Engels ja minä liityimme ensi kerran salaiseen kommunistien yhdistykseen**, asetimme ehdottomaksi vaatimukseksi, että säännöistä heitettäisiin pois kaikki, mikä myötävaikuttaisi taikauskoiseen auktoriteettien paltontaan (myöhemmin Lassalle menetteli juuri päinvastoin)...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS KARL KAUTSKYLLE

WIEN

Lontoossa 12. syyskuuta 1882

...Kysytte minulta, mitä englantilaiset työläiset ajattelevat siirtomaapolitiikasta. Sitä samaa, mitä he ajattelevat politiikasta yleensä: sitä samaa, mitä porvaritkin ajattelevat siitä. Täällä ei ole työväenpuoluetta, on vain konservatiivinen ja liberaalis-radikaalinen,

* *Heine.* »Lyrisches Intermezzo», 18. runo. *Toim.*

** — Kommunistien liittoon (ks. tätä osaa, ss. 156—172). *Toim.*

ja yhdessä niiden kanssa työläiset käyttävät kaikessa rauhassa hyväkseen Englannin siirtomaamonopolia ja sen monopoliasemaa maailmanmarkkinoilla. Mielestäni varsinaiset siirtomaat, nimittäin eurooppalaisen väestön asuttamat maat, Kanada, Kapmaa ja Australia muuttuvat kaikki itsenäisiksi; mutta pelkästään alkuasukkaiden asuttamat maat, kuten Intia, Algeria, Hollannin, Portugalin ja Espanjan alistetut maa-alueet proletariaatti joutuu ottamaan toistaiseksi haltuunsa ja saattamaan ne mahdollisimman pian itsenäisyyteen. On vaikea sanoa, miten nimenomaan tuo prosessi kehkeytyy. Intiassa saattaa jopa hyvinkin uskottavasti puhjeta vallankumous, ja koska vapautuva proletariaatti ei voi käydä siirtomaasotia, niin siihen on tyydyttävä, eikä sitä paitsi kaikkinaista hävitystä voida tietenkään välttää. Tuollaiset seikat liittyvät kuitenkin erottamattomasti kaikkiin vallankumouksiin. Samoin saattaa käydä vielä muuallakin, esimerkiksi Algeriassa ja Egyptissä, ja *meille* se olisi eittämättä parasta. Meille riittää työtä kotonakin. Kun kerran Eurooppa ja Pohjois-Amerikka tulevat uudelleenjärjestetyiksi, ovat ne niin valtavana voimanlähteenä ja sellaisena esikuvana, että puolisivistyneet maat lähtevät itse seuraamaan meitä; siitä ovat takeena jo yksin taloudelliset tarpeet. Mitä yhteiskunnallisia ja poliittisia vaiheita nuo maat joutuvat tuolloin läpäisemään, ennen kuin pääsevät myös sosialistiseen järjestykseen, siitä voisimme mielestäni esittää vain jokseenkin tyhjänpäiväisiä olettamuksia. Se on kuitenkin kiistatonta, että voitokas proletariaatti ei voi työntyä millään tavoin onnellistamaan mitään vierasta kansaa horjuttamatta siten omaa voittoaan. Tämä ei tietenkään tee millään muotoa mahdottomaksi erilaisia puolustussotia...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS FLORENCE KELLEY-WISCHNEWETZKYLLE

NEW YORK

Lontoossa 28. joulukuuta 1886

...Esipuheeni* omistan tietenkin kokonaan amerikkalaisten työläisten viimeisten 10 kuukauden aikana saavuttamille valtaville voitoille, ja se koskettaa tietysti myös H. Georgea ja hänen agraariohjelmaansa. Se ei kuitenkaan valaise seikkaperäisesti tätä kysymystä, eikä luullakseni vielä ole aikakaan valaista. Paljon tärkeämpää on, että liike leviäisi, kehittyisi sopusuhtaisesti, juurtuisi ja valloittaisi mikäli mahdollista koko Amerikan proletariaatin, kuin että se etenisi ja kehittyisi jo alusta alkaen moitteettoman oikealla teoreettisella

* *F. Engels.* »Amerikan työväenliike. 'Englannin työväenluokan aseman' amerikkalaisen painoksen alkulause». *Toim.*

pohjalla. Teoreettisen käsityksen selventämiseksi ei ole parempaa neuvoa kuin ottaa oppia omista virheistään, omasta karvaasta kokemuksestaan, eikä kokonaista suurta luokkaa varten ole muuta tietä, varsinkaan niin poikkeuksellisen käytännöllisellä ja siinä määrin teoriaa väheksyvällä kansakunnalla kuin amerikkalaiset. Tärkeintä on saada aikaan, että työväenluokka yhtyisi liikkeeseen *luokkana*; mikäli tämä saavutetaan, se löytää pian oikean suunnan, ja jokainen haittana oleva — olko-mpa se H. George tai Powderly — tulee heitetyksi vähäisine lahkokuntineen yli laidan. Siksi pidänkin »Työn ritareita»²⁹¹ liikkeen tärkeimpänä tekijänä; heihin ei saa suhtautua ylenkatseellisesti, syrjäisinä, vaan heitä on vallankumouksellistettava sisältä päin. Monet Amerikassa asuvat saksalaiset ovat mielestäni tehneet suuren virheen, kun jouduttuaan vastatusten ilman heidän osallisuuttaan syntyneen voimakkaan ja voitokkaan liikkeen kanssa he ovat koettaneet muuttaa maahan tuomansa teorian, jota ei aina ole ymmärretty oikein, eräänlaiseksi kaikki pelastavaksi dogmiksi ja pysytelleet syrjässä kaikista liikkeistä, jotka eivät ole hyväksyneet tuota dogmia. Teoriamme ei ole dogmi, vaan monista peräkkäisistä vaiheista muodostuvan kehitysprosessin selitys. Kun pannaan toiveet siihen, että amerikkalaiset yhtyvät liikkeeseen tajuttuaan täydellisesti vanhemmissa teollisuusmaissa kehitellyn teorian, merkitsee se, että toivotaan mahdotonta. Saksalaisten olisi pitänyt toimia oman teoriansa mukaisesti — mikäli he ymmärtävät sen niin kuin me ymmärsimme sen vuosina 1845—1848 — ja osallistua työväenluokan jokaiseen todella yleiseen liikkeeseen hyväksyen sen tosiasiallisen lähtökohdan sellaisenaan ja kohottaa työväenluokkaa vähitellen teorian tasalle osoittaen, että jokainen virhe, jokainen epäonnistuminen on alkuperäisen ohjelman virheellisten teoreettisten väittämien väistämätön seuraus. »Kommunistisen manifestin» sanoja käyttäen heidän olisi pitänyt nykyisessä liikkeessä puolustaa liikkeen tulevaisuutta.* Antakaa liikkeen kuitenkin ennen muuta lujittua älkääkään paisuttako alkuvaiheessa väistämätöntä sekasortoa tyrkyttämällä ihmisille asioita, joita he tällä hetkellä eivät kykene todella ymmärtämään, mutta jotka he pian oppivat. Tällä hetkellä on verrattomasti tärkeämpää, että tulevan vuoden marraskuussa miljoona tai kaksi miljoonaa työläistä äänestäisi todellisen työväenpuolueen puolesta, kuin se että sata tuhatta äänestäisi teoreettisesti moitteettoman ohjelman puolesta. Heti ensimmäinen yritys yhdistää joukkoliike kansallisessa mitassa — mikä on kohta tehtävä, jos liike tulee kehittymään — asettaa vastakkain heidät kaikki: Georgen kannattajat, »Työn ritarit», tradeunionistit ja kaikki muut. Jos siihen mennessä saksalaiset ystävämme onmaksuvat riittävän hyvin maan kielen voidakseen esiintyä väittelyissä, niin silloin koittaa heidän aikansa arvostella muiden katsomuksia ja todistettuaan eri näkökantojen epäjohtonmukaisuuden saada työläiset vähitellen ym-

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, s. 119. *Toim.*

märtämään heidän todellisen asemansa, jonka on luonut pääoman ja palkkatyön välinen suhde. Pitäisin kuitenkin suurena virheenä kaikkea, mikä voisi lykätä tai estää työväenpuolueen kansallista yhdistymistä — millaisen ohjelman pohjalta hyvänsä. Juuri siksi olen sitä mieltä, ettei ole vielä koittanut aika lausua täydellistä ja tyhjentävää mielipidettä enempää H. Georgesta kuin »Työn rita-reistakaan»...

Kirjoitettu englanniksi

ENGELS CONRAD SCHMIDTILLE

BERLIINI

Lontoossa 5. elokuuta 1890

...Wieniläisestä aikakauslehdestä »Deutsche Worte»²⁹² luin koivonaisen Moritz Wirthin arvostelun Paul Barthin kirjasta.²⁹³ Arvostelun perusteella sain kielteisen käsityksen myös itse kirjasta. Otan sen katseltavakseni, mutta täytyy sanoa, että jos pikku Moritz siteeraa sitä oikein, niin Barth sanoo löytäneensä Marxin kaikista teoksista vain yhden esimerkin filosofian jne. riippuvuudesta olemassaolon aineellisista edellytyksistä, nimittäin sen, että Descartes julistaa eläimet koneiksi. Minun käy yksinkertaisesti sääliksi miestä, joka voi kirjoittaa sellaista. Ja koska tuo mies lisäksi ei ole käsittänyt, että joskin olemassaolon aineelliset edellytykset ovat *primum agens**, se ei tee mahdottomaksi sitä, että aatepiirit vuorostaan vasta vaikuttavat näihin aineellisiin edellytyksiin, mutta toissijaisesti, niin hän ei ole voinut käsittää myöskään tarkastelemaansa aihetta. Mutta toistan, että tämä kaikki on toisen käden lähteestä ja pikku Moritz taas on vaarallinen ystävä. Myös materialistisella historiankäsityksellä on nykyisin runsas joukko sellaisia ystäviä, jotka käyttävät sitä verukkeena voidakseen *olla tutkimatta* historiaa. Aivan niin kuin Marx itse sanoi 1870-luvun lopun ranskalaisista »marxilaisista»: »Tiedän vain sen, etten ole marxilainen.»

Niinpä myös »Volks-Tribünessä» käytiin väittelyä tuotteiden jakamisesta tulevassa yhteiskunnassa: tapahtuuko se työn määrän mukaisesti vai jotenkin muuten.²⁹⁴ Vastoin tuttuja idealistisia oikeudenmukaisuusfraaseja asiaa käsiteltiin hyvin »materialistisesti». Mutta kummallista kyllä kenenkään päähän ei pälkähtänyt, että jakotapakin riippuu oleellisesti siitä, *paljonko* on jaettavaa, ja että tämä määrä tietysti muuttuu tuotannon ja yhteiskunnallisen organisaation kehittyessä, joten jakotavankin täytyy siis muuttua. Mutta kukaan väittelyyn osallistujista ei käsittänyt »sosialistista yhteiskuntaa» jatkuvasti muuttuvaksi ja kehittyväksi, vaan joksikin muut-

* — alkusyy. *Toim.*

tumattomaksi, lopullisesti vakiintuneeksi, jolla pitää siis olla myös lopullisesti vakiintunut jakotapa. Terveesti harkiten voidaan toki 1. yrittää saada selville jakotapa, josta voidaan *lähteä*, ja 2. koettaa löytää se *yleinen suunta*, jonka mukaan kehitys jatkuu. Mutta siitä ei koko väittelyssä ole sanaakaan.

Sana »materialistinen» on Saksassa yleensä monelle nuoremmalle kirjailijalle pelkkä ilmaus, jota he käyttävät jos minkä etikettinä ilman pitempiä tutkimuksia, ts. liimaavat tämän etiketin ja luulevat, että asia on sillä selvä. Meidän historiantähtäyksemme on kuitenkin ennen kaikkea johdatus tutkimiseen eikä mikään vipu, jolla rakennetaan hegeliläiseen tapaan. Koko historia täytyy tutkia uudelleen. Täytyy selvittää yksityiskohtaisesti eri yhteiskuntamuodostumien olemassaolon ehdot ennen kuin niistä yritetään johtaa vastaavat poliittiset, yksityisoikeudelliset, esteettiset, filosofiset, uskonnolliset yms. katsomukset. Tässä suhteessa on toistaiseksi tehty hyvin vähän, koska vain ani harvat ovat käyneet vakavasti asiaan käsiksi. Tarvitsemme suurta apua; ala on tavattoman laaja, ja se, joka tahtoo tehdä vakavasti työtä, voi saada paljon aikaan ja kunnostautua. Mutta monille nuorille saksalaisille fraasit historiallisesta materialismista (*kaikkihan* voidaan tehdä fraasiksi) ovat sen sijaan vain keino, jonka avulla he sommittelevat mahdollisimman nopeasti järjestelmällisiksi omat suhteellisen niukat historiatietonsa — taloushistoriahan on vielä kapaloissa! — ja sitten luulevat olevansa suuria. Ja silloinhan saattaakin ilmaantua joku Barth ja käydä käsiksi asiaan, joka ainakin hänen lähimmässä seurapiirissään on jo mataloitettu tyhjäksi fraasiksi.

Mutta kaikki tämä on kuitenkin jo tasoittumassa. Me olemme Saksassa nyt kyllin voimakkaita kestääksemme hyvin paljon. Sosialistilain²² suurimpia palveluksia oli, että se vapautti meidät sosialistiselta rusottavan saksalaisen ylioppilaan tungettelulta. Me olemme nyt kyllin voimakkaita sulattaaksemme tuon saksalaisen ylioppilaankin, joka leventelee jälleen sangen kovin. Teidän, joka olette todella jo jotakin tehnyt, on täytynyt panna merkille, miten vähän puolueeseen yhtyneiden nuorten kirjailijain joukossa on sellaisia, jotka ovat vaivautuneet harrastamaan taloustiedettä, taloustieteen historiaa, kaupan, teollisuuden, maanviljelyksen ja yhteiskuntamuotojen historiaa. Monikohan heistä tietää Maurerista muuta kuin nimen! Lehtimiesten omahyväisyydellä täytyy suoriutua kaikesta, ja sen mukaisia ovat sitten tuloksetkin. Nuo herrat luulevat usein, että kaikki on kyllin hyvää työläisille. Jospa nuo herrat tietäisivät, että Marx ei pitänyt parhaitakaan töitään vielä kyllin hyvinä työläisille, että hän piti rikoksena tarjota työläisille sellaista, mikä ei ollut kaikkein parasta!

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS OTTO BOENIGKILLE

BRESLAU*

Folkestone Doverin lähellä
21. elokuuta 1890

...Voin vastata kysymyksiinne²⁰⁵ vain lyhyesti ja yleispiirtein, muuten joutuisin kirjoittamaan kokonaisen tutkielman vastatakseni ensimmäiseen kysymykseen.

I. Niin sanottu »sosialistinen yhteiskunta» ei ole mielestäni mikään sellaisenaan ikiajoiksi annettu olio, vaan sitä on samoin kuin kaikkia muitakin yhteiskuntajärjestelmiä tarkasteltava jatkuvasti muuttavana ja uudistuvana. Sen perinpohjaisena eroavuutena nykyiseen järjestelmään verraten on tietenkin tuotannon järjestäminen aluksi erillisen kansakunnan kaikkien tuotantovälineiden yhteisen omistuksen perustalla. En näe kerrassaan mitään vaikeuksia tämän mullistuksen toteuttamisessa jo huomenna — kysymyksessä on vähittäinen toteuttaminen. Todistuksena siitä, että työläisemme pysyvät tähän, ovat heidän lukuisat tuotanto- ja kulutusosuuskuntansa, joita siellä, missä poliisi ei ole tahallisesti horjuttanut niitä, on hoidettu yhtä hyvin ja paljon rehellisemmin kuin porvariston osakeyhtiöitä. En ymmärrä, kuinka voitte puhua joukkojen sivistymättömyydestä Saksassa sen jälkeen kun työläisemme ovat todistaneet loistavasti poliittisen valvutuneisuutensa voitokkaassa taistelussaan sosialistilakia²² vastaan. Pidän paljon vakavampana esteenä niin sanotun sivistyneistömme valeoppinutta pöyhkeilyä. Meiltä puuttuu tietysti vielä teknikkoja, agronomeja, insinöörejä, kemistejä, arkkitehteja jne., mutta voimmehan viime kädessä ostaa niitä itsellemme samoin kuin kapitalistitkin, ja mikäli muutamia kavaltaajia — joita varmasti osoittautuu olevan tuossa yhteiskunnassa — rangaistaan niin kuin kuuluu opiksi toisille, niin he ymmärtävät, että heidän etujensa mukaista on lakata varastamasta. Luukuunnottamatta näitä asiantuntijoita, joihin lasken myös koulunopettajat, tulemme erinomaisesti toimeen ilman muita »sivistyneitä», ja sitä paitsi nykyinen kirjailijoiden ja ylioppilaiden virtaaminen tulvanaan puolueeseen saattaa aiheuttaa monenlaista vahinkoa, jollei vain noita herroja pidetä kurissa.

Itäelbeläisten junkkereiden latifundiumit, suurtilat, mikäli turvataan niiden asianmukainen tekninen johto, voidaan vaivatta luovuttaa vuokralle nykyisille päiväläisille ja maatyöläisille, ja niitä voidaan viljellä kollektiivisesti. Jos tällöin tapahtuu jonkinlaisia yhteenottoja, niin siitä ovat vastuussa herrat junkkerit, jotka olemassaolevasta koululainsäädännöstä huolimatta ovat saattaneet ihmiset tuohon villiyyden tilaan.

* Nykyinen nimi Wroclaw. *Toim.*

Suurimpana haittana tulevat olemaan pientalonpojat ja ne kylästyttävät ylen viisaat sivistyneet, jotka tekeytyvät kaikkitietäviksi sitä enemmän, mitä vähemmän ovat perillä asiasta.

Kun siis joukkojen keskuudessa on riittävä määrä kannattajia, suurteollisuus ja latifundiumien tyyppinen suurmaanviljely voidaan yhteiskunnallistaa hyvin pian, jos valtiovalta tulee olemaan käsisämme. Muu seuraa tätä joko nopeammin tai hitaammin. Omatesamme suurtuotannon meistä tulee tilanteen herroja.

Puhutte vastaavanlaisen tietoisuuden puutteesta. Sitä kyllä ilmenee, mutta aatelis- ja porvarispiireistä peräisin olevien sivistyneiden keskuudessa, jotka eivät osaa kuvitellakaan, miten paljon heidän on vielä opittava työläisiltä...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS JOSEPH BLOCHILLE

KÖNIGSBURG

Lontoossa 21. [—22.] syyskuuta 1890

...Materialistisen historiänkäsityksen mukaan määräävänä tekijänä historiassa on *viime kädessä* todellisen elämän tuotanto ja uusintaminen. Enempää ei Marx — enkä minäkään — ole koskaan väittänyt. Jos joku vääristää tämän siten, että taloudellinen tekijä muka on *ainoa* määräävä, niin hän muuttaa tämän väittämän mitään-sanomattomaksi, abstraktiseksi, järjettömäksi korulauseeksi. Taloudellinen tila on perusta, mutta historiallisten taistelujen kulkuun vaikuttavat ja usein määräävät jopa sen *muodonkin* päällysrakenteen erilaiset tekijät: luokkataistelun poliittiset muodot ja sen tulokset — perustuslait, jotka voittanut luokka on säätänyt voiton saatuaan, jne., oikeusmuodot ja vieläpä kaikkien näiden todellisten taistelujen heijastus osanottajien aivoissa, poliittiset, oikeusopilliset ja filosofiset teoriat, uskonnolliset katsomukset ja näiden kehitys edelleen dogmijärjestelmäksi. Kaikki nämä tekijät ovat vuorovaikutuksessa, jossa väistämätön taloudellinen liikunta raivaa loppujen lopuksi tiensä eteenpäin lukemattomien sattumien kautta (ts. olioiden ja tapahtumien kautta, joiden keskinäinen sisäinen yhteys on niin kaukainen tai niin vaikeasti todistettavissa, että voimme unohtaa sen, katsoa sen olemattomaksi). Muutenhan teorian soveltaminen mihin historian kauteen tahansa olisi helpompaa kuin yksinkertaisen ensimmäisen asteen yhtälön ratkaiseminen.

Me teemme historiaamme itse, mutta ensiksikin, me teemme sen määräedellytysten ja -ehtojen alaisina. Niistä ovat taloudelliset viime kädessä ratkaisevia. Mutta myös poliittiset ym. ehdot, vieläpä ihmisten päässä säilyneet perinteetkin esittävät tuttua, vaikkakaan eivät ratkaisevaa osaa. Preussinkin valtion muodostumiseen ja kehittymiseen ovat vaikuttaneet historialliset ja viime kädessä talou-

delliset syyt. Mutta tuskinpa ilman pedanttisuutta voidaan väittää, että vain taloudellinen välttämättömyys yksinään (ilman muita syitä: ennen kaikkea se, että Brandenburg, jonka hallussa oli Preussi, tuli vedetyksi Puolan asioihin ja siten kansainvälisiin poliittisiin suhteisiin, joilla oli ratkaiseva merkitys myös Itävallan hallitus-huoneen valta-alueiden muodostumiselle) olisi määrännyt monista Pohjois-Saksan pikkuvaltioista juuri Brandenburgin tulemaan siksi suurvallaksi, jossa ruumiillistuivat pohjoisen ja etelän taloudelliset, kielelliset ja uskonpuhdistuksen jälkeen myös uskonnolliset erot. Tuskinpa kenenkään onnistuu tekemättä itseään naurunalaiseksi se-littää taloudellisesti jokaisen entisen ja nykyisen saksalaisen pikku-valtion olemassaolo tai sen yläsaksalaisen äänneensiirron alkuperä, jonka maantieteellinen, Sudeeteista Taunukseen ulottuvan vuorijonon muodostama erottava seinä laajensi Saksan kielijaoksi.

Toiseksi historiaa tehdään siten, että lopputulos on aina seuraus monien yksityistahtojen selkkauksesta, ja taas joukko erityisiä elin-eh-toja tekee jokaisen tahdon siksi, mikä se on. On siis olemassa luke-mattomia ristiinkäyviä voimia, loputon ryhmä voimasuunnikkaita, ja siitä seuraa yksi resultantti — historiallinen tapahtuma — mitä samoin voidaan pitää yhden kokonaisuutena, *tiedottomasti* ja tahdot-tomasti vaikuttavan voiman tuotteena. Sillä mitä yksi tahtoo, sitä toinen vastustaa, ja se mitä lopputuloksena syntyy, on jotakin, mitä kukaan ei ole tahtonut. Näin tähänastinen historia on kulkenut luon-nonhistoriallisen prosessin tavoin ja on oleellisesti myös samojen liikelakien alainen. Mutta siitä, että eri henkilöiden tahdot — kukin heistä haluaa sitä, mihin häntä kannustavat fyysinen rakenne ja ulkoiset, viime kädessä (joko omat, persoonalliset taikka yleissosiaa-liset) taloudelliset seikat — eivät saavuta sitä mitä haluavat, vaan sulautuvat jonkinlaiseksi keskimääräksi, yhteiseksi resultantiksi, ei toki saa päätellä, että nuo tahdot ovat = 0. Päinvastoin, jokainen tahto vaikuttaa resultanttiin ja sikäli sisältyy siihen.

Edelleen pyytäisin Teitä käyttämään tämän teorian autentti-sia eikä toisen käden tietoja: niin on todella paljon helpompaa. Marx on kirjoittanut tuskin mitään, missä tätä teoriaa ei selitettäisi. Mutta varsinkin »*Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista*»* on aivan erinomainen näyte sen soveltamisesta. Samoin myös »*Pääomassa*» on monia näytteitä. Sitten saanen viitata omiinkin teoksiini »Herra Eugen Dühring tieteen mullistajana» ja »Ludwig Feuerbach ja klas-sisen saksalaisen filosofian loppu»**, joissa olen antanut historial-lisesta materialismista esityksen, mikä on tuntemistani seikkape-räisin.

Marx ja minä olemme osittain itse syypäitä siihen, että nuoret joskus panevat taloudelliseen puoleen enemmän painoa kuin sille kuuluu. Meidän oli vastustajiemme kanssa väitellessämme korostet-

* Ks. tämän julkaisun I. osaa, ss. 360—441. *Toim.*

** Ks. tätä osaa, ss. 302—338. *Toim.*

tava heidän kieltämäänsä pääperiaatetta, eikä aina ollut riittävästi aikaa, paikkaa eikä tilaisuutta saattaa oikeuksiinsa muita vuoro-vaikutuksen tekijöitä. Mutta kun oli kysymyksessä jonkin historiallisen aikajakson esittäminen, siis käytännöllinen soveltaminen, asianlaita muuttui heti, eikä siinä mikään erehdys ollut mahdollinen. On kuitenkin valitettavaa, että ehtimiseen luullaan uuden teorian tulleen täysin ymmärretyksi ja olevan ilman muuta käytettävissä, kun on omaksuttu pääväittämät, eikä niitäkään aina oikein. Sen moitteeseen voin esittää monelle uudelle »marxilaiselle» ja siksipä on myös syntynyt kummallista sekasotkua.

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS CONRAD SCHMIDTILLE

BERLIINI

Lontoossa 27. lokakuuta 1890

Hyvä Schmidt!

Käytän hyväkseni ensimmäistä vapaahetkeä vastatakseni Teille. Arvelen, että teette oikein hyväksyessänne »Züricher Postin»¹⁹ tarjouksen. Voitte oppia siellä paljon talousalalla, erittäinkin jos pidätte kaiken aikaa silmällä, että Zürich on yhä vain kolmannen luokan raha- ja keinottelumarkkinoiden kaupunki, ja sen vuoksi kaikki siellä saadut vaikutelmat ovat kaksin- ja kolminkertaisen heijastuksen heikentämiä tai jopa tietoisestikin vääristeltyjä. Mutta Te saatte käytännössä perehtyä tähän koneistoon ja joudutte seuraamaan Lontoosta, New Yorkista, Pariisista, Berliinistä, Wienistä jne. saapuvia ensi käden pörssiselostuksia ja silloin maailmanmarkkinat avautuvat Teille raha- ja arvopaperimarkkinoiden heijastamana. Taloudellisten, poliittisten ja muiden heijastumien laita on aivan sama kuin ihmisen silmässä tapahtuvien heijastumien laita. Ne kulkevat prisman kautta ja näyttävät siksi olevan nurin päin, ylösalaisin. Puuttuu vain se hermokoneisto, joka asettaisi ne katseltavaksemme jälleen oikein päin. Pörssimies näkee teollisuuden ja maailmanmarkkinain liikunnan vain raha- ja arvopaperimarkkinoiden ylösalaisena heijastumana ja siksi seuraus muuttuu hänelle syyksi. Havaitsin sen jo 1840-luvulla Manchesterissa: lontoolaiset pörssiselostukset olivat aivan kelvottomia antamaan käsityksen teollisuuden kehityksestä ja sen jaksottaisista maksimeista ja minimeista, sillä nuo herrat halusivat selittää kaikki ilmiöt valuuttakriiseillä, jotka useimmiten olivat vain oireita. Silloin oli kysymys siitä, että haluttiin kiistää teollisuuspuolien syntyminen väliaikaisesta liikatuotannosta, ja siksi asialla oli vielä tendenssimäinen, vääristelyyn syysävä puolensa. Tämä kohta jää nyt kerta kaikkiaan pois ainakin meidän osaltamme, ja lisäksi on eittämätöntä, että rahamarkkinoilla saattaa myös olla omat pulansa, joiden aikana suoranaiset teollisuus-

tuotannon häiriöt esittävät vain toisarvoista osaa tai eivät kerrassaan mitään osaa. Tässä on vielä monet seikat selvitettävä ja tutkittava, erittäinkin historiallisesti 20 viime vuoden ajalta.

Siellä, missä työnjako on olemassa yhteiskunnan mitassa, eri työprosessitkin itsenäistyvät toistensa suhteen. Tuotanto on viime kädessä ratkaiseva. Mutta heti kun tuotteiden kauppa eristyy varsinaisesta tuotannosta, se kulkee omaa tietään, jonka määrää ylipäänsä teollisuuden liikunta, mutta joka yksityiskohdissaan ja tämän yleisen riippuvuuden mukaan noudattaa omia, tälle uudelle tekijälle luonteenomaisia lakejaan. Tässä kulussa on omat vaiheensa, ja se vaikuttaa vuorostaan takaisin tuotannon liikuntaan. Amerikan löytöön oli syynä kullanhimo, joka jo aikaisemmin oli ajanut portugalilaisia Afrikkaan (vrt. Soetbeer »Edelmetall-Produktion»), koska 1300- ja 1400-luvulla niin voimakkaasti kehittynyt Euroopan teollisuus ja vastaavasti kauppa vaativat enemmän vaihtovälineitä, joita Saksa — suuri hopeamaa vuosina 1450—1550 — ei pystynyt antamaan. Portugalilaisten, hollantilaisten ja englantilaisten vuosina 1500—1800 suorittaman Intian valtauksen tarkoituksena oli *tuonti* Intiasta. Kukaan ei ajatellut viedä sinne. Ja kuitenkin miten valtava olikaan näiden puhtaasti kaupallisista eduista johtuneiden löytöjen ja valloitusten vastavaikutus teollisuuteen: vasta näihin maihin suuntautuvan *viennin* tarve loi suurteollisuuden ja kehitti sitä.

Samoin on rahamarkkinoiden laita. Heti kun rahakauppa eroaa tavarakaupasta, alkaa sen — tietyin tuotannon ja tavarakaupan säättämien ehdoin ja niiden rajoissa — oma kehitys ja sillä on erityiset, sen oman luonteen määräämät lakinsa ja vaiheensa. Kun nyt lisäksi käy niin, että rahakauppa laajenee edelleen kehittyessään arvopaperikaupaksi, että nämä arvopaperit eivät ole vain valtion arvopapereita, vaan niiden lisäksi on teollisuus- ja liikennelaitosten osakkeita, ja rahakauppa alistaa siis suoranaiseen herruuteensa osan teollisuudesta, joka ylipäänsä hallitsee sitä, niin silloin rahakaupan vastavaikutus tuotantoon tulee vieläkin voimakkaammaksi ja monimutkaisemmaksi. Rahakauppiat ovat rautateiden, kaivosten, rautatehtaiden ym. omistajia. Nämä tuotantovälineet saavat kaksinaisen luonteen: niiden käyttö on mukautettava milloin välittömän tuotannon etuihin, milloin osakkeenomistajien vaatimuksiin, sikäli kuin he ovat rahakauppiaita. Selvimpänä esimerkkinä siitä ovat Pohjois-Amerikan rautatiet. Niiden toiminta riippuu kokonaan nykyisin jonkin Jay Gouldin, Vanderbiltin ym. pörssitoimista, jotka ovat aivan vieraita erillisen rautatien toiminnalle ja tämän liikennevälineen eduille. Jopa täällä Englannissakin olemme nähneet rautatieyhtiöiden käyvän kymmeniä vuosia raja-alueista taisteluja, joihin on tuhlattu valtavia rahasummia ei tuotannon eikä liikennelaitoksen eduksi, vaan yksinomaan kilpailun vuoksi, jonka tarkoituksena on ollut vain osakkeita omistavien rahakauppiaiden pörssitoimien mahdollistaminen.

Näissä muutamissa huomautuksissa, jotka koskevat käsitystä-

ni tuotannon suhteesta tavarakauppaan ja näiden molempien suhdetta rahakauppaan, olen oikeastaan jo vastannut kysymyksiinne historiallisesta materialismista yleensä. Asia on helpoimmin käsitettävissä työnjaon kannalta. Yhteiskunta synnyttää tiettyjä yhteisiä toimintoja, joita ilman se ei voi olla. Niihin nimitetyt ihmiset muodostavat työnjaon uuden haaran *yhteiskunnan sisällä*. He saavat siten erikoisetuja myös valtuuttajiinsa verraten; he itsenäistyvät näiden suhteen, ja niinpä syntyy valtio. Ja sitten käy samoin kuin tavarakaupassa ja myöhemmin rahakaupassa. Uuden itsenäisen mahdin on kyllä suurin piirtein seurattava tuotannon liikuntaa, mutta se vaikuttaa vuorostaan takaisin tuotannon edellytyksiin ja kulkuun sille ominaisen, ts. kerran saamansa ja vähitellen pitemmälle kehittävän suhteellisen itsenäisyyden takia. Se on kahden erilaisen voiman, toisaalta taloudellisen liikunnan ja toisaalta mahdollisimman suureen itsenäisyyteen pyrkivän ja kerran liikkeelle saatetun sekä itsenäisesti liikkuvan uuden poliittisen mahdin vuorovaikutusta. Taloudellinen liikunta raivaa suurin piirtein tien itselleen, mutta sen täytyy kokea myös vastavaikutusta sen itsensä synnyttämän ja suhteellisen itsenäisyyden saaneen poliittisen liikunnan taholta. Taloudelliseen liikuntaan vaikuttaa toisaalta valtiomahdin ja toisaalta tämän kanssa samanaikaisesti syntyneen opposition liikunta. Niin kuin teollisuusmarkkinain liikunta heijastuu yleensä ja yllä mainituin varauksin sekä tietenkin *vääristyneenä* rahamarkkinoissa, niin myös hallituksen ja opposition välisessä kamppailussa heijastuu jo ennestään olemassa olevien ja taistelevien luokkien kamppailu, mutta niin ikään *vääristyneenä*, ei enää välittömästi, vaan välillisesti, ei luokkataisteluna, vaan taisteluna poliittisista periaatteista, jopa niin *vääristyneenä*, että on kulunut vuosituhansia ennen kuin olemme saaneet tämän selville.

Valtiovallan vastavaikutus taloudelliseen kehitykseen voi olla kolmenlainen. Se voi olla samansuuntainen, silloin taloudellinen kehitys nopeutuu; se voi olla taloudellisen kehityksen vastainen, ja silloin valtiovallasta tulee nykyoloissa ajan oloon loppu jokaisen suuren kansan keskuudessa; tai se voi estää tietynsuuntaista taloudellista kehitystä ja edistää sitä toisiin suuntiin. Tässä tapauksessa lopputulos on jompikumpi kahdesta edellä esitetystä. On kuitenkin selvää, että toisessa ja kolmannessa tapauksessa poliittinen valta voi vahingoittaa suuresti taloudellista kehitystä ja aiheuttaa varsin huomattavaa voiman ja aineen haaskausta.

Lisäksi on vielä tapaus, jolloin maa valloitetaan ja taloudelliset voimavarat tuhotaan raa'asti, minkä johdosta aikaisemmin saattoivat erinäisissä oloissa tuhoutua paikallisen ja kansallisen taloudellisen kehityksen kaikki tulokset. Nykyään tällainen tapaus vaikuttaa useimmiten päinvastaisesti, ainakin suurten kansojen keskuudessa. Voitettu voittaa ajan oloon sekä taloudellisesti, poliittisesti että moraalisesti usein enemmän kuin voittaja.

Samoin on oikeuden laita. Niin pian kuin käy tarpeelliseksi uusi

työnjako, joka luo ammattijuristit, avautuu taas uusi itsenäinen ala, jolla — niin suuresti kuin se yleensä onkin riippuvainen tuotannosta ja kaupasta — kuitenkin on myös erikoinen kyky vaikuttaa näihin takaisin. Nykyaikaisessa valtiossa oikeuden ei tule ainoastaan vastata yleistä taloudellista tilaa, olla sen ilmauksena, vaan sen tulee olla myös tuon taloudellisen tilan *sisäisesti yhtenäinen* ilmaus, joka sisäisine ristiriitoineen ei lyö itse itseään korvalle. Ja tämän saavuttamiseksi huononnetaan taloudellisten suhteiden heijastamisen tarkkuutta yhä enemmän. Ja näin sitä useammin, mitä harvemmin käy niin, että lakikirja on yhden luokan herruuden karkea, lieventämätön, väärentämätön ilmentymä: sehän olisi jo vastoin »oikeuskäsitystä». Vuosien 1792—1796 vallankumouksellisen porvariston puhdasta, johdonmukaista oikeuskäsitystä on väärennetty monelta puolen jo Napoleonin lakikokoelmassa,⁶⁹ ja sikäli kuin se siinä ruumiillistuu, sen täytyy joka päivä kokea kaikenlaisia lievennyksiä proletariaatin kasvavan voiman vaikutuksesta. Mutta se ei estä Napoleonin lakikokoelmaa olemasta lakikokoelma, joka on uusien kodifikaatioiden perustana kaikissa maanosissa. Näin ollen »oikeuskehityksen» kulku on suureksi osaksi vain sitä, että ensin yritetään poistaa ristiriidat, jotka aiheutuvat taloudellisten suhteiden välittömästä kääntämisestä oikeusopillisiksi periaatteiksi, ja rakentaa sopusointuinen oikeusjärjestelmä, ja sitten taloudellisen kehityksen vaikutus ja pakko rikkovat aina uudelleen tämän järjestelmän ja tuovat siihen uusia ristiriitoja. (Puhun tässä lähinnä vain siviilioikeudesta.)

Taloudellisten suhteiden heijastuminen oikeusperiaatteina asettaa välttämättä niin ikään päälaelleen nämä suhteet. Tuo heijastuminen tapahtuu ilman että kyseinen henkilö on tietoinen siitä; juristi kuvittelee operoivansa apriorisilla väitteillä, vaikka ne kuitenkin ovat vain taloudellisia heijastumia. Kaikki on siis päälaelleen. Ja minusta näyttää itsestään selvältä se, että tämä väärennys, joka konstituoii sen mitä me nimitämme *ideologiseksi katsomukseksi*, niin kauan kuin on tuntematon, vaikuttaa puolestaan jälleen takaisin taloudelliseen perustaan ja voi muunnella tätä tietyissä rajoissa. Perintöoikeuden perusta, kun edellytetään perheen yhtäläistä kehitysastetta, on taloudellinen. Siitä huolimatta on erittäin vaikea todistaa, että esim. Englannissa ehdoton testamenttivapaus ja Ranskassa sen suuri rajoittaminen kaikissa yksityiskohdissaan johtuvat ainoastaan taloudellisista syistä. Mutta molemmat vaikuttavat sangen tuntuvasti talouteen vaikuttamalla omaisuuden jakoon.

Mitä taas tulee vielä korkeammalla ilmassa leijaileviin ideologisiin aloihin, uskontoon, filosofiaan jne., niin niillä on esihistoriallinen, historiallisen aikakauden saama ja hyväksymä sisältö, jota me nimittäisimme nykyään mielettömyydeksi. Näillä erilaisilla väärillä käsityksillä luonnosta, ihmisen omasta olemuksesta, hengistä, taikavoimista jne. on enimmäkseen vain negatiivinen taloudellinen pohja; esihistoriallisen aikakauden alhaisen taloudellisen kehityksen täydennyksenä ja toisinaan jopa edellytyksenä ja vieläpä syynä ovat

väärät käsitykset luonnosta. Ja vaikkakin taloudellinen tarve oli edistyvän luonnontuntemuksen pääkiihoke ja on ajan oloon tullut yhä enemmän sellaiseksi, niin sittenkin olisi pedanttisuutta etsiä kaikkeen tähän alkuperäiseen hupsuuteen taloudellisia syitä. Tieteiden historia on tämän hupsuuden vähittäisen poistamisen historiaa tai sen korvaamista uudella, mutta kuitenkin vähemmän järjettömällä hupsuudella. Ihmiset, jotka sitä suorittavat, kuuluvat taas työnjaon erikoisaloille, ja heistä näyttää kuin he käsittelisivät itsenäistä alaa. Ja mikäli he ovat itsenäinen ryhmä yhteiskunnallisen työnjaon puitteissa, sikäli heidän toimintansa, siinä luvussa heidän erehdyksensä, vaikuttavat vastavuoroisesti koko yhteiskuntakehitykseen, jopa taloudelliseenkin kehitykseen. Mutta kaiken tämän ohella he itse ovat taas taloudellisen kehityksen hallitsevan vaikutuksen alaisia. Esimerkiksi filosofiassa se on helpoimmin osoitettavissa porvarillisen aikakauden osalta. Hobbes oli ensimmäinen uudenaikainen materialisti (1700-luvun mielessä), mutta hän oli itsevaltiuden puolustaja aikana, jolloin ehdoton yksinvaltiutus eli kaikkialla Euroopassa kukoistuskauttaan ja ryhtyi Englannissa taisteluun kansaa vastaan. Locke oli uskonnossa samoin kuin politiikassakin vuoden 1688 luokkakompromissin poika.⁷⁹ Englantilaiset deistit⁷⁶ ja heidän johdonmukaisemmat seuraajansa, ranskalaiset materialistit, olivat aitoja porvariston filosofeja, ranskalaiset jopa porvarillisen vallankumouksen filosofeja. Saksalaisessa filosofiassa Kantista Hegeliin on läpikäyväenä saksalainen pikkuporvari: milloin myönteisenä, milloin kielteisenä. Mutta tietynä työnjaon alana kunkin aikakauden filosofia omaa edellytyksenään tiettyä ajatusaineistoa, jonka sen edeltäjät ovat sille jättäneet ja josta se lähtee. Ja juuri tästä johtuu, että taloudellisesti jälkeenyjäänneet maat voivat kuitenkin filosofiassa soittaa ensi viulua: Ranska 1700-luvulla verrattuna Englantiin, jonka filosofiaan ranskalaiset nojasivat, myöhemmin Saksa verrattuna molempiin. Mutta niin Ranskassa kuin Saksassakin filosofia, samoin kuin sen ajan yleinen kirjallisuuden kukoistus, johtui taloudellisesta noususta. Taloudellisen kehityksen lopullinen ylivalta näilläkin aloilla on minusta kiistaton, mutta näin on laita kunkin alan itsensä säätämien ehtojen puitteissa: filosofiassa esim. taloudelliset voimat (jotka enimmäkseen taas vaikuttavat vasta poliittisessa jne. asussaan) vaikuttavat siihen filosofiseen aineistoon, minkä edeltäjät ovat hankkineet. Talous ei luo kassä mitään uudelleen, mutta määrää, niin ikään enimmäkseen välillisesti, millä tavalla on olevaa ajatusaineistoa muutettava ja kehitettävä, kun taas poliittiset, oikeusopilliset ja moraaliset heijastumat ovat niitä, joilla on suurin välitön vaikutus filosofiaan.

Uskonnosta olen sanonut välttämättömimmän Feuerbachia koskevan kirjasen viimeisessä luvussa.*

* Ks. tätä osaa, ss. 335—337. *Toim.*

Kun siis Barth luulee meidän väittäneen, etteivät taloudellisen liikunnan poliittiset ym. heijastukset vaikuta vuorostaan lainkaan itse tähän liikuntaan, niin hän taistelee yksinkertaisesti tuulimyllyjä vastaan. Hänen tarvitsee vain vilkaista Marxin kirjaa »*Brumairekuun kahdeksastoista*»,* jossa käsitellään miltei yksinomaan vain sitä erikoista osaa, mitä poliittiset taistelut ja tapahtumat näyttävät, tietenkin niissä rajoissa, joissa ne ovat riippuvaisia taloudellisista ehdoista; tai silmäiltävä »Pääomaa», esim. lukua työpäivästä,** jossa osoitetaan, miten ratkaisevasti vaikuttaa lainsäädäntö, joka toki on poliittinen teko, tai porvariston historiaa käsittelevää lukua (24. luku***). Minkä takia taistelimme proletariaatin poliittisen diktaattuurin puolesta, jos poliittinen valta on taloudellisesti voimaton? Väkiältä (ts. valtiovalta) on myös taloudellinen voima!

Mutta itse kirjan²⁹³ arvostelemiseen minulla ei nyt enää ole aikaa. III osa**** täytyy ensin saada ulos, ja yleensä luulen, että esim. Bernsteinin voisi aivan hyvin arvostella sitä.

Jos mitä kaikilta näiltä herroilta puuttuu, niin dialektiikkaa. He näkevät aina vain tässä syyn, tuossa seurauksen. He eivät näe, että tämä on onntto abstraktio, että todellisessa maailmassa tuollaisia metafyyysisiä, polaarisia vastakohtia on vain kriisien aikana, mutta että koko suuri prosessi tapahtuu vuorovaikutuksen muodossa — joskin vuorovaikutuksessa olevat voimat ovat sängen erilaisia ja taloudellinen kehitys on niistä voimakkain, alkuperäisin, ratkaisevin — että tässä ei ole mitään ehdotonta, vaan kaikki on suhteellista. Heistä Hegeliä ei ole ollut olemassa...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS FRANZ MEHRINGILLE

BERLIINI

Lontoossa 14. heinäkuuta 1893

Hyvä herra Mehring!

Vasta nyt voin vihdoinkin kiittää Teitä hyvántahtoisesti lähettämästänne »*Lessing-Legendesta*». En halunnut ilmoittaa Teille vain muodollisesti kirjan saamisesta, vaan samalla sanoa myös jotain itse kirjasta, sen sisällöstä. Siksi vastaukseni on viivästynyt.

Aloitan lopusta, »*Historiallista materialismia*» koskevasta liitteestä,²⁹⁶ jossa olette esittänyt tärkeimmät seikat erinomaisesti ja jokaisesta ennakkoluulottomasta vakuuttavasti. Sen verran on minul-

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 360—441. *Toim.*

** Ks. *Karl Marx*. »Pääomaa», 1. osa, Karjalan ASNT:n valtion kustannusliike, Petroskoi 1957, ss. 235—297. *Toim.*

*** Ks. tämän julkaisun 2. osaa, ss. 86—127. *Toim.*

**** — »Pääoman». *Toim.*

la vastaan sanomista, että Te panette tililleni suurempia ansioita kuin kuuluu, vaikka otettaisiinkin huomioon kaikki minkä olisin mahdollisesti itsenäisesti voinut ajan mittaan oivaltaa, mutta jonka Marx on vireämmän käsityskykynsä ja laajemman näköpiirinsä ansiosta havainnut paljon aikaisemmin. Kenellä on ollut onni työskennellä 40 vuotta yhdessä Marxin kaltaisen miehen kanssa, hän ei tämän eläessä tavallisesti saa sellaista tunnustusta kuin luulisi ansaitsevan. Sitten suuremman miehen kuoltua vähempiarvoista arvostetaan helposti liikaa, ja niin näyttää olevan nyt minunkin tapauksessani. Historia panee loppujen lopuksi kaikki järjestykseen, mutta sitä ennen muutan onnellisesti toiseen maailmaan enkä tiedä enää mistään mitään.

Muuten puuttuu vielä vain yksi kohta, jota tosin Marxin ja minun teoksissakin on tavallisesti liian vähän korostettu ja jossa suhteessa olemme kaikki yhtä suuria syyllisiä. Me kaikki olemme näet panneet ja meidän *on pitänytkin panna* pääpaino lähinnä poliittisten, oikeudellisten ja muiden ideologisten käsitysten ja niiden aiheuttamien tekojen *johtamiseen* niiden perustana olevista taloudellisista tosiasioista. Sisällön vuoksi löimme tällöin laimin muodollisen puolen: millä tavalla nuo käsitykset ym. muodostuvat. Se antoi vastustajillemme tervetulleen aiheen väärinkäsityksiin ja jopa vääristelyihin, mistä räikeänä esimerkkinä on Paul Barth.²⁹³

Ideologia on prosessi, jonka niin kutsuttu ajattelija suorittaa tosin tajuten, mutta tajuten väärin. Ne varsinaiset liikevoimat (Triebkräfte), jotka panevat hänet toimimaan, jäävät hänelle tuntemattomiksi, muuten se ei olisikaan ideologinen prosessi. Hän siis luulottelee epätodellisia tai näennäisiä liikevoimia. Koska kyseessä on ajatteluprosessi, hän johtaa myös sen sisällön samoin kuin sen muodon puhtaasta ajattelusta, joko omasta tai edeltäjiensä ajattelusta. Hän käyttää pelkkää ajatusaineistoa, minkä hän ilman muuta katsoo ajattelun synnyttämäksi tutkimatta enää mitään muuta, kaukaisempaa ja ajattelusta riippumatonta lähdeä. Se on hänestä jopa itsestään ymmärrettävää, sillä kaikki toiminta näyttää hänestä viime kädessä *pohjautuvan* ajatteluun, koska se tapahtuu ajattelun *välityksellä*.

Historiallisella ideologilla (historiallisella on tässä yksinkertaisesti ymmärrettävä yhteisesti käsitteitä: poliittinen, juridinen, filosofinen, teologinen, lyhyesti sanoen kaikkia alueita, jotka kuuluvat *yhteiskuntaan* eivätkä pelkästään luontoon) jokaisen tieteen alalla tietty aineisto, joka on muodostunut itsenäisesti aikaisempien sukupolvien ajattelusta ja käynyt läpi näiden toisiaan seuranneiden sukupolvien aivoissa oman itsenäisen kehitystiensä. Tähän kehitykseen ovat tosin saattaneet vaikuttaa lisäsyinä myös ulkoiset tosiasiat, jotka kuuluvat tälle tai toiselle alueelle, mutta sanattomasta sopimuksesta näitä tosiasioita pidetään taaskin pelkkinä ajatteluprosessin hedelminä, ja näin jääme edelleenkin pelkän ajattelun piiriin, sillä se näyttää sulattavan onnellisesti kovimmatkin tosiseikat.

Ennen kaikkea juuri tämä valtiosääntöjen, oikeusjärjestelmien,

kunkin erikoisalueen ideologisten käsitysten itsenäisen historian näennäisyys sokaisee useimmat ihmiset. Kun Luther ja Calvin »voittavat» virallisen katolisen uskonnon, kun Hegel »voittaa» Kantin ja Fichten, kun Rousseau tasavaltalaisella yhteiskuntasopimuksellaan »voittaa» epäsuorasti perustuslaillisen Montesquieun, niin se jää teologian, filosofian, valtiotieteen sisäiseksi tapahtumaksi, se on etappi ajattelun näiden alueiden kehityksessä eikä lainkaan tule tämän ajattelun ulkopuolelle. Ja siitä lähtien kun tämän lisäksi muodostui porvarillinen harhakäsitys kapitalistisen tuotannon ikuisuudesta ja täydellisyydestä, on fysiokraattien ja Adam Smithin merkantilisteista saamaa »voittoakin» pidetty pelkkänä ajattelun voittona, ei muuttuneiden taloudellisten tosiasiain ajatuksellisena heijastumana, vaan vihdoinkin saavutettuna oikeana käsityksenä aina ja kaikkialla olevista todellisista ehdoista. Jos siis Rikhard Leijonamieli ja Filip August olisivat panneet alulle vapaakaupan sen sijaan että sotkeutuivat ristiretkiin, niin olisi säästyty viidensadan vuoden kurjuudelta ja typeryydeltä.

Asian tähän puoleen, johon voin tässä vain viitata, luulen meidän kaikkien kiinnittäneen huomiota vähemmän kuin se ansaitsee. Vanha juttu: aluksi aina laiminlyödään muoto sisällön vuoksi. Kuten sanoin, olen itse tehnyt niin, ja virhe on pistänyt silmäni vasta post festum*. Siksi en suinkaan edes ajattele moittia Teitä tästä, siihen minulla vanhempana kanssasyllisenä ei ole mitään oikeuttakaan, päinvastoin: tahtoisin vain tulevaisuuden varalta kiinnittää huomiotanne tähän seikkaan.

Tähän liittyy myös se ideologiiden typerä käsitys, että koska me kiistämme erilaisten, historiassa jotakin osaa näyttelevien ideologisten alueiden itsenäisen historiallisen kehityksen, niin me siis kiistämme myös niiden kaiken *historiallisen vaikutuksen*. Tämä perustuu siihen kaavamaiseen, epädialektiseen käsitykseen, että syy ja seuraus ovat toistensa suhteen jyrkästi vastakkaisia napoja, eikä nähdä lainkaan vuorovaikutusta. Herrat unohtavat usein aivan tarkoituksellisesti sen, että niin pian kuin toiset, loppujen lopuksi taloudelliset syyt ovat synnyttäneet historiallisen ilmiön, se myös alkaa vaikuttaa ympäristöönsä ja vieläpä se voi vaikuttaa takaisin niihin syihin, jotka sen ovat synnyttäneet. Niin esim. Barth puhuessaan pappissäädyistä ja uskonnosta, Teillä s. 475. Peittositte mielestäni mainiosti tuon äärettömän typerän olion. Ja hänet nimitetään historian professoriksi Leipzigiin! Siellähän oli vanha Wachsmuth, joka tosin on yhtä ahdaskatseinen, mutta tuntee hyvin tosiasiat, vallan toisenlainen mies!

Kirjasta yleensä voin vain toistaa sen, mitä olen jo moneen kertaan sanonut artikkeleista, kun ne ilmestyivät »Neue Zeitissa»²⁰; se on paras meillä olevista Preussin valtion syntyä koskevista esityksistä, voin sanoa jopa ainoa hyvä esitys, joka useimmissa tapauksissa tuo yksityisseikkoja myöten oikein esiin kaikki yhteydet. Pahoittelen

* Kirjaimellisesti: juhlan jälkeen, ts. liian myöhään. *Toim.*

vain, ettette voineet samanaikaisesti ottaa käsiteltäväksi myös myöhempää kehitystä aina Bismarckiin saakka, ja alan aivan itsestään toivoa, että teette sen toiste ja annatte yhtenäisen yleiskuvan vaaliruhtinas Fredrik Vilhelmistä alkaen vanhaan Vilhelmiin* saakka. Ennakkotyönhän Te olette jo tehnyt, ja ainakin peruskysymysten alalla sitä voidaan pitää jopa lopullisenakin. Ja se pitää tehdä ennen kuin koko vanha rakennelma saattaa luhistua. Vaikka monarkistis-isänmaallisten legendojen murskaaminen ei olekaan luokkaherruutta verhoavan monarkian poistamisen ehdottoman välttämätön edellytys (sillä *puhdas*, porvarillinen tasavalta osoittautui Saksassa eleytyksi vaiheeksi ennen kuin se ehti syntyä), niin se on kuitenkin tämän poistamisen tehokkaita välikappaleita.

Silloin Teillä tulee olemaan enemmän liikkuma-alaa ja mahdollisuuksia kuvata Preussin paikallishistoriaa kurjan yleissaksalaisen historian osana. Tämä onkin se kohta, jossa en voi täysin yhtyä Teihin, nimittäin käsitykseenne Saksan pirstoutuneisuuden syistä sekä Saksan 1500-luvun porvarillisen vallankumouksen epäonnistumisen syistä. Jos saan tilaisuuden muokata uudelleen historiallisen johdannon »Talonpoikaissotaani», minkä uskon saavani ensi talvena, niin voin kehittää siinä vastaavia kysymyksiä. Ei siksi, että pitäisin esittämianne syitä virheellisinä, vaan esitän niiden lisäksi muitakin ja ryhmittelen ne hiukan toisin.

Kauttaaltaan kurjaa Saksan historiaa tutkiessani olen aina ollut sitä mieltä, että vain vertailu Ranskan historian vastaaviin kausiin antaa oikean mittapuun, sillä siellä tapahtui juuri päinvastaista kuin meillä. Ranskassa muodostui kansallisvaltio feodaalivaltion *disjectis membris***, meillä oli siihen aikaan kaikkein syvimmän rappion kausi. Ranskassa kehitys tapahtui harvinaisen objektiivisen loogisesti, meillä vallitsi yhä paheneva sekasorto. Siellä keskiajan vierasmaalaisena maahanhyökkääjänä oli englantilainen valloittaja, joka asettui provencelaisten kansallisuuden puolelle pohjoisranskalaisia vastaan. Ranskalaisten sodat englantilaisia vastaan olivat omalaatuinen kolmikymmenvuotinen sota,²⁰⁵ mutta Ranskassa ne päättyivät ulkomaisien maahanhyökkääjien karkottamiseen ja siihen, että pohjoinen valloitti etelän. Sitten seurasi keskusvallan taistelu alusmaihinsa nojautuvaa burgundilaista vasallia*** vastaan, jonka esittämä osa vastaa Brandenburg-Preussin osaa, mutta tämä taistelu päättyi keskusvallan voittoon ja vei päätökseen kansallisvaltion muodostumisen. Samaan aikaan meillä kansallisvaltio hajosi lopullisesti (mikäli Pyhään Rooman valtakuntaan¹⁷⁸ kuuluvaa »saksalaista kuningaskuntaa» voidaan nimittää kansallisvaltioksi) ja alkoi saksalaisten maakuntien laajamittainen ryöstäminen. Tämä on saksalaisille erittäin nöyryyttävä vertailu, mutta se on sitäkin opettavaisempi, ja sen jälkeen kun työ-

* — Vilhelm I. *Toim.*

** — hajanaisista osista. *Toim.*

*** — Kaarle Rohkeaa. *Toim.*

läisemme ovat nostaneet Saksan jälleen historian liikkeen eturiveihin, me voimme niellä vähän helpommin tuon menneisyyden häpeän.

Aivan erikoisena piirteenä Saksan kehityksessä on vielä se, että kumpikaan valtakunnan kahdesta osasta, jotka loppujen lopuksi jakoivat keskenään koko Saksan, ei ollut puhtaasti saksalainen, vaan ne olivat valloitetulla slaavilaisella maaperällä sijainneita siirtoloita. Itävalta oli baijerilainen ja Brandenburg saksilainen siirtola; ja *itse* Saksassa ne saivat hankituksi itselleen vallan vain siksi, että nojautuivat ulkomaisiin, ei saksalaisiin, alusmaihinsa: Itävalta Unkariin (Böhmistä puhumattakaan), Brandenburg Preussiin. Länsirajalla, joka oli suurimmassa vaarassa, asiat eivät olleet siten, pohjoisrajalla jätettiin Saksan puolustaminen tanskalaisia vastaan tanskalaisten itsensä huoleksi, ja etelä taas oli niin vähän puolustuksen tarpeessa, että ne, joiden piti suojella rajoja — sveitsiläiset — saattoivat itse erota Saksasta!

Olen tässä kuitenkin viehättynyt jo liikaa kaikenlaisiin järkeilyihin; olkoon tämä lörpöttely Teille ainakin todisteena siitä, kuinka suuresti teoksenne minua kiinnostaa.

Vielä kerran lämpimät kiitokset ja tervehdys Teidän

F. Engels

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS NIKOLAI FRANTSEVIŠ DANIELSONILLE

PIETARI

Lontoossa 17. lokakuuta 1893

...Olen hyvin kiitollinen Teille lähettämistänne »Otserki'en» kappaleista;²⁹⁷ kolme niistä lähetin ystäville, jotka osaavat antaa niille arvoa. Panin tyytyväisenä merkille, että kirja teki huomattavan vaikutuksen ja sai aikaan jopa sensaation, ja syystä kyllä. Tapaamieni venäläisten keskuudessa se oli tärkeimpänä keskustelun aiheena. Vasta eilenkin eräs heistä* kirjoitti minulle: meillä Venäjällä väitellään »kapitalismin kohtaloista Venäjällä».** Berliiniläisessä »Sozialpolitisches Centralblatt»*** julkaisussa muuan herra P. Struve julkaisi kirjanne johdosta pitkän artikkelin. Eräässä kohden en voi olla yhtymättä häneen: minunkin mielestäni Venäjän kehityksen kapitalistinen nykyvaihe on välttämätön tulos niistä historiallisista oloista, jotka Krimin sota loi, siitä tavasta, jolla agraarisuhteet vuonna 1861 muutettiin, ja vihdoin koko Euroopassa vallinneesta yleises

* — Goldenberg. *Toim.*

** Tämän lauseen alkaen sanasta »meillä», Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

*** Kolmas vuosikerta, n:o 1, 1. lokakuuta 1893.²⁹⁸ [*Engelsin huomautus. Toim.*]

tä poliittisesta lamatilasta. Mutta siinä Struve on ehdottomasti väärässä, kun hän haluten kumota sen, mitä hän sanoo Teidän pessimistiseksi katsantokannaksenne tulevaisuuteen nähden, vertaa Venäjän nykyistä tilaa Yhdysvaltojen tilaan. Hän kirjoittaa, että nykyajan kapitalismin turmiolliset seuraukset Venäjällä poistetaan yhtä helposti kuin Yhdysvalloissakin. Tällöin hän unohtaa kokonaan sen, että itse Yhdysvaltojen syntyminenkin on nykyaikaista, porvarillista; että Yhdysvaltojen perustajina olivat pikkuporvarit ja talonpojat, jotka olivat paenneet eurooppalaista feodalismia tarkoituksenaan perustaa puhtaasti porvarillinen yhteiskunta. Venäjällä sen sijaan on luonteeltaan alkukantaiskommunistinen perusta, sivilisaation aikakautta edeltänyt sukuyhteisö, joka nykyään tosin hajoaa tomuksi, mutta joka silti on yhä sinä perustana, sinä materiaalina, jonka pohjalta kapitalistinen vallankumous operoi ja toimii (sillä se on todellinen sosiaalinen vallankumous). Amerikassa rahatalous vakiintui täydellisesti jo toista sataa vuotta sitten, kun taas Venäjällä luontoistalous oli miltei poikkeuksetta yleisenä ilmiönä. Siksi on selvää, että Venäjällä muutos on oleva luonteeltaan paljon väkivaltaisempi ja jyrkempi ja aiheuttava verrattomasti suurempia kärsimyksiä kuin Amerikassa.

Mutta kaikesta tästä huolimatta minusta kuitenkin näyttää että Te katsotte asiaa synkemmin kuin tosiasioiden perusteella olisi syytä. Epäilemättä siirtyminen alkukantaisesta agraarikommunismista kapitalistiseen industrialismiin ei voi tapahtua ilman hirveää murrosta yhteiskunnan sisällä, ilman kokonaisten luokkien häviämistä ja niiden muuttumista toisiksi luokiksi; ja kuinka suuria kärsimyksiä, minkälaista ihmishenkien ja tuotantovoimien hukkaamista se ehdottomasti aiheuttaa, sen olemme jo nähneet, joskin suppeammassa mitassa, Länsi-Euroopassa. Mutta tämä on vielä hyvin kaukana suuren ja erittäin lahjakkaan kansan tuhoutumisesta. Väestön nopea kasvu, joka on teillä tavallista, voi pysähtyä. Metsien järjetön hävittäminen yhdessä vanhojen tilanherrojen* ja talonpoikien pakkoluovuttamisen kanssa voi aiheuttaa valtavaa tuotantovoimien hukkaamista; ja kaikesta huolimatta yli satamiljoonainen väestö muodostaa loppujen lopuksi riittävän laajat kotimaiset markkinat sangen huomattavalle *suurteollisuudelle*; teilläkin samoin kuin myös kaikkialla muualla kaikki tasoittuu — tietenkin, jos kapitalismi Länsi-Euroopassa pysyy pystyssä riittävän kauan.

Te itse myönnätte, että

»Venäjällä yhteiskunnalliset olot eivät Krimin sodan jälkeen olleet otollisia sen tuotantomuodon kehitykselle, jonka saimme perinnöksi aikaisemmalta historialtamme».

Minä menen vieläkin pitemmälle ja sanon, että Venäjällä — yhtä vähän kuin missään muuallakaan — alkukantaisesta agraarikommunismista ei olisi voitu kehittää korkeampaa yhteiskuntamuotoa, ellei

* Sanan »tilanherrojen» Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

tuota korkeampaa muotoa *olisi jo toteutettu* käytännössä jossain muussa maassa ja ellei sitä olisi voitu käyttää esikuvana. Koska tämä korkeampi muoto — kaikkialla, missä se on historiallisesti mahdollinen — on kapitalistisen tuotantomuodon ja sen luoman dualistisen yhteiskunnallisen antagonismin, vastakohtaisuuden välttämätön seuraus, niin se ei voi kehittyä välittömästi alkukantaisesta kyläyhteisöstä muuten kuin jäljittelemällä jo jossain muualla olevaa esikuvaa. Jos Länsi-Eurooppa olisi ollut 1860—1870 kypsä tällaiseen kumoukseen, jos tuon kumouksen olisi silloin aloittanut Englanti, Ranska jne., niin silloin venäläisten olisi todellakin pitänyt osoittaa, mitä voidaan tehdä heidän yhteisöstään, joka siihen aikaan oli vielä enemmän tai vähemmän koskematon. Mutta länsi oli lamatilassa eikä edes yrittänyt suorittaa sellaista kumousta, kapitalismi sitä vastoin kehittyi yhä nopeammin. Siis Venäjällä ei ollut muuta valinnan varaa kuin joko kehittää yhteisö sellaiseksi tuotantomuodoksi, josta sitä erottivat vielä monet historialliset väliasteet ja jonka toteuttamiseksi edellytykset eivät olleet silloin kypsyneet vielä länessäkään — ilmeisesti mahdoton tehtävä — tai kehittyä kapitalismin suuntaan. Mikä muu saattoi tulla kysymykseen kuin jälkimmäinen?

Yhteisö on mahdollinen vain niin kauan kuin varallisuuserot sen jäsenten välillä ovat mitättömiä. Heti kun nuo erot kasvavat, heti kun yhteisön joistain jäsenistä tulee toisten, rikkaampien jäsenten velkaorjia, yhteisön pitemmälle jatkuva olemassaolo on mahdotonta. Ateenalaiset kulakit* ja kansannylkijät* hajottivat ennen Solonia ateenalaisen *suvun* yhtä armottomasti ja julmasti kuin teidän maanne kulakit ja kansannylkijät hävittävät yhteisöä. Pelkään, että yhteiskuntalaitoksenne on tuomittu tuhoon. Mutta toisaalta kapitalismi avaa uusia näköaloja ja uusia toiveita. Katsokaa, mitä se on tehnyt ja tekee lännessä. Sellainen suuri kansakunta kuin teidän kansakuntanne kestää minkä kriisin hyvänsä. Ei ole sellaista suurta historiallista onnettomuutta, jota jokin historiallinen edistys ei korvaisi. Vain *modus operandi*** muuttuu. Täytyyköön se, minkä kohtalo on ennalta määrännyt!

Kirjoitettu englanniksi

ENGELS W. BORGIUKSELLE²⁹⁹

BRESLAU***

Lontoossa 25. tammikuuta 1894

Arvoisa herra!

Vastaan kysymyksiinne:

1. Taloudellisilla suhteilla, joita pidämme yhteiskuntahistorian

* Sanat »kulakit» ja »kansannylkijät» Engels on kirjoittanut venäjäksi. *Toim.*

** — toimintatapa. *Toim.*

*** Nykyinen nimi Wroclaw. *Toim.*

määrävänä perustana, tarkoitamme sitä tapaa, jolla ihmiset tuottavat tietyssä yhteiskunnassa toimeentulovälineitä ja vaihtavat keskenään tuotteitaan (koska on olemassa työn jakó). Niihin sisältyy näin ollen tuotannon ja liikenteen *koko tekniikka*. Tämä tekniikka määrää käsityksemme mukaan myös vaihtotavan, sitten tuotteiden jakotavan ja niin ollen sukujärjestelmän hajoamisen jälkeen myös luokkajaon, herruus- ja alistussuhteet, valtion, politiikan, oikeuden jne. Taloudellisten suhteiden käsitteeseen sisältyvät myös *maantieteellinen perusta*, jolla nuo suhteet kehittyvät, ja tosiasiallisesti menneisyydestä siirtyneet aikaisempien taloudellisen kehityksen asteiden jäänteet, jotka säilyvät yhä usein vain perinteinä tai vis inertiae'n* vaikutuksesta, sekä tietenkin tuon yhteiskuntamuodostuman ulkoinen ympäristö.

Kun tekniikka riippuu huomattavassa määrin tieteen tilasta, kuten väitätte, niin tiede riippuu paljon suuremmassa määrin tekniikan *tilasta ja tarpeista*. Kun yhteiskunnassa ilmenee tekninen tarve, niin se edistää tiedettä enemmän kuin kymmenisen yliopistoa. Hydrostaatiikan (Torricelli jne.) syntymisen aiheutti Italian vuoristojokien sääntelyn tarve 1500- ja 1600-luvulla. Sähköstä olemme saaneet järjestellistä tietoa vasta siitä alkaen, kun löydettiin sen tekninen käyttömahdollisuus. Saksassa on valitettavasti totuttu kirjoittamaan tietöiden historiaa, ikäänkuin tieteet olisivat taivaasta tipahtaneet.

2. Käsityksemme mukaan taloudelliset edellytykset määrävät viime kädessä historiallisen kehityksen. Rotu taas on taloudellinen tekijä. Tässä ei kuitenkaan saa unohtaa kahta seikkaa:

a) Poliittinen, juridinen, filosofinen, uskonnollinen, kaunokirjalinen, taiteellinen jne. kehitys pohjautuu taloudelliseen kehitykseen. Kaikki nämä alat vaikuttavat kuitenkin myös toisiinsa ja taloudelliseen perustaan. Asia ei ole lainkaan siten, että vain taloudellinen asema olisi *syy*, että *ainoastaan se olisi aktiivinen* ja kaikki muut olisivat vain passiivista seurausta. Ei, tässä on vuorovaikutus, joka perustuu taloudelliseen välttämättömyyteen, mikä *viime kädessä* raivaa aina tien itselleen. Valtio vaikuttaa esimerkiksi, suojelutullien, vapaa-kaupan, hyvän tai huonon rahapolitiikan avulla. Jopa saksalaisen poroporvarin kuolemanväsymys ja voimattomuus, minkä aiheutti Saksan kurja taloudellinen asema vuosien 1648 ja 1830 välisenä aikana ja mikä ilmeni aluksi pietisminä, sitten haaveellisuutena sekä ruhtinaiden ja aateliston orjamaisena liehittelynä, vaikutti niin ikään talouselämään. Tämä oli yksi uuden nousun suurimmista esteistä, jonka sai horjumaan vain se, että vallankumoussodat ja Napoleonian vastaan käydyt sodat kärjistikivät kroonisen kurjuuden. Taloudellinen tila ei siis vaikuta automaattisesti, kuten jotkut mukavuuden vuoksi kuvittelevat, vaan ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta annettussa, heidän toimintaansa määrävässä ympäristössä, jo olemassa olevien todellisten suhteiden pohjalla, joiden joukossa taloudelliset ehdot

* — hitausvoiman. *Toim.*

— vaikuttakootpa noihin suhteisiin muut, poliittiset ja ideologiset, ehdot miten voimakkaasti tahansa — ovat viime kädessä kuitenkin ratkaisevia ja muodostavat sen punaisen langan, joka läpäisee koko kehityksen ja vain yksin antaa käsityksen kehityksestä.

b) Ihmiset tekevät itse historiaansa, mutta tähän mennessä he ovat tehneet sitä pitämättä ohjeenaan yhteistä tahtoa, yhtenäistä yleissuunnitelmaa edes tietyllä tavalla rajoitetun, annetun yhteiskunnan puitteissa. Heidän pyrkimyksensä risteävät toisiaan, ja siksi kaikissa noissa yhteiskunnissa vallitsee *välttämättömyys*, jonka lisänä ja ilmenemismuotona on *sattuma*. Kaikkien sattumien läpi tunkeutuva välttämättömyys on viime kädessä taaskin taloudellinen. Tässä lähestymme kysymystä niin sanotuista suurmiehistä. Se seikka, että tällainen ja nimenomaan tämä suurmies ilmestyy tiettyä aikana kyseisessä maassa, on tietenkin pelkkä sattuma. Jos kuitenkin tämä henkilö syrjäytetään, syntyy hänen korvaamisensa tarve, ja hänelle löytyy sijainen, joko enemmän tai vähemmän sopiva, mutta ajan mittaan kuitenkin löytyy. Oli sattuma, että Napoleonista, juuri tuosta korsikkalaisesta tuli sodan näännyttämälle Ranskan tasavallalle tarpeellinen sotilasdiktattori. Ellei Napoleonია olisi ollut, hänen roolinsa olisi esittänyt joku muu. Tätä todistaa se, että tuollainen henkilö on aina löytynyt: Caesar, Augustus, Cromwell jne. Kun Marx löysi materialistisen historiankäsityksen, niin Thierry, Mignet, Guizot ja kaikki ennen vuotta 1850 eläneet englantilaiset historioitsijat ovat todistuksena siitä, että asia kehittyi tähän suuntaan, ja Morgannin tekemä saman käsityksen löytö osoittaa, että aika oli koittanut ja tuo löytö *piti* tehdä.

Aivan samoin on kaikkien muidenkin historian sattumien ja näennäisten sattumien laita. Mitä pitemmälle loittonee tutkimamme ala taloudellisesta, sitä enemmän se lähenee puhtaasti abstraktis-ideologista, sitä enemmän havaitsemme sattumia sen kehityksessä ja sitä mutkallisemmaksi muuttuu sen kehityskäyrä. Kun vedätte käyrän keskiakselin, niin toteatte, että mitä pitempi on tutkimanne aikajako ja mitä laajempi on tutkimanne ala, sitä lähempää ja sitä yhden-suuntaisempaa tämä akseli sivuaa taloudellisen kehityksen akselia.

Saksassa kirjallisuudessa esiintyvä taloushistorian anteeksiantamaton väheksyminen estää suuresti ymmärtämästä asiaa oikein. On hyvin vaikea luopua koulussa juurrutetuista historiallisen kehityksen käsityksistä, mutta sitäkin vaikeampaa on koota tähän tarkoitukseen sopivaa aineistoa. Kuka olisi lukenut vaikkapa esimerkiksi vanhaa G. von Gülichiiä, jonka kuivassa aineistokokoelmassa³⁰⁰ on niin paljon arvokasta lukemattoman poliittisten tosiasioiden paljouden selettämiseksi!

Olen yleensä sitä mieltä, että Marxin »Brumairekuun kahdeksannessatoista»* antama erinomainen näyte vastaisi melko täydellisesti kysymyksiinne juuri siksi, että se on käytännön esimerkki. Suurinta

* Ks. tämän julkaisun 1. osaa, ss. 360—441. *Toim.*

osaa kysymyksistä on luullakseni kosketeltu »Anti-Dühringin» ensimmäisen osan luvuissa IX—XI, toisen osan luvuissa II—IV, kolmannen osan luvussa I tai johdannossa ja lisäksi »Feuerbachin»* viimeisessä luvussa.

Pyydän Teitä, ettette olisi liian vaateliaa joka sanan suhteen, vaan pitäisitte koko ajan silmällä yleistä yhteyttä edellä esitettyssä; minulla ei valitettavasti riittänyt aikaa esittää Teille kaikkea niin selvästi ja täsmällisesti kuin olisi kuulunut, jos esitys olisi tarkoitettu julkaistavaksi...

Kirjoitettu saksaksi

ENGELS WERNER SOMBARTILLE

BERLIINI

Lontoossa 11. maaliskuuta 1895

Arvoisa herra!

Vastaukseksi viime kuun 14. päivätyyn kirjeeseen kiitän kunnioittavasti Teitä ystävällisesti lähettämäne Marxia koskevan työn johdosta; luin sen jo erittäin kiinnostuneena »Archiv»³⁰¹ julkaisusta, jonka minulle lähetti auliisti tohtori H. Braun, ja olin hyvilläni tavattuani vihdoin sellaista ymmärtämystä »Pääomaa» kohtaan saksalaisessakin yliopistossa. On itsestään selvää, etten voi hyväksyä täydellisesti Marxin katsomusten esittelyänne. Tämä koskee varsinkin arvo-käsitteen esitystä sivuilla 576—577. Mielestäni se on esitetty liian avarasti: olisin ensinnäkin rajoittanut sitä historiallisesti ja korostanut, että sillä on merkitystä yhteiskunnan sen taloudellisen kehitysasteen kannalta, jonka vallitessa vain on voitu ja voidaan puhua arvosta, niiden yhteiskuntamuotojen kannalta, joissa on olemassa *tavaravaihto* ja vastaavasti tavarantuotanto. Alkukantainen kommunismi ei tuntenut arvoa. Toiseksi määritelmä saattaisi loogisestikin olla nähdäkseni suppeampi. Tämä veisi meidät kuitenkin liian kauas. Olette silti pääpiirtein esittänyt asian oikein.

Sivulla 586 käännytte välittömästi minun puoleeni, ja minua nauhatti se hupaisa tapa, jolla tartuitte kurkkuuni. Saatte silti olla varma, etten ryhdy »väittämään päinvastaista». Ne loogiset siirtymät, joiden avulla Marx päätyy erillisissä kapitalistisissa yrityksissä tuotetuista erilaisista suureista $\frac{m}{c} = \frac{m}{c+v}$, yleiseen yhtäläiseen voiton suhdelukuun, ovat kerrassaan tuntemattomia erillisille kapitalisteille. Koska noilla siirtymillä on tietty historiallinen rinnakkaisiintymä eli tajuntamme ulkopuolella oleva tietty reaalisuus, ne saavat tuon reaalisuuden esimerkiksi siten, että sen lisäarvon erilliset

* Ks. tätä osaa, ss. 302—338. *Toim.*

yhdysosat, jonka kapitalisti A on tuottanut yleisen voiton suhdeluvun ylittäen ja vastaavasti kokonaislisäarvon osuutensa ylittäen, siirtyvät kapitalisti B:lle, jonka itsensä tuottama lisäarvo on normaaliter* alhaisempi kuin hänen saamansa osingot. Mutta tämä prosessi tapahtuu objektiivisesti, esineissä, tiedottomasti, ja vasta nyt voimme päätellä, miten työlästä on ollut saada oikea käsitys tästä prosessista. Jos voiton keskimääräisen suhdeluvun luominen kaipaaisi erillisten kapitalistien *tietoista* yhteistoimintaa, jos erillinen kapitalisti *olisi tietoinen* siitä, että hän tuottaa lisäarvoa ja minkä verran ja että usein hän joutuu luovuttamaan osan lisäarvostaan, niin lisäarvon ja voiton välinen yhteys olisi jo alusta alkaen ollut melko selvä, ja siihen olisi varmasti viitannut jo Adam Smith ja ehkä vielä Pet-tykin.

Marxin näkökannalta koko historian kulku — kysymyksessä ovat merkkitapahtumat — on tähän saakka ollut tiedotonta, ts. nuo tapahtumat ja niiden myöhemmät seuraukset eivät ole riippuneet ihmisten tahdosta. Historiallisten tapahtumien osanottajat ovat joko toivoneet välittömästi jotakin muuta kuin se, mikä oli saavutettu, tai tuo saavutettu on aiheuttanut taaskin aivan muunlaisia, ennakoita arvaamattomia seuraamuksia. Talouselämästä puheen ollen: jokainen kapitalisti tavoittelee *suurempaa* voittoa. Porvarillinen kansantaloustiede on keksinyt, että tuloksena tuosta kunkin erillisen kapitalistin harjoittamasta *suuremman* voiton tavoittelusta on yleinen *yhtäläinen* voiton suhdeluku, likipitäen *yhtä suuri* voiton taso kullekin. Enempää kapitalistit kuin porvarilliset taloustieteilijäkään eivät kuitenkaan käsitä, että tuon tavoittelun todellisena tarkoituksena on kokonaislisäarvon prosentuaalisesti tasasuhtainen jakautuminen kokonaispääomaan nähden.

Miten tämä tasoittuminen tapahtuu todellisuudessa? Tämä on tavattoman mielenkiintoinen kysymys, josta Marxkaan ei puhu paljoa. Marxin koko maailmankäsitys [Auffassungsweise] ei kuitenkaan ole dogmi vaan menetelmä. Se antaa lähtökohdat tulevalle tutkimukselle ja menetelmän tuota tutkimusta *varten* eikä valmiita dogmeja. Tässä on siis tehtävä vielä jonkin verran työtä, jota Marx itse ei vienyt loppuun tässä ensimmäisessä hahmotelmassaan. Tästä on sanottu ennen kaikkea III:n osan I:n kirjan sivuilla 153—156**, nämä lausumat ovat tärkeitä myös esittämämme arvo-käsitteen kannalta ja ne todistavat, että tuo käsite on tai on ollut paljon reaalisempi kuin Te väitätte sen olevan. Vaihdon alkuaikoina, jolloin tuotteet muuttuivat vähitellen tavaraksi, niitä vaihdettiin niiden *likipitäisen arvon mukaan*. Ainoana kriteerinä kahden esineen arvon määrällistä vertaamista varten oli niihin käytetty työ. Arvolla oli tuolloin siis *välitön reaalinen olemassaolo*. Vaihdoissa tämä arvon välitön toteu-

* — normaalisti. *Toim.*

** Ks. *Marx—Engels*. Werke. Dietz Verlag Berlin 1968, Bd. 25, S. 184—187. *Toim.*

tuminen on lakannut, kuten tiedämme, nyt sitä ei enää ole. Teille ei luullakseni olisi kovinkaan työlästä löytää ainakin yleispiirtein välirenkaat, jotka johtavat mainitusta välittömästä reaalista arvosta kapitalistisen tuotantomuodon arvoon; tämä viimeksi mainittu arvo piilee niin syväällä, että taloustieteilijämme voivat kaikessa rauhassa kiistää sen olemassaolon. Tämän prosessin todellinen historiallinen esittäminen, joka vaatisi tosin asian perinpohjaista tutkimista, mutta jonka tulokset palkitsisivat auliisti kaiken työn, olisi arvokkaana lisäyksenä »Pääomaan»³⁰².

Lopuksi minun on vielä lausuttava kiitokseni Teille siitä hyvästä mielipiteestä, joka Teillä on minusta ja jonka perusteella oletatte, että pystyisin tekemään III osasta paremman kuin se on nykyisessä asussaan. En kuitenkaan ole tästä samaa mieltä kanssanne ja luulen täyttäneeni velvollisuuteni jättäessäni Marxin tekstin sanatarkasti Marxin itsensä muotoilemaan asuun, vaikkakin se saattaa vaatia lukijalta hieman suurempaa itsenäisen ajattelukykyä jännittämistä...

Kirjoitettu saksaksi

SELITYKSIÄ
HAKEMISTOJA

SELITYKSIÄ

¹ Marxin 1875 kirjoittama »Gothan ohjelman arvostelu» sisältää arvostelevia huomautuksia yhdistyvän Saksan työväenpuolueen ohjelmaluonnoksen johdosta. Kyseisessä luonnoksessa oli paljon vakavia virheitä ja lassallelaisuudelle tehtyjä periaatteellisia myönnytyksiä. Marx ja Engels kannattivat Saksan yhtenäisen sosialistisen puolueen perustamista, mutta vastustivat lassallelaisten kanssa tehtyä aatteellista kompromissia ja arvostelivat sitä jyrkästi. — 5, 9, 388.

² Kyseisen esipuheen Engels kirjoitti 1891 valmistaessaan painoon Marxin teosta »Gothan ohjelman arvostelu». Engels julkaisi tämän tärkeän ohjelmallisen asiakirjan antaakseen iskun Saksan sosiaalidemokraattisessa puolueessa vilkastuneille opportunistisille aineksille, mikä oli erittäin tärkeää hetkellä, jolloin puolueen oli käsiteltävä ja hyväksyttävä Erfurtin edustajakokouksessa uusi ohjelma Gothan ohjelman asemesta. »Gothan ohjelman arvostelu» julkaistessaan Engels kohtasi Saksan sosiaalidemokraattijohtajien sekä »Die Neue Zeit» lehden julkaisijan Dietzin ja toimittaja K. Kautskyn tiettyä vastustusta ja joutui tekemään tekstiin joitakin muutoksia ja lyhennyksiä. Saksan puolueenjäsenten perusjoukko ja muiden maiden sosialistit ottivat tyytyväisinä vastaan Marxin teoksen pitäen sitä koko kansainvälisen sosialistisen liikkeen ohjelmallisena asiakirjana. Engels julkaisi yhdessä »Gothan ohjelman arvostelun» kanssa Marxin 5. toukokuuta 1875 Brackelle kirjoittaman kirjeen, joka liittyy välittömästi artikkeliin.

Engelsin eläessä »Gothan ohjelman arvostelu» ja sen esipuhetta ei julkaistu toistamiseen. »Gothan ohjelman arvostelun» täydellinen teksti ilmestyi ensi kerran 1932 Neuvostoliitossa. — 5.

³ Gothan edustajakokouksessa 22.—27. toukokuuta 1875 yhdistyivät Saksan työväenliikkeen kaksi suuntausta: A. Bebelin ja W. Liebknechtin johtama Sosiaalidemokraattinen työväenpuolue (eisenachilaiset) ja lassallelainen Saksan yleinen työväenliitto. Yhdistyneen puolueen nimeksi tuli Saksan sosialistinen työväenpuolue. Siten saatiin voitetuksi Saksan työväenluokan riveissä vallinnut hajaannus. Gothan edustajakokoukselle esitetty yhdistyneen puolueen ohjelmanluonnos, jota Marx ja Engels arvostelivat kärkevästi, tuli kuitenkin hyväksytyksi edustajakokouksessa vähäisin korjauksin. — 5, 84, 379.

⁴ Saksan sosiaalidemokraattien Hallen edustajakokous, joka pidettiin 12.—18. lokakuuta 1890, hyväksyi päätöksen uuden ohjelmanluonnoksen valmistamisesta puolueen seuraavaan, Erfurtissa pidettävään edustajakokoukseen mennessä

ja sen julkaisemisesta kolmea kuukautta ennen edustajakokousta paikallisissa puoluejärjestöissä ja lehdistössä käsiteltäväksi. — 5.

- 5 Kansainvälisen työväenliiton *Haagin kongressi* pidettiin 2.—7. syyskuuta 1872. Siinä oli läsnä 65 edustajaa 15:stä kansallisesta järjestöstä. Marx ja Engels johtivat kongressin työtä. Kongressi vei päätökseen Marxin ja Engelsing ja heidän aatetovereidensa monivuotisen taistelun työväenliikkeessä ilmenneen pikkuporvarillisen laholaisuuden kaikkia lajeja vastaan. Anarkistien hajoitustoiminta todettiin paheksuttavaksi ja heidän johtomiehensä erotettiin kongressin puolesta. Haagin kongressin päätökset lasivat pohjan työväenluokan itsenäisten poliittisten puolueiden perustamiselle vastaisuudessa eri maissa. — 5, 72.
- 6 Saksan, Itävallan ja Sveitsin sosiaalidemokraattien yleissaksalaisessa edustajakokouksessa Eisenachissa 7.—9. elokuuta 1869 perustettiin Saksan sosiaalidemokraattinen työväenpuolue, joka myöhemmin tunnettiin eisenachilaisten puolueen nimellä. Edustajakokouksessa hyväksytty ohjelma oli kokonaisuudessaan laadittu Internationaalien vaatimusten hengessä. — 7, 25.
- 7 Kysymyksessä on Bakuninin kirja «Государственность и анархия» («Valtiollisuus ja anarkia»), joka ilmestyi Sveitsissä 1873. — 7.
- 8 Saksan kansanpuolue, joka perustettiin 1865, koostui pääasiallisesti eteläksalalaisista valtioiden pikkuporvariston ja osittain porvariston demokraattisista aineksista. Noudattaessaan preussilaisvastaista politiikkaa ja esittäessään yleisdemokraattisia tunnuksia tämä puolue heijasti samalla muutamien saksalaisten valtioiden partikularistisia pyrkimyksiä. Saksan liittovaltion aatetta ajaessaan se vastusti Saksan yhdistämistä yhtenäiseksi keskitetyksi demokraattiseksi tasavallaksi.
Vuonna 1866 Saksan kansanpuolueeseen liittyi Saksilainen kansanpuolue, jonka perusjoukon muodostivat työläiset. Tämä vasemmistosiipi, joka kannatti kansanpuolueen pyrkimystä ratkaista maan yhdistämispulma demokraattista tietä, osallistui elokuussa 1869 Saksan sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen perustamiseen. — 7, 21, 26.
- 9 Kysymyksessä on sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen kustantamo, joka julkaisi »Volkstaat» lehteä ja sosiaalidemokraattista kirjallisuutta. Kustantamoa johti A. Bebel.
»Der Volkstaat» («Kansanvaltio») — Saksan sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen (eisenachilaisten) pää-äänenkannattaja, ilmestyi Leipzigissa 2:sesta lokakuuta 1869 29:nteen syyskuuta 1876. Lehteä johti W. Liebknecht. Marx ja Engels avustivat lehteä ja auttoivat jatkuvasti toimitustyössä. — 8, 26.
- 10 *Rauhan ja vapauden liitto* oli pikkuporvarillisten tasavaltalaisten ja liberaalien Sveitsissä 1867 perustama porvarillis-pasifistinen järjestö. Julistaen että sota voidaan lopettaa, kun perustetaan »Euroopan yhdysvallat», Rauhan ja vapauden liitto levitti kansanjoukkojen keskuuteen harhakuvitelmiä ja käänsytti proletariaattia pois luokkataistelusta. — 17, 26.
- 11 »*Norddeutsche Allgemeine Zeitung*» («Pohjois-Saksan yleinen lehti») — taantumuksellinen sanomalehti, ilmestyi Berliinissä 1861—1918. Se oli 1860—1880-luvulla Bismarckin hallituksen virallinen äänenkannattaja. Marx tarkoittaa vuoden 1875 maaliskuun 20. päivän numerossa ollutta artikkelia. — 17.
- 12 »*L'Atelier*» («Työhuone») — ranskalainen kuukausijulkaisu, ilmestyi Pariisissa 1840—1850. Se oli kristillisen sosialismin aatteiden vaikutuksen alaisena olleiden käsityöläisten ja työläisten äänenkannattaja. — 19.
- 13 »*Kulttuuritaistelu*» («Kulturkampf») — porvarillisten liberaalien antama nimitys Bismarckin hallituksen 1870-luvulla toteuttamille lainsäädännöllisille toimenpiteille, joiden tarkoituksena oli taistelu maallisen kulttuurin puolesta. Taantumusvoimien yhdistämiseksi Bismarck kumosi 1880-luvulla suurimman osan noista toimenpiteistä. — 23, 352.

- 14 »*Frankfurter Zeitung und Handelsblatt*» («Frankfurtin lehti ja kauppalehti») — suuntaukseltaan pikkuporvarillinen demokraattinen päivälehti, ilmestyi vuodesta 1856 (tällä nimellä vuodesta 1866) vuoteen 1943. — 26.
- 15 Tarkoitetaan Gothan ohjelmaluonnoksen seuraavia kohtia:
 »Valtion vapaaksi perustaksi Saksan työväenpuolue vaatii:
 1. Yleistä, yhtäläistä, välitöntä ja salaista äänioikeutta kaikille 21 vuotta täyttäneille miehille kaikissa valtion ja kunnan vaaleissa. 2. Kansan välitöntä lainsäädäntää ja oikeutta esittää ja hylätä ehdotuksia. 3. Yleistä sotilaskoulutusta. Kansan nostoväkeä vakinaisen sotaväen tilalle. Kansanedustajain oikeutta päättää sodasta ja rauhasta. 4. Kaikkien poikkeuslakien, erittäinkin paino-, yhdistymis- ja kokoontumislakien kumoamista. 5. Kansanoikeutta. Maksutonta oikeudenkäyntiä.
 Valtion henkiseksi ja siveelliseksi perustaksi Saksan työväenpuolue vaatii:
 1. Yleistä ja yhtäläistä valtion toteuttamaa kansankasvatusta. Yleistä koulupakkoa. Maksutonta opetusta. 2. Tieteen vapautta. Omantunnonvapautta.» — 26.
- 16 Kysymyksessä on Saksan—Ranskan sota 1870—1871. — 26.
- 17 Ks. W. Bracke. »Der Lassalle'sche Vorschlag» («Lassallen ehdotus»). Braunschweig 1873. — 27.
- 18 »*Demokratisches Wochenblatt*» («Demokraattinen viikkolehti») — saksalainen työväenlehti, tällä nimellä ilmestyi Leipzigin tammikuusta 1868 syyskuuhun 1869 W. Liebknechtin toimittamana. Lehti esitti huomattavaa osaa Saksan sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen perustamisessa. Eisenachin edustajakokouksessa 1869 lehti julistettiin sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen pää-äänenkannattajaksi ja sille annettiin nimi »Volksstaat» (ks. selitystä 9). Marx ja Engels avustivat lehteä. — 29.
- 19 Engels luettelee sosiaalidemokraattisia lehtiä, jotka olivat helmikuussa 1891 julkaisseet ylipäänsä hyväksyviä kirjoituksia Marxin »Gothan ohjelman arvostelun» ilmestymisen johdosta.
 »*Arbeiter-Zeitung*» («Työväenlehti») — itävaltalaisten sosiaalidemokraattien äänenkannattaja, ilmestyi Wienissä vuodesta 1889. Lehteä toimitti V. Adler. 1890-luvulla Engels julkaisi joitakin artikkeleitaan lehdessä.
 »*Sächsische Arbeiter-Zeitung*» («Saksilainen työväenlehti») — saksalainen sosiaalidemokraattinen päivälehti, 1890-luvun alussa »nuorten» puolianarkistisen oppositioryhmän äänenkannattaja. Ilmestyi Dresdenissä vuosina 1890—1908.
 »*Züricher Post*» («Zürichin lehti») — demokraattinen sanomalehti, ilmestyi Zürichissä vuosina 1879—1936. — 32, 446.
- 20 »*Die Neue Zeit*» («Uusi aika») — Saksan sosiaalidemokraattien teoreettinen aikakauslehti, ilmestyi Stuttgartissa 1883—1923. Engels julkaisi siinä 1885—1894 useat artikkelinsa. — 32, 303, 404, 453.
- 21 Hallen edustajakokouksessa (ks. selitystä 4) Liebknecht teki selostuksen puolueen ohjelmasta. — 33.
- 22 *Poikkeuslaki sosialisteja vastaan* saatettiin voimaan Saksassa 21. lokakuuta 1878. Tämän lain nojalla kiellettiin kaikki sosiaalidemokraattisen puolueen järjestöt ja työväen joukkojärjestöt, lakkautettiin työväen lehdistö, takavariokittiin sosialistista kirjallisuutta, sosialisteja vastaan aloitettiin rankaisutoimet. Työväenjoukkoliikkeen painostuksesta laki kumottiin 1. lokakuuta 1890. — 33, 78, 104, 388, 442, 443.
- 23 Kysymyksessä on kreivitär Sophie von Hatzfeldtin avioerojuttu, jota Lassalle ajoi 1846—1856. Lassalle paisutteli ylenmäärin vanhan ylimysperheen jäsenen hyväksi ajatun oikeusjutun merkitystä ja vertasi sitä taisteluun sorrettujen asian puolesta. — 33.

- 24 »Vorwärts. Berliner Volksblatt» (»Eteenpäin. Berliinin kansanlehti») — saksalainen sosiaalidemokraattinen päivälehti, vuodesta 1891 Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja, perustettu 1884, tällä nimellä ilmestyi vuodesta 1891.
Kysymyksessä on vuoden 1891 helmikuun 13. päivän numeron pääkirjoitus, jossa sosiaalidemokraattinen valtiopäiväryhmä lausui erimielisyytensä Marxin Gothan ohjelmasta tekemien huomautusten ja niissä annetun Lassallen osuuden arvion johdosta. — 34.
- 25 20. helmikuuta 1891 päivätyssä kirjeessään Engelsille Fischer ilmoitti puolueen hallinnon päätöksestä julkaista uusintapainoksena Marxin teokset »Kansalaissota Ranskassa» ja »Palkkatyö ja pääoma» sekä Engelsing teos »Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi» ja pyysi Engelsiä kirjoittamaan niihin kuhunkin esipuheen. — 34.
- 26 »Luonnon dialektiikka» on yksi Engelsing pääteoksista. Engels on tehnyt siinä yleisiä dialektis-materialistisia johtopäätöksiä luonnontieteiden saavutuksista 1800-luvun puolivälissä, kehitellyt edelleen materialistista dialektiikkaa ja arvostellut metafyyysisiä ja idealistisia luonnontieteen oppirakennelmia.
Engelsing laatimassa »Luonnon dialektiikan» aineistojen kolmannen nipun sisällysluettelossa tätä »Johdantoa» sanotaan »Vanhaksi johdannoksi». Sen kirjoittamisajaksi voidaan määritellä vuosi 1875 tai 1876. On mahdollista, että »Johdannon» edellinen osa on kirjoitettu 1875 ja jälkimmäinen vuoden 1876 alkupuoliskolla. — 35.
- 27 Tarkoitetaan suurta talonpoikaissotaa Saksassa 1524—1525. — 35.
- 28 Engels tarkoittaa Lutherin koraalia »Ein feste Burg ist unser Gott» (»Jumala ompe linnamme»). H. Heine nimitti tätä virttä »uskonpuhdistuksen marseljeesiksi» teoksessaan »Zur Geschichte der Religion und Philosophie in Deutschland» (»Saksan uskonnon ja filosofian historia»), toinen osa. — 36.
- 29 Kopernikus sai kuolinpäivänään, 24. toukokuuta (vanhaa lukua) 1543, kappaleen vastajulkaistua teostaan »De revolutionibus orbium coelestium» (»Täivaan ympyröiden kiertoilikkeestä»), jossa hän esitteli aurinkokeskistä maailmanjärjestelmää. — 37.
- 30 Kemiassa 1700-luvulla vallinneiden käsitysten mukaan palamisprosessin oletettiin johtuvan kappaleiden sisältämästä erityisestä aineesta, flogistonista, joka erittyi kappaleiden palaessa. Kuuluisa ranskalainen kemisti A. L. Lavoisier todisti tämän teorian kestäättömyyden ja esitti palamisprosessin oikean selityksen, jonka mukaan happi liittyy palavaan aineeseen. — 38, 56, 315.
- 31 Tarkoitetaan Kantin 1755 anonymiina ilmestynyttä kirjaa »Allgemeine Naturgeschichte und Theorie des Himmels» (»Yleinen luonnonhistoria ja taivaan teoria»). Siinä Kant esitti kosmogonisen hypoteesinsa, jonka mukaan aurinkokunta on muodostunut alkusumusta. Laplace esitti hypoteesinsa aurinkokunnan synnystä ensi kerran teoksensa »Exposition du système du monde» (»Maailmanrakenteen kuvaus») viimeisessä luvussa. Osat I—II, Pariisi 1796. — 39.
- 32 Kysymyksessä on ajatus, jonka Isaac Newton lausui teoksessaan »Philosophiae Naturalis Principia Mathematica» (»Luonnonfilosofian matemaattiset alkeet», 3. osa, Yleisopetus). Tätä Newtonin lausumaa tarkoittaa Hegel sanoi teoksessaan »Enzyklopädie der philosophischen Wissenschaften» (»Filosofisten tieteiden ensyklopediassa»), § 98, 1. lisäys: »Newton... varoitti suoraan fysiikkaa, ettei tämä lankeaisi metafysiikkaan...» — 40.
- 33 *Suikulainen* (*Amphioxus lauceolatus*) — pieni kalomainen eläin, selkärangattomien ja selkärankaisten välimuoto; elää useissa merissä ja valtamerissä.
Suomusalamanteri (*Lepidosiren paradoxa*) — keuhkokalojen alalohkoon kuuluva eläin, jolla on sekä keuhkot että kidukset; elää Etelä-Amerikassa. — 42.

- 34 *Barramunda* (*Ceratodus Forsteri*) — keuhkokala, elää Australiassa.
Archaeopteryx — hyvin muinainen lintujen luokkaan kuulunut fossiilinen selkärankainen eläin, jolla oli samalla eräitä matelijain tunnusmerkkejä. — 42.
- 35 Kysymyksessä on C. F. Wolffin väitöskirja »Theorie generationis» (»Polveutumisoppi»). — 42.
- 36 C. Darwinin teos »Lajien synty» ilmestyi 1859. — 42.
- 37 *Protistit* — Haeckelin luokittelun mukaan laaja alkueliöiden (yksisoluisten ja solurakenteettomien) ryhmä, joka muodostaa elimellisen luonnon kolmannen valtakunnan rinnan kahden monisoluisten (kasvien ja eläinten) muodostaman valtakunnan kanssa. — 42.
- 38 *Eozoon canadense* — Kanadassa löydetty fossiili, jota pidettiin muinaisten alkeellisten eliöiden jätteinä. Saksalainen eläintieteilijä K. Möbius kumosi 1878 väitteen tuon fossiilin elimellisestä alkuperästä. — 44.
- 39 »*Vorwärts*» (»Eteenpäin») — Saksan sosialistisen työväenpuolueen pää-äänenkannattaja, ilmestyi Leipzigissa lokakuun 1:sestä päivästä 1876 lokakuun 27:nteen päivään 1878. Engelsin teosta »Anti-Dühring» julkaistiin lehdessä tammikuun 3:nnestä päivästä 1877 heinäkuun 7:nteen päivään 1878. — 50, 85.
- 40 10. toukokuuta 1876 avattiin kuudes maailman teollisuusnäyttely Philadelphiassa (USA). Saksa oli näyttelyyn osallistuneiden neljänkymmenen maan joukossa. Näyttely osoitti, että Saksan teollisuus oli jäänyt huomattavasti jälkeen muiden maiden teollisuudesta ja että se oli pitänyt ohjeenaan periaatetta »halpaa mutta lahoa». — 51.
- 41 Engels tarkoittaa Nägelin ja Virchowin esiintymistä syyskuussa 1877 saksalaisten luonnontutkijoiden ja lääkäreiden kongressissa, jonka aineistot julkaistiin kokoelmana »Tageblatt der 50. Versammlung deutscher Naturforscher und Aerzte in München 1877» (»Saksalaisten luonnontutkijoiden ja lääkäreiden 1877 Münchenissä pidetyn 50. kongressin bulletiini»), ja Virchowin lausuntoa kirjassa »Die Freiheit der Wissenschaft im modernen Staat», Berlin 1877, S. 13 (»Tieteen vapaus nykyvaltiossa», Berliini 1877, s. 13). — 51.
- 42 Kysymyksessä ovat seuraavat kirjat: J. B. J. Fourier. »Théorie analytique de la chaleur». Paris 1822 (»Analyttinen lämpöteoria». Pariisi 1822) ja S. Carnot. »Réflexions sur la puissance motrice du feu et sur les machines propres à développer cette puissance». Paris 1824 (»Mietteitä tulen liikevoimasta ja koneista, jotka pystyvät kehittämään tuota voimaa». Pariisi 1824). Engelsin mainitsema C-funktio esiintyy Carnotin kirjan sivuilla 73—79 olevassa huomautuksessa. — 56.
- 43 Tämä artikkeli oli alun perin suunniteltu johdannoksi laajempaan teokseen »Orjuutuksen kolme perusmuotoa». Kun suunnitelma jäi täyttämättä, niin Engels pani lopulta kirjoittamansa johdannon otsikoksi »Työn osuus apinan muuttumisessa ihmiseksi». Engels selitti siinä työn ja työkalujen valmistamisen osuutta ihmisen fyysisen rakennetyypin muovautumisessa ja ihmisyyteiskunnan muodostumisessa ja osoitti, miten apinanmuotoisesta edeltäjästä on pitkän historiallisen kehityksen tuloksena muodostunut laadullisesti eriyvä olento, ihminen. Artikkelin on todennäköisesti kirjoitettu kesäkuussa 1876. — 57.
- 44 Ks. C. Darwinin kirjaa »The Descent of Man and Selection in Relation to Sex» (»Ihmisen polveutuminen ja sukupuolivalinta»), ilmestynyt Lontoossa 1871. — 57.
- 45 Tarkoitetaan yleismaailmallista talouspulaa 1873. Saksassa kriisi alkoi toukokuussa 1873 »valtavasta romahduksesta», joka oli 1870-luvun loppuun jatkuneen kriisin alkusoittoa. — 67, 75, 378.

- 46 »*Rheinische Zeitung für Politik, Handel und Gewerbe*» («Reinin poliittinen, kauppaja- ja teollisuuslehti») — Kölnissä tammikuun 1. päivästä 1842 maaliskuun 31. päivään 1843 ilmestynyt päivälehti. Marx avusti lehteä huhtikuusta 1842 ja saman vuoden lokakuussa hänestä tuli yksi sen toimittajista. Engels niin ikään avusti lehteä. — 68, 147, 309, 351.
- 47 »*Kölnische Zeitung*» («Kölnin lehti») — saksalainen viikkolehti, ilmestyi tällä nimellä Kölnissä vuodesta 1802. Vuosien 1848—1849 vallankumouksen ja sen jälkeisen taantumuksen kaudella lehti heijasti Preussin liberaalin porvariston arkaa ja kavalaa politiikkaa, 1800-luvun viimeisellä kolmanneksella se oli riippuvainen kansallis-liberaalisesta puolueesta. — 68, 155, 369.
- 48 »*Deutsch-Französische Jahrbücher*» («Saksalais-ranskalaiset vuosikirjat») — aikakauslehti, jota julkaistiin Pariisissa saksan kielellä K. Marxin ja A. Rugen toimittamana. Ilmestyi ainoastaan ensimmäinen, kaksoisnumero helmikuussa 1844. Siinä julkaistiin Marxin teokset »Zur Judenfrage» («Juutalaiskysymyksestä») sekä »Zur Kritik der Hegelschen Rechtsphilosophie. Einleitung» («Hegelin oikeusfilosofian arvostelua. Johdanto») ja Engelsin teokset »Umriss zu einer Kritik der Nationalökonomie» («Kansantaloustieteen arvostelun hahmotelma») ja »Die Lage Englands. 'Past and Present' by Thomas Carlyle» («Tilanne Englannissa. Thomas Carlyle. 'Entistä ja nykyistä'»). Nämä teokset osoittavat Marxin ja Engelsin siirtyneen lopullisesti vallankumouksellisesta demokratisista materialismiin ja kommunismiin. Aikakauslehden lakkauttamisen pääsyyinä olivat Marxin ja porvarillisen radikaalin Rugen väliset periaatteelliset erimielisyydet. — 69, 161.
- 49 16. tammikuuta 1845 Ranskan hallitus antoi Preussin hallituksen painostuksesta määräyksen Marxin karkottamisesta Ranskasta. — 69.
- 50 Brysselin saksalaisen työväenyhdistyksen perustivat Marx ja Engels elokuun lopulla 1847. Sen tarkoituksena oli Belgiassa asuvien saksalaisten työläisten poliittinen valistaminen ja tieteellisen kommunismin aatteiden levittäminen heidän keskuudessaan. Marxin ja Engelsin ja heidän aatetovereidensa johdolla yhdistyksestä tuli Belgian saksalaisia vallankumouksellisia proletaareja yhdistävä laillinen keskus. Yhdistyksen parhaat jäsenet kuuluivat Kommunistien liiton Brysselin jaostoon. Brysselin saksalainen työväenyhdistys lakkautti toimintansa kohta Ranskan vuoden 1848 helmikuun porvarillisen vallankumouksen jälkeen, kun Belgian poliisi vangitsi ja karkotti yhdistyksen jäsenet. — 69, 162.
- 51 »*Deutsche-Brüsseler-Zeitung*» («Saksalainen Brysselin lehti») oli saksalaisten poliittisten maanpakolaisten Brysselissä perustama lehti, joka ilmestyi tammikuusta 1847 helmikuuhun 1848. Syyskuusta 1847 Marx ja Engels olivat lehden vakituisia avustajia ja vaikuttivat välittömästi sen suuntaukseen. Marxin ja Engelsin johdolla lehdestä tuli Kommunistien liiton äänenkannattaja. — 70, 147, 162.
- 52 Kesäkuun kapina oli Pariisin työläisten sankarillinen kapina 23.—26. kesäkuuta 1848. Ranskan porvaristo tukahdutti sen poikkeuksellisen julmasti. Kapina oli historian ensimmäinen suuri proletariaatin ja porvariston välinen kansalaissota. — 70, 98, 153.
- 53 »*Kreuz-Zeitungiksi*» («Ristilehdiksi») nimettiin saksalaista päivälehteä »Neue Preussische Zeitungia» («Uutta Preussin lehteä») (sen otsikossa maakunnan embleminä olleen ristin vuoksi). Lehti ilmestyi Berliinissä kesäkuusta 1848 vuoteen 1939, se oli vastavallankumouksellisen hoviklkin ja Preussin junkkeerien äänenkannattaja. — 70, 152.
- 54 Tarkoitetaan aseellista kapinaa *Dresdenissä* 3.—8. toukokuuta sekä vuoden 1849 touko—heinäkuun kapinoita *Etelä- ja Länsi-Saksassa* Frankfurtin kansalliskokouksen 28. maaliskuuta 1849 hyväksymän mutta joidenkin saksalaisten valtioiden hylkäämän valtakunnan perustuslain puolustamiseksi. Nämä kapinat olivat luonteeltaan hajanaisia ja vaistonvaraisia ja heinäkuun puoli-väliin mennessä 1849 ne tukahdutettiin. — 70, 168.

- 55 13. kesäkuuta 1849 pikkuporvarillinen vuoripuolue järjesti Pariisissa rauhanomaisen vastalausemielenosoituksen sen johdosta, että ranskalaisia joukkoja lähetettiin tukahduttamaan Italian vallankumousta. Sotaväki hajotti mielenosoituksen. Monet vuoripuolueen johtajat vangittiin ja karkotettiin tai heidän oli pakko lähteä maanpakoon. — 71, 155, 168.
- 56 »*Neue Rheinische Zeitung. Politisch-ökonomische Revue*» («Uusi Reinin lehti. Poliittinen ja taloudellinen katsaus») — aikakauslehti, Marxin ja Engelsin perustama Kommunistien liiton teoreettinen äänenkannattaja, ilmestyi joulukuusta 1849 marraskuuhun 1850; kaikkiaan ilmestyi kuusi numeroa. — 71, 170.
- 57 Tarkoitetaan provokatorista Kölnin oikeusjuttua, jonka Preussin hallitus oli järjestänyt Kommunistien liiton 11 jäsentä vastaan (4. lokakuuta — 12. marraskuuta 1852). Väärennetyjen asiapapereiden ja valheellisten todistusten perusteella seitsemälle valtiopetoksesta syytetylle langetettiin 3—6 vuoden vankilatuomio. — 71, 156.
- 58 »*New York Daily Tribune*» («New Yorkin päivän tribuuni») — vuosina 1841—1924 ilmestynyt edistysmielinen porvarillinen sanomalehti. Marx ja Engels avustivat lehteä elokuusta 1851 maaliskuuhun 1862. — 71, 147.
- 59 *Amerikan sisällissota* (1861—1865) oli teollisten pohjoisvaltioiden ja niiden kapinaan nousseiden etelän orjavaltioiden välinen sota, jotka pyrkivät säilyttämään orjuuden ja päättivät 1861 erota Yhdysvalloista. Sota johtui kahden yhteiskuntajärjestelmän — orjuus- ja palkkatyöjärjestelmän — välisestä taistelusta. — 71, 170.
- 60 *Italian sota* oli Ranskan ja Piemonten sotaa Itävaltaa vastaan v. 1859; sen aloitti Napoleon III muka Italian vapauttamiseksi, mutta itse asiassa hän pyrki aluevaltauksiin ja bonapartistien vallan lujittamiseen Ranskassa. Napoleon III, joka säikähti Italian laajaa kansallista vapausliikettä ja pyrki säilyttämään Italian valtiollisen hajanaisuuden, solmi kuitenkin erillisrauhan Itävallan kanssa. Sodan tuloksena Ranska sai Savoijin ja Nizzan. Lombardia yhdistettiin Sardiniaan, Venetsia jäi Itävallan alaiseksi. — 71, 346.
- 61 »*Das Volk*» («Kansa») — päivälehti, ilmestyi saksan kielellä Lontoossa 7. toukokuuta — 20. elokuuta 1859, Marx osallistui läheisesti lehden julkaisuun, heinäkuun alusta hän oli sen tosiassiallinen toimittaja. — 71.
- 62 *Tuileries* — palatsi Pariisissa — Napoleon III:n residenssi. — 71.
- 63 4. syyskuuta 1870 kansanjoukkojen vallankumouksellinen esiintyminen johti siihen, että kukistettiin toinen keisarikunta, pystytettiin tasavalta ja muodostettiin väliaikainen hallitus, johon kuului paitsi maltillisia tasavaltalaisia myös monarkisteja. Tämä Pariisin sotilaskuvernööri Trochun ja hänen tosiassiallisen innoittajansa Thiersin johtama hallitus asettui kansallisen kavaluksen tielle ja teki petollisen sopimuksen ulkoisten vihollisten kanssa. — 71, 368.
- 64 Marxin ja Engelsin 17.—18. syyskuuta 1879 A. Bebelille lähettämä *kiertokirje* oli tarkoitettu koko Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen johdolle ja se oli luonteeltaan puolueasiakirja. Tässä nidoksessa julkaistaan kiertokirjeen III osa, jossa osoitetaan, että puolueen oikeistosiiven johdossa olleet ja vuonna 1879 »*Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik*» lehden palstoilla avointa opportunistimia julistaneet Höchberg, Bernstein ja Schramm olivat antautumiskannalla.
- Kirjeessä Marx ja Engels paljastivat ilmenneen opportunistin luokkakantaiset, poliittiset ja aatteelliset perustat ja esittivät vastalauseen sen johdosta, että puoluejohto suhtautui suvaitsevasti opportunistisiin. He arvostelivat jyrkästi opportunistista horjuntaa, jota ilmeni puolueessa sosialisteja vastaan suunnatun poikkeuslain voimaansaattamisen jälkeen. Puolustaan proletaarisen puolueen johdonmukaista luokkakantaisuutta Marx ja Engels vaativat,

- että hävitettäisiin opportunististen aineiden kaikkalainen vaikutus puolueeseen ja sen äänenkannattajaan. Marxin ja Engelsin arvostelu auttoi Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen johtajia kohentamaan puolueessa vallinnutta tilannetta, niin että puolue sai poikkeuslain voimassaoloaikana, vainottuna ollessaan lujitetuksi rivinsä ja järjestetyksi uudelleen puolueen ja löysi oikean tien joukkojen keskuuteen käyttämällä hyväkseen sekä laillisia että maanalaisia työmuotoja. — 77.
- 65 Kysymyksessä on »Jahrbuch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik» («Yhteiskuntatieteen ja sosiaalipoliitikan vuosikirja») — suuntaukseltaan sosiaalireformistinen aikakausjulkaisu. Sitä julkaisi K. Höchberg (salanimellä Ludwig Richter) vuosina 1879—1881 Zürichissä; kaikkiaan ilmestyi kolme numeroa. — 77.
- 66 Kysymyksessä on Zürichissä perustettavaksi suunniteltu puolueen äänenkannattaja. — 77.
- 67 Tarkoitetaan Berliinissä 18. maaliskuuta olleita barrikaditaisteluja, joista alkoi Saksan vuosien 1848—1849 vallankumous. — 79.
- 68 Kysymyksessä on poikkeuslaki sosialisteja vastaan, joka hyväksyttiin Saksan valtiopäivillä lokakuussa 1878 (ks. selitystä 22). — 80.
- 69 »Die Zukunft» («Tulevaisuus») — suuntaukseltaan sosiaalireformistinen aikakauslehti, ilmestyi lokakuusta 1877 marraskuuhun 1878 Berliinissä. Sen julkaisija oli K. Höchberg. Marx ja Engels arvostelivat jyrkästi lehden yrityksiä käännättää puolue reformismin tielle.
»Die Neue Gesellschaft» («Uusi yhteiskunta») — sosiaalireformistinen aikakauslehti, ilmestyi Zürichissä vuosina 1877—1880. — 81.
- 70 Engelsin teos »Socialismin kehitys utopiasta tieteeksi» on »Anti-Dühringin» kolme lukua, jotka Engels muokkasi varta vasten esittääkseen työläisille yleis-tajuisesti marxilaista oppia ehyenä maailmankatsomuksena. — 84, 104.
- 71 *Bimetallismi* (kaksimetallikanta) — rahajärjestelmä, jonka mukaan rahana käytetään samanaikaisesti kahta valuuttametallia, kultaa ja hopeaa. — 85.
- 72 Tähän laitokseen ei sisälly Engelsin teos »Markki». — 85.
- 73 Engels tarkoittaa M. M. Kovalevskin teoksia »Tableau des origines et de l'évolution de la famille et de la propriété» («Perheen ja omaisuuden alkuperä lyhyesti esitettynä»), ilmestynyt Tukholmassa 1890, ja »Первобытное право, выпуск I, Род». М., 1886 («Alkukantainen oikeus, I vihko, Suku», Moskova 1886). — 86.
- 74 *Nominalistit* edustivat keskiaikaisessa filosofiassa suuntausta, jonka mukaan yleiset sukukäsitteet ovat inhimillisen ajattelun ja kielen synnyttämiä nimiä, mitkä sopivat vain reaalisesti olemassaolevien yksityisolioiden merkitsemiseen. Toisin kuin keskiaikaiset realistit, nominalistit kiistivät sen, että käsitteet ovat olioiden esikuvia ja luovia alkulähteitä. Näin ollen he tunnustivat esi-neen ensisijaisuuden ja käsitteen toissijaisuuden. Tässä mielessä nominalismi oli ensimmäinen materialismin ilmaus keskiajalla. — 86.
- 75 *Homoimeriat* ovat loputtomasti jaollisia laadullisesti määriytyneitä materiaalihiukkasia. Anaksagoraan mukaan homoimeriat ovat kaiken olevaisen alkuperustana ja niiden yhdistelmistä johtuu olioiden moninaisuus. — 87.
- 76 *Deismi* — uskonnollis-filosofinen oppi, joka tunnustaa jumalan maailman persoonattomaksi järjesteliseksi alkuperusteeksi, mutta kiistää jumalan puuttumisen luonnon ja yhteiskunnan elämään. — 88, 318, 450.
- 77 Tarkoitetaan ensimmäistä yleismaailmallista kauppa- ja teollisuusnäyttelyä Lontoossa touko—lokakuussa 1851. — 88.
- 78 »*Pelastusarmeija*» — taantumuksellinen uskonnollis-filantrooppinen järjestö, joka perustettiin Englannissa 1865, vuonna 1880 se järjestäytyi sotilaallisesti

(tästä johtuu sen nimi). Tämä järjestö on saanut porvariston huomattavaa tukea ja perustanut monissa maissa hyväntekeväisyyslaitosten verkon vieroitukseen työtätekeviä joukkoja taistelusta riistäjiä vastaan. — 89.

- 79 »*Mainioksi vallankumoukseksi*» nimitetään englantilaisessa porvarillisessa historiankirjoituksessa vuoden 1688 vallankaappausta, jolloin Englannin valtaistuimelta karkotettiin Stuartien hallitsijasuku ja pystytettiin Vilhelm Oranialaisen johtama perustuslaillinen monarkia (1689), joka pohjautui maaylimystön ja suurporvariston väliseen kompromissiin. — 94, 450.
- 80 *Ruusujen sota* (1455—1485) oli kahden englantilaisen ylimyssuvun — Yorkin, jonka vaakunassa oli valkoinen ruusu, ja Lancasterin, jonka vaakunassa oli punainen ruusu — välinen sota valtaistuimesta. Yorkin puolella oli taloudellisesti kehittyneemmän etelän suurfeodaaliherrojen osa sekä ritaristo ja porvaristo. Lancasteria tuki pohjoisten kreivikuntien maaylimystö. Molemmat suvut tuhoutuivat melkein kokonaan sodassa, joka päättyi itsevaltiuden pystyttäneen Tudor-suvun valtaannousuun Englannissa. — 94.
- 81 *Kartesiolainen filosofia* — ranskalaisen 1600-luvun filosofin Descartesin (lat. Cartesius) seuraajien oppi, jossa tehtiin materialistisia johtopäätöksiä Descartesin fiilosofiasta. — 95.
- 82 *Ihmisoikeuksien julistuksen* hyväksyi perustuslakia säättävä kansalliskokous 1789. Siinä esitettiin uuden porvarillisen järjestelmän välttöiset periaatteet. Julistus liitettiin Ranskan vuoden 1791 perustuslakiin; siihen pohjautui jakobiinien vuoden 1793 »Ihmisoikeuksien julistus», joka edelsi Kansalliskonventin 1793 hyväksymää ensimmäistä Ranskan tasavallan perustuslakia. — 96.
- 83 Tässä ja alempana Engels tarkoittaa *Napoleonin lakikokoelmalla* laajassa mielessä koko porvarillisen oikeuden järjestelmää, jota edusti Napoleon I:n aikana 1804—1810 hyväksytty viisiosainen oikeussäännösten kokoelma (Cinq Codes) (siviililaki, siviiliprosessi, kauppa-oikeus, rikoslaki ja rikosprosessi), eikä ainoastaan Code Napoleon-nimisenä tunnettua Napoleon I:n aikana 1804 hyväksyttyä siviililakia (Code Civil). Nämä oikeussäännökset saatettiin voimaan Napoleonin aikana Ranskan valtaamalla Länsi- ja Lounais-Saksan alueilla ja ne olivat voimassa Reinin maakunnassa senkin jälkeen, kun se liitettiin Preusssiin 1815. — 96, 150, 334, 421, 449.
- 84 Tarkoitetaan *äänioikeusuudistusta*, jota koskevan lain (bill) Englannin alahuone hyväksyi 1831 ja ylähuone vahvisti lopullisesti kesäkuussa 1832. Uudistus antoi teollisuusporvariston edustajille mahdollisuuden päästä parlamenttiin. Liberaali porvaristo petti proletariaatin ja pikkuporvariston, jotka olivat päävoimana taistelussa uudistuksen puolesta mutta jäivät äänioikeutta vaille. — 98, 405.
- 85 Tarkoitetaan Englannin parlamentin kesäkuussa 1846 hyväksymää lakia (bill) viljalakien kumoamisesta. Niin sanotut *viljalait* joiden tarkoituksena oli ulkomaisen viljan tuonnin rajoittaminen tai kieltö, oli saatettu voimaan Englannissa suurmaanomistajien etuja silmällä pitäen. Vuoden 1846 lain hyväksyminen merkitsi voittoa teollisuusporvaristolle, joka kauppavapauden tunnuksin oli taistellut viljalajeja vastaan. — 98, 400.
- 86 Vuonna 1824 Englannin parlamentti joutui työväen joukkoliikkeen painostuksesta hyväksymään asetuksen, joka kumosi työväenyhdistysten (trade unionien) kiellon. — 98.
- 87 *Kansankartta*, joka sisälsi chartistien vaatimukset, julkaistiin 8. toukokuuta 1838 parlamentille esitettävänä lakiehdotuksena; siinä oli kuusi vaatimusta: yleinen äänioikeus (21 vuotta täyttäneille miehille), vuotuiset parlamenttiväalit, salainen äänestys, väkiluvun mukainen vaalipiirijako, varallisuudesta riippumaton vaalikelpoisuus ja palkkio parlamentin jäsenille. Parlamentti hylkäsi vuosina 1839, 1842 ja 1849 kolme chartistien joukkoanomusta; kansankartan hyväksymisestä. — 98, 404.

- 88 *Liitto viljalakeja vastaan* (Anti-Corn-Law-League) — englantilaisen teollisuusporvariston järjestö, jonka perustivat 1838 manchesterilaiset tehtailijat Cobden ja Bright. Esittäessään täydellisen kauppavapauden vaatimuksen liitto pyrki viljalakien lakkauttamiseen alentaakseen työläisten palkkoja ja horjuttaakseen maaylimystön taloudellista ja poliittista asemaa. Viljalakien kumoamisen jälkeen (1846) liitto lakkautti toimintansa. — 98.
- 89 Chartistien Lontoossa 10:nneksi huhtikuuta 1848 määräämä joukkomielenosoitus, jonka tarkoituksena oli esittää parlamentille joukkoanomus kansankartan hyväksymisestä, epäonnistui sen järjestäjien epäoiminnin ja horjunnan vuoksi. Taantumusvoimat käyttivät hyväkseen mielenosoituksen epäonnistumista aloittaakseen hyökkäyksen työläisiä vastaan ja rankaisutoimet chartisteja vastaan. — 98, 405.
- 90 Tarkoitetaan Louis Bonaparten 2. joulukuuta 1851 tekemää vallankaappusta, josta alkoi bonapartistisen toisen keisarikunnan olemassaolo. — 98, 345.
- 91 *Veli Jonathan* — englantilaisten pohjoisamerikkalaisista käyttämä ironinen nimitys Englannin pohjoisamerikkalaisten siirtokuntien vapaussodan aikana (1775—1783).
Revivalismi — Englannissa 1700-luvun alkupuoliskolla syntynyt ja Pohjois-Amerikassa levinnyt protestanttinen virtaus; sen kannattajat koettivat uskonnollisten saarnojen avulla ja perustamalla uusia uskonnollisia seuroja lujittaa ja levittää kristinuskon vaikutusta. — 98.
- 92 Napoleon III:n toinen keisarikunta oli olemassa Ranskassa vuosina 1852—1870, kolmas tasavalta vuosina 1870—1940. — 99.
- 93 Työväen joukkoliikkeen painostuksesta Englannissa toteutettiin 1867 toinen parlamenttiuudistus. I:n Internationaalinen Pääneuvosto osallistui aktiivisesti uudistusliikkeeseen. Uudistuksen tuloksena valitsijoiden määrä Englannissa lisääntyi yli kaksinkertaisesti, äänioikeuden sai myös osa ammattitaitoisista työläisistä. — 100, 406.
- 94 *Katederisotalismi* oli porvarillisen ideologian suuntauksia 1870- ja 1890-luvulla. Sen kannattajat, lähinnä Saksan yliopistojen professorit, julistivat yliopistojen oppituoista (saksaksi Katheder) sosialismin nimellä porvarillista reformismia. Katederisotalismin edustajat (A. Wagner, G. Schmoller, L. Brentano, W. Sombart ym.) väittivät, että valtio on luokkien yläpuolella oleva instituutio, joka pystyy sovittamaan vihamieliset luokat ja saattamaan vähitellen voimaan »socialismin» kajoamatta kapitalistien etuihin. Heidän ohjelmansa rajoittui työläisten sairaus- ja tapaturmavakuutuksen järjestämiseen ja joidenkin toimenpiteiden toteuttamiseen tehdaslainsäädännön alalla. Katederisotalistien mielestä hyvin järjestetyt ammattiliitot tekevät tarpeettomaksi työväenluokan poliittisen taistelun ja poliittisen puolueen. Katederisotalismi oli revisionismin aatteellisia lähteitä. — 101.
- 95 *Ritualismi* (tunnettu laajemmin puseylaisuutena) — anglikaanisen kirkon suuntauksia, syntynyt 1830-luvulla; sen kannattajat vaativat anglikaanista kirkkoa palauttamaan katoliset jumalanpalvelusmenot (tästä johtuu suuntauksen nimi) ja eräät katolilaisuuden dogmit. — 101.
- 96 Tämä johtopäätös proletarisen vallankumouksen voiton mahdollisuudesta vain samanaikaisesti edistyneissä kapitalistisissa maissa ja siis vallankumouksen voiton mahdottomuudesta yhdessä maassa oli paikkansapitävä esimonopolistisen kapitalismin kaudella. Uusissa historiallisissa oloissa, monopolistisen kapitalismin kaudella, Lenin löysi kapitalismin taloudellisen ja poliittisen kehityksen epätasaisuuden lain ja sitä lähtökohtanaan pitäen teki uuden johtopäätöksen sosialistisen vallankumouksen voiton mahdollisuudesta aluksi muutamissa tai jopa yhdessä erillisessä maassa ja vallankumouksen samanaikaisen voiton mahdottomuudesta kaikissa maissa tai suurimmassa osassa maita. Tämän uuden johtopäätöksen Lenin muotoili ensi kerran artikkelissaan »Euroopan Yhdysvallat -tunnuksesta» (1915). — 103.

- 97 *Uudestikastajat* eli anabaptistit olivat lahkolaisia, jotka olivat saaneet nimensä esittämästään vaatimuksesta, että aikuiset kastettaisiin uudelleen. — 105.
- 98 Engels tarkoittaa »*todellisia levellereitä*» (»tasoittajia») eli »*deggereitä*» (»kai-vajia»), Englannin 1600-luvun porvarillisen vallankumouksen aikaisia ääri-vasemmistolaisen suunnan edustajia, jotka ilmensivät maaseutu- ja kaupun-kiköyhälistön etuja. He vaativat maan yksityisomistuksen lakkauttamista, levittivät alkeellisen tasanjakokommunismiin aatteita ja koettivat toteuttaa niitä käytännössä muokkaamalla yhteisvoimin yhteisöomaita. — 105.
- 99 Engels tarkoittaa ennen kaikkea utopistisen kommunismin edustajien teok-sia, nimittäin T. Moren teosta »*De optimo statu rei publicae deque nova in-sula Utopia*» ja T. Campanellan teosta »*Civitatis solis poetica*». — 105.
- 100 *Hirmuvalta* — jakobiinien vallankumouksellisen-demokraattisen diktatuurin aika (kesäkuu 1793 — heinäkuu 1794). — 106.
- 101 *Direktorio* (koostui viidestä direktorista, joista yksi oli erovuorossa vuosit-tain) — toimeenpanovallan elin Ranskassa vuosina 1795—1799; harjoitti terroria demokraattisia voimia vastaan ja puolusti suurporvariston etuja. — 106.
- 102 Kysymyksessä on Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen tunnus »*Vapaus. Veljeys. Tasa-arvoisuus*». — 107.
- 103 *New Lanark* — kehräämö lähellä skotlantilaista Lanarkin kaupunkia, perus-tettu 1784, sitä ympäröi pieni asutusyhdykskunta. — 107.
- 104 *Sata päivää* — lyhyeksi ajaksi palautetun Napoleon I:n keisarikunnan ole-massaoloaika, joka alkoi hänen paluustaan Elban saarelta Pariisiin 20. maaliskuuta 1815 ja jatkui saman vuoden kesäkuun 22. päivään, jolloin hän luopui toistamiseen valtaistuimesta. — 109.
- 105 *Waterloossa* (Belgia) 18. kesäkuuta 1815 Wellingtonin johtamat englantil-laiset ja hollantilaiset joukot ja Blücherin johtama preussilainen armeija murskasivat Napoleon I:n armeijan. — 109.
- 106 Lokakuussa 1833 Lontoossa pidettiin osuuskuntien ja ammattiyhdistysten edustajakokous, jonka puheenjohtajana oli Owen ja jossa perustettiin virallisesti *Ison-Britannian ja Irlannin suuri kansallinen yhdistetty tuotantoalojen liitto* (Grand national consolidated Trades' Union). Elokuussa 1834 se hajosi porvarillisen yhteiskunnan ja valtion voimakkaan vastarinnan vaikutuksesta. — 113.
- 107 Proudhon yritti perustaa vaihtopankin vuosien 1848—1849 vallankumouk-sen aikana. Hän perusti 31. tammikuuta 1849 Pariisissa Banque du peuple (Kansanpankin). Se oli olemassa pari kuukautta, mutta kärsi vararikon ennen kuin ehti aloittaa toimintaansa. Huhtikuun alussa pankki suljettiin. — 113.
- 108 Tarkoitetaan kolmannelta vuosisadalta ennen ajanlaskumme alkua seitse-männelle vuosisadalle meidän ajanlaskuamme jatkunutta aikakautta, joka on saanut nimensä egyptiläisen Alexandrian kaupungin (Välimeren rannalla) mukaan; tuohon aikaan kaupunki oli kansainvälisen taloudellisen kanssakäy-misen suurimpia keskuksia. Alexandrialaisella kaudella kehittyivät huomattavasti monet tieteet, mm. matematiikka ja mekaniikka (Eukleides ja Arkhi-medes), maantiede, tähtitiede, anatomia ja fysiologia. — 115.
- 109 *Seehandlung* (Merikauppa) — Preussissa 1772 perustettu kauppa- ja luottoyh-tiö. Se sai valtiolta huomattavia etuoikeuksia ja myönsi hallitukselle suuria lainoja. — 130.
- 110 Kyseinen kirje on Marxin ensimmäinen hahmotelma vastaukseksi V. I. Za sulitšin 16. helmikuuta 1881 päivättyyn kirjeeseen. Zsulitš kertoi Marxille kirjeessään »*Pääoman*» osuudesta venäläisten sosialistien kiistoissa kapita-

lismin kohtaloista Venäjällä ja pyysi tovereidensa, »vallankumouksellisten sosialistien», nimessä Marxia esittämään mielipiteensä tästä kysymyksestä ja mm. yhteisöä koskevasta kysymyksestä. Tämän kirjeen (ja Pietarista saapuneen samanlaisen pyynnön sisältäneen »Narodnaja Voljan» toimeenpanevan komitean kirjeen) saapumishetkellä Marx työskenteli »Pääoman» kolmannen osan parissa. Hän teki paljon työtä Venäjän yhteiskuntataloudellisia suhteita sekä venäläisen talonpoikaisyhteisön sisäistä rakennetta ja sen tilaa tutkiessaan. Mainitut pyynnöt saatuaan hän jatkoi työtään tehdäkseen yleistä yhteenvetoja sitä ennen tutkimiensa lähteiden perusteella ja päätyi siihen, että ainoastaan Venäjän kansanvallankumous Länsi-Euroopan proletariaarisen vallankumouksen tukemana saattaisi poistaa venäläistä yhteisöä joka puolelta ahdistaneet »turmiolliset vaikutukset». Venäjän vallankumous loisi suotuisat edellytykset Länsi-Euroopan proletariaatin voitolle, ja tämä vuoroostaan auttaisi Venäjää sivuuttamaan kapitalistisen kehitystien. Tällä Marxin ajatusrakennelmalla ei ollut mitään yhteistä sen narodnikkilaisen haaveen kanssa, että yhteisön avulla voitaisiin harpata suoraan sosialistiseen yhteiskuntajärjestelmään suurteollisuutta kehittämättä. — 137.

- 111 L. H. Morgan. »Ancient Society or Researches in the Lines of Human Progress from Savagery, through Barbarism to Civilization». London 1877, p. 552 (»Muinainen yhteiskunta eli tutkimus inhimillisen edistyksen teistä, villeydestä barbaarisuuden kautta sivistykseen». Lontoo 1877, s. 552). — 139.
- 112 H. S. Maine. »Village-Communities in the East and West». London 1871 (»Kyläyhteisöt Idässä ja Lännessä». Lontoo 1871). — 139.
- 113 Vuonna 321 ennen ajanlaskumme alkua samnilaiset (Keski-Apenniinien vuoristoalueella asuneet heimot) aiheuttivat tappion roomalaisille legioonille Caudiumin solissa lähellä muinaisroomalaista Caudiumin kaupunkia ja pakottivat roomalaiset kulkemaan »ikeen alitse», mitä pidettiin voiteton armeijan suurimpana häpeänä. Tästä johtuu sanonta »löpäistä Caudiumin solat», ts. joutua nöyryytytyksi. — 141.
- 114 *Volosti* — pienin hallintoalue Venäjällä ennen vallankumousta. — 142.
- 115 »*Vorwärts!*» (»Eteenpäin!») — saksalainen sanomalehti, ilmestyi Pariisissa tammiukuusta joulukuuhun 1844 kaksi kertaa viikossa. Marx ja Engels avustivat lehteä. — 147, 159.
- 116 Tässä Marxin kuoleman ensimmäiseksi vuosipäiväksi kirjoittamassaan artikkelissa Engels selitti proletariaaristen vallankumouksmiesten taktiikan erikoisuuksia vuosien 1848—1849 porvarillis-demokraattisen vallankumouksen kaudella. Engels tähdensi teoksessaan kansanjoukkojen vallankumoustaistelun ja sen taktisesti oikean johtamisen historiallista merkitystä. Hän korosti, että proletariaarisen puolueen on osattava taitavasti yhdistää yleisdemokraattiset tehtävät proletariaariin. Engels asetti Marxin vuosina 1848—1849 soveltaman taktiikan esikuvaksi opettaessaan Saksan sosiaalidemokraatteja kamppailemaan työväenluokan johto-osuudesta yleisdemokraattisessa liikkeessä, puoltamaan proletariaatin luokkaetuja antautumatta pikkuporvarillisten harkuvitelmiin lumoihin ja paljastaen päättävästi hallitsevien luokkien yritykset pettää proletariaattia valheellisilla lupauksilla. — 148.
- 117 Tarkoitetaan vuoden 1848 vallankumousta Ranskassa. — 148.
- 118 Tarkoitetaan Preussin hallituksen ministereitä, jotka nousivat valtaan vuoden 1848 maaliskuun vallankumouksen jälkeen, nimittäin Hansemannia, Camphausenia ym. liberaalin porvariston johtomiehiä, joiden kavalan politiikan tavoitteena oli sovinto taantumusvoimien kanssa. — 152.
- 119 *Frankfurtin kokous* oli Saksassa maaliskuun vallankumouksen jälkeen koollekutsuttu kansalliskokous, joka aloitti istuntonsa 18. toukokuuta 1848 Frankfurt am Mainissa. Kansalliskokouksen päätehtävänä oli Saksan valtiollisen pirstoutuneisuuden hävittäminen ja yleisvaltakunnallisen valtiosäännön laa-

timinen. Kokouksen liberaalin enemmistön pelkuruuden ja horjunnan ja vasemmistosiiven epäroinnin ja epäjohtonmukaisuuden vuoksi kansalliskokous ei rohnennut ottaa käsiinsä ylintä valtaa maassa eikä pystynyt asettamaan päättävälle kannalle Saksan vuosien 1848—1849 vallankumouksen peruskysymyksissä. Kansalliskokouksen oli pakko siirtyä 30. toukokuuta 1849 Stuttgartiin. 18. kesäkuuta 1849 se ajettiin hajalle sotavoimin.

Berliinin kokous kutsuttiin koolle toukokuussa 1848 Berliiniin laatimaan »kuninkaan kanssa tehdyn sopimuksen mukaan» perustuslakia. Hyväksymällä tämän sanamuodon toimintansa perustaksi Berliinin kansalliskokous kieltäytyi kansan itsenäisyyden periaatteesta; marraskuussa se siirrettiin kuninkaan määräyksestä Brandenburgiin. Preussin vallankaappauksen aikana joulukuussa 1848 kansalliskokous ajettiin hajalle. — 152, 167.

120 Bourgeartin kirja »Marat, l'Ami du Peuple» (»Kansan ystävä Marat») ilmestyi Pariisissa 1865.

»*L'Ami du Peuple*» (»Kansan ystävä») — J. P. Maratin julkaisema sanomalehti, ilmestyi 12:nnesta syyskuuta 1789 14:nteen heinäkuuta 1793; tämän nimisenä lehti ilmestyi 16:nnesta syyskuuta 1789 21:seen syyskuuta 1792; lehdessä oli allekirjoitus: Marat, l'Ami du Peuple. — 153.

121 24. helmikuuta 1848 — Ludvig Filipin yksinvaltiuden kukistamispäivä Ranskassa. Saatuaan tiedon helmikuun vallankumouksen voitosta Ranskassa Nikolai I antoi sotaministerille määräyksen osittaisesta mobilisaatiosta Venäjällä, minkä tarkoituksena oli valmistautua taisteluun Euroopan vallankumousta vastaan. — 154.

122 W. Wolffin artikkelisarja ilmestyi »Neue Rheinische Zeitungissa» 22:sesta maaliskuuta 25:nteen huhtikuuta 1849. — 154.

123 Engels kirjoitti artikkelin »*Kommunistien liiton historiaa*» johdannoksi Marxin pamfletin »Paljastuksia Kölnin kommunistijutusta» vuoden 1885 saksankieliseen painokseen. Poikkeuslain voimassaolovuosina Saksan työväenluokalle oli erittäin tärkeää perehtyä taantumusvuosien 1849—1852 vallankumoustaistelun kokemukseen. Juuri siksi Engels piti tarpeellisena Marxin pamfletin julkaisemista uusintapainoksena. — 156.

124 *Babouvismi* — Ranskan vallankumouksen aikana 1700-luvun lopulla Gracchus Babeufin ja hänen kannattajiensa perustama utopistisen tasanjakokommunismien virtaus. — 157.

125 *Société des Saisons* (Vuodenaikojen yhdistys) — tasavaltalaissosialistinen salaliittolaisjärjestö, toimi Pariisissa vuosina 1837—1839 A. Blanquin ja A. Barbésin johdolla.

Vuoden 1839 toukokuun 12. päivän kapina Pariisissa oli Vuodenaikojen yhdistyksen valmistelema ja siinä esittivät pääosaa vallankumoukselliset työlläiset; hallituksen joukot ja kansalliskaarti nujersivat kapinan, jolla ei ollut laajojen kansanjoukkojen tukea. — 157.

126 Kysymyksessä on saksalaisten demokraattien taantumusta vastaan käymän taistelun vaihe, jota sanottiin Frankfurtin attentaatiksi; ryhmä radikaalilaineksia yritti 3. huhtikuuta 1833 saada aikaan valtiokeikauksen hyökkäämällä Saksan liiton keskuselintä, Frankfurt am Mainin liittopäiviä vastaan ja julistaa yleissaksalaisen tasavallan; sotaväki tukahdutti tämän huonosti valmistetun esiintymisen. — 157.

127 Helmikuussa 1834 italialainen porvarillinen demokraatti Mazzini järjesti vuonna 1831 perustamansa »Nuori Italia» yhdistyksen ja ulkomaisten vallankumouksellisten maanpakolaisten ryhmän retken Sveitsistä Savoijiin nostatakseen siellä kansankapinan Italian yhdistämiseksi ja riippumattoman porvarillisen Italian tasavallan perustamiseksi; piemontelaiset joukot murskasivat Savoijiin hyökänneen osaston. — 157.

- 128 »*Demagogeiksi*» nimitettiin Saksassa vuodesta 1819 niitä saksalaisen sivistyneistön oppositioliikkeen osanottajia, jotka esiintyivät saksalaisten valtioiden taantumuksellista järjestelmää vastaan ja vaativat Saksan yhdistämistä. »Demagogit» joutuivat saksalaisten viranomaisten ankarien vainotoimien kohteeksi. — 157.
- 129 Tarkoitetaan Lontoon *Saksalaista työväen valistusyhdistystä*, joka 1850-luvulla sijaitsi Great Windmill Streetin varrella. Yhdistyksen perustivat helmikuussa 1840 K. Schapper, J. Moll ym. Oikeamielisten liiton toimihenkilöt. Marx ja Engels osallistuivat aktiivisesti sen toimintaan 1849—1850. Marx ja Engels ja heidän kannattajansa erosivat 17. syyskuuta 1850 yhdistyksestä, sillä sen enemmistö asettui Willichin ja Schapperin seikkailuhenkisen lahkolaisryhmän kannalle. Internationaalien perustamisen jälkeen 1864 yhdistyksestä tuli Kansainvälisen työväenliiton Lontoon saksalainen jaosto. Lontoon valistusyhdistys oli olemassa vuoteen 1918, jolloin Englannin hallitus lakautti sen. — 158.
- 130 »*The Northern Star*» (»Pohjantähti») — englantilainen päivälehti, 1837 perustettu chartistien pää-äänenkannattaja; ilmestyi vuoteen 1852 asti, aluksi Leadsissa ja marraskuusta 1844 Lontoossa. Lehden perustaja ja toimittaja oli O'Connor, toimituskuntaan kuului myös G. Harney. Vuosina 1843—1850 lehdessä julkaistiin Engsin artikkelia. — 162.
- 131 Syksyllä 1847 Brysselissä perustettuun *Demokraattiseen yhdistykseen* kuuluu proletariaasia vallankumousmiehiä, pääasiallisesti saksalaisia vallankumouksellisia maanpakolaisia sekä etumaisia porvarillisia ja pikkuporvarillisia demokraatteja. Marx ja Engels osallistuivat aktiivisesti yhdistyksen perustamiseen. 15. marraskuuta 1847 Marx valittiin sen varapuheenjohtajaksi, puheenjohtajaksi valittiin belgialainen demokraatti L. Jottrand. Marxin vaikutuksen ansiosta Brysselin Demokraattisesta yhdistyksestä tuli kansainvälisen demokraattisen liikkeen suurimpia keskuksia. Sen jälkeen kun Marx karkotettiin Brysselistä maaliskuun alussa 1848 ja belgialaiset viranomaiset ranskaisivat yhdistyksen vallankumouksellisimpia aineksia, yhdistyksen toiminta suppeni muuttuen paikallisuonteiseksi ja vuoteen 1849 mennessä tosiasialisesti raukesi jo kokonaan. — 162.
- 132 »*La Réforme*» (»Reformi») — ranskalainen päivälehti, pikkuporvarillisten tasavaltalaisten demokraattien ja pikkuporvarillisten sosialistien äänenkannattaja; ilmestyi Pariisissa vuosina 1843—1850. Lokakuusta 1847 tammikuuhun 1848 Engels julkaisi artikkeliaan lehdessä. — 162, 416.
- 133 »*Der Volks-Tribun*» (»Kansan tribuuni») — saksalaisten »todellisten sosialistien» New Yorkissa perustama päivälehti; ilmestyi 5:nnestä tammikuuta 31:seen joulukuuta 1846. — 163.
- 134 Marx ja Engels kirjoittivat »*Kommunistisen puolueen vaatimukset Saksassa*» maaliskuun 21. ja 29. päivän välisenä aikana 1848 Pariisissa. Nämä vaatimukset olivat Kommunistien liiton poliittisena toimintaohjelmansa alkaneessa Saksan vallankumouksessa. Lentolehtiseksi painettuna ne annettiin koti-maahansa palaaville Kommunistien liiton jäsenille ohjelmalliseksi asiakirjaksi. Vallankumouksen kuluksa Marx ja Engels ja heidän kannattajansa propagoivat tätä ohjelmallista asiakirjaa kansanjoukkojen keskuudessa. — 165.
- 135 Tarkoitetaan Kommunistien liiton aloitteesta 8.—9. maaliskuuta 1848 Pariisissa perustettua saksalaisten työläisten klubia. Marxilla oli johtava osuus tässä yhdistyksessä. Klubin perustamisen tarkoituksena oli yhdistää Pariisissa maanpaossa olleet saksalaiset työläiset ja selittää heille proletariaatin taktiikkaa porvarillisdemokraattisessa vallankumouksessa. — 167.
- 136 Marxin teoksen »*Paljastuksia Kölnin kommunistijutusta*» vuoden 1885 painokseen, jonka esipuheeksi kyseinen artikkeli oli tarkoitettu, Engels sijoitti muutamia liitteitä, mm. Keskuskomitean maaliskuu- ja kesäkuussa 1850 Kommunistien liitolle kirjoittamat vetoomukset. — 169.

- 137 Marx ja Engels nimittivät ironisesti *Sonderbundiksi* (Erikoisliitoksi) Sveitsin 1840-luvun taantumuksellisten katolisten kantonien separatiivisen liittouman analogian mukaan Willichin ja Schapperin seikkailuhenkistä lahkolaisryhmää, joka eristäytyi Kommunistien liitossa 15. syyskuuta 1850 tapahtuneen jakautumisen jälkeen itsenäiseksi, oman keskuskomiteansa omaavaksi järjestöksi. Toiminnallaan ryhmä auttoi Preussin poliisia paljastamaan Kommunistien liiton salaisia yhteisöjä Saksassa ja antoi poliisille aihetta tekaista oikeusjuttu Kommunistien liiton huomattavia toimihenkilöitä vastaan Kölnissä vuonna 1852 (ks. selitystä 57). — 171.
- 138 Engels kirjoitti teoksensa »Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä» kahdessa kuukaudessa, maaliskuun lopusta toukokuun loppuun mennessä 1884. Selvitellään Marxin käsikirjoituksia Engels löysi Marxin vuosina 1880—1891 tekemät seikkaperäiset muistiinpanot edistysmielisen amerikkalaisen tiedemiehen L. H. Morganin kirjasta »Ancient Society» (»Muinainen yhteiskunta»). Ne sisälsivät paljon Marxin arvostelevia huomautuksia ja omia ajatuksia sekä muista lähteistä otettuja lisäyksiä. Tutustuttuaan noihin muistiinpanoihin ja vakuututtuaan siitä, että Morganin kirja osoittaa paikkansa pitäväksi Marxin ja hänen itsensä kehittämän materialistisen historiankäsityksen ja alkukantaista yhteiskuntaa koskevat näkemykset, Engels katsoi tarpeelliseksi kirjoittaa erikoisen teoksen käyttämällä laajalti hyväksi Marxin huomautuksia sekä eräitä Morganin kirjassa esitettyjä johtopäätöksiä ja tosiasia-aineistoa. Engels piti sitä tavallaan Marxin »testamentin toimeenpanona». Kirjaansa valmistellessaan Engels käytti lisäksi suuren määrän erilaista Kreikan ja Rooman, muinaisen Irlannin, muinaisten germaanien jne. historiaa koskevaa omaa tutkimusaineistoaan.
- Kartutettuaan aineistoa alkukantaisen yhteiskunnan historiasta Engels ryhtyi vuonna 1890 valmistelemaan kirjansa uutta, neljättä painosta, joka ilmestyi Stuttgartissa 1891. Työn kulussa hän tutki kaiken uusimman kirjallisuuden, mm. venäläisen tiedemiehen M. M. Kovalevskin teokset, teki alkuperäiseen tekstiin paljon muutoksia ja korjauksia sekä merkittäviä lisäyksiä, varsinkin perhettä koskevaan lukuun. — 173, 185.
- 139 Kyseinen kirjoitus on alkulause, jonka Engels kirjoitti teoksensa »Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä» neljätteen painokseen. Ennen kirjan ilmestymistä alkulause julkaistiin 1891 aikakauslehdessä »Neue Zeit» n:o 41, otsikolla »Alkukantaisen perheen historiasta (Bachofen, McLennan, Morgan)». — 175.
- 140 »*Contemporanul*» (»Aikalainen») — romanialainen, suuntaukseltaan sosialistinen aikakauslehti, ilmestyi Jassyssa vuosina 1881—1890. — 175.
- 141 *Magarit* — heimo, nykyään kansallinen ryhmä, joka asuu Nepalin läntisillä alueilla. — 179.
- 142 Engels teki elo- ja syyskuussa 1888 matkan Amerikan Yhdysvaltoihin ja Kanadaan. — 183.
- 143 *Pueblo*-intiaanit — Uuden-Meksikon alueella (nykyään USA:n lounaisosa ja Pohjois-Meksiko) asuneiden sekä historiallisen ja kulttuurillisen yhteisyyden perusteella yhdistettyjen Pohjois-Amerikan intiaaniheimojen ryhmän nimitys. Tuon nimityksen, joka on peräisin espanjan kielen sanasta pueblo (kansa, asutus, yhteisö), antoivat espanjalaiset valloittajat. Nimitys johtuu intiaanien erikoisuonteisista asutuksista, suurista, noin 5- tai 6-kerroksisista yhteisöjen rakennuksista, joissa asui lähes tuhat ihmistä. Pueblo-nimitystä käytettiin myös noiden heimojen asutuksista. — 187.
- 144 Tämä Marxin kirje ei ole säilynyt. Engels mainitsee siitä Kautskylle 11. huhtikuuta 1884 lähettämässään kirjeessä. — 196.
- 145 Kysymyksessä on R. Wagnerin »Nibelungin sormus» -tetralogian teksti,

- jonka säveltäjä on itse kirjoittanut skandinaviaalaiseepoksen »Eddan» ja saksalaisen eepoksen »Nibelungeinlaulun» perusteella. — 196.
- 146 »Edda» ja »Ögisdrecca» — Skandinavian kansojen mytologisten ja sankarilisten tarujen ja laulujen kokoelma. — 196.
- 147 *Asit ja vanit* ovat kaksi jumalaryhmää skandinaviaalaisessa tarustossa. »*Ynglinga-saaga*» — ensimmäinen saaga keskiajan islantilaisen runoilijan ja historiankirjoittajan Snorre Sturlasonin norjalaisia kuninkaita (muinaisajoista 1200-luvulle asti) kuvaavasta kirjasta. — 196.
- 148 Tarkoitetaan avioluokkia eli -jaostoja, erityisiä ryhmiä, joiksi jakautui suurin osa australialaisista heimoista. Kuhunkin ryhmään kuuluvilla miehillä oli oikeus mennä naimisiin vain toiseen määrättyyn ryhmään kuuluvien naisten kanssa; kussakin heimossa oli 4—8 sellaista ryhmää. — 199.
- 149 *Saturnalia* — muinaisessa Roomassa joka vuosi Saturnus-jumalan kunniaksi pidetyt juhlallisuuudet peltotöiden päättymisen jälkeen. Saturnalia-päivinä vallitsi vapaa sukupuolilyhteys. »Saturnalia» sanasta on tullut hillittömien pitojen ja orgioiden yleisnimi. — 205.
- 150 Ks. L. H. Morgan. »Ancient Society». London 1877, p. 465—466. — 211.
- 151 Ks. L. H. Morgan. »Ancient Society». London 1877, p. 470. — 211.
- 152 Kysymyksessä on M. M. Kovalevskin teos «Первобытное право, выпуск I, Род», M., 1886 (»Alkukantainen oikeus, I vihko. Suku», Moskova 1886). Teokseen Kovalevski viittaa Oršanskin vuonna 1875 ja Jefimenkon vuonna 1878 antamiin tietoihin perheyhteisöstä Venäjällä. — 212.
- 153 *Jaroslavin »Pravdaksi»* sanotaan muinaisen Venäjän lakikokoelman »Ruskaja Pravdan» vanhimman laitoksen ensimmäistä osaa. Lakikokoelma on laadittu 1000—1100-luvulla senaikaisen tapaoikeuden perusteella ja se kuvasti silloisia taloudellisia ja sosiaalisia suhteita.
Dalmatialaiset lait — Policassa (osa Dalmatiaa) 1400—1600-luvulla voimassa olleiden lakien kokoelma, tunnetaan Polican statuuttien nimellä. — 212.
- 154 *Calpullis* — Meksikon intiaanien perheyhteisöjä espanjalaisten suorittaman Meksikon valtaamisen aikoina. Jokainen perheyhteisö (calpulli), jonka jäsenet olivat samaa alkuperää, omisti yhteisen maapalstan, jota ei voitu luovuttaa pois eikä jakaa perillisten kesken. — 212.
- 155 »*Das Auslands*» (»Ulkomaat») — maantieteen, kansatieteen ja luonnontieteen kysymyksiä käsittelevä saksalainen aikakauslehti, ilmestyi vuosina 1828—1893. Vuodesta 1873 sitä julkaistiin Stuttgartissa. — 212.
- 156 Tarkoitetaan siviililain 230. pykälää (ks. selitystä 83). — 214.
- 157 *Spartalaiset* — muinaisen Spartan täysarvoiset kansalaiset.
Helootit — muinaisen Spartan oikeudettomat maahan kiinnitettyt asukkaat, joilla oli kannettavanaan määrättyjä rasituksia spartalaisien maanomistajien hyväksi. — 215.
- 158 Aristofanes. »Naiset Thesmoforia-juhlassa». — 215.
- 159 *Hieroduulit* — temppeleorjia ja -orjattaria muinaisessa Kreikassa ja Kreikan siirtokunnissa. Naishieroduulit harjoittivat monin paikoin, varsinkin Etu-Asian ja Korintin kaupungeissa, tempeliprostitutiota. — 217.
- 160 »*Gudrun*» — keskiajalla, 1200-luvulla sepitetty saksalainen epos. — 226.
- 161 Tarkoitetaan espanjalaisten conquistadorien Meksikon valloitusta vuosina 1519—1521. — 235.
- 162 L. H. Morgan. »Ancient Society». London 1877, p. 115. — 236.
- 163 »*Puolueeton kansakunta*» — siten 1600-luvulla nimitettiin muutamien Eriejärven pohjoisrannalla asuneiden irokeesien sukuisten intiaaniheimojen so-

taliittoa. Nimen olivat antaneet ranskalaiset siirtolaiset, ja se johtui siitä, että kyseinen liitto pysyi puolueettomana varsinaisten irokeesien ja huroniheimojen välisissä sodissa. — 240.

164 Kysymyksessä on zulujen kansallinen vapaustaistelu englantilaisia siirtomaorjuuttajia vastaan vuosina 1879—1887.

Muhamettilaisen saarnaajan Muhammed Ahmedin johtama nubialaisten, arabien ja Sudanin muiden kansallisten ryhmien kansalliseen vapautukseen tähtäävä kapina oli vuosina 1881—1884. Kapinan kullussa muodostui itsenäinen keskitetty mahdollisvaltio. Englantilaiset valloittivat Sudanin vasta vuonna 1889. — 240.

165 Tarkoitetaan niin sanottuja metoikkeja eli muukalaisia, jotka asettuivat Attikaan asumaan vakituisesti. He olivat vapaita, mutta eivät omanneet Ateenan kansalaisoikeuksia. Metoikit harjoittivat pääasiallisesti käsityötä ja kauppaa, he olivat velvolliset maksamaan erityistä veroa ja omaamaan »suojelijoinaan» täysarvoisia kansalaisia, joiden välityksellä he saattoivat kääntyä hallintoalintun puoleen. — 255.

166 *Kahdentoista taulun lait* laadittiin 5. vuosisadan keskivaiheilla ennen ajanlaskumme alkua plebeijien patriiseja vastaan käymän taistelun tuloksena. Laeissa heijastuivat roomalaisen yhteiskunnan kerrostuminen varallisuuden mukaisesti, orjuuden kehittyminen ja orjavaltion muodostuminen. Lait oli kirjoitettu kahdelletoista taululle. — 258.

167 *Toinen puunilaissota* (vuosina 218—201 ennen ajanlaskumme alkua) — kahden suurimman muinaisen orjavaltion, Rooman ja Karthagon, välinen sota, jota ne kävivät herruutensa pystyttämiseksi Välimeren länsirannikolla, uusien alueiden valtaamiseksi ja orjien hankkimiseksi. Sota päättyi Karthagon tappioon. — 259.

168 Englantilaiset saivat valloitetuksi Walesin 1283, mutta Wales säilytti autonomian sen jälkeenkin. Se yhdistettiin Englantiin täydellisesti 1500-luvun puolivälissä. — 266.

169 Vuosina 1869—1870 Engels valmisteli Irlannin historialle omistettua suurta teosta, joka jäi keskeneräiseksi. Kelttien historiaa tutkiessaan hän tutki myös muinaiswalesilaisia lakeja. — 266.

170 Engels siteeraa kirjaa: »Ancient Laws and Institutes of Wales» (»Walesin muinaiset lait ja asetukset»), I osa, 1841, s. 93. — 266.

171 Syyskuussa 1891 Engels suoritti matkan Skotlantiin ja Irlantiin. — 268.

172 Vuosina 1745—1746 Skotlannissa oli ylämaan klaanien kapina ahdistelua ja maiden anastusta vastaan, jota toteutettiin englantilais-skotlantilaisen maaylimystön ja porvariston hyväksi; ylämaalaiset taistelivat vanhan sukujärjestelmän säilyttämisestä. Kapinan kukistaminen johti Skotlannin ylämaan klaanijärjestelmän hajottamiseen, maan sukuomistuksen jäänteiden hävittämiseen, skottilaisten talonpoikien mailtahäädön tehostumiseen, sukuoikeuksien lakkauttamiseen ja eräiden sukutapojen kieltämiseen. — 268.

173 L. H. Morgan. »Ancient Society». London 1877, p. 357—358. — 268.

174 »*Alemannien laki*» — alemannien (alamannien) germaanisen heimoliiton tapaoikeudellinen lakikokoelma. 400-luvulta lähtien alemannit asuivat nykyisen Elsassin, nykyisen Itä-Sveitsin ja Lounais-Saksan alueella. Lakikokoelma ajoittuu 500-luvun lopulle, 600-luvun alulle ja 700-luvulle. Engels viittaa tässä »Alemannien lain» LXXXI (LXXXIV) lakiin. — 269.

175 »*Hildebrandin laulu*» — sankarilaulu, 700-luvulta katkelmina säilynyt muinaisgermaanisen eepisen runouden muistomerkki. — 269.

176 Civiliksen johtama germaani- ja gallialaisheimojen kapina roomalaisherrsua vastaan tapahtui vuosina 69—70 (eräiden lähteiden mukaan vuosina 69—71). Se levisi huomattavaan osaan Galliaa ja Rooman vallan alaisia germaani-

alueita muodostaen Roomalle noiden alueiden menettämisen uhkan. Kapi-nalliset kärsivät tappion ja olivat pakotetut solmimaan rauhan Rooman kansa-sa. — 271.

- 177 »*Codex Laurehamensis*» (»Lorschin kartulaarit») — Lorschin luostarin asia-
kirjojen ja lahjoitusten jäljennösten kokoelma. Tämä 1100-luvulla laadittu
kokoelma on 700- ja 800-luvun talonpoikien ja feodaalien maanomistuksen
historian tärkeimpiä lähdeaineistoja. — 273.
- 178 *Pyhä saksalais-roomalainen valtakunta* oli keskiaikainen vuonna 962 perus-
teitu valtakunta, joka käsitti Saksan ja osittain Italian alueen. Myöhemmin
valtakuntaan kuului myös joitakin Ranskan alueita, Böömi, Itävalta, Alan-
komaat, Sveitsi ym. maita. Valtakunta ei ollut keskitetty valtio, vaan keis-
arin ylivoimainen tunnustaneiden feodaalisten ruhtinaskuntien ja vapaakaupun-
kien höllä yhtymä. Valtakunnan olemassaolo päättyi vuonna 1806, jolloin
Habsburgit joutuivat luopumaan Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan
keisariudesta kärsittyään tappion sodassa Ranskaa vastaan. — 279, 454.
- 179 *Beneficium* (kirjaimellisesti: hyväteko) — 700-luvun alkupuoliskolla Frank-
kien valtakunnassa laajalti levinnyt maiden lahjoittaminen palkkiona. Benefi-
ciumin muodossa myönnetty maa-ala ja sillä asuvat epäitsenäiset talonpo-
jat siirtyivät palkkion saajan elinikäiseen hallintaan määrättyjen palvelus-
ten, useimmiten sotapalveluksen suorittamisen ehdolla. Beneficium-järjestel-
mä myötävaikutti feodaaliluokan, varsinkin pien- ja keskivarakkaan aatelis-
ton muodostumiseen, talonpoikaisjoukkojen orjuuttamiseen, vasallisuhteiden
ja feodaalisen hierarkian kehittymiseen. Myöhemmin beneficiumit alkoivat
muuttua perinnöllisiksi lääneiksi (feudumeiksi). — 281.
- 180 *Maakuntakreivit* (Gaugrafen) olivat Frankkien valtakunnan hallitusmiehiä,
jotka kuningas oli asettanut maakuntien eli kreivikuntien johtoon. Kreivillä
oli maakunnassaan tuomiovalta, hän keräsi siellä verot ja hallitsi sotajouk-
koa, joka oli hänen komennossaan sotaretkillä. Palveluksensa korvaukseksi
hän sai kolmanneksen kuninkaan tuloista, jotka kuottiin kyseisestä maakun-
nasta, sekä maapalkkiota. Myöhemmin kreivit muuttuivat kuninkaan nimit-
tämistä virkamiehistä suuriksi feodaalierroiksi, joilla oli itsenäinen määräys-
valta, varsinkin vuoden 877 jälkeen, jolloin kreivin arvo säädettiin viral-
lisesti perintönä siirtyväksi. — 282.
- 181 *Angaarit* — Rooman valtakunnan asukkaiden rasitukset, jotka velvoittivat
heitä myöntämään hevosia ja kantajia hallituksen kuljetustoihin. Myöhemmin
noita rasituksia laajennettiin ja ne olivat raskaana taakkana väestölle. — 282.
- 182 *Kommendaatio* — Euroopassa 700- ja 800-luvulta alkaen laajalti käytännössä
ollut tapa alistaa talonpojat feodaalierrojen »suojelukseseen» tai pienet feodaal-
iherrat suurten »suojelukseseen» määrätyillä ehdoilla (esim. sotapalveluksen
ja muiden palvelusten suorittaminen »suojelijan» eduksi, maidensa luovutta-
minen »suojelijalle» ja niiden takaisin saanti ehdolliseen käyttöön). Talon-
pojille, jotka usein pakotettiin voimakeinoin siirtymään »suojelijan» alus-
talaisiksi, kommandaatio merkitsi henkilökohtaisen vapauden menettämistä,
pienelle feodaalitaalistolle se merkitsi suurten feodaalierrojen vasalliuteen
joutumista. Siten kommandaatio edisti feodaalisten suhteiden lujittumista. —
283.
- 183 *Hastingsin lähellä* vuonna 1066 tapahtui Englantiin hyökänneiden Norman-
dian herttuan Vilhelmin sotajoukkojen ja anglosaksien taistelu. Anglosaksien
joukot, joiden organisaatiossa oli säilynyt yhteisjärjestelmän jäänteitä ja
joiden aseistus oli alkeellinen, kärsivät tappion. Anglosaksien kuningas Ha-
rald kaatui taistelussa. Vilhelmistä tuli Englannin kuningas ja hän sai nimen
Vilhelm I Valloittaja. — 289.
- 184 *Dithmarschen* — maakunta nykyisen Schleswig-Holsteinin lounaisosassa. 1200-
luvun alusta 1500-luvun puoliväliin Dithmarschen oli sellaisten itsehallin-
nollisten talonpoikaisyhteisöjen muodostama kokonaisuus, joiden perustana

- olivat useissa tapauksissa vanhat talonpoikaissuvut. Vuonna 1559 Tanskan kuninkaan Fredrik II:n sekä Holsteinin herttuoiden Johanneksen ja Adolfin sotajoukot lannistivat Dithmarschenin väestön vastarinnan, ja voittajat jakoivat maakunnan keskenään. Yhteisöjärjestelmä ja osittainen itsehallinto säilyivät kuitenkin Dithmarschenissa aina 1800-luvun jälkipuoliskolle asti. — 294.
- 185 Ks. G. W. F. Hegel. »Grundlinien der Philosophie des Rechts», §§ 257 und 360 (»Oikeusfilosofian perusteet», pykälät 257 ja 360). — 294.
- 186 *Ensimmäinen keisarikunta* oli Ranskassa vuosina 1804—1814. — 296.
- 187 Vuosina 1833—1834 Heine julkaisi teoksensa »Romanttinen koulukunta» ja »Saksan uskonnon ja filosofian historiasta», joissa esitti ajatuksen, että Saksassa tapahtunut filosofian vallankumous, jonka loppuvaiheena oli silloin Hegelin filosofia, on Saksan tulevan demokraattisen vallankumouksen alkuosittoa. — 304.
- 188 Ks. Hegel. »Philosophie des Rechts. Einleitung» (»Oikeusfilosofia. Johdanto»). — 305.
- 189 »*Deutsche Jahrbücher für Wissenschaft und Kunst*» (»Saksalaiset tieteen ja taiteen vuosikirjat») — nuorhegeliläisten kaunokirjallinen ja filosofinen aikakauslehti, tällä nimellä ilmestyi heinäkuusta 1841 tammikuuhun 1843 Leipzigin. — 309.
- 190 Tarkoitetaan M. Stirnerin kirjaa »Der Einzige und sein Eigenthum» (»Ainoa ja hänen omaisuutensa»), joka ilmestyi Leipzigin 1845. — 310.
- 191 Tarkoitetaan Neptunusta, jonka löysi saksalainen tähtitieteilijä J. Halle 1846. — 313.
- 192 Yleinen sananpars, jota käytettiin saksalaisessa porvarillisessa lehdistössä preussilaisten Sadowan taistelussa saaman voiton (ks. selitystä 241) jälkeen. Se merkitsi sitä, että Preussin voitto johtui muka preussilaisen kansanvalitusjärjestelmän etuisuuksista. — 323.
- 193 *Restaurointi* oli Bourbonien hallitsijasuvun toinen hallituskausi Ranskassa 1814—1830. — 331.
- 194 *Nikean kirkolliskokous* oli ensimmäinen Rooman valtakunnan kristillisen kirkon piispojen kokous, jonka keisari Konstantinos I kutsui koolle vuonna 325 Nikean kaupunkiin (Vähä-Aasia). Kirkolliskokous laati kaikille kristityille ehdottoman uskonnunnustuksen, niin sanotun »Uskon symbolin». — 335.
- 195 *Abigenssit* (nimi johtuu Albin kaupungista) — Etelä-Ranskassa ja Pohjois-Italiassa 1100- ja 1200-luvulla esiintyneen uskonlahkon osanottajat, jotka vastustivat upeita katolisia kirkonmenoja ja kirkollista hierarkiaa ja ilmaisivat uskonnollisessa muodossa kauppa ja käsitöitä harjoittaneen kaupunkilaisväestön vastalauseen feodalismille. — 336.
- 196 Vuosina 1477—1555 Hollanti kuului Pyhään saksalais-roomalaiseen valtakuntaan (ks. selitystä 178), jonka jälkeen se joutui Espanjan alaiseksi. 1500-luvun porvarillisen vallankumouksen lopulla Hollanti vapautui Espanjan herruudesta ja muuttui itsenäiseksi porvarilliseksi tasavallaksi. — 336.
- 197 Tarkoitetaan Englannin »mainiota vallankumousta». Ks. selitystä 79. — 336.
- 198 Tämä kirjoitus on neljäs luku Engelsin suunnittelema mutta keskeneräiseksi jääneestä kirjasta »Väkivallan osuus historiassa». Kirjassa kolme ensimmäistä lukuja Engels suunnitteli muokattaviksi »Anti-Dühringin» toisen osaston luvuiksi yhteisöteoriassa »Väkivaltateoriat». Engelsillä oli aikomus eritellä kirjassaan kriittisesti Bismarckin politiikkaa ja osoittaa vuoden 1848 jälkeisestä Saksan historiasta otetuina esimerkein, että »Anti-Dühringissä» tehdyt teoreettiset johtopäätökset talouselämän ja politiikan keskinäisuh-

teista ovat oikeita. Engels ei kirjoittanut lukua loppuun. Hän päätti Saksan kehityksen erittelyn vuoteen 1888.

Kirjoituksessaan »Väkivallan osuus historiassa» Engels luonnehtii seikkaperäisesti Saksan yhdistämisen mahdollisia teitä ja osoittaa syyt, jotka johtivat sen yhdistämiseen »ylhäältä käsin», Preussin johdolla. Engels totesi, että tätäkin tietä tapahtunut yhdistyminen oli silti edistysaskel, ja paljasti samalla Bismarckin politiikan historiallisen rajoittuneisuuden ja bonapartistien luonteeseen osoittaen että tuo politiikka johti viime kädessä poliisivaltion perustamiseen Saksassa, junkkereiden ylivaltaan ja militarismin kasvuun. Engels osoitti Saksan porvariston puolinaisuuden ja pelkuruuden, sen kykenemättömyyden puolustaa loppuun saakka etujaan ja hävittää lopullisesti feodalismin jäänteet. Engels arvosteli murhaavasti Saksan hallitsevien luokkien sotahenkistä ulkopolitiikkaa, jonka selvimpinä ilmauksina olivat Ranskan ryöstäminen 1871 sekä Elsassin ja Lothringenin valtaus. Eritellessään Saksan valtakunnassa vallinnutta tilannetta ja luokkavoimien sijoitusta, selvitellessään Saksan valtakunnalle sen perustamisesta asti ominaisia sisäisiä ristiriitoja, sen militaristisia ja hyökkäyshenkisiä pyrkimyksiä Engels tuli johtopäätökseen Saksan valtakunnan väistämättömästä tuhoutumisesta. Engelsin kirjoituksesta juontuu ilmeisenä toteamuksena, että Saksassa vain yksi luokka, proletariaatti, voi oikeutetusti edustaa koko kansan todellisia kansallisia etuja. — 339.

- 199 Wienin kongressissa (1814—1815) Itävalta, Englanti ja Venäjä suorittivat Ranskan tappion jälkeen Euroopan uudelleenjaon, minkä tarkoituksena oli legitimitteettiperiaatteen mukainen monarkioiden palauttaminen vastoin kansojen kansallista yhdistämistä ja itsenäisyyttä. — 339.
- 200 *Liittopäivät* — Saksan liiton (Wienin kongressin päätöksen perusteella 8. kesäkuuta 1815 perustettu Saksan feodaalisten itsevaltaisten valtioiden liitto) keskuselin, joka piti istuntojaan Frankfurt am Mainissa ja oli Saksan hallitusten taantumuksellisen politiikan välikappale. Vuosina 1848—1849 se lakkautti toimintansa liiton hajottua, mutta vuonna 1850 se alkoi jälleen toimia, kun Saksan liitto palautettiin. Itävallan ja Preussin sodan aikana 1866 Saksan liitto hajosi lopullisesti. — 340.
- 201 »*Hullu vuosi*» («das tolle Jahr») — näin eräät saksalaiset taantumukselliset kirjailijat ja historioitsijat nimittivät vuotta 1848. Sanonta on lainattu kirjailija Ludwig Bechsteiniltä, joka julkaisi 1833 tämännimisen, Erfurtin vuoden 1509 levottomuuksille omistetun romaanin. — 340.
- 202 Tarkoitetaan vaikutusta, jonka tekivät kansainvälisen kaupan kehitykseen uusien kultaesiintymien löydöt Kaliforniassa 1848 ja Australiassa 1851. — 340.
- 203 *Wartburgin juhla* oli saksalaisten ylioppilasjärjestöjen (burschenschaftien) 18. lokakuuta 1817 järjestämä juhla uskonpuhdistuksen 300-vuotispäivän ja vuoden 1813 Leipzigin taistelun 4-vuotispäivän kunniaksi. Juhlallisuudet muodostuivat oppositiohenkisen ylioppilaskunnan mielenosoitukseksi Metternichin taantumuksellista hallitustapaa vastaan ja Saksan yhtenäisyyden puolesta. — 342.
- 204 *Hambachin juhlat* — saksalaisen liberaalin ja radikaalin porvariston edustajien 27. toukokuuta 1832 Baijerin Pfalzissa Hambachin linnan edustalla järjestämä poliittinen manifestaatio. Juhlan osanottajat kehottivat kaikkia saksalaisia liittymään yhteen Saksan hallitsijoita vastaan porvarillisten vapauksien ja perustuslaillisten uudistusten puolesta käytävän taistelun nimessä. — 342.
- 205 *Kolmikymmenvuotinen sota* (1618—1648) oli protestanttien ja katolilaisten välisen taistelun aiheuttama koko Euroopan sota. Saksasta tuli taistelun pääareena, sodan osanottajien harjoittaman rosvouksen ja valloituspyrkimysten kohde. Sota päättyi 1648 Westfalenin rauhaan, joka vahvisti Saksan valtiollisen hajanaisuuden. — 343, 454.

- 206 *Teschenin rauha* oli toisaalta Itävallan ja toisaalta Preussin ja Saksin välillä Teschenissä 24. toukokuuta 1779 tehty rauhansopimus, johon päättyi Baijerista käyty perimyssota (1778—1779). Tämän sopimuksen mukaan Preussi ja Itävalta saivat osia Baijerin alueesta, Saksi sai rahakorvauksen. Sopimuksen solmimista välitti Venäjä, joka yhdessä Ranskan kanssa oli myös sopimuksen takaaja. — 343.
- 207 Niin sanottu *valtakunnan edustusto* oli valtiopäivien lokakuussa 1801 valitsema Saksan valtakuntaan kuuluneiden valtioiden edustajien valiokunta, joka pitkien keskustelujen jälkeen hyväksyi 25. helmikuuta 1803 Ranskan ja Venäjän (jotka olivat lokakuussa 1801 tehneet salaisen sopimuksen Saksan Reinin varrella sijainneiden alueiden säännöstelystä Napoleonin hallitseman Ranskan etujen mukaisesti) edustajien painostuksesta päätöksen Saksan 112 valtion lakkauttamisesta ja niiden luovuttamisesta suurimmalta osaltaan Baijerin, Württembergin, Badenin ja Preussin haltuun. — 343.
- 208 Tarkoitetaan Saksan valtioiden edustajista koostuneen Pyhän Rooman valtakunnan ylimmän elimen, valtiopäivien, käsittelemää ja vahvistamaa päätöstä, jonka olivat sanelleet Ranska ja Venäjä ja joka koski Saksan Reinin varren alueyksymysten säännöstelyä (ks. selitystä 207). Vuodesta 1663 valtiopäivien kokouamispaikkana oli Regensburg. — 343.
- 209 Engels tarkoittaa Venäjän ja Ranskan Pariisissa 3. maaliskuuta (19. helmikuuta) 1859 solmimaa salaista sopimusta, jonka mukaan Venäjä sitoutui asettumaan hyvänsuopaiselle puolueettomuuskannalle, mikäli toisaalta Ranskan ja Sardinian ja toisaalta Itävallan välillä syttyy sota. Ranska lupasi puolestaan ottaa tarkasteltavaksi uudelleen Pariisin vuoden 1856 rauhansopimuksen kohdat, jotka rajoittivat Venäjän itsenäisyyttä Mustalla merellä. — 345.
- 210 Engels tarkoittaa seuraavia tapahtumia Louis Bonaparten elämässä: kansansuosiota tavoitellen Louis Bonaparte koetti saavuttaa erilaisten oppositio-puolueiden, mm. italialaisten carbonarien luottamuksen; vuonna 1832 hän sai Sveitsin kansalaisoikeudet Thurgaun kantonissa; 30. lokakuuta 1836 hän teki kahden tykistörykmentin tukemana kapinayrityksen Strasbourgissa; vuonna 1848 Englannissa oleskellessaan Louis Bonaparte liittyi vapaaehtoisesti konstaapeliksi (Englannissa siviilihenkilöistä muodostettu poliisin varmiehistö) ja osallistui chartistien mielenosoituksen estämiseen 10. huhtikuuta 1848. — 345.
- 211 Kysymyksessä ovat *Lunevillen rauhan* säätämät Ranskan rajat. Ranska ja Itävalta solmivat 9. helmikuuta 1801 rauhansopimuksen, joka vahvisti Ranskan ensimmäistä ja toista liittoumaa vastaan käymissä sodissa laajennetut rajat, mm. Reinin lännenpuoleisten alueiden, Belgian ja Luxemburgin liittäminen Ranskaan. — 346.
- 212 Tarkoitetaan Pariisissa pidettyä Ranskan, Englannin, Itävallan, Venäjän, Sardinian, Preussin ja Turkin edustajien kongressia, jossa 30. maaliskuuta 1856 allekirjoitettiin vuosien 1853—1856 Krimin sodan päättänyt Pariisin rauhansopimus. — 346.
- 213 *Baselin rauha 1795* oli erillisrauha, jonka Preussi solmi 5. huhtikuuta Ranskan tasavallan kanssa. Siten Preussi petti muut ensimmäisen Ranskan-vastaisen liittouman osanottajat. — 347.
- 214 Näin Preussin ulkoministeri von Schleinitz luonnehti 1859 Preussin ulkopolitiikkaa Ranskan ja Piemonten sodassa Itävaltaa vastaan. Tämä politiikka edellytti, ettei liitytä kumpaankaan sotivista puolista, mutta ei julisteta puolueettomuuttakaan. — 347.
- 215 Kysymyksessä on *Société Générale du Crédit Mobilier*, vuonna 1852 perustettu suuri ranskalainen osakepankki. Pankin tärkeimpänä tulolähteenä oli arvopapereilla keinottelu. Crédit Mobilier oli läheisessä yhteydessä toisen

- keisarikunnan hallituspiireihin. Vuonna 1867 osakeyhtiö kärsi vararikon ja 1871 se lakkautettiin. — 347.
- 216 *Reinin liitto* — heinäkuussa 1806 perustettu Etelä- ja Länsi-Saksan valtioiden liitto, joka oli Napoleon I:n suojeluksessa. Liittoon kuului yli 20 valtiota, joista tuli itse asiassa Ranskan vasalleja. Liitto hajosi 1813, kun Napoleonin armeija kärsi tappion. — 347.
- 217 Tarkoitetaan Saksan liiton (ks. selitystä 235) linnoituksia, jotka sijaitsivat suurimmalta osaltaan Ranskan rajan tuntumassa; näiden linnoitusten varuskunnat oli muodostettu pääasiallisesti Saksan liiton suurimpien valtioiden asevoimista, pääasiallisesti itävallalaisista ja preussilaisista joukoista. — 349.
- 218 Tarkoitetaan ruhtinas Schwarzenbergin taantumuksellista hallitusta, joka muodostettiin marraskuussa 1848 sen jälkeen kun Wienin kansankapinan 13. maaliskuuta 1848 alulle panema porvarillis-demokraattinen vallankumous oli kärsinyt tappion. — 349.
- 219 Sanonnalla *»reaalipolitiikka»* luonnehdittiin Bismarckin politiikkaa, jota aikalaiset pitivät laskelmointiin perustuvana. — 350.
- 220 Tarkoitetaan Fredrik II:n hyökkäystä joulukuussa 1740 Sleesiaan, joka kuului Itävallalle. — 350.
- 221 14. lokakuuta 1806 ranskalaiset joukot tuhosivat Preussin armeijan kahdessa samanaikaisessa — *Jenan* ja *Auerstedtin* — taistelussa, ja Preussin valtio tuli murskatuksi täydellisesti. — 350.
- 222 *Landwehr* — osa Preussin maavoimista; perustettiin 1813 kansan nostoväkenä taisteluun Napoleonin joukkoja vastaan; ikäluokan mukaan sitä käytettiin joko toimivan armeijan täydennykseen tai varuskuntapalvelukseen. — 352.
- 223 *Kantoni-liberaaleiksi* Engels nimitti ironisesti liberaaleja, jotka kannattivat Saksan muuttamista itsehallinnollisiin kantoneihin jaetun Sveitsin kaltaiseksi liittovaltioksi. — 352.
- 224 Kysymyksessä on marras- ja joulukuussa 1848 Preussissa tapahtunut vallankaappaus ja sitä seurannut taantumuskausi. — 353.
- 225 *»Der Sozialdemokrat»* (*»Sosiaalidemokraatti»*) — saksalainen päivälehti, Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen pää-äänenkannattaja, ilmestyi syyskuusta 1879 syyskuuhun 1888 Zürichissä ja lokakuusta 1888 syyskuun 27. päivään 1890 Lontoossa. Marx samoin kuin Engelskin, joka avusti lehteä koko sen ilmestymisajan, auttoi lehden toimitusta noudattamaan proletaarista puolueelinjaa, arvosteli sen erinäisiä virheitä ja horjahteluja ja auttoi pääsemään niistä. — 353.
- 226 Vuonna 1858 prinssihallitsija Vilhelm erotti Manteuffelin ministeristön ja asetti valtaan maltillisia liberaaleja; porvarillisessa lehdistössä tätä suuntaa nimitettiin kovaäänisesti *»uudeksi aikakaudeksi»*; todellisuudessa Vilhelmin politiikka oli suunnattu yksinomaan Preussin monarkian ja junkkereiden aseman varmistamiseen. *»Uusi aikakausi»* oli tosiasiallisesti syyskuussa 1862 valtaan astuneen Bismarckin diktatuurin valmistelua. — 353.
- 227 Niin sanottu *perustuslakiselikkaus* Preussin hallituksen ja maapäivien porvarillis-liberaalisen enemmistön välillä puhkesi helmikuussa 1860, jolloin maapäivien enemmistö kieltäytyi vahvistamasta sotaministeri von Roonin esittämää armeijan uudistamisen suunnitelmaa. Maaliskuussa 1862 edustajakamarin liberaali enemmistö kieltäytyi uudelleen vahvistamasta sotilasmenoja, hallitus laski maapäivät hajalle ja määräsi uudet vaalit. Syyskuun lopulla 1862 muodostettiin Bismarckin vastavallankumouksellinen ministeristö, joka saman vuoden lokakuussa laski jälleen hajalle maapäivät ja alkoi toteuttaa sotaväen uudistusta käyttämällä siihen varoja ilman maapäivien vahvistusta.

- Selkkkaus tuli ratkaistuksi vasta 1866; preussilainen porvaristo antautui Bismarckin edessä Preussin Itävallasta saaman voiton jälkeen. — 354, 392.
- 228 Vastaukseksi itävaltalais-baijerilaisten joukkojen tunkeutumiseen Kurheseniin Preussin hallitus julisti marraskuun alussa 1850 *mobilisaation* ja lähetti sinne joukkojaan. Marraskuun 8. päivänä Bronnzellen edustalla tapahtui itävaltalais-baijerilaisten ja preussilaisten etujoukkojen vähäinen yhteenotto, joka osoitti, että Preussin sotilasjärjestelmässä oli vakavia puutteellisuuksia ja että sen armeijan aseistus oli vanhentunutta. Tämä pakotti Preussin luopumaan sotatoimista ja antautumaan Itävallan edessä. — 354.
- 229 *Kansallinen liitto* perustettiin 15.—16. syyskuuta 1859 porvarillisten liberaalien edustajakokouksessa Frankfurt am Mainissa. Liiton perustajat asettivat tavoitteekseen koko Saksan yhdistämisen Preussin johdolla, mutta ilman Itävallaa. Kun 11. marraskuuta 1867 perustettiin Pohjois-Saksan liitto, Kansallinen liitto julistautui hajonneeksi. — 355.
- 230 Vihjaus Pariisissa 1839 ilmestyneeseen Louis Bonaparten kirjaan »Napoleonin aatteet» (Napoléon-Louis Bonaparte. »Des idées napoléoniennes»). — 355.
- 231 Puolan kansalliseen vapautukseen tähtäävän kapinan aikana 8. helmikuuta 1863 Venäjä ja Preussi tekivät sopimuksen kummankin maan sotaväen yhteisistä toimista kapinallisia vastaan. Preussilaiset joukot tehostivat rajan vartiointia jo ennen sopimuksen allekirjoittamista estääkseen kapinallisten siirtymisen Preussin alueelle. — 357.
- 232 Tanskan kuninkaan Fredrik VII:n kuoleman jälkeen Itävalta ja Preussi esittivät 16. tammikuuta 1864 Tanskan hallitukselle uhkavaatimuksen, että se kumoaisi vuoden 1863 perustuslain, jossa Schleswig julistettiin liitetyksi täydellisesti Tanskaan. Kun Tanska kieltäytyi noudattamasta uhkavaatimusta, Itävalta ja Preussi alkoivat sotatoimet, ja heinäkuuhun mennessä 1864 murskasivat tanskalaiset joukot. Ranska ja Venäjä olivat koko sodan ajan ystävällisyysmielisellä puolueettomuuskannalla Itävaltaan ja Preussiin nähden. Wienissä 30. lokakuuta 1864 solmitun rauhansopimuksen mukaan herttua-kuntien alue — myös ne osat mukaan lukien, joissa ei-saksalainen väestö oli vallitsevana — julistettiin Itävallan ja Preussin yhteiseksi omaisuudeksi, mutta Itävallan ja Preussin vuoden 1866 sodan jälkeen se liitettiin kokonaan Preussiin. — 358.
- 233 5. kesäkuuta (24. toukokuuta) 1851 Venäjän ja Tanskan edustajien allekirjoittaman *Varsovan pöytäkirjan* mukaan sekä 8. toukokuuta 1852 Venäjän, Itävallan, Ranskan, Preussin ja Ruotsin yhdessä Tanskan edustajien kanssa allekirjoittaman *Lontoon pöytäkirjan* mukaan säädettiin Tanskan kuninkaalle kuuluvien alueiden, Schleswigin ja Holsteinin jakamattomuuden periaate. — 359.
- 234 *Meksikon retkikunta* oli Ranskan vuosina 1862—1867 toimeenpanema aseellinen maahanhyökkäys, aluksi yhdessä Englannin ja Espanjan kanssa. Sen tarkoituksena oli tukahduttaa Meksikon vallankumous ja tehdä Meksikosta Euroopan valtioiden siirtomaan. Meksikon kansan sankarillinen vapaustaistelu tuotti ranskalaisille maahanhyökkääjille tappion ja nämä joutuivat 1867 viemään joukkonsa pois Meksikosta. — 360.
- 235 *Saksan liitto* perustettiin Wienin kongressissa 8. kesäkuuta 1815. Se oli itsevaltaisten feodaalivaltioiden yhteenliittymä, joka vakiinnutti Saksan valtiollisen ja taloudellisen hajanaisuuden. Liitto hajosi lopullisesti Itävallan ja Preussin sodan aikana 1866, sen korvasi Pohjois-Saksan liitto. — 360.
- 236 Sanontaa »*reipas iloinen sota*» käytti ensi kerran taantumuksellinen historioitsija ja lehtimies H. Leo 1853, ja myöhempinä vuosina sitä käytettiin niin ikään militaristisessa ja šovinistisessä mielessä. — 360.
- 237 Preussin johtama *Pohjois-Saksan liitto*, johon kuului Pohjois- ja Keski-Saksan

19 valtiota ja 3 vapaakaupunkia, perustettiin 1867 Bismarckin ehdotuksesta. Liiton perustaminen oli Preussin johdolla tapahtuneen Saksan yhdistämisen ratkaisevia vaiheita. Liitto hajosi tammikuussa 1871, kun perustettiin Saksan valtakunta. — 360.

- 238 Tarkoitetaan Itävallan ja Preussin sotaa 1866, jossa Itävallan puolella esiintyivät Saksi, Hannover, Baijeri, Baden, Württemberg, Hessenin vaaliruhtinaskunta, Hessen-Darmstadt ym. Saksan liiton jäsenet ja Preussin puolella Mecklenburg, Oldenburg ym. pohjoissaksalaiset valtiot ja kolme vapaakaupunkia. — 361.
- 239 Keväällä 1866 Itävallalta esitti liittopäiville (ks. selitystä 200) valituksen sen johdosta, että Preussi rikkoi sopimusta Schleswigin ja Holsteinin herttuakuntien yhteisestä hallinnasta. Bismarck kieltäytyi alistumasta liittopäivien päätökseen, ja liittopäivät julistivat Itävallan ehdotuksesta sodan Preussille. Sodan kuluksa preussilaisten joukkojen saavuttaessa menestystä liittopäivät jouduttiin siirtämään Frankfurt am Mainista Augsburgiin, jossa ne 24. elokuuta 1866 ilmoittivat toimintansa lakkauttamisesta. — 361.
- 240 Syyskuussa 1866 Preussin edustajakamari hyväksyi Bismarckin esittämän lakiehdotuksen, joka vapautti hallituksen vastuusta laillisesti vahvistamatta jääneestä varojen käytöstä perustuslakiselkkauksen aikana (ks. selitystä 227). — 362.
- 241 Kysymyksessä on Itävallan ja Preussin sodan ratkaiseva taistelu 3. heinäkuuta 1866 *Königgrätzin* kaupungin (nykyisin Hradec Králové, Tšekkoslovakia) edustalla lähellä *Sadowan* kylää. Sadowan taistelu päättyi itävallalaisten musertavaan tappioon. — 362.
- 242 *Pohjois-Saksan liiton perustuslakia* säätävät valtiopäivät vahvistivat 17. huhtikuuta 1867 Pohjois-Saksan liiton perustuslain, joka laillisesti Preussin tosiasiallisen herruusosaston liitossa. Preussin kuningas julistettiin liiton presidentiksi ja asevoimien ylikomentajaksi, ulkopolitiikan johto luovutettiin myös hänen hoidettavakseen. Yleisen äänioikeuden perusteella valittujen liiton valtiopäivien lainsäädäntävaltuuksia rajoitettiin suuresti: sen hyväksymät lait astuivat voimaan vasta sen jälkeen, kun kokoomukseltaan taantumuksellinen liittoneuvosto hyväksyi ja presidentti vahvisti ne. Myöhemmin Saksan valtakunnan perustuslaki pohjautui Pohjois-Saksan liiton perustuslakiin.

Vuoden 1850 perustuslain mukaan Preussissa säilyi suurimmalta osaltaan feodaaliylimystöstä koostunut ylähuone (»herrainhuone»), maapäivien valtuudet olivat hyvin rajoitetut, niiltä puuttui lainsäädäntäaloitetta. Kuningas nimitti ministerit, jotka olivat vastuuvollisia vain kuninkaalle. Hallituksella oli oikeus perustaa erikoisia tuomioistuimia käsittelemään valtiopetosjuttuja. Vuoden 1850 perustuslaki oli voimassa Preussissa Saksan valtakunnan perustamisen (1871) jälkeenkin. — 363, 392.

- 243 »*The Manchester Guardian*» (»Manchesterin vartio») — englantilainen porvarillinen sanomalehti, vapaakaupan kannattajien äänenkannattaja, myöhemmin liberaalipuolueen äänenkannattaja; perustettu Manchesterissa 1821. — 364.
- 244 *Tulliparlamentti* oli Tulliliiton johtoelin. Tulliliittoa uudistettiin vuoden 1866 sodan jälkeen ja sen jälkeen kun Preussi ja Etelä-Saksan valtiot solmivat 8. heinäkuuta 1867 sopimuksen, joka edellytti tämän elimen perustamista. Parlamentti koostui Pohjois-Saksan liiton valtiopäivämiehistä ja varta vasten valituista eteläsaksalaisten valtioiden — Baijerin, Badenin, Württembergin ja Hessenin — edustajista. Sen toimialaan kuuluivat yksinomaan kauppa- ja tullipolitiikan kysymykset, Etelä-Saksan edustajat vastustivat sinnikkäästi Bismarckin yrityksiä laajentaa vähitellen tulliparlamentin toimialaa muitakin poliittisia kysymyksiä käsittäväksi. — 364.

- 245 Main-joki oli Pohjois-Saksan liiton ja eteläsaksalaisten valtioiden välisenä rajana. — 364.
- 246 Wienissä 3. lokakuuta 1866 Itävallan kanssa solmitun rauhansopimuksen mukaan Itävallan ja Preussin sotaan Preussin puolella osallistuneelle Italialle palautettiin Venetsia, mutta Italian vaatimukset Etelä-Tyrolin ja Triesten luovuttamisesta sille jäivät tyydyttämättä. — 365.
- 247 Tarkoitetaan Itävallan kanslerin Metternichin sanontaa »Italia on maantieteellinen käsite», jota hän käytti 6. elokuuta 1847 päivätyssä pikasanomassaan Pariisin-lähettiläälle kreivi Apponyille. Myöhemmin hän käytti sanontaa »maantieteellinen käsite» myös Saksasta puhuessaan. — 365.
- 248 Itävallan, Venäjän, Preussin, Ranskan, Italian, Alankomaiden ja Luxemburgin diplomaattisten edustajien *Lontoon konferenssi*, jossa käsiteltiin Luxemburgin kysymystä, pidettiin 7.—11. toukokuuta 1867. Toukokuun 11. päivänä allekirjoitetun sopimuksen mukaan Luxemburgin herttuakunta (Alankomaiden kuningas säilytti entiseen tapaan jatkuvasti herttuan arvonimen) julistettiin puolueettomaksi valtioksi. Preussi velvoitettiin viemään viipymättä varuskuntansa pois Luxemburgin linnoituksesta ja Napolcon III:n oli luovuttava Luxemburgin Ranskaan yhdistämisen vaatimuksestaan. — 366.
- 249 »*Tulikivijoukkioiksi*» (Schwefelbande) nimettiin alun perin 1770-luvulla Jenan yliopiston ylioppilasseuraa, jolla oli huono maine sen jäsenten toimeenpanemien metelettien vuoksi. Myöhemmin nimitystä »tulikivijoukkio» on käytetty yleensä kaikista rikollisten ja epäilyttävien aineiden joukkioista. — 367.
- 250 *Spichernin* (Lothringen) ja *Wörthin* (Elsass) taisteuissa preussilaiset aiheuttivat 6. elokuuta 1870 ranskalaisille tappion, *Sedanin* edustalla käytiin yksi suurimmista Saksan—Ranskan sodan taisteluista, jossa 2. syyskuuta 1870 Ranskan armeija antautui. — 368.
- 251 *Franc-tireureiksi* (vapaa-ampujiksi) nimettiin ranskalaisia sissejä, jotka osallistuivat aktiivisesti taisteluun Preussia vastaan Saksan—Ranskan sodan aikana 1870—1871. — 369.
- 252 »*Asetus nostoväestä*» oli Preussissa 21. huhtikuuta 1813 hyväksytty laki, joka edellytti Napoleonin armeijan selustassa ja sivustoissa sissisodan menetelmin toimivien volontääri- (vapaaehtois-) joukkojen perustamista. — 369.
- 253 19. maaliskuuta Berliinin kapinaan nousseet asukkaat pakottivat Preussin kuninkaan Fredrik Vilhelm IV:n astumaan palatsin parvekkeelle ja paljastamaan päänsä kunnianosoitukseksi kansankapinassa 18. maaliskuuta 1848 kaa-tuneille. — 370.
- 254 28. tammikuuta 1871 Ranskan »kansallisen puolustuksen» hallitus allekirjoitti Bismarckin kanssa sopimuksen välirauhasta ja Pariisin antautumisesta. Lopullinen rauhansopimus allekirjoitettiin 10. toukokuuta 1871 Frankfur-tissa. — 370.
- 255 Ludvig XIV:n määräyksestä ranskalaiset joukot valloittivat 30. syyskuuta 1681 Strassburgin, joka kuului Saksan valtakuntaan. Piispa Fürstenbergin johtama kaupungin katolinen puolue tervehti kaupungin liittämistä Ranskaan ja myötävaikuttii siihen, ettei ranskalaisille tehty vastarintaa. — 370.
- 256 Ludvig XIV:n 1679—1680 perustamien »reunionikamareiden» tehtävänä oli perustella laillisesti ja historiallisesti ja todistaa oikeutetuiksi Ranskan aluevaatimukset naapurivaltioidensa joidenkin osien suhteen, jotka ranskalaiset joukot sen jälkeen miehittivät. — 371.
- 257 *Kartelli* — Bismarckin hallitusta kannattanut kahden vanhoillisen puolueen (»konservatiivien» ja »vapaiden konservatiivien») ja kansalliliberaalien liitto, joka perustettiin sen jälkeen, kun Bismarck oli laskenut hajalle valtiopäivät tammikuussa 1887. Helmikuussa 1887 kartelli sai vaalivoiton ja muodosti enem-

mistön valtiopäivillä (220 paikkaa). Tähän liittoon nojautuen Bismarck saattoi voimaan junkkereiden ja suurporvariston etujen mukaisia lakeja. Kartelliin kuuluneiden puolueiden keskinäisten ristiriitojen kärjistyminen ja kartellin tappio vuoden 1890 vaaleissa (se sai kaikkiaan 132 paikkaa) johtivat kartellin hajoamiseen. — 376.

- 258 Engels tarkoittaa Preussin kuninkaan Vilhelm I:n julistamista Saksan keisariksi 18. tammikuuta 1871 Versailles'in palatsissa. — 376.
- 259 *Progressistit* olivat kesäkuussa 1861 perustetun preussilaisen porvarillisen puolueen jäseniä. Progressistien puolue vaati Saksan yhdistämistä Preussin johdolla, yleissaksalaisen parlamentin koollekutsumista ja edustajakamarille vastuullisen liberaalin ministeristön perustamista. — 378.
- 260 Tarkoitetaan Baijerin ja Württembergin erikoisoikeuksia, jotka oli säädetty sopimuksissa niiden liittämisestä (marraskuu 1870) Pohjois-Saksan liittoon ja Saksan valtakunnan perustuslaissa. Baijeri ja Württemberg säilyttivät muun muassa erityisen viina- ja olutveron sekä itsenäisen posti- ja lennätinlaitoksen. Baijerin, Württembergin ja Saksin edustajista liittoneuvostossa oli perustettu varsinaisesti ulkopoliittikan kysymyksiä käsittelevä valiokunta, jolla oli veto-oikeus. — 381, 394.
- 261 *Rikostuomioistuimet* olivat Saksan valtakunnan alimpia tuomioistuimia, joita perustettiin joissakin Saksan valtioissa vuoden 1848 vallankumouksen jälkeen ja koko Saksassa vuodesta 1871 alkaen. Ne koostuivat ylituomarista ja kahdesta lautamiehestä (schöffen) jotka osallistuivat paitsi syytettyjen syyllisyyden toteamiseen myös rangaistuksen määrittelyyn yhdessä tuomarin kanssa. Lautamiehen toimi edellytti vakinaista asuinpaikkaa ja taattua varallisuusestämää. — 384.
- 262 Kysymyksessä on *Preussin vuoden 1872 hallinnollinen uudistus*, jonka mukaan lakkautettiin tilanherrojen perinnöllinen hallinto-oikeus maaseudulla ja paikkakunnilla saatettiin voimaan joitakin itsehallinnon aineksia. Tosi-asiallisesti junkkeri-tilanherrat säilyttivät valtansa paikkakunnilla, sillä heille itselleen tai heidän suosikeilleen kuului suurin osa valituista ja nimitetyistä viroista. — 385.
- 263 Tarkoitetaan vuonna 1888 hyväksyttyä *Englannin paikallisen hallinnon uudistusta*. Uudistuksen mukaan šeriffien tehtävät siirrettiin kreivikuntien valituille neuvostoille, joiden hoidettavana oli mm. verojen periminen ja paikallinen budjetti. Kreivikuntien neuvostojen valintaan saivat osallistua kaikki, joilla oli oikeus osallistua parlamenttivaaleihin, sekä 30 vuotta täytäneet naiset. — 386.
- 264 *Ultramontanismi* — roomalaiskatolisen kirkon ääritaanumuksellinen suuntaus, joka pyrki keskittämään Rooman paavin rajoittamattomaan määräysvaltaan kaikkien maiden uskonnolliset ja maalliset asiat. Ultramontanismin voitettua Vatikaanin kirkolliskokous hyväksyi 1870 dogmin paavin »erehlyttämättömydestä». — 387.
- 265 Kirkkovaltiossa 2. lokakuuta 1870 toimeen pannun kansanäänestyksen perusteella Kirkkovaltio liitettiin Italian kuningaskuntaan. Siten vietiin päätökseen maan valtiollinen yhdistäminen. Paavin maallinen valta lakkautettiin; paavin valta säilyi vain Vatikaanissa ja Lateraanipalatsissa sekä kaupungin ulkopuolella olevassa paavin residenssissä. Vastaukseksi tähän paavi julisti olevansa »Vatikaanin vanki». Monia vuosia jatkunut paavin ja Italian hallituksen välinen selkkaus ratkaistiin virallisesti vasta 1929. — 387.
- 266 *Welfit* — hannoverilainen puolue, joka perustettiin Hannoverin Preussiin liittämisen jälkeen 1866 (nimi on saanut alkunsa muinaisen hannoverilaisen Welfien ruhtinassuvun mukaan). Puolue asetti tavoitteekseen hannoverilaisen kuningassuvun oikeuksien ja Hannoverin itsenäisen aseman palauttamisen

Saksan valtakunnassa. Puoluetta lähensivät keskustaan pääasiallisesti sen partikularistiset ja preussilaisvastaiset pyrkimykset. — 387.

- 267 Artikkelin »Vuoden 1891 sosiaalidemokraattisen ohjelmanluonnoksen arvostelua» on mallinäyte Engelsin leppymättömästä taistelusta opportunistia vastaan ja Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen vallankumouksellisen marxilaisen ohjelman puolesta. Välittömänä aiheena artikkelin kirjoittamiseen oli Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen ohjelmanluonnos, joka oli lähetetty Engelsille ja jonka puolueen hallitus oli laatinut Erfurtin edustajakokouksen hyväksyttäväksi vuoden 1875 Gothan ohjelman tilalle. Engelsin arvostelevat huomautukset sekä tuohon aikaan hänen vaatimuksestaan julkaistu Marxin teos »Gothan ohjelman arvostelua» (ks. tätä osaa, ss. 5—24) vaikuttivat tuntuvasti ohjelmanluonnoksen myöhempään käsittelyyn ja laadintaan.

Erfurtissa 14.—21. lokakuuta 1891 pidetyssä Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen edustajakokouksessa hyväksytty ohjelma oli huomattava askel eteenpäin Gothan ohjelmaan verraten. Uudesta ohjelmasta oli poistettu reformistiset lassalalaiset dogmit ja siinä oli muotoiltu täsmällisemmin kuin entisessä poliittiset ja taloudelliset vaatimukset. Ohjelmassa muotoiltiin tieteellisesti kapitalistisen järjestelmän tuhoutumisen ja sen sosialistiseen järjestelmään vaihtamisen välttämättömyys ja sanottiin selvästi, että suorittaakseen yhteiskunnan sosialistisen uudistamisen proletariaatin on otettava käsiinsä valtiolta.

Erfurtin ohjelmassa oli kuitenkin myös vakavia puutteellisuuksia, joista suurin oli se, että puuttui teesiä proletariaatin diktatuurista, yhteiskunnan sosialistisen uudistamisen välikappaleesta. Ohjelman lopullista tekstiä laadittaessa oli näin ollen jätetty ottamatta huomioon Engelsin tärkein huomautus.

Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen johto jätti pitkäksi aikaa julkaisematta Engelsin artikkelin »Vuoden 1891 sosiaalidemokraattisen ohjelmanluonnoksen arvostelua»; se julkaistiin vasta 1901 aikakauslehdessä »Neue Zeit». — 388.

- 268 Engels on ironisessa mielessä yhdistänyt tällä nimellä kaksi vuonna 1871 Saksan valtakuntaan liitettyä »itsenäistä» kääpiövaltiota: Reuss-Greizin ja Reuss-Greiz-Schleiz-Lobenstein-Ebersdorfin, jotka kuuluivat Reussin ruhtinassuvun vanhemmalle ja nuoremmalle haaralle. — 392.
- 269 Manchesterilaisuus, Manchesterin koulukunta — teollisuusporvariston etuja heijastanut taloustieteellinen koulukunta. Tämän suuntauksen edustajat olivat vapaakaupan kannattajia, he kielsivät valtion sekaantumisen talouselämää. Agitaatiokeskus oli Manchesterissa, jossa liikkeen johtomiehinä olivat kaksi puuvillatehtailijaa, Cobden ja Bright. 1860-luvulla vapaakaupan kannattajat muodostivat liberaalipuolueen vasemmistosiiven. — 393.
- 270 Kysymyksessä on 18. brumairekuuta (9. marraskuuta) 1799 suoritetun valankaappauksen ansiosta ensimmäiseksi konsuliksi julistautuneen Napoleon Bonaparten diktatuuri. Tämä valtiomuoto tuli Ranskassa 10. elokuuta 1792 pystytetyn tasavaltalaisen järjestelmän tilalle. Vuonna 1804 Ranskasta tuli virallisesti keisarikunta, ja Napoleon julistettiin keisariksi. — 395.
- 271 Ensimmäinen tasavalta oli Ranskassa vuosina 1792—1799. — 395.
- 272 Engels tarkoittaa marraskuussa 1880 le Havren edustajakokouksessa hyväksyttyä Ranskan työväenpuolueen ohjelmaa. Toukokuussa 1880 yksi Ranskan sosialistijohtajista, J. Guesde, saapui Lontooseen, jossa hän sekä Marx, Engels ja Lafargue laativat ohjelmanluonnoksen. Marx saneli Guesdelle ohjelman teoreettisen johdannon. — 396.
- 273 Espanjan sosialistisen työväenpuolueen ohjelma hyväksyttiin Barselonan edustajakokouksessa 1888. — 396.

- 274 Philadelphian näyttelystä katso selitystä 40. Nimittäessään Saksan teollisuuden jälkeensäneisyttä teollisuuden Jenaksi Engels tarkoittaa Preussin armeijan tappiota Jenan taistelussa lokakuussa 1806 Napoleonin aikaista Ranskaa vastaan käydyssä sodassa. — 400.
- 275 Laki joka kielsi palkan maksun tavarana, hyväksyttiin 1831, monet tehtailijat rikkoivat sitä kuitenkin.
Lain kymmentuntisesta työpäivästä Englannin parlamentti hyväksyi 8. kesäkuuta 1847. Laki koski vain alaikäisiä ja naistyöläisiä. — 401.
- 276 »*Pieni Irlanti*» (»Little Ireland») — pääasiassa irlantilaiden työläisten asutama kortteli Manchesterin eteläpuoleisella laitakaupungilla.
»*Seven Days*» (»Seitsemän nuolta») — työläiskortteli Lontoon keskustassa. — 402.
- 277 *Cottagejärjestelmä* — asunnon myöntäminen tehtaan työläiselle orjuuttavilla ehdoilla: vuokra vedettiin työläisen palkasta. — 402.
- 278 Kysymyksessä on 22. tammikuuta alkanut ja 26. helmikuuta 1886 päättynyt yli 10 000 vuorityöläisen lakko Pennsylvanian osavaltiossa (USA). Palkan korotusta ja työehtojen parannusta vaatineet lakkoon ryhtyneet masuunien ja koksiumien hoitajat saivat osittain tyydytetyksi vaatimuksensa. — 403.
- 279 »*The Commonweal*» (»Yhteishyvä») — englantilainen viikkolehti, ilmestyi Lontoossa vuosina 1885—1891 ja 1893—1894; Sosialistiliiton äänenkannattaja. Vuosina 1885—1886 aikakauslehdessä julkaistiin muutamia Engelsin artikkeleita. — 404.
- 280 Maaseutupiirien joukkoliikkeen painostuksesta Englannissa pantiin 1884 toimeen kolmas parlamenttiuudistus, jonka perusteella maaseutupiireissä saatiin voimaan samat äänioikeuden saantiehtod, jotka olivat 1867 (ks. selitystä 93) kaupunkipiirien väestöllä. Tämän uudistuksen jälkeen Englannissa olivat yhä vielä äänioikeutta vailla huomattavat väestökerrokset: maalaisproletariaatti, kaupunkilaisköyhälistö ja kaikki naiset. — 406.
- 281 *Brittiläinen tieteen edistämisseura* perustettiin 1831 ja se on olemassa nykyäänkin; seuran vuosikokousten aineistot julkaistaan selosteina. — 409.
- 282 Tämän artikkelin Engels kirjoitti vastaukseksi Italian sosialistisen työväenpuolueen johtajien Kulischowan ja Turatin pyyntöön lausua mielipiteensä puolueen taktiikasta Italian työtätekevien laajan joukkoliikkeen kaudella. Engels tähdensi, että Italiassa kypsyvä vallankumous on luonteeltaan porvarillinen, ja hahmotteli taktiikan, jota sosialistien oli noudatettava taatakseen proletariaatin aktiivisen osallistumisen vallankumoukseen ja saadakseen säilymään sen luokkaisenäisyyden. — 413.
- 283 »*Käännetyiksi*» tasavaltalaisiksi sanottiin F. Cavallottin johtamia italialaisia radikaaleja. Pikku- ja keskivarakkaan porvariston etuja puoltaneet radikaalit olivat demokratismin kannalla ja joissakin tapauksissa toimivat yksimielisesti sosialistien kanssa. — 414.
- 284 Tarkoitetaan pikkuporvarillisten demokraattien Ledru-Rollinin, Floconin ja pikkuporvarillisen sosialistin Louis Blancin sekä salaisten vallankumouksellisten yhdistysten jäsenen mekaanikko Albertin osallistumista Ranskan tasavallan väliaikaiseen hallitukseen, joka muodostettiin 24. helmikuuta 1848. — 416.
- 285 »*Talonpoikaiskysymys Ranskassa ja Saksassa*» on tärkeä agraarikysymystä koskeva marxilaisuuden asiakirja. Engelsille antoi välitöntä aihetta tämän teoksen kirjoittamiseen Vollmarin ym. opportunistien yritys käyttää hyväkseen Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen agraariohjelman luonnoksen käsittelyä Frankfurtin edustajakokouksessa 1894 viedäkseen läpi marxilaisuudenvastaisia »teorioita» maaseudun kulakkiaainesten vähittäin tapahtuvasta sosialismiin kasvatumisesta jne. Engels halusi esiintyä lehdistössä tästä

kysymyksestä korjatakseen myös ranskalaisten sosialistien virheet, heidän agraariohjelmassaan (hyväksytty Marseillen edustajakokouksessa 1892 ja täydennetty Nantes'n edustajakokouksessa 1894) tekemät poikkeamat marxilaisuudesta ja myönnytykset opportunistisille. — 417

286 »Sozialdemokrat» (»Sosiaalidemokraatti») — Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen viikkolehti, ilmestyi Berliinissä vuosina 1894—1895.

Engelsin mainitsema Lafarguen selostus »Talonpoikien omistus ja taloudellinen kehitys» julkaistiin sanomalehden liitteenä 18. lokakuuta 1894. — 431.

287 Puhuessaan preussilaisen kansakunnan pyhästä Saksan valtakunnasta Engels on muuntanut Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keskiaikaisen nimen (ks. selitystä 178) korostaakseen, että Saksan yhdistäminen tapahtui Preussin johdolla ja merkitsi saksalaisten alueiden preussilaistamista. — 433.

288 Tarkoitetaan P. Lavrovin artikkelia »Sosialismi ja olemassaolotaistelu», joka julkaistiin ilman allekirjoitusta sanomalehdessä «Вперед!» (»Eteenpäin!») n:o 17, 15. syyskuuta 1875. — 435.

289 »Über Land und Meer» (»Maalla ja merellä») — saksalainen kuvitettu viikkolehti, ilmestyi Stuttgartissa vuosina 1858—1923. — 436.

290 Tarkoittaen Dühringin kannattajien hyökkäilyjä Gothan edustajakokouksessa 1877 Blos kysyi Marxilta 30. lokakuuta — 6. marraskuuta 1877 päivätyssä kirjeessään, olivatko Marx ja Engels tosiaan suuttuneet Saksan puoluetovereille. Blos kirjoitti, että saksalaiset työläiset kiinnittävät Marxin ja Engelsin esiintymisiin lehdistössä suurempaa huomiota kuin milloinkaan aikaisemmin ja että sosiaalidemokraattien agitaatiotoiminnan ansiosta Marx ja Engels ovat tulleet tunnetuimmiksi kuin he itse olettavatkaan. — 438.

291 »Työn ritarikunta» (»Order of the Knights of Labor») — amerikkalaisten työläisten järjestö, perustettu 1869 Philadelphiassa, vuoteen 1878 asti se oli saksalaisen yhdistyksen luonteinen. Ritarikuntaan kuului pääasiassa ammattitaidottomia työläisiä, mm. neekereitä; sen tavoitteena oli osuuskuntien perustaminen ja keskinäisavun järjestäminen. Ritarikunnan johto itse asiaansa torjui työläisten osallistumisen poliittiseen taisteluun ja kannatti luokkien yhteistoimintaa. Vuonna 1886 ritarikunnan johto vastusti yleislakkoa ja kielsi jäsentensä osallistumisen siihen. Kiellosta huolimatta ritarikunnan rivijäsenet osallistuivat lakkoon. Sen jälkeen ritarikunnan vaikutusvalta alkoi heiketä työläisjoukkojen keskuudessa ja 1890-luvun lopulla ritarikunta hajosi. — 440.

292 »Deutsche Worte» (»Saksalainen sana») — itävaltalainen taloustieteellinen ja yhteiskuntapoliittinen aikakauslehti, ilmestyi Wienissä vuosina 1881—1904.

M. Wirthin artikkeli »Hegeliin kohdistettu ilkeävaltaisuus ja hänen vainoaminen nykyisessä Saksassa» julkaistiin aikakauslehden 5. numerossa 1890. — 441.

293 Kysymyksessä on P. Barthin kirja »Die Geschichtsphilosophie Hegels und Hegelianer bis auf Marx und Hartmann» (»Hegelin ja hegeliläisten historianfilosofia ennen Marxia ja Hartmannia»), joka ilmestyi Leipzigiä 1890. — 441, 451, 452.

294 »Berliner Volks-Tribüne» (»Berliinin kansantribuuni») — sosiaalidemokraattinen viikkolehti, läheinen puolianarkistiselle »nuorten» ryhmälle; ilmestyi vuosina 1887—1892.

Aiheesta »Saakoon kukin työnsä koko tuotteen» käydyn keskustelun aineistot julkaistiin lehdessä 14. kesäkuuta — 12. heinäkuuta 1890. — 441.

295 Boenigk, joka valmisteli luentoa sosialismista, pyysi 16. elokuuta 1890 päivätyssä kirjeessään Engelsiä vastaamaan kysymykseen sosialististen uudistusten tarkoituksenmukaisuudesta ja mahdollisuudesta, mikäli eri yhteiskun-

taluokkien välillä on eroavuuksia sivistyksessä, tietoisuustasossa yms. — 443.

- 296 Mehringin artikkeli »Historiallisesta materialismista» julkaistiin 1893 liitteenä hänen kirjaansa »Die Lessing-Legende». — 451.
- 297 Tarkoitetaan N. F. Danielsonin kirjaa «Очерки нашего пореформенного общественного хозяйства» («Katsauksia reformin jälkeiseen yhteiskuntatalouteemme»), joka ilmestyi Pietarissa 1893 salanimellä Nikolai —on. Kirjeessä Engels on kirjoittanut venäjäksi sanan «очерки» («katsauksia»). — 455.
- 298 »Sozialpolitisches Centralblatt» («Yhteiskuntapoliittinen keskuslehti») — sosiaalidemokraattinen viikkolehti, ilmestyi Berliinissä vuosina 1892—1895. Vuoden 1893 ensimmäisessä numerossa julkaistiin P. Struven artikkeli »Arvio Venäjän kapitalistisesta kehityksestä». — 455.
- 299 Kyseisen kirjeen julkaisi ensi kerran osoitteenomistajaa mainitsematta »Der Sozialistische Akademiker» («Sosialistinen tiedemies») lehden avustaja H. Starkenburg lehden 20. numerossa 1895. Siksi Starkenburg on aikaisemmissa julkaisuissa esitetty virheellisesti osoitteenomistajaksi. — 457.
- 300 Kysymyksessä on G. Gülichin moniosainen teos »Geschichtliche Darstellung des Handels, der Gewerbe und des Ackerbaus der bedeutendsten handelsreibenden Staaten unserer Zeit» («Aikamme huomattavimpien kauppavaltioiden kaupan, teollisuuden ja maanviljelyksen historiallinen kuvaus»), joka ilmestyi Jenassa vuosina 1830—1845. — 459.
- 301 Kysymyksessä on W. Sombartin artikkeli »Karl Marxin taloudellisen järjestelmän arvostelu», joka julkaistiin aikakauslehdessä »Archiv für sociale Gesetzgebung und Statistik» («Sosiaalilainsäädännön ja tilastotieteen arkisto»), VII nidos, 1894. — 460.
- 302 Toukokuussa 1895 Engels kirjoitti »Lisäyksiä Pääoman kolmanteen osaan»: »Arvolaki ja voiton suhdelu» ja »Pörssi». — 462.

NIMIHAKEMISTO

A

- Agassiz*, Jean Louis Rodolphe (1807—1873) — sveitsiläinen eläintieteilijä ja geologi, kannatti idealistista katastrofiteoriaa ja jumalallisen luomistapah-tuman ajatusta. — 206.
- Aiskhylos* (525—456 e.a.) — kuuluisa muinaiskreikkalainen näytelmäkirjailija, klassisten tragediain kirjoittaja. — 117, 214, 246.
- Albrecht*, Karl (1788—1844) — saksalainen kauppias; sai 6:n vuoden vankeustuomion osallistumisestaan »demagogien» oppositioliikkeeseen. Vuonna 1841 muutti asumaan Sveitsiin, jossa levitti uskonnollis-mystisessä muodossa Weit-lingin utopistiselle kommunismille läheisiä aatteita. — 163.
- Aleksanteri I* (1777—1825) — Venäjän keisari (1801—1825). — 339, 369.
- Aleksanteri II* (1818—1881) — Venäjän keisari (1855—1881). — 144, 357, 360.
- Aleksanteri Suuri* (356—323 e.a.) — Makedonian kuningas, kuuluisa muinaisajan sotapäällikkö ja valtiomies. — 212.
- Ammianus Marcellinus* (n. 332 — n. 400) — roomalainen historioitsija, kirjoit-tanut teoksen »Res gestae». — 219, 237.
- Anakreon* (500-luvun jälkipuolisko e.a.) — muinaiskreikkalainen lyyrikkoru-nollija. — 225.
- Anaksagoras Klazomenaista* (n. 500—428 e.a.) — muinaiskreikkalainen mate-rialistifilosofi. — 87, 104.
- Anaksandridas* (500-luku e.a.) — Spartan keisari, hallitsi vuodesta 560 e.a. rinnan Aristonin kanssa. — 215.
- Appianus* (k. n. 170-luvulla) — muinaisroomalainen historioitsija. — 334.
- Appius Claudius Caesus* (k. n. 448 e.a.) — roomalainen valtiomies, yksi 12 tau-lun lait laatineen decemvirien lautakunnan jäsenistä (451, 450). — 259.
- Aristeides* (n. 540—467 e.a.) — muinaiskreikkalainen poliitikko ja sotapääl-likkö. — 255.
- Aristofanes* (n. 446—385 e.a.) — kuuluisa muinaiskreikkalainen näytelmäkir-jailija, poliittisaiheisten komediain tekijä. — 215.
- Ariston* (500-luku e.a.) — Spartan keisari (574—520 e.a.), hallitsi rinnan Anak-sandridaksen kanssa. — 215.
- Aristoteles* (384—322 e.a.) — suuri muinaisajan ajattelija, filosofiassa horjui materialismin ja idealismin välillä, orjanomistajaluokan ideologi. — 52, 114, 248.
- Arkwright*, Richard (1732—1792) — englantilainen teollisuudenharjoittaja; pa-tentoi ominaan eräitä toisten tekemiä keksintöjä. — 97.

- Arndt**, Ernst Moritz (1769—1860) — saksalainen kirjailija, historioitsija ja filologi; hänellä esiintyi joitakin nationalismin aineksia. — 343.
- Artakserkses** — kolmen Akemenidien hallitsijasukuun kuuluneen muinaispersialaisen kuninkaan nimi. — 263.
- Auer**, Ignaz (1846—1907) — saksalainen sosiaalidemokraatti, sosiaalidemokratisten puolueen johtajia, useita kertoja valtiopäiväedustajana; myöhemmin siirtyi reformismiin kannalle. — 5, 7.
- Augustenborg**, Fredrik (1829—1880) — Slesvig-Holstein-Sonderburg-Augustenburgin prinssi, vuodesta 1863 Slesvig-Holsteinin herttua Fredrik VIII nimellä. — 358.
- Augustus** (63 e.a.a. — 14) — Rooman keisari (27 e.a.a. — 14). — 258—259, 277, 459.

B

- Babeuf**, Gracchus (oik. François Noël) (1760—1797) — ranskalainen vallankumousmies, utopistisen tasanjakokommunismiin huomattava edustaja, »yhdentertaisten» salaliiton järjestäjä. — 105.
- Bachofen**, Johan Jakob (1815—1887) — tunnettu sveitsiläinen historioitsija ja oikeustieteilijä, kirjoittanut teoksen »Das Mutterrecht». — 175, 176—178, 179, 181, 183, 192, 198, 199, 205—207, 210, 229.
- Bacon**, Francis, *Verulamilainen* (1561—1626) — tunnettu englantilainen filosofi, englantilaisen materialismin perustajia. — 54, 87—88, 115.
- Baer**, Karl Ernst von (Karl Maksimovitš) (1792—1876) — tunnettu venäläinen luonnontutkija, embryologian perustajia; toimi Saksassa ja Venäjällä. — 42.
- Bailly**, Jean Sylvain (1736—1793) — Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen toimihenkilöitä, liberaalin perustuslaillisen porvariston johtomiehiä. — 153.
- Bakunin**, Mihail Aleksandrovitš (1814—1876) — venäläinen demokraatti, lehtimies, Saksan vuosien 1848—1849 vallankumouksen osanottaja; anarkismin ideologeja; I:ssä Internationaalissa esiintyi marxilaisuuden kiivaana vastustajana; Haagin kongressissa hänet erotettiin I:stä Internationaalista hajotustoimintansa vuoksi. — 5, 7, 29, 310, 325.
- Bancroft**, Hubert Howe (1832—1918) — amerikkalainen porvarillinen historioitsija, kirjoittanut historiallisia ja etnografisia tutkimuksia. — 205, 207, 286.
- Bang**, Anton Christian (1840—1913) — norjalainen teologi, teoksissaan käsittelee pohjoismaista mytologiaa ja Norjan kristinuskon historiaa. — 270.
- Barbès**, Armand (1809—1870) — ranskalainen vallankumousmies, pikkuporvarillinen demokraatti; vuoden 1848 vallankumouksen toimihenkilö, osallisuudesta vuoden 1848 toukokuun 15. päivän tapahtumiin sai elinkautisen vankeusrangaistuksen, vuonna 1854 hänet armahdettiin. — 157.
- Barth**, Paul (1858—1922) — saksalainen porvarillinen filosofi ja sosiologi, Leipzigin yliopiston opettaja. — 441, 442, 451, 452, 453.
- Bauer**, Bruno (1809—1882) — saksalainen idealistifilosofi, huomattavimpia nuorhegeliläisiä, porvarillinen radikaali; vuoden 1866 jälkeen kansallis-liberaali. — 69, 309, 311, 325.
- Bauer**, Heinrich — Saksan työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö, Oikeamielisten liiton johtajia, Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen; vuodesta 1851 maanpaossa Itävallassa. — 157, 166, 169, 171.
- Bayle**, Pierre (1647—1706) — ranskalainen skeptikkofilosofi. — 337.
- Bebel**, August (1840—1913) — kansainvälisen ja Saksan työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö, vuodesta 1867 johti Saksan työväenyhdistysten liittoa, I:n Internationaalin jäsen, vuodesta 1867 valtiopäivämies. Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen perustajia ja johtajia, Marxin ja Engelsin ystävä ja työtoveri; II:n Internationaalin toimihenkilö. — 5, 7, 25—31, 33, 77, 363.
- Beck**, Alexander — saksalainen räätäli, Oikeamielisten liiton jäsen, vuoden 1846 lopulla hänet vangittiin liiton jäsenyydestä syytettynä; todistajana Kölnin kommunistijutussa (1852). — 159.

- Becker*, August (1814—1871) — saksalainen lehtimies, Oikeamielisten liiton jäsen Sveitsissä, Weitlingin kannattaja; osallistui vuosien 1848—1849 vallankumoukseen Saksassa; 1850-luvun alussa lähti maanpakoon USA:han, jossa avusti demokraattisia lehtiä. — 158.
- Becker*, Bernhard (1826—1891) — saksalainen lehtimies ja historioitsija, lassalalainen, myöhemmin liittyi eisenachilaisiin. — 8.
- Becker*, Hermann Heinrich (1820—1885) — saksalainen lakimies ja lehtimies, vuodesta 1850 Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutussa syytettyistä (1852); myöhemmin kansallisliberaali. — 170, 171.
- Becker*, Wilhelm Adolf (1796—1846) — saksalainen historioitsija, kirjoittanut tutkimuksia muinaishistoriasta. — 243.
- Beda Venerabilis* (kunnioitettava) (n. 673—735) — anglosaksilainen oppinut munkki, historioitsija. — 268.
- Benedetti*, Vincent (1817—1900) — ranskalainen diplomaatti, 1864—1870 lähettiläänä Berliinissä. — 366, 367.
- Berends*, Julius (s. 1817) — kirjapainon omistaja Berliinissä, pikkuporvarillinen demokraatti; 1848 Preussin kansalliskokouksen jäsen, kuului vasemmistosiipeen. — 152.
- Bernstein*, Eduard (1850—1932) — saksalainen sosiaalidemokraatti, lehtimies, »Sozialdemokrat» lehden toimittaja (1881—1890); vuosien 1889 ja 1893 kansainvälisten sosialistikongressien edustajana; Engelsin kuoleman jälkeen revidoi avoimesti marxilaisuutta reformismin asemista. — 77, 451.
- Berthelot*, Pierre Eugène Marcelin (1827—1907) — tunnettu ranskalainen kemisti, porvarillinen poliitikko. — 320.
- Bismarck*, Otto von, ruhtinas (1815—1898) — Preussin ja Saksan valtiomies ja diplomaatti, Preussin junkkereiden edustaja; Preussin ministeripresidentti (1862—1871), Saksan valtakunnankansleri (1871—1890). — 16, 17, 30, 33, 79, 129, 130, 171, 215, 297, 348, 354—365, 367—370, 373—383, 386, 406, 454.
- Blanc*, Louis (1811—1882) — ranskalainen pikkuporvarillinen sosialisti, historioitsija; 1848 väliaikaisen hallituksen jäsen ja Luxemburgin valiokunnan puheenjohtaja; elokuusta 1848 pikkuporvarillisten maanpakolaisten johtomiehiä Lontoossa. — 168, 170, 320, 416.
- Blanqui*, Louis Auguste (1805—1881) — ranskalainen vallankumousmies, utopistikkommunisti, vuoden 1848 vallankumouksen kaudella kuului Ranskan demokraattisen ja proletaarisen liikkeen äärivasemmistoon; sai useita vankeusrangaistuksia. — 157.
- Bleichröder*, Gerson (1822—1893) — saksalainen rahamies, Bismarckin yksityispankkiiri ja epävirallinen neuvonantaja raha-asioista ja monien keinotteluyritysten välittäjä. — 297, 357, 360.
- Bloch*, Joseph — aikakauslehden »Sozialistische Monatshefte» toimittaja. — 444—446.
- Blos*, Wilhelm (1849—1927) — saksalainen sosiaalidemokraatti, lehtimies ja historioitsija; vuosina 1872—1874 »Volksstaat» lehden toimittaja; valtiopäivämies, ensimmäisen maailmansodan aikana sosiaališvinisti. — 438.
- Boenigk*, Otto von, paroni — saksalainen julkisuuden toimihenkilö, luennoi sosialismia Breslaun yliopistossa. — 443—444.
- Bolingbroke*, Henry (1678—1751) — englantilainen deistifilosofi ja poliitikko, tory-puolueen johtomiehiä. — 95.
- Bonaparte*, Napoleon Joseph Charles Paul (1822—1891) — Jerome Bonaparten poika, Louis Bonaparten serkku, toisen tasavallan kaudella perustuslakia säätävän ja lakiasäätävän kansalliskokouksen jäsen. — 71.
- Bonnier*, Charles (s. 1863) — ranskalainen sosialisti, lehtimies. — 196.
- Borgius*, W. — 457—460.
- Born*, Stephan (oik. Simon *Buttermilch*) (1824—1898) — saksalainen työläinen, Kommunistien liiton jäsen, vuosien 1848—1849 vallankumouksen aikana esiintyi yhtenä Saksan työväenliikkeen vanhimmista reformismin edustajista. — 167.
- Bornstedt*, Adalbert (1808—1851) — saksalainen pikkuporvarillinen demokraatti; »Deutsche-Brüsseler Zeitungin» perustaja ja toimittaja (1847—1848),

- Kommunistien liiton jäsen, erotettu liitosta maaliskuussa 1848; Pariisissa muodostetun saksalaisten maanpakolaisten vapaaehtoislegioonan järjestäjiä, legioona osallistui huhtikuussa 1848 Badenin kapinaan. — 166.
- Bougeart*, Alfred (1815—1882) — ranskalainen lehtimies, kirjoittanut Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen historiaa käsitteleviä teoksia. — 153.
- Bourbaki*, Charles (1816—1897) — ranskalainen kenraali, 1870—1871 Saksan — Ranskan sodan aikana kaartin päällikkönä, sitten 18. armeijakunnan ja itäisen armeijan päällikkönä. — 369.
- Bourbon* — ranskalainen kuningassuku (1589—1792, 1814—1815 ja 1815—1830). — 331.
- Bracke*, Wilhelm (1842—1880) — saksalainen sosiaalidemokraatti, Sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen (eisenachilaisten) perustajia (1869) ja johtajia; oli läheinen Marxille ja Engelsille, kamppaili lassallaisuutta vastaan. — 5, 7—8, 27, 30, 77.
- Braun*, Heinrich (1854—1927) — saksalainen sosiaalidemokraatti, reformisti, lehtimies, monien sanoma- ja aikakauslehtien toimittaja. — 460.
- Brentano*, Lujo (1844—1931) — saksalainen vulgaari porvarillinen taloustieteilijä, katederisocialismin pääedustajia. — 102, 407.
- Bright*, John (1811—1889) — englantilainen tehtailija, vapaakaupan kannattaja, Anti-Corn-Law-Leaguen perustajia (liitto viljalakeja vastaan); 1860-luvun lopulta liberaalipuolueen edustajia; ministerinä useissa liberaalihalituksissa. — 100, 393, 404.
- Broadhurst*, Henry (1840—1911) — englantilainen poliitikko, trade unionien johtajia, reformisti, trade unionien kongressin parlamenttivaliokunnan sihteeri (1875—1890), liberaalipuolueen edustajana parlamentissa. — 411.
- Bruno*, Giordano (1548—1600) — suuri italialainen ajattelija, materialisti ja ateisti; inkvisitio poltatti hänet roviolla, kun hän ei luopunut aatteistaan. — 37.
- Buchez*, Philippe (1796—1865) — ranskalainen poliitikko ja historioitsija, porvarillinen tasavaltalainen, kristillisen sosialismin ideologeja. — 19, 27.
- Buckland*, William (1784—1856) — englantilainen geologi ja pappi, teoksissaan koetti sovittaa geologian tietoja raamatun taruihin. — 88.
- Bugge*, Elseus Sophus (1833—1907) — norjalainen filologi, tutkielmissaan käsittelee muinaisskandinaviaalaista kirjallisuutta ja mytologiaa. — 270.
- Burns*, John (1858—1943) — Englannin työväenliikkeen toimihenkilö, 1880-luvulla yksi uusien trade unionien johtajista, 1890-luvulla siirtyi liberaalin tradeunionismin kannalle, esiintyi sosialistista liikettä vastaan. — 411.
- Büchner*, Georg (1813—1837) — saksalainen kirjailija, vallankumouksellinen demokraatti, yksi Hessenissä 1834 perustetun salaisen vallankumouksellisen Ihmisoikeuksien yhdistyksen perustajista, kirjoitti Hessenin talonpojille osoitetun vetoimuksen, jonka tunnuksena oli »Rauha tölleille, sota palatseille!». — 157.
- Büchner*, Ludwig (1824—1899) — saksalainen porvarillinen fysiologi ja filosofi, vulgaarin materialismin kannattaja. — 53, 315, 435.
- Byr*, Robert (Karl Robert Emmerich von Bayerin kirjailijanimi) (1835—1902) — saksalainen romaanikirjailija. — 436.
- Bürgers*, Heinrich (1820—1878) — saksalainen radikaali lehtimies, »Rheinische Zeitungin» avustaja (1842—1843), »Neue Rheinische Zeitungin» toimittajia; vuodesta 1850 Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen; yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852); myöhemmin progressisti. — 150, 170, 171.
- Böhme*, Jacob (1575—1624) — saksalainen käsitöyläinen, mystikkofilosofi. — 87.
- Börnstein*, Arnold Bernhard Karl (1808—1849) — saksalainen pikkuporvarillinen demokraatti, Pariisissa muodostetun saksalaisten maanpakolaisten vapaaehtoislegioonan johtajia, legioona osallistui huhtikuussa 1848 Badenin kapinaan. — 166.

C

- Caesar*, Gaius Julius (n. 100—44 e.a.a.) — kuuluisa roomalainen sotapäällikkö ja valtiomies. — 139, 181, 189, 199, 236, 267, 268—269, 272, 273, 274, 275, 276, 459.
- Calvin*, Johannes (1509—1564) — tunnettu uskonpuhdistuksen toimihenkilö, perusti protestanttisuuden yhden suuntauksen, calvinismin, joka ilmaisi porvariston etuja pääoman alkuperäisen kasaantumisen kaudella. — 37, 93, 336, 453.
- Camphausen*, Ludolf (1803—1890) — saksalainen pankkiiri, Reinin liberaalin porvariston johtomiehiä, maaliskuusta kesäkuuhun 1848 Preussin ministeripresidenttinä. — 68, 352.
- Caprivi*, Georg Leo von, kreivi (1831—1899) — saksalainen valtiomies, kenraali, Saksan valtakunnankansleri (1890—1894). — 396.
- Carlyle*, Thomas (1795—1881) — englantilainen kirjailija, historioitsija, idealistifilosofi, sankarinpalvonnan kannattaja; arvosteli englantilaista porvaristoa taantumuksellisen romantismin kannalta, kannatti tory-puoluetta; vuoden 1848 jälkeen taantumusmies. — 107.
- Carnot*, Nicolas Léonard Sadi (1796—1832) — ranskalainen insinööri ja fyysikko, termodynamiikan perustajia. — 56.
- Cartwright*, Edmund (1743—1823) — tunnettu englantilainen keksijä. — 97.
- Cavallotti*, Felice (1842—1898) — italialainen poliitikko ja lehtimies, osallistui Italian kansalliseen vapausliikkeeseen, porvarillisten radikaalien johtaja. — 414.
- Cavour*, Camillo Benso di, kreivi (1810—1861) — italialainen valtiomies, Sardinian pääministeri (1852—1859 ja 1860—1861), noudatti »ylhäältä käsin» savoijillaisen kuningassuvun johdolla toteutettavan Italian yhdistämisen poliitiikkaa Napoleon III:n kannatukseen suunnistautuen; 1861 yhdistyneen Italian pääministeri. — 348.
- Civilis*, Claudius (Julius) (1. vuosisata) — germaanilaisen bataaviheimon päällikkö, johti germaanilais- ja gallialaisheimojen kapinaa roomalaisherruutta vastaan (69—70 tai 69—71). — 271.
- Claudius* — roomalainen patriisisuku. — 258.
- Cobden*, Richard (1804—1865) — englantilainen tehtailija, porvarillinen poliitikko, vapaakaupan kannattajien johtajia ja Anti-Corn-Law-Leagueen perustajia; parlamentin jäsen. — 100, 393.
- Collins*, Anthony (1676—1729) — englantilainen materialistifilosofi. — 88.
- Coulanges de* — ks. *Fustel de Coulanges*, Numa Denis.
- Coward*, William (n. 1656—1725) — englantilainen lääkäri, materialistifilosofi. — 88.
- Crawford*, Emily (1831—1915) — englantilainen sanomalehtinainen, monien englantilaisten sanomalehtien Pariisin kirjeenvaihtaja. — 364.
- Cromwell*, Oliver (1599—1658) — porvariston ja porvaristuneen aateliston johtaja Englannin 1600-luvun porvarillisen vallankumouksen kaudella, vuodesta 1653 Englannin, Skotlannin ja Irlannin protektori. — 94, 459.
- Cunow*, Heinrich Wilhelm Karl (1862—1936) — saksalainen sosiaalidemokraatti, historioitsija, sosiologi ja kansatieteilijä; 1880- ja 1890-luvulla liittyi marxilaisiin, myöhemmin revisionisti. — 212.
- Cuvier*, Georges (1769—1832) — ranskalainen luonnontutkija, tietenvastaisen idealistisen katastrofiteorian seppittäjä. — 40, 191.

D

- Dalton*, John (1766—1844) — tunnettu englantilainen kemisti ja fyysikko, kehitti kemian atomiteoriaa. — 41, 53.
- Daniels*, Roland (1819—1855) — saksalainen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen; yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852); ensimmäisiä dialektisen materialismin soveltajia luonnontieteeseen; Marxin ja Engelsin ystävä. — 171, 172.

- Danielson*, Nikolai Frantsevitš (salanimi *Nikolai —on*) (1844—1918) — venäläinen kirjailija ja taloustieteilijä, narodnikkilaisuuden ideologeja 1880- ja 1890-luvulla; Marxin Pääoman venäjääntäjä; oli kirjeenvaihdossa Marxin ja Engelsin kanssa. — 455—457.
- Dante Alighieri* (1265—1321) — suuri italialainen runoilija. — 68.
- Darwin*, Charles Robert (1809—1882) — suuri englantilainen luonnontutkija, tieteellisen polveutumisopin perustanlaskija. — 42, 46, 57, 58, 85, 117, 146, 182, 316, 328, 435, 436.
- Demokritos* (n. 460 — n. 370 e.a.a.) — kuuluisa muinaiskreikkalainen materialistifilosofi, atomiopin perustaja. — 53, 87.
- Demosthenes* (384—322 e.a.a.) — kuuluisa muinaiskreikkalainen puhuja ja poliitikko. — 242.
- Deprez*, Marcel (1843—1918) — ranskalainen fyysikko ja sähköopin tuntija, tutki sähkövoimansiirron ongelmia. — 147.
- Descartes*, René (1596—1650) — kuuluisa ranskalainen dualistifilosofi, matemaatikko ja luonnontutkija. — 37, 41, 52, 114, 313, 315, 441.
- Diderot*, Denis (1713—1784) — kuuluisa ranskalainen filosofi, kannatti mekaniikkaa materialismia, ateisti, Ranskan vallankumouksellisen porvariston ideologeja, valistaja, ensyklopedistien johtaja. — 114, 318.
- Dietz*, Johann Heinrich Wilhelm (1843—1922) — saksalainen sosiaalidemokraatti; perusti sosiaalidemokraattisen kustantamon, vuodesta 1881 valtiopäivämies. — 33, 34, 175.
- Dietzen*, Joseph (1828—1888) — saksalainen sosiaalidemokraatti, itseoppinut filosofi, päätyi itsenäisesti dialektisen materialismin perustoihin; ammatiltaan nahkuri. — 326.
- Dikaiarkhos* (300-luku e.a.a.) — kreikkalainen oppinut, Aristoteleen oppilas, kirjoittanut historiallisia, poliittisia, filosofisia, maantieteellisiä ym. tutkielmia. — 243.
- Didoros Siculus* (n. 80—29 e.a.a.) — muinaiskreikkalainen historioitsija, maailmanhistoriaa käsittelevän »Historiallisen kirjaston» tekijä. — 270, 276.
- Diogenes Laërtios* (200-luku) — muinaiskreikkalainen filosofian historioitsija, kirjoittanut laajan kokoomateoksen muinaisista filosofeista. — 53.
- Dionysios Halikarnassolainen* (1. vuosisata e.a.a. — 1. vuosisata) — muinaiskreikkalainen historioitsija ja reetori, kirjoittanut »Rooman muinaishistorian». — 246.
- Disraeli*, Benjamin, *Beaconsfieldin* jaarli (1804—1881) — englantilainen valtiomies ja kirjailija, tory-puolueen jäsen, konservatiivipuolueen johtaja, pääministeri (1868 ja 1874—1880). — 100.
- Dodwell*, Henry (k. 1784) — englantilainen materialistifilosofi. — 88.
- Dolleschall*, Lorenz (s. 1790) — poliisivirkailija Kölnissä (1819—1847); »Rheinische Zeitungin» sensori. — 68.
- Draper*, John William (1811—1882) — amerikkalainen luonnontutkija ja historioitsija. — 49.
- Duncker*, Franz (1822—1888) — saksalainen porvarillinen poliitikko ja kustantaja. — 71.
- Duns Scotus*, Johannes (n. 1265—1308) — skolastinen filosofi, kannatti nominalismia, joka keskiajalla oli ensimmäinen materialismin ilmaus; kirjoittanut laajan tutkimuksen »Opus Oxoniense». — 86.
- Dureau de la Malle*, Adolphe Jules César Auguste (1777—1857) — ranskalainen runoilija ja historioitsija. — 264.
- Dühring*, Karl Eugen (1833—1921) — saksalainen eklektikko-filosofi ja vulgaari taloustieteilijä, kannatti taantumuksellista pikkuporvarillista sosialismia; Dühringin filosofiset katsomukset olivat idealismin, vulgaarin materialismin ja positivismin sekoitusta, hän oli metafysiikko; vuosina 1863—1877 Berliinin yliopiston ylimääräinen dosentti. — 50, 51, 55, 84, 85.
- Dürer*, Albrecht (1471—1528) — tunnettu saksalainen renessanssiajan taideemaalari. — 36.

E

- Eccarius, Johann Georg* (1818—1889) — saksalainen räätäli, kansainvälisen työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö, Oikeamielisten liiton ja sitten Kommunistien liiton jäsen, I:n Internationaalien Pääneuvoston jäsen, myöhemmin osallistui Englannin tradeunionistiseen liikkeeseen. — 164.
- Elsner, Karl Friedrich Maurice* (1809—1894) — sleesialainen lehtimies ja poliitikko, radikaali; 1848 Preussin kansalliskokouksen jäsen, kuului sen vasemmistosiipeen; 1850-luvulla yksi »Neue Oder-Zeitungin» toimittajista. — 152.
- Engels, Friedrich* (1820—1895) (elämäkertatietoja). — 5—8, 25, 29, 30, 32—34, 50—51, 69, 70, 82, 83, 85—86, 88—89, 147, 150—167, 169—170, 173—175, 183, 184, 216, 220, 249, 266, 268, 300—303, 310, 325, 326, 347, 351, 352, 389, 390—391, 395—396, 399, 402—404, 409—410, 415—416, 425, 431, 433, 435—441, 443, 444, 445, 446, 448, 451, 452, 453—455, 460—462.
- Epikuros* (n. 341 — n. 270 e.a.) — muinaiskreikkalainen materialistifilosofi, ateisti. — 53.
- Erhardt, Johann Ludwig Albert* (s.n. 1820) — saksalainen kauppavirkailija, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852). — 171.
- Eschenbach* — ks. *Wolfram von Eschenbach*.
- Espinás, Alfred Victor* (1844—1922) — ranskalainen porvarillinen filosofi ja sosiologi, polveutumisopin kannattaja. — 193, 194.
- Eukleides* (300-luvun loppu — 200-luvun alku e.a.) — kuuluisa muinaiskreikkalainen matemaatikko. — 37.
- Euripides* (n. 480 — n. 406 e.a.) — kuuluisa muinaiskreikkalainen näytelmäkirjailija, klassisten tragediain kirjoittaja. — 215.
- Ewerbeck, August Hermann* (1816—1860) — saksalainen lääkäri ja kirjailija, Oikeamielisten liiton Pariisin yhteisöjen johtaja, myöhemmin kuului Kommunistien liittoon, josta erosi 1850. — 162, 171.

F

- Fabius* — roomalainen patriisiku. — 262.
- Ferdinand V Katolilainen* (1452—1516) — Kastilian kuningas (1474—1504) ja hallitsija (1507—1516), Aragonian kuningas Ferdinand II:n nimellä (1479—1516). — 207.
- Feuerbach, Ludwig* (1804—1872) — suuri saksalainen esimarxilaisen kauden materialistifilosofi. — 55, 302, 303, 310—311, 313—314, 316—325, 450.
- Fichte, Johann Gottlieb* (1762—1814) — klassisen saksalaisen filosofian edustaja, subjektiivinen idealisti. — 453.
- Filip II August* (1165—1223) — Ranskan kuningas (1180—1223). — 453.
- Fischer, Richard* (1855—1926) — saksalainen sosiaalidemokraatti, sosiaalidemokraattisen puolueen hallinnon sihteeri (1890—1893), johti puolueen kustannustoimintaa (1893—1903). — 34.
- Fison, Lorimer* (1832—1907) — englantilainen kansatieteilijä, Australian tutkija, lähetyssaarnaaja; kirjoittanut tutkielmia australialaisista ja Fidžisaarten heimoista; vuodesta 1871 teki yhteistyötä A. W. Howittin kanssa; heidän yhteisiä teoksiaan ovat »Kamilaroi ja kurnai» ja »Kurnai-heimo, sen tavat rauhan ja sodan aikana.» — 200, 202.
- Flocon, Ferdinand* (1800—1866) — ranskalainen poliitikko ja lehtimies, pikku-porvarillinen demokraatti, »La Réforme» lehden toimittajia, 1848 väliaikaisen hallituksen jäsen. — 70, 167.
- Forster, William Edward* (1818—1886) — englantilainen tehtailija ja poliitikko, liberaali, parlamentin jäsen, Irlannin asiain ministeri (1880—1882); ajoi kansallisen vapausliikkeen ankan tukahduttamisen politiikkaa. — 99, 100.
- Fould, Achille* (1800—1867) — ranskalainen pankkiiri, orleanisti, myöhemmin bonapartisti; vuosina 1849—1867 oli useita kertoja finanssiministerinä. — 357.

- Fourier*, Charles (1772—1837) — suuri ranskalainen utopistisocialisti. — 56, 106, 107, 110, 111, 126, 128, 184, 221, 284, 300.
- Frans I* (1768—1835) — Itävallan keisari (1804—1835). — 348.
- Frans Joosef I* (1830—1916) — Itävallan keisari (1848—1916). — 349.
- Fredrik II* (Suuri) (1712—1786) — Preussin kuningas (1740—1786). — 343, 350, 356, 434.
- Fredrik VII* (1808—1863) — Tanskan kuningas (1848—1863). — 358.
- Fredrik Vilhelm* (1620—1688) — Brandenburgin vaaliruhtinas (1640—1688). — 356, 453.
- Fredrik Vilhelm III* (1770—1840) — Preussin kuningas (1797—1840). — 68, 130, 305, 307, 350, 354.
- Fredrik Vilhelm IV* (1795—1861) — Preussin kuningas (1840—1861). — 309, 370.
- Freeman*, Edward August (1823—1892) — englantilainen porvarillinen historioitsija, liberaali, Oxfordin yliopiston professori. — 174.
- Freiligrath*, Ferdinand (1810—1876) — saksalainen runoilija, toimintansa alkuvaiheissa romantikko, sittemmin vallankumouksellinen runoilija, vuosina 1848—1849 yksi »Neue Rheinische Zeitungin» toimittajista, Kommunistien liiton jäsen; 1850-luvulla loittooni vallankumoustaistelusta. — 171.
- Fustel de Coulanges*, Numa Denis (1830—1889) — ranskalainen porvarillinen historioitsija, teoksia: »Muinainen kansalaisyhteisö» ym. — 245.

G

- Gaius* (100-luku) — roomalainen lainoppinut, tunnettu roomalaisen oikeuden systematisoija. — 211.
- Galle*, Johann Gottfried (1812—1910) — saksalainen tähtitieteilijä, Leverrierin laskelmien perusteella löysi 1846 Neptunuksen. — 313.
- Garibaldi*, Giuseppe (1807—1882) — italialainen vallankumousmies, demokraatti, Italian kansallisen vapausliikkeen johtaja. — 346, 373.
- Geib*, August (1842—1879) — saksalainen sosiaalidemokraatti, hampurilainen kirjakauppias; Saksan yleisen työväenyhdistyksen jäsen; osallistui Eisenachin edustajakokoukseen (1869), sosiaalidemokraattisen työväenpuolueen perustajia, puolueen rahastonhoitaja (1872—1878), valtiopäivämies (1874—1877) — 5, 7.
- George*, Henry (1839—1897) — amerikkalainen lehtimies, porvarillinen taloustieteilijä; levitti ajatusta porvarillisen valtion toteuttamasta maan kansallistamisesta kapitalistisen järjestelmän kaikkien sosiaalisten ristiriitojen ratkaisukeinona; yritti päästä Amerikan työväenliikkeen johtoon ja suunnata sen porvarillisen reformismin tielle. — 439, 440.
- Gerwinus*, Georg Gottfried (1805—1871) — saksalainen porvarillinen historioitsija, liberaali; vuonna 1848 Frankfurtin kansalliskokouksen jäsen. — 351.
- Giffen*, Robert (1837—1910) — englantilainen porvarillinen talous- ja tilastotieteilijä, finanssikysymysten asiantuntija, kauppaministeriön tilastodepartementin päällikkö (1876—1897). — 134, 407, 426.
- Giraud-Teulon*, Alexis (s. 1839) — historian professori Genèvessä, kirjoittanut alkukantaisen yhteiskunnan historiaa käsitteleviä tutkielmia. — 182, 184, 193, 194, 213.
- Gladstone*, Robert (1811—1872) — englantilainen liikemies, porvarillinen filantrooppi, William Gladstonen serkku. — 22.
- Gladstone*, William Ewart (1809—1898) — englantilainen valtiomies, liberaalipuolueen johtomiehiä 1800-luvun jälkipuoliskolla; valtionrahaston kansleri (rahaministeri) (1852—1855 ja 1859—1866) ja pääministeri (1868—1874, 1880—1885, 1886, 1892—1894). — 22, 247, 412.
- Goegg*, Amandus (1820—1897) — saksalainen lehtimies, pikkuporvarillinen demokraatti, vuonna 1849 Badenin väliaikaisen hallituksen jäsen, vallankumouksen päätyttyä tappioon pakeni Saksasta; 1870-luvulla liittyi Saksan sosiaalidemokratiaan. — 27, 170.

- Goethe, Johann Wolfgang von** (1749—1832) — suuri saksalainen kirjailija ja ajattelija. — 18, 46, 90, 121, 196, 305, 307—308, 316, 375.
- Goldenberg, Iosif Petrovitš** (salanimi *Meškovski*) (1873—1922) — venäläinen sosiaalidemokraatti, vuodesta 1890 opiskeli ulkomailla, vuodesta 1903 bolševikki; ensimmäisen maailmansodan aikana liittyi puolustuskantalaisiin, vuonna 1920 liittyi jälleen bolševikkipuolueeseen. — 455.
- Gould, Jay** (1836—1892) — amerikkalainen miljonääri, rautatieliikkeen harjoittaja ja rahamies. — 355, 447.
- Govone, Giuseppe** (1825—1872) — italialainen kenraali ja valtiomies, huhtikuussa 1866 kävi neuvotteluja Bismarckin kanssa, sotaministeri (1869—1870). — 360, 361.
- Gregorius Toursilainen** (Georgius Florentius) (n. 540 — n. 594) — kristinuskoinen pappi, jumaluusoppinut ja historioitsija, vuodesta 573 Toursin piispa; teoksia: »Historia Francorum» ja »Seitsemän ihmekirjaa». — 272.
- Grimm, Jacob** (1785—1863) — kuuluisa saksalainen kielitieteilijä ja kulttuurihistorioitsija, kirjoittanut saksan kielen, lakitieteen, mytologian ja kirjallisuuden historiaa käsitteleviä teoksia. — 269.
- Grote, George** (1794—1871) — englantilainen porvarillinen historioitsija, moniosaisen »A History of Greece» tekijä. — 242—245.
- Grove, William Robert** (1811—1896) — englantilainen fyysikko ja lakimies. — 41.
- Grün, Karl** (1817—1887) — saksalainen pikkuporvarillinen lehtimies, 1840-luvun puolivälissä huomattavimpia »todellisen sosialismin» edustajia. — 311.
- Guizot, François Pierre Guillaume** (1787—1874) — ranskalainen porvarillinen historioitsija ja valtiomies, vuosina 1840—1848 tosiasiallisesti johti Ranskan sisä- ja ulkopoliittikkaa. — 69, 331, 459.
- Gulich, Gustav** (1791—1847) — saksalainen porvarillinen taloustieteilijä ja historioitsija, kirjoittanut kansantaloustieteen historiaa käsitteleviä teoksia. — 459.

H

- Habsburg** — niin sanotussa Pyhässä saksalais-roomalaisessa valtakunnassa vuodesta 1273 vuoteen 1806 (väliajoin) hallinnut keisarisuku, Itävallan keisareiden (vuodesta 1804) ja Itävalta-Unkarin keisareiden (1867—1918) suku. — 154.
- Hansemann, David** (1790—1864) — saksalainen suurkapitalisti, Reinin liberaalin porvariston johtajia; maalisi—syyskuussa 1848 Preussin finanssiministeri. — 68, 352.
- Hardie, James Keir** (1856—1915) — Englannin työväenliikkeen toimihenkilö, reformisti, Skotlannin työväenpuolueen (vuodesta 1888) ja Riippumattoman työväenpuolueen (vuodesta 1893) perustaja ja johtaja, labour-puolueen toimihenkilö. — 411.
- Harney, George Julian** (1817—1897) — Englannin työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö, chartistien vasemmistosiiven johtajia; chartistien useiden aika-kausjulkaisujen toimittaja; oli yhteydessä Marxiin ja Engelsiin. — 162.
- Harring, Harro** (1798—1870) — saksalainen kirjailija, pikkuporvarillinen radikaali; vuodesta 1828 enimmäkseen maanpaossa eri maissa. — 162.
- Hartley, David** (1705—1757) — englantilainen lääkäri, materialistifilosofi. — 88.
- Hartmann, Eduard von** (1842—1906) — saksalainen idealistifilosofi. — 53.
- Hasenclever, Wilhelm** (1837—1889) — saksalainen sosiaalidemokraatti, lassallilainen, Saksan yleisen työväenyhdistyksen puheenjohtaja (1871—1875). — 25, 30.
- Hasselmann, Wilhelm** (s. 1844) — lassallilaisen Saksan yleisen työväenyhdistyksen johtajia, vuosina 1871—1875 »Neuer Social-Demokrat» lehden toimittaja; vuodesta 1875 Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen jäsen; 1880 erotettu puolueesta anarkistina. — 16, 25, 30.
- Hatzfeldt, Sophie von, kreivitär** (1805—1881) — Lassallen ystävätär ja kannattaja. — 33.

- Haupt*, Hermann Wilhelm (s. n. 1831) — saksalainen kauppavirkailija, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutun yhteydessä vangituista, tutkimuksen aikana esitti petoksellisia todisteita; pakeni Brasiliaan, kun poliisi vapautti hänet ennen oikeusistuntoa. — 170.
- Hegel*, Georg Wilhelm Friedrich (1770—1831) — klassisen saksalaisen filosofian huomattavin edustaja, objektiivinen idealisti. — 39, 52, 54—56, 90, 104, 110, 114, 117—119, 294, 302—309, 311—314, 315, 317, 321, 322, 325—327, 329, 330, 332, 450, 451, 453.
- Heine*, Heinrich (1797—1856) — suuri saksalainen vallankumouksellinen runoilija. — 54, 304, 372, 438.
- Hellwald*, Friedrich Anton Heller von (1842—1892) — itävaltalainen kansatieteilijä, maantieteilijä ja historioitsija. — 436.
- Henrik IV* (1553—1610) — Ranskan kuningas (1589—1610). — 370.
- Henrik VII* (1457—1509) — Englannin kuningas (1485—1509). — 94.
- Henrik VIII* (1491—1547) — Englannin kuningas (1509—1547). — 94.
- Herakleitos* (n. 540 — n. 480 e.a.a.) — kuuluisa muinaiskreikkalainen filosofi, dialektiikan perustanlaskijoita, vaistonvarainen materialisti. — 115.
- Herodes* (73—4 e.a.a.) — Juudean kuningas (40—4 e.a.a.). — 263.
- Herodotos* (n. 484 — n. 425 e.a.a.) — muinaiskreikkalainen historioitsija. — 199, 215.
- Herschel*, Friedrich Wilhelm (1738—1822) — kuuluisa englantilainen tähtitieteilijä. — 40.
- Herwegh*, Georg (1817—1875) — saksalainen runoilija, pikkuporvarillinen demokraatti. — 166.
- Heusler*, Andreas (1834—1921) — sveitsiläinen porvarillinen lakimies, kirjoittanut sveitsiläistä ja saksalaista oikeutta käsitteleviä teoksia. — 212.
- Hinkel*, Karl (1794—1817) — saksalainen ylioppilas, osallistui Saksan yhdistämistä kannattaneeseen ylioppilaiden oppositioliikkeeseen. — 342.
- Hobbes*, Thomas (1588—1679) — kuuluisa englantilainen filosofi, kannatti mekaniikkaa materialismia. — 87, 88, 95, 313, 436, 450.
- Hoffman von Fallersleben*, August Heinrich (1798—1874) — saksalainen porvarillinen runoilija ja filologi. — 343.
- Hohenstaufit* — niin sanotussa Pyhässä saksalais-roomalaisessa valtakunnassa hallinnut ruhtinassuku (1138—1254). — 342.
- Hohenzollern* — saksalainen hallitsijasuku, Brandenburgin vaaliruhtinaita (1415—1701), Preussin kuninkaita (1701—1918) ja Saksan keisareita (1871—1918). — 154, 348.
- Hohenzollern*, Leopold, prinssi, vuodesta 1885 ruhtinas (1835—1905) — Hohenzollernien hallitsijasuvun edustaja, Espanjan kruunun tavoittelija 1870. — 366, 367.
- Homeros* — puoleksi tarunomainen muinaiskreikkalainen eepinen runoilija, »Iliaan» ja »Odysseian» tekijä. — 189, 214, 215, 245—248.
- Howitt*, Alfred William (1830—1908) — englantilainen kansatieteilijä, Australian tutkija, siirtomaavirkailija Australiassa (1862—1901); kirjoittanut tutkimuksia australialaisista heimoista; vuodesta 1871 teki yhteistyötä L. Fisonin kanssa; heidän yhteisiä teoksiaan ovat »Kamilaroi ja kurnai» ja »Kurnai-heimo, sen tavat rauhan ja sodan aikana». — 202.
- Humboldt*, Alexander von (1769—1859) — suuri saksalainen tiedemies, luonnontutkija ja tutkimusretkeilijä. — 69.
- Hume*, David (1711—1776) — englantilainen filosofi, subjektiivinen idealisti, agnostikko; porvarillinen historioitsija ja taloustieteilijä. — 313.
- Huschke*, Georg Philipp Eduard (1801—1886) — saksalainen porvarillinen lakitieteilijä, kirjoittanut roomalaista oikeutta käsitteleviä teoksia. — 262.
- Hüsser*, Ludwig (1818—1867) — saksalainen porvarillinen historioitsija ja poliitikko, liberaali, Heidelbergin yliopiston professori. — 351.
- Höchberg*, Karl (1853—1885) (salanimi *L. Richter*) — saksalainen sosiaalireformisti; 1876 yhtyi sosiaalidemokraattiseen puolueeseen, perusti ja rahoitti muutamia suuntaukseltaan reformistisia sanoma- ja aikakauslehtiä. — 77.

I

Irminon (k. n. 826) — Saint-Germain-des-Prés'n luostarin apotti (812—817).— 282.

J

Jacobi, Abraham (1830—1919) — saksalainen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852), vuonna 1853 lähti maanpakoon Englantiin ja sitten USA:han, missä osallistui marxilaisuuden aatteiden propagointiin lehdistössä; osallistui itsenäisyysotaan pohjoisvaltioiden puolella; professorina ja presidenttinä useissa lääketieteellisissä laitoksissa, kirjoittanut lääketieteellisiä tutkimuksia. — 171.

Jaroslav Viisas (978—1054) — Kijevin suuriruhtinas (1019—1054). — 212.

Joosef II (1741—1790) — niin sanotun Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisari (1765—1790). — 348.

Joule, James Prescott (1818—1889) — kuuluisa englantilainen fyysikko, sähkömagnetismin ja lämpöteorian tutkija. — 41.

Juhana (kirjailijanimi *Philalethes*) (1801—1873) — Saksin kuningas (1854—1873), Danten »Jumalaisen näytelmän» saksantaja. — 68.

Julius — roomalainen patriis suku. — 269.

K

Kaarle, arkkiherttua — ks. *Karl Ludwig Johann*.

Kaarle I (1600—1649) — Englannin kuningas (1625—1649), mestattiin Englannin porvarillisen vallankumouksen aikana. — 94.

Kaarle Rohkea (1433—1477) — Burgundin herttua (1467—1477). — 454.

Kaarle Suuri (n. 742—814) — frankkien kuningas (768—800) ja keisari (800—814). — 282—283.

Kanitz, Hans Wilhelm Alexander, kreivi (1841—1913) — saksalainen poliitikko, vanhoillisten puolueen johtajia, Preussin maapäivien ja Saksan valtiopäivien jäsen. — 424.

Kant, Immanuel (1724—1804) — klassisen saksalaisen filosofian kantaisä, idealisti. — 39, 40, 41, 42, 54—55, 90, 111, 117, 306, 313, 314, 315, 317, 324, 450, 453.

Karl Ludwig Johann (1771—1847) — Itävallan arkkiherttua, sotamarsalkka, ylikomentaja Ranskaa vastaan käydyissä sodissa (1796, 1799, 1805 ja 1809); sotaministeri (1805—1809). — 371.

Kautsky, Karl (1854—1938) — saksalainen sosiaalidemokraatti, lehtimies, »Neue Zeit» aikakauslehden toimittaja (1883—1917), 1880-luvulla yhtyi marxilaisiin; myöhemmin siirtyi opportunistin kannalle ja hänestä tuli keskustalaisuuden ideologi Saksan sosiaalidemokraattisessa puolueessa ja II:ssa Internationaalissa. — 32—34, 438—439.

Kaye, John William (1814—1876) — englantilainen siirtomaavirkailija, kirjoittanut Intian historiaa ja kansatiedettä sekä Englannin Afganistanissa ja Intiassa käymien siirtomaasotien historiaa käsitteleviä teoksia. — 199.

Kekulé von Stradonitz, Friedrich August (1829—1896) — tunnettu saksalainen kemisti. — 53.

Kelley-Wischnewetzky, Florence (1859—1932) — amerikkalainen kielenkääntäjä, sosialisti, myöhemmin porvarillinen reformisti; venäläisen maanpakolaisen sosialisti L. Wischnewetzky'n puoliso. — 399, 439—441.

Kepler, Johannes (1571—1630) — huomattava saksalainen tähtitieteilijä, keksi planeettojen liikkeen lait. — 37.

Kinkel, Gottfried (1815—1882) — saksalainen runoilija ja lehtimies, pikkuporvarillinen demokraatti, osallistui Badenin—Pfalzin kapinaan 1849; pikkuporvarillisten maanpakolaisten johtomiehiä Lontoossa, taisteli Marxia ja Engelsiä vastaan. — 170.

- Klapka*, György (1820—1892) — unkarilainen kenraali, vuosien 1848—1849 vallankumouksen aikana unkarilaisen vallankumousarmeijan komentajia, sitten maanpaossa; Itävallan ja Preussin sodassa 1866 komensi Preussin hallituksen perustamaa unkarilaista legioonaa. — 361.
- Klein*, Johann Jacob (s. n. 1818) — kölniläinen lääkäri, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852). — 171.
- Kleisthenes* — ateenalainen valtiomies, vuosina 510—507 ennen ajanlaskumme pani toimeen uudistuksia, jotka oli suunnattu sukujärjestelmän jäänteiden hävittämiseen ja orjanomistajien demokratian pystyttämiseen Ateenassa. — 255.
- Kolumbus*, Kristoffer (1451—1506) — kuuluisa merenkulkija, Amerikan löytäjä. — 65.
- Kopernikus*, Nikolaus (1473—1543) — suuri puolalainen tähtitieteilijä, aurinkokeskisen maailmanjärjestelmän perustaja. — 37, 39, 313.
- Kopp*, Hermann Franz Moritz (1817—1892) — saksalainen tiedemies, kemisti. — 320.
- Kossuth*, Lajos (Ludwig) (1802—1894) — Unkarin kansallisen vapausliikkeen johtaja, johti porvarillis-demokraattisia aineksia vuosien 1848—1849 vallankumouksessa, Unkarin vallankumoushallituksen päämies; vallankumouksen päätyttyä tappioon lähti maanpakoon Unkarista. — 170.
- Kovalevski*, Maksim Maksimovitš (1851—1916) — venäläinen tiedemies ja poliitikko, porvarillinen liberaali, kirjoittanut alkukantaisen yhteisöjärjestelmän historiaa käsitteleviä tutkimuksia. — 85, 210, 211, 212, 265, 269, 273.
- Kriege*, Hermann (1820—1850) — saksalainen lehtimies, »todellisen sosialismin» edustaja, 1840-luvun jälkipuoliskolla johti saksalaisten »todellisten sosialisten» ryhmää New Yorkissa. — 162, 163.
- Kristian*, Glücksburgin herttua (1818—1906) — vuodesta 1852 Tanskan kruunun perillinen, vuosina 1863—1906 Tanskan kuningas Kristian IX:n nimellä. — 340.
- Krupp*, Friedrich Alfred (1854—1902) — Saksan suurin teräs- ja sotateollisuuden magnaatti. — 433.
- Kuhlmann*, Georg — Itävallan hallituksen salainen tiedonantaja; esiintyi »ennustajana»; 1840-luvulla levitti Weitlingiä kannattaneiden saksalaisten käsityöläisten keskuudessa Sveitsissä »todellisen sosialismin» aatteita uskonnollista fraseologiaa käyttäen. — 163.

L

- Lafargue*, Paul (1842—1911) — tunnettu kansainvälisen työväenliikkeen toimihenkilö, huomattava marxilaisuuden levittäjä, Internationaalin Pääneuvoston jäsen, Espanjan-kirjeenvaihtaja (1866—1869), osallistui Internationaalin jaostojen perustamiseen Ranskassa (1869—1870), Espanjassa ja Portugalissa (1870—1872), Haagin kongressin edustaja (1872), Ranskan työväenpuolueen perustaja; Marxin ja Engelsin oppilas ja työtoveri. — 85, 431.
- Lafayette*, Marie Joseph Paul (1757—1834) — ranskalainen kenraali, suurporvariston johtajia Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen kaudella. — 153.
- Lamarck*, Jean-Baptiste Pierre Antoine (1744—1829) — tunnettu ranskalainen luonnontutkija, luonut ensimmäisen ehyen kehitysoopin biologiassa, Darwinin edeltäjä. — 42, 316.
- Lamartine*, Alphonse de (1790—1869) — ranskalainen runoilija, historioitsija ja poliitikko; vuonna 1848 ulkoasiain ministeri ja väliaikaisen hallituksen tosiasiallinen päämies. — 70, 166, 167.
- Lange*, Christian Konrad Ludwig (1825—1885) — saksalainen filologi, kirjoittanut tutkielmia muinaisen Rooman historiasta. — 262.
- Lange*, Friedrich Albert (1828—1875) — saksalainen porvarillinen filosofi, uskantilainen, materialismin ja sosialismin vihollinen. — 18.
- Laplace*, Pierre Simon (1749—1827) — tunnettu ranskalainen tähtitieteilijä, matemaatikko ja fyysikko, Kantista riippumatta kehittäi ja perusteli matemaat-

- tisesti hypoteesin, jonka mukaan aurinkokunta on muodostunut kaasumaisesta alkusumusta. — 39, 40, 43, 55, 89, 117.
- Lassalle**, Ferdinand (1825—1864) — saksalainen pikkuporvarillinen lehtimies, asianajaja, vuosina 1848—1849 osallistui demokraattiseen liikkeeseen Reinin maakunnassa; 1860-luvun alussa yhtyi työväenliikkeeseen, Saksan yleisen työväenyhdistyksen perustajia (1863); kannatti Saksan yhdistämistä »ylhäältä käsin» Preussin johdolla; opportunistisen suuntauksen alullepanija Saksan työväenliikkeessä. — 5, 8, 11—12, 15—18, 26—28, 30, 33, 34, 77, 299, 438.
- Latham**, Robert Gordon (1812—1888) — englantilainen filologi ja kansatieteilijä. — 179.
- Lavoisier**, Antoine Laurent (1743—1794) — tunnettu ranskalainen kemisti, kumosi flogiston teorian; tutki myös kansantalous- ja tilastotieteen ongelmia. — 41, 56.
- Lavrov**, Pjotr Lavrovitš (1823—1900) — venäläinen sosiologi ja lehtimies, narodnikkilaisuuden ideologeja, eklektikkofilosofi; Internationaalin jäsen, Pariisin Kommuunin osanottaja, eräiden suuntaukseltaan narodnikkilaisten aikakausjulkaisujen toimittaja. — 435—438.
- Ledru-Rollin**, Alexandre Auguste (1807—1874) — ranskalainen lehtimies, pikkuporvarillisten demokraattien johtajia, »La Réforme» lehden toimittaja; perustuslakia säätävän ja lakiasäättävän kansalliskokouksen jäsen, johti vuori-puoluetta, sittemmin maanpaossa. — 170, 416.
- Leibniz**, Gottfried Wilhelm (1646—1716) — suuri saksalainen matemaatikko; idealistifilosofi. — 37.
- Leonardo da Vinci** (1452—1519) — renessanssikauden suuri italialainen taiteilija, monipuolinen tutkijanero ja insinööri. — 36.
- Lessner**, Friedrich (1825—1910) — Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen huomattava toimihenkilö; Kommunistien liiton jäsen, vuosien 1848—1849 vallankumouksen osanottaja, yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852); vuodesta 1856 maanpaossa Lontoossa, Lontoon saksalaisten työläisten kommunistisen valistusseuran jäsen, I:n Internationaalien Pääneuvoston jäsen, Englannin riippumattoman työväenpuolueen perustajia; Marxin ja Engelsin ystävä ja työtoveri. — 164, 171.
- Letourneau**, Charles Jean Marie (1831—1902) — ranskalainen porvarillinen sosiologi ja kansatieteilijä. — 192, 193, 195.
- Leukippos** (400-luku e.a.) — muinaiskreikkalainen materialistifilosofi, atomiopin kantaisä. — 53.
- Leverrier**, Urbain Jean Joseph (1811—1877) — ranskalainen tähtitieteilijä ja matemaatikko. — 313.
- Levi**, Leone (1821—1888) — englantilainen porvarillinen talous- ja tilastotieteilijä ja lakimies. — 407.
- Liebig**, Justus von (1803—1873) — tunnettu saksalainen tiedemies, maanviljelyskemian perustajia. — 435.
- Liebknecht**, Wilhelm (1826—1900) — Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen huomattava toimihenkilö; vuosien 1848—1849 vallankumouksen osanottaja, Kommunistien liiton ja I:n Internationaalien jäsen; Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen perustajia ja johtajia; Marxin ja Engelsin ystävä ja työtoveri. — 5, 7, 25, 29, 30, 33, 34, 50, 77, 363, 392.
- Linné**, Carl von (1707—1778) — kuuluisa ruotsalainen luonnontutkija, laatinut kasvien ja eläinten luokittelujärjestelmän. — 38, 118.
- Liutprand** (n. 922 — n. 972) — keskiaikainen historioitsija ja piispa, kirjoittanut teoksen »Antapodosis». — 279.
- Livius**, Titus (59 e.a. — 17) — roomalainen historioitsija, kirjoittanut teoksen »Ab urbe condita libri» (»Rooman historia kaupungin perustamisesta alkaen»). — 260, 262.
- Lochner**, Georg (s. n. 1824) — Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen toimihenkilö, ammatiltaan puuseppä, Kommunistien liiton jäsen, I:n Internationaalien Pääneuvoston jäsen; Marxin ja Engelsin ystävä ja toimintatoveri. — 164.

- Locke*, John (1632—1704) — tunnettu englantilainen dualistifilosofi, sensuaalisti. — 54, 88, 115, 450.
- Long* (100-luvun loppu — 200-luvun alku) — muinaiskreikkalainen kirjailija. — 225.
- Louis Bonaparte* — ks. *Napoleon III.*
- Louis Napoleon* — ks. *Napoleon III.*
- Lubbock*, John (1834—1913) — englantilainen kasvi- ja eläintieteilijä, darvinisti, kansatieteilijä ja arkeologi; kirjoittanut tutkielmia alkukantaisen yhteiskunnan historiasta. — 180, 181.
- Ludvig XIV (Suuri)* (1638—1715) — Ranskan kuningas (1643—1715). — 337, 370, 376.
- Ludvig Filip* (1773—1850) — Orleans'in herttua, Ranskan kuningas (1830 — 1848). — 19, 21, 94, 99, 157, 394.
- Lukianos* (n. 120 — n. 180) — muinaiskreikkalainen kirjailija, ateisti. — 196.
- Luther*, Martti (1483—1546) — kuuluisa uskonpuhdistaja, protestantismin (luterilaisuuden) perustaja Saksassa; saksalaisen porvariston ideologi. — 36, 37, 93, 336, 453.
- Luxemburg* — hallitsijasuku, böömiläisiä kuninkaita (1310—1437), unkarilaisia kuninkaita (1387—1437) ja Pyhän saksalais-roomalaisen valtakunnan keisareita (1308—1437 väliajoin). — 364.
- Lyell*, Charles (1797—1875) — englantilainen tiedemies, geologi. — 40.

M

- Mably*, Gabriel Bonnot de (1709—1785) — ranskalainen sosiologi, utopistisen tasanjakokommunismien kannattaja. — 105.
- Machiavelli*, Niccolò (1469—1527) — italialainen poliitikko, historioitsija ja kirjailija. — 36.
- Maine*, Henry James Sumner (1822—1888) — englantilainen lainoppinut, kirjoittanut teoksen »Ancient law» ym. — 139, 227.
- Malthus*, Thomas Robert (1766—1834) — englantilainen pappi, taloustieteilijä; ihmisvihaa uhkuvan väestöteorian julistaja. — 18, 27, 436.
- Manners*, John James Robert (1818—1906) — englantilainen valtiomies, torypuolueen jäsen, myöhemmin vanhoillinen; parlamentin jäsen, useita kertoja ministerinä konservatiivihallituksissa. — 101.
- Mantell*, Gideon Algernon (1790—1852) — englantilainen geologi ja paleontologi, teoksissaan koetti sovittaa tieteelliset tiedot raamatun taruihin. — 88.
- Manteuffel*, Otto Theodor von, paroni (1805—1882) — preussilainen valtiomies, sisäministeri (1848—1850), ministeripresidentti (1850—1858). — 353, 382.
- Marat*, Jean Paul (1743—1793) — ranskalainen lehtimies, Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen huomattava toimihenkilö, jakobiinien johtaja. — 16, 153.
- Martignetti*, Pasquale — italialainen sosialisti, kääntänyt Marxin ja Engelsin teoksia italian kielelle. — 175.
- Marx*, Jenny, omaa sukua Westphalen (1814—1881) — Karl Marxin puoliso, hänen uskollinen ystävänsä ja auttajansa. — 69, 163.
- Marx*, Karl (1818—1883) (elämäkertatietoja). — 5—8, 25, 28—34, 55—56, 68—76, 82—86, 88, 120, 121, 137, 138, 146—148, 150—155, 156, 159, 161—167, 169—173, 191, 196, 216, 219, 302, 303, 310, 324—326, 347, 374, 403, 406, 433, 438, 441, 442, 444, 445, 451, 452, 459, 460—462.
- Maurer*, Georg Ludwig (1790—1872) — saksalainen historioitsija, tutkinut muinaisen ja keskiaikaisen Saksan yhteiskuntarakennetta. — 139, 239, 271, 273, 442.
- Mayer*, Julius Robert von (1814—1878) — saksalainen luonnontutkija, yhtenä ensimmäisistä löysi energian säilymisen ja muuttumisen lain. — 41.
- Mazzini*, Giuseppe (1805—1872) — italialainen vallankumousmies, porvarillinen demokraatti, Italian kansallisen vapausliikkeen johtaja; 1849 Rooman tasavallan väliaikaisen hallituksen päämies, 1850 yksi Euroopan demokraat-

- tisen liikkeen Keskuskomitean perustajista Lontoossa; I:n Internationaalin perustamisvaiheessa koetti alistaa sen vaikutukseensa, esti itsenäisen työväenliikkeen kehitystä Italiassa. — 157, 160, 170.
- McLennan*, John Ferguson (1827—1881) — skotlantilainen porvarillinen lakitieteilijä ja historioitsija, tutkimuksissaan käsitellyt avioliiton ja perheen historiaa. — 175, 178—184, 190, 204, 213, 232, 265.
- Mehring*, Franz (1846—1919) — Saksan työväenliikkeen huomattava toimihenkilö, historioitsija ja lehtimies; 1800-luvulta alkaen marxilainen, kirjoittanut tutkielmia Saksan ja Saksan sosiaalidemokraattisen liikkeen historiasta ja Marxin elämäkerran; yksi »Neue Zeit» aikakauslehden toimittajista; Saksan sosiaalidemokraattisen puolueen vasemmistosiiven johtajia ja teoreetikkoja; esitti huomattavaa osaa Saksan kommunistisen puolueen perustamisessa. — 451—455.
- Meissner*, Otto Karl (1819—1902) — hampurilainen kustantaja, julkaissut »Pääoman» sekä muita Marxin ja Engelsin teoksia. — 326.
- Mentel*, Christian Friedrich (s. 1812) — saksalainen räätäli, Oikeamielisten liiton jäsen, vuosina 1846—1847 oli Preussissa vangittuna liiton asioiden vuoksi. — 159.
- Metternich*, Clemens, ruhtinas (1773—1859) — itävaltalainen taantumuksellinen valtiomies; ulkoministeri (1809—1821) ja kansleri (1821—1848), Pyhän allianssin järjestäjä. — 129, 348, 365.
- Mignet*, François Auguste Marie (1796—1884) — ranskalainen liberaalis-porvarillinen historioitsija, pääsi käsitykseen luokkataistelun osuudesta porvarillisen yhteiskunnan kehityshistoriassa. — 331, 459.
- Milde*, Karl August (1805—1861) — sleesialainen suurtehtailija, 1848 Preussin kansalliskokouksen puheenjohtaja (touko- ja kesäkuu), kuului sen oikeistosiipeen. — 352.
- Miquel*, Johannes von (1828—1901) — saksalainen poliitikko, 1840-luvulla Kommunistien liiton jäsen; myöhemmin kansallisliberaali; 1890-luvulla Preussin finanssiministeri. — 80, 394.
- Moleschott*, Jacob (1822—1893) — porvarillinen fysiologi ja filosofi, vulgaarin materialismin kannattaja; opettajana Saksan, Sveitsin ja Italian oppilaitoksissa. — 315, 435.
- Molière*, Jean-Baptiste (oik. *Poquelin*) (1622—1673) — suuri ranskalainen näytelmäkirjailija. — 292.
- Moll*, Joseph (1813—1849) — tunnettu Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen toimihenkilö, Oikeamielisten liiton johtomiehiä, Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen, 1849 Badenin—Pfalzin kapinan osanottaja, sai surmansa taistelussa Murgilla. — 158, 164, 166, 168.
- Mommsen*, Theodor (1817—1903) — saksalainen porvarillinen historioitsija, kirjoittanut tutkielmia muinaisen Rooman historiasta. — 243, 259—261, 262, 263.
- Montalembert*, Marc René de (1714—1800) — ranskalainen kenraali, sotainsinööri, laati uuden linnoitusjärjestelmän, jota käytettiin laajalti 1800-luvulla. — 36.
- Montesquieu*, Charles (1689—1755) — ranskalainen porvarillinen sosiologi, taloustieteilijä ja kirjailija, 1700-luvun porvarillisen valistusfilosofian edustaja, perustuslaillisen monarkian teoreetikko. — 453.
- Moody*, Dwight Lyman (1837—1899) — amerikkalainen protestanttinen kirkonmies ja herätysaarnaaja. — 98.
- Morelly* (1700-luku) — utopistisen tasanjakokommunismin kannattaja Ranskassa. — 105.
- Morgan*, Lewis Henry (1818—1881) — amerikkalainen tiedemies, alkukantaista yhteiskuntaa tutkinut historioitsija, vaistonvarainen materialisti. — 138, 173—174, 179, 180—186, 189—192, 196, 197, 200, 203, 217, 230—233, 234, 239, 244, 247, 248, 249, 255, 261, 262, 268, 272, 285, 300, 301, 459.
- Morny*, Charles Auguste Louis Joseph, kreivi de (1811—1865) — ranskalainen poliitikko, bonapartisti, Napoleon III:n velipuoli, valtiokaappauksen järjestäjä 2. joulukuuta 1851. — 356.

- Moschus* — muinaiskreikkalainen runoilija 100-luvun puolivälissä ennen ajanlaskuamme. — 225.
- Münzer*, Thomas (n. 1490—1525) — tunnettu saksalainen vallankumousmies, plebeijien ja talonpoikien leirin johtaja ja ideologi uskonpuhdistuksen ja vuoden 1525 talonpoikaissodan aikana, julisti utopistisen tasanjakokommunismin aatteita. — 105.
- Mädler*, Johann Heinrich von (1794—1874) — saksalainen tähtitieteilijä. — 39, 43, 47.

N

- Nadejde*, Jon (1854—1928) — romanialainen lehtimies ja kielenkääntäjä, sosiaalidemokraatti, 1890-luvulta opportunisti. — 175.
- Napier*, John (1550—1617) — skotlantilainen matemaatikko, logaritmien keksijä. — 37.
- Napoleon*, prinssi — ks. *Bonaparte*, Napoleon Joseph Charles Paul.
- Napoleon I* Bonaparte (1769—1821) — Ranskan keisari (1804—1814 ja 1815). — 89, 108, 112, 129, 151, 214, 218, 232, 319, 339, 343, 347, 350, 384, 417, 449, 459.
- Napoleon III* (Louis Napoleon Bonaparte) (1808—1873) — Napoleon I:n veljenpoika, toisen tasavallan presidentti (1848—1851), Ranskan keisari (1852—1870). — 21, 71, 98, 344—348, 355—357, 359—362, 364—368, 373, 376, 406.
- Nearkhos* (n. 360 — n. 312 e.a.a.) — makedonialainen laivaston päällikkö, laati Makedonian laivaston Intiasta Mesopotamiaan suorittaman retken matkakertomuksen (360—324 e.a.a.). — 212.
- Newton*, Isaac (1642—1727) — suuri englantilainen fyysikko, tähtitieteilijä ja matemaatikko, klassisen mekaniikan perustanlaskija. — 37—40, 117, 118.
- Niebuhr*, Barthold Georg (1776—1831) — saksalainen porvarillinen historioitsija, kirjoittanut antiikin historiaa käsitteleviä tutkielmia. — 243, 245, 262, 294.
- Nikolai I* (1796—1855) — Venäjän keisari (1825—1855). — 343, 344—345, 358.
- Nothjung*, Petter (1821—1866) — saksalainen räätäli, Kölnin työväenyhdistyksen jäsen, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852). — 170, 171.
- Nägeli*, Karl Wilhelm von (1817—1891) — saksalainen kasvitieteilijä, darvinismin vastustaja, agnostikko ja metafysikko. — 51.

O

- Odovakar* (n. 434—493) — germaanien palkkasoturipäälliköitä, vuonna 476 kukisti Rooman keisarin ja julistautui Italian ensimmäisen »barbaarien» kuningaskunnan kuninkaaksi. — 275.
- Oken*, Lorenz (1779—1851) — saksalainen luonnontutkija ja luonnonfilosofi. — 42.
- Orsini*, Felice (1819—1858) — italialainen vallankumousmies, porvarillinen demokraatti ja tasavaltalainen, Italian kansallisen vapauttamisen ja yhdistämisen puolesta käydyin taistelun huomattuja osanottajia; hänet mestattiin murhayrityksestä Napoleon III:ta vastaan. — 346.
- Otto*, Karl Wunibald (s. n. 1809) — saksalainen kemisti, vuosina 1848—1849 Kölnin työväenyhdistyksen jäsen, Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852). — 171.
- Owen*, Robert (1771—1858) — kuuluisa englantilainen utopistisocialisti. — 88, 106, 107, 111—113.

P

- Paganini*, Niccolò (1782—1840) — suuri italialainen viulutaiteilija ja säveltäjä. — 58.
- Palgrave*, Robert Harry Inglis (1827—1919) — englantilainen pankkiiri ja taloustieteilijä, »Economist» aikakauslehden kustantaja (1877—1883). — 409.
- Palmerston*, Henry John Temple, varakreivi (1784—1865) — englantilainen valtiomies, tory-puolueen jäsen, vuodesta 1830 whig-puolueen johtaja; ulkoministeri (1830—1834, 1835—1841 ja 1846—1851), sisäministeri (1852—1855) ja pääministeri (1855—1858 ja 1859—1865). — 71, 344, 357.
- Perseus* (212—166 e.a.) — Makedonian kuningas (179—168 e.a.). — 277.
- Petty*, William (1623—1687) — englantilainen talous- ja tilastotieteilijä, klas-sisen porvarillisen kansantaloustieteen kantaisä Englannissa. — 461.
- Pfänder*, Karl (1818—1876) — Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen toimi-henkilö, taiteilija; vuodesta 1845 maanpaossa Lontoossa, Lontoon saksalais-ten työläisten valistusseuran ja Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen, I:n Internationaalien Pääneuvoston jäsen (1864—1867 ja 1870—1872); Marxin ja Engelsin ystävä ja työtoveri. — 164.
- Pisistratus* (n. 600—527 e.a.) — ateenalainen tyrannihallitsija (560—527 e.a. väliajoin). — 257.
- Plinius* (Gaius Plinius Secundus) (23—79) — roomalainen oppinut, kirjoittanut 37-osaisen teoksen »Historia naturalis». — 274, 277.
- Plutarkhos* (n. 46 — n. 125) — muinaiskreikkalainen kirjailija, idealistifiloso-fi. — 215.
- Powderly*, Terence Vincent (1849—1924) — USA:n työväenliikkeen opportunisti-johtajia 1870—1890-luvulla; 1879—1893 »Työn ritarikunnan» johtaja, esiintyi proletariaatin vallankumousliikettä vastaan ja kannatti yhteistoi-mintaa porvariston kanssa; 1896 yhtiä tasavaltalaisten puolueeseen. — 440.
- Priestley*, Joseph (1733—1804) — englantilainen kemisti, materialistifilosofi ja edistysmielinen julkisuuden toimihenkilö. — 56, 88.
- Prokopios Caesarealainen* (400-luvun loppu — n. 562) — bysanttilainen histo-riooitsija, kirjoittanut 8-osaisen teoksen Justinianuksen sotaretkistä persia-laisia, vandaaleja ja gootteja vastaan. — 219.
- Proudhon*, Pierre Joseph (1809—1865) — ranskalainen lehtimies, taloustieteilijä ja sosiologi, pikkuporvariston ideologi, anarkismin perustajia. — 28, 69, 113, 168, 325.
- Ptolemaios*, Klaudios (100-luku) — muinaiskreikkalainen matemaatikko, tähti-tieteilijä ja maantieteilijä, maakeskisen maailmanjärjestelmän perustaja. — 37.
- Puttkamer*, Robert von (1828—1900) — preussilainen taantumuksellinen val-tiomies, sisäministeri (1881—1888). — 353.

R

- Racine*, Jean (1639—1699) — ranskalainen näytelmäkirjailija, ranskalaisen klas-sisismien edustaja. — 375.
- Raffael* (Raffaello Santi) (1483—1520) — suuri italialainen renessanssikauden taiteilija. — 58.
- Ramm*, Hermann — saksalainen sosiaalidemokraatti, vuonna 1875 »Volksstaat» lehden toimituskunnan jäsen. — 30.
- Ravé*, Henri — ranskalainen lehtimies, ranskantanut Engelsin teoksia. — 175.
- Reiff*, Wilhelm Joseph (s. 1824) — Kölnin työväenyhdistyksen jäsen, Kommu-nistien liiton jäsen, 1850 erotettu liitosta; yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852). — 170, 171.
- Renan*, Ernest (1823—1892) — ranskalainen filologi ja kristinuskon historioit-sija, idealistifilosofi. — 168, 325.
- Ricardo*, David (1772—1823) — englantilainen taloustieteilijä, klassisen porva-rillisen kansantaloustieteen huomattavin edustaja. — 27.

- Richelieu*, Armand Jean du Plessis de, herttua (1585—1642) — ranskalainen itsevaltiuden ajan huomattavin valtiomies, kardinaali. — 370.
- Rikhard I* Leijonamieli (1157—1199) — Englannin kuningas (1189—1199). — 453.
- Robespierre*, Maximilien (1758—1794) — Ranskan 1700-luvun porvarillisen vallankumouksen huomattava toimihenkilö; jakobiinien johtaja, vallankumoushallituksen päämies (1793—1794). — 320.
- Rothschild* — pankkiirisuku, jolla oli pankkeja monissa Euroopan maissa. — 402.
- Rotteck*, Karl (1775—1840) — saksalainen porvarillinen historioitsija ja poliitikko, liberaali. — 352.
- Rousseau*, Jean-Jacques (1712—1778) — kuuluisa ranskalainen valistusfilosofi, demokraatti, pikkuporvariston ideologi, deistifilosofi — 10, 105, 106, 114, 318, 453.
- Ruge*, Arnold (1802—1880) — saksalainen lehtimies, nuorhegeliläinen; porvarillinen radikaali, 1848 Frankfurtin kansalliskokouksen jäsen, kuului sen vasemmistosiipeen; 1850-luvulla saksalaisten pikkuporvarillisten maanpakoilaisten johtomiehiä Englannissa; vuoden 1866 jälkeen kansallisliberaali. — 69, 170.
- Russel*, John (1792—1878) — englantilainen valtiomies, whig-puolueen johtaja, pääministeri (1846—1852 ja 1865—1866). — 357.
- Röser*, Petter Gerhard (1814—1865) — Saksan työväenliikkeen toimihenkilö; 1848—1849 Kölnin työväenyhdistyksen varapuheenjohtaja; Kommunistien liiton jäsen, yksi Kölnin kommunistijutussa syytetyistä (1852); myöhemmin yhtyi lassallelaisiin. — 170, 171.

S

- Saint-Simon*, Claude Henri de Rovroy (1760—1825) — suuri ranskalainen utopistisocialisti. — 39, 106, 107—110, 117.
- Salvianus* (n. 390 — n. 484) — Marseillessa elänyt kristinuskoinen pappi ja kirjailija, teoksia: »De Gubernatione Dei». — 280, 282.
- Sankey*, Ira David (1840—1908) — amerikkalainen protestantismien saarnaaja. — 98.
- Saussure*, Henri (1829—1905) — sveitsiläinen eläintieteilijä. — 193.
- Schapper*, Karl (1812—1870) — Saksan ja kansainvälisen työväenliikkeen tunnettu toimihenkilö, Oikeamielisten liiton johtaja, Kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen, osallistui vuosien 1848—1849 vallankumoukseen Saksassa; 1850 Kommunistien liiton hajaannuksen kaudella yksi seikkailuhenkisen ryhmäkunnan johtajista; vuonna 1856 läheni jälleen Marxia; I:n Internationaalin Pääneuvoston jäsen. — 157, 158, 162, 166, 168, 170, 171.
- Schiller*, Johann Christoph Friedrich von (1759—1805) — suuri saksalainen kirjailija. — 317.
- Schlosser*, Friedrich Christoph (1776—1861) — saksalainen porvarillinen historioitsija, liberaali, saksalaisen historiankirjoituksen heidelbergiläisen koulukunnan johtaja. — 351.
- Schlöffel*, Gustav Adolf (1828—1849) — saksalainen ylioppilas ja lehtimies, vallankumouksmies, vuosien 1848—1849 vallankumouksen aktiivinen osanottaja Saksassa ja Unkarissa; kaatui taistelussa. — 151.
- Schmidt*, Konrad (1863—1932) — saksalainen taloustieteilijä ja filosofi, hänen teoksensa olivat revisionismin aatteellisia alkulähteitä. — 441—442, 446—451.
- Schopenhauer*, Arthur (1788—1860) — saksalainen idealistifilosofi, voluntarismien, irrationalismin ja pessimismin levittäjä, Preussin junkkereiden ideologi. — 53.
- Schramm*, Carl August — saksalainen sosiaalidemokraatti, reformisti, »Jahr-

- buch für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik» lehden toimittajia, 1880-luvulla erosi puolueesta. — 77.
- Schulze-Delitzsch*, Franz Hermann (1808—1883) — saksalainen poliitikko ja vulgaari porvarillinen taloustieteilijä; 1848 Preussin kansalliskokouksen jäsen; 1860-luvulla porvarillisen progressistien puolueen johtomiehiä; koetti vieroittaa työläisiä vallankumoustaistelusta perustamalla osuuskuntia. — 152.
- Schurz*, Carl (1829—1906) — saksalainen pikkuporvarillinen demokraatti, osallistui Badenin—Pfalzin kapinaan 1849; maanpaossa Sveitsissä; myöhemmin valtiomies USA:ssa. — 169.
- Schweitzer*, Johann Baptist (1833—1875) — lassallelaisuuden huomattava edustaja Saksassa; Saksan yleisen työväenyhdistyksen presidentti (1867—1871); esti saksalaisten työläisten yhdistymistä I:een Internationaaliin, kamppaili sosiaalidemokraattista työväenpuoluetta vastaan; 1872 hänet erotettiin työväenyhdistyksestä, kun tulivat ilmi hänen yhteytensä Preussin viranomaisiin. — 34, 77.
- Schömann*, Georg Friedrich (1793—1879) — saksalainen filologi ja historioitsija, teoksissaan käsitellyt muinaisen Kreikan historiaa. — 215, 246.
- Scott*, Walter (1771—1832) — tunnettu englantilainen romaanikirjailija. — 268.
- Secchi*, Angelo (1818—1878) — italialainen tähtitieteilijä, tunnettu Auringon ja tähtien tutkimuksista, jesuiitta. — 43, 47, 48.
- Seidlitz*, Georg — saksalainen luonnontutkija, darvinisti, kirjan »Darwinin oppi» tekijä. — 436.
- Servet*, Michael (1511—1553) — renessanssikauden espanjalainen tiedemies, ammatiltaan lääkäri, tehnyt tärkeitä löytöjä verenkierron tutkimuksen alalla. — 37.
- Servius Tullius* (578—534 e.a.a.) — puoleksi tarunomainen muinaisen Rooman kuningas. — 264.
- Shaftesbury*, Anthony, kreivi (1671—1713) — englantilainen moraalifilosofi, huomattava deismin edustaja; poliitikko, whig-puolueen jäsen. — 95.
- Shakespeare*, William (1564—1616) — suuri englantilainen kirjailija. — 30.
- Sickingen*, Franz von (1481—1523) — saksalainen uskonpuhdistukseen yhtynyt ritari; ritarikapinan johtaja 1522—1523. — 93.
- Smith*, Adam (1723—1790) — englantilainen taloustieteilijä, klassisen porvarillisen kansantaloustieteen huomattavimpia edustajia. — 453, 461.
- Soetbeer*, Georg Adolf (1814—1892) — saksalainen porvarillinen talous- ja tilastotieteilijä. — 383, 447.
- Solon* (n. 638 — n. 508 e.a.a.) — kuuluisa ateenalainen lainsäätäjä, kansanjoukkojen painostuksesta pani toimeen sukuaatelistoa vastaan suunnattuja uudistuksia. — 244, 250, 253—254, 264, 299, 457.
- Sombart*, Werner (1863—1941) — saksalainen vulgaari porvarillinen taloustieteilijä; toimintansa alkuvaiheissa katederisocialisti, myöhemmin Saksan imperialismin ideologi; elämänsä viimeisinä vuosina asettui fasismin kannalle. — 460—462.
- Spinoza*, Benedictus de (Baruch) (1632—1677) — hollantilainen materialistifilosofi, ateisti. — 39, 114.
- Starcke*, Carl Nicolai (1858—1926) — tanskalainen porvarillinen filosofi ja sosiologi. — 303, 304, 314, 317—319, 322.
- Stein*, Julius (1813—1889) — sleesialainen opettaja, lehtimies, porvarillinen demokraatti; 1848 Preussin kansalliskokouksen jäsen, kuului sen vasemmistosiipeen. — 152.
- Stieber*, Wilhelm (1818—1882) — preussilainen poliisivirkailija, Preussin valtionpoliisin päällikkö (1850—1860), Kommunistien liiton jäseniä vastaan nostetun Kölnin oikeusjutun järjestäjiä ja päätodistaja tuossa jutussa (1852). — 156, 165.
- Stirner*, Max (Kaspar *Schmidtin* kirjailijanimi) (1806—1856) — saksalainen filosofi, nuorhegeliläinen, porvarillisen individualismin ja anarkismin ideologeja. — 310, 325.
- Stoeker*, Adolf (1835—1909) — saksalainen pappi ja taantumuksellinen poliitik-

- ko, kristillis-sosiaalisen puolueen perustaja (1878) ja johtaja, sosialistisen työväenliikkeen kiivas vihollinen ja antisemitismin julistaja. — 385.
- Strauss*, David Friedrich (1808—1874) — saksalainen filosofi ja lehtimies, tunnettu nuorhegeliläinen; vuoden 1866 jälkeen kansallisliberaali. — 309, 311, 325.
- Stroussberg*, Bethel Henry (1823—1884) — saksalainen rautatieurakoitsija; 1873 kärsi vararikon. — 80.
- Struve*, Pjotr Bernhardovitš (1870—1944) — venäläinen porvarillinen taloustieteilijä ja lehtimies, »legaali marxilainen», myöhemmin kadettipuolueen johtajia, valkoemigrantti. — 455.
- Stuart* — kuningassuku, hallitsi Skotlannissa vuodesta 1371 ja Englannissa (1603—1649, 1660—1714). — 95.
- Stumm*, Karl (1836—1901) — saksalainen suurteollisuudenharjoittaja, vanhoillinen, työväenliikkeen pahimpia vihollisia. — 433.
- Sugenheim*, Samuel (1811—1877) — saksalainen porvarillinen historioitsija. — 207.
- Sybel*, Heinrich Karl Ludolf von (1817—1895) — saksalainen porvarillinen historioitsija ja poliitikko, vuodesta 1867 kansallis-liberaali. — 358.

T

- Tacitus*, Publius Cornelius (n. 55 — n. 120) — kuuluisa roomalainen historioitsija; teoksia: »Germania», »Historiae», »Annales». — 139, 174, 181, 189, 219, 237, 270—276.
- Tarquinius Superbus* (534 — n. 509 e.a.a.) — puoleksi tarunomainen muinainen Rooman kuningas; tarun mukaan kansa nousi kapinaan ja karkotti hänet, minkä jälkeen Roomassa pystytettiin tasavalta. — 263, 265.
- Teoderik* — kahden länsigoottien kuninkaan — Teoderik I:n (hallitsi n. 418—451) ja Teoderik II:n (hallitsi n. 453—466) sekä itägoottien kuninkaan Teoderik Suuren (hallitsi 474—526) nimi. — 263.
- Theokritos* — muinaiskreikkalainen runoilija 200-luvulla ennen ajanlaskuamme. — 225.
- Thierry*, Jacques Nicolas Augustin (1795—1856) — ranskalainen liberaalis-porvarillinen historioitsija. — 331, 459.
- Thiers*, Marie Joseph Louis Adolphe (1797—1877) — ranskalainen porvarillinen historioitsija ja valtiomies, orleanisti, hänellä oli ylin toimeenpanovalta (ministerineuvoston puheenjohtaja) (1871), tasavallan presidentti (1871—1873); Pariisin Kommuunin pyöveli. — 331, 369, 376.
- Thile*, Karl Hermann von (1812—1889) — preussilainen diplomaatti, Preussin varaulkoministeri (1862—1871), Saksan valtakunnan varaulkoministeri (1871—1873). — 366.
- Thomson*, William, vuodesta 1892 Lord *Kelvin* (1824—1907) — kuuluisa englantilainen fyysikko, tutki termodynamiikkaa, sähköoppia ja matemaattista fysiikkaa; 1852 esitti idealistisen hypoteesin maailmankaikkeuden lämpökuolemasta. — 61.
- Thorvaldsen*, Bertel (1768—1844) — kuuluisa tanskalainen kuvanveistäjä. — 58.
- Thukydides* (n. 460 — n. 395 e. a. a.) — kuuluisa muinaiskreikkalainen historioitsija, kirjoittanut teoksen »Peloponnesolaissota». — 248.
- Thurn*, Everhard Ferdinand (1852—1932) — englantilainen siirtomaavirkailija, tutkimusretkeilijä ja antropologi. — 311.
- Tiberius*, Claudius Nero (42 e.a.a. — 37) — Rooman keisari (14—37). — 263.
- Torricelli*, Evankelista (1608—1647) — italialainen fyysikko ja matemaatikko. — 37, 458.
- Trier*, Gerson (s. 1851) — tanskalainen sosiaalidemokraatti, sosiaalidemokraattisen puolueen vallankumouksellisen vähemmistön johtajia; kamppaili puolueen opportunistisen siiven reformistista politiikkaa vastaan; kääntänyt Engelsin teoksia tanskan kielelle. — 175.
- Tschech*, Heinrich Ludwig (1789—1844) — preussilainen virkamies, vuosina

- 1832—1841 Storkowin kaupungin (Preussi) pormestari, demokraatti, teloitettu murhayrityksestä kuningas Fredrik Vilhelm IV:tä vastaan. — 352.
- Tylor*, Edward Burnett (1832—1917) — englantilainen kansatieteilijä, kulttuurihistorian ja kansatieteen evolutionistisen koulukunnan perustaja. — 176.
- Töлке*, Karl Wilhelm (1817—1893) — saksalainen sosiaalidemokraatti, lassaalalaisen Saksan yleisen työväenyhdistyksen johtomiehiä. — 25, 30.

V

- Wachsmuth*, Ernst Wilhelm Gottlieb (1784—1866) — saksalainen porvarillinen historioitsija, kirjoittanut antiikkia ja Euroopan historiaa käsitteleviä teoksia. — 215, 453.
- Wagner*, Wilhelm Richard (1813—1883) — kuuluisa saksalainen säveltäjä. — 196.
- Waltz*, Georg (1813—1886) — saksalainen porvarillinen historioitsija, kirjoittanut Saksan keskiajan historiaa käsitteleviä tutkimuksia. — 273.
- Waldersee*, Friedrich Gustaf, kreivi (1795—1864) — preussilainen kenraali ja sotilaskirjailija, sotaministeri (1854—1858). — 354.
- Vanderbilt* — amerikkalaisten finanssi- ja teollisuusmagnaattien suku. — 355, 402, 447.
- Varus*, Publius Quintilius (n. 53 e.a.a. — 9) — roomalainen poliitikko ja sotapäällikkö, Germanian maakunnan hallitsija (vuosina 7—9), kaatui taistelussa Teutoburgin metsässä germaaniheimojen kapinan aikana. — 258.
- Watson*, John Forbes (1827—1892) — englantilainen lääkäri, siirtomaavirkailija; vuosina 1858—1879 Intian museon johtaja Lontoossa, kirjoittanut Intiaa käsitteleviä tutkielmia. — 199.
- Watt*, James (1736—1819) — kuuluisa englantilainen keksijä, varsinaisen höyrykoneen rakentaja. — 97.
- Welcker*, Karl Theodor (1790—1869) — saksalainen lainoppinut, vuosina 1848—1849 Frankfurtin kansalliskokouksen jäsen, kuului sen oikeistolaiseen keskustaan. — 352.
- Veleda* (1. vuosisata) — germaanilaisen brukteriheimon uhripapitar ja ennustaja, osallistui aktiivisesti kapinaan roomalaiherruutta vastaan (69—70 tai 69—71). — 271.
- Wellington*, Arthur Wellesley, herttua (1769—1852) — englantilainen sotapäällikkö ja valtiomies, tory-puolueen jäsen; pääministeri (1828—1830), ulkoministeri (1834—1835); sotajoukkojen komentajana Napoleonin aikaista Ranskaa vastaan käydyissä sodissa vuosina 1808—1814 ja 1815. — 369.
- Venedey*, Jacob (1805—1871) — saksalainen radikaali sanomalehtimies, vuosina 1848—1849 Frankfurtin kansalliskokouksen jäsen, kuului vasemmistosiipeen; myöhemmin liberaali. — 157.
- Weitting*, Wilhelm Christian (1808—1871) — Saksan työväenliikkeen syntykauden tunnettuja miehiä, utopistisen tasanjakokommunismin teoreetikkoja. — 113, 158—161, 163, 169, 171.
- Wermuth* — hannoverilainen poliisivirkamies, todistajana Kölnin kommunistijutussa (1852); yhdessä Stieberin kanssa laati kirjan »Yhdeksännentoista vuosisadan kommunistien salaliitot». — 156, 165.
- Westermarck*, Edvard Alexander (1862—1939) — suomalainen porvarillinen kansatieteilijä ja sosiologi. — 193, 194, 195, 205.
- Westphalen*, Ferdinand von (1799—1876) — preussilainen valtiomies, sisäministeri (1850—1858), taantumusmies; Jenny Marxin velipuoli. — 69.
- Viktoria* (1819—1901) — Englannin kuningatar (1837—1901). — 112.
- Vilhelm I* (1797—1888) — Preussin prinssi, prinssihallitsija (1858—1861). Preussin kuningas (1861—1888) ja Saksan keisari (1871—1888). — 349, 353, 370, 454.
- Vilhelm III* (1817—1890) — Alankomaiden kuningas (1849—1890). — 365.
- Willich*, August (1810—1878) — preussilainen upseeri, Kommunistien liiton jäsen, osallistui Badenin—Pfalzin kapinaan 1849; Kommunistien liitosta 1850 eronneen seikkailuhenkisen ryhmäkunnan johtajia; 1853 lähti maanpa-

- koon USA:han, osallistui sisällissotaan pohjoisvaltioiden puolella. — 155, 168, 170, 171.
- Wilson*, Joseph Havelock (1858—1929) — Englannin tradeunionistisen liikkeen toimihenkilö, parlamentin jäsen, kannatti yhteistyötä porvariston kanssa. — 411.
- Virchow*, Rudolf (1821—1902) — saksalainen luonnontutkija ja porvarillinen poliitikko; darvinismin vastustaja. — 51.
- Wirth*, Friedrich Moritz (1849 — k. vuoden 1916 jälkeen) — saksalainen lehtimies, taloustieteilijä. — 441.
- Voogt*, Karl (1817—1895) — saksalainen luonnontutkija, vulgaari materialisti, pikkuporvarillinen demokraatti; osallistui vuosien 1848—1849 vallankumoukseen Saksassa; 1850- ja 1860-luvulla Louis Bonaparten palkkaama saksalainen asiamies maanpakolaisten keskuudessa. — 53, 71, 315, 435.
- Wolff*, Caspar Friedrich (1733—1794) — tunnettu luonnontutkija, organismien kehitystä koskevan opin perustanlaskijoita; työskenteli Saksassa ja Venäjällä. — 42.
- Wolff*, Christian (1679—1754) — saksalainen idealistifilosofi, metafysikko. — 39, 54.
- Wolff*, Wilhelm (1809—1864) — saksalainen proletaarinen vallankumousmies, maaliskuusta 1848 kommunistien liiton Keskuskomitean jäsen, vuosina 1848—1849 »Neue Rheinische Zeitungin» toimittaja, Frankfurtin kansalliskokouksen jäsen; maanpaossa Englannissa; Marxin ja Engelsin ystävä ja työtoveri. — 154, 155, 164, 166, 167.
- Wolfram von Eschenbach* (n. 1170 — n. 1220) — saksalainen keskiajan runoilija. — 220.
- Voltaire*, François-Marie (oik. *Arouet*) (1694—1778) — kuuluisa ranskalainen valistusfilosofi, deisti, satiirikkokirjailija, historioitsija. — 318, 337.
- Wright*, Asher (1803—1875) — amerikkalainen lähetyssaarnaaja, vuosina 1831—1875 eli intiaanien keskuudessa ja laati heidän kielensä sanakirjan. — 204.
- Wulfila* (Ulfila) (n. 311—383) — itägoottilainen kirkonmies ja poliitikko, kääntänyt gootteja kristinuskoon, loi goottien isän kirjaimiston, käänsi raamatun goottien kielelle. — 263.

Z

- Zasulits*, Vera Ivanovna (1851—1919) — narodnikkilaisuuden ja sitten sosiaalidemokraattisen liikkeen toimihenkilö Venäjällä, »Työn vapautus» ryhmän perustajia; myöhemmin oli menševismien kannalla. — 137.
- Zurita*, Alonso — espanjalainen virkamies, 1500-luvun keskivaiheilla asui Keski-Amerikassa. — 212.

NIMIÄ KIRJALLISUUDESTA JA MYTOLOGIASTA

- Abraham* — raamatun tarun mukaan muinaisjuutalainen patriarkka. — 208.
- Afrodite* — kreikkalaisessa muinaistarustossa rakkauden ja kauneuden jumalatar. — 217.
- Agamemnon* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Argosin kuningas, yksi »Iliiaan» sankareista, kreikkalaisten ylipäällikkö Troijan sodassa; Aiskhyloksen samannimisen murhenäytelmän sankari. — 177, 214, 245, 247.
- Aigisthos* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Klytaimestran rakastaja, osallistui Agamemnonin murhaan; Aiskhyloksen »Oresteia» trilogian toisen (»Hautausuhrin tuojat») ja kolmannen osan (»Suopectahtoiset») sankari. — 177.
- Akhilleus* — kreikkalaisessa muinaistarustossa urhoollisin Troijan piirittäneistä kreikkalaisista sankareista; yksi Homeroksen »Iliiaan» pääsankareista; ta-

- run mukaan Akhilleus sai surmansa hänen ainoaan haavoittuvaan ruumiinosaansa, kantapäähän, osuneesta nuolesta. — 214, 247, 409.
- Althai* — kreikkalaisessa muinaistarustossa kuningas Thestioksen tytär, Meleagroksen äiti. — 270.
- Anaitis* — persialaisessa muinaistarustossa esiintyneen veden ja hedelmällisyyden jumalattaren Anahitan muinaiskreikkalainen nimi; Anahitan palvelonta oli levinnyt laajalti Armeniassa, jossa hänen hahmonsä liittyi yhteen vähäaasiaisten hedelmällisyyden jumalattarien hahmojen kanssa. — 206, 217.
- Apollon* — kreikkalaisessa muinaistarustossa auringon ja valon jumala, taiteiden suosija. — 177.
- Argonautit* — kreikkalaisen muinaistaruston sankareita, jotka lähtivät »Argo» laivalla Kolkhis-maahan noutamaan lohikäärmeen vartioimaa kultaista oinaantaljaa. — 270.
- Ariadne* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Kreetan kuninkaan Minoksen tytär; auttoi Theseusta pääsemään pois labyrintista, jossa tämä oli tappanut Minotauros-hirviön. — 42.
- Athene Pallas* — yksi kreikkalaisen muinaistaruston pääjumalista, sodan jumalatar ja viisauden olennoituma, Ateenan valtioelämän suojelija. — 177.
- Boreadet* — kreikkalaisessa muinaistarustossa pohjoistuulen jumalan Boreaksen ja Ateenan kuningattaren Oreitian pojat. — 270.
- Brunhilde* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla sepitetyn saksalaisen »Nibelungeinlaulun» sankaritar, Islannin kuningatar, sitten Burgundin kuninkaan Guntherin puoliso. — 226.
- Dafnis* — muinaiskreikkalaisen runoilijan Longosin (eli 100- ja 200-luvulla) romanssin »Dafnis ja Khloe» sankari, rakastunut paimennuorukainen. — 225.
- Demodokos* — yksi Homeroksen »Odysseian» sankareista, sokea laulaja tarunomaisen faalekien kuninkaan Alkinoksen linnassa. — 248.
- Don Quijote* — Cervantesin samannimisen romaanin päähenkilö. — 380.
- Droste-Vischering* — henkilöahmo saksalaisesta satiirisesta kansanlaulusta. — 352.
- Erinyit* — kreikkalaisessa muinaistarustossa kostonjumalattaria, naishahmoja Aiskhyloksen tragedioista »Hautausuhrin tuojat» ja »Suopeatahtoiset» (»Oresteia» trilogian toinen ja kolmas osa). — 177.
- Eteokles* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Theban kuninkaan Oidipuksen poika, taistelussa vallasta surmasi veljensä Polyneikesin ja itsekkin sai surmansa samassa otelussa; myytti oli aiheena Aiskhyloksen murhenäytelmässä »Seitsemän Thebaa vastaan». — 246.
- Erzel* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla sepitetyn saksalaisen »Niebelungeinlaulun» sankari, hunnien kuningas. — 226.
- Eumaios* — yksi Homeroksen »Odysseian» sankareista, Itaki-saaren kuninkaan Odysseuksen sikopaimen, joka pysyi uskollisena herralleen tämän monivuotisten retkien aikana. — 247.
- Fineus* — kreikkalaisessa muinaistarustossa sokea ennustaja; toisen vaimonsa yllyttämänä räökkäsi entisen vaimonsa Kleopatran, Boreaksen tyttären, hänelle synnyttämiä lapsia. Jumalat rankaisivat häntä siitä. — 270.
- Freyja* — skandinaivialaisessa tarustossa hedelmällisyyden ja rakkauden jumalatar, muinaisskandinaivialaisen kansaneepoksen, vanhemman »Eddan» sankaritar, veljensä, Frey-jumalan vaimo. — 196.
- Ganymedes* — muinaiskreikkalaisessa tarustossa kaunis nuorukainen, jonka jumalat ryöstivät ja veivät Olympos-vuorelle, missä hänestä tuli Zeuksen rakastettu ja juomanlaskija. — 216.
- George Dandin* — Molièren huvinäytelmän »George Dandin» (»Lannistettu aviomies») pääsankari. Tämä yksinkertainen varakas talonpoika meni naimisiin köyhtyneen ylhäisen naisen kanssa, joka petti häntä taitavasti. — 292.
- Gudrun* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla, 1200-luvulla sepitetyn saksalaisen »Gudrun» runoelman sankaritar, hegelingenien kuninkaan Hetelin ja Hilde Irlantilaisen tytär, Herwig Seelantilaisen morsian. Hartmut Ormanilaisen (normannilaisen) ryöstämänä oli kolmetoista vuotta hä-

- nen vankinaan, mutta kieltäytyi menemästä naimisiin Hartmutin kanssa. Herwig vapautti Gudrunin, josta tuli Herwigin vaimo. — 226.
- Gunther* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla sepitetyn saksalaisen »Nibelungeinlaulun» sankari, burgundien kuningas. — 226.
- Hadubrand* — yksi muinaisgermaanien sankarieepoksen »Hildebrandinlaulun» sankareista, eepoksen pääsankarin, Hildebrandin poika. — 269.
- Hartmut* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla, 1200-luvulla sepitetyn saksalaisen »Gudrun» runoelman sankari, ormanilaisen (normannien) kuninkaan poika, yksi Gudrunin hyljättyistä sulhasista. — 226.
- Hefaistos* — kreikkalaisessa muinaistarustossa tulen ja erityisesti sepäntaidon jumala. — 127.
- Hekataios* — kreikkalaisessa muinaistarustossa kolmikasvoinen ja kolmiruumiinen kuutamon jumalatar, manalan kummitusten ja haamujen haltijatar, pahuuden ja noituuden suosija. — 245.
- Herakles* — kreikkalaisen muinaistaruston kuuluisimpia sankareita, joka tunnetaan jättiläisvoimistaan ja suurista uroteoistaan. — 270.
- Herwig* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla, 1200-luvulla sepitetyn saksalaisen »Gudrun» runoelman sankari, Seelannin kuningas, Gudrunin sulhanen ja puoliso. — 226.
- Hetel* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla, 1200-luvulla sepitetyn saksalaisen »Gudrun» runoelman sankari, hegelingenien kuningas. — 226.
- Hilde* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla, 1200-luvulla sepitetyn saksalaisen »Gudrun» runoelman sankaritar, Irlannin kuninkaan tytär, josta tuli hegelingenien kuninkaan Hetelin vaimo. — 226.
- Hildebrand* — muinaisgermaanien sankarieepoksen »Hildebrandinlaulun» pääsankari. — 269.
- Kassandra* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Troijan kuninkaan Priamoksen tytär, ennustajatar; Troijan valloituksen jälkeen Agamemnon vei hänet orjattarenaan. Yksi Aiskhyloksen murhenäytelmän sankarittarista. — 214.
- Khloe* — muinaiskreikkalaisen runoilijan Longosin (eli 100- ja 200-luvulla) paimenromanssin »Dafnis ja Khloe» sankaritar, rakastunut paimentyttö. — 225.
- Kleopatra* — kreikkalaisessa muinaistarustossa pohjoistuulen jumalan Boreaksen tytär. — 270.
- Klytaimestra* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Agamemnonin puoliso, murhasi miehensä tämän palattua Troijan sodasta. Aiskhyloksen murhenäytelmän »Oresteian» sankaritar. — 177.
- Kriemhild* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla sepitetyn saksalaisen »Nibelungeinlaulun» sankari, Burgundin kuninkaan Guntherin sisar, Siegfriedin morsian ja vaimo, tämän kuoltua hunnien kuninkaan Etzelin vaimo. — 226.
- Loki* — skandinaivialaisessa tarustossa pahan haltija, tulen jumala; muinaisskandinaivialaisen kansaneepoksen, vanhemman »Eddan» sankari. — 196.
- Mefistofeles* — yksi Goethen murhenäytelmän »Faustin» pääsankareista. — 196, 305.
- Meleagros* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Kalydonin kaupungin kuninkaan Oineuksen ja Althaiän poika. Surmasi enonsa. — 270.
- Mooses* — raamatun tarun mukaan ennustaja ja lainsäätävä, vapautti muinaiset juutalaiset Egyptin orjuudesta ja sääti näille lait. — 175, 208.
- Mulios* — yksi Homeroksen »Odysseian» henkilöähmoista, sanansaattaja. — 247.
- Mylitta* — babylonialaisessa tarustossa esiintyneen rakkauden ja hedelmällisyyden jumalattaren Ištarin muinaiskreikkalainen nimi. — 206.
- Nestor* — kreikkalaisessa muinaistarustossa vanhin ja viisain kreikkalaisista sankareista, jotka osallistuivat Troijan sotaan. — 245.
- Njord* — skandinaivialaisessa tarustossa hedelmällisyyden jumala. Muinaisskandinaivialaisen kansaneepoksen, vanhemman »Eddan» sankari. — 196.
- Odysseus* — Homeroksen »Iliaan» ja »Odysseian» sankari. Itäki-saaren tarukunin-

- gas, yksi kreikkalaisten päälliköistä Troijan sodassa, uljas, kekseliäs ja kaunopuheinen. — 247, 248.
- Orestes* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Agamemnonin ja Klytaimestran poika, kosti isänsä murhan äidilleen ja Aigistokselle; Aiskhyloksen tragediain »Hautausuhrin tuojat» ja »Suopeatahtoiset» («Oresteia» trilogian toisen ja kolmannen osan) sankari. — 177.
- Polyneikes* — kreikkalaisessa muinaistarustossa Theban kuninkaan Oidipuksen poika, taistelussa vallasta surmasi veljensä Eteokleen ja itsekin sai surmansa samassa ottelussa; myytti oli aiheena Aiskhyloksen murhenäytelmään »Seitsemän Thebaa vastaan». — 246.
- Prometheus* — kreikkalaisessa muinaistarustossa yksi titaaneista; varasti jumalilta tulen ja toi sen ihmisille; rangaistukseksi hänet kahlehdittiin kallioon, missä kotka repi hänen maksaansa. — 127.
- Rhadamanthys* — kreikkalaisessa tarustossa viisas ja oikeamielinen tuomari. — 323.
- Romulus* — muinaisen Rooman tarunomainen perustaja ja ensimmäinen kuningas. — 259.
- Shylock* — henkilöhahmo Shakespearen komediasta »Venetsian kauppias»; julma koronkiskuri joka vaati, että lainausehtojen mukaan hänen maksukyvyttömältä vekselivelalliseltaan leikattaisiin naula lihaa. — 30.
- Siegebant Irlantilainen* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla, 1200-luvulla sepitetyn saksalaisen »Gudrun» runoelman sankari, irlantilaisen kuningas. — 226.
- Siegfried* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla sepitetyn saksalaisen »Niebelungeinlaulun» pääsankareita. — 226.
- Siegfried Morantilainen* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla, 1200-luvulla sepitetyn saksalaisen »Gudrun» runoelman sankari, yksi Gudrunin hyljätyistä sulhasista. — 226.
- Sif* — skandinaivialaisessa tarustossa ukkosenjumalan Torin puoliso, yksi muinaisskandinaivialaisen kansaneepoksen, vanhemman »Eddan» sankareista. — 269.
- Telamon* — muinaiskreikkalainen tarusankari, osallistui sotaretkeen Troijaa vastaan. — 214.
- Telemakhos* — Homeroksen »Odysseian» sankari, Itaki-saaren kuninkaan Odysseuksen poika. — 214.
- Teukros* — Homeroksen »Iliaan» sankareita, taisteli Troijan edustalla. — 214.
- Theseus* — kreikkalaisen muinaistaruston pääsankareita, Ateenan kuningas, jota pidettiin Ateenan valtion perustajana. — 250.
- Thestius* — muinaiskreikkalainen Pleuronin tarukuningas Etoliassa. — 270.
- Tuhkimo* — monien kansojen laajalti levinneen sadun päähenkilö, epäoikeudenmukaisesti hyljitty nöyrä ja työteliäs tyttö. — 159.
- Ute norjalainen* — muinaisgermaanien kansaneepoksen ja keskiajalla, 1200-luvulla sepitetyn saksalaisen »Gudrun» runoelman sankaritar. — 226.
- Zeus* — ylijumala kreikkalaisessa muinaistarustossa. — 247.

ASIAHAKEMISTO

A

- Aatelisto* — 35, 73, 74, 105, 108.
Abstraktio (tutkimusmenetelmänä) — 60, 312, 451.
Afrikka — 408, 447.
Agnostisismi — 86, 89—91, 313.
Agraarikysymys — 417—418, 422—426, 428—434.
Aika — 49, 315.
Aikakauslehdistö — 150, 151.
Ajattelu — 49, 52—53, 60, 87, 91, 114, 117, 118, 311—314, 337, 453.
Algebra — 37.
Algeria — 439.
Alkemia — 37, 320.
Älkukantainen yhteiskuntajärjestelmä — 139, 140, 182—183, 222, 239—242, 250—251, 272, 285—286, 297.
Amerikka
 — Amerikan löytäminen — 93, 447;
 — Amerikan Yhdysvallat — 22, 99, 100, 138, 142, 238, 279, 295, 296, 340, 393—395, 400, 402, 408, 439—440, 456;
 — sisällissota — 71, 170;
 — Etelä — 100.
Ammattikunnat — 105, 121, 124, 125, 226, 341, 391.
Ammattiliitot — 28.
 Ks. myös: *Trade unionit*.
Anarkistit — 5, 132.
Anastukset — 374.
Anatomia — 38, 41, 92.
Antagonismi (vastakohtaisuus) — 74, 124, 257, 457.
- Antiikin maailma* — 187—188, 211, 214—216, 218—219, 242—265, 276—280, 282, 291, 293—294, 295, 299.
Arabit — 35—37, 65, 115.
Armeija — 359.
Arvo — 75, 460—461.
Aseet — 61.
Atomi — 53.
Australia — 340, 378, 395, 400, 439.
Avoliitto — 107, 216, 220, 226;
 — ryhmävioliitto — 180—182, 194, 199—203, 205—207, 213, 217, 223, 227, 229;
 — pareittaisavioliitto — 200, 202—205, 209, 214, 215, 217, 220, 223, 227, 229, 266, 267, 271, 288, 289;
 — yksiavioisuus (monogaamia) — 207, 211, 213—214, 216—221, 223, 224, 227, 229, 230, 266, 271, 288, 289, 299;
 — kapitalismin kaudella — 220—223, 226—229;
 — kommunismin kaudella — 224, 230.

B

- Bakuninilaiset* — 5, 72.
Barbaarisuus — 173, 185, 186—189, 197, 199, 203, 204, 205, 207, 208, 214, 217, 223, 237, 238, 249, 252, 274—275, 284—290, 293.
Belgia — 408.
Biologia — 38, 41—42, 54, 315.

Bonapartismi — 71, 296.

C

Chartismi — 98, 100, 101, 102, 119, 160—162, 405—406.

D

Darvinismi — 42, 57, 117, 126, 146, 182, 316, 328, 435—438.

Demokratia — 77, 80, 150.

Dialektiikka — 52—55, 110, 114, 118, 451, 453;

— idealistinen — 55—56, 114—115, 118, 305, 325—326;

— materialistinen — 42—43, 55, 56, 63, 114—119, 217, 225, 300, 306, 325—329, 337.

Dialektinen materialismi.

Ks. *Dialektiikka*, *Materialismi*.

Dogmatismi — 15, 440, 444, 461.

E

Egypti — 439.

Ektektisismi — 53.

Elsass-Lothringen — 364—365, 370—376.

Elämä — 44, 46, 47, 49, 91, 173—174.

Englannin porvarillinen vallankumous 1600-luvulla — 93—94, 336.

Englanti — 11, 35, 85, 86, 88—89,

93, 97, 99, 107, 111, 149, 161, 297, 302, 331, 332, 333, 336, 343,

344, 357, 375, 384, 386, 393, 394, 400, 402, 404—406, 408, 409, 411,

412, 426, 439, 447, 450;

— porvaristo — 88—89, 92, 93—100, 332, 402, 404, 406;

— maaylimystö — 94—97, 100, 137, 332, 386, 405;

— työväenluokka — 98, 100, 102 — 103, 113, 332, 407—408, 409, 410, 411, 438—439;

— työväenliike — 410—412;

— talonpoikaisto — 143—144, 417;

— siirtomaamonopoli — 439.

Englantilainen 1600-luvun filosofia — 85—88, 95, 114, 450.

Espanja — 35, 139, 366.

Eurooppa — 65—66, 92, 137, 138, 141, 142, 339, 455—456.

F

Feodalismi — 74, 76, 92, 96, 125, 132, 282, 331—332, 336, 390.

Feuerbachilaisuus

— sen yleinen luonnehdinta — 310 — 311, 314—315;

— feuerbachilaisen materialismin puutteellisuudet — 314 — 315, 316—317, 319—320;

— Feuerbachin idealismi — 317, 318—324.

Filosofia

— yleinen luonnehdinta — 36, 38, 42—43, 50—54, 74, 118—119,

120, 310—312, 337, 450, 452.

— päällysrakenteena — 334, 442, 444, 449.

Ks. myös: *Feuerbachilaisuus*, *Filosofian peruskysymys*, *Idealismi*,

Klassinen saksalainen filosofia, *Materialismi*.

Filosofian peruskysymys — 311—313.

Fysiikka — 52, 56, 92.

G

Geologia — 38, 40, 43, 315.

Germaanit — 139, 188, 212, 219, 235—237, 246, 268—276, 280, 281,

283—285, 294, 299, 320.

»*Gothan ohjelman arvostelu*», Marx (kirjan synnystä) — 5—7, 32—33.

H

Hegeliläisyys — ks. *Klassinen saksalainen filosofia*.

Historia (tieteenä) — 11, 38, 45, 74, 114, 117—118, 173—174, 306,

329—331, 442, 444—445, 457—459.

Historiallinen materialismi — ks. *Materialismi*, *Materialistinen historiankäsitely*.

I

Idealismi

— yleinen luonnehdinta — 56, 118, 310, 312, 436;

— Hegelin idealismin arvostelu — 55—56, 117—119, 304—309, 312—314, 317, 321, 325—327, 329,

330—331, 436;

— idealistinen historiankäsitely — 73, 119, 329, 330—331, 441;

— nuorhegeliläisyys — 55, 309—310;

— vanhahegeliläisyys — 53, 55, 309 — 310.

Ideologia (todellisuuden idealistisena ymmärtämisenä) — 63, 146, 320, 325, 331, 334—337, 449—450, 451—453.

Ihminen — 44—46;
— eroavuus eläimistä — 44—45, 57—64, 134, 436—437;
— ja luonto — 44—45, 64—65;
— yön osuus apinan muuttumisessa ihmiseksi — 45—46, 57—64, 437.

Ihmisaivot — 60, 62—63.

Ihmisen käsi — 45, 57—60, 62.

Inkvisitio — 37.

Internationaali — ks. *Kansainvälinen työväenliitto*.

Internationalismi, proletaarinen — 17, 26, 69, 72—73, 148, 159, 165, 172, 339, 439—440.

Intia — 139, 140, 141, 190, 212, 213, 286, 400, 439, 447.

Intiaanit — 181, 182, 186—190, 200, 203—205, 208, 210, 219, 231—240, 242, 246, 247, 251, 272, 275, 285.

Irlanti — 65, 212, 266—267, 404.

Italia — 35—37, 98, 139, 339, 343, 345—349, 351, 360, 362, 367, 368, 394, 406, 413, 415, 458.

Itävalta — 340, 343—351, 357—360, 361—364, 365, 367, 371, 387, 445, 455.

J

Jako — 11—15, 441—442, 458.

K

Kanada — 439.

Kansainvälinen työväenliitto — 17, 26—27, 72—73, 82, 147, 156, 165, 172, 389, 438;

— Haagin kongressi — 5, 72—73.

Kansakunta — 35, 62, 339, 340.

»*Kansalaisista Ranskassa*», *Marx* (kirjan synnystä) — 72.

»*Kansalaisyhteiskunta*» — 161, 332—333.

Kansantaloustiede — 50—51, 182, 399;
— marxilainen — 55—56, 71, 75—76;
— klassinen — 66, 75, 453, 460—461;

— vulgaari — 15, 18, 100—101, 119, 173, 436, 446, 451, 453, 460—461.

Kapitalistinen tuotantotapa — 11, 15, 18, 20—22, 65—67, 74—76, 86, 107, 111, 119—124, 125, 128, 137—139, 141, 142, 223, 227—

228, 296, 320—321, 323, 333, 390—391, 397, 399—402, 446—447, 457—458, 460—461;

— sen ristiriidat — 65, 76, 104, 107, 111, 119, 138, 142, 143, 320—321, 333, 409, 437, 456—457;

— tuotantosuhteet — 15, 65—66, 137;
— sen historiallisesti ohimenevä luonne — 138—139, 142, 143;

— kunkin erillisen tehtaan tuotannon järjestyneisyyden ja koko yhteiskunnan tuotannon anarkian välinen vastakohtaisuus — 122, 125—126, 128, 134—135;

— yhteiskunnallisen tuotannon ja kapitalistisen omistuksen välinen ristiriita — 124, 126, 128, 135, 138, 142, 437.

Ks. myös: *Kilpailu*, *Maailmanmarkkinat*, *Omistus*, *Palkkatyö*, *Porvaristo*, *Proletariaatti*, *Pääoma*, *Taluspulat*, *Teollisuus*, *Työpalkka*, *Työvoima*.

Kapitalistisen kasautumisen yleinen laki — 10—11, 126—127, 390—391, 397, 400—401.

Kapitalistisen tuotannon anarkia — 104, 122—123, 124—127, 132, 134—135, 298, 437, 447, 458—459, 461.

Kasvatus — 22, 23.

Kasvitiede — 38, 42.

Kauppavapaus — 391, 405, 453.

Kauppiaat — 291, 298—299.

Kaupunki ja maaseutu — 73—74, 111, 253, 389;

— kaupungin ja maaseudun välinen vastakohtaisuus — 290—291, 299.

Kehitys — 435, 450—451, 459.

Keltit — 212, 265—268.

Kemia — 38, 41, 43, 44, 47, 52—53, 56, 91, 315.

Keskiaika — 73, 86, 92, 105, 121, 122, 125, 134, 139, 207, 226, 227, 248, 291, 299, 312, 316, 320, 336, 339, 384, 454.

Keskimääräisen voiton suhdeluku — 460—461.

Kieli — 45, 59—60, 62—63.

Kiina — 100, 400.

Kilpailu — 46, 93, 124, 129, 135, 306, 401, 461.

Kirjallisuus — 35, 458.

Klaani — 204, 268.

Klassinen saksalainen filosofia — 53, 54—55, 91—92, 97, 114, 117, 118, 304—310, 312—317, 320—321, 325—327, 329, 330, 403, 442, 450, 452—453.

Kommunismi (oppi)

— utooppinen — 35, 106, 113—114, 150, 159, 160, 161, 163;
— tieteellinen — 74—75, 76, 148—150, 153, 155, 161, 162, 325—326, 338, 351, 403, 414.

Kommunismi (yhteiskuntataloudellinen muodostuma) — 441—442;

— tuotanto — 12, 13, 46, 74—75, 129, 131, 132, 134—136, 142, 143, 224, 391, 397—398, 441—442;
— jako — 12, 14, 15, 46, 75, 134, 441—442;
— aineelliset edellytykset — 121—122, 129—130, 133—134, 138, 142—143, 391, 397, 414, 443—444;
— tuotantosuhteet — 15, 132;
— ja yksityisomistuksen poistaminen — 443, 444;
— työ — 13—14;
— luokkien hävittäminen — 19, 65, 75, 131—133, 135—136, 160—161, 164, 297, 391;
— ja valtio — 20, 132, 297;
— perhe — 224—225;
— yksilöiden kaikinpuolinen kehitys — 46;
— kapitalismista kommunismiin joltavan siirtymäkauden välttämättömyys — 13, 19—20, 443;
— kommunistisen yhteiskunnan kaksi vaihetta — 13, 14;
— kehitysmaiden siirtymistiet kommunismiin — 439.

Kommunistien liitto — 69, 71, 150, 156—160, 162—172, 438.

»**Kommunistisen puolueen manifesti**» (kirjan synnystä) — 69, 81, 148, 156, 165, 414.

Kone — 65, 74, 86, 111, 121, 126, 135, 138, 141, 300, 331, 389.

Kreikka (Muinainen) — 54, 115, 139, 189, 214—216, 242—257, 290—291, 294, 299, 457.

Kristinusk — 65, 99, 279, 320—321, 335—337.

Kulta (ja hopea) — 274, 287, 340, 447.

Kulut — 437.

Kurjistuminen, työväenluokan — 390—391.

Kuuba — 66.

Käsinteollisuus — 36, 74, 86, 289, 290, 332.

Käyttöarvo — 9, 10.

Käytäntö totuuden kriteerinä — 52, 313—314.

Kölnin oikeusjuttu kommunisteja vastaan — 71, 170—171.

L

Lahkolaisuus — 26, 84, 150.

Laki — 298, 329, 330, 331, 437, 449.

Lakko — 401, 406.

Lassalleisuus — 5, 11, 15—19, 23, 25—28, 30, 33, 34, 77, 84, 135, 379, 388.

Lasten työ — 23, 111.

Liikatuotanto — 135, 332.

Liikatuotantopulat — ks. *Taluspulat*.

Liikaväestö — 126, 135.

Liike

— sen luomisen mahdottomuus ja sen häviämättömyys — 47—49, 114—115;

— liikemuotojen muuttuminen toisikseen — 41.

Lisäarvo — 18, 76, 120, 146—147, 182, 401.

Logikka — 52, 119, 337.

»**Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista, Marx** (kirjan synnystä) — 71.

Luokat — 16, 22, 73—74, 334, 456;

— niiden synty — 65—66, 119—120, 218, 248—249, 287, 289—293, 298, 331—332, 458;

— taloudellisten suhteiden tuote — 66, 119—120, 133, 331—333;

— vallankumoukselliset — 15, 297, 334;

— hallitsevat — 74, 75, 133, 296—297, 333, 334;

— niiden vastakohtaisuus — 15—16, 65—66, 74, 218, 257, 293—294, 296, 320, 334;

— niiden hävittäminen — 19, 65, 74—75, 131—133, 135—136, 161—162, 164, 297, 391.

Luokkataistelu — 16, 19, 21, 81, 293, 332—333, 437, 444, 448;

— antagonistisen yhteiskunnan kehityksen liikevoimana — 73—74, 82, 119, 161, 162, 332;

— kapitalismin kaudella — 16, 21, 65, 78, 79, 82, 107, 119, 297;

— poliittinen — 334.

Luonnonfilosofia — 50, 55.

Luonnontiede — 35—43, 47, 51—56, 64—65, 111, 115, 117, 119, 306, 313—315, 436—437.

Luonto — 9, 38—43, 44—45, 63—65, 117, 251, 310, 315—317, 327—328, 329.

Luxemburg — 364—366, 372—373.

M

Maailmankatsomus — 54, 82.

Maailmanmarkkinat — 125, 141, 306, 341, 400, 446.

Maankorko — 76.

Maanomistus — 299, 331, 418, 432—433.

Maanviljelys — 140, 142, 289.

Maaomaisuus — 11, 292, 296.

Maaorjatalonpojat — 76, 140, 281—282, 284, 299.

Maaseutu — ks. Kaupunki ja maaseutu.

Mahdollisuus ja todellisuus — 46—47.

Malthusilaisuus — 18, 27, 436.

Manufaktuuri — 36, 74, 86, 111, 121, 122, 126, 134, 332, 337.

Markki (saksalainen yhteisö) — 125, 239—240, 268—269, 280—282, 284, 294.

Markkinat — 127, 456.

Marxismi (sen historia) — 50, 68—73, 82—83, 146—147, 161, 162, 325, 403, 440, 443, 445, 452, 458—459.

Ks. myös: »Gothan ohjelman arvostelua» (Marx), Kansainvälinen työväenliitto, »Kansalaisista Ranskassa» (Marx), Kommunistien liitto, »Kommunistisen puolueen manifesti», »Louis Bonaparten brumairekuun kahdeksastoista» (Marx), »Palkkatyö ja pääoma» (Marx), »Pääoma» (Marx), »Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi» (Engels).

Materia — 41, 47—49, 55, 56, 65, 87, 88, 314—315.

Materialismi

— materialistinen maailmankatsomus — 88, 91, 310—311, 314—315, 316—317, 325, 459;

— dialektinen — 118, 306, 312, 315—316, 326;

— historiallinen — 73—74, 86, 91, 118, 315, 317, 329—337, 442, 444—452, 457—459, 461;

— Feuerbachin — 310—311, 314—315, 316, 317, 318—324;

— vulgaari — 53, 314—316, 441, 442, 444;

— esimarxilainen — 86—88, 95—96, 118, 310, 315, 330.

Materialistinen historiankäsitelys — 73—74, 91—92, 119—121, 146, 161, 173, 302, 315, 329—337, 441, 442, 444—451, 457—459.

Mekaniikka — 37, 92.

Metafysiikka — 38—42, 53—55, 114—117, 315—316, 327.

Monarkia — 35, 454;

— absoluuttinen — 93, 95, 96, 149, 296, 450.

Monopoli — 129.

Moraali — 323—324, 400—401.

Muinaisreikkalainen filosofia — 52—54.

N

Nainen

— alkukantaisessa yhteiskunnassa — 176—178, 204—205, 210, 214, 222—223, 288;

— Muinaisessa Kreikassa — 210, 214—215;

— germaaneilla — 218, 284;

— kapitalismin kaudella — 221—223;

— hänen vapautumisehdot — 223—224, 229, 288.

Naisen emansipaatio yleisen emansipaation mittana (Fourier'illa) — 110.

Naisten työ — 23, 111.

O

Oikeudenmukaisuus — 105.

Oikeus — 11—12, 13—14, 62, 96, 221—222, 333—334, 341, 442, 444, 448—449, 452, 458.

Oleminen — 55, 312.

Omistus

— yhteisöomistus — 138, 140—141, 272—273;

— yksityinen — 137, 140—141, 174, 216, 227, 248—249, 252, 253—254, 272—273, 289;

— tuottajan omaan työhön perustuva yksityisomistus — 67, 121—122, 137;

— yhteiskunnallinen — 66, 227, 443;

— feodaalinen — 253;

— porvarillinen — 105, 107, 253;

— valtion — 130—131, 166;

— yksityisomistuksen hävittämisen välttämättömyys — 443, 444.

Orjanomistuksellinen tuotantotapa — 76.

Orjuus — 132, 208—209, 214, 248, 253, 256, 279—280, 284—285, 287—289, 290, 292, 299.

Osakkeet, osakeyhtiöt — 129, 130, 135, 141, 390—391, 397, 443, 447.

Osuustoimintaliike — 19—20, 113, 443.

P

Pakkoluovutus, välittömien tuottajien — 137.

Palkkatyö — 124, 132, 217, 224, 299, 401, 424, 440.

»Palkkatyö ja pääoma», Marx (teoksen synnystä) — 154.

Palstatilamaanviljelys — 418, 429, 431.

Pankit, pankkipääoma — 138, 141, 447. Pariisin Kommuuni

— sen historiallinen merkitys — 17, 26, 72, 80, 370, 376;

— Kommuuni uutena valtiotyypinä — 26, 28.

Perhe — 63, 111, 174, 175, 190—191, 203, 211, 223, 288;

— verisukulaisperhe — 196—197, 200—201;

— punalua-perhe — 191, 195, 197—203, 207—208, 231, 268;

— pareittaisperhe — 190, 203—205, 207, 208, 214, 219;

— patriarkaalin perhe — 210, 211, 213, 223;

— yksiaviainen (monogaaminen) perhe — 208, 214, 215—217, 218, 223, 230, 245, 299;

— kapitalismin kaudella — 218, 221—222;

— kommunismin kaudella — 224—225.

Perinnöllisyys — 58.

Perusta ja päällysrakenne — 74, 102, 109, 119, 146, 161, 332—333, 442, 444—445, 448—453, 457—460.

Pikkuporvaristo — 26, 80, 107, 160—161, 378, 390.

Poikkeuslaki sosialisteja vastaan Saksassa — 33, 34, 79, 171, 392, 442, 443.

Politiikka — 62, 74, 359, 442, 444, 450—451, 452, 458.

Porvarillinen demokratia — 21, 28.

Porvaristo — 75, 93—94, 99, 105, 107, 110, 130, 133, 149, 228, 306, 320, 323, 331, 340, 345, 346, 350;

— sen kehityshistoria — 16, 35, 36, 65, 73—75, 92—95, 97, 99—100, 101, 105—106, 108, 121, 134—135, 331—332, 336, 339—340, 353, 400, 451;

— ja proletariaatti — 15, 65, 74—75, 77, 79, 95, 105—106, 107,

111, 124, 135, 148—150, 331—332, 339—340, 346, 414, 415;

— suurporvaristo — 74.

Preussi — 71, 340, 344, 346—347, 349—355, 357—362, 363—366, 368, 373, 385, 387, 394, 444—445, 454, 455.

Proletariaatin aseistaminen — 166.

Proletariaatin diktatuuri — 21, 394, 429, 433, 443—444, 451.

Proletariaatti — 75, 81, 85—86, 124, 223—224, 340;

— sen kehityshistoria — 28, 35, 98, 107, 111, 331, 353, 439;

— proletariaatin ja porvariston välinen vastakohtaisuus — 135, 149, 150, 229, 340, 346;

— proletariaatin ja porvariston välinen luokkataistelu — 15, 66, 79, 124, 131, 331, 414, 415;

— ja kommunistinen maailmankatsomus — 119—120, 161—162, 414;

— proletaarinen vaatimus luokkien hävittämisestä — 19, 66, 75, 131—133, 135—136, 161—162, 164, 297, 391;

— sen historiallinen tehtävä — 11, 75, 136, 353;

— ja poliittisen vallan valtaaminen — 28—29, 131, 135—136, 297, 394, 414—416, 451;

— proletariaatin eroavuus muihin luokkiin verrattuna — 74, 439—440;

— proletaarinen internationalismi — 16, 17, 26, 69, 72—73, 148, 159, 165, 172, 339, 440;

— proletariaatin ja talonpoikaiston liiton välttämättömyys — 85, 414. Ks. myös: Proletariaatin aseistaminen, Proletariaatin diktatuuri.

Prostituutio — 107, 196, 216, 217, 221, 223, 224.

Proudhonilaisuus — 113.

Puola — 72, 151, 339, 344, 350.

Puolueen ohjelma — 388—389.

Päällysrakenne — ks. Perusta ja päällysrakenne.

Pääoma — 75, 129, 441, 461.

»Pääoma», Marx (kirjan synnystä ja levittämisestä) — 8, 56, 72—73, 379, 460—462.

Pääoman alkuperäinen kasautuminen — 105, 456;

— pääomien muodostuminen — 94;

— proletariaatin ilmaantuminen — 124.

Pääoman kasautuminen — 76.

Pääoman keskittyminen — 65, 123, 128

129, 134—135, 137, 401—402.
Pörsä — 130, 297, 345, 446, 447.

R

Raha — 128, 252, 287, 291, 298, 299, 447, 456.

Ranska — 35, 74, 94, 96, 97, 107, 108, 149, 296, 304, 319, 331, 332, 337, 343, 344, 350, 353, 354, 364, 370—376, 384, 393—395, 402, 406, 408, 412, 454;

— porvaristo — 99, 337, 345;

— talonpoikaisto — 417—418;

— heinäkuun monarkia — 99;

— toinen keisarikunta — 98, 99, 296, 344—348, 356—357, 360, 366—368, 417;

— tasavallan julistaminen 4. syyskuuta 1870 — 368, 370;

— kolmas tasavalta — 99.

Ranskalainen 1700-luvun filosofia — 36, 39, 95—96, 97, 103, 105, 106, 114, 120, 304, 315, 318, 450.

Ranskan suuri porvarillinen vallankumous 1700-luvun lopulla — 74, 88, 94, 96, 106—111, 253, 305, 320, 348, 363, 372—373, 384, 394, 403.

Ranskan työväenpuolue — 420—421, 427, 428.

Rauha — 339.

Rautatiet — 74, 100, 129, 400, 447.

Reformismi — 81.

Renessanssikausi — 35—37, 334.

Riisto — 74—76, 120, 296, 298—300, 341, 397.

Ristiriita

— tuotantosuhteiden ja tuotantovoimien välinen — 107, 121, 123—124, 126, 128—129, 138;

— työn ja pääoman välinen — 74—75, 124, 135, 441;

— tuotannon ja kulutuksen välinen — 437;

— tuotannon ja vaihdon välinen — 135.

Rooma (Muinainen) — 139, 143, 188, 211, 218, 257—265, 277—279, 282—283, 291, 294, 295, 299, 305, 320, 334, 335.

Rotu — 458.

S

Saksa — 22, 26, 35, 50, 51, 53, 55, 68—69, 82, 85, 93, 98, 100, 139, 148, 149, 150, 165, 171, 273, 296, 297,

302, 304, 309, 332, 336, 337, 339—341, 342—343, 345, 347, 364—365, 370, 372—377, 379—387, 390, 392—394, 397, 402, 406, 408, 427, 433—434, 436, 445, 447, 454, 455, 458;

— työväenluokka — 19, 26, 51, 103, 148—150, 151, 171, 356, 378—381, 443;

— porvaristo — 103, 149—150, 340—342, 347, 352—357, 359—360, 362—363, 377—380, 383;

— Saksan yhdistyminen — 151, 337—338, 342—343, 347—349, 355, 359—361, 363, 367, 454—455;

— työväenliike — 81—83, 103, 151, 159, 338, 363, 379, 380, 411—412, 442, 454—455;

— talonpoikaisto — 19, 139—140, 154, 347, 377, 386, 417, 418—420, 444;

— junkkerit — 376—377, 379, 380, 385, 386, 443.

Saksan ja Ranskan sota (1871) — 365, 367—371.

Saksan sosiaalidemokraattinen Puolue — 5, 17—20, 32, 34, 51, 82, 84, 85, 374, 378, 379, 441—442;

— Gothan ohjelma — 5—7, 9—12, 15—24, 26—30, 388;

— vuoden 1891 ohjelma — 388—396;

— opportunisti puolueessa — 77—83, 392, 393.

Saksan sosiaalidemokraattinen työväenpuolue (eisenachilaiset) — 7, 25, 26, 30, 84.

Sattuma ja välttämättömyys — 298, 327, 329—330, 444, 459.

Siirtomaakysymys — 438—439.

Sivilisaatio — 173, 184—185, 189, 197, 208, 214, 217, 218, 223, 231, 285, 290—291, 297—301.

Sivistyneistö — 81, 442—444.

Solu — 41—43, 44.

Sosialismi

— tieteellinen — 74—75, 76, 101, 104, 119—121, 136, 325—338, 403, 414, 423—424;

— utooppinen — 88, 106—114, 119, 120, 126, 409;

— porvarillinen — 51, 81, 82, 129—130, 388, 409;

— valtiotalismismi — 396.

»*Sosialismin kehitys utopiasta tieteen*», *Engels* (kirjan synnystä) — 84—86.

Sota — 339;

— proletariaatin suhtautuminen sotaan — 26, 438—439;

— Krimin sota — 344—346, 354, 455;
— vuoden 1859 Italian sota — 346—
347, 354, 359—360.

Soviniismi — 99, 373.

Sukulaitos — 139, 181—182, 198—199,
203, 208, 231—255, 257—259, 261—
272, 275, 280—281, 284—286, 288,
289, 292—294, 457;

— äidinoikeus — 176—178, 182, 199
—201, 206—207, 209—210, 213,
219, 232, 234, 242, 268, 269—271,
273;

— isänoikeus — 177, 182, 209—210,
214, 219, 226—227, 242, 243, 248,
258, 268, 271, 275, 288.

Suuret maantieteelliset löydöt — 74,
125, 227—228, 447.

Suurteollisuus — 36, 53, 74, 107, 111,
121, 122, 125—127, 221, 223, 288,
306, 331—332, 337, 340, 423, 447.

Sveitsi — 21, 22, 28, 151, 158, 163,
296, 345, 394.

Syy ja seuraus — 117, 326, 446, 451,
453, 458.

T

Taide — 35, 58, 62, 458.

Taistelu olemassaolosta

— yhteiskunnassa — 46, 126, 132,
436—438;

— luonnossa — 46, 126, 435—438.

Tajunta — 37, 45, 47, 49, 60.

Taktiikka, työväenpuolueen — 7—8,
82, 414—416, 439—441.

Talonpoikaisto — 93, 141, 377, 390,
414, 417—421, 423, 426—434, 444.

Taloudelliset lait

— niiden toteuttamisen luonne anta-
gonistisissa muodostumisissa — 123
—124, 130—131, 133—134, 298,
447, 458—459, 461;

— niiden toteuttamisen luonne kom-
munismissa 130, 133—134;

— tuotantosuhteiden ja tuotantovoimien
luonteen vastaavuuden la-
ki — 120.

*Talouden ja politiikan epätasainen ke-
hitys kapitalismin kaudella* — 402
—403, 408, 409.

Taluspulat — 46, 67, 75, 127—128,
130, 133, 291, 298, 377, 404, 406,
408, 437, 446—447, 451.

Taloustiede ja politiikka — 120, 333.

Tanska — 355, 358, 359, 367, 368.

Tasa-arvoisuus (porvarillinen) — 13—
14, 29, 105.

Tasavallat

— porvarillinen — 21, 105, 223,
296—297, 415;

— demokraattinen — 393.

Tavara, tavaratuotanto — 86, 122, 252,
286—287, 297—298, 460.

Tavarafetišismi — 124, 133.

Teollinen vallankumous — 97, 98, 111,
134.

Teollisuuden kehitysjakso — 67, 400,
404, 446.

Teollisuus — 86, 313, 408.

Teologia — 37, 39, 320, 452.

Teoria — 51, 52, 338, 440.

Tiede — 46, 52, 53, 55, 62, 90—91, 92,
138, 142, 147, 306, 308, 338, 450,
452, 458.

Tiedostus — 312.

»*Todellinen sosialismi*» — 81, 163, 310.

Totuus (absoluuttinen ja suhteellinen)
— 306, 308, 327.

Trade unionit — 102, 113, 401, 406—
407, 410.

Tsarismi (Euroopan taantumuksen tu-
kena) — 339, 340, 343, 357, 374.

Tuli (sen keksimisen merkitys) — 62.

Tuotanto (ihmisolemusta ilmaisevana
tekijänä) — 45, 64—65, 73—75,
120, 134—135, 185, 252, 297,
436—437.

Tuotantosuhteet — 102, 121, 332.

Ks. myös: *Taloudelliset lait*.

Tuotantotapa — 15, 131—132, 251, 332,
457—458.

Ks. myös: *Yhteiskuntataloudelli-
nen muodostuma*.

Tuotantovoimat — 14, 75, 107, 121,
130, 135, 332.

Ks. myös: *Taloudelliset lait*.

Tuotantovälineet — 15, 121—122, 137,
333, 389.

Turkki — 344.

Työ — 9—11, 75, 174;

— sen osuus apinan muuttumisessa
ihmiseksi — 45, 57—64, 437;

— henkisen ja ruumiillisen työn vas-
takohtaisuuden hävittäminen —
14;

— kaiken rikkauten lähteenä — 57;
— arvon lähteenä — 461.

Työkalu — 45, 58, 61, 122.

Työläisaristokratia — 407, 409, 410,
438—439.

Työnjako — 15, 22, 36, 86, 122, 133,
249, 253, 289, 293, 298, 332, 447,
448, 450;

— ja tuotantovoimien kehitys — 287;

— ensimmäinen suuri yhteiskunnal-
linen työnjako — 287, 290, 299;

— toinen suuri yhteiskunnallinen

työnjako — 249, 253, 289—290;
 — luontainen — 286, 288;
 — vanhan työnjakojärjestelmän hä-
 vittämisen välttämättömyys kom-
 munismin kaudella — 14.
Työpalkka — 18, 27, 126.
Työpäivä — 112, 401.
Työvoima — 15, 18, 75, 120, 298, 401
 —402.
Työväenliike — 72—73, 119, 157, 338,
 411—412, 440.
 Ks. myös: *Luokkataistelu*.
Työväenluokan puolue — 8, 23, 29, 77,
 81, 82, 148—150, 297, 393, 414,
 417, 425, 430—431.
Työväenluokka — 82, 353, 440.
Työvälineet — 9.
Tähtitiede — 43, 47—48;
 — sen historia — 37—40, 41, 43, 92.

U

Unkari — 98, 154, 339, 340, 346, 349,
 406, 455.
Uskonpuhdistus (Saksassa) — 93, 105,
 228, 336.
Uskonto — 36, 37, 39, 40, 48, 74, 88,
 89, 92—93, 95, 97—99, 101—102,
 236, 311—312, 318—321, 334—
 335, 336—337, 387, 396, 442, 444,
 449, 450, 453.

V

Vaihto — 138, 141, 252, 286, 290, 298,
 333, 458.
Valkuaisaine — 91;
 — elämän kantajana — 44, 63—64,
 91.
Vallankumous — 65—66, 145, 174, 224,
 347—348;
 — sen edellytykset ja ehdot — 169—
 170;
 — kommunistinen — 26, 65—66, 82
 —83, 130—131, 133—134, 135—
 136, 332, 397, 437, 439;
 — proletaarinen, samanaikainen kai-
 kissa edistysmaissa — 103;
 — porvarillinen — 93—94, 105—106,
 331, 337, 456;
 — sen voiton mahdollisuus rauhan-
 omaista tietä — 392—393;
 — keskeytymätön — 153.
 Ks. myös: *Englannin porvarilli-
 nen vallankumous 1600-luvulla*,
*Ranskan suuri porvarillinen val-
 lankumous 1700-luvun lopussa*, *Vuo-
 den 1848 vallankumous Ranskassa*,
Vuosien 1848—1849 vallankumous,

*Vuosien 1848—1849 vallankumous
 Saksassa*.

Valtio — 20—22, 28—29, 129—132,
 161, 239, 249, 293—297, 299,
 333—334, 339, 359, 444, 448, 451,
 452, 458;
 — sen synty — 62, 174, 249, 253—
 256, 265, 276, 281, 293—294, 297,
 339, 448, 454;
 — ja luokkataistelu — 29, 295—297,
 299, 334;
 — proletariaatin toimeenpanema val-
 tiovallan valtaaminen — 29, 131,
 135—136, 451;
 — porvarillinen — 20, 21, 50—51,
 129—130;
 — valtion kuoleutuminen — 20, 29,
 131, 132, 135, 297.
Vapaus — 23, 131, 134.
Vastakohtaisuus — 116, 451.
Venäjä — 72, 137, 138, 141, 142, 145,
 151, 154, 212—213, 273, 343—
 346, 349, 350, 367, 368, 374, 376,
 408, 436, 455—457;
 — talonpoikaisto — 137, 138, 141,
 144;
 — kapitalismin kehitys — 138, 144,
 145, 455—457;
 — vuoden 1861 reformi — 138, 144,
 455;
 — maatalous — 142—145, 456.
Verot — 22, 295, 396.
Wienin kongressi — 339, 343.
Villeys — 185—186, 189, 199, 202, 204,
 205, 207, 223, 285, 311.
Voitto — 76.
Vuoden 1848 vallankumous Ranskassa
 — 69—70, 99, 340, 404;
 — helmikuun vallankumous — 69—
 70, 98, 148, 149, 352, 416;
 — kesäkuun kapina — 70—71, 98,
 153, 168, 353.
Vuosien 1848—1849 vallankumous —
 70, 98, 100, 166—167, 340, 406.
*Vuosien 1848—1849 vallankumous Sak-
 sassa* — 53, 70, 80, 81, 94, 149,
 151—155, 166—168, 340, 347—
 348, 349, 352, 372, 378, 381.
Väkivalta — 339, 451.

Y

Yhteiskunnallisesti välttämätön työ —
 75.
Yhteiskunta — 60, 65—66, 73, 92,
 174, 316—317.
Yhteiskuntataloudellinen muodostuma
 — 73—74, 120, 174.

Yhteistyö — 122, 134.

Yhteisö — 73, 86, 125, 137—141, 197,
211—212, 269, 273, 289.

Yhteisö (venäläinen) — 137—138, 139,
141, 144—145, 211—213, 273,
457.

Yksilön osuus historiassa — 330—331.

Yksilönpalvelonta — 438—439.

Ä

Äänioikeus (yleinen) — 297, 345, 357,
363, 395, 406.

Sisältö

Karl Marx. Gothan ohjelman arvostelua	5—6
F. Engelsin esipuhe	5—6
Karl Marx. Kirje Wilhelm Brackelle. 5. toukokuuta 1875 . .	7—8
Karl Marx. Reunahuomautuksia Saksan työväenpuolueen ohjelmaan	9—24
I	9—17
II	17—19
III	19—20
IV	20—24
Friedrich Engels. Kirje August Bebelille. 18.—28. maaliskuuta 1875	25—31
Friedrich Engels. Kirje Karl Kautskylle. 23. helmikuuta 1891	32—34
Friedrich Engels. Johdanto »Luonnon dialektiikkaan» . .	35—49
Friedrich Engels. »[Anti]-Dühringin» vanha esipuhe. Dialektiikasta	50—56
Friedrich Engels. Työn osuus apinan muuttumisessa ihmiseksi	57—67
Friedrich Engels. Karl Marx	68—76
Karl Marx ja Friedrich Engels. Kiertokirjeestä August Bebelille, Wilhelm Liebknechtille, Wilhelm Brackelle ym. III. Zürichin kolmikön manifesti	77—83
Friedrich Engels. Sosialismin kehitys utopiasta tieteeksi	84—136
Johdanto englanninkieliseen painokseen 1892	84—103
Socialismin kehitys utopiasta tieteeksi	104—136
I	104—114
II	114—120
III	120—136

Karl Marx. Vastaus Vera Ivanovna Zsulitšin kirjeeseen. Ensimmäinen hahmotelma	137—145
Friedrich Engels. Puhe Karl Marxin haudalla	146—147
Friedrich Engels. Marx ja »Neue Rheinische Zeitung» (1848—1849)	148—155
Friedrich Engels. Kommunistien liiton historiaa	156—172
Friedrich Engels. Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä	173—301
Ensimmäisen, vuoden 1884 painoksen alkulause	173—174
Neljännen, vuoden 1891 painoksen alkulause. <i>Alkukantaisen perheen historiasta (Bachofen, McLennan, Morgan)</i>	175—184
Perheen, yksityisomaisuuden ja valtion alkuperä. Yhdistettynä Lewis H. Morganin tutkimuksiin	185—301
I. Esihistoriallisia sivistysasteita	185—189
1. Villeys	185—186
2. Barbaarisuus	186—189
II. Perhe	189—230
III. Irokeesisuku	231—242
IV. Kreikkalainen suku	242—249
V. Ateenan valtion synty	249—257
VI. Roomalainen suku ja valtio	257—265
VII. Kelttiläinen ja germaaninen suku	265—276
VIII. Germaanien valtion muodostuminen	276—285
IX. Barbaarisuus ja sivistyneisyys	285—301
Friedrich Engels. Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu	302—338
Vuoden 1888 painoksen alkulause	302—303
Ludwig Feuerbach ja klassisen saksalaisen filosofian loppu	304—338
I	304—311
II	311—318
III	318—324
IV	325—338
Friedrich Engels. Väkivallan osuus historiassa	339—387
Friedrich Engels. Vuoden 1891 sosiaalidemokraattisen ohjelmanluonnoksen arvelua	388—398
I. Kymmenen kappaletta sisältävä perusteleva osa	388—392
II. Poliittiset vaatimukset	392—396
III. Taloudelliset vaatimukset	396
I:n osan liite	397—398
Friedrich Engels. »Työväenluokan asema Englannissa» kirjan toisen saksankielisen painoksen (1892) esipuhe	399—412
Friedrich Engels. Italian tuleva vallankumous ja sosialistinen puolue	413—416
Friedrich Engels. Talonpoikaiskysymys Ranskassa ja Saksassa	417—434

I	418—427
II	427—434
Karl Marx ja Friedrich Engels. Kirjeitä	435—462
Engels Pjotr Lavrovitš Lavroville. 12.—17. marraskuuta 1875	435—438
Marx Wilhelm Blosille. 10. marraskuuta 1877	438
Engels Karl Kautskylle. 12. syyskuuta 1882	438—439
Engels Florence Kelley-Wischnewetzskylle. 28. joulukuuta 1886	439—441
Engels Conrad Schmidtille. 5. elokuuta 1890	441—442
Engels Otto Boenigkille. 21. elokuuta 1890	443—444
Engels Joseph Blochille. 21. [—22.] syyskuuta 1890	444—446
Engels Conrad Schmidtille. 27. lokakuuta 1890	446—451
Engels Franz Mehringille. 14. heinäkuuta 1893	451—455
Engels Nikolai Frantsevitš Danielsonille. 17. lokakuuta 1893	455—457
Engels W. Borgiukselle. 25. tammikuuta 1894	457—460
Engels Werner Sombartille. 11. maaliskuuta 1895	460—462
Selityksiä	465—494
Nimihakemisto	495—516
Nimiä kirjallisuudesta ja mytologiasta	516—519
Asiahakemisto	520—529